

OPUS

42

OPUS

*International Journal of
Society Researches*

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 18 • Sayı Issue 42 • Ekim October 2021 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

SAYI
42

ADAMOR

ADAMOR

OPUS ▶

Cilt Volume 18, Sayı Issue – 42

OPUS

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sayı Issue –42 • Ekim October 2021

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri Müdürü • General Director

Abdullah Harun Bozkurt

Editörler • Editors

Prof. Dr. Şahin Kesici (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan Eroğlu (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi)

Editör Yardımcısı • Assistant Editor

Öğr. Gör. Emre Emrullah Boğazlıyan (Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi)

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait Akbaşlı (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Akdağ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Müjdat Avcı (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergün Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret Gülaçı (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Jolanta Bieliauskaitė (European Humanities Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşegül Derman (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar Yengin Sarpkaya (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Resul Öztürk (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş Karagöz (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden Taşđın (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Murat (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Iwona Florek (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

- Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç),
Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz)
Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya)
Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya),
Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan),
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science- Polonya)
H. Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye)
Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya),
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Kastamonu Üniversitesi- Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczeciń Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özyaydın (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (İnönü Üniversitesi- Türkiye)
Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye)
Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş Konfederasyonu- Türkiye)
Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya)
Péter Mezei (Szeged University -Macaristan),
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi- Türkiye)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya),
Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye),
Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

*Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue- 42, 2021

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Ekim October 2021

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi,
Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No:4/2,
Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

Web: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS*

İçindekiler / Contents

- 5157 *Esengül İPLİK – İksun Didem ÜLBEĞİ*
The Effect of Work-Family Enrichment on Career and Life Satisfaction of Women Entrepreneurs
İş-Aile Zenginleşmesinin Kadın Girişimcilerin Kariyer ve Yaşam Tatmini Üzerine Etkisi
- 5187 *Zöhre KAYA- Oya ONAT KOCABIYIK**-Seda DONAT BACIOĞLU*
Marriage, and Marital Problems and Solutions from the Perspective of Couples in Arranged Marriage
Görücü Usulüyle Evlenen Çiftlere Göre Evlilik, Evlilikte Yaşanan Problemler ve Çözümü
- 5208 *Tuba ÖZKAN – Alirza AĞ*
Corporate Sustainability Performance Assessment: CRITIC-ARAS Integrated Model
Kurumsal Sürdürülebilirlik Performans Değerlendirmesi: CRITIC-ARAS Bütünleşik Modeli
- 5230 *Lütfiye KAYA CİCERALİ – Arzu BÜYÜK*
Evli Bireylerin Aldatma Eğilimi ile Büyükleme Narsisistik Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
A Study on the Link between the Tendency to Cheat and Adaptive Narcissistic Personality Characteristics in Married Individuals
- 5250 *Mehtap PEKESEN- Demet ÇELİK-Ayşe Sonay TÜRKMEN*
Nesillerarası Etkileşim Kapsamında Yaşlı Yetişkinlerin Çocuk Kavramına İlişkin Yaklaşımları ve Metaforik Algıları
Metaphoric Perceptions and Approaches to the Concept of Children in Old Adults in the Scope of Inter-Generation
- 5276 *Yasemin BÜYÜKKAYMAKCI – Mustafa SUNDU*
Lider-Üye Etkileşiminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü
The Moderator Role of the Psychological Capital in the Effect of Leader-Member Exchange on Job Satisfaction and Intention to Leave
- 5314 *Fatih SOĞUKPINAR - Gökhan ERKAL- Hüseyin ÖZER*
Simülasyon Yaklaşımıyla Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Elektrik Talebi Öngörüsü
Electricity Demand Forecasting to Based Renewable Energy in Turkey by Simulation Approach
- 5345 *Engin DILBAZ – Coşkun BAYRAK*
Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formunun Geliştirilmesi ve Kursiyer Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi
Development of Adult Education Analysis Scale Trainee Form and Examining Trainee Views in Terms of Various Variables

- 5378 Nuriye DEĞİRMEN– Filiz ÖZYİĞİT
Bireylerin Sağlıklı Yaşam Konusuna İlişkin Görüşleri
Individuals Opinion on Healthy Living Subject
- 5398 Yasemin KUYUCULAR– Durmuş SEZER
Yatırımcılarda Risk Toleransı ve Aşırı Güven Arasındaki İlişki
The Relationship between Risk Tolerance and Overconfidence in Investors
- 5425 Melike TEKİNDAL–Seda ATTEPE ÖZDEN–Tahir Enes GEDİK–Ahmet EGE-Ferman ERİM-Mustafa Agâh TEKİNDAL
Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlanması
Standards for Reporting Qualitative Research: Turkish Adaptation of the SRQR Checklist
- 5444 Özlem GÜRSOY– Halise Dilek SEVİN
Boş Zaman Aktivitelerine Katılım ile Algılanan Wellness (Esenlik) İlişkisi
The Relationship between Leisure Activities Participation and Perceived Wellness
- 5480 Mustafa KARATAŞ – Veli DUYAN
Kitleesel Göç, Sosyal Kabullenme ve Uyum Bağlamında Türkmen İşçilerin Deneyimleri
The Experiences of Turkmen Workers' Access to Labor Market in the Context of Mass Influx, Social Acceptance and Adaptation
- 5516 Mustafa ÇORAMIK– Erdoğan ÖZDEMİR
İlkokul Öğrencilerinin Kuvvet Kavramına İlişkin Algılarının Çizim Yardımı ile Belirlenmesi
Determination of Primary School Students' Perceptions about Force with the Help of Drawing
- 5542 Cansu KARACA AKARSU– Murat ÖZDEMİR
Küresel Yetkinlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlama Çalışması
Turkish Adaptation Study of the Global Competence Scale
- 5577 Gürbüz OCAK- Emine AKKAŞ BAYSAL- Ulviye YER
Lise Öğrenen16cilerinin Merak Düzeyleri İle Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Examining the Relationship Between the Levels of Curiosity and Mindfulness of High School Students
- 5610 Mukadder ÖZKAN BARDAKCI
Kariyer Kaygısının Aile Kurumuna ve Evlilik Kararına Etkisi
The Effect of Career Anxiety on Family Institution and Marriage Decision
- 5631 Merve ARSLAN – İsmail Erkan ÇELİK
Finansal Açıdan Başarısız Firmaların Lojistik Regresyon Analizi ile Tahmin Edilmesi: BİST 100' de Bir Uygulama
Estimating Financially Failed Firms Using Logistic Regression Analysis: An Application in BIST 100

- 5651 Sami Sonat ÖZDEMİR
Organik Gıda Tüketiminin İki Güdüleyicisi Olarak Korku ve Haz: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma
Fear and Pleasure as Two Motives of Organic Food Consumption: A Research on Turkish Consumers
- 5673 Erdi Okan YILMAZ
Uygulamalı Fotoğrafçılık Derslerinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yürütülmesine İlişkin Bir Değerlendirme
An Evaluation Regarding the Conducting of Applied Photography Courses via Distance Education
- 5699 Bağdat TEKKUŞ
Genç Yetişkinlerde Fiziksel Aktivite ve Bilişsel Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Investigation of the Relationship between Physical Activity and Cognitive Performance in Young Adults
- 5715 Ali YILDIZ
Hızla İlgili ÖSS Matematik Testi Soru İfadelerinin Kavram Yanılgıları Açısından İncelenmesi
An Examination on Misconceptions in the Statements Regarding Velocity in the ÖSS Mathematics Test Questions
- 5731 Canan ŞENTÜRK
Endüstri 4.0 ve Ekonomiye Yansımaları Üzerine Algı Araştırması
A Research of Perception on Industry 4.0 and Its Reflections to Economy
- 5762 Bedir SALA
Socialism in the Neoliberal Age: Debates and Arguments
Neoliberal Çağda Sosyalizm: Tartışmalar ve Arayışlar
- 5781 Elif KARACA– Mehmet KARACA
Environmental Psychology Approaches Within the Relationship of Nature and Health in terms of Landscape Architecture
Doğa ve Sağlık İlişisini Ele Alan Çevre Psikolojisi Yaklaşımlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi
- 5803 Mustafa AKDAĞ – Yasemin CINGİ
Rusya’da Halkla İlişkiler: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu Üzerine Doküman İncelemesi
Status Public Relations in Russia: Document Review on Historical Development and Current Situation
- 5840 Halit HAMZAOĞLU
Rus Liberalizminin Gelişimi ve Modern Rusya Siyasetindeki Konumu
Development of Russian Liberalism and Its Position in Modern Russian Politics
- 5876 Ayşeğül SAYAN KARAHAN
Kendini Sabote Etmenin Yakın Kişilerarası İlişkiler Açısından Ele Alınması
Consideration of Self-Sabotage Regarding Close Relationships

- 5897 *Buse ERHALİM GÜMÜŞ–Faika ÇELİK*
İzmir’de Roman Kadın Olmak: Sosyal Dışlanma, Yoksulluk ve Yoksunluk İle Müzakere Anlatıları
Being Roma Women in Izmir: Narratives of Negotiation with Social Exclusion, Poverty and Deprivation
- 5907 *Ülkü AKKUŞ – Gülşah AKKUŞ*
Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Arguvan Türkülerinin İçerik Analizi
Content Analysis of Arguvan Folk Songs as an Intangible Cultural Heritage
- 5942 *Abdurrahman KESKİN- Recep Uğurcan ŞAHİN-Recep UZUNALİOĞLU*
Türkiye’den New Jersey’e Göç ve Tersine Göç Üzerine Araştırma
Research on Immigration and Reverse Migration from Turkey to New Jersey
- 5968 *Ahmet DOĞAN– Furkan ABACI*
Türkiye’de Siber Terörizm Karşı Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı
Cyber Terrorism against the Use of Information Technology in Turkey
- 5999 *Necdet AYSAL – Lütfi ARSLAN*
Siyasal ve Kültürel Diplomasi Sarmalında Türk-Amerikan İlişkilerinin Gelişimi: “Fulbright Programı Anlaşması”
Development of Turkish American Relations in Political and Cultural Diplomacy: The “Fulbright Program Agreement”
- 6025 *Nihal PAŞALI TAŞOĞLU– Sema ÇAĞLAYAN*
Yeni Kamusal Alan Oluşturma Potansiyeli Bakımından Yurttaş Gazeteciliği
Citizen Journalism in Terms of Potential for Creating a New Public Sphere
- 6054 *Mehmet HARMANCI*
Evliya Çelebi’nin Filozofları
The Philosophers of Evliya Celebi

Editörden

Yayın hayatına başladığı 2011 yılından beri araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2021 yılının 42. Sayısı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 42. Sayısında eğitim bilimleri ve farklı disiplinlerin bir araya gelmesi ile oluşan 35 kuramsal ve uygulamalı çalışma ile toplum araştırmalarına önemli katkılar sunmaktadır.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 2020 yılından itibaren aylık periyotta yılda 12 iki sayı olarak çıkarılmaktadır. Bunun yanı sıra belirli konuları içeren özel sayılarda yayınlayarak daha fazla araştırmacının yayınlarını okuyuculara ulaştırmak için yoğun bir çaba içerisindeyiz. Bu yoğun çaba içerisinde yazarlarımızdan gelen taleplerin en hassas şekilde karşılanması için de elimizden geleni yapmak için çabaladığımızın bilinmesini isteriz. Bu noktada dergimize çalışma gönderen ve göndermeyi düşünen değerli araştırmacıların özellikle www.opusjournal.net adresinden yapmış olduğumuz duyuruları mutlaka incelemelerini önemle rica ederiz.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 42. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür eder, tüm yazarlarımıza; huzur, başarı ve sağlık dileriz.

Editörler

The Effect of Work-Family Enrichment on Career and Life Satisfaction of Women Entrepreneurs ¹

DOI: 10.26466/opus.913203

*

Esengül İplik * – İlksun Didem Ülbeği **

* Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Adana/Turkey

E-Mail: eiplik@atu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6000-1588](https://orcid.org/0000-0002-6000-1588)

** Doç Dr., Çukurova University, Adana/Turkey

E-Posta: idulbegi@cu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6905-2720](https://orcid.org/0000-0001-6905-2720)

Abstract

Their roles in business and family life, which are two important areas of their life, are intertwined in the woman's life and these roles are in constant interaction. A positive or negative situation in one area may affect the other area and may have positive and negative effects depending on the situation. In this study conducted in this direction, a study was conducted on women entrepreneurs who played a large number of roles in the family and their jobs, and the relationships between job-family enrichment and life and career satisfaction of women entrepreneurs were examined. For this purpose, the data were collected from 336 women entrepreneurs operating in Adana using convenience-sampling method through surveys. After the questionnaire was prepared, necessary permissions were received from the Research and Publication Ethics Board of Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University (2018/3-4) and it was applied between April 5 and May 5, 2019. Confirmatory factor analysis was used to reveal the structural validity of the scales used in the study, and the indirect relationships between the variables were analyzed with the structural equation model. The results obtained from the confirmatory factor analysis revealed that the model fits well. As a result of the path analysis conducted to reveal the direct and indirect effects between the variables, it was revealed that work-family enrichment was positively related to career and life satisfaction. Similarly, career satisfaction has a mediation role in the effect of work-family enrichment on life satisfaction.

Key words: Women Entrepreneurs, Work-Family Enrichment, Career Satisfaction, Life Satisfaction

¹ It was produced from the project numbered 1811304, supported by the Department of Scientific Research Projects of Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University.

İş-Aile Zenginleşmesinin Kadın Girişimcilerin Kariyer ve Yaşam Tatmini Üzerine Etkisi

*

Öz

Yaşamın iki önemli alanını oluşturan iş ve aile içerisinde üstlenen roller kadının hayatında çoğu zaman iç içe geçmiştir ve bu roller sürekli etkileşim halindedir. Bir alanda yaşadığı olumlu ya da olumsuz bir durum diğer alanı etkileyebilmekte ve duruma göre pozitif ve negatif etkide bulunabilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu çalışmada, anne ve çalışan kadın olarak, aile içerisinde (ev işleri ve çocuk bakımı sorumlulukları) ve işlerinde çok sayıda rol üstlenen kadın girişimciler üzerinde bir araştırma yapılarak, kadın girişimcilerin yaşadıkları iş-aile zenginleşmesi ile yaşam ve kariyer tatminleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen Adana'da faaliyet gösteren 336 kadın girişimciden anket yoluyla veri toplanmıştır. Anket hazırlandıktan sonra Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (2018/3-4) gerekli izinler alınmış ve 5 Nisan - 5 Mayıs 2019 tarihleri arasında uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliğini ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmış değişkenler, arasındaki dolaylı ilişkiler ise yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen değerler modelin iyi uyum sağladığını ortaya koymaktadır. Değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileri ortaya koymak amacıyla yapılan analiz sonucunda iş-aile zenginleşmesinin kadın girişimcilerin kariyer ve yaşam tatmini ile pozitif ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Benzer şekilde, iş-aile zenginleşmesinin yaşam tatmini üzerindeki etkisinde kariyer tatmininin aracılık rolünün bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Girişimci, İş-Aile Zenginleşmesi, Kariyer Tatmini, Yaşam Tatmini.

Introduction

One of the most important elements of a country's economic and social development is the increment of women's participation in the workforce. The acceleration of the women participation, who make up about half of the world's population, in business life, and the increment in the female labor force rate in the total workforce has been observed in recent years. However, women, whose participation in the business world has increased, face some problems both while entering the workforce and during their working life. Women are not hired at the employment stage, based on the thought that some jobs in society are more suitable only for men. Similarly, they may experience work-family conflicts based on the thought that they cannot fully fulfill their job responsibilities while fulfilling the roles of "womanhood and motherhood" imposed on them by society, and they may encounter problems such as preventing and not supporting their promotion in business life. While some women who cannot overcome these problems stay out of business life, some prefer to establish their own businesses (İplik and Budak, 2010).

The phenomenon of entrepreneurship, which is accepted as one of the most important dynamics of economic growth and development and has been developing rapidly since the 1980s, has come to the fore as an alternative career opportunity for women as well as men due to reasons such as overcoming the problems they face in business life and being financially independent. In recent years, the increase in women's contribution to the economy by establishing their own businesses has an important place in solving the unemployment problem and economic development in developing countries due to the creation of new employment opportunities.

Since women are facing the problem of balancing their roles in business and family life, which are two important areas of their lives, due to being increasingly involved in business life by establishing their own businesses, this topic has become a significant study subject that has attracted researchers' attention. In previous studies on work-family interaction, this interaction has been reviewed from two different perspectives. In most of the studies (Clark 2001; Saltzstein, Ting and Saltzstein 2001; Frone, 2003; Baltes, Clark and Chakrabarti, 2009), work-

family interaction is addressed with a conflict perspective, which assumes that when individuals take on more than one role (such as work and family) and transfer their resources to one of the roles more, the conflict will take place between roles, and this will negatively affect their life quality.

On the other hand, Sieber (1974) and Marks (1977), who conducted studies on work-family interaction, questioned the conflict perspective by arguing that the achievements provided by different roles in more than one area may be more than the drawbacks. Accordingly, Sieber (1974) argued that the accumulation and resources gained from the roles assumed by an individual in one area of his life would positively affect the other area and thus provide enrichment. On the other hand, Marks (1977) argued that some roles taken by an individual could create an energy that can be used to develop his experiences in other roles. As a result of these different perspectives on work-family interaction, many different concepts such as positive spillover, facilitation, enhancement, and enrichment have been defined in the literature to define positive connections between work and family roles (Greenhaus and Powell, 2006; Paustian-Underdahl, Halbesleben, Carlson and Kacmar, 2013).

Although the current theory and research on the concept of work-family enrichment are basically based on employees' experience in an organizational context, positive connections between work and family roles can also be experienced by entrepreneurs. In the entrepreneurship context, individuals' work and family areas are more intertwined than in the organizational employment context because entrepreneurs can more easily transfer or share resources between areas. It is possible for women, who assume responsibilities in both work and home life, to experience work-family enrichment as a result of the positive effects of different roles they assume while successfully fulfilling both responsibilities. Enrichment, which is based on the thought that achievements acquired in one of the work or family roles will provide opportunities such as increased prestige, income, and similar benefits that can help to perform better in other areas of life, is a situation that has positive effects on the physical and psychological well-being of women entrepreneurs. Therefore, positive links between work and family roles, which can be experienced more by entrepreneurs, are seen as an issue that needs further

examination (Powell and Eddleston, 2013). In this context, uncovering the positive impact of work-family enrichment, which reflects the positive side of work-family interaction, on women entrepreneurs is critical in terms of raising the number of women entrepreneurs, which is seen as a vital component of economic growth, and for these women to have stronger businesses. Accordingly, work-family enrichment will be discussed in the context of women entrepreneurs who have many different roles in social life, and it is aimed to determine the effect of enrichment on the occupation and life satisfaction of women entrepreneurs.

Theoretical Framework

Women Entrepreneurship

Entrepreneurship, a complex and multifaceted phenomenon and whose importance in the global economy is increasing, has generally been considered a male-gender concept; that is, it has been pointed out that it has masculine connotations. For a long time, women entrepreneurs were invisible in research and the media due to this circumstance, which was allegedly caused by the stereotypical male existence of entrepreneurs (Ahl, 2006). However, in recent years, particularly with the growth of industry, increased labor demand, and rapid social change, women, who make up half of the population, have been able to break free from their traditional roles and step in business life. The desire to overcome barriers encountered in paid employment, as well as the government funding to increase the number of women entrepreneurs, have resulted in a significant increase in women's involvement in entrepreneurship, which was previously seen as a male-dominated activity. Despite this rising number of women entrepreneurs, women entrepreneurship remains less common than male entrepreneurship in almost every country in the world (Terrell and Troilo, 2010).

While support programs have been carried out to increase the number of women entrepreneurs in both developing and developed countries due to their roles in job creation, execution, and development as the main driving force of economic growth, many studies have been conducted to

understand the factors driving this phenomenon theoretically. When the studies in the literature are examined, it is seen that there are different opinions about which women can or cannot be included in the definition of an entrepreneurial woman, and therefore there are many different definitions of women's entrepreneurship (Yetim, 2002, p. 82). While in the report published by OECD (2017; OECD Gender Data Portal), women entrepreneurs are defined as women who own and work in their own business, including businesses without legal personality and self-employed, in the report published by UN (2018; Evidence and Data for Gender Equality (EDGE)), it is defined as women who have direct control over a business they own alone or with other people.

There are some differences between the genders in terms of personality traits and job profile when deciding to start a new enterprise. The main difference between women and male entrepreneurs is that men have a much broader range of job profiles. Aside from that, women entrepreneurs vary from male entrepreneurs for a variety of reasons, including when they first started working, the challenges they face while establishing and maintaining their businesses, and so on. The vast majority of women around the world engage in entrepreneurial activities based merely on survival. According to this, rather than seizing a new opportunity, women are more likely to start their own businesses out of desperation, owing to a lack of other choices for generating income (Buttner ve Moore, 1997).

Some researchers (Hisrich and Brush, 1985; Stokes, Riger, and Sullivan, 1995) identified these forces that drive women to become entrepreneurs as push and pull factors. Pull factors are the Schumpeterian variables that attract women to entrepreneurship, such as self-determination, desire for wealth, and self-sufficiency. Push factors force women to escape poverty or become entrepreneurs in need of certain financial support or leave them out of the labor market because they need a more flexible work program to balance work and family life. In general, women may face discriminatory working situations based on gender, such as invisible barriers (Akpınar-Sposito, 2013), which prevent them from advancing in their careers, and wage disparities. These are commonly categorized as push factors. However, facing such different practices can also affect women's self-perception and confidence, and as a result, it can be

evaluated within the scope of entrepreneurial pull factors that lead women to start their own business (Buttner and Moore, 1997).

When the literature on women entrepreneurship is examined, it is possible to come across different classifications on the typology of women entrepreneurs. Considering all these classifications, seven different "ideal-typical" women entrepreneur profiles were determined by combining the best known classifications by Bruni, Gherardi and Poggio (2004, p.261-262) as follows:

- "aimless" young women who start a business essentially as an alternative to unemployment;
- "success-oriented" young women, where entrepreneurship is not a more or less random or compulsory choice, but a long-term career strategy;
- "Strong success-oriented" women, often childless, who see entrepreneurship activity as an opportunity for greater professional success or as a tool to overcome career development barriers encountered in their previous organizations;
- "dualists" who have to reconcile work and family responsibilities and therefore seek a solution that gives them flexibility, often with substantial work experience;
- "Returning workers" or women (usually low-skilled) who have left their previous jobs to take care of their families and are motivated mainly by economic concerns or a desire to create space for self-actualization outside the family sphere;
- "Traditionalists" or women with family backgrounds where owning and managing a business is a longstanding tradition; and
- "Radicals" or women motivated by an anti-cultural opponent of traditional entrepreneurial values who create initiatives aimed at supporting women's interests in society.

In addition to the issues they face due to their gender, women entrepreneurs have to deal with many other issues that all entrepreneurs, male or female, face. The most significant issue confronting Turkish women who want to start their own businesses is their inability to obtain the required capital necessary to start their businesses. Although there are no legally discriminatory and preventive rules for women to use bank loans, high loan costs restrict the use of bank loans when starting a

business. Another source of funding that women can use in the stage of starting their own businesses is the support provided by the state. Arrangements have been made in recent years to promote women's entrepreneurship as well. However, the funds allocated and the amount of information provided to women about the loan options are insufficient (Gürol, 2000). Another difficulty faced by entrepreneurs in general in Turkey is the heavy bureaucratic procedures and slow continuation of the process at the stage of starting a small-scale enterprise and registration. The excessive number of compulsory transactions, their length of time, practices such as mandatory donations, and frequent legislative changes are among the legal and bureaucratic obstacles that women entrepreneurs complain about. The procedures of starting a business being excessive and costly can create a deterrent effect on women who want to start their own business (İlter, 2008).

Work-Family Enrichment

In recent years, for individuals who assume different business and family life responsibilities, which are two important elements at the center of an individual's life, establishing a balance between these two areas has become a major life problem. Today's diverse family structures, such as single-parent households with rising divorce rates, dual-income families, and shifts and trends in business life, force people to assume multiple roles both at work and at home. Individuals are constantly faced with the dilemma of balancing their duties in these two aspects of their lives (work and family) as a result of these various roles placed on them. Since the positive (enrichment) or negative (conflict) relationship between work and family can have a variety of positive or negative organizational consequences, it has become a widely discussed topic in recent years in the management discipline (Nicklin and McNall, 2013; Shein and Chen, 2011).

Enrichment, one of the positive aspects of work and family interaction, is expressed as the degree to which an individual's experience in one role improves the quality of life in another role (Greenhouse and Powell, 2006). Traditional definitions of work-family enrichment have been based on role theory, which assumes that taking on multiple roles will lead to

positive outcomes for individuals. When individuals take on a role, this role creates resources that can develop their experience in another role (Marks, 1977; Sieber, 1974). Hence, enrichment is the source of resources acquired in one area of life (work or family) contributing to the other area in terms of development, impact, capital, or productivity (Carlson, Hunter, Ferguson, and Whitten, 2011, p.847).

The concept of work-family enrichment was first discussed and defined within the framework of a theoretical model created by Greenhaus and Powell (2006) (Figure 1). Accordingly, Greenhaus and Powell (2006) suggested that enrichment occurs when the achievements of an individual in one of the work or family roles (Role A) increase the individual performance in the role s/he assumes in the other area (Role B). According to the model, there are two paths that a source created in one area affects the performance and positive affectivity in the other area. The first of these paths, the instrumental path, emerges when the resources (skills and perspectives, flexibility, psychological and physical resources, social capital, and financial resources) obtained from one area are transferred directly to another role (arrow 1 in Figure 1) and positively affect the individual's performance in this role and leads to positive affectivity. On the emotional path, which is the second path of the model, a source produced in an area of life, first affects the positive affectivity in this area either directly (arrow 2) or indirectly through high performance in this role (arrows 3 and 4); This positive affectivity causes high performance (arrow 5) and positive affectivity (arrow 6) in the other area, respectively (Powell and Greenhaus, 2006, p.652).

According to work-family enrichment, which is considered to be one of the most important dimensions of work-family balance, participation in a work role can generate resources that energize the employee's family role and vice versa. Hence, work-family enrichment can occur bi-directional, as enriching experiences can occur both from work to family and from family to work. Accordingly, as working life can provide resource achievements resulting in improved individual functioning in the family area (work-family enrichment); family life can also provide resource achievements that lead to improved individual functioning in the workplace (enrichment from family to work) (Crouter, 1984; Barnett, Marshall, and Sayer, 1992; Carlson et al., 2011).

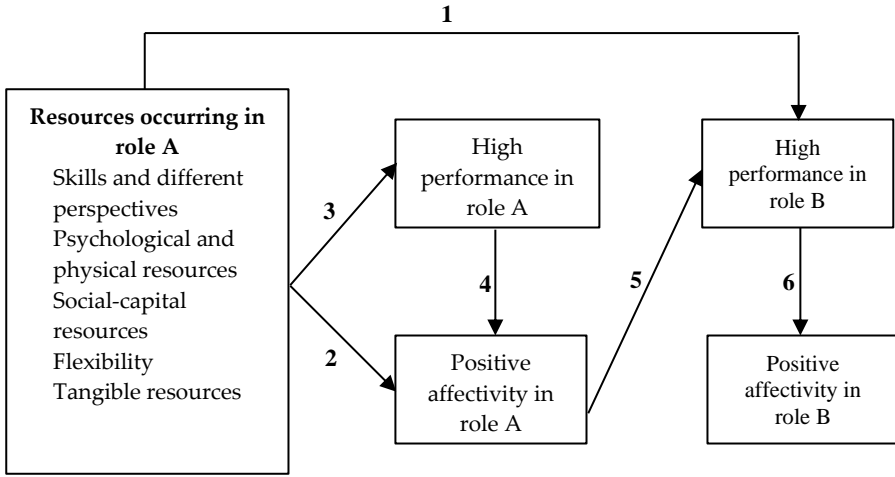

Figure 1. Work-family enrichment model (Powell and Greenhaus, 2006)

Life Satisfaction

Life satisfaction, which seen as a tool for people to live a better life, has become a topic that researchers have studied for many years to find appropriate definitions, and identify and measure the components of well-living, and many important books have been published in this field, such as *The Quality of American Life* (Campbell and Chetwynd-Hayes, 1976) and *Social Indicators of Well-being* (Andrews and Withey, 1976). In these books, concepts such as social relations, health, work-related conditions, personal well-being, freedom, moral values, and personality traits are emphasized as life satisfaction sources (Prasoon and Chaturvedi, 2016).

The concept of life satisfaction, first put forward by Neugarten in 1961, has been the subject of study in many studies until today and has been defined in different ways. It is seen that life satisfaction is not an easy concept to understand from many explanations and definitions made (Prasoon and Chaturvedi, 2016). Life satisfaction, which includes individuals' cognitive and judgmental perceptions about their subjective well-being, is defined by Shin and Johnson (1978, p.478) as "a comprehensive assessment of an individual's quality of life according to a set of criteria" (Diener, Emmons, Larsen and Grifin, 1985). Perceived

quality of life relates to people's emotional beliefs and evaluations about their lives; that is, their attitudes towards their own lives, and such attitudes affect perceptions of quality of individual life spheres, such as the general quality of life as a whole, or the quality of working life and family life. The individual's general quality of life perception is associated with life satisfaction in psychology and psychiatry (Rice, Frone, and McFarlin, 1992). Satisfaction with one's life means being content with the current living conditions or the ability to meet the desires and needs related to life as a whole as he wants. Life satisfaction is a subjective and cognitive assessment of a person's quality of life and has been conceptualized as an important indicator of well-being (Anand and Arora, 2009).

The concept of life satisfaction, which expresses the satisfaction of the individual with his / her life as a whole (Diener et al., 1985), has become one of the most interesting topics in the field of organizational behaviour, based on the thought that the satisfaction experienced in the individual's life will also affect his / her behaviour in the organization. Business is an element that affects an individuals' quality of life and mental health and thus increases their productivity. Therefore, increasing the employee's well-being and improving his physical and psychological health provides significant benefits not only for the employees themselves but also for the employer. Employees' emotional well-being and their satisfaction with work and the workplace affect their behaviours of organizational citizenship, employee turnover rate, and individual performance (Hakanen and Schaufeli, 2012).

Career Satisfaction

Career is emerging as a remarkable research topic in the field of organizational behaviour, as it has a significant impact on the life of the employee. Everyone working in the organization strives for career success in the work environment. Career, first examined in detail in the study by Greenhaus, Parasuraman, and Wormley (1990), refers to the general course or progression of a person's working life. In a broader sense, career is defined as the work done by the individual in the past, advances in his

profession, and work throughout his career (Uzonwanne and Nwanzu, 2017; Collin, 2006).

The career phenomenon, which is a concept handled by many different disciplines, represents the relationship of the individual with the organization in terms of human resources management, which aims to achieve the organization's goals by displaying effective performance through the employees. From this perspective, career plays a role in organizational reward and control systems, and career management means more than people managing their own careers. Accordingly, career management is defined as the process in which managers try to influence employees' careers by planning, supporting, monitoring their progress within the organization, and making certain interventions when necessary to align with the interests of both the individuals and the organization. To put it another way, career management, which refers to the career development of the employee within the organization, is about the organizational experiences that will motivate, develop and keep them in work, and is about determining the order of the work to be done in the organization and which skills should be given importance to develop (Collin, 2006).

Since the employee's subjective career satisfaction within the organization has become a necessary factor for career success, career satisfaction has come to the fore as the most discussed concept in career research in recent years (Park, 2018). Career satisfaction refers to the level of satisfaction of an individual with his career's internal and external aspects, such as wages, promotion, and personal development opportunities. It includes the employee's pleasure in doing his work, doing his job well, and being rewarded for his efforts (Sharma, 2019). Career satisfaction, which is defined as success and achievements acquired as a result of positive outcomes from work experience, includes the individual's subjective evaluation regarding all aspects of his career (Dries, Pepermans, and Carlier, 2008). Accordingly, individuals evaluate their careers based on the standards they determine subjectively, and they experience a sense of satisfaction as long as their work allows them to reach their general career goals, income goals, and career development goals. Hence, career satisfaction can also be expressed as an internal

evaluation of the employee's career and a sense of professional success (Agrawal and Srivastava, 2018).

Employee career satisfaction has important consequences for organizations competing in today's more variable and competitive working environment to recruit and retain talented employees. Academic researchers define career satisfaction as an important indicator of career success, well-being, and adaptation (Coetzee and Bester, 2018). Individuals, who are highly committed to their work, and satisfied with their careers, as a whole are also happy in their lives (Joo and Lee, 2017).

Relationships between Variables

Managing the process of fulfilling the requirements of both work and family roles is seen as an ongoing problem for women entrepreneurs. Previous studies reveal that women experience more conflict than men between work and family roles and that this conflict has relatively more negative consequences on women's well-being. However, as an alternative to the perspective of conflict, which sees work and family as "enemies" to each other, the perspective of enrichment, which sees work and family as "allies," based on the view that taking on more than one role can be shared, expanded, and integrated between different fields of activity, has come to the fore. According to this view, for women who take on more than one role in work and family life, the enrichment process can be experienced intensely as well as conflict (Shelton, 2006).

Because of traditional gender roles, women seem more inclined to experience work-family enrichment than men. Men and women entrepreneurs make quite different connections between their work and family life that can affect their entrepreneurial success. While female entrepreneurs are not expected to have a border between work and family areas, male entrepreneurs are expected to separate family roles from work roles (Powell and Eddleston, 2013). Therefore, women entrepreneurs benefit more from work-family enrichment to benefit working life than male entrepreneurs, as they see their business and family life as two areas that are more holistic and affect each other more (Jennings and McDougald, 2007).

Women entrepreneurs use the planning and communication skills they have developed while fulfilling their role in the family to manage their relations with employees, customers, and suppliers, thus increasing their work success. Besides, developing and transferring behaviours and skills between the work and family areas enables entrepreneurs to effectively manage their work and family roles by creating synergy between the two areas. In this case, the role assumed by the female entrepreneur in two different areas positively affects each other, and thus work-family enrichment occurs (Powell and Eddleston, 2013).

Taking on different roles in more than one area is a situation that creates positive effects in an individual's life as the resources acquired in one role enable personal development in another role, better skills, and a better mood. As women entrepreneurs who experience work-life enrichment can fulfill their role activities in all areas of their lives, their quality of life increases, and thus they become more satisfied with their jobs and lives (Greenhaus et al., 2003; p.515). Hence, work-family enrichment, which is based on the role theory suggesting that taking on more than one role can have positive outcomes for individuals, increases job satisfaction (Carlson, Grzywacz, and Kacmar, 2010; Carlson et al., 2006; McNall, Masuda, Nicklin, 2010; Carlson, Hunter, Ferguson, and Whitten, 2011), life satisfaction (Gorsy and Panwar, 2016; Azeez, Fapohunda, and Jayeoba, 2017; Gorsy and Panwar, 2016; Sakthivel and Jayakrishnan, 2018), work commitment, (Tims et al. 2015; De Klerk, Nel, and Koekemoer, 2015) and performance of the individuals (van Steenbergen & Ellemers, 2009; Carlson, Kacmar, Zivnuska, Ferguson, and Whitten, 2011), while decreasing the overall stress level. In this context, considering these positive results of taking on more than one role in different areas of life for individuals, enrichment is an important factor that increases the health and well-being of the individual (Carlson et al., 2006; Stoddard and Madsen, 2007; van Steenbergen and Ellemers, 2009).

H₁: Work-family enrichment has a positive effect on the life satisfaction of women entrepreneurs.

Career satisfaction is a subjective condition that expresses employees' perceptions of satisfaction with their overall career goals and is associated with psychological success in both their work and family roles and their social relations success. The perception of psychological achievement

stems from the individual's personal achievement of various goals such as success in life, inner peace and family happiness, and the pride they experience as a result. For most employees, a career means striking a balance between individual success and family success. According to this, if an individual chooses one of the roles he has assumed in two different areas, achieves only that role, and neglects the other area, the probability of experiencing work-family conflict will increase, which will negatively affect his / her perception of career success. On the other hand, the perception of psychological success will increase if the roles assumed in both work and family support each other and the individual succeeds in fulfilling these roles well (Ballout, 2008).

H₂: Work-family enrichment has a positive effect on the career satisfaction of women entrepreneurs.

Career satisfaction, which is a wider structure compared to job satisfaction and considered as a clear indicator of an individual's evaluation of his / her general area of work, is also considered as a precursor or component of an individual's overall quality of life or life satisfaction. In studies that examine how satisfaction felt in different areas of an individual's life such as family, work, and career, affect the overall life satisfaction, it is generally stated that there is a positive relationship between the two satisfaction and that satisfaction in one area will "spread" and affect the other. Because being satisfied with living spaces is expected to positively satisfy life satisfaction with life (Steiner and Truxillo, 1987). Accordingly, a career provides an individual's income to lead a good life, and success in his career increases self-confidence (Hagmaier, Abele, and Goebel, 2018; Lounsbury, Park, Sundstrom, Williamson, and Pemberton, 2004). Therefore, career success provides career satisfaction, and career satisfaction positively affects overall life satisfaction.

H₃: Career satisfaction has a positive effect on the life satisfaction of women entrepreneurs.

This study aims to examine the direct effect of work-family enrichment on the life satisfaction of women entrepreneurs as well as the indirect effect of career satisfaction. The above conceptual framework and empirical studies reveal the direct relationships between these variables. Based on the direct relationships between the variables, the following hypothesis was created considering that career satisfaction may have a

mediating effect on the relationship between work-family enrichment and life satisfaction (see. Figure 1):

H4: Career satisfaction has a mediating role in the effect of work-family enrichment on women entrepreneurs' life satisfaction.

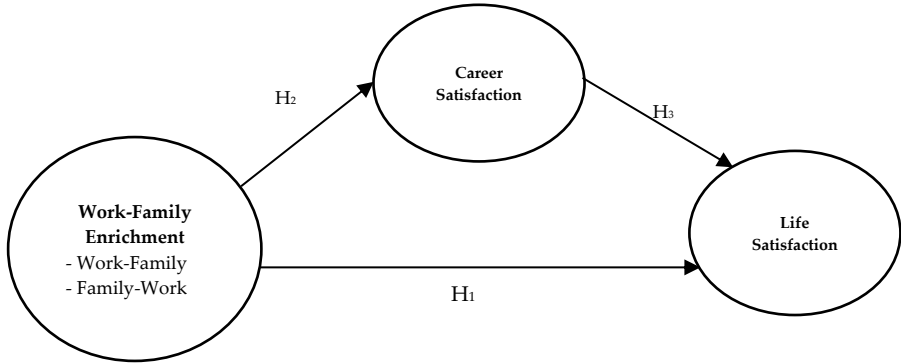

Figure 2. Research Model

Method

Sampling

The data used in the study's analysis was obtained by conducting a survey from women entrepreneurs operating in Adana with a convenience sampling method. After the questionnaire was prepared, necessary permissions were received from the Research and Publication Ethics Board of Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University (2018/3-4) and it was applied between April 5 and May 5, 2019. A total of 340 questionnaires were distributed, and 4 of the returned questionnaires were not included in the study since they were not filled properly. Accordingly, analyses were carried out with a total of 336 questionnaires.

Among the women who answered the questionnaire, 61.9% are under the age of 40, 50.9% are high school graduates, 63.7% are married, and 66.4% have at least one child. Considering the distribution of entrepreneur women by income levels, it was determined that 40.5% had an income ranged from 3001 TL to 4500 TL, 24.6% had an income of 4501 TL to 6000

TL, and 18.2% was 6001 TL and above. It is observed that there are no women entrepreneurs with an income below 1500 TL. 55.7% of the participants stated that they worked before becoming an entrepreneur. While 21.7% of working women stated that they were paid in their current job, 20.8% stated their previous occupation was a worker, and 11.3% self-employed. When we look at the reasons that encourage women to start their own businesses, 34.8% stated that they set up their businesses to meet their family needs, 20.5% to be economically independent, and 19% to begin to work.

Measures

The 5-point Likert scale was used in the questionnaire form applied in the study. In this form, demographic questions were asked about work-family enrichment, life satisfaction and career satisfaction, and participants' age, working hours, entrepreneurship periods, and education levels.

For data collection, the work-family enrichment scale developed by Kacmar et al. (2014), the life satisfaction scale developed by Diener et al. (1985), and the career satisfaction scale developed by Greenhaus, Parasuraman, and Wormley (1990) were used.

Process

The Cronbach Alpha coefficient was taken into account in order to determine the internal consistency of the measurement tools used in the study. First, explanatory factor analysis was performed, and confirmatory factor analysis was performed to reveal the structural validity of the measurement model discussed. In addition, the relationships between the variables in the study were determined by correlation analysis. In testing the hypotheses put forward in the study, the effects between variables were determined using structural equation model analysis.

Findings

The Exploratory Factor Analysis method was used to reveal the validity of the study's scales. Before applying factor analysis to a data set, Kaiser-

Meyer-Olkin (KMO) test should be performed to examine whether the data set is suitable for factor analysis. Accordingly, as a result of the analysis, KMO was determined as 0.871, which indicates very good sample suitability. Besides, according to Bartlett's test of sphericity, it was determined that it was statistically significant at the $\chi^2 = 4075.67$, the degree of freedom 120, and $p < 0.01$ significance level. Accordingly, the current data set is multivariate normal distribution main mass and is suitable for factor analysis.

Table 1. Exploratory Factor Analysis

	Work-Family Enrichment	Family-Work Enrichment	Life Satisfaction	Career Satisfaction
Factor 1				
Work-Family Enrichment				
w1	0.817			
w2	0.857			
w3	0,859			
Factor 2:				
Family-Work Enrichment				
f4		0.890		
f5		0.911		
f6		0,887		
Factor 3:				
Life Satisfaction				
l7			0.827	
l8			0,866	
l9			0.860	
l10			0.727	
l11			0.792	
Factor 4				
Career Satisfaction				
c12				0,774
c13				0.820
c14				0.874
c15				0.871
c16				0.689
Explained Variance	16,081	17,691	21,839	22,084

Principal components analysis, Varimax rotation method based on Kaiser normalization

KMO (Kaise-Meyer-Olkin) Sample size test = 0.871

Bartlett's test of sphericity, $\chi^{2nd} = 4075,665$; $df = 120$ $sig.=0.0000$

Total explained variance = 77,695

As seen in Table 1, 4 factors emerged in the study in total, and the eigenvalues of these factors took values 1 and greater than 1. It was also

found that these factors explain 77.69% of the variance. As a result of the analysis, factor loads took high values ranging from 0.689 to 0.911. Factor loadings are the correlation of an item and an observed variable with the related factor. The square of the factor loading of the item in the factor shows how much of the variance in the relevant factor explains. A low factor loading average of an item means that that item is insufficient to explain the relevant factor. Factor loadings are generally recommended to be above 0.32. Accordingly, factor loads between 0.32-0.5 are classified as low, between 0.5-0.6 as good, between 0.6-0.7 as high, and between 0.7 and above as excellent factor loadings (Gürbüz and Şahin, 2015, p.304).

Confirmatory factor analysis was performed to determine the validity of the measurement model in the study. The maximum likelihood estimation method was used for this analysis. The coefficients revealed according to the related analysis findings are shown in Figure 1. It is seen that the goodness of fit values of the confirmatory factor analysis model fit very well ($\chi^2 = 356,174$; $sd = 98$; $\chi^2 / sd = 3.634$; $p < 0.00$; CFI = 0.936; TLI = 0.922; IFI = 0.936; RMSEA = 0.089; SRMR = 0.0676). According to the findings, these values show that the model fits well.

Figure 2. Confirmatory Factor Analysis

The Cronbach alpha coefficient was taken into account in order to determine the reliability of the scales used in the study. As shown in Table 3, the alpha coefficient of the work-family enrichment scale was determined as 0.915, the family-work enrichment scale as 0.941, the life satisfaction scale as 0.890, and the career satisfaction scale as 0.886. The fact that all of these values are above 0.70 (Hair, Black, Babin, and Anderson, 2010, p.125) shows that these measurement tools are reliable.

Correlation coefficients between variables considered within the scope of the study are given in Table 2. According to the findings mentioned above, the relationships between variables were obtained positively and significantly.

Table 2. Correlation Coefficients and Cronbach Alpha values

	Work-Family Enrichment	Family-Work Enrichment	Career Satisfaction	Life Satisfaction
Work-Family Enrichment	(0.915)			
Family-Work Enrichment	0.701**	(0.941)		
Career Satisfaction	0.398**	0.259**	(0.886)	
Life Satisfaction	0.322**	0.240**	0.323**	(0.890)

** $p < 0.01$

The structural equation model maximum likelihood was used in order to determine the effects within the framework of the research model presented in the study. Within the scope of the model, the coefficients were analyzed simultaneously. Figure 2 shows the effects and path coefficients revealed by this analysis. According to these findings, model goodness of fit values show very good fit ($\chi^2 = 356,174$; $sd = 98$; $\chi^2 / sd = 3.634$; $p < 0.00$; CFI = 0.936; TLI = 0.922; IFI = 0.936; RMSEA = 0.089; SRMR = 0.0676). The results show that the model fits well.

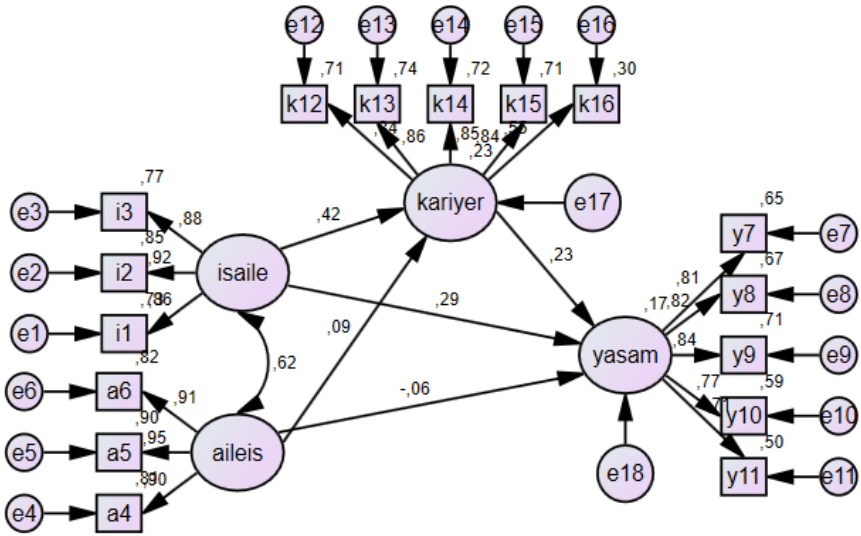

Figure 3. Research Model

In the study, it is seen that some of the hypotheses put forward regarding the effects of work-family enrichment and family-work enrichment on career satisfaction and life satisfaction within the scope of the model are supported, as can be seen in Figure 3. According to these findings, the effects of family-work enrichment on life satisfaction and career satisfaction were found to be insignificant. Based on this, the model has been revised and tested again.

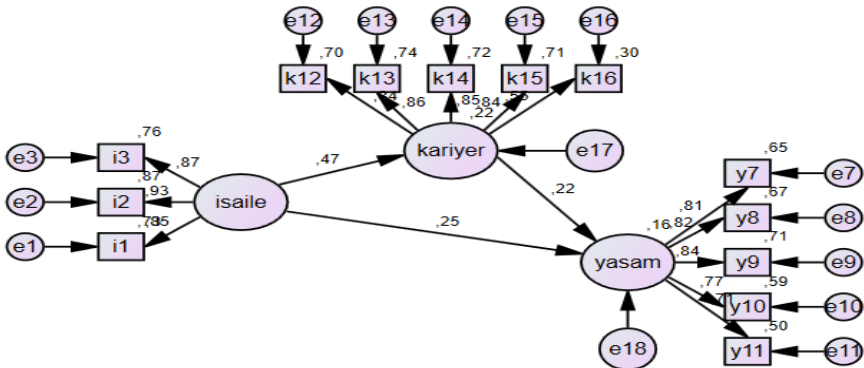

Figure 4. Revised Research Model

In the study, the effects of work-family enrichment on career satisfaction and life satisfaction were discussed within the scope of the model, and the model is shown in Figure 4. According to these findings, the effects of work-family enrichment on life satisfaction and career satisfaction and significant positive effects of career satisfaction on life satisfaction were found. According to these findings, model goodness of fit values show very good fit ($\chi^2 = 289,186$; $sd = 62$; $\chi^2 / sd = 4.664$; $p < 0.00$; CFI = 0.923; TLI = 0.903; IFI = 0.923; RMSEA = 0.105; SRMR = 0.0674). The results show that the model fits well.

Discussion and Conclusion

Women entrepreneurship has been especially supported in many countries in recent years due to its positive contributions to countries' economic and social welfare, and the number of women entrepreneurs is rapidly increasing in the business world where male-dominated culture is widespread. The increasing number of women joining the workforce by establishing their own businesses has also led to an increased interest in the subject of maintaining the balance between women's work and personal lives. Maintaining the balance between job, career, and family demands have been accepted as one of the most important social issues since the 1990s (Parasuraman and Greenhaus, 1997).

Managing the roles assumed in both work and family in a balanced way is an important issue that women entrepreneurs are constantly confronted with, and that affects their in-work and off-work lives. Many previous studies have dealt with the interaction between work and family life from a conflict perspective based on the assumption that human time and energy are limited. These studies reveal that women experience more conflict than men between work and family roles and that this conflict has relatively more negative consequences on women's well-being. However, in recent years, studies examining the interaction between work and family life have suggested that the advantages of assuming different roles in more than one area may be more than its disadvantages and have focused on the concept of work-family enrichment as an alternative to the conflict perspective. Expressing that positive experience in a role assumed in one area of life (work or family) can positively affect the quality of life

in another area (Greenhouse and Powell, 2006), enrichment positively affects the physical and psychological well-being of women and increases the individual's happiness, life satisfaction and perceived quality of life. In addition, work-family enrichment emerges as an important determinant of many positive work outcomes such as job satisfaction, career satisfaction, performance, and work commitment.

This study aimed to reveal the effect of work-life enrichment, which has important effects on the in-work and off-work lives of women who start their own business, on career and life satisfaction, and the role of career satisfaction in the relationship between work-life enrichment and life satisfaction. Findings obtained from the study reveal that if women's positive experiences in one of the roles they have assumed in their job or their family positively affect their performance in the other role, their career satisfaction, and general life satisfaction will increase. The findings of previous studies on work-family enrichment (Keeton, Fenner, Johnson and Hayward, 2007; Gorsy and Panwar, 2016; Gorsy and Panwar, 2016; Azeez, Fapohunda, and Jayeoba, 2017; Sakthivel and Jayakrishnan, 2018) support these results on the relationship between work-family enrichment and career and life satisfaction.

Another result of the study is that if women entrepreneurs' satisfaction with their careers is high, their general life satisfaction will increase. Findings of previous studies (Beutell and Wittig-Berman, 1999; Lounsbury et al., 2004; Nemcek, 2007; Verbruggen and Sels, 2010) also support these results. In addition to these direct relationships, the mediating role of career satisfaction in the effect of work-family enrichment on life satisfaction was also discussed in the study. In the structural equation model analysis, the role of career satisfaction in the effect of enrichment in the form of work-family enrichment and family-work enrichment on life satisfaction was examined in the first model, but the effects of family-work enrichment on life satisfaction and career satisfaction were found to be insignificant. From this point of view, the family-business enrichment dimension was removed from the model, and the model was revised and tested again. According to the findings, it has been revealed that career satisfaction has a partial mediating effect on the relationship between the work-family enrichment dimension and life satisfaction. Accordingly, the effect of work-family enrichment on life satisfaction decreases with the

mediating effect of career satisfaction but does not disappear completely. This result reveals that career satisfaction is not the only mediating variable in the relationships between work-family enrichment and life satisfaction and that other variables also have a mediating role in these relationships.

As in every study, this study also contains some limitations. Only the mediating role of career satisfaction in the relationship between work-family enrichment and life satisfaction was examined in the study. However, the findings revealed that career satisfaction is not the only mediating variable in these relationships, and other variables also have a mediating role in these relationships. Hence, in future studies, it is recommended to test models to be established with different variables to reveal what variables may affect the relationship between these variables. Another limitation of the study is that it is a cross-sectional study. In future studies, measuring the variables in question repeatedly in a certain time period will be useful to reveal the differences that may occur in different periods.

With the perception of multiple roles assumed by women in different areas of their lives will not always have negative consequences and that the experience gained in one role can create enrichment by positively affecting the quality of life in the other role, women entrepreneurs will begin to question how they will use their experience in a role in another field, and as a result, the conflicts between the two areas will be reduced. Elimination of the conflict between the roles that the women entrepreneurs assume in their work and family life, which is one of the most important problems they are faced, will reflect on their work performance positively, and one of the reasons for failure in entrepreneurship will be eliminated. Despite all the limitations it possesses, this study, conducted with women entrepreneurs, is expected to contribute to the literature, as it focuses on the attitudes and behaviors of women entrepreneurs who have been studied in a very limited number of times, contrary to previous studies on women's entrepreneurial aspects.

References

- Agrawal, S. and Srivastava, S. (2018). Organizational commitment & career satisfaction among women employees. *The Indian Journal of Industrial Relations*, 54(1), 132-145.
- Ahl, H. (2006). Why research on women entrepreneurs needs new directions. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 30(5), 595-621.
- Akpınar-Sposito, C. (2013). Career barriers for women executives and the Glass Ceiling Syndrome: The case study comparison between French and Turkish women executives. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 75, 488-497.
- Anand, M. and Arora, D. (2009). Burnout, life satisfaction and quality of life among executives of multinational companies. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35(1), 159-164.
- Azeez, R. O., Fapohunda, T. M. and Jayeoba, F. I. (2017). Work-life balance and organisational commitment: Perceptions of working postgraduate students. *BVIMSR's Journal of Management Research*, 9(2), 178-188.
- Ballout, H. I. (2008). Work-family conflict and career success: The effects of domain-specific determinants. *Journal of Management Development*, 27(5), 437-466.
- Baltes, B. B., Clark, M. A. and Chakrabarti, M. (2009). Work-life balance: The roles of work-family conflict and work-family facilitation. In A. Lingley, S. Harrington, & N. Page (Eds.), *Handbook of Positive Psychology and Work*. (p.491-521). New York: Oxford University Press, NY.
- Barnett, R. C., Marshall, N. L. and Sayer, A. (1992). Positive-spillover effects from job to home: A closer look. *Women & Health*, 19(2-3), 13-41.
- Beutell, N. J. and Wittig-Berman, U. (1999). Predictors of work-family conflict and satisfaction with family, job, career, and life. *Psychological Reports*, 85, 893-903.
- Bruni, A., Gherardi, S. and Poggio, B. (2004). Entrepreneur-mentality, gender and the study of women entrepreneurs. *Journal of Organizational Change Management*, 17(3), 256-268.
- Buttner, E. H. and Moore, D. P. (1997). Women's organizational exodus to entrepreneurship: Self-reported motivations and correlates with success. *Journal of Small Business Management*, 35(1), 34-46.
- Carlson, D. S., Grzywacz, J. G. and Kacmar, K. M. (2010). The relationship of schedule flexibility and outcomes via the work-family interface, *Journal of Managerial Psychology*, 25, 330-355.

- Carlson, D. S., Hunter, E. M., Ferguson, M. and Whitten, D. (2011). Work-family enrichment and satisfaction: Mediating processes and relative impact of originating and receiving domains. *Journal of Management*, 40(3), 845-865.
- Carlson, D., Kacmar, K. M., Zivnuska, S., Ferguson, M. and Whitten, D. (2011). Work-family enrichment and job performance: A constructive replication of affective events theory. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(3), 297-312.
- Clark, S. C. (2001). Work cultures and work/family balance. *Journal of Vocational Behavior*, 58, 348-365.
- Coetzee, M. and Bester, M. S. (2018). Probing the role of psychosocial career mechanisms in the harmonious work passion-career satisfaction link. *Personnel Review*, 48(5), 1135-1149.
- Collin, A. (2006). Conceptualising the family-friendly career: The contribution of career theories and a systems approach. *British Journal of Guidance and Counselling*, 34(3), 295-307.
- Crouter, A. C. (1984). Spillover from family to work: The neglected side of the work-family interface. *Human Relations*, 37(6), 425-441.
- De Klerk, M., Nel, J. A. and Koekemoer, E. (2015). Work-to-Family enrichment: Influences of work resources, work engagement and satisfaction among employees within the South African context. *Journal of Psychology in Africa*, 25(6), 537-546.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Dries, N., Pepermans, R. and Carlier, O. (2008). Career success: Constructing a multidimensional model. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 254-267.
- Frone, M. R. (2003). *Work-family balance*. In J. C. Quick & L. E. Tetrick (Eds.), *Handbook of occupational health psychology* (p.143-162). Washington, DC: American Psychological Association.
- Gorsy, C. and Panwar, N. (2016). Work-life balance, life satisfaction and personality traits among teaching professionals. *International Journal in Management and Social Science*, 4(2), 98-105.
- Greenhaus, J. H. and Powell, G. N. (2006). When work and family are allies: A theory of work-family enrichment. *The Academy of Management Review*, 31, 72-92.

- Greenhaus, J. H., Parasuraman, S. and Wormley, W. M. (1990). Effects of race on organizational experiences, job performance evaluations, and career outcomes. *The Academy of Management Journal*, 33(1), 64-86.
- Gürbüz, S. and Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe, yöntem, analiz* (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürol, M. A. (2000). *Türkiye’de kadın girişimci ve küçük işletmesi: Fırsatlar, sorunlar, beklentiler ve öneriler*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Hagmaier, T., Abele, A. E. and Goebel, K. (2018). How do career satisfaction and life satisfaction associate? *Journal of Managerial Psychology*, 33(2), 142-160.
- Hair, J. F. Jr., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Pearson International Edition, 7th Ed. US: Pearson Education Limited.
- Hakanen, J. J. and Schaufeli, W. B. (2012). Do burnout and work engagement predict depressive symptoms and life satisfaction? A three-wave seven-year prospective study. *Journal of Affective Disorders*, 141, 415-424.
- Hisrich, R. D. and Brush, C. G. (1985). Women and minority entrepreneurs: A comparative analysis. In J. A. Hornaday, E. B. Shils, J. A. Timmons, & K. H. Vesper (Eds.), *Frontiers of entrepreneurial research* (p.566-587). Boston, MA: Babson College.
- İlter, B. (2008). *Girişimcilik sürecinde kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların analizi: KAGİDER örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- İplik, E. and Budak, D. B. (2010). Kırsal alanda kadın girişimciliği. *Toplumsal Gelişmede Türk ve Japon Kadının Eğitimi Sempozyumu*, 06-08 Ekim 2010, Çanakkale, 280-298.
- Jennings, J. E. and McDougald, M. S. (2007), Work-family interface experiences and coping strategies: Implications for entrepreneurship research and practice. *The Academy of Management Review*, 32(3), 747-760.
- Joo, B. K. and Lee, I. (2017). Workplace happiness: work engagement, career satisfaction, and subjective well-being. *Evidence-based HRM*, 5(2), 206-221.
- Kacmar, K. M., Crawford, W. S., Carlson, D. S., Ferguson, M. and Whitten, D. (2014). A Short and Valid Measure of Work-Family Enrichment. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(1), 32-45.

- Keeton, K., Fenner, D. E., Johnson, T. R. B. and Hayward, R. A. (2007). Predictors of physician career satisfaction, work-life balance, and burnout. *Obstetrics & Gynecology*, 109(4), 949-955.
- Lounsbury, J. W., Park, S. H., Sundstrom, E., Williamson, J. M. and Pemberton, A. E. (2004). Personality, career satisfaction, and life satisfaction: Test of a directional model. *Journal of Career Assessment*, 12(4), 395-406.
- Marks, S. R. (1977). Multiple roles and role strain: Some notes on human energy, time, and commitment. *American Sociological Review*, 42, 921-936.
- McNall, L. A., Masuda, A. D. and Nicklin, J. M. (2010). Flexible work arrangements, job satisfaction, and turnover intentions: The mediating role of work-to-family enrichment. *The Journal of Psychology*, 144(1), 61-81.
- Nemcek, M. A. (2007). Registered nurses' self-nurturance and life and career satisfaction. *AAOHN Journal*, 55(8), 305-310.
- Nicklin J. M. and McNall L. A. (2013). Work-Family enrichment, support, and satisfaction: A test of mediation, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(1), 67-77.
- OECD, Gender Data Portal (2017). Entrepreneurship at a Glance 2017. Erişim Linki: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/entrepreneur_aag-2017-en.pdf?expires=1617907885&id=id&accname=guest&checksum=108B3F1885D0753AA2F215777D61856B. Erişim Tarihi: 03.02.2021.
- Parasuraman, S. and Greenhaus, J. H. (1997). *Integrating work and family: Challenges and choices for a changing world*. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Park, Y. (2018). Empirical investigation on the predictors of career satisfaction. *Industrial and Commercial Training*, 50(4), 165-171.
- Paustian-Underdahl, S. C., Halbesleben, J. R. B., Carlson, D. S. and Kacmar, K. M. (2013). The work-family interface and promotability: Boundary integration as a double-edged sword. *Journal of Management*, 42(4), 960-981.
- Powell, G. N. and Eddleston, K. A. (2013). Linking family-to-business enrichment and support to entrepreneurial success: Do female and male entrepreneurs experience different outcomes? *Journal of Business Venturing*, 28, 261-280.
- Powell, G. N. and Greenhaus, J. H. (2006). Is the opposite of positive negative?: Untangling the complex relationship between work-family enrichment and conflict. *Career Development International*, 11(7), 650-659.

- Prasoon, R. and Chaturvedi, K. R. (2016). Life satisfaction: A literature review. *The Researcher-International Journal of Management Humanities and Social Sciences*, 1(2), 25-32.
- Rice, R. W., Frone, M. R. and McFarlin, D. B. (1992). Work-nonwork conflict and the perceived quality of life. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 155-168.
- Sakthivel, D. and Jayakrishnan, J. (2018). Work life balance and organizational commitment for nurses. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 2(5), 1-6.
- Saltzstein, A. L., Ting, Y. and Saltzstein, G. H. (2001). Work-family balance and job satisfaction: The Impact of family-friendly policies on attitudes of federal government employees. *Public Administration Review*, 61(4), 452-467.
- Sharma, S. (2019). Extrinsic rewards, occupational commitment, career entrenchment and career satisfaction of dentists. *Asia Pacific Journal of Health Management*, 14(1), 1-13.
- Shein, J. and Chen, C. P. (2011). *Work-Family enrichment: A research of positive transfer*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Shelton, L. M. (2006). Female entrepreneurs, work-family conflict, and venture performance: New insights into the work-family interface. *Journal of Small Business Management*, 44(2), 285-297.
- Shin, D. C. and Johnson, D. M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492.
- Sieber, S. D. (1974). Toward a theory of role accumulation. *American Sociological Review*, 39, 567-578.
- Steiner, D. D. and Truxillo, D. M. (1987). Another look at the job satisfaction-life satisfaction relationship: A test of the disaggregation hypothesis. *Journal of Occupational Behaviour*, 8, 71-77.
- Stoddard, M. and Madsen, S. R. (2007). Toward an understanding of the link between work-family enrichment and health. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 9(1), 2-15.
- Stokes, J., Riger, S. and Sullivan, M. (1995). Measuring perceptions of the working environment for women in corporate settings. *Psychology of Women Quarterly*, 19, 533-549.
- Terrell, K. and Troilo, M. (2010). Values and female entrepreneurship. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 2(3), 260-286.

- Timms, C., Brough, P., O'Driscoll, M., Kalliath, T., Siu, O.-L., Sit, C. and Lo, D. (2015). Positive pathways to engaging workers: Work–Family enrichment as a predictor of work engagement. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 53, 490-510.
- UN, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division (2018). Technical Report on Measuring Entrepreneurship: Lessons Learned from the EDGE Project. New York: United Nations. Erişim Linki: <https://unstats.un.org/edge/publications/docs/Technical-Report-on-Entrepreneurship.pdf>. Erişim Tarihi: 03.02.2021.
- Uzonwanne, F. C. and Nwanzu, C. L. (2017). Pay satisfaction and career satisfaction as predictors of organizational commitment among employee leaders of banks in North and Southwest Nigeria. *Journal of Management Research*, 17(1), 9-21.
- Van Steenbergen, E. F. and Ellemers, N. (2009). Is managing the work–family interface worthwhile? Benefits for employee health and performance. *Journal of Organizational Behaviour*, 30, 617-642.
- Verbruggen, M. and Sels, L. (2010). Social-cognitive factors affecting clients' career and life satisfaction after counseling. *Journal of Career Assessment*, 18(1), 3-15.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

İplik, E. and Ülbeği, İ. D. (2021). The effect of work-family enrichment on career and life satisfaction of women entrepreneurs. *OPUS–International Journal of Society Studies*, 18(42), 5157-5186. DOI: 10.26466/opus.913203.

Marriage, and Marital Problems and Solutions from the Perspective of Couples in Arranged Marriage

DOI: 10.26466/opus.898866

*

Zöhre Kaya* - Oya Onat Kocabiyik** - Seda Donat Bacioğlu***

*Assist. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Van/Turkey

E-Mail: zohrekaya@yyu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9211-3632](https://orcid.org/0000-0001-9211-3632)

** Assoc. Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal University, Tekirdağ/ Turkey

E-Mail: okocabiyik@nku.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0449-2893](https://orcid.org/0000-0003-0449-2893)

*** Assist. Prof. Dr., Trakya University, Edirne/Turkey

E-Mail: sedadonatbacioglu@trakya.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9901-0601](https://orcid.org/0000-0001-9901-0601)

Abstract

The purpose of this study is to find out the opinions of couples in arranged marriage on marriage, problems encountered in marriage, and how to resolve problems and conflicts in marriage. In this study, the phenomenological approach – a qualitative research model – was adopted to define fully meanings attributed to the phenomenon of marriage by couples in arranged marriage. The study was conducted with a total of twelve participants, i.e. six couples in arranged marriage reached by six candidates that attended the family counseling certificate program delivered by a public-funded university in the Eastern Turkey in 2017-2018 academic year. The research data were records of interviews with couples analyzed through document analysis. Content analysis was conducted for descriptive analysis of the data. The results suggest that couples' evaluation of marriage fall under three major themes. Furthermore, sub-themes were identified under each theme. It was also found out that the participants' opinions varied by gender. Considering the medical, psychological and social effects of marriage, it is of particular importance to conduct multidimensional analyses of marriage for building a healthy society.

Key Words: *Marriage, Arranged Marriage, Marriage Problems and Solutions, Gender.*

Görücü Usulüyle Evlenen Çiftlere Göre Evlilik, Evlilikte Yaşanan Problemler ve Çözümü

*

Öz

Bu çalışmanın amacı, görücü usulüyle evlenen çiftlerin evlilik, evlilikte yaşadıkları problemler ve bu problemlerin çözümüne yönelik düşüncelerinin belirlenmesidir. Araştırma, nitel araştırma modellerinden olgubilim desenine göre tasarlanmış olup bireylerin olgıyla ilgili anlamlarını tam olarak tanımlamaya odaklanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin doğusundaki bir devlet üniversitenin 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılı aile danışmanlığı sertifika programına devam eden altı farklı adayın ulaştığı görücü usulüyle evlenen altı farklı çift olmak üzere toplam oniki kişi oluşturmaktadır. Araştırmada, çalışma grubu ile yapılan görüşmelerden elde edilen belgelerin doküman incelemesi yapılmış ve veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerin betimsel olarak çözümlenmesinde içerik analizi aşamaları takip edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, görücü usulüyle evlenen çiftlerin evliliklerini üç ana tema çerçevesinde değerlendirdikleri görülmektedir. Aynı zamanda bu ana temalar altında farklı temaların olduğu ve cinsiyet değişkeni aısından farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Aile yapısının genel sağlık, psikolojik ve sosyal açıdan bireyler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, toplum sağlığı açısından evlilik olgusunun çok boyutlu olarak incelenmesinin alanyazma önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Evlilik, Görücü Usulüyle Evlenme, Evlilik Problemleri ve Çözümü.*

Introduction

Constituting the foundation of the family and defined as a special and specific type of interpersonal relationship, marriage is an emotional, economic and social agreement concluded legally between two persons (Panganiban, 2007). It is a significant decision in adult life and the foundation stone of the family – the smallest unit of a society (Kublay and Oktan, 2015). According to Pamuk and Durmuş (2015), Individuals get married for numerous different reasons: to be happy, have children, establish an intimate relationship, satisfy sexual desires, and meet the expectations of the society. How people get married varies depending on cultural and economic conditions, settlement, relations of production, and traditions and customs in a society (Sezen, 2005). There is a wide spectrum of marriage types. While free-choice marriage becomes more widespread in cities with the effect of social and cultural transformations following industrialization and urbanization, there are different types of marriage in regions under greater influence of traditions (Sezen, 2005). One of these marriage types is arranged marriage associated particularly with traditional societies (Allendorf and Pandian, 2016; Baykara-Krumme, 2017; Hortaçsu, 1999; Pande, 2015). More common in the eastern societies than in the western part of the world (Mehndiratta, Paul, and Mehndiratta, 2007), arranged marriage is a type of marital union where the initial steps to choose a spouse are taken by parents or other family members. It is not enough that a young man likes and desires to marry a young woman; there is a need for family members' confirmation (Sezer, 2005). Arranged marriage was certainly more common in the past; however, studies have shown that it is still a common type of marriage in today's societies. For instance, a study conducted in India, where the rate of arranged marriage is the highest in the world, examined the trends in marriage choice between 1970 and 2000, and showed that arranged marriage is still common in the country although the rate of "love marriage" has increased especially in the northern part of India (Allendorf and Pandian, 2016). In Turkey, a meta-analysis covering the period between 2006 and 2016 demonstrated that 28.6% of couples had an arranged marriage while 71.4% chose their own spouse and got married after dating (Haylı, Durmuş, and Kış, 2017). Altuntaş and Durmuş (2018) found out that 33.5% of couples had an arranged marriage, and 24.5% chose a marriage partner through

arrangement but got married after going on dates. The rate of arranged married was 28% in Kublay and Oktan (2015), 43.1% in Çimen (2007), and 36.2% in Çelik (2006). In a study conducted in Gaziantep, 50% of marriages were arranged (Cingisiz and Murat, 2010). Type of marriage, as a cultural phenomenon, certainly affects marriage process, and was thus taken as the main variable in this study.

Previous research on marriage showed that there is no difference in marriage satisfaction and harmony between couples in arranged marriage and couples in free-choice one (Demiray, 2006; Kublay and Oktan, 2015). However, there are also studies suggesting that those in arranged marriage are not as satisfied with their marriage as couples in free-choice marriage (Çağ and Yıldırım, 2013; Çimen, 2007). The latter indicate that marriage satisfaction increases when individuals choose their own spouse and have the chance to get to know each other before marriage. In this respect, Özgüven (2000) drew attention to the importance of spending time before getting married, emphasizing that going on dates allows couples to get to know each other and hence to decide more easily. There is nevertheless research that points to the opposite, i.e. marriage satisfaction and quality is higher among couples in arranged marriage (Arif and Fatima, 2015; Demir and Durmuş, 2015; Yizengaw et al., 2014). Sinha and Ram's (2017) study on life satisfaction and subjective happiness of young women that chose a marriage partner through arrangement in India demonstrated that a large proportion of married young women are satisfied with general life conditions. Another study with 738 married men and 761 married women in Hong Kong (Shek, 1995) reported that the effect of marriage quality on individual welfare is greater in women than in men. Men generally reported greater marriage satisfaction than their spouses.

On the other hand, the conflict in the nature of human relationships is a variable that affects marital quality and marital satisfaction. Married couples may frequently experience conflict because of problems stemming from children, other family members and social circle. The Family Structure Research (2011) issued by the Directorate General for Family and Social Research identifies the problems between married couples. As the main sources of problems in marriage, men referred primarily to such issues as household responsibilities (33.4%), child-related responsibilities (29.1%), expenses (56.9%), insufficiency of income (25.2%), and insufficiency of

shared time and activities (16.8%). For women, the sources of marital problems were primarily household responsibilities (37.2%), child-related responsibilities (32.5%), expenses (29.3%), insufficiency of income (27.1%), insufficiency of shared time and activities (18%), and husband's smoking habit (11.8%) (Akça-Koca and Yüksel, 2017). Such marital problems generally derive from poor communication (Özgüven, 2000), high expectations and intolerance (Genç and Veli-Baki, 2017), and lack of conflict resolution skills (Ersanlı and Kalkan, 2008). Research suggests that harmony in marriage depends on how to deal with emerging conflicts rather than on lack of marital conflicts (Driver et al., 2003), and that the strategies used by couples in conflict resolution are of particular importance for a harmonious marriage (Soylu and Kağnıcı, 2015). Previous research further draws attention to the fact that conflicts due to lack of harmony are likely to arise if couples do not have positive communication and conflict resolution skills, and that lack of conflict resolution skills has negative effects on harmony in marriage (Ersanlı and Kalkan, 2008). Therefore, conflict resolution skills are important in marital relationships, just like in all interpersonal relationships.

It is known that arranged marriages are still the most common type of marriage today. According to a research carried out by the Ministry of Family on 12,208 households in 2006, 61 percent of marriages were arranged through arranged (ASPB, 2006). In the research conducted by the institution on 12,056 households after five years, the rate of arranged marriages was found to be 51 percent (ASPB, 2011). As can be seen, arranged marriage is still the most common form of marriage. In the literature there are several studies focusing on the comparison of types of marriage based on different variables; however, to our knowledge, there are no studies that focuses on opinions on marriage of couples in arranged marriage. Considering that the rate of arranged marriages, one of the types of marriage, is very high in the our country, collecting and analyzing data on the opinions of couples that wed through arrangement may provide practitioners with valuable information on problems and challenges specific to this type of marriage and help them develop more effective solutions to these problems. The data obtained about the marriage in this study are expected to play a guiding role in psychological support and counseling, and contribute significantly to preventive activities in family counseling. In the light of information presented above, the present study sets out to identify and define the view-

points of couples in arranged marriage with regard to marriage in general, marital problems, and solutions of marital problems. The research questions were formulated as follows based on this general aim:

1. How do couples in arranged marriage define marriage?
2. What are the marital problems encountered by couples in arranged marriage?
3. How do couples in arranged marriage solve marital problems?

Method

Research Design: In this study, the phenomenological approach – a qualitative research model – was adopted to identify the viewpoints of couples in arranged marriage. The couples included in the study were contacted by the trainees that attended a family counseling certificate program. As phenomenology is an approach that aims to define how individuals make sense of a phenomenon, it examines individual experiences in detail from the first-person perspective and collects data on participants' perception of a given phenomenon (Annells, 2006; Smith and Eatough, 2007).

Participants: The study was conducted with a total of twelve participants who volunteered to take part in the study – six couples in arranged marriage contacted by six trainees who attended the family counseling certificate program delivered by a public-funded university in the Eastern Turkey in 2017-2018 academic year.

Data Collection and Analysis: In this study, the trainees that attended the family counseling certificate program conducted interviews with couples in arranged marriage as a part of the program. The interview protocols used by the trainees were developed by the faculty members that led the family counseling certificate program delivered by a public university in the Eastern Turkey. For the purpose of this study, the trainees were asked to make interviews with couples using these protocols. Document analysis was conducted to examine the interview data. Document analysis, commonly used in qualitative research for the analysis of any recorded material, can be used for documents of all types including lesson plans, student assignments,

tools and materials used in the class, and school and student records (Merriam, 2009).

Stages of content analysis were followed for descriptive analysis of interview data. The data were read meticulously by three researchers to ensure reliability. Meaningful units of analysis were determined for data coding. The researchers then developed themes from codes obtained in the preceding stage. Transferability can be ensured by describing themes in a detailed way. MAXQDA 12 software was used for data analysis and coding. Software use in data analysis allows building connections between themes owing to the retrieval function.

Results

Three themes were identified as a result of content analysis of data collected in this study: meaning of marriage, marital problems, and solution of marital problems. Table 1 presents the themes and codes obtained in the analysis.

The following sections of the study present findings related to each theme. Direct quotations from female and male participants were used to explain and describe the themes.

Meaning of Marriage: The primary purpose of the study was to identify how married couples make sense of marriage. The analysis of statements in interview forms provided the sub-themes of “*trust and loyalty*”, “*happiness and peace*”, “*sharing*”, “*respect*”, “*social status*” and “*self-sacrifice*” under the “*meaning of marriage*” category.

Referring to the place of “*trust and loyalty*”, “*Trust and loyalty are very important in marriage,*” said one of the male participants [3rd couple-man; Position: 115-115], and “*Trust and loyalty are at the very core of marriage,*” said a female participant [1st couple-woman; Position: 109-109]. With regard to “*happiness and peace*”, “*Marriage is peace, happiness,*” said a man [1st couple-man; Position: 105-105], while a woman defined marriage as “*a happy and peaceful nest in which there are children*” [2nd couple-woman; Position: 112-112]. “*Sharing*” was defined by a male participant as “*doing everything together, taking on everything together*” [5th couple-man; Position: 14-14], by a female participant as “*sharing life*” [1st couple-woman; Position: 11-11]. One of the male participants stated that “*respect is very important*” [2nd couple-man; Posi-

tion: 12-12], and one of the female participants stressed that marriage is “showing respect” [2nd couple-woman; Position: 110-110]. Finally, the concepts of “social status” and “self-sacrifice” were emphasized by only male participants. While one of them defined marriage literally as “gaining a place in social status [a means for raising social status]” [6th couple-man; Position: 14-14], another one referred to it as “self-sacrificing” [5th couple-man; Position: 113-113].

Table1. Opinions of couples in arranged marriage on meaning of marriage, marital problems, and solution of marital problems

Themes		Men n	Women n	Total n
Meaning of Marriage	Trust and loyalty	4	4	8
	Happiness and peace	4	2	6
	Sharing	2	4	6
	Respect	2	1	3
	Social status	2	-	2
	Self-sacrifice	1	-	1
	Indifference/unaccountability/ irresponsibility	6	6	12
	Not sparing time/dismissiveness	3	5	8
	Spending time with spouse’s family	3	4	7
Marital Problems	Sharing marital problems with other family members	5	-	5
	Familial			
	Being too attached to parents	2	6	8
	Living in the family’s apartment build- ing	2	2	4
	Family pressure	-	2	2
	Cultural conflict	2	-	2
	Cheating	1	1	2
	Bad habits	1	-	1
	Not being able to have children	1	-	1
	Not giving a surprise on special days	-	3	3
	Children	5	5	10
Solution of Marital Problems	Reaching a common ground	7	5	12
	Conflict resolution			
	Withdrawal	3	2	5
	Self-judgment	1	1	2
	Respect	2	3	5
	Getting help from family elders	1	1	2
	Living separate from parents	-	1	1

Marital Problems: The second purpose of the study was to identify the problems encountered by couples in arranged marriage. The analysis of statements in interview forms provided, under the theme of “marital problems”, the sub-themes of “being indifferent/unaccountable/irresponsible”, “not sparing time/being dismissive”, “spending time with spouse’s family”, “sharing

marital problems with other family members”, “being too attached to parents”, “living in the family’s apartment building”, “family pressure”, “cultural conflict”, “cheating on the spouse”, “bad habits”, “not being able to have children”, and “not giving a surprise on special days”.

With regard to “indifference/unaccountability/irresponsibility”, *“She doesn’t fulfill some of her responsibilities completely. For example, it is very difficult for her to start doing something,”* said a man [3rd couple-man; Position: 69-69], and *“He doesn’t make repairs at home. He is so indifferent. I would love to change his attitude about this,”* said a woman [5th couple-woman; Position: 30-30]. “Not sparing time/being dismissive” was another problem in marriage. *“We have problems because I don’t spend enough time with kids,”* one of the male participants noted. *“He is on the internet until midnight. He doesn’t spare time for me,”* said a female participant [4th couple-woman; Position: 66-66].

Married couples also referred to problems arising from families, one of which was related with “spending time with spouse’s family”. *“My family lives out of town. When they come to the town, they stay at our place, and my wife is not happy with this,”* said a male participant [3rd couple-man; Position: 63-63]. *“The problem did not have to do with my marriage. But we had to live at my in-law’s place, and I had problems with mother-in-law. I didn’t want to stay there,”* said a female participant about spending time with spouse’s family [5th couple-woman; Position: 91-91]. “Sharing marital problems with other family members” was a familial problem which was mentioned only by men. *“My wife shares our problems with her mother rather than try to solve them with me,”* said a man [1st couple-man; Position: 15-15]. Another problem was “being too attached to parents”. *“The problem is that I support my parents, not my wife, when we are faced with problems due to common life,”* reported a man [2nd couple-man; Position: 86-86]. Similarly, *“I blame my husband because he always supports his family when we have a conflict [because of the family],”* said one of the female participants [2nd couple-woman; Position: 55-55]. Another family-related problem was “living in family’s apartment building”. *“We live in the family apartment but no respect is shown to decisions we need to make jointly. And this still goes on,”* said a male participant [2nd couple-man; Position: 18-18]. *“We live in the family apartment, but other family members do not respect rules of common life in the building. My husband and I have to take the entire burden on ourselves,”* said a woman [2nd couple-woman; Position: 13-13]. “Family pressure” was a problem mentioned only by women. According to a woman

among participants, *"The greatest problem is family pressure, pressure by father-in-law and mother-in-law, but my husband is always kind to me."* [4th couple-woman; Position: 16-16]

Another problem uttered only by men was "cultural conflict". The participant who referred to this problem said the following [2nd couple-man; Position: 16-16]: *"We have a cultural conflict because we are from two different towns. We have problems because of this especially when we need to make common decisions about the family."* "Cheating" was another marital problem mentioned by couples in arranged marriage. Specific comments included the following: *"I had a girlfriend 13 years ago,"* said a man [4th couple-man; Position: 44-44]. *"During our marriage, in two different periods of time, my husband used to change his clothes twice a day. I was aware he was in love with someone else. However, he could never make me talk about this issue. To apologize, he took me to Istanbul for IVF treatment,"* a female participant explained [4th couple-woman; Position: 44-44]. "Bad habits" was mentioned as a problem only by men: *"I used to gamble, I hadn't been able to bring home food. There had been a period in my life in which I beat my wife and took her earrings by force [to sell them], I borrowed from our neighbors. I then came to senses. I quitted gambling and smoking."* [4th couple-man; Position: 16-16]. Another problem indicated only by men was "not being able to have a baby". *"We cannot have a baby. Because of this, I avoid seeing couples at our age. Those couples' interest in their kids is like showing off. My wife and I then have problems at home. That is why I generally prefer hanging out with elder people,"* he said [4th couple-man; Position: 18-18]. "Not giving a surprise on special days" was a problem mentioned only by women. A specific comment was as follows: *"I feel upset deep down because he doesn't take care of me and doesn't buy me flowers on special days. One day I bought myself flowers. My husband asked me why I bought those flowers. 'I try to make myself happy because you don't do it on special days,' I told him."* [2nd couple-woman; Position: 66-66].

Solution of Marital Problems: The third purpose of the study was to find out how couples solve marital problems. The analysis of interview forms provided, under the theme of "solution of marital problems", the sub-themes of "children", "reaching a common ground", "withdrawing", "self-judgment", "respect", "getting help from family members", and "living apart".

The couples referred to the importance of having “children” as a solution for marital problems: “Kids are important. I would stay together for them,” said a male participant [5th couple-man; Position: 40-40], and “Yes, the child is also important. We have a child, so we can’t do anything that impairs his development,” said a female participant [1st couple-woman; Position: 37-37].

“Reaching a common ground” was another problem-solving strategy mentioned by the couples. A male participant said the following about this: “We solve our problems talking to each other. There is no need to consult others. We solve them together.” [1st couple-man; Position: 17-17]. Similarly, a woman referred to the importance of “mutual support, not solving problems unilaterally” [6th couple-woman; Position: 20-20]. Another strategy was “withdrawal” in the sense that the couples do not take action and remains silent about problems they experience. “I would withdraw to save my marriage,” said a man [2nd couple-man; Position: 27-27], and parallelly “I would shut myself home [I would withdraw from social life]. I would try not to make known what is going on,” said a woman [4th couple-woman; Position: 92-92]. The couples further mentioned “self-judgment” as a strategy for fixing marriage. “I judge myself. I remain silent if I have made a mistake. If I know I am wrong, I try to make up for it,” said a man [4th couple-man; Position: 58-58]. “If our marriage was under threat because of me, I would try to fix my mistakes. But if there is a mistake on my husband’s part, I would expect him only to try,” said a female participant [2nd couple-woman; Position: 24-24]. Another strategy mentioned by the couples was showing “respect”. “I expect everyone, including my spouse, to be wise and respectful,” said a man [2nd couple-man; Position: 20-20]. A female participant stated that she would expect her husband “to show respect and to understand” her [1st couple-woman; Position: 17-17].

The couples also referred to the place of “getting help from family members”, especially elder members. A male participant mentioned that he would “get help from family elders” to solve marital problems [6th couple-man; Position: 27-27], and a female participant said that she would “consult to family elders, to elder sister and brother” [6th couple-woman; Position: 27-27].

Only women referred to the importance of “staying separate from parents” as a solution for marital problems. “We have to live separate from our family elders to solve problems in our marriage, in other words everyone needs to live in their own place,” she said [2nd couple-woman; Position: 17-17].

Discussion, Conclusions and Recommendations

This study examined the perceptions and opinions of couples in arranged marriage with regard to marriage in general, problems in marriage, and solution of marital problems. The findings of the first question of the research regarding how married couples define "marriage" are as follows: Firstly, the couples emphasized the importance of trust and loyalty when defining marriage. This result confirms Pamuk and Durmuş (2015), who found that trust is a significant factor that is instrumental in marriage harmony and satisfaction, and that marital relationships in which spouse support and mutual trust are lacking and spouses experience interpersonal cognitive distortion cause marriage burnout. Another research showed that, in arranged marriages, the rate of insecure attachment between spouses is higher, and that couples in arranged marriage have lower levels of emotional relationship and experience problems more frequently (Hortaçsu, 1999). Associating this finding with the results of our study, we can conclude that couples emphasize the importance of trust in marital relationship as they tend to link trust with attachment and emotional relationship and consider it indispensable for an ideal marriage. Another conclusion regarding the definition of marriage is that both women and men in arranged marriage also referred to the significance of happiness and peace in marriage, sharing in marriage and respect. This concurs well with previous studies (Pamuk and Durmuş, 2015; Demir and Durmuş, 2015; Yizengaw, et.al, 2014). Especially, in Demir and Durmuş (2105) research with married individuals for many years, it was reported that the secret of couples is to build a happy home and share life. And also, the couples reported that they also solved the problems in their marriage peacefully. Kublay and Oktan (2017) found that subjective happiness is a significant and important predictor of harmony in marriage, in Russell-Chapin, Chapin, and Sattler (2001) research indicated that couples' together time, shared interests and activities, and shared decision making are factors that nurture the marital relationship, reduce conflicts, and increase marriage satisfaction. According to Çağ and Yıldırım (2013), in successful marriages, couples generally have physical, social and emotional affection and feel that they are loved, valued and respected by the spouse. In general, research findings show that couples attribute positive meanings to the "marriage" phenomenon. Consistent with our finding, other

studies focus on factors such as commitment, trust, diligence, patience, respect, self-sacrifice and responsibility for a long-haul marriage relationship (Canel, 2012). In the present study, only men referred to social status and self-sacrifice in their definition of marriage. Previously, Kephart (1966) reported that people tend to get married to build social status (qtd. in Demir and Durmuş, 2015). Özgüven (2001) also reported that raising social status is one of the main functions of family. As an arranged marriage typically builds upon men's choice in our culture, the female participants of this study had not had the chance to choose their spouse. That is probably why they did not make any reference to social status considering that they did not have control over the social status of their spouse. Furthermore, women probably did not mention self-sacrifice as they have already internalized this trait due to gender roles culturally and socially attributed to women.

The second question of the study was about what the marital problems couples encounter in an arranged marriage. The findings indicate that indifferent, unaccountable and irresponsible attitudes of spouses are defined as a problem by both women and men. Previous studies also showed that taking responsibility, promoting openness in communication, and positive personality traits such as empathy have a significant effect on marriage satisfaction (Soylu and Kağnıcı, 2015; Tutarel-Kışlak and Çabukça, 2002). Also, sharing household responsibilities and plays a considerable role in marital relationships and perceived level of spouse support increases together with increased sharing of household chores (Çağ and Yıldırım, 2013). Altuntaş and Durmuş (2018) found a significant relationship between sharing household chores and problem solving in marriage, and reported that spouses that share household chores have higher marital problem-solving scores than couples that sometimes or never share household chores. They also found that the variables of perceived spouse support and sharing household responsibilities together explain 51% of problem solving in marriage. Spouse support is the most significant predictor, explaining 48% of problem solving. Contrary to these findings, Çağ and Yıldırım (2013) reported that sharing household responsibilities is not a significant predictor of marriage satisfaction. In the present study, both female and male participants also referred to not sparing time and being dismissive as major marital problems. While Demir and Durmuş (2015) noted that dismissiveness is the least indicated marital problem, Canel (2012) emphasized that sparing time for each other

in marriage leads to a decrease in marital conflicts and an increase in trust and intimacy between couples, and hence contributes substantially to the increase of marriage satisfaction. It was also reported that individuals with greater marital satisfaction are happier, and have better mental health and a healthier marriage. Some other marital problems mentioned by couples in arranged marriage were related with families. Both women and men referred to problems such as spending time with spouse's family, being too attached to parents, and living in the family's apartment building. Our findings bear a close resemblance to Canel (2012), who reported family-related problems such as spending too much time with spouse's family, being too attached to parents, lack of autonomy from parents, and being financially dependent on parents. With regard to familial problems, some male participants added that wives tend to share marital problems with other family members whereas some female participants referred to family pressure. Parents and other family members may be a source of support, but also a source of stress (Canel, 2012). Women feel family pressure because, in some cases, couples have to live with parents as a result of continuing traditional family norms. Therefore, family-related problems may be linked to cultural and traditional family structure and to forms of relationship in such families. In this study, men also underlined cultural conflict as a reason for marriage problems. Meanings people attribute to events, persons, relationships, words and behaviors are shaped by dynamics of the culture in which they live (Cüceloğlu, 2017). As a multicultural society, Turkey presents a wide spectrum of customs, beliefs, conventions and traditions. Differences in food, clothing, social life norms, sharing household chores, feast and special day customs, socioeconomic situation of families and habits are all likely to cause cultural conflicts between couples.

Both men and women referred to cheating as another marital problem. Cheating is not only a source of problems in marriage but also one of the main factors that lead to termination of a marriage. From the perspective of gender, Hansen (1985) stated that traditional gender roles cause dependency and feeling of inadequacy in women, which makes extramarital affairs terrifying for women. Men are inclined to cheat on their spouses more frequently than women since there is no such pressure for them. For Shackelford (2001), the spouse's fidelity is the strongest predictor of a man's level of self-esteem, signaling that men on which their wife cheated have low self-

esteem. The present study further revealed that married couples experience problems due to bad habits of a spouse. This problem was mentioned only by men. A marriage is affected negatively when either of the spouses has a bad habit. In Canel's (2012) study, the sources of problems in marriage are bad habits such as alcohol and drug use and gambling, lack of respect between spouses, and spouses' irresponsibility with regard to marital roles. Another problem mentioned only by men is not having a child. Consistent with this finding, Canel (2012) reported that private issues such as not having children or disagreement on the number of children, cheating and jealousy are among problems experienced in marriage. Finally, women referred to not giving a surprise on special days as a marriage problem. Giving a surprise may be connected with romance but also with family customs. In a traditional family structure, men are generally not expected to give a surprise. However, the research results suggest that women still expect surprises from spouses. This is an indicator of the fact that they give importance to emotional processes.

The final question of the study was how couples in arranged marriage solve marriage problems. Having children was mentioned by both men and women as an essential factor for continuing their marriage despite problems. In other words, couples tend to put up with marriage for the sake of the children. Wallerstein (1992) reported that unhappy couples indicate children as a reason to stay married. On the other hand, in the present study, the male participants indicated that not having children is a marital problem. In fact, one of the couple's greatest wishes in their new life is to have a child. However, it is possible to say that having children in marriage is not only a source of great happiness and satisfaction, but also a source of great trouble. Having kids has both positive and negative effects on marriage – both complementing the family and presenting several difficulties on the other hand (Altuntaş and Durmuş, 2018). From a positive aspect, children are reported to be a fruit of couples' love and affection for each other and to have positive effects on the marital relationship. From a negative aspect, children are reported to be a source of problem in marriage and to cause disharmony by hampering a close relationship between couples (Belsky, 1990). Hicks and Platt (1970) noted that having children is a factor that has such effects on marriage as poor communication, financial difficulties and problems in sharing household chores, and also affects marriage

satisfaction. In the present study, children are seen as a significant factor in problem solving on the one hand, and not having children is seen as a source of problem on the other hand. This is mainly because, in the eastern societies with traditional families, children are perceived as a considerable source of power. Another finding from the study is that both men and women stated that "reaching common ground" - that is, acting together and promoting mutual communication to find a solution - is an important way of solving problems in marriage. Harmony is an important factor for a positive and effective marriage experience as it affects physiological and mental health of all family members (Ersanlı and Kalkan, 2008). Couples that try to find a common ground for issues related with marriage and family and that solve problems together are often considered to be in a harmonious marital relationship (Erbek et al., 2005). Building on common ground in problem solving, democratization of family relationships and determination to solve marital problems are factors signaling that social support mechanisms between couples are functioning in a marriage (Papp, Kouros, and Cummings, 2010; Tallman and Hsiao, 2004). Scanzoni (1995) noted that problem-solving skills are instrumental in promoting shared decision-making in couples and hence improve their communication skills, and by doing so, encourage them to be mutually more thoughtful and helpful. On the other hand, in this study, both female and male participants stated that they used withdrawal and self-judgment strategies to admit and compensate for their mistakes. In addition, both men and women highlighted the importance of mutual respect in solving problems. Canel (2012) reported that marital conflicts usually result in obedience, renunciation, withdrawal, and reconciliation, but this situation basically does not solve the problem. In the literature, consistent with the findings of this study, data are presented that couples establish and maintain a healthier marital relationship when they are loyal to each other, show mutual respect and love, can resolve conflicts, and communicate effectively (Altuntaş and Durmuş, 2018; Demir and Durmuş, 2015). The last problem-solving method mentioned by men and women was getting help from family members especially elders. Canel (2012) also emphasized that couple' parents and other family members may be sources of support in marriage. Interference with parents, couples' relationships or lives has positive and negative consequences. From time to time, these interventions contribute to transferring experiences to new couples, providing financial support, and

overcoming marital problems, while some interventions - even if well intentioned - can lead to serious marital problems and family discussions (Kızmaz and Altuğ, 2019). In the study, some female participants also focused on the nuclear family and living separate from in-laws as a solution of marital problems. L'abate (1994) mentioned that women are often affected by problems related to the spouse's family and that problem between the daughter-in-law and the mother-in-law generally lead to conflict. In the present study as well, women consider that living with parents is a problem, and hence, the solution of this problem would be living apart from parents.

In sum, the results of this study indicate that meaning attributed to marriage, marriage problems and solutions of marriage problems play a significant role in marital relationships. However, the results reported herein are restricted with data collected from a small group of participants. Individuals must be provided with premarital and marital counseling services in consideration of conclusions and recommendations of scientific research on marriage. Premarital counseling services need to include psychoeducation programs such as coping with stress, conflict resolution, organizing social relationships, problem solving, anger management and communication skills. Furthermore, wide-reaching marital/family counseling services are likely to help family members build more effective relationships and thus contribute to promoting mental health in the society. Suggestions for delivering marriage and family counseling services are as follows:

Psychoeducation programs, including sexual education, can be organized in secondary and higher education institutions to prepare young people for marriage and family life.

Municipalities can provide pre-marital counseling to couples who apply for marriage.

In mosques, coffee houses, workplaces, men can be informed about issues such as how to communicate with their spouses, the importance of healthy family relationships and spousal support.

Family-related institutions and departments can carry out family counseling services in public trainings and women and community centers, family practice and / or home visits.

References

- Akça-Koca, D. and Yüksel, M. Y. (2017). Bir Aile Eğitim Programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi. *International Journal of Field Education*, 3(1), 1-19.
- Allendorf, K. and Pandian, R.K. (2016).The decline of arranged marriage? Marital change and continuity in India. *Population and Development Review*, 42(3), 435-464.<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2016.00149.x>.
- Altuntaş, S. and Durmuş, E. (2018).Evlilikte problem çözmeyi yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 321-331.<https://doi.org/10.16953/deusosbil.528570>.
- Annels, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.<https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03979.x>.
- Arif, N. and Fatima, I. (2015).Marital Satisfaction in different types of Marriage. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*, 13(1), 36-40.
- Baykara-Krumme, H. (2017). Impacts of migration on marriage arrangement: A comparison of Turkish families in Turkey and Western Europe. *Journal of Family Issues*, 38(15), 2150-2177.<https://doi.org/10.1177/0192513x15594205>.
- Belsky, J. (1990). The effects of children on marriage. *The psychology of marriages conceptual, empirical and applied contributions* (Ed: Fincham, D. F.; Bradbury, T.M.). New York: Guilford Press.
- Cingisiz, N. and Murat, M. (2010). Investigation the levels of emotional intelligence of the couples making decision for marriage. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 9(1), 99-114.
- Cüceloğlu, D. (2017). *Evlilikten önce*. 1. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağ, P. and Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Canel, A. N. (2012). *Aile eğitim programı: Evlilik ve aile hayatı*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Chang, C.Y. and Myers, J. E. (1997). Understanding and counseling Korean Americans: Implications for training. *Counselor Education and Supervision*, 37, 35-49.<https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.1997.tb00529.x>.
- Çimen, Ş. E. (2007). *Görücü usulü ve anlaşarak evlenen bireylerin çeşitli sosyal psikolojik faktörler yönünden karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Demir, Y. and Durmuş, E. (2015). Uzun evlilikler: Bir yastıkta kırk yıl. *Journal of International Social Research*, 8(36).
- Demiray, Ö. (2006). *Evlilikte uyumun demografik özelliklere göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Driver, J., Tabares, A., Shapiro, A., Nahm, E. Y., and Gottman, J. M. (2003). *Normal family processes: Growing diversity and complexity*. F. Walsh (Ed), *Interactional patterns in marital success or failure: Gottman Laboratory studies* (p.493–513). New York: Guilford.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., and Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Ersanlı, K. and Kalkan, M. (2008). *Evlilik ilişkilerini geliştirme (Kuram ve Uygulama)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Genç, Y. and Veli-Baki, S. (2017). Eşler Arası Çatışmaya Neden Olan Faktörler. *Electronic Turkish Studies*, 12(21), 299-314. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.12098>.
- Hansen, G. L. (1985). Perceived threats and marital jealousy. *Social Psychology Quarterly*, 48, 262-268. <https://doi.org/10.2307/3033686>.
- Haylı, R. G., Durmuş, E. and Kış, A. (2017). Evlilik doyumunun evlenme biçimi açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 12(28), 429-444.
- Hicks, M.W. and Platt, M. (1970). Marital happiness and stability: A review of the research in the sixties. *Journal of Marriage and The Family*, 32, 553-574. <https://doi.org/10.2307/350251>.
- Horçatsu, N. (1999). *İnsan ilişkileri*. Birinci Baskı. Ankara: İmge Yayınları.
- Kephart, W. M. (1966). *The family, society and individual*. Bostan: Houghton Mifflin Company.
- Kızmaz, Z. and Altuğ, S. (2019). Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi. *BEÜ SBE Dergisi.*, 8(2), 538-557
- Kublay, D. and Oktan, V. (2015). Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 25-35. <https://doi.org/10.29250/sead.787675>.
- L'Abate, L. (1994). *Why evaluate families. A psychological approach: Family evaluation*. London: Sage Publications.
- Mehndiratta, M.M., Paul, B., and Mehndiratta, P. (2007). Arranged marriage, consanguinity and epilepsy. *Neurology Asia*, 12(1), 15-17.

- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation: Revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Pamuk, M. and Durmuş, E. (2015). Investigation of burnout in marriage. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 162-177.
- Panganiban, A. V. (2007). *The rings of a happy marriage*. Philippine Daily Inquirer, A13.
- Papp, L. M., Kouros, C. D. and Cummings, E. M. (2010). Emotions in marital conflict interactions: Empathic accuracy, assumed similarity, and the moderating context of depressive symptoms. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(3), 367-387. <https://doi.org/10.1177/0265407509348810>.
- Pande, R. (2015). I arranged my own marriage': Arranged marriages and post-colonial feminism. *Gender, Place and Culture*, 22(2), 172-187. <https://doi.org/10.1080/0966369x.2013.855630>.
- Russell-Chapin, L. A., Chapin, T. J., and Sattler, L. G. (2001). The relationship of conflict resolution styles and certain marital satisfaction factors to marital distress. *The Family Journal*, 9(3), 259-264. <https://doi.org/10.1177/1066480701093004>.
- Sezen, L. (2005). Türkiye'de evlenme biçimleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 27, 185-195. <https://doi.org/10.14222/turkiyat674>.
- Scanzoni, J. (1995). *Contemporary families and elationships: Reinventing responsibility*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Shek, D.T.L. (1995). Gender differences in marital quality and well-being in Chinese married adults. *Sex Roles*, 32, 699-715. <https://doi.org/10.1007/bf01560185>.
- Shackelford, T.K. (2001). Self-esteem in marriage. *Personality and Individual Differences*, 30, 371-390. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(00\)00023-4](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(00)00023-4).
- Smith, J. A. and Eatough, V. (2007). *Analysing qualitative data in psychology*. (Ed. Lyons, E., and Coyle, A). London: Sage Publications.
- Soylu, Y. and Kağnıcı, Y.D. (2015). Evlilik uyumunun empatik eğilim, iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(43), 44-54.

- Tallman, I. and Hsiao, Y. L. (2004). Resources, cooperation, and problem solving in early marriage. *Social Psychology Quarterly*, 67(2), 172-188. <https://doi.org/10.1177/019027250406700204>.
- Tutarel-Kışlak, Ş. and Çabukça F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 25, 35-42. https://doi.org/10.1501/sbeder_0000000044.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). Evlenme ve boşanma istatistikleri. Erişim adres: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>.
- Wallerstein, J. S. (1992). Children after divorce. *Marriage and Family*. Guilford, CT: Dushkin.
- Yizengaw, S. S., Kibret, B. T., Gebersuli, A. G., and Sewasew, D. T. (2014). Marital adjustment among early, age-appropriate arranged and love-matched marriage, Motta, North West Ethiopia. *Innovare Journal of Social Sciences*, 2(4), 65-73.

Citation Information

Kaya, Z., Onat Kocabıyık, O., and Donat Bacioğlu, S. (2021). Marriage, and marital problems and solutions from the perspective of couples in arranged marriage. *OPUS-International Journal of Society Studies*, 18(42), 5187-5207. DOI:10.26466//opus.898866.

Corporate Sustainability Performance Assessment: CRITIC-ARAS Integrated Model

DOI: 10.26466/opus.913777

*

Tuba Özkan* – Alırıza Ağ**

* Asist. Prof. Dr., Atatürk University ,Erzurum/Turkey

E-Mail: tuba.ozkan@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9510-2963](https://orcid.org/0000-0001-9510-2963)

** Asist. Prof. Dr., Bayburt University, Bayburt/Turkey

E-Mail: alirizaag@bayburt.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5345-6245](https://orcid.org/0000-0001-5345-6245)

Abstract

In today's world, businesses struggle to survive in an intense competitive environment as a result of changes and developments that occur due to globalization. In this competitive environment, the importance of not only economic indicators but also social indicators is increasing day by day for businesses to gain competitive advantage. Therefore, businesses will be able to reveal their competitive advantage in their economic, social and environmental aspects in their sustainability reports. In this context, the main purpose of corporate sustainability and sustainability accounting is to meet the information needs of the business stakeholders and to measure and evaluate the corporate performances of the enterprises as a result of their activities for sustainability purposes. The aim of this study was to evaluate the corporate sustainability performance of the companies registered at Borsa İstanbul, operating in the production sector, as per various economic, environmental, and social indicators. An algorithm based on the integrated use of CRITIC and ARAS methods was used in the performance assessment of businesses, and corporate sustainability performance ranking results were presented. The CRITIC method, which is one of the objective weighting methods, was used to determine the weight of the criteria, while the ARAS method was used to determine the performance rankings of alternatives. As a result of the analysis in terms of corporate sustainability, OTKAR has been determined as the company with the best economic performance, AYGAZ with the best environmental performance, and KERVT with the best social performance.

Key Words: Corporate Sustainability, BIST, Manufacturing Sector, CRITIC, ARAS.

Jel Classification : C6, L25, M14, Q56.

Kurumsal Sürdürülebilirlik Performans Değerlendirmesi: CRITIC-ARAS Bütünleşik Modeli

*

Öz

Günümüz dünyasında işletmeler küreselleşmeye bağlı olarak meydana gelen değişim ve gelişimler sonucu yoğun bir rekabet ortamında yaşam mücadelesi vermekte-dirler. Bu rekabet ortamında işletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için sadece ekonomik göstergelerin değil aynı zamanda sosyal göstergelerinde önemi gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla işletmeler sahip oldukları rekabet üstünlüklerini ekonomik, sosyal ve çevresel yönleriyle yayımlamış oldukları sürdürülebilirlik raporlarında ortaya koyabileceklerdir. Bu bağlamda kurumsal sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilirlik muhasebesinin temel amacı işletme paydaşlarının bilgi ihtiyaçlarını karşılayarak işletmelerin sürdürülebilirlik amaçlarına yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kurumsal performanslarını ölçmek ve değerlendirmektir. Çalışmada; Borsa İstanbul imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal göstergeler doğrultusunda kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını değerlendirmek amaçlanmıştır. İşletmelerin performans değerlendirmesinde CRITIC ve ARAS yöntemlerinin bütünleşik kullanımına dayalı bir algoritma kullanılmış ve kurumsal sürdürülebilirlik performans sıralama sonuçları ortaya konulmuştur. Objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olan CRITIC yöntemi kriterlerin ağırlığını belirlemek için kullanılırken, ARAS yöntemi ise alternatiflerin performans sıralamalarını belirlemek için kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda kurumsal sürdürülebilirlik açısından; OTKAR en iyi ekonomik performansı, AYGAZ en iyi çevresel performansı ve KERVT en iyi sosyal performansı gösteren işletme olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sürdürülebilirlik, BIST, İmalat Sektörü, CRITIC, ARAS.

Jel Sınıflandırması: C6, L25, M14, Q56

Introduction

In today's world, businesses that we can describe as the lifeblood of the economy, use scarce resources to meet human needs, allowing countries to develop and the welfare level of society to increase; while on the other hand, they struggle to survive in a relentless global competitive environment. Within this cycle, businesses have negative effects on humanity and the environment. Monitoring and controlling these negative effects have significantly increased the importance of sustainable development (Tüm, 2014, p.60). The concept of sustainable development, which gained importance in the 1970s, was officially raised on the international platform for the first time with the Brundtland report published in 1987 by the World Commission on Environment and Development. Sustainable development, with the main theme of combining economic and ecological considerations, is expressed as the search for ways to meet the needs and expectations of today's generation without compromising the needs and expectations of future generations. (Koçaslan, 2010, p.54). In brief, sustainable development is a long-term economic model that aims to use the scarce resources in nature effectively and efficiently, and on the other hand, takes into account the environmental quality and people, known as human resources. (Tıraş, 2012, p.60).

In order for businesses to gain a competitive advantage in a globally competitive environment, the importance of not only the economic indicators but also social indicators are increasing day by day. Therefore, businesses will be able to reveal their competitive advantage in their published sustainability reports, highlighting their economic, social, and environmental aspects. In this direction, sustainability indices and rating agencies associated with financial markets have emerged, which are aimed at both providing investors with information about the sustainability performance of businesses and identifying businesses that set an example in the field of sustainability. (Searchy and Elkhawas, 2012, p.79). The sustainability index, emerging in developed economies due to the ever-increasing importance of sustainability, was established in Borsa Istanbul (BIST) in 2014. (Önder, 2017, p.938).

In this study, the corporate sustainability performances of 6 companies trading in the BIST production sector, were evaluated using an integrated model consisting of CRITIC-ARAS methods. This study contributes to the lit-

erature, since it is the first study in which the corporate sustainability performance was tried to be determined by using the CRITIC-ARAS integrated method. The operation of the study is as follows: After mentioning the concept of corporate sustainability in the introduction section, a literature review has been conducted by mentioning the relationship between sustainability accounting and sustainability reporting. Then, subsequent to mentioning the data used and methods implemented, the analysis and the findings were included. Finally, a general evaluation of the study, along with various recommendations, was presented.

Corporate Sustainability

Sustainability, where the importance is increasing day by day due to economic, social, and environmental reasons occurring in the world along with industrialization, is expressed as ensuring the continuity of natural resources in the world in a sustainable manner. (Gladwin et al., 1995, p.4). Accordingly, the corresponding form of sustainable development for businesses, expressed with sustainability, is expressed as corporate sustainability. (Saufi et al., 2016, p.375). Corporate sustainability emphasizes that although companies have responsibilities towards their stakeholders, businesses should consider financial and non-financial data when making decisions (Searchy and Elkhawas, 2012, p.79). In other words, corporate sustainability can be expressed as corporate policies and investment strategies that are implemented to meet the information needs of the current and future stakeholders of companies. In this direction, corporate sustainability performance helps to measure the extent to which businesses take into account the economic, social, and environmental factors in their activities, and their effects on society and business (Artiach et al., 2010, p.31-32). Therefore, businesses act in line with economic, environmental, and social purposes within the scope of corporate sustainability. Accordingly, corporate sustainability has three dimensions, including social, economic, and environmental dimensions. (Özdemir and Pamukçu, 2016, p.16).

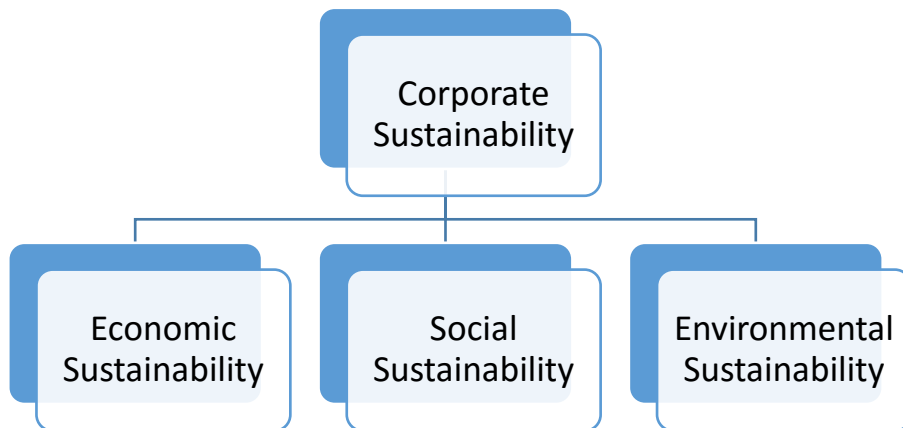

Figure 1. Dimensions of Corporate Sustainability

Corporate sustainability provides benefits to businesses in many ways. These include:

- It lowers the costs of the companies. It enables businesses to use environmentally friendly and innovative production techniques to reduce production costs, as well as to improve the working environment, and effectively manage the costs for occupational health and safety.
- It enables businesses to easily obtain the funds they need from the capital markets.
- It provides market advantages to businesses and enables businesses to gain a competitive advantage.
- It allows businesses to improve their corporate reputation in society.
- It allows investors who treasure social responsibility to invest in businesses.
- It enables businesses to have a say in the establishment of standards and legal regulations related to the sectors in which they operate.
- It ensures that institutional accountability and transparency are increased.
- It enables the establishment of an effective internal control system in businesses and increases the motivation of employees (Tokgöz and

Önce, 2009, p.268,269, Yücel, 2016, p.175; Demircioğlu and Ever, 2019, p.65).

Sustainability Accounting and Corporate Sustainability Reporting

Sustainability accounting, with is a sub-branch of accounting, can be expressed as a set of systems that establish connections between environmental and socio-economic impacts, as well as ecological and social impacts of any economic system, along with issues related to the social, environmental and economic dimensions of sustainability; and which also records, analyzes, and reports the items related to these connections. (Schaltegger and Burritt, 2010, p.377). Therefore, sustainability accounting examines the activities of businesses and the impact of these activities on corporate sustainability, taking into account the economic, social, and environmental factors arising as a result of the activities of the businesses. (Fülöp and Hernádi, 2013, p.333). Accordingly, the main purpose of sustainability accounting is to assess the corporate performance of businesses that results from their activities towards their sustainability target (Lamberton, 2005, p.18; Demircioğlu and Ever, 2019, p.65).

In the globalizing world, businesses are assessed not only in terms of their economic aspects, but also in terms of their social and environmental aspects. Sustainability reports, which are important in this context, ensure that businesses behave responsibly towards the environment in which they operate, and that they not only increase transparency and accountability, but also provide the information needed by the decision-makers (Tuan, 2019, p.234; Demircioğlu and Ever, 2019, p.62). So, the financial and non-financial data required for businesses to create sustainable strategies in line with corporate sustainability can be obtained from the sustainability accounting system (Tüm, 2014, p.68).

Literature

When the literature is examined, there are many studies examining the relationship between corporate sustainability and the performance of businesses, and the impact of corporate sustainability on business profitability. These include:

Lo and Sheu (2007), in their study, examined the impact of corporate sustainability on the value of companies. The data set of this study consists of the economic, social, and environmental data of 349 non-financial US businesses listed in the SandP 500 index between 1999 and 2002. As a result of the study, it was determined that there was a positive relationship between corporate sustainability and the value that the business is worth. On the other hand, it was found that businesses that take economic, social, and environmental factors into account in their investment strategies gained an advantage in the market, and that there was a strong relationship between corporate sustainability and sales, which was responsible for the increase in the value of the business.

In their study, Collison et al. (2008) examined the relationship between the factors such as environmental sustainability, investor relations, respect for human rights, supply chain standards, fight against corruption, and the financial performance between 1996 and 2005 of businesses in the FTSE4GOOD (Emerging markets index) in different countries within the framework of social responsibility. As a result of the study, it was found that the businesses in the FTSE4GOOD index achieved more returns by taking a high risk, which had a positive effect on their financial performance.

Reddy and Gordon, in their study (2010), examined the impact of sustainability reporting on the financial performance of businesses. The scope of the study consists of 68 businesses, 17 of which are listed on the New Zealand Stock Exchange, and 51 on the Australian Stock Exchange. As a result of the study, it was determined that the sector of operation, sustainability reporting, and environmental factors have impacts on financial performance. However, it was determined that there was a statistically positive relationship between sustainability reporting and market return of companies listed on the Australian Stock Exchange, but not with companies listed on the New Zealand Stock Exchange.

Aggarwal (2013), in his study, examined the effect of sustainability degrees of businesses on financial performance by using various profitability ratios of businesses operating in India. In addition, within the framework of sustainability, the effects of society, employees, environment, and management factors on financial performance were examined. As a result of the

study, it was found that there was no relationship between the degree of sustainability and financial performance, and that the sustainability performance had a positive impact on the employees, the environment, and management.

In his study, Fettahoğlu (2013) examined the relationship between the social responsibilities of businesses and their financial performance. The scope of the study consisted of 16 businesses that are listed on BIST and which have published their sustainability reports between 2009-2011. In the study, data was comprised of various ratios as components of social responsibility that encompassed relationships with employees, society, and the environment, and product responsibility factors. In the results of the analysis, significant relationships were determined between some of the ratios and the components of social responsibility, while it was observed that some of them had no relationship with each other.

In their study, Marti et al. (2015) examined the effects of corporate social responsibility strategies on financial performance in the short and long term. In the study, various data of businesses included in the Stoxx Europe 600 Index and the Stoxx Europe Sustainability Index between 2007-2010 were used. According to the results of the analysis, it was found that the development level of the country's economy and the size of the business affects the financial performance in the businesses that follow a corporate social responsibility strategy.

Çıtak and Ersoy (2016), in their study, examined the response of investors to businesses included in the BIST Sustainability Index, based on the return on equity, and market to book ratio. As a result of various analyzes conducted, it was found that the market to book ratio of the companies included in the sustainability index was higher than that of companies not included in this index, and that there was no significant difference observed between the rates of return of businesses that were included in the sustainability index as well as those that were not included.

In his study, Önder (2017) examined whether the inclusion of businesses in the BIST 100 index in the Sustainability Index has an impact on their profitability. In this direction, he analyzed the various data from 2016 of 91 businesses included in the BIST 100 index with the multiple linear regression method. According to the results of the analysis, it was determined whether the inclusion of the company in the Sustainability Index had any impact on the profitability of the company.

In their study, Wiengarten et al. (2017) examined the impact of the personal characteristics of people appointed as corporate sustainability managers on financial performance. In the study, the profitability ratios of 123 businesses were analyzed by multiple regression method with various variables, covering the years 2004-2012. As a result of the analysis, it was found that managers who were involved in corporate sustainability have a positive impact on the profitability of the business; and especially, it was observed that female managers who were competent in the area of corporate sustainability had a positive impact on financial performance.

Sak and Dalgar (2020), in their study, examined the effects of corporate sustainability practices on financial performance. In the study conducted, various financial data of 35 businesses in the BIST Sustainability Index were analyzed using the panel data analysis method. According to the results of the analysis, it was found that corporate sustainability practices have a positive effect on the financial performance of businesses.

Data and Method

6 companies that are listed on the BIST manufacturing sector that published a sustainability report, and which we considered for common criteria, were included within the scope of the study. 2019 corporate sustainability performances of these 6 companies were evaluated with a CRITIC-based ARAS integrated model. In the study, initially, the indicators of the businesses regarding their economic, environmental, and social aspects were considered as decision criteria. A total of 18 criteria were determined as indicator criteria, including 7 as economic indicator criteria, 6 as environmental indicator criteria, and 5 as social indicator criteria. Then, the importance weights of these criteria were obtained by using the CRITIC method, which is one of the weighted objectives methods. Corporate sustainability performances of the businesses were determined by including the determined importance weights in the ARAS method. Microsoft Excel software was used for the analysis made with CRITIC and ARAS methods. The environmental and social indicator criterion data used in the study were obtained from 2019 sustainability reports published by the businesses on their own websites. On the other hand, the economic indicator criterion data were prepared using 2019 financial reports

published on the Public Disclosure Platform (PDP). The companies and stock exchange codes included in the study are shown in Table 1.

Table 1. Companies Included in the Analysis

BIST Code	Company Name
AKSA	Aksa Acrylic
AEFES	Anadolu Efes
AYGAZ	Aygaz
FROTO	Ford Automotive
KERVT	Kerevitaş Food
OTKAR	Otokar Automotive

Corporate sustainability performance indicators that were selected for the analysis of the businesses are listed in Table 1, and the information regarding these indicators are given in Table 2.

Table 2. Indicator Criteria Used in Analysis, Their Orientations, and Exchange Codes

Indicator Criteria	
Economic Indicators	Current Ratio
	Rate of Increase in Net Sales
	Return on Equity Ratio
	Return on Assets Ratio
	Earnings Per Share
	Equity Ratio
Environmental Indicators	Rate of Increase in Cost of Sales
	Greenhouse Gas Emissions (ton CO ₂)
	Total Energy Consumption (GJ)
	Non-Hazardous Waste Amount (ton)
	Hazardous Waste Amount (ton)
	Water Consumption (m ³)
Social Indicators	Wastewater Amount (m ³)
	Total Number of Employees
	Number of Employees Who Left the Job During the Year
	Number of Newly Recruited Employees During the Year
	Training Hours Per Employee
Accident Frequency Rate	

CRITIC Method

CRITIC (CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation) technique is an objective weighting method introduced into the literature by Diakoulaki et al. (1995). It is a method that proposes the calculation of weights by taking the correlation between criteria into consideration. Criterion weights are created based on contrast density and conflict between the criteria (Diakoulaki

et al., 1995:764). In this method, objective weighting is performed by considering the correlation between criteria and the standard deviations of the criteria (Akçakanat, Aksoy and Teker, 2018:5). The method includes an implementation process consisting of five steps. (Diakoulaki, 1995, p.764-765; Kiracı and Bakır, 2018, p.160-161; Akbulut, 2019, p.253-254):

1. **Step:** Creating the Decision Matrix
2. **Step:** Normalizing the Decision Matrix
3. **Step:** Creating the Matrix for Correlation Coefficients
4. **Step:** Obtaining c_j Information Quantity
5. **Step:** Determination of Weight Values of the Criteria

ARAS Method

ARAS (Additive Ratio ASsessment) method was introduced to the literature as an option for a new approach for the solution of MCDM problems in a study conducted by Zavadskas and Turskis in 2010. In this method, the utility function values of the decision criteria are compared with the utility function value of the alternative in the optimal state. The most important feature of the ARAS method, which makes it different from other MCDM methods, is that it provides objective results in proportional rating. For example, if the highest score is calculated to be 8 under the assumption that the optimal value of a criterion is 10, the optimal value of the criterion is considered as 0.8 and not 1.0, as compared to other MCDM methods. Thus, the objectivity is maintained in this method. (Ayçin, 2020, p.52).

The analysis steps of the Aras method are as explained below (Zavadskas and Turskis, 2010, p.163-165; Dahooie et al., 2018, p.11-13; Balezentiene and Kusta, 2012, p.4; Ayçin, 2020, p.52-55).

Step 1. Creating the Decision Matrix: In the first step of the ARAS method, a decision matrix consisting of (m) alternatives and (n) criteria is prepared with the help of equation (1) in a similar manner to other MCDM methods. However, unlike other MCDM methods, there is a row of optimal values for each criterion in the initial decision matrix in the ARAS method.

$$\begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0n} \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1,\dots, m; \quad j = 1,2,\dots,n \tag{1}$$

If the optimal value for a criterion in the decision problem is not known, this optimal value is calculated using equation (2) if the criterion is utility-oriented, and equation (3) if it is cost-oriented.

$$x_{0j} = \underset{i}{maks} x_{ij} \tag{2}$$

$$x_{0j} = \underset{i}{min} x_{ij} \tag{3}$$

Step 2. Creating a Normalized Decision Matrix: The values for the criteria taken into consideration in decision problems can be in different scales or in different units. Therefore, at this stage, the values related to the criteria with different units should be standardized by the normalization process, so that they take values in the range of [0,1]. While the normalization process is performed, equation (4) is used for utility-oriented criteria, and equation (5) is used for cost-oriented criteria.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \tag{4}$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{1/x_{ij}}{\sum_{i=0}^m 1/x_{ij}} \tag{5}$$

The normalized decision matrix consisting of the values obtained after using equations (4) and (5) is shown by equation (6).

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \bar{x}_{02} & \dots & \bar{x}_{0n} \\ \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \bar{x}_{m1} & \bar{x}_{m2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0,1,\dots,m; \quad j = 1,2,\dots,n \tag{6}$$

Step 3. Creating a Weighted Normalized Decision Matrix: At this stage, the decision matrix normalized in the previous stage, is weighted by considering the criterion weights (w_j). w_j values should take values between 0 and 1, and the sum of the criterion weights should be 1, as shown by equation (7).

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (7)$$

After the criteria weights are determined, the values for the weighted normalized decision matrix should be obtained by multiplying the values in the normalized decision matrix by the criteria weights. This process is performed by making use of Equation (8).

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (8)$$

Using the values of the weighted normalized decision matrix calculated with the help of Equation (8), the weighted normalized decision matrix is obtained as shown by equation (9).

$$\hat{X} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \hat{x}_{02} & \dots & \hat{x}_{0n} \\ \hat{x}_{11} & \hat{x}_{12} & \dots & \hat{x}_{1n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \hat{x}_{m1} & \hat{x}_{m2} & \dots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 0, 1, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

Step 4. Calculation of the Optimality Function: Taking into account the weighted normalized decision matrix shown in Equation (9), optimality function values are calculated for each decision alternative with the help of equation (10).

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij} \quad i = 0, 1, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (10)$$

S_i in Equation (10) is the optimality function of the decision alternative i . It is seen that the higher the S_i value of a decision alternative, the better that decision alternative becomes. This is due to the fact that when considering the calculation process, S_i is directly related to x_{ij} and w_j values that affect the final result. For this reason, the decision alternative with the highest optimality function value (S_i) is a more effective alternative.

Step 5. Calculation of Degree of Utility and Final Ranking: In the last step of the method, the final ranking will be obtained by calculating the degree of utility (K_i). The degree of utility is found by proportioning the value of the optimality function of a decision alternative to the value of the optimality function of the best alternative. The degree of utility is calculated with the help of equation (11).

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad i = 0, 1, \dots, m \quad (11)$$

The relative efficiency of the utility function values of the alternatives is calculated by using K_i ratios that take value in the range of [0,1]. The decision alternatives will be evaluated by sorting the calculated values in descending order.

Findings

In this section, findings obtained by using both CRITIC and ARAS methods and evaluations regarding these findings will be included. The stages of the methods have been shown for the economic performance dimension of 2019 as an example, and the environmental and social dimension performance results have been compared and evaluated.

Determination of Criteria Weights with CRITIC Method

The decision matrix created for 2019 data of BIST manufacturing businesses included in the scope of the study is presented in Table 3. The rows of the decision matrix created according to the CRITIC method contain the companies with the advantaged listed, while the columns of the matrix contain criteria. Since there are 6 businesses and 7 economic performance criteria in the application, a decision matrix of 6x7 has been prepared. The criterion with code E7, which is one of the criterion properties, has been created in a way that will affect the economic indicator performance at a minimum level, while other criteria have been created in a way that will affect it at the maximum level.

Table 3. Decision Matrix

	Max E1	Max E2	Max E3	Max E4	Max E5	Max E6	Min E7
AKSA	1,05	3,06	18,62	6,63	0,86	36,66	3,76
AEFES	1,33	24,74	8,46	2,39	1,73	28,22	21,53
AYGAZ	1,06	6,87	10,98	5,49	0,91	50,01	3,74
PROTO	1,17	17,77	45,79	13,24	5,58	28,43	17,97
KERVT	2,47	2,92	20,32	4,84	0,21	27,77	1,09
OTKAR	1,87	44,8	68,45	14,12	14,65	23,81	39,23

In the second step, the decision matrix created in the first step is normalized. The normalized decision matrix is presented in Table 4.

Table 4. Normalizing the Decision Matrix

	Max E1	Max E2	Max E3	Max E4	Max E5	Max E6	Min E7
AKSA	0,00	0,00	0,17	0,36	0,05	0,49	0,93
AEFES	0,19	0,52	0,00	0,00	0,11	0,17	0,46
AYGAZ	0,01	0,09	0,04	0,26	0,05	1,00	0,93
PROTO	0,09	0,35	0,62	0,92	0,37	0,18	0,56
KERVT	1,00	0,00	0,20	0,21	0,00	0,15	1,00
OTKAR	0,58	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00

In this step, correlation coefficients are calculated and presented in Table 5 to determine the degree of relationship between criteria.

Table 5. Correlation Coefficients Between Criteria

	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7
E1	1,00	0,12	0,25	0,01	0,18	-0,56	-0,08
E2	0,12	1,00	0,73	0,56	0,90	-0,57	-0,99
E3	0,25	0,73	1,00	0,94	0,94	-0,57	-0,76
E4	0,01	0,56	0,94	1,00	0,83	-0,37	-0,61
E5	0,18	0,90	0,94	0,83	1,00	-0,52	-0,90
E6	-0,56	-0,57	-0,57	-0,37	-0,52	1,00	0,61
E7	-0,08	-0,99	-0,76	-0,61	-0,90	0,61	1,00

In the fourth step, the total amount of information contained in each criterion was calculated by taking into account the correlation coefficients and standard deviations, and the values obtained are shown in Table 6.

Table 6. C_j Values

C _j	2,4258	2,0432	1,7497	1,8880	1,7629	2,9150	3,3718

In the last step, the criteria weights in Table 7 were calculated. The criterion with the highest weight is considered to be the most important criterion.

Table 7. Importance Weights of the Criteria for 2019 Economic Dimension Indicators

W_j	0,1501	0,1265	0,1083	0,1169	0,1091	0,1804	0,2087
-------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

As seen in Table 7, E7 (Rate of Increase in Cost of Sales), which is one of the indicators of the economic dimension in 2019, has been the criterion with the highest weight, with a value of 0.2087. On the other hand, E3 (Return on Equity Ratio) criterion has been the criterion with the lowest weight of 0.1083.

Table 8. Importance Weights of the Criteria for 2019 Environmental Dimension Indicators

W_j	0,1179	0,1255	0,2333	0,2282	0,1482	0,1469
-------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

The criterion, which has the highest weight among the environmental dimension indicator criteria for the year 2019 is C3 (Non-Hazardous Waste Amount) with a value of 0.2333, as seen in Table 8. On the other hand, the criterion with the lowest weight is C1 (Greenhouse Gas Emissions), with a value of 0.1179.

Table 9. Importance Weights of the Criteria for 2019 Social Dimension Indicators

W_j	0,1819	0,1979	0,1975	0,2035	0,2192
-------	--------	--------	--------	--------	--------

The criterion, which has the highest weight among the social dimension indicator criteria for the year 2019, is S5 (Accident Frequency Rate) with a value of 0.2192, as seen in Table 9. On the other hand, the criterion with the lowest weight is S1 (Total Number of Employees) with 0.1819.

Application of ARAS Method

In this section, the weight coefficients of the criteria will be included in the ARAS method, and the corporate sustainability performance of the BIST manufacturing sector companies will be analyzed. The decision matrix in Table 10 is the first step of the ARAS method and shows the economic dimension criteria, the orientations of the criteria, and their optimal values.

Table 10. Decision Matrix

	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7
	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min
AKSA	1,05	3,06	18,62	6,63	0,86	36,66	3,76
AEFES	1,33	24,74	8,46	2,39	1,73	28,22	21,53
AYGAZ	1,06	6,87	10,98	5,49	0,91	50,01	3,74
FROTO	1,17	17,77	45,79	13,24	5,58	28,43	17,97
KERVT	2,47	2,92	20,32	4,84	0,21	27,77	1,09
OTKAR	1,87	44,8	68,45	14,12	14,65	23,81	39,23
Optimal Value	2,47	44,8	68,45	14,12	14,65	50,01	1,09

In this step, the normalized decision matrix shown in Table 11 was obtained by using equation (4) for maximization (utility) oriented criteria and equation (5) for minimization (cost) oriented criteria.

Table 11. Normalized Decision Matrix

	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7
	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min
AKSA	0,0921	0,0211	0,0772	0,1090	0,0223	0,1497	0,1066
AEFES	0,1160	0,1707	0,0351	0,0393	0,0448	0,1152	0,0186
AYGAZ	0,0930	0,0474	0,0455	0,0903	0,0236	0,2042	0,1071
FROTO	0,1028	0,1226	0,1899	0,2177	0,1446	0,1161	0,0223
KERVT	0,2162	0,0201	0,0843	0,0796	0,0054	0,1134	0,3676
OTKAR	0,1637	0,3090	0,2839	0,2321	0,3796	0,0972	0,0102
Optimal Value	0,2162	0,3090	0,2839	0,2321	0,3796	0,2042	0,3676

After obtaining the normalized decision matrix, criterion importance weights calculated with the CRITIC method are integrated into the method at this stage. The weighted normalized decision matrix obtained with the help of equation (8) is shown in Table 12.

Table 12. Weighted Normalized Decision Matrix

	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7
	Max	Max	Max	Max	Max	Max	Min
AKSA	0,0138	0,0027	0,0084	0,0127	0,0024	0,0270	0,0222
AEFES	0,0174	0,0216	0,0038	0,0046	0,0049	0,0208	0,0039
AYGAZ	0,0140	0,0060	0,0049	0,0106	0,0026	0,0368	0,0224
FROTO	0,0154	0,0155	0,0206	0,0254	0,0158	0,0209	0,0047
KERVT	0,0324	0,0025	0,0091	0,0093	0,0006	0,0205	0,0767
OTKAR	0,0246	0,0391	0,0308	0,0271	0,0414	0,0175	0,0021
Optimal Value	0,0324	0,0391	0,0308	0,0271	0,0414	0,0368	0,0767

In the last two stages of the method, optimality function values (S_i) are calculated for each decision alternative with the help of equation (10). Then, the degree of utility values (K_i) is calculated with the help of equation (11), and the final ranking is obtained. The S_i and K_i values of businesses and the

findings regarding corporate sustainability performance rankings in terms of economic, environmental, and social dimensions are shown in Table 13.

Table 13. S_i , K_i Values and Ranking of Alternatives

	Economic Dimension			Environmental Dimension			Social Dimension		
	S_i	K_i	Ranking	S_i	K_i	Ranking	S_i	K_i	Ranking
AKSA	0,0893	0,3139	5	0,0231	0,0669	6	0,1250	0,4489	3
AEFES	0,0770	0,2706	6	0,1212	0,3519	3	0,0523	0,1879	6
AYGAZ	0,0972	0,3418	4	0,2201	0,6390	1	0,0860	0,3086	5
FROTO	0,1183	0,4161	3	0,0523	0,1517	5	0,1124	0,4034	4
KERVT	0,1512	0,5316	2	0,0603	0,1750	4	0,2081	0,7470	1
OTKAR	0,1826	0,6422	1	0,1786	0,5184	2	0,1377	0,4945	2
Optimal Value	0,2844	1,0000		0,3445	1,0000		0,2785	1,0000	

According to the information contained in Table 13, based on the results of the corporate sustainability performance ranking made on 6 companies operating in the BIST manufacturing sector, it is seen that the company with the best performance in terms of economic sustainability in 2019 was OTKAR, followed by the companies with stock exchange codes of KERVT and FROTO, respectively. However, it was found that, in the same period, 3 businesses with the lowest performance in terms of economic sustainability were companies coded as AEFES, AKSA, and AYGAZ, respectively.

It is seen that the company that performed best in terms of environmental sustainability in 2019 was AYGAZ, followed by OTKAR, and AEFES, respectively. However, it was found that, in the same period, 3 companies with the lowest performance in terms of environmental sustainability were AKSA, FROTO, and KERVT, respectively.

On the other hand, it is seen that the company, which performed best in terms of social sustainability in 2019, was KERVT, followed by OTKAR and AKSA, respectively. However, it was found that, in the same period, 3 companies with the lowest performance in terms of social sustainability were AKSA, FROTO and KERVT, respectively.

Conclusion and Evaluation

In this study, the corporate sustainability performances of 6 companies that are listed on the BIST manufacturing sector, that published a sustainability report and which have common criteria, were evaluated using an integrated

model consisting of CRITIC-ARAS methods. In the study, while weight coefficients for evaluation criteria were determined with the CRITIC method, the financial performance evaluation and success scores of alternatives were determined with the ARAS method.

According to the findings obtained from the CRITIC weighting method, the most important corporate sustainability performance criterion in terms of economic sustainability for BIST production sector companies in 2019 was the rate of increase in the cost of sales. However, it was determined that the criterion which has the least impact on economic sustainability performance is the return on equity ratio. It was seen that, from the viewpoint of environmental sustainability, the non-hazardous waste amount criterion was the criterion with the highest weight, while the greenhouse gas emissions criterion was the criterion with the lowest weight. On the other hand, in terms of social sustainability, the criterion with the highest weight was the criterion of accident frequency rate, while the criterion with the lowest weight was the criterion of the total number of employees.

According to the findings obtained from the ARAS method; when the corporate performance ranking of the businesses included in the scope of analysis was conducted, it was found that among the companies operating in the BIST production sector, the 3 most successful businesses in terms of economic dimension were the companies coded as OTKAR, KERVT, and FROTO. However, in the same period, the 3 most unsuccessful businesses in terms of sustainability were determined as companies coded as AEFES, AKSA, and AYGAZ, respectively. It is seen that the business that performs best in terms of environmental dimension was AYGAZ, followed by OTKAR, and AEFES, respectively. It was found that 3 businesses with the lowest performance in terms of environmental sustainability were AKSA, FROTO and KERVT, respectively. It is seen that, on the other hand, the business that performs best in terms of social dimension was KERVT, followed by OTKAR and AKSA, respectively. Furthermore, it was found that, in the same period, 3 businesses with the lowest performance in terms of social sustainability were AKSA, FROTO and KERVT, respectively.

This study is important since it reveals the issues in which more importance should be attached in order for businesses to increase their sustainability performance. In addition, this study contributed to the literature by

using the CRITIC-ARAS integrated model for the first time in the measurement of corporate sustainability performance. In the studies to be conducted in this area, the corporate sustainability performance of businesses can be determined and interpreted by using different performance indicators and/or different analysis methods for the same sector or for different sectors.

References

- Aggarwal, P. (2013). Impact of sustainability performance of company on its financial performance: A study of listed Indian companies. *Global Journal of Management and Business Research*, 13(11), 60-70.
- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akçakanat, Ö., Aksoy, E. and Teker, T. (2018). CRITIC ve MDL temelli EDAS yöntemi ile TR-61 bölgesi bankalarının performans değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 1-24.
- Artiach, T., Lee, D., Nelson, D. and Walker, J. (2010). The determinants of corporate sustainability performance. *Accounting and Finance*, 50(1), 31-51.
- Ayçin, E. (2020). *Çok kriterli karar verme: Bilgisayar uygulamalı çözümler*. 2. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balezentiene, L. and Kusta, A. (2012). Reducing greenhouse gas emissions in grassland ecosystems of the Central Lithuania: Multi-criteria evaluation on a basis of the ARAS method. *The Scientific World Journal*, 3, 1-11.
- Collison, D. J., Cobb, G., Power, D. M. and Stevenson, L. A. (2008). The financial performance of the FTSE4 good indices. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 15(1), 14-28.
- Çıtak, L. and Ersoy, E. (2016). Firmaların BIST sürdürülebilirlik endeksine alınmasına yatırımcı tepkisi: Olay çalışması ve ortalama testleri ile bir analiz. *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 8(1), 43-57.
- Dahooie, J. H., Zavadskas, E. K., Abolhasani, M., Vanaki, A. and Turskis, Z. (2018). A novel approach for evaluation of projects using an interval-valued fuzzy additive ratio assessment (ARAS) method: A case study of oil and gas well drilling projects. *Symmetry*, 10(45), 1-32.
- Demircioğlu, E. N. and Demet, E. V. E. R. (2019). Sürdürülebilirlik muhasebesinin teorik açıdan incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 59-72.

- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. and Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers and Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Fettahoğlu, S. (2013). İşletmelerde sosyal sorumluluk ile finansal performans arasındaki ilişki: İMKB'ye yönelik bir uygulama. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 11-20.
- Fülöp, G. and Hernádi, B. H. (2013). Sustainability accounting: A success factor in corporate sustainability strategy. *New Challenges of Economic and Business Development*, 4(1), 229-241.
- Gladwin, T., Kennely, J. J. and S.T. Krause (1995). Shifting Paradigms for sustainable development: Implications of management theory and research. *Academy of Management Review*, 20(4), 874-904.
- Kıracı, K. and Bakır, M. (2019). CRITIC temelli EDAS yöntemi ile havayolu işletmelerinde performans ölçümü uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 157-174.
- Koçaslan, G. (2010). Sürdürülebilir kalkınma hedefi çerçevesinde Türkiye'nin rüzgar enerjisi potansiyelinin yeri ve önemi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53-61.
- Lamberton, G. (2005). Sustainability accounting—a brief history and conceptual framework. *Accounting forum*, 29(1), 7-26.
- Lo, S. F. and Sheu, H. J. (2007). Is corporate sustainability a value-increasing strategy for business?. *Corporate Governance An International Review*. 15(2), 345-358.
- Marti, C. P., Rovira-Val, M. R. and Drescher, L. G. (2015). Are firms that contribute to sustainable development better financially? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 22(5), 305-319.
- Önder, Ş. (2017). İşletme karlılığına kurumsal sürdürülebilirliğin etkisi: BIST'te bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 19(4), 937-956.
- Özdemir, Z. and Pamukçu, F. (2016). Kurumsal sürdürülebilir raporlama sisteminin Borsa İstanbul sürdürülebilirlik endeksi kapsamındaki işletmelerde analizi. *Mali Çözüm Dergisi*, 26(134), 13-35.
- Reddy, K. and Gordon, L. (2010). The effect of sustainability reporting on financial performance: An empirical study using listed companies. *Journal of Asia Entrepreneurship and Sustainability*, 6(2), 19-42.
- Sak, A. F. and Dalgar, H. (2020). Kurumsal sürdürülebilirliğin firmaların finansal performansına etkisi: BIST kurumsal sürdürülebilirlik endeksindeki firmalar üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 85, 173-186.

- Saufi, N. A. A., Daud, S. and Hassan, H. (2016). Green growth and corporate sustainability performance. *Procedia Economics and Finance*, 35, 374-378.
- Schaltegger, S. and Burritt, R. L. (2010). Sustainability accounting for companies: catchphrase or decision support for business leaders? *Journal of World Business*, 45(4), 375-384.
- Searchy, C. and Doaa, E. (2012). Corporate sustainability ratings: An investigation into how corporations use to Dow Jones Sustainability Index. *Journal of Cleaner Production*, 35(1), 79-92.
- Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tokgöz, N. and Once, S. (2009). Şirket sürdürülebilirliği: Geleneksel yönetim anlayışına alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 249-275.
- Tuan, K. (2019). Yönetim kurulu özelliklerinin sürdürülebilirlik raporlarına etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 233-242.
- Tüm, K. (2014). Kurumsal sürdürülebilirlik ve muhasebeye yansımaları. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 58-81.
- Wiengarten, F., Lo, C. K. and Lam, J. Y. (2017). How does sustainability leadership affect firm performance? The choices associated with appointing a chief officer of corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 140(3), 477-493.
- Yücel, T. S. (2016). Sürdürülebilirlik ve kurumsal sürdürülebilirlik kavramının incelenmesi ve muhasebe ile ilişkisi: Teorik bir araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, 5, 158-181.
- Zavadskas, E. K. and Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

Citation Information

Özkan, T. and Ağ, A. (2021). Corporate sustainability performance assessment: CRITIC-ARAS integrated model. *OPUS- International Journal of Society Studies*, 18(42), 5208-5229. DOI: 10.26466/opus.913777.

Evli Bireylerin Aldatma Eğilimi ile Büyüklenmeci Narsisistik Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.936933

*

Lütfiye Kaya Cicerali* – Arzu Büyük**

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: kayalut@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-8444-2847](https://orcid.org/0000-0002-8444-2847)

** Klinik Psikolog, İstanbul, Türkiye

E-Posta: buyukarzu@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6592-2258](https://orcid.org/0000-0001-6592-2258)

Öz

2019 yılında verileri toplanan bu araştırmada evli bireylerde aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmanın örnekleme kolaylık örneklemsine göre oluşmuş, 18 yaş ve üzerinde, en az bir yıldır evli, en az ilkökul mezunu 60 bireyden mütevellittir. Katılımcılara Kişisel Bilgi Formu, Aldatma Eğilimi Ölçeği ve Narsisistik Kişilik Envanteri uygulanmıştır. Çalışmada katılımcıların cinsiyetleri açısından aldatma eğilimi puanları istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklı bulunmuştur; kadın katılımcıların aldatma eğilimi erkekler göre daha yüksektir. Çalışmada kadın ve erkek bireylerin büyüklenmeci narsisizm puanlarının benzer düzeyde oldukları, birbirlerinden anlamlı biçimde farklılaşmadıkları saptanmıştır. Çalışma sonucunda aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan, büyüklenmeci narsisizmin altı alt boyutundan biri olan hak iddia etme ile aldatma eğilimi arasında orta derecede kuvvetli, pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. Hak iddia etme kişilik boyutu arttıkça aldatma eğilimi de artış göstermektedir. Sonuçlar tartışılmış, aile/çift terapisi uygulamalarında görev yapan mental sağlık çalışanlarına ve bu konuda çalışan araştırmacılara konuyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aldatma Eğilimi, Büyüklenmeci Narsisizm, Aldatma, Patolojik Narsisizm, Çift Terapisi.

A Study on the Link between the Tendency to Cheat and Adaptive Narcissistic Personality Characteristics in Married Individuals

*

Abstract

In this study, which was carried out in 2019, the relationship between intramarital cheating tendency and grandiose narcissism was investigated. The participants were aged 18 and older. The Personal Information Form, the Cheating Tendency Scale and the Narcissistic Personality Inventory were administered. The results indicated gender difference was significant in that females had higher cheating tendency than males. However, male and female grandiose narcissism scores did not differ significantly. Against expectations, a significant relationship between cheating tendency and grandiose narcissism was not found, either. On the other hand, a moderately strong, significant positive relationship was found between entitlement and cheating tendency, as entitlement increased cheating tendency increased, as well. Discussion of results included suggestions for researchers and mental health professionals who work on cheating problems with couples and families.

Key Words: *Deception Tendency, Grandiose Narcissism, Deception, Pathological Narcissism, Couple Therapy.*

Giriş

Evli bireyler arasında sadakat oldukça önemli bir konu olabilmektedir. İlişkide istikrar ve açıklık bireylerin eşlerinde olmasını istediği özelliklerin başında gelir (Bradbury ve Fincham, 1988). Buna rağmen aldatma sıklıkla rastlanan bir sorun olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Literatürde aldatma; birbirine bağlılık göstereceklerine dair anlaşmış olan bireylerin, ilişkileri haricinde bir kişiye karşı duygusal, düşünsel ve davranışsal tutumlarının ilişkiyi tehdit edecek biçimde yakınlık içermesi şeklinde tanımlanmaktadır (Atwood ve Schwartz, 2002). Bu bağlamda aldatma sorunu değerlendirilirken evlilik dışı ilişkinin türü, saldırgan eşin kişilik bozukluğu olup olmadığı, eşlerin evlilik algıları ve eşinin evli kalma taahhüdü hakkında eşlerin varsayımları, evlilikte alkolizm veya hipoaktif cinsel istek benzeri durumlar ve şikayetler göz önünde bulundurulması gereken faktörler olarak belirtilmektedir. Bu faktörler arasında dinamik bir etkileşim olduğu vurgulanmaktadır (Bagarozzi, 2014). Bütün bu faktörler değerlendirilmeden aldatmanın yarattığı hasarla baş etmek güçleşebilir.

Eşlerden biri tarafından evlilik dışı ilişkinin tespit edilmesi, çiftlerin evlilik terapisine gelmesine neden olan tetikleyici faktör olabilmektedir. Çiftlerle yapılan çalışmalarda, kadınların sırasıyla ilgisizlik, aldatma ve alkol kullanımı; erkeklerin sırasıyla aldatma, cinsel sorun ve iletişim sorunu konularında sıklıkla yardım aldığı tespit edilmiştir (Set, 2019). Bu bağlamda aldatma sorununun psikopatoloji çerçevesinde araştırılmasının çiftlerle yapılan terapi çalışmalarına oldukça katkı sunacağı düşünülmektedir.

Aldatma tek bir nedene bağlanamayan bir sorun olarak tanımlanabilir. Birbirini etkileyen iç içe geçmiş çoklu nedenlerin kişiyi aldatmaya itebileceği belirtilebilir. Yenilik ihtiyacı, özgürlük ve özerk olma ihtiyacı, heyecan arayışı, cinsel gerilime ihtiyaç duyma, varlığının görülmesi, kabul edilmesi ve onaylanması ihtiyacı, aşık olma, kendinden sıkılma, bir başkasıyla yeni bir kendilik versiyonu deneyimleme isteği, 'hayatta hissetme' ihtiyacı, arzulanma ihtiyacı, boşluk hissini doldurma ihtiyacı, özel, önemli ve değerli hissetme ihtiyacı, yetişkin olma hissini yeniden tatmak, çocuk/ebeveyn gibi değil erkek/kadın gibi hissetme arzusu, sahip olamayacağına duyulan doğal çekim, kayıpları telafi etme

çabası, yaşanmamış ergenlik, benlik parçalarını tamamlama arzusu, stresle başa çıkmak amacıyla, ilişkisindeki cinsel/duygusal tatminsizlik, bazen de sadece koşulların uygun olmasının kişiyi aldatmaya itebileceği vurgulanmaktadır (Öncü, 2017). Öte yandan aldatma nedenlerinin bir kısmı da kişinin ego zayıflıklarına bağlanabilmektedir (örn. düşük hayal kırıklığı toleransı, zayıf dürtü kontrolü), süperego eksiklikleri (örn. ilkel süperego; ahlak ve vicdan gelişiminin sağlıklı olmaması) ve kendilik sisteminde yapısal anomaliler (örn. bölünmüş kendilik). Bunların dışında herhangi bir kişilik bozukluğu sahibi olmak aldatma davranışı üzerinde etkili olabilmektedir. Belirli ego eksiklikleri, süperego kusurları ve kendilikteki yapısal dinamikler spesifik semptomlar ve savunmalarla birlikte ortaya çıkar (örn. projeksiyon, inkar, bölme) (Kernberg (1995/2011). Bütün bunların yanı sıra çiftlerin bağlanma stilleri (Zareei Mahmoodabadi, 2012) ve erken dönem uyumsuz şemaları (Monajem, Aghayousefi ve Zare, 2013) da ilişki problemleri etkilemektedir. Özellikle erken dönemde yaşanan travmalar, yetişkin romantik ilişkilerdeki istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir. Yapılan bir çalışmada çocukluk çağı travmalarının romantik ilişkilerdeki aldatma eğilimini artırdığı belirtilmektedir (Çavuşoğlu, Kaya, Türkmenoğlu ve Aydın, 2010). Erken dönem uyumsuz şemalar ile aldatma eğilimi arasındaki ilişkiye bakıldığında erkeklerde aldatma eğilimi ile zedelenmiş özerklik şema alanı arasında ilişki olduğu, anneye dair aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik ve babaya dair aşırı izin verici/sınırsız, cezalandırıcı ebeveynlik algısının aldatma eğilimini yordadığı saptanmıştır. Aynı çalışmada kadınların aldatma eğilimi ile kopukluk/reddedilmişlik şema alanı arasında ilişki olduğu, anneye dair aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik ve babaya dair aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik algısının aldatma eğilimini yordadığı tespit edilmiştir (Tortamış, 2014).

Erken dönemde ebeveynlerle kurulan ilişkide yaşanan tekrarlayıcı travmatik deneyimlerin yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkileri etkilediği söylenebilir. Bu dönemde bakım verenle kurulan bağlanma ilişkisi yetişkinlik dönemindeki ilişki ağını ve davranışlarını belirlemektedir (Bowlby, 1951). Bu bağlamda erken dönemde oluşan uyumsuz şemalar ve narsisizm ilişkisine bakıldığında narsisistik kişilik özelliklerinin en temel şemalarından olan hak görme/büyüklenmecilik şemasının temelinde aşırı

şımartıcı, aşırı izin verici ve duygusal bakımdan yoksun bırakıcı ebeveynlik stiline olduğu vurgulanmaktadır (Tortamış, 2014). Gabbard (1989), büyüklenmeci narsisizmin (açık narsisizm) teşhircilik, saldırganlık, empati yoksunluğu, sömürücülük, hak görme ve düşmanca davranımlar ile bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Gabbard (1989), büyüklenmeci narsisistlerin, agresif ve kibirli olduklarını, yalnızca kendi ihtiyaçlarına cevap verdiklerini, diğerlerine karşı empati yoksunu olduklarını tespit etmiştir. Literatüre bakıldığında büyüklenmeci narsisizm hem olumlu benlik algısı, liderlik ve kısa dönemli ilişkilerde kişilerarası başarı olumlu sonuçlar hem de ilişki problemleri, saldırganlık ve aldatma gibi olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğu bulunmuştur (Burnell ve Campbell, 2009).

Kernberg (1995/2011) psikanalitik açıdan narsisistik kişilik yapısı bulunan kişilerin nesne ilişkilerinde derinlikle bağ kuramayacağını ve çok yönlü sapkın, bebeci eğilimlere sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Narsisistik kişiler kişiyi fethedene kadar aşırı ilgi gösterirler daha sonra bu ilgi bir anda yok olur. Bu da onların istikrarlı bir ilişki kuramayacağını göstermektedir. Narsisistik bireyler erken dönemdeki çatışmalarını ilişkilerine yansıttıklarından aşık olma ve bağlanma kapasiteleri oldukça düşüktür. Bunun yanı sıra narsisistik bireylerin aldatma eğilimlerinin çok yüksek olduğu; istikrarlı ve derinlikli ilişkiler kuramadıkları vurgulanmaktadır (Kernberg, 2011).

Gabbard (1989), narsisizmin grandiyöz ya da büyüklenmeci boyutunun hak görmekle ilgili yakından ilişki olduğunu saptamışlardır. Morf ve Rhodewalt, (2001), büyüklenmeci narsisistik bireylerin temelde özsaygılarında yetersizlik olduğunu ve özsaygılarını yüksek tutmak amacıyla diğer bireyleri aşağılamak ve sömürmek gibi davranışlara başvurduklarını vurgulamışlardır. Dickinson ve Pincus (2003), büyüklenmeci narsisistlerin, nesne ilişkilerindeki problemleri inkar ettiklerini belirtmişlerdir. Literatür incelendiğinde büyüklenmeci narsist bireylerin özelliklerine bakıldığında hem olumlu benlik algısı, liderlik ve kısa dönemli ilişkilerde kişilerarası başarılı olumlu sonuçlar hem de ilişki problemleri, saldırganlık ve aldatma gibi olumsuz sonuçlar karşımıza çıkmaktadır (Brunell ve Campbell, 2009). Buradan hareketle büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri barındıran bireylerin aldatma eğilimi gösterecekleri düşünülmektedir.

Yapılan literatür taramasında, özellikle ülkemizde aldatma eğilimi ve psikopatolojik belirtiler ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen, bu çalışmalar içerisinde kişilik bozukluklarının da yer aldığı araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle, birçok araştırmada erken dönem uyumsuz şemaların ele alındığı, narsisistik patolojinin büyüklenmeci boyutuna ilişkin çalışmaların ise olmadığı göz önüne alınarak araştırmanın hem gelecekteki olası bilimsel çalışmalara ışık tutması, hem de terapistlerin aldatma sorunu olan bireyin kişilik dinamiklerini; narsisizmin büyüklenmeci boyutuna ilişkin ele alarak değerlendirmelerinin klinik açıdan yararlı olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte narsisizmin büyüklenmeci boyutuna ilişkin açıklamaların, aldatma sorununun erken dönemde karşılanamayan kendilik nesnesi ihtiyaçlarından kaynaklanabileceği ve aldatmanın bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik olabileceği düşünülmekte ve çalışmanın bu yönüyle de alanyazına önemli ve orijinal katkılar sağlayacağı varsayılmaktadır. Bu çalışmada evli bireylerin aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye ışık tutmak hedeflenmektedir. 18 yaş ve üstü, en az bir yıl süreyle evli bireylerin büyüklenmeci narsisistik kişilik özelliklerinin aldatma eğilimlerini etkileyeceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, araştırmada evli bireylerin aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada aşağıda belirtilen araştırma sorularına yanıt aranacaktır.

- Evli bireylerin aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Evli bireylerin aldatma eğilimi puanları cinsiyetlerine bağlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- Evli bireylerin büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri cinsiyetlerine bağlı olarak farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmada iki veya daha fazla sayıda değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi hedefleyen nicel modelde ilişkisel tarama deseninden yararlanılmıştır (Karasar, 2011).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evreni, İstanbul'da yaşayan evli bireylerden meydana gelmiştir. Örnekleme dahil edilen katılımcılar, 20 yaş ve üstü, en az bir yıl süreyle evli olmalarına dikkat edilerek çalışmaya alınmış 60 kişidir. Veri toplama araçlarının kendi kendine doldurulması gerektiği için katılımcıların en az ilkokul mezunu olması şartı aranmıştır. İstanbul'da yaşayan evli bireylerden oluşan örneklemeden yararlanarak evli bireylerin aldatma eğilimleri ve büyüklenmeci narsistik kişilik özellikleri incelenmiş olup kartopu veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Veriler, Aralık 2019 – Ocak 2020 tarihleri arasında elde edilmiştir. Katılımcılara zarflar içinde ulaştırılan veri toplama araçları, gizliliği sağlamak için kapalı olarak teslim alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından düzenlenen kişisel bilgi formunda araştırmanın alt amaçlarına yönelik veri elde etmek adına yaş, cinsiyet, eğitim durumu, evlilik yılı ve evlilik biçimini içeren sorular yer almaktadır.

Aldatma Eğilimi Ölçeği (AEÖ)

Polat (2006), Aldatma Eğilimi Ölçeği'ni, evli bireylerin aldatma eğilimlerini değerlendirmek amacıyla geliştirmiştir. 30 maddeden oluşan bu ölçek, beşli Likert tipindedir. 30 maddeden 18'i olumlu (aldatma eğilimini ölçen) 12'si ise olumsuz yönlüdür (aldatma olarak kabul edilmeyen davranışlar) ve ters puanlanır. Ayrıca 4, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 27 ve 28. maddeler ise ters puanlanmaktadır. Her bir madde

göz önüne alınarak katılımcıların “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerinden, kendilerini en iyi ifade eden seçeneği işaretlemeleri beklenmektedir. “Tamamen Katılıyorum” ifadesi 5 puan alırken, “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadesi 1 puan almaktadır. Ölçekten alınan en düşük puan 30 ve yüksek puan 150'dir. Ölçekten elde edilen skorun yüksekliği, aldatma eğilimindeki artışa işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ,95; iki yarı güvenirlik de ,95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerlilik çalışması yapılmış ve geçerli bir ölçek olduğu saptanmıştır. Kantarcı (2009), ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı ,92 olarak hesaplamıştır. Ölçeğin güvenirliği yapılan çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ile incelenmiş ve iç tutarlılık katsayısı ,85 olarak bulunmuştur (Polat, 2006).

Narsistik Kişilik Envanteri – NKE (Narcissistic Personality Inventory - NPI-16)

Büyüklenmeci narsisizmin ölçülmesi amacıyla 16 maddelik Narsistik Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Raskin ve Hall (1979) tarafından 54 madde halinde geliştirilen ölçeğin daha sonra 40 maddeden oluşan formu geliştirilmiştir (Raskin ve Terry, 1988). 2005 yılında Ames ve arkadaşları tarafından 16 madde ile yeniden düzenlenen NKE yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özbildirime dayalı ölçeğin yönergesinde katılımcılardan her bir tutum çifti içinden kendilerine en uygun olan önermeyi işaretlemeleri istenmiştir. Yüksek puanlar büyüklenmeci narsisizm düzeyinin artmasına işaret etmektedir. NKE'nin 16 soruluk formunun Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması Atay (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğe katkı sağlamadığı anlaşılan dört ifadede revizyona gidilmesinin ardından ölçeğin güvenirlik katsayısı olan Cronbach alfa 37 değerinin ,63 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinal haline uygun biçimde altı faktör yapısına sahip olduğu ve geçerli bir ölçek olduğu gözlenmiştir. Alt faktörler otorite, kendine yeterlik, üstünlük, teşhircilik, hak iddia etme ve sömürücülüktür. Ölçeğin güvenirliği yapılan çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ile incelenmiş ve iç tutarlılık katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları

otorite ($\alpha=,76$), kendine yeterlik ($\alpha=,77$), üstünlük ($\alpha=,77$), teşhircilik ($\alpha=,80$), hak iddia etme ($\alpha=,81$) ve sömürücülük ($\alpha=,81$) şeklindedir.

Araştırma Etiği

Araştırmaya başlamadan önce çalışmanın konusu belirlenmiş ve araştırmaya uygun olan ölçekler taranmıştır. Karar kılınan veri toplama araçlarının kullanılabilmesi için gerekli olan izinler ölçeklerden sorumlu araştırmacılardan alınmıştır. Ardından katılımcılara zarflar içinde ulaştırılan veri toplama araçları, gönüllülük esası ve etik kurallar dikkate alınarak doldurtulmuş, gizliliği sağlamak için kapalı olarak teslim alınmıştır.

Verilerin Analizi

İstatistiksel incelemeler ve yorumlamalar; $p<,05$ anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir. Öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığı ve uç değerlerin varlığı incelenmiştir. Ardından, çoklu parametrik istatistiğin normallik, eşvaryanslılık, doğrusallık gibi birtakım sayıltılarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmaya katılan fakat ölçekleri tamamlamadığı tespit edilen 4 katılımcıya ait veriler araştırma örnekleminde çıkarılmıştır. Bu katılımcıların araştırmaya dahil edilmemesi sonucu geriye 60 katılımcı kalmıştır. Araştırmanın analizleri 60 kişiden elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır. Sosyodemografik verilere göre aldatma eğilimi ve büyüklenmeci narsisizm t testi yapılarak karşılaştırılmış ve aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm ilişkisine bakmak için korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmanın amacına yönelik olarak yürütülen analizlerin bulgularına yer verilmiştir. Aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm ve alt boyutları puan ortalamaları ve standart sapma değerleri verildikten sonra değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi uygulanmıştır. Cinsiyete göre

aldatma eğiliminde ve büyüklenmeci narsisizm düzeyinde farklılaşma olup olmadığını belirlemek adına bağımsız örnek t testi yapılmıştır.

Tablo 1. Aldatma Eğilimi Ölçeği, Narsisistik Kişilik Özellikleri Envanteri Alt Boyut Puanları ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	\bar{X}	SS
1. Aldatma Eğilimi	60	112,25	28,13
2. Otorite	54	,85	,49
3. Teşhircilik	51	1,00	,63
4. Sömürücülük	52	1,65	,79
5. Hak iddia etme	54	1,59	,63
6. Kendine Yeterlik	55	1,76	,83
7. Üstünlük	52	1,13	1,1
8. Büyüklenmeci Narsisizm	60	7,08	3,1

Aldatma eğilimi ölçeği toplam puanı incelendiğinde örnekleme oluşturan 60 katılımcının verileri SPSS ile hesaplanmış olup (\bar{X} :112,25; SS:28,13) sonucuna erişilmiştir.

Narsisistik kişilik özellikleri envanteri alt boyutlarına ilişkin ortalama puanlar incelendiğinde, örnekleme oluşturan katılımcının verileri SPSS ile hesaplanmış olup; otorite (\bar{X} : ,85; SS:,49), teşhircilik (\bar{X} :1,00; SS:,632), sömürücülük (\bar{X} :1,65; SS:,78), hak iddia etme (\bar{X} :1,59; SS:,63), kendine yeterlik (\bar{X} :1,76; SS:,83), üstünlük (\bar{X} :1,13;SS:1,10) ve büyüklenmeci narsisizm (\bar{X} :7,08; SS:3,08) puanlarına sahip olduğu gözlenmiştir.

Tablo 2. Aldatma Eğilimi ve Büyüklenmeci Narsisizm Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Aldatma Eğilimi	-							
2. Otorite	,114	-						
3. Teşhircilik	-,007	,067	-					
4. Sömürücülük	-,021	,207	,280	-				
5. Hak iddia etme	,387**	,228	,000	,068	-			
6. Kendine Yeterlik	,192	,228	-,186	-,113	,408	-		
7. Üstünlük	-,065	,284*	,144	-,201	-,277*	,498	-	
8. Büyüklenmeci Narsisizm	,122	,576*	,489*	,563*	,415**	,215	,498**	-

Not. ** $p < .001$, * $p < .05$.

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere, aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm ($r = ,12$, $p > ,05$) arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan, büyüklenmeci narsisizmin 6 alt boyutundan olan hak iddia etme ile aldatma eğilimi ($r = ,39$, $p < ,001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki

görülmektedir. Katılımcıların hak iddia etme puanları arttıkça aldatma eğilimi puanları da artış göstermektedir.

Tablo 3. Örneklem Grubunda Yer Alan Evli Bireylerin Cinsiyetleri Açısından Aldatma Eğilimine Yönelik Aldıkları Puanlar

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	SD	p
Aldatma Eğilimi	Kadın	30	120,93	24,28	2,494	58	.016
	Erkek	30	103,56	29,40			

Levene $F = 1.25, p = .26$

Not. ** $p < .001$, * $p < .05$.

Tablo 3'te kadın ve erkek katılımcıların aldatma eğilimine ait toplam puan ortalamaları ve bu puanlara ait standart sapma değerleri yer almaktadır. Bulgular ele alındığında; katılımcıların cinsiyetleri açısından aldatma eğilimi puanları istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır; kadın katılımcıların aldatma eğilimi puan ortalamalarının (\bar{X} 120,93) erkeklere göre (\bar{X} :103,56) daha yüksek olduğu görülmektedir ($t_{0.05:58} = 2,494 p < .05$).

Tablo 4. Örneklem Grubunda Yer Alan Evli Bireylerin Cinsiyetleri Açısından Büyüklenmeci Narsisizme Yönelik Aldıkları Puanlar

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	SD	p
Büyüklenmeci Narsisizm	Kadın	30	7,57	2,70	1,22	58	,23
	Erkek	30	6,60	3,40			

Levene $F = 1.25, p = .26$

Not. ** $p < .001$, * $p < .05$.

Tablo 4'te kadın ve erkek katılımcıların büyüklenmeci narsisizme ait puan ortalamaları ve bu puanlara ait standart sapma değerleri yer almaktadır. Bulgular ele alındığında; katılımcıların cinsiyetleri açısından büyüklenmeci narsisizm puanlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{0.05:58} = 1,220 p > .05$). Bu sonuçlar göz önüne alındığında; kadın ve erkek bireylerin büyüklenmeci narsisizm puanlarının benzer düzeyde oldukları, birbirlerinden anlamlı biçimde farklılaşmadıkları söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Söz konusu çalışmada katılımcıların cinsiyetleri açısından aldatma eğilimi puanları istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır; kadın katılımcıların aldatma eğilimi erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Bununla ilgili ülkemizde yapılan bir tez çalışmasında mevcut çalışma bulgularıyla uyumlu olarak kadın katılımcıların aldatma eğilimi erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur (Seyfi, 2017). Diğer yandan cinsiyet açısından aldatma eğiliminin farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Zandbergen ve Brown, 2015; Kato, 2014; Tortamış, 2014; Çavuşoğlu, 2011). Buna ek olarak erkeklerin kadınlara göre daha fazla aldatma davranışında bulunduğu belirtilmektedir (Atkins, Baucom ve Jacobson, 2004). Aldatma nedenleri açısından bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha basit nedenler sonucunda (yenilik arayışı, anlık haz duygusu, ciddi ilişki istemeyen kadınların varlığı vb.) aldatma eğilimi gösterdikleri saptanmıştır (Norment, 1988). Öte yandan bazı çalışmalar erkek ve kadınların aldatma eğiliminin benzer olduğunu göstermektedir. Araştırmanın birinde kadınların %40, erkeklerin %60 oranında aldatma davranışında bulunduğu vurgulanmaktadır (Wetchler, 2005). Ancak bütün bunlara sebep olarak; dini inanç ve kültürel faktörleri de göz önünde bulundurmamak önem arz etmektedir (Duba, Kindsvatter ve Lara, 2006). Bu bağlamda değerlendirildiğinde çalışmada kadın katılımcıların erkeklere göre aldatma eğiliminin yüksek olmasının kadının iş yaşamına katılımındaki artışı, sosyal çevredeki artışı ve katılımcı sayısının azlığı, örneklemin homojen dağılmaması gibi özellikler sayılabilir. Buna ek olarak erkeklerin çalışma hayatında uzun saatler bulunması, eve geç gelmesi, ilgi kaybı ve tatminsizlik kadınlarda aldatma eğilimini artırmış olabilir. Aldatma eğilimi açısından cinsiyete göre farklılıkları anlayabilmek için daha geniş kapsamlı örneklem ile yapılan kültürel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Literatüre bakıldığında evlilik dışı ilişki yaşayan kadınların erkeklere göre evliliklerinden aldıkları doyumun yetersiz olduğu; erkeklerin cinsellik sebebiyle, kadınların ise duygusal doyumsuzluğu giderme ihtiyacı sebebiyle aldatma davranışı gösterdiği saptanmıştır (Glass ve Wright, 1985). Burchell ve Ward (2011) kadınların duygusal aldatılma yaşamaktan, erkeklerin ise cinsel aldatılma yaşamaktan kaygı duyduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın birinde kadınların

aldatmayı erkeklere göre ahlak dışı bulduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak cinselliğin kadınlar için erkeklere göre daha zayıf bir arzu olduğu ve kontrol edilebileceği; erkekler için ise tatmin edilmesi gereken doğal ve kontrol edilemeyen bir ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Knodel, Low, Saengtienchai ve Lucas, 1997). Aldatmayı etkileyen faktörlerden biri de çalışma yaşamı ve daha fazla kişiyle iletişime geçme olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak kadınlara göre daha fazla çalışma yaşamında bulunduğundan erkeklerin aldatma potansiyelinin daha yüksek olduğu öne sürülmektedir (Schwartz ve Young, 2009). Günümüzde kadınların da çalışma hayatına yoğun ve hızlı bir şekilde katılımına bağlı olarak aldatma eğilimi oranlarında bir farklılaşma olduğu belirtilmektedir (Atkins, Baucom ve Jacobson, 2001). Yapılan bir çalışmada aldatma eğilimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu, erkeklerin aldatma eğiliminin kadınlara oranla daha fazla olduğu bulunmuştur (Kankaya, 2015). Türkiye’de sınırlı sayıda araştırma bulunduğundan aldatma eğilimi üzerinde cinsiyetin nasıl bir etkide bulunduğu net bir sonuca bağlanamamaktadır. Bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Çalışmada kadın ve erkek bireylerin büyüklenmeci narsisizm puanlarının benzer düzeyde oldukları, birbirlerinden anlamlı biçimde farklılaşmadıkları saptanmıştır. Literatüre bakıldığında yapılan bir çalışmada erkek katılımcılarda aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik algısının kadınlardan daha fazla gösterildiği saptanmıştır (Tortamış, 2014). Kız çocukların bağımlı şekilde büyümesinin ve erkek çocukların özgürlüğüne izin verilmesinin bu konuda büyük payının olduğu vurgulanmaktadır (Crawford ve Unger, 2004). Hak iddia etme ile zedelenmiş sınırların ilişkisi düşünüldüğünde mevcut çalışmada kadın ve erkek katılımcılar arasında büyüklenmeci narsisizmin farklılık göstermemesinin literatürle uyumlu olmadığı görülmektedir. Bu durumun kısıtlı örneklem sayısından kaynaklandığı, bu konuda daha fazla sayıda katılımcı ile değişkenlerin ilişkisinin incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Büyüklenmeci narsisizmin hak iddia etme dışındaki alt boyutları ile aldatma eğilimi arasında ilişki bulunamaması üstünlük, sömürücülük, otorite, teşhircilik ve kendine yeterlik narsisistik özelliklerin katılımcılar tarafından gizlenmesiyle ilişkili olabilir.

Çalışma sonucunda aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan, büyüklenmeci narsisizmin altı alt boyutundan olan hak iddia etme ile aldatma eğilimi arasında orta derecede kuvvetli, pozitif yönde anlamlı ilişki saptanmıştır. Hak iddia etme kişilik boyutu arttıkça aldatma eğilimi de artış göstermektedir. İlgili literatüre bakıldığında narsisistik kişilik özelliklerinin gelişiminde bazı ebeveynlik biçimlerinin ön planda olduğu görülmektedir (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Patolojik narsisizm düzeyi yüksek bireylerin ebeveynleri tarafından “özel” hissettirilen, sınırları zedelenmiş bireyler olduğu vurgulanmaktadır. Sınırları çizmekte güçlük çeken bakım veren (çoğunlukla anne) çocuğun tolerans, paylaşımında bulunma ve sabır gösterme gibi önemli deneyimleri öğrenme fırsatını engellemektedir. Aşırı izin verici tutum gösterilen çocuk aracılığıyla ebeveyn, kendi statü ve tanınma ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Bunu çocuğundan yüksek beklentiler içinde bulunarak, yönlendirici ve otoriter davranışlarıyla yönetmektedir. Diğer ebeveyn olarak babanın (genellikle) mesafeli, uzak, pasif, reddeden, eleştiren, talep eden ve istismarcı olduğu durumlarda da çocuk narsisistik kişilik özellikleri geliştirmektedir (Paas, 2020). Böyle bir ortamda büyüyen çocuğun hak görme özelliği geliştireceğinden yetişkinlik döneminde romantik yakın ilişkilerde aldatmayı da bir ihtiyacını karşılamak amacıyla kendine hak görebilir. Dolayısıyla araştırmada hak iddia etme ile aldatma eğilimi arasındaki korelasyon ilişkisi literatürle uyumludur denilebilir. Buna ek olarak büyüklenmeci narsisizm ile aldatma eğilimi arasında ilişki bulunamamasının örneklem sayısının düşük olması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bazı narsisistik bireylerin daha kırılgan olması sebebiyle kendini gizleyebileceğinden envanterdeki soruları yönlendirebileceği düşünülmektedir. Bu sebeple sonraki çalışmaların kırılgan narsisistik yapıyla da ilişkilendirilmesi literatüre katkı sunabilir.

Young ve diğ., (2003) narsisistik kişilik özellikleri gösteren bireylerin erken dönemde ebeveynleri tarafından karşıt tutumlara maruz kaldığını belirtmektedir. Bir ebeveyn değerlerini yükseltirken diğer ebeveyn kendilerini görmezden gelmekte ya da değerlerini düşürmektedir. Şema terapi modeli çerçevesinde bakıldığında narsisistik patolojinin kaynağında hak görme/büyüklik şemasının iki farklı şekilde görüldüğü vurgulanmaktadır (Young ve diğ., 2003). Mutlak hak görme erken

dönemde ebeveynler tarafından şımartılma, sınırların zedelenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde yetişen birey her şeyi istediği zaman elde edebileceğini düşünmektedir. Bu durumda kişide hak görme/büyüklik şeması gelişir. Diğer yandan altta yatan duygusal yoksunluk ve kusurluluk şemalarını telafi etmek amacıyla hak görme/büyüklik şeması gelişebilmektedir. Sınırları zedelenmiş çocuk isteklerini gerçekleştirmek için herhangi bir engel görmez, istediğini her an elde edebileceğini düşünmektedir. Duygusal yoksunluk ve kusurluluk şemalarının aşırı telafisi sebebiyle gelişen hak görme/büyüklik şemasının kökeninde üzgün, yalnız, kusurlu ve değersiz birey bulunmaktadır (Young ve Klosko, 1994). Bu şekilde ebeveynleri tarafından kötü erken dönem deneyimleri edinmiş bireylerin uyumsuz şemaları yetişkinlik döneminde mahremiyet, şefkat ve ilgi barındıran partner ilişkilerinde sergilenmektedir (Wright, Crawford ve Sebastian, 2007). Romantik ilişkiler içerisinde eşlerin şemaları arasında uyum bulunmadığında sorunlar ortaya çıkmaktadır (Yoosefi, Etemadi, Bahrami, Fatehizade ve Ahmadi, 2010).

Bu bağlamda yapılan çalışmalara bakıldığında kadınlarda ebeveynleri tarafından aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik algısının aldatma eğilimi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Erkeklerde ise anneye dair aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik algısı ile babaya dair aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik ve cezalandırıcı ebeveynlik algısının aldatma eğilimini açıkladığı vurgulanmaktadır (Young ve Klosko, 2013). Bu ebeveynlik tarzlarının birey üzerinde hak iddia etme erken dönem uyumsuz şema gelişimine sebep olduğu yukarıda açıklanmıştır. Bu kapsamda mevcut çalışma sonucunda hak iddia etme ile aldatma eğilimi arasında çıkan pozitif ilişki bulgusu literatürle paraleldir. Aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik biçiminin aldatma eğilimini yordaması oldukça anlamlıdır.

Erken dönemde ebeveynleri tarafından sınır koymada sorunları olan bireylerin yetişkinlik döneminde sınır sorunları yaşaması gayet muhtemeldir. Otokontrol erken dönemde ebeveynlerden öğrenilen bir beceridir. İzin verici ebeveynlerle büyüyen kişiler diğerlerine göre bencil olmaya eğilimlidirler ve bunun yanında sorumsuzluk, bağımlılık ve sıklıkla dürtüleri kontrol etmede zorlanma yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra bu kişilerin, cinsel arzu ve hazzı erteleme konusunda da benzer sorunlar yaşayabileceği, aşırı yeme, madde kullanımı, sigara ya da cinsel

aktivitelere aşırı düşkünlük şeklinde semptomlar görülebileceği vurgulanmaktadır (Young ve Klosko, 2003). Yapılan bir çalışma sonucuna göre dürtüsellik ve hazzı erteleme sorununun aldatmayı yordadığı belirlenmiştir (Buss ve Shackelford, 1997). Bu kapsamda mevcut çalışma sonucunda hak iddia etme ile aldatma eğilimi arasında çıkan pozitif ilişki bulgusu literatürle uyumludur denebilir.

Araştırmanın sınırlılıkları ve bulgularına yönelik şu öneriler geliştirilmiştir:

1. Çalışmanın sınırlılıklarına bakıldığında; ilk olarak iradi yöntemle seçilen katılımcıların sayısının genellenebilirliğinin düşük olduğu ve kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik düzeylerinin bu örneklem sayısı ile sınırlı olduğu düşünülmektedir. Buna öneri olarak sosyodemografik değişkenlerin çeşitliliğinde artış sağlanmasının örneklemin popülasyonu daha gerçekçi yansıtmayı sağlayacağı ve genellenebilirliği artıracacağı düşünülmektedir.
2. Bir diğer sınırlılık olarak ölçeklerin öz bildirim dayalı olmasının, büyüklenmeci narsist bireylerin hak iddia etme dışındaki boyutlara bağlı olarak savunucu bir tutum takınmalarının kendilerini iyi sunmak amaçlı aldatma eğilimi ölçeği sorularına samimi yanıtlar vermelerine engel olabileceği düşünülmektedir.
3. Adatma eğilimi ölçeğindeki soruların gayet açık ve net bildirim dayalı olması bazı çekincelere yol açmış olabileceğinden yapılacak diğer çalışmalarda bireysel görüşmeler sağlanarak kapsamlı bilgilere ulaşılması sağlanabilir.
4. Yapılan bu çalışma korelasyonel bir çalışmadır. Bu nedenle nedensellik değil ilişkisellik bağlamında değerlendirilmelidir. Bu kapsamda da araştırmanın sınırlılıklarını gidermek anlamında sonuçları etkileyen değişkenler kontrol edilmeli ve nedensel çıkarımlar yapılabilmesi sağlanmalıdır. Sonuç olarak aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisizm ilişkisini ele alacak daha kapsamlı ve geniş örneklemler yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

A Study on the Link between the Tendency to Cheat and Adaptive Narcissistic Personality Characteristics in Married Individuals

*

Lütfiye Kaya Cicerali- Arzu Büyük

Nisantasi University

Literature shows that in Turkey cheating tendency and psychopathology association is a domain rich in research, while personality disorders have not yet sufficiently been linked to cheating. This study aimed at filling this gap, looking at the early childhood maladaptive schemas of narcissistic grandiosity and their link to cheating tendency. Unmet early childhood need of having a self object is assumed to be the original cause of the emergence of cheating tendency in adulthood. In other words, cheating is hypothesized to be a means of satisfying the unmet need to possess a self-object in narcissists. Feelings of entitlement is an emphasized subfactor of the maladaptive early childhood schema leading to narcissistic personality disorder. It develops through overpermissive, emotionally deprived parenting (Tortamış, 2014).

The data was collected between December 2019 and January 2021. Participants were 60 individuals living in Istanbul, at full 18 years of age or older, and currently married for at least 1-year. They were reached by a snowball availability sampling method, were given the research battery in open envelopes which were required to be returned as closed for confidentiality issues. The following research questions were asked:

- Is there a significant relationship between cheating tendency and grandiose narcissism trait in married people?
- Do cheating tendency scores vary with gender of married people?
- Do grandiose narcissism trait scores vary with gender of married people?

For data collection personal information form, the Cheating Tendency Scale, and the Narcissistic Personality Inventory were used. The foremost was compiled by the researchers. Polat (2006) developed the Cheating Tendency Scale to assess the cheating proclivity of married people. It was

made up of 30 items on a 5-point Likert scale. There were 18 items measuring cheating inclination, and 12 items measuring anti-cheating inclination that are reverse-coded. Narcissistic Personality Inventory (NPI-16) was developed by Raskin and Hall (1979) and originally included 54 items then revised and reduced to 16 items by Ames et al. (2005). It is on an ipsative scale where respondents were forced to choose between two alternative statements. Higher scores meant higher grandiose narcissism. Atay (2009) made the psychometric validation and reliability work into Turkish.

The results showed that the first research question was partially confirmable: There was no robust relationship (correlation) between overall grandiose narcissism and cheating tendency (Table 2). The t-test also showed that the cheating tendency level of people with inflated grandiose narcissism was not significantly higher than the ones with low level grandiose narcissism personality trait. However, between entitlement and cheating tendency there was a moderate correlation (Table 2). With regards to the second research question, women turned out to have significantly higher cheating tendency scores compared to men (Table 3). This is thought to be an offshoot of women's increased participation in work life and a parallel enlargement of their freedom as well as social circle, which might have together increased their flirting opportunity and tendency. This may also be related to the small unrandomized sample in this study. Men's spending more time at work, coming home late, and losing interest in their wives might also have contributed to women's self-reported cheating tendency levels.

The third research question concerned gender's role in moderating grandiose narcissism of married individuals (Table 4). Statistical tests revealed it is insignificant.

The results of this study did not reveal a significant relationship between grandiose narcissism and cheating tendency. On the other hand, a mediocre relationship between entitlement subfactor of narcissism and cheating tendency was observed: As entitlement increased cheating tendency increased, as well. If we analyze this against the previous literature we see that some parenting behaviours play striking role in emergence of narcissistic personality traits in children (Young, Klosko ve Weishaar, 2003). Pathological narcissism level increases if parents behave

their children in such a way that they feel special. According to schema therapy it leads to impaired limits whereby children do not tolerate, learn sharing and develop patience.

This survey study contributed to Turkish psychology literature in relevant lines such as clinical psychology and marital therapy by means of linking cheating tendency and grandiose narcissism personality traits of married individuals. Schema therapy conceptualization of grandiose narcissism was used. Gender differences in grandiose narcissism and cheating tendency were also checked as secondary hypotheses. Although grandiose narcissism did not differ according to gender, cheating tendency was seen higher in women. The sample was not representative, random, with a big enough size and heterogeneity, therefore the results are not generalizable. Yet, science is accumulation of data and the results of this research may be used as a corroborative information for more representative research.

Kaynakça / References

- Arrindell, W. A. and Emmelkamp, P. M. (1986). Marital adjustment, intimacy and needs in female agoraphobics and their partners: A controlled study. *The British Journal of Psychiatry*, 149(5), 592-602.
- Atkins, D. C., Baucom, D. H. and Jacobson, N. S. (2001). Understanding infidelity: Correlates in a national random sample. *Journal of family psychology*, 15(4), 735.
- Atwood, J. D. and Schwartz, L. (2002). Cyber-sex: The new affair treatment considerations. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 1(3), 37-56.
- Bagarozzi, D. A. (2014). *Enhancing intimacy in marriage: A clinician's guide*. Routledge, New York: Elsevier.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health* (Vol. 2). Geneva: World Health Organization.
- Bradbury, T. N. and Fincham, F. D. (1988). Individual difference variables in close relationships: A contextual model of marriage as an integrative framework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 713.
- Brunell, A. B and Campbell, W. K. (2011). *Narcissism and romantic relationships. The handbook of narcissism and narcissistic personality disorders: Theoretical approaches, empirical findings and treatments*, 344-350.

- Burchell, J. L. and Ward, J. (2011). Sex drive, attachment style, relationship status and previous infidelity as predictors of sex differences in romantic jealousy. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 657-661.
- Buss, D. M. and Shackelford, T. K. (1997). From vigilance to violence: Mate retention tactics in married couples. *Journal of personality and social psychology*, 72(2), 346.
- Crawford, M. and Unger, R. (2004). *Women and gender: A feminist psychology*. McGraw-Hill.
- Çavuşoğlu, H., Kaya, R. A., Türkmenoğlu, O. N. ve Aydın, Y. (2010). Value of early unilateral decompressive craniectomy in patients with severe traumatic brain injury. *Ulus Trauma Acil Cerrahi Derg*, 16(2), 119-124.
- Çavuşoğlu, Z. Ş. (2011). Bağlanma stilleri, evlilik uyumu ve aldatma eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dickinson, K. A. and Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of personality disorders*, 17(3), 188-207.
- Duba, J. D., Kindsvatter, A. and Lara, T. (2008). Treating infidelity: Considering narratives of attachment. *The Family Journal*, 16(4), 293-299.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaya Cicerali, L. ve Büyük, A. (2021). Evli bireylerin aldatma eğilimi ile büyüklenmeci narsisistik kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5230-5249. DOI: 10.26466/opus.936933.

Nesillerarası Etkileşim Kapsamında Yaşlı Yetişkinlerin Çocuk Kavramına İlişkin Yaklaşımları ve Metaforik Algıları

DOI: 10.26466/opus.908380

*

Mehtap Pekesen* - Demet Çelik** -Ayşe Sonay Türkmen***

* Akdeniz Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Antalya/Türkiye

E-Posta: mehtappekesen@gmail.com

ORCID: [0000-0003-2193-1675](https://orcid.org/0000-0003-2193-1675)

** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Karaman/Türkiye

E-Posta: demet_yan6@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-4838-0714](https://orcid.org/0000-0002-4838-0714)

*** Doç.Dr, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Karaman/Türkiye

E-Posta: asonaykurt@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3716-3255](https://orcid.org/0000-0002-3716-3255)

Öz

Bu araştırma nesiller arası etkileşim kapsamında yaşlı yetişkinlerin "çocuk" kavramına ilişkin yaklaşımları ve metaforik algılarını belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte yer aldığı iç içe karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan tanıtıcı bilgiler ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak toplanmıştır (n=100). Verilerin analizinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 21 paket programı ve içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Ayrıca metafor analizinde güvenilirlik oluşturmak adına Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği/(Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmış ve kodlayıcılar arasındaki uyum oranı %85.7 olarak tespit edilmiştir. Yaşlı yetişkinlerin çocuk kavramına yönelik en sık kullandıkları metafor sırasıyla; hayat enerjisi ve mutluluk kaynağı olma, masum ve menfaatsiz olma, geleceğe dair umut kaynağı ve neslin devamını sağlayıcı olma, şefkat ve sevgi dolu olma, bakıma ve korunmaya muhtaç olma, zorlayıcı ve yorucu olma, eğitilebilir olma, özgür olma, sorgulayıcı-keşfedici olma ve sorumsuz olma kategorilerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olup-olmama değişkenine göre benzer ve farklı kavramsal kategorilerde metaforlara sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elli Yaş ve Üzeri, Yaşlı Yetişkin, Algı, Nitel Çalışma, Metafor, Çocuk, Nesillerarası Etkileşim.

Metaphoric Perceptions and Approaches to the Concept of Children in Old Adults in the Scope of Inter-Generation

*

Abstract

This research was carried out with the aim of determining the approaches and metaphorical perceptions of older adults regarding the concept of "child" within the scope of intergenerational interaction. Mixed research method, which includes both quantitative and qualitative research methods, was used in the study. Research data were collected using descriptive and semi-structured interview forms created by the researchers (n = 100). Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 21 package program and content analysis technique were used in the analysis of the data. In addition, in the metaphor analysis, Miles and Huberman (1994) reliability formula (Reliability = Consensus / (Consensus + Disagreement) was used and the agreement rate between coders was found to be 85.7%. The categories with the highest number of metaphors expressed by older adults about children are respectively; to be a source of life energy and happiness, being innocent and unexpected, being a source of hope for the future and ensuring the continuation of the generation, being affectionate and loving, needing care and protection, being challenging and tiring, being trainable, be free, interrogator-discoverer, and being irresponsible. At the same time, it was determined that older adults have similar and different conceptual categories according to the variable of having grandchildren or not.

Keywords: *Fifty Years of Age and Older, Old Adult, Qualitative Study, Metaphor, Child, Inter-generational Interaction.*

Giriş

Artan yaşam süresi farklı nesillerin eş zamanlı olarak birlikte var olmaları ve yaşamları koşulunu doğurmaktadır. Farklı nesillerin birlikte varoluşu, aynı zamanda birbirlerine karşı oluşan bazı ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Nesiller arası dayanışma ve etkileşim hem yaşlı yetişkinlerin refahının hem de toplumların kendi varlıklarının sürdürülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak yaşlı yetişkinlerin, değişime uğrayan kültürel yapıyı kabul etme konusunda zorlanmaları, nesiller arasında görüş ve düşünce farklılıklarının oluşmasına sebep olabilmektedir. Bunun da ötesinde her neslin kendi döneminin şartlarına göre farklı olanaklarda yetişmesi, zaman içerisinde nesiller arası etkileşime ve birbirlerine yaklaşımlarına yansımaktadır (Yıldırım, 2015).

Nesiller arası dayanışma ve etkileşimin ana unsuru aile birimidir. Çocuk toplumun bir üyesi olma yolunda içselleştirdiği değerleri ailenin rehberliğinde şekillendirmektedir. Yaşlı yetişkinlerin yaşamlarını anlamlı kılan unsurlardan biri çocukları ve torunlarıdır. Büyük ebeveynlerin başta torunları olmak üzere çocuklar ile kurdukları iletişimin temel unsurunu deneyim oluşturmaktadır. Çünkü bu yaş grubundaki kişiler oldukça deneyimlidir. Çocuklar için rol modeli olabilirler ve çocuklar onların tecrübelerine gereksinim duyarabilirler (Horgan ve Fees, 2018).

Türk toplumunda torunla vakit geçirmek, bakımında rol oynamak aile büyükleri için önem taşımaktadır (Altan ve Tarhan, 2018). Ancak ailenin aktardığı değerler ve tutumlar her dönemin kendine has sosyokültürel ve tarihsel beklentileri çerçevesinde değişebilmektedir.

Yaşlı yetişkinlerin kendileri ile diğer kuşaklar arasındaki etkileşimi küçük çocukların gelişiminde etkisini göstermektedir. Özellikle 1-5 ve 6-12 yaş aralığındaki çocuklar için büyük ebeveynler ile beraber olmak en önemli sosyal ve eğitim ortamı sayılmaktadır. Çünkü ana-babaların (2.neslin) durumu göz önüne alındığında, tempoları hızlı, talepleri ve yaşanmamış deneyimleri fazla, daha çok üretme ve çalışma gibi sorumlulukları ile meşgul oldukları görülmektedir (Özmete, 2017). Günümüzde iş gücü piyasasının getirdiği süreç, aslında yaşlanan ve destek gereksinimi ortaya çıkan büyük ebeveynlerin torunlarının bakım sorumluluğunu almaya zorlamaktadır. Çocuğunu büyüten ve yetişkinliğe getiren büyük ebeveynin sorumluluğu torununun bakı-

mını üstlenme ile yeniden şekillenmektedir (Suwanrada vd., 2018). Yaşlı yetişkinlerde torun ile oynamak, hatta bakımına yardımcı olmak konusunda çoğunlukla kendisine ihtiyaç olduğunu hissettiği ve yaşama bağlanması açısından olumlu etkilerinin yaşandığı belirtilmektedir (Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2020).

Ayrıca çocukların büyük ebeveynleri ile kurdukları olumlu iletişimin, onların sosyal, duygusal gelişimlerine pozitif katkı sağladığı bildirilmektedir (Yalçın, 2013). Yaşlı yetişkinler ve çocuk arasındaki olumlu etkileşim sonuçlarının bireysel yararlarının yanı sıra toplumu güçlendirme, sosyal hizmet ağlarını genişletme, insan kapitalinden en üst düzeyde yararlanma gibi olumlu katkılar sağladığı belirtilmektedir (Murphey vd., 2012). Uluslararası çalışmalarda büyük ebeveynlerin torunlarına bakmaktan mutluluk duydukları, onların gelişimine destek olmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Statham, 2011). İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede torunlarına bakan büyük ebeveynler, başka çocuklara gönüllü bakmak için farklı isimler ile gruplar oluşturmuşlardır (New York is Ageless, 2021).

Son yirmi yılda, farklı söylemlerdeki metaforlar üzerine yapılan araştırmalarda yer alan kavramsal metafor teorisi, dil ve düşüncenin doğasına odaklanmaktadır. Bireyler için kavramlar, temel deneyimler ile şekillenir ve bu kavramlar dilsel kalıplar ile ifade edilmektedir (Goschler, 2007). Bir fenomen olarak metafor, hem kavramsal eşleştirmeleri hem de bireysel dilsel ifadeleri içermektedir. Metaforlar sadece belirli bir kelime veya ifadeyi temsil etmez. Metafor sadece bir dil meselesi değil, aynı zamanda düşünce ve akıl meselesidir. Metafor, bireylerin kendi dünyalarını tanımlamaları, yorumlamaları ve yapılandırılmalarına yönelik güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizmasına dikkat çekmektedir. “Aşk bir yolculuktur” olarak kavramsallaşan bir metafor haritalamasında aşkın bir yolculuk olarak nasıl kavramsallaştırıldığı anlatılmaktadır. Metaforlar düşüncelerimize, hareketlerimize, diğer insanlarla ilişki kurma biçimimize etki etmektedir (Lakoff, 1992).

Metafor kullanımı, genel olarak bireylerin dünyayı algılayışını yapılandırılan düşünme ve görme biçimi anlamına gelmektedir. Metafor, dinleyici veya okuyucuda bilişsel sürecin başlamasını sağlamaktadır. Bilişsel ve duyuşsal süreçlerin birbirleri ile etkileşime girmesi, metaforun birey üzerindeki etkisinin gücüne işaret etmektedir. Metaforlar, genel olarak söylemek istediğimiz şeyleri daha az sözcük ile daha vurgulu biçimde ifade etmemizi sağlamaktadır. Metaforlar bireyi yaratıcı düşünmeye, hayal etmeye, kendi yaşantısı

içinde yorumlamaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla, bireylerin yaşantılarını, düşünce ve duygularını tanımlamalarında metaforlardan yararlanmaları kaçınılmazdır (Aladağ ve Kuzgun, 2015). Çünkü metaforlar, kavramların daha kolay anlaşılması ve yorumlanmasına hizmet etmektedir. Metafor yöntemi ile analiz edilen kavramın bireyler tarafından nasıl algılandığı, hangi anahtar kelimeler ile tanımlandığı gibi derinlemesine yoğunlaşma yapılarak konuya açıklık getirmek amaçlanmaktadır (Kasapoğlu, 2016).

Bu araştırma, nesiller arası etkileşim kapsamında yaşlı yetişkinlerin “çocuk” kavramına ilişkin yaklaşımları ve metaforik algılarını ortaya çıkarmak amacı ile gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizde nesiller arası bağların güçlenmesi, dayanışma ve birliğinin korunmasına yönelik torun –büyük ebeveynlerin ilişkisini inceleyen yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Halbuki yaşam süresinin uzaması ve artan yaşlı nüfus oranları, nesiller arası dayanışma ve etkileşimin güçlendirilmesini gerektirmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019). Bu bakımdan nesiller arası dayanışma ve etkileşim kapsamında nesillerin birbirini algılama biçimleri de önem arz etmektedir.

Son yıllarda nesiller arası dayanışma ile ilgili çalışmaların literatürde sıklıkla yer almasına karşın yaşlı yetişkinlerin çocuklara yönelik yaklaşım ve algılamalarını belirleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Yaşlı yetişkinlerin çocuk kavramına ilişkin yaklaşımlarının ve algılarının, davranışlarını da etkilediği dolayısıyla nesiller arası etkileşimde rol oynadığı düşünülmektedir. Yaşlı yetişkinler ve çocuk arasındaki olumlu etkileşim toplumu güçlendirme, sosyal refah ve barış için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda nesiller arası dayanışma ve etkileşimde, yaşlı yetişkinlerin çocuk algısının, önemli bir değişken olduğu ve belirlenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Yaşlı yetişkinlerin demografik/tanıtıcı özellikleri nelerdir?
2. Yaşlı yetişkinlerin çocukluk dönemleri ile ilgili deneyimleri nelerdir?
3. Yaşlı yetişkinlerin çocuk ile iletişim deneyimleri nelerdir?
4. Yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olup olmama değişkenine göre çocuk kavramına yönelik metaforik algıları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemlerinden iç içe karma araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 1 Ekim 2018 -1 Nisan 2019 tarihleri arasında Karaman İl Merkezinde gönüllülük esasına dayalı, rastgele seçilen araştırmaya dahil edilme kriterlerine uygun kişiler oluşturmaktadır. Katılımcılar ile yüz yüze derinlemesine görüşme yapıldığı için katılımcı sayısı verilerin tekrarlanma durumuna göre belirlenmiştir. Araştırmacı bilgileri veya delilleri bulana kadar örnekleme devam eder. Verilerde doyum noktasına ulaşıncaya yani veriler tekrarlandığı zaman veri toplama işlemine son verilir (Erdoğan, 2015). Veri doygunluğuna 100 kişide ulaşıldığı için araştırmacılar tarafından veri toplama işlemi sonlandırılmış ve araştırma 100 kişi ile gerçekleşmiştir.

Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

- Araştırmanın yapıldığı tarihler arasında 50 yaş ve üzeri olmak
- Araştırmaya katılmayı kabul etmek
- Bilgi formunu tam doldurmak
- Herhangi bir mental ve konuşma problemine sahip olmamak

Araştırmaya Dahil Edilmeme Kriterleri

- Araştırmanın yapıldığı tarihler arasında 50 yaş ve üzeri olmamak
- Araştırmaya katılmayı kabul etmemek
- Bilgi formunu tam doldurmamak
- Herhangi bir mental ve konuşma problemine sahip olmak

Veri Toplama Araçları

Literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları 28 sorudan ve 4 bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın yarı yapılandırılmış soruları araştırmacının çalışma içindeki önyargılarını azaltmak ve görüşme sorularının güvenilirliğini kontrol etmek için bir saha testine tabii tutulmuştur. Saha testi sonucuna göre, gerekli düzenleme ve değişiklik yapılarak sorulara son şekli verilmiştir. Saha testi uygulaması araştırmaya ve analizlere dahil edilmemiştir. Birinci bölümde katılımcıların demografik/tanıtıcı özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durumu, kronik hastalık varlığı vb.), ikinci bölümde çocukluk dönemi deneyimleri, üçüncü bölümde çocuk ile iletişimi (torun veya çevresinde bulunan çocuk(lar) ile etkileşim durumu) ve dördüncü bölümde torun sahibi olup-olmama değişkenine göre çocuk kavramına ilişkin metaforik algıları ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların “çocuk” kavramına ilişkin algıları metaforlar yoluyla elde edilmiştir. Bu bağlamda yaşlı yetişkinlerin “Çocuk gibidir; çünkü” ifadesini tamamlamaları istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Katılımcılara araştırma konusu ve görüşmelerin yazılı ve ses kaydına alınacağı ile ilgili ön bilgi verilmiş olup sözlü onamları alınmıştır. Araştırma verilerini toplamak için Karaman’ın kişi sayısının en yoğun olduğu merkez alanları (İsmet Paşa Caddesi, Aktekke Meydanı) seçilmiştir. Veriler aynı araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemi ile yaklaşık 30 dakika (25-30dk) süre içerisinde toplanmıştır. Görüşmeler, ses kayıt etme özelliği olan cep telefonuna kaydedilmiştir ve eş zamanlı notlar alınmıştır. Katılımcıların cevaplarını etkileyebilecek yönlendirmelerden kaçınılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel veri toplama bilgi formundan elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS)-21.00 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler kul-

lanılmıştır. Araştırmanın nitel verilerini kapsayan görüşme sorularının çözümünde ise tüme varımsal içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi eldeki kayıtların anlaşılması ve karşılaştırılması için kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi tekniklerinden olan kategori analizi mesajların birbirleri ile ilgileri bakımından kategoriler halinde bir araya getirilmesi ve kelimelerin anlamlarına odaklanmasıdır (Arıkan, 2011).

Verilerin analizinde yazıya dökülen transkriptlerin satır satır okuma tekniği ile birkaç kez okunmasından sonra; 1) verilerin tematik kodlaması, 2) sınıflandırılması ve temaların bulunması, 3) temaların organize edilmesi ve 4) bulguların yorumlanması yapılmıştır. Benzer kodlardan kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Tematik kodlamada üç araştırmacı aynı veri seti üzerinde bağımsız bir şekilde çalışmışlardır. Araştırmacılar kodlamaların üzerinde uzlaşılı olup olmadığını incelemişler ve içerik benzerliğini dikkate alarak sınıflandırma ve temalara ulaşılmıştır. Ayrıca temaların güvenilirliğini sağlamak için transkriptlerin çift kodlaması bağımsız bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. Katılımcıların isimlerine yer verilmezken, kullanılmak üzere **transkriptler** sırasında kodlar verilmiştir (E1....E100)

Çocuk kavramına ilişkin metaforların analizi üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

İlk olarak katılımcıların geliştirdiği metaforlar listelenmiştir. Herhangi bir metafor imgesi içermeyen ya da metafora ilişkin geçerli bir gerekçe sunulmamış (11 katılımcı) metaforlar uzman görüşü doğrultusunda elenmiştir. Geçerli kabul edilen 89 katılımcının ürettiği 60 metafor alfabetik sıraya göre listelenmiştir. Aynı metafora üç ya da daha fazla sayıda katılımcı tarafından yer verilen başat metafor imgeleri belirlenmiştir.

İkinci aşamada, metaforların özellikleri ve açıklamaları dikkate alınarak "çocuk" kavramına ilişkin kategoriler oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada çocuk kavramına ilişkin oluşturan kategoriler ve yaşlı yetişkinlerin bu kategorilere dağılımı uzman görüşüne sunulmuştur. Bu aşamada gerekli görülen bazı metaforların kavramsal kategorileri değiştirilmiştir. Uzman görüşü ve araştırmacılar tarafından oluşturulan kategorilerin karşılaştırılması nitel verilerin analizinde sıklıkla kullanılan Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})} \times 100$) kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamalara göre çocuk kavramına ilişkin araştırmacıların uyum oranı güvenilirliği: $(60 / (60 + 10) \times 100) = \%85,7$ olarak bulun-

muştur. Güvenirlik formülüne göre analizin % 70'in üzerinde çıkması güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmada kodlayıcılar arası uyumun yeterli olduğu söylenebilir. Ayrıca 60 metaforu ve 10 kategoriye temsil eden katılımcı sayısı (n) ve yüzdesi (%) hesaplanmıştır.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yapılabilmesi için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulu'ndan (09-2018/24) yazılı izin alınmıştır. Ayrıca, veri toplama sürecinde katılımcılara araştırma ile ilgili ön bilgi verilmiş olup sözlü onamları alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları olarak araştırma kapsamında sınırlı sayıda 50 yaş ve üzeri bireyler ile görüşülmesi, katılımcıların torun sahibi olup-olmama değişkeninin yorumlanmasında eşit sayıda olmaması ve nitel bir araştırma olması nedeniyle sonuçların genellemeye özelliği sayılabilir.

Bulgular

Bulgular kısmı araştırma soruları doğrultusunda beş bölümde ele alınmıştır.

Yaşlı yetişkinlerin demografik özellikleri: Yaşlı yetişkinlerin %57' si 50-59 yaş grubunda olup %54' ü kadın olarak belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu kronik bir hastalığının olduğunu (%80), il merkezinde ikamet ettiğini (%70), en az bir tane torununun olduğunu (%87,3) beyan etmiştir. Torunları olan yaşlı yetişkinlerin %44,9' unun torunları ile vakit geçirmediği saptanmıştır.

Tablo 1. Yaşlı yetişkinlerin demografik özelliklerine göre dağılımları (n=100)

Demografik özellikler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş		
50-59	57	57
60-71	43	43
Cinsiyet		
Kadın	54	54
Erkek	46	46
İkamet		
İl merkez	70	70
İlçe/köy	30	30
Ekonomi		
Gelirim giderimden az	33	33
Gelirim giderime eşit	47	47
Gelirim giderimden fazla	20	20
Eğitim		
İlkokul	58	58
Ortaokul ve Lise	42	42
Medeni Durum		
Evli	74	74
Bekar	26	26
Kronik hastalık durumu		
Evet	82	82
Hayır	18	18
Toruna sahip olma durumu		
Evet	87	87
Hayır	13	13
Torun sayısı		
0	13	13
1	24	24
2	22	22
3 ve üzeri	41	41
Torunları ile vakit geçirme durumları(n=87)		
Evet	48	55,1
Hayır	39	44,9

Yaşlı yetişkinlerin çocukluk dönemi deneyimleri: Katılımcılar kendi çocukluk dönemi deneyimlerini tanımlarken; keyifli ve mutlu, zorluklar içerisinde ve çalışarak geçirdikleri şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar arasında olumsuz koşullara rağmen çocukluk dönemini mutlu hatırlayanlar da yer almaktadır. Yaşlı yetişkinlerin çocukluk dönemi deneyimlerine ilişkin görüşlerine göre belirlenen temalara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Yaşlı yetişkinlerin çocukluk dönemi deneyimlerine ilişkin görüşleri

Temalar	Sayı (n)	Oran (%)
Keyifli ve Mutlu Hatırlanan Çocukluk Deneyimi	40	40
Zorluklar ile Mücadele Şeklinde Hatırlanan Çocukluk Deneyimi	23	23
Çocuk Yaşta Çalışma Sorumluluğu ile Hatırlanan Çocukluk Deneyimi	29	29
Olumsuz Şartlara Rağmen Mutlu Hatırlanan Çocukluk Deneyimi	8	8

Katılımcıların %40'ı (n=40) çocuk dönemini keyifli ve mutlu geçirdiğini ifade etmiştir. Katılımcıların çoğunluğu çocukluğunu iyi geçirme nedeni olarak oyun oynayabilmelerini işaret etmiştir.

Katılımcıların %23'ü çocukluk döneminin zorluklar içerisinde geçtiğini bildirmiştir. Katılımcılar çocukluk dönemi zorlukları olarak sevgisiz büyüme, ebeveyn ayrılıkları ve ebeveyn kaybı tanımlamalarına yer vermiştir. Bir katılımcı (E2); *"Ah çocuğum sevgi görmedik. Çocukluğum babaanne dede yanında geçti. Anne baba sevgisi yoktu. Ayda yılda bir görüşürdük. İş çoktu..."* şeklinde ifade etmiştir. Annesizlikten kaynaklı çocukluğunun zor olduğunu düşünen katılımcılar da vardı. Bir katılımcı (E32) yaşadıklarını; *"Çocukluğumu çok kötü geçirdim. Annesiz büyüdüm. Babam çok huzursuzdu..."* cümleleri ile açıklamıştır. Bir katılımcı (E58) yaşadıklarını; *"... 7 yaşında anne babam ayrıldı ve ben okula gidiyordum. Hiç kimsenin işine karışmadım, dışlandım çocukluğum hep yalnız geçti"* şeklinde açıklamıştır.

Katılımcıların %29'ü çocukluğunu çalışarak geçirdiğini ifade etmiştir. Özellikle köyde yaşayan ailesi çiftçilik yapan yaşlı yetişkinler çocukluk dönemlerini genelde tarlada çalışarak ya da koyun güderek geçirdiğini belirtmiştir. Katılımcılar yoksulluk, imkansızlık ve okuyamamaktan dolayı yaşadığı üzüntülerini ifade etmiştir. Bir katılımcı (E97) duygularını; *"Hayata erken atıldım. Çocukluk nedir bilmedim. Hep imrenirim annesi ve babası ile vakit geçirebilen çocuklara. Çünkü ben onları çok erken kaybettim. Öksüz ve yetim olmak çok zor. Allah hiçbir çocuğa böyle bir acı yaşatmasın..."* sözleri ile ifade etmiştir.

Buna karşın bazı katılımcılar ise çocuklu dönemlerinde yaşanan tüm olumsuz koşullara rağmen çocukluk dönemlerini yine de mutlu hatırladıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı (E100) duygularını; *"Çok rezil geçti. Yokluk içindeydi ama o bile güzeldi. Çamurla oynamak dışarıda oynamak çok güzeldi"* şeklinde ifade etmiştir. Bir başka katılımcı (E89) ise *"Biz çok kardeşlik. Annem çalışmaktan bizimle ilgilenemezdi. Ama biz kardeşlerimle bezden bebekler yapardık hayvanlarla oynardık ağaçlara çıkardık her şeye rağmen güzeldi..."* şeklinde ifade etmiştir.

Yaşlı yetişkinlerin çocuk ile iletişim deneyimleri: Katılımcılardan çevrelerindeki ya da tanıdığı çocukları düşünmeleri ve iletişim kurabilme durumlarını değerlendirmesi istenmiştir. Katılımcıların çocuklar ile iletişim kurmasını etkileyen kolaylaştırıcı ve engelleyici unsurlar katılımcıların yanıtlarına göre yaşlı yetişkin ve/veya çocuğa ait özellikler başlıkları altında değerlendirilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların çocuklar ile iletişim kurmasını etkileyen unsurlar*

	Katılımcının Kendine Ait Özellikler (n=74)	Çocuğa Ait Özellikler (n=100)
Fiziksel Özellikler	- Güler Yüzlü Olma Durumu (n=32)	- Çocuğun Güler Yüzlü Olması Durumu (n=18)
	- Tatlı Dilli Konuşabilme Durumu(n=47)	- Meraklı Olması Durumu(n=2)
		- Sıcak Kanlı, Sevecen, Tatlı Dilli Olması Durumu (n=32)
Davranışsal Özellikler	- Çocuğa Sevgi ve Saygılı Davranma Durumu (n=42)	- Çocuğun Uysal, Saygılı Davranma Durumu (n=80)
	- Çocuk ile Çocuk Olabilme Durumu (n=12)	- Yaramazlık ve Söz Dinleme Durumu (n=82)
	- Çocuğun İsteddiğini Yapma Durumu (n=8)	
	- Çocukları Sevmek, Onlara Arkadaşça Yaklaşabilme Durumu(n=12)	
	- Çocuk ile Oyun Oynayabilme Durumu (n=53)	

*Aynı katılımcılar birden fazla görüş belirtmiş ve tanımlama yapmıştır.

Katılımcıların tamamı çocuk ile iletişimi kolaylaştıran ya da engelleyen etkenlerin yaşlı yetişkin ve/veya çocuğa ait özelliklerden oluştuğunu ifade etmişlerdir. İletişim sırasında tarafların fiziksel ve davranışsal özelliklerinin kolaylaştırıcı ya da engelleyici olarak rol oynadığı belirlenmiştir.

Çocuklara karşı tatlı dil ile konuşmanın etkinliğini; “*Bir tebessüm, tatlı dil, çocuklara karşı anı yakalamak*” şeklinde ifade etmiştir (E60). Çocuk ile çocuk olabilmenin önemini bir katılımcı şu sözlerle açıklamıştır; “*Çocuğa çocuk gibi davranırsan onunla çok güzel iletişim kurabilirsin hele birde çocuk güler yüzlü ise oldukça güzel iletişim kurulur*” (E79). Çocuk ile iletişimde çocuğun fiziksel özelliklerinin önemli olduğunu belirten bir katılımcı çocuğun sevecenliğine; “*Yani çocuk sevecen olursa işte o zaman iyi bir iletişim kurulabilir*” sözleri ile vurgu

yapmıştır (E78). Çocuk ile iletişimde çocuğun saygılı davranmasının şart olduğunu belirten bir katılımcı ise; “Saygılı olmaları, hürmet etmeleri. Başka da bir şey gelmez aklıma” şeklinde açıklamıştır (E70).

Yaşlı yetişkinlerin “çocuk” kavramına ilişkin metaforları: Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre, çocuk kavramına ilişkin olarak 89 katılımcı tarafından toplam 60 adet geçerli metafor üretilmiştir. Bu metaforlardan 7 tanesi sadece bir katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Geriye kalan 53 metaforu temsil eden katılımcı sayısı ise 2 ile 4 arasında değişmektedir. Birden fazla katılımcı tarafından ifade edilen metaforlar sırasıyla bayram şekeri (n=3), bahar mevsimi (n=4), terapi (n=2), melek (n=6), temiz kalp (n=3), fidan (n=3), tohum (n=3), bereketli toprak (n=2), maya (n=2), can yoldaşı (n=2), tutunacak dal (n=2), sevgi çiçeği (n=2), çiçek (n=3), yavru(n=2), bitki fidesi (n=2), gürültü (n=2), işlenmemiş maden(n=2), hamur (n=2), kuş (n=2) metaforlarıdır. Katılımcılar tarafından oluşturulan çocuk algısı metaforları ve bu metaforlara yönelik olarak belirlenen kavramsal kategoriler Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde en çok metaforun hayat enerjisi ve mutluluk kaynağı olma (%18,3) kategorisinde olduğu, onu masum ve menfaatsiz olma (%13,3), geleceğe dair umut kaynağı ve neslin devamını sağlayıcı olma (%11,7), şefkat ve sevgi dolu olma (%11,7), bakıma ve korunmaya muhtaç olma (%10), zorlayıcı ve yorucu olma (%10), eğitilebilir olma (%8,3), özgür olma (%6,7) kategorilerinin izlediği görülmektedir. Bu kategorileri sorgulayıcı, keşfedici olma (5) ve sorumsuz olma (5) kategorileri izlemiştir. Bu kategorilere ait metaforlar ve bu metaforlara ait katılımcı yorumları şöyledir:

Tablo 4. Yaşlı yetişkinlerin çocuk kavramına ilişkin metaforları ve kategorilere göre dağılımı**

Kategoriler	Metaforlar	Metafor		Torunu Olan Katılımcı		Torunu Olmayan Katılımcı		Toplam	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Hayat Enerjisi ve Mutluluk Kaynağı Olma	Bayram Şekeri , Çikolata, Gökkuşak, Bahar Mevsimi , Mutluluk İksiri, Kanarya, Mızıka, Neşeli Müzik, Terapi, İkramiye, Aş Evi	11	18,3	12	18,8	5	20	17	19,1
Masum ve Menfaatsiz Olma	Su, Akarsu, Temiz Sayfa, Melek , Başlangıç Noktası, Ücretsiz Konser, Temiz Kalp , Güzel Ruh	8	13,3	9	14	6	24	15	16,9
Geleceğe Dair Umut Kaynağı ve Neslin	Fidan , Tohum , Meyve Bahçesi, Bereketli Toprak, Soyağacı Dalı, Maya, Kök	7	11,7	9	14	3	12	12	13,5
Şefkat ve Sevgi Dolu Olma	Can Yoldaşı, Güvenilir Dost, Soba, Güneş, Sıcak Yuva, Tutunacak Dal, Sevgi Çiçeği	7	11,7	8	12,5	3	12	11	12,4
Bakıma ve Korunmaya Muhtaç Olma	Çiçek , Yavru, Fidan , Uçmayı Bilmeyen Kuş, Bitki Fidesi, Gelincik	6	10	6	9,4	3	12	9	10,1
Zorlayıcı ve Yorcucu Olma	Kaplumbağa, Şimşek Çakması, Ağaçkakan, Kumar Makinesi, Gürültü, Merdaneli Çamaşır Makinesi	6	10	7	0,9	-	-	7	7,9
Eğitilebilir Olma	Yazılmamış Kitap, İşlenmemiş Maden, Papağan, Değerli Taş, Hamur	5	8,3	5	7,8	2	8	7	7,9
Özgür Olma	Kuş, Gökyüzü, Akarsu, Kelebek	4	6,7	4	6,3	1	4	5	5,6
Sorgulayıcı, Keşfedici Olma	Araştırmacı, Gazeteci, Gezgin	3	5	2	3,1	1	4	3	3,4
Sorumsuz Olma	Tüketici, Eğitilmemiş Hayvan, Beklentisi Yüksek Müşteri	3	5	2	3,1	1	4	3	3,4
Toplam		60	100	64	100	25	100	89	100

**Kategorilerdeki katılımcıların ve metaforların sayısı (n) ve yüzdesi (%) rakamları ile belirtilmektedir. Başat metafor imgeleri koyu renkli yazılmıştır.

Kategori 1: Hayat enerjisi ve mutluluk kaynağı olma: Bu kategori 17 katılımcı (%19,1) ve 11 metafor (%18,3) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride başat metafor imgeleri olarak ifade edilebilecek iki metafor yer almaktadır. Bunlar *bayram şekeri* ve *bahar mevsimi* benzetmeleridir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocukların insanlara neşe, enerji verdiği ve mutlu eden varlıklar olarak

algılandığı vurgulanmaktadır. Bu metaforlarda ifade edilen bazı tanımlamalar şu şekilde yer almaktadır:

“... **Bayram şekeri**, çünkü çocuk bayram sabahı yediğimiz şeker gibi hayatımıza enerji ve ruhumuza neşe getirir... (E21).

“... **Bahar Mevsimi**, çünkü çocuk hayatın baharını yaşar ve o cıvıltı ile etrafındaki insanlara da baharı yaşatır... Yanındayken gençleşirsin” (E2).

“...**Gökkuşluğu**, çünkü çocuk insanı kasvete sokan bir yağmurun arkasından çıkan gökkuşluğu gibi hayata renk verir, canlılık katar... İnsana yeniden yaşamak için enerjisi verir” (E32).

Kategori 2: Masum ve menfaatsiz olma: Bu kategori 15 katılımcı (%16,9) ve 8 metafor (%13,3) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride başat metafor imgeleri olarak *melek* ve *temiz kalp* metaforları yer almaktadır. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuğun masumiyeti ve iyi niyeti vurgulanmaktadır. Katılımcıların ifade ettiği bazı **metafor** ve gerekçeleri şu şekilde yer almaktadır:

“...**Melek**, çünkü çocuğun günahı ve hesabı yoktur... Melek kadar masumdur...” (E63).

“...**Temiz Kalp**, çünkü kalbinde kötülüğe yer yoktur. Henüz kirlenmemiştir” (E11).

Kategori 3: Geleceğe dair umut kaynağı ve neslin devamını sağlayıcı olma: Bu kategori 12 katılımcı (%13,5) ve 7 metafor (%11,7) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride başat metafor imgeleri olarak *fidan* ve *tohum* metaforları yer almaktadır. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuğun nesillerin aktarımı ve devamı için önemi ve ayrıca gelecek için umut algısı vurgulanmaktadır. Buna örnek olarak bazı metafor ve gerekçeleri şu şekilde yer almaktadır:

“...**Tohum**, çünkü insanın tohumu da çocuk... Çocuk olmayınca insanoluğunun nesli tükenir. Yok olur” (E51).

“...**Maya**, çünkü sen ne isen, çocuğunda aynı mayadan olduğu için aynı senin gibi, seni devam ettirir...” (E25).

Kategori 4: Şefkat ve sevgi dolu olma: Bu kategori 11 katılımcı (%12,4) ve 7 metafor (%11,7) ile temsil edilmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuğun şefkatli ve sevgi dolu olduğu algısı yer almaktadır. Buna örnek olarak bazı metafor ve gerekçeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

“**Tutunacak dal**, çünkü çocuk senin yere düşmene izin vermez. Tam da hayata yenildim dediğin anda tam *yıkılıyorum* dediğin zamanda şefkati ve sevgisi ile seni ayağa kaldırır” (E44).

“**Güneş**, çünkü gülümsemesi ile insanın içini ısıtır. Öyle sevgi dolu bakar ki ısınırsın...” (E13).

Kategori 5: Bakıma ve korunmaya muhtaç olma: Bu kategori 9 katılımcı (%10,1) ve 6 metafor (% 10) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride başat metafor imgeleri olarak *çiçek* ve *fidan* metaforları yer almaktadır. Bu kategoriyi oluşturan metaforların temel özelliği çocukların korunma, ilgi, destek ve bakıma muhtaçlığına dikkat çekilmektedir. Bazı örnek metafor ve gerekçeler şu şekilde sıralanmaktadır:

“**Bitki Fidesi**, çünkü çocuk bitki fidesi gibi narindir. Bakım ister. Eğer fideye bakmazsan büyüyemez serpilemez. Çocuğa da bitki fidesi gibi can suyunu vereceksin, koruyacaksın” (E1).

“**Uçmayı Bilmeyen Kuş, çünkü** kuş uçamazsa kurda kuşa yem olur. Çocuğu korumaz kollamazsan, iyi bakmaz sahip çıkmazsan kanadı kırılmış uçamayan kuşa döner” (E47).

Kategori 6: Zorlayıcı ve yorucu olma: Bu kategori 17 katılımcı (%7,9) ve 6 metafor (%10) ile temsil edilmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuğun yorucu hatta zorlayıcı olduğu algısı yer almaktadır. Buna örnek olarak bazı metafor ve gerekçeler şu şekilde sıralanmaktadır:

“**Kumar makinesi**, çünkü kumar makinesi gibi sürekli para ya da zamanı harcar. Nasıl ki kumar makinesinde attığın para çoğu zaman boşa gider çocuk da öyle” (E7).

“**Merdaneli çamaşır makinesi**, çünkü dikkat etmezsen elini merdanelinin arasına sıkıştırıp parçalayan makine gibi zarar verir. Çocuk şıarmaya müsait, fazla yüz verir isen kolunu kaptırırsın” (E82).

“**Gürültü**, çünkü çocuğun olduğu yerde sessizlik sakinlik yoktur. Başım kaldırmıyor” (E21).

Kategori 7: Eğitilebilir olma: Bu kategori 7 katılımcı (%7,9) ve metafor (%8,3) ile temsil edilmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuk yaşta verilen eğitimin geleceğini belirleyeceği ve kişisel gelişimi için eğitimin önemi

vurgulanmaktadır. Buna örnek olarak bazı metafor ve gerekçeler şu şekilde yer almaktadır:

“Yazılmamış kitap, çünkü çocuk boş kitap sayfaları gibi yazı ile doldurulmayı bekler. Onu yetiştiren büyüten ne öğretirse, yani içine ne yazarsa onu yaşar...” (E2).

“İşlenmemiş maden, çünkü hayat işlenmemiş maden gibi çocuğu sana sunar ve nasıl değerlendirdiğine bakar. Bir haydut ya da topluma faydalı bir birey yaratabilirsin...” (E70).

Kategori 8: Özgür olma: Bu kategori 5 katılımcı (%5,6) ve 4 metafor (%6,7) ile temsil edilmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlarda çocuğun toplum baskısından uzak, içinden geldiği gibi hareket edebildiği algısı şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Kelebek, çünkü çocuk kelebek gibi özgürdür. Kelebek gibi naif ve özgürdür” (E89).

Kategori 9: Sorgulayıcı, keşfedici olma: Bu kategori 3 katılımcı (%3,4) ve 3 metafor (%5) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride oluşan metaforlarda, çocuğun ezberci olmayan mantığı ile sorgulayan, meraklı, keşfedici özelliği algısı şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Araştırmacı, çünkü her şeyi ama gördüğü her şeyi sorar ve sorgular” (E62).

“Gezgin, çünkü çocuk gezgin gibi yeni yerler keşfetmeyi, görmeyi ve gezmeyi sever. Bu yüzden çok da kaybolur ...” (E18).

Kategori 10: Sorumsuz olma: Bu kategori 3 katılımcı (%3,4) ve 3 metafor (%5) ile temsil edilmektedir. Bu kategoride çocuğun herhangi bir sorumluluğu üstlenme durumunun olmaması ve kaygısız yaşaması şeklinde oluşan metafor algıları şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Tüketici, çünkü hiçbir sorumluluğu ve hayat kaygısı yoktur. Yalnızca tüketmeye odaklıdır. Fatura kira derdi yoktur. Ekmek elden ...” (E43)

Çocuk metafor algılarının torun sahibi olma değişkenine göre yordaması: Çocuk metaforu kategorilerinde katılımcıların torun sahibi olup-olmama değişkenine göre dağılımlarına bakıldığında iki grubun öncelik sıralamasında

bazı farklılıklar olduğu görülmektedir (Tablo 4). Torun sahibi olan katılımcıların hayat enerjisi, mutluluk kaynağı olma (%18,8) metafor kategorisi ilk sırada yer alırken, torun sahibi olmayanlarda (%20) ikinci sırada yer almaktadır. Torun sahibi olan katılımcılarda ikinci sırada yer verilen masum ve menfaatsiz olma kategorisi (%14) ise, torun sahibi olmayanlarda (%24) ilk sırada yer almaktadır. Torun sahibi olan ve olmayan her iki grubun da benzer şekilde üçüncü sırada geleceğe dair umut kaynağı ve neslin devamını sağlayıcı olma, dördüncü sırada şefkat ve sevgi dolu olma, beşinci sırada bakıma ve korunmaya muhtaç olma kategorilerine yer verdiği görülmektedir. Zorlayıcı ve yorucu olma kategorisi torun sahibi olan katılımcılarda (%10,9) altıncı sırada yer alırken torun sahibi olmayanlarda bu kategoride metafor yazan katılımcı bulunmamaktadır. Eğitilebilir olma kategorisi torun sahibi olanlarda (%7,8) yedinci sırada yer alırken, torun sahibi olmayanlarda (%8) altıncı sırada, özgür olma kategorisi torun sahibi olanlarda (%6,3) sekizinci, torun sahibi olmayanlarda (%4) yedinci sırada yer almaktadır. Sorgulayıcı, keşfedici olma ve sorumsuz olma kategorileri ise, torun sahibi olanlarda (%3,1) dokuzuncu, torun sahibi olmayanlarda (%4) sekizinci sırada yer almaktadır.

Tartışma

Bu araştırma nesiller arası etkileşim kapsamında yaşlı yetişkinlerin “çocuk” kavramına ilişkin yaklaşımları ve metaforik algılarını ortaya çıkarmak amacı ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu araştırmanın sonucunda yaşlı yetişkinler kendi çocukluk deneyimlerini tanımlarken; keyifli ve mutlu, zorluklar ile mücadele, çocuk yaşta çalışma sorumluluğu üstlenme ve tüm olumsuz koşullara rağmen mutlu çocukluk dönemi şeklinde ifadelerle yer vermiştir. Katılımcıların tamamı çocuk ile iletişimi kolaylaştıran ya da engelleyen etkenlerin yaşlı yetişkin ve/veya çocuğa ait özellikler olduğunu ifade etmişlerdir. İletişim sırasında tarafların fiziksel ve davranışsal özelliklerinin kolaylaştırıcı ya da engelleyici olarak rol oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca yaşlı yetişkinlerin çocuk ile ilgili olarak en fazla sayıda metaforun yer aldığı kategoriler sırasıyla; *hayat enerjisi ve mutluluk kaynağı olma*, *masum ve menfaatsiz olma*, *geleceğe dair umut kaynağı ve neslin devamını sağlayıcı olma*, *şefkat ve sevgi dolu olma*, *bakıma ve korunmaya muhtaç olma*, *zorlayıcı ve yorucu olma*, *eğitilebilir olma*, *özgür olma*, *sorgulayıcı-keşfedici*

olma ve sorumsuz olma kategorilerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olup-olmama değişkenine göre benzer ve farklı kavramsal kategorilerde metaforlara sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışmaya katılan yaşlı yetişkinlerin yarıya yakını (%40) kendi çocukluğunu keyifli ve mutlu geçirdiğini, %8'i ise olumsuz şartlara maruz kalsa da çocukluğunu mutlu hatırladığını ifade etmiştir. Bu katılımcılara göre çocukluklarını mutlu hatırlamalarının sebebi ise o dönemlerini diledikleri gibi oyun oynayarak geçirebilmeleridir. İnsanlar yaşamın hangi döneminde olurlarsa olsunlar o dönemin özelliklerini yaşayabildikleri ölçüde doyuma ve mutluluğa ulaşabilirler. Çocukluk ve oyun birbiri ile bağlantılı iki kavramdır. Bu nedenle yaşlı yetişkinler de çocukluğu oyun oynama ile bağdaştırmış ve oyun oynayabildikleri ölçüde mutlu bir çocukluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çocukluk yılları deneyimi anne babayla kurulan ilişkiler, çocukluk dönemine ilişkin kişilik özelliklerini ve çocuklara bakış açısını etkileyebilen önemli bir unsur olabilmektedir (İçli, 2010). Bu nedenle çalışmaya katılan yaşlı bireylerin çocukluk çağı deneyimleri sorgulanmıştır.

Yaşlı yetişkinlere çocuklar ile iletişim kurabilme durumu ve iletişimi etkileyen unsurlar sorulduğunda katılımcıların tamamı çocuğun fiziksel ya da davranışsal özelliklerinin iletişim kurmada etkili olduğunu belirtirken, kendilerine ait özelliklerin çocukla iletişim kurmalarını etkilediğini düşünenlerin oranı %74 olarak belirlenmiştir. Bu durumda yaşlı yetişkinlerin çocuk ile iletişim kurmak için çocuktan beklentilerinin olduğu görülmektedir.

Yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olma değişkenine göre çocuk ile ilgili ifade ettikleri metaforlar incelendiğinde; çocuk ile ilgili olarak hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olma değişkenine göre çocuk kavramı metafor sıralamasında farklılıklar olmakla birlikte tanımlamaların çoğunlukla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların çocuk metaforlarından en çok ifade ettikleri kavramın hayat enerjisi ve mutluluk kaynağı olma olduğu belirlenmiştir. Ancak torun sahibi olma değişkenine göre yaşlı yetişkinlerin çocuk metaforları karşılaştırıldığında, torun sahibi olan katılımcıların olumsuz tanımlamalara daha çok yer verdikleri belirlenmiştir. Yaşlı yetişkinlerde torun sahibi olma deneyimlerinin çocuk metaforlarında yer alan tanımlamaları ve öncelik sırasını etkilediği düşünülmektedir. Bununla birlikte olumlu ve olumsuz metafor sıralaması incelendiğinde olumsuz metaforların son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Literatürde yaşlı yetişkinlerin çocuk ile ilgili düşüncelerine yer veren çok az çalışma yer almakla birlikte, araştırmalarda daha çok kuşaklararası dayanışma ya da çatışma konularına değinilmektedir (Altan ve Tarhan, 2018; Özmete, 2017; Canatan, 2016). Arpacı ve Şahin Tezel'in (2015) çalışmasında yaşlı yetişkinlerin çocuklar ile ilgili hem olumlu (torunlarının mutluluk, sevgi his-sini vermesi) hem de olumsuz algılara (kuşak çatışması, maddiyat açıdan zorda bırakmaları, saygısızlık gibi) sahip olduğu vurgulanmıştır. Pesen'in (2015) 100 ebeveyn ile yaptığı çalışmada ise; farklı metaforlar elde edilmiş olup ebeveynlerin çocuk ile ilgili daha çok olumlu algılara sahip olduğu belirlenmiştir. Literatürde yer alan bilgilerin çok yüzeysel olduğu, olumlu ve olumsuz şeklinde kategorize edildiği görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın geniş kapsamlı ve kavram analizleri üzerine yürütülmesinin literatüre daha detaylı ve aydınlatıcı bilgi katacağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonuçları yaşlı yetişkinlerin kendi çocukluk deneyimlerini tanımlarken "keyifli ve mutlu, zorluklar ile mücadele, çocuk yaşta çalışma sorumluluğu üstlenme ve tüm olumsuz koşullara rağmen mutlu çocukluk dönemi şeklinde" ifadelerle yer verdiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların kendi çocukluk deneyimleri çocuklara bakış açısını etkileyebilen bir unsur olması bakımından önem arz etmektedir. Yaşlı yetişkinlerin tamamının çocuk ile iletişimi kolaylaştıran ya da engelleyen etkenlerin yaşlı yetişkin ve/veya çocuğa ait özellikler olduğunu ifade ettiği, iletişim sırasında tarafların fiziksel ve davranışsal özelliklerinin kolaylaştırıcı ya da engelleyici olarak rol oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca yaşlı yetişkinlerin torun sahibi olma değişkenine göre ifade ettikleri çocuk metaforları çok az farklılık teşkil etmekle birlikte genellikle benzer ve olumlu tanımlar şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada çocuk kavramına yönelik metafor tanımlamalarında torun sahibi olan yaşlı yetişkinlerin torunu olmayan yaşlı yetişkinlere kıyasla daha olumsuz tanımlamalara yer verdikleri belirlenmiştir. Yaşlı yetişkinlerde torun sahibi olma deneyimlerinin çocuk metaforlarında yer alan tanımlamaları ve öncelik sırasını etkilediği düşünülmektedir.

Yaşlı yetişkinlerin yaşamları boyunca kendi varlıklarını ve yaşamı anlamlı kılmaları, sosyal açıdan çevresindeki insanlara öğretici ve örnek olmak hatta yararlı olabilmek şeklinde mümkün olmaktadır. Yaşlı yetişkinler, geçmiş ve

gelecek arasında köprü görevini üstlenmekle birlikte, toplumun süreklilik bilincini sağlamaktadır. Nesiller arası dayanışma ve etkileşim hem yaşlı yetişkinlerin sosyal refahının hem de toplumların kendi refah ve varlıklarının sürdürülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Nesiller arası etkileşim ve dayanışma, farklı kuşaklar arasındaki sosyal ilişkileri ifade etmektedir. Nesiller arası ilişkiler söz konusu olduğunda, yaşlılar ve çocuklar arasındaki etkileşim önemli bir eğitim ve sosyalizasyon ortamı olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk, genç ve yaşlı yetişkinler arasında bir bağ kurulmakta, yaşlılar toplumda aktif bir rol oynayabilmektedir. Ayrıca yaşlılar çocuk ve gençler arasındaki birçok toplumsal ve kültürel değerlerin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Toplum kültürünün yeni kuşaklara aktarılması rolünü üstlenen yaşlılar, topluma katkı sağladıklarını, faydalı olduklarını düşünerek yaşamlarını anlamlı kılabilmektedir. Öte yandan toplumsal ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarımı ancak nesiller arası etkileşim yolu ile mümkün kılınmaktadır. Dolayısıyla, yaşlı yetişkinlere yönelik hizmetlerde gerek sosyal politikaların oluşumunda gerekse yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri hizmet kapsamında yaşlı nüfusun ve çocukların birlikte zaman geçirebileceği faaliyetlerin düzenlenmesi, nesiller arası etkileşimin devamlılığında ve toplum refahında önem arz etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Metaphoric Perceptions and Approaches to the
Concept of Children in Old Adults in the Scope of In-
ter-Generation**

*

Mehtap Pekesen- Demet Çelik-Ayşe Sonay Türkmen

Akdeniz University -Karamanoğlu Mehmet Bey University- Karamanoğlu Mehmet Bey University

Purpose: This research was carried out with the aim of revealing the approaches and metaphorical perceptions of individuals aged 50 and over (older adult/adult) regarding the concept of "child" within the scope of intergenerational interaction.

Materials and Methods: In the research, mixed research method, which is one of the mixed research methods in which quantitative and qualitative research methods are included, was used. The research was conducted with older adults aged 50 years or older. Research data were collected between October 1 and December 1, 2018 in Karaman City Center using introductory information and semi-structured interview forms created by the researchers (n=100). In the metaphor section, the participants' "Child is like ... ; because" they were asked to complete the statement. SPSS 21 package program and content analysis technique were used in the analysis of the data. Metaphors that did not contain any metaphor images or that did not provide a valid justification for the metaphor (11 participants) were eliminated in line with expert opinion. 60 metaphors produced by 89 participants who were considered valid are listed in alphabetical order. In addition, Miles & Huberman (1994) reliability formula (Reliability = Consensus/(Agreement + Disagreement)) was used to create reliability in metaphor analysis and the agreement rate among the coders was determined as 85.7%.

Results: The research findings consist of four parts. In the first part, the demographic/descriptive characteristics of the participants, in the second part, the childhood experiences of the participants, and in the third part, the factors affecting the communication of the older adults with the child.

In the fourth chapter, the metaphors, categories and characteristics developed for the concept of “child” according to the variable of whether or not the elderly adults have grandchildren are defined. In addition, in this section, child metaphor predictions were made according to the variable of having grandchildren. According to the findings of the study, while older adults describe their childhood experiences; pleasant and happy, struggling with difficulties, taking responsibility for working at a young age, and happy childhood despite all negative conditions. All of the participants stated that the factors that facilitate or prevent communication with the child are the characteristics of the elderly adult and/or child. It has been determined that the physical and behavioral characteristics of the parties play a role as facilitator or hindrance during communication. In addition, according to their findings, the categories with the highest number of metaphors about the child are respectively; being a source of life energy and happiness, being innocent and selfless, being a source of hope for the future and ensuring the continuation of the generation, being full of compassion and love, being in need of care and protection, being compelling and tiring, being trainable, being free, being inquisitive-exploratory and consists of the categories of being irresponsible. At the same time, it was determined that older adults had metaphors in similar and different conceptual categories according to the variable of having grandchildren or not.

Conclusion: In the study, it was determined that negative definitions were included in the metaphors of the participants at lower rates. It has been determined that among older adults, those who have grandchildren use more negative definitions than older adults who do not have grandchildren. In the literature, in addition to positive definitions for the grandchildren of older adults, negative definitions are also reported in the elderly-child interaction (Arpacı & Şahin, 2015). It is thought that the experiences of having grandchildren in older adults affect the definitions and priority order in child metaphors.

It is possible for older adults to make their own existence and life meaningful throughout their lives, by being a teacher, an example to the people around them, and even being useful. While older adults act as a bridge between the past and the future, they also provide the continuity awareness of the society. Intergenerational interaction and solidarity refers to

social relations between two or more generations. When it comes to inter-generational relations, the interaction between the elderly and children emerges as an important educational and socialization environment. A bond is established between children, young and old adults, and the elderly can actively participate in society. In addition, it is ensured that many social and cultural values such as sharing, cooperation and solidarity for children and young people are experienced through the elderly. The elderly, who assume the role of transferring the culture of the society to the new generations, can make their lives meaningful by thinking that they contribute to the society and are useful. On the other hand, the transfer of social and cultural values to new generations is only possible through intergenerational interaction. Therefore, the organization of activities where the elderly population and children can spend time together is important in the continuity of intergenerational interaction, both in the formation of social policies in services for older adults and in the scope of services of local governments and non-governmental organizations.

Kaynakça/Referances

- Aladağ, S. ve Kuzgun, M. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının 'değer' kavramına ilişkin metaforik algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 163-193.
- Altan, S. ve Tarhan, S. (2018). Büyükanneden toruna: Yaşamboyu öğrenme sürecinde değer ve beceri aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 26-42.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma yöntem ve teknikleri* (1.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arpacı, F. ve Şahin Tezel, F. (2015). Yaşlı bireylerin yaşlı ve çocuk etkileşimine ilişkin görüşleri. *TSA*, 19(1), 231-245.
- Canatan, Ü. ve Boz, H. (2019). Hayat boyu öğrenme etkinliklerine katılımın aktif yaşlanmanın desteklenmesindeki rolü. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(3), 343-363. doi:10.29228/TurkishStudies.225
- Caring for children. 22 Temmuz 2019 tarihinde, <https://www1.nyc.gov/site/dfta/caregivers/caring-for-children.page> adresinden erişildi.

- Erdoğan, S. (2015). *Hemşirelikte araştırma; süreç, uygulama ve kritik* (2. Baskı). (Erdoğan, S., Nahcivan, N. ve Esin, M.S eds) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Goschler, J. (2007). Metaphors in cognitive and neurosciences which impact have metaphors on scientific theories and models? 28 Şubat 2021 tarihinde, http://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journalpdf/12_2007_goschler.pdf adresinden erişildi.
- İçli, G. (2004). Huzurevinde kalan yaşlılar üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-24.
- Horgan, M.A. and Fees, S.B. Undergraduate research community. 22 Temmuz 2019 tarihinde, <http://www.kon.org/urc/horgan.html> adresinden erişildi.
- Kasapoğlu, H. (2016). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sistemine ilişkin algılarının metaforlar yoluyla analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(1), 59-80.
- Lakoff, G. (1992). *The contemporary theory of metaphor*. 28 şubat 2021 tarihinde, <http://comphacker.org/comp/engl338/files/2014/02/A9R913D.pdf> adresinden erişildi.
- Miles, M.B. and Huberman AM. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2 nd Edition).CA: Sage Publications.
- Murphey, D., Cooper, M. and Moore, K.A. (2012). Children living with and cared for by grandparents: state-level data from the American Community Survey. *Child Trends*, 1-3.
- Özmete, E. (2017). *Türkiye’de kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Statham, J. (2011). *Grandparents providing child care*. 22 Temmuz 2019 tarihinde https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/181364/CWRC-00083-2011.pdf adresinden erişildi.
- Suwanrada, W., Sukontamarn, P. and Bangkaew, B. (2018). Who supports intergenerational redistribution policy? Evidence from old-age allowance system in Thailand. *The Journal of the Economics of Ageing*, 12, 24-34.
- TÜİK. (2019). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. Sayı: 33705. 02 Mart 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari2019-33705> adresinden erişildi.

Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilim Merkezi. *Yaşlılığın sosyal boyutu*. 22 Temmuz 2018 tarihinde, [http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal-boyut/yaşlılığın sosyal boyutu.pdf](http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal-boyut/yaşlılığın-sosyal-boyutu.pdf) adresinden erişildi.

Yıldırım, F. (2015). Çocukların dünyasına yaşlıları dahil etmek: “Okul temelli kuşaklararası dayanışma modelleri”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 275-296.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Pekesen, M., Çelik, D. ve Türkmen, A. S. (2021). Nesillerarası etkileşim kapsamında yaşlı yetişkinlerin çocuk kavramına ilişkin yaklaşımları ve metaforik algıları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5250-5275. DOI:10.26466//opus.908380.

Lider-Üye Etkileşiminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü¹

DOI: 10.26466/opus.918842

*

Yasemin Büyükkaymakçı * – Mustafa Sundu**

* BNP Paribas Finansal Kiralama A.Ş., İstanbul/Türkiye

E-Posta: yasemingol@icloud.com

ORCID: [0000-0002-2204-8502](https://orcid.org/0000-0002-2204-8502)

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İİSBF, İstanbul/Türkiye

E-Posta: mustafasundu@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4168-9273](https://orcid.org/0000-0003-4168-9273)

Öz

Bu araştırma ile lider-üye etkileşiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi ile oluşan etkide psikolojik sermayenin düzenleyici rolü olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel bir saha araştırması yapılmıştır. Geçerli ölçekler kullanılarak hazırlanmış olan anket, yüksek lisans tez çalışması esnasında 2019 yılında toplanmıştır. Anketin 45 adeti basılı form olarak, ilgililer tek tek bilgilendirilerek doldurulması sağlanmıştır. 237 adet anket ise SurveyMonkey ve Google/Docs uygulaması ile online olarak doldurulmuştur. Tüm sonuçlar SPSS programı kullanılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Yapılan inceleme ve çalışmalar neticesinde lider üye etkileşiminin pozitif ve negatif olarak işten ayrılma niyeti ve iş tatmini üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyetine etkisinde, üyenin psikolojik sermayesinin düzenleyici etkisinin olduğu, ancak Lider üye etkileşiminin iş tatmine etkisinde ise psikolojik sermayenin düzenleyici etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışanın psikolojik sermaye düzeyinin ölçülmesinin örgütler için anlamlı sonuçlarının olacağı önerilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde lider üye etkileşiminin örgüt için önemli iki unsur olan işten ayrılma niyeti ve iş tatmini üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkide çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Personellerin bu kistas göz önüne alınarak seçilmesi organizasyonun etkinliğini artıracak ve insan kaynakları yönetimi politikalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lider-Üye Etkileşimi, İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti, Psikolojik Sermaye, İK.

¹ Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SUNDU'nun danışmanlığında, Yasemin Büyükkaymakçı tarafından yazılan "Lider Üye Etkileşiminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The Moderator Role of the Psychological Capital in the Effect of Leader-Member Exchange on Job Satisfaction and Intention to Leave

*

Abstract

This research aims to examine the effect of leader-member interaction on intention to quit and job satisfaction, and the role of psychological capital in this effect. The questionnaire, which was prepared using valid scales, was collected in 2019 during the master's thesis study. 45 of the questionnaire is in printed form, and the relevant people are informed one by one and filled out. 237 questionnaires were filled online via SurveyMonkey and Google/Docs. All results were analyzed and interpreted using SPSS program. As a result of the analyses and studies, it was revealed that the interaction between the leader and the members positively and negatively has an effect on the intention to quit and job satisfaction. It has been observed that the psychological capital of the member has a moderator role on the effect of leader member exchange on intention to leave, but psychological capital has no moderator role on the effect of leader member exchange on job satisfaction. For this reason, it suggested that measuring the psychological capital level of the employee will have significant results for organizations. When the results of analysis are examined, it is seen that leader member exchange has an effect on intention to leave and job satisfaction, which are two important elements for the organization. In addition, it has been revealed that the psychological capital levels of the employees are effective in the relationship between these two variables. Selecting the personnel considering this criterion will increase the efficiency of the organization and contribute to the human resources management policies.

Key Words: *Leader-Member Exchange, Job Satisfaction, Intention to Leave, Psychological Capital, HR.*

Giriş

Günümüzde gelişen teknoloji, globalleşme, artan ve çeşitlenen iletişim araçları teknikleri, örgütler için en temel unsur olan insanların birçok yönden değişmesine neden olmaktadır. Çalışma hayatının da insan için önemi artmaya başladıkça, çalışma hayatından beklentiler yükselmeye ve kişinin kendini geliştirme, gerçekleştirmesi için var olduğu bir sosyal ortam olarak algılanmaya başlamıştır. Bu çalışmada lider-üye etkileşiminin işten ayrılma niyetine ve iş tatminine etkisi incelenecek olup bu etkide psikolojik sermayenin düzenleyici rolü araştırılacaktır. İşten ayrılma niyeti ve iş tatmini hem pozitif hem negatif anlamda lider-üye etkileşiminden ne ölçüde etkilenmekte ve bu etki üzerinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolünün ne düzeyde olduğu yapılan araştırmamızda incelenmiş ve bulgular değerlendirilmiştir. Çalışma ile insan kaynakları yönetimde, güncel politikaların belirlenmesi ve liderlik süreçlerinin takibinde belirleyici olacağı düşünülmekle birlikte, çalışanların psikolojik sermayelerinin işe alım süreçleri ve kariyerleri boyunca takip edilebilmesinin önemine ilişkin yön verici olması beklenmektedir.

Literatür

Lider, grup üyelerince maruz kalınan fakat, net bir şekilde ortaya konmamış ortak düşünce ve hedeflerin kabul edilmesini amaç olarak belirlemiş ve grup üyelerinin sahip oldukları olumlu yönlerin bu amaç çerçevesinde hayata geçiren kişidir (Eren, 1991). Liderlik süreci ise Werner tarafından; belirli koşullar altında grup üyelerinin ortak amaçlara ulaşmak için gönüllü bir şekilde harekete geçmesini sağlayan, onlara yardım eden, tecrübelerini paylaşan, ortaya konulan liderlik şeklinden memnun kalmalarını sağlayan etkileme süreci şeklinde tanımlanmıştır (Werner, 1993). Liderlik kavramı üzerine yapılan çalışmalar yoğunlaştıkça lider ile üye arasındaki ilişkide çokça araştırma konusu olmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde görülmektedir ki geleneksel liderlik yaklaşımları, lider ile astlar arasındaki ilişkilerde yetersiz kalmaktadır. Bununla beraber geleneksel bir bakış açısı olan duyguların ve psikolojinin iş hayatında yeri olmadığı kabulü günümüzde etkisini yitirmektedir.

Lider-üye etkileşimi kavramı, liderin her bir üyeye eşit bir şekilde tavır takındığı ve bu şekilde muamelede bulunduğu iddia olunan genel geçer liderlik anlayışının tersine, liderin her bir üyeye başka içerikte yaklaşım geliştirdiği anlayışından yola çıkarak meydana gelmiştir. (Martin ve diğ., 2005). Lider-üye etkileşim (leader-member exchange) kavramı, liderlik sürecini etkileşimsel bir alan içerisinde incelemeye almaktadır (Liden ve Maslyn, 1998; Scandura ve diğ., 1986). Lider-üye etkileşim kavramı ile alakalı olarak yapılan inleme ve yazınlarda liderin kendilerine tabi olan ekip çalışanlarının her birisiyle veya yüksek nitelikte ve farklı biçimlerde etkileşim oluşturduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda ilişkinin içerinin takım için işten aldığı tatmin, örgütüne bağlılığı, çalışma performansı, örgütte kalma süresi gibi sonuçlar üzerinde doğrudan etkisi olduğu ileri sürülmektedir. Lider ve takım arasındaki bağın şeklini tayin eden bir tek boyutun yeterli olmadığını ortaya koyan araştırmacılar lider ve takım içerisindeki bu iletişim boyutlarını ortaya koyabilmek çok boyutlu yaklaşımlar oluşturmuşlardır (Arslantaş, 2007). Lider-üye etkileşimi yaklaşımında lider ile üye arasındaki ilişkileri dört boyut olarak ele almaktadır. Bu boyutlar; etki, katkı, vefakarlık ve profesyonellikdir.

Etki boyutu ile ilgili olarak Dienesch ve Liden (1986) tarafından; "Etkileşimin tarafları arasında, iş veya profesyonel değerlerden daha çok kişiler arası çekiciliğe dayanan karşılıklı ilişki" şeklinde tanımlama yapılmıştır. Bu doğrultuda, sadece iş odaklı bir etkileşim söz konusu olduğunda, etki boyutu önemli olmayacaktır. Lider ile üye her iki yönden de duyguya dayalı bir iletişim oluşturur, aralarında arkadaşça ve sıcak bir ortam oluşur. Böyle bir ortamda üyeler liderlerinden sadece iş ile ilgili değil, iş dışında oluşan sorunlar için de destek beklentisinde olurlar (Greguras ve Ford, 2006).

Katkı boyutu ise, "İlişkinin taraflarının ortak iş amaçları için ortaya koydukları çabaların algılanan miktar ve kalitesi" olarak tanımlanmıştır (Dienesch ve Liden, 1986). Özel ilgi gerektiren işleri tamamlama fırsatı bulan üyeler, etkileşimi daha fazla ilerletme şansına sahip olacaktırlar (Liden ve Maslyn, 1998).

Vefakârlık boyutu lider ve ekibinin karşılıklı vefa gösterme seviyesi olarak ifade edilebilir. Liderler takım ile aynı amaçlar doğrultusunda daha yüksek çaba gösteren üyelerini daha fazla koruyacak, üyeler ise bu durumda daha fazla gayret göstereceklerdir (Liden ve Maslyn, 1998).

Profesyonel saygı boyutunda lider ile üyeler karşılıklı olarak iş ile ilgili uzmanlık, bilgi ve becerilerine yönelik etkileşim oluşturmaktadırlar. Liden ve Maslyn bu boyutu “ilişkinin taraflarından her birinin örgüt içinde ya da dışında sahip oldukları saygınlık derecesine yönelik algı” olarak ifade etmişlerdir (Liden ve Masly, 1998).

İş tatmini kavramının da çalışan ve örgüt açısından önemi büyüktür. İş tatmini; çalışanın işine yönelik hisleri ile ilgili ve birden fazla faktöre bağlı bir kavram olarak ifade edilebilmektedir. İş tatmini, çalışanın faaliyetlerine yönelik gösterdikleri duygusal tepki olarak belirtilmiştir (Çelik Keleş, 2006). İş tatminine ve iş tatminsizliğine sebep olabilecek tüm etmenler birey tarafından deneyimlenir ve neticede tek bir duygu hâkim olur. Bu nedenle işe karşı ya tatmin duygusu beslenir ya da işe karşı bir tatminsizlik duygusu oluşur yani başka bir ifade ile iş tatmini sadece pozitif ve negatif olabilir ancak her iki durumda da kendi içerisinde farklı yoğunluklarda hissedilebilir (Taşlıyan, 2007). İş tatmini hem bireysel hem de örgütsel açıdan önemlidir. Bireysel olarak irdelendiğinde, çalışanlar zamanlarının oldukça fazla bir kısmını işte ve işe geliş gidiş sürecinde geçirmektedir. Bu nedenle çalışanlar çalıştıkları süre zarfında iş yerinde her türlü ihtiyaç ve taleplerinin giderilmesini arzulamaktadırlar. İş tatmini hissedilmediği zaman çalışanın verimi düşecek, kayıtsız davranışlar izlenecek, işin yavaşlatıldığı gözlemlenebilecek ve işten ayrılma gibi örgütü olumsuz yönde etkileyecek sonuçlar ortaya çıkabilecektir (Sat, 2011). İş tatmin düzeyi diğerlerine göre daha az olan çalışanların diğer çalışanların motivasyonunu düşürdüğünü, enerjisi ve performans kayıplarına neden olduğu söylenebilir. Bu da göstermektedir ki örgüt içerisinde iş tatmini yüksek olan çalışanlarının düşük olanlara oranla daha çok olması örgütün verimi için büyük ölçüde önem taşımaktadır (Elmas, 2017). Bu bağlamda bir örgütte çalışanlar iş tatmini hissetmediğinde örgüt için fazladan maliyetler oluşmakta, çalışan devri ve rotasyonu artmakta buna bağlı olarak işe yeni başlayan maliyetleri yükselmekte ve bu süreçler oluşan iş ve emek kaybını artırmaktadır. İş tatmini olgusu örgüt içerisinde çalışanların genelinde yüksek olarak izlendiğinde ise örgüt bağlılığı artmakta buna bağlı olarak işletmenin verimliliği artmaktadır (Sunar, 2016). İş tatmininiyle ilişkili unsurlar bireysel faktörler ile örgütsel faktörler olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Bireysel faktörler değerlendirilmek istendiğinde;

cinsiyet, din, aynı iş yerinde çalışılan süre, toplam çalışılan süre, emekliliğe kadar çalışılması gereken süre, duygusal zekâ, zekâ, eğitim öğretim durumu ve ruh sağlığı gibi değişkenlerdir (Sönmezer, 2007). Örgütsel faktörler incelendiğinde ise; çalışanın hak ve yan hakları, iş güvenliği ve güvencesi, yapılan işin niteliği, çalışılan kurumun oluşturmuş olduğu algı, yönetim politikaları, iş yeri koşulları, iş yerinde bulunan sosyal çevre, iş gücü devri, kariyer yolunun varlığı ve şeffaflığı, verimlilik, sendika ile ilişkiler, esnek zaman ve mekân imkanları gibi faktörlerdir (Sönmezer ve Eryaman, 2008; Toker, 2007; Bingöl, 2001; Eren, 2001).

İşten ayrılma niyeti, çalışanın organizasyondan ayrılmaya bilinçli bir şekilde karar vermesi veya niyet etmesi olarak tanımlanmıştır (Sabuncuoğlu, 2007). Anlaşılacağı üzere işten ayrılma niyeti işten ayrılma ile sonuçlanmak zorunda değildir. Yani işten ayrılma niyeti her zaman iş görenin organizasyon ile yollarını ayırmasına neden olmayabilir (Mobley, 1982). İşten ayrılma niyeti oluştuğunda iş gören verdiği karar çerçevesinde uygun zemin oluştuğunda işten ayrılabilir, ancak bu işten ayrılma niyetini oluşturan karar ile tamamen farklı bir karar olabilecektir. Ancak belirtmek gerekir ki işten ayrılma niyetinin oluşması, işten ayrılmaya sebep olmamış olsa da iş görenin iş hayatını ve performansını olumsuz yönde ve doğrudan etkilemektedir (Ünlüsoy Dinçer, 2010). Buda bize göstermektedir ki işten ayrılma niyetinin ve bu niyeti oluşturan faktörlerin tespiti örgüt için çok önemlidir. Literatürde yapılan değerlendirmelerde işten ayrılma niyetinin nedenleri çoklukla bireysel ve örgütsel olarak iki grup halinde incelenmiştir. Örgütsel faktörler örgüt içerisinde çalışanların hissettiği adalet, örgüte olan bağlılık, devamlılık, bireyin hissetmiş olduğu tükenme hissi, iş tatmini, çalışana veya çevresine uygulanan mobbing gibi hususlardır. Çalışanların iş ve özel hayatları arasındaki dengede oluşabilecek değişiklikler de işten ayrılma niyetinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İşten ayrılma niyeti ile yapılmakta olan iş için hissedilen duygusal bağlılık arasında ters yönlü bir etkileşim bulunduğu tespit edilmiştir (Kim ve diğ., 2015). Örgütsel bağlılık arttıkça işten ayrılma niyeti azalmakta ve aksi durumda da işten ayrılma niyeti artmaktadır (Uyguç ve Çımrın, 2004; Wasti ve Önder, 2002; Clugston, 2000). Örgütsel bağlılığa ek olarak işten duyulan tatminin de işten ayrılma niyetini etkilediği ortaya çıkmıştır (Martin ve

Shore, 1989). Çalışan yaptığı işten ve yaptığı işin çıktısının örgüt için olan değerinden tatmin oluyor ise hem örgüt bağlılığı artmakta hem de işten ayrılma niyeti azalmaktadır (Poyraz ve Kama, 2008). Ancak bu gibi değerlendirmeler yapılırken olumsuz ekonomik koşulların ve iş olanaklarında dönemsel olarak yaşanabilen düşüşlerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Öyle ki iş bulma umudu olmayan bir çalışanın işten ayrılma niyetinin düşük olması örgütsel bağlılığının yüksek olduğu anlamına gelmemektedir (Agin, 2010).

Bireysel Faktörler ise şu şekilde açıklanmaktadır. Çalışanlar, kendilerini geliştirdiklerini düşündüklerinde, örgüt tarafından düzenli olarak niteliklerini arttırmaya yönelik eğitim ve faaliyetlere tabi tutulduklarında hem örgüt bağlılığı artmakta hem de işten ayrılma niyeti azalmaktadır (Agin, 2010). Ayrıca bireylerin kişilik özellikleri ile işten ayrılma niyetleri arasında da etkileşim bulunmaktadır. Çalışanların kişisel yeterlilik duygusu, kendine saygı, öz kontrol ve bireysel saygı gibi olumlu kişisel özelliklerin yüksek olması halinde işten ayrılma niyetinin daha düşük ve tam aksi durumda ise işten ayrılma niyetinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Akgündüz ve diğ., 2014).

Psikolojik sermaye kavramı Luthans, Youssef ve Avolio tarafından ortaya konmuştur. Yaptıkları değerlendirmelerde psikolojik sermaye kavramı bireyin içinde bulunduğu olumlu psikolojik durumu oluşturan dört ana bileşenden oluştuğunu öne sürmüşlerdir. Psikolojik Sermaye, 'bireyin üstünden gelmesi zor olan görevlerde başarı göstereceğine dair kendisine güvenmesi (öz – yeterlilik), görevin başarılabacağına ilişkin olarak şuan ve gelecek bir zamanda pozitif bir yaklaşımın olması (iyimserlik), görevi başarı ile sonuçlandırmak adına sonuca ulaşana kadar direnmesi ve bu süreç içerisinde pes etmeden farklı yollar denemesi (umut) ve sonuca ulaşmak adına karşılaşılan sorun ve zorluklar ile mücadelede yılmazlık (dayanıklılık) göstermesi olmak üzere 4 ana bileşenden oluşmaktadır (Youssef ve Luthans, 2009). Psikolojik sermaye kavramı bireylerin pozitif enerjilerinin açıklanması için de kullanılmıştır (Zhao ve Hou, 2009). Günümüz dünyasında tüm teknolojik ve sosyolojik değişimler her alanı etkilediği gibi iş hayatını da doğrudan ve derinden etkilemektedir. Bu bağlamda çalışanların bireysel beklentileri de daha önceki yıllara göre köklü şekilde değişmektedir. Yapılmakta olan iş ve görülen göreve göre bireyde oluşan iş tatminine ilişkin doyuma ulaşılan

seviye ile mutlu olunan seviyedeki düşüş ve yükselişler benzerlik göstermektedir. Netice olarak birey mutlu olmak adına işinde tatmin olmayı beklemektedir. Ancak mevcut güncel zorunluluklar ve kurumsal araçlar ile seçilen psikolojik yaklaşımlar bu durumun karşılması için yeteri kadar etkili olamamaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Psikolojik sermaye yaklaşımında bireylerin içinde buldukları pozisyon değil gelecek dönemlerde olacakları pozisyon değerlendirilmektedir (Walumbwa ve diğ., 2011). Önemli olan kişinin ulaşabileceği potansiyeldir. Bu potansiyelin dışarı çıkarılması için değişkenlerin tespiti ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Jarden, 2012).

Daha önce belirtildiği gibi psikolojik sermaye kavramının “öz yeterlilik”, “umut”, “iyimserlik” ve “dayanıklılık” olmak üzere dört alt boyutu vardır.

Öz Yeterlilik, kişinin her hangi bir görevi başarı ile tamamlaması için gerekli yetkinliklere sahip olduğuna olan güveni ve inancıdır (Bandura, 1993, 1982, 1977). Öz yeterlilik kavramının çalışma ortamında değerlendirildiğinde tanım görevin istenilen şekilde başarılı olarak tamamlanabilmesi için çalışanın gerekli olan davranışları kurgulama ve uygulama konusunda başarılı olabileceğine dair inanç olarak ifade edilmektedir (Stajkovic ve Luthans, 1998). Öz yeterlilik durağan bir kavram değildir ve hem bireyin hem örgütün içinde bulunduğu yapı ve anlık durumlar bu olguyu doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde belirgin bir esnekliğinin olduğundan söz etmek mümkündür (Pajares, 2009).

Umut alt boyutu ile ilgili olarak, insanlar olası gelecekleri için birbirinden farklı durumları değerlendirerek kendi lehlerine veya aleyhlerine gelişebilecek ihtimaller için umut, korku, endişe ve heyecan gibi hislerin oluşmasına neden olmaktadır. Geleneksel tanımı ile umut durumun kötüleştiği anlarda her şeyin düzeleceğine ve kötüye giden durumun düzeleceğine olan inanç ve beklentidir (Luthans ve diğ., 2004).. Umut düzeyi yüksek olan çalışanlardan oluşan ekiplerdeki çalışan işten ayrılma oranı umut düzeyi daha düşük olan çalışanlardan oluşan ekiplerden işten ayrılma oranına göre daha düşüktür. Bundan dolayı liderlerin ve çalışanlar umut düzeyinin iyileştirilmesi insan kaynağı yönetimi açısından çok önemlidir (Luthans ve Jensen, 2002).

İyimserlik bireyin durumların ve olayların gerekçelerine ilişkin pozitif tutumun negatif tutuma nazaran daha yoğun olarak ortaya çıkması şeklinde açıklanmaktadır (Seligman ve diğ., 2006). İyimserlik ve umut beraber incelendiğinde kişinin öz saygısını ve moralini olumlu yönde anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir (Luthans ve Youssef, 2004). İyimser olma özelliği daha yüksek olarak ölçülmüş olan kişiler kazanılmış bir başarı karşısında bu durumu sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak görürler ve olumlu bir motivasyon kaynağı olarak bu durumdan beslenirler (Luthans ve diğ., 2004).

Dayanıklılık ise belirgin risklere karşın kendini iyi bir şekilde ayakta tutma ve performansını olması gerektiği gibi devam ettirme yeteneğidir. Çalışırken karşılaşılan belirsizlikler, çalışma ortamında artan stres, kimi durumlarda başarısız olma karşısında hızlıca toparlanma ve yeniden durumun şart ve gerekliliklerine göre performansı olması gerektiği düzeyde tutma gibi davranışlar kişinin dayanıklı olduğunu gösterir (Luthans, 2002).

Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Çalışma nicel bir saha araştırması desenine sahiptir. Veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir. Geçerli ve güvenilir ölçeklerden oluşan anket, yüksek lisans tez çalışması esnasında 2019 yılında uygulanmış ve veriler elde edilmiştir. 45 adet anketin basılı form olarak, ilgililer tek tek bilgilendirilerek doldurulması sağlanmıştır. 237 adet anket ise Google/Docs ve SurveyMonkey uygulaması ile online olarak doldurulmuştur. İlk olarak Google/Docs uygulaması aracılığı ile anket oluşturulmuş ve veriler toplanmıştır. Ancak bazı kurumsal firmaların güvenlik kısıtlamaları nedeni ile Google/Docs aracılığıyla anket erişimi sağlanamadığından, verilerin toplanabilmesi için erişim engeli bulunmayan SurveyMonkey uygulaması kullanılmıştır. Elde edilen veriler, tanımlayıcı ve tahmin edici istatistik analizlerine tabii tutulmuştur.

Araştırma evreni İstanbul Levent bölgesinde, finans sektöründe faaliyet gösteren, iki kurumda çalışan 347 beyaz yakalıdan oluşmaktadır. Öncelikle amaçlı örneklem yöntemi ile söz konusu bu iki kurumda çalışan finans alanında uzman 203 kişi seçilmiştir. Ayrıca sektör açısından

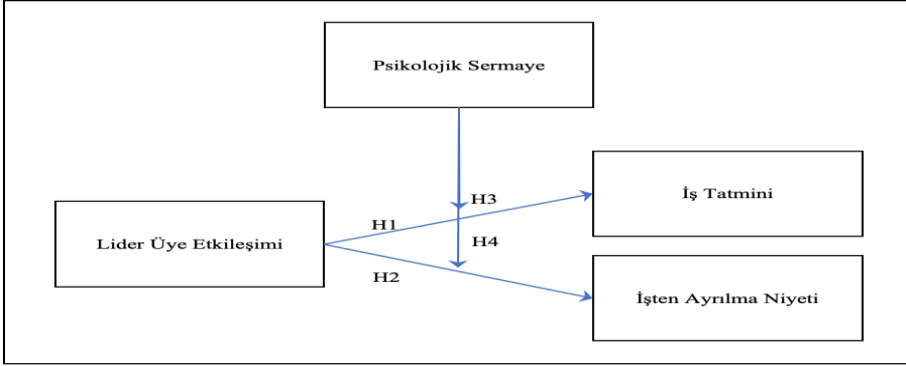
araştırma değişkenlerinin farklılaşmasını incelemek üzere finans sektörü dışında 79 çalışan rastgele ve kolayda örneklem yöntemiyle örnekleme dahil edilmiştir. Bu sayede örnekleme 282 katılımcı olmuştur (Dattalo, 2008; Schoot ve Miocević, 2020; Verma ve Verma, 2020). Ankete katılanların tamamı bir yöneticiye bağlı olarak çalışmaktadırlar.

Araştırmada örneklem grubundan veri toplamak için hazırlanan anket 3 bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde lider üye etkileşimine, işten ayrılma niyetine ve iş tatminine ilişkin sorular vardır. Lider-üye etkileşimini ölçmek için Liden ve Maslyn (1998) tarafından geliştirilen, Baş, Keskin ve Mert'in (2010) Türkçe'ye adapte ettikleri, geçerlik ve güvenilirlik analizini gerçekleştirdikleri ölçek kullanılmıştır. İşten ayrılma niyeti değişkeni ise Mobley, Horner ve Hollingsworth (1978) tarafından geliştirilen, Özücü ve Özafşarlıoğlu'nun (2013) Türkçe'ye adapte ettikleri, geçerlik ve güvenilirlik analizini gerçekleştirdikleri ölçek kullanılmıştır. İş tatmini değişkeni içinse, Wright ve Cropanzano (1998) tarafından geliştirilen, Rızaoğlu ve Ayyıldız'ın (2008) Türkçe'ye adapte ettikleri, geçerlik ve güvenilirlik analizini gerçekleştirdikleri ölçek kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcılardan, 5 ölçekli bir skalada katılma derecelerini belirtmeleri istenen 20 adet ifade bulunmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde araştırmanın diğer değişkenlerinden psikolojik sermayeyi ölçmek için Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007) tarafından geliştirilen, Erkuş ve Fındıklı'nın (2013) Türkçe'ye adapte ettikleri, geçerlik ve güvenilirlik analizini gerçekleştirdikleri ölçek kullanılmıştır. Hazırlanmış olan 24 adet ifadeye katılımcıların 5 ölçekli bir skalada katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

Anketin son bölümü olan üçüncü bölümde ise katılımcıların demografik durumlarını tespit etmek için 7 adet soru bulunmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, yaş aralığı, eğitim düzeyi, iş deneyimi, finans sektörü veya başka bir sektörde çalışıp çalışmadığı bu kısımda belirlenmiştir.

Araştırma Modeli ve Hipotezler: Araştırma modelinde ikişer adet bağımsız ve bağımlı değişken vardır. "Lider-üye etkileşimi" ve "psikolojik sermaye" bağımsız değişken iken, "iş tatmini" ve "işten ayrılma niyeti" bağımlı değişkendir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinde belirtilen ilişkiler neticesinde ortaya çıkan hipotezler;

H1: Lider-üye etkileşimi, iş tatminini etkiler.

H2: Lider-üye etkileşimi, işten ayrılma niyetini etkiler.

H3: Lider-üye etkileşiminin, iş tatminini etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü vardır.

H4: Lider üye etkileşiminin, işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü vardır.

Bulgular

Çalışmada örneklem grubundan elde edilmiş olan veriler IBM SPSS 25 paket programı vasıtası ile analize tabi tutulmuştur. Tanımlayıcı istatistik kapsamında katılımcılara ilişkin frekanslar ve yüzdeler hesaplanmıştır. Tahmin edici istatistik analizler kapsamında normallik, faktör, güvenilirlik, farklılık, korelasyon, regresyon ve düzenleyici etki analizleri yapılmıştır.

Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

Katılımcılara ait demografik bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bulgular

Demografik Bilgiler		Frekans (n)	%
Cinsiyet	"Kadın"	169	60%
	"Erkek"	113	40%
Yaş	"25 yaş altı"	8	3%
	"26 - 35 yaş arası"	170	60%
	"36 - 45 yaş arası"	94	33%
	"46 - 55 yaş arası"	9	3%
	"56 ve üzeri"	1	0%
Eğitim Düzeyi	"Lise"	13	5%
	"Ön Lisans"	11	4%
	"Lisans"	160	57%
	"Lisansüstü"	98	35%
Katılımcıların Çalıştığı Sektör	"Finans Sektörü"	203	72%
	"Diğer Sektör"	79	28%
Katılımcıların Mevcut İşlerinde Çalışma Süresi	"0 - 2 yıl"	74	26%
	"3 - 6 yıl"	124	44%
	"7 - 10 yıl"	37	13%
	"11 ve üzeri"	47	17%
Katılımcıların Mevcut Sektörde Toplam Çalışma Süresi	"0 - 2 yıl"	27	10%
	"3 - 6 yıl"	85	30%
	"7 - 10 yıl"	66	23%
	11 ve üzeri	104	37%
Katılımcıların Toplam Çalışma Süresi	"0 - 2 yıl"	12	4%
	"3 - 6 yıl"	56	20%
	"7 - 10 yıl"	69	24%
	"11 ve üzeri"	145	51%

Tablo 1 incelendiğinde kadınların (%60) erkek (%40) katılımcılardan fazla olduğu görülmüştür. Yaş bakımından aktif çalışma yaşıyla ilintili olarak büyük çoğunluğunun 26-45 (%93) yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi bakımından lisans mezunları (%57) çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcıların kurum ve sektör çalışma sürelerinin dengeli dağıldığı görülmüştür.

Normallik Analizi

SPSS paket programı aracılığı ile lider üye etkileşimi, işten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye için ayrı ayrı normallik analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Çarpıklık ve Basıklık

Değişkenler	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Lider Üye Etkileşimi	-0,708	0,070
İşten Ayrılma Niyeti	0,335	-0,757
İş Tatmini	-0,406	0,142
Psikolojik Sermaye	-0,518	1,276

Elde edilen verilerin normallik düzeyine uygun olup olmadığına karar verebilmek için normallik (Kolmogorov-Smirnov) analizi uygulanmıştır. Sonuçlara göre verilerin dağılımının normal olmadığı görülmüştür ($p < 0,05$). Dolayısıyla çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alınmıştır. Normallik analizinde çarpıklık ve basıklık değerleri kabul edilebilir (-1,96 ile +1,96) aralıklarda olması durumunda, sosyal bilimlerde normal dağılımdan söz edilebilir (Tabachnick and Fidell, 2007). Bu yaklaşıma göre tablo 2 incelendiğinde değişkenlerin kabul edilebilir aralıklarda olduğu ve normal dağılıma sahip olduğu varsayılmıştır.

Faktör Analizleri

Yapılmış olan anket çalışması kapsamında alt boyutlara sahip lider üye etkileşimi ve psikolojik sermaye çıktılarının faktör analizine konu olup olmayacağına Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testleri uygulanarak karar verilebilmiştir.

Tablo 3. Faktör Analizi

	Lider Üye Etkileşimi	Psikolojik Sermaye
TOPLAM VARYANS	84,961	58,983
KMO DEĞERİ	0,936	0,913
BARTLETT KÜRESELLİK TESTİ (Kİ-KARE)	3108,072	2653,593
SERBESTLİK DERECEŚİ	66	210
P (ANLAMLILIK) DEĞERİ	0,000	0,000
FAKTÖR SAYISI	4	4

Lider-üye etkileşimi ve psikolojik sermaye değişkenlerinin orijinal ölçkelerdeki gibi faktörleştığı görülmüştür (Tablo 3). Ancak psikolojik sermaye ölçeği faktör analizi sonrasında yirmi bir ifadeye indirgenmiştir. Umut faktöründe yer alan “*Bir problemin pek çok çözüm yolu vardır*” ifadesi iyimserlik faktörüne aktarılmıştır. Dayanıklılık faktöründe yer alan “*İşte başarısız olduğumda, bundan kurtulmakta ve yoluma devam etmekte zorlanıyorum*”, iyimserlik faktöründe yer alan “*İşimle ilgili bazı şeylerin ters gitme ihtimali varsa gidecektir*”, “*İşimle ilgili hiçbir şey istediğim şekilde gitmez*” ifadelerinin faktör yükleri yetersiz bulunduğundan ölçekten çıkarılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik, kendi içindeki tutarlılığı gösterir. Cronbach Alpha değeri 0,50 ve üzeri değişkenler iç tutarlılık güvenilirliği sağlanmış kabul edilmektedir (Nunnally, 1994).

Tablo 4. Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	Alt Boyutlar	Soru Sayısı	Cronbach Alpha (α) Değerleri	Cronbach Alpha (α) Değerleri
Lider Üye Etkileşimi	“Etki”	3	0,925	0,954
	“Vefakârlık”	3	0,902	
	“Katkı”	3	0,851	
	“Profesyonel Saygı”	3	0,934	
İşten Ayrılma Niyeti		3		0,891
	İş Tatmini	5		0,752
Psikolojik Sermaye	“Öz Yeterlilik”	6	0,891	0,902
	“Umut”	5	0,818	
	“Dayanıklılık”	5	0,739	
	“İyimserlik”	5	0,696	

Tablo 4’te değerler incelendiğinde kullanılan ölçeklerin oldukça ve yüksek derece güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Farklılık Analizi

Araştırmanın demografik bilgilerinde yer alan cinsiyet, yaş, eğitim, sektör, deneyim verilerine ilişkin farklılık analizi çalışmaları ve sonuçlarına bu bölümde yer verilmiştir. İlk demografik bilgi olan cinsiyet verisinde farklılık analizi için SPSS programında Independent-Samples T testi uygulanmıştır.

Tablo 5. Cinsiyet bakımından farklılık analizi

	Grup	n	Ort.	ss	t	sd	p
LMX	K	169	3,3949	0,9342	-0,541	280	0,589
	E	113	3,4572	0,9655			
IAN	K	169	2,5819	1,0917	-1,022	280	0,308
	E	113	2,7198	1,1379			
IST	K	169	3,3479	0,7179	-1,416	280	0,158
	E	113	3,4726	0,7334			
PS	K	169	3,9003	0,4324	-1,607	280	0,109
	E	113	3,9874	0,4664			

Tablo 5'te cinsiyet verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları yer almaktadır. Lider üye etkileşimine ait anlamlılık değeri 0,589, işten ayrılma niyetine ait anlamlılık değeri 0,308, iş tatminine ait anlamlılık değeri 0,158, psikolojik sermayeye ait anlamlılık değeri 0,109'dur. Yani tüm değişkenlerin değerlerini incelediğimizde değişkenlerin cinsiyet bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 6. Yaş bakımından farklılık analizi

	Mean Square (Gruplar Arası)	f	Sig. (p)
LMX	3,242	3,768	0,005
IAN	1,312	1,065	0,374
IST	0,767	1,467	0,213
PS	0,113	0,558	0,693

İkinci demografik bilgi olan yaş verisinde farklılık analizi için SPSS programında One Way Anova analizi uygulanmıştır. Tablo 6'da yaş verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları yer almaktadır. İşten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye değişkenlerine ait anlamlılık değerleri büyük olduğu için dağılımların homojen olduğu, yaş bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak lider üye etkileşimi anlamlılık değeri 0,005 olduğu için yaş bakımından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu sebeple yaş bakımından farklılık analizinde lider üye etkileşimi için post-hoc tukey testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7. Lider üye etkileşiminde yaş bakımından farklılık analizi

(I) YAŞ	(J) YAŞ	N	Ort.	Ort. Farklılığı (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)
25 yaş altı	26 – 35 yaş arası	8	3,9474	0,39521	0,33557	0,6410
	36 – 45 yaş arası			0,74237	0,34161	0,1330
	46 – 55 yaş arası			0,74304	0,45071	0,3530
26 – 35 yaş arası	25 yaş altı	170	3,5422	-0,39521	0,33557	0,6410
	36 – 45 yaş arası			0,34716*	0,11922	0,0200
	46 – 55 yaş arası			0,34783	0,31726	0,6920
36 – 45 yaş arası	25 yaş altı	94	3,195	-0,74237	0,34161	0,1330
	26 – 35 yaş arası			-0,34716*	0,11922	0,0200
	46 – 55 yaş arası			0,00067	0,32365	1,0000
46 – 55 yaş arası	25 yaş altı	9	3,1943	-0,74304	0,45071	0,3530
	26 – 35 yaş arası			-0,34783	0,31726	0,6920
	36 – 45 yaş arası			-0,00067	0,32365	1,0000
Total		281	3,4261			

* $p < 0,05$

Lider üye etkileşiminde yaş değişkeninde hangi alt gruplar arasında farklılaşma olduğu tablo 7’de gösterilmiştir. Yapılan tukey testinde “26-35” yaş ile “36-45” yaş gruplarında anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Bu durum “26-35” yaş aralığındaki çalışanların, “36-45” yaş aralığındaki çalışanlara göre lider üye etkileşim düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer alt gruplarda yer alan yaş gruplarında değişkenlerin istatistiksel olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Alt gruplardan “56 ve üzeri” yaş grubunda bir adet veri olduğundan tukey testine dahil edilememiştir.

Tablo 8. Eğitim bakımından farklılık analizi

	Mean Square (Gruplar Arası)	f	Sig. (p)
LMX	1,334	1,500	0,215
IAN	2,592	2,128	0,097
IST	1,059	2,035	0,109
PS	0,284	1,426	0,235

Üçüncü demografik bilgi olan eğitim verisinde farklılık analizi için SPSS programında One Way Anova analizi uygulanmıştır. Tablo 8’de eğitim verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları görülmektedir. Lider-üye etkileşimi, işten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye değişkenlerine ait anlamlılık değerleri ($p>0,05$) incelendiğinde değişkenlerin eğitim bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 9. Çalışılan sektör bakımından farklılık analizi

Grup	n	Ort.	ss	t	sd	p	
LMX	Finans Sektörü	203	3,4984	0,9301	2,249	280	0,025
	Diğer Sektör	79	3,2183	0,9614			
IAN	Finans Sektörü	203	2,5583	1,0682	-1,920	280	0,056
	Diğer Sektör	79	2,8397	1,1958			
IST	Finans Sektörü	203	3,4138	0,7029	0,590	280	0,556
	Diğer Sektör	79	3,3570	0,7836			
PS	Finans Sektörü	203	3,9505	0,4075	0,819	114	0,415
	Diğer Sektör	79	3,8957	0,5380			

Dördüncü demografik bilgi olan çalışılan sektör verisinde farklılık analizi için SPSS programında Bağımsız-Örneklem T Testi uygulanmıştır. Tablo 9’da çalışılan sektör verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları yer almaktadır. Lider-üye etkileşimine ait anlamlılık

değeri 0,025, işten ayrılma niyetine ait anlamlılık değeri 0,056, iş tatminine ait anlamlılık değeri 0,556, psikolojik sermayeye ait anlamlılık değeri 0,415'dir. İşten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye değişkenlerinin çalışılan sektör bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Lider üye etkileşimi anlamlılık değeri ($p < 0,05$) küçük olduğu için çalışılan sektör bakımından farklılaştığı tespit edilmiştir. Finans sektörü çalışanlarının lider üye etkileşim düzeyleri ($\bar{x}=3,4984$), diğer sektör çalışanlarının lider üye etkileşim düzeylerinden yüksektir ($\bar{x}=3,2183$).

Tablo 10. Mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından farklılık analizi

	Mean Square (Gruplar Arası)	f	Sig. (p)
LMX	2,573	2,936	0,034
IAN	0,845	0,683	0,563
IST	1,478	2,865	0,037
PS	0,342	1,723	0,162

Beşinci demografik bilgi olan mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi verisinde farklılık analizi için SPSS programında One Way Anova analizi uygulanmıştır. Tablo 10'da mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları yer almaktadır. İşten ayrılma niyeti ve psikolojik sermaye değişkenlerine ait anlamlılık değerleri ($p > 0,05$) büyük olduğu için dağılımların homojen olduğu, mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak lider üye etkileşimi ve iş tatmini değişkenlerine ait anlamlılık değeri ($p < 0,05$) küçük olduğu için mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından her iki değişken de anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu sebeple mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından farklılık analizinde lider üye etkileşimi ve iş tatmini değişkenleri için post-hoc tukey testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 11. Lider üye etkileşiminde mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından farklılık analizi

(I) Mevcut Çalışılan Firmadaki Çalışma Süresi	(J) Mevcut Çalışılan Firmadaki Çalışma Süresi	N	Ort.	Ort. farklılığı (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)
0-2 Yıl	3-6 Yıl	74	3,6960	0,36196*	0,13750	0,044
	7-10 Yıl			0,41223	0,18847	0,129
	11 ve üzeri			0,37685	0,17459	0,138
3-6 Yıl	0-2 Yıl	124	3,3340	-0,36196*	0,13750	0,044
	7-10 Yıl			0,05027	0,17534	0,992
	11 ve üzeri			0,01489	0,16033	1,000
7-10 Yıl	0-2 Yıl	37	3,2837	-0,41223	0,18847	0,129
	3-6 Yıl			0,05027	0,17534	0,992
	11 ve üzeri			0,01489	0,20572	0,998
11 ve üzeri	0-2 Yıl	47	3,3191	-0,37685	0,17459	0,138
	3-6 Yıl			-0,01489	0,16033	1,000
	7-10 Yıl			0,03538	0,20572	0,998
Total		282	3,4199			

* $p < 0,05$

Lider üye etkileşiminde mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi değişkeninde hangi alt gruplar arasında farklılaşma olduğu Tablo 11’de gösterilmiştir. Yapılan tukey testinde 0-2 yıl ile 3-6 yıl arası gruplarında bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Bu durum 0-2 yıl çalışma süresine ait çalışanların, 3-6 yıl çalışma süresine ait çalışanlara göre lider üye etkileşim düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer alt gruplarda yer alan çalışma süresine ait grupların farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

İş tatmininde mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi değişkeninde hangi alt gruplar arasında farklılaşma olduğu Tablo 12’de gösterilmiştir. Yapılan Tukey testinde alt gruplarda mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresine ait grupların farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Tablo 12. İş tatmininde mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi bakımından farklılık analizi

(I) Mevcut Çalışılan Firmadaki Çalışma Süresi	(J) Mevcut Çalışılan Firmadaki Çalışma Süresi	N	Mean	Ort. Farklılığı (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)
0-2 Yıl	3-6 Yıl	74	3,6000	0,24516	0,10552	0,095
	7-10 Yıl			0,35135	0,14463	0,074
	11 ve üzeri			0,28936	0,13398	0,137
3-6 Yıl	0-2 Yıl	124	3,3548	-0,24516	0,10552	0,095
	7-10 Yıl			0,10619	0,13456	0,859
	11 ve üzeri			0,0442	0,12304	0,984
7-10 Yıl	0-2 Yıl	37	3,2486	-0,35135	0,14463	0,074
	3-6 Yıl			-0,10619	0,13456	0,859
	11 ve üzeri			-0,06199	0,15787	0,979
11 ve üzeri	0-2 Yıl	47	3,3106	-0,28936	0,13398	0,137
	3-6 Yıl			-0,0442	0,12304	0,984
	7-10 Yıl			0,06199	0,15787	0,979
Total		282	3,3979			

* $p < 0,05$ **Tablo 13. Mevcut sektörde çalışma süresi bakımından farklılık analizi**

	Mean Square (Gruplar Arası)	f	Sig. (p)
LMX	1,178	1,322	0,268
IAN	0,475	0,383	0,765
IST	0,124	0,234	0,872
PS	0,191	0,955	0,414

Altıncı demografik bilgi olan mevcut sektörde çalışma süresi verisinde farklılık analizi için SPSS programında One Way Anova analizi uygulanmıştır. Tablo 13'te mevcut sektörde çalışma süresi verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları görülmektedir. Lider üye etkileşimi, işten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye değişkenlerine ait anlamlılık değerleri ($p > 0,05$) büyük olduğu için değişkenlerin mevcut sektörde çalışma süresi bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 14. Toplam çalışma süresi bakımından farklılık analizi

	Mean Square (Gruplar Arası)	f	Sig. (p)
LMX	2,774	3,174	0,025
IAN	1,089	0,882	0,451
IST	0,977	1,874	0,134
PS	0,070	0,345	0,792

Yedinci ve son demografik bilgi olan toplam çalışma süresi verisinde farklılık analizi için SPSS programında One Way Anova analizi uygulanmıştır. Tablo 14'te toplam çalışma süresi verilerine göre yapılan farklılık analizinin sonuçları yer almaktadır. İşten ayrılma niyeti, iş tatmini ve psikolojik sermaye değişkenlerine ait anlamlılık değerleri ($p>0,05$) büyük olması nedeniyle toplam çalışma süresi bakımından farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak lider üye etkileşimi anlamlılık değeri 0,005, ($p<0,05$) olduğu için toplam çalışma süresi bakımından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu sebeple toplam çalışma süresi bakımından farklılık analizinde lider üye etkileşimi için post-hoc Tukey testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 15. Lider üye etkileşiminde toplam çalışma süresi bakımından farklılık analizi

(I) Toplam Çalışma Süresi	(J) Toplam Çalışma Süresi	N	Mean	Ort. Farklılığı (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)
0-2 Yıl	3-6 Yıl	12	3,7986	0,13485	0,29738	0,969
	7-10 Yıl			0,33361	0,29240	0,664
	11 ve üzeri			0,52563	0,28082	0,243
3-6 Yıl	0-2 Yıl	56	3,6637	-0,13485	0,29738	0,969
	7-10 Yıl			0,19876	0,16815	0,639
	11 ve üzeri			0,39078*	0,14708	0,041
7-10 Yıl	0-2 Yıl	69	3,4650	-0,33361	0,29240	0,664
	3-6 Yıl			-0,19876	0,16815	0,639
	11 ve üzeri			0,19202	0,13672	0,498
11 ve üzeri	0-2 Yıl	145	3,2730	-0,52563	0,28082	0,243
	3-6 Yıl			-0,39078*	0,14708	0,041
	7-10 Yıl			-0,19202	0,13672	0,498
Total		282	3,4199			

* $p<0,05$

Lider üye etkileşiminde toplam çalışma süresi değişkeninde hangi alt gruplar arasında farklılaşma olduğu tablo 15'te gösterilmiştir. Yapılan Tukey testinde 3-6 yıl toplam çalışma süresi ile 11 ve üzeri toplam çalışma süresi gruplarında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Bu durum 3-6 yıl toplam çalışma süresine sahip çalışanların, 11 ve üzeri toplam çalışma süresine sahip çalışanlara göre lider üye etkileşim düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer alt

gruplarda yer alan toplam çalışma süreleri bakımından gruplar arasında farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Yapılmakta olan istatistiki değerlendirmelerin gerçek amacı konu değişkenler arasından bulunan ilişkinin varlığını ve düzeyini tespit etmektir. Birbirleri arasında etkileşim olan değişkenler arasında bulunan ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin derecesi karar vericinin karar vermesini sağlayan en önemli unsurdur. Korelasyon analizi esas olarak, iki veya daha fazla değişkenin birbirleri ile olan ilişki dereceleri ve bu ilişkilerin yönünü belirlemektedir. Analize konu değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin gücü veya ilişkinin yönünü tespit eden korelasyon katsayısı “r” olarak tanımlanmıştır. Değişkenler arasında yer alan ilişki aynı yönlü tam doğrusal ilişki ise ($r=+1$) zıt yönlü tam ilişki ise ($r=-1$) olarak gösterilmektedir (Tekin, 2009).

Tablo 16. Korelasyon analizi

	Lider Üye Etkileşimi	Üye İşten Niyeti	Ayrılmaya İş Tatmini	Psikolojik Sermaye
Lider Üye Etkileşimi	1			
İşten Ayrılmaya Niyeti	-0,467**	1		
İş Tatmini	0,576**	-0,446**	1	
Psikolojik Sermaye	0,150*	-0,089	0,323**	1

** $p<0.01$ * $p<0.05$

Örneklem (N) = 282

Pearson korelasyon analizi sonuçları tablo 16’da gösterildiği gibidir. Lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasında olumsuz, orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,467$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider-üye etkileşimi pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. Lider-üye etkileşimi ile iş tatmini arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,576$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi pozitif yönde artış gösterdiğinde iş tatmini de pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi ile psikolojik sermayenin arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,150$, $p<0,05$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye de pozitif yönde değişim gösterecektir.

İşten ayrılma niyeti ile iş tatmini arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,446$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. İşten ayrılma niyeti ile psikolojik sermaye arasında bir korelasyon ($r=-0,089$) tespit edilememiştir. İş tatmini ve psikolojik sermaye arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,323$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye de pozitif yönde değişim gösterecektir.

Tablo 17. Alt boyutlar korelasyon analizi

	LMXE	LMXV	LMXK	LMXP	IAN	IST	PSO	PSU	PSD	PSI
LMXE	1									
LMXV	0,756**	1								
LMXK	0,737**	0,686**	1							
LMXP	0,783**	0,652**	0,687**	1						
IAN	-0,437**	-0,356**	-0,423**	-0,439**	1					
IST	0,519**	0,473**	0,540**	0,516**	-0,446**	1				
PSO	0,036	-0,03	0,074	-0,01	0,039	0,172**	1			
PSU	0,252**	0,129*	0,239**	0,195**	-0,169**	0,341**	0,651**	1		
PSD	0,023	0,031	0,051	-0,02	0,016	0,151*	0,483**	0,481**	1	
PSI	0,200**	0,119*	0,271**	0,158**	-0,169**	0,354**	0,383**	0,552**	0,414**	1

** $p<0,01$ * $p<0,05$

Örneklem (N) = 282

Lider-üye etkileşimi ve psikolojik sermaye değişkenlerinin sahip olduğu alt boyutları ile yapılan korelasyon analizi tablo 17’de gösterildiği gibidir. Lider üye etkileşimi etki alt boyutu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,437$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider-üye etkileşimi etki alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi etki alt boyutu ile iş tatmini arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,519$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi etki alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde iş tatmini de pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider-üye etkileşimi etki alt boyutu ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,036$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi etki alt boyutu ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,252$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi etki alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider

üye etkileşimi etki alt boyutu ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,023$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi etki alt boyutu ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,200$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi etki alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,356$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu ile iş tatmini arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı ilişki ($r=0,473$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde iş tatmini de pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi vefakarlık alt boyutu ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=-0,03$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı ilişki ($r=0,129$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi vefakarlık alt boyutu ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,031$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,119$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi vefakârlık alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi katkı alt boyutu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,423$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi katkı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi katkı alt boyutu ile iş tatmini arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,540$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi katkı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde iş tatmini de pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi

katkı alt boyutu ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,074$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi katkı alt boyutu ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde ilişki ($r=0,239$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi katkı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi katkı alt boyutu ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=,051$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi katkı alt boyutu ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,271$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi katkı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=-0,439$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde işten ayrılma niyeti negatif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile iş tatmini arasında pozitif ve orta düzeyde ilişki ($r=0,516$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde iş tatmini de pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=-0,01$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,195$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=-0,02$) tespit edilememiştir. Lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,158$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre lider üye etkileşimi profesyonel saygı alt boyutu pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir.

İşten ayrılma niyeti ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,039$) tespit edilememiştir. İşten ayrılma niyeti ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=-0,169$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre işten ayrılma niyeti pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu negatif yönde değişim gösterecektir. İşten ayrılma niyeti ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında anlamlı bir korelasyon ($r=0,016$) tespit edilememiştir. İşten ayrılma niyeti ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=-0,169$, $p<0,01$) bulunmaktadır. Buna göre işten ayrılma niyeti pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu negatif yönde değişim gösterecektir.

İş tatmini ile psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,172$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye öz yeterlilik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. İş tatmini ile psikolojik sermaye umut alt boyutu arasında pozitif ve orta düzeyde ilişki ($r=0,341$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye umut alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. İş tatmini ile psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki ($r=0,151$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye dayanıklılık alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir. İş tatmini ile psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ($r=0,354$) bulunmaktadır. Buna göre iş tatmini pozitif yönde artış gösterdiğinde psikolojik sermaye iyimserlik alt boyutu da pozitif yönde değişim gösterecektir.

Tablo 18. Lider üye etkileşiminin iş tatminine etkisine ilişkin regresyon analizi

	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar	t	p	R ²	f	p
	B	Std. Hata	Beta					
Sabit	1,886	0,133		14,187	0,000	0,33	139,34	0,000
LMX	0,442	0,037	0,576	11,804	0,000			

Lider-üye etkileşiminin iş tatminine etkisinin olup olmadığını, varsa ne derecede etkilediğini tespit edebilmek için uygulanan regresyon analizi

sonuçları tablo 18'de gösterilmiştir. Oluşturulan bu modelin regresyon sonuçları incelendiğinde, istatistiki olarak anlamlı olduğu ve lider üye etkileşiminin iş tatmini değişkeninin varyansının %33'ünü açıklanabilir kıldığı görülebilmektedir ($R^2 = 0,33$; $F=139,34$; $p<0,01$). Tüm bu sonuçlara göre lider üye etkileşiminin iş tatmini etkilediği ifade edilebilmektedir.

Tablo 19. Lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine ilişkin regresyon analizi

	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Katsayılar		t	p	R ²	f	p
	B	Std. Hata	Beta						
Sabit	4,512	0,22			20,488	0,000	0,22	77,979	0,000
LMX	-0,548	0,062	-0,467		-8,831	0,000			

Lider-üye etkileşiminin işten ayrılma niyetine etkisini tespit edebilmek için uygulanan regresyon analizi sonuçları tablo 19'da gösterilmiştir. Oluşturulan bu modelin regresyon sonuçları incelendiğinde, istatistiki olarak lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyeti değişkenindeki varyansın %22'sini açıkladığı görülebilmektedir ($R^2 = 0,22$; $F=77,979$; $p<0,01$). Dolayısıyla lider-üye etkileşiminin işten ayrılma niyetini etkilemektedir.

Düzenleyici Etki Analizi

Lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolünün etkisini tespit edebilmek için yapılan düzenleyici analizi SPSS Hayes Process uygulaması ile gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2018).

Tablo 20. Lider üye etkileşimi, işten ayrılma niyeti ve psikolojik sermaye düzenleyici analizi

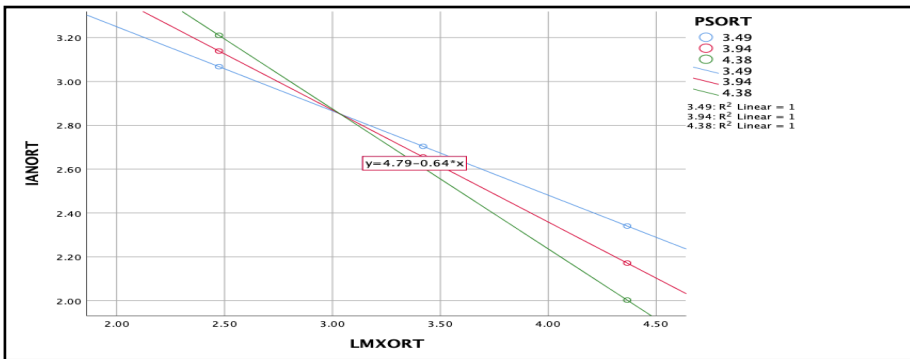
Model Özeti						
R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
0,4819	0,2322	0,9570	28,0301	3,0000	278,0000	0,0000
Model	Katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI
Sabit	1,0117	1,7136	0,5904	0,5554	-2,3616	4,3850
LMX	0,6063	0,5140	1,1795	0,2392	-0,4056	1,6182
PS	0,8623	0,4241	2,0332	0,0430	0,0274	1,6972
Int_1	-0,2841	0,1259	-2,2559	0,0249	-0,5320	-0,0362

Tablo 20’de etkileşim satırı (Int_1) incelendiğinde, lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisi olduğu görülmektedir ($p=0,0249$, $p<0,05$).

Tablo 21. Düzenleyici etki analizi değerler tablosu

PS	Katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI
3,4876	-0,3846	0,0945	-4,0674	0,0001	-0,5705	-0,1984
3,9352	-0,5117	0,0641	-7,9806	0,0000	-0,6379	-0,3855
4,3827	-0,6389	0,0751	-8,5088	0,0000	-0,7867	-0,4911

Tablo 21’de psikolojik sermayenin alt, orta ve üst düzey durumunda etkileri incelenebilmektedir. Psikolojik sermaye düzeyi alt seviyede olduğunda, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasında 0,3846 etki seviyesinde olumsuz bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuç olarak düşük düzeyde psikolojik sermaye, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki için negatif ve %38 düzeylerinde bir etkiye sahip olduğu yorumlanabilir. Psikolojik sermaye düzeyi orta seviyede olduğunda, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasında 0,5117 etki seviyesinde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuç olarak orta düzeyde psikolojik sermaye, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki için negatif ve %51 düzeylerinde bir etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Psikolojik sermaye düzeyi üst seviyede olduğunda, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasında 0,6389 etki seviyesinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuç olarak psikolojik sermaye, lider üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki için negatif ve %64 düzeylerinde bir etkiye sahiptir.

Şekil 2. Düzenleyici etki grafiği

Tablo 21’de yer alan veriler eşliğinde oluşan, psikolojik sermayenin alt, orta ve üst düzey seviyelerini gösteren düzenleyici etki grafiği şekil 2’de gösterilmiştir.

Lider üye etkileşiminin iş tatminine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolünün etkisini tespit edebilmek için yapılan düzenleyici analizi SPSS Hayes Process uygulaması ile gerçekleştirilmiştir (Hayes, 2018).

Tablo 22. Lider üye etkileşimi, iş tatmini ve psikolojik sermaye düzenleyici analizi

Model Özeti						
R	R ²	MSE	F	df1	df2	p
Model	Katsayı	se	t	p	LLCI	ULCI
0,6277	0,3940	0,3224	60,2453	3,0000	278,0000	0,0000
Sabit	1,8260	0,9945	1,8361	0,0674	-0,1317	3,7838
LMX	-0,0199	0,2983	-0,0667	0,9469	-0,6072	0,5674
PS	0,0485	0,2461	0,1969	0,8441	-0,4361	0,5330
Int_1	0,1072	0,0731	1,4664	0,1437	-0,0367	0,2511

Tablo 22’te etkileşim satırı (Int_1) incelendiğinde, lider üye etkileşiminin iş tatminine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisi olmadığı görülmektedir ($p=0,1437$, $p<0,05$).

Tablo 23. Hipotezler ve analizler

H ₁	Lider-üye etkileşimi, iş tatminini etkiler.	Desteklendi
H ₂	Lider-üye etkileşimi, işten ayrılma niyetini etkiler.	Desteklendi
H ₃	Lider-üye etkileşiminin, iş tatminine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü vardır.	Desteklenmedi
H ₄	Lider-üye etkileşiminin, işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü vardır.	Desteklendi

Yapılan araştırma ve analiz sonuçlarına göre tablo 23’te görüldüğü gibi, hipotezlerin üç tanesi desteklenmiş, bir tanesi desteklenmemiştir.

Sonuç

Yapılmış olan literatür taraması, araştırma ve analizler birlikte değerlendirilmiş olup lider-üye etkileşiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü incelenmiştir. Çalışmada öncelikli olarak İstanbul ili finans sektörü değerlendirilmiş,

daha sonra sektör sınırı olmaksızın araştırma genişletilmiş ve finans sektörü ile diğer sektörler arasında lider üye etkileşiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü açısından ve alt gruplar düzeyinde bir farklılık olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Lider-üye etkileşimi ile ilgili yazınlar lider-üye etkileşiminin üst seviyede olduğu durumların, astın daha çok iş tatmini hissetmesi ve daha nitelikli iş performansı sergilemesi, astın üstün aldığı kararları daha çok etkilemesi ve daha az iş gören devri ile sonuçlandığını ifade etmektedir (Gerstner ve Day, 1997; Sparrowe ve Liden, 1997; Vecchio ve Gobel, 1984; Liden ve Graen, 1980). Yapılmış olan bu araştırma ve incelemeler neticesinde işten ayrılma niyeti ve iş tatmini kavramlarının birçok farklı değişkene bağlı olduğu görülmüştür. Bu iki kavramın örgüt için etkisi bu kadar önemli iken bu kavramları etkileyen faktörlerin tespiti de oldukça önemlidir.

Analiz çalışmaları sonucunda görülmüştür ki lider üye etkileşim düzeyi iş tatmini ve işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Bu durum ilk iki hipotezi doğrulamaktadır. Ayrıca lider üye etkileşiminin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü olduğu hipotezi de yapılan çalışmalar ile desteklenmiş ve doğrulanmıştır. Ancak lider üye etkileşimin iş tatmini üzerindeki rolünde psikolojik sermayenin bir düzenleyici rolünün olmadığı yapılan çalışma ile desteklenememiş ve doğrulanmamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi araştırma hem finans sektörü özelinde hem de bu sınır olmadan yapılmıştır. Finans sektörü özelinde sadece lider üye etkileşim düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak diğer değişkenler için herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Ayrıca yapılmış olan çalışmalar ve analizler ortaya koymuştur ki demografik olarak örneklemin çoğunluğu oluşturan "26-35" ile "36-45" yaş grupları arasında lider üye etkileşiminde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Daha genç olan "26-35" yaş arası grubu lider üye etkileşim düzeyi daha yüksektir. Bu da göstermektedir ki lider üye etkileşiminin önemi örgütler için gün geçtikte daha da artacaktır.

Yapılan demografik değerlendirmelerde bir diğer önemli tespit ise mevcut çalışılan firmadaki çalışma süresi "0-2 yıl" ile "3-6 yıl" arasında olanlarda tespit edilmiştir. Görülmüştür ki işe yeni başlayan çalışanların

lider üye etkileşim düzeyi daha yüksektir. Bunu destekler şekilde toplam çalışma süresi arttıkça lider üye etkileşim düzeyi azalmaktadır.

Mevcut piyasa koşullarında insan kaynağını etkin kullanmak, personel devir oranını düşürmek ve nitelikli iş gücünü elde tutmak oldukça önemlidir. Firmaların yeni başlayan personel için yaptığı yatırım, eğitim ve oryantasyon süreçleri için harcanan zamanda düşünüldüğünde iş veren için her yeni başlayan personel bir yük getirmektedir. Bununla birlikte çoğu durumda yetişmiş personelin işveren için yeni başlayan bir personelden örgüt için daha etkili olduğu açıktır. Bu nedenle mevcut piyasa koşullarında firmalar en iyi personeli bulmaya odaklandıkları gibi bir diğer yanda da yetişmiş personeli ellerinde tutmak için çaba sarf etmektedirler. Lider ve üye arasındaki etkileşimin işten ayrılma niyeti ve iş tatminini ne ölçüde etkilediği işverenin politikalarını belirlemek adına oldukça önemlidir. Çünkü bu sürecin en başında tespit edilebilecek bir unsurdur. Günümüzde kurumsal firmalar işe alım süreçlerinde personelin kişilik envanterini profesyonel süreçlerden geçirerek tespit etmektedirler. Psikolojik sermaye de sabit bir değer taşımamakla beraber eğitim ile geliştirilebilen, olumlu, bireysel, kavramsal ve ölçülebilir bir olgudur (Luthans ve diğ., 2006). Bu nedenle işe alım süreçleri kişinin psikolojik sermayesini ölçecek şekilde kurgulanmasında fayda vardır. Bu sayede çalışan ve yönetici arasındaki olumlu veya olumsuz etkileşimin çalışanın performansının düşmesine sebep olup olmayacağını, işten ayrılma niyetinin olumsuz yönde etkilenip etkilenmeyeceği önceden tahmin etmek mümkün olabilecektir. Dolayısıyla kurum içi eğitimler ile üyenin psikolojik sermayesi pozitif yönde desteklenmesi gibi politikalarla örgüt için faydalı sonuçlara üretilir.

Tüm bu tespit ve bulgulardan hareketle işten ayrılma niyeti ve iş tatmininin verimlilik üzerine etkisi olabileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, lider üye etkileşiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi ve psikolojik sermayenin bu ilişkideki düzenleyici rolünün incelenmesinin alana olumlu bir katkı yapacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca gelecek araştırmacıların bu değişkenlerin verimlilik üzerine etkilerinin birlikte ele alındığı çalışmalar yapmasının hem literatüre hem de sektöre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Moderator Role of the Psychological Capital
in the Effect of Leader-Member Exchange
On Job Satisfaction and Intention to Leave**

*

Yasemin Büyükkaymakcı- Mustafa Sundu

İstinye University

Traditional leadership approaches are no longer sufficient to explain the relations between the leader and the subordinates. Today, the traditional point of view that emotions have no place in business is losing its importance. Most leadership approaches focus on which behavior is right for the leader to choose when confronting his followers with various situational variables. Regardless from situation it is assumed that the leader behaves the same for all followers (Liden and Graen 1980). However, Leader-Member Exchange theory clearly reveals the that leaders do not equally interact with all group members in the group (Liden and Maslyn 1998; Scandura et al. 1986). The literature on leader-member exchange reveals the importance of quality of leader-member relationships in organizations. It has been determined that a qualified leader-member exchange provides more encouragement and more job satisfaction to the subordinate. These good feelings lead more qualified job performance and less employee turnover (Gerstner and Day 1997; Sparrowe and Liden 1997; Vecchio and Gobdel 1984; Liden and Graen 1980). On the other hand, members with low levels of interaction with their leaders have access to fewer resources and limited information. As a result, these negativities potentially lead to job dissatisfaction, reduce organizational commitment, and increase intention to leave (Maslyn and Uhl-Bien 2001). Liden and Maslyn (1998), suggested that the leader-member exchange should be multidimensional, and they revealed four dimensions as impact, contribution, professional respect, and loyalty.

The leader is the person who ensures the adoption of common ideas and goals by the members of the group, and who directs and develops the positive characteristics of the members within the framework of this purpose. The leader-member exchange theory is based on the

understanding that the leader establishes different relationships with each of the members, according to the needs of them. Another concept that can be effective in this relationship is the level of psychological capital that individuals have. Psychological capital refers to the positive psychological state of the individual and consists of four main components. These components are self-efficacy, hope, optimism, and resilience.

In this study, it is examined whether the leader member exchange has an impact on the intention to leave and job satisfaction, on the other hand, it is examined whether the psychological capital level of the employee has a moderator role in this relation. Additionally, it is also examined whether all these variables differed demographically or not. Therefore, following research hypotheses is developed.

H1. Leader member exchange affects job satisfaction.

H2. Leader member exchange affects turnover intention.

H3. Psychological capital has a moderator role in the effect of leader member exchange on job satisfaction.

H4 Psychological capital has a moderator role in the effect of leader member exchange on turnover intention.

The research is conducted on a sample selected both from the financial sector and other sectors to make comparisons. The findings of the analysis based on the data obtained show that leader member change affects job satisfaction and intention to leave. This confirms the first two hypotheses. In addition, the hypothesis that psychological capital has a moderator role in the effect of leader member exchange on turnover intention was supported and confirmed. However, it was revealed that psychological capital did not have a moderator role in the effect of leader member exchange on job satisfaction.

It has been determined that only the leader member exchange level is higher in the finance sector. However, there was no difference for other variables. In addition, findings revealed that there is a significant difference in leader member exchange level between the 26-35 and 36-45 age groups. The younger group between the ages of 26-35 has a higher level of leader member exchange. This indicates that the importance of leader member exchange will increase day by day for organizations. Another important finding is that leader-member exchange level of members with 0-2 years working experience in the current company is

higher than those with 3-6 years working experience in the current company. Similarly with these findings, the level of leader member exchange decreases as the total work experience increases. In the current market conditions, it is very important to use human resources effectively, to reduce turnover rates and to retain qualified workforce.

Each new personnel bring a burden for the employer considering the cost and the time spent on training and orientation processes. However, in most cases, trained personnel are more effective for the employer than a new employee for the organization. In the current market conditions, companies focus on finding the best personnel, on the other hand, they strive to retain trained and experienced personnel. For this reason, it is very important to know that the leader-member exchange level and the psychological capital level positively affect the intention to leave and job satisfaction to determine human resources policies. Especially individual psychological capital can be measured in the recruitment process. Currently, organizations determine the personality inventory of the candidates in their recruitment processes. So psychological capital measurement can be part of this recruitment inquiries. With in-house training, the psychological capital of the employees can be positively supported, and benefits for the organization can be achieved. From this perspective findings of this study contribute to human resource management process.

Kaynakça / References

- Agin, Ö. (2010). *İşe bağlanma düzeyinin işten ayrılma niyeti üzerine etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, SBE, Kocaeli.
- Akgündüz, Y., Akdağ, G., Güler, O. ve Sünnetçioğlu, S. (2014). İşten ayrılma niyeti ve aşırı rol yükünün otel çalışanlarının sosyal aylaklık davranışlarına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 515-536.
- Arslantaş, C. C. (2007). Dönüşümcü liderliğin psikolojik güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(4), 81-101.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122–147.
- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148.
- Baş, T., Keskin, N. ve Mert, İ. S. (2010). Lider üye etkileşimi (lüe) modeli ve ölçme aracının türkçe de geçerlik ve güvenilirlik analizi. *Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review)*, 10(3), 1013–1039.
- Bingöl, D. (2001). *İşletmelerde davranış*. İstanbul: Beta.
- Clugston, M. (2000). The mediating effects of multidimensional commitment on job satisfaction and intent to leave. *Journal of Organizational Behavior*, 21(4), 477–486.
- Çelik Keleş, H. N. (2006). *İş tatmininin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine ilişkin ilaç üretim ve dağıtım firmalarında yapılan bir araştırma*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
- Dattalo, P. (2008). *Determining sample size: Balancing power, precision, and practicality*. Oxford University Press.
- Dienesch, R. M. and Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618–634.
- Elmas, N. (2017). *Örgütsel iletişim ve iş tatmini arasındaki ilişki*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series.
- Eren, E. (1991). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları.
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve organizasyon - çağdaş ve küresel yaklaşımlar*. İstanbul: Beta.
- Erkuş, A. ve Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302–318.
- Gerstner, C. R. and Day, D. D. (1997). Meta-analytic review of leader-member exchange theory: correlates and construct issues. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 827–844.
- Greguras, G. J. and Ford, J. M. (2006). An examination of the multidimensionality of supervisor and subordinate perceptions of leader-member exchange. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 433–465.

- Hayes, Andrew F. 2018. *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. Second. ed. Todd D. Little.
- Jarden, A. (2012). Positive psychologists on positive psychology: Ilona boniwell. *International Journal of Wellbeing*, 2(2), 119–124.
- Kim, S. S., Im, J. and Hwang, J. (2015). The effects of mentoring on role stress, job attitude and turnover intention in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 48, 68–82.
- Liden, R. C. and Graen, G. (1980). Generalizability of the vertical dyad linkage model of leadership. *Academy of Management Journal*, 23(3), 451–465.
- Liden, R. C. and Maslyn, J. M. (1998). Multidimensionality of leader-member exchange: An empirical assessment through scale development. *Journal of Management*, 24(1), 43–72.
- Luthans, F. and Jensen, S. M. (2002). Hope: A new positive strength for human resource development. *Human Resource Development Review*, 1(3), 304–322.
- Luthans, F. and Youssef, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2), 143–160.
- Luthans, F. (2002). Positive organizational behavior: developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16(1), 57–75.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M. and Combs, G. M. (2006). Psychological capital development: toward a micro-intervention brief introduction to psycap the input of hope development. *Journal of Organizational Behaviour*, 27, 387–393.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. and Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(2007), 541–572.
- Luthans, F., Luthans, K. W. and Luthans, B. C. (2004). Positive psychological capital: beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47(1), 45–50.
- Luthans, F., Wyk, R. Van and Walumbwa, F. O. (2004). Recognition and development of hope for south african organizational leaders. *Leadership & Organization Development Journal*, 25(6), 512–527.
- Martin, H. J. and Shore, L. M. (1989). Job-satisfaction and organizational commitment in relation to work performance and turnover intentions. *Human Relations*, 42(7), 625–638.

- Martin, R., Thomas, G., Charles, K., Epitropaki, O. and McNamara, R. (2005). The role of leader-member exchanges in mediating the relationship between locus of control and work reactions. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(1), 141–147.
- Mobley, W. H., Horner, S. O. and Hollingsworth, A. T. (1978). An evaluation of precursors of hospital employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 408–414.
- Mobley, W.H. (1982). *Employee turnover: Causes, consequences, and control*. Addison-Wesley.
- Nunnally, J. C. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Örücü, E. ve Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel adaletin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: Güney Afrika cumhuriyetinde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335–358.
- Pajares, F. (2009). Toward a positive psychology of academic motivation: the role of self-efficacy beliefs. *Handbook of positive psychology in schools*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Poyraz, K. ve Kama, B. (2008). Algılanan iş güvencesinin, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143–164.
- Rızaoğlu, B. ve Ayyıldız, T. (2008). Konaklama işletmelerinde örgüt kültürü ve iş tatmini: Didim örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 7–20.
- Sabuncuoğlu, E. T. (2007). Eğitim, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ege Academic Review*, 7(2), 613–628.
- Sat, S. (2011). *Örgütsel ve bireysel özellikler açısından iş doyumunu ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki: Alanya’ da banka çalışanları üzerinde bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi SBE, Adana.
- Scandura, T. A., Graen, G. B. and Novak, M. A. (1986). When managers decide not to decide autocratically: An investigation of leader-member exchange and decision influence. *Journal of Applied Psychology*, 71(4), 579–584.
- Seligman, M. E. P. and Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14.
- Seligman, M. E. P., Rashid, T. and Parks, A. C. (2006). Positive psychotherapy. *American Psychologist*, 61(8), 774–788.

- Sönmezer, M. G. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışan öğretmenler ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan emeklilik veya istifa nedeniyle özel eğitim kurumlarında çalışanların iş tatmin düzeylerinin karşılaştırmalı analizi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Sönmezer, M. G. ve Eryaman, M. Y. (2008). Kamu ve özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin karşılaştırılması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(2), 189–212.
- Sparrowe, R. T. and Liden, R. C. (1997). Process and structure in leader- member exchange. *Academy of Management Review*, 22(2), 522–552.
- Stajkovic, A. D. and Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 142(2), 240–261.
- Sunar, S. (2016). *Örgütsel adaletin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bankacılık sektöründe bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
- Taşlıyan, M. (2007). Turizm ve seyahat sektöründe çalışanların iş tatmini ile müşterilerin memnuniyeti arasındaki ilişki: Kahramanmaraş'ta bir alan çalışması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(9), 185–195.
- Tekin, V.N. (2009). *SPSS uygulamalı istatistik teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Toker, B. (2007). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir'deki beş ve dört yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92–197.
- Uyguç, N. ve Çımrın, D. (2004). DEÜ araştırma ve uygulama hastanesi merkez laboratuvarı çalışanlarının örgüte bağlılıklarını ve işten ayrılma niyetlerini etkileyen faktörler. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 91–99.
- Ünlüsoy Dinçer, N. (2010). *Hemşirelerin işyeri şiddetine maruz kalma durumları ile iş doyumları ve işten ayrılma eğilimleri*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Van de Schoot, R. and Miocević, M. (2020). *Small sample size solutions: A guide for applied researchers and practitioners*. Taylor & Francis Group.
- Vecchio, R. and Gobdel, B. (1984). The vertical-dyad linkage model of leadership: Problems and prospects. *Organizational Behavior And Human Performance*, 34, 5–21.

- Verma, J. P. and Verma, P. (2020). *Determining Sample Size and Power in Research Studies*. Springer, Singapore.
- Walumbwa, F. O., Luthans, F., Avey, J. B. and Oke, A. (2011). Authentically leading groups: The mediating role of collective psychological capital and trust. *Journal of Organizational Behavior*, 32(1), 4–24.
- Wasti, S. ve Önder, Ç. (2002). İş güvencesi endeksi ve iş güvencesi memnuniyeti ölçeği: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23–47.
- Werner, I. (1993). *Liderlik ve yönetim*. İstanbul: Rota Yayınları.
- Wright, T. A. and Cropanzano, R. (1998). Emotional exhaustion as a predictor of job performance and voluntary turnover. *Journal of Applied Psychology*, 83(3), 486–493.
- Youssef, C. M. and Luthans, F. F. (2009). An integrated model of psychological capital in the workplace. *Oxford handbook of positive psychology and work*. Oxford University Press.
- Zhao, Z. and Hou, J. (2009). The study on psychological capital development of intrapreneurial team. *International Journal of Psychological Studies*, 1(2), 35-40.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Büyükkaymakçı, Y. ve Sundu, M. (2021). Lider üye etkileşiminin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici rolü. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5276-5313. DOI: 10.26466/opus.918842.

Simülasyon Yaklaşımıyla Türkiye’de Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Elektrik Talebi Öngörüsü¹

DOI: 10.26466/opus.899204

*

Fatih Soğukpınar* - Gökhan Erkal** - Hüseyin Özer***

* Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, Erzurum/Türkiye

E-Posta: sogukpinarfatih@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-6551-1555](https://orcid.org/0000-0001-6551-1555)

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İİBF, Erzurum/Türkiye

E-Posta: gerkal@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8016-5566](https://orcid.org/0000-0001-8016-5566)

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İİBF, Erzurum/Türkiye

E-Posta: hozer@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4915-6447](https://orcid.org/0000-0003-4915-6447)

Öz

Enerji; ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan, uluslararası politikalarına yön veren ve üretimin sürdürülebilirliği için temel bir üretim faktörüdür. Nüfus artışı, sanayileşme, teknolojik gelişmeler, artan yaşam standartları ve bunlara bağlı olarak hızla artan enerji tüketimi, enerji talebinin her geçen gün daha da artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, enerjide büyük ölçüde dışa bağımlı olan Türkiye'nin yerli ve yenilenebilir kaynaklarının potansiyeli ve bu alanda uygulanan politikalar, üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Bu çalışma, Türkiye’de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarını simülasyon yöntemi ile değerlendirek, ülkenin gelecekteki plan, program ve politikalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikaları toplam elektrik enerjisi talep tahminiyle değerlendirilmiştir. Bu amaçla ilk olarak, uzun ve kısa dönemli ilişkiler, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi Yaklaşımı ile incelenmiştir. Daha sonra, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2019-2023 Stratejik Planı çerçevesinde hazırlanan düşük, baz ve yüksek senaryolara dayalı simülasyon yaklaşımı ile 2023 yılı sonuna kadar öngörü yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki yenilenebilir enerji politikalarının genel elektrik talebini azalttığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Elektrik Enerjisi, ARDL Sınır Testi, Simülasyon.

¹ Bu çalışma birinci yazarın 2020 yılında Prof. Dr. Hüseyin Özer ve Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Erkal danışmanlığında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Politikalarının Simülasyon Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Electricity Demand Forecasting to Based Renewable Energy in Turkey by Simulation Approach

*

Abstract

Energy; it is a fundamental production factor that reflects the social and economic development level of countries, guides their international policies and for the sustainability of production. Population growth, industrialization, technological developments, increasing living standards and the rapidly increasing energy consumption due to these causes the energy demand to more increase day by day. In this context, the potential of domestic and renewable resources of Turkey, highly foreign dependent in energy, and the policies implemented in this field are the issues that should be emphasized. This study aims to contribute to the country's future plans, programs and policies, assessing by simulation method the renewable energy policies implemented in Turkey. In the study, Turkey's renewable energy policies were evaluated by the total electricity energy demand estimation. For this purpose, firstly, long- and short-term relationships were examined with Autoregressive Distributed Lag Boundary Test approach. Then, a forecast was made until the end of 2023 with the simulation approach based on low, base and high scenarios, prepared within the framework of the 2019-2023 Strategic Plan of the Ministry of Energy and Natural Resources. The obtained results, the renewable energy policies in Turkey have been revealed reduce overall electricity demand.

Key Words: *Renewable Energy, Electrical Energy, ARDL Boundary Test, Simulation.*

Giriş

İnsanların yaşamlarını sürdürmelerinde zorunlu bir ihtiyaç olan enerji, ülke ekonomilerinin temelini oluşturmaktadır. Ekonomik gelişimin sağlanması için enerjinin güvenli ve sürdürülebilir olarak temin edilmesi ve etkin kullanımını gerekmektedir. Dünyada ihtiyaç duyulan enerji büyük oranda yenilenebilir (fosil yakıt) enerji kaynaklarından (kömür, petrol ve doğalgaz) elde edilmektedir. Bu fosil enerji kaynaklarının tüketimi günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir. Ancak 1973 petrol krizi sonrasında bu enerji kaynakları arz güvenliği sorunu ile karşı karşıya gelmiştir. Karşılaşılan bu sorun neticesinde dünya alternatif enerji kaynakları arayışına yönelmiştir. Bu süreçte fosil yakıtlara alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynakları önem kazanmaya başlamıştır.

Enerji bileşenlerine ayrılarak incelendiğinde elektriğin en kaliteli enerji bileşeni olduğu ve enerji tüketimi içindeki payının hızla arttığı görülmektedir. Elektriği sırasıyla doğalgaz, petrol, kömür ve bio yakıtlar takip etmektedir (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007). Bir ülkenin elektrik enerjisi tüketimi o ülkenin kalkınmışlığının bir göstergesidir (Üstün vd., 2009). Ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir araç olarak elektrik enerjisi üretimi ve tüketimi ülkelerin gelişimine bağlı olarak artmaktadır. Buradan hareketle elektrik enerjisi talebi hem üretim hem de tüketim faaliyetlerinin gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmekte ve ülkelerin ekonomisini etkileyen önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir (Demir ve Görür, 2020).

Yenilenebilir ve yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitli yöntemlerle dönüştürülmesi sonucu elde edilen ve ikincil enerji kaynağı olan elektrik enerjisi, üretim ve tüketim bağlamında paralellik göstermektedir. Elektrik enerjisi depolanamadığı için üretildiği anda tüketilmesi gereken bir enerji çeşididir. Elektrik enerjisi talebinin kendine özgü bu yapısı nedeni ile üretim-tüketim dengesi önem arz etmektedir. Bu ise talep tahminlerinin önemini artırmaktadır (Akan ve Tak, 2003). Bu çerçevede enerji kaynaklarının talep analizi ülkelerin enerji politikalarının belirlenmesinde çok büyük öneme sahiptir.

Yenilenebilir enerji kaynakları; doğada hazır bir şekilde bulunan, kullandıkça tükenmeyen, kısa sürede kendini yenileyebilen kısaca sürdürülebilir bir özelliğe sahip olan enerji kaynaklarıdır. Türkiye'de 18.05.2005 tarihin-

de 25819 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5346 sayılı "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun" ile değer kazanan yenilenebilir enerji kaynakları; Güneş enerjisi, Rüzgâr enerjisi, Jeotermal enerji, Biyokütle enerjisi ve Hidrolik enerji gibi fosil kökenli olmayan kaynaklardan oluşmaktadır. Türkiye temiz enerji için kullanılabilir bu yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Ayrıca coğrafi konumu bu kaynakların etkin kullanımını mümkün kılmaktadır (Yurdadoğ ve Tosunoğlu, 2017). Ancak Türkiye bu kaynaklardan sadece hidrolik enerji kaynaklarını yoğun bir şekilde kullanmakta, enerji ihtiyacının geri kalan kısmını dışarıya bağımlı olarak yenilenemez (fosil yakıtlı) enerji kaynaklarından karşılamaktadır. Bu fosil yakıtlara bağımlılık ekonomik olumsuzlukların yanı sıra iklim değişikliğine neden olan sera gazı salınımının artmasına yol açmaktadır. Nitekim iklim değişikliğinin neden olduğu olumsuzlukları önlemek için 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile küresel sıcaklık artışının ilk aşamada 2 °C'nin altında tutulması hedeflenmiştir. Bu hedefe ancak elektrik üretiminde fosil yakıtların payının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması ile ulaşılabileceği anlaşılmaktadır (Akdağ ve Gözen, 2019).

Bu çalışmada, Türkiye’de uygulanan yenilenebilir enerji politikaları elektrik enerjisi talep tahminiyle değerlendirilmiştir. Türkiye’de toplam elektrik enerjisi talebini ekonometrik modellerle ele alan mevcut çalışmada, hazırlanan senaryolar doğrultusunda simülasyon yaklaşımı kullanılarak 2023 yılı sonuna kadar elektrik talebi öngörüsünde bulunulmuştur. Çalışmada öncelikle yenilenebilir enerji politikaları hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiş ve daha sonra konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir. Son bölümde ise çalışmanın metodolojisi ve araştırma sonuçlarına ilişkin temel bulgular ortaya konulmuştur.

Yenilenebilir Enerji Politikaları

Yenilenebilir enerji; güneş, rüzgâr, su, jeotermal ısı ve atık gibi doğal kaynaklardan üretilen ve doğal olarak yenilenen enerjidir. Yenilenebilir kaynaklar ise kısa sürede yenilenebilen sınırsız doğal kaynaklardır (Gorjian, 2017). Yenilenebilir enerji teknolojileri bu doğal enerji kaynaklarını kullanılabilir enerji formlarına (elektrik, ısı ve yakıt) dönüştürmektedir. Doğal bir

süreçle hızla yenilene bu enerji kaynakları, herhangi bir çevre problemi oluşturmamaktadır. Bu kaynakların en önemli avantajı, yıl boyunca mevcut olması ve bir kerelik yatırımla çevreyi etkilemeden onlarca yıl enerji elde edilmesidir (Alrikabi, 2014).

Teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesine paralel olarak dünyada enerjiye olan ihtiyaç zamanla artmaktadır. Artan bu enerji ihtiyacı günümüzde büyük oranda fosil kaynaklardan karşılanmaktadır. Tüketilen bu fosil kaynakların sınırlı bir potansiyele sahip olması ve oluşturduğu çevresel sorunlar özellikle bu kaynaklar özelinde dışa bağımlı olan ülkeleri alternatif olarak yerli ve yenilenebilir kaynaklara yöneltmiştir. Ülkeler fosil yakıt tüketimini ve dışa bağımlılığı azaltmak için çeşitli politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Birçok ülke yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını daha yaygın hale getirmek amacıyla çeşitli hedefler belirlemekte ve bu hedefleri gerçekleştirmek için farklı teşvik yöntemleri uygulamaktadır. Bu yöntemler genel olarak düzenleyici ve mali olmak üzere iki şekilde gruplandırılmaktadır. Sabit fiyat garantisi, prim garantisi, ihale yöntemi, yeşil sertifika ve net ölçüm ve net faturalama düzenleyici teşvik yöntemleri olarak adlandırılırken; kamu desteklemeleri ve hibeleri, vergi muafiyetleri ve indirimleri ise mali teşvik yöntemleri olarak gruplandırılmaktadır (Yeğen, 2018).

Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi konusunda ilk adımın 10.05.2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” ile atıldığı söylenebilir. Günümüzde Türkiye’de yenilenebilir enerji alanında uygulanan politikalar sabit fiyat garantisi, lisanssız üretim ve mali teşvikler (KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti vs.) olarak sıralanabilmektedir. Türkiye’de yenilenebilir enerji santrallerinin kurulmasını teşvik etmek amacıyla geliştirilen Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması (YEKDEM), yenilenebilir enerji tesislerine bazı avantajlar sağlamak üzere tasarlanmıştır. Tesisin üretime başladıktan sonra Yenilenebilir Enerji Kanunu kapsamında garantili fiyatlardan elektrik satış hakkına sahip olması bu avantajların başında gelmektedir. İkinci önemli avantaj ise santralin kurulum aşamasında yerli ekipman kullanılması halinde, ekipmanın cinsine göre, garantili alım fiyatına ek olarak ve yerlilik oranına nispetle yerli ekipman teşviki sağlanmasıdır.

Türkiye elektrik enerjisi üretiminde yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha yoğun bir şekilde kullanılması, bu kaynakların güvenilir ve eko-

nomik bir şekilde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesi doğrultusunda geleceğe yönelik hedefler belirlemiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) tarafından hazırlanan 2019-2023 Stratejik Planında Amaç (A1) ve Hedef (H1.1) adı altında bu hedefler belirtilmiştir. Bu stratejik planda yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik kurulu gücünün toplam kurulu güce oranının %59’dan %65 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya konu olan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan simülasyon uygulamasında baz senaryo olarak da kullanılan bu hedefler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Göre Türkiye’nin Elektrik Kurulu Gücü 2019-2023 Stratejik Plan Hedefleri (kümülatif, MW)

Kaynaklar	2019	2020	2021	2022	2023
Güneş enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü (MW) (kümülatif)	5.750	7.000	7.750	8.500	10.000
Rüzgâr enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü (MW) (kümülatif)	7.633	8.883	9.633	10.633	11.833
Hidroelektrik enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü (MW) (kümülatif)	29.748	31.148	31.688	31.688	32.037
Jeotermal enerji ve biyokütle enerjisine dayalı elektrik kurulu gücü (MW) (kümülatif)	2.678	2.717	2.772	2.828	2.884
Yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik kurulu gücü (MW) (kümülatif)	45.809	49.748	51.843	53.649	56.804

Tablo 1’de görüldüğü üzere, yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücünün (YEKKG) 2019 yılında toplam 45.809 MW, 2020 yılında 49.748 MW, 2021 yılında, 51.843 MW, 2022 yılında 53.649 MW ve 2023 yılında ise 56.804 MW olması hedeflenmiştir (ETKB, 2019).

Literatür Taraması

Türkiye’de enerji talep öngörülleri konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde kullanılan yöntemlerin genellikle ekonometrik modeller ve sezgisel algoritma tabanlı modeller olduğu gözlemlenmiştir (Esen, 2013). Ekonometrik tahmin yöntemlerini kullanarak elektrik talebi öngörüsü yapılan çalışmalar literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Bakırtaş vd. (2000), 1962-1996 dönemi için Türkiye’deki elektrik talebi ve gelir arasındaki uzun dönemli ilişkiyi eşbütünleşme ve hata düzeltme mo-

dellerini kullanarak incelemiş, tek değişkenli ARMA yöntemiyle elektrik tüketimini modellemiş ve 1997-2010 yılları için elektrik talebi tahmininde bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre elektrik tüketimi ile gelirin uzun dönemde birlikte hareket ettiği, elektrik tüketiminin gelir esnekliğinin oldukça yüksek olduğu ve gelecekteki elektrik tüketiminin bu yüksek seviyelerde devam edeceği tespit edilmiştir.

1970-2000 yılları arasında elektrik tüketimi, elektrik fiyatları, GSMH, nüfus, elektrikli ev aletleri üretimi, bina sayısı değişkenlerini kullanan Akan ve Tak (2003), Türkiye için elektrik talebini toplam ve tüketici grupları bazında incelemiştir. En küçük kareler (EKK) yöntemiyle modeller oluşturulduktan sonra hata düzeltme modelini kullanarak düşük, orta ve yüksek büyüme senaryosu varsayımlarından hareketle 2001-2005 yılları arasında talep tahmininde bulunmuştur. Elde edilen bulgular, elektrik talebinin gelire karşı fiyattan daha duyarlı olduğunu ve 2005 yılına kadar olan dönemde elektrik talebinin önemli oranlarda artacağını göstermiştir.

Erdoğan (2007), eşbütünleşme analizi ve ARIMA modellemesini kullanarak Türkiye'deki elektrik talebinin kısa ve uzun vadeli fiyat ve gelir esnekliklerini tahmin etmiş, 2005-2014 dönemi için elektrik talebini tahmin ederek sonuçları resmi tahminlerle karşılaştırmıştır. Çalışmada ilk olarak, tüketicilerin fiyat ve gelir değişikliklerine tepkisinin oldukça sınırlı olduğu ve bu nedenle Türkiye elektrik piyasasında ekonomik düzenlemeye ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir sonuca göre, resmi elektrik talebi tahminlerinin elektrik talebini fazlasıyla abartması nedeniyle tutarlı bir enerji politikasının geliştirilmesini zora soktuğu ifade edilmiştir.

Nüfus artışı ve kişi başına düşen enerji tüketimi artış oranını kullanan Yumurtacı ve Asmaz (2004), doğrusal regresyon yöntemiyle Türkiye'nin 2050 yılına kadarki elektrik enerjisi tüketimini tahmin etmiştir. Çalışma aynı zamanda 2050 yılında tüm hidro enerji potansiyel kullanımı durumunda enerji ihtiyacının değerlendirilmesini de içermektedir. Elde edilen sonuca göre, Türkiye'nin 2050 yılında elektrik enerjisi ihtiyacının yaklaşık 1.173 milyar kWh olacağı ve hidroelektrik potansiyelini kullandığı düşünüldüğünde, diğer enerji kaynaklarından üretilen 360 milyar kWh enerjiye ihtiyaç duyulacağı tespit edilmiştir. Bu değerlere göre bu 360 milyar kWh enerji üretimi için 2050 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerektiği ortaya konulmuştur.

Dilaver ve Hunt (2011), 1960-2008 yıllarına ilişkin toplam elektrik tüketimi, GSYİH ve elektrik fiyatları arasındaki ilişkiyi yapısal zaman serisi analizi tekniğiyle araştırmış ve farklı varsayımlarla 2020 yılı için Türkiye’nin toplam elektrik talebini tahmin etmiştir. Sonuçlara göre, gelir ve fiyat esneklikleri sırasıyla 0.17 ve -0.11 olarak bulunmuş ve UEDT (Underlying Energy Demand Trend=Temel Enerji Talep Eğilimi) genel olarak yukarı doğru eğimli (elektrik kullanımı) ancak genel olarak azalan bir oranda bulunmuştur. Tahmin edilen denkleme ve farklı tahmin varsayımlarına dayanarak, Türkiye’nin toplam elektrik talebinin 2020’de 259 TWh ile 368 TWh arasında olacağı tahmin edilmiştir.

Literatürde yapay zekâ modelleri ile yapılan çalışmalarda genellikle, genetik algoritma, yapay sinir ağları ve karınca kolonisi gibi metotlar kullanılmaktadır. Yiğit (2011), ekonomik göstergelere (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla, Nüfus, İthalat ve İhracat) dayalı GAETM Lineer ve GAETM Karesel isimli iki farklı model kullanarak Türkiye’nin 2020 yılına kadar ihtiyaç duyduğu net Elektrik Enerjisi Tüketimini Genetik Algoritma yaklaşımıyla tahmin etmiştir. Türkiye’nin 2020 yılında elektrik enerjisi talebinin geliştirilen GAETM Lineer modeli ile 452,47 TWh, GAETM Karesel modeli ile ise 354,29 TWh olacağı tahmin edilmiştir.

1970-2015 yıllarına ait Türkiye elektrik enerjisi verilerini kullanarak yaptığı çalışmada Ekinci (2019), yapay sinir ağları (YSA) ve adaptif ağ tabanlı bulanık mantık çıkarım sistemi (ANFIS) yöntemleri ile tahminde bulunmuş, elde ettiği tahmin sonuçlarını gerçek verilerle kıyaslayarak iki yöntemin performansını incelemiştir. Sonuçlara göre, YSA modelinin ortalama mutlak yüzde hatası (MAPE) % 3,69 iken, ANFIS modeli için karşılık gelen değer % 3,35 olarak bulunmuştur. Bu değerler, ANFIS modelinin YSA yönteminden daha doğru bir şekilde elektrik tüketim tahmini yaptığını göstermiştir.

Türker ve Köksal (2008), geliştirdikleri ekonometrik ve yapay sinir ağları modelleriyle Türkiye’nin 2020 yılına kadar elektrik talebi ve tepe yük değerlerini tahmin etmiştir. Türkiye geneli uzun dönem talep tahminleri, planlanan termik santrallerin yakıt türleri bazında dağıtılmıştır. Bu yakıt türlerinin emisyon faktörleri kullanılarak Türkiye’nin uzun dönem CO₂ emisyonu elde edilmiştir. Oluşturulan kötümser, vasat ve iyimser senaryolara göre, Türkiye’de 2020 yılı için elektrik tüketim değerleri sırasıyla 325 TWh, 374 TWh ve 413 TWh olarak tahmin edilmiştir. Bunun yanında, 2020 yılında

yaklaşık CO₂ emisyonunun senaryolara göre sırasıyla 138, 177 ve 207 milyon ton olması öngörülmüştür.

Kaynar vd. (2016), Türkiye'nin 1974-2014 yılları arasında elektrik tüketimini; gayri safi yurtiçi hâsıla, ithalat, ihracat ve nüfus değişkenlerini kullanarak, genel algoritma ve destek vektör regresyon (DVR) yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Elde edilen %3.66 hata performansı bu metodun başarılı bir tahmin yöntemi olduğunu ve sıkça kullanılan klasik regresyon ve yapay sinir ağları yöntemlerine alternatif olarak kullanılabilceğini göstermiştir.

Özger vd. (2019)'da zaman serisi tekniklerinden biri olan ve mevsimsellik içeren Holt-winters üstel düzeltme (HWÜD) yöntemindeki parametrelerin tespit edilmesinde genetik algoritmayı kullanarak elektrik yük tahmini yapmıştır. Parametre tespitinde optimizasyon hedef fonksiyonu olarak ortalama mutlak sapma (MAD) kullanılmıştır. Yapılan çalışmada MAPE, MAD ve MPE hataları gösterilmiş olup, önerilen yaklaşımın elektrik yük tahmini için uygun olduğu belirlenmiştir.

Enerji talebi konusunda geçmiş yıllardan beri birçok çalışma yapılırken, yenilenebilir enerji kaynakları son yıllarda araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Çalışma konusunun Türkiye'de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi olması nedeniyle bu konuda yapılmış çalışmalara da değinilmesi önem arz etmektedir. Yurdadoğ ve Tosunoğlu (2017), Türkiye'de yenilenebilir enerji gelişimi için kullanılan kamu desteklerini incelemiş ve dünya kıyaslamasına göre ülkemizde bu alandaki teşviklerin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Kentsel dönüşüm çerçevesinde sürdürülebilir yapılar (binalar) ve yenilenebilir enerji konusunda dünyada uygulanan teşvik örneklerini araştıran Özdemir vd. (2017), yapılacak toplu konut projelerinde ve sanayi tesislerinde sürdürülebilir sistemlerin kullanılmasının zorunlu hale gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Flora vd. (2019), çatılarda güneş enerjisinden elektrik üretimi için uygulanan teşviklerden yola çıkarak hanelerde enerji kullanımı, fotovoltaik panellerin kurulum maliyetleri ve Türkiye'nin güneş enerjisi potansiyeline dayalı varsayımlarla bir geri ödeme süresi modeli hazırlamıştır. Çalışma sonucunda bağımsız bir güneş enerjisi sisteminin şu anda 11 yıllık geri ödeme süresi ve %0,8'lik bir yatırım getirisi olduğunu, maliyetlerdeki azalmayla birlikte bu sürenin 2030 yılında 4,4 yıla düşeceği ve getirisinin %17'ye yükseleceğini öngörmüştür. Çınar ve Yılmaz (2015), sekiz gelişmekte olan ülke verilerini kullanarak 1990-2013 yıllarını kapsayan dönem için panel veri seti yardımıyla yenile-

nenilenebilir-yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Araştırma neticesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve yenilenebilir kaynakların etkisinden daha büyük olduğunu tespit etmiştir. Bağcı (2019), Türkiye’nin cari dengesi ve enerji ithalatı ilişkisini incelemiş, Türkiye’nin cari açığının büyük kısmının enerji ithalatından kaynaklandığını belirtmiştir. Türkiye’nin yeterince faydalanmadığı yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla önem vermesinin gerekliliğini ve fosil kaynaklardan yenilenebilir kaynaklara geçişin etkin bir şekilde yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. 1990-2017 dönemini kapsayan verileri kullanarak Türkiye’de yenilenebilir- yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran Anatórk ve Özata (2019), sermaye (K) ve emeği (L) de dâhil ettiği çok değişkenli bir model kullanmıştır. Çalışma neticesinde ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Türkiye’de yapılan araştırmaların yanı sıra dünyada da çalışma konusuyla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Park vd. (2013), Kore’de üç elektrik senaryosunun enerji, çevresel ve ekonomik etkilerini Uzun Dönem Enerji Alternatifleri Planlama Sistemi (Long-range Energy Alternatives Planning System, LEAP) modelini kullanarak 2050’ye kadar analiz etmiştir. Çalışmadaki senaryolar; temel (BL), yeni hükümet politikası (GP) ve sürdürülebilir toplum (SS) senaryolarından oluşmaktadır. 2050’de BL ve GP senaryolarında üretilen elektriğin çoğunu nükleer ve kömürle çalışan elektrik santralleri oluştururken, SS senaryosu 2050’de en fazla elektriği yenilenebilir enerjinin üreteceğini öngörmüştür.

Nwulu ve Agboola (2011), Nijerya’daki elektrik endüstrisinin durumunu değerlendirmiş ve son yıllarda ülkedeki elektrik üretimi ve tüketimini göz önünde bulundurarak Nijerya’nın yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelini araştırmıştır. Çalışmada ülkedeki enerji üretimini iyileştirmek için özellikle hidroelektrik, güneş, rüzgâr ve biyokütle olmak üzere başlıca yenilenebilir enerji kaynaklarının bir tahmini yapılmıştır. Buna göre, Nijerya’nın sahip olduğu büyük miktardaki yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ülkenin enerji talebini rahatlıkla karşılayabileceği ve aynı zamanda komşularına elektrik enerjisi ihraç edebileceği belirlenmiştir.

Aslani vd. (2014), bir nedensel döngü diyagramı ve sistem dinamikleri modeli kullanarak 2020 yılına kadar Finlandiya’nın yenilenebilir enerji poli-

tikalarının üç farklı senaryosunu değerlendirmiştir. Analiz sonuçları, Finlandiya'da 2020 yılına kadar %7 elektrik/ısı tüketim artışına rağmen, ithal kaynaklara olan bağımlılığın tanımlanan senaryolara bağlı olarak %1 ile %7 arasında azalacağını göstermiştir.

Zhang vd. (2012), Japonya'nın geleceğin güvenli ve temiz bir elektrik sistemini gerçekleştirmesi için, farklı nükleer güç geliştirme politikalarına göre 2030 için üç elektrik tedarik senaryosu önermiş ve yenilenebilir enerji üretiminin maksimum katkısını değerlendirmiştir. Senaryo analizi, teknolojik, ekonomik ve çevresel açıdan kısıtlamalar içeren saatlik simülasyon modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen kurulu kapasite karması, elektrik üretim karması, CO2 emisyonları ve senaryoların üretim maliyetleri karşılaştırılarak, gelecekte Japonya'da bir elektrik sisteminde yenilenebilir enerji üretiminin payı ve nükleer enerji payı ile ilişkisi ortaya konulmuştur.

Veri Seti ve Yöntem

Mevcut çalışmada araştırmaya konu olan Türkiye'de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi simülasyon yaklaşımı kullanılarak elektrik enerjisi talebi yönünden yapılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı değişken olarak kullanılan Toplam Elektrik Talebi için TÜİK veri tabanından alınan net elektrik tüketimi değerleri kullanılmıştır.

1988-2017 dönemini kapsayan mevcut çalışmada veriler yıllık olup temelde elektrik talebini etkileyen faktörlerden oluşmaktadır. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değişkenine ait veriler modelde geliri temsilen 2010 Sabit Fiyatlarıyla (US\$) kullanılmış ve Dünya Bankası (World Bank, WB) veri tabanından alınmıştır. Ayrıca modelde ekonomik gelişmişliği temsilen kullanılan Kentleşme Oranı değişkeni verileri de Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Çalışmada Elektrik Fiyatı değişkenine ait veriler Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency, IEA)'ndan, mevsimsel şartları temsilen kullanılan Temmuz Ayı Ortalama Sıcaklık değişkeni verileri Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)'nden elde edilmiştir. Araştırmaya konu olan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan modele dâhil edilen Yenilenebilir Enerji Kaynakları (güneş, rüzgâr, jeotermal, hidroelektrik ve biyokütle enerjisi) Toplam Kurulu Gücü (YEKKG) verileri ise Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ)'nden alınmıştır. Kurulan ekonometrik modelde Kentleşme Oranı (KO) haricindeki değişken-

lere ait tüm veriler logaritmik formda kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait ayrıntılı bilgiler Tablo 2’de açıklanmıştır.

Tablo 2. Kullanılan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Kısaltma	Açıklama	Kaynak	Birim
LTPET	Toplam Elektrik Talebi’nin Logaritması	TÜİK	GWh
LGSYH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla’nın Logaritması	WB	2010 Sabit Fiyatlarıyla US\$)
LOEF	Ortalama Elektrik Fiyatı’nın Logaritması	IEA	pence/kWh
LTOS	Temmuz Ayı Ortalama Sıcaklığı’nın Logaritması	MGM	°C
LYEKKG	Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kurulu Gücü’nün Logaritması	TEİAŞ	MW
KO	Kentleşme Oranı	WB	Toplam Nüfus’un %’si

Zaman serileri analizinde modellerin ampirik bir tahminini yapmadan önce, çalışmada kullanılan serilerin durağanlık açısından incelenmesi önemli bir adımdır. Bu nedenle çalışmada öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları hem geleneksel hem de yapısal kırılmaya izin veren birim kök testleriyle araştırılmıştır. Geleneksel birim kök testlerinden Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen “KPSS” testi ve yapısal kırılmaya izin veren birim kök testlerinden Lee ve Strazicich (2003; 2004) tarafından geliştirilen “LS” testi kullanılmıştır. Durağanlık testi yapılan seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Eşbütünlüşme ilişkisinin belirlenmesinden sonra uzun ve kısa vadede elektrik talebi modellenmiş ve değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler belirlenmiştir. Son olarak simülasyon modelinde kullanılmak üzere oluşturulan düşük, baz ve yüksek senaryolar ışığında 2019-2023 dönemi için elektrik talebi öngörüsünde bulunulmuştur.

Temel Bulgular

Bu bölümde öncelikle çalışmadaki ampirik uygulamalar sonucunda elde edilen bulgulara, daha sonra oluşturulan senaryolar ışığında 2019-2023 dönemi için Türkiye Toplam Elektrik Talebi öngörülerine ve son olarak, sonuç ve konuyla ilgili önerilere yer verilecektir.

Birim Kök Test Sonuçları

Birim kök testleri ve yapısal kırılmaların varlığına yönelik araştırmalar, zaman serisi çalışmalarında güvenilir sonuçlar elde etmenin önemli bir parçası haline gelmiştir. Perron (1989), bir değişkenin yapısal kırılmaya sahip olduğunda, geleneksel birim kök testlerinin gücünün azaldığını ve sonuçların yanıltıcı olabileceğini belirtmiştir. Birim kök testlerinin yapısal kırılmalarla uygulanması önemli olmakla birlikte, zaman serisi çalışmalarının çoğu yapısal kırılma bulunma olasılığına yeterince önem vermemektedir. Serilerin durağanlığını tespit etmede farklı birçok birim kök testi kullanılmaktadır. Serilerin durağanlık koşulunun sağlanıp sağlanmadığını test etmek için kullanılan KPSS birim kök testinde sıfır hipotezi serinin durağan olduğu (birim kök içermediği) şeklinde kurulmaktadır. Çalışmada oluşturulan ekonometrik modelde kullanılan her bir değişken için %5 önem düzeyinde yapılan KPSS birim kök testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	DÜZEY I(0) LM İstatistiği		&	1.FARK I(1) LM İstatistiği		& Sonuç
	Sabit Terimli	Sabit Terim Trendli		Sabit Terimli	Sabit Terim Trendli	
TPET	0,711	0,169	0,293	0,222		I(1)
GSYH	0,709	0,159	0,207	0,156		I(1)
OEF	0,635	0,063	0,195	0,074		I(0)
TOS	0,405	0,076	0,086	0,082		I(0)
YEKKG	0,686	0,142	0,309	0,141		I(0)
KO	0,719	0,139	0,338	0,132		I(0)

%5 önem seviyesi için sabit terimli KPSS testinin LM test istatistiği asimptotik kritik değeri 0.463, sabit terim ve trendli KPSS testi için ise 0.146'dır. Buna göre; OEF, TOS, YEKKG ve KO serilerinin düzey değerlerine ait LM test istatistikleri, %5 önem seviyesinde KPSS testi kritik değerinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememiş ve serilerin düzeyde durağan oldukları belirlenmiştir. TPET ve GSYH serilerinin ise birinci farklarına ait LM test istatistikleri, %5 önem seviyesinde KPSS testi kritik değerinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememiş ve serilerin birinci farkları alındığında durağan oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmada karşılaştırma amacıyla birim kök testlerinden yapısal kırılmalara izin veren LS testi kullanılarak serilerde yapısal değişikliklerin varlığı test edilmiş ve sonuçlar KPSS birim kök testiyle karşılaştırılmıştır. Uygulanan LS birim kök testinde incelenen hipotezler aşağıdaki gibidir:

$H_0: \alpha = 0$ (seri bir (iki) kırılma ile durağan değil)

$H_1: \alpha < 0$ (seri bir (iki) kırılma ile durağan)

Bu araştırmada LS birim kök testini yapmak için, verilerin yıllık olması ve örneklem büyüklüğünün küçük olması dikkate alınarak maksimum gecikme uzunluğu $k=3$ olarak kabul edilmiştir. İlk olarak, CC modeli test edilerek kırılmalar için önemsiz katsayıları olan değişkenler ikinci aşamada AA modeliyle test edilmiştir. Bu iki aşamadan elde edilen sonuçlar ikiden az kırılma içeriyorsa, süreç bir kırılma için tekrarlanarak Lee ve Strazicich (2004) tarafından geliştirilen bir kırılma ile birim kök testi uygulanmıştır. Ekonometrik modelde kullanılan her bir değişken için %5 önem düzeyinde yapılan LS testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. LS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model	k	α (Test istatistiği)	Kritik Değer	Tb1	Tb2	Sonuç
TPET	CC	2	-6,202	-6,166	1999	2005	İki kırılmayla I(1)
OEF	AA	3	-4,274	-3,563	1996	2010	İki kırılmayla I(0)
GSYH	AA	3	-4,164	-3,563	1998	2010	İki kırılmayla I(0)
YEKKG	CC	3	-8,590	-6,185	1997	2007	İki kırılmayla I(0)
TOS	CC	3	-7,276	-6,175	1998	2006	İki kırılmayla I(0)
KO	CC	1	-6,959	-6,312	1993	2003	İki kırılmayla I(0)

OEF, GSYH, YEKKG, TOS ve KO serilerine ait test istatistikleri, %5 önem seviyesinde kritik değerden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiş ve serilerin yapısal kırılma(lar) ile durağan oldukları belirlenmiştir. TPET serisinin ise birinci farkına ait test istatistiği, %5 önem seviyesinde kritik değerden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiş ve serinin birinci farkı alındığında durağan olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmada incelenen her iki birim kök testi sonuçları dikkate alındığında, değişkenlerin bazıları I(0) bazıları ise I(1) çıkmıştır. Dolayısıyla bu sonuçlar değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin araştırılmasında ARDL yaklaşımının kullanılmasının bu çalışma için uygun bir yöntem olduğunu doğrulamaktadır.

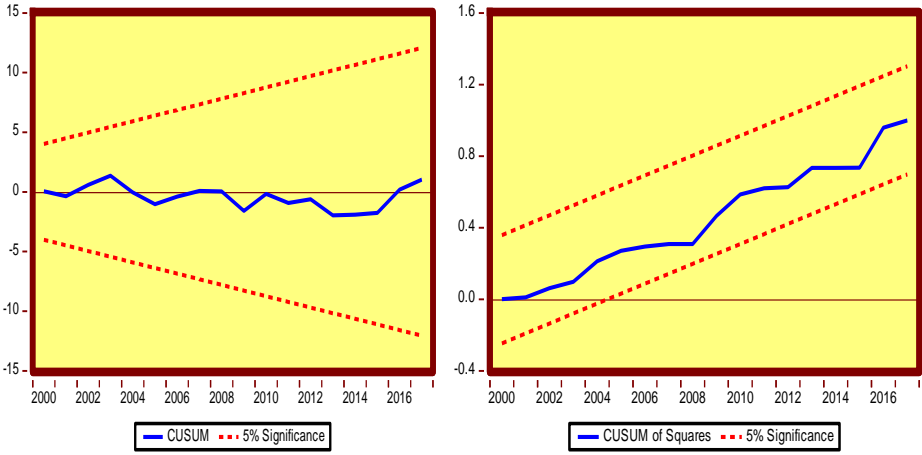
Eşbütünleşme Testi ve Varsayımlar

Türkiye'nin Toplam elektrik talebi modelinde, ARDL modelinin ilk aşaması olarak uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için maksimum gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiş ve değişkenler farklı gecikme kombinasyonları ile test edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan bilgi kriterine göre (SIC) en uygun model olarak ARDL (1, 0, 1, 2, 0, 0) modeli tahmin edilmiştir. Daha sonra belirlenen uygun gecikme uzunluğu göz önünde bulundurularak değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere, modelde hesaplanan F istatistik değeri %5 önem düzeyinde üst sınır değerinden büyük ($4,51 > 3,38$) olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiş, yani değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 5. Elektrik Talebi ARDL Sınır Testi Sonuçları

Uygun Gecikme Uzunluğu	(1, 0, 1, 2, 0, 0)		
F İstatistik Değeri	4,5198		
Önem Düzeyi	Alt Sınır	Kritik Değer	Üst Sınır
% 5	2,39		3,38
Tanısal Testler	İstatistikler		P Değeri
Breusch-Godfrey LM Testi	0,6807		0,5203
Breusch-Pagan-Godfrey Testi	0,6683		0,7268
Jarque-Bera Testi	0,7062		0,7024
Ramsey Reset Testi	0,0048		0,9451

Tahmin edilen ARDL (1, 0, 1, 2, 0, 0) modeli için tanısal test sonuçları da Tablo 5'te sunulmuştur. Breusch-Godfrey LM test istatistiğine ait p (0,5203) ve Breusch-Pagan-Godfrey test istatistiğine ait p (0,7268) değerleri 0,05'ten büyük oldukları için modelde sırasıyla otokorelasyon (ardışık bağımlılık) ve değişen varyans sorununun olmadığı ifade edilebilir. Jarque-Bera test istatistiğine ait p değerinin (0,7024) ve Ramsey Reset test istatistiğine ait p değerinin (0,9451) 0,05'ten büyük olması ise sırasıyla hata terimlerinin normal dağılım sergilediği ve model kurma hatasının olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığını incelemek ve modelde yapısal kırılma olup olmadığını araştırmak için CUSUM ve nispeten daha hassas olan CUSUM-SQ testleri kullanılmıştır (Coskun ve Eygü, 2020).

Grafik 1. Toplam Elektrik Talebi için Cusum ve Cusum-SQ Grafiği

Grafik 1 incelendiğinde, CUSUM ve CUSUM-SQ testi sonuçlarına göre model artıklarının %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içinde kaldığı görülmektedir. Bu durum ARDL modelindeki parametrelerin kararlı olduğu ve modelde yapısal değişimin olmadığı şeklinde ifade edilebilir. Elde edilen tüm bu istatistiki sonuçlar doğrultusunda kısa ve uzun dönem ilişkilerini belirlemek üzere ARDL modeli kurulabileceği belirlenmiştir.

Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı belirlendikten sonra ikinci aşamada uzun dönemli ilişkileri yansıtan parametreler tahmin edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenlere ait uzun dönem katsayıları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Toplam Elektrik Talebi Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t istatistiği	p değeri
LOEF	-0,1146	-2,8714	0,0102
LGSYH	0,3870	2,6993	0,0147
KO	0,1038	10,2292	0,0000
LYEKKG	-0,3173	-6,8644	0,0000
LTOS	0,4245	2,4990	0,0224
C	-3,7464	-1,2152	0,2400
R²: 0,999	DW: 2,24	F ist: 4076,483	p (F ist): 0,000

Tablo 6 incelendiğinde, uzun dönemde ortalama elektrik fiyatı ile toplam elektrik talebi arasında %5 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı ($p<0,05$) ve iktisadi beklentilere uygun (negatif) bir ilişki olduğu görülmektedir. Çalışma dönemi içerisinde toplam elektrik talebinin fiyat esnekliği -0,1146'dir. Başka bir ifadeyle, toplam elektrik fiyatında meydana gelen %1'lik bir artışın (veya azalışın), uzun dönem toplam elektrik talebinde yaklaşık %0,12 azalışa (veya artışa) neden olduğu söylenebilir. Modelde toplam elektrik talebi ile gayrisafi yurtiçi hâsıla arasında ise %5 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı ($p<0,05$) ve beklenildiği gibi pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Uzun dönemde gelir esnekliği 0,3870 olup, bu sonuç toplam elektrik talebinin uzun vadede gelirdeki değişikliklere nispeten duyarlı olmadığı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, gelirden meydana gelen %1'lik bir artışın (veya azalışın), uzun dönem toplam elektrik talebini yaklaşık %0,39 artırdığı (veya azalttığı) ifade edilebilir. Bu durum elektrik talebinin uzun vadede elektrik fiyatı ve gelirdeki değişiklikler açısından pek esnek olmadığını anlamına gelebilir. Elektrik talebinin, genel anlamda temel bir ihtiyaç olması bakımından bu durum beklenebilecek bir sonuçtur. Bunun bir başka nedeni olarak elektriğin ikame enerji eksikliği gösterilebilir. Bu durum, elektrik fiyatı veya gelirdeki değişiklikler karşısında, ikame imkânının olmaması nedeniyle elektrik tüketimine devam edileceği şeklinde yorumlanabilir.

Toplam elektrik talebini en çok etkileyen faktör 0,4245 katsayısı ile Temmuz ayı ortalama sıcaklık değişkenidir. Bu değişken, bağımlı değişken toplam elektrik talebi ile aynı yönlü ve %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,05$) bir ilişkiye sahiptir. Bu sonuç, hava koşullarının toplam elektrik talebi üzerinde önemli bir etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Elektrik, konutlarda sıcaklığın yüksek olduğu yaz aylarında serinleme (klima) amaçlı yoğun bir şekilde kullanılmakta iken, sanayide ise endüstriyel makinelerin çalışması nedeniyle yüksek ortam sıcaklığı ve iç havayı temizlemek için havalandırma amaçlı ve endüstriyel soğutucu olarak kullanılmaktadır. Diğer sektörlerde bu amaçlarla kullanım oranı nispeten daha az olduğu için bu sektörlerdeki elektrik talebi üzerinde hava koşullarının daha az etkili veya etkisiz olduğu söylenebilir. Genel anlamda elektriğin bahsi geçen amaçlar için kullanımının özellikle yaz aylarında toplam elektrik talebini artırdığı ifade edilebilir.

Ekonomik gelişimin bir göstergesi olarak modele dâhil edilen kentleşme oranı değişkeninin 0,1038 katsayı değerine ve p değerine bakılarak toplam elektrik talebi ile kentleşme oranı arasında iktisadi açıdan pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($p < 0,01$) olduğu söylenebilir. Ekonomik gelişime paralel olarak artan teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak elektrikli aletlerin çeşitliliği ve kullanımı ne kadar artarsa, elektrik talebinin o kadar artacağı şeklinde yorumlanabilir. Doğalgazın hemen hemen tüm sektörlerde kullanıldığı göz önüne alınarak, toplam elektrik talebi modelinde elektrik yerine ikame yakıt olarak doğalgaz fiyatı da bağımsız değişken olarak modele katılmış ancak istatistiki açıdan anlamlı olmadığından modelden çıkarılmıştır. Bu durumda doğalgazın bir bütün olarak elektriğin yerini tutmadığı ifade edilebilir.

Yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi amacıyla modele bağımsız değişken olarak dâhil edilen yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücünün toplam elektrik talebi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu anlamda elde edilen sonuca göre (-0,3173), yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü ile toplam elektrik talebi arasında negatif yönlü ve istatistiki açıdan %1 önem düzeyinde ($p < 0,01$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücünde meydana gelen %1’lik bir artışın (veya azalışın), uzun dönem toplam elektrik talebinde yaklaşık %0,32’lik bir azalışa (veya artışa) neden olduğu ifade edilebilir. Bu sonuç yenilenebilir enerji kaynaklarının gerek yüksek maliyete ihtiyaç duyan teknolojiler gerekse geliştirilen politikaların eksik ve yetersiz oluşu gibi nedenlerden dolayı ülkemizde henüz istenilen düzeyde kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin katsayıları tahmin edilip ve katsayılar hakkında değerlendirmeler yapıldıktan sonra, hata düzeltme modeli ile kısa dönem parametreleri tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7’den de görüldüğü gibi kısa dönemde elektrik fiyatı değişkeni, %5 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı ($p < 0,05$) olsa da kısa dönem fiyat esnekliği (-0,0455) oldukça küçüktür. Bu sonuç uzun dönemde olduğu gibi tüketicilerin kısa dönemde de elektrik fiyatındaki değişikliklere pek duyarlı olmadıklarını göstermektedir. Modelin kısa dönem gelir esnekliği

(0,5459) olup beklenildiği gibi gelirin toplam elektrik talebini pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin istatistiki açıdan %1 önem seviyesinde anlamlı olduğu ($p<0,01$) tespit edilmiştir. Buna göre, gelirden meydana gelecek %1'lik bir artışın (veya azalışın), kısa dönem toplam elektrik talebini yaklaşık %0,55 artırdığı (veya azalttığı) söylenebilir. Bu sonuçlar toplam elektrik talebinin fiyat ve gelirdeki değişimler açısından kısa dönemde de pek esnek olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 7. Toplam Elektrik Talebi Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>p değeri</i>
<i>D(LOEF)</i>	-0,0455	-2,4561	0,0244
<i>D(LGSYH)</i>	0,5459	9,9359	0,0000
<i>D(KO)</i>	0,0198	0,7909	0,4393
<i>D(KO(-1))</i>	-0,1156	-3,8427	0,0012
<i>D(LYEKKG)</i>	-0,1701	-3,6486	0,0018
<i>D(LTOS)</i>	0,2059	3,5773	0,0022
<i>HDT (-1)</i>	-0,5510	-8,5039	0,0000

Kısa dönemde 0,2059 katsayısı ile temmuz ayı ortalama sıcaklık değişkenini toplam elektrik talebiyle aynı yönlü bir ilişkiye sahip ve istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,01$). Bu durumda, hava koşullarının kısa dönemde de toplam elektrik talebini etkilediği söylenebilir. Yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü değişkeninin toplam elektrik talebi üzerindeki etkisi kısa dönemde de uzun dönem bulgularını destekler niteliktedir. Bu anlamda elde edilen sonuç (-0,1701) yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü ile toplam elektrik talebi arasında kısa dönemde de negatif ve istatistiki açıdan %1 önem düzeyinde ($p<0,01$) anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. 0.0198 katsayı değerine ve p değerine (0,4393) bakarak toplam elektrik talebi ile kentleşme oranı arasında kısa dönemde istatistiksel olarak %10 önem düzeyinde dahi anlamlı ($p> 0,10$) bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Hata düzeltme terimi katsayısının (-0,5510) işareti beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde ($p<0,01$) anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, kısa dönem toplam elektrik talebinde meydana gelecek olağanüstü bir durum veya dengesizliğin (politika değişikliği, doğal afetler gibi etkenlerden kaynaklanan) her yıl %55'lik kısmının düzeltilerek uzun dönem dengesinin sağlanabileceğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde yaşanacak bir şokun yaklaşık 1,8 yıl sonra atlatılabileceği söylenebilir.

Öngörü Sonuçları

Son olarak Türkiye’nin toplam elektrik talebiyle ilgili 2019-2023 dönemi için baz, düşük ve yüksek senaryo varsayımlarından hareketle öngöründe bulunulmuştur. Senaryolarımızın temel çıkış noktasını Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın 2019-2023 stratejik planı çerçevesinde hedeflenen yenilenebilir enerji politikaları oluşturmaktadır. Toplam elektrik talebine ilişkin senaryolar Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8. Toplam Elektrik Talebi Senaryoları

Senaryo	YEKKG	OEF	GSYH	TOS	KO
<i>Düşük</i>	%4,3				
<i>Baz</i>	ETKB	8,40	IMF	25,2	1
<i>Yüksek</i>	%8,8	(pence/kWh)	(%)	(°C)	(%)

Tablo 8’e bakıldığında, ilk aşamada baz senaryo olarak ETKB tarafından hazırlanan 2019-2023 stratejik planında yer alan YEKKG hedefleri kullanılmıştır. Düşük senaryoda çalışmanın kapsadığı zaman aralığında yenilenebilir enerji politikalarının uygulanmadığı 1988-2004 dönemi içerisinde YEKKG’deki ortalama artış oranı (%4,3) 2018 yılı temel alınarak her yıl için kullanılmıştır. Yüksek senaryoda ise çalışmada incelenen dönem içerisinde yenilenebilir enerji politikalarının uygulanmaya başlandığı ve devam ettiği 2005-2017 yılları arasında YEKKG’deki ortalama artış oranı (%8,8) her yıl için uygulanmıştır. Senaryoların ikinci aşamasında, OEF (8,40) ve TOS (25,2) için örneklem döneminin son beş yıl ortalama değerleri öngörü döneminin her yılı için sabit alınmıştır. Bağımsız değişkenlerden GSYH için, IMF tarafından yayınlanan 2019-2023 dönemi için Türkiye’nin reel GSYH’indeki tahmini büyüme oranları kullanılmıştır. KO değişkeni için ise örneklem dönemindeki son beş yıllık ortalama %1 artış oranı öngörü döneminde her yıl için uygulanmıştır. Bu senaryolar doğrultusunda Türkiye’nin toplam elektrik talebi için yapılan öngörü sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

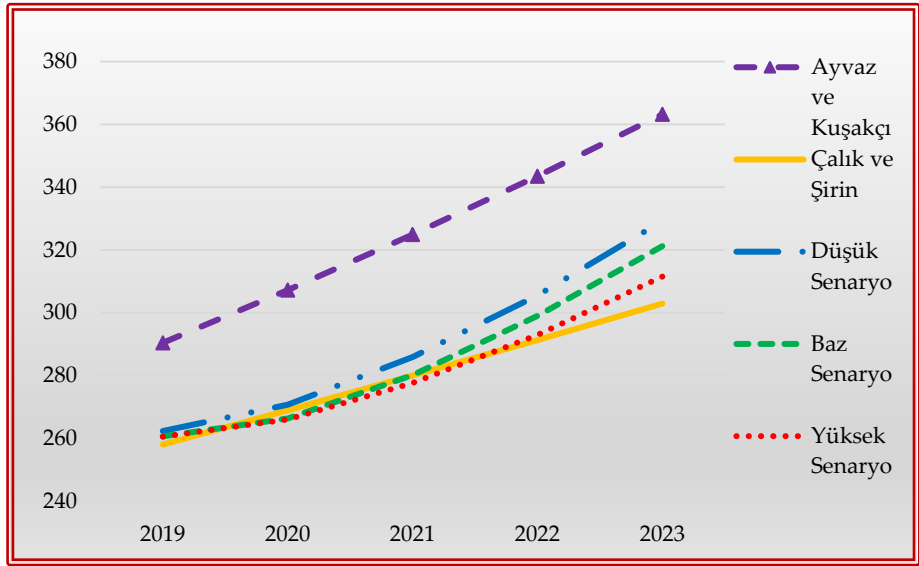
Tablo 9’da görüldüğü üzere, Türkiye’nin toplam elektrik talebi 2018 yılında 258.232 GWh’dır. Öngörü sonuçlarına göre 2023 yılında bu değer için düşük senaryo için %27,5 artışla 329.217 GWh, baz senaryo için %24,4 artışla 321.294 GWh ve yüksek senaryo için %20,6 artışla 311.553 GWh olacağı tahmin edilmiştir.

Tablo 9. Toplam Elektrik Talebi Öngörü Sonuçları

Senaryolar	Düşük Senaryo		Baz Senaryo		Yüksek Senaryo	
	GWh	%	GWh	%	GWh	%
2018	258.232 *		258.232 *		258.232 *	
2019	262.365	2	260.687	1	260.522	1
2020	270.733	3	266.384	2	266.054	2
2021	285.969	6	280.119	5	277.686	4
2022	305.540	7	299.050	7	292.946	5
2023	329.217	8	321.294	7	311.553	6
2018	258.232 *	27,5	258.232 *	24,4	258.232 *	20,6
2023	329.217		321.294		311.553	

* Gerçek Değer

2019-2023 yılları arasında Türkiye geneli elektrik talebi tahmini için bulduğumuz sonuçlar ile karşılaştırabileceğimiz Çalık ve Şirin (2017) ile Ayvaz ve Kuşakçı (2017) çalışmalarının sonuçları Grafik 2’de sunulmuştur.

Grafik 2. Türkiye Net Elektrik Enerjisi Tüketimi Tahmin Modellerinin Karşılaştırılması

Çalık ve Şirin (2017), Türkiye'nin net elektrik tüketiminin 2019 yılında 258.070 GWh olacağını, 2023 yılında bu değerın 302.994 GWh olacağını tahmin etmiştir. Ayvaz ve Kuşakçı (2017), yaptıkları çalışma sonucunda 2019 yılında Türkiye'nin net elektrik tüketiminin 290.494 GWh olacağını

öngörürken, 2023 yılında ise 363.247 GWh olacağını tahmin etmiştir. Grafik 2 incelendiğinde, Çalık ve Şirin (2017) çalışması ile mevcut çalışma sonuçlarının yakın olduğu görülürken, Ayvaz ve Kuşakçı (2017) tahminlerinin biraz farklılaştığı (mevcut çalışmanınkinden daha yüksek) olduğu görülmektedir. Bunda çalışmaların kapsam ve yöntem bakımından birbirinden farklılaşmasının etkili olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada; Türkiye’de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi amacıyla Türkiye’nin toplam elektrik enerjisi talebi incelenmiştir. Bu doğrultuda ilk aşamada, ekonometrik modeller yardımıyla elektrik enerjisi talebi tahmin edilmiş ve ikinci aşamada, Türkiye’de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarını değerlendirmek amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın 2019-2023 stratejik planı çerçevesinde hazırlanan senaryolarla 2023 yılı sonuna kadar öngörülerde bulunulmuştur.

Mevcut çalışmada öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları geleneksel birim kök testlerinden KPSS testi ve yapısal kırılma(lar) içeren birim kök testlerinden ise LS testi ile araştırılmıştır. Her iki birim kök testi sonuçları dikkate alındığında, serilerin bazılarının seviyede $I(0)$, bazılarının ise birinci fark değerlerinde $I(1)$ durağan oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin araştırılmasında ARDL yaklaşımının kullanılmasının bu çalışma için uygun bir teknik olduğunu doğrulamıştır. Seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisinin varlığı ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile belirlendikten sonra uzun ve kısa dönemde toplam elektrik talebi modellenmiş ve değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler ortaya konulmuştur. Son olarak simülasyon yöntemi kullanılarak 2023 yılı sonuna kadar düşük, baz ve yüksek senaryolar için toplam elektrik talebi öngörülmüştür.

Çalışmaya konu olan Türkiye’de uygulanan yenilenebilir enerji politikalarının değerlendirilmesi amacıyla modele bağımsız değişken olarak dâhil edilen yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü değişkeninin toplam elektrik talebi modelinde uzun dönem (-0,3173) ve kısa dönem (-0,1701) katsayı değerlerine bakıldığında yenilenebilir enerji politikalarının elektrik talebi üzerinde negatif bir etkisinin olduğu fakat bu etkinin çok yüksek olmadığı söylenebilir. Yenilenebilir enerji sistemleri için yatırım maliyetlerinin

yüksek olması, ülkenin elektrik üretim portföyünde yenilenebilir enerji yatırımları payının henüz istenen seviyede olmaması ve uygulanan teşviklerin yetersizliği mevcut politikaların etkilerinin beklenen oranda olmamasının nedenleri arasında sayılabilir. Türkiye'nin toplam elektrik talebi 2018 yılında 258.232 GWh olarak kaydedilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre 2023 yılında bu değer için %27,5 artışla 329.217 GWh, baz senaryo için %24,4 artışla 321.294 GWh ve yüksek senaryo için %20,6 artışla 311.553 GWh olacağı tahmin edilmiştir. Çalışmada incelenen yüksek senaryo sonuçlarına bakıldığında uygulanan yenilenebilir enerji politikası bağlamında yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücündeki artış (yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranı) ne kadar fazla olursa elektrik talebindeki azalmanın da o kadar fazla olacağı tespit edilmiştir. Bu durum politikaların henüz yeterli seviyede olmadığı tezini destekler niteliktedir.

Yenilenebilir enerji kaynakları açısından önemli bir potansiyele sahip olan Türkiye'de, bu potansiyelin maksimum seviyede değerlendirilmesi ve ülkenin enerji sorunlarının çözümüne katkı sağlaması adına bazı öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yenilenebilir enerji sabit fiyat garantisi kapsamındaki fiyatlandırmalar, yatırımcıların teşvik edilmesi ve fosil yakıtlarla rekabetin sağlanması adına artırılabilir. Özel sektörün bu alanda yapacağı yatırımlar için sübvansiyon, düşük faizli kredi, vergi muafiyeti gibi uygulamalar getirilebilir.
- Ulaşım sektöründe yenilenebilir enerjiye dayalı ulaşım modeli geliştirilebilir. Bu amaçla gerekli altyapının geliştirilmesi kapsamında yerli elektrikli araçların kullanımı ve bu araçların şarj vb. altyapı tahsisinin araç piyasasıyla paralel gelişimi sağlanabilir.
- Lisanslama, plan, proje ve yatırım faaliyetleri açısından sektörün gelişiminde yavaşlamaya neden olan bürokratik engeller azaltılabilir.
- Üniversiteler vb. kuruluşlar aracılığıyla sektördeki AR-GE çalışmalarını artırılabilir ve yeni projeler geliştirilebilir. Mühendislik ve mimarlık fakültelerinde yenilenebilir enerji sistemlerinin uygulanmasında teknik ve mimari uygulama dersleri açılabilir. Sektör yatırımcılarına yönelik eğitimler verilebilir.
- Kamu binalarında, yeni yerleşim birimlerinde ve yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarında enerji verimliliği adına yeni ve mevcut binalar için zorunlu bir düzenleme getirilebilir. Isıtma, soğutma ve

elektrik ihtiyacını yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılayan konut ve özel işyerlerine vergi indirimini vb. teşvikler uygulanabilir.

- Yenilenebilir ve termik enerji kaynaklarının ikili veya daha fazla olarak kullanımına imkân sağlayan hibrit teknoloji (birden çok kaynaklı elektrik üretim tesisi) santral türleri artırılarak verimlilik artışı ve enerjinin sürdürülebilirliği sağlanabilir. Öyleki RES (Rüzgâr Enerji Santrali)’lerin geceleri GES (Güneş Enerji Santrali)’lerin ise gün içerisinde daha fazla üretim yapmalarına bağlı olarak rüzgâr ve güneş enerjisi santrallerinin hibrit çalışması dünya genelinde yaygın görülen bir teknolojidir.
- Çok büyük alanlar kullanılarak inşa edilen rezervuarlı HES (Hidroelektrik Santrali)’lerde bu alanlara hem saha tipi güneş santralleri hem de baraj gölü üzerine kurulacak güneş santralleri ile HES+GES olarak hibrit teknolojisi değerlendirilebilir. Gündüz saatlerinde GES, akşam saatlerinde HES çalıştırılarak, güneş panellerinin soğukta daha verimli çalışmaları sayesinde baraj gölü üzerine kurulacak güneş panellerinden alınan verim artabilir ve buharlaşma azaltılarak baraj gölü suyunun azalması önenebilir. Ayrıca yaz mevsiminde yağışların azalmasıyla elektrik üretiminin azaldığı HES’lerde bu açığı, güneşlenme süresinin artmasına bağlı olarak üretimi artan GES’ler kapatabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Electricity Demand Forecasting to Based Renewable Energy in Turkey by Simulation Approach

*

Fatih Soğukpınar- Gökhan Erkal- Hüseyin Özer
Atatürk University

Energy, which is a indispensable need for people to continue their lives, forms the basis of the country's economies. Energy supply security and effective use of energy are of vital importance for economic development and sustainability. From past to present, most of the world's energy needs are obtained from non-renewable (fossil fuel) energy sources (coal, oil and natural gas). However, after the 1973 oil crisis, these energy resources faced the problem of supply security. In this process, renewable energy sources have come to the fore as an alternative to fossil fuels.

When analyzed by separating into energy components, it is seen that electricity is the highest quality energy component and its share in energy consumption is increasing rapidly. As an indispensable tool in the realization of economic activities, the production and consumption of electrical energy is increasing depending on the development of countries. From this point of view, electrical energy demand plays an important role in the realization of both production and consumption activities and is accepted as an important variable that affects the economy of countries. Since electrical energy cannot be stored, it is a type of energy that must be consumed as soon as it is produced. Due to this unique structure of electrical energy, the production-consumption balance is of great importance. In this context, the demand analysis of energy resources has a great importance in determining the energy policies of countries.

Renewable energy resources are energy resources that are readily available in nature and can renew themselves in a short time, in short, have a sustainable feature. Turkey has a rich potential in terms of renewable energy sources due to its geographical location. However, Turkey uses only hydraulic energy resources from these resources intensively and meets the rest of its energy needs from fossil fuel energy resources, dependent on foreign sources. The limited potential of these consumed fossil resources and the

environmental problems they create have led especially the countries that are dependent on foreign sources, for these resources, to alternative domestic and renewable resources. Many countries apply various policies in order to make the use of renewable energy sources more widespread and different incentive methods to realize these policies.

This study aims to contribute to the country's future plans, programs and policies, assessing by simulation method the renewable energy policies implemented in Turkey. In the study, Turkey's renewable energy policies were evaluated by the total electricity energy demand estimation. For this purpose, firstly, long-and short-term relationships were examined with Autoregressive Distributed Lag Boundary Test approach. Then, a forecast was made until the end of 2023 with the simulation approach based on low, base and high scenarios, prepared within the framework of the 2019-2023 Strategic Plan of the Ministry of Energy and Natural Resources.

In the current study, which covers the period of 1988-2017, the data are annual and mainly consist of the factors affecting the electrical energy demand. In the study, firstly, whether the series are stationary or not was investigated with both conventional and unit root tests that allow structural breaks. The KPSS test, which is one of the traditional unit root tests, and the LS test, which is one of the unit root tests that allow structural break, were used. When the results of both unit root tests were examined, it was determined that some of the variables were $I(0)$ and some were $I(1)$. Therefore, these results confirm that the use of ARDL approach is a suitable method for this study in investigating long-term relationships between variables.

In Turkey's total electricity demand model, as the first step of the ARDL model, the maximum delay number was determined as 2 to determine the appropriate delay length and the variables were tested with different delay combinations. According to the information criterion (SIC) used in this study, the ARDL (1, 0, 1, 2, 0, 0) model was estimated as the most appropriate model. Since the F statistical value calculated in the model is greater than the upper limit value at the 5% significance level, the null hypothesis stating that there is no cointegration relationship between the variables was rejected, that is, it was decided that there was a cointegration relationship between the variables.

When the diagnostic test results for the estimated ARDL (1, 0, 1, 2, 0, 0) model were examined, it was determined that there was no autocorrelation and heteroscedasticity problem in the model, the error terms exhibited normal distribution, and there was no functional form error. In addition, according to the results of the CUSUM and CUSUM-SQ tests performed to examine the stability of the estimated ARDL model and to investigate whether there is a structural break in the model, it was determined that the model residuals remained within the critical limits at the 5% significance level, so the model parameters were stable and there was no structural change in the model. In line with the determination of the cointegration relationship and all these statistical results obtained, the long-run and short-run electricity demand was modeled and the long-run and short-run relationships between the variables were determined.

Considering the long-run (-0.31) and short-run (-0.17) coefficient values in the total electricity demand model of the installed capacity of renewable energy resources, which is included in the model as an independent variable, in order to evaluate the renewable energy policies implemented in Turkey, which is the subject of the study, can be said that policies have a negative effect on electricity demand, but this effect is not very high. Finally, in the light of the low, base and high scenarios created, electricity demand forecasts were made for the 2019-2023 period. Turkey's total electricity demand was recorded as 258,232 GWh in 2018. According to the results obtained from the study, it is forecasted that this value will be 329,217 GWh with an increase of 27.5% for the low scenario, 321,294 GWh with an increase of 24.4% for the base scenario, and 311.553 GWh with an increase of 20.6% for the high scenario in 2023. Considering the scenario results examined in the study, it has been determined that the higher the increase in the installed capacity of renewable energy resources (the rate of use of renewable energy resources) in the context of the renewable energy policies implemented, the more the decrease in electricity demand will be. This situation supports the thesis that the policies are not yet at a sufficient level.

Kaynakça/References

- Akan, Y. ve Tak, S. (2003). Türkiye elektrik enerjisi ekonometrik talep analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(1-2), 21-49.
- Akdağ, V. ve Gözen, M. (2019). Yenilenebilir enerji projelerine yönelik güncel yatırım ve finansman modelleri: Seçilmiş ülke örnekleri üzerinden bir değerlendirme. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 2(2), 138-172.
- Alrikabi, N. Kh. M. A. (2014). Renewable energy types. *Journal of Clean Energy Technologies*, 2(1), 61-64.
- Anatürk, Ş. ve Özata, E. (2019). Türkiye’de yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynaklarından elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi. *The Journal of International Social Research*, 68(12), 1018-1030.
- Aslani, A., Helo, P. ve Naaranoja, M. (2014). “Role of Renewable Energy Policies in Energy Dependency in Finland: System Dynamics Approach”. *Applied Energy*, 113, 758-765.
- Bağcı, E. (2019). “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Potansiyeli, Üretimi, Tüketimi ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2 (4), 101-117.
- Bakırtaş, T., Bildirici, M. ve Karbuş, S. (2000). An econometric analysis of electricity demand in Turkey. *METU Studies in Development*, 27(1-2), 23-34.
- Coşkun, H. ve Eygü, H. (2020). Ar-ge harcamaları ve ihracat ilişkisinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İİB), 233-242.
- Çınar, S. ve Yılmaz, M. (2015). Yenilenebilir enerji kaynaklarının belirleyicileri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1), 55-78.
- Demir, Y. ve Görür, Ç. (2020). OECD ülkelerine ait çeşitli enerji tüketimleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel eşbütünlük analizi ile incelenmesi. *Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 15-33.
- Dilaver, Z. and Hunt, L. C. (2011). Turkish aggregate electricity demand: An outlook to 2020. *Energy*, 36 (11), 6686-6696.
- Ekinci, F. (2019). YSA ve ANFIS tekniklerine dayalı enerji tüketim tahmin yöntemlerinin karşılaştırılması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7, 1029-1044.
- Erdogdu, E. (2007). Electricity Demand Analysis Using Cointegration and ARIMA Modelling: A Case Study of Turkey. *Energy Policy*, 35(2), 1129-1146.

- Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir büyüme bağlamında Türkiye'nin enerji açığı sorunu: 2012-2020 dönemi enerji açığı projeksiyonu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ETKB (2019). https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2019-2023_Stratejik_Planı.pdf (Erişim tarihi: 10.11.2019).
- Flora, A., Özenç, B. and Wynn, G. (2019). Yeni teşvikler Türkiye'nin çatı tipi güneş enerjisi sektörünü aydınlatıyor. *Institute for Energy Economics and Financial Analysis*. Erişim adresi: https://ieefa.org/wp-content/uploads/2019/12/TR_New-Incentives-Brighten-Turkey-Rooftop-Solar-Sector_December-2019.pdf
- Gorjian, S. (2017). An Introduction to the Renewable Energy Resources. *Tehran: Tarbiat Modares University Mechanical & Biosystems Eng. Dep.* Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/317561674_An_Introduction_to_the_Renewable_Energy_Resources
- IEA (2020). <https://www.iea.org/data-and-statistics/> (Erişim tarihi: 17.02.2020).
- IMF (2019). IMF Country Report No. 19/395. (Erişim tarihi: 30.12.2019).
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H.M. (2007). Türkiye'de Ekonomik Büyüme İle Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Kaynar, O., Yüksek, A.G. ve Demirkoparan, F., (2016). Genetik Algoritma İle Eğitilmiş Destek Vektör Regresyon Kullanılarak Türkiye'nin Elektrik Tüketim Tahmini. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 45-60.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure are We that Economic Time Series have a Unit Root?. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, J. ve Strazicich, M.C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lee, J. ve Strazicich, M.C. (2004). "Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break". Appalachian State University, Boone, NC.
- MGM (2020). <https://www.mgm.gov.tr> (Erişim tarihi: 25.01.2020).
- Nwulu, N.I. ve Agboola, O.P. (2011). Utilizing Renewable Energy Resources to Solve Nigeria's Electricity Generation Problem. *Int. J. of Thermal & Environmental Engineering*, 3(1), 15-20.

- Özdemir, A., Pınarlık, M. ve Ercan, E. (2017). Sürdürülebilir Binalar İçin Dünyada Uygulanan Devlet Teşvikleri ve Uygulamaların İncelenmesi. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 10(1), 52-60.
- Özger, Y.E., Akpınar, M., Musayev, Z., Yaz, M., (2019). Electrical Load Forecasting Using Genetic Algorithm Based Holt-Winters Exponential Smoothing Method. *Sakarya University Journal Of Computer And Information Sciences*, 2(2), 108-123.
- Park, N.B., Yun, S.J. ve Jeon, E.C. (2013). An Analysis of Long-Term Scenarios for the Transition to Renewable Energy in the Korean Electricity Sector. *Energy Policy*, 52, 288-296.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- TEİAŞ (2019). *Türkiye Elektrik Üretim - İletim İstatistikleri*, Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü. <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri>. (Erişim tarihi: 25.06.2019).
- Türker, L., Köksal, M.A., (2008). Türkiye’nin Uzun Dönem Elektrik Talebi Ve Buna Bağlı CO₂ Emisyonunun Tahmini. *Hava Kirliliği ve Kontrolü Ulusal Sempozyumu*, (822-833), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü.
- TUİK (2020). <http://www.resmiistatistik.gov.tr/detail/subject/enerji-istatistikleri/> (Erişim tarihi: 11.01.2020).
- Üstün, A.K., Meltem, A., Filik, Ü.B. ve Kurban, M. (2009). Kyoto Protokolü Kapsamında Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikalarına Genel Bir Bakış. *YEKSEM 2009 5. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, (23-29). Diyarbakır: Emo Yayınları.
- WB (2020). <https://www.worldbank.org/tr/country/turkey>. (Erişim tarihi: 22.01.2020).
- Yeğen, B. (2018). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarında Gelir Vergisi Esnaf Muafiyeti Uygulaması. *5 th International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS) 26-29 October, 2018, Niğde/Turkey*, 2, 43-49.
- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun. (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25819, 10 Mayıs 2005.

- Yiğit, V. (2011). Genetik Algoritma İle Türkiye Net Elektrik Enerjisi Tüketiminin 2020 Yılına Kadar Tahmini. *International Journal of Engineering Research and Development*, 3(2), 37-41.
- Yumurtacı, Z. ve Asmaz, E. (2004). Electric Energy Demand of Turkey For The Year 2050. *Energy Sources*, 26(12), 1157-1164.
- Yurdadoğ, V. ve Tosunoğlu, Ş. (2017). Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Destek Politikaları. *Eurasian Academy Of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 9, 1-21.
- Zhang, Q., Ishihara, K.N., Mclellan, B.C. ve Tezuka, T. (2012). Scenario Analysis on Future Electricity Supply and Demand in Japan. *Energy*, 38, 376-385.

Kaynakça Bilgisi/Citation Information

Soğukpınar, F., Erkal, G. ve Özer, H. (2021). Simülasyon Yaklaşımıyla Türkiye'de Yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik talebi öngörüsü. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5314-5344. DOI:10.26466//opus.899204.

Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formunun Geliştirilmesi ve Kursiyer Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi¹

DOI: 10.26466/opus.901823

*

Engin Dilbaz * – Coşkun Bayrak **

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: engin_dilbaz@anadolu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9382-9691](https://orcid.org/0000-0001-9382-9691)

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: cbayrak@anadolu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5524-5206](https://orcid.org/0000-0001-5524-5206)

Öz

Araştırmanın amacı Türkiye’de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerini, örgütsel yapısını ve uygulamalarını kursiyer görüşlerine göre analiz etmeye yönelik Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu’nu geliştirmek ve kursiyerlerin görüşlerine göre yetişkin eğitimini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırmanın birinci aşamasında Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu geliştirilmiştir. Bu aşamada kolay ulaşılabirlik yoluyla seçilen 397 kursiyer ile çalışılmıştır. Analizler sonucunda toplam varyansın %47,32’sini açıklayan, 17 maddeli ve öz değerleri 1.00’in üzerinde olan 3 faktörlü bir yapı ortaya konmuştur. Araştırmanın ikinci aşaması betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. İkinci aşamada tabakalı örnekleme yoluyla seçilen 614 katılımcı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu aşamada verilerin analizinde çoklu regresyon analizi (MANOVA) ve t-test kullanılmıştır. Kursiyerlerin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda katılımcıların 37,4 oran ile en çok lise mezunlarından oluştuğu; katıldıkları kurs sayısı arttıkça kursiyerlerin, eğitim uygulamalarının niteliğine ilişkin görüşleri negatif yönde değişkenlik gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuç olarak; araştırmanın farklı evrelerde tekrar yapılarak sonuçlarının karşılaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölçek, Örgütsel Yapı, Politika Ve Strateji, Yetişkin Eğitimi.

¹ Bu makale 14/01/2021 tarihinde Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı’nda doktora tezi olarak kabul edilen "Türkiye’de Yetişkin Eğitimi Politikaları ve Kavramsal bir Model Önerisi" başlıklı çalışmadan türetilmiştir.

Development of Adult Education Analysis Scale Trainee Form and Examining Trainee Views in Terms of Various Variables²

*

Abstract

The aim of the research is to develop the Adult Education Analysis Scale Trainees Form analyzing political and strategic characteristics, organizational structure and practices of adult education in Turkey according to the views of trainees, and to analyze the adult education according to the views of trainees in terms of different variables. In the first phase of the study, the Adult Education Analysis Scale Trainee Form was developed. In this phase, 397 trainees selected through easy accessibility were studied. As a result of the analysis; a 3-factor structure with 17 items and eigenvalues above 1.00, which explains 47.32% of the total variance, was revealed. The second stage of the research is designed in descriptive scanning model. In the second stage, 614 participants selected through stratified sampling form the sample of the study. At this stage, multiple regression analysis (MANOVA) and t-test were used to analyze the data. As a result of the study conducted in order to examine the views of the trainees in terms of various variables, it was concluded that the participants were mostly high school graduates with 37.4 percent; and as the number of courses they attended increase, the views of the trainees on the quality of their training practices change negatively. As a result; it is recommended to repeat the research in different universes and compare the results.

Keywords: Scale, Organizational Structure, Policy and Strategy, Adult Education.

² This article is derived from the study titled "Adult Education Policies in Turkey and A Conceptual Model Proposal", which was accepted as a doctoral thesis in Anadolu University Educational Sciences Department on 14/01/2021.

Giriş

Eğitim, sosyal formların değişimlere uyum sağlayarak kendilerini geliştirebilmelerine olanak sağlayan önemli bir araçtır. Bir bakıma eğitim, toplumların geleceğe ilişkin bir hazırlığı olarak da nitelendirilebilir. Bu bağlamda politika yapıcı ve karar alıcı mekanizmalar, sürekli değişimin sunduğu yeni bakış açıları ve yöntemler izleğinde eğitim politikaları tasarlamak ve mevcut politikalarını sürekli olarak geleceğe hazırlamak durumundadırlar.

Küreselleşme izleğinde yirmi birinci yüzyılın gerektirdiği yeni birey tipi giderek çeşitlenen becerilerle ve yeterlik alanlarıyla karşı karşıyadır. Bu bağlamda, yetişkin bireyleri yeni öğrenme, beceri ve yeterlik alanlarına hazırlamak; bunun yanı sıra var olan beceri ve yeterliliklerini geliştirmek de yetişkin eğitimi (YE) alanından beklenen bir görevdir.

Becerilerin ve bilginin hızla güncelliğini yitirdiği dünyada hangi seviyede olursa olsun YE faaliyetlerinden herkesin faydalanarak kendini geliştirmesine gereksinim bulunmaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde YE hem kişilerin hem de toplumların geleceklere açısından dikkate değer eğitsel faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir (Miser, 2002, s.56). YE'deki ana amaç ülkelerin ve toplumların sorunlarının çözülebilmesi için yetişkinlerin eğitilmesidir (Park, 2002, s.286). Bununla birlikte bireyler; yaşamları süresince elde etmiş oldukları değerleri, becerileri, bilgileri ve anlayışları geliştirmektedirler. Bütün bunları gerçek hayatlarında kullanmalarına olanak veren sürecin ise hayat boyu (yaşam boyu) öğrenme olduğu ifade edilebilir (Candy, 2003). Hayat boyu öğrenme, örgün eğitime bir alternatif olmanın ötesinde zorunlu eğitim döneminde eksik kalan veya yetersiz görünen bilgilerin yetişkinler tarafından sonraki zamanlarda istedik şekilde elde edilmeye çalışılması süreci şeklinde de ifade edilebilir (Oktay, 2001).

Eğitim olgusu okul kavramıyla sınırlanamamaktadır. Bununla birlikte yaşam boyu devamlılık gösteren öğrenme gereksiniminin giderilmesi adına toplumdaki yetişkin bireylere erişilmeye çalışılmakta ve bu bireylere bilgiyi aktarmanın yöntemleri aranmaktadır. Bilgi toplumları içerisinde eğitim sistemi, okul kavramıyla sınırlı olmayıp, ileri seviyeden eğitim almış bireylerin dahi eğitimlerine devam edebildikleri bir sistemi ifade eder (Drucker, 1996, s.36).

YE kavramına ilişkin farklı tanımlar bulunmakla birlikte; mevzuat metinleri, kalkınma planları, alan uzmanları, eğitimciler gibi YE'ye farklı açılar-

dan yaklaşan taraflarca kavram farklı yorumlanabilmektedir. Bununla birlikte tanımlarda ortaklaşan noktalar göz önünde bulundurulduğunda, YE kavramının öncelikle yetişkin bireylere yönelik bir eğitim öğretim faaliyeti olduğunu ve ayrıca birey ve toplumun ihtiyaçları çerçevesinde şekillendiğini söylemek olanaklıdır (Titmus, 1997, s.46; Başaran, 1996, s.76; Park, 2002, s.286).

Eğitim politikalarını genel toplumsal değişim ve dönüşümlerden soyutlamak olanaksızdır. Makro düzeyde özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde sosyo-ekonomik ve politik alanlarda önemli paradigmatik dönüşümler yaşanmıştır. Ekonomik serbestlik, liberal etkiler ve küreselleşme izleğindeki bu paradigmatik dönüşümler eğitim politikaları bağlamında genelde eğitim, özelde YE alanında da çok yönlü ve yüksek ivmeli bir değişim ve dönüşüm sürecinin tetikleyicisi olmuştur. Balcı (1995), değişimi “bilginin patlaması, hızla ürün eskimesi, iş gücü yapısı, kişisel ve toplumsal sorunlara ilgi ve uluslararası oluş” biçiminde tanımlamaktadır. Nitekim küreselleşme sürecinde eğitimin önemi ve işlevi konusundaki söylemlerdeki hâkim vurgu da “innovasyon, bilgi toplumu, yaşam boyu öğrenme, öğrenen toplumlar, e-öğrenme” gibi kavramlarla ters yüz edilmeye başlanmıştır (Sayılan, 2009). Küreselleşmenin kendisi de yeni eğitim gereksinimlerine yol açmaktadır. Ulaşım, iletişim ve bilişim teknolojilerinin sağladığı kolaylıklar temelinde farklı uluslardan insanlar arasında etkileşim artmakta, fiziksel ve kültürel coğrafyalar arasındaki hareketlilik ivme kazanmaktadır (Miser, 2002). Bu değişim ve dönüşümlere bağlı olarak bilgi-iletişim teknolojilerindeki ve dijital medyadaki gelişmeler doğrultusunda bilginin üretimi, yayılması ve kaynağı konusundaki gelişmeler, sözcüğü e-öğrenme modellerinin ve uzaktan öğrenme platformlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gibi uygulamalar YE politikaları açısından giderek daha baskın bir ilgi alanı nesnesi haline gelmektedir.

Türkiye’de YE politikalarının 2010’lu yıllara dek temel referans noktasının, Avrupa Birliği üyelik süreci izleğinde şekillendiğini ifade etmek olanaklıdır. Nitekim Türkiye’de YE’ye yön veren temel mevzuatın, hayat boyu öğrenme strateji belgelerinin ve hayat boyu öğrenme bağlamındaki ulusal hedeflerin; Avrupa Birliği üyelik süreci eksenli yeni yapılanma ve dönüşümlerden belirgin izler taşıdığı söylenebilir. Öte yandan Türkiye’de özellikle 2010’lu yıllardan itibaren, genç nüfus yoğunluğu ve işsizlik baskısının yanı sıra mülteciler krizi ile yeniden gündeme gelen okumaz-yazmazlık gibi

sorunların üstesinden gelinmesinde geçici çözümlerden öte YE’de yeni politika ve uygulamalara şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Türkiye’de YE faaliyetlerine katılım oranlarına bakıldığında; 2019 yılı verilerine göre %5 olan Türkiye’nin yüz yüze gerçekleştirilen YE faaliyetlerine katılım oranının; gerek OECD ülkeleri ortalamasının gerek AB ülkeleri ortalamasının gerekse de %15 olarak belirlenen AB 2020 YE katılım oranı hedefinin çok uzağında olduğu görülmektedir (OECD, 2019; Eurostat, 2019). UNHCR (2020) verilerine göre Türkiye’de kayıtlı mülteci sayısı 4 milyona ulaşmış olup, Türkiye’deki mülteci sayısı dünyadaki 61 ülke nüfusundan daha fazladır. Bunun ise anılan 4 milyon mülteci açısından başta dil eğitimi ve okuma-yazma olmak üzere yeniden tanımlanan öğrenme ihtiyaçları anlamına geldiği söylenebilir. Türkiye’nin kendine özgü eğitim ihtiyaçları bulunmasına rağmen salt Avrupa Birliği’ne üyeliği hedef alan düzenlemeler, Türkiye’nin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesinde çözüm olmaktan uzak kalmaktadır (Bağcı, 2011).

Türkiye’de YE politikalarına örgütsel bağlamda bakıldığında, makro ölçekli neo-liberalizasyon sürecine bağlı olarak örgütsel yapılanmada yetkinin yerele devri, esneklik, yetkinin dağıtılması gibi modellerin aksine; merkezi yönetim anlayışının egemen olduğu görülmektedir. YE alanında liberal paradigma ağırlık kazanarak, ‘kişisel gelişim’ artık en iyi ihtimalle verimlilik stratejileri çerçevesinde, bireylerin daha hızlı ve etkin niteliklendirilmesi anlayışına dönüşmekte, bu süreçlerin dışında kalanlar ise unutulmaktadır (Sayılan, 2009).

Türkiye’de YE sistemini; politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel özelliklerine ve uygulamalara göre analiz edebilmek, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek ve YE sürecine katılım açısından özel ilgi bekleyen olası grupları ve alanları tespit etmek önemli bir sorun alanıdır. Nitekim OECD (2019) tarafından yapılmış olan araştırmada 25-64 yaş gruplarındaki bireylerin YE faaliyetlerinden yararlanma durumuna göre ülkeler sıralandığında İsviçre, Hollanda, İsveç ve Yeni Zelanda’nın tüm mezuniyet düzeylerinde yetişkin katılımında OECD ülkeleri içerisinde başı çekmektedir. Bununla birlikte; Rusya Federasyonu, Polonya ve Yunanistan ile birlikte Türkiye OECD ülkeleri içerisinde son sıraları paylaşmaktadır (OECD, 2019). 25-64 yaş gruplarındaki bireylerin YE faaliyetlerinden yararlanma durumuna göre Türkiye, OECD ülkeleri ortalamasının çok uzağında bulunmaktadır. Bu veriler ışığında, Türkiye’de YE’nin toplumda daha etkili bir biçimde

kabul görmesini sağlayacak çalışmaların yanı sıra, YE ihtiyaçlarını belirleme, gözlenebilir-ölçülebilir hedefler oluşturma, program ve planlama çalışmaları, katılma engelleri, YE strateji ve teknikleri, eğitim ortamları, değerlendirme-izleme ve yeni YE politikalarının işe koşulması boyutlarında gözden geçirmeler ve değerlendirmeler yapılması gerektiği açıktır.

Alanyazında YE üzerine yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde; araştırmaların çoğunlukla eğitici niteliklerine ve eğiticiler ile kursiyerlerin demografik niteliklerine odaklandığı (Miser, Ural ve Ünlühisarcıklı, 2013; Ağcihan, 2015; Babanlı, 2018) görülmektedir.

Miser, Ural ve Ünlühisarcıklı (2013) tarafından yapılan betimsel çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yıllık olarak yayınlanan raporlarda yer alan 2000 ile 2008 yılları arasındaki verilerin derlenmesini temele alınmıştır. Araştırma sonucunda; Türkiye’de YE alan kişilerin çoğunun erkek olduğu, YE alan kişi sayısının genel nüfusa oranlandığında katılım oranlarının oldukça düşük olduğu bulguları ortaya konmuştur (Miser vd., 2013).

Ağcihan (2015) tarafından, YE alanında eğitim veren öğretmenlerin yeterlilik düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan, ilişkisel tarama modelindeki nicel araştırmada, kursiyerlerin demografik yapısına göre ifadeler vermiş oldukları cevapların anlamlı olarak değişip değişmediği araştırılmıştır. Araştırma sonucunda; erkeklerin kadınlara göre kursu bitirdikten sonra ekonomik hayata daha fazla katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, kadın kursiyerlerin erkek kursiyerlere göre "katıldığım kurs hayata anlam kazandırmıştır" ifadesini daha fazla belirttiği, ilköğretim ve orta öğretim mezunu kursiyerlerin lisansüstü mezunu kursiyerlere göre daha fazla "katıldığım kurs sahip olduğum yetenekleri keşfetmemi sağlamıştır" ifadesini belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. Meslek edinmek için katılan kursiyerlerin "öğrendiğim bilgileri günlük hayatta kullanabiliyorum" ifadesini daha fazla belirttiği konusu ise araştırmada ulaşılan bir başka sonuçtur (Ağcihan, 2015).

Babanlı (2018) tarafından yapılan nicel araştırmada YE’deki kursiyerlerin yaşam boyu öğrenme yeterlilik düzeylerinin belirlenmesi; bu yeterlilik düzeylerinin cinsiyet, yaş, medeni hal, öğrenim düzeyi, özel veya resmi yaygın eğitim kurumları tarafından verilen kurslara katılıp katılmama durumu ve eğer katılmışsa katılım süresi değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmacı tarafından 'Yaşam Boyu Öğrenme Yeterlilik Ölçeği' geliştirilmiş ve 2017-2018 eğitim öğretim yılında

İstanbul ili Fatih ilçesindeki İSMEK kurslarında öğrenim gören 134'ü kadın, 112'si erkek olmak üzere toplam 246 kursiyere ölçek uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kursiyerlerinin yaşam boyu öğrenme yeterlilik düzeylerinin medeni hal ve kurslara katılım süresine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Ancak, cinsiyete, yaşa, öğrenim durumu ve kurslara katılıp katılmama durumuna göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Babanlı, 2018).

Araştırmada Türkiye'de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerini, örgütsel yapısını ve uygulamalarını kursiyer görüşlerine göre analiz etmeye yönelik Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nu geliştirmek ve kursiyerlerin görüşlerine göre yetişkin eğitimi çeşitli değişkenler açısından incelemek amaçlanmıştır. . Bu bağlamda çalışmanın, Türkiye'de YE'nin toplumda daha etkili bir biçimde kabul görmesini sağlayacak çalışmalara referans olmasının yanı sıra, YE ihtiyaçlarını belirleme, gözlenebilir-ölçülebilir hedefler oluşturma, program ve planlama çalışmaları, katılma engelleri, YE strateji ve teknikleri, eğitim ortamları, değerlendirme-izleme ve yeni YE politikalarının işe koşulması boyutlarında gereksinim duyulan verilerin toplanmasına kaynaklık oluşturması beklenmektedir. Bu bağlamda araştırma, kuram ve uygulamaya yönelik vizyon geliştirme olanaklarına yönelik veri toplamak için bir ölçme aracı ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerini, örgütsel yapısını ve uygulamalarını kursiyer görüşlerine göre analiz etmeye yönelik Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nu geliştirmek ve kursiyerlerin görüşlerine göre yetişkin eğitimi çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye'de yetişkin eğitimi kursiyerlerin görüşlerine göre değerlendirmeye yönelik nasıl bir ölçek ortaya konulabilir?
2. Kursiyerlerin Türkiye'de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşleri;
 - a) Yaşa
 - b) Cinsiyete

- c) katıldıkları kurs sayısına
- d) eğitim durumuna
- e) mesleğe

göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın birinci aşamasında Türkiye’de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerini, örgütsel yapısını ve uygulamalarını kursiyer görüşlerine göre analiz etmeye yönelik Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu’nu geliştirmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın ikinci aşaması betimsel tarama modelinde tasarlanmıştır. Tarama modelleri, geçmişte veya halen var olan bir durumu, olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırmalar için uygun bir modeldir (Karasar, 2007). Tarama modelinde bilimin gözleme, kaydetme, olaylar arasındaki ilişkileri tespit etme, kontrol edilen değişmez ilişkiler üzerinde genellemele- re varma bulunur (Karasar, 2007, s.79). Araştırmada olası değişkenlik ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi; betimsel tarama modellerinden, genel tarama modelleri kapsamında ele alınan bir yöntemdir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok değişken arasındaki birlikte değişim ilişkisini; varlığını, yokluğunu, yönünü veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleri için kullanılır (Cohen, Manion ve Morrison, 2000).

Katılımcılar

Araştırmanın Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu’nun geliştirilmesi aşamasındaki örnekleme ilişkin bilgilere *Aşama 1* başlığı altında, kursiyer görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi boyutundaki örnekleme ilişkin bilgilere ise *Aşama 2* başlığı altında yer verilmektedir.

Aşama 1: Aday ölçme aracının ön deneme aşamasında 6’sı kadın 5’i erkek toplam 11 kursiyer ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ön deneme aşamasından sonra aday ölçme aracına son şeklinin verilmesinin ardından zaman ve maliyet açısından kolay ulaşılabilirlik dikkate alınarak seçilen, 2017 yılı Kasım ayı itibarıyla en az bir kursu tamamlamış ya da devam et-

mekte olan 397 kursiyer ile çalışılmıştır. Alanyazında ölçek geliştirmek için 300 kişilik örneklemin yeterli olacağı önerilmiştir. (Henson ve Roberts, 2006; Worthington ve Whittaker, 2006). Bu bağlamda örneklemin yeterli olduğu düşünülmektedir.

Aşama 2: Araştırmanın ikinci aşamasında evren ve örneklem, Eskişehir ili merkez ilçelerdeki YE kurumlarında, araştırmanın planlandığı 2017-2018 eğitim-öğretim yılı Kasım ayı itibariyle kurs süreci aktif durumda bulunan kayıtlı kursiyer sayısı dikkate alınarak belirlenmiştir. Buna göre Eskişehir merkez ilçelerde, 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi Kasım ayında toplam 6.242 aktif kursiyer bulunmaktadır. Bu kursiyerlerden 3.244'ü Odunpazarı Halk Eğitimi Merkezinde, 2.998'i Tepebaşı Halk Eğitimi Merkezinde olmak üzere toplam 6.242 kursiyer, araştırmanın kursiyer evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın kursiyer boyutunda $+0.05$ örnekleme hatası baz alınarak 614 katılımcıdan oluşan bir örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır. Bu katılımcıların seçiminde yine veri çeşitlemesi ile zaman ve maliyet unsurları da göz önünde bulundurularak kolay ulaşılabilirlik dikkate alınarak; en popüler/en çok katılım sağlanan 10 kurstan herhangi birine devam etmekte olan kursiyerler içerisinde tabakalı örnekleme yoluyla, ilgili kurslara ilişkin 2017-2018 eğitim-öğretim yılı Kasım ayı kursiyer sayısı ile orantılı olarak örneklem seçimi yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nun geliştirilmesi aşamasındaki veri toplama araçları ve verilerin toplanmasına ilişkin bilgilere *Aşama 1* başlığı altında, kursiyer görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi boyutundaki bilgilere ise *Aşama 2* başlığı altında yer verilmektedir.

Aşama 1: Aday ölçme aracı için gerekli madde havuzu, uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli görülen düzeltmeler yapıldıktan sonra ön deneme aşamasına geçilmiştir. Ön deneme aşamasında 11 kursiyer ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmelerden elde edilen geri bildirimler doğrultusunda maddelere ilişkin ifade biçimlerinde anlaşılabilirliği sağlamak için düzeltme ve değişiklik-

ler yapılmıştır. Sonuç olarak iki bölümden oluşan aday ölçme aracının birinci bölümünde kişisel bilgilere, ikinci bölümünde ise yetişkin eğitiminin analizine yönelik veri toplamayı amaçlayan sorulara yer verilmiştir. Araştırmada 36 madde ile analize başlanmış ancak öz değeri 1 ve üzeri olan teorik olarak anlamlı 3 faktörlü 17 maddeli bir ölçek ortaya konulmuştur.

Aşama 2: Araştırmada Türkiye’de YE sistemini; politik ve stratejik, örgütsel ve uygulamaya dönük özelliklerine göre analiz edebilmek ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla “Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu (YEA)” sonuçlarından faydalanılmıştır.

Bireylerin sahip oldukları özelliklerin, ifade ettikleri davranışların, taşıdıkları fikir ya da kanılar ile sahip oldukları tutumun öğrenilmesi için en dikkate değer kaynak onların kendi yazılı ve sözlü ifadeleridir (Balci, 2001). Bu bağlamda geliştirilmiş olan pek çok teknikten biri olan ölçek, bilgi toplama yöntemleri arasında, çalışmanın konusunu oluşturan kişilerin diğerleri tarafından gözlemlenemeyen davranış kodlarının ortaya çıkarmış olduğu “uyarım, yansıma, tutum, düşünce ve yaşantılarına” yönelik enformasyonu bir araya getirme konusunda çok etkili olarak görülmektedir (Özoğlu, 1992). Ölçek, toplum ile ilgili olan pek çok konuda objektif bilgiye sahip olmak için kullanılan önemli bir veri toplama aracıdır (Gökçe, 2004). Bu veri toplama aracı, araştırmacının bireysel katılımı olmaksızın, bireysel olmadan, doğrudan araştırma kapsamındaki hedef kitleye sorulan sorulardan oluşmaktadır (Ekiz, 2003).

Araştırmada alan yazına dayalı olarak geliştirilen ölçme aracı olan “Yetişkin Eğitimi Analizi Ölçeği Kursiyer Formu (YEA)” için gerekli madde havuzu, uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli görülen düzeltmeler yapıldıktan sonra öndeneme aşamasına geçilmiştir. Ön deneme aşamasında 6’sı kadın 5’i erkek toplam 11 kursiyer; yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak iki bölümden oluşan ölçme aracının birinci bölümünde kişisel bilgilere, ikinci bölümde YE’nin analizine yönelik veri toplamayı amaçlayan sorulara yer verilmiştir.

Ölçekte “yüzeysel geçerlilik, bir ölçek ve/veya testin araştırılan yapıyı ölçüp ölçmediğine yönelik araştırmacının, kendisinin, yakın çevresinin, araştırılan konuya ilişkin uzman olmayan farklı bireylerin ve pilot araştırmaya katılmış olan yanıt verenlerin fikir ve düşüncelerinin bir araya getirilmesiyle elde edilmektedir (Şencan, 2005). Bu çalışma kapsamında ölçek soruları

araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bir ölçme sonucunun geçerli olabilmesinin ana şartı onun güvenilir olmasıdır (Karasar, 2007). Ölçek güvenilirliği, bir ölçme aracı tarafından, ölçülmesi hedeflenen özelliğin ne kadar doğru ölçülüp ölçülmemesinin anlaşılması anlamına gelir (Hovardaoğlu, 2000). Çoğunlukla ölçeğin güvenilir olması için, ölçeceği özelliği tutarlı ve geçerli şekilde ölçmesi ve yeniden elde edilebilen sonuçlar ortaya çıkarması gerekmektedir (Özdamar, 2004).

Ölçme aracının kapsam geçerliliği uzman görüşlerine göre, yapı geçerliği açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine dayalı olarak, ölçme aracı ve alt boyutlarının güvenilirliği ise Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayısının uygunluk aralığına göre sağlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında güvenilirliğin ölçümü için test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile güvenilirliğin tahmin edilebilmesi için, bir ölçek formunun yerlerinin değişmiş başka bir versiyonun daha olması gerekmektedir. Bu farklı görünen iki form aynı gruba uygulandıktan sonra iki sonuç arasındaki korelasyona bakılmaktadır. Her iki form art arda uygulanabileceği gibi belirli süre aralıklarıyla da uygulanabilmektedir (Douglas, 2002, s.336). Böylece güvenilirlik elde edilmiş olmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nun geliştirilmesi aşamasındaki verilerin analizine ilişkin bilgilere *Aşama 1* başlığı altında, kursiyer görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi boyutunda verilerin analizine ilişkin bilgilere ise *Aşama 2* başlığı altında yer verilmektedir.

Aşama 1: Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nun geliştirilmesi aşamasında açımlayıcı faktör analizi için örneklem uygunluğunu test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluk testi; faktör analizi yapmaya uygunluk içinse Barlett küresellik testi sonuçlarından yararlanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi için sosyal bilimler için maksimum olabilirlik yöntemi önerildiğinden (Haig, 2005; Fabrigar vd., 1999; Nunnally ve Bernstein, 1994; Worthington ve Whittaker, 2006) bu yöntem işe koşulmuştur. Benzer şekilde sosyal bilimler için döndürme yöntemlerinden faktörlerin birbirle-

riyle ilişkili olduğu durumlar için eğik döndürme olan promax tercih edilmiştir (Fabrigar vd., 1999; Ford, MacCallum ve Tait, 1986; Gorsuch, 1997).

Faktör sayısını belirlemek amacı ile öz değerler ve çizgi grafiği (scree plot) göz önünde bulundurulmuştur (Goldberg ve Velicer, 2006; Kline, 2013; Worthington ve Whittaker, 2006). Faktörlerde bulunacak madde sayısı için karar verilirken en düşük faktör yükünün .32 olması (Worthington ve Whittaker, 2006) maddelerin binişik olmaması, her bir faktör altında en az 3 maddenin olması, güvenilirliğin yeterli olması ve son olarak teorik düzeyde anlamlı olması koşulları dikkate alınmıştır (Costello ve Osborne, 2005; DeVellis, 2012; Fabrigar vd., 1999; Gorsuch, 1997; Kline, 2013; Norris ve Lecavallier, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2007; Worthington ve Whittaker, 2006).

Aşama 2: Araştırmanın ikinci aşamasında veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen “Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu” aracılığıyla toplanmıştır. Analizler; kayıp ve uç değerler veri setinden ayıklandıktan sonra geriye kalan toplam 614 katılımcıdan sağlanan veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerin çözümlenmesinde Kursiyerlerin, Türkiye’de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin;

1. Cinsiyete göre değişiminin analizine ilişkin bağımsız gruplar T-testi;
2. Yaşa, deneyime, öğrenim durumuna, yapmakta oldukları işe göre değişiminin analizine ilişkin ise Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) uygulanmıştır.

Araştırmada tip 1 hatayı önlemek amacı ile univariante testleri için Bonferroni protokolü işe koşulmuştur (Huck, 2012; Pallant, 2007). P değeri olan 0.05 bağımlı değişken olan 3’e bölünmüş ve yeni P değeri hesaplanmıştır. Ayrıca anlamlı sonuçların olduğu durumlarda univariante testlerinden sonra varyanslar eşit ise Tukey testi, değil ise Tamhane testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu’nun geliştirilmesi aşamasındaki bulgulara *Aşama 1* başlığı altında, kursiyer görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi boyutundaki bulgulara ise *Aşama 2* başlığı altında yer verilmektedir.

Aşama 1: Aşama 1 başlığı altında Araştırmanın Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'na ilişkin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine yer verilmektedir.

Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu açımlayıcı faktör analizi sonuçları: Araştırmada YEAK'ın yapısını ortaya koymak için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin normallığı ve kayıp veriler incelenmiş, verilerin normal olduğu ve kayıp veri olmadığı tespit edilmiştir. Analizde örneklemin uygunluğu kontrol edilmiştir. Örneklem için 300 kişinin yeterli olacağı önerilmiş (Henson ve Roberts, 2006; Worthington ve Whittaker, 2006) bu çalışmada kolayda örnekleme yoluyla seçilen 397 kursiyer ile çalışılmıştır. Ayrıca örneklem yeterliliği için Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluk katsayısının .84 olduğu yani iyi düzeyde olduğu, faktör analizi yapmaya uygunluk için Barlett küresellik testi sonuçlarına bakılmış $\chi^2=2584,236$ ($p<.001$) ve verinin uygun olduğu tespit edilmiştir (Comrey ve Lee, 1992; McCrosky ve Young, 1979; Tabachnick ve Fidell, 2007).

Açımlayıcı faktör analizi için sosyal bilimler için maksimum olabilirlik yöntemi önerildiğinden (Haig, 2005; Fabrigar vd., 1999; Nunnally ve Bernstein, 1994; Worthington ve Whittaker, 2006) bu yöntem işe koşulmuştur. Benzer şekilde sosyal bilimler için döndürme yöntemlerinden faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu durumlar için eğik döndürme olan promax tercih edilmiştir (Fabrigar vd., 1999; Ford, MacCallum ve Tait, 1986; Gorsuch, 1997).

Faktör sayısını belirlemek amacı ile öz değerler ve çizgi grafiği (scree plot) göz önünde bulundurulmuştur (Goldberg ve Velicer, 2006; Kline, 2013; Worthington ve Whittaker, 2006). Faktörlerde bulunacak madde sayısı için karar verilirken en düşük faktör yükünün .32 olması (Worthington ve Whittaker, 2006) maddelerin binişik olmaması, her bir faktör altında en az 3 maddenin olması, güvenilirliğin yeterli olması ve son olarak teorik düzeyde anlamlı olması koşulları dikkate alınmıştır (Costello ve Osborne, 2005; DeVellis, 2012; Fabrigar vd., 1999; Gorsuch, 1997; Kline, 2013; Norris ve Lecavallier, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2007; Worthington ve Whittaker, 2006).

Araştırmada 36 madde ile analize başlanmış ancak yukarıda sayılan kriterlere uyan teorik olarak anlamlı 3 faktörlü 17 maddeli bir ölçek ortaya konulmuştur. Ölçeğe ilişkin çizgi grafiği Şekil 1'de sunulmuştur. Buna göre öz değeri 1 ve üzeri olan ve keskin çıkışın olduğu yerden itibaren üç faktör

kabul edilmiştir. (McCroskey ve Young, 1979; Pett, Lackey ve Sullivan, 2003; Preacher ve MacCallum, 2003).

Şekil 1. YEAK Çizgi Grafiği

Çalışmada ortaya konulan 3 faktörlü 17 maddelik ölçeğe ilişkin madde faktör yükleri, ortalamaları, standart sapmaları, açıkladıkları varyans, madde korelasyonları ve iç tutarlılık katsayıları bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.YEAK madde ortalamaları, standart sapmaları, madde toplam korelasyonları, faktör yükleri, güvenilirlik katsayıları ve açıkladıkları varyansa ilişkin bulgular

Faktörler ve maddeler	Açıklanan varyans (%)	\bar{x}	Ss	Madde toplam	Faktör yükü
Örgütsel Yapı ($\alpha=0,65$)					
M1	10,86	4,61	0,604	0,163	0,707
M2		4,64	0,541	0,229	0,653
M3		4,37	0,691	0,310	0,642
M4		4,42	0,657	0,365	0,610
M5		4,45	0,628	0,265	0,550
Uygulama ($\alpha=0,84$)					
M6	26,2	3,65	1,032	0,619	0,799
M7		3,56	1,049	0,636	0,753
M8		3,59	1,052	0,520	0,745
M9		3,78	1,078	0,554	0,707
M10		3,47	1,109	0,516	0,688
M11		3,30	1,137	0,555	0,639
M12		3,54	1,151	0,473	0,588
M13		4,04	1,029	0,429	0,516

M14		4,32	0,769	0,442	0,496
Politik Ve Stratejik ($\alpha=0,60$)					
M15		2,36	0,813	0,086	0,883
M16	10,26	2,34	0,808	0,096	0,844
M17		2,56	1,054	0,215	0,442
Toplam ($\alpha=0,79$)	47,32				

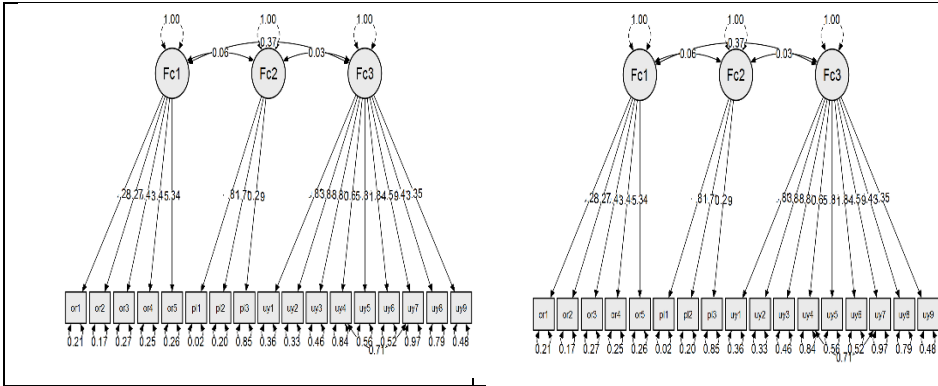
Tabloda görüldüğü üzere toplam varyansın % 47,32'sini açıklayan, 17 maddeli ve öz değerleri 1.00'in üzerinde olan 3 faktörlü yapı ortaya konulmuştur. Örgütsel yapı boyutu varyansın yüzde 10.86'sını, uygulama boyutu 26.2'sini, ve son olarak politik ve stratejik boyut ise varyansın yüzde 10.26'sını açıklamaktadır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .44 ile .88 arasında bulunmaktadır. Alanyazında .40 ve üzerinin iyi faktör yükü olduğu belirtilmiştir (Pallant, 2007).

Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu doğrulayıcı faktör analizi sonuçları: YEAK doğrulayıcı faktör analizi yapılmadan önce verilerin uzaklık değerleri hesaplanmış ve normallik şartının sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Yapılan uzaklık değerleri analizi sonucunda veri setinden 17 kişi çıkarılmıştır. Sonuç olarak analizler 598 kişi üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca verilerin normal sınırlar içinde olduğu tespit edilmiştir.

YEAK için yapılan ilk doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarından uyum indekslerinin istenen aralıklarda olmadığı görülmüştür. Ancak uygulama boyutu madde 4 ile madde 7 arasında yapılan hata kovaryansı neticesinde istenen sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre Ki-kare (405) serbestlik derecesi (115) oranı (X^2/df) 3.5; Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) .93; Tucker Lewis İndeksi TLI .92; Normlaştırılmamış Uyum İndeksini (NNFI) .92; Bollen Uyum İndeksini (IFI) .93; Tahmin Hatalarının Ortalamasının Karekökü (RMSEA) .06; Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR) .05 ve İyilik Uyum İndeksi (GFI) .92 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. YEAK maddeleri ortalama, standart sapma ve faktör yükleri (n=598)

Faktörler	Maddeler	X	ss	Faktör yükü	Std. hata	z-değeri	P
Örgütsel Yapı	or1	4,65	0,525	0,28	0,02	11,59	< .001
	or2	4,63	0,494	0,27	0,02	12,66	< .001
	or3	4,38	0,673	0,43	0,03	14,84	< .001
	or4	4,41	0,671	0,45	0,03	15,70	< .001
	or5	4,46	0,610	0,34	0,03	12,63	< .001
Uygulama	uy1	3,48	1,013	0,83	0,04	23,20	< .001
	uy2	3,44	1,043	0,88	0,04	24,48	< .001
	uy3	3,46	1,041	0,80	0,04	21,29	< .001
	uy4	3,59	1,134	0,65	0,04	14,86	< .001
	uy5	3,36	1,098	0,81	0,04	20,24	< .001
	uy6	3,24	1,097	0,84	0,04	21,21	< .001
	uy7	3,45	1,143	0,59	0,05	12,78	< .001
	uy8	4,04	0,981	0,43	0,04	10,61	< .001
	uy9	4,29	0,767	0,35	0,03	11,09	< .001
Politik Ve Stratejik	pol1	2,35	0,823	0,81	0,05	16,20	< .001
	pol2	2,34	0,825	0,70	0,05	15,02	< .001
	pol3	2,48	0,939	0,29	0,04	5,57	< .001

Şekil 2. YEAK Doğrulamalı Faktör Analizi Grafikselleştirilmesi

Ölçeğin sağlam bir yapıya sahip olması için faktör yüklerinin belirlenen aralıkta olması gerekmektedir. Faktör yükleri için .60 üstü çok yüksek, .30-.59 arası orta düzey ve son olarak .30 altı düşük sayılmaktadır (Büyüköz-türk, 2010). Tabloda görüldüğü üzere maddeler genel yapı ile anlamlı ilişki göstermektedir. Örgütsel yapı alt boyutundaki madde 1 ve madde 2 ile politik ve stratejik alt boyutundaki madde 17'nin faktör yükleri düşük olsa da gerek genel varyansa olan katkıları gerek yapı içindeki işlevlerinden dolayı ölçekte kalmalarına karar verilmiştir. Ölçeğe ilişkin grafiksel gösterim Şekil 2'de sunulmuştur:

Ölçeğin son hali üzerinden güvenilirlik analizleri tekrar yapılmıştır. Bu analizlere ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre genel ölçeğin McDonald Omega değeri .85; Cronbach Alfa değeri .84 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlar için de örgütsel yapı için McDonald Omega değeri .74 ve Cronbach Alfa değeri .74, uygulama boyutu için McDonald Omega değeri .88 ve Cronbach Alfa değeri .88 ve son olarak politik ve stratejik boyut için McDonald Omega değeri .79 ve Cronbach Alfa değeri .70 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular sonucunda ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 3. YEAK Güvenirlik analizleri

Faktör adı	Madde sayısı	McDonald ω	Cronbach α
Örgütsel Yapı	5	0.74	0.74
Uygulama	9	0.88	0.88
Politika ve Strateji	3	0.79	0.70
Genel Ölçek	17	0.85	0.84

Araştırmada YEAK için test-tekrar test güvenilirliğinin test edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 60 kursiyere 21 gün ara ile ölçeğin son hali uygulanmış ve aralarındaki korelasyon incelenmiştir. Buna göre testler arasındaki korelasyonun .86 olduğu yani ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğinin sağlandığı görülmüştür.

Aşama 2

Bu bölümde Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'ndan elde edilen verilere dayalı demografik ve betimsel bulgular ele alınmaktadır.

Demografik bulgular: Demografik bulgular cinsiyet bağlamında incelendiğinde örneklem grubu içerisinde kadınların %69,3 ile yoğunlukta olduğu gözlenmektedir. Eğitim durumu bağlamında; %37,4 ile lise mezunlarının, hemen ardından % 36,8 ile ortaokul mezunlarının ağırlıkta olduğu görülebilmektedir. Katılımcıların %18,8'inin önlisans-lisans, %5'inin de ilkökul mezunu olmasının yanında yalnızca %1,79'unun lisansüstü eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların, ölçeğin uygulandığı tarihe dek katılmış oldukları kurs sayısı incelendiğinde; örneklemin %53,9'unun 2 ile 4, %23,1'inin beş ile yedi, yüzde 14,1'inin bir ve %8,7'sinin sekiz ile on kurs arasında kursa katılmış oldukları gözlenmiştir. Örneklem profili, katılımcı-

ların meslekleri bağlamında incelendiğinde ise; %42,3 ile diğer mesleklere kıyasla büyük çoğunluğun ev hanımı olduğu görülmektedir. Bunun yanında %9,2 ile öğretmenlerin, %5,7 ile işçilerin, %6,5 ile öğrencilerin, %6,3 ile memur statüsünde çalışanların ve %4,3 ile işsiz durumunda olanların da örneklem içerisinde oransal ağırlığı bulunan diğer meslek grupları olduğu ifade edilebilir.

Değişkenlere ilişkin betimsel bulgular: Araştırmada, Türkiye’de yetişkin eğitiminin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerin; yaş, cinsiyet, deneyim, eğitim durumu, meslek gibi değişkenler bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada çok değişkenli istatistikler kullanıldığından, öncesinden varsayımlar araştırılmıştır. Çok değişkenli istatistik için çok değişkenli Q-Q plotlara bakılmış normallik varsayımının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca histogramlar göz önünde bulundurulduğunda normalliğin sağlandığı tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Bu analizlere ilişkin değerler Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. YEAK’a ilişkin betimsel istatistikler

Değişkenler	Politika ve strateji	Örgütsel yapı	Uygulama
Geçerli kişi	614	614	614
Ortalama	2.018	2.094	6.675
Ss	0.311	-0.490	-0.259
Çarpıklık	0.311	-0.490	-0.259
Basıklık	-0.262	-0.436	-0.027

Tablo incelendiğinde çarpıklık değerlerinin 0.031 ile -0.49 ile; basıklık değerlerinin ise -0.02 ile -0.43 arasında olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bütün veriler göz önünde bulundurulduğunda çalışmada verilerin normallik sınırları içinde olduğu söylenebilir.

Kursiyerlerin görüşlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesine ilişkin bulgular: Bu başlık altında yaş, cinsiyet, deneyim, eğitim durumu, meslek, eğitim-iş ilişkisi ve katıldıkları kurs sayısı gibi değişkenlere ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

Yaş: Kursiyer görüşlerinin yaşa göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla çoklu varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. MANOVA için ge-

rekli varsayımlar incelenmiş ve katılımcıların yeterli olduğu, kovaryansların eşit olduğu (box testi $p = .76$) ve Wilks' Lambda testi kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arası korelasyonlar incelenmiş çoklu doğrusallık probleminin olmadığı görülmüştür. Araştırmada tip 1 hatayı önlemek amacı ile univariante testleri için Bonferoni protokolü işe koşulmuştur (Huck, 2012; Pallant, 2007). P değeri olan 0.05 bağımlı değişken olan 3'e bölünmüş ve yeni P değeri olarak çalışmada 0.017 olarak belirlenmiştir. Anlamlı sonuçların olduğu durumlarda univariante testlerinden sonra varyanslar eşit ise Tukey testi değil ise Tamhane testi kullanılmıştır. Yapılan analizde değişkenler için çok değişkenli sonucun anlamlı olmadığı tespit edilmiştir $Wilk \Lambda = 0,014, F(12, 601) = 0,961, p < 0,483, \text{çok değişkenli } \eta^2 = 0,006$. Varyans analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kursiyerlerin görüşlerinin yaşa göre değişimi varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	Bağımlı Değişken	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Sabit	Politika ve strateji	17863,618	1	17863,618	4377,922	0,000	0,878
	Örgütsel yapı	176261,509	1	176261,50	40228,788	0,000	0,985
	Uygulamalar	369256,963	1	369256,96	8288,892	0,000	0,932
Yaş	Politika ve strateji	10,803	4	2,701	0,662	0,619	0,004
	Örgütsel yapısı	18,529	4	4,632	1,057	0,377	0,007
	Uygulama	185,088	4	46,272	1,039	0,386	0,007
Hata	Politika ve strateji	2484,956	609	4,080			
	Örgütsel yapı	2668,320	609	4,381			
	Uygulama	27129,982	609	44,548			

Tabloda görüldüğü gibi kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine ilişkin görüş düzeyleri, YE'nin örgütsel yapısına ilişkin görüş düzeyleri, YE'nin uygulamalarına ilişkin görüş düzeyleri yaş değişkenine göre değişmemektedir.

Cinsiyet: Araştırmada, kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede kursiyerlerin görüşlerinin cinsiyete göre değişip değişmediğini belirlemek amacı ile bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Yapılan analizlere ilişkin puan ortalamaları ve standart sapmaları ve t testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Testlerde varyansın eşit olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Kursiyerlerin görüşlerinin cinsiyete göre değişimi t testi sonuçları

Değişkenler	Grup	N	Ort.	Ss	Sh	t	Sd	p	Cohen d
Politika ve strateji	Kadın	426	7.052	2.045	0.099	-2.733	612	0.006	-0.239
	Erkek	188	7.532	1.919	0.140				
Örgütsel yapı	Kadın	426	22.390	2.095	0.102	-1.386	612	0.166	-0.121
	Erkek	188	22.644	2.085	0.152				
Uygulama	Kadın	426	32.246	6.838	0.331	-0.397	612	0.691	-0.035
	Erkek	188	32.479	6.305	0.460				

Tabloda görüldüğü gibi cinsiyete göre YE'nin politik ve stratejik özelliklerinin düzeyleri değişmektedir. Buna göre erkeklerin politik ve stratejik özellik düzeyleri kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Diğer yandan örgütsel yapısı ve uygulamalar cinsiyet değişkenine göre değişmemektedir.

Eğitim durumu: Araştırmada, kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin eğitim durumuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede kursiyerlerin görüşlerinin eğitim durumuna göre değişip değişmediğini belirlemek amacı ile çoklu varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. MANOVA için gerekli varsayımlar incelenmiş ve katılımcıların yeterli olduğu, kovaryansların eşit olmadığı için (box testi $p = .001$) ve Pillai's Trace testi kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arası korelasyonlar incelenmiş çoklu doğrusallık probleminin olmadığı görülmüştür. Araştırmada tip 1 hatayı önlemek amacı ile univariante testleri için Bonferoni protokolü işe koşulmuştur (Huck, 2012; Pallant, 2007). P değeri olan 0.05 bağımlı değişken olan 3'e bölünmüş ve yeni P değeri olarak çalışmada 0.017 olarak belirlenmiştir. Anlamlı sonuçların olduğu durumlarda univariante testlerinden sonra varyanslar eşit ise Tukey testi değil ise Tamhane testi kullanılmıştır. Yapılan analizde değişkenler için çok değişkenli sonucun anlamlı olmadığı tespit edilmiştir: Pillai's Trace = 0,207; F (12,601) = 11,285; $p = .001$, çok değişkenli $\eta^2 = 0,069$. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Eğitim durumuna göre kursiyerlerin görüşlerinin varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	Bağımlı Değişken	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Sabit	Politika ve strateji	9016,755	1	9016,75	2739,64	0,000	0,818
	Örgütsel yapı	87416,409	1	87416,40	19997,76	0,000	0,970
	Uygulama	183681,978	1	183681,97	4108,05	0,000	0,871
Eğitim	Politika ve strateji	491,410	4	122,85	37,32	0,000	0,197
	Örgütsel yapı	24,721	4	6,18	1,41	0,228	0,009
	Uygulama	85,088	4	21,27	0,47	0,754	0,003

Hata	Politika ve strateji	2004,349	609	3,29
	Örgütsel yapı	2662,127	609	4,37
	Uygulama	27229,982	609	44,71

Tabloda görüldüğü gibi YE'nin politik ve stratejik özellikleri bağlamında (F 4, 609) = 37,327, p = .001; $\eta_p^2 = 0,197$) anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. YE'nin politik ve stratejik özelliklerine ilişkin farkı tespit etmek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçları Tablo 8'de verilmektedir:

Tablo 8. Eğitim durumlarının politik ve stratejik özelliklerinin eğitim durumuna göre değişimine ilişkin Tukey testi sonuçları

Bağımlı değişken	Eğitim düzeyi	Ort. farkı	sh	p	
Eğitim durumları ile politik ve stratejik özellikler	İlkokul	Ortaokul	-0,7309	0,34746	0,220
		Lise	-1,8244*	0,34710	0,000
		Ön Lisans-Lisans	-3,0100*	0,36680	0,000
		Lisansüstü	-1,8094*	0,63669	0,037
	Ortaokul	İlkokul	0,7309	0,34746	0,220
		Lise	-1,0935*	0,16992	0,000
		Ön Lisans-Lisans	-2,2791*	0,20721	0,000
		Lisansüstü	-1,0784	0,56015	0,305
	Lise	İlkokul	1,8244*	0,34710	0,000
		Ortaokul	1,0935*	0,16992	0,000
		Ön Lisans-Lisans	-1,1856*	0,20660	0,000
		Lisansüstü	0,0150	0,55992	1,000
	Ön Lisans	İlkokul	3,0100*	0,36680	0,000
		Ortaokul	2,2791*	0,20721	0,000
		Lise	1,1856*	0,20660	0,000
		Lisansüstü	1,2006	0,57234	0,222
Lisans	İlkokul	1,8094*	0,63669	0,037	
	Ortaokul	1,0784	0,56015	0,305	
	Lise	-0,0150	0,55992	1,000	
	Ön Lisans-Lisans	-1,2006	0,57234	0,222	

Tabloda görüldüğü gibi ilkökul mezunu kursiyerlerin YE politik ve stratejik özelliklere ilişkin görüşleri; lise, ön lisans-lisans ve lisansüstü mezunlarına göre olumsuz yönde farklılaşmaktadır.. Benzer şekilde ortaokul mezunu kursiyerlerin YE politik ve stratejik özelliklere ilişkin görüşlerinin de, lise ve ön lisans-lisans mezunlarına göre olumsuz yönde farklılaştığı tespit edilmiştir.

İş-egitim ilişkisi: Araştırmada, kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin; yapmakta oldukları işin katıldıkları YE programı ile ilişkili olup olmama durumuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla değişkenler arası ilişkiyi belir-

lemek amacı ile çoklu varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Manova için gerekli varsayımlar incelenmiş ve katılımcıların yeterli olduğu, kovaryansların eşit olduğu (box testi $p = .20$) Wilks' Lambda testi kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arası korelasyonlar incelenmiş ve çoklu doğrusallık probleminin olmadığı görülmüştür. Araştırmada tip 1 hatayı önlemek amacıyla Univariate testleri için Bonferoni protokolü işe koşulmuştur (Huck, 2012; Pallant, 2007). P değeri olan 0.05 bağımlı değişken olan 3'e bölünmüş ve yeni p değeri olarak çalışmada 0.017 olarak belirlenmiştir. Anlamlı sonuçların olduğu durumlarda univariate testlerinden sonra varyanslar eşit ise Tukey testi, değil ise Tamhane testi kullanılmıştır. Analizde değişkenler için çok değişkenli sonucun Bonferoni protokolü sonucu anlamlı olmadığı tespit edilmiştir: $Wilk \Lambda = .0038$, $F(12, 601) = 2,262$, $p < 0,036$, çok değişkenli $\eta^2 = .0011$. Varyans analizi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir:

Tablo 9. Yapmakta oldukları işin, katıldıkları YE programı ile ilişkili olup olmama durumuna göre kursiyerlerin görüşlerinin varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	Bağımlı Değişken	KT	Sd	KO	F	p	η^2
Sabit	Politika ve strateji	6643,071	1	6643,071	1639,198	0,000	0,728
	Örgütsel yapı	60840,627	1	60840,627	13984,726	0,000	0,958
	Uygulama	132215,942	1	132215,942	2985,827	0,000	0,830
İlişki	Politika ve strateji	19,600	2	9,800	2,418	0,090	0,008
	Örgütsel yapı	28,690	2	14,345	3,297	0,038	0,011
	Uygulama	259,267	2	129,633	2,928	0,054	0,009
Hata	Politika ve strateji	2476,159	611	4,053			
	Örgütsel yapı	2658,159	611	4,351			
	Uygulama	27055,803	611	44,281			

Tabloda görüldüğü gibi kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine ilişkin görüş düzeyleri, YE'nin örgütsel yapısına ilişkin görüş düzeyleri, YE'nin uygulamalarına ilişkin görüş düzeyleri; yapmakta oldukları işin katıldıkları YE programı ile ilişkili olmasına göre değişmemektedir.

Katıldıkları kurs sayısı: Araştırmada, kursiyerlerin YE'nin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin, katıldıkları kurs sayısına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda kursiyerlerin görüşlerinin, katıldıkları kurs sayısına göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla çoklu varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. MANOVA için gerekli varsayımlar incelenmiş ve katılımcıların yeterli olduğu, kovaryansların eşit olduğu (Box testi $p = .86$) Wilks' Lambda testi kul-

lanılmıştır. Ayrıca değişkenler arası korelasyonlar incelenmiş çoklu doğrusallık probleminin olmadığı görülmüştür. Araştırmada tip 1 hatayı önlemek amacı ile Univarite testleri için Bonferoni protokolü işe koşulmuştur (Huck, 2012; Pallant, 2007). P değeri olan 0.05 bağımlı değişken olan 3'e bölünmüş ve yeni P değeri çalışmada 0.017 olarak belirlenmiştir. Anlamlı sonuçların olduğu durumlarda univarite testlerinden sonra varyanslar eşit ise Tukey testi değil ise Tamhane testi kullanılmıştır. Yapılan analizde değişkenler için çok değişkenli sonucun Bonferoni protokolü sonucu anlamlı olmadığı tespit edilmiştir: $Wilks \Lambda = 0,949$, $F(12, 601) = 3,540$, $p < 0,01$ çok değişkenli $\eta_p^2 = 0,017$. Varyans analiz sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Katıldıkları kurs sayısına göre kursiyerlerin; YE'nin politik ve stratejik özelliklerine, örgütsel yapısına ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	Bağımlı Değişken	KT	Sd	KO	F	p	η_p^2
Sabit	Politika ve strateji	21033,36	1	21033,366	5187,589	0,000	0,895
	Örgütsel yapı	198205,6	1	198205,675	45709,218	0,000	0,987
	Uygulama	411733,9	1	411733,951	9395,481	0,000	0,939
Kurssayı	Politika ve strateji	22,480	3	7,493	1,848	0,137	0,009
	Örgütsel yapı	41,74	3	13,916	3,209	0,023	0,016
	Uygulama	583,31	3	194,438	4,437	0,004	0,021
Hata	Politika ve strateji	2473,2	610	4,055			
	Örgütsel yapı	2645,1	610	4,336			
	Uygulama	26731,7	610	43,823			

Tabloda görüldüğü gibi eğitim uygulamaları bağlamında ($F(3, 610) = 4,437$, $p = .004$; $\eta_p^2 = 0,021$) anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Diğer değişkenler ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Eğitim uygulamalarındaki farkı tespit etmek amacı ile Tukey testi yapılmış ve sonuçları Tablo 11'de verilmiştir:

Tablo 11. Eğitim uygulamalarında kurs sayısına göre değişimine ilişkin Tukey testi sonuçları

Bağımlı değişken	Kurs sayısı	Ortalama farkı	sh	p	
Eğitim uygulamaları	1	2-4	1,0481	0,79756	0,554
		5-7	2,7701	0,90129	0,012
		8-10	2,8072	1,14684	0,069
	2-4	1	-1,0481	0,79756	0,554
		5-7	1,7221	0,66408	0,048
		8-10	1,7591	0,97156	0,269
	5-7	1	-2,7701	0,90129	0,012
		2-4	-1,7221	0,66408	0,048
		8-10	0,0370	1,05837	1,000

8-10	1	-2,8072	1,14684	0,069
	2-4	-1,7591	0,97156	0,269
	5-7	-0,0370	1,05837	1,000

Tabloda görüldüğü gibi bir kez kursa katılan kursiyerlerin eğitim uygulamalarına ilişkin düzeyleri 5-7 arası kurs alanlardan daha yüksektir. Benzer şekilde 2-4 arası kursa katılanların eğitim uygulamalarına ilişkin düzeylerinin, 5-7 arası kurs alanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

YEAk'dan elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular genel olarak değerlendirildiğinde kursiyerlerin görüşlerinin yaş, cinsiyet, yapmakta oldukları iş boyutlarında değişkenlik göstermediği; buna karşılık eğitim düzeyi ve katıldıkları kurs sayısı arttıkça görüşlerin olumsuz olarak farklılaştığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda birinci aşamada "Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu" geliştirilmiştir. Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nun geliştirilmesinde 36 madde ile analize başlanmış ancak; teorik olarak anlamlı, toplam varyansın % 47,32'ni açıklayan, 17 maddeli ve öz değerleri 1.00'in üzerinde olan 3 faktörlü 17 maddeli bir ölçek ortaya konulmuştur.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda örgütsel yapı boyutunun varyansın yüzde 10.86'sını, uygulama boyutunun 26.2'sini, ve son olarak politik ve stratejik boyutun ise varyansın yüzde 10.26'sını açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .44 ile .88 arasında bulunmaktadır.

Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda Ki-kare (405) serbestlik derecesi (115) oranı (X^2/df) 3.5; Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) .93; Tucker Lewis İndeksi TLI .92; Normlaştırılmamış Uyum İndeksini (NNFI) .92; Bollen Uyum İndeksini (IFI) .93; Tahmin Hatalarının Ortalamasının Karekökü (RMSEA) .06; Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR) .05 ve İyilik Uyum İndeksi (GFI) .92 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

Güvenirlilik analizleri sonucunda genel ölçeğin McDonald Omega değeri .85 Cronbach Alfa değeri .84 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlar için de; örgütsel yapı için McDonald Omega değeri .74 ve Cronbach Alfa değeri .74, uygulama boyutu için McDonald Omega değeri .88 ve Cronbach Alfa değeri .88 olarak tespit edilmiştir.

ri .88 ve son olarak politik ve stratejik boyut için McDonald Omega değeri .79 ve Cronbach Alfa değeri .70 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular sonucunda ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşaması olan “Kursiyer görüşlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi” boyutunda veriler, demografik bulgular bağlamında değerlendirildiğinde; katılımcıların %69,3 oranında kadınlardan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Miser, Ural ve Ünlühisarcıklı (2013) tarafından yapılan çalışmanın “YE katılımcılarının çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu” yönündeki sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Bunun nedeni ise; Türkiye ortalamasıyla karşılaştırıldığında, Eskişehir ili merkez ilçelerinde kadınların YE kurumlarına erişim, ulaşım, güvenlik ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında görece katılımı kolaylaştırıcı bir toplumsal arka plana sahip olmasıyla açıklanabilmektedir. Katılımcı profili eğitim durumu bağlamında değerlendirildiğinde katılımcıların 37,4 oran ile en çok lise mezunu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Meslek bağlamında incelendiğinde %42,3 ile diğer mesleklere kıyasla katılımcıların büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu; bununla birlikte katılımcıların %53,9'unun 2 ile 4 kurs arasında kursa katılmış oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kursiyeler boyutunda değişkenlere ilişkin betimsel bulgular değerlendirildiğinde kursiyerlerin politik ve stratejik özelliklere, örgütsel yapıya ve uygulamalara ilişkin görüş düzeyleri; yaşa ve yapmakta oldukları işin katıldıkları YE programı ile ilişkili olup olmamasına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Cinsiyete göre erkeklerin politik ve stratejik özellik düzeyleri kadınlardan daha yüksek bulunmuştur. Diğer yandan örgütsel yapısı ve uygulamalar cinsiyet değişkenine göre değişmemektedir.

Ağcihan (2015) tarafından yapılan çalışmada erkeklerin kadınlara göre kursu bitirdikten sonra ekonomik hayata daha fazla katıldıkları ve kadın kursiyerlerin erkek kursiyerlere göre "atıldığım kurs hayatıma anlam kazandırmıştır" ifadesini daha fazla belirttiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın cinsiyet değişkeni açısından ortaya konan sonuçları Ağcihan (2015) tarafından ortaya konan sonuçlarla örtüşmemektedir. Babanlı (2018) tarafından yapılan çalışmada “kursiyerlerinin yaşam boyu öğrenme yeterlilik düzeylerinin medeni hal ve kurslara katılım süresine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ancak; cinsiyete, yaşa, öğrenim durumu ve kurslara katılıp katılmama durumuna göre farklılık gösterdiği” yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın yaş değişkeni bağlamındaki

bulguları ise Babanlı (2018) tarafından ortaya konan bulguları yaş değişkeni açısından desteklememektedir. Bu çalışmanın; Ağcihan (2015) ve Babanlı'nın (2018) çalışmaları ile farklılaşmasının nedeninin, iki çalışmanın örneklem gruplarındaki sosyo-kültürel farklılaşmalar ve araştırmaların yürütüldüğü sosyolojik arka planlardaki farklılıklar olduğu düşünülmektedir.

Eğitim durumu değişkeni bağlamında değerlendirildiğinde ilkökul mezunlarının politik ve stratejik düzeylerinin lise, ön lisans-lisans ve lisansüstü mezunlarından daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kursiyerlerin katıldıkları kurs sayısı değişkeni bağlamındaki bulgular değerlendirildiğinde; 1 kez kursa katılan kursiyerlerin eğitim uygulamalarına ilişkin düzeyleri 5-7 arası kurs alanlardan daha yüksek olduğu ve benzer şekilde 2-4 arası kursa katılanların eğitim uygulamalarına ilişkin düzeylerinin, 5-7 arası kurs alanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani katıldıkları kurs sayısı arttıkça kursiyerlerin, eğitim uygulamalarının niteliğine ilişkin görüşleri negatif yönde değişkenlik göstermektedir.

Öneriler

Çalışmanın sonuçlarına dayanılarak, araştırmaya ve uygulamaya yönelik önerileri şu biçimde sıralamak olanaklıdır:

- Alanyazın incelendiğinde Türkiye'de YE politikalarını inceleyen sınırlı sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki YE politika ve stratejilerini, örgütsel yapısını ve uygulamalarını inceleyen yeni araştırmalar yapılabilir.
- Alanyazındaki araştırmaların çoğunlukla ilişkisel tarama modelinde araştırmalar olduğu gözlenmektedir. Bu araştırmalarla birlikte, katılımcılardan derinlemesine bilgi almaya yönelik nitel araştırmalar yapılması önerilmektedir.
- Araştırmadan elde edilen sonuca göre, kursiyerlerin katıldıkları kurs sayısı ile uygulamaların niteliğine ilişkin algıları arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Bu sonucu detaylı olarak ele almaya yönelik nitel araştırma yapılması önerilmektedir.
- Bu araştırma Eskişehir ili merkez ilçelerinde yürütülmüştür. Araştırmanın farklı evrenlerde tekrar yapılarak sonuçlarının karşılaştırılması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Development of Adult Education Analysis Scale
Trainee Form and Examining Trainee Views in
Terms of Various Variables**

*

Engin Dilbaz- Coşkun Bayrak
MONE- Anadolu University

Introduction

The paradigmatic transformations in the pursuit of economic freedom, liberal effects and globalization have been the triggers of a versatile and highly accelerated change and transformation process in education in general and adult education in particular in the context of education policies. In the globalization theme, the new type of individual required by the twenty-first century is faced with increasingly diverse skills and competence areas. In this context, to prepare adult individuals for new learning, skill and competence areas; in addition, developing existing skills and competencies is a task expected from adult education. The main purpose of adult education is to educate adults in order to solve the problems of countries and societies (Park, 2002, p.286).

The main legislation guiding the adult education in Turkey, the national objectives in the context of lifelong learning and lifelong learning strategy documents; It can be said that it carries clear traces of the European Union membership process-oriented new structuring and transformations. However, there are some specific educational needs of adult education in the context of Turkey.

Indeed, when looked at the international scale participation rates and some research skills related to adult education in Turkey is primarily attract attention (OECD, 2016; OECD, 2019; Eurostat, 2019). According to data of UNHCR (2020), the number of registered refugees in Turkey has reached 4 million, and the refugee population in Turkey is more than 61 countries. It can be said that this means redefined learning needs, especially language education and literacy, for 4 million refugees. It is clear that reviews and evaluations should be made in the dimensions of de-

termining adult education needs, setting observable-measurable goals, program and planning studies, participation barriers, RE strategies and techniques, educational environments, evaluation-monitoring and the implementation of new adult education policies.

Aim

The aim of this research is to develop the "Adult Education Analysis Scale Trainees Form" for analyzing political and strategic characteristics the organizational structure and practices of adult education in Turkey according to the views of trainees; and examine the adult education according to the views of trainees in terms of different variables. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. How can be demonstrated by a scale for assessing the views of the participants in adult education in Turkey?
2. Does the views of trainees on political and strategic characteristics, the organizational structure and practices of adult education in Turkey differ according to;
 - a) Ages
 - b) Gender
 - c) The number of courses they attended
 - d) Educational status
 - e) Profession

Method

In the first stage of the study, "Adult Education Trainees Scale Analysis Form" has been developed for analyzing political and strategic characteristics, the organizational structure and the practices of adult education in Turkey according to the views of trainees.

The second stage, which aims to examine the views of the trainees in terms of various variables, is in the relational screening model. A total of 6,242 trainees, 3,244 of them at the Odunpazarı Public Education Center, 2,998 at the Tepebaşı Public Education Center, constitute the universe of the research. At this stage, the sample; considering easy accessibility,

consists of 614 participants selected by stratified sampling from among the trainees attending any of the 10 most popular courses.

In the second stage of the study, the data were collected using the "Adult Education Analysis Scale Trainee Form (YEAK)". SPSS 25.0 package program was used in the analysis of the data. In the analysis of the quantitative data of the research;

1. Independent groups T-test for analysis of change by gender;
2. Multivariate Analysis of Variance (MANOVA) was applied to analyze the change according to age, experience, education status, and the job they are doing.

Findings

During the scale development phase, as of November 2017, 397 trainees were studied who have completed at least one course or are still ongoing. As a result of the analysis, a 17-item structure with three factors, which explains 47.32% of the total variance, has been revealed. The content validity of the measuring tool was provided based on expert opinions. Exploratory and confirmatory factor analyzes, and the reliability of the measuring tool and its sub-dimensions was provided according to the convenience interval of the McDonald Omega and Cronbach Alpha Reliability Coefficients. Accordingly, McDonald omega value of the general scale was determined as .85 Cronbach alpha value as .84. In order to measure the test-retest reliability, the final form of the scale was applied to 60 trainees with 21 days intervals and the correlation between them was examined. Accordingly, it was seen that the correlation between the tests was .86, that is, the test-retest reliability of the scale was ensured.

In the second phase of the study; the views on political and strategic characteristics, the organizational structure and practices of adult education in Turkey were examined in the context of variables such as ages, gender, experience, education level, profession. As a result; It was observed that the views of the trainees does not vary in terms of age, gender, job-education relationship. In the context of education status; primary school graduate trainees' views on the political and strategic aspects differentiates negatively from high school, associate degree, undergrad-

uate and graduate graduates. Similarly, it has been determined that secondary school graduate trainees' views on RE political and strategic characteristics differ negatively compared to high school and associate-undergraduate graduates. In the context of educational practices in terms of the number of courses attended; Trainees who attend a course once are higher than those who take courses between 5-7. Similarly, it is observed that the levels of the education practices of those who attend courses between 2-4 are higher than those who take courses between 5-7.

Suggestions

Based on the results of the study, it is possible to list the recommendations for research and application as follows:

- When looked at the literature it can be seen that there is a limited number of research on adult education policies and structures of adult education institutions in Turkey. In this context, new researches examining the policies, organizational structure and practices of adult education in Turkey can be done.
- It is observed that the studies in the literature are mostly based on the relational survey model. Along with these studies, qualitative research can be suggested to get in-depth information from the participants.
- As a result; it is recommended to repeat the research in different universes and compare the results.

Kaynakça / References

- Ağcihan, E. (2015) *Yetişkin eğitimi alanında eğitim veren eğitimcilerin yetişkin eğitimi alanındaki yeterlilikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Babanlı, N. (2018). *Yetişkin eğitimindeki kursiyerlerin yaşam boyu öğrenme yeterlilikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri, İstanbul.
- Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu eğitim politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 139-173.

- Balcı, A. (1995). *Örgütsel gelişme*. Ankara: Pegem
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başaran, İ. E. (1996). *Türkiye eğitim sistemi*. Ankara: Yargıcı.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Candy, P. C. (2003). *Lifelong learning and information literacy report*. U.S. National Commission on Libraries and Information Science and National Forum on Information Literacy. Prague: Information Literacy Meeting of Experts.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2000). *Research methods in education*. (5th Edition). New York: Routledge Falmer.
- Costello, A. B. and Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 10, 1-9.
- Comrey, A. L. and Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- DeVellis, R. F. (2012). *Scale development: theory and applications*. (3rd Edition). California: Sage.
- Douglas, B. (2002). Sample size requirements for testing and estimating coefficient alpha. *Journal of Educational and Behavioral Statistics*, 27, 335-340.
- Drucker, P. F. (1996). *Yeni gerçekler*. (Çev: B. Karanakçı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı.
- Eurostat. (2019). *Adult education survey*. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/trng_aes_12m0_esms.htm# (Erişim tarihi: 23.10.2019).
- Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C. and Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4(3), 272-299.
- Ford, J., MacCallum, R. and Tait, M. (1986). The application of exploratory factor analysis in applied psychology: A critical review and analysis. *Personnel Psychology*, 39, 291 - 314.
- Goldberg, L. and Velicer, W. (2006). Principles of exploratory factor analysis. S. Struck (Ed). In *Differentiating Normal and Abnormal Personality* (p.209-237). New York: Springer.
- Gorsuch, R. L. (1997). New procedure for extension analysis in exploratory factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 57(5), 725-740.

- Gökçe, B. (2004). *Toplumsal bilimlerde araştırma* (4. Baskı). Ankara: Savaş.
- Haig, B. (2005). An abductive theory of scientific method. *Psychological Methods*, 10(4), 371-88.
- Henson, R. and Roberts, J. (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 393-416.
- Hovardaoğlu, S. (2000). *Davranış bilimleri için araştırma teknikleri*. Ankara: VE-GA.
- Huck, S. W. (2012). *Reading statistics and research*. (6th edition). New York: Pearson.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler* (17. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kline, R. B. (2013). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford.
- McCroskey, J. C. and Young, T. J. (1979). The use and abuse of factor analysis in communication research. *Human Communication Research*, 5(4), 375-382.
- Miser, R. (2002). Küreselleşen dünyada yetişkin eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 55-60.
- Miser, R., Ural, O. ve Ünlüharırcıklı, Ö. (2013). Adult education in Turkey. *Adult Learning*, 24(4), 167-174.
- Norris, M. and Lecavalier, L. (2009). Evaluating the use of exploratory factor analysis in developmental disability psychological research. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 40, 8-20.
- Nunnally, J. C. and Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd Edition.). New York: McGrawHill.
- OECD. (2019). Skills matter: Additional results from the survey of adult skills. https://read.oecd-ilibrary.org/education/skills-matter_1f029d8f-en#page1(Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Oktay, A. (2001). 21. Yüzyılda eğitim ve Türk eğitimi sistemi. İstanbul: Sedar.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1*. Eskişehir: Kaan.
- Özoğlu, S. Ç. (1992). Davranış bilimlerinde anket; bilgi toplama aracının geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 321-337.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual – A step by step guide to data analysis using SPSS for windows* (3rd Edition.). Maidenhead: Open University.
- Park, S. J. (2002). The change of South Korean adult education in globalization. *International Journal of Lifelong Education*., 21(3), 285-294.
- Pett, M., Lackey, N. and Sullivan, J. (2003). *Making sense of factor analysis: The use of factor analysis for instrument development in health care research*. California: Sage.

- Sayılan, F. (2009). Küreselleşme ve yetişkin eğitimi. A. Yıldız ve M. Uysal (Der.). *Yetişkin Eğitimi* içinde (s.255-272). İstanbul: Kalkedon.
- Tabachnick, B. G., Fidell and L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th Edition). New York: Allyn & Bacon.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin.
- Titmus, C., Buttedahl, P., Ironside, D. and Lengrand, P. (1997). *Yetişkin eğitimi terimleri sözlüğü*. (Çev: F. Oğuzkan). Ankara: UNESCO Uluslararası Eğitim Bürosu.
- UNHCR. (2020). UNHCR Türkiye istatistikleri. <http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/UNHCR-Turkey-General-Fact-Sheet-September-2020.pdf> (Erişim tarihi: 27.09.2020).

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Dilbaz, E. ve Bayrak, C. (2021). Yetişkin Eğitimi Analiz Ölçeği Kursiyer Formu'nun geliştirilmesi ve kursiyer görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5345-5377. DOI: 10.26466/opus.901823.

Bireylerin Sağlıklı Yaşam Konusuna İlişkin Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.918671

*

Nuriye Değirmen* – Filiz Özyiğit **

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kütahya/Türkiye

E-Posta: nuriye.degirmen@ksbu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7278-978X](https://orcid.org/0000-0002-7278-978X)

** Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Bandırma /Türkiye

E-Posta: filiz.ozyigit@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-0062-4281](https://orcid.org/0000-0002-0062-4281)

Öz

Bu çalışmada bireylerin sağlık davranışları ve görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı çalışmaya bir aile sağlık merkezinde tedavi gören 330 birey katıldı. Çalışma 2019 Ekim-Aralık tarihleri arasında yapıldı. Bilgilendirilmiş gönüllülerle ve etik kurul izniyle yürütüldü. Literatüre dayalı hazırlanan anketler yüz-yüze uygulandı. Katılımcıların %71,7'si kadın, yaklaşık yarısı evli ve üniversite mezunu, yaklaşık üçte biri ev hanımı, %81'i çekirdek aile, %71,8'inin ekonomik durumu orta, %88,9'unun sosyal güvencesi vardır, %67,7'si kent kültüründe, %20,1'i sigara alkol kullanmaktadır, %65,8'i organik besin tüketmekte, %57,1'i GDO'lu ürünleri kullanmakta, %62,8'i egzersiz yapmamakta, %61,1'inin okuma alışkanlığı vardır. Bekarlarda sağlıkta dinlenmenin önemli olduğu düşüncesi yaygındı ($p<0.05$). Üniversite mezunlarının %98'inde olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede önemli olduğu düşüncesi yaygındı ($p<0.05$). Memurların, işçilerin, emeklilerin çoğunda olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede önemli olduğu görüşü bulunmaktaydı ($p<0.05$). Stresli yaşamın hastalıklara etkisiyle aileyle yaşama arasında ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). GDO'lu ürün kullanmayanlarda olumlu düşüncenin hastalıklara etkisi düşüncesi yaygındı ($p<0,05$). Egzersiz yapmayanlarda; dinlenmenin sağlığa etkisi, olumlu düşüncenin ve stresli yaşamın hastalıklara etkisi düşünceleri yaygındı ($p<0,05$). Okuma alışkanlığı olanların; inancın ve dinlenmenin sağlığa etkisi düşünceleri yaygındı ($p<0,05$). Kent kültüründekilerde stresli yaşamın hastalığa etkisi düşüncesi yaygındı ($p<0,05$). Çoğunluğu reçeteli ilaç kullanımını önemsemekte, geleneksel yöntemlere olumsuz bakmaktaydı. **Sonuç:** Sağlıkta olumlu düşünme, egzersiz, stresten korunma, inancın önemsendiği ve sosyo-demografik değişkenlerle olumlu düşünce, dinlenme, GDO lu, organik besin tüketimi, stresli yaşam arasında ilişki belirlendi.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı Yaşam, Egzersiz, Stres.

Individuals Opinion on Healty Living Subject

*

Abstract

*Aim of this study is evaluation of health behaviours and opinions of individuals. Descriptive, 330 individuals in a Family Health Center, made between October-December 2019 of voluntary by face to face. 71.7% of the participants are woman, half are married and university graduates, 81% of them live in a elementary family, 71.8% of them have a mid economic situation, 88.9% of them have a social security, 67.7% feel themselves in urban culture, 20.1% smoke and use alcohol, 65.8% of them stated that they consume organic food, 57.1% of them use GMO products, 62.8% of the don't exercise, It is common for single individuals to think that resting is important for being healthy ($p<0.05$). The thoughts were common on people who don't exercise; effect on rest on health, the effect on positive thinking on diseases and the effect on stressful life on diseases ($p<0,05$). People who have a reading habit; thoughts were common on, the effect of belief and rest on health ($p<0,05$). Most of them care about the using prescription drugs. **Result:** It found important that positive thinking, exercising, avoiding stress in being healthy by participants, relationship between socio-demographic variables and positive thinking, resting GMO, organic food consumption and stressful life.*

Key Words: *Healty Lifestyle, Exercise, Stress.*

Giriş

Sağlıklı olma, bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olmaları şeklinde tanımlanır. Geçmişte fiziksel iyilik halini ifade etmek için kullanılan sağlık kavramı, günümüzde bireyin ruhsal ve maddi yönler de dahil diğer yönleriyle iyi olma halini ifade eden geniş kapsamlı bir kavramdır (Şimşekoğlu ve Mayda, 2016, s.19).

Hem hastalık durumunda hem de sağlıklı iken bireylerin sağlık durumlarını nasıl koruyacakları ve iyileştirecekleri konusunda yapılması gerekenler ortada olmasına karşın bazı yanlış bilgi ve inançlar bu konudaki davranışlara etki etmektedir. Bireylerin sağlıklı olma ve hastalık hali ile ilgili düşünce ve davranışlarını ifade eden sağlık inancı, sağlık için neler yapılması gerektiği hususundaki davranışlara yön vermesi bakımından önem taşımaktadır (Ünsal, 2017, s.11).

Günümüzde, egzersiz, diyet, sigara içme ve stres gibi yaşam biçimi unsurlarının sağlığı ve kardiyovasküler hastalık riskini etkilediği, kalp hastalığı, hipertansiyon ve diyabet gibi kronik hastalıklardaki morbidite ve mortalitenin yaşam biçimi değişiklikleri ile önemli ölçüde azaltılabildiği bilinmektedir (Ferguson, 1998, s.811).

Beslenme; büyümek, vücut fonksiyonlarını yapabilmek ve yaşamı sağlıklı, mutlu olarak sürdürebilmek amacıyla vücudun yediğimiz gıdalardan yararlanmasıdır (Kavas, 2003,s.6)

Toplumun ve bireylerin sağlıklı ve güçlü olarak yaşamasında, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde, refah düzeyinin artmasında yeterli ve dengeli beslenme temel şartlardandır (Soylu, 2006).

Stres, Latince kökenli ve İngiliz dilinde kullanılan bir terimdir. İsim olarak birinci anlamı “zorlanma, gerilme ve baskıdır”. Farklı zamanlarda farklı anlamlarda kullanılsa da 18. ve 19. yüzyıllarda bu kavram “güç, baskı, zor” gibi anlamlar ile objelere ve insanlara yönelik kullanılmıştır. Bir diğer anlamda ise stres, organizmanın dengesini bozabilecek etkenlerin tümüdür. Medikal açıdan stres insanların dış ve iç dünyaları tarafından tehdit edilip, kafa tutma durumları ile karşı karşıya kaldıkları durumlar karşısında ürettikleri psikolojik, fizyolojik ve davranış reaksiyonları olarak ifade edilebilir. Stres iyi ya da kötü olabilir. Stresin insana ihtiyacı olan gücü ve uyanıklığı verdiği durumlar iyi, iyi yönlendirilmediği ve insan için zararlı olduğu ve hastalıklara sebep

olduğu durumlar ise kötüdür. Çoğu zamanda halk arasında stres teriminin karşılığı kötüdür (Aydın ve Örnek, 2008). Stres durumunun uzaması sonucu organ, sistem ve fonksiyonlarda bozulma meydana gelir (Balcioğlu,2005).

İnsanların olumlu sağlık inançlarına sahip olması, sağlık konusundaki davranışlarını da etkilemekte ve onları sağlıklarını koruyucu önlemleri alma konusunda harekete geçirmektedir (Şimşekoğlu ve Mayda, 2016, s.19). İnançın sürekli bir olgu olması (Peker ve Zengin, 2019, s.45) sağlık konusunda oluşacak olumlu düşünce ve inançların kalıcı bir şekilde yön vermesini sağlamaktadır (Ertüzün ve Karaküçük, 2014, s.1). Bu nedenle sağlığı korumaya ve geliştirmeye yönelik yapılması gerekenler konusundaki inançlar, bireylerin hem tedavi sürecinde yapılması gerekenler hem günlük yaşamda sağlığı korumaya ve geliştirmeye yönelik tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

Dinlenme kişilere güç, motivasyon, mental ve fiziksel sağlık, yaşam kalitesinde artış sağlar. Yorulma organ ve organ sistemlerindeki performans veya fonksiyonların azalmasıdır. Yorulma yeterli bir dinlenme ile dengelenir. Yorulmaya bağlı olarak organizmada; dikkatin azalması, algılama kaybı ve yavaşlama, düşünme zorluğu, verimli olma isteğinde azalma, zihinsel ve bedensel çalışmada verim kayıpları görülür. Dinlenme belli bir aktivitenin kısıtlı olarak kesilmesi, kişinin kendini rahatlatma girişimi olarak tanımlanabilir. Dinlenme sürekli hareketsizliği ifade etmez (aktif dinlenme). Hastalık durumunda yeterli dinlenme çok önemlidir. Bireyin hastaneye yatırılması birtakım engelleri ortaya çıkarır. Hastalığından dolayı kaygılı olan birey bilinmeyen bir çevreye, yeni yüzlere, alışık olmadığı gürültülere ve genellikle ağırlı ya da rahatsız edici olan tanı ve tedavi işlemleri ile karşı karşıyadır. Hastaya dinlendirici bir ortam sağlamak hemşirenin en önemli işlevidir (Çakırcalı,1998).

Yaşam biçimi sağlığı önemli ölçüde etkilemekte ve sağlıklı yaşam biçimi değişiklikleriyle morbidite ve mortalitede önemli azalmalar sağlanabileceği bilinmektedir. Konuyla ilgili araştırmalara gereksinim vardır. Bu çalışmada bireylerin sağlık davranışları ve görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Örnekleme

Tanımlayıcı tipte planlanan çalışmanın örneklemini Kütahya ili merkezinde yer alan bir aile sağlık merkezinde (ASM) tedavi gören 330 hasta ve yakını oluşturmaktadır. Bu ASM nin seçilmesinin nedeni; ASM'nin bulunduğu Kütahya merkezde yer alan Gaybi efendi mahallesi Kütahya gelenek ve kültürünü yansıtmaktadır, araştırma konumuzda sağlık inançlarına odaklandığımız için geniş bölgede yaşayan 10.097 nüfuslu tarihi semt ele alınmış, doktor seçme prensibine göre çalışıldığı için çevredeki servi mahallesi, meydan mahallesi, ahmedoğlu köyü, çobanlar köyü gibi geniş yelpazede veri çeşitliliği örnekleme yöntemi sağlamak için farklı kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma evreni şu şekilde hesaplanmıştır; evrenin 100.000.000 olduğu durumda $a= 0,05$ anlamlılık düzeyinde ve $d= 0.05$ örnekleme hatası $p=0,5$ $q=0,5$ için 385 kişi yeterli görülmüştür. Çalışma anket uygulaması 2019 Ekim-Aralık tarihleri arasında yapılmıştır. Örnekleme bu aylar arasında ilgili ASM den hizmet alan hasta ve yakınları gönüllü katılımcılar oluşturmuştur.

Etik Boyut

Çalışma katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü olur formu imzalatılarak ve etik kurul izni; Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesinden 18.12.2018 tarih 4135 sayılı yazı ile alınarak yürütülmüştür. Çalışmaya katılan gönüllülere, araştırmacılar tarafından literatüre dayalı hazırlanan anket formları yüz yüze anket yöntemi ile uygulanmıştır. Çalışmada Helsinki Bildirgesi ilkelerine uyulmuştur.

Bağımlı Değişkenler

Katılımcıların sosyo demografik verileridir.

Bağımsız Değişkenler

Katılımcıların sağlıklı yaşam sorularına verdikleri cevaplarıdır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Çalışmanın verilerini elde etmek için araştırmacılar tarafından literatüre dayalı hazırlanan anket formu 2 bölümden oluşmaktadır (Ellison ve Levin, 2018, s.449. Kurt, Pekünlü, Çatıkkaş ve Atalağ, 2010, s.70). Anketin ilk bölümünde bireylerin demografik özelliklerini, aile yaşamlarını, sağlık durumlarını, beslenme şekillerini, ekonomik koşullarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise bireylerin sağlıklı olma hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.

Analiz Yöntemleri

Bireylerin sosyo-demografik özellikleri, sağlıklı olma ile ilgili düşüncelerini belirlemek için tanımlayıcı istatistiklere başvurulmuştur (Büyüköztürk, 2018, s.1).

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile sağlıklı hakkında düşünceler arasında anlamlı ilişkilerin tespiti için ki-kare analizine başvurulmuştur.

Sınırlılıklar

Çalışma bulguları bir ASM den ilgili tarihte hizmet alan katılımcıların düşünceleri ile sınırlıdır.

Bulgular

Demografik bulgular

Tablo 1’de 330 hasta ve hasta yakının oluşturduğu örneklem içerisinde çoğunluğu kadınlardır, yaklaşık %48’i evli bireylerdir, %47,3’ü eğitim düzeyi yüksektir. Çoğunlukla öğrenci ve ev hanımlarıdır. Orta düzeyde ekonomik duruma sahip bireyler %71,8’ini oluşturmaktadır. Genellikle çekirdek ailede yaşamaktadırlar ve ortalama olarak 2 çocuğa sahip 4 kişinin aynı evde yaşadığı haneler bulunmaktadır. Ortalama yaş düzeyi

34' tür. %88,9'unun sağlık güvencesinin vardır. Katılımcıların yaklaşık %80'i sigara alkol kullanmamaktadır. Yaklaşık 3'te 2'si organik beslenmemekte, yaklaşık dörtte biri ise GDO'lu ürünleri kullanmamaktadır. Çoğunluğu spor yapmamaktadır. Kendini kent kültüründe hissedenler oldukça fazladır. Okuma alışkanlığının da yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Demografik Bulgular

		Sıklık	Yüzdeler
Cinsiyet	Kız	236	71,7%
	Erkek	93	28,3%
Medeni Durum	Evli	146	44,5%
	Bekar	171	52,1%
	Dul	11	3,4%
Eğitim Durumu	İlkokul	87	27,3%
	Lise	81	25,4%
	Üniversite	151	47,3%
Meslek	Memur	48	16,2%
	İşçi	56	18,9%
	Emekli	22	7,4%
	Ev hanımı	77	26,0%
	Öğrenci	93	31,4%
Aile ile yaşama	Evet	242	74,7%
	Hayır	79	24,4%
Sigara alkol kullanımı	Bilmiyorum	3	,9%
	Var	65	20,1%
Beslenme ile ilgili olarak organik besin tercih ediyor musunuz?	Yok	259	79,9%
	Evet	214	65,8%
Besinlerde GDO' lu ürünleri kullanmamaya dikkat ediyor musunuz?	Hayır	66	20,3%
	Bilmiyorum	45	13,8%
Egzersiz yapıyor musunuz?	Evet	185	57,1%
	Hayır	92	28,4%
Kitap/Gazete/dergi okuma ile ilgili alışkanlıklarınız var mı?	Bilmiyorum	47	14,5%
	Evet	102	31,4%
	Hayır	204	62,8%
Ekonomik durum	Bilmiyorum	19	5,8%
	Evet	198	61,1%
Sosyal güvence	Hayır	116	35,8%
	Bilmiyorum	10	3,1%
	Düşük	35	10,7%
Kendinizi hangi kültürde hissediyorsunuz?	Orta	234	71,8%
	İyi	57	17,5%
Aile yapısı	Var	289	88,9%
	Yok	36	11,1%
Aile yapısı	Köy kültürü	102	32,3%
	Kent kültürü	214	67,7%
Aile yapısı	Geniş aile	48	14,7%
	Çekirdek aile	265	81,0%
	Parçalanmış aile	14	4,3%

Tablo 2'de katılımcıların çoğunluğu inancın sağlıkla mücadelede önemli olduğu, dinlenmenin sağlıklı olmada önemli olduğu, olumlu

düşüncelerin hastalıklar üzerinde etkisinin olabileceği düşüncesi hakimdir.

Tablo 2. Sağlıklı olma düşüncesi ile ilgili bulgular

		Sıklık	Yüzdeler
İnanç hastalıkla mücadelede önemlidir.	Evet	268	83,5%
	Hayır	25	7,8%
	Bilmiyorum	28	8,7%
Dinlenme sağlıklı olmada öncelikli koşullardandır.	Evet	304	94,7%
	Hayır	8	2,5%
	Bilmiyorum	9	2,8%
Olumlu düşünce hastalıklarla savaşta bedene yardım eder.	Evet	307	95,6%
	Hayır	5	1,6%
	Bilmiyorum	9	2,8%
Stresli yaşam koşulları olan insanlar hasta olurlar ve hastalıkları daha uzun sürer.	Evet	307	95,6%
	Hayır	4	1,2%
	Bilmiyorum	10	3,1%

Tablo 3’de bireylerin inançlarının, yaşam koşullarının ve düşünce sistemlerinin çeşitli özelliklerine göre dağılımı incelenmiştir.

Tablo 3. Sağlıklı olma düşüncesi ve sosyo demografik veriler

		İnanç hastalıklı mücadelede önemlidir.			Dinlenme sağlıklı olmada öncelikli koşullardandır.			Olumlu düşünce hastalıklarla savaşta bedene yardım eder.			Stresli yaşam koşulları olan insanlar daha sık hastalıkları daha uzun sürer.		
		Eve Hayı Bilmiyoru			Eve Hayı Bilmiyoru			Eve Hayı Bilmiyoru			Eve Hayı Bilmiyoru		
		t	r	m	t	r	m	t	r	m	t	r	m
Cinsiyet	Kız	188	20	20	217	5	6	218	5	5	217	3	8
	Erkek	80	5	7	86	3	3	88	0	4	89	1	2
Eğitim Durumu	İlkokul	72	4	8	79	2	3	78	1	5	80	2	2
	Lise	66	6	7	74	3	2	74	3	2	73	2	4
	Üniversite	125	13	12	145	3	2	148	1	1	148	0	2
Medeni Durum	Evli	121	9	10	133	2	5	132	2	6	132	2	6
	Bekar	137	15	16	161	5	2	163	3	2	164	2	2
	Dul	9	1	1	8	1	2	10	0	1	9	0	2
Meslek	Memur	43	2	3	45	2	1	48	0	0	47	1	0
	İşçi	44	4	6	49	2	3	52	0	2	49	1	4
	Emekli	19	1	2	21	1	0	18	0	4	22	0	0
	Ev hanımı	62	7	4	68	1	4	69	2	2	67	2	4
	Öğrenci	77	7	9	92	0	1	90	2	1	93	0	0
Sigara alkol kullanımı	Var	53	6	5	61	2	1	64	0	0	63	0	1
	Yok	210	19	23	238	6	8	238	5	9	240	4	8
Aile ile yaşama	Evet	198	15	24	225	5	7	225	5	7	227	3	7
	Hayır	63	10	4	73	2	2	75	0	2	74	0	3
Organik besin tercih ediyor musunuz?	Evet	174	18	18	200	5	5	203	3	4	199	2	9
	Hayır	59	3	4	61	1	4	62	1	3	64	1	1
	Bilmiyoru m	34	3	6	41	2	0	41	0	2	42	1	0
GDO'lu ürünleri kullanmamaya dikkat ediyor musunuz?	Evet	155	12	13	171	5	4	176	1	3	171	3	6
	Hayır	74	8	8	84	2	4	85	3	2	87	1	2
	Bilmiyoru m	36	4	7	45	1	1	43	0	4	45	0	2
Spor yapıyor musunuz?	Evet	85	8	9	101	1	0	99	1	2	102	0	0
	Hayır	165	16	17	186	5	7	190	2	6	186	4	8
Okuma alışkanlıklarınız var mı?	Evet	160	15	19	186	4	4	189	3	2	186	1	7
	Hayır	99	8	6	106	4	3	104	2	7	108	3	2
Ekonomik durum	Düşük	29	3	2	32	1	1	33	0	1	31	1	2
	Orta	191	18	21	219	6	5	219	3	8	220	3	7
	İyi	47	4	5	52	1	3	54	2	0	55	0	1
Sosyal güvence	Var	239	22	24	269	8	8	271	5	9	273	3	9
	Yok	26	3	4	32	0	1	33	0	0	31	1	1
Hangi kültürde hissediyorsunuz ?	Köy	84	9	7	95	1	4	95	1	4	92	0	8
	Kent kültürü	177	15	17	199	7	3	202	3	4	204	4	1
Aile yapısı	Geniş aile	39	2	5	43	0	3	44	0	2	44	0	2
	Çekirdek aile	219	22	20	247	8	6	250	5	6	249	4	8
İlaçların yerine geleneksel yöntem kullanma doğrudur	Evet	79	12	8	93	5	1	95	3	1	96	1	2
	Hayır	101	9	10	116	1	3	117	1	2	117	1	2
	Bilmiyoru m	88	4	9	95	2	4	94	1	6	93	2	6

Tablo 4’de bireylerin sağlıklı olma hakkındaki düşünceleri ile sosyo-demografik özellikleri arasında ilişkinin incelenmesi amacıyla ki-kare testine başvurulmuştur. Pearson ki-kare katsayısının kullanılabilmesi için bazı varsayımların sağlanmış olması gerekmektedir. Ancak örneklemimizin bazı gözlemlerinde yeterli gözlem sayısına ulaşılamaması nedeniyle exact sig (2 yön) değerine başvurulmuştur.

Tablo 4. Sağlıklı olma düşüncesi ile demografik verilerin karşılaştırılması

	İnanç hastalıkla mücadelede önemlidir. P değerleri	Dinlenme sağlıklı olmada öncelikli koşullardandır. P değerleri	Olumlu düşünce hastalıklarla savaşta bedene yardım eder. P değerleri	Stresli yaşam koşulları olan insanlar daha sık hasta olurlar ve hastalıkları daha uzun sürer. P değerleri
Cinsiyet	,549	,833	,248	,887
Medeni Durum	,881	,017*	,332	,033*
Eğitim Durumu	,858	,767	,040*	,140
Meslek	,918	,312	,006*	,080
Aile ile yaşama	,207	,108	,556	,028*
Sigara alkol kullanımı	,853	,805	,151	,550
Organik besin tercih ediyor musunuz?	,504	,284	,685	,468
GDO’lu ürün kullanmamaya dikkat ediyor musunuz?	,500	,898	,031	,896
Spor yapıyor musunuz?	1,000	,019*	,045*	,050*
Kitap/Gazete/dergi okuma alışkanlıklarınız var mı?	,036*	,048*	,114	,254
Ekonomik durum	,982	,809	,366	,583
Sosyal güvence	,752	,846	,513	,747
Kendinizi hangi kültürde hissediyorsunuz?	,817	,227	,616	,000*
Aile yapısı	,289	,226	,540	,836
Hastalığınız için kullanılan ilaçların yerine geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemi kullanmak doğrudur?	,325	,214	,107	,346

Not: ki kare analizi ile istatistiki açıdan p değeri anlamlı değerler bold gösterilmiştir.

Tablo 3 ve 4’de medeni durum ile “dinlenme sağlıklı olmada öncelikli koşullardandır.” ve “stresli yaşam koşulları olan insanlar daha sık hasta olurlar ve hastalıkları daha uzun sürer.” ifadeleri arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki tespit edilmiştir (p<0,05).

Bekar bireyler arasında dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli koşullar arasında olduğu düşüncesinin daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi ile olumlu düşüncenin hastalıklarla savaşta bedene yardım edebileceği düşüncesi arasında da anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Üniversite mezunları arasında %98 oranında olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede önemli olduğu belirtilmiştir.

Olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede önemli olduğu düşüncesi ile meslek arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Memurların, işçilerin, emeklilerin hepsi olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede bedene yardım edeceği görüşünde hem fikirdir.

Stresli yaşam koşullarının hastalıklar üzerindeki etkisi ile aile yaşama arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$).

GDO'lu ürün kullanmayanlarda daha fazla oranda olumlu düşüncenin hastalıklarla savaşta etkili olacağı düşüncesi yaygındır ($p<0,05$).

Spor yapmayan bireyler arasında dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli olduğu, olumlu düşüncenin hastalıklarla savaşta önemli olduğu ve stresli yaşam koşulları olan insanların daha sık hastalıklara maruz kalabileceği düşüncesinin yaygın olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

Okuma alışkanlığı ile "inanç hastalıkla mücadele de önemlidir." ve "dinlenme sağlıklı olmada öncelikli koşullardandır." ifadeleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($p<0,05$). Okuma alışkanlığı olanların inancın sağlıklı mücadelede önemli olduğu ve dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli koşullardan olduğu düşüncesinin daha yaygın olduğu görülmüştür.

Kent kültüründe yaşayan bireyler arasında stresli yaşam koşullarının insanları daha sık hasta edebileceği düşüncesinin daha yaygın olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tartışma

Tinsel kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ruhi, manevi kelimeleriyle karşılık bulmaktadır. Tinsellik, bireyin kendisinin ve varoluşunun ötesindeki güçtür. Başka bir tanımda ise hem fiziksel boyutu kapsayan hem de onun ötesindeki kişisel farkındalıktır. Dolayısıyla, bireyin, yaşamın anlamını ve amacını yakaladığı yer onun tinsel alanıdır (Tuncay, 2007, s.10). Araştırmalarda, kişinin tinsel inançlarının sağlığı, uzun yaşamayı ve fiziksel hastalığın iyileşmesini pozitif olarak etkileyebildiği gösterilmiştir (Rippentrop, Altmaier, Chen, Found ve Keffala, 2005, s.311).

Çalışmamızda katılımcıların çoğunluğu inancın sağlıkla mücadelede önemli olduğunu düşünmektedir. Ellison ve arkadaşları 2018 araştırmasında, inancın sağlık göstergeleri üzerinde olumlu etkisinin olduğunu bildirmiştir (Ellison ve Levin, 2018, s.449).

Çalışmamızda katılımcıların çoğunluğu dinlenmenin sağlıklı olmada etkili olduğunu bildirmişlerdir. Kurt ve arkadaşları 2010 araştırmalarında, iyi uyku ve dinlenmenin bireyde canlılık sağladığını, sinir sistemi ve metabolizma üzerinde olumlu etkileri olduğunu bildirmişlerdir (Kurt, Pekünlü, Çatıkkaş ve Atalağ, 2010, s.70).

Dinlenme belli bir aktivitenin kısıtlı olarak kesilmesi, kişinin kendini rahatlatma girişimi olarak tanımlanabilir. Dinlenme sürekli hareketsizliği ifade etmez (aktif dinlenme). Hastalık durumunda yeterli dinlenme çok önemlidir. Dinlenme kişilere güç, motivasyon, mental ve fiziksel sağlık, yaşam kalitesinde artış sağlar (Çakırcalı,1998).

Çalışmamızda bekar bireylerin arasında dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli koşul olduğu düşüncesinin daha fazla yaygın olduğu tespit edilmiştir. Algın ve arkadaşları 2016 çalışmalarında; uyku ve dinlenmenin insan sağlığının kaliteli sürdürülmesinde önemli olduğunu, zihinsel, fiziksel sağlığımızı, yaşam fonksiyonlarımızı korumada yardımcı olduğunu bildirmişlerdir. Uykunun yenilenmeyi sağlama, enerjiyi koruma, yaşlanma sürecinde gecikme, immün sistemi koruma, vücut ısısını koruma, korneayı koruma, nöral sistemi koruma sağladığını bildirilmiştir (Algın, Akdağ, Erdinç, 2016, s.29).

Çalışmamızda katılımcıların çoğunluğu olumlu düşüncelerin sağlıkta etkili olduğunu belirtmiştir. Bilge 2012 çalışmasında, olumlu düşünce ile yaşam kalitesi, sağlık arasında önemli ilişki olduğunu bildirmiştir (Bilge, 2012, s.129).

Çalışmamızda katılımcıların çoğunluğu stresli yaşam koşullarının hastalıklar üzerinde etkisinin olabileceği düşüncesindedirler. Erdoğan ve arkadaşları 2009, Baltaş ve ark. 1995, Bozkurt 2004 çalışmalarında, stresle sağlık arasında ilişki olduğunu bildirmişlerdir (Erdoğan, Ünsar ve Süt, 2009, s.447; Baltaş A.ve Baltaş Z., 1995; Bozkurt, 2004).

Üniversite mezunlarının diğer eğitim düzeyindekilere göre daha fazla oranda olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede önemli olduğunu düşünceleri olduğu saptanmıştır. Duran ve arkadaşları 2017 üniversite öğrencilerinin olumsuz düşünme puanları yüksek olanların not

ortalamasının düşük olduğunu bulmuştur. İlden ve arkadaşları 2002 olumsuz düşüncelerin bireylerde, kendine güveni düşürdüğünü, başarısızlığı önceden kabullenme durumlarının arttığını, problemlerin çözümüne farklı yöntem düşünmelerine engel olduğunu ve sorunlarla baş etme yeteneklerinin azaldığını belirtmişlerdir. Çalışmamızda memurların tamamı olumlu düşüncenin hastalıklarla mücadelede bedene yardım edeceği görüşünde hem fikirdir. Çalışmalarda geliri olan bireylerin olumlu düşüncelerinin yüksek olduğu bildirilmiştir (Duran, Karadaş ve Kaynak, 2017, s.30; İlden, Günay ve Şener, 2002, s.100).

Çalışmamızda aile ile yaşayanların yalnız yaşayanlara göre stresli yaşam koşullarının hastalıklar üzerindeki etkisi olduğunu bildirme oranlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde evlilikte stres ve depresyon oranlarının ve bunlara bağlı hastalıkların önemli düzeyde yüksek olduğu, geliri yüksek ülkelerde 10 kadından birinde perinatal depresyon olduğu, gelişmekte olan ülkelerde 5 kadından 1'inde perinatal depresyon bulunduğu bildirilmektedir (Boran, 2017).

Çalışmamızda GDO'lu ürün kullanmayanların daha fazla oranda olumlu düşüncenin hastalıklarla savaşta bedene yardım edeceği inancı yaygındır. Literatürde dengeli beslenme, gelir düzeyi, olumlu düşünce ve sağlık arasında bağ olduğu, düşük ve orta gelirli ülkelerde kadınların yaklaşık %20'sinin doğum sonrası ruh sağlığı problemleri yaşadıkları, bu oranın; yüksek gelirli ülkelerin yaklaşık iki katı olduğu belirtilmektedir (Boran, 2017).

Fizik aktivite ve egzersiz, tarih boyunca farklı uygarlıklar ve toplumlarda, yaşamın bütün dönemlerinde önemli bir yer tutmuştur. Egzersiz için genç-yaşlı ayırımı yoktur, her yaşta sağlığa yararlıdır. Bek 2008 çalışmasında düzenli fiziksel aktivite, çocukların ve gençlerin sağlıklı büyümesi ve gelişmesinde, karakter gelişiminde istenmeyen kötü alışkanlıklardan kurtulmada, sosyalleşmede, yetişkinlerin çeşitli kronik hastalıklardan korunmasında veya bu hastalıkların tedavisinde veya tedavinin desteklenmesinde, yaşlıların aktif bir yaşlılık dönemi geçirmelerinin sağlanmasında, zihinsel ve bedensel fonksiyonların korunmasında bir başka deyişle tüm hayat boyunca yaşam kalitesinin artırılmasında önemli farklar yaratabileceğine işaret etmiştir (Bek, 2008).

Çalışmamızda spor yapmayan bireyler arasında dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli olduğu, olumlu düşüncenin hastalıklarla savaşta önemli

olduğu ve stresli yaşam koşullarının hastalıklara maruz kalmayı etkileyeceği düşüncelerinin yaygın olduğu görülmüştür. Başar ve Sarı 2018 düzenli fiziksel aktivite yapanların, yapmayanlara göre yüksek, mutluluk ve psikolojik iyi oluş puanlarının bulunduğunu belirlemişlerdir (Başar ve Sarı, 2018, s.25).

Okuma alışkanlığı olanların inancın sağlıkla mücadelede önemli olduğu ve dinlenmenin sağlıklı olmada öncelikli koşullardan olduğu düşüncesinin daha yaygın olduğu görülmüştür. Özdemir okuma alışkanlığının bireylerde serbest zaman etkinliğini değerlendirmesini, inançlarının farkına varmasını, bireyselliğini fark etmesini, öğrenmenin kolaylaşmasını, zenginleşmesini, toplumla bağlarını kuvvetlendirmesini, ilişkilerini güçlendirmesini, davranışlarını yönlendirmesini ve dünyadaki yerini anlamasını sağladığını belirtmiştir (Özdemir, 1983, s.1).

Çalışmamızda kendini kent kültüründe hissedenlerin kır kültüründekilere göre stresli yaşam koşullarının insanları daha sık hasta edebileceği düşüncesinin daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Kaya 2019 çalışmasında; kent memnuniyeti, yaşam doyumu ve stresle başa çıkma arasında anlamlı ilişki bulmuştur. İstanbul'un, gürültü kirliliği, ev kira fiyatlarının fazla olması, insan çokluğu, hava kirliliği, çarpık kentleşme açılarından memnun olunmayan kent olarak tanımlandığını belirtmiştir (Kaya, 2019, s.1).

Sağlıklı bireyler için olumlu düşünme, stresten uzak kalma, sağlıklı olma inancı, egzersiz yapma ne kadar önemliyse aynı şekilde bu düşünceler hasta bireyler içinde geçerlidir. Hastalığı kabullenme ve hekimine güvenme, verilen tedaviye uyum, iyileşeceğine inanma hastalığın atlatılmasında son derece önemlidir. Farmakolojide ilaç uyuncu adı verilen kavram tüm bu bileşenleri içinde barındırmaktadır. Tedavi uyumuna dair literatürde "compliance", "adherence" ve "concordance" gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. Türkçe literatür değerlendirildiğinde ise bu terimler arasında anlam farkı gözetilmeksizin tümünün uyum ve uyuncu kelimeleriyle karşılandığı görülmektedir. Uyumun kısa ve kabul edilebilir tanımı; hastanın sağlığıyla ilgili önerileri kabul etmesidir. Aynı zamanda uyum sözcüğü, terapötik ilişki kurarken hekimin rolüne ve hastanın katılımına önem yükler. Uyum tanımı, kontrollere katılım ve sağlıklı bir hayat modeline tutunmayı, aynı

zamanda reçete edilen ilağları uygun zamanda ve uygun dozlarda almayı da içine alır (Mehmet, Tamam, 2016, s.85).

Sağlık profesyoneli-hasta ilişkisi ne kadar güçlü olursa, hasta ilaç uyumu o denli güçlü olur. Bu durum zaten karmaşık olan ve direnç gelişme riski olan tedavilerde başarı oranını ciddi anlamda artırır (elen, 2013, s.3).

Sonuç

Tedavi uyumu hastalık seyrini, hastalığa bağlı morbiditeyi, hastanın sosyal, mesleki ve ailesel işlevselliğini etkilemektedir. Hastaların tedaviye genelde kısmen uyum gösterdiklerinin bilinmesi ve uyumu etkileyen faktörlerin belirlenmesi, çözüm önerileri sunulması hastaların tedaviye uyumunu arttıracak ve hastalığın sebep olduğu yıkımı, tedavi maliyetini, iş gücü kaybını en aza indirecektir.

Çalışmamızda sağlıklı yaşamak için olumlu düşünme, egzersiz yapma, stresten uzak kalma, hastalıklarla mücadelede inançlı olma düşüncelerinin katılımcılar tarafından önemsendiği belirlenmiştir. Sosyo-demografik değişkenlerle olumlu düşünce, dinlenme, GDO lu ve organik besin tüketimi, stresli yaşama bakış arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Çalışma bulgularımızın planlanacak yeni araştırmalara, sağlık davranışı ile ilgili yeni eğitlimlere yön gösterebileceğini söyleyebiliriz.

EXTENDED ABSTRACT

Individuals Opinion on Healty Living Subject

*

Nuriye Değirmen- Filiz Özyiğit
Kütahya Sağlık Bilimleri University

Introduction: Being healthy is defined as the physical, mental and social well-being of individuals. Lifestyle has a significant impact on health. Significant reductions in morbidity and mortality can be achieved with healthy lifestyle changes. Research on the subject is needed. **Aim:** Aim of this study is evaluation of health behaviours and opinions of individuals. Descriptive, 330 individuals in a Family Health Center, made between October-December 2019 of voluntary by face to face. The questionnaire form was created by the researchers based on the literature. In the first part of the questionnaire, there are questions to determine the demographic characteristics, family life, health status, diet and economic conditions of the individuals. In the second part, there were questions to determine the opinions of individuals about being healthy. Ethics committee approval was obtained for the research. Ethics committee approval; It was obtained from Kütahya Health Sciences University with the letter dated 18.12.2018 and numbered 4135. The sample calculation method was used in the study. Dependent variables; it is the socio-demographic data of the participants. Independent variables; they are the answers given by the participants to the healthy life questions. Descriptive statistics were used to determine the socio-demographic characteristics of individuals and their thoughts on being healthy. Chi-square analysis was used to determine the significant relationships between the socio-demographic characteristics of the participants and their thoughts about healthy. Limitations; the findings of the study are limited to the opinions of the participants who received service from a family health center at the relevant date. **Findings:** 71.7% of the participants are woman, half are married and university graduates, 81% of them live in a elementary family, there are households where, on average, 4 people with 2 children live in the same house. 71.8% of them have a mid economic situation, 88.9% of them have a social security, 67.7% feel themselves in urban

culture, 20.1% smoke and use alcohol, 65.8% of them stated that they consume organic food, 57.1% of them use GMO products, 62.8% of the don't exercise. The majority of the participants think that belief is important in the fight against health. The idea that rest is important for being healthy was adopted by the participants. The opinion of the participants that positive thoughts can have an effect on diseases is dominant. Marital status and "rest is one of the primary conditions for being healthy." and "people with stressful living conditions get sick more often and their illness lasts longer." a statistically significant relationship was found between the expressions ($p<0.05$). It is common for single individuals to think that resting is important for being healthy ($p<0.05$). A significant relationship was also found between the level of education and the thought that positive thinking can help the body in the fight against diseases ($p<0.05$). Among university graduates, 98% stated that positive thinking is important in the fight against diseases. A significant relationship was also found between the idea that positive thinking is important in the fight against diseases and the profession ($p<0.05$). Officials, workers, retirees all agree that positive thinking will help the body fight disease. A statistically significant relationship was found between the effects of stressful living conditions on diseases and family life ($p<0.05$). It is common for those who do not use GMO products to think that more positive thoughts will be effective in fighting diseases ($p<0.05$). The thoughts were common on people who don't exercise; effect on rest on health, the effect on positive thinking on diseases and the effect on stressful life on diseases ($p<0,05$). With the habit of reading, "belief is also important in fighting the disease." and "rest is one of the primary conditions for being healthy." Significant relationships were found between the expressions ($p<0.05$). It has been observed that those who have the habit of reading believe that belief is important in the fight against health and that rest is a priority condition for being healthy. It has been determined that the idea that stressful living conditions can make people sick more frequently among individuals living in urban culture ($p<0.05$). Most of them care about the using prescription drugs. **Result:** The majority of the participants in our study think that belief is important in the fight against health. The literature has reported that belief has a positive effect on health indicators. It found important that positive

thinking, exercising, avoiding stress in being healthy by participants, relationship between socio-demographic variables and positive thinking, resting GMO, organic food consumption and stressful life. As important as positive thinking, staying away from stress, belief in being healthy and exercising are important for healthy individuals, these thoughts are also valid for sick individuals. Accepting the disease and trusting the physician, complying with the treatment given, believing that it will get better are extremely important in overcoming the disease.

Kaynakça / References

- Algın, D.İ., Akdağ, G., ve Erdinç, O.O. (2016). Kaliteli uyku ve uyku bozuklukları. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 1, 29-34. DOI: 10.20515/otd.40263.
- Aydın, Ş. ve Örnek A.Ş. (2008). *Kriz ve stres yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balcıoğlu, İ. (2005). *Medikal açıdan stres ve çareleri*. İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri. Sempozyum Dizisi.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1995). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başar, S. ve Sarı, İ. (2018). Düzenli egzersizin depresyon, mutluluk ve psikolojik iyi oluş üzerine etkisi. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (İÜBESBD)*, 5(3), 25-34.
- Bek, N. (2008). *Fiziksel aktivite ve sağlığımız*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayını.
- Bilge, A. (2012). Yaşama dair olumlu düşünce. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 129-135.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2015). *Thinking healthy: A manual for psychological management of perinatal depression*. P. Boran (Çev.) Sağlıklı Düşünmek. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, N. (2004). *Stres, "Öğretmen Stresi ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri"*. Ankara: Kişisel Gelişimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Atf İndeksi.
- Çakırcalı, E. (1998). *Hemşirelikte temel ilke ve uygulamalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Çelen, M.K. (2013). Kronik hepatit B'li hastada hekim-hasta uyumsuzluğunun ilaç direncine olan etkisi. *Türkiye Klinikleri J Inf Dis-Special Topics*, 6(1), 90-3.
- Duran, S., Karadaş, A. ve Kaynak, S. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin olumsuz otomatik düşünceleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki. *Kocaeli Medical J*, 6(2), 30-37.
- Ellison, C.G., Levin, J.S. (2018). Din-sağlık ilişkisi: Kanıt, teori ve geleceğe yönelik öneriler. F. B. Arvas (Çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(2), 449-478.
- Erdoğan, T., Ünsar, A.S. ve Süt, N. (2009). Stresin çalışanlar üzerindeki etkileri: Bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 447-461.
- Ertüzün, E. ve Karaküçük, S. (2014). Sağlık inanç modeli perspektifinde sportif rekreasyon aktivitelerine bakış. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(1-4), 1-9.
- Ferguson, K. J. (1998). *Wallace RB. public health & preventive medicine*. Stamford: Appleton & Lange.
- İlden, K.A., Günay, K.B. ve Şener, Ş. (2002). İlköğretim öğrencilerinde sınav kaygısı ve akademik başarı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9(2), 100-105.
- Kavas, A. (2003). *Sağlıklı yaşam için doğru beslenme*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kaya, F.Ş. (2019). Kent yaşamı memnuniyeti, stresle başa çıkma ve yaşam doyumu ilişkisi: İstanbul örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-10. DOI: 10.30692/sisad.584622.
- Kurt, C., Pekünlü, E., Çatıkkaş, F. ve Atalağ, O. (2010). Tam ve kısmi uyku yoksunluğunda performans. *BESBD*, 5(1), 70-76.
- Mehmet, E.D. ve Tamam, L. (2016). Treatment adherence in psychiatric disorders. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(1), 85-93.
- Özdemir, E. (1983). *Okuma sanatı: Nasıl okumalı, neler okumalı?* İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Peker, A.T. ve Zengin, S. (2019). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin spor sağlık inanç düzeylerinin değerlendirilmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 77, 45-56.

- Rippentrop, A.E., Altmaier, E.M., Chen, J.J., Found, E.M. ve Keffala, V.J. (2005). The relationship between religion/spirituality and physical health, mental health, and pain in a chronic pain population. *Pain*,116, 311-321. DOI: 10.1016/j.pain.2005.05.008.
- Şimşekoğlu, N. ve Mayda, A.S. (2016). Bir üniversite hastanesinde görevli hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık kaygısı düzeyleri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Soylu, M. (2006). *Sağlıklı beslenme-sağlıklı süt. I. Ulusal Sağlığı Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Kongresi Özet Kitabı*. Muğla: 20 Ocak .2010 tarihinde <http://www.wacc.mu.edu.tr/ozet%20kitabı.pdf> adresinden erişildi.
- Tuncay, T. (2007). Spirituality in coping with HIV/AIDS., *HIV & AIDS Review*, 8(3), 10-16. DOI:10.1016/S1730-1270(10)60073-2.
- Ünsal, A. (2017). Hemşireliğin dört temel kavramı: İnsan, çevre, sağlık & hastalık, hemşirelik. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 11-28.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Değirmen, N. ve Özyiğit, F. (2021). Bireylerin sağlıklı yaşam konusuna ilişkin görüşleri. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5390-5397. DOI: 10.26466/opus.918671.

Yatırımcılarda Risk Toleransı ve Aşırı Güven Arasındaki İlişki¹

DOI: 10.26466/opus.928314

*

Yasemin Kuyucular* – Durmuş Sezer**

*Dr, Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Enstitüsü, Aydın/Türkiye

E-Posta: yaseminkuyucular@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8131-0809](https://orcid.org/0000-0001-8131-0809)

**Dr. Öğr. Üyesi, ADÜ Aydın İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, Aydın/Türkiye

E-Posta: durmus.sezer@adu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4992-8312](https://orcid.org/0000-0003-4992-8312)

Öz

Finansal piyasalarda yatırım kararlarını birçok faktörün etkilediği ve karar almayı zorlaştırdığı yadsınmaz bir gerçektir. Karar almayı zorlaştıran sebepler; yatırımcının kendisinden kaynaklı ve kendisi dışındaki sebepler olmak üzere temelde ikiye ayrılabilir. Bireysel yatırımcıların kişisel özellikleri ve davranışları yatırım kararını etkileyen en önemli unsurlardandır. Bu çalışmanın amacı; bireysel yatırımcıların risk tolerans düzeylerini saptamak ve risk tolerans düzeylerine etki eden aşırı güven kavramı ile aralarındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda, çalışmada Türkiye'deki bireysel yatırımcıların risk toleransları ve aşırı güven davranışları detaylı olarak araştırılmıştır. Çalışma kapsamında; İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde ikamet eden 520 bireysel yatırımcıya anket uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, aşırı güven düzeyi yükseldikçe risk tolerans düzeyi de yükselmektedir. Çalışmanın devamında risk toleransı, bileşenlerine ayrılmıştır. Bulgulara göre, yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri ve finansal riskleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanırken, spekülasyon risk ile aşırı güven arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Finansal Karar Alma, Yatırımcı Psikolojisi, Risk Toleransı, Aşırı Güven.

¹Bu çalışma "Bireysel Yatırımcılarda Risk Toleransı ve Aşırı Güven Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

The Relationship between Risk Tolerance and Overconfidence in Investors

*

Abstract

It is an undeniable fact that many factors affect investment decisions in financial markets and because of this decision-making becomes more difficult. In general, the reasons that make decision-making difficult may be divided into two; the reasons originating from the investor himself and the others that are not originating from investor himself. The personal characteristics and the behaviours of individual investors are the most important factors that affecting the investment decision. The aim of this study is to determine the risk tolerance levels of individual investors and clarify the relations between the concept of overconfidence which effects risk tolerance levels. In this context, risk tolerance and overconfidence behavior of individual investors in Turkey have been investigated in detail. In the scope of this study, a survey has been conducted to 520 individual investors which are resident in İstanbul, Ankara and İzmir. According to analysis results, a meaningful relation is found between overconfidence and risk tolerance of investors. According to this, risk tolerance levels rise as the overconfidence level rises. Further in the study, risk tolerance is divided into components. The findings show that, there is a meaningful relation between overconfidence, investment and financial risks of investors, but none in between speculative risk and overconfidence.

Key Words: *Behavioural Finance, Financial Decision Making, Investor Psychology, Risk Tolerance, Overconfidence.*

Giriş

Davranışsal finans; yatırımcıların kararlar alırken etkisi altında buldukları bilişsel ve duygusal faktörleri hesaba katarak yatırımcı davranışlarını psikoloji, sosyoloji ve antropoloji bilimlerinden yararlanarak anlamlandırmaya çalışan disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Geleneksel finansın temel varsayımı “homo economicus” a karşı davranışsal finansın temelini aldığı “sınırlı rasyonellik” kavramı önem teşkil etmektedir. Sonuç olarak, yatırımcıların karar mekanizmaları, tecrübeleri ve gelişim potansiyelleri tarafından belirlenen “içsel faktörler” kadar etkiledikleri ve etkilendikleri “dışsal faktörler” tarafından da oluşmaktadır.

Yatırımcıların karar modellerinde kullandıkları girdiler genellikle dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar; yatırımcıların hedefleri, zaman ufukları, finansal istikrarları ve risk toleranslarıdır. İlk üç unsurun objektif olma yönünden ölçüm yapılabilmesi kolay iken, risk toleransı subjektiftir ve ölçüm yapılmasının zor olması itibarıyla diğer unsurlardan ayrılmaktadır. Yatırımcının finansal kararlarında tercih edeceği risk miktarı, bireyin risk tolerans düzeyini de göstermektedir. Bir yatırımcının risk tolerans düzeyinin belirlenmesi çok önemlidir. Çünkü risk tolerans seviyesi belirlenmeden herhangi bir yatırım önerisinde bulunmak veya uzun dönemli bir yatırım stratejisi ortaya koymak mümkün görünmemektedir.

Aşırı güven; yargı psikolojisindeki en güçlü sonuçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Aşırı güvenli yatırımcılar; kişisel yeteneklerinin ortalamasının üzerinde olduğunu, sahip oldukları bilgilerin önemli ve bu bilgiler sayesinde sonuçları kontrol edebileceklerini, iyi sonuçlanan olguları kendilerine attettikleri, vuku bulabilecek olaylar karşısında aşırı iyimserlik göstermeleri gibi birçok etmeni bünyelerinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu etmenler finansal kararlara da etki etmektedir.

Bu çalışmanın amacı; bireysel yatırımcılarda karar alma mekanizmasının merkezinde yer alan “risk toleransı” konusu ile söz konusu tolerans düzeyine etki eden unsurlardan biri olan “aşırı güven” kavramının detaylı olarak incelenmesidir.

Teorik Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde davranışsal finans, aşırı güven ve risk toleransı hakkında bilgiler sunulacaktır.

Davranışsal Finans

Davranışsal finans, bünyesinde barındırdığı duygusal süreçler ve bunların karar alma süreci üzerinde ne derece etkili olduğu da dahil olmak üzere, yatırımcıların düşünce kalıplarını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır (Ricciardi, 2005, s.7). Davranışsal finansın yatırımcı davranışlarına yönelik bakış açısını Statman (1999) "Geleneksel finasta insanlar rasyonel, davranışsal finasta ise normaldir" sözü ile belki de en iyi şekilde ifade etmiştir. Kahneman ve Tversky özellikle deneye dayalı (sezgisel), çerçeveleme etkisi ve beklenti teorisi çalışmaları ile davranışsal iktisadın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Dumludağ vd., 2015, s.45).

Davranışsal finasta önemli bir olgu da hevristik konusudur. Hevristik kavramı, özellikle Herbert Simon'un (1957) çalışmasıyla, psikolojinin içerisinde yer almış ve yeniden tanıtılmıştır. Simon bu çalışmasında, sınırlı bilgi işleme yeteneklerinden dolayı, insanların dünyanın basitleştirilmiş modellerini inşa etmek zorunda kaldıklarını savunmuştur. 1970'lerde Kahneman ve Tversky, olasılığa dayanan akıl yürütmedeki hataları açıklamak için, söz konusu kavramı ödünç almıştır (Gigerenzer, 1991, s.15). Hevristik kavramını açıklamak için Tversky ve Kahneman (1974), "İnsanlar, olasılıkları değerlendirmek ve değerleri daha basit yargısal olgularla öngörmek için karmaşık görevleri azaltan, sınırlı sayıda sezgisel kurallara güvenmektedir. Genel olarak bu sezgisel yöntemler oldukça yararlıdır, fakat bazen ciddi ve sistematik hatalara yol açarlar" ifadelerini kullanmışlardır.

Tversky ve Kahneman (1974) çalışmalarında, üç temel kısa yoldan bahsetmektedir. Bunlar; 1)Temsiliyet, 2) Mevcudiyet (Bulunma), 3) Düzeltme ve Demirleme kısayollarıdır.

Temsil edilebilirlik hevristik, bir olgunun öznel olasılığını kendi kitlesi içinde temel yapısı ile benzer olması ve kendisini oluşturan sürecin belirgin özelliklerini yansıtması durumlarına göre belirlemektedir

(Kahneman ve Tversky, 1972, s.430). *Bulunabilirlik hevristik*i, insanların bir olayın gerçekleşme ihtimalini, söz konusu olayın vuku bulma oranına göre tahmin etmesine yol açmaktadır (Laibson ve Zeckhauser, 1998, s.10). *Dayanak kestirme yöntemi* ise, bir değer başlangıç noktası kabul edilerek içinde bulunulan duruma uyarlanmasıdır. Demirleme, “muhafazakârlık” ile de yakından ilgili bir konudur.

Aşırı Güven

Aşırı güven, yargı psikolojisindeki en güçlü sonuçlardan biri olarak görülmektedir (De Bondt ve Thaler, 1995). Aşırı güven, bireylerin almış oldukları kararların doğruluğunu ve sahip oldukları bilgilerin kesinliğini sistematik olarak fazla tahmin etmesi olarak tanımlanabilir (Dittrich vd., 2005, s.471). Aşırı güven literatürü, insanların bilgilerine kesin olarak inandıkları, kendi yeteneklerini diğerlerine göre daha yüksekte derecelendirdikleri ve aşırı iyimserliğe sahip olduklarını göstermiştir (Odean, 1998, s.1894). Aşırı güveni artıran özellikle üç olgu üzerinde durulmaktadır. Bunlar:

1. Yükleme önyargısı
2. Bilgi yanılması
3. Kontrol yanılmasıdır.

Kontrol Yanılması, kişilerin rastgele ve birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen olayları denetleyebileceğine duyduğu inanç olarak adlandırılmaktadır (Feyyat, 2007/2018, s.161). Kontrol yanılmasına teşvik eden temel özellikler ise seçim, sonuç dizgisi, bilgi, göreve aşinalık ve aktif katılım olarak sıralanmaktadır (Nofsinger, 2001, s.18). *Bilgi Yanılması*, aşırı güvenli yatırımcıların kendilerine ulaşan bilgi sinyallerinin kesinliğini abartmalarını ifade etmektedir (Odean, 1998, s.1982). İnsanlar daha fazla bilgiyle, tahminlerinin doğruluğunun arttığına inanma eğilimi göstermektedir. Bu durum her koşulda böyle olmayabilir. Bunun üç temel sebebi bulunmaktadır (Nofsinger, 2001, s.14-15):

1. Bazı bilgiler tahmin etmeye yardımcı olmayabileceği gibi yanlış bile yönlendirebilir.
2. Birçok insan bilgiyi yorumlayacak eğitime, deneyime ve beceriye sahip olmayabilir.

3. İnsanlar yeni bilgileri eski kanılarını doğrulama yönünde yorumlama eğilimi göstermektedir. *Kendine Atfetme*, insanların başarılarını kendilerine başarısızlıklarını ise dış etkilere bağlama eğilimi göstermeleri olarak ifade edilebilir (Miller ve Ross, 1975, s.213). Bu durum literatürde “kendine atfetme”, başka bir ifade ile “yükleme önyargısı” olarak yer bulmaktadır. Kendine atfetme önyargısı, genel olarak ticaret mahareti açısından giderek artan bir şekilde aşırı güvene neden olacaktır (Barber ve Odean, 2002, s.460).

Risk Toleransı

Finansal bağlamda risk toleransı, bir kişinin finansal karar verirken seçtiği risk miktarıdır. Bir bakış açısına göre risk toleransı, bir kişinin yaşam süresi boyunca aynı kalan ve kan grubu gibi son derece belirli bir özelliktir (Roszkowski ve Davey, 2010, s.42-43). Risk toleransının, finansal davranışı şekillendirmedeki önemi evrensel olarak kabul görmektedir. Birçok ülkede finansal durum tespiti ve etik kurallar, finans danışmanlarının müşterilerini finansal ve kişisel olarak tanımlarını gerektirir. Çünkü yatırım önerilerinin bu tanımın sonucunda yapılan değerlendirmeye “uygun” olması beklenir. Teoride; yatırımcının hedefleri, zaman ufku, likidite ihtiyaçları ve riskten kaçınma hakkında yeterli bir bilgi sahibi olmadan uygun yatırımlar önermek veya o yatırımcı için verimli uzun vadeli yatırım stratejileri inşa etmek mümkün değildir (Klement, 2018, s.1).

Finansal risk toleransının ölçüm ve değerlendirme sürecinde yararlanılan yaklaşımları üç ana başlık altında toplamak mümkündür (Ardehali vd., 2005, s.495-496):

1. *Objektif Ölçütler*: bireyin geçmişte verdiği yatırım kararları, kişinin risk alma konusunda gerçek manada nasıl hissedebileceğinin objektif bir ölçütü olabilir.
2. *Sezgisel Kararlar*: yatırımcının finansal risk toleransını tahmin etmek üzere demografik, sosyo-ekonomik ve hatta davranışsal faktörleri kullanmaktadır.
3. *Sübjektif Değerlendirme*: buradaki vurgu, yatırımcının risk algısı ve finansal risk alma konusunda nasıl hissettiği üzerinedir.

Araştırmalar, risk tercihleri üzerindeki en büyük etkinin deneyimlerden ve etkileşim içerisinde olunan çevreden geldiğini göstermektedir. Temel olarak bir yatırımcının risk profiline etki eden unsurları üç kategoride sıralamak mümkündür: (1) finansal risk almaya olan genetik yatkınlığı, (2) etkileşimde olunan insanlar ve onların görüşlere yaptığı etkileri ve (3) yaşam deneyimlerindeki koşullar (Klement, 2018, s.9). Araştırmalar göstermiştir ki risk algısı; beta, standart sapma veya varyans gibi teknik risk hesaplamalarından ziyade sezgisel risk kavramlarının bir fonksiyonudur (Roszkowski ve Davey, 2010, s.44). Geleneksel finasta risk; tek boyutlu, objektif ve makro odaklı olarak tanımlanırsa bunun tam tersi davranışsal bakış açısını ifade eder.

Akademik yazında da risk toleransı ile davranışsal finans boyutları arasındaki ilişkileri ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; yatırımcıların risk toleranslarını, yatırımcı kişilikleri ve davranışsal finans profillerine göre belirlemeyi amaçlayan Dickason ve Ferreira (2018), Güney Afrika'da uluslararası bir yatırım şirketinin müşterisi olan 1.171 yatırımcıya anket uygulamışlardır. Çalışmalarında orta risk toleransına sahip yatırımcıların demirleme, pişmanlık, temsililik, aşırı güven ve kumarbaz yanılışına düştükleri sonucuna ulaşmışlardır. Düşük risk toleransına sahip muhafazakâr yatırımcıların, zarardan kaçınma ve zihinsel muhasebe önyargısına maruz kaldıklarını; yüksek risk toleransına sahip yatırımcıların ise çoğunlukla öz-kontrol yanılışına maruz kaldıklarını bulmuşlardır. Menkhoff vd. (2005), 2002'de 117 Alman fon yöneticisi üzerinde yapmış oldukları bir çalışmada deneyimin aşırı güven, sürü davranışı ve risk alma davranışı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bulgulara göre; sürü davranışı, risk alma ve aşırı güven deneyim ile birlikte azalmaktadır. Daha yüksek risk alma, daha yüksek derecede aşırı güven, daha düşük sürü davranışı veya daha düşük derecede riskten kaçınma ile açıklanabilir. McCannon vd. (2015), bireylerdeki finansal yeterliliğin, aşırı güvenin ve yatırımlara güvenmenin sonuçlarını ortaya koymak adına Şubat 2014'te, New York'ta bulunan özel bir üniversitede birtakım deneyler yapmışlardır. Sonuçlar, aşırı güven davranışının önemli bir belirleyici olduğunu göstermiştir. Özellikle, kendine güvenen bireyler, riskli seven tercihlerde bulunmuşlardır.

Uygulama

Bu bölümde çalışmanın amacı ve önemi, araştırmanın evreni ve örnekleme, yöntem ve hipotezler, araştırmada kullanılan ölçekler ve güvenilirlikleri ile çalışmaya ait bulgu ve değerlendirmeler yer alacaktır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; bireysel yatırımcılarda karar alma mekanizmasının merkezinde yer alan “risk toleransı” konusu ile söz konusu tolerans düzeyine etki eden unsurlardan biri olan “aşırı güven” kavramının detaylı olarak incelenmesidir. Çok yönlü bir araştırma ile bu ikili arasındaki ilişkinin ortaya konulması, çalışmanın önemini göstermektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni, finansal piyasalarda işlem yapan bireysel yatırımcılardır. Araştırmanın örnekleme ise İstanbul, İzmir ve Ankara’da bulunan finans piyasalarında işlem yapan bireysel yatırımcılardır. Söz konusu şehirlerin seçilmesinin nedeni, nüfus bileşimi yönünden araştırma evrenini daha iyi temsil edebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Merkezi Kayıt Kuruluşu’nun (MKK) Eylül 2017 verilerine göre; Borsa İstanbul’daki yatırımcı sayısı 1 milyon 47 bin olarak gerçekleşmiştir. Yatırımcıların %99’u yerli, %1’i ise yabancı uyrukludur. Yabancı yatırımcıların işlem hacmindeki payı %26, piyasa değerindeki payı ise %65 olmuştur. Yerli yatırımcıların %99,5’ini oluşturan bireysel yatırımcılar, yerli portföy değerinin %52’sini elinde bulundurmaktadır. Bireysel yatırımcıların yaklaşık %32’si İstanbul, %12’si Ankara ve %10’u da İzmir’de ikamet etmektedir (MKK, Eylül 2017).

Yöntem ve Hipotezler

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Anket formları bireysel yatırımcılara, gerek yüz yüze gerekse elektronik

olarak yöneltilmiş olup, analize dâhil edilen anket sayısı 520 adet olarak belirlenmiştir. Yaklaşık olarak 1.000.000 olan yatırımcı sayısının %54'ü, yani yaklaşık 540.000 yatırımcı söz konusu illerde yaşamaktadır. Araştırmada kabul edilebilir hata düzeyi 0,05 ve güven düzeyi 0,95 yeterli bulunmuştur. Örneklem hacmi hesaplamasında aşağıdaki formül kullanılmıştır (Bartlett vd., 2001, s.47-48):

$$n = \frac{(t)^2 * (p) * (q)}{(d)^2} \quad n = \frac{(1,96)^2 * 0,5 * 0,5}{(0,05)^2} = 384$$

Çalışma kapsamındaki değerlendirmeye alınan 520 adet anket, istatistiki açıdan yeterli bir sayıyı ifade etmektedir.

Çalışmada oluşturulan hipotez ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_A: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

- H_{A1}: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{A2}: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{A3}: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Güvenirlikleri

Çalışma kapsamındaki anket demografik özelliklerin belirlenmesine yönelik soruların yanı sıra, finansal risk toleransını ölçmeye yönelik 13 adet ve aşırı güven davranışını ölçmeye yönelik 14 adet olmak üzere toplamda 36 adet sorudan oluşmaktadır. Anket kapsamındaki sorular arasında çoktan seçmeli sorular ve 5'li Likert Ölçekli sorular bulunmaktadır.

Risk toleransını belirlemeye yönelik ölçek, Grable ve Lytton (1999a) tarafından gerçekleştirilen "Financial Risk Tolerance Revisited: The Development of a Risk Assessment Instrument" adlı çalışmada kullanılan ölçektir. 13 maddelik çoktan seçmeli soruyu içeren ölçek, bireysel yatırımcıların risk toleransını yatırım riski, finansal risk ve spekülâtif risk bileşenleri bağlamında ölçmektedir. Bireysel

yatırımcıların aşırı güven eğilimini ölçmek üzere oluşturulan maddeler ise Langer ve Roth (1975), Miller ve Ross (1975), Svenson (1981), Odean (1998), Barber ve Odean (2000), Nofsinger (2001) ve Pompian (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar incelenerek hazırlanmıştır.

Bu çalışmada, ölçeklerin güvenilirliğini test etmede “Cronbach’s Alfa” kullanılmıştır. Güvenirlik analizlerinde alfa katsayısının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulan kriter (a) $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir, (b) $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir, (c) $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir, (d) $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Özdamar, 1999, s.522). Analiz sonucunda 13 maddelik risk tolerans ölçeğine ait Cronbach’s Alfa değeri 0,514 olarak, 14 maddelik aşırı güven ölçeğine ait Cronbach’s Alfa değeri ise 0,857 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde aşırı güven davranışına, risk toleransına ve aşırı güven ile risk toleransı arasındaki ilişkiye dair bulgular ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu çalışmaya ilişkin veriler 2019 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında toplanmıştır.

Aşırı Güven Davranışına İlişkin Bulgu ve Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların aşırı güven düzeyleri ifade edilecek ve söz konusu düzeylere göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yatırımcıların Aşırı Güven Düzeyleri

Aşırı Güven Düzeyi	Puan Aralığı	Frekans	Yüzde
Düşük	19 - 42	176	33,8
Orta	42,1 - 49,99	164	31,5
Yüksek	50 - 70	180	34,6
Toplam		520	100

5’li likert ölçekte yer alan 14 maddelik aşırı güven ifadesine 520 yatırımcının her birinin vermiş olduğu cevaplara göre bir değer oluşturulmuştur. Buna göre, tabloda belirtilen puan aralıklarında 176

kişi düşük düzeyde, 164 kişi orta düzeyde ve 180 kişi ise yüksek düzeyde aşırı güvenli kategorisinde toplanmıştır.

Risk Toleransına Yönelik Bulgu ve Değerlendirmeler

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle risk tolerans ölçeğine ait maddelerin seçeneklerine göre atfedilen puanlar yer alacaktır. Daha sonra, bu puan aralıklarına göre risk düzeyleri ifade edilecek ve bu çalışmaya katılan bireysel yatırımcıların risk düzeylerine göre dağılımları sunulacaktır.

Bireysel yatırımcıların risk tolerans puanlarının belirlenmesinde Grable ve Lytton'ın (1999b, s.3) her bir maddedeki seçenekler için atadığı değerler kullanılmıştır. Söz konusu değerler Tablo 2'de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Risk Toleransı Maddelerine Yönelik Cevapların Puanları

Sorular	A	B	C	D
1	4	3	2	1
2	1	2	3	4
3	1	2	3	4
4	1	2	3	-
5	1	2	3	-
6	1	2	3	4
7	1	2	3	4
8	1	2	3	4
9	1	3	-	-
10	1	3	-	-
11	1	2	3	4
12	1	2	3	-
13	1	2	3	4

Kaynak: Grable ve Lytton, 1999b, s.3

Anket çalışmasına katılan her bir yatırımcının verdiği cevapların puanları toplandığında bir "Risk Tolerans Skoru" elde edilmektedir. Buna göre ulaşılabilecek en düşük risk tolerans puanı 13, en yüksek risk tolerans puanı ise 47 olarak belirmektedir. Bu skorlar, Grable ve Lytton (1999b, s.3) tarafından 5 farklı risk kategorisinde ifade edilmiştir. Puan aralıklarına göre risk kategorileri Tablo 3'de gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Puan Aralıklarına Göre Yatırımcıların Risk Düzeyleri

Risk Düzeyi	Puan Aralığı	Kodu
Düşük Risk Toleransı (Muhafazakâr Yatırımcı Tipi)	18 ve Altı	RD1
Ortalama Altında Risk Toleransı	19 - 22	RD2
Orta Düzeyde Risk Toleransı	23 - 28	RD3
Ortalama Üzeri Risk Toleransı	29 - 32	RD4
Yüksek Risk Toleransı (Agresif Yatırımcı Tipi)	33 ve Üzeri	RD5

Kaynak: Grable ve Lytton, 1999b, s.3

Tablo 3’de Grable ve Lytton (1999b) tarafından oluşturulan puan aralıkları, bu aralıklara göre konumlandırılan yatırımcıların risk tolerans düzeyleri ve bu çalışmaya özgü türetilmiş kodlar yer almaktadır. Çalışmanın devamında oluşturulacak tablolarda risk düzeyleri, Tablo 3’de belirtilen kodlar ile ifade edilecektir.

Tablo 4. Bireysel Yatırımcıların Risk Düzeylerine Göre Dağılımları

RİSK DÜZEYİ	PUAN ARALIĞI	FREKANS	YÜZDE
RD1	18 ve Altı	13	2,5
RD2	19 - 22	47	9
RD3	23 - 28	218	41,9
RD4	29 - 32	164	31,5
RD5	33 ve Üzeri	78	15
TOPLAM		520	100

Tablo 4’te, bireysel yatırımcıların risk tolerans düzeylerine göre sınıflandırması yer almaktadır. Buna göre en büyük topluluğu (%41,9) orta düzeyde risk toleransına sahip grup oluşturmaktadır. Ortalama üzeri risk toleransına sahip grup (%31,5) ikinci büyük topluluğu ifade ederken, bu sıralamayı yüksek risk tolerans düzeyine sahip grup (%15) izlemektedir.

Aşırı Güven ve Risk Toleransı Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analizi (Risk Tolerans Düzeylerine Göre)

Çalışmanın bu bölümünde, bireysel yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu ilişki incelenirken, üç düzeye ayrılan aşırı güvenin (düşük, orta ve yüksek) risk tolerans düzeyleri (düşük, ortalama altı, orta, ortalama üzeri ve yüksek) üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın analiz edilmesinde verilere ki-kare testi uygulanmıştır. Kullanılan değerlerin kategorik bir şekilde ve

grupların da birbirinden bağımsız olması nedeniyle, söz konusu analiz tercih edilmiştir.

“HA: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” Buna göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında farklılık yoktur.

H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında farklılık vardır.

Tablo 5. Aşırı Güven ve Risk Tolerans Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analizi

AŞIRI GÜVEN DÜZEYİ	RİSK TOLERANS DÜZEYLERİ (%)					χ^2	P
	RD1	RD2	RD3	RD4	RD5		
Düşük	61,5	59,6	40,8	21,3	20,5	42,391	0,000
Orta	23,1	17	29,8	37,8	33,3		
Yüksek	15,4	23,4	29,4	40,9	46,2		

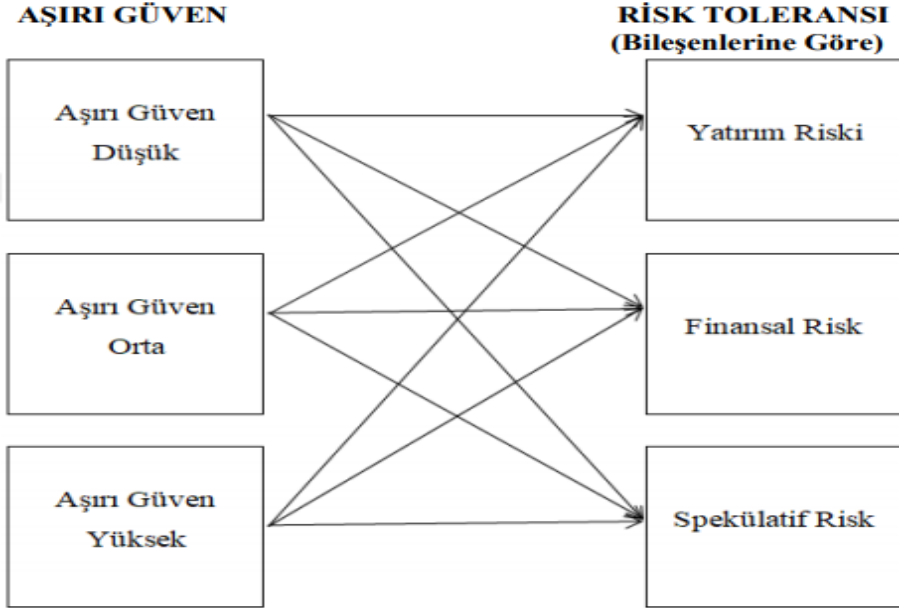
Not: RD1, RD2, RD3, RD4 ve RD5 risk tolerans düzeylerinin düşükten yükseğe doğru sıralamasını ifade etmektedir.

Tablo 5’de, yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk tolerans düzeyleri arasında χ^2 istatistik değerine bağlı olasılık değeri p: 0,000<0,05 olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. Başka bir ifadeyle, aşırı güven düzeyleri ile risk tolerans düzeyleri birbiriyle bağımlıdır. Çünkü yokluk hipotezi H₀ reddedilebilir ve “H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında farklılık vardır” hipotezi kabul edilebilir.

Aşırı Güven ve Risk Toleransı Arasındaki İlişkinin Ki-Kare Analizi (Risk Tolerans Bileşenlerine Göre)

Grable vd. (2011, s.488) çalışmalarında, 13 maddeli risk tolerans ölçeğini başlıca üç kategoriye ayırmışlardır. Yazarlara göre 4, 5, 8, 11 ve 12. maddeler yatırım; 1, 3, 6, 7 ve 13. maddeler finansal ve 2, 9 ve 10. maddeler ise spekülasyon riski ölçmektedir. Çalışmanın devamında, aşırı güven düzeylerinin (düşük, orta ve yüksek) risk toleransını oluşturan bileşenlere (yatırım riski, finansal risk ve spekülasyon risk) etkileri incelenecektir. Bu bağlamda her bir bileşeni oluşturan maddeler

(ifadeler) ile aşırı güveni oluşturan düzeyler ki-kare analizine tabi tutularak hipotezler test edilecektir.

Şekil 1. Aşırı Güven ve Risk Tolerans Bileşenleri Arasındaki İlişki Modeli

Yatırımcıların aşırı güven düzeyleri ile risk toleransını meydana getiren risk bileşenleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yukarıda yer alan Şekil 1'deki model oluşturulmuştur.

Aşırı güven ve yatırım riski arasındaki ilişkinin Ki-Kare analizi

Çalışmanın bu bölümünde, yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riski arasındaki ilişki ki-kare testi ile analiz edilecektir. Bunun için yatırım riskini oluşturan ifadelerden sırasıyla dördüncü, beşinci, sekizinci, onbirinci ve onikinci maddeler analize tabi tutulmuştur.

H_{A1}: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık yoktur.

H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık vardır.

Tablo 6. Aşırı Güven ve Yatırım Riski Arasındaki İlişki – (Madde 4'e Göre)

		Yatırım Riski (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 4)				
		Yatırım yapmak üzere beklenmedik bir şekilde 20.000 TL elde etseydiniz, ne yapardınız?				
Aşırı Güven		Banka mevduatına veya para piyasasına yatırırdım	Güvenilir, yüksek kaliteli tahvillere veya hazine bonosuna yatırırdım.	Hisse senedine yatırım yapardım	χ^2	P
Düşük	59,1		50	14,7		
Orta	29,6		20,8	34,6	123,73	0,00
Yüksek					3	0
k	11,3		29,2	50,7		

Tablo 6'da verilen cevaplara göre, p: 0,000<0,05 olduğu için; "H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık yoktur" hipotezi reddedilip, "H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Aşırı Güven ve Yatırım Riski Arasındaki İlişki – (Madde 5'e Göre)

		Yatırım Riski (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 5)				
		Deneyimlerinize dayanarak hisse senetleri ve yatırım fonlarına yatırım yaparken kendinizi ne kadar rahat hissedersiniz?				
Aşırı Güven		Pek rahat hissetmem	Biraz rahat hissedirim	Çok rahat hissedirim	χ^2	P
Düşük	48,5		27	14,7		
Orta	22,5		41,1	23,5	54,552	0,000
Yüksek	28,9		31,9	61,8		

Tablo 7'de yer alan ifadelerin sonucuna göre, p: 0,000<0,05 değeri elde edilmiştir. Buna göre "H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiş, "H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Aşırı Güven ve Yatırım Riski Arasındaki İlişki – (Madde 8'e Göre)

		Yatırım Riski (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 8)					
		Aşağıda belirtilen dört yatırım seçeneğinde, en iyi ve en kötü getiri seçenekleri yer almaktadır. Hangisini tercih edersiniz?					
Aşırı Güven		En iyi ihtimalle 200 TL kazanç; en kötü ihtimalle 0 TL kayıp	En iyi ihtimalle 800 TL kazanç; en kötü ihtimalle 200 TL kayıp	En iyi ihtimalle 2.600 TL kazanç; en kötü ihtimalle 800 TL kayıp.	En iyi ihtimalle 4.800 TL kazanç; en kötü ihtimalle 2.400 TL kayıp	χ^2	P
Düşük	35,9		31,5	33,1	40		
Orta	29,5		31	35,5	25,7	3,945	0,684
Yüksek	34,6		37,5	31,4	34,3		

Tablo 8’deyer alan ifadenin sonucuna göre, $p: 0,684 > 0,05$ olduğu için “ H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık yoktur” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Aşırı Güven ve Yatırım Riski Arasındaki İlişki – (Madde 11’e Göre)

Yatırım Riski (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 11)						
Bir akrabanızdan size 100.000 TL miras kaldığını düşünün. Ancak mirasın TAMAMINI aşağıdaki seçeneklerden yalnızca BİRİNE yatırmamız gerekmektedir. Hangisini tercih ederdiniz?						
Aşırı Güven	Bir tasarruf hesabına veya para piyasasına	Hisse senedi ve tahvil içeren bir yatırım fonuna	15 hisse senedinden oluşan bir portföy	Altın, gümüş ve petrol gibi emtialara	χ^2	p
Düşük	54,3	27,8	17,5	36,8	58,260	0,000
Orta	26,5	30,5	34,4	34,2		
Yüksek	19,2	41,7	48,1	28,9		

Tablo 9’da belirtilen ifadenin sonucuna göre, $p: 0,000 < 0,050$ değeri elde edilmiştir. Bu bağlamda H_0 hipotezi reddedilip, “ H_1 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Aşırı Güven ve Yatırım Riski Arasındaki İlişki – (Madde 12’ye Göre)

Yatırım Riski (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 12)						
20.000 TL’lik bir yatırım yapma durumunuzda, aşağıdakilerden hangisi sizin için en cazip seçenek olurdu?						
Aşırı Güven	%60 düşük riskli yatırımlar; %30 orta riskli yatırımlar; %10 yüksek riskli yatırımlar	%30 düşük riskli yatırımlar; %40 orta riskli yatırımlar; %30 yüksek riskli yatırımlar	%10 düşük riskli yatırımlar; %40 orta riskli yatırımlar; %50 yüksek riskli yatırımlar		χ^2	p
Düşük	41,8	26,1	30	23,469	0,000	
Orta	29,1	37,6	16			
Yüksek	29,1	36,3	54			

Tablo 10’da belirtilen ifadelerin sonucunda, $p: 0,000 < 0,050$ değerine ulaşılmıştır. Buna göre H_0 hipotezi reddedilip, “ H_1 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında farklılık vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Özet olarak; tüm değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda “ H_{A1} : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile yatırım riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Aşırı güven ve finansal risk arasındaki ilişkinin Ki-Kare analizi

Çalışmanın bu bölümünde, yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasındaki ilişki ki-kare testi ile analiz edilecektir. Bunun için finansal riski oluşturan ifadelerden sırasıyla birinci, üçüncü, altıncı, yedinci ve onüçüncü maddeler analize tabi tutulmuştur.

“HA₂: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.” Buna göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık yoktur.

H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık vardır.

Tablo 11. Aşırı Güven ve Finansal Risk Arasındaki İlişki – (Madde 1’e Göre)

Aşırı Güven	Finansal Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 1)					χ ²	p
	Genel anlamda risk alma açısından, en iyi arkadaşınız sizi nasıl tanımlar?						
	Gerçek kumarbaz	bir Araştırmalardan sonra risk almaya istekli	Tedbirli	Riskten kaçınan			
Düşük	7,7	33,8	33,7	85,7		12,999	0,043
Orta	46,1	32,7	30,5	0			
Yüksek	46,2	33,5	35,8	14,3			

Tablo 11’de yer alan ifadenin sonucuna göre p: 0,043<0,050 değeri elde edilmiştir. Bu nedenle *H₀* hipotezi reddedilip, *“H₁: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık vardır”* hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12. Aşırı Güven ve Finansal Risk Arasındaki İlişki – (Madde 3’e Göre)

Aşırı Güven	Finansal Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 3)					χ ²	p
	Hayatınızda sadece bir kere” yapabileceğiniz bir tatil için para biriktirdiniz. Fakat planladığınız tatile çıkmadan üç hafta önce işinizi kaybediyorsunuz. Ne yaparsınız?						
	Tatili ederim.	iptal	Daha mütevazı bir tatile çıkarım.	Yeni bir iş arama sürecinde zamana ihtiyacım olacağını düşünerek, planladığım tatile çıkarım.	Daha kapsamlı bir tatil yaparım. Çünkü böyle birinci sınıf bir tatil için, bu son şansım olabilir		
Düşük	32,2		39,5	32,3	31		
Orta	32,2		26,9	34,2	31	2,911	0,82
Yüksek	35,6		33,6	33,5	37,9		

Tablo 12’de sunulan ifadelerin sonucuna göre, p: 0,820>0,050 olduğu için *“H₀: Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık yoktur”* hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu maddeye göre

yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında bir ilişki mevcut değildir.

Tablo 13. Aşırı Güven ve Finansal Risk Arasındaki İlişki – (Madde 6'ya Göre)

Aşırı Güven	Finansal Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 6)				χ^2	p
	"Risk" kelimesini düşündüğünüzde aklınıza ilk gelen kelime hangisidir?					
	Kayıp	Belirsizlik	Fırsat	Heyecan		
Düşük	33,8	40	22,2	39,7		
Orta	29,7	30,4	33,3	33,3	16,801	0,01
Yüksek	36,5	29,6	44,4	27		

Tablo 13'te yer alan ifadenin sonucuna göre, $p: 0,01 < 0,050$ değer elde edilmiştir. Bu bağlamda H_0 hipotezi reddedilip, " H_1 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 14. Aşırı Güven ve Finansal Risk Arasındaki İlişki – (Madde 7'ye Göre)

Aşırı Güven	Finansal Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 7)				χ^2	P
	Bazı uzmanlar, fiziki varlıkların değerinin artacağını, tahvil fiyatlarının düşebileceğini, bununla birlikte devlet tahvillerinin görece olarak daha güvenli olduğunu düşünmektedir. Şu anda yüksek faizli devlet tahvillerinde yatırımlarınız bulunmaktadır. Bu durumda ne yapardınız?					
	Tahvilleri paramın yarısını para piyasası araçlarında, Tahvilleri elimde tutardım.	satar, para yarısını ise fiziki varlıklarda değerlendirdim	Tahvilleri ve tamamını fiziki varlıklarda değerlendirdim	satar ve hasılatın tamamını fiziki yatırımlara ek olarak daha fazla yatırım yapmak için kredi aldım.		
Düşük	36,4	30,9	37,2	40		
Orta	31,5	32,5	32,1	13,3	4,616	0,594
Yüksek	32,1	36,6	30,8	46,7		

Tablo 14'te bulunan ifadenin sonucuna göre, $p: 0,594 > 0,050$ olduğu için " H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık yoktur" hipotezi kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu maddeye göre yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 15. Aşırı Güven ve Finansal Risk Arasındaki İlişki – (Madde 13'e Göre)

Aşırı Güven	Finansal Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 13)
	Güvendiğiniz uzman bir jeolog arkadaşınız "altın madeni arama" girişimine finansman sağlamak üzere, bir grup yatırımcıyı bir araya getiriyor. Eğer girişim başarılı olursa, 50 ila 100 kat arası kazanç getirecektir. Fakat başarısız olursa, tüm yatırım batacaktır. Arkadaşınız ise başarı şansını yalnızca %20 olarak görmektedir. Eğer paranız olsaydı, ne kadarını yatırım

	yapardınız?				χ^2	p
	Hiçbir şey yatırmazdım	Bir maaşımı yatırırdım.	aylık Üç maaşımı yatırırdım	aylık Altı aylık maaşımı yatırırdım		
Düşük	42,2	34,3	25,5	19,4	12,942	0,044
Orta	27,2	33,1	34,9	29		
Yüksek	30,6	32,6	39,6	51,6		

Tablo 15'te yer alan ifadenin sonucuna göre, $p: 0,044 < 0,050$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilip, " H_1 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Özet olarak; tüm değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda " H_{A2} : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile finansal riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Aşırı güven ve spekülasyon risk arasındaki ilişkinin Ki-Kare analizi

Çalışmanın bu bölümünde, yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülasyon riskleri arasındaki ilişki ki-kare testi ile analiz edilecektir. Bunun için spekülasyon riski oluşturan ifadelerden sırasıyla ikinci, dokuzuncu ve onuncu maddeler analize tabi tutulmuştur.

" H_{A3} : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülasyon riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır." Buna göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülasyon riskleri arasında farklılık yoktur.

H_1 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülasyon riskleri arasında farklılık vardır.

Tablo 16. Aşırı Güven ve Spekülasyon Risk Arasındaki İlişki – (Madde 2'ye Göre)

Aşırı Güve	Spekülasyon Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 2)				χ^2	p
	Bir TV yarışma programundasınız ve aşağıdakilerden birini seçmeniz isteniyor. Hangi seçeneği tercih ederdiniz?	1.000 TL	5.000 TL	10.000 TL		
N	nakit kazanma şansı	%50 olasılıkla kazanma şansı	%25 olasılıkla kazanma şansı	%5 olasılıkla kazanma şansı	4,717	0,581
Düşük	38,9	31,1	33,7	38		
Orta	24,4	34,5	29,5	32,4		
Yüksek	36,7	34,5	36,8	29,6		

Tablo 16’da belirtilen ifadenin sonucuna göre, $p: 0,581 > 0,050$ değerine ulaşılmıştır. Buna göre “ H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif riskleri arasında farklılık yoktur” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 17. Aşırı Güven ve Spekülâtif Risk Arasındaki İlişki – (Madde 9’a Göre)

		Spekülâtif Risk (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 9)			
		Sahip olduklarınıza ek olarak size 1.000 TL verilseydi, aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih ederiniz?			
Aşırı Güven		%50 ihtimalle 1.000 TL kazanç ve	%50 ihtimalle hiçbir şey	χ^2	p
	500 TL kesin kazanç	kazanamamak			
Düşük	36,0	30,3			
Orta	31,40	31,8		2,196	0,334
Yüksek	32,60	37,9			

Tablo 17’de bulunan ifadenin sonucuna göre, $p: 0,334 > 0,050$ büyük olduğu için “ H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif riskleri arasında farklılık yoktur” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 18. Aşırı Güven ve Spekülâtif Risk Arasındaki İlişki - (Madde 10’a Göre)

		Spekülâtif Risk Ögesi (%) (Risk Tolerans Ölçeği Madde 10)			
		Sahip olduklarınıza ek olarak 2.000 TL verilseydi, aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih ederiniz?			
Aşırı Güven		%50 ihtimalle 1.000 TL kayıp veya	%50 ihtimalle hiçbir şey	χ^2	p
	500 TL kesin kayıp	kaybetmemek			
Düşük	39,7	31,9			
Orta	29	32,4		2,682	0,262
Yüksek	31,3	35,7			

Tablo 18’de belirtilen ifadenin sonucuna göre, $p: 0,262 > 0,050$ olduğu için “ H_0 : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif riskleri arasında farklılık yoktur” hipotezi kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu maddeye göre yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif risk arasında bir ilişki mevcut değildir.

Özet olarak; tüm değerlendirmeler sonucunda “ H_{A3} : Yatırımcıların aşırı güvenleri ile spekülâtif riskleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir.

Tartırşma ve Sonuç

Finansal açıdan risk toleransı, bireyin finansal kararlar verirken üstlenmeyi tercih ettiği risk miktarıdır. Genellikle sübjektif değerlendirmeler sonucunda elde edilen bulgulardan ulaşılabilecek risk tolerans seviyesi, finansal kararlarda kilit öneme sahiptir. Bunun nedeni; risk tolerans seviyesi belirlenmeden gerek bireyin gerekse finansal danışmanın birey için, uzun vadeli stratejik bir yatırım planı oluşturamayacağıdır.

Aşırı güven ise; bireylerin sahip oldukları yeteneklerin ortalamasının üzerinde olduğuna inanmasıdır. Ayrıca aşırı güvenli bireyler mevcut bilgilerinin çok önemli olduğunu düşünmekte ve bu bilgiler ile olayların sonuçlarını kontrol edebileceklerini varsayarlar.

Bu çalışmada aşırı güven ile risk toleransı arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucu yatırımcıların aşırı güvenleri ile risk toleransları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgularına göre, yatırımcıların aşırı güven düzeyi yükseldikçe risk tolerans düzeyi de yükselmektedir. Bu bağlamda, yatırımcıların aşırı güven düzeylerini bilmeleri yatırım kararlarında üstlenebilecekleri risk toleransları üzerindeki etkisini fark etmeleri açısından önemlidir. Daha sağlıklı yatırım kararı alabilmek ve aşırı güven davranışını kontrol altında tutabilmek için eğitimler alınabileceği gibi yapılan finansal işlemler için işlem günlüğü tutmak faydalı olabilir. Bu bağlamda bireysel yatırımcılar günlük tutarak hangi kararı neden adlıklarını kayıt edebilecek, bu günlüğü zaman zaman gözden geçirdiklerinde kararlarının ardında yatan düşünce temellerini göreceklerdir.

Davranışsal finans alanında yapılan birçok çalışmada, bireysel yatırımcılar merkeze alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, davranışsal finansın diğer unsurları da ayrıntılı olarak incelenerek, geniş bir kapsamda risk toleransı üzerindeki etkisi incelenebilir. Risk toleransı, sübjektif değerlendirmeler sonucu ortaya konulan bir olgudur. Dolayısıyla, detaylandırma yapmak alana ciddi katkılar sağlayacaktır.

Son olarak, aşırı güven ve risk toleransı finansal piyasalarda yatırım kararlarını önemli iki önemli olgudur. Bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalarda bu olguların daha kapsamlı bir şekilde ele alınması bireysel yatırımcıların çok daha sağlıklı ve isabetli kararlar yol açacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The Relationship between Risk Tolerance and Overconfidence in Investors

*

Yasemin Kuyucular – Durmuş Sezer
Adnan Menderes University

It is an undeniable fact that many factors affect investment decisions in financial markets and because of these factors decision-making becomes more difficult. In general, the reasons that make decision-making difficult may be divided into two; the reasons originating from the investor himself and the others. The personal characteristics and the behaviours of individual investors are the most important factors that affecting the investment decision.

In their decision models, investors have to use at least four factors as input. These are generally targets, time horizon, financial stability and risk tolerance. The first three can be evaluated by objective measurements but Risk Tolerance can be evaluated by subjective measurements. Risk tolerance level has a key importance in financial decision making. The reason is that without determining the risk tolerance level, both the individual investors and the financial advisors cannot create a long-term strategic investment plan.

The aim of this study is to determine the risk tolerance levels of individual investors and clarify the relations between the concept of overconfidence which effects investors' risk tolerance levels. In this context, risk tolerance and overconfidence behavior of individual investors in Turkey have been investigated in detail. In the scope of this study, a survey has been conducted to individual investors who are resident in İstanbul, Ankara and İzmir. Approximately 54% of the investors live in these provinces. The reason why these cities selected is that due to its ability to better represent the research population.

Questionnaire technique was preferred as data collection method in the research. Questionnaires were directed to individual investors both face-to-face and electronically. The number of questionnaires included in this analysis was 520. Acceptable error level was found to be 0.05 and

confidence level at 0.95 in the study. According to these calculations, acceptable sample size is 384. In this context, 520 questionnaires is a sufficient sample size for the research.

For determining risk tolerance level, the scale is used in the study called "Financial Risk Tolerance Revisited: The Development of a Risk Assessment Instrument" by Grable and Lytton (1999a). This scale, which includes 13 multiple-choice questions, measures the risk tolerance of individual investors in the context of investment risk, financial risk and speculative risk components. The questions created to measure the overconfidence tendency of individual investors are prepared by examining the studies carried out by Langer and Roth (1975), Miller and Ross (1975), Svenson (1981), Odean (1998), Barber and Odean (2000), Nofsinger (2001) and Pompian (2006).

In this study, "Cronbach's Alpha" was used to test the reliability of the scales. As a result of the analysis, the Cronbach's Alpha value of the 13-item risk tolerance scale was determined as 0.514, and the same value of the 14-item overconfidence scale was determined as 0.857. Data for this study were collected in April, May and June 2019.

In order to examine the relationship between investors' overconfidence and risk tolerance, three hypotheses were formed depending on a main hypothesis. The chi-square test was used for analysis. This analysis was preferred because the values used were categorical and the groups were independent from each other.

In determining the risk tolerance scores of individual investors, the values assigned for the options in each item by Grable and Lytton (1999b, p.3) were used. A "Risk Tolerance Score" is obtained by the sum of the scores of the answers given by each investor participating in the survey. Accordingly, the lowest risk tolerance score that can be achieved is 13, and the highest risk tolerance score is 47.

These scores were expressed in 5 different risk categories by Grable and Lytton (1999b, p.3). These categories were created according to the score ranges specified by the authors. In this study, the score ranges created by the aforementioned authors, the risk tolerance levels of investors positioned according to these ranges, and the derived codes specific to this study are included.

According to this; "18 and below" score range is "Low Risk Tolerance" (RD1), "19 - 22" score range is "Below Average Risk Tolerance" (RD2), "23 - 28" score range is "Medium Risk Tolerance" (RD3), The score range of "29 - 32" is considered as "Above Average Risk Tolerance" (RD4) and the score range of "33 and above" is considered as "High Risk Tolerance" (RD5).

In this study, following results have been obtained. The group with a "medium level" of risk tolerance (41.9%) constitutes the largest group while "above-average risk tolerance" (31.5%) group is the second, followed by the group with "below-average" risk tolerance (9%). The smallest group constitutes the group with "low risk" tolerance level with 2.5%; the group with a "high risk" tolerance level is expressed as 15%.

A value was created based on the answers given by each of the investors to 14 overconfidence statements in the form of a 5-point Likert scale. A balanced distribution was observed in dividing the overconfidence of 520 people with a score range of 19 - 70 into 3 categories (low, medium and high). According to this, a histogram was created in "Excel" and 176 people has been found as low overconfident (between 19 and 42 points), 164 people as moderately overconfident (between 42.1 and 49.9 points) and 180 people as highly overconfident (between 50 and 70 points).

In order to examine the relationship between overconfidence and risk tolerance, overconfidence was subjected to a "chi-square" analysis as a triple and risk tolerance as a five-category. As a result of the analysis, a meaningful relationship was found between the overconfidence of the investors and their risk tolerance. According to the findings; as the overconfidence level rises, the risk tolerance level also increases.

After the relationship between the aforementioned concepts was found to be statistically significant, risk tolerance was divided into components (investment risk, financial risk and speculative risk) and the relationship between overconfidence was tried to be examined. In this context, unlike other studies, a clear distinction has been made in terms of concepts (components) expressing risk tolerance.

13-item scale Grable et al. (2011: 488), it measures three factors in investors. These are; investment risk (items: 4, 5, 8, 11 and 12), financial risk (clauses: 1, 3, 6, 7 and 13) and speculative risk (clauses: 2, 9 and 10).

In this study, all three categories of overconfidence and each component of risk tolerance were subjected to chi-square analysis in terms of the items which they are expressed.

As a result of the analysis; a significant relationship was found between investors overconfidence and investment risks and financial risks. However, no significant relationship was found between speculative risk and overconfidence. This may be affected by the relatively unfavorable economic situation at the time data were collected. Therefore, different results can be obtained with studies to be carried out in different time periods.

Kaynakça / References

- Ardehali, P. H., Paradi, J. C. and Asmild, M. (2005). Assessing financial risk tolerance of portfolio investors using data envelopment analysis. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 4(3), 491-519.
- Barber, B. M. and Odean, T. (2000). Trading is hazardous to your wealth: The common stock investment performance of individual investors. *The Journal of Finance*, 55(2), 773-806.
- Barber, B.M. and Odean, T. (2002). Online investors: Do the slow die first? *The Review of Financial Studies*, 15(2), 455-487.
- Bartlett, J. E., Kotlik, J. W. and Higgins, C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19(1), 43-50.
- De Bondt, W. and Thaler R. H. (1995). Financial decision-making in markets and firms: A behavioral perspective in finance. *Handbooks in Operations Research and Management Science*. Amsterdam: NorthHolland.
- Dickason, Z. and Ferreira, S. (2018). Establishing a link between risk tolerance, investor personality and behavioural finance in South Africa. *Cogent Economics & Finance*, 6, 1-13.
- Dittrich, D. A. V., Güth, W. and Maciejovsky, B. (2005). Overconfidence in investment decisions: An experimental approach. *The European Journal of Finance*, 11(6), 471- 491.
- Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L. ve Ruben, E. (2015). *İktisatta davranışsal yaklaşımlar*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Gigerenzer, G. (1991). How to make cognitive illusions disappear: Beyond “Heuristics and Biases”. <http://www.citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi> (Erişim tarihi: 30.08.2018).
- Grable, J. E. and Lytton, R. H. (1999a). Financial risk tolerance revisited: The development of a risk assessment instrument. *Financial Services Review*, 8, 163-181.
- Grable, J. and Lytton, R. H. (1999b). Risk tolerance quiz with scoring grid. <https://njoes.rutgers.edu/money/assessment-tools/investmentrisk-tolerance-quiz.pdf>(Erişim Tarihi:03.05.2019)
- Grable, J. E., Archuleta, K. L. ve Nazarina, R. R. (2011). financial planning and counselingscales.,Grable, J. E., Archuleta, K. L. and Nazarina, R. R. (Editors), *Measures of risk* in (487-520). New York: Springer Science.
- Kahneman, D. and Tversky, A. (1972). Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognitive Psychology*, 3, 430-454.
- Klement, J. (2018). Risk Profiling and Tolerance: Insights for Private Wealth Manager. https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/book/rf-publication/2018/risk_compilation_2018.ashx (Erişim Tarihi: 03.04.2019).
- Laibson, D. and Zeckhauser, R. (1998). Amos Tversky and the Ascent of BehavioralEconomics. *Journal Risk and Uncertainty*, 16, 7-47.
- Langer, E. J. and Roth, J. (1975). Heads i win, tails it's chance: The illusion of control as a function of the sequence of outcomes in a purely chance task. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 951-955.
- McCannon, B. C.,Asaad, C. T. and Wilson, M. (2015). Financial competence, overconfidence, and trusting investments: Results from an experiment. *Journalof Economics and Finance*, 40, 590–606.
- Menkhoff, L.,Schmidt, U. and Brozynski, T. (2005). *The impact of experience on risk taking, overconfidence, and herding of fund managers: Complementary survey evidence*.University of Hannover, Discussion Paper No. 292.
- Miller, D.T. and Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction? *Psychological Bulletin*, 82(2), 213-225.
- MKK. (2017). *Borsa trendleriraporu*. [https://www.tuyid.org/files/yayinlar/Borsa Trendleri Raporu XXII.pdf](https://www.tuyid.org/files/yayinlar/Borsa_Trendleri_Raporu_XXII.pdf)(Erişim tarihi: 03.03.2018).

- Nofsinger, J.R. (2001). *Investment madness*. New Jersey: Prentice Hall.
- Odean, T. (1998). Volume, volatility, price, and profit when all traders are above average. *Journal of Finance*, 53(6), 1887-1934.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-1*. (2. Baskı). Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Peterson, R. L. (2018). *Karar anı* (2. Baskıdan Çev. Feyyat, C.). İstanbul: ScalaYayıncılık (Eserin orijinali 2007’de yayımlandı).
- Pompian, M. (2006). *Behavioral finance and wealth management: How to build optimal portfolios that account for investor biases*. USA: John Wiley&Sons, Inc.
- Ricciardi, V. (2005). A research starting point for the new scholar: A uniqueperspective of behavioral finance. Social science research network. www.ssrn.com (Erişim tarihi: 27.06.2018).
- Roszkowski, M. J. and Davey, G. (2010). Risk Perceptionand risk tolerance changes attributable to the 2008 economic crisis: A subtle but critical difference. *Journal of Financial Service Professionals*, July, 41-53.
- Statman, M. (1999). Behavioral finance: Past battles and future engagements. *Financial Analysts Journal*, 55(6),18-27.
- Svenson, O. (1981). Are we all less risky and more skillful than our fellow drivers? *ActaPsychologica*, 47, 143-148.
- Tversky, A. and Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics andbiases. *Science, New Series*,185(4157), 1124-1131.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kuyucular, Y. ve Sezer, D. (2021).Yatırımcılarda risk toleransı ve aşırı güven arasındaki ilişki.OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(42), 5398-5424. DOI: 10.26466/opus.928314.

Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması

DOI: 10.26466/opus.882177

*

Melike Tekindal*-Seda Attepe Özden**-Tahir Enes Gedik***-Ahmet Ege

****-Ferman Erim *****-Mustafa Ağâh Tekindal*****

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: meliketuncktekindal@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3453-3273](https://orcid.org/0000-0002-3453-3273)

** Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara/Türkiye

E-Posta: sedaattepe@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2488-9583](https://orcid.org/0000-0002-2488-9583)

*** Öğr. Gör. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: tegedik@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7098-6715](https://orcid.org/0000-0001-7098-6715)

**** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: ahmettege@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4805-8100](https://orcid.org/0000-0002-4805-8100)

***** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: fermanerim@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-4994-4016](https://orcid.org/0000-0002-4994-4016)

***** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, İzmir/Türkiye

E-Posta: matekindal@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4060-7048](https://orcid.org/0000-0002-4060-7048)

Öz

Amaç: Bu çalışmada, Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR) kontrol listesinin Türkçe literatürde yer alan nitel araştırmalardaki kullanım alanının genişletilmesi ve standartlara erişimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla SRQR kontrol listesinin Türkçe'ye çevirisi yapılmış ve standartların Türkçe'ye uygunluğu sağlanmıştır. Gereç ve Yöntem: SRQR kontrol listesi birbirinden bağımsız üç araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Bağımsız çeviriler tüm çeviren kişilerin görüşü birliği ile birleştirilmiştir. Sonrasında uzman tarafından tekrar İngilizce'ye çeviri (ters çeviri) işlemi yapılmıştır. Listeye uygunluğu incelenmiştir. Türkçe SRQR kontrol listesinin tekrarlanabilirliğini ve araştırmacılar tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını değerlendirmek için, iki yazar tarafından nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen 20 çalışma incelenmiştir. Araştırmacılar arasındaki uyuma bakılmıştır. Kontrol listesindeki her bir kriter için araştırmacılar arası uyum yüzdesi kullanılmıştır. Bland-Altman yöntemi ve sınıf içi korelasyon katsayısı ile toplam raporlanan kriter sayısı kullanılarak da uyum değerlendirilmiştir. Bulgular: Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan araştırmalara göre kriterler, raporlama sıklığında büyük bir farklılaşma göstermektedir. SKK değerleri %44,1 ile %87,7 değerleri aralığında değişmektedir. Sonuç: Türkçe'ye uyarlanmış olan SRQR kontrol listesi, dergilerin hakemleri ve editörleri ile nitel araştırma yapan araştırmacılar için bir rehber olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, SRQR, Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı, Bland-Altman Metodu.

Standards for Reporting Qualitative Research: Turkish Adaptation of the SRQR Checklist

*

Abstract

Objective: In this study, we translated and adapted into Turkish the Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR), a checklist used in reporting qualitative research. Our aim is to expand the use of the SRQR checklist and make it more accessible. Materials and Methods: Three authors (3rd, 4th, and 5th in author order) translated the SRQR checklist into Turkish independently. The translation was finalized with the consensus among the authors who translated the checklist. Afterwards, an expert back translated and examined the checklist. To evaluate the reproducibility and intelligibility of the Turkish SRQR checklist, 1st and 2nd authors reviewed 20 studies which used qualitative research methods. Then, the similarity between the 1st and 2nd authors' reviews was examined using the inter-rater agreement percentage for each criterion in the checklist. The inter-rater agreement was further evaluated using the Bland-Altman method, the intraclass correlation coefficient (ICC), and the total number of reported criteria. Results: According to the review of 20 studies, there is a large variation in reporting the SRQR criteria. ICC values range from 44.1 to 87.7. Conclusion: The Turkish SRQR checklist can serve as a guide for the reviewers, journal editors, and researchers who conduct qualitative research.

Key Words: *Qualitative Research, SRQR, Intra-Class Correlation Coefficient, Bland-Altman Method.*

Giriş

Nitel araştırma bir problemin ya da konunun keşfedilmesi için kullanılır. Bu keşfin içeriğindeki kolay ölçülemeyen değişkenleri inceleme, bastırılmış seslerin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekteştirilir. Nitel araştırmalar, anlamı ve deneyimi ortaya çıkarma, görünür kılma, hikaye oluşturma, güçlenme, teori oluşturma, nedenselliğın sorgulanması amacı ile gerçekteştirilebilir. Bu nedenle nitel araştırmalar bireylerin algılarını, deneyimlerini ve gözlemlerini içeren ve deneyim odaklı, araştırma türüdür. Katılımcıların seslerini, araştırmacının derin düşünümelerini, problemin çok boyutlu açıklanmasını ve yorumlamasını, literatüre katkısını ve söylemlerini içerir (Creswell, 2013a, Denzin ve Linkoln, 2005). Bu amaçların gerçekteştirilmesi için de farklı veri toplama yöntemlerini bir arada kullanır. Derinlemesine görüşmeleri, odak grup görüşmelerini, gözlemleri, doküman incelemeleri ve diğer veri türlerini kapsamaktadır (Creswell, 2013a, Patton, 2014, Creswell, 2013b, Kümbetoğlu, 2008, Yüksel, vd., 2007, Marying, 1996, Maxwell, vd. 2009). Nitel araştırmada amaç ve veri toplama çeşitliliği ile birlikte yaklaşım farklılıkları da bulunmaktadır. Nitel araştırmacıların kullanacakları yaklaşımlar içinde fenomenoloji, anlatı, kuram oluşturma, durum, etnografi gibi farklı yaklaşımları bulunmaktadır (Creswell, 2013a, Neuman, 2006). Araştırmacılar nitel araştırma tasarımı yürütürken bu yaklaşımlardan birini tercih etmektedirler (Tekindal ve Uğuz-Arsu, 2020).

Araştırmacılar hem yaklaşımlarını ve veri toplama yöntemlerini seçerken hem de derinlemesine çalışma içinde araştırmalarını yazılı hale getirirken karışıklık yaşayabilirler. Bu yaşanan karışıklık ile birlikte bir araştırma raporunda olması gereken bilgileri vermeyi unutabilirler ya da gözden kaçırabilirler. Bu nedenle nitel araştırmalarda farklı alanlarda farklı yazımların birlikteliğini sağlamak zor olmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinde farklı yaklaşımlar için birlikteliği sağlamak, standardı geliştirmek için birçok kontrol listesi bulunurken (Elm, vd., 2007, EQUATOR, 2021, O'Brien, vd. 2014, Malterud, 2001, Levitt, 2018, Rowan ve Huston, 1997) bu durum nitel araştırmalar kapsamında kısıtlıdır. Nitel araştırmaların kalitesinin geliştirilmesi için nitel araştırma raporlarının yazımında standartın geliştirilmesi önemli bir konudur (Kitto, vd., 2008), gereklilik

birçok yazar tarafından belirtilmektedir (Dunt ve McKenzie, 2012, Barbour, 2001, Bordage ve Caellegh, 2001, Mays ve Pope, 2000). Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalarda yazarlar genellikle yazımda dikkat edilmesi gereken konuları beyan etseler de bu beyanları standart hale getiren araştırma sayısı oldukça azdır (Côté ve Turgeon, 2005, Inui ve Frankel, 1991). Bu listelerin gerekliliği hem sağlık alanında hem de sosyal bilimler alanında ön plana çıkmaktadır.

Sosyal bilimler alanında öncelikli olarak gelişim gösteren nitel araştırma, sağlık bilimleri alanında da sıklıkla kullanılmaya başlamıştır (Knafl ve Howard, 1984). Farklı alanlarda farklı amaçlarla kullanılan nitel araştırmanın inanılabilirliğini arttırmak için uluslararası geçerliliği olan kuralların bir dizi haline getirilmesi, araştırmacıların da yazımlarını raporlaştırırken gerekli ve önemli konuları gözden kaçırmamalarını sağlayacaktır. Nitel araştırmalarda başlangıçtan sonuca kadar geçen süreç çok önemlidir. Hem araştırmacıların raporlaştırma sürecini kolaylaştırmak hem de yapılan çalışmaların inanılabilirliğini ve doğruluğunu arttırmak için hali hazırda var olan kontrol listelerinin yaygınlaştırılması bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitimde nicel araştırmaların raporlanma standartları (Newman ve Elbourne, 2004), gözlemsel çalışmaların raporlaştırılmasında ve (Elm, vd., 2007, Davidoff, vd. 2008, Schulz, vd., 2010), tanı doğruluğu çalışmalarında (Demir, vd., 2019) kullanılmıştır. Bunlarla birlikte nitel araştırmanın raporlaştırılması için bu süreçte birçok farklı liste geliştirilmiştir (O'Brien, vd. 2014, Malterud, 2001, Levitt, 2018, Tong, vd., 2007, Tracy, 2010, Lincoln, 1995, Burns, 1989, Clark, 2003). Temelde kontrol listeleri giriş, yöntem, analiz ve sonuca yönelik olarak ortak kriterler oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda Tong, Sainsbury ve Craig (2007) tarafından görüşme ve odak grup çalışmaları için kontrol listesi (COREQ) geliştirilmiştir. Ayrıca APA formatına göre beyan edilmiş listeler de bulunmaktadır (Levitt, 2018).

Bu çalışmada, tüm bilim alanlarında, nitel araştırmanın farklı yaklaşımları ve veri toplama yöntemleri için kullanılabilir olan O'Brien ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilen "Nitел Araştırmaları Raporlaştırma Standartları (SRQR)" kullanılmıştır. Belirtilen bu standartlar listesinde nitel araştırma raporlarında bulunan başlık özet, giriş, yöntem, bulgular-sonuç, tartışma ve diğer konulara ilişkin 21 standart yer almaktadır. Hem

tüm yaklaşım ve yöntemleri içermesi hem de geniş kapsamlı olması ve tüm yönlerinin Şeffaflığını geliştirmeyi amaçlaması nedeniyle SRQR'un Türkçe versiyonunun geliştirilmesini ve daha anlaşılır olmasını sağlamak hedeflenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın amacı nitel araştırmaların yazımında ve raporlanmasında standart oluşumunu sağlayan SRQR kontrol listesinin Türkçe uyarlamasını yapmaktır.

Yöntem

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için öncelikle SRQR kriterlerinin dil eşdeğerliği yapılmış, sonrasında ilgili makaleleler belirlenen kriterlere göre seçilip bağımsız değerlendiriciler tarafından SRQR kriterlerine göre değerlendirerek değerlendiriciler arası tekrar edilebilirlik analiz edilmiştir.

Dil Eşdeğerliği alışması

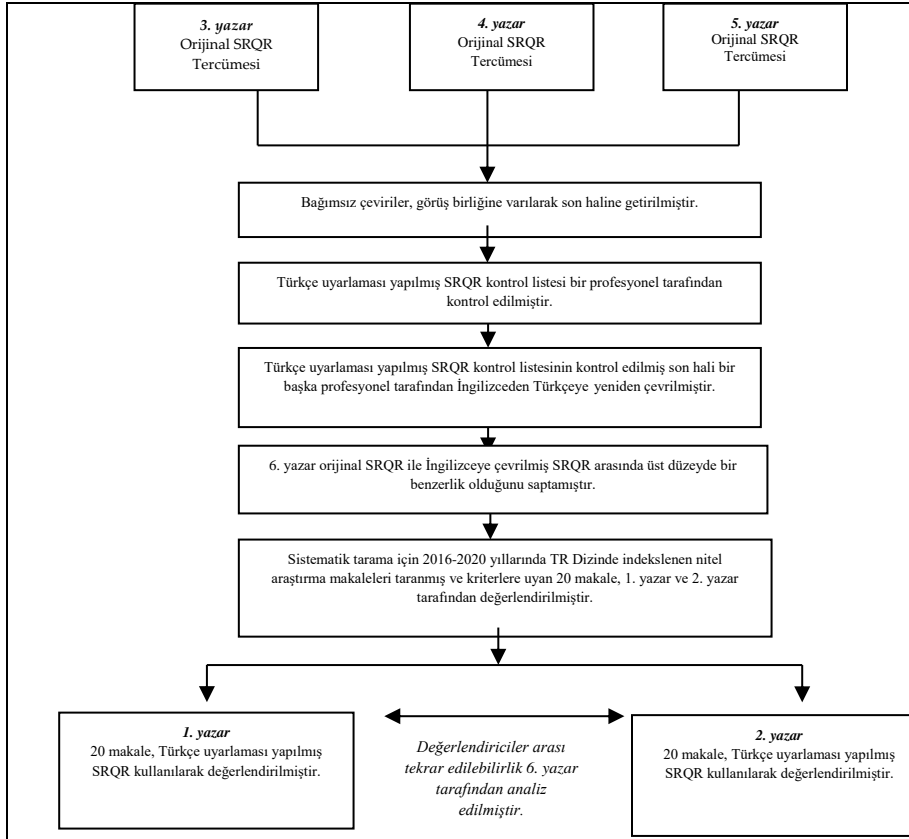
Araştırmada ilk olarak dil eş değerliği çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda SRQR kontrol listesi  araştırmacı tarafından Türkçeye evirilmiştir. Bu eviri sürecinde araştırmacılar birbirlerinden bağımsız olarak işlemi gerçekleştirmişlerdir. Çeviri aşamasında 2014 yılında SRQR grubu tarafından yayınlanan ve her bir maddenin örneklerle açıklandığı makaleden yararlanılmıştır. Çeviri sonrası araştırmacılar bir araya gelip tüm maddeler üzerinde değerlendirmede bulunarak SRQR kontrol listesinin son Türkçe halinde karar kılmışlardır. Son hali üzerinden çevirmen tarafından İngilizce ve Türkçe versiyonları kontrol edilerek SRQR'un Türkçe kontrol listesi oluşturulmuştur. Türkçe uyarlaması yapılan SRQR, geri çevirme yöntemi ile bir başka uzman çevirmen tarafından Türkçe'den İngilizce'ye çevrilmiş, SRQR kontrol listesinin orijinal versiyonu ile karşılaştırılmıştır. Nitel araştırmaların raporlanmasında kullanılan SRQR kontrol listesinin Türkçe versiyonu Tablo 1'de ve sürecin akış diyagramı Şekil 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Nitel araştırmaların raporlanmasında kullanılan SRQR kontrol listesinin Türkçe uyarlaması

Sayı	Konu	Madde
Başlık ve Özet		
S1	Başlık	Çalışmanın doğası ve konusunun özlü bir şekilde açıklanması. Çalışmanın nitel olduğunun, yaklaşımının (örn., etnografi, gömülü teori) veya veri toplama yönteminin (örn., görüşme, odak grup) belirtilmesi tavsiye edilmektedir.
S2	Özet	Çalışmanın temel öğelerinin, hedeflenen yayının özet formatına uygun şekilde sunulması; genellikle arka plan, amaç, yöntem, bulgular ve sonuçları içerir.
Giriş		
S3	Problem oluşturulması	Çalışılan problemin/fenomenin tanımlanması ve önemi; ilgili kuram ve ampirik çalışmaların gözden geçirilmesi; problemin ifade edilmesi
S4	Amaç veya araştırma sorusu	Çalışmanın amacı ve belirgin hedefler veya sorular
Yöntem		
S5	Nitel yaklaşım ve araştırma paradigması	Nitel yaklaşım (örn., etnografi, gömülü teori, vaka çalışması, fenomenoloji, anlatı araştırması) ve eğer varsa, yol gösteren kuram; araştırma paradigmasının (örn., post-pozitivist, yapılandırmacı/yorumsamacı) belirtilmesi de önerilmektedir; gerekçeler ^b
S6	Araştırmacının özellikleri ve düşünürsellik	Araştırmacının, kişisel nitelikleri, vasıfları/deneyimleri, katılımcılarla ilişkileri, varsayımları ve/veya ön kabulleri gibi araştırmayı etkileyebilecek özellikleri; araştırmacının özellikleri ve araştırma soruları, yaklaşımı, yöntemleri, sonuçları ve/veya aktarılabilişliği arasındaki potansiyel ya da halihazırdaki etkileşim
S7	Bağlam	Saha/mekân ve göze çarpan bağlamsal faktörler; gerekçeler ^b
S8	Örneklem stratejisi	Katılımcılar, belgeler ve olaylar nasıl ve neden seçildi; daha fazla örnekleme gerekmediğine dair karar kriteri (örn., örnekleme doygunluğu); gerekçeler ^b
S9	Katılımcılara ilişkin etik konular	Etik kurul onayının ve katılımcıların rızasının alındığına dair belgeler, ya da yoksa neden olmadığının açıklanması; diğer gizlilik ve veri güvenliği konuları
S10	Veri toplama yöntemleri	Toplanan veri türleri; veri toplama ve analiz başlangıç ve bitiş tarihleri, tekrarlama süreci, kaynakların/yöntemlerin üçgenlenmesi (<i>triangulation</i>) ve ortaya çıkan çalışma bulgularına göre prosedürlerin değiştirilmesi de dahil olmak üzere veri toplama yöntemlerinin detayları; gerekçeler ^b
S11	Veri toplama araçları ve teknolojileri	Veri toplama kullanılan araçların (örn., görüşme kılavuzu, soru formu) ve cihazların (örn., ses kayıt cihazı) açıklanması; eğer değiştirilirse, çalışma boyunca kullanılan araçlar nasıl değişti
S12	Çalışma birimleri	Çalışmaya dahil edilen katılımcıların, belgelerin ve olayların sayısı ve ilgili özellikleri; katılımlı düzeyi, örn., katılım sayısı, farklı veri toplama yöntemleri/tekniklerinde bulunma durumu (bulgular bölümünde de rapor edilebilir)
S13	Verinin işlenmesi	Deşifre, veri girişi, verilerin yönetilmesi ve güvenliği, veri bütünlüğü, kodlama ve alıntılar anonimleştirme/kimlik gizleme gibi analiz öncesi ve sırasında gerçekleştirilen veri işlemleri
S14	Veri analizi	Çıkarımların, temaların vs. tanımlandığı ve geliştirildiği, hangi araştırmacıların analize katkıda bulunduğunun açıklandığı süreç; genellikle belli bir paradigmaya veya yaklaşıma referans verilir; gerekçeler ^b
S15	İnanırlılığı arttıracak teknikler	Veri analizinin inanırlılığını ve inandırıcılığını arttıran teknikler (örn., katılımcı kontrolü, veri toplama ve analiz denetlenebilirliği (<i>audit trail</i>), üçgenleme); gerekçeler ^b
Sonuçlar/Bulgular		
S16	Sentez ve yorum	Ana bulgular (örn., yorumlar, çıkarımlar ve temalar); bir kuram ya da model geliştirmeyi veya önceki araştırma ve kuramlarla birleştirmeyi/bütünleştirmeyi içerebilir.
S17	Ampirik veriyle bağlantılar	Analitik bulgular desteklemek için kanıtlar (örn., alıntılar, saha notları, metinlerden parçalar, fotoğraflar)
Tartışma		
S18	Önceki çalışmalarla bütünleştirme, çıkarımlar, aktarılabilişlik ve alana katkı(lar)	Ana bulguların kısa bir özeti; mevcut bulguların ve sonuçların önceki çalışmaların sonuçlarına nasıl bağlandığının, bu sonuçları nasıl desteklediğinin ve geliştirdiğinin veya bu sonuçlarla nasıl ters düştüğünün açıklanması; uygulama/genellenebilirlik kapsamının tartışılması; disipline ya da alana yapılan özgün katkının belirlenmesi
S19	Sınırlılıklar	Bulguların inanırlılığı ve sınırlılıkları
Diğer		
S20	Çıkar çatışması	Yürütülen çalışmanın üzerindeki, çıkar çatışmasına sebep olabilecek potansiyel ve algılanan etki kaynakları; bunlar nasıl yönetildi
S21	Fonlama	Fon ve diğer destek kaynakları; fon sağlayıcıların veri toplama, yorum ve raporlama sırasındaki rolü

^aYazarlar, nitel araştırma için kılavuzlarını, raporlama standartlarını ve eleştirel değerlendirme kriterlerini belirlemek için literatürde arama yaparak, alınan kaynakların referans listelerini gözden geçirerek ve geri bildirim almak için uzmanlarla iletişim kurarak SRQR'ı oluşturdular. SRQR, nitel araştırmanın raporlanması için net standartlar sağlayarak nitel araştırmanın tüm yönlerinin şeffaflığını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

^bGerekçelerde kısaca neden diğer seçenekler yerine mevcut kuramın, yaklaşımın, yöntemin ya da tekniğin tercih edildiği, bu tercihlere ilişkin olan varsayımlar ve sınırlılıklar ve bu tercihlerin nasıl sonuçları ve aktarılabirliği etkilediği tartışılmalıdır. Uygun olduğu takdirde birkaç maddenin gerekçesi bir arada tartışılabilir.

Şekil 1. Nitel çalışmaların raporlanmasında kullanılan SRQR kontrol listesinin Türkçe uyarlamasında izlenen akış diyagramı

Araştırmada ikinci olarak Türkçeye uyarlanmış SRQR kontrol listesinin tekrar edilebilirlik düzeyini ve araştırmacılar tarafından doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikli olarak makale seçimi sonrasında seçilen makalelerin değerlendirmesi yapılmıştır.

Makale Seçimi ve Makalelerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınacak makaleler için 12 Ocak 2021 tarihinde yapılan tarama kriterleri; ULAKBİM TR Dizin’de yer alması, 2016-2020 yıllarında yayınlanması, yayın dili Türkçe olmasıdır. Ayrıca başlık, özet ya da anahtar kelimelerinde, “nitel araştırma”, “niteliksel araştırma”, “kalitatif araştırma” kelimelerinin en az birinin yer alması kriter olarak belirlenmiştir. Bu tarama kriterlerini sağlayan toplam makale sayısı ilk etapta 487 olarak bulunmuş daha sonra yazar (6. yazar) tarafından makalelerin tümü değerlendirilmiş ve nitel çalışma olmadığı tespit edilen 122 makale elenmiştir. Eleme sonucunda 20 makale belirlenmiştir. Seçilen 20 makale yazarların içinde seçilen iki (1. yazar ve 2. yazar) bağımsız araştırmacı tarafından çift kör olacak şekilde değerlendirilmiştir. Bu nedenle öncelikle belirlenen 20 makalenin değerlendirilmesi için birbirinden bağımsız olarak iki araştırmacı SRQR kriterlerinin Türkçe versiyonunu kullanmışlardır. SRQR kontrol listesinin her bir maddesi ve ilgili makaleler Excel dosyasına işlenerek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin temel amacı, değerlendiriciler tarafından maddelerin benzer şekilde algılanıp algılanmadığı belirlemek için uyuma bakılmasıdır. Her iki araştırmacı da değerlendirmelerini aynı zaman dilimi içerisinde gerçekleştirmişlerdir. Makalelerin değerlendirmesi yaklaşık bir hafta sürmüştür. Bunlarla birlikte ilgili araştırma etik kurul izni gerektiren bir çalışma olmadığı için etik kurul izni alınmamıştır.

İstatistiksel Yöntemler

Her bir araştırmacı, belirlenen 20 makaleyi değerlendirirken oluşturulan excel dosyası üzerinde her bir makale için, SRQR kontrol listesinde yer

alan her bir maddeye "0" veya "1" verilerek puanlandırma yapmıştır. Verilen "1" puanı söz konusu maddenin tamamının incelenen makalede yer aldığını, "0" puanı ise incelenen makalede yer almadığını göstermektedir. Bu şekilde SRQR kriterlerinde yer alan her bir madde puanlandıktan sonra, her bir makale için bir toplam puan elde edilmiştir. Elde edilen bu toplam puanlar her bir makale için sağlanan toplam madde sayısını bildirilmektedir. Bu şekilde her bir araştırmacının kendi değerlendirme puanları oluşmuştur.

Değerlendiriciler arası tekrarlanabilirliği ölçmek için Bland-Altman yöntemi kullanılarak makalelere verilen toplam puanlar karşılaştırılmıştır. Bu yöntem ile iki değerlendiricinin SRQR kriterlerini kullanarak makalelere verdiği puanlar arasındaki farkın dağılımını incelenmiştir (Schmidt ve Steindorf, 2006). Bu farkların ortalaması ve standart sapması hesaplanarak değerlendiriciler arası uyum ölçülmüştür. Standart sapmanın azalması ve farkların ortalamasının sifira yaklaşması değerlendiriciler arası uyumun arttığına işaret etmektedir. Değerlendirmecilerin puanları arasındaki farklılıklara göre uyumu belirlemek için Bland-Altman grafiği çizilmiştir. SRQR kontrol listesinin Türkçe versiyonuna göre çizilen bu grafiğin eksenlerine, değerlendiriciler tarafından verilen puanlar arasındaki farklar ve değerlendiricilerin her bir makaleye verdiği puanların ortalamaları atanmıştır. İki lm tekniğini karşılaştıran ve grafiksel bir istatistiksel metot olan Bland-Altman yönteminde iki teknik arasındaki fark, iki yöntemin ortalamalarına göre %95 güven sınırlarında belirlenen sapmalar çizilerek karşılaştırılmıştır (Albayrak, vd., 2012; Balak, vd., 2018; Tekinal, vd. 2015).

Yapılan değerlendirmelerden her bir makalenin en yüksek 24 puan alabileceği belirlenmiştir. Her bir makalenin puan ortalaması ve standart sapmasına yer verilmiştir. Bunlarla birlikte araştırmaya dahil edilen her bir makalenin SRQR kriterlerine uygun olarak raporlanma durumunun değerlendiriciler tarafından ayırt edilme düzeyinin belirlenmesi için sınıf içi korelasyon katsayısı (SKK)'ndan yararlanılmıştır. SKK'nın 0.75'in üzerinde olması ideal olmakla birlikte bu katsayı 0 ile +1 aralığında değişmektedir (Lee, vd. 1989; McGraw ve Wong, 1996). Ayrıca SKK'nın hesaplanması için iki yönlü rastgele etkili model ve mutlak uyum seçeneği (Two-way random effect models) kullanılmıştır (Albayrak vd., 2012; Ateş, vd., 2009).

Bulgular

Nitel araştırma raporlarının yazımı için geliştirilen, Türkçeye uyarlanmış SRQR kontrol listesine ilişkin SKK değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Tüm makalelerde değerlendirmeciler arası uyum istatistik olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 2. Türkçeye uyarlanmış SRQR kontrol listesi için SKK değerleri

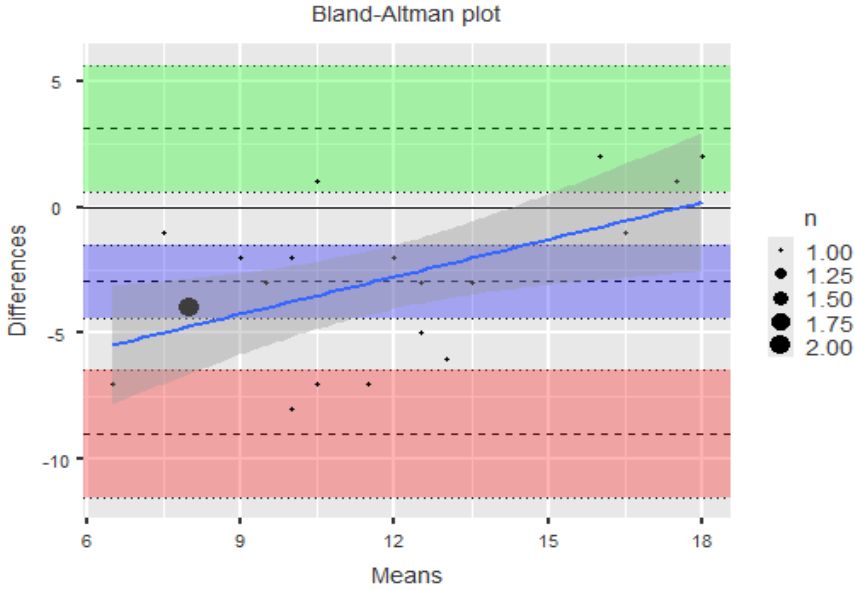
Madde No	Sınıf içi Korelasyon Katsayısı (SKK) (%95 GA)	P
1	1,000 (1,000-1,000)	-
2	0,791 (0,472-0,917)	0,001
3	0,791 (0,472-0,917)	0,001
4	0,731 (0,319-0,893)	0,003
5	0,877 (0,688-0,951)	0,001
6	0,654 (0,125-0,863)	0,013
7	0,574 (0,077-0,831)	0,035
8	0,656 (0,130-0,864)	0,012
9	0,494 (0,278-0,800)	0,043
10	0,485 (0,255-0,756)	0,041
11	0,441 (0,212-0,752)	0,047
12	0,434 (0,135-0,697)	0,044
13	0,421 (0,263-0,771)	0,021
14	0,556 (0,122-0,824)	0,042
15	0,558 (0,381-0,627)	0,044
16	0,494 (0,290-0,641)	0,041
17	0,877 (0,690-0,951)	0,001
18	0,519 (0,216-0,809)	0,040
19	0,561 (0,110-0,826)	0,040
20	1,000 (1,000-1,000)	-
21	0,526 (0,187-0,604)	0,001

SRQR kontrol listesine göre değerlendirilen 20 makalede iki değerlendiricinin de Madde 20 ve Madde 1’in ise bu makalelerde hiç raporlanmadığını tespit etmişlerdir. Bu anlamda SRQR kontrol listesine uyum bakımından varyasyon aralığının fazla olduğu belirlenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda bütün SRQR kontrol listesini tümüyle sağlayan bir makaleye rastlanmamıştır. SKK değerleri %44,1 ile %87,7 değerleri aralığında değişmektedir.

Tablo 3. Türkçe'ye uyarlanmış SRQR kontrol listesi için Bland-Altman Grafiği için tanımlayıcı istatistikler

	İlk Değerlendirici		İkinci Değerlendirici		Fark		
	Ortalama	Değerşim Aralığı	Ortalama	Değerşim Aralığı	Ortalama	Değerşim Aralığı	Güven Aralığı
SRQR kontrol listesine göre makalelerin aldığı puanlar	10,2	3-19	13,1	8-17	-2,95	-8;2	-4,39; 1,51

Tablo 3'te görüldüğü gibi makalelere verilen toplam puanların ortalama ve değerşim aralıkları, değerlendiriciler arası farkların ortalaması, standart sapması ve güven aralıkları görülmektedir. Makalelerin aldığı puanların ortalaması yaklaşık 12,7 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, farklara ilişkin güven aralıkları sıfırı içerdiği için yapılan değerlendirmelerde yanlılığın olmadığı sonucuna varılmıştır.

Şekil 2. Türkçeye uyarlanmış SRQR kontrol listesi için değerlendiricilerin makalelere verdiği puan ortalamalarına (x eksenini) ve değerlendiriciler arasında farklara (y eksenini) göre çizdirilen Bland-Altman Grafiği

Şekil 2'deki grafikte değerlendiriciler arası farklar dikkate alınarak Bland-Altman grafiği çizilmiştir. Grafikte SRQR kontrol listesine göre yapılan değerlendirmede makalelerin aldığı ortalama puanlar X ekseninde, çalışmalara verilen toplam puanlar bakımından değerlendiriciler arasındaki farklar ise Y ekseninde gösterilmiştir. Türkçeye uyarlanmış SRQR kontrol listesine göre makalelerin aldıkları puanlar 3-19 arasında değişmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın amacı nitel araştırmalarda kullanılan SRQR kontrol listesinin Türkçeye uyarlamasını yaparak, yazarlara, okuyuculara ve değerlendiricilere kullanacakları Türkçe ehberi sunmaktır. İlgili standartların Türkçe'de de kullanımın yaygınlaşması ve ulaşılabilir olması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda bu standartların nitel çalışmaların yazımında kullanılacak olması sayesinde nitel araştırma raporlarındaki eksiklikleri gidereceği ve araştırmacılar ve okuyuculara yol göstereceği düşünülmektedir.

Bu amaçla yapılan araştırmada SRQR kontrol listesinin değerlendiriciler arası uyumunun anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen makalelerin standartlardan aldıkları toplam puanlar ortalama değerinin altındadır. Bu sonuç bize araştırma kapsamında incelenen makalelerde ilgili standartlara ait bilgilerin yeterli düzeyde yer almadığını göstermektedir.

Bilinmektedir ki nitel araştırmaların raporlanmasında başlığın yazımından başlayarak özetin, girişin, amacın, yöntemin, yöntemine ait alt bilgilerin, analizin, sonuç ve tartışmanın yazımı kendine özgüdür. Sürecin önem arz ettiği nitel araştırmalarda tüm sürecin raporlara detaylı şekilde yansıtılması gerekmektedir. İnanılabilirliğin artması, geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması açısından süreçteki tüm bilgilerin yazıya aktarılması gerekmektedir.

SRQR kontrol listesinin amacı da nitel araştırmaları raporlarken tüm yönleriyle şeffaflığı sağlamaktır. Makale hazırlarken yazarlara, makale değerlendirmesinde hakemlere, analiz ve sonuçların eleştirel değerlendirilmesinde okuyuculara yardımcı olmaktır (O'Brien vd., 2014). SRQR kontrol listesinin *ilk bölümünde* başlık, özetin yazımına ait standartlar bulunmaktadır. *İkinci bölümünde* giriş; problemin oluşturulması, amaç ve

amaç sorularına yönelik standartlar bulunmaktadır. *nc bölümünde* yöntem; nitel yaklaşım ve paradigma, araştırmacının özellikleri ve düşünümsellik, bağlam, örnekleme stratejisi, katılımcılara ilişkin etik konular, veri toplama yöntemleri, veri toplama araçları ve yöntemleri, çalışma birimleri, verilerin işlenmesi, verilerin analizi, inanırlığı arttıracak teknikleri içermektedir. *Dördüncü bölümünde* sonuçlar/bulgular; sentez ve yorum, ampirik veriyle bağlantılar yer almaktadır. *Beşinci bölümünde* tartışma; önceki çalışmalarla bütünleştirme, çıkarımlar, aktarılabilirlik ve alana katkı(lar) ve sınırlılıklara ilişkin standartlar yer almaktadır. Altıncı ve son bölümünde çıkar atışması ve fonlanmaya ilişkin diğer standartlar yer almaktadır. Tüm bu standartlara ilişkin ayrıntılı gerekçelerin de raporlamada belirtilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Bu standartlar farklı alanlarda hem görüşme, hem odak grup görüşmesi, hem ikincil kaynakların analizinde, hem de farklı nitel araştırma yöntemlerinin yazımı için kılavuz olarak kullanılabilir.

Belirli uluslararası standartların nitel araştırmaların yazımında kullanılması hem nitel bilginin ve nitel araştırmanın öneminin görünür olmasında etkili olacaktır. Yapılacak ileri araştırmalar için veri kaynağını oluşturabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Standards for Reporting Qualitative Research:
Turkish Adaptation of the SRQR Checklist**

*

Melike Tekindal–Seda Attepe Özden–Tahir Enes Gedik–Ahmet Ege-
Ferman Erim -Mustafa Agâh Tekindal
İzmir Katip Çelebi University

Qualitative research explores the perceptions and experiences of individuals that are not easily quantified. It emphasizes the sense-making practices of the social actors and the reflexivity of the researcher to interpret these practices. Data sources in qualitative research include natural observations, participant-observations, in-depth interviews, focus groups, texts, and other cultural objects. Scholars follow several distinct methodological approaches such as grounded theory, ethnography, and phenomenology. In other words, qualitative research methods have a rich theoretical background and cover a diverse array of methods and methodologies. Nevertheless, the plurality of the qualitative methods could lead to challenges in analyzing and communicating the findings. Moreover, the researchers might overlook important details of the study and fail to fully report relevant information. To address these issues, some researchers developed checklists for reporting qualitative research such as the Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Studies (COREQ). These checklists include several items on research design, methods, and findings as well as ethical issues to increase the transparency of research. Although such checklists have been used in quantitative research for some time, their adoption is rather new in qualitative research.

In this study, we translated and adapted into Turkish the Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR). The SRQR consists of 21 item and covers five topics: title and abstract, introduction, methods, results/findings, and discussion. The checklist encourages the researchers to explain the rationale of their decisions under each topic. According to the SRQR checklist, researchers should provide a concise description and key elements of the study in the title and abstract. In the introduction, they need to state the purpose and research questions of the study as well as its wider

significance. The methods section should be comprehensive and discuss the qualitative approach and research paradigm, characteristics of the researchers (including various sources of bias), context (setting/site), ethical issues pertaining to the participants (e.g., confidentiality and security), data collection methods and relevant instruments/devices (and changes in their use), units of study and characteristics of participants (e.g., demographics), data processing (e.g., anonymization/deidentification), data analysis (with references to the relevant paradigm), and techniques to enhance trustworthiness (e.g., audit trials). In the results section, researchers should present both their main findings and evidence to substantiate them (e.g., quotes, field notes). Finally, researchers should discuss how their findings integrate with the prior work and what their unique contributions are to the extant literature. In this section, they also need to address the limitations of their research and propose what future studies could explore.

Our study has two stages: translation/adaptation and evaluation of the checklist. First, three authors (3rd, 4th, and 5th) translated the SRQR checklist into Turkish independently. The authors decide on the final version by deliberation and consensus. The Turkish version of the checklist was back-translated, compared to the original SRQR checklist, and approved by an expert who is a native speaker of both Turkish and English. In the second stage of the study, 1st and 2nd authors reviewed 20 articles out of 487 that were selected from the ULAKBIM TR Dizin. The selected articles were published between 2016 and 2020 and used qualitative methods. 1st and 2nd authors scored ("0" or "1") the articles for each item on the SRQR checklist. The total scores reflected the total number of items reported in the articles. To assess the reproducibility and inter-rater agreement, 6th author analyzed scores using Bland-Altman method and intraclass correlation coefficient (ICC). ICCs were estimated using two-way random effects models. The results show that there is a large variation in reporting the criteria in the SRQR checklist. ICC values range from 44.1 to 87.7. Bland-Altman method indicates that there is no bias in author evaluations.

Following this analysis, we argue that a limited number of items in the SRQR checklist is reported in the reviewed articles. This is not ideal, but we suspect that this is a common issue. We claim that researchers should

use the SRQR checklist to increase the trustworthiness and reliability of their studies, which would also enhance the transparency of their research. In other words, the research procedures would become clear so that journal editors, reviewers, and other researchers could easily evaluate them. The SRQR checklist would also render assessing the merits of studies compared to each other easier. Finally, it leads to a more disciplined approach in the accumulation of knowledge in certain areas of research. By making the SRQR checklist more accessible, we aim to contribute to its wider adoption. We argue that the SRQR checklist can serve as an invaluable guide for those who conduct qualitative research.

Kaynakça/References

- Albayrak, R., Tekindal, M.A., Ateş, C., Selvi, P., Perinçel, S., Ceyhan, K., vd. (2012). Tamı doğruluğu çalışmalarının kalitelerinin değerlendirilmesi: STARD kriterlerinin Türkçe uyarlaması. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 65(3), 137-46.
- Ateş, C., Öztuna, D. ve Genç, Y. (2009). Sağlık araştırmalarında sınıf içi korelasyon katsayısının kullanımı. *Türkiye Klinikleri J Biostat*, 1, 59-64.
- Balak, T., Günay, F., Kaymaz, Ö., Çevrimli, M.B., Özen, D. ve Tekindal, M.A. (2018). Veteriner hekimlik alanında gözlemsel araştırmaların rapor edilmesi: STROBE-VET kriterlerinin Türkçe uyarlaması, *Eurasian J Vet Sci*, 34, 4, 257-264, DOI: 10.15312/EurasianJVetSci.2018.208
- Barbour, R.S. (2001). Checklists for improving rigour in qualitative research: A case of the tail wagging the dog? *BMJ*, 322, 1115-1117.
- Bordage, G. ve Caelleigh, A.S. (2001). A tool for reviewers: Review criteria for research manuscripts, *Acad Med.*, 76, 904-951.
- Burns, N. (1989). Standards for qualitative research. *Nurs Sci Q.*, 2, 44-52.
- Clark, J.P. (2003). *How to peer review a qualitative manuscript*. In *Peer Review in Health Sciences*. Second edition. (Eds. Godlee F, Jefferson T.) içinde (s.219-235) BMJ Books: London.
- Côté, L. ve Turgeon, J. (2005). Appraising qualitative research articles in medicine and medical education. *Med Teach*, 27, 71-75.
- Creswell, J.W. (2013a). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J.W. (2013b). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. Ed: SB Demir). İstanbul: Eğiten Kitap.

- Davidoff, F., Batalden, P., Stevens, D., Ogrinc, G. and Mooney, S. (2008). SQUIRE Development Group. Publication guidelines for quality improvement in health care: Evolution of the SQUIRE project. *Qual Saf Health Care*,17(suppl 1), 3–9
- Demir, E., Yavuz, Y., Ateş, C., Tekindal, M.A., Muslu, . ve Yıldırım, E. (2019). STARD 2015 kriterlerinin Türkçe uyarlaması; tanı doğruluğu alışmalarının raporlanması için bir kılavuz, *Turkiye Klinikleri J Biostat*, 11(2), 152–60 DOI: 10.5336/biostatic.2019-65010.
- Denzin, N. ve Lincoln, Y. (2005). *Introduction: The discipline and practice of qualitative research; The Sage Handbook of Qualitative Research*. İçinde (s.1-32). Calif Sage Publications: Thousand Oaks.
- Dunt, D, ve McKenzie, R. (2012). Nitel araştırmaların kalitesinin iyileştirilmesi: Raporlama ynergelerinin bir yeri var mı? *Fam Pract*, 29, 367–369.
- Elm, E. von, Altman DG, Egger M, Pocock SJ, Gtzsche PC, Vandenbroucke JP. (2007). Strengthening the reporting of observational studies in epidemiology (STROBE) statement: Guidelines for reporting observational studies. *BMJ*, 335, 806–808.
- Inui, T.S. ve Frankel, R.M. (1991). Evaluating the quality of qualitative research: A proposal pro tem. *J Gen Intern Med*, 6, 485–486.
- Kitto, S.C., Chesters, J. ve Grbich, C. (2008). Quality in qualitative research. *Med J Aust*, 188, 243–246.
- Knafı, K.A. ve Howard, M.J. (1984). Interpreting and reporting qualitative research. *Res Nurs Health*, 7, 17–24.
- Kmbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Lee, J., Koh, D. ve Ong, C.N. (1989). Statistical evaluation of agreement between two methods for measuring a quantitative variable. *Comput. Biol. Med.*, 19, 61-70.
- Levitt, H. M., Bamberg, M., Creswell, J. W., Frost, D. M., Josselson, R. ve Suárez-Orozco, C. (2018). Journal article reporting standards for qualitative primary, qualitative meta-analytic, and mixed methods research in psychology: The APA Publications and Communications Board task force report. *American Psychologist*, 73(1), 26.
- Lincoln, Y.S. (1995). Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research. *Qual Inq*, 1, 275–289.
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: Standards, challenges, and guidelines. *Lancet*, 358, 483–488.

- Marying, P. (1996). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. Ankara: Bilgesu yayıncılık.
- Mays, N. ve Pope, C. (2000). Qualitative research in health care. Assessing quality in qualitative research. *BMJ*, 320, 50-52.
- Maxwell, J.A., Bickman, L. and Bog, D. (2009). Designing a qualitative study. *The SAGE Handbook of Applied Social Research Methods*. İçinde (s.214-253) 2nd ed Sage Publications, Inc.
- McGraw, K.O. ve Wong, S.P. (1996). Forming inferences about some intraclass correlation coefficients. *Psychol Methods*, 1(1), 30-46.
- Newman, M. ve Elbourne, D. (2004). Improving the usability of educational research: Guidelines for the reporting of primary empirical research studies in education (The REPOSE Guidelines). *Eval Res Educ*, 18, 201-212.
- Neuman, Lawrens W. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (Çeviren: Sedef Özge). Ankara: Yayınodası.
- O'Brien, Bridget, C., Harris, Ilene, B., Beckman, Thomas J., Reed, Darcy A., Cook, David A. (2014). MHPPE Standards for reporting qualitative research. *Academic Medicine*, 89(9), 1245-1251.doi: 10.1097/ACM.0000000000000388.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Rowan, M. ve Huston, P. (1997). Qualitative research articles: Information for authors and peer reviewers. *CMAJ.*, 157, 1442-1446.
- Schmidt, M.E. ve Steindorf, K. (2006). Statistical methods for the validation of questionnaires. *Methods of information in medicine*, 45(4), 409-413.
- Schulz, K.F., Altman, D.G. and Moher, D. (2010). CONSORT Group. CONSORT 2010 statement: Updated guidelines for reporting parallel group randomised trials. *BMJ*. 340, 332.
- Tekindal M. A., Ateş C., Yavuz Y., Albayrak R., Selvi P. (2015). Tanı doğruluğu çalışmalarının stard kriterlerine göre Türk tıp dizini özelinde değerlendirilmesi *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 68(2), 49-53. DOI: 10.1501/Tıpfak_000000889.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, ř. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımin kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172.
- The EQUATOR Network: Enhancing the quality and transparency of health research. 26.01. 2021 tarihinde <http://www.equator-network.org> adresinden erişildi.

- Tong A., Sainsbury, P. and Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): A 32-item checklist for interviews and focus groups. *Int J Qual Health Care*, 19, 349–357.
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qual Inq*, 16, 837–851.
- Yüksel, A., Mil, B. ve Bilim, Y. (2007). *Nitel araştırma: Neden, nasıl, niçin*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Tekindal, M., Attepe zden, S., Gedik, T. E., Ege, A., Erim F. ve Tekindal M. A. (2021). Nitel araştırmaların raporlanmasında standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe uyarlaması. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5425-5443. DOI: 10.26466/opus.882177.

Boş Zaman Aktivitelerine Katılım ile Algılanan Wellness (Esenlik) İlişkisi¹

DOI: 10.26466/opus.897041

*

Özlem Gürsoy* – Halise Dilek Sevin**

* Yl. Öğr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara/Türkiye

E-Posta: ozlemgursoy83@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4477-2830](https://orcid.org/0000-0003-4477-2830)

** Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: halise.sevin@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2424-1098](https://orcid.org/0000-0003-2424-1098)

Öz

Araştırma, üniversite son sınıf ve üniversiteden mezun olan öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, boş zaman aktivitelerine katılımı ile wellness arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve öğrencilerin wellness boyutlarına ilişkin algılarının ortaya konulması amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın örneklemini, Ankara Çankaya’da KPSS-A Grubu kapsamında kurs veren toplam 13 eğitim kurumunda kayıtlı 3.298 öğrenci içinden 516 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, kişisel bilgi formu, Cheng-Yu Tsai (2004) tarafından geliştirilen “Boş Zaman Katılım Ölçeği” ile Adams, Bezner ve Steinhardt (1997) tarafından geliştirilen ve Memnun (2006) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Algılanan Esenlik Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde t testi, One-Way ANOVA testi, pearson korelasyon testi ve regresyon testi kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre algılanan wellness ile boş zaman katılımının demografik değişkenlerden cinsiyet, medeni durum, yaş, yaşanılan yer, öğrenim durumu, aylık toplam bütçe, kendine ayrılan süre ve haftalık sahip olunan boş zaman süresine göre anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pearson korelasyon testi sonuçlarına göre, sosyal wellness ile spor aktiviteleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki ($r = -0,139$) tespit edilirken, diğer düzeyler arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boş Zaman, Rekreasyon, Aktivite, Wellness, Algılanan Wellness.

¹ Bu makale Doç. Dr. H. Dilek SEVİN’in danışmanlığında Özlem GÜRSOY’un Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rekreasyon Yönetimi’nde hazırladığı tezden üretilmiştir.

The Relationship between Leisure Activities Participation and Perceived Wellness

*

Abstract

The study was conducted to determine how senior and graduate students treat their leisure, the relationship between their participation in leisure activities and wellness and their perceptions regarding their wellness dimensions. The sample consisted of 516 students among 3298 students registered in 13 educational institutions offering courses within the scope of the KPSS-A Group in Çankaya, Ankara. The personal information form, "Leisure Participation Scale" developed by Cheng-Yu Tsai (2004) and "Perceived Wellness Scale" developed by Adams, Bezner and Steinhardt (1997) and adapted to Turkish by Memnun (2006) were used as the data collection tools. T test, One-Way ANOVA test, Pearson correlation test and regression test were used to evaluate the data. According to the findings obtained in this study, there is a significant difference between the demographic variables of perceived wellness and leisure time participation according to gender, marital status, age, place of residence, education level, monthly total budget, time allocated to oneself and weekly leisure time ($p < 0, 05$). According to the results of the Pearson correlation test, a weak negative correlation ($r = -0.139$) was found between social wellness and sports activities, while there was a positive correlation between other levels.

Key Words: Leisure, Recreation, Activity, Wellness, Perceived Wellness.

Giriş

Zaman; bir eylemin içinde geçtiği, geçeceği ya da geçmekte olduğu süredir. (Türkçe Sözlük, 1983, s.1340). Marshall'a göre, zaman, genel olarak "fiziksel" ve "toplumsal" zaman olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Fiziksel zaman; biyolojik ve ay hareketleri, med-cezir ve benzeri olayları içeren bir zaman dilimidir. Toplumsal zaman ise, zamana anlam katmak, etrafında örgütlenmiş insan faaliyetlerinin doğası, kuruluşu ve sonuçlarıyla ilintilidir (Marshall, 1999, s.689).

Zaman, kullanım açısından, çalışma zamanı ve çalışma dışı zaman olarak iki grupta ele alınabilir. Çalışma zamanı, temelde bireyin para kazanmak ve geçimi sağlamak için iş yerinde geçirdiği zamandan oluşmaktadır. Çalışma dışı zaman ise insanın yaşamını idame ettirmesi için gerekli olan temel fizyolojik ihtiyaçlardan beslenme ve uykuya ayırdığı zaman ve boş zamandan oluşmaktadır (Karaküçük, 1999).

Günlük yaşamda oldukça sık kullanılan, ancak gerçek içeriğinin bilimsel bir temelde ortaya konmasının, bu sık kullanım içinde pek olanaklı olmadığı, dolayısıyla yanlış ya da eksik yorumlanan kavramlardan birisi de "boş zaman" kavramıdır. Boş zaman olgusunun ilk ortaya çıkışı, insanların yerleşik düzene geçip düzenli iş hayatlarına sahip olmalarına dayandırılmaktadır. Boş zaman kavramının gelişim süreci literatürde, endüstriyel dönem öncesi ve sonrası olarak iki aşamalı olarak incelenmektedir (Bull, Hoose ve Wheet, 2003, s.73). Boş zaman kavramı, etimolojik açıdan Yunanca "skhole" ve Latince "licere" kelimelerinin birleşiminden oluşmuş olup, İngilizce "leisure" kelimesi ile ifade edilir. Yunanca skhole kelimesi, iş dışı, zorunluluklardan muaf olma anlamında öğrenme ve kültür ile ilişkili iken Latince licere kelimesi, genelde izinli olmak ya da özgür olmak anlamlarına gelir (Blackshaw, 2010, s.4-5).

Veblen boş zamanı, "zamanın üretimsel olmayan tüketimi" olarak tanımlamıştır (Veblen, 1995, s.38). Bazı kuramcılar, boş zamanın biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamından söz ederler. Onlara göre, dar anlamda boş zaman, kişinin iş ile ilgili yükümlülüklerinden ya da diğer mecburi görevlerinden serbest olduğu, mecburiyet içermeyen bir zaman dilimidir. Geniş anlamda ise, kişilerin düzenli olarak sorumlulukları dışında, hoşlandıkları, kendilerine haz veren faaliyetlerle uğraşmalarını ifade eder. Kişinin kendisini geliştirmesi, kendini ifade etmesi ve haz

duymak gayesiyle fiziksel, kültürel ve sosyal etkinliklerde serbestçe bulunma hak ve fırsatlarına sahip olması olarak görülür (Türkkahraman, 2006, s.240).

Boş zamanları aktif ve etkin değerlendirmek kişilere ve topluma büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Fiziki sağlığı geliştirir, ruh sağlığını korur ve sürdürülmesine katkı sağlar, insanı sosyalleştirir, bireysel beceri ve yeteneğin gelişmesini sağlar, yaratıcı gücü geliştirir, insanı mutlu eder, çalışma başarısı ve iş verimini artırır, ekonomik hareketi geliştirir, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlar, demokratik toplumun yaratılmasına imkan sağlar, yaşam kalitesini artırır, eğitimsel açıdan yarar sağlar, heyecan ve macera ihtiyacını giderir, duygusal gereksinimi giderir (Ardahan ve diğ., 2016: 11; Karaküçük, 2008, s.66; Karaküçük ve Akgül, 2016). Ayrıca boş zaman bireyin ailesiyle uyumlu ilişkiler geliştirmesine yardımcı olur (Sevin ve Barakazı, 2019, s.303). Boş zamanın değerlendirilmesi, pozitif psikoloji ve iyi oluş (wellbeing) ile yakından ilişkilidir ve boş zaman etkinliklerine katılım mutluluk ve sağlık üzerine olumlu katkı sağlamaktadır.

Egzersiz ve sosyalleşme içeren boş zaman aktivitelerine katılım ise, sağlıklı yaşlanma, fiziksel sağlık ve esenlik gibi bileşenlerle ilişkilidir. (Karaküçük, 2016, s.562-563). Bu bağlamda TDK'ya göresenlik; "esen olma durumu, sağlık, afiyet, sıhhat, selamet, hastalık karşıtı" olarak tanımlanmaktadır. İngilizcede "wellness" olarak kullanılan, Türkçede zindelik, fiziksel uyum (fitness), iyi oluş hali anlamlarına karşılık gelen bu farklı kavramlar "esenlik" olarak Türkçeleştirmiş ve yapılan çoğu çalışmalarda bu şekilde kullanılmıştır (Karagözoğlu, 2005, s.10).

Dunn, esenliği Dünya Sağlık Örgütü' nün sağlık tanımına göre "esenlik, fiziksel ve psikolojik esenliği geliştirmeyi sürdürme çabası için bir yaşam sürecidir" şeklinde ifade etmiş ve tarafınca 1961 yılında yayınlanan 'High Level Wellness'adlı kitabında "wellness" ifadesini literatürde ilk olarak, "kişinin sahip olduğu potansiyeli en üst düzeye çıkarmaya odaklı, bütünleşik bir işleyiş yöntemi" olarak tanımlamıştır. Alman sağlık pedagogu olan Haug wellnessi, sağlığın uygulama odaklı ve pragmatik yeni bir anlayışı olarak görmekte ve her ferdin yaşam kalitesini merkeze oturtmaktadır (Haug, 1991, s.428).

Wellness kavramının öncülerinden bir diğeri de Bill Hettler'dir. Hettler wellness alanındaki çalışmalarına Wiscousin Üniversitesi'nde baş-

lamıştır. Amacı esen bir kampüs yaratmaktır. Hettler'e göre wellness; kişinin daha başarılı bir varoluş için gerekli olan seçimlerin farkına vardığı ve bu seçimleri yaptığı aktif bir süreç olarak tanımlanır. Birey böylelikle kendi sağlığının sorumluluğunu üstlenmiş olmaktadır (Steward, 1998, s.472-489).

Adams, Bezner ve Steinhardt (1997) tarafından geliştirilen algılanan wellness modeli, bireylerin optimal wellnes'a nasıl ulaşabileceklerine dair bütünsel bir kavramsallaştırma sağlar. Adams ve arkadaşları wellnes'ı insan varlığının fiziksel, manevi, psikolojik, sosyal, duygusal ve entelektüel boyutlarının tutarlı ve dengeli gelişimine izin veren bir yaşam biçimi olarak tanımlamaktadır. *Fiziksel boyut*; kişinin fiziksel sağlığı ile ilgili olumlu algı ve beklentilerini kapsar. *Duygusal boyut*; kişinin özgüvenini yani benlik saygısını temsil eder. *Psikolojik boyut*; bireyin iyimserliği ve yaşamla ilgili olumlu beklentileridir. *Sosyal boyut*; kişinin sosyal hizmet sağlayıcısı ile aynı zamanda sosyal destek alması ile karakterize edilir. *Ruhsal boyut*; yaşamın anlamı ile ilgili olumlu algılar ve bir amaç sahibi olarak yaşama çabasıdır. Son olarak, *entelektüel boyut*; zihinsel aktiviteyi uyuracak düzey deoptimal entelektüel eylemliliğe sahip olmak şeklinde tanımlanabilir (Adams ve ark., 1997).

Algılanan wellness, insanların kendi sağlıkları hakkında sahip oldukları fikirdir. Bu fikir genellikle kişinin sağlığı hakkında gerçeği ifade eden bir betimlemeden ziyade kişinin kendisini nasıl bulduğu (sağlıklı veya sağlıksız) ile alakalı bir görüştür (Tsai, 2004). Fiziksel iyilik, sosyal etkileşimler, ruhsal ve duygusal kapasite ve manevi durum gibi yaşamın bütün boyutlarıyla ilgili bir kavramdır. Algılanan wellness, genel sağlık seviyesini göstermekle birlikte, kişi için ihtiyaçları da ortaya koymaktadır (Kim, Oh, Kim, Kim, Lee ve Ha, 2014).

Lenfelder (1987), Zimmer ve Lin (1996) tarafından yapılan araştırmalarda, boş zamanı etkili olarak değerlendirmenin wellness ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilerinin olduğu; Richards, Hardy ve Wadsworth (2003), sosyal, fiziksel ve entelektüel etkinliklerin bilişsel performansı artıracığı, yaşa bağlı bilişsel gerileme oranını yavaşlatacağı, fiziksel egzersiz ve boş zaman aktivitesinin, ileri yaştaki bireylerin hafızası üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu; Chandler, Holden ve Kolander (1992), günlük yaşamın baskısı ve sıkıntıları nedeniyle hayatlarının ruhsal boyutlarını göz ardı etmiş insanların, boş zamanlarını, duyarlılık ka-

zanma ya da ruhsal yenilenme aracı olarak kullanabileceğini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın Amacı

Çalışma kapsamında, üniversite son sınıf ve üniversiteden mezun olan öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, boş zaman aktivitelerine katılımı ile wellness arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve öğrencilerin wellness boyutlarına ilişkin algılarının ortaya konulması araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumları, boş zaman ve rekreatif etkinliklere katılım alışkanlıkları, iyilik hali boyutlarına göre özyeterlilik ve sürekli öfkeleri arasındaki ilişki, iyilik hali ve özgecilik arasındaki ilişki gibi konular üzerinde durulmuştur. Boş zaman aktivitelerine katılım ile algılanan wellness'ın alt boyutları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların az olması nedeniyle araştırma bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunacağı yönünde önem arz etmektedir.

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Boş zaman aktivitelerine katılım düzeyleri demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H2: Algılanan wellness düzeyleri demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H3: Boş zaman aktivitelerine katılım düzeyleri ile algılanan wellness düzeyleri arasında ilişki vardır.

Yöntem

Araştırmanın Örnekleme: Tesadüfi örnekleme yöntemine dayanarak oluşturulmuştur. Tesadüfi örnekleme yöntemi, evren içindeki tüm birimlerin örnekleme seçilme şanslarının eşit ve bağımsız olduğu örnekleme yöntemidir. Bu özelliğinden dolayı, evreni temsil etme gücü yüksektir. Örneklemeden elde edilen sonuçlar, evrene genellenebilir. Yapılan seçme işlemi tesadüfi olduğundan yanlılık ve seçmeye dayalı örnekleme hatasının en az düzeyde olması beklenir. Örnekleme hatasını hesaplamak mümkündür. (Baştürk ve Taştepe, 2013).

Araştırmanın evrenini, Ankara ili Çankaya ilçe bazında KPSS-A Grubu kapsamında kurs veren toplam 13 eğitim kurumunda kayıtlı 3.298 öğrenci mevcuttur. Yapılan örneklem hesabına göre en az 344 öğrenciye anket yapılması yeterlidir. Ancak, hata payını aza indirmek ve güvenilirlik seviyesini arttırmak amacıyla 516 öğrenci örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Veri toplama sürecinden önce ilgili üniversite etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Bu çalışmanın etik açıdan bir sakınca taşımadığı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun almış olduğu 05.09.2018 tarih ve E.5445 sayılı karar ile tespit edilmiştir. Çalışmanın yürütülebilmesi araştırmanın yapılacağı eğitim kurumlarından yazılı onay alınmıştır. Araştırmaya katılımda öğrencilerin gönüllükleri esas alınmış, çalışmadan çekilme hakları saklı kalmıştır.

Veri Toplama Tekniği: Araştırmada veri toplama aracı olarak, kişisel bilgi formu, öğrencilerin rekreasyon aktiviteleri ve aktivitelere katılım sıklığını tespit etmek amacıyla Cheng-YuTsai (2004) tarafından geliştirilen “Boş Zaman Katılım Ölçeği” anketinden yararlanılmış ve Adams, Bezner ve Steinhardt (1997) tarafından geliştirilen “Perceived Wellness Scale” Türkçe uyarlaması güvenilirlik ve geçerlik çalışması Memnun (2006) tarafından yapılan “Algılanan Esenlik Ölçeği” kullanılmıştır.

Güvenirlilik Analizi: Açık alan aktiviteleri için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,762 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 658,710 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri 0,444 ile 0,667 arasında değişen 7 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %38,709; güvenilirlik katsayısı 0,723'tür. Buna göre boyutun güvenilirlik düzeyi oldukça yüksektir. Spor etkinlikleri için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,864 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1769,794 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin fak-

tör yükleri 0,497 ile 0,701 arasında değişen 12 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %36,839; güvenirlik katsayısı 0,830'dur. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi çok yüksektir. Hobiler ve açık alan aktiviteleri için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,818 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur (KMO>0,500). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1059,358 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri 0,395 ile 0,716 arasında değişen 11 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Faktör yükünün 0,300'den küçük olması nedeniyle 'çay yapmak' maddesi analize dahil edilmemiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %30,884; güvenirlik katsayısı 0,747'dir. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi oldukça yüksektir. Kültürel eğlence aktiviteleri için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,766 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur (KMO>0,500). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 582,848 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri 0,405 ile 0,799 arasında değişen 5 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Faktör yükünün 0,300'den küçük olması nedeniyle 'televizyon seyretmek' maddesi analize dahil edilmemiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %49,691; güvenirlik katsayısı 0,696'dır. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi oldukça yüksektir. Ev merkezli sosyal aktiviteler için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,738 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur (KMO>0,500). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 564,365 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri 0,493 ile 0,747 arasında değişen 6 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %41,376; güvenirlik katsayısı 0,700'dir. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi oldukça yüksektir. Sosyal aktiviteler için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,783 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur

(KMO>0,500). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1040,357 ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri 0,640 ile 0,919 arasında değişen 4 madde ve tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %69,038; güvenirlik katsayısı 0,834'tür. Buna göre boyutun güvenirlik düzeyi çok yüksektir.

Tablo 1. Algılanan Esenlik ölçeğine Ait Güvenirlik Katsayıları

	Güvenirlik Katsayısı
Psikolojik Wellness	0,40
Duygusal Wellness	0,67
Sosyal Wellness	0,58
Fiziksel Wellness	0,66
Manevi Wellness	0,70
Entelektüel Wellness	0,47

Algılanan Esenlik ölçeği duygusal wellness, fiziksel wellness ve manevi wellness boyutlarının güvenirlikleri oldukça yüksektir. Psikolojik wellness, sosyal wellness ve entelektüel wellness boyutlarının güvenirlikleri düşüktür.

Tablo 2. Ölçek Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler ve Normallik Testi

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Psikolojik Wellness	116	1,50	6,00	3,79	0,70	,072	,108
Duygusal Wellness	516	1,67	6,00	4,07	0,87	-,093	-,404
Sosyal Wellness	516	1,83	6,00	4,41	0,82	-,202	-,590
Fiziksel Wellness	516	1,00	6,00	3,77	0,84	-,119	,236
Manevi Wellness	516	1,00	6,00	4,04	0,92	-,278	-,161
Entelektüel Wellness	516	1,50	6,00	3,91	0,69	-,094	,606
Açık Alan Aktiviteleri	516	1,00	5,00	2,25	0,57	,814	1,903
Spor Aktiviteleri	516	1,00	4,00	1,81	0,57	1,336	2,523
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	516	1,00	5,00	2,25	0,61	,833	1,464
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	516	1,00	5,00	2,39	0,74	,522	,534
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	516	1,00	5,00	3,19	0,68	-,522	1,412
Sosyal Aktiviteler	516	1,00	5,00	2,00	0,88	1,160	1,293

Algılanan wellness ve boş zaman katılım ölçeği boyut puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri -3 ile +3 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerinde parametrik olan test teknikleri kullanılmış-

tır. Spor etkinlikleri boyutu için normalliği bozarak uç değer olan bir veri analize dahil edilmemiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri incelendiğinde, cinsiyet durumlarına göre 516 öğrencinin 292'si (%56,6 oranında) kadın, 224'ünü (%43,4 oranında) ise erkek öğrencilerden oluştuğu; medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, çoğunluğun 483'ünün (%93,6 oranında) bekar, 33'ünün (%6,4 oranında) evli öğrencilerden oluştuğu; yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde, 221'i (%42,8 oranında) 21-23 yaş, 204'ü (%39,5 oranında) 24-26 yaş ve 91'i (%17,6 oranında) 27 ve üzeri yaşta oldukları; yaşamlarının büyük bölümünü nerede geçirdiklerine dair incelemede, 31'i (%6,0 oranında) köy-kasaba, 81'i (%15,7 oranında) ilçe, 191'i (%37,0 oranında) il ve 213'ü (%41,3 oranında) büyükşehirde geçirdikleri; öğrenim durumları incelendiğinde, 162'i (%31,4 oranında) son sınıf ve 354'ü (%68,6 oranında) mezun olduğu; gelir durumu verileri incelendiğinde, çoğunluğun 282'sinin (%54,7 oranında) 250-750 TL, 90'ının (%17,4 oranında) 751 – 1250 TL, 40'ının (%7,8 oranında) 1251 – 1750 TL ve 104'ünün (%20,2) 1751 TL gelir düzeyine sahip olduğu; günlük yapmakla zorunlu oldukları işler dışında öğrencilerin kendilerine ayırdıkları süre dilimleri incelendiğinde, 36'sı (%7,0 oranında) hiç kalmıyor, 176'sı (%34,1 oranında) 1-2 saat, 196'sı (%38,0 oranında) 3-4 saat, 70'i (%13,6 oranında) 5-6 saat ve 38'i (%7,4 oranında) 7 saat ve üzeri zaman ayırabildikleri; haftalık sahip olduğu boş zaman süresi incelendiğinde, ayrılan boş zaman süresinin 222'sinin (%43, oranında) yetersiz, 154'ünün (%29,8 oranında) normal ve 140'ının (%27,1 oranında) yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımının Cinsiyet Açısından İncelenmesi

Cinsiyetiniz?	n	Ortalama	ss	t	p	
Psikolojik Wellness	kadın	292	3,77	0,70	-,845	,399
	erkek	224	3,82	0,69		
Duygusal Wellness	kadın	292	3,97	0,90	-2,733	,006*
	erkek	224	4,18	0,81		
Sosyal Wellness	kadın	292	4,44	0,81	,920	,358
	erkek	224	4,37	0,84		
Fiziksel Wellness	kadın	292	3,66	0,81	-3,540	,000*
	erkek	224	3,92	0,87		

Manevi Wellness	kadın	292	3,95	0,89	-2,500	,013*
	erkek	224	4,15	0,94		
Entelektüel Wellness	kadın	292	3,89	0,69	-,631	,528
	erkek	224	3,93	0,69		
Açık Alan Aktiviteleri	kadın	292	2,20	0,55	-2,579	,010*
	erkek	224	2,33	0,60		
Spor Aktiviteleri	kadın	292	1,75	0,56	-2,450	,015*
	erkek	224	1,88	0,57		
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	kadın	292	2,33	0,64	3,742	,000*
	erkek	224	2,13	0,54		
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	kadın	292	2,48	0,75	3,226	,001*
	erkek	224	2,27	0,70		
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	kadın	292	3,20	0,65	,381	,704
	erkek	224	3,18	0,71		
Sosyal Aktiviteler	kadın	292	1,91	0,83	-2,729	,007*
	erkek	224	2,13	0,93		

* $p<0,05$

Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, açık alan aktivitelerine, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine, kültürel eğlence aktivitelerine, sosyal aktivitelere katılımda anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$) Ortalama puanlar incelendiğinde erkeklerde açık alan aktiviteleri, spor aktiviteleri ve sosyal aktivitelere katılım düzeylerinin, kadınlarda ise hobiler ve açık alan aktiviteleri ile kültürel eğlence aktivitelerine katılım düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, duygusal, fiziksel ve manevi wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde erkeklerin duygusal, fiziksel ve manevi wellness düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin boş zaman aktivitelerine katılımlarını etkileyen faktörlerden birisi cinsiyettir. Süzer (2000), üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme üzerine yaptığı çalışmasında, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla sportif faaliyetlere daha aktif olarak katıldıklarını tespit etmiştir. Ergül (2008), üniversite gençliğinin sportif rekreasyon etkinliklerine yönelik ilgileri ve katılım düzeyleri üzerine yaptığı çalışmada ise erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre spor yapmaya daha eğimli oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda birçok fiziksel aktivitenin kadınlar tarafından tercih edilememesinin temel sebepleri arasında, fiziksel yapılarının erkeklerin fiziksel yapısından daha zayıf olması, boş zaman aktivitelerine katılım için ailelerinden yeterli desteği ala-

mamaları ve yeterli boş zamanlarının olmaması olarak sıralanabilir. Uysal (2003) ve Mehmedoğlu'nun (2004) çalışmalarında dindarlığın ibadet, etki ve tecrübe boyutlarında erkeklerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çakıcı'nın (2010), esenlik ve akademik tükenmişlik ilişkisini değerlendirdiği çalışmasında Şimşek ve arkadaşlarının (2012), tıp fakültesi öğrencilerinde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve ilişki etmenleri değerlendirdikleri çalışmasında; Kafkas ve arkadaşlarının (2012), beden eğitimi öğretmenlerinin sağlıklı yaşam biçimi davranış düzeylerini incelediği çalışmasında, erkeklerin kadınlara göre anlamlı şekilde daha yüksek wellness puanına sahip olduklarını tespit etmiştir.

Tablo 4. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımının Medeni Durum Açısından İncelenmesi

Medeni durumunuz?	n	Ortalama	ss	t	P	
Psikolojik Wellness	bekar	483	3,79	0,71	,733	,464
	evli	33	3,70	0,47		
Duygusal Wellness	bekar	483	4,05	0,88	-1,525	,128
	evli	33	4,29	0,66		
Sosyal Wellness	bekar	483	4,40	0,83	-,822	,412
	evli	33	4,52	0,75		
Fiziksel Wellness	bekar	483	3,77	0,84	-,416	,678
	evli	33	3,83	0,84		
Manevi Wellness	bekar	483	4,02	0,93	-2,140	,033*
	evli	33	4,37	0,61		
Entelektüel Wellness	bekar	483	3,89	0,69	-2,563	,011*
	evli	33	4,21	0,63		
Açık Alan Aktiviteleri	bekar	483	2,26	0,58	1,379	,168
	evli	33	2,12	0,50		
Spor Aktiviteleri	bekar	483	1,83	0,58	2,855	,004*
	evli	33	1,54	0,27		
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	bekar	483	2,26	0,62	2,499	,016*
	evli	33	2,09	0,34		
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	bekar	483	2,40	0,74	,894	,371
	evli	33	2,28	0,65		
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	bekar	483	3,17	0,68	-2,766	,006*
	evli	33	3,51	0,55		
Sosyal Aktiviteler	bekar	483	2,01	0,90	,849	,396
	evli	33	1,88	0,64		

* $p < 0,05$

Öğrencilerin medeni durumlarına göre boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine, ev merkezli sosyal aktivitelere katılımında anlamlı farklılık saptanmıştır ($p < 0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde bekar olanların spor aktivite-

leri ile hobiler ve açık alan aktivitelerine katılım düzeyleri, evli olanların ise ev merkezli sosyal aktivitelere katılım düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin medeni durumlarına göre algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, manevi ve entelektüel wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde evli olanların öğrencilerin manevi ve entelektüel wellness düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Medeni durumun boş zaman aktivitelerini tercih etmede önemli bir rol oynadığını ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır. Öztürk'ün (2013), sanayi çalışanlarının rekreatif aktivitelere katılımının örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeylerine etkisi üzerine yaptığı çalışmada, sanayi çalışanlarının medeni durumlarına göre bekâr olanlar evli olanlara göre daha fazla rekreatif etkinliklere katıldıkları; Thrane'nin (2000), erkekler, kadınlar ve boş zaman üzerine yaptığı çalışmada, evlilikle eğlence arasında negatif bir ilişki olduğunu, çünkü evlilerin evleri için daha fazla zaman harcamakta ve evde çocuk varsa bu sürenin daha da artacağını, bekârların ise kendisine ayıracağı boş zamanın daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Dierksen'in (2005), benlik algısı üzerine yaptığı çalışmada, evli olan müdürlerin toplam esenlik puanlarını bekar olanlara; Memnun'un (2006), beden eğitimi öğretmenlerinin esenlik algıları üzerine yaptığı çalışmada, duygusal esenlik boyutunu evli öğretmenlerde; Myers ve Degges-White (2007), evli olan bireylerin yaratıcılık yeteneği, sevgi düzeyi, kendini gerçekleştirme ve düşünce faktörü yönüyle evli olmayan bireylerden; Walton ve Takeuchi (2010), Asya kökenli Amerikalı kadınlar üzerine yaptığı çalışmada, evli olan kadınların iyilik düzeylerinin hiç evlenmemiş kadınlardan anlamlı derecede yüksek olduğunu belirtmiştir. İlgili alanyazın incelendiğinde, evlilerin sosyal ilişkileri geliştirme konusunda daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Öğrencilerin yaş gruplarına göre boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, spor aktivitelerine katılımda anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde 24-26 yaş arası olanların puan ortalaması en büyük iken 27 yaş ve üzeri olanların ortalaması en küçüktür. Öğrencilerin yaş gruplarına göre algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, fiziksel ve entelektüel wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde 27 yaş ve

üzeri olanların puan ortalaması en büyük iken yaş azaldıkça ortalama da azalmaktadır.

Tablo 5. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımının Yaş Açısından İncelenmesi

Yaşınız?	n	Ortalama	ss	f	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Wellness	21-23	221	3,76	0,71	,418	,658
	24-26	204	3,81	0,71		
	27 ve üzeri	91	3,81	0,65		
Duygusal Wellness	21-23	221	4,04	0,92	,348	,706
	24-26	204	4,06	0,87		
	27 ve üzeri	91	4,13	0,73		
Sosyal Wellness	21-23	221	4,32	0,82	2,387	,093
	24-26	204	4,50	0,84		
	27 ve üzeri	91	4,40	0,77		
Fiziksel Wellness	21-23	221	3,67	0,73	3,064	,048*
	24-26	204	3,83	0,90		
	27 ve üzeri	91	3,90	0,93		
Manevi Wellness	21-23	221	4,01	0,91	2,241	,107
	24-26	204	3,99	0,97		
	27 ve üzeri	91	4,22	0,81		
Entelektüel Wellness	21-23	221	3,85	0,67	4,342	,013*
	24-26	204	3,89	0,71		
	27 ve üzeri	91	4,10	0,67		
Açık Alan Aktiviteleri	21-23	221	2,28	0,56	,634	,531
	24-26	204	2,24	0,62		
	27 ve üzeri	91	2,21	0,50		
Spor Aktiviteleri	21-23	221	1,78	0,52	3,277	,039*
	24-26	204	1,88	0,65		
	27 ve üzeri	91	1,70	0,45		
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	21-23	221	2,26	0,61	,788	,455
	24-26	204	2,27	0,66		
	27 ve üzeri	91	2,18	0,47		
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	21-23	221	2,37	0,74	,389	,678
	24-26	204	2,42	0,75		
	27 ve üzeri	91	2,36	0,70		
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	21-23	221	3,24	0,65	1,044	,353
	24-26	204	3,14	0,69		
	27 ve üzeri	91	3,18	0,71		
Sosyal Aktiviteler	21-23	221	2,05	0,86	,595	,552
	24-26	204	1,96	0,91		
	27 ve üzeri	91	1,99	0,86		

* $p < 0,05$

Öğrencilerin yaş dağılımları, boş zaman aktivitelerine katılımını etkileyen bir diğer faktördür. Güler (2017), beden eğitimi ve spor yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin boş zaman engellerinin boş zaman motivasyonlarına etkisinin araştırılması üzerine yaptığı çalışmasında, 21-24 yaş grubu bireylerin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının 17-20 ile 25 ve üstü yaş grupları olan bireylerden anlamlı düzeyde

yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş değişkenine bağlı olarak, sosyal uyum ve iletişim beceri düzeylerinde arasında anlamlı farklılıklar oluştuğunu tespit etmiştir. Myers ve arkadaşlarının (2003), yüksek lisansa yeni başlayan öğrenciler ile doktora öğrencilerinin iyi oluşları üzerine yaptıkları çalışmada, doktora öğrencilerinin iyi oluş halinin yüksek olduğu sonuçlar elde etmiştir. Memnun'un (2006), beden eğitimi öğretmenlerinin esenlik algıları üzerine yaptığı çalışmada, yaş değişkeni arttıkça manevi wellness boyutu puanının da arttığını belirtmiştir. Vural'ın (2016), yetişkinlerde alçakgönüllülük, dindarlık ve psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerinde yaptığı çalışmada, 36-60 yaş grubundaki bireylerin iyilik halinin 22-35 yaş grubundan yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 6. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımın Yaşamın BüyükBölümününün Geçirildiği Yer Açısından İncelenmesi

Yaşamınızın büyük bölümünü nerede geçirdiniz?		n	Ortalama	ss	f	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Well-ness	köy-kasaba	31	3,60	0,65			
	ilçe	81	3,75	0,65	,985	,399	
	il	191	3,80	0,67			
	büyükşehir	213	3,82	0,74			
Duygusal Well-ness	köy-kasaba	31	3,67	0,92			
Duygusal Well-ness	ilçe	81	4,01	0,82	4,923	,002*	3<4
	il	191	3,99	0,90			
	büyükşehir	213	4,21	0,82			
	Sosyal Wellness	köy-kasaba	31	4,04			
Sosyal Wellness	ilçe	81	4,51	0,72	7,935	,000*	1<4
	il	191	4,24	0,82			
	büyükşehir	213	4,57	0,81			
	Fiziksel Wellness	köy-kasaba	31	3,91			
Fiziksel Wellness	ilçe	81	3,78	0,82	,559	,642	
	il	191	3,72	0,79			
	büyükşehir	213	3,80	0,91			
	Manevi Wellnes	köy-kasaba	31	3,62			0,95
Manevi Wellnes	ilçe	81	4,02	0,78			
	il	191	3,97	0,98			
	büyükşehir	213	4,17	0,88			
Entelektüel Wellness	köy-kasaba	31	3,68	0,57			3<4
	ilçe	81	4,03	0,67	4,457	,004*	
	il	191	3,80	0,70			
	büyükşehir	213	3,99	0,69			
Açık Alan Aktiviteleri	köy-kasaba	31	2,39	0,56			
	ilçe	81	2,38	0,57	2,417	,066	
	il	191	2,23	0,66			
	büyükşehir	213	2,21	0,49			
Spor Aktiviteleri	köy-kasaba	31	1,66	0,41			
	ilçe	81	1,74	0,56	1,559	,199	
	il	191	1,86	0,71			
	büyükşehir	213	1,81	0,44			

Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	köy-kasaba	31	2,10	0,39	,978	,403
	ilçe	81	2,20	0,53		
	il	191	2,28	0,74		
	büyükşehir	213	2,26	0,53		
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	köy-kasaba	31	2,19	0,76	4,276	,005*
	ilçe	81	2,20	0,64		
	il	191	2,38	0,79		
	büyükşehir	213	2,50	0,69		
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	köy-kasaba	31	3,17	0,50	,600	,615
	ilçe	81	3,10	0,71		
	il	191	3,20	0,70		
	büyükşehir	213	3,22	0,67		
Sosyal Aktiviteler	köy-kasaba	31	1,96	0,64	1,136	,334
	ilçe	81	2,14	0,92		
	il	191	2,03	0,93		
	büyükşehir	213	1,94	0,85		

* $p<0,05$

Öğrencilerin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer açısından boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, kültürel eğlence aktivitelerine katılımlarında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır ($p<0,05$) ve buna göre büyükşehirde geçirmiş olanların puan ortalaması en büyük iken köy-kasabada geçirmiş olanların ortalaması en küçük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer açısından algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, duygusal, sosyal, manevi ve entelektüel wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde yaşamlarının büyük bölümünü büyükşehirde geçirmiş olanların duygusal, sosyal, manevi ve entelektüel wellness düzeylerinin en büyük, köy-kasabada geçirmiş olanların ortalaması ise en küçük olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin yaşadıkları yer bakımından, boş zaman aktivitelerine katılımları da değişkenlik göstermektedir. Arslan'ın (2014), üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme tercihleri üzerine yaptığı çalışmasında, kentsel bölgede yaşayan öğrencilerin aşına oldukları rekreasyon alanlarından daha fazla yararlandıklarını; Önal'ın (2017), Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin boş zaman tutumları ile boş zaman aktivitelerine katılımını engelleyen faktörlerin incelenmesi üzerine yaptığı çalışmasında, bireylerin yaşadıkları yerleşim birimine göre ilçe ve köylerde yaşayan bireylerin şehir merkezinde yaşayan bireylere göre bilgi eksikliğinden daha fazla etkilendiklerini, yapılacak olan rekreasyon aktivitelerini nerden öğreneceğini bilmemek veya öğretecek kimsenin olmaması, şehir

merkezinde yaşayanlarda fazla engel oluşturmadığı, dolayısıyla köy ve ilçelerde yaşayan bireylerin aktivitelere katılımında şehir merkezinde yaşayan bireylere göre bihaber olduklarını ifade etmiştir.

Tablo 7. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımın Öğrenim Durumu Açısından İncelenmesi

Öğrenim durumunuz?		n	Ortalama	ss	t	p
Psikolojik Wellness	son sınıf	162	3,82	0,70	,747	,455
	mezun	354	3,77	0,70		
Duygusal Wellness	son sınıf	162	3,91	0,95	-2,794	,005*
	mezun	354	4,14	0,82		
Sosyal Wellness	son sınıf	162	4,15	0,80	-4,972	,000*
	mezun	354	4,53	0,80		
Fiziksel Wellness	son sınıf	162	3,70	0,85	-1,417	,157
	mezun	354	3,81	0,84		
Manevi Wellness	son sınıf	162	4,01	0,97	-,419	,676
	mezun	354	4,05	0,89		
Entelektüel Wellness	son sınıf	162	3,82	0,69	-2,016	,044*
	mezun	354	3,95	0,69		
Açık Alan Aktiviteleri	son sınıf	162	2,28	0,62	,672	,502
	mezun	354	2,24	0,55		
Spor Aktiviteleri	son sınıf	162	1,88	0,67	1,914	,056
	mezun	354	1,77	0,51		
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	son sınıf	162	2,27	0,72	,541	,588
	mezun	354	2,24	0,55		
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	son sınıf	162	2,32	0,78	-1,409	,160
	mezun	354	2,42	0,71		
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	son sınıf	162	3,26	0,66	1,562	,119
	mezun	354	3,16	0,68		
Sosyal Aktiviteler	son sınıf	162	2,13	0,96	2,238	,026*
	mezun	354	1,95	0,84		

* $p < 0,05$

Öğrencilerin öğrenim durumlarına göre boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, sosyal aktivitelere katılımında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$) ve ortalama puanlar incelendiğinde son sınıf öğrencilerinin sosyal aktivitelere katılım düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin öğrenim durumlarına göre algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, duygusal, sosyal ve entelektüel wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde mezun olanların duygusal, sosyal ve entelektüel wellness düzeyleri daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin öğrenim durumları, boş zaman aktivitelerine katılımını etkileyen faktörler arasındadır. Alanyazında mevcut çalışmalar eği-

tim düzeyi arttıkça bireylerin iyilik düzeylerinin arttığı yönündedir. Cummins'in (2000), kişisel gelir ve öznel refah üzerine yaptığı çalışmasında da eğitimle birlikte bireylerin iyi oluşlarının arttığını, eğitim ile iyi oluş arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Bu durumun eğitimle birlikte bireylerin gelir düzeylerindeki artışa ve bireylerin refah düzeyinin, alım gücünün artması ile birlikte sağlık, beslenme, fiziksel aktivite gibi birçok faktörü etkileyerek iyi oluşa olumlu katkıda bulunmasına bağlamaktadır. Enochs (2001), üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada 4.sınıf öğrencilerinin toplam iyilik hali puanlarının 1. sınıflardan yüksek olduğunu bulmuştur. Tsai'nin (2004) 55-75 yaş aralığındaki yetişkinlerde boş zamana katılım ve algılanan sağlık arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmasında, daha yüksek eğitim seviyesine sahip yaşlıların algılanan sağlık seviyesinin daha yüksek olduğunu, daha fazla bilgiye ve farklı yaşam tarzlarını keşfetme becerisine sahip olduklarını, fiziksel aktiviteler, sanat ve diğer kültürel uğraşılarda daha aktif ve bilgiye erişme olasılıkları daha yüksek, sağlıkları hakkında ve günlük basıklardan uzaklaşmak ve enerjik bir yaşam sürdürmek için sıklıkla boş zaman aktivitelerini kullanan bireyler olduğunu ifade etmiştir. Eruzun'un (2017), kadınların spor etkinliklerine katılımlarının boş zaman tatmini ve yaşam kalitesine etkilerinin incelendiği çalışmasında, eğitim düzeyi ön lisans/lisans olanlar ile lisansüstü olanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, eğitim düzeyi ön lisans/lisans olanlar ile lise olanlar arasında anlamlı bulunmaktadır. Buna göre kadınların eğitim düzeyi arttıkça yaşam kalitesi düzeylerinin arttığı, psikolojik kalite düzeylerinde ve sosyal kalite düzeylerinde artış gözlemlenmiştir.

Öğrencilerin aylık toplam bütçe açısından boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, spor aktivitelerine katılımlarında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Buna göre bütçesi 751 TL - 1250 TL olanların puan ortalaması en büyük iken, 250 TL - 750 TL olanların ortalaması en küçük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin aylık toplam bütçe açısından algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, psikolojik wellness alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre bütçesi 751 TL - 1250 TL olanların puan ortalaması en büyük iken, 250 TL - 750 TL olanların ortalaması en küçük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımın Aylık Toplam Bütçe Açısından İncelenmesi

Aylık toplam bütçeniz?		n	Ortalama	ss	F	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Wellness	250 TL - 750 TL	282	3,74	0,68	2,684	,046*	1<2
	751 TL - 1250 TL	90	3,97	0,67			
	1251 TL - 1750 TL	40	3,82	0,90			
	1751 TL ve üzeri	104	3,76	0,67			
Duygusal Wellness	250 TL - 750 TL	282	4,01	0,89	1,959	,119	
	751 TL - 1250 TL	90	4,05	0,92			
	1251 TL - 1750 TL	40	4,00	0,98			
	1751 TL ve üzeri	104	4,25	0,70			
Sosyal Well-ness	250 TL - 750 TL	282	4,37	0,82	1,133	,335	
	751 TL - 1250 TL	90	4,54	0,80			
	1251 TL - 1750 TL	40	4,33	0,86			
	1751 TL ve üzeri	104	4,44	0,85			
Fiziksel Wellness	250 TL - 750 TL	282	3,72	0,79	0,892	,445	
	751 TL - 1250 TL	90	3,79	0,92			
	1251 TL - 1750 TL	40	3,83	0,72			
	1751 TL ve üzeri	104	3,88	0,95			
Manevi Wellness	250 TL - 750 TL	282	3,97	0,89	1,415	,237	
	751 TL - 1250 TL	90	4,13	0,97			
	1251 TL - 1750 TL	40	4,00	1,10			
	1751 TL ve üzeri	104	4,16	0,84			
Entelektüel Wellness	250 TL - 750 TL	282	3,90	0,67	0,477	,699	
	751 TL - 1250 TL	90	3,89	0,69			
	1251 TL - 1750 TL	40	3,83	0,88			
	1751 TL ve üzeri	104	3,97	0,69			
Açık Alan Aktiviteleri	250 TL - 750 TL	282	2,25	0,56	1,807	,145	
	751 TL - 1250 TL	90	2,16	0,55			
	1251 TL - 1750 TL	40	2,40	0,54			
	1751 TL ve üzeri	104	2,30	0,63			
Spor Aktiviteleri	250 TL - 750 TL	282	1,75	0,56	2,685	,046*	1<2
	751 TL - 1250 TL	90	1,94	0,68			
	1251 TL - 1750 TL	40	1,79	0,60			
	1751 TL ve üzeri	104	1,83	0,47			
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	250 TL - 750 TL	282	2,20	0,60	2,494	,059	
	751 TL - 1250 TL	90	2,35	0,74			
	1251 TL - 1750 TL	40	2,41	0,58			
	1751 TL ve üzeri	104	2,22	0,50			
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	250 TL - 750 TL	282	2,39	0,78	0,301	,825	
	751 TL - 1250 TL	90	2,44	0,62			
	1251 TL - 1750 TL	40	2,39	0,79			
	1751 TL ve üzeri	104	2,34	0,70			
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	250 TL - 750 TL	282	3,16	0,64	1,290	,277	
	751 TL - 1250 TL	90	3,17	0,69			
	1251 TL - 1750 TL	40	3,38	0,80			
	1751 TL ve üzeri	104	3,22	0,71			
Sosyal Aktiviteleri	250 TL - 750 TL	282	1,99	0,86	0,512	,674	
	751 TL - 1250 TL	90	2,04	0,88			
	1251 TL - 1750 TL	40	2,15	0,87			
	1751 TL ve üzeri	104	1,96	0,95			

* $p < 0,05$

Öğrencilerin gelir düzeyleri, boş zaman aktivitelerine katılım düzeylerini etkileyen önemli bir faktördür. Öğrencilerin geliri arttıkça boş zaman aktivitelerini keşfetmeleri ve katılımları için fırsatları artmaktadır. Süzer (2000) çalışmasında öğrencilerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarında ellerine geçen para miktarının önemli etkisi olduğunu ve öğrencilerin ellerine geçen aylık para miktarı arttıkça, boş zaman faaliyetleri için harcadıkları para miktarının da arttığını; Terzioğlu ve Yazıcı'nın (2003) çalışmalarında, öğrencilerin gelir düzeyleri ile boş zamanlarında bir doğru orantı olduğunu; Ardahan ve Yerlisu Lapa'nın (2010), üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi üzerine yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin gelir düzeyleri arttıkça boş zaman tatmin düzeylerinin de arttığını tespit etmişlerdir. Gelir durumu orta ya da yüksek olan bireylerin boş zaman aktivitelerine katılımlarında ve dolayısıyla yaşam kalitelerinde de pozitif yönde bir artış olacağı düşünülmektedir.

Tablo 9. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımın Günlük Yapmak Zorunda Olunan İşler Dışında Kendine Ayrılan Süre Açısından İncelenmesi

Günlük yapmakla zorunlu olduğunuz işler dışında kendinize ayırdığınız süre?	n	Ortalama	ss	F	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Wellness	hiç kalmıyor	36	3,61	0,46	1,393	,235
	1-2 saat	176	3,81	0,63		
	3-4 saat	196	3,79	0,74		
	5-6 saat	70	3,89	0,63		
	7 saat ve üzeri	38	3,65	0,99		
Duygusal Wellness	hiç kalmıyor	36	3,82	0,81	1,394	,235
	1-2 saat	176	4,08	0,85		
	3-4 saat	196	4,10	0,85		
	5-6 saat	70	4,15	0,87		
	7 saat ve üzeri	38	3,88	1,04		
Sosyal Wellness	hiç kalmıyor	36	4,21	0,73	2,359	,053
	1-2 saat	176	4,44	0,85		
	3-4 saat	196	4,32	0,82		
	5-6 saat	70	4,59	0,82		
	7 saat ve üzeri	38	4,56	0,72		
Fiziksel Wellness	hiç kalmıyor	36	3,49	0,86	1,498	,201
	1-2 saat	176	3,83	0,81		
	3-4 saat	196	3,81	0,84		
	5-6 saat	70	3,70	0,98		
	7 saat ve üzeri	38	3,75	0,68		
Manevi Wellness	hiç kalmıyor	36	3,83	0,92	1,248	,290
	1-2 saat	176	4,01	0,92		
	3-4 saat	196	4,09	0,91		

Boş Zaman Aktivitelerine Katılım ile Algılanan Wellness (Esenlik) İlişkisi

	5-6 saat	70	4,16	0,81			
	7 saat ve üzeri	38	3,89	1,10			
	hiç kalmıyor	36	3,76	0,58			
Entelektüel Wellness	1-2 saat	176	3,93	0,64	0,982	,417	
	3-4 saat	196	3,95	0,73			
	5-6 saat	70	3,90	0,78			
	7 saat ve üzeri	38	3,78	0,67			
	hiç kalmıyor	36	2,01	0,46			1<3
Açık Alan Aktiviteleri	1-2 saat	176	2,24	0,58	2,808	,025*	
	3-4 saat	196	2,33	0,57			
	5-6 saat	70	2,18	0,58			
	7 saat ve üzeri	38	2,30	0,59			
	hiç kalmıyor	36	1,48	0,38			1<2
Spor Aktiviteleri	1-2 saat	176	1,81	0,54	4,323	,002*	
	3-4 saat	196	1,85	0,61			1<3
	5-6 saat	70	1,76	0,48			1<5
	7 saat ve üzeri	38	1,97	0,68			
	hiç kalmıyor	36	1,89	0,53			1<2
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	1-2 saat	176	2,29	0,64	3,788	,005*	
	3-4 saat	196	2,28	0,58			1<3
	5-6 saat	70	2,19	0,53			1<5
	7 saat ve üzeri	38	2,32	0,71			
	hiç kalmıyor	36	1,98	0,65			1<2
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	1-2 saat	176	2,42	0,74	3,327	,010*	
	3-4 saat	196	2,46	0,71			1<3
	5-6 saat	70	2,35	0,76			
	7 saat ve üzeri	38	2,38	0,79			
	hiç kalmıyor	36	2,98	0,56			
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	1-2 saat	176	3,20	0,59	2,022	,090	
	3-4 saat	196	3,19	0,64			
	5-6 saat	70	3,16	0,83			
	7 saat ve üzeri	38	3,42	0,94			
	hiç kalmıyor	36	1,81	0,60			
Sosyal Aktiviteler	1-2 saat	176	2,00	0,90	1,396	,234	
	3-4 saat	196	2,04	0,89			
	5-6 saat	70	1,89	0,83			
	7 saat ve üzeri	38	2,22	1,04			
	hiç kalmıyor	36	1,81	0,60			

* $p<0,05$

Öğrencilerin günlük yapmak zorunda oldukları işler dışında kendine ayırdıkları süre açısından boş zaman katılım düzeyleri incelendiğinde, açık alan aktivitelerine, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine, kültürel eğlence aktivitelerine katılımlarında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde günlük 3-4 saat ayıranların açık alan aktivitelerine, kültürel eğlence aktivitelerine katılım düzeylerinin en büyük iken hiç vakti kalmayanların ortalaması en küçük, 7 saat ve üzeri ayıranların, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine katılım düzeylerinin daha büyükken hiç vakti kalmayanların ortalaması en küçük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin günlük yapmak zorunda oldukları işler dışında kendine ayırdıkları

süre açısından algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yerlisu Lapa ve Ağyar (2012) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin spor ve sosyal etkinliklere doğrudan katıldıkları, sanat ve kültür faaliyetlerine de genelde pasif olarak katılım sağladıklarını tespit etmişler ve öğrencilerin boş zaman etkinliklerine ayda 29 ortalama 3-4 kez katıldıkları görülmüştür. Ayrıca etkinliklere katılım oranlarındaki artışla birlikte algılanan özgürlük düzeyleride artış gösterdiğini; Tercan Kaas (2015) çalışmasında, öğrenciler boş zaman etkinliklerine genelde arkadaşlarıyla katıldıklarını, rekreasyon faaliyetlerine haftada en fazla 10 saate kadar katılım gösterdiklerini ve haftada en fazla 3-4 kez boş zaman etkinliklerine katıldıklarını; Çoruh ve Karaküçük (2014), üniversite öğrencilerin haftada ortalama 3 ile 6 saat boş zaman imkanlarının oldukları görülürken öğrencilerin rekreasyon faaliyeti olarak fiziksel aktiviteye yeterli düzeyde katılmadığını tespit etmişlerdir.

Tablo 10. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılımının Haftalık Sahip Olunan Boş Zaman Süresi Açısından İncelenmesi

Haftalık sahip olduğunuz boş zaman süresinin size göre yeterliliği?	n	Ortalama	ss	F	p	Çoklu karşılaştırma
Psikolojik Wellnes	yetersiz	222	3,74	0,71	1,014	,363
	normal	154	3,81	0,65		
	yeterli	140	3,84	0,73		
Duygusal Wellnes	yetersiz	222	4,04	0,88	0,127	,881
	normal	154	4,09	0,89		
	yeterli	140	4,08	0,84		
Sosyal Wellnes	yetersiz	222	4,42	0,78	1,759	,173
	normal	154	4,31	0,84		
	yeterli	140	4,49	0,86		
Fiziksel Wellnes	yetersiz	222	3,73	0,90	1,061	,347
	normal	154	3,86	0,82		
	yeterli	140	3,75	0,76		
Manevi Wellnes	yetersiz	222	3,93	0,97	4,153	,016*
	normal	154	4,05	0,83		
	yeterli	140	4,21	0,90		
Entelektüel Wellnes	yetersiz	222	3,79	0,64	5,794	,003
	normal	154	4,01	0,70		
	yeterli	140	3,98	0,74		
Açık Alan Aktiviteleri	yetersiz	222	2,12	0,49	11,184	,000*
	normal	154	2,34	0,60		
	yeterli	140	2,37	0,62		
Spor Aktiviteleri	yetersiz	222	1,67	0,44	12,277	,000*
	normal	154	1,89	0,59		

	yeterli	140	1,94	0,66			
Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	yetersiz	222	2,14	0,52			1<2
	normal	154	2,30	0,58	6,250	,002*	1<3
	yeterli	140	2,36	0,73			
Kültürel Eğlence Aktiviteleri	yetersiz	222	2,29	0,72			1<3
	normal	154	2,41	0,65	4,872	,008*	
	yeterli	140	2,53	0,82			
Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	yetersiz	222	3,18	0,60			
	normal	154	3,16	0,70	0,679	,508	
	yeterli	140	3,25	0,76			
Sosyal Aktiviteler	yetersiz	222	1,79	0,78			1<2
	normal	154	2,19	0,79	11,735	,000*	1<3
	yeterli	140	2,14	1,05			

* $p<0,05$

Öğrencilerin haftalık sahip olunan boş zaman süresi açısından boş zaman katılım seviyeleri incelendiğinde, açık alan aktivitelerine, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine, kültürel eğlence aktivitelerine, sosyal aktivitelere katılımlarında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde yeterli bulanların açık alan aktivitelerine, spor aktivitelerine, hobiler ve açık alan aktivitelerine, kültürel eğlence aktivitelerine katılım düzeylerinin en büyük iken yetersiz bulanların ortalaması en küçük, normal bulanların sosyal aktivitelere katılım düzeyleri en büyük iken yetersiz bulanların ortalaması en küçük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin haftalık sahip olunan boş zaman süresi açısından algılanan wellness düzeyleri incelendiğinde, manevi ve entelektüel wellness alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde haftalık sahip olunan boş zaman süresini yeterli olarak değerlendiren öğrencilerin manevi wellness düzeyleri en büyük iken yetersiz bulanların en küçük olduğu ve haftalık sahip olunan boş zaman süresini normal olarak değerlendiren öğrencilerin entelektüel wellness düzeyleri en büyük iken yetersiz bulanların ortalamasının ise en küçük olduğu tespit edilmiştir.

Süzer (2000) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını, dağılım içinde en yüksek oranda (%62.3), açık hava, park bahçe vb. yerlerde geçirmeyi tercih ettiklerini; Somuncu ve arkadaşlarının (2015), Ankara'daki üniversite öğrencilerinin boş zaman etkinliklerine katılabilmek için yeterli boş zamana sahip olduğunu ayrıca cinsiyet ve gelirin boş zamanın değerlendirilmesini etkilediğini, öğrenciler boş zamanlarında

müzik dinleme, spor yapma, kitap ve gazete okuma, sinemaya gitme, fuar ve parkları gezme, arkadaş ziyareti, ve televizyon izleme gibi etkinlikleri tercih ettiklerini; Sanghee ve arkadaşlarının (2012), zorunlu toplum hizmetlerinin hem de sivil faaliyetlere gönüllü katılımın, üniversite öğrencilerinin yaşamlarında kişisel gelişimlerine yardımcı olabileceğini ayrıca gönüllü sivil faaliyetlere katılımın ve boş zaman memnuniyetinin strese bağlı büyümeyle olumlu yönde ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Tablo 11. Algılanan Wellness ve Boş Zaman Katılım Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Açık Alan Aktiviteleri	Spor Aktiviteleri	Hobiler ve Açık Alan Aktiviteleri	Kültürel Eğlence Aktiviteleri	Ev Merkezli Sosyal Aktiviteler	Sosyal Aktiviteler
Psikolojik Wellness	r	,077	,077	,103*	,130**	,138**	,103*
Duygusal Wellness	p	,082	,082	,019	,003	,002	,019
Sosyal Wellness	r	,037	,012	,079	,076	,207**	,075
Sosyal Wellness	p	,398	,793	,072	,084	,000	,090
Fiziksel Wellness	r	-,047	-,139**	-,085	-,006	,199**	-,057
Manevi Wellness	p	,288	,002	,053	,894	,000	,195
Entelektüel Wellness	r	,103*	,077	-,018	,038	,136**	,121**
Entelektüel Wellness	p	,019	,079	,684	,386	,002	,006
Entelektüel Wellness	r	,063	,014	,083	,071	,170**	,171**
Entelektüel Wellness	p	,150	,747	,061	,107	,000	,000
Entelektüel Wellness	r	,105*	,044	,146**	,139**	,138**	,135**
Entelektüel Wellness	p	,017	,315	,001	,002	,002	,002

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Psikolojik wellness ile hobiler ve açık alan aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,103$); kültürel eğlence aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,130$); ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,138$); sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,103$) bulunmaktadır. Duygusal wellness ile ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,207$) bulunmaktadır. Sosyal wellness ile spor aktiviteleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki ($r=-0,139$); ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,199$) bulunmaktadır. Fiziksel wellness ile açık alan aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,103$); ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,136$); sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,121$) bulunmaktadır. Manevi wellness ile ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,170$); sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,171$) bulunmaktadır. Entelektüel wellness ile

açık alan aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,105$); hobiler ve açık alan aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,146$); kültürel eğlence aktiviteleri arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,139$); ev merkezli sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,138$); sosyal aktiviteler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki ($r=0,135$) bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, boş zaman aktivitelerine katılım düzeylerinde demografik değişkenler açısından anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Cinsiyet, medeni durum, yaş, yaşanılan yer, öğrenim durumu, aylık toplam bütçe, kendine ayrılan süre ve haftalık sahip olunan boş zaman süresi açısından farklılık bulunmaktadır. Algılanan wellness düzeylerinde demografik değişkenler açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır. Cinsiyet, medeni durum, yaş, yaşanılan yer, öğrenim durumu, aylık toplam bütçe ve haftalık sahip olunan boş zaman süresi açısından farklılık bulunmaktadır. Ayrıca, boş zaman aktivitelerine katılım ile algılanan wellness'in alt boyutları olan psikolojik, duygusal, sosyal, fiziksel, ruhsal ve entelektüel wellness ile pozitif bir korelasyona sahiptir.

Araştırmaya paralel olarak alanyazında yapılan çalışmaların bazıları şöyledir;

Chaplin, Thomas ve Voyle (1992) boş zaman aktivitelerini tercih etmede sosyalleşme olasılıklarının daha yüksek olduğunu; Schechtman ve Ory (2001) ile Tsai (2004) araştırmalarında egzersizin duygusal wellness ve yaşam kalitesini iyileştirmede önemli bir faktör olduğunu, öğrencilerin sınav kaygısından kaynaklı daha çok ev merkezli sosyal etkinliklere katılımı ön plana çıktığını; Tsai (2004), boş zaman katılımı ve sosyal wellness arasında anlamlı ilişki olduğunu; Penedo ve Dahn (2005) ile Doğan (2006) düzenli fiziksel aktiviteye katılanların yaşam kalitelerinin, zihinsel ve fiziksel sağlıklarının daha iyi sağlık sonuçları gösterdiğini ve fiziksel aktivitenin esenlik halini etkileyen önemli bir faktör olduğunu; Abdulhayoğlu, Kaya ve Konar (2012), entelektüel wellness ve yoğunlaştırılmış tüm aktivitelerde sporcunun wellness boyutu yüksek çıkarken, bilgi, araştırma ya da entelektüel etkinlik seviyelerinde orta seviyede dağılım gösterdiğini; Güler (2010)'e göre Yoga eğitim süresi ve esenlik

algısı incelendiğinde wellness algısından hoşnut ve oldukça hoşnut olanların Yoga eğitim süresi arttıkça memnuniyetlerinin arttığı, yanı sıra Yoga eğitiminin wellness kalitesindeki tüm alanlarla ilişkili olduğu; duygusal, spiritüel, psikolojik ve entelektüel alanlar arasında da güçlü bir ilişki olduğunu; Tsai (2004) ve Güler (2017) araştırmalarında rekreasyonel aktivitelerle wellness arasındaki ilişkinin bu çalışmada olduğu gibi pozitif yönlü olduğunu; Doğan (2018), çalışmasında öğrencilerin rekreasyonel aktivitelerden fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan yüksek bir rekreasyon fayda düzeyi elde ettiğini tespit etmiştir.

Sonuç olarak, bireylerin wellness düzeylerinin artırılması için aktif ve düzenli boş zaman aktivitelerine katılmaları gerekmektedir. Boş zaman aktivitelerinin yaşam biçimine dönüştürülmesi, sürdürülebilir yüksek bir wellness halini desteklemesi ve kişisel performansı yükseltmesinin yanı sıra eğitim sonrası iş-yaşam dengesinin sağlanmasında öğrenciler için önemli bir faktördür. Bu bağlamda stres, sınav ve iş kaygısı içinde olan öğrencilerin rekreatif faaliyet alışkanlıklarının detaylı ve bireysel olarak incelenmesi ve rehberlik hizmetlerinin sunulması önemli katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin zaman kısıtlaması ve gelir düzeyleri göz önüne alınarak yaşam kalitesini artırmaya yönelik uygulanacak politikalarda, günümüz şartlarına ve teknolojisine uygun, sağlıklı, yeterli, güvenilir rekreasyon programlarının oluşturulması ve daha etkili organize edilmesi gerekmektedir. Bu durum öğrencilerin yaşadığı mekân ve sosyal çevresi ile ilişkilerinin dengeli bir şekilde gelişimine, kişisel kabiliyetlerini keşfetmelerine, boş zaman aktivitelerine ilişkin olumlu tutum geliştirmelerine ve wellness düzeylerinin artmasına imkân sağlayacaktır.

Araştırma sonunda alan yazına kaynaklık etmesi açısından bazı öneriler geliştirilmiştir.

- Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre boş zaman aktivitelerine katılmaları incelendiğinde, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre spor yapmaya daha eğilimli oldukları tespit edilmiş ve erkek öğrencilerin duygusal, fiziksel ve manevi wellness düzeylerinin daha büyük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda kadın öğrencilerin boş zaman aktivitelerine katılmalarını sağlamak adına “Herkes için spor” etkinliklerinin artırılması ve daha etkili organize edilmesi önerilmektedir.

- Genç nüfus oranının yüksek olduğu ülkemizde daha erken yaşlarda boş zaman aktivilerine katılım düzeyini artıracak rekreatif faaliyetler düzenlenmelidir.
- Çalışmamda bekar katılımcı sayısı evli katılımcı sayısına oranla oldukça yüksektir. Bu konuda bir sonraki çalışmada örnekleme evli katılımcı sayısının arttırılmasına yönelik düzenlemeler yapılabilir.
- Öğrencilerin sınav kaygısından kaynaklı boş zaman aktivilerine katılım konusunda farkındalık düzeyleri ve motivasyonlarını yükseltmeye ilişkin eğitim faaliyetleri yürütülebilir. Ders programları ve günlük zaman çizelgeleri hazırlanırken öğrencilerin boş zaman sürelerini artırıcı önlemler alınmalıdır.
- Boş zaman aktivilerine katılım, öğrencilerin başarı seviyesini arttırmada, wellness düzeylerini ve yaşam kalitesini iyileştirmede önemli bir etken olduğundan, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanlar geliştirilmelidir.
- Öğrencilerin yaşam kalitesini artıracak faaliyetler geliştirilirken, öğrencilerin gelir durumlarının da boş zaman aktivilerine katılım düzeylerini etkileyen önemli bir faktör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrencilerin boş zaman aktivilerini keşfetmeleri ve katılımları sağlamak için fırsat eşitliği sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin yaşadıkları yer bakımından, boş zaman aktivilerine katılımları değişkenlik gösterdiğinden yerel yönetimler bünyesindeki sağlıklı yaşam ve spor merkezleri ile görüş birliğine varılmalı ve toplumun her kesimine sunulan etkinliklerin kapsam ve içeriği geliştirilmelidir.
- Algılanan wellness düzeyinin daha da arttırılması için çalışmalar yapılabilir. Bunun için özellikle öğrencilerin düzenli olarak spor yapmalarını ve fiziksel aktiviteye ilişkin olumlu tutum geliştirilmelerini sağlayacak ortamlar oluşturulmalıdır.
- Algılanan wellness'ın her boyutu arasındaki ilişkileri ve anlamı keşfetmek için karma bir metodoloji de kullanılabilir.
- Literatürdeki bazı çalışmaların bulgularıyla karşılaştırıldığında, araştırma sonuçları benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle yeni yapılacak çalışmalar daha geniş katılımlı ve farklı örneklem gruplarından oluşan çalışmaların yapılması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship between Leisure Activities
Participation and Perceived Wellness**

*

Özlem Gürsoy-Halise Dilek Sevin
Gazi University

Etymologically, the concept of leisure is formed from the combination of the Greek words "skhole" and the Latin "licere" and is expressed with the English word "leisure". While the Greek word skhole is associated with learning and culture in the sense of being exempt from work and obligations, the Latin word licere generally means to be on leave or to be free (Blackshaw, 2010, p.4-5). Leisure is the time that is outside of the essential needs of the person, does not work and can spend it on his own will (Kılbaş, 2001, p.28). Leisure time is the work and occupation that the individual chooses to have fun, to relax, to improve his/her non-vocational education, to increase his relations with the society or to join the society voluntarily after performing his family, social and professional duties. Wasted time in leisure activities should not result in worthless pursuits and should not be abused. For this reason, leisure time evaluation should be done carefully and cautiously. Therefore, leisure time supports and facilitates change by providing new opportunities to the individual (Edginton, 2007).

The concept used as "wellness" in English corresponds to the meanings of vitality, physical harmony (fitness), well-being in Turkish. These different concepts were translated into Turkish as "well-being" and used in this way in most studies (Karagözoğlu, 2005: 10). wellness; It is the state of being healthy in harmony of body, mind and intellect. While Dunn describes wellness as "well-being is a life process in the effort to continue to improve physical and psychological well-being," Dr. Donald Ardell, on the other hand, stated that it consists of personal responsibility, conscious nutrition, physical fitness, stress management and environmental awareness (Ardell, 1977, p.324).

The perceived wellness model developed by Adams, Bezner, and Steinhardt (1997) provides a holistic conceptualization of how

individuals can achieve optimal wellness. Adams et al. define wellness as a way of life that allows for the consistent and balanced development of the physical, spiritual, psychological, social, emotional and intellectual dimensions of human existence. physical size; It covers positive perceptions and expectations about the physical health of the person. Emotional dimension; It represents one's self-confidence, that is, self-esteem. Psychological dimension; individual's optimism and positive expectations about life. Social dimension; characterized by the fact that the person receives social support at the same time as the social service provider. spiritual dimension; positive perceptions about the meaning of life and the effort to live with a purpose. Finally, the intellectual dimension; It can be defined as having optimal intellectual activity to stimulate mental activity (Adams et al., 1997).

The aim of the research is to determine how senior and university graduate students spend their free time, to determine the relationship between their participation in leisure activities and wellness, and to reveal students' perceptions of wellness dimensions.

The sample of the study was formed based on the random sampling method. The population of the research consists of 3,298 students enrolled in 13 educational institutions that offer courses within the scope of KPSS-A Group on the basis of Ankara province Çankaya district. According to the sample calculation made, it is sufficient to conduct a survey on at least 344 students. However, in order to minimize the margin of error and increase the level of reliability, 516 students were determined as a sample group.

The analysis of the data was done with the SPSS program and it was studied with a confidence level of 95%. Since the skewness and kurtosis values of the scale scores were between -3 and +3, it was determined that they were suitable for normal distribution. The scale was analyzed with t and ANOVA tests, which are parametric test techniques that differ according to demographic variables. Tukey test was used for multiple comparison in case of difference in ANOVA test. The relationship between the scale scores was analyzed with the Pearson correlation test.

In this study; There are significant differences in the level of participation in leisure activities in terms of demographic variables ($p < 0.05$). When the leisure time participation levels of the students are

examined, according to their gender, it is found that the participation levels in outdoor activities, sports activities and social activities in men, and in hobbies and outdoor activities and cultural entertainment activities in women are higher; According to their marital status, the level of participation in sports activities, hobbies and outdoor activities is higher in those who are single, and the level of participation in home-centered social activities in those who are married; According to age groups, the average score of those aged 24-26 in terms of sports activities is the highest, while the average of those aged 27 and over is the lowest; In terms of the place where they spend most of their lives, the level of participation in cultural entertainment activities is the highest, and the average of those who have spent the majority of their lives in the village-town is the lowest; According to their educational status, the level of participation in social activities of graduates and senior students is higher; In terms of monthly total budget, while the average score of those with a budget of 751 TL - 1250 TL for sports activities participation levels is the highest, the average of those with 250 TL - 750 TL is the lowest; In terms of weekly leisure time, those who find it sufficient have the highest level of participation in outdoor activities, sports activities, hobbies and outdoor activities and cultural entertainment activities, while the average of those who find it insufficient is the smallest, while those who find it normal have the highest participation levels in social activities. average was found to be the smallest. The H₁ hypothesis was partially accepted.

There is a significant difference in perceived wellness levels in terms of demographic variables ($p < 0.05$). When the perceived wellness levels of the students were examined, it was found that physical, emotional and spiritual wellness participation levels were higher in males according to their gender status; According to their marital status, those who are married have higher spiritual and intellectual wellness levels; According to age groups, while the average score of those aged 27 and over is the highest in physical and intellectual wellness levels, the average decreases as age decreases, and in terms of where they spend most of their lives, those who have spent most of their lives in metropolitan areas have the highest emotional, social, spiritual and intellectual wellness levels, the average of those who have lived in the village-town is the smallest;

According to their educational status, the emotional, social and intellectual wellness levels of the graduates are higher; In terms of monthly total budget, those with a psychological wellness budget of 751 TL - 1250 TL had the highest average score, while those with 250 TL - 750 TL had the lowest average; In terms of weekly leisure time, it was determined that while the spiritual wellness level of those who find it sufficient is the highest, the average of those who find it insufficient is the lowest, and those who find it normal have the highest intellectual wellness levels, while the average of those who find it insufficient is the lowest. The H₂ hypothesis was partially accepted.

Participation in leisure activities is positively correlated with psychological, emotional, social, physical, spiritual and intellectual wellness in all dimensions. There is a weak positive correlation between psychological wellness and hobbies and outdoor activities ($r=0.103$), cultural entertainment activities ($r=0.130$), home-centered social activities ($r=0.138$), and social activities ($r=0.103$). There is a weak positive correlation between emotional wellness and home-centered social activities ($r=0.207$). There is a weak negative relationship between social wellness and sports activities ($r=-0.139$), and a weak positive relationship between home-centered social activities ($r=0.199$). There is a weak positive correlation between physical wellness and outdoor activities ($r=0.103$), home-centered social activities ($r=0.136$), social activities ($r=0.121$). There is a weak positive correlation between spiritual wellness and home-centered social activities ($r=0.170$) and social activities ($r=0.171$). Between intellectual wellness and outdoor activities ($r=0.105$), hobbies and outdoor activities ($r=0.146$), cultural entertainment activities ($r=0.139$), home-centered social activities ($r=0.138$), social activities ($r=0.135$) There is a weak positive relationship. The H₃ hypothesis was partially accepted.

As a result, students' participation in home-based and social activities comes to the fore in line with professional goal setting, exam-oriented lifestyles and economic conditions. Participation in home-centered and social activities created a positive relationship with all sub-dimensions of wellness. In this case, it affects their psychological well-being without strenuous activities, their ability to cope with symptoms such as

depression and stress by getting support from their family and friends, and their healthy communication.

The tendency of students to participate in civic activities, outdoor activities, hobbies and outdoor activities, cultural activities and entertainment has created a positive relationship with psychological, social, physical, spiritual and intellectual levels. In this case, the cultural values and attitudes of the students, the sense of curiosity and determination of the direction in life, the desire to get rid of the pressure of daily life and to stay fit, regular nutrition, getting enough sleep, internal values, beliefs and experiences increase their participation in cultural and social activities that will positively affect them.

Kaynakça / References

- Abdullahoğlu, B., Kaya, B. ve Konar, N. (2012). Masa tenisi oyuncularının esenlik algıları. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(2), 268-272.
- Adams, T., Bezner, J. and Steinhart, M. (1997). The conceptualization and measurement of perceived wellness: Integrating balance across and within dimensions. *American Journal of Health Promotion*, 11(3), 208-218.
- Ardahan, F. ve Yerlisu Lapa, T. (2010). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 129-136.
- Ardahan, F., Turgut, T. ve Kalkan, A. K. (2016). *Her yönüyle rekreasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ardell, D. B. (1977). *High level wellness stratejis*. Health Education, 324.
- Arslan, H. (2014). Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme tercihleri: Çankırı Karatekin Üniversitesi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 193-208.
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s.129- 159). Ankara. Vize Yayıncılık, 139.
- Blackshaw, T. (2010). *Leisure*. 1. Baskı, London: Routledge, 4-5.
- Bull, C., Hoose, J. and Wheel, M. (2003). *An Introduction to leisure studies*. New York: Prentice Hall, p.73.
- Chandler, C.K., Holden, J.M. and Kolander, C.A. (1992). Counseling for spiritual wellness: Theory and practice. *Journal of Counseling and Development*, 71, 168-175.

- Chaplin, L., Thomas, D. and Voyle, J. (1992). Sport, recreation and well-being. D. Thomas A. Veno (Eds) *Psychology and Social Change* Dunmore Press Palmerston North, NZ 132-156.
- Cummins, R. A. (2000). Personal income and subjective well-being: A review. *Journal of Happiness Studies*, 1, 133-158.
- Çakıcı, Z. (2010). *Esenlik ve akademik tükenmişlik ilişkisi: İstanbul'daki Vakıf Üniversiteleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dierksen, F. W. (2005). *Wellness of Kansas Principals: Self perception*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Wichita State Üniversitesi, Kansas.
- Doğan, T. (2006). Üniversite öğrencilerinin iyilik halinin incelenmesi. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 120-129.
- Doğan, M. N. (2018). *Hukuk fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel aktivitelerden elde ettikleri faydaların ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dunn, H.L. (1961). *High level wellness*. Arlington, VA: Beatty Press, United States, 240.
- Edginton, C. R. (2007). The World Leisure Organization: Promoting social, cultural and economic transformation. *Licere, Belo Horizonte*, 10(2), 1-15.
- Enochs, W. (2001). *Wellness and adjustment to college based on type of residence hall and gender*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Arkansas Üniversitesi.
- Ergül, O. K. (2008). *Üniversite gençliğinin sportif rekreasyon etkinliklerine yönelik ilgileri ve katılma düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Eruzun, C. (2017). *Kadınların spor etkinliklerine katılımlarının boş zaman tatmini ve yaşam kalitesine etkilerinin araştırılması: B-Fit Spor Merkezleri üyeleri örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Garrity, T. E, Somes, G. W. and Marx, M. B. (1978). Factors Influencing Self-Assessment of Health. *Soe. Sci. Med.*, 12, 77-81.
- Güler, H. (2017). *Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında Öğrenim gören öğrencilerin boş zaman engellerinin boş zaman motivasyonlarına etkisinin araştırılması (Bartın Üniversitesi Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Güler, M. M. (2010). *Yoga egzersizlerinin, çalışanlarda esenlik ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Haug, C. V. (1991). *Gesundheitsbildung im Wandel*. Bad Heilbrunn, 428.
- Kafkas, M. E., Kafkas, Ş. A. and Acet, M. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin sağlıklı yaşam biçimi davranış düzeylerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 47-56.
- Kaplan, G. A. and Camacho, T. (1983). Perceived health and mortality: A nine-year follow-up of the human population laboratory cohort. *Am. J. Epidemiol.*, 117, 292-304.
- Karagözoğlu, C. (2005). *Sporda psikolojik destek*. İstanbul: Morpa Yayınları, 10.
- Karaküçük, S. (1999). *Rekreasyon boş zamanları değerlendirme*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Bağırhan Yayınevi. 6-128.
- Karaküçük, S. (2008). *Rekreasyon: Boş zaman değerlendirme*. Altıncı Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 14-66.
- Karaküçük, S. (2016). *Rekreasyon bilimi*. Birinci Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 562-563.
- Karaküçük, S. ve Akgül, B. M. (2016). *Ekorekreasyon: Rekreasyon ve çevre*. Birinci Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi, 5-88.
- Kılbaş, Ş. (2001). *Rekreasyon*. Birinci Baskı. Adana: Anaca Yayınları, 28.
- Kim, O. A., Oh, J. W., Kim, Y. S., Kim, H. W., Lee, M. Y. and Ha, S. H. (2014). Impacts of Perceived Health Status and Self-Efficiency in Hospital Nurses on Their Health Promoting Behaviors. *Advanced in Information Sciences and Service Sciences*, 6(1), 139-144.
- Lengfelder, J. R. (1987). Leisure wellness and time management: Is there a connection? *College Student Journal*, 21(2), 180-183.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 689.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Memnun, S. (2006). *Algılanan Esenlik Ölçeğinin (Perceived Wellness Scale) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ve beden eğitimi öğretmenlerinin esenlik algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Myers, J. E. and Degges-White, S. (2007). Aging well in an upscale retirement community: The relationships among perceived stress, mattering, and wellness. *Adultspan Journal*, 6(2), 96-110.
- Myers, J. E. and Williard, K. (2003). Integrating Spirituality into counseling and counselor training: A developmental, wellness approach. *Counseling & Values*, 47(2), 145-146.

- Önal, L. (2017). *Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin boş zaman tutumları ile boş zaman aktivitelerine katılımını engelleyen faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, H. (2013). *Sanayi çalışanlarının rekreatif aktivitelere katılımlarının örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeylerine etkisi (Gaziantep Uygulaması)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Penedo, F. J. and Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: A review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current Opinion in Psychiatry*, 18(2), 189-193.
- Richards, M., Hardy, R. and Wadsworth, M. E. (2003). Does active leisure protect cognition? Evidence from a national birth cohort. *Social Science & Medicine*, 56(4), 785-792.
- Sanghee, C., Youngkhill, L., Byunggook, K. and Jinmoo, H. (2012). The contribution of leisure participation and leisure satisfaction to stress-related growth. *Leisure Sciences*, 34(5), 436-449.
- Schechtman, K. B. and Ory, M. G. (2001). The effects of exercise on the quality of life of frail older adults: A preplanned meta-analysis of the FICSIT trials. *Annals of Behavioral Medicine*, 23(3), 186-197.
- Sevin, H. D. ve Barakazi, E. (2018). Boş zaman, sağlık, esenlik (Wellness) ve yaşam kalitesi. İçinde B. Gülcan ve G. Sağlam Arı (Editörler). *Çok Disiplinli Çalışmalar*. Birinci Baskı, Ankara: Detay Yayınları, 296-311.
- Somuncu, M., Gültekin, A. S. ve Ceylan, S. (2015). *Ankara'daki üniversite öğrencilerinin rekreasyon eğilimlerinin saptanması*. 3. Rekreasyon Araştırmaları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kongresi Bildiri Kitabı, 304-316.
- Steward, J. L. (1998). *Reliability and ty of the Testwell: Wellness inventory-the organizational context of burnout*. Jhhsa Spring, 472- 489.
- Süzer, M. (2000). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(8), 123-133.
- Şimşek, H., Öztoprak, D., İkizoğlu, E., Safalı, F., Yavuz, Ö., Onur, Ö., Tekel, Ş. ve Çiftçi, Ş. (2012). Tıp fakültesi öğrencilerinde sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve ilişkili etmenler. *Dokuz Eylül Tıp Fakültesi Dergisi*, 26(3), 151-157.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Terzioğlu, A. ve Yazıcı, M. (2003). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme anlayış ve alışkanlıkları (Atatürk Üniversitesi Örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-31.

- Thrane, C. (2000). Men, women, and leisure time: Scandinavian evidence of gender inequality. *Leisure Sciences*, 22,109-120.
- Tsai, C.Y. (2004). *The Relationship Between Leisure Participation and Perceived Wellness among Taiwanese Adult Ages 55-75 Years*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Incarnate Word Üniversitesi, Texas.
- Türk Dil Kurumu (TDK). *Büyük Türkçe Sözlük*. 20 Şubat 2019 tarihinde [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5cb08220578d48.60919583adresinden erişildi](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5cb08220578d48.60919583adresinden_erisildi).
- Türkçe Sözlük (1983). Yedinci Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1340.
- Türkkahraman, M. (2006). *Toplum ve temel toplumsal kurumlar.Kurumlar Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Alp Yayınevi, 240.
- Uysal, V. (2003). *Türkiye’de dindarlık ve kadın*.İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Veblen, T. (1995). *Aylak Sınıfı*. (Çev. İ. User). İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, 38-87.
- Vural, M. E. (2016). *Yetişkinlerde alçakgönüllülük, dindarlık ve psikolojik iyi oluş ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zimmer, Z. and Lin H. S. (1996). Leisure activityand well-being among the elderly in Taiwan: Testing hypotheses in an Asian setting. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 11(2), 167-186.
- Walton, E. and Takeuchi, D. (2010). Family structure, family processes, and well-being among asian americans: Considering gender and nativity. *Journal of Family Issues*, 31(3), 301-332.

Kaynakça Bilgisi/Citation Information

Gürsoy, Ö. ve Sevin, H. D. (2021). Boş Zaman Aktivitelerine Katılım ile Algılanan Wellness (Esenlik) İlişkisi. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5444-5479. DOI: 10.26466/opus.897041.

Kitlel Gel G, Sosyal Kabullenme ve Uyum Bağlamında Türkmen İşçilerin Deneyimleri

DOI: 10.26466/opus.932531

*

Mustafa Karatas* – Veli Duyan**

* Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: mustafa.karatas@izu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0998-2552](https://orcid.org/0000-0002-0998-2552)

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: vduyan@health.ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4316-5756](https://orcid.org/0000-0003-4316-5756)

z

Bu araştırmanın amacı, kitlel gel g ile Kuzey Irak'tan Türkiye'ye gelen Türkmen işçilerin çalışma deneyimlerini öğrenmek; baş etme stratejilerini anlamak; uyum, sosyal kabullenme kavramları kapsamında mevcut durumu değerlendirmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmada, iş deneyimi yaşamış, yaşları 18 ve üstü olan, kitlel gel g ile Türkiye'ye gelmiş 40 Türkmen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Durum alışması niteliğinde gerçekleştirilen araştırmanın verileri MAXQDA 2020 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda Türkmen göçmenlerin iş deneyimleri ile ilgili olarak Türkiye'deki meslekleri, iş hayatlarında yaşadıkları olumlu ya da olumsuz tecrübeler, çalışma hayatlarındaki sosyal sorunlar gibi konularda tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Iraklı Türkmenlerin iş hayatında olumlu koşulların sağlanması ile sosyal hayata daha rahat uyum sağlayacakları anlaşılmıştır. Genel olarak iş bulma konusunda dil ve mesleki yetersizliklerin önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda gç yönetiminde mesleki değerlendirme birimlerinin kurularak gç öncesi ve gç sonrası meslek eşleştirmelerinin yapılarak göçmenlerin istihdam programlarına dahil edilmesi, göçmenlerin meslek değerlendirmelerinin yapılacağı n değerlendirme sistemlerinin kurulması, meslek verilerinin istihdamın yaygınlaştırılması için kurum ve kuruluşlarca paylaşılması gerektiği, meslek edindirme okullarının ve kurslarının Türkçe öğretecek şekilde dizayn edilerek göçmenlere ulaştırılması, işverenler ile koordinasyon kurularak meslek elemanı açığının tespit edilmesi, iş piyasasında ya da meslek edindirme kurslarında olan göçmenler için psikososyal müdahalelerin geliştirilmesi, uyum ve sosyal kabullenme çerçevesinde mikro, mezzo ve makro alışmaların yapılması nerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gç, İş Deneyimleri, Kitlel Gç, Sosyal Kabullenme, Türkmen, Uyum.

The Experiences of Turkmen Workers' Access to Labor Market in the Context of Mass Influx, Social Acceptance and Adaptation

*

Abstract

The study aims to learn with a mass influx from northern Iraq to Turkey Turkmen work experience, to understand their coping strategies, compliance, due diligence is to make the scope of social acceptance of concepts. In the study conducted qualitative research utilizing the method of work experience lived, ages 18 and older, with a mass influx came to Turkey with 40 Turkmen forms, semi-structured interviews have seen the application forms were applied. As a result of the research, it was observed that the participants had a desire to quickly access the labor market due to the adverse situations they experienced during the migration phases, mainly because they encountered severe economic problems when they came to the target country. The existence of more than one social problem has also been identified in the Turkmen's work experience. It is understood that if favorable conditions are provided in the business life of the Turkmen, there will be more convenient in terms of social acceptance and harmony. In general, it was observed that asylum-seekers with language difficulties could not adapt to finding employment and everyday living conditions. Providing sustainable job opportunities, ensuring environment-person compliance, and creating employment services specifically for asylum seekers are of great importance.

Key Words: *Adaptation, Mass İnflux, Migration, Social Acceptance, Turkmen, Work Experiences.*

Giriş

Son yıllarda meydana gelen ve süreklilik arz eden, küreselleşme ve bölgesel eşitsizlikler nedeniyle geri kalmış ülkelerden gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelere göç hareketinin olduğu gözlemlenmektedir. Dünya Göç Örgütü (İOM), tarafından yayımlanan 2020 Dünya Göç Raporu'nda, ülkelerinde yaşanan şiddet ve anlaşmazlık dolayısıyla yerinden edilen insanların sayısı 41,3 milyon olmuştur. Bu sayı 1998 yılından beri kaydedilen en yüksek rakamdır. Suriye, yerinden edilmelerde en fazla sayıya ulaşan ülkedir (6.1 Milyon). Suriye'yi Kolombiya (5.8 Milyon) ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti (3.1 Milyon) izlemektedir.

Türkiye, jeopolitik konumu ve Avrupa'ya geçişte köprü görevi görmesi nedeniyle göç dalgalarına maruz kalabilmektedir. Özellikle Suriye ve Irak'ta meydana gelen iç karışıklıklar, Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Göç akımlarındaki artış ve Türkiye'ye giren sığınmacı sayılarındaki yükseliş, göç yönetiminde profesyonelleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Iraklı Türkmenlerin kendi ülkelerinde yaşanan karışıklıklardan dolayı yerlerinden edildikleri ve Türkmenlerin yurtdışına göç hareketinde sınır komşusu olması nedeni ile en çok tercih ettikleri ülkenin Türkiye olduğu bilinmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında Irak'ta yaşanan iç anlaşmazlıklar ile birlikte, eğitim dilinin Türkçe olmasının yanında coğrafi yakınlık, iş piyasası ile ilgili alternatiflerin varlığı, insani yaşam koşullarının Türkiye'de daha iyi olması, kültürel köken benzerliklerinin olması ifade edilebilir (Gündüz ve Kalaycı, 2016).

Göçmenler ve Çalışma Hayatı

Yeni gelen göçmenlere iş bulmak, topluma uyum konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa ülkelerinde göçmenlerin sosyal refah sistemlerine dahil olmaları, dışlanma veya ötekileştirme gibi oluşabilecek sosyal sorunların önüne geçmektedir (Hooper, Desiderio, Salant, 2017).

İş piyasasına uyum, sosyo-ekonomik uyumun en önemli basamağıdır. Bazı ülkelerde çalışma ve ikamet izni temel haklara erişim için en önemli araçlardandır. İş piyasasına erişim, göçmen açısından bir ülkenin toplumuna katılımda (gelenen ülkenin dil bilgisine sahip olmak vb.)

önemli olmakla birlikte göçmenin yeterlilikleri, eğitim seviyesi, barınma ve mesleki eğitime erişiminde önemli rol oynamaktadır (Lodovici, 2010). Bu bağlamda, sosyo-ekonomik düzeydeki uyumun kritik bir noktası olan iş piyasasına erişimin sosyal işlevselliğin sağlanması açısından önem arz ettiği görülmektedir. Sosyal uyumun olmaması durumunda, göçmenlerin yoksulluğa sürüklenme risklerinin olduğu, göçmenlerde yoksulluk kültürünün oluştuğu değerlendirilebilir (Wang ve Fan, 2012).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2015 yılında yapmış olduğu göçmen istatistikleri çalışmasına göre, dünyada tahmini olarak 150,3 milyon göçmen çalışan vardır. Bunların 11,5 milyonu ev işlerinde çalışmaktadır.

OECD 2017 Göç Raporunda göç hareketleri sonucu G20 ülkelerinin iş piyasasına katkısı büyümüştür ancak göç çalışanlarının uyumunun sağlanmasındaki zorluklar ve dirençler ile ev sahibi ülkelerin ihtiyaç duyduğu meslekler ile göçmenlerin meslek gruplarının farklılıkları bu konuda çeşitli problemleri beraberinde getirdiği yer almış, ideal uygulamalar olması için üç bölümlü planlama yapılmıştır: (1) göçmenlerin ve sığınmacıların yeteneklerinin gelişimi, değerlendirmesi ve katılımının sağlanmasının getireceği etki, (2) Göçmen çalışanların istismarının ve ayrımcı davranışlar sergilenmesinin önlenmesi, (3) Göç alan-veren ülkelerle diyalogun olması ve sivil toplum kuruluşları ile irtibatın iyi olması.

Uyum ve Sosyal Kabullenme

Günümüzde devletler kendi ekonomilerini güçlendirmek, sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, insani yardım, tarihi bağlar, sınırlarını kontrol etmede yaşanan yetersizlikler gibi farklı nedenlerle isteyerek ve/veya istemeden göçmen kabul etmektedir. Uyum kavramı, toplumsal yapının görüşlerini yansıtan kamu politikaları aracılığı ile normatif olarak açıkça ifade edilmektedir (Şeker, 2015).

Göçmenlerin uyumları farklı araştırmacılar tarafından (Searle ve Ward 1990; Sam, Vedder, Leikbind Neto ve Virta, 2008; Ward ve Kenedy, 1994) irdelenmiş ve göçmenlerin uyumu iki boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki; psikolojik uyum, ikinci ise sosyo-kültürel uyum olarak adlandırılır. Stres ve stresle başa çıkma mekanizmaları, uyumun duygusal ve ruhsal etkilerinin önemli bir bileşenidir. Bu boyutta uyumun psikolojik

boyutunun önemi büyüktür (Abu-Rayya, 2013). Berry, ekonomik uyumunda diğer uyum boyutlarının yanında olması gerektiğini savunarak, yeni dahil olunan kültürel ortamda bireyin işinin etkili ve doyumlu şekilde yaşamasına katkı sağlamasını savunmuştur (Berry, 1997 akt: Şeker, 2015). 2008 yılında yapılan bir araştırmada sığınmacıların göç sonrasındaki dört ana zorluğu deneyimledikleri anlaşılmıştır: Çevre idaresi, Finansal zorluklar, Sosyal izolasyon ve Algılanan ırkçılığın etkisi (Khawaja vd. 2008).

Sosyal kabullenme, bir olgunun ya da yaşama biçiminin, toplumun dinamiklerine uyum aşamasında, beraber yaşanılacak bireylerin farkındalık düzeylerinin artırılması, bireyin ya da olgunun yaşamını sürdürmesi ve toplum tarafından herhangi bir rahatsızlık yaşanmaksızın hayati faaliyetlerine devam ettirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu konu her ne kadar “uyum” kavramı ile özdeşleştirilmeye çalışılsa da bazı noktalarda farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Uyumun, sosyal kabullenmenin tamamlanmasında bir araç ya da süreç olduğu düşünüldüğünde birbirleri ile doğrudan ilişki içinde oldukları söylenebilir.

Türkiye’ye kitlesel göçlerle gelen Türkmen göçmenlerin sosyal kabullenme ve uyum bağlamında yaşadıkları deneyimlerin ekolojik boyutta neler olduğunun belirlenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada kitlesel göç ile Kuzey Irak’tan Türkiye’ye gelen ve çalışan Türkmenlerin çalışma deneyimleri, ekonomik hayata katılımında baş etme stratejileri, uyum, sosyal kabullenme ve kitlesel göçler kapsamında incelenmiştir. Bununla birlikte, kültürleşme, çok kültürlülük, sosyal kimlik gibi konular irdelenerek araştırma odağı ile ilgili olarak geniş çerçevede değerlendirme yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, Iraklı Türkmenlerin iş piyasasında ne tür deneyimler yaşadıkları, hangi kaynaklardan, hizmetlerden ve fırsatlardan yararlandıklarını ve ihtiyaç duydukları sosyal hizmetlerin neler olduğunu anlamaktır.

Yöntem

Kitlesel göç, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında Türkmen işçilerin çalışma deneyimleri ile ilgili olarak araştırma modeli, veri toplama

araçları ile süre ve olanaklar bu bölümde ele alınmıştır. Araştırma Eylül 2019- Ağustos 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, araştırma deseni olarak 'durum çalışması' kullanılmıştır. Bu çalışmada, Türkmen işçilerin çalışma deneyimleri, sosyal kabullenme ve uyum odağında değerlendirilmiştir. Bu nedenle çalışma fenomenolojik bir temele dayandırılmıştır. Fenomenolojik analizde, araştırmacı ile katılımcılar arasında etkileşim sürecinin analizi söz konusudur. Fenomenolojik analizi kullanan araştırmacı, uygulamalarında, katılımcıların söyledikleri kapsamında onların düşüncelerini ve duygularını değerlendirmeye çalışmaktadır (Smith ve Eatough, 2007).

Araştırmanın evrenini Türkiye'de çalışma deneyimleri olan Türkmenler oluşturmaktadır. Burada maksimum çeşitlilik bir ilke olarak belirlenmiş olup, kartopu örneklem kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak katılımcıların davet edilmesi için bazı şartlar ya da ölçütler belirlenmiştir. Her ne kadar örneklem kartopu olsa da, katılımcıların araştırma için uygun koşulları sağlayıp sağlamadığına dikkat edilmiştir. 2011 krizinden önce gelerek Türkiye'ye yerleşen Türkmenlerin araştırma kapsamına alınmamıştır. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilecek katılımcılarda şu özellikler aranmıştır:

1. Kitlesele göç ile Türkiye'ye gelmiş olmak,
2. Çalışmanın yapıldığı dönemde 18 yaş ve üzerinde olmak,
3. İş deneyimine (işçi veya işveren) sahip olmak,
4. Türkmen olmak (2011 yılından sonra savaş nedeni ile Türkiye'ye gelmiş olmak)

Araştırmada görüşme yapılan kişilere, alanda destek sağlayan ve akademik araştırmalar yapan "İpek Yolu Topluları ve Kültürleri Derneği" aracılığı ile erişilmiştir. Söz konusu Dernek ile gerekli yazışmalar yapılmış, katılımcılara ulaşmak ve dernek imkanlarından yararlanmak için gerekli izin yazısı alınmıştır. İpek Yolu Topluları ve Kültürleri Derneği faal olarak çalışmakta olup, göç, siyaset ve uluslararası ilişkiler bağlamında da çeşitli illerde etkinliklerde bulunmaktadır. Derneğe kayıtlı olan Iraklı Türkmenlerin toplam sayısı gizlilik gerekçesi ile öğrenilememiştir.

Bütün katılımcılara gönüllü katılımları ile ilgili olarak şartlar anlatılmış ve bilgilendirilmiş onamları kendi ana dillerinde sunulmuştur.

Katılımcıların Türkçe yazılmış Bilgilendirilmiş Onam'ı okumalarında ve anlamalarında herhangi bir sıkıntı görülmemiştir. Araştırmanın odağına hizmet edecek, alt görüşme zaman limiti 45 dakika olarak belirlenmiştir. Araştırmanın şartlarına uygun 40 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcıların kimlik bilgilerinin ve ifadelerinin gizlilik kapsamında korunmasına önem verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Türkmenlerin çalışma deneyimleri ile ilgili yapılan görüşmelerde, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu gerekli literatür taraması ve alan bilgilerinin derlenmesi sonucunda oluşturulmuştur. İki bölümden oluşan formun İlk bölümünde katılımcıların kişisel bilgileri ile ilgili açık uçlu sorular yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde ise göç öncesindeki/ göç sırasında/ sosyo-ekonomik durum, mesleki beceriler ve iş piyasasına erişim hakkındaki deneyimler ve düşünceler, Türkiye'de ki sosyo-ekonomik deneyimler, yararlanılan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, Türkiye'de çalışma deneyimleri, sosyal kabullenme ve uyum ile ilgili soruları içermektedir. Soru formunda çalışma deneyimleri, sosyal kabullenme, uyum ve sosyal kabullenme hem de uyum ile ilgili olarak on iki soru bulunmaktadır.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırma kapsamında veri oluşturma sürecinde derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde katılımcıların iş tecrübeleri, göç deneyimleri, göç deneyimlerinin iş piyasasına girişlerini nasıl etkilediği, göç evreleri süresince iş piyasası ile ilgili gözlemleri elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların Türkçe okur yazarlığının olması sebebi ile tercümana ihtiyaç duyulmamıştır. Araştırmaya katılım onamlarının katılımcılar tarafından net ve iyi derecede anladıklarından (onamın yüksek sesle okunması istenmiştir) emin olunmuştur.

Görüşme sürecine başlamadan önce daha önce Türkmenlerin çalıştığı birkaç işveren ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde iş yeri sahiplerinin

bazılarının görüşme talebini olumlu karşıladığı; bazılarının ise görüşme taleplerine olumsuz yanıt verdikleri gözlemlenmiştir. Gizlilik ilkesine önem veren işverenlerin bu konuda hassas davrandıkları gözlemlenmiş, yapılan ön görüşmeler ile iş yeri sahiplerinin gözünden Türkmenlerin iş deneyimleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

İpek Yolu Toplumları ve Kültürleri Derneği ve Iraklı Türkmenler Yardımlaşma Derneği yetkilileri ile de birtakım görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu dernekler aracılığı ile birkaç Türkmen ile ön görüşmeler yapılmıştır. Iraklı Türkmenler Yardımlaşma Derneği yetkilileri ile görüşmede dernek faaliyetleri ile ilgili bilgi edinilmiştir. Bu kapsamda bütün Türkmenlere ulaşamadıklarını söyleyen dernek yetkilileri, genel olarak erzak yardımlarının yapıldığını belirtmişlerdir.

Araştırmacı, görüşmelerin sağlıklı ortamda yapılması, görüşmelerin güvenilirliği ve gizliliği açısından rahatlıkla kullanabileceği, ulaşımın rahat olacağı ve kolaylıkla katılımcıların işlerine dönebilecekleri, Ankara'da merkezi konumlu bir ofisi kendi imkanları ile altı aylığına kiralamıştır. Araştırmacı görüşmeleri, bu ofiste gerçekleştirmiştir.

Görüşmelere katılım ile ilgili olarak, özellikle kartopu örneklem kapsamında katılımcıların mahallesinde araştırma için uygun şartları taşıdığı düşünülen bazı kişilerin, araştırmaya katılmayı kabul etmedikleri gözlemlenmiştir.

Katılımcılardan elde edilen bilgiler ışığında, Türkmen kadınların genellikle tekstil atölyelerinde aile geçimine katkıda bulunmak için çalıştıkları, aile yapısı olarak kadınların çalışma durumuna olumsuz yaklaşıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle araştırmacı, kadın Türkmen çalışanların da araştırmaya dahil edilmesi için araştırmaya katılan diğer Türkmenlerin desteğini ve yardımlarını istemiştir.

Türkmen işçilerin iş deneyimlerinin, çalıştıkları iş alanına göre değiştiği, Türkmen işçilerin uyum ve sosyal kabullenme sürecine iş deneyimlerinin etkisinin olduğu varsayılmaktadır.

Katılımcılar ile ilgili yapılan statü analizinde hepsinin "Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi" statüsünde oldukları, güvenlikleri ve kişisel bilgilerinin koruma altında bulunması kapsamında gizlilik prensibi ön planda tutularak çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada bazı sınırlılıklar oluşmuştur. Bu sınırlılıklar aşağıda belirtilmiştir:

1. Sınırlılıklardan ilki, ses kayıt cihazının kullanılmamasıdır. Bu bakımdan araştırmacı katılımcılar ile yaptığı görüşmeleri not ederek kayıt altına almıştır. Bundan dolayı araştırmacı, görüşme devam ederken aynı zamanda not tutmaya çalışmış ve bu durum katılımcıların bazı ifadelerinin kaybolmasına neden olmuştur.
2. Araştırmayla ilgili bir diğer sınırlılık ise kadın katılımcıların araştırmaya katılmamış olmasıdır. Türkmenlerin kültürel aile yapısı gereği kadınları çalıştırmamaları ya da çalışmak zorunda kalan kadın katılımcıların katılmaya gönüllü olmamaları cinsiyet bakımından sınırlılık oluşturmuştur.
3. Bir diğer sınırlılık, katılımcıların çalışma koşullarıdır. İş yerlerinden izin alamayan ya da iş saatini dolduramayan katılımcıların görüşmelere gelmesinde sıkıntılar olmuştur. Bundan dolayı bazı görüşmeler geç gerçekleşmiş ya da bazıları da hiç olmamıştır.
4. Katılımcıların kendileri ile ilgili bilgi vermekten çekinmeleri bir başka sınırlılık olarak tespit edilmiştir. Bazı Türkmenler, bilgilerinin alınarak güvenlik açığı olacağını ve sınır dışı edilebileceklerini düşünmeleri gerekçesi ile araştırmaya katılmamışlardır.
5. Türkmen işçilerin bazılarının ifadelerinin analize dahil edilmeyecek kadar kısa olması da sınırlılık oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan görüşme dökümleri ve gözlemler önce kâğıt üzerine, daha sonra da MAXQDA 2020 programına aktarılarak betimsel analizi yapılmıştır.

Araştırmaya dahil olan katılımcılar, iş deneyimlerini farklı meslek dallarında elde etmişlerdir. Araştırma kapsamında, katılımcıların göç evrelerindeki iş hayatları ve yaşam koşulları incelenmiş, Türkiye'deki iş deneyimleri ile ilgili olarak veriler elde edilmiştir. Katılımcıların, Türkiye'deki iş deneyimleri kapsamında, meslekler ve iş hayatı deneyimleri, çalışma hayatındaki sorunlar, çalışma hayatındaki memnuniyetleri ve memnuniyetsizlikleri ile ilgili tespitlerde bulunulmuştur.

Farklı kültürel yapıları ve yaşam biçimleri olan katılımcılar ile görüşmeler esnasında kişilerin duygu ve düşünceleri, duygusal

durumlarına dayalı jest ve mimikleri ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırmada, katılımcılarının menşe ülkelerindeki yaşam koşulları ile hedef ülkeye geldikten sonraki sürece kadar olan deneyimleri ve tecrübeleri elde edilerek mevcut durumun analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Özellikle MAXQDA programının kullanılması aşamasında çeşitli frekans grafiklerinden /tablolarından, kod-alt kod bölüm haritalarından, kod matrislerinden faydalanılmıştır. Söz konusu analiz edilecek belgelerde yer alan hususlar, tekrarlar, vurgular ya da araştırmacı tarafından not alınan davranış kalıpları, araştırmacının temel aldığı kuramsal çerçeve ve yaklaşımlar doğrultusunda değerlendirilerek kodlamaları yapılmıştır. Kodlamalar yapılırken alt kod durumunda bulunan önemli bir hususun sıklığının ve öneminin artmasına binaen, alt kodlar tema haline getirilmiş ve ayrı bir ana başlık altında incelenmiştir.

Bulgular

Demografik bulgular (2. Düzey başlık, 10,5 punto, bold, metin hemen başlıyor)

Çalışmada Türkmen katılımcıların iş deneyimleri ile ilgili olarak görüşmelerden elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Türkmenlerin iş piyasasına erişimleri, iş deneyimleri, yaptıkları meslekler ve iş hayatları ile ilgili bulgular paylaşılırken çalışma hayatı dolayısı ile tecrübe ettikleri deneyimlerin olumlu ve olumsuz tarafları da görüşmelerindeki ibarelerden elde edilmiştir. Araştırmaya katılan Türkmenlerin tamamı erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında her ne kadar kadın Türkmen çalışanların olduğu katılımcılardan öğrenilse de araştırmaya katılım için gönüllü olmadıkları ya da kendilerine ulaşamadıkları görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcıların yaşlarının 18 ile 30 yaşları arasında olduğu tespit edilmiştir. Türkmen katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında en fazla yaş aralığının %65 ile 18-23 yaş aralığı olduğu, diğer dağılımlarda da %27,5 oranında 20-27 yaş, %7,5 oranında 28-30 yaş olduğu anlaşılabilmektedir.

Meslekler ve iş hayatı ile ilgili bulgularda katılımcıların meslekleri, çalışma süreleri, iş bulma yöntemleri, iş bulma süreçlerindeki zorluklar,

çalışmayı geciktiren faktörler, kazanç ve iş başlangıç zamanları ile ilgili verilere rastlanmıştır. Yapılan tespitlerde en fazla lokantada paketçilik, komi, berberde çıraklık ve fabrika işçisi mesleklerinin yoğunlukta olduğu görülmüştür.

İş bırakma nedenleri kapsamında elde edilen veriler ışığında, ücret azlığı, işten çıkarılma, çalışma şartlarının ağırlığı, sağlık nedenleri, kötü muamele, maaş alamama gibi nedenlerden dolayı Türkmenlerin işlerini bıraktıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların söylemlerinde, çalıştıkları iş yerinden günlük yevmiye almalarına rağmen bu ücretin geçim koşullarına yetmediği, ücret azlığının işi bırakmaya yönlendirdiği, kazandıkları para ile birlikte yol ücreti giderlerinin fazlaştığı ve iki vesait ile gidilen işleri tercih etmedikleri, standardın oldukça altında cüzi ücretlere çalışılması ve daha başka iyi bir iş bulma ihtiyacı hissetme durumları görülmüştür. Sosyal güvencesi olmayan işçilerin geçirdikleri kazalar sonucu herhangi adli ya da idari işleme maruz kalmak istemeyen işletmenin daha fazla kişiyi çalıştırmaması, iş ile ilgili teknik konulara hâkim olamama, iş yeri kurallarına uymama gibi durumlardan dolayı işten çıkarılma durumları yaşandığı anlaşılmıştır. Ayrıca çalışma şartlarının ağır olmasına karşın düşük ücretle çalıştırılmaları, geç saate kadar çalışmanın yorucu şartları içerdiği, iş koşullarının dayanılmaz olması gibi nedenlerden dolayı katılımcıların işlerini bırakmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Psikolojik ve fiziksel sağlık sorunlar ve ağır iş koşullarının fiziksel tahribatının olmasının yanında işveren ve iş arkadaşlar tarafından ayrımcılığa maruz bırakılarak kötü muamele görmeleri iş bırakmanın diğer sebepleri olarak belirlenmiştir.

İş bulma yöntemleri ile ilgili olarak elde edilen bulgularda akraba yardımı, kendisinin iş bulması, arkadaş yardımı, zincirleme iş bulma, aileden birisinin iş bulması, sosyal ağların iş bulması gibi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

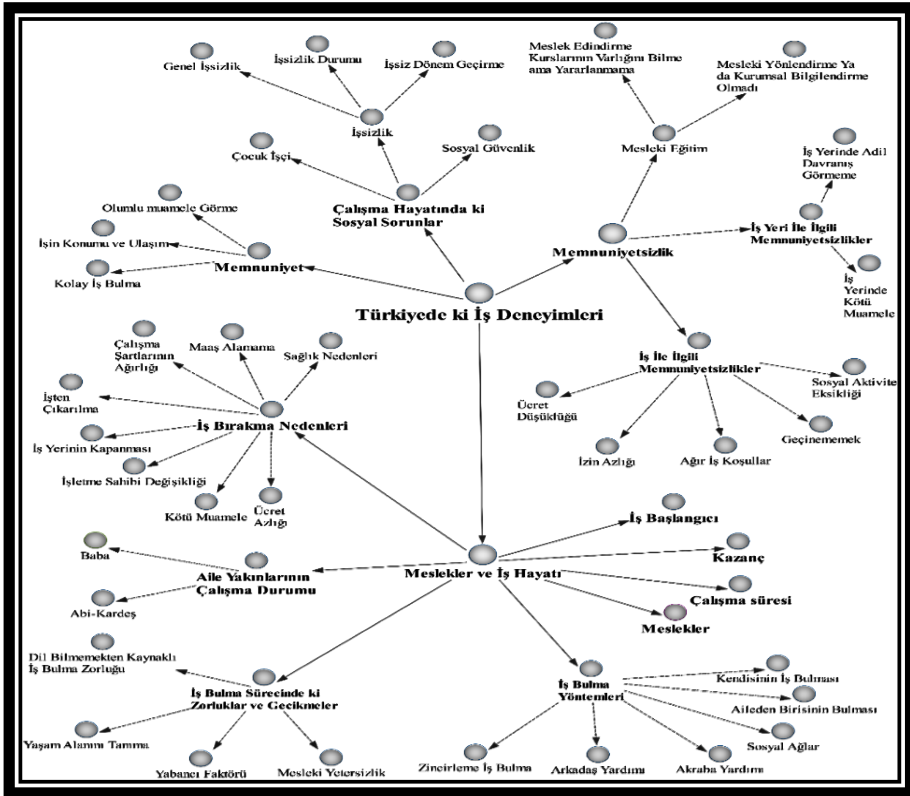
Araştırmada **çalışma sürelerine** bakıldığında 3-6 ay ya da 1-3 ay arası çalışma süreleri göze çarpmaktadır. 18 ay ve üzerindeki çalışma zamanları, en az orana sahiptir. Bu doğrultuda Türkmen katılımcıların işlerde istikrarsız oldukları ve kısa süre içerisinde daha önceki bölümlerde belirtilen durumlardan dolayı işten ayrıldıkları görülmektedir. İşyeri sahipleri ile yapılan görüşmede göçmenlerin hane halkından

çalışmayanların olduğu, bundan dolayı aile içinde nöbetleşe çalışma sistemi getirdiklerini belirtmişlerdir.

Aile üyelerinin çalışma durumlarına bakıldığında abi/kardeşlerin Türkiye’de de iş hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir. Abi/kardeşlerin en fazla çalıştıkları meslek fabrika işçiliğidir. Çeşitli meslek gruplarında da çalışmayı sürdüren abi/kardeşler, hane halkının ihtiyaçlarını karşılamada önemli rol oynamaktadır. Katılımcıların mensubu olduğu ailenin reisleri olarak babalar, her ne kadar göç öncesi aile geçimini sağlamak için çalışsa da araştırmada yapılan tespitite %66,7’sinin Türkiye’ye geldiklerinde çalışmadığı belirtilmiştir. Babaların çalışmaması ile ilgili olarak sağlık sorunu yaşamalarının ve ülkelerindeki memurluk hizmetlerinin geçmişe dönük maaşlarının verilmesinin etkili olduğu görülmüştür.

İş bulma sürecini zorlaştıran faktörler ile ilgili yapılan incelemelerde dil bilmemekten kaynaklı iş bulma zorluğu, yabancı olmalarından kaynaklı dışlanma faktörü, yaşam alanını tanımama ve mesleki yetersizlik unsurlarının etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların özellikle ilk iş arayışlarında dil ve yer bilgisinin (adres bilgisi) olmamasından kaynaklı iş kabulü görmedikleri, katılımcıların kendilerine dil öğrenmeleri için zaman verilmesi gerektiğini düşündükleri, ilk iş deneyimlerinde adres bulmak için çeşitli stratejiler denedikleri, çevrelerinde dil bilmeyen arkadaşlarının iş hayatında ciddi sıkıntılar yaşadığını ve hepsinin bir alışma süreci yaşadıklarını, yabancı olmalarından kaynaklı olarak iş verenlerin ön yargılı oldukları, halkın Suriyelilere ön yargıları olması nedeniyle kendilerinin de Suriyeli sanmalarına istinaden Türkmen olduklarına ikna etme çabalarının olması, iş güçlerini ve iş ahlaklarını kanıtlamak için çeşitli kanıtlama yolları geliştirdikleri (örneğin bir iki gün ücretsiz çalışma vb.) görülmektedir.

Çalışma hayatındaki sosyal sorunlarla ilgili olarak görüşmeler sonucunda elde edilen verilere ilişkin ortaya çıkan sosyal sorunlar işsizlik, sosyal güvence eksikliği ve çocuk işçiliğidir.

Şekil.1 Türkmenlerin Türkiye'deki İş Deneyimleri İle İlgili Olarak Oluşturulan Kod Hiyerarşisi Haritası

İşsizlik sorunu ile ilgili olarak katılımcılar kendilerinin işsiz kalma süreçleri, genel işsizlik durumlarını ve aile üyelerinin çeşitli şekillerde işsiz kalma tecrübelerini aktarmışlardır. Buna göre işin çeşidine göre sürekliliğin olmadığı, katılımcıların çevrelerinde halen iş arama sürecinde olan işsizlerin olduğu, işsizlerin iş bulmak için sosyal ağları kullandıkları ve onlara iş bulma durumunda kendilerine haber vermelerini ilettikleri, piyasada genel bir işsizliğin olmasından dolayı iş bulmakta zorlandığı, iş yerlerinin ancak sipariş üretmek için destek mahiyetinde işçi aldıklarını ancak siparişin ya da işin tamamlandıktan sonra tekrar çağırılıncaya ya da sipariş gelene kadar geçici işsizliğin olduğunu, genel işsizliğin onların iş bulmasını da etkilediği, eğitim hayatının kendi ülkesinde sürmesinden dolayı gidip gelmeler yaşayan katılımcıların sürekli iş yerine günlük ücret

alacakları bir iş aramaları ancak bu türde işlerin bulunmadığı gibi konular tespit edilmiştir.

Katılımcıların tamamının **sosyal güvence** kapsamında olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan taramalarda sosyal güvenlik konusunda katılımcılara herhangi bir bilgilendirmenin yapılmadığı, yapılan bilgilendirmelerin yanlış olduğu ve bazı mecraların bu durumu istismar etmek için kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcılar, genel olarak tedbir amaçlı küçük yaşta işe başladıklarını belirtmeseler de araştırmacının sorularına verilen cevaplarda **çocuk işçiliği** sorunsalına ilişkin çıkarımlar elde edilmiştir.

İş hayatı ile ilgili memnuniyetsizlikler ile ilgili bulgular, iş yeri ile ilgili memnuniyetsizlikler ve iş ile ilgili memnuniyetsizlikler olarak ikiye ayrılmıştır. İş ile ilgili memnuniyetsizliklerin, ağır iş koşulları, adres öğrenmenin önemi, ücret düşüklüğü, izin azlığı, ekonomik sıkıntı yaşama, sosyal aktivite eksikliği, işsiz kalma korkusu, iş sürekliliğinin olmaması olduğu görülmüştür. **Ağır iş koşulları** kapsamında elde edilen verilerde, katılımcıların, çalışma kültürü bakımından Türk halkı ile aynı iş koşullarına (ağır iş yükü, uzun çalışma saatleri) alışık olmadıklarını, ağır işlerin kendileri tarafından da tercih edilmediğini, ağır iş koşullarının fiziki tahribat yarattığını, bazı iş kollarının şartlarının kalmaya ve yaşamaya elverişli olmadığını, çalışma saatlerinin kendi ülkelerine göre çok fazla olduğu görülmüştür. **Ücret düşüklüğünden** kaynaklanan memnuniyetsizliklerde, iş arayan yakınlarının ücret düşüklüğünden dolayı iş bulamadıklarını, iş yeri kurallarına uymama durumunda iş veren tarafından ücretlerde kesintilere gidildiği, düşük ücretlerle Türkmencilerin çalıştırıldığı, yabancı olmalarından dolayı düşük ücret verildiğini düşündükleri görülmüştür. **İzin azlığından** kaynaklanan memnuniyetsizlikler ile ilgili olarak, yoğun çalışılmasına rağmen izinlerin kullanılmadığı, hafta sonlarındaki izinlerin bile bazen kullanılmadığı, yabancı olmalarından dolayı izin konusunda çifte standart uygulandığı görülmektedir. Geçinme sıkıntısı ile ilgili olarak aynı iş gücü ile kendi ülkelerinde daha iyi ekonomik imkanlara sahip olunabileceği, ülkelerinde yaşadıkları yaşam şartlarının burayla aynı olmadığı, burada da yaşamın pahalı olduğu, şu anda işsizlikten dolayı geçim sıkıntısının olduğu ve çaresizlikler yaşandığı, evde çalışan aile bireylerinin olmasına rağmen geçimin sağlanamadığı görülmüştür.

İşyeri ile ilgili memnuniyetsizliklerin iş yerinde kötü muamele ve iş yerinde adil davranış görmeme oluşturmaktadır. **İşyerinde kötü muamele** ile ilgili olarak katılımcıların söylemlerinde, işyeri sahiplerinin kızgın davrandıklarını, yanlış yapmaları durumunda çeşitli şekillerde cezalandırıldıkları (para kesimi, izin verilmemesi vb.), kendilerine küfürlü konuşmalar yapıldığı, iş yerinde sözlerin tutulmayarak hak edilen ücretin verilmediği, daha sonra paralarının verilmek istense dahi bu sözlerinin tutulmadığı, cep telefonlarını kullandıklarında sürekli azarlandığı konuları görülmüştür. Türkmenlerin, yabancı olarak algılandıklarından dolayı iş dağılımında adaletsizlikler olduğunu, kendileri ile birlikte çalışan yabancılarla da ayırım yaşandığı görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgularda iş hayatının dil öğrenmeye etkisinin olduğu, Türkçe ve Türkmençe dil yakınlığının dili öğrenmede dili öğrenmede etkili olduğu ve Irak'ta yapılan Türk radyo ve televizyonlarının yayınlarının büyük ölçüde Türkmenler için Türkçe'nin kullanımında temel olduğu görülmüştür. İş hayatının dil öğrenmeye etkisi ile ilgili olarak katılımcılar, çalışırken daha aktif dil öğrenme olduğunu, en başta hızlı konuşulmasına rağmen iş yerinde bu duruma da alıştıklarını, zamanla iş ile müşterilerle karşılıklı iletişim kurarak daha iyi öğrenme sürecinin olduğunu, yavaş ve aşamalı evrelerden geçerek dil öğrenmenin yanında okuma yazma gibi becerilerin de kazanıldığı, ülkelerinde Türklerle çalışanların Türkçe olarak daha avantajlı olarak buraya geldikleri görülmüştür. Araştırma süresinde katılımcıların en fazla kullandığı durumlardan birisi de Türkçe ve Türkmençenin yakınlığıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkmenler ile Türklerin soydaş olmaları nedeni ile dil benzerliklerinin olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı katılımcılar genel olarak Türkçe öğrenme stratejilerinde bu yakınlığı avantaj olarak kullanmışlardır. Katılımcılar ülkelerinde faaliyet gösteren basın yayın organlarını takip ettiklerini ve bunların Türkçe dilini öğrenmelerinde katkılarının çok büyük boyutta olduğunu dile getirmişlerdir. Türkmenler ülkelerinde Türk Radyo ve Televizyonlarını izlemeleri yanında, özellikle Kemal Sunal filmlerinden etkilendiklerini ve yayınlanan diğer dizilerin de beğenilerek izlendiğini belirtmişlerdir.

Çalışmanın başlığında da yer alan **Sosyal Kabullenme** teması ile ilgili olarak katılımcılardan alınan veriler doğrultusunda, olumlu kabullenme ile kabullenme sırasında yaşanan olumsuzluklar ile ilgili bilgilere

ulaşmıştır. Olumlu kabullenme ilgili olarak katılımcıların toplumsal kabullenme ile ilgili deneyimleri görülmüştür. Bu kapsamda **olumlu kabullenme** ile birlikte komşuluk ilişkilerinde ve Türk halkının verdiği destekten kaynaklanan olumlu ilişkilerin geliştiği söylenebilir. **Kabullenmede olumsuz deneyimler** ile ilgili olarak, ev kiralamada yaşanan sorunlar, apartmandaki komşuların şikayetleri, yabancı olarak görülmeleri nedeniyle halkın olumsuz davranışlarına maruz kalma ve ötekileştirmeler yaşandığı bilgisine ulaşılmıştır.

Olumlu kabullenme ile ilgili olarak katılımcılar, sosyal kabullenmenin karşılıklı olarak gerçekleştiğini, diğer uyruklarla olan kabullenmelerde bazı sıkıntıların olduğunu, ilk gelişlerinde başta dil sorunu olmak üzere birçok sıkıntı yaşanmasına rağmen çevredekilerin desteği ile bunların üstesinden gelindiği, kabullenmenin olması bu ülkede yaşama için önemli bir kriter olduğu, Türk vatandaşlarının ve akrabalarının karşılıklı kabullenmede çok büyük etkilerinin olduğu, çalışma hayatında koşulların uygun olması haline herhangi bir kabullenme probleminin olmayacağı, her ne kadar kabullenme konusunda bazen sıkıntı çıkaranlar olsa da bu durumları anlayışla karşılayabildikleri, yaşam kurallarının öğrenilmesi ve uygulanması durumunda hiçbir zorluk çekilmeyeceği bilgisi elde edilmiştir.

Olumlu kabullenme durumları olduğu gibi çeşitli nedenlerden kaynaklı olumsuz durumların olduğunu da söylemek mümkündür. Sosyal kabullenmeyi zorlaştıran durumların katılımcılar tarafından ifade edildiği görülmüştür. Buna bağlı olarak ötekileştirme yapılması, halktan kötü muamele görülmesi bu olumsuzlukları bünyesinde barındırmaktadır. **Ötekileştirme** ile ilgili olarak, katılımcıların, yabancı olmalarından dolayı kabul görmelerinde çeşitli zorluklar olduğunu, bundan kaynaklı ötekileştirmenin iş yerinde de çifte standart olarak uygulandığı, ikametlerinde de yabancı olmalarından dolayı hiçbir şey yapmasalar da sıkıntılar yaşandığı tespit edilmiştir. **Halktan kötü muamele görmek** ile ilgili olarak katılımcılardan elde edilen veriler ışığında, günlük aktivitelerini yaparlarken yabancı olmalarından dolayı sosyal çevrede kabul görmedikleri, savaştan kaçıp geldikleri için halkın kendilerini suçlu gibi gördükleri, kendi durumlarını anlatmaya çalışsalar da Türk halkının empati kurarak bu durumun üstesinden gelemediği, çaresizliklerini anlatsalar da kendilerini kabul ettiremedikleri, sözel

saldırıların yanında fiziki saldırılara da maruz kaldıkları, Suriyelilerle aynı kefeye kondukları ancak bunun tamamen yanlış olduğu görülmüştür.

Uyum teması katılımcıların genel yaşam koşullarına uyumları ile ilgili çeşitli kategorileri barındırmaktadır. Bu bölümde uyum ile ilgili yapılan araştırmalardan farklı olarak kimlik algısı, günlük hayat deneyimleri, temel hak ve yükümlülükler ile ilgili bilgi durumu ve uyum-dil ilişkisi ele alınmıştır.

Temel hak ve yükümlülükler ile ilgili olarak katılımcılarda araştırmacı tarafından bilgi ya da bilgilendirme eksikliği görülmüştür. Temel hak ve yükümlülükler ile ilgili olarak katılımcıların, geldiklerinde yaşlarının küçük olduğunu bazı hakları ve yükümlülükleri yeni yeni kendilerince keşfettiklerini, söz konusu hak ve yükümlülükler ile ilgili bilgi alınacak yerlerin bilinmediği, iş yerinde çalışırken sosyal güvence ya da sigorta ile ilgili olarak herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı, başvurularda sadece kimlik çıkartıldığı onun haricinde herhangi bir bilgilendirme yapılmadığı, çalışma izni ile ilgili olarak izlenilecek yolların nasıl olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir. **Dil konusu** her kategoride olduğu gibi uyum temasında da irdelenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların **uyum ve dil ilişkisi** ile ilgili olarak, kökenlerinin Türklerle aynı yerden olduklarından dolayı Türkçe öğrenmeye özen gösterdikleri ve kolay alıştıkları, dil konusunda sıkıntı çekenlerin ciddi uyum sıkıntıları yaşadığı, iletişimde hala sorunlarının olduğu ve günlük hayattaki işlerini hallederken Türkçe bilen yakınlarından yararlandıkları, dil sorununu geldikleri ilk dönemde akrabalarının sayesinde daha kolay çözebildikleri, gençlerin dili öğrenmeye daha yatkın olduğu, yaşlıların ise hala dili bilmediği görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde kitlesel göç, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında Türkmen işçilerin çalışma deneyimleri ile ilgili olarak Türkmenlerle yapılan görüşmelere ilişkin bulgular alan yazınındaki çalışmalar ekseninde tartışılmıştır.

Küreselleşme döneminde dünyada **iş piyasalarına erişim, ekonomik unsurların** en önemli noktasını oluşturmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ve

jeopolitik krizler yeterli iş imkanlarının azalmasına ve çeşitli ekonomik göç hareketlerinin de olmasına neden olmuştur.

Göçmenlerin başka bir ülkeye geldiklerinde yaşadıkları en büyük sıkıntılar arasında dil, uyum ve ekonomi konuları başı çekebilmektedir. Göç hareketleri incelendiğinde özellikle iş piyasasına erişimde, başka bir ülkede bulunan sosyal ağların etkili olduğunu söylemek mümkündür. O ülkenin kültürünü bilen ve iş piyasasına erişimi mümkün olan kişiler, yeni gelen göçmenlere köprü niteliği görebilmektedir.

Günümüzde devletler, kendi ekonomilerini güçlendirmek, sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, insani yardım, tarihi bağlar, sınırlarını kontrol etmede yaşanan yetersizlikler gibi farklı nedenlerle isteyerek ve/veya istemeden göçmen kabul etmektedir. **Uyum kavramı**, toplumsal yapının görüşlerini yansıtan kamu politikaları aracılığı ile normatif olarak açıkça ifade edilmektedir (Şeker, 2015).

Sosyal izolasyon bazlı düşünülduğünde, kültürlerin çatışması ya da ülke vatandaşlarının göçmenlere külfet olarak bakması sonucu toplum içine almama gibi durumların yaşanabileceği düşünülebilir. Aslına bakılırsa sosyal izolasyon ve sosyal kabullenme kavramlarının birbirlerine bağlı olduğu da varsayılabilir. Ancak sosyal izolasyonda göçmenler ya da sığınmacılar, kabullenme aşamasına geçemedikleri için problemler yaşamakta ve yalnızlaştırılmaktadır. Bunun sonucunda da iş piyasasına erişim engellenebilmekte, sosyal destek ve ev geçindirme gibi sistemlerden yararlanmayabilmektedirler.

Sosyal kabullenme, bir olgunun ya da yaşama biçiminin, toplumun dinamiklerine uyum aşamasında, beraber yaşanılacak bireylerin farkındalık düzeylerinin arttırılarak, bireyin ya da topluluğun yaşamını sürdürmesi ve toplum tarafından herhangi bir rahatsızlık yaşanmaksızın hayati faaliyetlerine devam ettirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu konu her ne kadar “uyum” kavramı ile özdeşleştirilmeye çalışılsa da bazı noktalarda farklılıklar görülebilmektedir. Uyumun, sosyal kabullenmenin tamamlanmasında bir araç ya da süreç olduğu düşünüldüğünde birbirine bağlı oldukları söylenebilir.

Göçmenler ve sığınmacılarda da toplumun bir onay süreci söz konusudur. Bu bağlamda yurtdışından gelen göçmenlerin toplumun değer yargılarına ve kültürlerine uyum sağlamaya çalıştığı süreç çok önemlidir. Özellikle kitlesel göç ile ülkeye giriş yapan göçmenlerin

uyumu daha büyük önem arz edebilmektedir. Kitlesel göçlerin toplumsal bir olay olarak algılanması ve gelen kitlenin görsel ve yazılı basın tarafından da takip edilmesi toplumun bakış açısını da etkilemektedir. Görsel ve yazılı basında çıkan haberler toplumda ahlaki korkuya neden olabilmekte ve buna bağlı olarak çeşitli toplumsal tepkileri görmek mümkün olabilmektedir.

Karataş'ın (2016) yapmış olduğu çalışmada Suriyeliler ile ilgili basında çıkan haberler değerlendirilmiştir. Buna göre "Tepki" kavramı en fazla haberlerde yer alan olgu olurken, Suriyelilere yönelik saldırılar, yerel tepkiler, başkaldırıları, şiddet olayları, karşıt gösteriler, arabalara saldırı, slogan atma gibi olayların basında daha sık yer aldığı tespit edilmiştir.

Uyum sürecinin çok iyi yönetilmesi ile birlikte kurum ve kuruluşların alacağı tedbirlerde sosyal kabullenme için önem taşımaktadır. Sosyal kabullenme ile birlikte göçmenlerin ya da sığınmacıların her türlü hizmete ve iş piyasasına daha kolay erişim sağlanabilecekleri düşünülebilir.

Göçmen işçilere **düşük ücret** uygulanmaktadır. Tüm dünya ülkelerinde yabancı işçiler aynı sorunla karşı karşıyadır. Bir göçmen işçi, ülke vatandaşından daha düşük ücretle çalıştırılmaktadır. Bu durum kayıt dışı çalışmanın bir sonucudur (Gemici, 2016). Araştırmada katılımcılar ücretlerin ilk geldiklerinde çok düşük olduğunu, daha sonrasında piyasanın ücret bakımından artış gösterdiğini dile getirmişlerdir. Ekonomik zorluk yaşayan katılımcıların ücret azlığından dolayı geçinemedikleri, bundan dolayı geçim sıkıntısı nedeniyle işlerini bırakarak daha iyi ücret veren iş yerlerine geçiş yaptıkları görülmüştür.

Suriyeli sığınmacılar üzerinde yapılan bir araştırmada, Suriyeli mültecilerin sadece pazar günü çalışmadıkları varsayıldığında, haftada ortalama 74,5 saat çalıştıkları hesaplanmıştır. Fazladan çalışılan haftalık 29,4 saatin karşılığının hiçbir biçimde ödenmediği, ayrıca tehlikeli işlerde daha çok çalıştırılmaları ve günlük çalışma sürelerinin yerli işçilere göre daha uzun olması gibi nedenlerden dolayı göçmen işçilerin iş kazalarına daha fazla maruz kaldığı, yaklaşık bir yıldır çalışmalarına rağmen, herhangi bir işyeri hekimliği ya da iş güvenliği hizmeti alamadıklarını ve işe giriş muayenelerinin yapılmadığı belirlenmiştir (Kaygısız, 2017). Bu bağlamda sığınmacıların **ağır ve tehlikeli şartlarda çalıştıkları** görülmektedir. Çalışmada Türkmen katılımcıların işyerindeki personelin ağır işlerde onları ileri sürdükleri, adres bulamama gibi durumlarda iş

kaybı kaygısı yaşayarak çalıştıklarını, çalışma şartlarının ağır olmasına karşın düşük ücretle çalıştırılmaları, geç saate kadar çalışmanın yorucu şartları içerdiği, iş koşullarının dayanılmaz olması gibi nedenlerden dolayı iş bıraktıkları görülmüştür.

Kötü muamele nedeniyle iş bırakma ile ilgili olarak katılımcılar, işyeri sahiplerinin sözlü ve fiziki saldırılarının olduğu, iş ortamında çalışan diğer çalışanların da onlara kötü davranması, çeşitli sebeplerden dolayı patronları ile anlaşmazlıklar yaşandığı belirtmişlerdir. Yapılan bir araştırmada Azerbaycanlı kadınların emek piyasalarındaki sosyal dışlanması, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmalarından ve de bunun ötesinde ülkede izinsiz kalan kaçak göçmen olarak eğreti konumlarından kaynaklandığı, aynı işi yapan yerli çalışanların güvencesizliğinden daha farklı boyutta olan güvencesizliklerinden dolayı, işyerlerinde marjinalize edilmekte oldukları ve sıklıkla çalıştıkları işverenlerinin ve çalışma arkadaşlarının kötü muamele ve aşağılamasına maruz kaldıkları belirlenmiştir (Dedeoğlu, 2011). Sığınmacıların öteki olarak görülmesinden dolayı çalışma ortamında taciz ve şiddete maruz kaldıkları (Aslan ve Güngör, 2019), sadece iş yeri sahibi değil, diğer çalışanlar tarafından da zor durumda bırakılmaları nedeniyle iş bıraktıkları görülmüştür.

Araştırmacı tarafından, **iş bulma yöntemlerinin**, sığınmacıların iş deneyimlerinde açısından önemli olduğu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların anlatımları ile iş bulma stratejilerinin genel olarak akraba yardımı, kendisinin iş bulması, arkadaş yardımı, zincirleme iş bulma, aileden birisinin iş bulması ve sosyal ağların yardımının olduğu anlaşılmaktadır. Kone, Ruiz ve Silva tarafından 2019 yılında hazırlanan "Sığınmacılar ve Birleşik Krallık İşgücü Raporu"na göre yapılan analizlerde işsiz sığınmacıların iş ararken en çok kullandıkları ve güvendikleri faktör toplumsal kurum ve kuruluşlardır. Yine bu analize göre beş çeşit iş bulma yönteminden bahsedilmektedir. Bunlar: Resmi Kurum ve Kuruluşlar, Özel Kurumlar, Reklamlar, İşverenlerle Direkt Görüşme ve Sosyal Ağlardır.

Akrabaların, arkadaşların, aile bireylerinin ve tanıdıkları iş çevresinin iş buldukları zaman hemen kendilerini arayarak işlere yerleştirdiklerini belirten katılımcılar, **sosyal ağların** çalıştıkları yerde eleman açığı olması ve referans olmaları durumunda işe çağırıldıkları, iş şartlarını katılımcıya

sosyal ağdaki insanların aktardığı, sosyal ağların başka bir iş bulana kadar geçimlerini sağlayacak işleri de ayarladıkları, genel olarak kendilerinin çalıştıkları yere akrabalarını da yerleştirdikleri görülmektedir. Akrabalık ve aile bağları, kültürel ve ekonomik sermayeyi sağlamanın yanında barınma, iş bulma ve bürokratik işlemlerin halledilmesini sağlama gibi konularda destek sağlamaktadır (Demirbaş ve Akyiğit, 2018).

İş bulma sürecindeki zorluklar, katılımcılar tarafından dil bilmemekten kaynaklı iş bulma zorluğu, yabancı olmalarından dolayı dışlanma, yaşam alanını tanımama ve mesleki yetersizlik olarak belirtmişlerdir. Londra'da yapılan bir araştırmada 22 sığınmacı ile görüşülmüş ve iş bulmadaki zorlukların kişisel, sosyal ve ekonomik boyutta farklılaştığı, özellikle iş bulmada kişisel zorlukların dil sorunları ile kesiştiği, bir çok sığınmacının dil bilmemesinden dolayı kendilerini dezavantajlı hissettikleri ve bu durumun iş bulmada ciddi zorluklar yaratacağını tahmin ettikleri, mesleki yeterliliklerinin ve uygunluklarının olmamasının da iş bulmada engel olacağı, bazı sığınmacıların dil becerilerini iş bulmak için geliştirmede yararlı olacağını düşünmelerine rağmen, bazılarının da dil becerilerinin olmamasının istihdama engel olmayacağını ancak yabancılara olan önyargının bunda daha etkili olduğunu düşündükleri sonuçlarına ulaşmışlardır (Archer, Hollingworth vd., 2005).

İş piyasasına erişim her ne kadar ekonomik olarak sığınmacıları rahatlatırsa da beraberinde **sosyal sorunları** da barındırmaktadır. İşsizlik, sosyal güvence eksikliği ve çocuk işçiliği katılımcıların ifadelerinden elde edilen sosyal sorunlar olarak araştırmada yer almıştır. Burada çocuk işçiliği ile ilgili olarak katılımcılarda fazla ifadeler bulunmasa da araştırmacı tarafından çıkarılan geliş zamanı-işe başlama zamanı-yaş kod matrisinde Türkmenlerin çoğunun iş başlangıçlarını çocuk işçi olarak yaptığı tespit edilmiştir. Suriyeli sığınmacıların göç hareketinden sonra, işsizlik oranlarının arttığı, işte çalışma süresinin azaldığı ve iş arama sürelerinin arttığı tespit edilmiştir (Akcan, 2018).

Çocuk işçiliği konusu sadece göçmenler kapsamında değil, her boyutta günümüzde en önemli sosyal problemlerden biridir. Bu nedenle araştırmada çocuk işçiliği konusuna eğilmenin ve tartışılmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir. Küresel bazda bakıldığında dünyada 31 milyon çocuk sığınmacının olduğu tahmin edilmektedir (World

Migration Report, İOM, 2020). Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun hızla artması, düzensiz şehirleşme, gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik gibi sebeplerle çocuk emeğini kullanma büyük oranda ortaya çıkmıştır. Maddi açıdan yeterli düzeyde bir gelire sahip olmayan sığınmacı ailelerin çocukları aile bütçesine katkıda bulunmak için kimi zaman ebeveynlerinin, kimi zaman kendi istekleriyle çalışmaktadırlar (Harunoğulları, 2016). BMMYK'nin Suriyeli Çocuk İşçiler ile ilgili olarak hazırlanmış olduğu raporda çeşitli ülkelerde çocuk işçi vakasına rastlandığı, sığınmacı çocukların çeşitli ekonomik sektörlerde, mesleklerde ve faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Aynı raporda Türkiye'de sığınmacı çocuk işçilerin, tekstil, ayakkabı yapımı, oto mekanik, fırıncılık, sokak işleri ve tarımcılık gibi küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalıştıkları yer almakla birlikte (BMMYK, 2017) Türkiye'de özellikle Suriyelilerin yoğun yaşadığı illerde çocuk işçiliğinin arttığı ve araştırıldığı gözlenmiştir (Bahadır ve Demiral, 2019).

Sosyal risklerle ve tehlikelerle karşılaşan her bireye sosyal koruma sağlamayı amaç edinen sosyal güvenlik hakkı kamu hak ve özgürlüklerinin başında gelmektedir (Ermumcu, 2013). Araştırma kapsamında katılımcıların tamamının **sosyal güvencesinin olmadığı** anlaşılmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre Türkiye'de 2018 yılında %33,42 oranında kayıt dışı istihdam bulunmaktadır (Sosyal Güvenli Kurumu Resmi Web Sitesi, Erişim: 17.02.2020). Kayıt dışı istihdam oranının da yüksek olduğu göz önüne alındığında, sosyal güvencenin de buna paralel olarak olmadığı, Türkmenlerin Genel Sağlık Sigortasına tabii oldukları görülmüştür. Kayıtlı işçi olma konusunda sığınmacıların, iş sahiplerinden resmi prosedürleri talep etmesi halinde kovulabilecekleri ihtimalinin olması, onları kayıtlı işçi yapmaktan uzak tutmaktadır (Diker ve İçduygu, 2017).

Katılımcılar tarafından memnuniyetsizlikler, iş ile ilgili memnuniyetsizlikler, mesleki eğitim ile ilgili bilgilendirme memnuniyetsizliği, işyeri ile ilgili memnuniyetsizlikler olarak ifade edilmiştir. Burada iş ve işyeri memnuniyetsizliklerini ayırt etmekte fayda vardır. Genel olarak bakıldığında memnuniyetsizlikler ile iş bırakma nedenlerinin örtüştüğü görülebilir. Buradaki fark, memnuniyetsizliğe rağmen iş hayatının devam etmesidir. Dünya Çalışma Örgütü (İLO) özellikle zorunlu göç ile gelen sığınmacıların iş piyasasındaki

memnuniyetsizlikleri ile ilgili olarak on bir gösterge sıralamıştır. Bunlar: güvenlik açığına kötüye kullanma ve istismar etme, çalışanları aldatma, kişilerin hareketlerinin kısıtlanması, dışlanma, fiziksel ve cinsel şiddet, korkutma ve tehditler, kimlik belgelerinin saklanması, ücret kesintisi, kötü muamele, yaşam koşullarının zorluğu ve fazla çalışma (Dwyer, Hodgkinson, Lewis ve Waite, 2016). İş ile ilgili memnuniyetsizlikler ağır iş koşulları, adres öğrenmenin önemi, ücret düşüklüğü, izin azlığı, geçinememe, sosyal aktivite eksikliği, işsiz kalma korkusu, iş sürekliliğinin olmaması olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda **işyeri ile ilgili memnuniyetsizlikler** ile ilgili olarak kötü muamele ve adil davranış görmeme hususlarına değinilmiştir. Yapılan araştırmalarda iş yerinde kötü muamele görmek dile getirilen sorunlardan biridir (Güngör ve Aslan, 2019). Amerika'da yapılan bir araştırmada somut iş pozisyonlarında yabancıların değerlendirilmemesinden kaynaklanan ayrımcılığın beraberinde çeşitli sözlü tacizleri de beraberinde getirdiği, ancak bunların görünür göstergelerinin olmamasından dolayı çevre tarafından anlaşılmadığı ve sadece yabancılar tarafından algılandığı değerlendirilmiştir (Mong ve Roscigno, 2009). İş yerinde adil davranış görmeme tutumunun sığınmacılara yapılan ayrımcılık dolayısı ile adil iş dağıtımının olmamasından kaynaklandığı görülmüştür. Toplumdan algılanan dışlanma, reddedilme veya ayrımcılık arttıkça göçmenlerin bireysel hareketlilik ile üst gruba dâhil olma beklentisi azalmaktadır (Taşdemir, 2017).

Sosyal kabullenme ya da diğer deyişle toplumsal kabullenme yaşamın her alanında görülebilen toplum hareketleridir. Göç unsurunda iki yönlü durum söz konusudur. Bunlar gelinen ülkenin vatandaşlarının kabulü ile yeni gelenlerin kabul etme mekanizmalarıdır. Kültürleşme, kültür etkileşimi sonucunda farklı boyutlarda var olan davranış kalıpları, gelenekler, görenekler, toplum kuralları, düzen sağlayıcı kanunların kabulü belirli bir oranda kabullenmeyi gerektirmektedir. Belirli görüşlerin, önlemlerin, öneri ve kararların, toplumsal gruplar tarafından onay alması şeklinde tanımlanan toplumsal kabul kavramının, bazı araştırmalarda meşruiyet kavramı ile de yakın bir anlama sahip olduğunun vurgulandığını belirtmek mümkündür (Sezgin ve Yolcu, 2016). İnsanlar grup içinde doğarlar ve toplumsal niteliklerini gruplarda

kazanırlar. Bu gruplar aracılığıyla toplumda geçerli olan bilgiler, değerler bireye aktarılır (Karslı, 2013). Ancak çeşitli sebeplerden dolayı yerinden edilen ya da göç etmek zorunda kalan kişiler ile ilgili olarak toplumsal kabulün sağlanamaması beraberinde sosyal mesafeyi oluşturabilmektedir. Göç eden kişiler ile yeni yaşamlarını sürdürdükleri çevre arasında değişimlerin olduğu, bu değişimlerin sosyo-kültürel değişimlere neden olduğu, kendilerinin sosyo-psikolojik yönden değişebildikleri söylenebilir (Yardım, 2017). Araştırmada katılımcılar sosyal kabullenme ile ilgili olarak kabullenme ile kabullenme sırasında yaşanan olumsuzluklar ile ilgili deneyimler görülmüştür.

Uyum konusu özellikle yazınsal alanda sığınmacılar ile ilgili en çok ele alınan ve araştırılan faktördür. Araştırmacı, çalışması sırasında göç öncesi çalışmalardan çok göç sonrası yaşanan durumların ele alındığını ve uyumun her seferinde değişik açılardan ele alındığını görmüştür. Uyum süreci, sağlık durumu, iletişim yeterlilikleri, farkındalık, kabul duygusu, kültürel davranış becerileri, ekonomik yetersizlikler vb. olarak ifade edilen çok boyutlu bir yapıdır (Şeker, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Irak'tan gelen Türkmenlerin çalışma deneyimleri ile ilgili olarak tecrübeleri, çalışma hayatı ile ilgili olarak yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumlar, çalışma hayatının onların görüşleri çerçevesinde uyum ve sosyal kabullenme olgularını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmada elde edilen önemli sonuçlar aşağıda yer verilmiştir.

Ekonomik ve sosyal zorluklar, göç sonrası dönemin bir sonucudur. Daha önceki bölümlerde tahmin edilmeyen para kayıplarının olmasının göç sonrası dönemde yeni hayat kurmada olumsuz etki yaratabileceği konusuna değinilmiştir. Türkmenlerin de yaşanan ekonomik zorluklara istinaden kirasının ucuz olduğunu öğrendikleri yerleşim birimlerinde yaşamlarını sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Göç sonrası dönemde ülkeye yeni gelenlerin uyumunun sağlanması ve gerekli yaşam koşullarının oluşturulması en önemli faktörlerdir. Bundan dolayı:

- Külfet paylaşımı (küresel olarak göçmenlerin sorumluluğunu alma) programlarının diğer ülkelerle eşgüdümlü olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bundan dolayı gerek sığınmacılara sağlanacak hizmetler gerekse de üçüncü ülkelere çıkış programlarında ülkelerdeki kotaları arttıracak girişimlerin yapılması gerekmektedir.
- Gelen öncü kişiler ile yapılacak olan kayıt işlemlerinde doğru yönlendirilmeleri için gerekli ön bilgi ve mevzuat bilgilendirme dokümanlarının hazırlanarak kendi dillerinde kayıt esnasında kendilerine verilmesi gerekmektedir. Öncü kişilerin kuralları ve hakları doğru bilmesi, sonrasında gelecek aile üyelerinin var olan hizmetlere ve haklara ulaşımında büyük önem taşımaktadır.
- Bir diğer ele alınması gereken nokta da sığınmacıların yerleşim alanlarıdır. Öncelikli olarak sığınmacı nüfusunun hangi bölge olursa olsun yerleşim alanlarının haritalandırmasının yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı söz konusu nüfus dağılımının bölgedeki ilçe birimlerine göre tespit edilmesi ve hizmetlerin bu haritalandırmaya göre yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Türkiye'deki İş Deneyimleri ile İlgili Sonuçlar

Göç sonrası hedef ülkeye gelen sığınmacılar için en önemli engellerin başında geçimlerini sağlayacak iş kolunu bulmaları ve iş piyasasında erişimi sağlamalarıdır. Gelen sığınmacılar öncelikle temel insani ihtiyaç olarak barınma sorununu hallettikten sonra kazanç elde etme yolları aramaktadırlar. Sosyal ağların ya da diğer faktörlerin yardımı ile iş piyasasına giren göçmenlerin, iş hayatında karşılaşılabilecekleri durumları bilmeleri daha iyi bir uyum sürecini beraberinde getirebilir.

Türkmenlerin Türkiye'deki iş deneyimleri ile ilgili olarak temel çıktılar iş piyasasına erişimleri, iş deneyimleri, yaptıkları meslekler, iş hayatlarında yaşadıkları tecrübeler ve bu deneyimlerinin olumlu ve olumsuz taraflarıdır. Daha önce de değinildiği gibi Türkmenlerin çoğunun ilk iş deneyimi Türkiye'de gerçekleşmiştir. Meslek dallarına bakıldığında genel olarak eğitim gerektirmeyen ya da iş içerisinde öğrenilebilen işlerin seçildiği görülmektedir. İş dallarında genellikle yardımcı konumda çalışan Türkmenlerin özellikle paket taşıma

servislerini tercih ettikleri görülmektedir. Göç öncesi ve göç sonrası meslek eşleştirme kriterlerine bakıldığında yok denecek kadar az kişinin menşe ülkesindeki işleri Türkiye’de yaptığı görülmektedir. Onun dışındaki bütün meslekler katılımcılar tarafından ilk defa yapılan ve daha önce ülkelerinde görmedikleri mesleklerden oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında uzman kurum ya da kuruluşlarca mesleki yönlendirme ile ilgili olarak herhangi bir ön değerlendirme ya da yönlendirme yapılmadığı görülmektedir.

Sürdürülebilir bir çalışma hayatının olması, aile ekonomisinde istikrarı sağlamaktadır. Ancak Türkmenlerin çeşitli nedenlerden dolayı işleri bıraktığı görülebilmektedir. Sığınmacıların küresel anlamda iş hayatı ile ilgili sorunu ücret azlığı ya da ücret dağılımının adil olmamasıdır. Ücret azlığındaki en önemli neden kayıt dışı çalışmadır. İşverenlerin maliyetleri düşürmek istemesi, yabancı işçi çalıştırma prosedürlerinin tam olarak bilinmemesi ve yabancı işçilerin kayıtlı ve sigortalı çalışması ile ilgili olarak mesleki eğitim programları kapsamındaki teşviklerden haberdar olmamalarından dolayı adil ücret sorunsalı yaşanabilmektedir. Ücret azlığı ve düşük kazançlar düşünüldüğünde, Türkmenlerin standart bir ücret almadığı görülmektedir. Genellikle çalıştıkları gün başı para alan Türkmenlerin, kimi zaman bahşiş gibi yevmiye tarzına tabii olmaları nedeniyle günlük kazançlarının tam olarak belli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ücret azlığına etki eden bazı etmenler de araştırmanın çıktıları arasında yer almıştır. İş yeri sahiplerinin standart ücret tarifesi uygulamamasına bağlı olarak ücret belirsizliğinin olması, özellikle düşük ücretlerle çalışanların birden fazla araç ile ulaşımını sağlamaları, çalışma koşullarının ağır olması ve çalışma saatlerinin düzensiz ve fazla olması dolayısı ile Türkmenlerin işleri bıraktıkları görülmüştür. Ayrıca ağır iş koşulları altında çalışan Türkmenlere iş sağlığı ya da güvenliği ile ilgili olarak herhangi bir prosedür uygulanmamıştır.

İşten çıkarılmaların Türkmenler tarafından sıklıkla yaşanan bir durum olduğu söylenebilir. İşverenlerin işe alma politikalarında sürekliliği değil de geçici ihtiyacı görme süresinin önemli olması sebebi ile işin bitiminde işten çıkarılmaların ve yeni bir sipariş ya da iş gelene kadar geçici işsizliklerin görüldüğü söylenebilir. Ayrıca iş verenlerin herhangi bir iş kazası sonucunda meydana gelebilecek yaralanmalardan dolayı muhtemel adli ve idari yaptırımlardan çekinmeleri nedeniyle işten

çıkarmaların yapıldığı bu çalışmanın başka bir sonucudur. Bununla birlikte iş ortamında yapılan kötü muamele, işverenin, iş yerini çeşitli nedenlerden dolayı devretmesi ve daha da önemlisi Türkmenlerin emeği olan çalışma ücretlerinin ödenmesinde gecikme yapılması ya da ödenmemesi işi bırakma sebeplerinin çıktıları arasında yer almaktadır.

Bu araştırmanın iş deneyimleri ile ilgili olarak elde edilen en önemli çıktılardan birisi de Türkmenlerin iş bulma yöntemleridir. Yurt dışında sığınmacıların iş bulma ile ilgili en çok tercih ettikleri strateji ülkede hizmet veren iş bulma kurumlarıdır. Türkiye’de böyle bir kurumun olup olmadığını bilmeyen yabancıların iş bulma stratejileri akrabalar, aile üyeleri, kendi çabaları ile iş bulma, çevrelerinin ve sosyal ağlarının yardımı gibi stratejiler üzerine kuruludur. Genellikle, katılımcıların, akrabalarının ya da sosyal ağlarının iş ortamında bulunmaları ve eleman açığı bilgisine ulaşmalarının ardından, yakınlarını boş olan iş pozisyonlara yerleştirdikleri bilgisine ulaşılmıştır. Burada Türkçe bilgisinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Keza dil bilgisi olmayan Türkmenlerin piyasada çok ciddi iletişim sıkıntıları çektikleri anlaşılmıştır.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu da iş sürekliliğinin olmamasıdır. Türkmenler, çoğu çalıştıkları işte kalıcı olmamışlardır. Bu durumun sebebi, sayılan iş bırakma nedenlerinin yanında hane halkındaki genç nüfusun fazla olmasından dolayı nöbetleşe çalışma sistemlerinin olmasıdır. Çalışma kültürünün, özellikle Türkmen gençler arasında, pek yaygın olduğu gözlemlenmemiştir. Bir süre sonra çalışma hayatından bıkan kişi eve gelir getirmesi açısından çalışma nöbetini bir diğer aile üyesine devredebilmektedir. Bunu yaparken de genel olarak kendi çalıştıkları işten ayrılırken nöbetçi çalışacak aile üyesini aynı iş yerinde istihdam edilmesini sağlamaktadırlar. Araştırmanın bir diğer dikkat çekici sonucu da Türkmenlerin işe başlangıç zamanlarıdır. Türkmenlerin çoğu, ülkeye geldikten sonraki 1-3 ay içerisinde iş piyasasına erişimlerini gerçekleştirmişlerdir. Bunun sebebi Türkmenlerin ekonomik olarak zorda olmaları ve hayat kurgularını hızlı şekilde yapmak istemeleridir. Bu açıdan bakıldığında sığınmacıların kısa süre içerisinde gelir getirici iş bulma eylemlerinin olduğunu söylemek doğru olur.

Aile üyelerinin çalışma durumları ve meslekleri de bu çalışmanın sonunda elde edilen çıktılardandır. Türkmenlerin babalarının iş hayatına

çoğunlukla dahil olmadığı görülmektedir. Kardeş ya da abiler çalışma hayatlarını sürdürmektedirler. Babaların sağlık sorunlarının olması ya da Türkçe dil bilgisine hâkim olmamaları Türkiye’de iş bulma faktörünü etkilemektedir. Ayrıca geldikleri ülkede yaşam şartlarının normale dönmesi için çalışmaların olduğu, bundan dolayı da orada devlet memurluğu yapmış olan babaların birikmiş maaşlarını da aldıkları ve aile geçimine bu şekilde katkı verdiği bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarından biri olarak Türkmenlerin iş bulmada en çok zorlandıkları unsurların, dil bilmemekten kaynaklı iş bulma zorluğu, yabancı olma faktörü, yaşam alanını tanımama ve mesleki yetersizlik olduğu anlaşılmıştır. İş piyasası ile ilgili en büyük sorun dil sorunudur. Dil bilmeden iş arama noktasında sıkıntı yaşayan Türkmenlerin, iş yerinde de dil bilmemekten dolayı sıkıntı çektikleri anlaşılmıştır. Dil sorunu ile ilgili olarak hem Türkmenler hem de iş yeri sahipleri iletişim konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. “Mesleki yetersizlikler” de, işyeri sahiplerinin işe almada en büyük kriteri olarak görülmektedir. Bu noktada dil eğitimleri ve mesleki eğitim ile ilgili programların varlığından ya da teşviklerinden hem işverenlerin hem de Türkmenlerin bilgilendirmedikleri anlaşılmıştır.

Bir sosyal sorunun çözümü bazen başka sosyal sorunların çıkmasına neden olabilmektedir. Ekonomik sorunların çözülmesi için iş hayatına dahil olunması yoksulluk gibi bir sosyal sorunu çözerken beraberinde sosyal güvence eksikliği ve çocuk işçiliği gibi sosyal sorunları getirmektedir. Türkmenlerin birçoğunun 18 yaşının altında işe başladığı düşünüldüğünde çocuk işçiliği riskinin büyük olduğu görülmektedir. Aynı zamanda hangi uyruktan olursa olsun sığınmacıların iş piyasasına dahil olması, işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. İş sürekliliğinin olmaması sürekli ya da geçici işsizlik olmasına neden olmaktadır. Geçici işsizliğin olması da ailelerin kazanç istikrarlarının belli olmamasına ve hane halkı geçim oranlarının değişmesine neden olmaktadır. Türkmenlerin işlerde sosyal güvenceleri olmadan çalışmaları, ağır işlerde çalıştıklarından dolayı risk altında olmaları büyük bir sosyal sorundur.

Kolay iş bulabildiğini ifade eden Türkmenler, işlerinin konumuna ve ulaşılabilirliğine büyük önem vermektedirler. Ayrıca Türkmenler, Türk vatandaşlarının tercih etmediği iş kollarını keşfederek genel olarak bu

meslekleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumda Türk vatandaşlarının iş beğenmemelerinin ya da beceri uyumsuzluklarının, iş bulamama faktörlerine etkisinin olduğu görülmekte olup bu durumun işsizlik sorununa doğrudan etkisinin olduğu söylenebilir.

İş hayatı ile ilgili araştırma sonucunda elde edilen çıktılar meslek ile ilgili memnuniyetsizlikler, iş ortamından kaynaklanan memnuniyetsizlikler, mesleki eğitim ve bilgilendirme eksikliği olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı Türkmenler meslek, iş alanı ve mesleki yetersizlikten dolayı memnuniyetsizlik duymaktadırlar. Bu olumsuzluklara bakıldığında aynı zamanda iş bırakma nedenleri ile örtüştüğü de görülebilmektedir. Ancak bazı durumlarda her ne kadar olumsuz koşullarda çalışılırsa çalışılсын ekonomik sıkıntıda olan Türkmenlerin çalışmaya devam etme mecburiyetinde oldukları anlaşılmıştır. İş ile ilgili memnuniyetsizlikler bu araştırmanın sonucuna göre, ağır iş koşullarının olması, adres öğrenememenin getirdiği kaygılar, ücret düşüklüğü, izin azlığı, geçinememe, sosyal aktivite eksikliği, işsiz kalma korkusu ve iş sürekliliğinin olmamasıdır.

İşyeri ile ilgili memnuniyetsizlik çıktıları kötü muamele ve adil davranış görmeme hususlarıdır. Türkmenler, işyeri sahiplerinin ve işyerinde çalışan kişilerin sözlü ve bazen fiziksel muamelelerine maruz kalmışlardır. Aynı zamanda hata yaptıklarında maaşları kesilmiş ve izinleri iptal edilmiştir. Türkmenlerin teknoloji bağımlılıklarının olması (cep telefonu vb.), işyerinde özellikle bu durumun antipati kazanmasına neden olmuş ve gereksiz kullanımlardan dolayı işyeri ile ilişkileri sıkıntıya girmiştir. Özellikle yabancı olmalarından dolayı ayrımcılık yaşadığını düşünen Türkmenlere genel olarak zor işler verilmiş ve işyerindeki çalışanlar ile çifte standartlar uygulanmıştır.

Türkiye'deki İş Deneyimlerine İlişkin Öneriler

Ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar ve çatışmalar dolayısı ile kitlesel olarak göç eden sığınmacıların, küresel bazda sosyal soruna dönüştükleri, gittikleri hedef ülkelerde ekonomik ve sosyo-kültürel etkiler yaptıkları görülebilmektedir. Bu etkilerin etkisinin azaltılması için sığınmacıların gelecekteki uyumlarının sağlanması ve buna bağlı olarak sığınmacı nüfusunun kapsamlı ve sürekli olarak değerlendirmesinin yapılması

gerekmektedir. Özellikle iş piyasası ile ilgili olarak kontrollü ve sistematik çözümlenmelerin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda;

- Sığınmacıların iş piyasası ile ilgili olarak olumlu sonuçlar alınması ve takip çalışmalarının yapılması etkili göç yönetimini gerektirmektedir. Bu bağlamda kayıt alma işlemlerinin etkin ve verimli yürütülmesi gerekmektedir.
- Sürdürülebilir iş olanaklarının sağlanması ve istihdam piyasalarının düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi sığınmacıların hedef ülkeye gelmelerinden kısa bir süre sonra iş piyasasına erişim talepleri olmakta ve iş bulma ile iş sürdürülebilirliği kapsamında problemlerle karşılaşabilmektedir. Bu kapsamda kişisel ve çevresel şartların etkileri görülebilmektedir.
- Bazı durumlarda sığınmacılara statü verilmemesinden dolayı iş piyasasına erişimleri noktasında problemler yaşanmış görülebilmektedir. Bundan dolayı bazı ülkelerde yüksek başvuru sayılarının olması sebebi ile alternatif çalışma düzenlemeleri yapılabilmektedir. Genel değerlendirmelerin yapılarak çalışma hayatına katılım ve kayıtlı iş piyasasının oluşumu için bu tip düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
- Sığınmacılar için iş bulma destek birimlerinin profesyonel olarak yürütülmesi için kurumsal bazda yeni bir birim kurulması gerekmektedir. Kurumda kariyer uzmanlarının yanında psiko-sosyal destek elemanlarının da bulunarak iş bulma, iş deneyimleri ve iş uyumu ile ilgili olarak psiko-sosyal destek vermeleri gerekmektedir. Aynı modelin beceri uyumsuzluğu olan Türk vatandaşları içinde kurulması ve mesleki yönlendirme yapılması mesleklere erişilebilirlik açısından önemlidir.
- Eğitim, yetenekler ve mesleki yeterlilik, sığınmacıların iş piyasasına erişimi için anahtar rol oynamaktadır. Eğitim ile ilgili olarak öncü verilerin olması (kurumsal ya da araştırmalar dahilindeki veriler), yeteneklerin bilinmesi açısından önemli olsa da bu tür verilerin ülkelerde düzenlenmesi ve depolanması çok nadir yapılmaktadır. Bundan dolayı mesleki ön değerlendirme açısından veri merkezinin oluşturulması ve potansiyel iş eşleştirmelerinin yapılması için önerilebilir.

- Kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşları arasında sistematik ve efektif iş birliğinin olması gerekmektedir. Birimler arasındaki görev dağılımının netleşmesi, görev dağılımının belirlenmesi ve çıktılar ile ilgili eylem planlarının hazırlanması gerekmektedir. Yukarıda verilerin öneminden bahsedilmiştir. Bu kapsamda veri paylaşımlarında koordinasyonların kurulması için gerekli anaşmaların yapılması gerekmektedir.
- Mesleki eğitim programları ile ilgili olarak yaygınlaştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak bunu yaparken sığınmacıların iş bilgisinin düzeyine bakılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda n değerlendirme yapılarak düşük yetenekli kişilerin, çok yetenekli kişilerden ayrılarak ona göre eğitim prosedürlerinin uygulanması gerekmektedir. Aynı zamanda grupların psiko-sosyal destek birimi personeli tarafından takip edilmesi ve eğitimlerini yarıda bırakan kişiler ile ilgili değerlendirmeler ve tekrar işe döndürme çalışmaları yapılmalıdır.
- Diğer bir önemli nokta ise işverenler ile olan koordinasyondur. İş bulma kurumlarının özellikle işverenler ile aktif ve sürekli liği olan bir iletişimde bulunmaları gerekmektedir. İş bulma biriminin bu konudaki başarısı iş verenlerin sığınmacıları çalıştırmaya istekli hale gelmeleri ile mümkündür. Bu bakımdan meslek eşleştirmeleri ya da işverenin ihtiyaç duyduğu alandaki talebinin aktif olarak takip edilmesi gerekmektedir.
- İşverenler ile en iyi iletişim kurma yolu hangi sektörlerde işçi açığının olduğunun öğrenilmesi ve finansal teşviklerin sağlanmasıdır. Finansal teşvik ile kast edilen durumlar işçi ücretleri için devlet desteği, eğitim avantajları, iş yerindeki beceriyi değerlendirmeye bağlı tazminatlardır. İş bulma kurumlarında yapılacak uyum puanlama sistemi ile sığınmacı bazında teşviklerin çeşitlendirilmesi yapılabilir. İş bulma kurumları ile işverenler arasında iletişimin olması işverenlerin beklentilerinin anaşılmasının yanında sürdürülebilir iş kaynakları açısından önemli bir faktördür.

EXTENDED ABSTRACT

The Experiences of Turkmen Workers' Access to Labor Market in the Context of Mass Influx, Social Acceptance and Adaptation

*

Mustafa Karataş- Veli Duyan
Sabahattin Zaim University-Ankara University

The study aims to learn with a mass influx from northern Iraq to Turkey Turkmen work experience, to understand their coping strategies, compliance, due diligence is to make the scope of social acceptance of concepts. In the study conducted qualitative research utilizing the method of work experience lived, ages 18 and older, with a mass influx came to Turkey with 40 Turkmen forms, semi-structured interviews have seen the application forms were applied. As a result of the research, it was observed that the participants had a desire to quickly access the labor market due to the adverse situations they experienced during the migration phases, mainly because they encountered severe economic problems when they came to the target country. The existence of more than one social problem has also been identified in the Turkmen's work experience.

The main outputs regarding the work experience of the Turkmen in Turkey are their access to the labor market, their work experience, their occupations, their work experiences and the positive and negative sides of these experiences. When we look at the branches of profession, it is seen that the jobs that do not require education or that can be learned on the job are chosen. It is seen that Turkmen, who generally work as assistants in business branches, especially prefer package transportation services.

Having a sustainable working life ensures stability in the family economy. However, it can be seen that Turkmen quit their jobs for various reasons. The problem of asylum seekers with regard to business life in the global sense is the low wages or the unfair distribution of wages. The most important reason for low wages is unregistered work. Fair wages can be a problem because employers want to reduce costs, are not fully aware of the procedures for employing foreign workers, and are not aware of the incentives within the scope of vocational training programs regarding

registered and insured employment of foreign workers. Considering the low wages and low earnings, it is seen that Turkmens do not receive a standard wage.

The outputs obtained as a result of the research on business life were evaluated as dissatisfaction with the profession, dissatisfaction arising from the work environment, lack of vocational training and information. Therefore, Turkmens are dissatisfied with their profession, field of work and professional inadequacy. When these negativities are examined, it can also be seen that they overlap with the reasons for leaving the job. However, in some cases, it has been understood that Turkmens, who are in economic distress, have to continue working, no matter how unfavorable they work. According to the results of this research, job-related dissatisfaction is the existence of heavy work conditions, the concerns caused by not being able to learn the address, low wages, lack of leave, not getting along, lack of social activity, fear of being unemployed, and lack of job continuity.

Workplace dissatisfaction outcomes are ill-treatment and lack of fair treatment. Turkmens have been subjected to verbal and sometimes physical treatment of business owners and people working in the workplace. At the same time, when they made a mistake, their salaries were cut and their leave revoked. The fact that Turkmens have technology addictions (mobile phones, etc.) has caused this situation to gain dislike in the workplace and their relations with the workplace have been in trouble due to unnecessary use. Turkmens, who think that they experience discrimination especially because they are foreigners, were given difficult jobs in general and double standards were applied with the employees at the workplace.

Obtaining positive results regarding the job market of asylum seekers and conducting follow-up studies require effective migration management. In this context, registration processes should be carried out effectively and efficiently. Providing sustainable job opportunities and regulating employment markets are of great importance. Shortly after the asylum seekers arrive in the target country, there are requests for access to the labor market and problems may be encountered within the scope of finding a job and job sustainability. In this context, the effects of personal and environmental conditions can be seen. In some cases, it can be seen

that there are problems in accessing the labor market due to the fact that asylum seekers are not given a status. Therefore, due to the high number of applications in some countries, alternative working arrangements can be made. Such arrangements should be made for participation in working life and the formation of the registered labor market by making general evaluations.

It is understood that if favorable conditions are provided in the business life of the Turkmen, there will be more convenient in terms of social acceptance and harmony. In general, it was observed that asylum-seekers with language difficulties could not adapt to finding employment and everyday living conditions. Providing sustainable job opportunities, ensuring environment-person compliance, and creating employment services specifically for asylum seekers are of great importance.

Kaynakça / References

- Akcan, A. (2018). Türkiye işgücü piyasasında Suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 59-73.
- Aslan, G, ve Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(18),1604-1632. DOI: 10.26466/opus.558512.
- Bahadır, H. ve Dermiral, Y. (2019) Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç hareketi ve çocuk işçiliği. *ESTÜDAM Halkın Sağlığı Dergisi*, 4, 389- 397. DOI: <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.566939>.
- Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği, (2017). Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, Child labour within the Syrian refugee response: A regional strategic framework for action, Erişim Adresi: [<https://www.refworld.org/docid/5a74728d4.html>] Erişim Tarihi: 14/12/2019.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayiinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66, 27-48, DOI: 10.1501/SBFder_0000002193.
- Demirbaş, B. ve Akyiğit, H. (2018), Suriyeli mülteci kadınların entegrasyon sürecinde sosyal ağların olumlu ve olumsuz etkileri. *Muhakeme Dergisi*, 1,123-133.
- Diker, E. ve İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin işgücü piyasası entegrasyonu: Mültecilikten göçmenliğe, 3(1), 12-35.

- Dwyer, P., Hodkinson, S, Lewis, H. and Waite, L. (2016). Socio-legal status and experiences of forced labour among asylum seekers and refugees in the UK. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 32, 182-198. DOI: 10.1080/21699763.2016.1175961.
- Ermumcu, S. (2013). Sığınmacıların ve mültecilerin sosyal güvenlik hakkı. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4, 58-76.
- Gemici-Birinci, N. (2016) Çalışma hayatında dezavantajlı bir grup: Göçmenler. *İş ve Hayat*, 2, 239 – 261.
- Gündüz, A. ve Kalaycı, İ. (2016). Saddam döneminde Türkmen göçleri. *Ortadoğu'da Türkmenler (Irak-İran-Suriye) Sempozyumu*, (Ed: Abdulhalik BAKIR- Ahmet ALTUNGÖK), Bilecik.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, 3, 29-63, DOI: 10.33182/gd.v3i1.554.
- Hooper, K., Desiderio, M. V. and Salant B, (2017). Improving the labour market integration of migrants and refugees, empowering cities through better use of EU instruments, Migration Policy Institute.MPI Europe: 2017.
- World Migration Report, (2020). International Organization Of Migration 2020. International Labour Organization Global Estimates on International Migrant Workers, (2017), International Labour Organization, Third Edition.
- Karataş, M. (2015). Türk Yazılı basınında Suriyeli sığınmacılar ile halk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1,112-151.
- Karlı, B. (2013). Toplumsal birlikteliklerde öncelikler: Kabullenme ve dışlamanın sosyo-psikolojik temelleri (Alevilik-sünnilik örneği). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 99-136.
- Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli mültecilerin Türkiye iş gücü piyasasına etkileri. Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) yayınları. İstanbul:FES, s.16-18.
- Khawaja, W., Nigar G., Katherine, M., Schewitzer, R., Greenslade, R. and Jaimi, H., (2008) Difficulties and coping strategies of Sudanese refugees: A qualitative approach. *Transcultural Psychiatry*, 45(3), 489-512.
- Kone, Z., Ruiz, İ. ve Silva, C. V. (2019). Refugees and the UK labour market, Center on Migration And Policy, University Of Oxford.
- Lodovici, M. S. (2010). Making a success of integrating immigrants in the labour market, Peer Review, Discussion paper.
- Mong, N. S. and Roscigno V. C. (2009). African American men and the experience of employment discrimination. *Qualitative Sociology*, 33(1), 1-21, DOI: 10.1007/s11133-009-9142-4.

- OECD, (2017), G20 Global Displacement And Migration Trends Report. Erişim Adresi:<https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/G20-OECD-migration.pdf>. Erişim Tarihi: 27/03/2020.
- Sezgin A. A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 419-438, DOI: 10.20304/husbd.14985.
- Smith J. A. and Eatough. V. (2007). Interpretative phenomenological analysis. In E. Lyons ve A. Coyle (Eds.). *Analysing Qualitative Data In Psychology*. p.35-50. Los Angeles: SAGE Publications.
- Taşdemir, N. (2017). Göçmenler arasında algılanan ayrımcılık, psikolojik iyi olma hali ve sosyal kimlikler ilişkisinin değerlendirilmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 47-70.
- Wang, W. W. and Fan, C. C. (2012). Migrant workers' integration in urban China: Experiences in employment, social adaptation, and self-identity. *Eurasian Geography and Economics*, 53(6), 731-749.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karataş, M. ve Duyan, V. (2021). Kitlesele göç, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında Türkmen işçilerin deneyimleri. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5480-5515. DOI: 10.26466/opus.932531.

İlkokul Öğrencilerinin Kuvvet Kavramına İlişkin Algılarının Çizim Yardımı ile Belirlenmesi

DOI: 10.26466/opus.937992

*

Mustafa Çoramık* - Erdoğan Özdemir **

* Araş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Balıkesir/Türkiye
E-Posta: mustafacoramik@balikesir.edu.tr ORCID: [0000-0002-3225-633X](https://orcid.org/0000-0002-3225-633X)

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Sivas/Türkiye
E-Posta: erdoganozdemir@cumhuriyet.edu.tr ORCID: [0000-0001-7943-8002](https://orcid.org/0000-0001-7943-8002)

Öz

Fiziğin gelişimindeki dönüm noktalarından birisi de Newton'un kuvvet hareket ilişkisini tanımlayan yasaları oluşturmasıdır. Fizik dersinin anlaşılması için kuvvet kavramının ve kuvvet hareket ilişkisinin anlaşılması önemlidir. Bu nedenle, ilköğretimden itibaren Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında kuvvet ve hareket konusuna yer verilmektedir. Alanyazın incelendiğinde ise öğrencilerin fiziksel olayları günlük tecrübeleri ile açıklama eğiliminde oldukları ve ilköğretimden itibaren kuvvet ve hareket ile ilgili fikirlerine benzeyen fikirlere sahip oldukları görülmektedir. Bu çalışmada küçük yaş grubundaki öğrencilerin kuvvet ile ilgili algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel araştırma desenlerinden birisi olan olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmaya 2019-2020 eğitim öğretim yılının güz döneminde (Aralık/2019) öğrenim görmekte olan 113 ilköğretim 4. sınıf öğrencisi katılmıştır. Veriler öğrencilerin kuvvet kavramı çizimleri ve açıklamaları yardımı ile toplanmıştır. Öğrencilerin kuvvet ile ilgili çizimleri içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda öğrencilerin kuvvet alguları hakkında bilgi veren tema, kategori ve kodlar belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin kuvvet ile ilgili algılarının kapsamlı olduğu fakat bu algıda güçlendirilmesi gereken noktaların olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları göz önünde bulundurularak öğretmenlere sınıf ortamında ve Covid-19 salgını sırasında uzaktan eğitim derslerinde uygulayabilecekleri somut etkinlikler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen Eğitimi, Kuvvet Algısı, Fizik Eğitimi, Nitel Analiz, Olgu Bilim.

Determination of Primary School Students' Perceptions about Force with the Help of Drawing

*

Abstract

Newton's Laws which have explained the relationship between force and motion are milestones in the development of physics. In order to understand physics, learning force concepts and their relationship related to motion are necessary. For this reason, Science Teaching Curriculums have included subjects related to force and movement since primary education. When the literature is examined, it is seen that students tend to explain physical events with their daily experiences, and it is understood that student's perceptions about force look those of ancient philosophers' perceptions. This research, it is aimed to detect pupils' perceptions about force. For this purpose, phenomenology, one of the qualitative research designs, was used in the research. 113 primary school 4th-grade students studying in the fall semester of the 2019-2020 academic year (December / 2019) participated in the study. The data were collected with the help of students' drawings and explanations about the concept of force. Student's drawings were analyzed by content analysis. Themes, categories, and codes about the force were detected with this analysis. According to research results, students' perceptions about force are comprehensive. But there are some points that need to strengthen. Activities that teachers can apply in the classroom and distance education during the Covid-19 pandemic were expressed regarding these weak points.

Key Words: *Science Education, Perception of Force, Physics Education, Qualitative Analysis, Phenomenology.*

Giriş

Evrenin temel prensipleri ile ilgilenen fizik, insanların evreni ve işleyişini anlamasını sağlayan temel bilimlerden biridir. Fizik, mekanik, termodinamik, elektrik ve manyetizma, ışık ve optik, modern fizik olarak alt dallara ayrılmaktadır. Fiziğin temelini ise mekanik alt dalı altında incelenen Newton'un Temel Prensipleri oluşturur. Newton'un Temel Prensipleri, kuvvet ve kuvvetin hareket ile ilişkisini açıklar. Bir başka ifade ile fiziğin anlaşılabilmesi için kuvvet kavramının doğru anlaşılması ön koşul özelliği sergilemektedir (Şimşek, Yurtcan ve Oktay, 2019). Bu nedenle fizik öğretim programlarında kuvvet ve etkilerinin öğretimine küçük yaş gruplarından itibaren yer verilmektedir (DfE, 2013; MEB, 2018; DfCELLS, 2008). Farklı ülkelerin (Türkiye, İngiltere ve Galler) öğretim programları incelendiğinde fizik ile ilk kez tanışan öğrencilerin kuvvetin hareket üzerindeki etkilerini (hızlanma, yavaşlama, dönme, sallanma, yön değiştirme) anlamalarının ve kuvvet çeşitlerini (yer çekimi kuvveti, manyetik kuvvet ve sürtünme kuvveti) bilmelerinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle bu öğretim programları ile fizik öğrenmeye yeni başlayan öğrencilerin kuvvet ile ilgili bilimsel bir algıya sahip olması istenmektedir.

Fizik öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin bu önemli kavram ile ilgili kavramsal anlama düzeyinin düşük olduğunu anlaşılmaktadır (Kuru ve Güneş, 2005). Öğrencilerin kuvvet ile ilgili algılarının çoğunlukla, kuvvet hareket ilişkisini net bir şekilde açıklayan Newton mekaniğine uygun olmadığı anlaşılmaktadır (Driver ve Easley, 1978; Finegold ve Gorsky, 1988).

Öğrencilerin kuvvet ile ilgili bilimsel olmayan görüşleri ve kuvvet kavramı ile ilgili algıları ilkçağ düşünürleri olan Aristoteles'in ve Buridan'ın düşüncelerine ve kuvvet ile ilgili algılarına benzemektedir (Halloun ve Hestenes, 1985). Bu durumun nedeni öğrencilerin kuvvet kavramını ve etkilerini yorumlarken ilkçağ düşünürleri gibi kendi deneyimlerinden yararlanmalarındır (Rakbamrung, Thepnuan ve Nujenjit, 2015; Kızılıcak, 2013; Kurt ve Sarı, 2018; Yürümezoğlu, Ayaz ve Çökelez, 2009). Örneğin zihinlerinde kuvvet kavramı ile ilgili bilimsel olmayan düşünceleri ve algıları olan bir öğrenci ağırlığı bir kuvvet türü olarak değil bir kütle olarak ele almaktadır (Özsevgeç, Yurtbakan ve

Uludüz, 2019). Öğrencilerin günlük tecrübelerinde kütlesi büyük olan cisimlerin ağırlığının büyük olması ile ilgili gözlemi bu düşüncelerini güçlendirmektedir.

Öğrencilerin kuvvet ile ilgili bilimsel olmayan düşünceleri Newton mekaniği ile açıklanabilen birçok kinematik olayın yanlış yorumlanmasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda öğrencilerin fizik öğretiminde kuvvet kavramını doğru öğrenmelerinin önemini de göstermektedir. Araştırmacılar tarafından tespit edilen öğretimin farklı kademesindeki öğrencilerin bilimsel olmayan düşünceleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Serbest düşme hareketi yapan bir cisme yerçekimi kuvveti yalnızca cisim yere doğru hareket ettiği sırada etki eder.
2. Çarpışan iki cisimden kütlesi büyük olan kütlesi küçük olana daha büyük bir kuvvet uygular.
3. Etki-tepki kuvvet çiftleri için çarpışan iki cisimden sürati fazla olan diğerine daha büyük bir kuvvet uygular.
4. Yerçekimi kuvveti insana etki eder. Sürtünme kuvveti ise hareket eden bir topa etki eder.
5. Hareket eden bir cisme mutlaka bir kuvvet etki eder.
6. Sabit hızla hareket eden bir cisme mutlaka sabit bir kuvvet etki eder (Narjaikaew, 2012).
7. Bir cisim atıldığı zaman, harekete neden olan kuvvet, cisme hareketi boyunca etki eder (Kuru ve Güneş, 2005).
8. Bir cismin ağırlığına kütle denir (Koray ve Tatar, 2003).

Algı, nesnel dünyayı duyular yolu ile öznel bilince aktarmaktır. Bu sürece algılama, ortaya çıkan ürüne ise algı denilmektedir. Algılama sırasında o anda yaşanan deneyimler geçmiş deneyimler ile harmanlanarak yeni bir ürüne ulaşılır (Şahin, 2020). Algılar zihindedir ve algıların ortaya çıkması için konuşmak, yazmak, şarkı söylemek veya eylemde bulunmak gibi davranışlar gerekir. Fizik öğretimi ile ilgili araştırmaların bir bölümü de öğrencilerin fizik ve fizik kavramları ile ilgili algılarını belirlemek üzerinedir. Fizik öğretiminde algıların araştırılma nedenlerinin başında öğrencilerin genellikle fizikten korkmasına bağlı olarak fizik öğrenmeye ve fizik konularına yönelik olumsuz tutum geliştirmeleridir (Doug, 2010). Öğrenciler fiziği zor, sıkıcı ve karmaşık olarak tanımlamaktadır (Harman ve Çökelez, 2017).

Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin fizik ile ilgili algılarının yanı sıra fizik kavramları ile ilgili algılarını belirlemeye yönelik araştırmalara rastlanmıştır (Kızılıcak, 2013; Kurt ve Sarı, 2018; Yürümezoğlu, Ayaz ve Çökelez, 2009).

Yukarıda ifade edildiği gibi öğrencilerin fizik kavramları ile ilgili sahip olduğu yanlış algılar, öğrencilerin bu kavramlar ile ilgili bilimsel olmayan düşüncelerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum öğrencilerin fizik öğrenmesini güçleştirmektedir. Bu araştırmada fizik öğrenmek için ön koşul özelliği sergileyen ve yanlış öğrenildiğinde birçok kinematik olayın yanlış yorumlanmasına neden olan kuvvet kavramı ile ilgili 4. sınıf öğrencilerinin algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda "Öğrencilerin kuvvet kavramı ile ilgili algıları nasıldır?" problemine yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada öğrencilerin bir kavram ile ilgili algılarını belirlemek için uygun bir yöntem olması nedeni ile nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) kullanılmıştır (Creswell, 2013). Olgu, birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuçlara denir. Olgu bilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olguları incelemek için kullanılan bir desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu desen ile katılımcıların olaylara yüklediği anlamlar incelenir (Baş ve Akturan, 2013) ve bir olguya yüklenen ortak amaç belirlenmeye çalışılır (Karaçam ve Gürsel, 2017).

Çalışma Grubu

Araştırmanın örnekleme belirlenirken nitel araştırmalarda kullanılan ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Olgu bilim araştırmalarında katılımcıların belirlenmesinde en uygun yöntem ölçüt örneklemedir (Çilesiz, 2011). Bu örnekleme yönteminde ölçütler belirlenir ve bu ölçütleri karşılayanlardan bir örneklem oluşturulur. Bu araştırmada, örneklem belirlemek için ilk ölçüt şu şekilde tanımlanmıştır; öğrenciler 4.

sınıfta öğrenim görmelidir ve araştırmaya gönüllü olarak katılmalıdır. İkinci ölçüt olarak ise öğrenciler 3. ve 4. sınıf fen bilimleri öğretim programında yer alan “Kuvveti Tanıyalım” ve “Kuvvetin Etkileri” ünitelerini tamamlamış olmalıdır. Araştırmada 4. sınıf öğrencilerinin seçilme nedeni öğrencilerin kuvvet kavramı ile yeni karşılaşmış olmalarıdır. Çünkü bu araştırmada kuvvet kavramı ile yeni karşılaşan öğrencilerin zihinlerinde kuvvet kavramının nasıl oluştuğu araştırılmıştır.

Bu ölçütler göz önünde bulundurularak araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında (Aralık/2019), Balıkesir ili merkezinde yer alan bir ilkokulun 4. sınıfında öğrenim gören 113 öğrenci olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini seçilirken okulun sosyal, kültürel, ekonomik ve akademik başarı olarak ortalama düzeyde bir okul olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin %55.75’i kız (f=63), %44.25’i (f=50) erkek bireylerden oluşmaktadır. Yaş açısından bakıldığında ise araştırmaya katılan öğrencilerin %81.42’si (f=92) 10, %18.58’i (f=21) ise 11 yaşındadır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Öğrencilerin bir kavram ile ilgili algılarını belirlemenin yollarından biri öğrenci resimleridir (Yalçın ve Erginer, 2014; Babaoğlu ve Keleş, 2018). Çocukların çizimleri onların dış dünyayı algılama biçimlerini detaylı bir şekilde ortaya koyar.

Öğrencilerin algılarını belirlemek için resim çizimlerinin kullanımı son yıllarda artmaktadır (Bartoszeck ve Bartoszeck, 2017; Demirci, Yılmaz ve Şahin, 2016; Harrison ve Treagust, 1996; Karaçam ve Gürsel, 2017; Muştu ve Ucer, 2018; Turgut, Öztürk ve Eş, 2017).

Bu araştırmada öğrencilerin kuvvet kavramı ile ilgili algılarını belirlemek için öğrencilerden resim çizimleri istenmiştir. Öğrenciler kuvvet kavramı ile fen bilimleri dersi öğretim programının ilkökul 3. sınıf seviyesinde “Kuvveti Tanıyalım” ve 4. sınıf seviyesinde “Kuvvetin Etkileri” ünitelerinde karşılaşmaktadırlar. Olgu bilim araştırmalarında gözlem, sanat, şiir, müzik ve sanatın diğer biçimlerinden elde edilen veriler kullanılabilir (Creswell, 2007). Araştırmaya katılan öğrencilerin kuvvet kavramı ile ilgili algılarını belirlemek için öğrencilere “Kuvvet

kavramını resim çizerek açıklayınız.” sorusu yöneltilmiştir. Sorunun açıklama bölümünde ise öğrencilere kuvvet algılarını yansıtacak şekilde A4 boyutlarında bir kâğıda istedikleri sayıda farklı resim çizebilecekleri ve bu resmin/resimlerin altına yazacakları ifadeler ile resimlerini anlaşılır hale getirmelerinin önemi belirtilmiştir. Öğrencilere çizim yapmaları için bir ders saati zaman verilmiştir. Çizim süresince ders öğretmeni ve bir araştırmacı çizim ortamı olan sınıfta bulunmuştur. Ayrıca öğrencilere çizim sayısı ve renkli kalem kullanımı, boya türü, çizim tekniği gibi sınırlandırmalar getirilmemiştir. Öğrencilerin çizim yapmaları için fen bilimleri derslerinin olduğu saatler seçilerek farklı bir derste uygulama yapılmasının sebep olabileceği kaygıya engel olunmaya çalışılmıştır. Çalışmaya ilişkin tüm veriler 2019-2020 eğitim öğretim yılının güz döneminde (Aralık/2019) toplanmıştır.

Verilerin Analizi

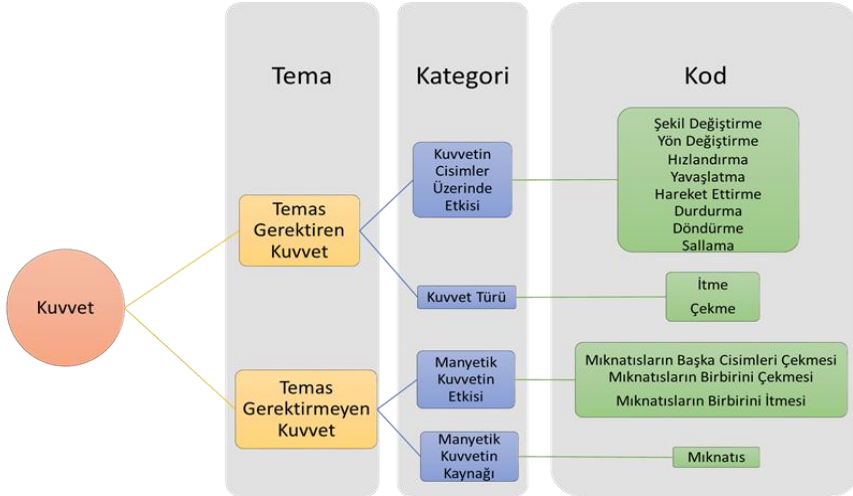
Araştırma verileri nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi ile yapılmıştır (Büyüköztürk vd., 2009). Öğrenci çizimleri önce kodlanmış ardından kodlar belirli kategoriler ve temalar altında toplanmıştır. Elde edilen bu kodların, kategorilerin ve temaların frekans dağılımları oluşturularak tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca kuvvet ile ilgili olarak belirlenen temalar ve kategoriler örnek öğrenci resimleri ile birlikte detaylı olarak incelenmiştir.

Verilerin analizinde ilk olarak iki araştırmacı tarafından tüm resimler incelenmiştir. Kuvvet kavramı ile ilişkili olmayan resimler veri setinden çıkarılmıştır. Veri setindeki diğer çizimler ise numaralandırılarak sıralanmıştır. Daha sonra iki araştırmacı ayrı ayrı resimleri kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar arasında kodlama tutarlılığının hesaplanması için ortak kodlama yapılan çizim sayısı, ortak kodlanan ve farklı kodlanan çizim sayılarının toplamına bölünmüştür (Miles ve Huberman, 1994). Bu yöntem ile kodlayıcılar arasındaki tutarlılık %97,8 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç araştırmacılar arasında kodlama tutarlılığı olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar arasında görüş birliğine varılamayan çizimler için ise üçüncü bir uzmandan görüş alınarak çizime ait kod belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler istedikleri sayıda resim çizebildikleri için toplam çizim sayısı öğrenci

sayısında fazladır. Bu sayede öğrencilerin kuvvet kavramına ilişkin algıları derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin çizimlerini yazılı olarak açıklamaları çizimlerin yorumlanmasını ve kodlanmasını kolaylaştırmıştır. Araştırmacılar kodları ortak anlamlarına göre kategori ve tema başlıkları altında toplamıştır.

Bulgular

Öğrencilerin gerçekleştirildiği çizimlerin araştırmacılar tarafından kodlanmasının ardından ortaya çıkan kodlar, kategoriler ve temalar Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Kuvvet Kavramı ile ilgili Kod, Kategori ve Temalar

Verilerin analizi sonucunda 14 kod tespit edilmiştir. Şekil değiştirme, yön değiştirme, hızlanma, yavaşlama, hareket ettirme, durdurma, döndürme, sallanma durumlarının tümü kuvvetin cisimlere etki etmesi sonucunda oluşur. Bu nedenle bu kodlar kuvvetin cisimler üzerinde etkisi kategorisi altında toplanmıştır. İtme ve çekme, Milli Eğitim Bakanlığı Fen Bilimleri Öğretim Programında (2018) birer kuvvet türü olarak ifade edildiği için kuvvet türü kategorisi altında toplanmıştır. Miknatısların başka cisimleri çekmesi, miknatısların birbirini çekmesi ve miknatısların birbirini itmesi manyetik kuvvetin etkileridir. Bu nedenle

belirlenen bu kodlar bu kategori altında toplanmıştır. Son olarak mıknatıs kodu ise manyetik kuvvetin kaynağı olduğundan bu kategori altında toplanmıştır.

Kuvvetin cisimler üzerine etkisi ile kuvvet türü kategorilerinin ortak özelliği temas gerektiren kuvvetler ile ilgili olmalarıdır. Manyetik kuvvetin etkisi ile manyetik kuvvetin kaynağının ortak özelliği ise temas gerektirmeyen kuvvetler ile ilgili olmalarıdır. Bu nedenle de bu temalar altında toplanmıştır.

Tablo 1’de bu kod, kategori ve temaların frekans dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1. Kuvvet ile ilgili kod, kategori ve tema frekansları

Kavram	Tema	Kategori	Kod	Frekans
Kuvvet	Temas Gerektiren Kuvvet	Kuvvetin	Şekil Değiştirme	12
			Yön Değiştirme	12
		Cisimler	Hızlandırma	7
			Sallama	7
		Üzerinde Etkisi Yavaşlatma	Hareket Ettirme	5
			Döndürme	5
		Durdurma	İtme	3
			Çekme	48
		Tema Toplam		23
				128
	Temas Gerektirmeyen Kuvvet	Manyetik	Mıknatısların Başka Cisimleri Çekmesi	35
			Kuvvetin Etkisi Mıknatısların Birbirini Çekmesi	27
	Kuvvetin	Manyetik	Mıknatısların Birbirini İtmesi	26
			Mıknatıs	23
	Kaynağı	Tema Toplam		111
				239
	Kodlanamayan/İlgisiz çizim	Toplam		22
				261

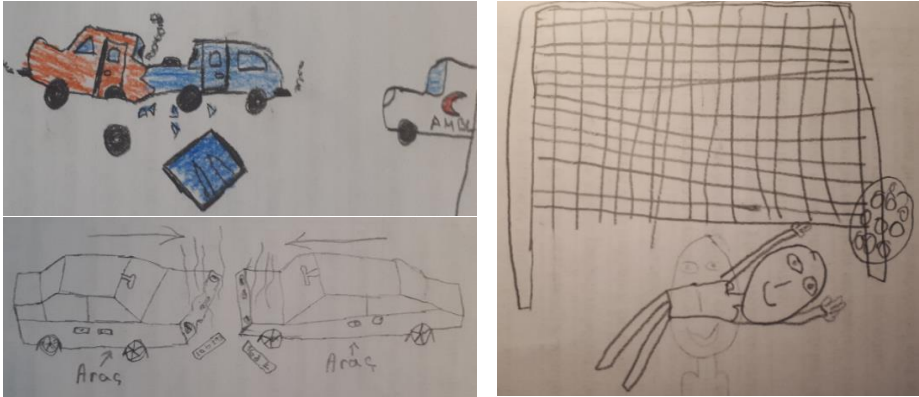
Araştırmada toplam 261 çizim incelenmiştir. Bu çizimlerden 22’si kodlanamamıştır. Geriye kalan 239 çizim belirli bir kod altında toplanmıştır. Araştırmada öğrenci çizimlerinin en fazla toplandığı kod “itme”, kategori “manyetik kuvvetin etkisi”, tema ise “temas gerektiren kuvvet”tir. Ayrıca öğrenci çizimlerinin “mıknatısın başka cisimleri çekmesi”, “mıknatısın birbirini çekmesi”, “mıknatısın birbirini itmesi”, “mıknatıs”, “çekme”, “şekil değiştirme” ve “yön değiştirme” kodlarında,

“kuvvet türü” kategorisinde ve “temas gerektirmeyen kuvvet” temasında da sıklıkla toplandığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin en az toplandığı kod “durdurma”, kategori “manyetik kuvvetin kaynağı”, tema ise “temas gerektirmeyen kuvvettir”.

Bir sonraki bölümde her bir tema ve kategori ile ilgili öğrenci çizimleri detaylı olarak incelenmiştir.

Temas Gerektiren Kuvvet Teması - Kuvvetin Cisimler Üzerindeki Etkisi Kategorisi Kodları ile İlgili Örnek Çizimler

“Temas gerektiren kuvvet” teması, “kuvvetin cisimler üzerindeki etkisi” kategorisi altında yer alan “şekil değiştirme, yön değiştirme, hızlandırma, yavaşlatma, hareket ettirme, durdurma, döndürme, sallama” kodlarına ilişkin örnek çizimler ve açıklamalar sırası ile verilmiştir. İlk olarak Şekil 2’de “şekil değiştirme” ve “yön değiştirme” koduna ilişkin örnek çizimler bulunmaktadır.

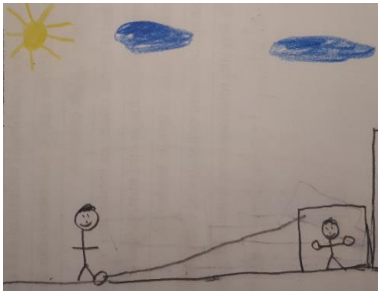
(a)

(b)

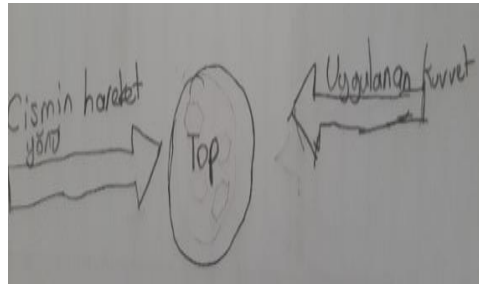
Şekil 2. a. Şekil Değiştirme (Çizim 17 ve Çizim 86) b. Yön Değiştirme (Çizim 68) Koduna İlişkin Örnek Çizimler

Öğrencilerin şekil değiştirme ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu çizimler incelendiğinde genellikle araç kazalarını öne çıkardıkları görülmektedir. 17 numaralı çizimi gerçekleştiren öğrenci “Kazalarda arabalar çarpışınca çok fazla kuvvet uygulanır ve arabaların önü yamulur” ifadesini

kullanmıştır. Ayrıca öğrencilerden bazıları şekil değiştirme ile ilgili yapmış oldukları çizimlerde süngerin ve oyun hamurunun “kuvvet uygulanarak sıkılması sonucunda şeklinin değiştirilmesi” durumunu resmetmişlerdir. Kimi öğrenciler de bir kalemin kırılması durumunu çizimlerinde ve açıklamalarında belirtmişlerdir. Yön değiştirme ile ilgili öğrencilerin gerçekleştirdiği çizimler incelendiğinde ise genellikle futbola ilişkin çizimler ağırlıklıdır. Örneğin çizim 68 için öğrenci “Kaleye doğru gelen topa kaleci kuvvet uygulayarak topun yönünü değiştirir” açıklamasını yapmıştır. Benzer biçimde çarpışan arabaları çizen bir öğrencide “Çarpışan arabalar birbiriyle çarpışınca kuvvet uygularlar yönler değişir” ifadesini açıklama kısmında kullanmıştır. İki öğrenci de tenis oynayan sporcuları çizmişlerdir. Bir tanesi çizmiş olduğu resmi açıklamak için “Raket ile topa vurarak topun yönünü değiştirebiliriz” ifadesini kullanmıştır. “Hızlandırma” ve “yavaşlatma” koduna ilişkin örnek çizimler Şekil 3’te verilmiştir.

(a)

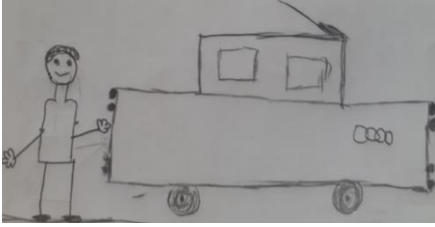
(b)

Şekil 3. a. Hızlandırma (Çizim 73) b. Yavaşlatma (Çizim 102) Koduna İlişkin Örnek Çizimler

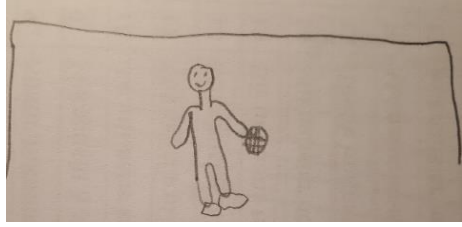
Öğrencilerin hızlandırma ve yavaşlatma kodu altında toplanan çizimleri incelendiğinde genellikle futbol/top ve oyuncak araba ile ilgili çizimler yaptıkları görülmektedir. 73 numaralı çizimi gerçekleştiren öğrenci “Futbol oynarken giden topa vurduğumuzda hızlanıp gol olur” ifadesini kullanmıştır. Bunun yanı sıra bazı öğrenciler oyuncak arabalar ile oynayan ve onları elleri ile hızlandıran çocukları resmetmişlerdir. Yavaşlatma kodu ile gerçekleştirilen çizim 102’de bir top üzerine etki eden kuvvetler çizilmiştir. Öğrenci çizim 102 için “Uygulanan kuvvet

cismin hareket yönüne ters. Onun için top yavaşlar” açıklamasını yapmıştır.

“Hareket ettirme” ve “durdurma” koduna ilişkin örnek çizimler Şekil 4’te verilmiştir.

(a)

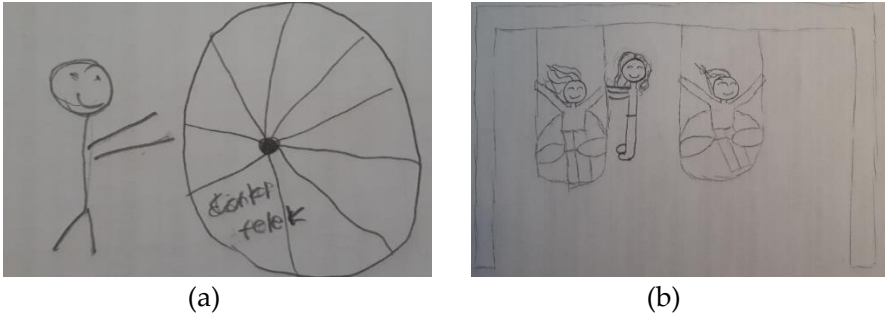

(b)

Şekil 4. a. Hareket Ettirme (Çizim 186) b. Durdurma (Çizim 39) Koduna İlişkin Örnek Çizimler

Öğrencilerin hareket ettirme kodu altında toplanan çizimleri incelendiğinde genellikle (3 çizim) arabaların hareket ettirilmesi ve durdurulması ile ilgili çizimler yaptıkları görülmektedir. 186 numaralı çizimi gerçekleştiren öğrenci “Duran arabaya kuvvet uygulayan adam arabayı hareket ettiriyor” ifadesini kullanmıştır. Bunun yanı sıra diğer öğrenciler futbol topunun ve oyuncak arabanın hareket ettirildiği durumları resmetmişlerdir. Durdurma kodu ile kodlanan çizimlerde araba ve top ile ilgili durumlar bulunmaktadır. Örneğin 39 numaralı çizimi gerçekleştiren öğrenci açıklama kısmında “Kaleci kuvvet uygulayarak topu durdurur” açıklamasını yapmıştır.

“Döndürme” ve “sallama” koduna ilişkin örnek çizimler Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. a. Döndürme (Çizim 145) b. Sallama (Çizim 96) Koduna İlişkin Örnek Çizimler

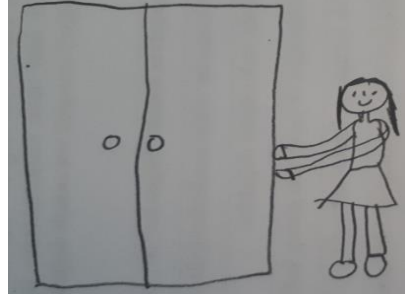
Öğrencilerin döndürme ile ilgili çizimlerde genellikle çarkıfelek isimli yarışmada bulunan ve çevrilen çarkı çizdikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra dönme dolabın dönmesi de çizimler arasında yer almaktadır. Örneğin 145 nolu çizimi yapan öğrenci açıklama kısmında “Adam çarkıfelek yarışmasında çarkı döndürüyor” ifadesini kullanmıştır. Sallama kodu ile kodlanan çizimler detaylı incelendiğinde ise tamamının salıncakta birbirini sallayan kişileri içerdiği görülmüştür. Bunun dışında kuvvetin sallama etkisini betimleyen farklı bir çizime rastlanmamıştır. Çizim 96’yı çizen bir öğrenci açıklama kısmında “Ablası kuvvet uygulayıp kardeşlerini sallıyor” ifadesini kullanmıştır.

Temas Gerektiren Kuvvet Teması - Kuvvet Türü Kategorisi Kodları ile İlgili Örnek Çizimler

Çalışmanın bu bölümünde “temas gerektiren kuvvet” teması, “kuvvet türü” kategorisi altında yer alan kodlara ilişkin örnek çizimler ve açıklamalar verilmiştir. Bu kategori altında “itme” ve “çekme” kodları bulunmaktadır. İtme koduna ilişkin 48 öğrenci çizim yaparken çekme kodu ile kodlanan 23 çizim gerçekleştirilmiştir. Şekil 6’da itme ile ilgili öğrencilerin gerçekleştirdiği çizimlere örnekler verilmiştir.

(a)

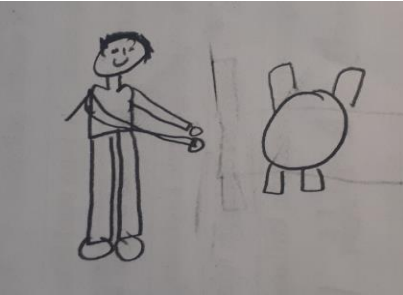

(b)

Şekil 6. İtme ile İlgili çizimler a. Bebek Arabası (Çizim 156) b. Dolap (çizim 72)

İtme ile ilgili çizimler incelendiğinde genellikle ev içerisinde yer alan pencere, dolap, sehpa, masa, sandalye gibi nesnelere uygulanan kuvvetin resmedildiği ve açıklama kısmında itme ile ilişkili açıklamalar yapıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra öğrenciler itme olarak açıkladıkları durumları sıklıkla bozulan/yakıtı biten arabaların, market arabalarının, bebek arabalarının ve oyuncaklarının itildiği durumlar ile resmetmişlerdir. Örneğin çizim 156 için “Annesi bebeğini bebek arabasına koymuş ve itiyor”, çizim 72 için ise “Kız odasındaki dolabını itiyor” açıklamaları yapılmıştır.

Çekme kodu ile kodlanan çizimlerin de itme kodu altında toplanan çizimlere benzer şekilde ağırlıklı olarak ev içinde bulunan eşyalar ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Şekil 7’de çekme ile ilgili çizim örnekleri verilmiştir.

(a)

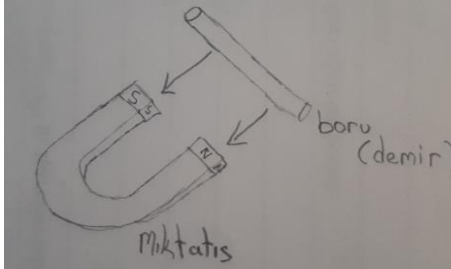
(b)

Şekil 7. Çekme ile İlgili Çizimler a. Sehpa (Çizim 63) b. Çekmece (Çizim 88)

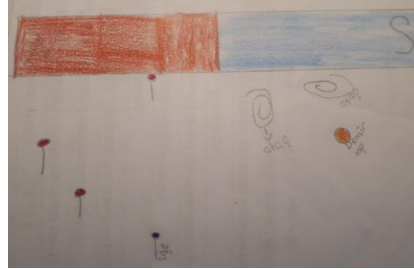
Çekme ile ilgili çizim yapan öğrencilerin çekmece, buzdolabı kapağı, pencere gibi ev içindeki eşyaların dışında halat çekme oyunu, ipe bağlı oyuncak arabanın çekilmesi gibi oyunlar ile ilişkilendirdikleri de görülmüştür. Ayrıca öğrenciler akıllı tahtanın açılması gibi sınıf ile ilişkilendirilen durumları da resmetmişlerdir. Çekme kodu ile kodlanan çizimlere yapılan açıklamalar ise “Sehpanın yerini değiştirmek için abim sehpayı çekiyor” (çizim 63) ve “Çekmeceyi çekerek açtım ve içinden defterimle kalemrimi aldım” (çizim 88) biçiminde olmuştur.

Temas Gerektirmeyen Kuvvet Teması - Manyetik Kuvvetin Etkisi Kategorisi Kodları ile İlgili Örnek Çizimler

Çalışmanın bu bölümünde “temas gerektirmeyen kuvvet” alt teması, “manyetik kuvvetin etkisi” kategorisi altında yer alan kodlara ilişkin örnek çizimler ve açıklamalara yer verilmiştir. Şekil 8’de “mıknatısların başka cisimleri çekmesi” kodu ile ilgili öğrencilerin gerçekleştirdiği çizimlere örnekler verilmiştir.

(a)

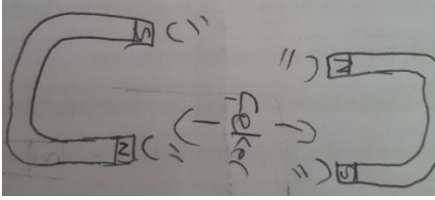
(b)

Şekil 8. Mıknatısların Başka Cisimleri Çekmesi a. Demir Boru (Çizim 93) b. Ataç, İğne, Demir Top (Çizim 153)

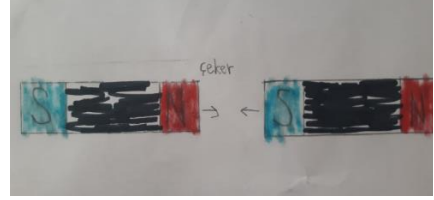
Öğrencilerin “mıknatısların başka cisimleri çekmesi” kodu ile kodlanan çizimleri incelendiğinde U mıknatıs ve çubuk mıknatısın her ikisinin de kullanıldığı görülmüştür. Resimler detaylı olarak incelendiğinde ise çubuk mıknatısın bir cismi çektiği çizim sayısının (8 çizim), U mıknatısa göre oldukça az olduğu (27 çizim) görülmüştür. Çekilen cisimler arasında çivi, metal para, toplu iğne, metal bilye, ataş, demir, anahtar, oyuncak araba, metal kaşık ve bıçak ile makas

bulunmaktadır. Gerçekleştirilen iki çizimde ise öğrenciler açıklama kısmında mıknatıslar tarafından “demir, nikel ve kobalt”ın çekildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin bu kod ile ilgili olan tüm çizimlerinde çubuk ve U mıknatısların iki kutbunun da belirtildiği görülmüştür. Açıklama kısımları incelendiğinde ise çizim 93’te “Mıknatıs demir bir boruyu çekip kuvvet uyguluyor”, çizim 153’te ise “Mıknatıs ile iğne, ataç, demir topu çekebiliriz. Mıknatıs çektiği için kuvvet uygular” ifadeleri yer almaktadır.

Şekil 9’da “mıknatısların birbirini çekmesi” kodu ile ilgili öğrencilerin gerçekleştirdiği çizimlere örnekler verilmiştir.

(a)

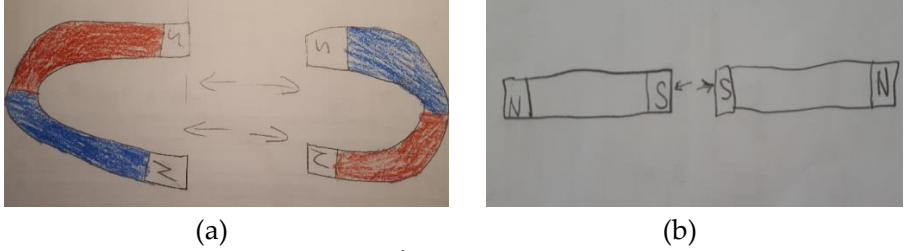

(b)

Şekil 9. Mıknatısların Birbirini Çekmesi a. U Mıknatıs (çizim 59) b. Çubuk Mıknatıs (Çizim 128)

Öğrenciler “mıknatısların birbirini çekmesi” durumunu resmederken U mıknatısları ve çubuk mıknatısları kullanmışlardır. Bu çizimlerden sadece bir tanesinde çubuk mıknatıs ile U mıknatısın birbirini çekmesi durumu vardır. Diğer tüm çizimlerde ya iki U mıknatıs (14 çizim) ya da iki çubuk mıknatıs (12 çizim) birbirini çekmektedir. Açıklama kısmında is çizim 59 için “Zıt kutuplar birbirini çeker”, çizim 128 için ise “Zıt kutuplu mıknatıslar birbirini çekerek kuvvet uygular” ifadesi yer almaktadır.

“Mıknatısların birbirini itmesi” kodu altında toplanan çizimlere örnekler ise Şekil 10’da verilmiştir.

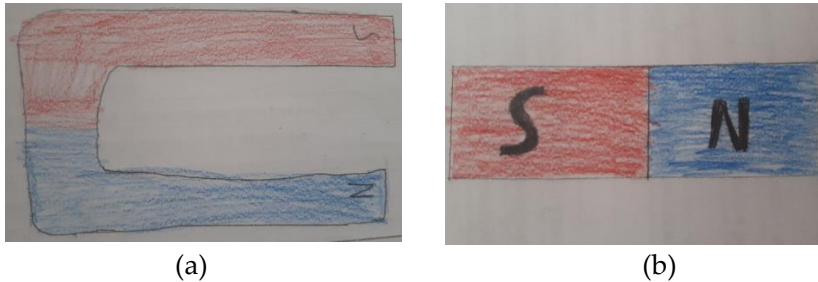

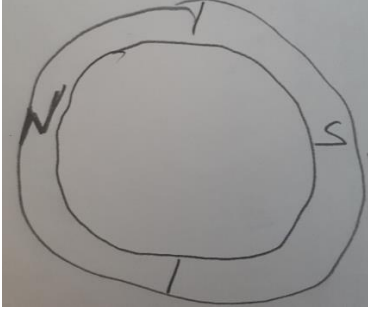
Şekil 10. Mıknatısların Birbirini İtmesi a. U mıknatıs (Çizim 51) b. Çubuk Mıknatıs (Çizim 27)

“Mıknatısların birbirini çekmesi” kodu ile ilişkilendirilen çizimlere benzer şekilde “mıknatısların birbirini itmesi” ile ilgili kodun atında toplanan çizimlerde U mıknatıs (14 çizim) ve çubuk mıknatısların (12 çizim) her ikisi de kullanılmıştır. Fakat bir önceki durumdan (çekme) farklı olarak çubuk ve U mıknatısın birlikte olduğu bir çizim gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca iki öğrenci U mıknatısların birbirini çektiği durumu oklar ile ifade etmiş fakat mıknatısların kutuplarını belirtmemiştir. Açıklamalar incelendiğinde çizim 51 için “Aynı kutupları birleştiremeyiz, birbirini iter”, çizim 27 için “Aynı kutuplar birbirini iter” ifadeleri kullanılmıştır.

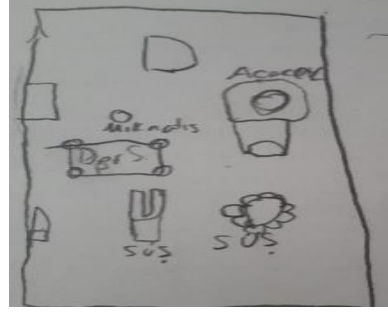
Temas Gerektirmeyen Kuvvet Teması - Manyetik Kuvvetin Kaynağı Kategorisi Kodları İlgili Örnek Çizimler

Çalışmaya katılan 26 öğrenci resimlerinde sadece mıknatısın olduğu çizimleri gerçekleştirmiştir. Öğrenciler kuvvet kavramını mıknatıs ile açıklamaya çalışmışlardır. “Mıknatıs” kodu ile kodlanan çizimlere ilişkin örnekler Şekil 11’de verilmiştir.

(c)

(d)

Şekil 11. a. U Mıknatıs (Çizim 13) b. Çubuk Mıknatıs (Çizim 210) c. Halka Mıknatıs (Çizim 22) d. Magnet (Buzdolabı Süsü) (Çizim 5)

Öğrencilerin 9 tanesinin U mıknatıs, 5 tanesinin çubuk mıknatıs 3 tanesinin halka mıknatıs, 1 tanesinin disk (yuvarlak) mıknatıs ve 6 tanesinin de magnet (buzdolabı süsü) çizmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada 4. sınıf öğrencilerinin kuvvet kavramı ile ilgili algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin zihinlerinde kuvvetin etki ettiği cisim ile temas etmesi yönü ağır basmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin kuvvetin cisimlere temas etmeden de etki edebileceği bilgisine sahip olduğu anlaşılmıştır. Öğrencilerin bu bilgiyi edinmesinde 4. sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında mıknatıslara yer verilmesinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin kuvvetin cisimleri itmesi özelliğini sıklıkla ifade ettikleri fakat kuvvetin cisimleri durdurma özelliğini aynı sıklıkla ifade etmedikleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin zihinlerinde kuvvet ile ilgili kapsayıcı algılarının oluşabilmesi için kuvvetin cisimleri durdurma özelliğini vurgulayan örnek ve etkinliklere yer verilmelidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Fen Bilimleri ders kitabı (Yaman, Akan, Doğan ve Sarı, 2019) incelendiğinde “Kuvvetin Etkileri” ünitesinde yer alan örneklerde ve etkinliklerde kuvvetin cisimleri hareket ettirme özelliğine sıklıkla yer verildiği fakat durdurma özelliğine aynı sıklıkla yer verilmediği tespit edilmiştir. Kitapta hareket ettirme kelimesi 15 kez geçmektedir fakat durdurma kelimesi dört kez geçmektedir.

Öğrenci çizimlerinde yer alan örneklerin ders kitaplarında yer alan örnekler ile paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Ders kitaplarında oyuncak/gerçek araba, sünger, oyun hamuru ve tenis ile ilgili örnekler rastlanmıştır. Benzer örnekler öğrenci çizimlerinde de rastlanmıştır. Bu sonuç ders kitabında verilen örneklerin öğrencilerin kuvvet algılarının oluşmasında önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Ders kitaplarında araba çarpışmaları, kalem kırılması, futbol oyunu, çarkifelek ve dönme dolap ile ilgili örnekler ve etkinliklere rastlanmamıştır. Öğrencilerin çizimlerinde ise bu örnekler rastlanmıştır. Bu çizimlerde öğretmenlerin derste verdiği örneklerin ve öğrencilerin günlük hayatta ilgisini çeken durumların etkisi olduğu düşünülmüştür. Bu durumdan yola çıkarak öğretmenlere çeşitli etkinlikler önerilebilir. Öğrencilerin kuvvet algısında sporun özellikle futbolun önemi olduğu anlaşılmaktadır. Popüler bir spor olması nedeni ile öğrenciler kuvvet ile futbolu ilişkilendirmiştir. Bu nedenle öğretim etkinliği olarak öğretmenlere futbol, basketbol gibi öğrencilerin ilgisini çeken sporlarda topların hareketi, bir haltercinin halteri kaldırması gibi örnekler yer verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, öğrencilere cansız mankenlerle gerçekleştirilen çarpışma testleri izletilebilir. Bu etkinlik ayrıca emniyet kemerinin önemi konusunda farkındalık oluşturmada da etkili olabilir. Tüm bunlara ek olarak, öğretimde kuvvetle ilgili yaşam temelli ve bağlam temelli drama etkinliklerine yer verilebilir (Yıldırım ve Gültekin, 2017; Bülbül ve Aktaş, 2013).

Araştırmada temas gerektirmeyen kuvvet teması ve manyetik kuvvetin etkisi kategorisi ile ilgili öğrenci çizimleri incelendiğinde, öğrencilerin mıknatısın başka cisimleri çekmesi ile ilgili çizimlerde özellikle U mıknatısı kullanmaları ve mıknatısların kutuplarını göstermeyi unutmamaları dikkat çekicidir. Kuvvetin cisimler ile temas etmeden de etki edebileceğinin anlaşılması açısından öğretim programında 4. sınıfta “Kuvvetin Etkileri” ünitesi içinde “Mıknatısların Uyguladığı Kuvvet” bölümüne yer verilmesinin yararlı olduğu söylenebilir. Bu konunun öğretimi için etkinlik olarak çubuk ve U mıknatıs ile sınıf ortamında farklı cisimleri çekip çekmeme durumlarının incelenmesi önerilebilir. Öğrencilerin mıknatısların birbirini itme ve çekme durumu ile ilgili çizimleri incelendiğinde öğrencilerin çubuk-çubuk veya U mıknatıs-U mıknatıs çekme-itme durumlarını çizdiği

gözlenmiştir. Bu çizimlerden öğrencilerin mıknatıslar arasındaki itme ve çekme durumunu özdeş mıknatıslarda olan bir durum olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle öğrencilere bu konunun öğretimi için çubuk ve U mıknatısların birbirini itme-çekme durumları ile ilgili uygulamalar yaptırılabilir. Araştırmada öğretim programında tanımlanmış olmasına rağmen mıknatısların günlük hayattaki kullanım alanları ile ilgili öğrenci çizimlerine rastlanmamıştır. Öğrencilerin kuvvet ile ilgili geniş bir algılarının oluşabilmesi için mıknatısların günlük hayattaki kullanımı ile ilgili örneklerin üzerinde durulması önerilmektedir. Örneğin iki yuvarlak mıknatıs, bir kalem pil ve bir de yay kullanılarak sınıf içinde bir maglev treni modeli yapılabilir. Ardından bu tren ile ilgili bir video izletilebilir (Criado and Alamo, 2016).

Araştırma sonuçları bir bütün olarak incelendiğinde öğrencilerin kuvvet ile ilgili algılarının kapsamlı olduğu söylenebilir. Bu durum 4. sınıf öğretim programının, ders kitaplarının ve sınıfta yapılan öğretimin öğrencilerde kuvvet algısı oluşturmada etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Buna rağmen öğrencilerin kuvvet algısında güçlendirilmesi gereken noktaların olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu noktalar ile ilgili önerilen örnekler ve etkinlikler öğretmenler tarafından hem sınıf ortamında hem de Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim etkinlikleri olarak kullanılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Determination of Primary School Students'
Perceptions about Force with the Help of Drawing**

*

Mustafa Çoramık– Erdoğan Özdemir
Balıkesir University- Cumhuriyet University

Physics, which is interested in the basic principles of the universe, is a fundamental science that enables people to understand the universe. The basic principles of Newton laid the foundation of physics. These principles explain the force and its relationship with motion. It is known that understanding the basic principles of Newton is a precondition for understanding physics. Therefore, the topic of force and its effects is included in primary schools' education curriculum. When the curriculum of different countries are examined, it is understood that the students who are introduced to the physics course for the first time are aimed to have a scientific perception about force. On the other hand, it is detected that the conceptual understanding of students is low about this important concept. In addition, this lack of conceptual understanding about force causes a lot of unscientific thoughts about the other physics concepts for students. This case makes it difficult for students' understanding physics. In this research, it is aimed to determine the primary students' perceptions about the force which is a very important concept for teaching physics. For the purpose of the research, the problem statement is as follows; "How are the students' perceptions about force concept?"

Phenomenology was used as a research method in this research. The research sample was detected with the criterion sampling method which is preferred in quantitative researches. The research sample has composed of 113 4th degree primary school students. 55.75 (f=63) percent of these participants are girls and 44.25 (f=50) percent of these participants are boys. 81.42 (f=92) percent of these students are 10 and 18.58 (f=21) percent of them are 11 years old. The following question has been asked participants: "Explain the concept of force with a drawing". Data were analysed with content analysis. 261 drawings of students were

examined and 239 of these were coded. After that, these codes were grouped into certain categories and themes. The coding consistency between the two researchers was calculated as 97.8 %. Percentage of these codes, categories, and themes obtained with content analysis were presented with tables in this research. Additionally, these themes and categories about force were explained in detail with sample student drawings.

As a result of the analysis, 14 codes, four categories (the effect of force on objects, the type of force, the effect of magnetic force and the source of magnetic force), and two themes (the contact force and the non-contact force) were determined. Distribution of the codes to themes as follows; The codes of "deformation", "change of direction", "acceleration", "deceleration", "moving", "stopping", "rotation", and "swinging" were grouped under the category of "the effect of force on objects". Codes of "push" and "pull" were grouped under the category of "the type of force". Codes of "attracting the different objects with magnets", "attracting magnets to each other" and "magnets repel to each other" were grouped under "the effect of magnetic force". The code of "magnet" was also grouped under "the source of magnetic force". The "push", "the effect of magnetic force", and "the contact force" are the most gathered code, category, and theme of the students' drawings in this research. Other codes and categories which students' drawings are collected frequently are as follows: "attracting magnets to each other", "magnets repel to each other", "magnet", "pull", "deformation" and "change of direction" (codes) and "the type of force" (category). On the other hand, code, category, and theme in which student's drawings are collected rarely are as follows: stopping (code), the source of magnetic force (category), and the non-contact force (category).

The necessity of contact for force is the dominant perception of the students about force. On the other hand, it is also detected that students have got the knowledge of force can affect objects without contact. In the research, pushing the object was detected as one of the properties of the force frequently. But, stopping the object was detected as one of the properties of the force rarely. Samples that emphasizing the stopping feature of force should be included to form inclusive perceptions about force in students' minds. According to students' drawings, football is

important for the perception of force. For this reason, it is recommended teachers to give examples of sports to the students as a teaching activity in the lessons. For example, throwing the ball, lifting the barbell, etc. In addition, students can be watched crash tests with inanimate dummies. In addition to all these, life-based and context-based drama activities related to power can be included in teaching.

According to students' drawings, students think that only identical magnets can push and pull each other. Pulling and pushing activities with a bar magnet and a horseshoe magnet can be performed to prevent this perception. Additionally, giving samples in the lessons about using magnets in daily life can affect positively students' wide perception of magnetic force (e.g. maglev train).

Kaynakça / References

- Babaoğlu, G. ve Keleş, Ö. (2018). 6. sınıf öğrencilerinin “yıldız” “gezegen” “ay, dünya ve güneş” kavramlarına yönelik algılarının belirlenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 127-145.
- Bartoszeck, A. B. ve Bartoszeck, F. K. (2017). Brazilian primary and secondary school pupils' perception of science and scientists. *European Journal of Educational Research*, 6(1), 29-40. doi: 10.12973/eu-jer.6.1.29.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Bülbul, M.Ş. ve Aktaş, G. (2013). Fizik dersleri için bağlam temelli drama uygulamaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1). 381-389.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Criado, C. ve Alamo (2016). World's simplest electric train. *American Journal of Physics*. 84(1), 21-25.
- Çilesiz, Ş. (2011). A phenomenological approach to experiences with technology: Current state, promise, and future directions for research. *Educational Technology Research and Development*, 59(4), 487-510.

- Demirci, S., Yılmaz, A ve Şahin, E. (2016). Lise ve üniversite öğrencilerinin atomun yapısı ile ilgili zihinsel modellerine genel bir bakış. *Türkiye Kimya Derneği Dergisi Kısım C: Kimya Eğitimi*, 1(1), 87-106.
- DfCELLS (2008). Science in the national curriculum for Wales. Welsh Assembly Government.
- DfE (2013). Science programmes of study: Key stages 1 and 2 National Curriculum in England.
- Doug, C. (2010). *High school students' perceptions of physics*. Unpublished Master Thesis. University of Lethbridge, Canada.
- Driver, R. ve Easley, J. (1978). Pupils and paradigms: A review of the literature related to concept development in adolescent science students. *Studies in Science Education*, 3, 61-84.
- Finegold, M. ve Gorsky, P. (1988). Learning about forces: simulating the outcomes of pupils' misconceptions. *Instructional Science*, 17, 251-261.
- Halloun, I.A ve Hestenes, D. (1985). Common sense concepts about motion. *American Journal of Physics*, 53, 1056-1065.
- Harman, G. ve Çökelez, A. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının kimya, fizik ve biyoloji kavramlarına yönelik metaforik algıları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 46, 75-95.
- Harrison, A. G. ve Treagust, D.F. (1996). Secondary students' mental models of atoms and molecules: Implications. *Science Education*, 80(5), 509-534.
- Karaçam, S. ve Gürsel, Ü. (2017). Lise öğrencilerinin sıvılarda kaldırma kuvveti kavramına yönelik görsel imgeleri ve imgenin kökenleri. *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 41, 336-345.
- Kızılcık, H.S. (2013). Öğretmen adaylarının bazı eş anlamlı fizik terimleri arasındaki tercihlerinin kavramsal algılamayla ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 266-278.
- Koray, Ö. ve Tatar, N. (2003). İlköğretim öğrencilerinin kütle ve ağırlık ile ilgili kavram yanlışları ve bu yanlışların 6., 7. ve 8. Sınıf düzeylerine göre dağılımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(13), 187-198.
- Kurt, H. S. ve Sarı, M. (2018). Metaphorical perceptions of physics teacher candidates about some concepts of electricity. *Erciyes Journal of Education*, 2(1), 64-90.
- Kuru, İ. ve Güneş, B. (2005). Lise 2. sınıf öğrencilerinin kuvvet konusundaki kavram yanlışları. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 1-17.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

- MEB Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıflar). Ankara (2018).
- Muştu, Ö. E. ve Ucer, S. (2018). Ortaokul öğrencilerinin atom kavramına ilişkin bilimsel yapılarının çizim tekniği ile incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 15(2), 985-995.
- Narjaikaew, P. (2012). Alternative conceptions of primary school teachers of science about force and motion. *Social and Behavioral Sciences Symposium, 4th International Science, Social Science, Engineering and Energy Conference 2012 (I-SEEC 2012)*, Thailand.
- Özsevgeç, L. C. Yurtbakan, E. ve Uludüz, Ş. (2019). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin “kütle ve ağırlık” kavramlarına yönelik yanılgılarının giderilmesinde kavram karikatürlerinin etkisi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 7(1), 51-67.
- Rakbamrung, P., Thepnuan, P. ve Nujenjit N. (2015). Use of a system thinking learning force and motion concept in physics for nurse course. *7th World Conference on Educational Sciences, (WCES-2015)*, 05-07 February 2015, Novotel Athens Convention Center, Athens, Greece.
- Şahin, Ş. (2020). Öğrenci, öğretmen ve müdürlerin sevgi, demokrasi ve öğrenci merkezli eğitim algıları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Şimşek, D., Yurtcan, M.T. ve Oktay, Ö. (2019). Fen bilgisi öğretmeni adaylarının kuvvet ve hareket konularındaki kavram yanılgıları. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 195-214.
- Turgut, H., Öztürk, N. ve Eş, H. (2017). Üstün zekâlı öğrencilerin bilim ve bilim insanı algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 423-440.
- Yalçın, M. ve Erginer, A. (2014). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul müdürü algılarına ilişkin yaptıkları çizimler. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 270-285.
- Yaman, E. Akan, R. Doğan ve M. Sarı, Ö. (2019). *İlkokul fen bilimleri 4 ders kitabı*. Devlet Kitapları 2. Baskı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6.Baskı). Seçkin Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, G. ve Gültekin, M. (2017). İlkokul 4. Sınıf fen ve teknoloji dersinde bağlam temelli öğrenme uygulamaları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 81-101.
- Yürümezoğlu, K. Ayaz, S. ve Çökelez, A. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin enerji ve enerji ile ilgili kavramları algılamaları.

Necatibey Eğitim Fakóltesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi,
3(2), 52-73.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

oramık, M. ve zdemir, E. (2021). İlkokul ğrencilerinin kuvvet kavramına ilişkin algularının çizim yardımı ile belirlenmesi. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5516-5541. DOI: 10.26466/opus.937992.

Küresel Yetkinlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlama Çalışması¹

DOI: 10.26466/opus.861584

*

Cansu Karaca Akarsu * - Murat Özdemir **

* Okul Müdürü, Bahçeşehir Koleji, Ankara/Türkiye

E-Posta: sukaraca@yahoo.com

ORCID: [0000-0001-5700-7877](https://orcid.org/0000-0001-5700-7877)

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: mrtozdem@hacettepe.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1166-6831](https://orcid.org/0000-0002-1166-6831)

Öz

Bu araştırmada Brantley-Todd (2017) tarafından geliştirilen 'Küresel Yetkinlik Ölçeği-KYÖ'nün Türk kültürüne uyarlanması ve öğretmen verisine dayalı olarak ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amaçlanmıştır. Araştırmada tarama deseni kullanılmıştır. Bu doğrultuda, betimsel yöntem uygulanmış ve nicel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma verileri 2019-2020 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Ankara ili merkez ilçelerinde çalışmakta olan öğretmenlerden elde edilmiştir. Bu araştırma iki farklı çalışma grubu ile iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşama olan pilot çalışma Ankara ilinde kamu ve özel ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan toplam 200 öğretmenle yürütülmüştür. İkinci aşama olan ana uygulamada ise Ankara ili dokuz merkez ilçesindeki kamu ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan 406 öğretmenle, çalışma yürütülmüştür. KYÖ'ye ait veri setleri çeşitli varsayımlar açısından analize uygunluğu incelendikten sonra geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın pilot aşamasında ölçeğin geçerliği açmılayıcı faktör analizi (AFA) ile test edilmiştir. AFA analizi sonucunda ölçeğin, iletişim becerileri, açık fikirlilik, kendilik bilgisi ve problem çözme stilleri olarak isimlendirilen 4 faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Ardından ana uygulamada KYÖ'nün yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. KYÖ'nün güvenilirliği ise Cronbach's Alfa katsayısı hesaplanarak değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda kuramsal temellerle uyum gösterdiği tespit edilen 32 maddelik KYÖ'nün öğretmen görüşleri doğrultusunda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Eğitim, Küresel Yetkinlik, Küresel Yeterlilik, Küresel Farkındalık, Ölçek Uyarlama.

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığındaki "Okul Müdürünün İnovasyon Yeterlikleri ile Öğretmenlerin Küresel Yetkinlikleri Arasındaki İlişki" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Turkish Adaptation Study of the Global Competence Scale²

*

Abstract

This study aims to adapt the Global Competence Scale developed by Brantley-Todd (2017) to Turkish culture and to test the validity and reliability of the scale based on teacher data. Survey design was used in the research. In this direction, descriptive method was applied and quantitative research techniques were used. Research data were obtained from teachers working in the central districts of Ankara in the second term of the 2019-2020 academic year. The study was carried out in two stages with two different study groups. The pilot study, which is the first phase, was carried out with a total of 200 teachers working in public and private secondary education institutions in Ankara. In the second phase which is the main implementation, the study was carried out with 406 teachers working in public secondary education institutions in nine central districts of Ankara. Validity and reliability studies were carried out after the data sets belonging to the Scale were examined for their suitability to analysis in terms of various assumptions. In the pilot phase of the study, the validity of the Scale was tested by exploratory factor analysis (EFA). As a result of EFA analysis, the 4-factor structure of the scale named as communication skills, open-mindedness, self-knowledge and problem solving styles was confirmed. Then, in the main application, the construct validity of the Scale was tested by confirmatory factor analysis (CFA). The reliability of Scale was evaluated by calculating Cronbach's Alpha coefficient. As a result of the analysis, it was concluded that the 32-item Global Competence Scale, which was determined to comply with the theoretical foundations, was a valid and reliable measurement tool in line with the teachers' opinions.

Keywords: *Global Education, Global Competence, Global Competency, Global Awareness, Scale Adaptation.*

² *This study was derived from the doctoral dissertation of the first author, under the supervision of the second author, entitled "The Relationship Between The School Principal's Innovation Qualifications And Teachers 'Global Competences'".*

Giriş

Dünyanın küçülmesi ile birlikte imkanlar ve imkansızlıklar, zenginlik ve fakirlik, adalet ve adaletsizlik, özgürlük ve baskı, eşitlik ve eşitsizlik, hoşgörü ve tahammülsüzlük gibi birbirine zıt unsurların gündelik yaşamda daha fazla bir arada olduğu bir çağ başlamıştır. Holton (2000) bu çağı küresel çağ olarak adlandırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi de giderek derinleşmektedir. Bu sebeple bir yandan eşitsizliklerle mücadele etmek bir yandan da küresel bir bilinç oluşturmak Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere çeşitli çok uluslu örgütün ana gündem maddelerinden biri halinde gelmiştir. Bu kapsamda 2015 yılında Birleşmiş Milletlere üye 193 ülke yoksulluğa son vermeyi, eşitsizliklerle mücadele etmeyi ve çevrenin korunmasını amaçlayan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını oy birliği ile kabul etmiştir. Daha adil, insanlığın ortak yararı için uğraşan, daha kapsayıcı bir dünya yaratmada en güçlü aracın eğitim olduğu fikriyle; herkes için nitelikli eğitime odaklanan 4. Amaç bilinçli bir şekilde okuma becerileri, matematik, fen bilimleri gibi temel bilgi ve becerilerin yanı sıra sürdürülebilir bir ortak yaşamın öğrenilmesinin önemini de vurgulamıştır (Schleicher, 2017). Bu doğrultuda Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), Küresel yetkinliği ilk olarak 2018 yılındaki sınavda ölçmek üzere değerlendirme kapsamına almıştır (OECD, 2018). PISA'nın küresel yetkinlik değerlendirmesi, eğitim aracılığıyla, ülkelere daha sürdürülebilir toplumlar yaratabilmek için ihtiyaç duydukları verileri sağlamaktadır. Eğitim sistemlerinin, gençlerin birbirlerinin ve yakın çevrelerinin ötesindeki dünyayı anlamaya ve uyumlu topluluklar oluşturarak eyleme geçmeyi teşvik eden öğrenim ortamları oluşturacak şekilde düzenlenmelerine dair çabalara kapsamlı bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır (OECD, 2018a).

Küresel yetkinlik (Global competence) terimi, uluslararası araştırmalar ve küresel eğitim ile ilgili olarak 20. yüzyılda sunulan fikirlerle pek çok bağlantıya sahipken, 2011'den önce neredeyse hiç kullanılmamıştır. Asya Topluluğu, "küresel yetkinlik" terimini, kendi Uluslararası Okulları Ağı için kullanmıştır (Boix-Mansilla ve Jackson, 2011). Boix-Mansilla ve Jackson (2011) bu kavramı tanıtmakta, detaylandırmakta ve küresel yetkinlik stratejilerinin lise müfredatına entegre edilmesinin gerekçesini sunmaktadır.

Küresel ve kültürlerarası bir bakış açısı geliştirmek, eğitimin hem dünya hem de kendi yaşamları için önemli ölçüde şekillendirilebildiği yaşam boyu

bir süreçtir. Okullarda öğrencilere çeşitli sosyal medya platformlarını ve bu platformlardan edinecekleri bilgiyi nasıl daha yetkin ve sorumluluk sahibi bireyler olarak kullanabileceklerinin öğretilmesinin önemini bunun yanı sıra öğrencilerin farklı halklar, diller ve kültürler için bir takdiri teşvik eden deneyimlere katılmalarına izin vererek kültürlerarası duyarlılığı ve saygıyı teşvik edecek ortamlar düzenlemelerinin önemini kimi yazarlarca altı çizilmektedir (Bennett, 2004; Sinicrope, Norris ve Watanabe, 2007). Bu konudaki öncü araştırmacılardan Boix-Mansilla ve Jackson (2011) okulların gençlerin toplumdaki ve dünyadaki yerlerini anlama yeteneklerini geliştirmek ve kendi fikirlerini oluşturmak ve harekete geçme yeteneklerini geliştirmek için benzersiz bir konuma sahip olmalarının önemini vurgulamaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda yetişen gençler için küresel yetkinliğin niçin başlıca bir yetkinlik olması gerektiği hususunda üç temel gerekçeden söz edilmektedir. Bu gerekçeler Boix-Mansilla ve Jackson'ın (2011) çalışmalarında; küresel ekonomi ve değişen iş talepleri, eşi görülmemiş çapta küresel göç, son olarak da iklim dengesizliği ve çevresel yönetim olarak sıralanmaktadır. Küresel yetkinliğin bir diğer gerekçesi de aynı zamanda dünyayı incelemenin değerine ve öğrencilerin öğrenmeye derinlemesine katılımına katkı sağlamaktır. Dünyadaki farklı kültürler, uluslararası sistemler ve küresel konular gibi günümüz dünyasının konuları öğrencilerin dikkatini çekerek öğrenmeye katkılarını artıracaktır (Mansilla ve Gardner, 2007).

Küresel yetkinliğin kavramsallaştırılması ve kuramsal temellerinin atılması konusunda Hanvey'in (1976) makalesi önemli bir rol oynamıştır. Hanvey (1976) bu makalesinde eğitimin bakış açısının gezegenin durumu ve kültürlerarası farkındalık, küresel dinamikler bilgisi ve insanın seçimlerinin farkındalığını içeren düşünce biçimleri geliştirmeye yönelik olması gerektiğini ifade etmektedir. Hanvey'in (1976) tanımında eğitim uluslar, kültürler ve medeniyetlerin incelenmesine odaklanmalıdır. Bu noktada Hanvey özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin çoğulcu toplumunu diğer halkların toplumlarıyla ilişkisini, birbirleriyle nasıl bağlantılı olduklarını, birlikte nasıl değiştiklerini ve bu süreçteki bireyin rolünü anlamaya odaklanan bir eğitim bakış açısı tarif etmektedir (Villereal, 2009). Ulaşılan kaynaklarda ilk olarak Kniep (1989), öğrencileri küreselleşmiş ve birbirine bağlı bir dünya için daha iyi bir şekilde hazırlama ihtiyacını belirlemiş ve öğrencileri bu gerçekliğe hazırlamak için bir sosyal bilgiler müfredatı oluşturmaya çalışmıştır (akt. Gaudelli ve Fernekes, 2004). Kniep, "kişinin tarihsel bir bakış açısı sağlamak,

model ve sistemleri algılamasına yardımcı olmak ve sosyal katılım için temel sağlamak” olarak özetlediği küresel sosyal bilgiler müfredatı için beş kavramsal tema öngörmüştür (Gaudelli ve Fernekes, 2004). Bunlar: dayanışma, değişim, kültür, kıtlık ve çatışma olarak sıralanabilmektedir. Kniep’e göre bu beş tema, öğrencilerin küresel bir bakış açısı ve çok kültürlü bir farkındalık geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Dahası, Kniep, sosyal bilgiler alanında dört küresel sorun kategorisi oluşturmuştur: Öğrencilerin çözüm geliştirmeyi öğrendikleri bu alanlar: sulh ve güvenlik, ulusal, uluslararası gelişim, çevre problemleri ve insan haklarıdır (Gaudelli ve Fernekes, 2004). Günümüzde de çoğu küresel sorun, bu dört kategoriden birinde incelenebilmektedir.

Reimers (2009), küresel yetkinliğin doğası üzerine şu görüşe sahiptir: Küresel yetkinlik, İnsanların yaşadıkları düz dünyayı anlamalarına yardımcı olan bilgi ve becerilerdir. Bunun yanı sıra küresel meseleleri ve olayları kavramayı ve bunlara hitap etmek için olanaklar yaratmayı sağlayacak disiplinler arası alanlara entegre olma becerileridir. “Düz dünya” ifadesi Friedman’ın (2005) okuyucunun dikkatini çekmek için bir metafor olarak kullandığı bir ifadedir. Friedman (2005) düz dünya metaforuyla internetin keşfi, kıtalararası fiber-optik kabloların döşenmesi vb. sebeplerle iletişimin hızlanması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin bireylerinin eşit şartlarda gelişmiş ülkelerdeki bireylerle rekabet edebileceğini iddia etmektedir. Yazar, internetin keşfi ve iletişim hızının artmasıyla birlikte küreselleşmenin yeni bir çağa girdiğini, bu durumun yıllar içinde dünyayı düzleştirdiğini ve bunu yapmaya devam edeceğini iddia etmektedir (Friedman, 2005). Boix-Mansilla ve Gardner ise “kendimizi ve temas ettiğimiz insanları, nesnelere ve durumları, çağdaş dünyamızın daha geniş matriksine yerleştirme kapasitesini ve eğilimini” vurgulayan “küresel bilinç” üzerine bir bakış açısı sunmuşlardır (Mansilla ve Gardner, 2007). Uluslararası Bakalorya Organizasyonu (IBO), hedeflerinden birini “uluslararası fikirlilik” geliştirmek, bu tanımın, dünyayı öğrenme için en geniş bağlam olarak değerlendiren, bir dizi konuda kavramsal anlayış geliştiren ve araştırma yapma, yansıtma, harekete geçme fırsatları sunan bir eğitim görüşü içerdiğini belirtmektedir (IBO, 2012).

Amerika Birleşik Devletleri’nde, öğrencileri küresel sahnede iş birliği yapmaya ve yarışmaya hazırlamanın önemini vurgulayan farklı çalışmalar da mevcuttur (Kagan ve Stewart 2004a, Kagan ve Stewart 2004b, Stewart,

2005, Wagner, 2008, Hersi, 2010, Darling-Hammond, 2010). Son yıllarda dünyadaki diğer ülkelerde de okul müfredatlarında öğrencilere daha fazla uluslararası anlayış aşımaya yönelik girişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, Maastrich Küresel Eğitim Bildirgesi'nde yer alan belgede, Avrupa Konseyi temsilcileri, "insanların gözlerini ve zihinlerini dünyanın gerçeklerine açmak ve herkes için insan hakları, eşitliğin sağlanması gibi onları daha adaletli bir dünya yaratmak için uyandırmak üzere tasarlanmış küresel eğitim" için bir çerçeve sunmuştur. Bu liderlerin görüşüne göre, küresel eğitimin insan hakları, sürdürülebilirlik, barış ve çatışmanın önlenmesi, kültürlerarasılık ve vatandaşlık eğitimi kapsadığı, ancak bunlarla sınırlı olmadığı düşünülmektedir (O'Loughlin ve Wegimont, 2002). Büyük Britanya'da, Uluslararası Kalkınma Departmanı, Birleşik Krallık okullarını Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler'deki okullara bağlayan Küresel Ortaklık Okulları programı aracılığıyla küresel kalkınma konularını resmi müfredata entegre etmeye çalışmıştır (Global partnership, 2019). İsveç'te, Küresel Vatandaş Programı öğrencileri, öğretmenleri ve okul liderlerini İsveç'in geleceği için önemli öneme sahip ülkeleri anlamaya hazırlamaktadır; Çin ve Hindistan'daki okullarla yapılan ortaklıkların, öğrencileri yurtdışından eğitimden sürdürülebilir kalkınmaya, kurumsal sosyal sorumluluk, ekonomi ve finansla uğraşmaya kadar dünyanın gerçek taleplerine hazırladığı düşünülmektedir. Hindistan'da, uluslararası eğitime yönelik çabalar eski şiddet karşıtı ve evrensel kardeşlik gelenekleri üzerine kuruludur. Hindistan'ın Okul Eğitimi için Ulusal Müfredat Çerçevesi, ulusal kimliği ve birliği teşvik eden bir okul müfredatı gerektirmektedir, aynı zamanda "tüm insanlığın refahı için uluslar arasında barışı ve anlayışı teşvik etme gerekliliği bilincini artırmaya" çalışmaktadır. Çerçeve, barış ve insan hakları eğitime yönelik özel müfredatlar önerilmiş olsa da uluslararası eğitimin mevcut konulara dahil edilmesini beklenmektedir (Boix-Mansilla ve Jackson, 2011; UNESCO, 2014 ve 2015).

2013 yılında devletler PISA'dan uluslararası değerlendirmelerinde küresel yetkinlik ile ilgili ölçütler geliştirme imkanlarının araştırılmasını talep etmişlerdir. Bu noktada küresel yetkinlik, insanların dünyayı başka bir gözle görmelerini ve farklı fikirleri, bakış açılarını, değerlerini takdir etmelerini sağlayan beceriler toplamı olarak adlandırılmaktadır (Schleicher, 2017). PISA, küresel yetkinlik kavramının bir hayat boyu öğrenme hedefi olarak ele alınması gerektiğini ve kavramın farklı boyutlardan oluştuğuna dikkat

çeker. Küresel yetkinlik, “küresel ve kültürlerarası meseleleri eleştirel olarak ve farklı açılardan çözümlenme, farklılıkların kişinin ve başkalarının algılarını, yargılarını ve düşüncelerini nasıl etkilediğini anlama ve farklı kültürlerle sahip başkalarıyla insan onuruna duyulan ortak saygı temelinde açık, uygun ve etkili iletişime geçebilme kapasitesi” olarak tanımlanır (OECD, 2018). Buna göre küresel yetkin sayılan bireyler; yerel olduğu kadar küresel ve kültürler arası konuları da araştırabilen, birbirinden farklı bakış açlarına ve çok farklı dünya görüşlerine saygı duyabilen, başkalarıyla saygılı bir şekilde etkileşime geçebilen, tüm bunların yanında insanlığın ortak refahı ve sürdürülebilir yaşam için harekete geçen kişilerdir (Boix-Mansilla ve Jackson, 2012; OECD, 2018). Bu tanım, insanların günlük yaşamlarında başarılı bir şekilde sürdürmeleri gereken küresel yetkinliğin dört hedef boyutunu özetlemektedir. Küresel yetkinliğin söz konusu boyutları bilgi, değerler, tutumlar ve becerilerdir.

Bilgi: Yerel ve küresel açıdan anlamlı konuları irdelemek: Bu boyut, insanların küresel bir konu hakkında görüşlerini oluştururken dünyaya dair bilgileriyle eleştirel düşünceyi birlikte yürütme becerisini tanımlamaktadır (OECD, 2018a). Küresel açıdan yetkin olarak tanımlanan öğrenciler, okulda edinilen bilgiyi ve düşünme becerilerini; yerel, kültürel ya da küresel bir konu hakkında sorular sormak, verileri ve iddiaları çözümlenmek, olguları açıklamak ve kendilerine ait bir duruş sergilemek için bir araya getirebilmelidirler (Boix-Mansilla ve Jackson, 2011). Bu öğrenciler ayrıca medyanın verdiği mesajlara erişirken, bu mesajları eleştirel olarak değerlendirip çözümlenebilmekte hatta yeni medya içerikleri üretebilir durumda olmalıdır (Buckingham, 2007; Kellner ve Share, 2005).

Değerler: Farklı bakış açılarını ve dünya görüşlerini anlamak ve takdir etmek: Bu boyut, küresel sorunları birbirinden çok farklı bakış açılarıyla ele alma niyeti ve kapasitesini vurgular (OECD, 2018a). Bireyler, farklı kültürlerin tarihi, değer yargıları, iletişim biçimleri, inançları ve adetleri hakkında bilgi edindikçe kendi bakış açılarının ve tutumlarının pek çok etki ile oluştuğunu ve başkalarının kendilerinininkinden tamamen farklı doğrulara sahip olabildiğini fark etmeye başlar (Hanvey, 1976; OECD, 2018a). Farklı bakış açıları ve dünya görüşleriyle bağ kurabilmek bireylerin başkalarının ve kendi kabullerinin ve çıkarımlarının irdelenmesini gerektirmektedir. Bu-

nunla birlikte bireyleri birbirinden farklı kılan nitelikleri tanıyan ve takdir eden kişiler gündelik hayatlarında adaletsizliği kabullenmeye daha az yatkın olurlar. Diğer yandan, bu değerleri içselleştiremeyen kişilerin “farklı” olanlara karşı önyargılı davranmaya daha yatkın olması mümkündür (Fennes and Hapgood, 1997; OECD, 2018a).

Tutumlar: Farklı kültüre sahip bireylerle açık, uygun şekilde ve etkili etkileşimlerde bulunmak: Küresel olarak yetkin bireyler davranışlarını ve iletişim tarzlarını farklı kültürlerden gelen bireylerle iletişim kurarken uygun şekilde ayarlayabilirler. Saygılı diyalog kurarak, karşısındakini anlamaya çalışır ve ötekileştirilmiş grupları da kapsamaya gayret ederler. Bu boyut, bireylerin açık, uygun ve etkili iletişim becerileri geliştirerek kültürler arası farklılıklar arasında bağ kurma kapasitesini vurgular (OECD, 2018a). “Açık” etkileşim, etkileşimde bulunan bireylerin diğerlerinin bakış açısına duyarlılık göstererek, ilgiyle yaklaşarak etkileşimde bulunma niyetini ifade eder. “Uygun şekilde” nitelemesi ise, tüm tarafların kültürel olarak normlarına gösterilen saygıya işaret eder. “Etkili” iletişimde ise, tüm katılımcılar kendilerinin doğru anlaşılmasına gayret eder ve diğerlerini de doğru anlayabilir (Barrett, Byram, Lazar, Mompoin-Gaillard ve Philippou, 2013).

Beceriler: Ortak esenlik ve sürdürülebilir kalkınma için harekete geçmek: Bu boyut, genç insanların toplumun etkin ve sorumlu üyeleri olarak aldıkları rollere odaklanır ve bireylerin yerel konular gibi küresel veya kültürler arası meselelere de çözüm üretme hazır bulunuşluklarına işaret eder. Gençlerin her durumda etkili olabileceğini savunur. Bu anlamda yetkin kişiler bilgili ve üzerinde düşünülmüş eylemlere girişmek için fırsatlar yaratır ve seslerinin duyulmasını sağlar. Harekete geçmek, kimi zaman insanlık onuru tehdit edilen bir arkadaşını savunmak, kimi zaman da okulda küresel çapta dahi olabilecek bir medya kampanyasına ön ayak olmak veya sosyal medya aracılığıyla göçmen sorunlarıyla ilgili kişisel görüşünü savunmak anlamı taşıyabilir. Küresel düzeyde yetkin olan bireyler, içinde yaşadıkları toplumun yaşam koşullarının iyileşmesi için ayırdıkları enerji kadar, daha adil, barışçıl, daha kapsayıcı ve çevresel sorunlara da duyarlı, sürdürülebilir bir dünya kurulmasına katkıda bulunmaya çalışır (OECD, 2018a).

Küresel yetkinliğe ilişkin uluslararası yazın incelendiğinde küresel yetkinliğin özellikle son yıllarda ele alınan bir kavram olduğu belirlenmiştir.

Küresel yetkinlik ile ilgili araştırmalar, iş dünyası (Adler ve Bartholomew, 1992; (Bismuth ve Edmundson, 1994; Miller 1994; Swiss Consulting Group 2002), mühendislik (Sangster, 1994) küresel sağlık (Wilson, 2012; Wilson vd. 2014), uluslararası çalışmalar (Jackson, 1994; Stohl, 1994), gazetecilik (Huebner, 1994) ve hukuk (Young, 1994) akt. Brantley-Todd, 2017) gibi birçok alana fayda sağlarken bir yandan da uluslararası eğitim bağlamında öncül araştırmalar yapılmıştır (American Council on Education's (ACE) Commission on International Education, 1998; Council on International Educational Exchange (CIEE), 1993; Hunter, White, Godbey, 2006; Lambert, 1994, akt. Brantley-Todd, 2017; Van Roekel, 2010). Eğitim bağlamında küresel yetkinlik kültürlerarası eğitim, küresel vatandaşlık eğitimi ve demokratik vatandaşlık eğitimi gibi farklı küresel eğitim modellerinin fikirlerine dayanmaktadır (UNESCO, 2014a; Council of Europe, 2016).

Küresel yetkinlik birçok bağlamda geliştirilebilir ancak bu konuda okulların payına düşen görev hayati bir görevdir. Okullar genç insanlara hem genel ölçekte dünya hem de kendi yaşamları açısından anlamlı gelişmeler eleştirel bir gözle irdeleme fırsatları sunabilir (Bennet, 2004). Öğrenciler, dijital bilgileri ve sosyal medya platformlarını eleştirel bir yaklaşımla ve sorumluluk duygusuyla nasıl kullanacaklarını okullarda öğrenebilirler (Buckingham, 2007). Öğretmenler öğrencileri farklı kültürlerle iletişim kurarak deneyimler kazanmalarını özendirerek kültürler arası duyarlılık ve saygıyı teşvik edebilir (OECD, 2018; OECD, 2018a). Ancak birçok öğretmen ve okul liderinin müfredatlarına küresel yetkinliği aşılama konusunda önceden eğitimi yoktur. Ayrıca, çoğu öğretmen öğretim programlarına küresel farkındalığı veya küresel yetkinliği dahil etmemekte ya da bunlara vurgu yapmamaktadır (Cushner ve Brennan'dan akt. Felch, 2016). Küresel eğitim, 21. Yüzyıl becerileri, öğretmen yetkinliği, özyeterlik gibi birçok kavramla yakından ilişkili olan küresel yetkinlik kavramının Türkiye bağlamında araştırılması da önemli görülmektedir. Ancak, bu konuda Türk araştırmacılar tarafından geliştirilmiş bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Brantley-Todd (2017) bu kapsamda öğretmen görüşlerine dayalı olarak küresel yetkinliği incelemek, ölçmek ve değerlendirmek üzere bir ölçme aracı geliştirmiştir. Ulaşılan kaynaklarda ilk kez Brantley-Todd (2017), uluslararası yazında da yeni bir kavram olan küresel yetkinlik kavramını eğitim bağlamında ele alarak bir ölçme-değerlendirme aracı geliştirmiştir. Brantley-Todd'un (2017) geliştirdiği Küresel Yetkinlik Ölçeği küresel yetkinliğe yönelik bütünlük

yapının dört boyutunu kapsayan 48 maddeden oluşmaktadır. Bu kapsamda mevcut araştırmanın gerekçesi Küresel Yetkinlik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliğinin Türk kültüründe sınanması ve böylece ölçeğin Türkçeye uyarlanmasıdır. Küresel yetkinliğin Türkiye bağlamında da uluslararası alanyazınla eşzamanlı şekilde incelenmesi ve ölçeğin Türkçeye uyarlanması küresel yetkinlik konusunda araştırma yapmak isteyen bilim insanlarına veri toplama sürecinde katkı sağlayabilir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, Brantley-Todd (2017) tarafından geliştirilmiş olan Küresel Yetkinlik Ölçeğinin (KYÖ) Türkçe uyarlamasını yapmak ve öğretmen verisine dayalı olarak ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini test etmektir. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. KYÖ, Türk kültüründe geçerli bir veri toplama aracı mıdır?
2. KYÖ, Türk kültüründe güvenilir bir veri toplama aracı mıdır?

Yöntem

Bu araştırmada, Brantley-Todd'un (2017) geliştirdiği Küresel Yetkinlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmasının yürütülmesi, geçerlik ve güvenilirliğinin sınanması amaçlanmıştır. Araştırmada tarama deseni kullanılmıştır. Bu doğrultuda, betimsel yöntem uygulanmış ve nicel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırma iki farklı çalışma grubu ile iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşama olan pilot çalışma 2019-2020 Bahar döneminde Ankara ilinde kamu ve özel ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan toplam 200 öğretmenle yürütülmüştür. Örneklem büyüklüğüne ilişkin alanyazın incelendiğinde, örneğin Tabachnick ve Fidell'in (2012) faktör yapısının belirgin ve az sayıda olduğu durumlarda faktör analizi yapmak için örneklem büyüklüğünün 100'e indirilebileceğini ancak güvenilir sonuçlar elde etmek için 200 deneklik bir örneklem büyüklüğünü gerekli bulduğu belirlenmiştir. Örneklem tekniği için kolay ulaşılabılır örneklem seçilmiştir. Bu teknik hızlı, ekonomik ve ulaşılması kolay evrenlere uygunluğuyla tanımlanmaktadır (Patton, 2005). Bu sayede Covid-19 pandemisi sırasında verileri elde ederken zaman açısından önemli avantajlar sağlamıştır.

İkinci aşamada ise örneklem seçiminde “tabakalı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem evrendeki alt grupların bu evrendeki ağırlıkları oranında örneklemede temsil edilmelerini amaçlamaktadır. Örneklem oluşturma sürecine 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Ankara ili dokuz merkez ilçesinde bulunan resmi ortaöğretim kurumları ve bu okullarda çalışan öğretmenlerin sayısının tespit edilmesiyle başlanmıştır. Bu kapsamda Altındağ’da 10, Çankaya’da 36, Etimesgut’ta 10, Gölbaşı’nda 4, Keçiören’de 15, Mamak’ta 16, Pursaklar’da 3, Sincan’da 7 ve Yenimahalle’de 17 resmi lisede toplamda 6101 öğretmenin görev yaptığı tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi işleminde “Örneklem Büyüklükleri Tablosundan” yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın 6101 öğretmenden oluşan hedef evreninin $\alpha=.05$ anlamlılık ve %5 hoşgörü düzeyinde 362 öğretmenin temsil edebileceği var sayılmıştır (Balci, 2005: 95). Öte yandan örneklem büyüklüğü belirlenirken ölçek geliştirme ve ölçek uyarlama çalışmalarında geçerlik ve güvenilirlik analizlerinde daha doğru sonuçların elde edilebilmesi için katılımcı sayısının madde sayısının 5 katından yüksek olması ölçüt alınmıştır (Balci, 2005; Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Aygün, Karadeniz ve Demirel, 2013, s.136). Bu doğrultuda, KYÖ’nün toplamda 48 maddeden oluştuğu ve birçok psikometri uzmanı tarafından ortaya konulan örneklem büyüklüğü ölçütleri göz önünde bulundurulduğunda Ankara ili 9 merkez ilçesinde toplam 400 öğretmenden oluşan örneklem büyüklüğünün geçerlik ve güvenilirlik analizleri için uygun olduğuna karar verilmiştir. İki aşamalı ölçek uyarlama çalışmasına ilişkin ayrıntılar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmanın her iki aşamasında da ulaşılmaması gereken sayı ve oran sağlanmıştır. Araştırmanın pilot aşamasında katılımcı öğretmenlerin cinsiyetleri incelendiğinde %72’sinin kadın; mesleki kıdem dağılımları incelendiğinde, %49.5’inin 1-10 yıl arası kıdeme sahip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların branşları fizik, kimya, biyoloji ve matematik, fen bilimleri; tarih, coğrafya, felsefe grubu ve edebiyat, sosyal bilimler; resim, beden, müzik, satranç, drama, bilişim disiplinleri ise uygulamalı dersler branşlarında toplanmıştır. En yüksek katılım oranı %36.5 ile sosyal bilimler branşındadır.

Araştırmanın ana uygulama aşamasında ise katılımcı öğretmenlerin mesleki kıdem dağılımları incelendiğinde, katılımcılardan 245’inin (%60) mesleki kıdeminin 1-10 yıl arası, cinsiyet dağılımları incelendiğinde ise %69.2’sinin kadın olduğu saptanmıştır. Çalışmanın ana uygulama aşama-

sında da katılımcıların branşları arasındaki en yüksek oran % 35.4 ile sosyal bilimlerdir.

Tablo 1. KYÖ'ye ait Veri Toplama Çalışmalarının Ayrıntıları

Aşama	Katılımcı Cinsiyetleri	Sayılar (n)	Oranlar (%)	Katılımcıların Eğitim Düzeyleri		
				(n)	(%)	
Aşama 1 (Pilot Uygulama)	Kadın	144	72,0	Lisans	156	78,0
	Erkek	56	28,0	Lisans üstü	44	22,0
	Toplam	200	100,0	Toplam	200	100,0
Aşama 2 (Ana Uygulama)	Kadın	281	69,2	Lisans	354	87,2
	Erkek	125	30,8	Lisans üstü	52	12,8
	Toplam	406	100,0	Toplam	406	100,0
Aşama	Katılımcı Kıdemleri	Sayılar (n)	Oranlar (%)	Katılımcıların Branşları		
				(n)	(%)	
Aşama 1 (Pilot Uygulama)	1-10 yıl	99	49,5	Fen Bilimleri	57	28,5
	11-20 yıl	59	29,5	Sosyal Bilim.	73	36,5
	21-30 yıl	37	18,5	Yabancı Dil	34	17
	31 yıl ve üst	5	2,5	Uygulamalı D.	36	18
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
Aşama 2 (Ana Uygulama)	1-10 yıl	245	60,34	Fen Bilimleri	111	27,3
	11-20 yıl	96	23,65	Sosyal Bilim.	144	35,4
	21-30 yıl	53	13,05	Yabancı Dil	64	15,8
	31 yıl ve üst	12	2,96	Uygulamalı D.	87	21,5
	Toplam	406	100	Toplam	406	100

Veri Toplama Aracı

Araştırmada katılımcılara Brantley-Todd'un (2017) geliştirdiği Küresel Yetkinlik Ölçeği (KYÖ) uygulanmıştır. KYÖ küresel yetkinliğe yönelik bütünlük yapının dört boyutunu kapsayan maddelerden oluşmaktadır. KYÖ öğretmenlere, eğitim yöneticilerine, denetçilerine uygulanmak üzere, küresel yetkinlik hakkında temel bilgiler oluşturmalarına yardımcı olmak amacıyla tasarlanmıştır. Brantley-Todd (2017) tarafından geliştirilen KYÖ dört bölüm ve ilk üç bölümü 48 maddelik dördümlü Likert tipinde derecelendirilmiş, dördüncü bölümü açık uçlu sorulardan oluşan bir veri toplama aracıdır. KYÖ'nün bölümleri (i) eğilim-duygusal alan, açık fikirlilik (örn: 'Diğer toplumlarda yaşayan insanların doğru ve yanlış hakkındaki farklı görüşlerinin onlar için geçerli olabileceğine inanırım') on altı madde, (ii) bilgi-kendilik bilgisi (örn: 'Gerektiğinde, geçmişteki davranışlarının arkasında yatan hisleri ve tutumları an-

lamak için kendim hakkında derinlemesine düşünebilirim') yedi madde, (iii) beceri-iletişim kapasitesi ve problem çözme (örn: 'Konuşma sırasında konuyu ne zaman değiştireceğimi bilirim') yirmi beş madde ve (iv) katılımcının geçmişi ile ilgili on açık uçlu soru (örn: 'Öğrendiğiniz dil(ler)i ve her birini ne kadar sürede öğrendiğinizi yazınız (Örneğin: Fransızca – 6 ay, İspanyolca 2 yıl). Öğrendiğiniz başka bir dil yok ise lütfen N/A (mevcut değil) olarak işaretleyin') şeklindedir. İlk üç bölümde 4'lü likert ölçekli sorulara 1 "Kesinlikle katılmıyorum", 2 "Katılmıyorum", 3 "Katılıyorum" ve 4 "Kesinlikle katılıyorum" şeklinde değerler verilmiştir. KYÖ'de yer alan maddelerden on altısı ters kodlanmaktadır. Ters kodlanan maddelere örnek olarak 'Öğrencilerin tartışmalı konuşan kişileri dinlemelerinin onlar için kafa karıştırıcı ve yanıltıcı olduğuna inanırım' ve 'Zor bir kişisel sorunla karşılaştığımda, sorunun çözümüne ilişkin diğer insanların tavsiyesine uyulmasındansa tek başıma karar verilmesi daha iyidir' verilebilir.

KYÖ, Brantley-Todd (2017), tarafından temel olarak dört aşamayı takip ederek geliştirilmiştir. Ölçek sahibinin yaptığı işlemler sırasıyla aşağıdaki gibi açıklanmıştır: Birinci aşamada alanyazın taramasıyla bu çalışmanın teorik çerçevesi ile tutarlı göstergeleri vurgulayan küresel yetkinlik özelliklerinin mevcut ölçümlerine dayalı olarak Taslak Ölçek 1 oluşturulmuştur. Taslak Ölçek 1 KYÖ'nün tüm boyutlarını kapsayan (eğilim-duygusal alan, açık fikirlilik; bilgi-kendilik bilgisi; beceri-iletişim kapasitesi ve problem çözme) değişkenlerin yer aldığı alanyazındaki ölçeklerin yazar tarafından uyarlanmasıyla ve yazarın geliştirdiği maddelerin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Taslak Ölçek 1 uyarlanan ölçekler ve araştırmacının kendi geliştirdiği maddelerle birlikte dört bölüm ve 137 maddeden oluşmaktadır. İkinci aşamada ilköğretim öğretmen adaylarından oluşan bir örnekleme Taslak Ölçek 1'in pilot araştırmaları yapılarak sonuçlara göre ölçeğin yeniden düzenlenmesiyle Taslak Ölçek 2 elde edilmiştir. Pilot çalışma sonucunda 94 maddelik bir form elde edilmiştir. Üçüncü aşamada KYÖ'nün son halini alabilmesi için Delphi tekniği ile inceleme yapılmış ve KYÖ nihai halini almıştır. Brantley-Todd (2017), küresel yetkinlik konusunda uzmanlaşmış 10 katılımcı ile KYÖ'nün maddelerine son halini vermiştir. Katılımcılar, uluslararası ilişkiler, uluslararası eğitim, küresel eğitim, dünya dilleri eğitimi, küresel sağlık ve eğitim liderliği ile ilgili mesleki veya akademik pozisyonlarda halen çalışan ve emekli bireylerden oluşmuştur. Söz konusu delphi incelemesi birbirini takip eden 3 turdan sonra tamamlanmıştır. 1. Turda ölçek bölümlerinin her birinin mevcut araştırmada tanımlandığı gibi tutu-

lup tutulmayacağına dair panelist görüşleri istenmiştir. Bir bölümün Taslak Ölçekten çıkarılıp çıkarılmadığını belirlemek için panelistlerin görüşleri arasında %75'lik bir kesme noktası oluşturulmuştur. Bu tur sonucunda eğitim/duygusal alan, bilgi, beceri ve katılımcı bilgilerini içeren bölümlerin tamamı Taslak Ölçekte kalmıştır. 2. Turun amacı, ölçek bölümlerinin her birinde hangi maddelerin tutulacağını belirlemek olmuştur. 3. Turun amacı ise kalan maddeler üzerinde fikir birliğine varılıp varılamayacağını belirlemek olmuştur. Delphi incelemesinin sonunda uzman katılımcıların fikir birliği ile KYÖ nihai halini almıştır.

Dil Eşdeğerliği Çalışması

Araştırmada veri toplamak amacıyla Küresel Yetkinlik Ölçeği'nin Türkçe Formu (KYÖ-TF) kullanılmıştır. KYÖ-TF'nun hazırlanma aşamasında ilk olarak KYÖ'yü geliştiren Brantley-Todd'dan uyarılama izni alınmıştır. İzin alınmasının ardından her iki dile de çok iyi düzeyde hakim üç dil uzmanı tarafından İngilizce dilindeki KYÖ'nün ölçek maddelerinin Türkçe tercümesi yapılmıştır. Elde edilen üç ayrı çeviri formu, her iki dile de iyi düzeyde hakim bir eğitim yönetimi uzmanı ile birlikte müzakere edilerek, her bir madde için ayrı ayrı olmak üzere, Türk kültürüne en uygun çevrilen ifadeler seçilerek tek bir taslak form elde edilmiştir. Elde edilen bu form eğitim yönetimi, eğitimde ölçme ve değerlendirme, rehberlik ve psikolojik danışma alanlarından uzmanların görüşüne baş vurulmuştur. Maddeler üzerinden gelen geri bildirimlere bağlı kalınarak taslak form üzerinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Form bu haliyle 15 öğretmen ve 5 okul yöneticisinin görüşüne sunulmuş, anlamsal ve deyimsel yönden ölçeğe nihai hali verilmiştir. İzleyen aşamada Türkçe taslak form ölçeğin Türkçe uyarılama çalışmasında yer almayan başka bir dil uzmanı tarafından ölçeğin orijinal dili olan İngilizce diline geri tercüme edilmiştir. Bu aşamayı takiben geri tercüme sonucunda elde edilen formun özgün form ile eş değerliğini değerlendirmek üzere KYÖ'yü geliştiren Kathryn Todd Bliss'in (University of Kentucky, ABD) görüşüne başvurulmuştur. Hak sahibi yazar geri tercüme ile elde edilen ölçek formunun, ölçeğin özgün formu ile dilsel, anlamsal ve kavramsal açıdan büyük ölçüde örtüştüğünü ifade etmiş, ölçeğin bazı maddeleri için kısmi önerilerde bulunmuştur. Yazarın düzeltme önerileri dikkate alınmış, ilgili değişiklikler yapılmış ve revize form tekrar uzmanların görüşüne sunulmuştur.

şüne sunulmuştur. Alan uzmanlarının da onayı ile KYÖ-TF'nin dilsel ve kavramsal açıdan özgün form ile tutarlı olduğuna kanaat getirilmiştir.

İşlemler ve Veri Analizi

Etik ilkelerin gözetilmesi açısından Hacettepe Üniversitesi'nden Etik Komisyon İzni, 35853172-300 sayı numarası ile ve Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden Araştırma Uygulama İzni alınıp ilgililere sunulmuştur. Bu kapsamda veri toplama sürecinde katılımcıların gönüllülüğü esas alınmıştır ve katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırmanın pilot uygulama aşamasında KYÖ, araştırmaya gönüllü olarak katılan 215 öğretmene bizzat uygulanmıştır. Maddelerin yanıtlanması ortalama 8-13 dakika zaman almıştır. Öğretmenler tarafından yanıtlanan ölçekler incelenmiş ve 15'inin analize uygun şartları taşımadığı belirlenerek bu ölçekler analiz işlemi için yer almamıştır. Araştırmanın ana uygulama aşamasında ise 120 öğretmene ölçek bizzat uygulanırken Covid-19 pandemisinin ağırlaşan koşulları nedeniyle 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde uzaktan eğitime geçildiğinden 304 öğretmenden çevrimiçi veri toplanmıştır. Bu aşamada da geri dönen 18 ölçek veri analizine uygun bulunmamış ve analizlere dahil edilmemiştir. Veriler manipüle edilmeden analiz edilip tarafsızlık ilkesine hassasiyet gösterilmiştir.

KYÖ'nün geçerlik çalışması AFA ve DFA ile; güvenilirlik çalışması ise Cronbach's Alfa katsayısı analiziyle yapılmıştır. DFA, daha önceden keşfedilmiş ve tanımlanmış bir yapının, bir model olarak doğrulandığı bir analizdir (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2018, s.275). Başka bir ifadeyle, araştırmacı DFA uygulamasından önce kuramsal bir model kurarak analizi kuramsal bir temele dayalı yürütür (Jöreskog ve Sörbom, 1993; Pituch ve Stevens, 2016). Kuramsal çerçeve doğrultusunda oluşturulmuş dört boyutlu yapı DFA ile incelenmiştir. Bu kapsamda KYÖ'nün faktör yapısının kaynak dilde AFA ile ortaya konulmamış olması nedeniyle ölçeğin yapı geçerliğinin öncelikle pilot çalışma ile hedef dilde AFA ile test edilmesine karar verilmiştir. Analize uygun 200 ölçek üzerinde AFA uygulanmıştır. Faktör sayısının belirlenmesi için *yamaç birikinti grafiği (scree plot)* ve *öz-değer (initial eigen values)* sonuçlarından yararlanılmıştır. Maddeleri belirleme sürecinde faktör yükünün minimum 0.30 olması gerektiği ve yüksek iki yük değeri arasındaki farkın minimum 0.10 olması gerektiği ilkesine bakılmıştır (Büyüköz-

türk, 2020). AFA, *Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 22.0* kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

İkinci aşama olan ana uygulamada KYÖ'nün kuramsal modeli bir tür hipotez testi olan DFA ile test edilmiştir. Bu aşamada veriler, pilot çalışmada yer almayan, analize uygun 406 katılımcıdan geri dönen ölçeklerden toplanmıştır. DFA neticesinde tespit edilen istatistiksel bulguların değerlendirilmesinde ise alanyazında sıklıkla kabul edilen uyum iyiliği ölçütlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada, *ki-kare* değerinin, serbestlik derecesine oranı kontrol edilmiştir. *Ki-kare* değerinin 5'ten küçük olması orta düzeyde uyumu tanımlarken, 3'ten küçük olması mükemmel uyumu ifade eder (Kline, 2005; Sümer, 2000). Bunun yanı sıra DFA analizi ile öngörülen modelin veriyi ne ölçüde açıkladığını değerlendirmek amacıyla *GFI*, *NFI*, *RFI*, *CFI*, *S-RMR* ve *RMSEA* uyum iyiliği ölçütlerinden yararlanılmıştır. *S-RMR* değerinin 0.09'den küçük olması, *RMSEA* değerinin 0.08'den küçük olması bununla birlikte *GFI*, *CFI*, *NFI*, değerlerinin 0.90'ın üzerinde olması, *RFI* değerinin ise 0.85'in üstünde olması (Brown, 2006; Schumacher ve Lomax, 2004) bir ölçüt olarak kararlaştırılmıştır. DFA *Linear Structural Relations (LISREL) 8.72* yazılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada ölçeğin maddelerinin ne denli ayırt edici olduklarının belirlenmesinde düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu analizleri yapılmıştır. KYÖ'nün güvenilirliğini saptamak amacıyla ise Cronbach-Alfa değerleri hesaplanmıştır. Cronbach's Alfa değerleri *SPSS 22.0* programı kullanılarak incelenmiştir.

Bulgular

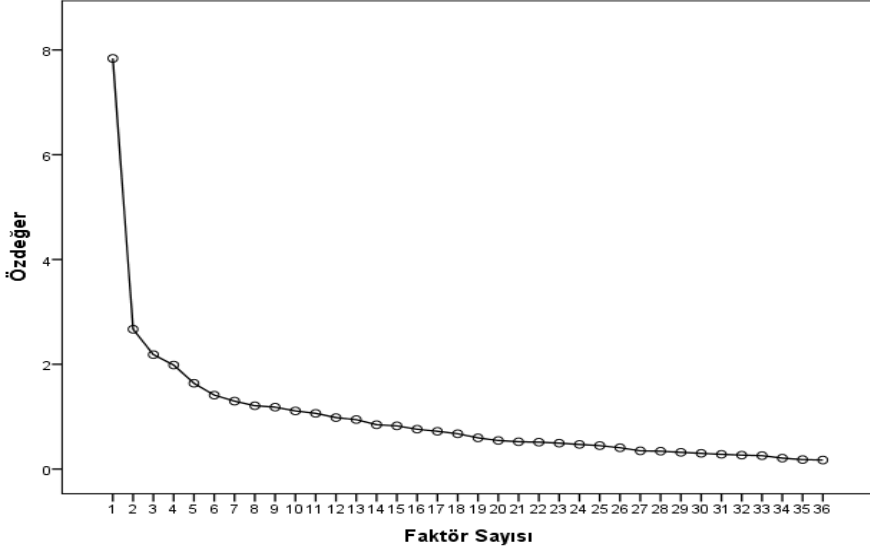
Araştırmada KYÖ'nün Türk kültüründe geçerli bir ölçme aracı olup olmadığı test edilmiştir. Geçerlik çalışmasının ardından KYÖ'nün güvenilir bir ölçme aracı olup olmadığı incelenmiştir.

Geçerliğe İlişkin Bulgular

KYÖ'nün yapısal geçerliği AFA ve DFA ile araştırılmıştır. İlk aşamada 48 maddeden oluşan ölçek 200 öğretmene uygulanarak pilot uygulama yapılmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla toplanan verilere AFA yapılmıştır. Verilerin AFA için uygunluğu *Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)* ve

Bartlett küresellik testleri incelenmiştir. *KMO ve Bartlett küresellik testi* testleri, veri dağılımın faktör analizi için uygunluğunu test etmektedir ve *KMO* sonucunun 0.70–0.80 aralığında olması ‘iyi’ olarak değerlendirilmektedir (Kalaycı, 2005, s:322). Analizler sonucunda verilerin faktör analizine uygun olduğu gözlenmiştir ($\chi^2 = 2686.519, p < 0.05$). Bu bulgular ışığında veri setinin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu sonucuna varılmıştır (Şencan, 2005).

KYÖ’nün AFA çalışmalarına 48 madde ile başlanmıştır. Faktör sayısının belirlenmesi için *yamaç birikinti grafiği* (scree plot) ve *öz-değer* (initial eigen values) sonuçlarından faydalanılmıştır. Yapılan faktör analizinde 1 öz-değerinden büyük onbeş faktör, 2 özdeğerinden büyük dört faktör, 3 özdeğerinden büyük iki faktör bulunmuştur. Ölçeğin faktör sayısına karar verme aşamasında özdeğerler grafiği de incelendiğinde baskın düzeyde 2 özdeğerinden büyük, 4 faktör tespit edilmiştir. Dolayısıyla açımlayıcı faktör analizi ikinci kez hem 4 faktör ile sınırlandırılarak hem de *Varimax* döndürme işlemi uygulanarak tekrar edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ilk etapta döndürülmüş faktör yükleri değerlendirilmiştir. Ölçek uyarlama ve geliştirme sürecinde faktör yüklerinin 0.30 değerinin altında olmaması gerektiği ve faktörlerin binişik olarak nitelendirilmemesi için yüksek iki yük değeri arasındaki farkın 0.10’dan yüksek olması gerektiği göz önünde bulundurulmuştur (Büyüköztürk, 2020). Yapılan analizde 9, 15, 16, 23, 32, 35, 39, 40 ve 45 numaralı maddelerin faktör yük değerlerinin 0.30’dan düşük bulunması; 1 ve 47 numaralı maddelerin de iki faktördeki yük değerleri arasındaki farkın 0.10’dan düşük bulunması nedeniyle toplam 11 madde ölçekten çıkarılarak faktör analizi üçüncü kez tekrarlanmıştır. 12 numaralı maddenin iki faktördeki yükleri arasındaki farkın 0.10 değerinden düşük bulunması nedeniyle bu madde de ölçekten çıkarılarak kalan 36 madde üzerinden dördüncü kez AFA yapılmıştır. AFA sonucunda KYÖ’nün 4 faktörlü bir yapısı olduğu keşfedilmiştir. *Varimax* dik döndürme yöntemi ile elde edilen maddelerin döndürülmüş faktör yük değerleri ve hesaplanan düzeltilmiş toplam madde korelasyonları Tablo 2’de, maddelere ait öz-değerler grafiği ise Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Öz-değerler Grafiği

Şekil 1'den izleneceği üzere öz-değerlere göre çizilen grafikte birinci faktörden sonra ivmeli bir düşüş belirgindir, bu durum ölçeğin genel bir faktöre sahip olabileceğine işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2020, s.143). Öte yandan ivmeli düşüş, daha az olmakla birlikte 2, 3 ve 4. faktörlerde de devam etmiştir. 5. ve sonraki faktörlerde grafik yatay seyretmekte olup bundan sonraki faktörlerin varyansa olan katkılarının birbirine yakın olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2. Küresel Yetkinlik Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri				Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu
	Fak.1*	Fak.2*	Fak.3*	Fak.4*	
26	.744				.699
27	.737				.694
33	.726				.689
28	.724				.666
25	.713				.658
38	.704				.655
34	.704				.653
36	.674				.634
30	.664				.626
37	.606				.578
24	.589				.507
29	.568				.473
17		.637			.429
4		.609			.480
6		.571			.422
22		.520			.340
3		.503			.372
18		.486			.330
8		.470			.341
14		.467			.284
5		.446			.377
2		.418			.330
21			.618		.502
20			.614		.558
19			.599		.558
7			.542		.356
10			.478		.313
31			.477		.387
11			.466		.314
13			.458		.304
44				.702	.500
43				.695	.492
46				.625	.445
42				.569	.407
41				.545	.396
48				.517	.387

Öz-değer (Toplam= 14.768)

Açıklanan Toplam Varyans= % 41.021

KMO=.793

Bartlett küresellik testi= ($\chi^2 = 2586.519$ $p < 0.01$)

*Faktör 1 "İletişim Becerileri"; Faktör 2 "Açık Fikirlilik"; Faktör 3 "Kendilik Bilgisi"; Faktör 4 "Problem Çözme Stileri" olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2'den izlendiği üzere kuramsal olarak tanımlanan maddelerin kendi faktörleri altında toplandığı gözlenmiştir. Dört faktörün birlikte açık-

ladığı varyansın oranı %41'dir. KYÖ'nün ilk faktörü 12 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörün öz-değeri 7.250, tek başına açıkladığı varyansın oranı %16.76'dır. Bu faktör altında konumlanan maddelerin faktör yük değerlerinin 0.74 ile 0.57 arasında değerler aldığı gözlenmiştir. Birinci faktör altında yer alan maddelere örnek olarak *"Yeni bir ortama ilk girdiğimde kimin kiminle konuştuğunu gözlemlerim."* ve *"Konuşma sırasında diğer kişilerin, söylediklerime ne tepki verdiklerine dikkat ederim."* verilebilir. Bu faktör altında yer alan maddeler incelenerek faktör *"iletişim becerileri"* olarak isimlendirilmiştir. Tablo 2'den takip edilebileceği gibi KYÖ'nün ikinci faktörü on maddeden oluşmaktadır. Bu faktörün öz-değeri 3.181; tek başına açıkladığı varyansın oranı % 8.45'dir. Bu faktör altında konumlanan maddelerin faktör yük değerleri 0.64 ile 0.42 arasındadır. İkinci faktörün altında konumlanan maddelere örnek olarak *"Neredeyse her şey için pek çok yanlış, fakat tek bir doğru yolun olduğunu düşünürüm (ters madde)"* ve *"Değişen dünyanın ihtiyaçlarını yansıtmaları için kanunların ve sosyal politikaların değişmesi gerektiğine inanırım"* verilebilir. Bu faktör altında yer alan diğer maddeler incelenerek, faktör *"açık fikirlilik"* olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2'den takip edilebileceği gibi KYÖ'nün üçüncü faktörü 8 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörün öz-değeri 2.227, tek başına açıkladığı varyansın oranı %8.45'dir. Bu faktör altında konumlanmış maddelerin faktör yükleri 0.62 ile 0.46 arasındadır. Üçüncü faktör altında yer alan maddelere örnek olarak *"Kendim hakkında derinlemesine düşünürken hayatta gerçekten ne istediğimi keşfedebilirim"* ve *"Geçmişte kendimle ilgili öğrendiklerim zorlu durumlara daha iyi karşılık vermeme sağladı."* verilebilir. Bu faktör altında yer alan diğer maddelerin de incelenmesiyle bu faktör *"kendilik bilgisi"* olarak adlandırılmıştır.

Son olarak Tablo 2'den takip edilebileceği gibi KYÖ'nün dördüncü faktörü 6 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörün öz-değeri 2.110, tek başına açıkladığı varyansın oranı %7.38'dir. Bu faktör altında konumlanmış maddelerin faktör yükleri 0.70 ile 0.52 arasındadır. Dördüncü faktör altında yer alan maddelere örnek olarak *"Zor bir kişisel sorunla karşılaşıldığında, sorunun çözümüne ilişkin diğer insanların tavsiyesine uyulmasındansa tek başına karar verilmesi daha iyidir"* ve *"Önemli kararlar verirken insanların tavsiyelerine değer veririm."* verilebilir. Diğer maddelerin de incelenmesiyle bu faktör *"problem çözme stilleri"* olarak adlandırılmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere maddelerin, ölçtükleri özellikler açısından, bireyleri ne düzeyde ayırt ettiğini saptamak amacıyla düzeltilmiş madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Böylece maddelerin her birinden alınan puan ile testin tamamından alınan puan arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

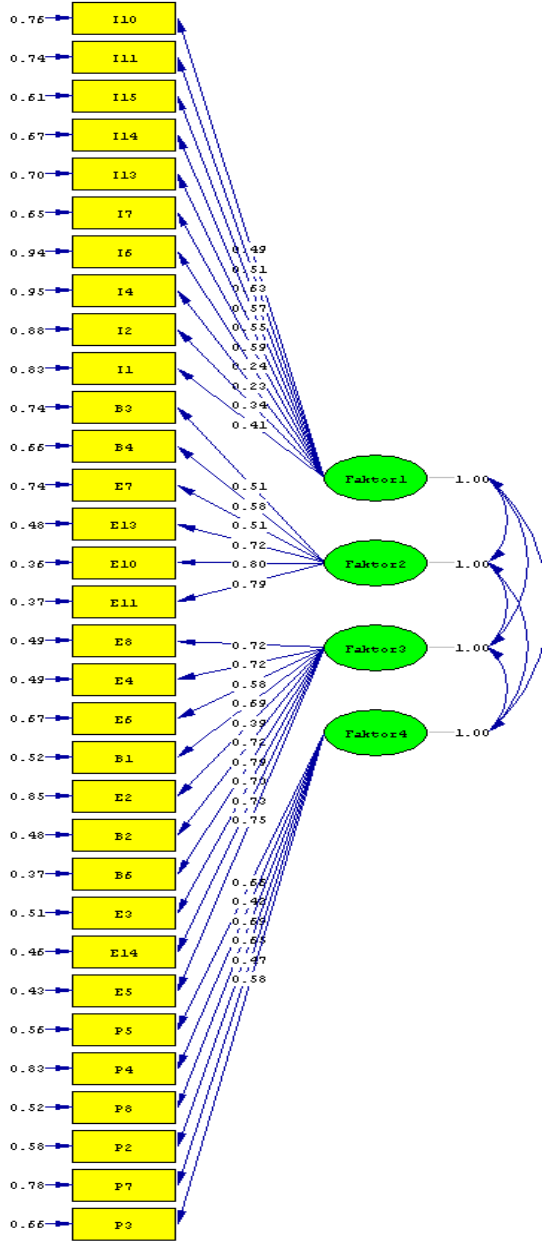
KYÖ ölçeğinin dört faktörlü yapısı çalışmanın ikinci aşaması olan ana uygulamada, DFA ile incelenmiştir. Verilerin çoklu normallik varsayımının reddedilmesi sonucunda *Ağırlıklandırılmamış Enküçük Kareler (Robust Unweighted Least Squares-ULS)* yöntemiyle *Asimtotik kovaryans matrisi* kullanılarak parametre kestirimi yapılmıştır. Yapılan analizde 1.faktördeki 26 ve 28 numaralı maddelerin; 2.faktörde 31 ve 21.maddelerin ölçülen yapıyla ilişkisi anlamlı bulunamamıştır. Dolayısıyla bu 4 madde çıkarılarak DFA ikinci kez tekrarlanmıştır. DFA sonuçlarına göre 32 maddenin *t* değerleri anlamlıdır. ($p<0.05$). Faktör yüklerinin 0.23 ile 0.82 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. 406 kişilik verilere göre dört faktörlü 32 maddelik ölçeğin ölçek maddelerin faktör yük değerlerine ilişkin yol grafiği (Faktör yükleri) Şekil 2’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçek Maddelerinin Faktör Yapısı İçin Uyum İyilik İndeksleri

İyilik Uyum İndeksi	Kabul Edilebilir Sınır *	Değer
X^2/sd	<5 Orta düzeyde <3 İyi uyum	1365,65/458 = 2,98
GFI	>0.90	0,91
CFI	>0.90	1,00
NFI	>0.90	0,97
RFI	>0.85	0,97
S-RMR	< 0.09	0,091
RMSEA	< 0.08	0,07

Kaynaklar: Kline, 2005; Baumgartner and Homburg, 1996; Bentler, 1980

Tablo 3’e göre benzerlik oranı *ki-kare* istatistiği $X^2(364)=1021,00$ $p<0.01$; *Ki-kare* istatistiğinin *serbestlik derecesine* oranı (X^2/sd)=2,98; *kök ortalama kare yaklaşım hatası* (RMSEA)=0.070; *standardize edilmiş kök ortalama kare artık* (S-RMR)=0.091; *karşılaştırmalı uyum endeksi*(CFI)= 1,00; *uyum iyiliği indeksi* (GFI)= 0,91; *normlanmış uyum endeksi* (NFI)=0,97; *görel uyum endeksi*(RFI)=0,97 şeklinde bulunmuştur. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu bulunmuştur. Böylece dört faktörlü 32 maddelik ölçeğin yapısal geçerliliği kabul edilmiştir.

Şekil 2. KYÖ Maddeleri Yol (Path) Grafiği

Güvenirlige İlişkin Bulgular

KYÖ'nün güvenirligi Cronbach's Alfa katsayısı ile hesaplanmıştır. Güvenirlilik katsayısı, 0 ile +1 arasında değerler alırken, güvenirlilik kat sayısının 1'e yakın değerler aldığı durumda ölçeğin güvenirliginin yüksek olduğu, maddeler arasındaki iç tutarlılığın da yüksek olduğu sonucuna varılır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. KYÖ Güvenirlilik Analizi

Ölçek ve Faktörler	Aşama	Katılımcı Sayıları	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha Değer
İletişim becerileri				.902
Açık fikirlilik	Pilot Uygulama	200	12	
Kendilik bilgisi			10	.710
Problem Çözme Stilleri			8	.715
KYÖ (Tümü)			6	.704
İletişim becerileri			36	.804
Açık fikirlilik	Ana Uygulama	406	10	.896
Kendilik bilgisi			10	.775
Problem Çözme Stilleri.			6	.670
KYÖ (Tümü)			6	.730
			32	.820

Tablo 4'te görüldüğü üzere çalışmanın her iki aşamasında da hesaplanan güvenirlilik katsayıları Cronbach's Alfa cinsinden güvenirlilik katsayısı pilot uygulama aşamasında iletişim becerileri faktörü için .902; açık fikirlilik faktörü için .710; kendilik bilgisi faktörü için .715; problem çözme stilleri faktörü için .704 ve KYÖ'nün tamamı için .804 olmuştur. Çalışmanın ana uygulama aşamasında ise Cronbach's Alfa cinsinden güvenirlilik katsayısı iletişim becerileri faktörü için .896; açık fikirlilik faktörü için .775; kendilik bilgisi faktörü için .670; problem çözme stilleri faktörü için .730 ve KYÖ'nün tamamı için .820 olmuştur. Bu sonuçlar KYÖ'nün güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir (Balci, 2005).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, küresel yetkinlik kavramını öğretmen görüşleriyle ölçmeye yarayacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracını elde etmek amacıyla yapılmıştır.

mıştır. Bu bağlamda orijinali Brantley-Todd (2017) tarafından geliştirilen Küresel Yetkinlik Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması ve geçerlik ve güvenilirlik araştırmaları yapılmıştır. KYÖ'nün Türk kültürüne uyarlama çalışmasına dil eşdeğerliği çalışmaları ile başlamıştır. Dil uzmanları, alan uzmanları, akademisyenler, öğretmen ve okul yöneticileri ile ölçeğin geliştiricisinin tekrarlı geri bildirimleri sonunda ölçeğin dil eşdeğerliği sağlanmış ve Türkçe formu elde edilmiştir. Ardından çalışma iki ayrı örnekleme iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin faktör yapısının kaynak dilde AFA ile belirlenmemiş olması nedeniyle pilot uygulamada KYÖ ölçeğinin faktör yapısı AFA işlemleriyle keşfedilmiş, ana uygulamada ise DFA işlemleriyle KYÖ'nün yapı geçerliği incelenmiştir.

Çalışmanın pilot aşamasında verilerin AFA için uygunluğu *Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)* ve *Bartlett küresellik testleri* incelenmiştir. Bu testlerin sonuçları ile veri setinin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu bulgusuna ve faktör analizi için veri setinin uygun olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır. Ardından gerçekleştirilen AFA analizi KYÖ'yü oluşturan maddelerinin dört boyut altında toplandığını göstermiştir. Bu bulgu ölçeği geliştiren Brantley-Todd'un (2017) ön görmüş olduğu sonuçla uyumludur. Söz konusu *boyutlar iletişim becerileri, bilgi-kendilik bilgisi, açık fikirlilik ve problem çözme stillerinden* oluşmaktadır. Pilot aşamanın tamamlanmasının ardından ana uygulamaya geçilmiştir. Bu aşamada veri setinin çoklu normallik varsayımının reddedilmesi sonucunda *Ağırlıklandırılmamış Enküçük Kareler (Robust Unweighted Least Squares-ULS)* yöntemiyle *Asimtotik kovaryans matrisi* ile parametre kestirimi yapılmıştır. Çalışmanın ana uygulama kısmındaki DFA analizi sonucunda elde edilen yol grafiği ve uyum iyiliği değerleri KYÖ'nün kuramsal yapı ile iyi derecede uyuma sahip olduğunu ve ölçeğin model geçerliğinin sağlandığını göstermiştir. Alanyazında küresel yetkinlik kavramının bir hayat boyu öğrenme hedefi olarak ele alınması gerektiği ve kavramın farklı boyutlardan oluştuğuna dikkat çeken çalışmalar mevcuttur (Hanvey, 1976; Kniep 1989; O'Loughlin ve Wegimont, 2002; Kagan ve Stewart 2004a, Bennett, 2004; Kagan ve Stewart 2004b, Stewart, 2005, Wagner, 2008, Darling-Hammond, 2010, Boix-Mansilla ve Jackson, 2011; Mansilla, 2017; Schleicher, 2017; OECD, 2018). Küresel yetkinliğin boyutları olarak da bilgi ve beraberrinde eleştirel düşünme, (Buckingham, 2007; Kellner and Share, 2005) açık fikirlilik (Fennes and Hapgood, 1997), iletişim becerileri ve problem çözme stillerinden (Barrett, Byram, Lazar, Mompoin-Gaillard ve Philippou, 2013)

söz edilmektedir. Bu doğrultuda Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), Küresel yetkinliği ilk olarak 2018 yılında ölçmek ve değerlendirmek üzere sınav kapsamına aldığı söz konusu kavram “küresel ve kültürlerarası meseleleri eleştirel olarak ve farklı açılardan çözümleme, farklılıkların kişinin ve başkalarının algılarını, yargılarını ve düşüncelerini nasıl etkilediğini anlama ve farklı kültürlerle sahip başkalarıyla insan onuruna duyulan ortak saygı temelinde açık, uygun ve etkili iletişime geçebilme kapasitesi” olarak tanımlanmıştır (OECD, 2018). Bu tanım, bireylerin günlük yaşamlarında başarılı bir şekilde sürdürmeleri gereken küresel yetkinliğin dört hedef boyutunu özetlemektedir.

Maddelerin ayırt ediciliklerinin tespiti için madde toplam korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca KYÖ'nün tamamı ve boyutları için çalışmanın her iki aşamasında da iç tutarlılıklar, Cronbach's Alpha katsayısının hesaplanması ile değerlendirilmiştir. Güvenirlik analizleri, KYÖ'nün madde ayırt ediciliğinin ve iç tutarlığının yeterli düzeyde olduğunu göstermiştir. Güvenirlik analizleri bulguları alanyazında Cronbach's Alpha katsayısının yorumlanması üzerinde bu değer .60 ile .70 arasında olmasının kabul edilebilir olduğunu, .70 ve üstünün iyi düzeyde yorumlanabileceğini (Özdamar, 2002; Büyüköztürk, 2020); .61 ile .80 arası değer oldukça yeterli düzeyde güvenilirliğe işaret ettiğini (George ve Mallery, 2003; Terzi, 2017) ifade eden çalışmalarla uyumludur.

Bu çalışmada Brantley-Todd'un (2017) geliştirdiği KYÖ'nün Türk kültüründe öğretmenlerin görüşleriyle küresel yetkinlik kavramın ölçülmesine elverişli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası alanyazında da görece yeni olan bu kavramı eğitim bağlamında ele alarak bir ölçme aracı geliştiren ya da uyarlayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum mevcut çalışmayı özgün kılmaktadır. Ancak KYÖ'nün Türk kültürüne uyarlanmasını içeren bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Özellikle veri toplama süreci Covid-19 pandemi döneminde gerçekleşmiş, bu durum yüz yüze veri toplanması imkanlarını sınırlamıştır. Bu nedenle gelecek araştırmalarda daha geniş örneklemle KYÖ'nün geçerliği ve güvenirliliğinin test edilmesi önerilebilir. Ayrıca öğretmenlerin küresel yetkinlikleri ve okul yöneticisi yeterlikleri arasındaki ilişkilerin araştırılması alanyazına katkılar sağlayabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Turkish Adaptation Study of the Global Competence Scale

*

Cansu Karaca Akarsu- Murat Özdemir
Bahçeşehir School - Hacettepe University

In 2015, 193 member countries of the United Nations unanimously accepted the Sustainable Development Goals, which aim to end poverty, combat inequalities and protect the environment. With the idea that education is the most powerful tool to create a more just, more inclusive world that works for the common good of humanity; Goal 4, which focuses on quality education for all, consciously emphasized the learning of a sustainable common life as well as basic knowledge and skills such as literacy, mathematics and science. (Schleicher, 2017). In this direction, the International Student Assessment Program (PISA) has included an examination to measure and evaluate global competence for the first time in 2018 (OECD, 2018).

PISA's global competency assessment provides countries with the data they need to create more sustainable societies through education. While the term global competence has many connections with ideas presented in the 20th century regarding international research and global education, it was hardly used before 2011. The Asian Community has used the term 'global competence' for its International Schools Network (Boix-Mansilla and Jackson, 2011). Boix-Mansilla and Jackson (2011) introduce and elaborate this concept and provide the rationale for integrating global competence strategies into the high school curriculum.

Global competence can be developed in many contexts, but schools have a vital role to play. Schools can offer young people opportunities to critically examine meaningful developments in both the world at large and their own lives (Bennet, 2004). It can teach them how to use digital information, social media platforms critically and with a sense of responsibility (Buckingham, 2007). Teachers can encourage intercultural sensitivity and respect by encouraging students to gain experiences by communicating with different cultures (OECD, 2018; OECD, 2018a).

However, many teachers and school leaders do not have prior training in instilling global competence in their curricula. In addition, most teachers do not include or emphasize global awareness or global competence in their curricula (Cushner and Brennan cited in Felch, 2016).

It is important to investigate the concept of global competence, which is closely related to many concepts such as global education, 21st century skills, teacher competence, and self-efficacy. However, there is no measurement tool developed by Turkish researchers on this subject. Brantley-Todd (2017), for the first time in the sources accessed, developed an assessment-evaluation tool by addressing the concept of global competence, which is a new concept in international literature, in the context of education. The Global Competence Scale developed by Brantley-Todd (2017) consists of 48 items covering four dimensions of the integrated structure for global competence. In this context, the rationale of the present study is to test the validity and reliability of the Global Competence Scale in Turkish culture and thus adapt the scale to Turkish. Turkey in the context of the global competency examination in a synchronized manner with the international literature and Turkish adaptation of the scale of the data collection process can contribute to the scientists to do research on global competencies.

Purpose: In this context, the aim of the study is to adapt the Global Competence Scale developed by Brantley-Todd (2017) to Turkish and to test the validity and reliability of the scale based on teacher data. The following questions were sought in the study;

- Is Global Competence Scale a valid data collection tool in Turkish culture?
- Is Global Competence Survey a reliable data collection tool in Turkish culture?

Methods: Survey design was used in the research. In this direction, descriptive method was applied and quantitative research techniques were used. Research data were obtained from teachers working in the central districts of Ankara in the second term of the 2019-2020 academic year. The study was carried out in two stages with two different study groups. The pilot study, which is the first phase, was carried out with a total of

200 teachers working in public and private secondary education institutions in Ankara in the second term of the 2019-2020 academic year. In the second phase which is the the main implementation, a study was carried out with 406 teachers working in public secondary education institutions in nine central districts of Ankara in the second term of the 2019-2020 academic year. The Turkish Form of the Global Competence Scale (GCS) was used to collect data in the study.

Required legal permissions have been obtained in order to conduct the research. In this context, the volunteering of the participants was taken as a basis in the data collection process and the identities of the participants were kept confidential. In the pilot implementation phase of the study, the GCS was personally applied to 215 teachers who participated in the study voluntarily. Response of the scale items took 8-13 minutes on average. In the main application phase of the study, while the scale was applied to 120 teachers personally, online data were collected from 304 teachers as face-to-face data collection was not possible due to the worsening conditions of the pandemic.

Validity study of GCS was carried out with EFA and DFA whereas the reliability study was carried out with Cronbach's Alpha coefficient analysis. CFA is an analysis that tests whether a previously discovered and defined structure is verified as a model (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2018, p. 275). In this context, it was decided to test the construct validity of the scale with EFA in the target language with a pilot study, since the factor structure of the GCS was not revealed in the source language with EFA. EFA was applied on 200 scales suitable for analysis. In order to determine the number of factors, scree plot and initial eigen values results were used. In the process of determining the items, the principle that the factor load should be at least 0.30 and the difference between the two high load values should be at least 0.10 (Büyüköztürk, 2020). AFA was performed using the *Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 22.0*.

In the second stage, the main application, the theoretical model of GCS was tested with CFA, a kind of hypothesis test. At this stage, the data were obtained from the scales returned from 406 participants who were not included in the pilot study and were suitable for analysis. In the evaluation of the statistical results observed as a result of CFA, some

goodness of fit criteria accepted in the literature were used. For this purpose, the ratio of the *chi-square* value to the *degrees of freedom* was examined in the study. Apart from that, in order to evaluate the suitability of the proposed model within the scope of CFA, harmony statistics such as *RMSEA* and *GFI*, *NFI*, *RFI*, *CFI*, *S-RMR* were used. DFA was performed using *Linear Structural Relations (LISREL) 8.72*.

Findings: As a result of EFA analysis, it is found that the theoretically defined items are gathered under their own factors. The total variance explained by the four factors together is 41%. The first factor of GCS includes 12 items. The eigen-value of this factor has been calculated as 7.250. The variance explained by this factor alone is 16.76%. It is seen that the factor loading values of the items under this factor vary between 0.74 and 0.57. The second factor of GCS includes ten items. The eigenvalue of this factor has been calculated as 3.181. The variance explained by this factor alone is 8.45%. The factor load values of the items under this factor vary between 0.64 and 0.42. The third factor of GCS includes 8 items. The eigenvalue of this factor has been calculated as 2.227. The variance explained by this factor alone is 8.45%. The factor load values of the items under this factor vary between 0.62 and 0.46. The fourth factor of GCS contains 6 items. The eigenvalue of this factor has been calculated as 2.110. The variance explained by this factor alone is 7.38%. The factor load values of the items under this factor vary between 0.70 and 0.52. As a result of EFA analysis, the 4-factor structure of the scale named as *communication skills, open-mindedness, self-knowledge and problem solving styles* was confirmed

According to the CFA results, *t* values of 32 items are found to be significant ($p < 0.05$). In other words, there is no need to remove any item from the scale at this stage. It is observed that the factor loadings varied between 0.23 and 0.82. Obtained several fit indices to evaluate the model fit; *similarity ratio chi-square statistic* $X^2 (364) = 1021.00$ $p < 0.01$; The ratio of *chi-square statistics to degree of freedom* (X^2 / sd) = 2.98; *root mean square error of approximation (RMSEA)* = 0.070; *standardized root mean square residuals (S-RMR)* = 0.091; *comparative fit index (CFI)* = 1.00; *goodness of fit index (GFI)* = 0.91; *normed fit index (NFI)* = 0.97; *the relative fit index (RFI)* was

calculated as = 0.97. Fit indices are found to be above acceptable values. Thus, the structural validity of the four-factor 32-item scale is accepted.

Reliability of GCS was calculated by Cronbach's Alpha coefficient. Cronbach's Alpha value was .902 for the communication skills factor in the pilot application phase; .710 for the open-mindedness factor; .715 for the self-knowledge factor; .704 for the problem-solving styles factor and .804 for the whole scale. In the main application phase of the study, the reliability coefficient in Cronbach's Alpha for the communication skills factor was .896; .775 for the open-mindedness factor; .670 for the self-knowledge factor; .730 for the problem-solving styles factor and .820 for the entire scale. These results show that the GCS is a reliable scale (Balci, 2005).

Discussion, Conclusion, Suggestions: This study was carried out in order to obtain a valid and reliable measurement tool that will help to measure the concept of global competence with teachers' opinions. In this context, validity and reliability studies of the adaptation of the Global Competence Scale, originally developed by Brantley-Todd (2017), to Turkish culture have been conducted. The adaptation study of GCS to Turkish culture has been started first with language equivalence studies. Language equivalence of the scale was achieved and the Turkish form was obtained as a result of repeated feedback from language experts, field experts, academicians, teachers and school administrators and the developer of the scale. Then the study was carried out in two stages with two separate samples. Since the factor structure of the scale was not determined by EFA in the source language, the factor structure of the GCS scale was discovered with EFA processes in the pilot application, and the structure validity of the GCS was tested with CFA procedures in the main application.

As a result of this study it can be said that the GCS developed by Brantley-Todd (2017) is convenient and reliable for measuring the concept of global competence with the opinions of teachers in Turkish culture. In the international literature, there is no study that develops or adapts a measurement tool by considering this relatively new concept in the context of education, which is the fact that makes the current study unique. However, this study, which includes the adaptation of GCS to

Turkish culture, has some limitations. In particular, the data collection process took place during the covid-19 pandemic period, which limited the possibilities of face-to-face data collection. For this reason, it may be suggested to test the validity and reliability of GCS with larger samples in future studies. In addition, researching the relationships between teachers' global competencies and school administrator competencies may contribute to the literature.

Kaynakça / References

- Adler, N.J. and Bartholomew, S. (1992). Managing globally competent people. *The Executive*, 6, 52-65. <https://doi.org/10.5465/ame.1992.4274189>.
- American Council on Education (ACE). Commission on International Education. (1998). *Educating for global competence: America's passport to the future*. The Council. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED421940.pdf> 18.06.2020.
- Baumgartner, H. and Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161. [https://doi.org/10.1016/0167-8116\(95\)00038-0](https://doi.org/10.1016/0167-8116(95)00038-0).
- Balçı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara:Pegem.
- Barrett, M., Byram, M., Lázár, I., Mompoin-Gaillard, P. and S. Philippou (2013), *Developing intercultural competence through education*. Council of Europe Publishing.<https://rm.coe.int/developing-intercultural-enfr/16808ce258> 20.06.2020.
- Bennett, M. J. (2004). Becoming interculturally competent. Wurzel, J. (Ed.) *Toward multiculturalism: A reader in multicultural education* (2.nd ed. s. 62-77). Newton. MA: Intercultural Resource Corporation. https://www.uua.org/sites/live-new.uua.org/files/becoming_interculturally_competent_3.pdf 10.05.2020.
- Bentler, P.M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: Causal modeling. *Annual Review of Psychology*, 31, 419-456. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.31.020180.002223>.
- Boix-Mansilla, V. and Jackson, A. (2011). *Educating for global competence: Learning redefined for an interconnected world*. Asia Society. <https://asiasociety.org/files/chapter2.pdf> 13.04.2020.
- Boix-Mansilla, V. and Jackson, A. (2012). *Educating for global competence: Preparing our youth to engage the world*. Council of Chief State School Officers <https://doi.org/10.13140/2.1.3845.1529>.

- Brantley-Todd, K. (2017). *Global competence survey development*. (Doctoral dissertation). University of Kentucky. *Theses and Dissertations–Education Science*. 29. http://uknowledge.uky.edu/edsc_etds/29 02.02.2020.
- Brown, T.A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford.
- Buckingham, D. (2007). Digital Media Literacies: rethinking media education in the age of the internet. *Research in Comparative and International Education*, 2(1), 43-55. <https://doi.org/10.2304%2Frcie.2007.2.1.43>.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. bs.). Ankara:Pegem.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal ilimler için veri analizi kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (27.bs.). Ankara: Pegem.
- Council of Europe (2016). *Competences for democratic culture: Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/16806ccc07> 15.04.2020.
- Council on International Educational Exchange (CIEE). (1993). *Educating for global competence: The report of the Advisory Council for International Educational Exchange*. The Council. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED368275.pdf> 15.04.2020.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem
- Darling-Hammond, L. (2010). America's commitment to equity will determine our future. *Phi Delta Kappan*, 9(14), 8-14. <https://doi.org/10.1177%2F003172171009100403>.
- Felch, C. (2016). *Preparing the next generation of global leaders: How principals in international studies high schools promote global competence* (Order No. 10195984). ProQuest Dissertations & Theses Global. (1868504912). <https://search.proquest.com/dissertations-theses/preparing-next-generation-global-leaders-how/docview/1868504912/se-2?accountid=11248> 06.03.2020.
- Fennes, H., K. Hapgood (1997). *Intercultural learning in the classroom: crossing borders*. London: Cassell.
- Friedman, T. L. (2005). It's a flat world, after all. *The New York Times*, 3, 33-37. <https://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/its-a-flat-world-after-all.html> 02.09.2020.
- Gaudelli, W. and Fernekes, W. R. (2004). Teaching about global human rights for global citizenship. *The Social Studies*, 95(1), 16-26. <https://doi.org/10.3200/TSSS.95.1.16-26>.

- George, D., Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference 11.0 update* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Global partnership. (2019). *The GPE Results report*. <https://www.globalpartnership.org/content/results-report-2019> 20.04.2020
- Hanvey, R.G., (1976). *An attainable global perspective*. Center for War/Peace Studies. <https://eric.ed.gov/?id=ED116993> 28.08.2020.
- Hersi, A. A. (2010). Darling-Hammond: The flat world and education: How America's commitment to equity will determine our future. *Journal of Educational Change*, 11, 291–295 <https://doi.org/10.1007/s10833-010-9137-7>.
- Holton, R. (2000). Globalization's cultural consequences. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 570(1), 140-152. <https://doi.org/10.1177%2F000271620057000111>.
- Hunter, B., White, G. P. and Godbey, G. (2006). What does it mean to be globally competent? *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 267-285. <https://doi.org/10.1177%2F1028315306286930>.
- International Baccalaureate Organization (IBO). (2012). *IB Answers. What is international mindedness?* https://ibanswers.ibo.org/app/answers/detail/a_id/3341/~/what-isinternational-mindedness%3F on October 24, 2012 20.04.2020.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Kagan, S.L. and Stewart, V. (2004a). International education in the schools: The state of the field. *Phi Delta Kappan*, 86(3), 229–241. <https://doi.org/10.1177%2F003172170408600312>.
- Kagan, S.L. and Stewart, V. (2004b). Putting the world into world-class education: Introduction. *Phi Delta Kappan*, 86(3), 195–196. <https://doi.org/10.1177%2F003172170408600305>.
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kellner, D. and J. Share (2005). Toward Critical Media Literacy: Core concepts, debates, organizations, and policy. *Discourse Studies in the Cultural Politics of Education*, 26(3), 369-386. <https://doi.org/10.1080/01596300500200169>.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford.
- Mansilla, V. B. and Gardner, H. (2007). From teaching globalization to nurturing global consciousness. Suárez-Orozco (Ed), *Learning in the global era: interna-*

- tional perspectives on globalization and education* (s. 58). University of California Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). Preparing our youth to an inclusive and sustainable world. The OECD PISA Global Competence Framework. <https://www.oecd.org/education/Global-competency-for-an-inclusive-world.pdf> 10.03.2020.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018a). *World Class- How to build a 21st- century school system, strong performers and successful reformers in education*. Paris: OECD Publishing.
- O'Loughlin, E., Wegimont, L. (Ed.) (2002). Global education in Europe to 2015: Strategy, policies and perspectives. <https://rm.coe.int/168070f089> 01.06.2020.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlarda istatistiksel veri analizi-1* (4. bs). Kaan Kitabevi
- Patton, M.Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley and Sons.
- Pituch, K. A. and Stevens, J. P. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS* (6th ed.). Routledge.
- Reimers, F. (2009). Global competency is imperative for global success. *Chronicle of Higher Education*, 55(21), A29. <https://www.chronicle.com/article/global-competency-is-imperative-for-global-success/> 14.02.2020.
- Schumacher, R. and Lomax, R. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sinicrope, C., Norris, J. and Watanabe, Y. (2007). Understanding and assessing intercultural competence: A summary of theory, research, and practice (technical report for the foreign language program evaluation project). *University of Hawai'i Second Language Studies Paper*, 26(1), 1-58.
- Schleicher, A. (2017, Aralık). *Educating our youth to care about each other and the world*. <https://oecdeditoday.com/educating-our-youth-to-care-about-each-other-and-the-world/> 12.06.2020.
- Stewart, V. (2005). A world transformed: How other countries are preparing students for the interconnected world of the 21st century. *Phi Delta Kappan*, 87(3), 229-232 <https://doi.org/10.1177%2F003172170508700316>.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar [Structural equation modeling: Basic concepts and applications]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenirlik ve geçerlik*. Seçkin.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

- Terzi, Y. (2017). *Güvenirlilik analizi ders notları*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü. <http://ist.fef.omu.edu.tr/tr/hakkimizda/ders-notlari/GA-2017y.pdf> 10.10..2020.
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2014). *Global Citizenship Education: Preparing learners for the challenges of the 21st century*. <http://www.unesco.org/open-access/terms-use-ccbysa-en> 15.05.2020.
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993> 15.05.2020.
- Van Roekel, D. (2010). *Global competence is a 21st century imperative*. http://www.nea.org/assets/docs/HE/PB28A_Global_Competence11.pdf 03.06.2020.
- Villereal, A. N. (2009). "Attaining Global Perspective: Preparing Undergraduate Students for an Interdependent World". *Applied Research Projects, Texas State University-San Marcos.Paper 295*. <http://ecommons.txstate.edu/arp/295> 12.08.2020.
- Wagner, T. (2008). *The global achievement gap: Why even our best schools do not teach the new survival skills our children need, and what we can do about it*. New York: Basic Books.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karaca Akarsu, C. ve Özdemir, M. (2021). Küresel Yetkinlik Ölçeğinin Türkçe uyarlama çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5542-5576. DOI: 10.26466/opus.861584.

Lise Öğrencilerinin Merak Düzeyleri İle Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.919627

*

Gürbüz Ocak* - Emine Akkaş Baysal** - Ulviye Yer***

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyonkarahisar/Türkiye

E-Posta: gocak@aku.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8568-0364](https://orcid.org/0000-0001-8568-0364)

** Dr.Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı UBYO, Afyonkarahisar/Türkiye

E- Posta: akkasemine85@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-5711-0847](https://orcid.org/0000-0002-5711-0847)

*** Öğretmen, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyonkarahisar/Türkiye

E- Posta: ulviye.yer91@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5647-7965](https://orcid.org/0000-0001-5647-7965)

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin cinsiyet, sınıf, okul türü ve akademik başarı değişkenlerine göre meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma, tarama modelinde ilişkisel tarama olarak desenlenmiştir. Seçkisiz örnekleme türlerinden tabakalı örnekleme yönteminin kullanıldığı bu araştırmaya 367 lise öğrencisi katılmıştır. Araştırmada Kashdan, Gallagher, Silvia, Winterstein, Breen, Terhar, ve Steger (2009) tarafından geliştirilen ve Acun, Kapıkıran ve Kabasakal (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Meraklılık Ölçeği" ile Brown ve Ryan (2003) tarafından geliştirilen; Özyeşil, Arslan, Kesici ve Deniz (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlan "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Demografik özellikler "Kişisel Bilgi Formu" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Kadınlarda negatif yönde zayıf ilişki tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerde ise meraklılık ölçeğinin kabullenme boyutunda pozitif yönde, zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada sınıf bazında anlamlı ilişki sadece 11 sınıflarda ve okul türü açısından görülürken, pozitif yönde orta düzeye yakın bir ilişki bulunmuştur. Meraklılık eğilimi ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Sosyal Bilimler Lisesi öğrencilerinin merak düzeyleri ve bilinçli farkındalık düzeylerinin, diğer okul türlerine göre pozitif yönde bir farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak öğrencilerin merak düzeylerinin onların bilinçli farkındalık düzeylerini etkilediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilinçli Farkındalık, Merak, Lise Öğrencileri, Keşfetme.

Examining the Relationship Between the Levels of Curiosity and Mindfulness of High School Students

*

Abstract

The aim of this study was to determine the relationship between the curiosity levels and mindfulness levels of high school students according to their gender, class, school type and academic achievement variables. The research was designed as relational scanning in the survey model. 367 high school students participated in this study, in which the stratified sampling method, one of the random sampling types, was used. The "Curiosity Scale" was developed by Kashdan, Gallagher, Silvia, Winterstein, Breen, Terhar, and Steger (2009) and adapted into Turkish by Acun, Kapıkıran and Kabasakal (2013), and by Brown and Ryan (2003); "Mindfulness Scale" was used, which was adapted into Turkish by Özyeşil, Arslan, Bıçak and Deniz (2011). Demographic features were collected with the "Personal Information Form". As a result of the research, it was determined that there was a positive weak relationship between the curiosity levels and mindfulness levels of high school students. There was a weak negative correlation in terms of women. In male students, it was observed that there was a positive and weak relationship in the acceptance dimension of the curiosity scale. In the research, while a meaningful relationship was found only in 11th grades and school type. It could be stated that there was a significant difference between the tendency for curiosity and mindfulness levels in favor of Social Sciences High School students. As a result, it can be said that the curiosity levels of students effect the mindfulness levels of high school students.

Key Words: *Mindfulness, Curiosity, High School Students, Discovery.*

Giriş

İnsanoğlu hayatı boyunca etrafında gerçekleşen, nesne ve olayları merak ederek anlamlandırmaya çalışmıştır. Merak dürtüsü, insanlarda doğumdan ölüme kadar hiç tükenmeyen bir duygudur. Merak kavramı, Türk Dil Kurumu (2019) tarafından “Bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek” olarak tanımlanmaktadır. İngilizcede “meraklı (*curious*)” kelimesi Latince “dikkat” anlamına gelen *cura*’dan gelmektedir (Ağ ve Balcı, 2018). Almancada ise “*yeniliğe aç / yeniye doymama*” anlamına gelen “*neu*” ve “*gierig*” kelimelerinin birleşmesiyle (*neugierig*) meraklı kavramı oluşmuştur (Langenscheidt, 2019). Yani merak, bir bireyde bilinmeyen öğrenmeye, anlamaya ve açıklamaya dair oluşan ilgi, bilme ve anlama dürtüsüdür.

Eğitimde merak isteğinin, öğrenme faaliyetlerine büyük katkısı vardır. Merak insanların belirli bir alana, olaya ya da nesneye odaklanmasını sağlar. Merak duygusu meslek seçiminde de rolü olan, bireye ait bir özelliktir (Holland, 1997; akt. Kaya, 2016). Bu nedenle, meslek seçimine yaklaşan lise öğrencilerinin merak düzeyleri, onların akademik başarılarını ve mesleki kariyerlerini etkilemektedir. Özellikle okuma parçalarına yönelik merak ve ilgi; soyut kavramların anlaşılmasını, anlamın kolayca kavranmasını ve bireylerde hızlı odaklanmayı sağlamaktadır. Eğitimde ve sosyal hayatta bir alana karşı duyulan ilgi ve merak çok önemlidir. Çünkü merak dürtüsü o alanda üst düzey becerisi olmayan öğrencilerin dâhi, gayret ederek gelişmesini hatta o alanda pratikleşmesini sağlar. Bireyleri keşfetmeye yönelterek bu yöndeki çabalarını sürdürmelerini sağlayan merak, her birey için olumlu bir duygudur. Eğitimde, merak ve güdünün sağlanmasının öğrenmeyi ve performansı beraberinde getireceği yönündeki görüşleri 1913 yılında ilk dile getiren kişilerden biri Dewey’dir (Soydan, 2013). Ona göre meraklı bir öğrenci, zihin haritasına yeni şemalar ekleyerek yeni öğrenmeleri kolaylaştırırken, merak düzeyi düşük olan bir öğrenci zihninde çok fazla yeni şemalar oluşturamadığı için öğrenme nitelikli olmayacaktır. Merak duygusunun ilgiyi beraberinde getirmesi, merak düzeyi yüksek olan bir bireyin dikkat ve odaklanma konusunda ilgi duyduğu alanda daha başarılı olacağını gösterir.

Bilinçli farkındalık, dikkatin o anda yapılabilecek olan odaklanıp, gerçekleştirilen eylemin farkında olmak demektir. Bilinçli farkındalık, dikkat düzen-

leme, kendini tanıma ve duygusal düzenleme arasında sinerjik bir çaba ile işlev görür (Langer ve diğerleri, 2017). Yani bireyin dikkatini odaklama, kendini tanıma ve duygu durumlarının farkında olabilmesidir. Ayrıca yaşanan olaylarda olumlu veya olumsuz diye herhangi bir yargılamaya varmadan, gerçekleşen durumun farkında olma halidir. Brown ve Ryan (2003), bilinçli farkındalığın zıddı olan, umursamazlık (mindlessness) durumunun, bir düşüncüyü, duyguyu, niyeti kabul etmek veya onunla ilgilenmeyi reddetmek olduğunu belirtmiştir. Bu durum bilinçli farkındalığı düşük olan bireylerin ânu yaşamasından, vuku bulan olaylara tam odaklanamamasından, ilgili durumlara ya da nesnelere merak duymamasından kaynaklı olabilir.

Duygu, düşünce ve tecrübelerin, bilgi birikimine dönüşmesinde merak dürtüsü bireylerde ilgi, dikkat ve konsantrasyonu oluşturmaktadır. Birey ilgisi olan konuyu daha detaylı inceleyip; merak, keşfetme ve özümseme basamaklarıyla kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirir. Bireylerde oluşan merak dürtüsü, odaklanmayı artırmaktadır. Çocuğun sağlıklı bir birey olarak gelişiminde 0-18 yaş arasının hassas dönemler olduğunu kabul eden Montessori, eğitimde dikkatin yoğunlaştırılmasına önem vermiştir (Arslan, 2008). Eğitim felsefesini oluştururken öğrencilerinin merak duygusunu dikkate alan Montessori, sınıfındaki her çocuğun materyal seçerken merak ettiği konuları dikkate aldığını, eğitimin ilk ve önemli amacının, çocuğun kendisini keşfetmesi ve özgürleştirilmesi olduğunu belirtmiştir. 0-18 yaş arasının hassas dönemler olduğunu kabul eden Montessori, en iyi öğrenmenin ilgi ve merakın olduğu durumlarda ortaya çıktığını savunmaktadır (Ludwig, 2015). Bu doğrultuda, bilinçli farkındalık düzeyi yüksek olan bir öğrencinin, merak duygusunun da yüksek olması muhtemeldir. Bilinçli farkındalıkta dikkati hem içsel hem dışsal alanda tutmak önemlidir (Şahin, 2019). Bu durum ise merak duygusunu ön koşul haline getirmektedir. Alan yazın incelendiğinde bilinçli farkındalık çoğunlukla psikolojik temalarla ilişkilendirilmiş (Arslan, 2018; Demir, 2017; Şahin, 2019; Ülev, 2014) ancak merak ile ilişkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Öğrencinin ilgi, motivasyon, dikkat ve merak duygularının eğitimde önemli halkalar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu halkaların birbiriyle ilişkisi ne kadar sağlam olursa, öğrenme de o kadar kalıcı olur. Bu nedenle yapılan araştırma 13-18 yaş aralığında olan lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeylerinin

bilinçli farkındalık düzeylerine etkisinin belirlenmesi eğitim açısından önemli rol oynamaktadır.

Birbirleriyle ilişkili olan merak ve öğrenme olgusu yaşam boyu bireyi olumlu etkilemektedir. Kişinin merak ettiği konular, dönemsel gelişim alanlarına göre çocukluktan yetişkinliğe kadar değişse de merak dürtüsü her zaman sürmektedir. Eğitimde merak konusu öğrenmenin önkoşuludur. Lise öğrencilerinde merak, ergenlik döneminde meslek seçimlerine kadar bireyi etkilemektedir. Öğrencinin bir alanda merak duymasının yanı sıra, kendini ve duygularını düzenleyebilmesi ergenlik döneminde dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu durumda bilinçli farkındalık kavramı ön plana çıkmaktadır. Lise öğrencilerinin merak ve bilinçli farkındalık düzeyleri, yaş, cinsiyet, sınıf ve akademik başarıları ile ne düzeyde ilişkili olduğu eğitim bağlamında bu açıdan önem arz etmektedir.

Araştıran, keşfeden, özgüveni yüksek olan, bilimsel düşünen ve doğru kararlar verebilen bireyler yetişmesini sağlamak, merak duygusunu eğitim sistemimizde kullanarak mümkün olabilir. Özyeşil (2011) bilinçli farkındalığın bireylere yalın dikkat tutumunu, kendini tanımayı ve duygusal-zihinsel farkındalığı sağladığını belirtmiştir. Duyusal-zihinsel farkındalık, merak duygusuyla ve odaklanma ile mümkündür. Aynı zamanda bilinçli farkındalığın depresyon ve stres düzeyi (Demir, 2014) üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Eğitimin bütünsel bir gelişim sürecini göz önüne alırsak, öğrencinin zihinsel, duygusal, öznel iyi oluş durumları merak dürtüsüyle birleştiğinde kalıcı ve üretici öğrenmelerin gerçekleşmesi söz konusudur.

Merak ve keşfetme dürtüsünün yüksek olması bireyde kalıcı öğrenmeyi sağlamanın yanı sıra düşünme becerilerinin gelişmesine, yaratıcı, üretken, araştıran bireyler olarak yetişmesine katkı sağladığı görülmektedir (Çelik ve Topçuoğlu, 2017). Darancık (2018), motivasyonun alt yapısı olan merak duygusunun yabancı dil öğretimindeki etkisini araştırmış ve öğrencinin merak duygusuyla birlikte hem eylemde hem de üretimde bulunduğunu belirtmiştir. Özer ve Korkmaz (2016) merak duygusunun yabancı dil öğretiminde öğrencinin başarısını etkileyen unsurlardan biri olduğunu, İnan Kaya (2016) merakın keşif davranışı üzerindeki öncüllüğünün önemini belirtmiştir. Bu durum merak duygusunun kişinin bulunduğu "ân"a odaklanmasındaki etkisini ve dolayısıyla bireydeki üretme becerisinin geliştirdiğini göstermektedir. Bu nedenle

merak dürtüsü, bilinçli farkındalık belirten dikkat, bulunduğu anın farkında olma, kendini tanıma ve anlamlandırma durumlarıyla ilişkili olması mümkündür.

Karabacak ve Demir (2017) ise kökeni Budizm'e dayanan bilinçli farkındalık terimini, herhangi bir yargılama yapmadan sadece şu anda olan durumlara odaklanma olarak belirtir. Bu bağlamda eylemin içeriğinden ziyade sürdürülebilir dikkat süreci önemlidir. Çatak ve Ögel (2010) farkındalık uygulamaları ile bilişsel-davranışçı terapilerin, üst biliş, duygu düzenleme, dikkat düzenleme konusunda benzer bir yapılanmaya sahip olduğunu belirtmektedir. O halde bilinçli farkındalığı yüksek olan bireyler kendi zihinsel hareketlerinin bilincindedirler ve belli bir noktaya odaklanma ve dikkatlerini yoğunlaştırma konusunda da başarılıdırlar. Belirli bir konuya odaklanma ve o alana yoğunlaşmayı sürdürebilme merak duygusu ile beslenmektedir. Bu nedenle bir alana merak duyan bireyler, o alana daha fazla odaklanabilmekte ve dikkatlerini merak ettiği şeyler üzerinde yoğunlaştırabilmektedir.

Öğrenmenin ilgi çekici değilse bilinçsizlik/umursamazlık olacağını savunan Langer (1993) eğitim sürecinin eğlenceli oldukça bilinç seviyesinin artacağını ve öğrencilerin daha çok öğrenebileceğini savunur. Yani eğitimde merak ve keşfetme dürtüleri, öğrencinin bulunduğu "ân"a odaklanmasını sağlaması sebebiyle, bilinçli farkındalığı arttırmak için önemli etkenler arasındadır. Aynı şekilde Baysal ve Demirbaş (2012) bilinçli farkındalığın; beyin, vücut, beceri, yaratıcılık, dikkat, öğrenme ve yaşam kalitesi üzerinde etkisinin olumlu olduğunu belirtmiştir. Psikolojik bir süreç olarak da kullanılan bilinçli farkındalık sadece bilişsel becerileri değil aynı zamanda duyuşsal becerileri de doğrudan etkilemektedir (Germer, Siegel ve Fulton, 2005). Bilinçli farkındalığı yüksek olan birey, içinde bulunduğu olaylara hakim olup, yargılamaya gitmeden duygu ve davranışlarını düzenleyebilmektedir. Bilinçli farkındalığın önemli basamaklarından birincisi dikkatin öz-düzenlenmesi (kendinden ayarlanması), ikincisi ise anlık deneyim sırasında yaşanan merak, kabullenme ve açık olma kavramlarının oryantasyonudur (Bishop, 2004). Bireyin dikkatini bilerek ve isteyerek yönlendirmesi, dikkati ve farkındalığı merak ile sürdürüp, kabullenici bir şekilde şu andaki deneyimlere yönlendirmektir. Bu da anı tam anlamıyla yaşamaya niyet etmeyi göstermektedir (Özyeşil, 2011). Yani dikkatini bilinçli bir şekilde düzenleyebi-

len bir birey, eğitimde neyi, nasıl ve ne şekilde öğreneceğinin bilincinde olur. Bu sebeple, lise öğrencilerinin merak ve bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin cinsiyet, akademik başarı, farklı okul türleri ve sınıfları açısından incelenmesi öğrencinin farkındalığını arttırılmasına yönelik öğretimde yeni teknik ve yöntemlerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Öğrencilerde odaklanma, öz düzenleme, meraklılık ve keşfetme özellikleri üzerine elde edilen veriler eğitimde ve psikolojide yeni metotların geliştirilmesine ve bunların kullanılmasına dair yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı Afyonkarahisar (merkez) ilindeki lise öğrencilerinin bazı demografik özelliklere göre merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeylerinin dağılımları nasıldır?
3. Lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin dağılımı nasıldır?
4. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında sınıf değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında akademik başarı (yılsonu ortalamasına) göre anlamlı bir ilişki var mıdır?
8. Lise öğrencilerinin merak düzeylerinde, bilinçli farkındalık düzeyleri ve cinsiyetin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

9. Lise öğrencilerinin merak düzeylerinde, bilinçli farkındalık düzeyleri ve okul türünün ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
10. Lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve akademik başarılarının (yılsonu ortalamasına) ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Model

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkiisel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. İlişkiisel tarama modeli, iki ve daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2009). Bu modelde elde edilen ilişkiler gerçek bir neden-sonuç ilişkisini belirtmez; ancak, bu açıdan bazı ipuçları vermesi mümkündür. Bu çalışmada Afyonkarahisar merkez lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki çeşitli değişkenler açısından ele alınacaktır. Bu sebeple ilişkiisel tarama modeli ile desenlenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılının ilk döneminde Afyonkarahisar ili merkez lise öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini belirlemek için basit seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, evrendeki özel kriterlere göre ayrılan tabakalar belirlenip bunların evrende var oldukları aynı oranlarıyla örneklerinde temsil edilmelerini sağlayan bir örneklem seçme tekniğidir (Şahin ve Karakuş, 2019). Öncelikle çalışma evreni okul türü bazında 3 tabakaya ayrılmıştır. Araştırmanın örneklemini Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (123), Anadolu Lisesi (105) ve Sosyal Bilimler Lisesi'nde (139) öğrenim gören 367 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004; akt. Hocoğlu ve Baysal, 2019)'a göre 25000 kişilik bir evrende % 95 güven aralığı ve % 3 sapma miktarı için toplam 319 kişilik örneklem yeterlidir. Bu çalışmada 157

kadın ve 210 erkek öğrenci olmak üzere toplam 367 öğrenciden veri toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Merak ve Keşfetme Ölçeği II (MKÖ): Araştırmada, Kashdan, Gallagher, Silvia, Winterstein, Breen, Terhar, ve Steger (2009) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlaması Kapıkıran ve Kabasakal (2013) tarafından yapılan Merak ve Keşfetme Ölçeği II (MKÖ) kullanılmıştır. Ölçek, “esneklik” ve “belirsizliği kabul etme” alt boyutlarından ve 5’li likert türünde toplam 10 maddeden oluşmaktadır. Veriler için hem açımlayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları bu alt boyutların birbiriyle yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir ($r=.85$). Ölçekten alınabilecek minimum puan (10×1) 10, ortanca puanı (10×3) 30 ve maksimum puan (10×5) 50 puandır. Ölçek maddelerinin toplamında elde edilecek yüksek puan yüksek merakı ifade etmektedir. Ölçeğin Türkçe ve İngilizce formlar arasındaki korelasyon katsayılarının $.65$ ile $.86$ arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, ölçeğin tüm maddeleri için $.82$, esneklik alt ölçeği için $.81$ ve belirsizliği kabul etme alt ölçeği için $.67$ olduğu belirlenmiştir.

Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ): Brown ve Ryan (2003) tarafından geliştirilen Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ), günlük yaşamın farkında olma ve bunlara karşı dikkatli olma yönündeki genel eğilimi ölçen 15 maddelik bir ölçektir. Bu ölçekten alınabilecek minimum puan (15×1) 15, ortanca puanı (15×3) 45 ve maksimum puan (15×5) 75 puan olarak belirlenmiştir. BİFÖ’den elde edilen yüksek puan bilinçli farkındalığın yüksek olduğunu gösterir. Tek boyutlu olan ölçek Özyeşil, Arslan, Kesici ve Deniz tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Orijinal ölçeğin iç tutarlık katsayısı $.82$ ve test tekrar-test güvenirliği $.81$ olarak bulunmuştur (Brown ve Ryan, 2003). Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı $.80$ ve test-tekrar test korelasyon $.86$ olarak hesaplanmıştır. (Özyeşil ve diğerleri, 2011). BİFÖ “*hemen hemen her zaman, çoğu zaman, bazen, nadiren, oldukça seyrek, hemen hemen hiçbir zaman*” şeklinde 6’lı Likert tipi bir ölçektir. Bu tür ölçme araçlarında yanıtlayıcı, ölçekteki her maddenin anlamına ilişkin tutumunun derecesini belirtir (Tezbaşaran,1997; Sekreter

ve Akyüz, 2003, s.128). Yapılan araştırmada puanlayıcı güvenilirliği açısından ve “nadiren ve oldukça seyrek” derecelendirmesi puanlayıcılar tarafından benzer anlam ifade ettiği için veriler 5’li Likert şeklinde toplanmıştır. Oluşturulan ölçme aracında öğrencilerin demografik özellikleri, meraklılık ve bilinçli farkındalık düzeylerine ilişkin maddeler bulunmaktadır. Ölçeklerde, ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Yapılan araştırmanın ölçek derecelerine dair aralıkları aşağıda Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. 5’li Derecelendirme Ölçeği Puan Aralığı

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Hiç Katılıyorum	1	1-1.80
Katılmıyorum	2	1.81-2.60
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	3	2.61-3.40
Katılıyorum	4	3.41-4.20
Tamamen Katılıyorum	5	4.21-5.00

Verilerin Analizi

Analiz aşamasında ilk olarak hangi istatistiksel testlerin yapılacağını belirlemek adına verilerin normal dağılıp dağılmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada “Meraklılık Ölçeğinin” tamamının ve alt boyutlarının eğrilik ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 değerlerinin arasında olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle elde edilen değerlerin normal dağılım gösterdiği kabul edilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013, akt. Boyraz ve Tepe, 2019). “Bilinçli Farkındalık Ölçeğinin” de yapılan istatistik işlemleri sonucunda $p=,085$ olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç BİFÖ’nün normal dağıldığı göstermektedir ($p>,050$). Veriler normal dağılım gösterdiği için betimsel istatistikler, parametrik testlerden varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizinde görülen farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını ortaya koymak için Scheffe testi de yapılmıştır. Ayrıca meraklılık ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesinde korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları 0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Meraklılık ve bilinçli farkındalık ölçeği arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Lise öğrencilerinin meraklılık ve bilinçli farkındalık düzeylerinin incelendiği bu çalışmada Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi ve Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinden elde edilen istatistiksel sonuçlar, araştırmanın alt problemleri bağlamında aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeylerinin dağılımları nasıldır?

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeylerinin dağılımları nasıldır?” sorusunu yanıtlamak için yapılan analiz sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Lise Öğrencilerin Meraklılık Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Max.	X	Ss
Esneklik boyutu	340	9,00	30,00	30,00	3,78
Kabullenme boyutu	340	4,00	20,00	12,60	2,76
Meraklılık Toplam Puanı	340	13,00	49,00	33,27	5,55

Ölçekten alınan puanlar analiz edildiğinde, alınan en düşük puanın 13, en yüksek puanın 49 olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Alınan sonuçlarda lise öğrencilerinin meraklılık düzeylerinden elde ettikleri ortalamaların ($X=33,27$) ölçek orta puanından yüksek olduğu görülmektedir. Beklenen orta puanın (10×3) 30 olmasına kıyasla, bu durum lise öğrencilerinin meraklılık düzeylerinin yüksek olduğunu belirtilebilir. Lise öğrencilerinin meraklılık düzeyinin 6 maddeyi kapsayan ($6 \times 3=18$) esneklik alt boyutuna ilişkin puan ortalamasının 20,66; 4 maddeden oluşan ($4 \times 3=12$) belirsizliği kabullenme alt boyutu ortalamasının ise 12,60 olduğu görülmektedir. Ölçeğin iki alt boyutunun ortalamaları orta değer üzerindedir. Buna göre lise öğrencilerinde merak oluşturan ilgi alanlarının çeşitlendiğini, tek bir konudan ziyade ilgi duydukları, dikkat ettikleri ve merak ettikleri her konuya yoğunlaşabilecekleri düşünülmektedir. Lise öğrencilerinin ölçekteki maddeleri hangi düzeyde gösterdiğini belirlemek amacıyla öğrencilerin her bir maddeye verdikleri cevapların ortalamaları alınmış ve bulunan ortalamalar karşılık geldikleri düzey ile birlikte Tablo 3’te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Meraklılık ve Keşfetme II Ölçeğinin Frekans, Yüzde ve Madde Ortalamaları

Madde	f	1	2	3	4	5	X	Düzye
	%							
1.Yeni durumlarda aktif olarak edinebildiğim kadar bilgi ararım.	f	13	27	90	155	55	3,62	K.
	%	3,8	7,9	26,5	45,6	16,2		
2.Günlük yaşamın belirsizliğinden gerçekten hoşlanan bir insanımdır.	f	81	80	90	54	35	2,65	N.K
	%	23,8	23,5	26,5	15,9	10,3		
3.Karmaşık ya da mücadele gerektiren şeyler yapmada çok iyiyimdir.	f	25	35	89	116	75	3,53	K.
	%	7,4	10,3	26,2	34,1	22,1		
4.Gittiğim her yerde yeni şeyler ya da deneyimler ararım.	f	12	25	67	143	93	3,82	K.
	%	3,5	7,4	19,7	42,1	27,4		
5.Mücadele edilmesi gereken durumları gelişme ve öğrenme fırsatı olarak görürüm	f	18	36	85	129	72	3,59	K.
	%	5,3	10,6	25,0	37,9	21,2		
6.Biraz korkutucu olan şeyleri yapmaktan hoşlanırım.	f	39	37	83	97	84	3,44	K.
	%	11,5	10,9	24,4	28,5	24,7		
7.Daima kendime ve dünyaya ilişkin olabilecek güçlüklerle ilişkili deneyimler ararım.	f	13	51	134	108	34	3,29	N.K
	%	3,8	15,0	39,4	31,8	10,0		
8. Kesinlikle kestirilemeyen – tahmin edilemeyen işleri tercih ederim.	f	56	80	104	64	36	2,83	N.K
	%	16,5	23,5	30,6	18,8	10,6		
9. Kişi olarak gelişebileceğim ve kendimle mücadele edebileceğim deneyimler ararım.	f	8	36	91	131	74	3,66	K.
	%	2,4	10,6	26,8	38,5	21,8		
10. Aşına olmadığım kişileri, olayları ve yerleri kabul eden bir insanımdır.	f	79	55	92	78	36	2,81	N.K
	%	23,2	16,2	27,1	22,9	10,6		

(K. :Katılıyorum; N.K. : Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum)

Tablo 3'te belirtildiği gibi ölçeğin esneklik boyutunu yansıtan ve yüksek ortalamaya sahip maddelere örnek olarak şunlar verilebilir:

“M4: Gittiğim her yerde yeni şeyler ya da deneyimler ararım ($X=3,82$) ; M9: Kişi olarak gelişebileceğim ve kendimle mücadele edebileceğim fırsatları sıklıkla ararım ($X=3,66$); M1: Yeni durumlarda aktif olarak edinebildiğim kadar bilgi ararım ($X=3,62$)”. Çalışmaya katılan öğrenciler ölçekteki maddelerin büyük kısmını “Katılıyorum” diye belirtmişlerdir. Tablo 3'e göre ölçeğin belirsizliği kabul etme boyutunu yansıtan ve yüksek ortalamaya sahip maddelere örnek olarak şunlar verilebilir: “M6: Biraz korkutucu olan şeyle-

ri yapmaktan hoşlanırım ($X=3,44$); M8: “Kesinlikle kestirilemeyen – tahmin edilemeyen işleri tercih ederim. ($X=2,83$)”. Tablo 3’te görüldüğü gibi, çalışmaya katılan öğrencilerin ölçekteki maddelerin büyük kısmını “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” olarak belirtmişlerdir.

Ölçeğe verilen cevaplar incelendiğinde, belirsizliği kabul etme boyutunu yansıtan maddelere kıyasla öğrencilerin, esneklik boyutundaki maddelere daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri görülmektedir. Öğrencilerin alışılmışın dışında bir deneyim tercih etmedikleri, kendilerini çok yormayan, daha az zaman ve çaba isteyen şeyleri tercih ettikleri düşünülebilir. Ancak bu olgunun öğrencilerin çevrelerindeki sosyal aktivitelerle ulaşabilme ve bu etkinliklerden yararlanma olanakları açısından da düşünülmesi gerekebilir. Çevrenin, ailenin, sosyal medyanın ve yetiştirilme koşullarının da etki edebileceği belirtilebilir. Sonuç olarak öğrencilerin merak ettikleri konu alanlarının değişebileceği, yeniliklere ve öğrenmeye karşı olumlu oldukları, ancak öğrencilerin rutin, ayrıntı isteyen ve sebat gerektiren konulara öğrenme isteği duymadıkları söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık Düzeylerinin Dağılımı Nasıldır?

Araştırmanın ikinci alt problemi “Lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin dağılımı nasıldır?” sorusuna cevap vermek amacıyla maddelerin frekans, yüzde ve ortalamaları incelenmiştir. Bilinçli Farkındalık ölçeğin dair betimsel istatistikler olarak tek boyutlu ölçekte ortalamanın ($X=40,84$) düşük olduğu görülmektedir. Ölçek 5’li likert tipinde uygulanmasından dolayı alınabilecek en düşük puan (15×1) 15, orta puan (15×3) 45 ve yüksek puan da (15×5) 75 olduğu görülmektedir. Yapılan frekans analizinde ölçekten alınan en düşük puanın 18 ve en yüksek alınan puanın 70 olduğu görülmektedir. Bu durum lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin ortalamasının altında olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Bilinçli Farkındalık maddelerinin Frekans, Yüzde ve Madde Ortalamaları

Madde	f	1	2	3	4	5	X	Düzye
	%							
1. Belli bir süre farkında olmadan bazı duyguları yaşayabilirim.	f 37	53	65	129	83	3,45	NK	
	% 10,1	14,4	17,7	35,1	22,6			
2. Eşyaları özensizlik, dikkat etmeme veya başka bir şeyleri düşündüğüm için kırırım veya dökerim.	f 112	99	63	62	31	2,45	KM	
	% 30,5	27,0	17,2	16,9	8,4			
3. Şu anda olana odaklanmakta zorlanırım.	f 62	72	109	92	32	2,89	NK	
	% 16,9	19,6	29,7	25,1	8,7			
4. Gideceğim yere, yolda olup bitenlere dikkat etmeksizin hızlıca yürüyerek gitmeyi tercih ederim.	f 74	96	95	65	37	2,71	NK	
	% 20,2	26,2	25,9	17,7	10,1			
5. Fiziksel gerginlik ya da rahatsızlık içeren duyguları, gerçekten dikkatimi çekene kadar fark etmeme eğilimim vardır.	f 84	94	86	71	32	2,65	NK	
	% 22,9	25,9	23,4	19,3	8,7			
6. Bir kişinin ismini, bana söylendikten hemen sonra unutturum.	f 147	110	57	30	23	2,10	KM	
	% 40,1	30,0	15,5	8,2	6,3			
7. Yaptığım şeyin farkında olmaksızın otomatikçe bağlanmış gibi yapıyorum.	f 71	105	94	60	37	2,69	NK	
	% 19,3	28,6	25,6	16,3	10,1			
8. Aktiviteleri gerçekte ne olduklarına dikkat etmeden acele ile yerine getiririm.	f 87	120	82	49	29	2,49	KM	
	% 23,7	32,7	22,3	13,4	7,9			
9. Başarmak istediğim hedeflere öyle çok odaklanırım ki o hedeflere ulaşmak için şu an ne yapıyor olduğumun farkında olmam.	f 47	77	128	67	48	2,97	NK	
	% 12,8	21,0	34,9	18,3	13,1			
10. İşleri veya görevleri ne yaptığının farkında olmaksızın otomatik olarak yaparım.	f 72	116	92	58	29	2,60	NK	
	% 19,6	31,6	25,1	15,8	7,9			
11. Kendimi bir kulağımla birini dinlerken aynı zamanda başka bir şeyi de yaparken bulurum.	f 47	77	93	100	50	3,07	K	
	% 12,8	21,0	25,3	27,2	13,6			
12. Gideceğim yerlere farkında olmadan gidiyor, sonra da oraya neden gittiğime şaşırıyorum.	f 148	78	71	38	32	2,25	KM	
	% 40,3	21,3	19,3	10,4	8,7			
13. Kendimi gelecek veya geçmişle meşgul bulurum.	f 44	57	82	109	75	3,31	K	
	% 12,0	15,5	22,3	29,7	20,4			
14. Kendimi yaptığım işlere dikkatimi vermemiş bulurum	f 84	80	95	71	37	2,71	NK	
	% 22,9	21,8	25,9	19,3	10,1			
15. Ne yediğimin farkında olmaksızın atıştırıyorum.	f 140	75	61	38	53	2,42	KM	
	% 38,1	20,4	16,6	10,4	14,4			

(K. :Katılıyorum; N.K. : Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; KM: Katılmıyorum)

Tablo 4'te belirtildiği üzere ölçeğin yüksek ortalamaya sahip maddelere örnek olarak şunlar verilebilir: "M11: Kendimi bir kulağımla birini dinlerken aynı zamanda başka bir şeyi de yaparken bulurum ($X=3,07$)" ve "M13: Kendimi gelecek veya geçmişle meşgul bulurum. ($X=3,31$)". Bu sonuçlara

göre lise öğrencilerinin bulunduğu ana odaklanamama, aynı anda başka işlerle de meşgul olduklarını göstermektedir. Tablo 4'te görüldüğü gibi, çalışmaya katılan öğrenciler ölçekteki maddelerin büyük kısmını “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” diye belirtmişlerdir.

Lise Öğrencilerinin Merak ve Keşfetme Düzeyleri İle Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasında Cinsiyet Değişkenine Göre Anlamli Bir İlişki Var mıdır?

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında cinsiyet değişkenine göre anlamli bir ilişki var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıda (Tablo 5) yer almaktadır.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Meraklılık ve Keşfetme Düzeyleri ile Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki Cinsiyet Açısından Korelasyon Analizi

Cinsiyet			Esneklik B.	Kabullenme Boyutu	Merak Top.	Bilinçli Farkındalık
Kadın	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,022	,785**	-,208**
		p		,781	,000	,009
		N	157	157	157	157
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,022	1	,637**	,089
		p	,781		,000	,266
		N	157	157	157	157
	Merak Toplam	Korelasyon	,785**	,637**	1	-,105
		p	,000	,000		,189
		N	157	157	157	157
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,208**	,089	-,105	1
		p	,009	,266	,189	
		N	157	157	157	157
Erkek	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,277**	,836**	,052
		p		,000	,000	,480
		N	183	183	183	183
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,277**	1	,759**	,152*
		p	,000		,000	,040
		N	183	183	183	183
	Merak Toplam	Korelasyon	,836**	,759**	1	,122
		p	,000	,000		,099
		N	183	183	183	183
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	,052	,152*	,122	1
		p	,480	,040	,099	
		N	183	183	183	210

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

Tablo 5'te lise öğrencilerinin meraklılık ölçeğinin esneklik boyutu ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki cinsiyet açısından korelasyon kadınlarda negatif yönde zayıf ilişki görülmektedir ($r=-,208$; $p<,01$). Erkek öğrencilerde ise meraklılık ölçeğinin kabullenme boyutunda pozitif yönde, zayıf bir ilişki vardır ($r=,152$; $p<,05$).

Lise Öğrencilerinin Merak Ve Keşfetme Düzeyleri İle Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasında Sınıf Değişkenine Göre Anlamlı Bir İlişki Var mıdır?

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan "Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında sınıf değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna ilişkin veriler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Meraklılık ve Keşfetme Düzeyleri ile Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki Sınıf Açısından Korelasyon Analizi

Sınıf			Esneklik B.	Kabullenme Boyutu	Merak Top.	Bilinçli Farkındalık
Hazırlık Sınıfı	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,074	,794**	,049
		p		,612	,000	,738
		N	49	49	49	49
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,074	1	,665**	-,179
		p	,612		,000	,219
		N	49	49	49	49
	Merak Toplam	Korelasyon	,794**	,665**	1	-,072
		p	,000	,000		,623
		N	49	49	49	49
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	,049	-,179	-,072	1
		p	,738	,219	,623	
		N	49	49	49	49
9.Sınıf	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,061	,720**	-,045
		p		,588	,000	,687
		N	82	82	82	82
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,061	1	,737**	,210
		p	,588		,000	,058
		N	82	82	82	82
	Merak Toplam	Korelasyon	,720**	,737**	1	,115
		p	,000	,000		,302
		N	82	82	82	82
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,045	,210	,115	1
		p	,687	,058	,302	
		N	82	82	82	82
10.Sınıf	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,212	,814**	-,098
		p		,054	,000	,378
		N	83	83	83	83
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,212	1	,741**	,029
		p	,054		,000	,796
		N	83	83	83	83
	Merak Toplam	Korelasyon	,814**	,741**	1	-,050
		p				
		N				

Lise Öğrencilerinin Merak Düzeyleri İle Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		p	,000	,000		,652
		N	83	83	83	83
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,098	,029	-,050	1
		p	,378	,796	,652	
		N	83	83	83	83
11.Sınıf	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,279**	,858**	,067
		p		,009	,000	,539
		N	86	86	86	86
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,279**	1	,733**	,239*
		p	,009		,000	,027
		N	86	86	86	86
	Merak Toplam	Korelasyon	,858**	,733**	1	,175
		p	,000	,000		,107
		N	86	86	86	86
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	,067	,239*	,175	1
		p	,539	,027	,107	
		N	86	86	86	86
12.Sınıf	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,263	,851**	-,312
		p		,102	,000	,050
		N	40	40	40	40
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,263	1	,730**	-,072
		p	,102		,000	,658
		N	40	40	40	40
	Merak Toplam	Korelasyon	,851**	,730**	1	-,260
		p	,000	,000		,105
		N	40	40	40	40
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,312	-,072	-,260	1
		p	,050	,658	,105	
		N	40	40	40	67

* $p < 0,05$

Tablo 6 incelendiğinde iki ölçek arasındaki sınıf bazında anlamlı ilişki sadece 11. sınıflarda görülmektedir. Meraklılık ve Keşfetme ölçeğinin kabullenme boyutu ile Bilinçli Farkındalık ölçeğinin verileri arasında 11. sınıflarda pozitif yönde orta düzeye yakın bir ilişki olduğu söylenebilir ($r = ,239$; $p < ,05$).

Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın beşinci alt problemi olan “Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul türü değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Meraklılık ve Keşfetme Düzeyleri ile Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki Okul Türü Açısından Korelasyon Analizi

Okul			Esneklik Boyutu	Kabullenme Boyutu	Merak Toplam	Bilinçli Farkındalık
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,173	,822**	,203*
		p		,071	,000	,034
		N	110	110	110	110
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,173	1	,703**	,152
		p	,071		,000	,112
		N	110	110	110	110
	Merak Toplam	Korelasyon	,822**	,703**	1	,235*
		p	,000	,000		,014
		N	110	110	110	110
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	,203*	,152	,235*	1
		p	,034	,112	,014	
		N	110	110	110	123
Anadolu Lisesi	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,102	,721**	-,158
		p		,321	,000	,124
		N	96	96	96	96
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,102	1	,763**	,201
		p	,321		,000	,050
		N	96	96	96	96
	Merak Toplam	Korelasyon	,721**	,763**	1	,037
		p	,000	,000		,721
		N	96	96	96	96
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,158	,201	,037	1
		p	,124	,050	,721	
		N	96	96	96	105
Sosyal Bilimler Lisesi	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,258**	,861**	-,254**
		p		,003	,000	,003
		N	134	134	134	134
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,258**	1	,713**	,001
		p	,003		,000	,987
		N	134	134	134	134
	Merak Toplam	Korelasyon	,861**	,713**	1	-,184*
		p	,000	,000		,033
		N	134	134	134	134
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,254**	,001	-,184*	1
		p	,003	,987	,033	
		N	134	134	134	139

** $p<0,01$ * $p<0,05$

Lise öğrencilerinin meraklılık ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki okul türü açısından korelasyon tablosuna bakıldığında Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi verileri ile bilinçli farkındalık düzeyleri esneklik boyutunda pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,203$; $p<,05$). Aynı zamanda meraklılık ölçeğinin toplamında da tek boyutlu olan bilinçli farkındalık ölçeği ile pozitif

yönde zayıf ilişki bulunmaktadır ($r=,235$; $p<,05$). Sosyal Bilimler Lisesi verilerinin esneklik boyutu ile bilinçli farkındalık verileri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,254$; $p<,01$). Sosyal Bilimler Lisesi'nin meraklılık ve keşfetme toplam puanı ile bilinçli farkındalık puanları da negatif yönde zayıf bir ilişki göstermektedir ($r=-,184$; $p<,05$).

Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında akademik başarı (yılsonu ortalamasına) göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın altıncı alt problemi olan "Lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında akademik başarı değişkenine göre anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna ilişkin veriler Tablo 8'de yer almaktadır:

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Meraklılık ve Keşfetme Düzeyleri ile Bilinçli Farkındalık Düzeyleri Arasındaki Akademik Başarı Açısından Korelasyon Analizi

Akademik başarı			Esneklik Boyutu	Kabullenme Boyutu	Merak Toplam	Bilinçli Farkındalık
25-44	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,041	,699**	-,318
		p		,873	,001	,198
		N	18	18	18	18
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	,041	1	,743**	,065
		p	,873		,000	,799
		N	18	18	18	18
	Merak Toplam	Korelasyon	,699**	,743**	1	-,167
		p	,001	,000		,508
		N	18	18	18	18
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,318	,065	-,167	1
		p	,198	,799	,508	
		N	18	18	18	18
45-54	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	-,194	,801**	-,152
		p		,295	,000	,415
		N	31	31	31	31
	Kabullenme Boyutu	Korelasyon	-,194	1	,432*	,247
		p	,295		,015	,180
		N	31	31	31	31
	Merak Toplam	Korelasyon	,801**	,432*	1	,011
		p	,000	,015		,953
		N	31	31	31	31
	Bilinçli Farkındalık	Korelasyon	-,152	,247	,011	1
		p	,415	,180	,953	
		N	31	31	31	32
55-69	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,206*	,806**	-,024
		p		,040	,000	,810

		N	100	100	100	100
Kabullenme	Korelasyon		,206'	1	,746**	,033
Boyutu	p		,040		,000	,741
	N	100	100	100	100	100
Merak Toplam	Korelasyon		,806**	,746**	1	,004
	p		,000	,000		,971
	N	100	100	100	100	100
Bilinçli	Korelasyon		-,024	,033	,004	1
Farkındalık	p		,810	,741	,971	
	N	100	100	100	100	108
70-84	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,218**	,832**	,018
		p		,007	,000	,826
		N	153	153	153	153
Kabullenme	Korelasyon		,218**	1	,723**	,070
Boyutu	p		,007		,000	,393
	N	153	153	153	153	153
Merak Toplam	Korelasyon		,832**	,723**	1	,052
	p		,000	,000		,521
	N	153	153	153	153	153
Bilinçli	Korelasyon		,018	,070	,052	1
Farkındalık	p		,826	,393	,521	
	N	153	153	153	153	167
85-100	Esneklik Boyutu	Korelasyon	1	,414'	,890**	-,257
		p		,011	,000	,125
		N	37	37	37	37
Kabullenme	Korelasyon		,414'	1	,784**	,181
Boyutu	p		,011		,000	,283
	N	37	37	37	37	37
Merak Toplam	Korelasyon		,890**	,784**	1	-,085
	p		,000	,000		,619
	N	37	37	37	37	37
Bilinçli	Korelasyon		-,257	,181	-,085	1
Farkındalık	p		,125	,283	,619	
	N	37	37	37	37	41

Tablo 8'e göre lise öğrencilerinin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında akademik başarıya (yılsonu ortalamasına) göre anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve cinsiyetin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın yedinci alt problemi olan "Lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve cinsiyetin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusuna ilişkin veriler Tablo 9'dadır:

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Cinsiyete Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Merak Düzey	Cinsiyet	X	ss	N
Düşük	Kadın	38,00	6,48	4
	Erkek	28,83	5,84	6
	Toplam	32,50	7,44	10
Orta	Kadın	42,19	8,56	136
	Erkek	40,19	9,22	129
	Toplam	41,22	8,93	265
Yüksek	Kadın	38,29	9,23	17
	Erkek	41,41	9,69	48
	Toplam	40,60	9,60	65
Toplam	Kadın	41,66	8,65	157
	Erkek	40,14	9,47	183
	Toplam	40,84	9,12	340

Merak ve keşfetme düzeyi düşük olan öğrencilerin ortalaması $X=32,50$ iken, orta düzeyde merak puanına sahip olan lise öğrencilerinin ortalaması $X=41,22$ ve yüksek merak ortalamasına sahip öğrencilerin toplam ortalaması $X=40,60$ olarak görülmektedir. Düşük ve orta merak düzeyleri cinsiyet açısından kadınlarda yüksek iken, Merak düzeyi yüksek ve toplam merak puanlarında erkek öğrencilerin puan ortalamaları kız öğrencilere göre daha yüksektir. Tablo 10'de cinsiyet değişkenine göre lise öğrencilerinin meraklılık düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Cinsiyete Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler			
			Ortalaması	F	p	η^2
Merak Düzeyi	609,145	2	304,573	3,784	,024*	,022
Cinsiyet	126,673	1	126,673			,005
MD * C	425,706	2	212,853			,016
Hata	26881,824	334	80,485			
Toplam	595494,000	340				

$p<0,05$

Tablo 10'daki verilere göre lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri ortalama puanları arasında anlamlı farklılık görülmektedir, ($F=3,784$; $p<0,05$). Bu durum meraklılık düzeyinin bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu göstermektedir. Ancak bilinçli farkındalık puanlarının cinsiyete göre ve öğrencilerin meraklılık düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=2,645$;

$p>0,05$). Bu durum lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık üzerinde cinsiyetin önemli bir etkisi olmadığını gösterir.

Lise öğrencilerinin merak düzeylerinde, bilinçli farkındalık ve okul türlerinin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi olan “Lise öğrencilerinin merak düzeylerinde, bilinçli farkındalık düzeyleri ve okul türlerinin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 11’de yer almaktadır:

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Okul Türlerine Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Merak Düzeyi	Okul Türü	X	ss	N
Düşük	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	26,50	5,56	4
	Anadolu Lisesi	33,50	3,53	2
	Sosyal Bilimler Lisesi	38,00	6,48	4
	Toplam	32,50	7,44	10
Orta	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	39,14	9,11	84
	Anadolu Lisesi	41,94	9,08	72
	Sosyal Bilimler Lisesi	42,34	8,47	109
	Toplam	41,22	8,93	265
Yüksek	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	43,90	10,84	22
	Anadolu Lisesi	38,45	7,95	22
	Sosyal Bilimler Lisesi	39,38	9,31	21
	Toplam	40,60	9,60	65
Toplam	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	39,63	9,85	110
	Anadolu Lisesi	40,96	8,90	96
	Sosyal Bilimler Lisesi	41,75	8,59	134
	Toplam	40,84	9,12	340

Tablo 11 incelendiğinde toplamda en yüksek meraklılık puan ortalaması Sosyal Bilimler Lisesi’ne ait verilerdir ($X=41,75$). En düşük ise Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin ortalamasıdır ($X=39,63$). Lise öğrencilerinin tablo 16’da okul türlerine ve bilinçli farkındalık puanları arasındaki anlamlı farklılığa ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Okul Türlerine Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Etkinin Kaynağı
Merak Düzeyi	629,144	2	314,572	3,960	,020	,023	
Okul	169,443	2	84,722	1,067	,345	,006	
MD * O	928,342	4	232,086	2,922	,021*	,034	1-2 1-3 2-1 3-1
Hata	26292,541	331	79,434				
Toplam	595494,000	340					

$p < 0,05$ 1: Düşük, 2: Orta, 3: Yüksek düzeyde merak eğilimi

Lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık arasında okul türünün önemli bir etken olduğu görülmektedir ($F=2,922$; $p < 0,05$). Sheffe testi sonuçlarına göre, Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

9) Lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve akademik başarılarının (yılsonu ortalamasının) ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın onuncu alt problemi olan “Lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve okul türlerinin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?” sorusuna ilişkin veriler Tablo 13’tedir:

Lise öğrencilerinin akademik başarılarına ilişkin tablo 13’e bakıldığında akademik başarıları 85-100 arasında olan ve düşük merak düzeyine sahip olan öğrencilerin ortalaması ($X=37,75$) olduğu görülmektedir. Orta düzeyde merak değerine sahip, 85-100 arasında başarı ortalamasına sahip öğrencilerin ortalaması ($X=37,45$) ve $X=40,00$ puan ortalamalarına sahip öğrencilerin, yüksek merak değerinde 85-100 arasında yılsonu başarı puanları olduğu görülmektedir. Toplam ölçek puanında 25-44 başarı puanına sahip öğrencilerin ortalaması ise ($X=45,05$)’dir. Tablo 14’te lise öğrencilerinin düşük, orta ve yüksek merak düzeyinin, bilinçli farkındalık düzeyleri ve yılsonu ortalamalarının ortak etkisine dair ANOVA sonuçları analiz edilmiştir.

Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Akademik Başarılarına Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Merak Düzey	A.Başarı	X	ss	N
Düşük	55-69	33,50	3,53	2
	70-84	26,75	5,73	4
	85-100	37,75	6,89	4
	Toplam	32,50	7,44	10
Orta	0- 44	45,15	10,10	14
	45-54	42,30	10,32	26
	55-69	41,30	7,47	81
	70-84	41,00	9,12	120
	85-100	37,45	9,20	24
	Toplam	41,44	8,93	265
Yüksek	25-44	39,20	11,69	5
	45-54	41,40	12,13	5
	55-69	39,82	6,74	17
	70-84	41,34	10,54	29
	85-100	40,00	10,53	9
	Toplam	40,60	9,60	65
Toplam	0-24	43,00	.	1
	25-44	45,05	10,87	18
	45-54	42,16	10,42	31
	55-69	40,90	7,35	100
	70-84	40,69	9,56	153
	85-100	38,10	9,16	37
	Toplam	40,84	9,12	340

Tablo 14. Lise Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Akademik Başarılarına Göre Merak ve Keşfetme Puanlarının Anova Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler		Kareler		F	p	η ²
	Toplamı	Sd	Ortalaması				
Merak Düzeyi	580,372	2	290,186	3,594	,029	,022	
Akademik Başarı	242,321	5	48,464	,600	,700	,009	
MD * AB	658,583	6	109,764	1,359	,231	,024	
Hata	26323,564	326	80,747				
Toplam	595494,000	340					

Ortak etkiyi ölçmek amacıyla yapılan Tablo 14'teki ANOVA sonuçlarına göre lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri, akademik başarı ve bilinçli farkındalık düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa ulaşmamıştır ve önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Lise öğrencilerinin meraklılık ve keşfetme eğilim düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan

bu çalışmada; öğrencilerin meraklılık düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve meraklılık ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada ilk olarak değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin meraklılık eğilimlerinin, bilinçli farkındalıklarına ve cinsiyet, okul türü ve akademik başarılarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular, lise öğrencilerinin ortalamasının üzerinde merak düzeylerinin olduğunu göstermektedir. Öğretmen adayları ile yapılan benzer bir çalışmada meraklılık düzeylerinin ölçek orta puanının üstünde olduğu fakat derinlik alt boyutu ortalamasının genişlik ortalamasından daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Deringöl, Yaman, Özsarı ve Gülten, 2010). Bu çalışmada ise, lise öğrencilerinde belirsizliği kabullenme alt boyutu ortalamasının 12,60 olması; ölçeğin orta değerinde olduğunu göstermektedir. Buna göre lise öğrencilerinde belirsizliği kabullenme, farklı olana ilgi duyma, bilinmeyenden korkmama gibi duyguların, bir yetişkinden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ancak bilinçli farkındalık ölçeğine dair betimsel istatistiklere göre tek boyutlu ölçekte ortalamasının ($X=40,84$) düşük olduğu görülmektedir. Bilinçli farkındalık ölçeği sonuçlarına göre lise öğrencileri ortalamasının altında bir farkındalığa sahip olduğu görülmüştür.

Merak düzeylerinin bilinçli farkındalık ile etkisi incelendiğinde, meraklılık ölçeğinin esneklik boyutu ile bilinçli farkındalık düzeyleri cinsiyet açısından kadınlarda negatif yönde zayıf ilişki göstermektedir. Bu durum kız öğrencilerin bilinçli farkındalık yapı taşlarından olan duygu ve düşünce düzenleme becerilerinin ergenlik dönemindeki olumsuz yansımalarından kaynaklı olabilir. Gündüz (2016) çalışmasında, bilinçli farkındalık ile duygu düzenleme güçlüğü arasında negatif yönlü ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Erkek öğrencilerde ise meraklılık ölçeğinin kabullenme boyutunda pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bulgular, lise öğrencilerinin meraklılık ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında 11. sınıflarda pozitif yönde orta düzeye yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca meraklılık ölçeği ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul türü bazında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu

ilişkinin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeyleri ile meraklılık ölçeğinin esneklik boyutunda pozitif yönde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum meslek lisesi öğrencilerinin atölye derslerinde keşfederek öğrenmeye uygun olmasından kaynaklanabilir. Çünkü meslek lisesi öğrencileri daha çok araştırma, deneme ve yanılma yöntemiyle öğrenmektedir. Aynı zamanda meraklılık ölçeğinin toplamında da okul türü bazında tek boyutlu olan bilinçli farkındalık ölçeği ile pozitif yönde zayıf ilişki bulunmaktadır. Ancak bu iki ölçek arasındaki ilişki düzeyi beklenilenden daha düşük çıkmıştır. Yani meraklılık düzeyi yüksek olan öğrencilerin bilinçli farkındalığı da çok yüksektir demek doğru olmayacaktır. Bu durum merak ve farkındalık olgularının birbiriyle beklenen kadar ilişkili olmadıklarını göstermiştir. Şahin (2019) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin bilinçli farkındalık puanları ile yaşam doyumu puanları arasında pozitif yönlü anlamlı düzeyde bir ilişki bulmuştur. Fakat yapılan analiz sonuçlarına göre akademik başarı açısından iki ölçek arasında korelasyon olmadığı tespit edilmiştir. Yani okuldaki not ortalaması yüksek öğrencilerin merak ve keşfetme düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bu durum lisansüstü öğrencileri gibi lise öğrencilerinin buluş yoluyla eğitim almadığının göstergesi olabilir. Yeşilyurt (2019)'a göre sunuş yoluyla verilen eğitimin ezbere ve anlamlı öğrenmeye dayalı öğrencinin merak ve keşfetme duygusunu arttırmadığı bilinmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre, lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri ortalama puanları arasında anlamlı farklılık vardır ($F=3,784$ $p<0,05$). Bu durum öğrencilerin meraklılık düzeyinin, bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu gösterir. Ancak lise öğrencilerinin merak düzeyleri, bilinçli farkındalık düzeyleri ve cinsiyetin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Azak (2018) yaptığı çalışmasında hemşirelik öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeyi ile öğrencilerin yaşları, cinsiyetleri, sınıfları ve doğum yerleri açısından anlamlı farklılıklar olmadığını, algılanan gelir düzeyi ve en uzun süre yaşadıkları bölge açısından anlamlı farklılıklar ortaya çıktığını belirtmiştir. Bunun aksine Deringöl ve arkadaşları (2010) çalışmasında meraklılık düzeylerinin karşılaştırılması sonucunda kız ve erkek öğrencilerin ortalama puanlarının anlamlı bi-

çimde farklılaştığı ve farkın kız öğrenciler yönünde yüksek olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın sonuçlara göre lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasında okul türünün önemli bir etken olduğu görülmektedir ($F=2,922$; $p<0,05$). Lise öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeyleri ve okul türlerine göre merak ve keşfetme düzeylerinde en yüksek meraklılık puan ortalamasına sahip Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu durum Sosyal Bilimler Lisesi öğrencilerinin merak düzeyleri ve bilinçli farkındalık düzeyleri açısından, diğer okul türlerine göre pozitif yönde bir farklılık olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin meraklılık düzeyleri, akademik başarı ve bilinçli farkındalık düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa ulaşmamıştır. Arana (2006)'nın bilinçli farkındalığa dayalı stres azaltma programının utangaçlığın azaltılmasında etkili olduğunu belirttiği çalışması bulunmaktadır. Bu durum meraklılık eğilimi için de kısmen geçerlidir. Araştırmada lise öğrencilerinin meraklılık eğilimleri ile bilinçli farkındalık arasındaki anlamlı farklılığın öğrencilerin cinsiyet ve akademik başarılarına etkisi olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda şu öneriler sunulabilir:

- Ülkemizde bilinçli farkındalık konusu üzerine yapılan çalışmaların azlığı göz önüne alınarak yeni araştırma alanları oluşturabilir.
- Bilinçli farkındalık ve psikolojinin çoğu alanında ilişkisel bir araştırma yapılması alan yazına büyük katkı sağlayacaktır.
- Eğitimcilerin ve öğrencilerin bilinçli farkındalık alanında öğrencilere katkı sağlayacak yayınları takip etmeleri sağlanmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Examining the Relationship Between the Levels of Curiosity and Mindfulness of High School Students

*

Gürbüz Ocak- Emine Akkaş Baysal-Ulviye Yer
Afyon Kocatepe University

Curiosity contributes greatly to learning activities in education. The task of a teacher is to ensure permanent learning by arousing curiosity. Curiosity allows people to focus on a particular area, event or object. Curiosity that leads individuals to discover enables them to continue their efforts. Curiosity brings interest. It is observed that students with a high level of curiosity are more successful and productive in the field they are interested in.

Mindfulness means focusing attention on what is being done at the moment and being aware of the action being taken. The mindfulness state is formed by the components of self-knowledge and orientation, emotion and attention regulation in individual. It is the state of being aware of situation that is happening without making any judgment as positive or negative about the events experienced. Mindlessness is conscious refusal to accept or deal with a thought, emotion, intention. It means being in the moment, noticing and not judging.

The feeling of curiosity enables the person to focus on that "moment". For this reason, it is important to examine the relationship between curiosity and mindfulness. In the mindfulness, it is important to keep attention both internally and externally. In this case, the feeling of curiosity is an important step in maintaining attention and focusing. Students' feelings of interest, motivation, attention and curiosity constitute important rings in education. The stronger the relationship of these rings with each other, the more permanent learning is. For this reason, determining the effect of curiosity and discovery levels of high school students on their mindfulness plays an important role in terms of education.

This research aims to examine the relationship between the curiosity levels and mindfulness levels of high school students according to their gender, class, school type and academic achievement variables. The rese-

arch was designed as relational survey model. 367 high school students participated in this study, in which stratified sampling method, one of random sampling types, was used. In order to determine the sample, the universe of the study is divided into layers. First of all, the study universe is divided into 3 layers on the basis of school type. The sample of study consists of 367 high school students studying in Mesleki ve Teknik Anatolian High School (123), Anadolu High School (105) and Sosyal Bilimler High School (139). Students answered the Curiosity and Discovery Scale and the Mindfulness Scale. First of all, relationships between variables were examined. At the same time, it was examined whether students' inquisitiveness tendencies differ significantly according to their mindfulness and gender, school type and academic achievement.

It is seen that inquisitiveness level of high school students has a mean score of 20.66 regarding flexibility sub-dimension that includes 6 items ($6 \times 3 = 18$). It is seen that the average of sub-dimension of accepting uncertainty, which consists of 4 items ($4 \times 3 = 12$), is 12.60. According to findings obtained according to this, means of two sub-dimensions of scale are above middle value. This situation shows that high school students have above average curiosity levels. According to results, it is thought that emotions such as accepting uncertainty, being interested in different, not being afraid of the unknown are more common in high school students than in adults. However, according to descriptive statistics on mindfulness scale, it is seen that the average ($\bar{X} = 40.84$) on one-dimensional scale is low.

The effect of curiosity levels on mindfulness was examined together with variables. According to results obtained, flexibility dimension of curiosity scale and level of mindfulness show a weak negative relationship among women in terms of gender. This may be due to the negative reflections of female students' emotion and thought regulation skills, which are one of the building blocks of mindfulness, during adolescence. In male students, it was observed that there was a weak positive correlation in acceptance dimension of curiosity scale.

In the research conducted, it is seen that there is a positive relationship between curiosity and discovery levels of high school students and their level of mindfulness in the 11th graders in a positive direction. In addition, it was determined that there is a positive and significant relation-

onship between curiosity scale and the level of mindfulness on basis of school type. It is seen that this relationship is positively significant in the level of mindfulness of Mesleki ve Teknik Anatolian High School students and flexibility dimension of curiosity scale. This may be due to the fact that Mesleki ve Teknik High School students are suitable for learning by exploring in workshop lessons. Because Mesleki ve Teknik High School students learn mostly through research, trial and error method. At the same time, there is a weak positive relationship with mindfulness scale, which is one-dimensional on basis of school type, in total of curiosity scale. However, the level of correlation between these two scales was lower than expected. In other words, it would not be correct to say that the mindfulness of students with a high level of curiosity is also very high. This situation showed that the phenomena of curiosity and mindfulness are not as related to each other as expected. However, according to the results of the analysis, it was determined that there was no correlation between the two scales in terms of academic achievement. In other words, there is no significant relationship between the curiosity and discovery levels of the students with high grade point average and their level of mindfulness.

In research, it is seen that there is a significant difference between the level of inquisitiveness of high school students and their mean scores of mindfulness, ($F = 3,784$ $p < 0.05$). This shows that students' level of inquisitiveness has a significant effect on mindfulness. However, the curiosity levels of high school students do not differ significantly depending on their level of mindfulness and the common effect of gender.

According to the results of the study, it is seen that the type of school is an important factor between the level of inquisitiveness and mindfulness of high school students ($F=2.922$; $p < 0.05$). It has been observed that there is a significant difference in favor of the Sosyal Bilimler High School students who have the highest curiosity score average in high school students' level of mindfulness and their curiosity and discovery levels according to their school types. This situation shows that there is a positive difference in terms of curiosity and mindfulness levels of Sosyal Bilimler High School students compared to other school types. High school students' curiosity levels did not reach a significant difference on their academic achievement and mindfulness levels. In study, it is seen

that the significant difference between high school students 'inquisitiveness tendencies and mindfulness does not have an effect on students' gender and academic achievement.

Kaynakça/References

- Acun, N., Kapıkıran, Ş. ve Kabasakal, Z. (2013). Merak ve Keşfetme Ölçeği II: Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(31), 74-85.
- Ağ, C. ve Bağcı, O. (2018). Psikolojik örgütsel sermayenin merak ve keşfetme ile ilişkisi: Bir bilişim sektörü örneği. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 5137-5180. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.981>
- Arana, D. (2006). *The practice of mindfulness meditation to alleviate the symptoms of chronic shyness and social anxiety*. Yayınlanmamış doktora tezi. Institute of Transpersonal Psychology, Kaliforniya.
- Arslan, M. (2008). Günümüzde montessori pedagojisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 177, 65-79.
- Azak, A. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15(3), 170-176. <http://dx.doi.org/10.5222/HEAD.2018.170>
- Baysal, N. ve Demirbaş, B. (2012). Sınıf öğretmenliği adaylarının bilinçli farkındalıkları ile yansıtıcı düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 12-20.
- Brown K.W. and Ryan, R.M. (2003). The benefits of being present, mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çatak, P. D. ve Ögel, K. (2010). Farkındalık temelli terapiler ve terapötik süreçler. *Klinik Psikiyatri*, 13, 85-91.
- Çelik, E. ve Topçuoğlu, P.(2017). Proaktif kişiliğin öznel zindelik ile merak arasındaki ilişkide aracılık etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1221-1240.
- Darancık, Y. (2018). Merak duygusu ile etkili yabancı dil öğretimi. *Turkish Studies*, 13(4), 421-437. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13084>

- Demir, V. (2014). *Bilinçli farkındalık temeli hazırlanan eğitim programının bireylerin depresyon ve stres düzeyleri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, V. (2017). Bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi programının üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerine etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 7(12), 98-118.
- Deringöl, Y., Yaman, Y., Özsan, İ. ve Gülten, D. Ç. (2010). İlköğretim öğretmen adaylarının meraklılık düzeylerinin incelenmesi. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 11-13 November, Antalya, 492-497.
- Germer, C. K., Siegel, R. D. and Fulton, P. R. (2005). *Mindfulness and psychotherapy*. NY: Guilford Press.
- Gündüz, H. (2016). *Yetişkinlerde bilinçli farkındalık (mindfulness) ve duygu düzenleme arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- Hocaoğlu, N. ve Baysal, E. A. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. G.Ocak (Ed.), Nicel Araştırma Modelleri-Desenleri içinde (s.66-113). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Karabacak, A. ve Demir, M. (2017). Özerklik, bağlanma stilleri, bilinçli farkındalık ve duygu düzenleme arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 271-291.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, G. İ.(2016). Eğitimde merak ve ilgi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*,13(25), 103-114.
- Langenscheidt.(2019). *Güncel Sözlük*. Erişim: <https://tr.langenscheidt.com/>
- Langer, Á., Schmidt C., Mayol R., Díaz, M., Lecaros J., Krogh E., Pardow A., Vergara C., Vergara G., Pérez-Herrera B., Villar M., Maturana A. and Gaspar P. (2017). The effect of a mindfulness-based intervention in cognitive functions and psychological well-being applied as an early intervention in schizophrenia and high-risk mental state in a chilean sample. *Study Protocol For A Randomized Controlled Trials*, 18(1), 233-243. <http://dx.doi.org/10.1186/s13063-017-1967-7>.
- Ludwig, H. (2015). *Praxishandbuch der montessori-methode*. Verlag Herder: Germany. Erişim: <https://books.google.com.tr/> 17.12.2020.

- Özen, Y. ve Gül, A. (2007) Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394 – 422.
- Özer, B. ve Korkmaz, C. (2016) Yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen unsurlar. *Ekev Akademi Dergisi*, 20(67), 59-84.
- Özyeşil, Z. (2011). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık, kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. ve Deniz, M. E. (2011). Bilinçli farkındalık ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 226-227.
- Sekreter, S. ve Akyüz, G. (2003). Pazarlama araştırmalarında kullanılan ölçeklere ilişkin bir yayın taraması. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6, 123-150.
- Soydan, S. (2013). Çocuklarda merak duygusunu uyandırmada montessori öğretmenlerinin kullandıkları stratejiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 269 – 290.
- Şahin, A. (2019). Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile yaşam doyumu ve iyi oluş arasındaki ilişkiler, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 151-176. <http://dx.doi.org/10.32739/uskudarsbd.5.8.61>.
- Şahin, Ç. ve Karakuş, G. (2019). Bilimsel araştırma yöntemleri. G.Ocak (Ed.). *Katılımcıları Seçme: Evren ve Örneklem içinde* (s.187). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- TDK. (2019). *Güncel Sözlük*. Erişim: <http://tdk.gov.tr/> 17.01.2021.
- Tezbaşaran, A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. İkinci baskı, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Ülev, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık düzeyi ile stresle başa çıkma tarzının depresyon, kaygı ve stres belirtileriyle ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaynakça Bilgisi/Citation Information

Ocak, G., Akkaş Baysal, E. ve Yer, U. (2021). Lise öğrencilerinin merak düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5577-5609. DOI:10.26466//opus.919627.

Kariyer Kaygısının Aile Kurumuna ve Evlilik Kararına Etkisi

DOI: 10.26466/opus. 920663

*

Mukadder Özkan Bardakcı*

* Araş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat UBYO, Konya/Türkiye
E-Posta: mukadder.bardakci@selcuk.edu.tr ORCID: [0000-0001-6827-9309](https://orcid.org/0000-0001-6827-9309)

Öz

Bu çalışmada kariyer kaygısının aile kurumuna ve evlilik kararına etkisi araştırılmıştır. Üniversite öğrencilerini kapsayan bu çalışmaya katılım sağlayan toplam öğrenci sayısı 187 dir. Örneklem grubu Beyşehir ilçesinde yer alan İşletme Fakültesi (651 öğrenci), Turizm Fakültesi (169 öğrenci), Meslek Yüksekokulu (1790), Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu (321) öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu araştırmada basit rastlantısal örneklem yolu kullanılmıştır. Öğrencilere iletişim araçları vasıtası ile ulaşılmaya çalışılması, kolay ulaşılabilecek verilerin zor elde edilmesine yol açmıştır. Araştırmada verileri elde etmek amacıyla çalışma grubunun kariyer kaygısı ile evliliğe ve aile kurumuna bakışlarını belirleyebilme adına demografik sorularla birlikte 90 soruluk anket uygulaması yapılmıştır. Anket çalışmasında yöntem olarak nicel araştırma ve soru cetveli kullanılmış olup veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada frekans yüzde dağılımı verilmiştir. Çalışmaya katılım sağlayan üniversite öğrencilerinin aile kurarken eşlerinin kariyer ve iş sahibi olmalarına önem vermektedirler. Diğer yandan aşk, karşılıklı sevgi, mutlu ve huzurlu olmaya önem verdikleri görülmüştür. Çalışmaya katılım sağlayan öğrenciler evlilikten korkmaktadır. Bunun sebebinin ise sorumluluk görülmesi ve evlendikten sonra evlilik öncesi tanıdığı eşlerinin evlilikle birlikte değişeceği düşüncesi olarak ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Kaygısı, Evlilik Kararı, Aile Kurumu.

The Effect of Career Anxiety on Family Institution and Marriage Decision

*

Abstract

In this study, it is investigated the impact of career anxiety on family institution and marriage decision making. Including university students, 187 students took part in study. Sample group was picked from the students in Faculty of Management (651 students), Faculty of Tourism (169 students), Vocational School (1790 students) and School of Applied Sciences (321 students) in Beyşehir district. In this study the method of simple random sampling was used. Trying to communicate with students via media made it difficult to obtain data while it could be obtained easily. A questionnaire with 90 questions including demographic questions was applied in the study to obtain data for the purpose of determining point of views of study group to marriage and family institution with career anxiety. In questionnaire quantitative research and questions were used as methods, the data was analyzed SPSS 20 programme. In the study, there is frequency distribution. The students taking part in the study regard that their partners have a career or a job. On the other hand, they also care mutual love and being happy. The students fear from marriage. They expressed the reason for this as taking responsibility and the thought that the spouses they met before marriage will change with marriage.

Keywords: Career Anxiety, Marriage Decision, Family Institution.

Giriş

İnsanın dünyaya geldiği en küçük yapı ailedir. Toplumun temelini oluşturan en önemli kurumlardan biri şüphesiz ailedir. İnsan gündelik tüm bilgi ve becerilerini ailede öğrenir. Aile eğitim alınan ilk okuldur. Eğitim ve öğrenme süreci ailede başlayarak okul sıralarına taşınmaktadır. Tüm eğitim hayatı düşünüldüğünde insan ortalama on altı yılını eğitim için harcamaktadır. Eğitim hayatı sonunda ise bir meslek sahibi olmak hayata tutunmak hayalleri arasındadır. Bu süreçte insan bir yandan meslek sahibi olup kariyer planması yaparken diğer yandan ise evlilik çağına adım atmaktadır. Kariyere sahip olmak, kariyerli bir meslek yapmak ya da hayalini kurduğu işe ulaşmak insanın evlilik sürecini ve evliliğe bakışını da etkilediği düşünülmektedir. Yapılan bu çalışmada kariyer kaygısının evlilik kararını ve aile kurumunu ne şekilde etkilediği araştırılmıştır.

İnsanoğlu hayata gözünü açtığı andan itibaren toplumun içinde var olmuştur. Özel durum veya şartlar dışında insan yaşamını küçük veya büyük grupların içinde sürdürmüştür (Balaman, 1984). Toplumsal varlık olan insan bu grupların içinde yaşadığından hayatında önemli kararlar verirken içinde yaşadığı gruplardan çocukluğundan itibaren etkilenmiştir.

Kariyer gelişimi çocukluk dönemi ile hayatımıza girmiştir. Bu gelişim, özellikle gençlik ve üniversite yıllarında hayata geçişte önemlidir. Bu dönemde kariyer ile ilgili kararlar alırken ailenin etkisi, ekonomik koşullar, gelecek yaşam ile ilgili beklentiler bireyleri etkileyerek kaygı yaşamalarına sebep olmaktadır. Özellikle 15-24 yaş aralığında lise ve üniversite yıllarını da içine alan dönem yoğun bir şekilde kariyer planının yapıldığı dönemdir (Okutan ve Akbaş,2019). Öğrenim süresince bir mücadele içerisinde olan genç genellikle üniversiteyi kazanması ile birlikte kaygısının sonlanacağını düşünse de üniversite döneminin sonlarına doğru kariyer yapma, bir işe sahip olma ve gelecekle ilgili beklentilerinde stres yaşamaya başlamaktadır (Çakmak ve Hevedanlı, 2005). Aslında bu stres durumu insanlara ve onların kariyer anlayışına göre değişmektedir.

Kariyer, insanların ömürlerinin sonuna kadar yaptığı tüm işlerdir. Kaygı ise özellikle insanın önündeki zaman diliminde duyduğu stres ve korkularıdır. Bu bağlamda kariyer kaygısı ise, insanların kariyerlerindeki

belirsizlikten ortaya çıkan stres durumudur (Göncü -Akbaş,2019). İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmında çalışmak zorunda kaldıklarından özellikle 2000 sonrası iş hayatına atılan kesim için son dönemde kariyer planı yapmak önemli bir nokta haline gelmiştir. Kariyerin ilk basamağı genellikle orta öğretim olarak görülse de son dönemde özellikle kariyer planlamasının anaokulları ve kreşlerden başlayarak ömür boyu sürmektedir. Aileler artık sadece lise, üniversite ya da iş hayatına girişte değil ilk eğitime başladıkları günlerden itibaren çocuklarına kariyer baskısı oluşturabilmektedir. Ancak en yoğun olarak meslek seçimi ve iş hayatına geçişte aile baskısının ve kariyer kaygısının arttığı söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin birçoğu kariyer planlamasından dolayı zorluklar çekmekte ve zorluğun sonucu olarak da yüksek ölçüde ruhsal sıkıntılar yaşamaktadır (Fouad vd., 2006). Özellikle üniversite yaşamı bitince işsiz kalma korkusu, toplumun ve sosyal çevrenin birey üzerindeki baskısı bu durumu daha da ağır hale getirmektedir. İş kaygısı çeken bireyin bu dönemde üniversite eğitiminin bitmesi ile yuva kurması beklenmektedir. Her ne kadar modernleşme ve bireyselleşme ile beraber bu beklentilerin etkisi azalmış olsa da hala günümüzde bu baskı devam etmektedir.

Bu zorlu süreçte bireyler hem kariyer sıkıntısı yaşarken hem de toplumun beklentilerinden dolayı artık bir yuva kurması istenmektedir. Ancak modernleşmeyle beraber toplumlarda yaşanan değişim ile eski aile bağlarının yerini bireyselleşmeye bıraktığı ileri sürülmektedir. Bunu da aile yaşamı, evlilikler ve insanların bunlara yönelik tutumları üzerinden fark edilebileceği iddia edilmektedir (Eroğlu,2017). Bu baskı bireylerde ilk olarak eş arama ve yuva kurmaya itmektedir. Bu amaçla bireyler ilk olarak eş adayını belirledikten sonra evlilik yolunu tercih etmektedir. Bu sebeple insanları bir araya getiren evlilik Tandoğan (1965)' a göre, bireylerin aile çatısında birleşmesi, yeni hayatlarına yönelik bütün hedeflerinde ve mücadelelerinde, hüznün ve mutluluklarında birlikte olmasıdır. (Tandoğan, 1965, s.1). Atasoy (1994, s.11) ise evliliği iki bireyin ben yerine biz düşüncesinin olduğu, birbirlerinin maneviyatını besleyen ve ortak değerlerde birleşen iki kalp şeklinde tanımlamaktadır. Evlilik insanlara ruhsal ve sosyal yönden yarar sağlayan, güzel bir hayat sunan müessesedir. İnsanların evlilik hayatındaki durumunun tüm hayatına da paralel oranda etki ettiği söylenebilir. Bu sebeple insanlar evliliklerinde

memnun oldukları takdirde hayatlarından da memnun olacağı düşünülmektedir. (Çağ ve Yıldırım, 2013, s.14).

İnsanlar tüm bu gelişmeler ışığında evlenir ve aile kurar. Her ne kadar aile ve evlilik kavramları aynı anlamlara geliyor gibi görünse de nüanslar vardır. Yörükoğlu'nun da belirttiği gibi aile; insanların manevi ve cinsel ihtiyaçlarını karşıladığı, çocuklarının sorumluluklarının paylaşıldığı ve geleceğe yönelik beklentilerin karşılandığı kurumdur (Yörükoğlu, 2000, s.125). En sıcak birincil ilişki alanıdır (Sarı, 2013, s.17). Sosyal bilimcilerin de üzerine çalıştığı kavramlardan olan aile, insanların ilk dünyaya geldiği zamandan başlayarak birlikte olduğu, bakım noktasında yardım edilen kurumdur (Akkaya,2018, s.4). Ailenin her ne kadar bakım ve manevi ihtiyaçları giderme gibi fonksiyonları olsa da insanların hayatındaki anlamını açıklamak için yetersizdir. Aile, insanlara sosyalleşme ortamını ilk olarak sağlayan, bireyleri arasında güvene dayalı, candan bağ kuran toplumun en küçük kurumlarından (Ozankaya,1996). Geçmişten bu güne aile sosyal bilimler için merak konusu olmuştur (Can, 2013, s.65). Aile toplumsalın içinde önemli bir yere sahiptir (Nacak ve Karaarslan, 2013, s.121).

Alanyazın incelendiğinde evlilik ve aile ile ilgili tanımlar her ne kadar ideal olanı anlatıyor olsa da özellikle kariyer planı yapan bireylerin üniversite sonrası evlilik yapacak, aile kuracak, ev geçindirebilecek ekonomik durumlarının olmamasından dolayı ilk talep edecekleri şey çalışma ve iştir. Yörükoğlu'nun da belirttiği bu dönemdeki bireyler becerilerini ve ilgilerini saptamaya, nerede çalışacağını belirlemeye uğraşmaktadır. Ancak iş arama konusunda tecrübesiz olmaları ve mesleki becerilerinin olmamasından dolayı stres yaşamakta ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar (Yörükoğlu, 2004, s.41- 45).

Kısaca 21. yy dünyasında bireylerin iş kaygısının artması, kendi lükslerinden feragat etmek istememeleri, bir aile oluşturmak için öncesinde üstesinden gelmesi gereken ekonomik gerekliliklerden dolayı insanların geçmişe göre evlilik kararını daha zor verdiği gözlemlenmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında bu araştırmada, günümüz gençliğinin kariyer kaygısı ve evlilik kararını etkileyen durumlar incelenecektir.

Yöntem

Çalışmada Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Kampüsünde eğitim gören tüm üniversiteli gençlere ulaşılması planlanmış olup, çalışma sürecinin Covid 19 pandemisine denk gelmesi katılımcılara ulaşmada zorluk çekilmesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmaya katılım sağlayan toplam öğrenci sayısı 187 dir. Örneklem grubu Beyşehir ilçesinde yer alan İşletme Fakültesi (651 öğrenci), Turizm Fakültesi (169 öğrenci), Meslek Yüksekokulu (1790), Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu (321) öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu araştırmada basit rastlantısal örneklem yolu kullanılmıştır. Öğrencilere iletişim araçları vasıtası ile ulaşılmaya çalışılması, kolay ulaşılabilecek verilerin zor elde edilmesine yol açmıştır. Araştırmada verileri elde etmek amacıyla çalışma grubunun kariyer kaygısı ile evliliğe ve aile kurumuna bakışlarını belirleyebilme adına demografik sorularla birlikte 90 soruluk anket uygulaması yapılmıştır. Anket çalışmasında yöntem olarak nicel araştırma ve soru cetveli kullanılmış olup veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada frekans yüzde dağılımı verilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	134	71,7
Erkek	53	28,3
Doğum Yılı	Sayı (n)	Yüzde (%)
1995 ve öncesi	8	4,3
1996-2000 arası	117	62,6
2001 ve üstü	62	33,2
Medeni Durum	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sözlü	2	1,1
Nişanlı	2	1,1
Bekar	179	95,7
Evli	3	1,6
Dul	1	,5
Bölüm	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sosyal Hizmet	82	43,9
AYAY	20	10,7
Yönetim Bilişimi	20	10,7
Aşçılık	18	9,6
Ul. Ar. Ticaret	13	7,0
Bankacılık	17	9,1
Diğer	17	9,1
Mezun Lise	Sayı (n)	Yüzde (%)
Düz Lise	14	7,5
Meslek Lisesi	52	28,3

Kariyer Kaygısının Aile Kurumuna ve Evlilik Kararına Etkisi

İmam Hatip Lisesi	24	12,8
Anadolu Lisesi	90	48,1
Diğer	6	3,2
Aile Gelir		
0-1500	17	9,1
1500-3000	77	41,2
3000-4500	43	23,0
4500-6000	25	13,4
6000-7500	13	7,0
7500 üstü	12	6,4
Anne Eğitim		
Okur Yazar Değil	20	10,7
İlkokul Mezunu	103	55,1
Ortaokul Mezunu	37	19,8
Lise Mezunu	18	9,6
Lisans ve Lisansüstü	9	4,8
Baba Eğitim		
Okur Yazar Değil	4	2,1
İlkokul Mezunu	70	37,4
Ortaokul Mezunu	38	20,3
Lise Mezunu	56	29,9
Lisans ve Lisansüstü	19	10,2
Yaşanılan Şehir		
Köy	28	15,0
Kasaba	8	4,3
İlçe	44	23,5
İl	48	25,7
Büyükşehir	59	31,6
Aile Türü		
Çekirdek	140	74,9
Geniş	35	18,7
Parçalanmış	12	6,4
Ebeveynlik Evlilik Durumu		
Resmi Nikahla Evli	170	90,9
Boşanmış	7	3,7
Anne veya Baba Vefat	10	5,3
Flört Durumu		
Evet	70	37,4
Hayır	117	62,6

Katılımcıların %71,7'si erkekken %28,3'ü kadındır. Katılımcıların %4,3'ü 1995 ve öncesinde, %62,6'sı 1996-2000 yılları arasında ve %33,2'si 2001 ve üzerinde dünyaya gelmiştir. Katılımcıların %95,7'si bekar ve %1,6'sı evli olup %43,9' u Sosyal Hizmet Bölümünü okumaktadır. Araştırmaya katkı sağlayan bireylerin %41,2'si 1500-3000 TL arasında ve %6,4'ü 7500 üzeri aile gelirine sahiptir. Eğitim düzeylerine bakınca annelerin %55,1 i ilkokul mezunu iken babaların %50,2'si ortaokul ve lise mezuniyetine sahiptir. Lisans ve lisansüstü eğitime sahip annelerin oranı %4,8 iken lisans ve lisansüstü eğitime sahip babaların oranı 10,4'tür. Katılımcıların %57,3'ü ömrünün büyük kısmını il ve büyükşehirlerde geçirmiştir. Anne-baba evlilik durumuna bakıldığında %90,1 i resmi nikahla evlidir. Katılımcıların %62,6'sının de flörtü bulunmamaktadır.

Tablo 2. Eş seçimi noktasında size en uygun durum hangisidir?

	Sayı(n)	Yüzde (%)
Kararı Ben Veririm Kimseye Danışmam	10	5,3
Kararı Ben Veririm Sonra Ailemin Onayını Alırım	169	90,4
Kararı Ailem Verir Sonra Benim Onayımı Alır	8	4,3
Total	187	100,0

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin eş seçiminde en uygun durum olarak %90,4 (169)'u kararı kendisinin vereceğini sonrasında ailesinin onayını alacağını ifade ederken %5,3 (10)'u kararı kendinin vereceğinin ve kimseye danışmayacağını ifade etmiştir. %4,3 (8)'u ise kararı ailesinin vereceğinin sonrasında kendisinden onay alacağını belirtmiştir.

Tablo 3. Eş seçiminde kariyer sahibi olmak

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	71	38,0
Kısmen Önemli	97	51,9
Önemsiz	19	10,1
Total	187	100,0

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin eş seçiminde kariyere sahibi olmanın çok önemli olduğunu düşününler %38(71)'ken kısmen önemli olduğunu ifade edenlerin oranı ise %51,9 (97)'dir. Katılımcıların çoğu eş seçiminde kariyer sahibi olmanın önemli olduğunu düşünmektedir. Önemsiz olduğunu düşünen kişilerin sayısı çok önemli ve kısmen önemli cevabını verenlere göre azdır. Bu oranlar da gençlerin eş seçerken kariyer sahibi olmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Hayatınızda biri varsa ilk kiminle paylaşırınız?

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Annem	40	21,4
Babam	16	8,6
Her ikisinde	119	63,6
Arkadaşıma	12	6,4
Total	187	100,0

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin hayatlarında biri varsa ilk olarak hem annesi hem babası ile paylaşacaklarını belirtenlerin oranı oranı %63,6 (119)'dur. İkinci en fazla yüzdeye sahip olan cevap ise anneleri (%21, 4) ile paylaşacakları cevabıdır. Çalışmaya katılan gençlerin

hayatlarına birinin girmesi durumunda öncelikli paylaşım yapacağı kişilerin aile üyesi olduğu görülmektedir. Arkadaşlarından ziyade aile üyeleri ile paylaşımında bulunmayı tercih ettikleri görülmüştür. Oransal olarak baktığımızda arkadaşla konuşma en son sırada yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Eş Seçiminde Tercih Durumları

Eş Seçiminde	Çok Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Aşk durumu	153	81,8	31	16,6	3	1,6	187	100
Kültürel durum	134	71,7	50	26,7	3	1,6	187	100
Hayata bakış durumu	173	92,5	13	7,0	1	,5	187	100

Tablo 5 incelendiğinde eş seçiminde katılımcılara tercihleri sorulmuştur. Özellikle tercih edecekleri kişiye âşık olmaları ve hayata bakışlarının büyük ölçüde önemli olduğu görülmüştür. Katılımcılardan hayata bakışın çok önemli olduğunu belirtenlerin oranı %92,5 'ken âşık olmanın çok önemli olduğunu belirtenlerin oranı ise %81,8'dir. Aynı zamanda katılımcıların %71,7'si seçecekleri eşleriyle kültürel olarak uyum yaşamalarının önemli olduğunu da belirtmişlerdir. Çalışmaya katılım sağlayan gençler evlilik yapmak için evlenecekleri kişiye âşık olmayı, evleneceği kişiyle hayata bakışlarının aynı olmasını ve kültürel olarak uyum içinde olmayı önemli ölçüde tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 6. Eş seçiminde eğitim durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Erkek Daha Eğitimli Olmalı	13	7,0
İkisi de Aynı Düzeyde Olmalı	111	59,4
Fark Etmez	63	33,7
Total	187	100,0

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler eşlerin eğitim düzeyi için %59,4 (111)'ü eşlerin aynı eğitim seviyesinde olması gerektiğini ifade ederken fark etmez cevabını verenlerin oranı ise %33,7 (63)'dir. Katılımcıların yarısından fazlası eşlerin eğitim düzeyinin aynı olması görüşündedir. Gençlerin eş tercihinde eğitim düzeylerine önem verdikleri söylenebilir. Aynı zamanda eğitim durumunun fark etmeyeceğini ifade edenlerin oranı da dikkat çekmektedir. Çalışmaya katılanlardan 63 (%33,7) kişi eğitim durumunun fark etmeyeceği cevabını vermiştir.

Tablo 7. Eş seçiminde ekonomik durum

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Erkeğin Ekonomik Durumu Daha İyi Olmalı	45	24,1
Kadının Ekonomik Durumu Daha İyi Olmalı	2	1,1
Her İkisi de Aynı Düzeyde Olmalı	64	34,2
Fark Etmez	76	40,6
Total	187	100,0

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylere eş seçiminde ekonomik durum sorulmuştur. Katılımcıların %40,6 (76)'sı fark etmez cevabını verirken. %34,2 (64)'si ise her iki eşinde aynı düzeyde olması gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 8. Sanal ortamda bulduğun biri ile evlenme durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evet	28	15,0
Hayır	74	39,6
Kararsızım	85	45,5
Total	187	100,0

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin sanal ortamda tanıştığı biriyle evlenme durumu sorulmuş ve %45,5'i kararsız olduğunu söylemiştir. Sanal ortamda tanıştığı biriyle evlenmeyeceğini belirtenlerin oranı ise % 39,6 'dır.

Tablo 9. Eş Tercihinde Yakın Çevrenin Görüşleri

Eş Tercihinde	Çok Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Anne düşüncesi	143	76,5	42	22,5	2	1,1	187	100
Babanın düşüncesi	130	69,5	44	23,5	13	7,0	187	100
Arkadaşın düşüncesi	34	18,2	96	51,3	57	30,5	187	100
Akrabaların düşüncesi	4	2,1	64	34,2	119	63,6	187	100

Tablo 9 incelendiğinde katılımcılar eş tercih ederken anne ve babanın düşüncesinin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Oransal olarak baktığımızda da annenin düşüncesinin çok önemli olduğunu ifade edenlerin oranı %76,5'ken babanın düşüncesinin çok önemli olduğunu belirtenlerin oranı ise %69,5 dir. Arkadaşların (% 51,3) ve akrabaların (%34,2) düşüncelerinin ise kısmen önemli olduğu görülmektedir. Arkadaşın eş tercihi hakkında ki görüşünün akrabaya nazaran daha önemli olduğunu belirtenlerin oranı daha yüksektir. Gençler eş seçiminde öncelikli olarak anne ve

babanın fikirlerine önem verirken sonra arkadaş ve akrabaların görüşlerini önemsemektedir.

Tablo 10. Eş seçiminde dini inanç durumu

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	140	74,9
Kısmen Önemli	33	17,6
Önemsiz	14	7,5
Total	187	100,0

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %74,9'u eş seçiminde dini inanışların çok önemli olduğunu belirtirken %7,5'ine göre dini inancın önemsiz olduğunu belirtmiştir.

Tablo 11. Kadın için ideal evlilik yaşı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
18-20 arası	3	1,6
21-23 arası	33	17,6
24-26 arası	122	65,2
27-29 arası	28	15,0
30 ve üstü	1	,5
Total	187	100,0

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin kadınlar için ideal evlilik yaşının %65, (122)'inin 24-26 arası olduğunu belirtirken %17,6 (33)'sının ise 21-23 arası olarak ifade ettiği görülmüştür.

Tablo 12. Erkek için ideal evlilik yaşı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
18-20 arası	1	,5
21-23 arası	9	4,8
24-26 arası	88	47,1
27-29 arası	73	39,0
30 ve üstü	16	8,6
Total	187	100,0

Tablo 12 incelendiğinde erkekler için ideal evlilik yaşının 24-26 olarak görenlerin sayısı 88'dir. Aynı zamanda araştırmaya katılan 73 kişi ise ideal evlilik yaşını 27-29 olarak görmektedir.

Tablo 13. Evlilik İçin Gerekli Olan Kriterler

Evlilik için	Çok Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Üniversite mezunu olmalı	57	30,5	88	47,1	42	22,5	187	100
İş sahibi olmalı	169	90,4	16	8,6	2	1,1	187	100
Kariyer sahibi olmalı	82	43,9	83	44,4	22	11,8	187	100

Tablo 13 incelendiğinde evlilik için gerekli olan şartlara baktığımızda özellikle evlilik birliği gerçekleştirilirken iş sahibi olunmasının çok önemli olduğunu belirtenlerin oranı %90,4 olduğu görülmektedir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara baktığımızda üniversite mezunu olmasının kısmen önemli (47,1) olduğunu düşünenlerin oranı çok önemli (%30,5) ve önemsiz (%22,5) diyenlere göre nispeten daha yüksektir. Evlenecekleri eşlerinin kariyer sahibi olmasının önem durumuna baktığımızda katılımcı sayısı olarak baktığımızda çok önemli olduğunu düşünenlerin sayısının 82 kısmen önemli olduğunu ifade edenlerin sayısı ise 83'tür. Çok önemli ve kısmen önemli olduğunu ifade edenlerin sayısı hemen hemen aynıdır. Katılımcıların cevaplarında en dikkat çeken evlilik için iş sahibi olunmasının gerekliliği fikrinin yüksek oranda ortak düşünce olmasıdır.

Tablo 14. Evlilik neslin devamı için

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	80	42,8
Kısmen Önemli	82	43,9
Önemsiz	25	13,3
Total	187	100,0

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya katılanların %42,8 (80)'i çok önemli olduğunu ifade ederken kısmen önemli olduğunu ifade edenlerin oranı ise %43,9 (82)'dir.

Tablo 15. Evlilikte mutlu yuva için anlayış

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	185	98,9
Kısmen Önemli	2	1,1
Total	187	100,0

Tablo 15 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilikte mutlu yuvanın olması için anlayışlı olunması gerektiğini belirtenler %98,9 iken kısmen önemli olarak görenler %1,1'dir. Önemsiz olarak gören hiçbir katılımcı çıkmamıştır.

Tablo 16. Evlilikte mutlu yuva için birbirine destek

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	186	99,5
Kısmen Önemli	1	,5
Total	187	100,0

Tablo 16 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilikte mutlu yuvanın olması için birbirine destek olunması gerektiğini dile getirenler %99,5 iken kısmen önemli olarak %0,5'tir. Önemsiz olarak gören hiçbir katılımcı çıkmamıştır.

Tablo 17. Evlilikte mutlu yuva için çocuk sahibi olmak

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çok Önemli	60	32,1
Kısmen Önemli	97	51,9
Önemsiz	30	16,0
Total	187	100,0

Tablo 17 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilikte mutlu yuvanın olması için çocuk sahibi olmayı çok önemli ve kısmen önemli olarak nitelendirenler %84 iken önemsiz olarak görenler %16'dır.

Tablo 18. Evliliğe Yüklenen Anlam

Evliliğin düşünüldüğü anlamı	Çok Önemli		Kısmen Önemli		Önemsiz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sorumluluk	157	84,0	29	15,5	1	,5	187	100
Hayatı paylaşmak	178	95,2	9	4,8	0	0	187	100
Monoton olmak	20	10,7	80	42,8	87	46,5	187	100
Özgürlüğün kısıtlanmasıdır	18	9,6	77	41,2	92	49,2	187	100

Tablo 18 incelendiğinde oransal olarak baktığımızda evliliğin hayatı paylaşma noktasında çok önemli olduğunu belirtenlerin oranı %90,2'dir. Ayrıca evliliğin sorumluluk olduğunu düşünen ve çok önemli olduğunu dile getirenlerin oranı ise %84,0'dır. Bu cevaplardan katılımcıların evliliğe olumlu bir anlam yükledikleri görülmektedir.

Tablo 19. Evlilik sizi korkutuyor mu?

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Evet	108	57,8
Hayır	79	42,2
Total	187	100,0

Tablo 19 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %57,8 (108)'i evlilikten korktuklarını ifade ederken %42,2 (79)'si ise korkmadığını ifade etmiştir.

Tablo 20. Evetse evlilik sizi neden korkutuyor?

	Sayı(n)	Yüzde (%)
Geçim Sıkıntısı Yaşamaktan	16	8,6
Sorumluluk Almaktan	41	21,9
Evlilik Sonrası Eşimin Değişmesinden	37	19,8
Evlilik Öncesi Yapabildiklerimi Sonrasında Yapamamaktan	20	10,7
Evlilikten Korkan Toplam Kişi	114	61,0
Hayır Diyenler	73	39,0
Total	187	100,0

Tablo 20 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %21,9 (41)'u sorumluluk almaktan, %19,8 (37) ise evlilik sonrası eşinin değişmesinden korktuğunu ifade etmiştir. Çalışmaya katılım sağlayanların en çok evliliğin sorumluluk gerektirdiği düşüncesiyle sorumluluk almaktan korktukları görülmüştür. Evlilik öncesi tanıdıkları eşlerinin evlendikten sonra tanıdıkları hallerinden farklı tavır ve davranış içine girmelerinin katılımcıları korkuttuğu görülmektedir.

Tablo 21. Aile kurumunun günümüzdeki durumu düşününce

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Değeri Giderek Artıyor	19	10,2
Değeri Giderek Azalıyor	138	73,8
Fikrim yok	30	16,0
Total	187	100,0

Tablo 21 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerden %73,8 (138)'i aile kurumunun değerinin giderek azaldığını ifade etmiştir. Arttığını düşünenlerin oranı ise %10,2 (19)'dir.

Tartışma ve Sonuç

Üniversite mezun sayısının artışı aynı zamanda yeni iş piyasasında çalışacak, iş arayışlarına girecek bireylerin de artışına sebep olmaktadır. Üniversite sonrası iş sahibi olmak mezun olunan alanda çalışmak herkesin talep edeceği bir durumdur. Mezun sayısının artışı aynı zamanda insanların iş kaygısını da arttırmaktadır.

Yapılan çalışmaya baktığımızda üniversite öğrencilerinin ileride evlenecekleri eşlerinin kariyer sahibi olmasının kısmen önemli olduğu görüşüne sahiplerdir. Katılım sağlayan kadınlardan kariyerin kısmen önemli olduğunu düşünenlerin oranı %50,7 iken erkek katılımcılardan

kısmen önemli olduğunu düşünenlerin oranı ise %54,7 dir. Katılımcıların bu noktada kariyere çok önem vermediği kısmen önemli olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Katılımcıların eğitim durumu hakkında görüşlerine baktığımızda kadın ve erkeğin eğitim durumunun eşit olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmaya katılan kadın katılımcılar eşlerinin üniversite mezunu olmasının kısmen önemli olduğunu vurgularken (%45,5) erkekler ise önemli (%50,9) olduğunu vurgulamıştır. Verilere baktığımızda çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin yarısının hemen hemen üniversite mezuniyetine çok önem vermediği görülmektedir.

Kadın katılımcılar evlilik için erkeğin mutlaka iş sahibi olması gerektiği görüşündedirler. Çalışmaya katılan kadınların %96,4'ü erkeğin iş sahibi olmasının çok önemli olduğu görüşündedirler. Erkek katılımcılar da kadın katılımcılarla aynı görüştedir. Kadınların iş sahibi olmasının çok önemli olduğunu belirten erkeklerin oranı %81,1'dir. Baş ve Cengiz (2018) tarafından yapılan bir araştırmada üniversite öğrencileri evlilik kararını vermeden önce eğitimi tamamlayıp iş sahibi olduktan sonra evliliğin düşünülebileceğini belirtmişlerdir (s.10). Özkiraz, Arslanel ve Şengül (2016)'ün yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencileri hayatta başarmak istedikleri en önemli şeyin ne olduğu sorusuna katılımcıların yarısından fazlası (%56,6) okulu bitirip mesleğe başlamak olduğunu belirtmişlerdir (s.257).

Eş seçiminde üniversite mezunu olma durumu normal düzeyde önemsenirken iş sahibi olma durumunun çok önemsendiği görülmüştür. Sadece iş sahibi değil aynı zamanda eşlerin kariyer sahibi olması da istenmektedir. Bununla bağlantılı olarak katılımcılar eş seçiminde iş sahibi olunması ve üniversite mezunu olunması durumunu daha çok önemserken kariyer sahibi olmayı daha az önemsedikleri görülmüştür.

Kariyerin yanı sıra katılımcıların büyük çoğunluğu eşlerinin iyi ve güzel ahlaklı olmasını istemektedir. Üniversite öğrencilerinin bu yöndeki talebi eşlerinin hem kariyer sahibi olmaları aynı zamanda iyi huylu olmalarıdır. Çalışmaya katılım sağlayanların büyük çoğunluğu kariyer sahibi ve iyi huylu olmasının yanı sıra âşık olma durumunu da önemsemektedir. Ayrıca eşler arası kültürel durumlarında önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer önemli bir konu ise hayata bakıştır. Çalışmaya katılım sağlayanlar aynı zamanda hayata bakışı da önemsemektedir. Bu dikkat

çeken bir konudur. Farklı yaş gruplarında bu durum belki de önemsenmezken daha genç grup olarak görülen üniversite öğrencileri hayata bakışı önemsemektedir.

Dikkat çeken bir veri ise katılımcıların hepsinin mutlu bir yuva için karşılıklı sevginin çok önemli olduğunu ifade etmesidir. Sevginin yanı sıra mutlu bir evliliğin karşılıklı anlayış, destekle olacağına katılanların sayısı da oldukça yüksektir. Evliliği sorumluluk, hayatı paylaşmak, mutlu ve huzurlu olmak şeklinde görenlerin sayısı yüksektir. Ayrıca özgürlüğün kısıtlanması olarak görenlerin sayısı ise görmeyenlere göre azdır. Baş ve Cengiz (2018)'in yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencileri evliliği "yuva kurmak", "yeni bir hayatı paylaşmak", "mutlu ve bir birliktelik" şeklinde tanımlanmaktadır (s.6). Keldal (2021) 'ın yaptığı nitel bir çalışmada gençlerin evlilikten beklentilerinin "hayatı paylaşmak", "düzenli bir yaşam", "huzurlu güvenli bir ortam" cevaplarını daha çok verdikleri görülmüştür (s.5). Gençlerin evlilikten beklentilerinin mutluluk, huzur ve hayatı paylaşmak olduğu görülmektedir.

Çalışmaya katılım sağlayanların büyük çoğunluğu evlilikten korkmaktadır. Çoğunlukla evlilikten korkma sebebi olarak sorumluluk almak ve evlilik sonrası eşin değişme ihtimalidir. Kadın katılımcıların %61,9 u evlilikten korkmaktadır. Erkek katılımcıların kadınlara göre nispeten evlilikten daha az korktukları (%47,2) görülmüştür. En çokta çalışmaya katılım sağlayan 2000 ve sonrasında doğanların evlilikten korktukları (%62,9) görülmüştür. Yeni neslin evlilikten daha çok korktuğu ve korkmalarının sebebinin ise sorumluluk almak olduğu görülmüştür. Erkol, Şahin ve Avcı (2021)'nın yapmış olduğu çalışmada evlilikte üstlenilmesi gereken sorumlulukların gençlerin zihninde negatif bir şekilde yer aldığı görülmüştür (s.67-68)

Katılımcıların birçoğu kadın için ideal evlilik yaşının 24-26 (%65,2) yaş arası olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde erkekler için de 24-26 (%47,1) yaş aralığının ideal olduğu belirtilmiştir. Erkol, Şahin ve Avcı (2021)'nin yaptığı çalışmada da evlilik için uygun yaş sorulduğunda en çok verilen cevabın 25-26 olduğu görülmüştür (s.64). Farklı çalışmalarda da benzer sonuçların çıktığı görülmüştür (Akbaş, Sürücü-Göküldüz, Köroğlu-Onat ve Öztürk, 2019: 96, Özkiraz, Arslanel ve Şengül, 2016: 258).

Çalışmaya katılanların kendi aile yapılarına göre evlilik birliğinin önemi hakkında farklı görüşe sahip oldukları görülmektedir. Ebeveynleri boşanmış olan katılımcılar (%71,4) anne babası evli (%41,8) olan katılımcılara göre evliliği kısmen önemli olarak görmektedir. Yalçın, Kılıçoğlu-Arslan ve Acar (2017)'in yapmış olduğu çalışmada ebeveyni evli, boşanmış ya da ayrı yaşayanların evliliğe yönelik tutumları açısından cinsiyete göre farklılaşma durumu incelendiğinde, boşanmamış ailelere sahip bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının boşanmış ailelere sahip bireylere göre yüksek bulunmuştur (s.862). Anne babanın evli ya da boşanmış olması katılımcıların evlilik hakkındaki görüşlerini etkilediği görülmektedir.

Ekonomik sebepler, evlilik birliğini kurmak için yüksek maliyetin gerekmesi, işsizlik gençler için evliliğin ertelenmesinin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır (Erkol, Şahin ve Avcı, 2021, s.67). Yapılan çalışmaya baktığımızda da ekonomik kaygının varlığı görülmektedir. Evi artık tek kişinin değil iki kişinin geçindirmesi gerektiği görüşü vardır. Erkeklerin de artık çalışan bir eş istedikleri çalışmanın verilerinden görülmektedir.

Gençler kariyer sahibi olmaktan ziyade iş sahibi olmak istemektedir. Üniversite mezuniyeti ile birlikte iş sahibi olma yaşı da ilerlemiştir. Bu sebeple de evlilik yaşı da uzamaktadır. Bu sebeple iş durumunun aile kurmayı da doğrudan etkilediği görülmektedir. Gençlerin yalnızca iş sahibi ya da kariyer sahibi biri değil aynı zamanda iyi huylu biri ile evlenmek istediği görülmüştür. Dolayısıyla kriterlerin artması evlilik yoluna girmeyi de zorlaştırmaktadır. Gençler kariyerli bir iş ya da üniversite mezunu olunmasından daha ziyade iş sahibi olunmasının altını önemle çizmişlerdir. Buda üniversite eğitimi gören gençlerin bu konuda kaygı duyduklarını göstermektedir. İş sahibi olamama ihtimali gençleri evlilik konusunda da çekimser bırakmaktadır. Aile ve evlilik hakkında geleneksel değerlerinin büyük bir kısmını korudukları ancak diğer taraftan beklentilerinin değiştiği de görülmüştür.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of Career Anxiety on Family Institution
and Marriage Decision**

*

Mukadder Özkan Bardakcı
Selçuk University

Anxiety can occur in every person for different reasons. Career, on the other hand, is a process that continues with youth and university years, which are included in our lives with childhood. Many people dream of having a career job. It is a desirable situation that is imagined throughout the education process. While career covers the whole life of a person, anxiety can include certain periods. Especially in the life period, critical events, certain life periods, exams and diseases cause people to feel anxiety. Along with the state of anxiety, human life is also adversely affected. It harms people, especially psychologically. Undoubtedly, it is after university graduation that anxiety will be felt the most at this time, from childhood to youth, where the dream of a career with a career is dreamed. As the end approaches, students worry about whether they will have a career or career. For this reason, since career anxiety is thought to affect life after university more, interviews were conducted with university students. This is not the only reason for selecting university students in this study. It is thought that especially university students have different perspectives on life. The new generation's view of marriage and family may be different.

Career anxiety isn't the only issue after college graduation. With graduation, the time for marriage and starting a family is approaching. The family is the most basic institution that forms the basis of the society and is undoubtedly established by the union of marriage. Every person needs family. It is family members who support people in many ways. Family is where people first socialize. It is the first school where every person gets education. Therefore, it is an important institution. Family is formed by marriage. Therefore, marriage union is necessary for people to be a family. For this reason, both marriage and family are two important institutions that cannot be separated from each other. Over time, people's perspectives

on family and marriage change. Marriage rates are declining, especially compared to the past. People prefer a more individual, freer life. Both economic reasons and perspective can be an obstacle to starting a family. At the same time, the types of families in which individuals live (broken family, extended family, nuclear family, single-parent family) can change the view of family and marriage togetherness.

People and generations change over time. This change can be reflected in family life as well as marriage. Both economic and professional concerns can make the younger generation think about marriage. At the same time, it is thought that increasing divorces and changes in living standards are also effective. The desire to have a more luxurious life or a more career profession can be seen as an obstacle to marriage. Not only these reasons, but also many reasons such as individual desire to live, being free, career career, economic freedom, avoiding responsibility prevent individuals from getting married and starting a family. It is observed that the age of marriage has increased compared to the past. Late marriage raises the question of whether the marriage rates will decrease gradually in the following years. In the light of all these reasons, the views of young people, especially university students, on issues such as career, marriage and family have been a matter of curiosity.

In this study, it is investigated the impact of career anxiety on family institution and marriage decision making. Including university students, 187 students took part in study. Sample group was picked from the students in Faculty of Management (651 students), Faculty of Tourism (169 students), Vocational School (1790 students) and School of Applied Sciences (321 students) in Beyşehir district. In this study the method of simple random sampling was used. Trying to communicate with students via media made it difficult to obtain data while it could be obtained easily. A questionnaire with 90 questions including demographic questions was applied in the study to obtain data for the purpose of determining point of views of study group to marriage and family institution with career anxiety. In questionnaire quantitative research and questions were used as methods, the data was analyzed SPSS 20 programme. In the study, there is frequency distribution. The students taking part in the study regard that their partners have a career or a job. On the other hand, they also care mutual love and being happy. It is seen that the students participating in

the study are afraid of marriage. They expressed the reason for this as taking responsibility and the thought that the spouses they met before marriage will change with marriage.

Kaynakça / References

- Akbaş, M., Sürücü- Göyıldız, Ş., Köroğlu- Onat, C. ve Öztürk, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörler. *Cukurova Medical Journal*, 44(1), 93-100.
- Akkaya, K. (2018). *Toplumsal değişimin aile kurumuna etkisi bağlamında çekeşli evlilikler: Erzurum \ Hınıs Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atasoy, G. (1994). *Aile huzuru*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Balaman, A. R. (1984). *Kırsal kesimde: Aile kurma, çözme, aile içi etkileşim ve ilişkiler. Türkiye'de aile değişimi (Toplum bilimsel incelemeler)*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Baş, E. ve Cengiz, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin evlilik ve aileyi anlamlandırma biçimleri. *İmgelem*, 2(2), 1-23.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ.(2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2005). Eğitim ve fen edebiyat fakülteleri biyoloji bölümü öğrencilerinin kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 115-127.
- Can, İ. (2013). *Tarih, toplum ve kültür bağlamında aile ve kadın. Sistematik Aile Sosyolojisi*. (Ed. M. Aydın). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erkol, M., Şahin, M. ve Avcı, Ş. (2021). Toplumsal değişimin bir göstergesi olarak gençlerin evliliğe yönelik tutumları. *Universal Journal of History and Culture*, 3(1), 57-78.
- Eroğlu,Ş. (2017). *Evliliklerini 20 yaş altı yapmış kadınlar ile evliliklerini 20 yaş üzerinde yapmış olan kadınların yaşam doyumları, evlilik uyumları ile cinsel doyumları açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fouad, N. A., Guillen, A., Harris-Hodge, E., Henry, C. and Terry, S. (2006). Need, awareness, and use of career services for college students, *Journal of Career Assessment*, 14, 407-420.

- Göncü Akbaş, M., ve Okutan, E. (2019). 15-24 yaş arası öğrencilerin kariyer kaygılarını incelemeye yönelik literatür araştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 33-41.
- Keldal, G. (2021). Evliliğe bakış açısı ve evlilikten beklentiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 1-10.
- Nacak, İ. ve Karaarslan, F. (2013). *Ailenin yapısı: Bir sistem olarak aile. Sistematik Aile Sosyolojisi*. (Ed. M. Aydın). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ozankaya, Ö. (1999). *Toplumbilim*. (9. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi
- Özkiraz, A., Arslanel, N. M. ve Şengül, T. (2016). Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinin aile kurumuna bakışı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 243-268.
- Sarı, Ö. (2013). *Aile kurumu ve ailenin tanımı. Sistematik Aile Sosyolojisi*. (Ed. M. Aydın). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tandoğan, H. (1965). *Aile hukuku*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Yalçın, H., Kılıçoğlu-Arslan, E. ve Avar, A. (2017). Gençlerin evlilik ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 858-865.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk ruh sağlığı çocuk yetiştirme sanatı ve kişilik gelişimi*. (24. Basım). İstanbul:Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*. (12. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özkan Bardakçı, M. (2021). Kariyer kaygısının aile kurumuna ve evlilik kararına etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5610-5630. DOI: 10.26466/opus. 920663.

Finansal Açıdan Başarısız Firmaların Lojistik Regresyon Analizi ile Tahmin Edilmesi: BİST 100’de Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.950625

*

Merve Arslan* - İsmail Erkan Çelik**

* Dr., Haliç Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: mervearslan@halic.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5252-3741](https://orcid.org/0000-0001-5252-3741)

** Dr.Öğr.Üyesi, Doğu Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: ismailerkancelik@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2274-0750](https://orcid.org/0000-0002-2274-0750)

Öz

Dünyada gün geçtikçe artan rekabet koşullarında işletmelerin hedeflerine ulaşabilmeleri ancak finansal açıdan güçlü olup olmadıkları ile mümkündür. Firmalar, finansal başarısızlığa neden olan riskleri ya önceden öngörüp minimize etmeli ya da mümkünse tamamen ortadan kaldırmalıdır. Finansal başarısızlıklarının önceden tahmin edilmesi; işletmelerin gelecekte doğabilecek finansal riskleri önceden tespit ederek, önlemleri şimdiden alması açısından çok önemli bir husustur. Bu çalışmanın temel amacı, çalışmada Borsa İstanbul 100 Endeksinde (BIST 100) işlem göre firmaların; finansal başarısızlık göstergesi olabilecek, finansal olarak başarılı ve başarısız firmaların belirlenmesinde ve kategorize edilmesinde istatistiksel olarak hangi oranların anlamlı olup olamayacağını ortaya koymak ve bu belirlenen oranlar yardımı ile başarısızlığı öngörebilmek amacıyla çeşitli lojistik regresyon modellerinin geliştirilmesidir. Bu amaçla çalışmada BIST 100 yer alan 26 firmanın 2019 yılına ait finansal oran verileri kullanılmıştır. İlgili çalışmada Lojistik Regresyon analizi gerçekleştirilerek elde edilen bulgulara göre finansal açıdan başarılı ve başarısız firmaların ayrıştırılmasında “faiz karşılama oranı” ile “faaliyet kar marjı” rasyolarının ayırt edici rasyolar olabileceği sonucuna erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarı ve Başarısızlık, Rasyo Analiz, Lojistik Regresyon Analizi.

Estimating Financially Failed Firms Using Logistic Regression Analysis: An Application in BIST 100

*

Abstract

In today's world order, businesses can achieve their goals only if they are financially strong. Firms should be able to anticipate the risks of financial failure as early as possible, minimize this risk and eliminate it completely if possible. Anticipating financial failures in advance is very important in terms of detecting and preventing financial risks that businesses may face in the future. With this study, the companies operating in the BIST 100 Index; It is the determination of statistically significant ratios in identifying and categorizing financially successful and unsuccessful firms that can be an indicator of their financial failure. With the help of these determined ratios, various logistic regression models are developed in order to predict failure. For this purpose, the financial rate data of 26 companies included in the 2019 BIST 100 were used in the study. According to the findings obtained by performing Logistic Regression analysis in the related study, it has been concluded that "interest coverage ratio" and "operating profit margin" ratios may be determinants in distinguishing financially successful and unsuccessful companies.

Key Words: *Financial Success and Failure, Ratio Analysis, Logistic Regression Analysis.*

Giriş

Finansal başarısızlık, firmanın yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanması ya da yerine getirememesi durumu olarak tanımlanabilir. Aslında finansal başarısızlık durumu, firmaların ödeme gücünün azalması ya da tamamıyla ortadan kalkmasıdır. Herhangi bir firma için “finansal açıdan başarısız” denilebilmesi çeşitli kriterlerin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Konu ile ilgili olarak literatür incelendiğinde finansal başarısızlığın belirlenmesinde; firmaların vadesi gelmiş yükümlülüklerini ödeyememesi, karşılıksız çek yazması, tahvil faizini ödeyememesi, üç yıl üst üste zarar etmiş olmaları, aktif tutarının %10’unu kaybetmeleri, öz sermayelerinin azalması, üretim çarkının durdurulması ya da iflas etmesi gibi çok çeşitli olan farklı bir çok kriterlerle karşılaşılmıştır (Beaver, 1966, s.72-73).

İşletmeler kar amacı önceliğine sahip, yaşamlarının ise teknik düzeyde sonsuza dek sürmesi düşünülerek kurulmaktadır. Ancak işletmeler bu süreç içinde farklı problemlerle karşılaşabilmektedir. Bu sorunların tespit edilememesi ve çözülememesi işletmelerin başarısızlıklarına neden olmaktadır. Başarısızlık işletmelerin karşılaşmak istemeyecekleri bir durumdur. İşletmelerin bazıları kurulma aşamasında 1,2 yıl sonra yaşam süreçlerinin başında başarısızlığa uğrayabiliyor iken diğer bazı işletmeler gelişip büyüme süreçlerini başarılı şekilde sürdürebilmektedir. (Gitman, 1992, s.616). İşletmelerin kuruluş amaçlarını gerçekleştiremedikleri yada ulaşmayı hedefledikleri amaçlara ulaşamayıp faaliyetlerine son vermek zorunda kaldıkları durumlar başarısızlık olarak nitelendirilmektedir (Büker vd., 2007, s.567). İşletmeler için “başarısızlık” şeklinde ifade edilen bu tür sorunların iki temel başlıkta ifade edilmesi mümkündür. Bunlar:

- Ekonomik başarısızlıklar
- Finansal başarısızlıklar

Genel bir ifadeyle finansal başarısızlık kavramının; finansal yapıda bozulmaların yaşanması, sıkıntı içine girme, borçların ödenememesi, sıkıntılı sürecin devam etmesiyle başarısızlığın doğması ve neticede iflasın gerçekleşmesi olarak tanımlanması mümkündür. İflas, finansal sorunların yaşanması ile başlayarak mahkemede neticelenen bir süreçtir ve finansal başarısızlığın özel bir halidir (Aktaş, 1997, s.5).

Bir firmanın finansal başarısızlık süreci, yükümlülüklerini yerine getirememesi süreci ile başlamakta ve iflasa kadar uzanmaktadır. Finansal başarısızlık durumu firmaların karşıya kalabilecekleri en önemli problemlerdendir. Bilhassa kırılgan ekonomik yapıya sahip ülkemiz açısından konu ele alındığında, firmalarda finansal başarısızlığa sebebiyet veren finansal oranların tahmin edebilmesi ve başarısızlığın önlenmesi için gereken önlemlerin alınması gereklilik arz etmektedir. Finansal başarısızlık firma içi/firma dışı olarak çeşitli nedenlerden doğabilmektedir ancak yöneticilerin firma dışı kaynaklı faktörlere müdahale edemeyecekleri açıktır. Buna karşın firma bünyesinde kaynaklanan başarısızlık sebeplerini öncesinden öngörüp müdahalelerde bulunulabilir. Bu nedenle son zamanlarda yapılan çalışmalarda, finansal başarısızlıklara hangi oranların neden olduğu ve finansal başarısızlığın belirlenmesinde hangi oranların belirleyici olduğu konusu üzerinde önemle durulmaktadır. Finansal başarısızlığın saptanmasında; yapay sinir ağları, lojistik regresyon analizi, diskriminant analizi gibi tahmin yöntemlerinin kullanımı ile karşılaşılmıştır.

Bu çalışma ile hedeflenen hisseleri BİST100’de işlem görmekte olan firmaların finansal başarısızlıklarının ölçülenmesinde anlamlı, güvenilir bir modelin oluşturulmasıdır. Bu hedefle, önce “finansal başarısızlık” araştırılmış ve hangi firmaların finansal anlamda başarılı ve başarısız olabilecekleri ayrımı yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra finansal oranlar hesaplanarak bu finansal rasyolar ile lojistik regresyon analizi yapılmış olup, finansal başarı-başarısızlığın belirlenmesi, hangi finansal oranların finansal başarı ve başarısızlığı tespit edebileceği üzerine bir araştırma yapılması hedeflenmiştir.

Literatür İncelemesi

Tek değişkenli modelin kullanılması ile finansal başarısızlığın tahmin edilmesine ilişkin Beaver (1966,1968), Tamari (1966) tarafından ele alınan çalışmalar daha sonraki çalışmalara yol gösterici olduklarından literatürde önemli bir yeri vardır. Tek değişkenli modeller ile finansal başarısızlık tahminlenmesinde, finansal oranlar tek tek ele alındığından, incelenen orana göre birbiri ile çelişen sonuçlara ulaşılabilir. Bundan kaçınmak isteyen araştırmacılar, birden çok finansal oranı ve oranlar

arasındaki ilişkiyi tespit edebilmeye imkân tanıyan çok değişkenli modelleri kullanmayı tercih etmişlerdir.

Altman (1968) tarafından çoklu diskriminant analizi, Źmijewski (1984) tarafından lojit ve probit modeller, Ohlson (1980) tarafından lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Beaver (1966) tarafından 1954-1964 arasında 79 başarısız işletme ile yine aynı sektörde işlem gören 79 başarılı işletme ele alınmıştır. 30 finansal oran 6 grup altında bir araya getirilmiş ve her bir gruptan sadece bir oran alıp değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, kimi oranların en az 5 yıl öncesine kadar başarısızlığın tahmin edilmesinde kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Tamari (1966) ise tek bir değişken kullanmak yerine birden fazla değişkeni kullanarak, 1956-1960 için, yeni iflas eden 12 işletmeyle, iflasını isteyen 16 endüstri firmasının verilerini kullanmıştır. Finansal oranlar ile risk indeksi oluşturulmuştur. İşletmelerin finansal başarılarını 0 ile 100 arasında puanlandırmıştır. Çalışma sonucunda risk indeks modeli çerçevesinde, 30'dan eksik puanı olan işletmelerin %50'sinin, 30 puandan yüksek puan alan işletmelerinse %3'ünün iflas ettiği görülmüştür.

Altman (1968) tarafından çoklu diskriminant analizi kullanılmış olup; 1946- 1965 aralığında iflas etmiş olan ve aktif büyüklüğü 0,7-25,9 milyon dolar olan üretim firmalarını ve aynı endüstride faaliyet sürdüren aktif büyüklüğü 1-25 milyon dolar olan işletmeleri iki grup olarak eşleştirip incelemiştir. Sonuç olarak; firma iflaslarının, %95 oranında bir yıl öncesinde, %72 oranında iki yıl öncesinde tahmin edilebilmektedir.

Ohlson (1980) tarafından 1970 -1976 için 105 iflas etmiş ile 2058 iflas etmemiş firmaların verileri ile lojistik regresyon tekniği kullanılarak; firma iflaslarının tahmin edilmesi hedeflenmiştir. Elde edilen bulgular, iflas edilmeden bir yıl öncesi için, iflas edilmeden iki yıl öncesi için son olarak bir ve iki yıl öncesi birleştirilerek kurulan farklı modellerde sırayla; %96,12 / %95,55 / %92,84 oranında başarılı tahminlere erişilmiştir.

Siedlecki (2014) tarafından, Polonya'da büyük, tanınmış başarılı bir firma ile iflas eden bir firmanın 2001-2010 aralığındaki finansal verileri kullanılarak; finansal başarısızlığın tahmin edilmesi üzerine çalışılmıştır. Finansal başarısızlığın tahminlenmesinde, finansal verilerin kullanılıp kullanılmayacağı lojistik regresyon ile araştırılmıştır. Çalışmada seçili

finansal parametreler ile finansal başarının değerlendirilmesinin mümkün olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışma ile amaçlanan; işletmelerin karşılaşılabileceği finansal başarısızlık durumunun lojistik regresyon ile tahmin edilebilirliğinin araştırılmasıdır. Bunun için KAP'da elde edilen firma finansal verilerinden hesaplanan finansal oranlar girdi olarak kullanılacaktır (Kap, 2021). Çalışmada 2019 yılı için BİST100 Endeksinde yer alan 26 firmanın finansal raporlarındaki veriler dikkate alınarak 17 adet finansal rasyo oranları hesaplanmıştır. Ancak daha sonra modelin istatistiksel olarak anlamlı olabilmesi için 11 adet finansal rasyo oranları analiz edilmiştir. Analizimizde muhtemel bağımsız değişkenlerimiz olan rasyolar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Analize Dahil Edilen Bağımsız Değişkenler

Oran Grubu	Oran Adı	Hesap Edilişi
Likidite Oranı	Cari oran	Dönen varlıklar / Kısa vadeli yabancı kaynakla
Mali Yapı Oranları	Toplam Borç/Özkaynaklar	Toplam Borç/Özkaynaklar
	Duran varlıklar/Özkaynaklar	Duran varlıklar/Özkaynaklar
	Faiz karşılama oranı	FVÖK / Faiz giderleri
	Öz kaynak Devir Hızı	Net satışlar / Özkaynaklar
	Aktif Devir Hızı	Net satışlar / Aktif toplamı
	Alacak Devir Hızı	Net satışlar / Ticari alacaklar
Faaliyet Devir Hızı Oranları	Dönen Varlık Devir Hızı	Net satışlar / Dönen varlıklar
	Maddi Duran Varlık Devir Hızı	Net satışlar / Maddi duran varlıklar
	Ortalama Etkinlik Süresi	Ortalama tahsilat süresi + Ortalama stokta kalma süresi
	Ortalama Stokta Kalma Süresi	360 / Stok devir hızı
Kârlılık Oranları	Ortalama Tahsilat Süresi	360 / Alacak devir hızı
	Stok Devir Hızı	Satışların maliyeti / Ortalama stok tutarı
	Ticari Borç Devir Hızı	Satışların maliyeti / Ticari borçlar
	Net Kar Marjı	Net kâr / Net satışlar
	Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet kârı / Net satışlar

Çalışmada 2019 yılının sonunda kar/zarar durumlarına bağlı olarak firmalar başarılı ve başarısız olarak ikiye ayrılmıştır. Başarılı firmalar 2019 yılının sonunda kar eden firmalar başarılı kabul edilirken; 2019 yılının sonunda zarar eden firmalar başarısız olarak değerlendirilmiş olup,

Lojistik regresyon kategorik bağımlı değişkeni aşağıdaki gibi sembolize edilmiştir;

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Bağımsız Değişkenler

Başarılı-Başarısız Firmaların Kategorize Edilmesi		
y	1	Başarılı Firmalar
	0	Başarısız Firmalar

Çalışmada firma başarısızlıklarını tahmin edilmesi için lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Logit analiz olarak da bilinen lojistik regresyon analiz yöntemi, çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemidir (Doğrul, 2009, s. 70-72). Bu metodun kullanımı ile amaçlanan; bağımlı değişkenin iki değeri arasında geçişliliğine neden olan bağımsız değişken değerlerini olasılıklarla tespit edilmesidir. Lojistik regresyon yöntemi, olasılık ve olasılıklar oranı "odds" kavramlarına dayanmaktadır. Lojistik regresyonda olasılıklar oranı, herhangi bir olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmemeye olasılığına oranı şeklinde tanımlanmaktadır. (Mertler ve Vannatta, 2005, s.134).

Bulgular

Tablo 3. Lojistik Regresyon 1. Model Çıktısı

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
Özkaynak Devir Hızı	0.006490	0.073009	0.088900	0.9292
Aktif Devir Hızı	2.453401	0.960847	2.553373	0.0107
Cari Oran	1.688156	0.550839	3.064698	0.0022
Sabit	-4.652492	1.223442	-3.802789	0.0001
McFadden R-squared	0.518198	Mean dependent var		0.500000
S.D. dependent var	0.509902	S.E. of regression		0.369393
Akaike info criterion	0.975612	Sum squared resid		3.001924
Schwarz criterion	1.169165	Log likelihood		-8.682951
Hannan-Quinn criter.	1.031348	Deviance		17.36590
Restr. deviance	36.04365	Restr. log likelihood-		-18.02183
LR statistic	18.67775	Avg. log likelihood		-0.333960
Prob(LR statistic)	0.000319			
Obs with Dep=0	13	Total obs		26
Obs with Dep=1	13			

Yukarıdaki Tabloda Lojistik Regresyon 1. Model Test sonucu mevcuttur. Model istatistiksel olarak anlamlıdır (Prob LR Statistic: 0.000319) dolayısıyla çıktılar yorumlanabilir.

Lojistik Regresyon 1. Model Test sonucuna göre “Aktif Devir Hızı” ve “Cari Oran” değişkenlerinin katsayılarının, finansal olarak başarılı ya da başarısız firmaları belirlemede, istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla özkaynak devir hızı, aktif devir hızı ve cari oran değişkenlerinin modele dahil edilmesi ile ulaşılan analiz sonucuna göre; Aktif Devir Hızı ve Cari Oran rasyolarının, firma başarımlarını belirleme noktasında ayırt edici rasyolar olduğunu bu çalışmada tespit edilmiştir. Özkaynak devir hızı ise finansal olarak başarılı ya da başarısız firmaları ayırt etmede, istatistiksel olarak anlamlı bir rasyo olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Lojistik Regresyon 1. Model Çıktılarının Yorumlanması

Bağımsız Değişkenler	Test	Anlamlılık	Karar
Özkaynak Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.9292 >0,05	Özkaynak Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
Aktif Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.0107 <0,05	Aktif Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermektedir.
Cari Oran	Lojistik Regresyon Analizi	0.0022 <0,05	Cari Oran Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 5. Lojistik Regresyon 1. Modelinin Uygunluk Testi

	Quantile of Risk		Actual	Dep=0		Dep=1		Total Obs	H-L Value
	Low	High		Expect	Actual	Expect			
1	0.0228	0.0252	2	1.95203	0	0.04797	2	0.04915	
2	0.0301	0.0618	3	2.86547	0	0.13453	3	0.14085	
3	0.0990	0.1032	2	1.79777	0	0.20223	2	0.22498	
4	0.1993	0.2031	2	2.39577	1	0.60423	3	0.32460	
5	0.3143	0.3551	1	1.97831	2	1.02169	3	1.42055	
6	0.4472	0.5296	2	1.02320	0	0.97680	2	1.90930	
7	0.5707	0.9024	1	0.78034	2	2.21966	3	0.08357	
8	0.9443	0.9498	0	0.10588	2	1.89412	2	0.11180	
9	0.9623	0.9787	0	0.08403	3	2.91597	3	0.08645	
10	0.9828	1.0000	0	0.01721	3	2.98279	3	0.01731	
		Total	13	13.0000	13	13.0000	26	4.36855	
H-L Statistic			4.3686	Prob. Chi-Sq(8)			0.8224		
Andrews Statistic			16.6960	Prob. Chi-Sq(10)			0.0814		

Yukarıda yer alan Tablo-5’de Hosmer ve Lemeshow test sonuçları yer almaktadır. Hosmer ve Lemeshow test istatistiği lojistik regresyon modelinin genel olarak test edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Test aşamasında kurulmuş olan lojistik modelin bu verilere uygunluğu belirlenmektedir. Bu amaçla sıfır ve karşıt hipotez şöyledir H0: Kurulmuş olan lojistik regresyon modeli uygundur.

H1: Kurulmuş olan lojistik regresyon modeli uygun değildir.

Şeklinde formüle edilmektedir. Modelin ki-kare değeri olan 4.3686 değeri ile bu değerin anlamlılık düzeyi 0.8224’a bakılmalıdır. Anlamlılık düzeyi $P > 0,05$ olduğundan; “kurulmuş olan lojistik regresyon modeli uygundur” şeklinde formüle edilmiş sıfır hipotezi kabul edilir. Böylece, lojistik regresyon modelinin uygun olduğu kararına erişilir.

Tablo-5’de Lojistik Regresyon 1. Modelinin Uygunluk test sonucu tablosunda, Hosmer Lemeshow Prob. Chi-Sq(8) değeri (0, 8224); 00,01/0,05/0,10 değerlerinden büyük olduğundan dolayı modelin uygun olduğuna karar verilir.

Tablo 6. Lojistik Regresyon 1. Modelin Beklenen Tahmin Tablosu

	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
P(Dep=1)≤C	11	3	14	13	13	26
P(Dep=1)>C	2	10	12	0	0	0
Total	13	13	26	13	13	26
Correct	11	10	21	13	0	13
% Correct	84.62	76.92	80.77	100.00	0.00	50.00
% Incorrect	15.38	23.08	19.23	0.00	100.00	50.00
Total Gain*	-15.38	76.92	30.77			
Percent Gain**	NA	76.92	61.54			
	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
E(# of Dep=0)	10.13	2.87	13.00	6.50	6.50	13.00
E(# of Dep=1)	2.87	10.13	13.00	6.50	6.50	13.00
Total	13.00	13.00	26.00	13.00	13.00	26.00
Correct	10.13	10.13	20.27	6.50	6.50	13.00
% Correct	77.96	77.96	77.96	50.00	50.00	50.00
% Incorrect	22.04	22.04	22.04	50.00	50.00	50.00
Total Gain*	27.96	27.96	27.96			
Percent Gain**	55.92	55.92	55.92			

Beklenen tahmin tablo sonuçlarına göre, “0” değerine atanan 13 gözlemden 11 tanesi, “1” değerine atana 13 gözlemden 10’ü doğru tahmin

edilmiştir. Kurulan 1. Lojistik Regresyon modelinin doğru tahminleme yüzdesi %80,77' dir.

Tablo 7. Lojistik Regresyon 2. Model Çıktısı

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
Alacak Devir Hızı	0.003926	0.001001	3.921162	0.0001
Dönen Varlık Devir Hızı	0.188519	0.236348	0.797635	0.4251
Faiz Karşılama Oranı	-0.156925	0.088145	-1.780303	0.0750
Net Kar Marjı	11.58778	8.306558	1.395016	0.1630
Sabit	-1.891483	0.842354	-2.245473	0.0247
McFadden R-squared	0.435178	Mean dependent var		0.500000
S.D. dependent var	0.509902	S.E. of regression		0.401348
Akaike info criterion	1.167624	Sum squared resid		3.382683
Schwarz criterion	1.409566	Log likelihood		-10.17912
Hannan-Quinn criter.	1.237295	Deviance		20.35824
Restr. deviance	36.04365	Restr. log likelihood		-18.02183
LR statistic	15.68542	Avg. log likelihood		-0.391505
Prob(LR statistic)	0.003472			
Obs with Dep=0	13	Total obs		26
Obs with Dep=1	13			

Yukarıdaki Tabloda Lojistik Regresyon 2. Model Test sonucu mevcuttur. Model istatistiksel olarak anlamlıdır (Prob LR Statistic: 0.003472) dolayısıyla çıktılar yorumlanabilir.

Lojistik Regresyon 1. Model Test sonucuna göre "Alacak Devir Hızı" değişkeni finansal olarak başarılı/başarısız firmaları belirleme hususunda istatistiksel olarak anlamlıdır. Alacak Devir Hızı, dönen varlık devir hızı, faiz karşılama oranı ve net kar marjı değişkenlerinin modele dahil edilmesiyle ulaşılan sonuçlara göre; Alacak Devir Hızı; firma başarımlarını belirleme hususunda ayırt edici rasyo olduğu tespit edilmiştir. Dönen varlık devir hızı, faiz karşılama oranı ve net kar marjının ise finansal anlamda başarılı/başarısız firmaları ayırt etmek için istatistiksel olarak anlamlı finansal oranlar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Lojistik Regresyon 2. Model Çıktılarının Yorumlanması

Bağımsız Değişkenler	Test	Anlamlılık	Karar
Alacak Devir Hızı	Lojistik Regresyon	0.0001 <0,05	Alacak Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermektedir.
Dönen Varlık Devir Hızı	Lojistik Regresyon	0.4251 >0,05	Dönen Varlık Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
Faiz Karşılama Oranı	Lojistik Regresyon	0.0750 >0,05	Faiz Karşılama Oranının Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
Net Kar Marjı	Lojistik Regresyon	0.1630 >0,05	Net Kar Marjı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 9. Lojistik Regresyon 2. Modelinin Uygunluk Testi

	Quantile of Risk		Dep=0		Dep=1		Total Obs	H-L Value
	Low	High	Actual	Expect	Actual	Expect		
1	0.0007	0.0041	2	1.99516	0	0.00484	2	0.00485
2	0.0144	0.0645	3	2.86357	0	0.13643	3	0.14293
3	0.1629	0.1978	2	1.63923	0	0.36077	2	0.44016
4	0.2663	0.3635	2	2.10338	1	0.89662	3	0.01700
5	0.3901	0.4228	2	1.77165	1	1.22835	3	0.07188
6	0.5247	0.5466	0	0.92871	2	1.07129	2	1.73383
7	0.5535	0.6084	1	1.28060	2	1.71940	3	0.10728
8	0.8480	0.8888	1	0.26311	1	1.73689	2	2.37646
9	0.9086	0.9822	0	0.13128	3	2.86872	3	0.13729
10	0.9848	1.0000	0	0.02330	3	2.97670	3	0.02349
		Total	13	13.0000	13	13.0000	26	5.05517
H-L Statistic			5.0552		Prob. Chi-Sq(8)		0.7517	
Andrews Statistic			13.1647		Prob. Chi-Sq(10)		0.2146	

Tablo-8’de Lojistik Regresyon 2. Modelinin Uygunluk test sonucu tablosu yer almaktadır. Analiz sonucuna göre; Hosmer Lemeshow Prob. Chi-Sq(8) değeri (0, 7517); 00,01/0,05/0,10 değerlerinden büyüktür bu nedenle 2. modelin uygun olduğuna karar verilir.

Tablo 10. Lojistik Regresyon 2. Modelin Beklenen Tahmin Tablosu

	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
P(Dep=1)≤C	11	2	13	13	13	26
P(Dep=1)>C	2	11	13	0	0	0
Total	13	13	26	13	13	26
Correct	11	11	22	13	0	13
% Correct	84.62	84.62	84.62	100.00	0.00	50.00
% Incorrect	15.38	15.38	15.38	0.00	100.00	50.00
Total Gain*	-15.38	84.62	34.62			
Percent Gain**	NA	84.62	69.23			
	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
E(# of Dep=0)	9.62	3.38	13.00	6.50	6.50	13.00
E(# of Dep=1)	3.38	9.62	13.00	6.50	6.50	13.00
Total	13.00	13.00	26.00	13.00	13.00	26.00
Correct	9.62	9.62	19.24	6.50	6.50	13.00
% Correct	74.00	74.00	74.00	50.00	50.00	50.00
% Incorrect	26.00	26.00	26.00	50.00	50.00	50.00
Total Gain*	24.00	24.00	24.00			
Percent Gain**	48.00	48.00	48.00			

Beklenen tahmin tablo sonucuna göre, “0” değerine atanmış 13 gözlemden 11 adedi, “1” değerine atana 13 gözlemden 11’i doğru tahmin edilmiştir. Kurulan 2. Lojistik Regresyon modelinin doğru tahminleme yüzdesi %84.62 olmuştur. 2. Logit Modelin doğru tahminleme yüzdesinin; 1. Logit Modelin doğru tahminleme yüzdesi olan %80,77’den daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. Lojistik Regresyon 3. Model Çıktısı

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
Özkaynak Devir Hızı	2.034527	1.489193	1.366194	0.1719
Aktif Devir Hızı	-2.583421	2.839966	-0.909666	0.3630
Alacak Devir Hızı	0.013065	0.009876	1.322879	0.1859
Cari Oran	0.977388	1.077654	0.906959	0.3644
Borç/Özkaynak	-0.915461	0.725449	-1.261923	0.2070
Dönen Varlık Devir Hızı	1.314719	1.327957	0.990032	0.3222
Duran Varlık/Özkaynak	-1.650813	1.269299	-1.300571	0.1934
Faaliyet Kar Marjı	22.17488	10.21233	2.171382	0.0299
Faiz Karşılama Oranı	-0.074418	0.036125	-2.060018	0.0394
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	-0.510530	0.368002	-1.387304	0.1653
Ticari Borç Devir Hızı	-0.582454	0.408753	-1.424953	0.1542
Sabit	-4.847679	3.231903	-1.499946	0.1336
McFadden R-squared	0.728112	Mean dependent var		0.500000
S.D. dependent var	0.509902	S.E. of regression		0.332757
Akaike info criterion	1.299994	Sum squared resid		1.550185
Schwarz criterion	1.880653	Log likelihood		-4.899916
Hannan-Quinn criter.	1.467203	Deviance		9.799832
Restr. deviance	36.04365	Restr. log likelihood		-18.02183

LR statistic	26.24382	Avg. log likelihood	-0.188458
Prob(LR statistic)	0.005969		
Obs with Dep=0	13	Total obs	26
Obs with Dep=1	13		

Yukarıdaki yer alan Tablo 10’ da Lojistik Regresyon 3. Model Test sonucu mevcuttur. Model istatistiksel olarak anlamlıdır (Prob LR Statistic: 0. 005969) dolayısıyla çıktılar yorumlanabilir.

Oluşturulan 3. modelde tüm değişkenler aynı anda analize dahil edilmiştir. Lojistik Regresyon 3. Model Test sonucuna göre “Faaliyet Kar Marjı” ve “Faiz Karşılama Oranı” değişkenleri finansal olarak başarılı veya başarısız firmaları belirlemede istatistiksel olarak anlamlıdır. Faaliyet kar marjı ve faiz karşılama oranı rasyolarının firma başarımlarını belirlemede ayırt edici rasyolar olduğu tespit edilmiştir. Ancak modele aynı anda dahil edilen; özkaynak devir hızı, aktif devir hızı, alacak devir hızı, cari oran, borç/özkaynak, dönen varlık devir hızı, duran varlık/özkaynak, faaliyet kar marjı, maddi duran varlık devir hızı ve ticari borç devir hızı finansal oranlarının ise finansal olarak başarılı veya başarısız firmaları ayırt etmede istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12. Lojistik Regresyon 3. Modelin Uygunluk Testi

	Quantile of Risk		Actual	Dep=0 Expect	Actual	Dep=1 Expect	Total Obs	H-L Value
	Low	High						
1	9.E-05	0.0023	2	1.99764	0	0.00236	2	0.00236
2	0.0026	0.0135	3	2.97587	0	0.02413	3	0.02432
3	0.0148	0.0528	2	1.93234	0	0.06766	2	0.07002
4	0.0618	0.1243	2	2.69876	1	0.30124	3	1.80172
5	0.1627	0.2147	3	2.43959	0	0.56041	3	0.68915
6	0.6118	0.6822	1	0.70598	1	1.29402	2	0.18926
7	0.8005	0.9900	0	0.23591	3	2.76409	3	0.25604
8	0.9932	0.9943	0	0.01258	2	1.98742	2	0.01266
9	0.9988	1.0000	0	0.00127	3	2.99873	3	0.00127
10	1.0000	1.0000	0	6.4E-05	3	2.99994	3	6.4E-05
		Total	13	13.0000	13	13.0000	26	3.04687
H-L Statistic		3.0469				Prob. Chi-Sq(8)	0.9314	
Andrews Statistic		24.0590				Prob. Chi-Sq(10)	0.0074	

Tablo-11’de Lojistik Regresyon 3. Modelinin Uygunluk test sonuç tablosu yer almaktadır. Elde edilen analiz sonucuna göre; Hosmer Lemeshow Prob. Chi-Sq (8) değeri (0, 9314); 00,01/0,050/0,10

değerlerinden büyüktür bu nedenle 3. modelin uygun olduğuna karar verilir.

Ayrıca Andrews Statistic sonucunda elde edilen Prob. Chi-Sq (8) değeri (0.0074); 0,01/0,05/0,10 değerlerinden küçük olduğu için de modelin istatistiksel olarak uygunluğuna karar verilir.

Tablo 13. Lojistik Regresyon 3. Model Çıktılarının Yorumlanması

Bağımsız Değişkenler	Test	Anlamlılık	Karar
Aktif Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.3630 > 0,05	Aktif Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Özkaynak Devir Hızı
Özkaynak Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.1719 > 0,05	Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Alacak Devir Hızı
Alacak Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.1859 > 0,05	Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Toplam
Toplam Borç/Özkaynaklar	Lojistik Regresyon Analizi	0.2070 > 0,05	Borç/Özkaynaklar Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Cari Oran
Cari Oran	Lojistik Regresyon Analizi	0.3644 > 0,05	Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Dönen Varlık Devir Hızı
Dönen Varlık Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.3222 > 0,05	Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Duran Varlık/Öz Kaynak
Duran Varlık/Öz Kaynak	Lojistik Regresyon Analizi	0.1934 > 0,05	Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı

Finansal Açıdan Başarısız Firmaların Lojistik Regresyon Analizi ile Tahmin Edilmesi: BİST 100'de Bir Uygulama

Faaliyet Kar Marjı	Lojistik Regresyon Analizi	0.0299 < 0,05	bir farklılık göstermemektedir. Faaliyet Kar Marjı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermektedir.
Faiz Karşılama Oranı	Lojistik Regresyon Analizi	0.0394 < 0,05	Faiz Karşılama Oranı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermektedir.
Mad. Dur. Var. Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.1653 > 0,05	Mad. Dur. Var. Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir
Ticari Borç Devir Hızı	Lojistik Regresyon Analizi	0.1542 > 0,05	Ticari Borç Devir Hızı Başarılı/Başarısız firmaların belirlenmesinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir

Tablo 14. Lojistik Regresyon 3. Modelin Beklenen Tahmin Tablosu

	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
P(Dep=1)≤C	12	1	13	13	13	26
P(Dep=1)>C	1	12	13	0	0	0
Total	13	13	26	13	13	26
Correct	12	12	24	13	0	13
% Correct	92.31	92.31	92.31	100.00	0.00	50.00
% Incorrect	7.69	7.69	7.69	0.00	100.00	50.00
Total Gain*	-7.69	92.31	42.31			
Percent Gain**	NA	92.31	84.62			
	Estimated Equation			Constant Probability		
	Dep=0	Dep=1	Total	Dep=0	Dep=1	Total
E(# of Dep=0)	11.49	1.51	13.00	6.50	6.50	13.00
E(# of Dep=1)	1.51	11.49	13.00	6.50	6.50	13.00
Total	13.00	13.00	26.00	13.00	13.00	26.00
Correct	11.49	11.49	22.97	6.50	6.50	13.00
% Correct	88.36	88.36	88.36	50.00	50.00	50.00
% Incorrect	11.64	11.64	11.64	50.00	50.00	50.00
Total Gain*	38.36	38.36	38.36			
Percent Gain**	76.71	76.71	76.71			

Beklenen tahmin tablosu sonuçlarına göre, 0 değerine atanan 13 gözlemden 12 tanesi, 1 değerine atana 13 gözlemden 12'si doğru tahmin

edilmiştir. 3. Logit model, tüm değişkenlerin hepsinin bir arada modele dahil edilmesi ile kurulmuştur. Netice olarak en doğru tahminleme yüzdesine sahip model %92.31 ile 3. model olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

BİST 100 Endeksinde yer alan 26 firma için; başarılı ve başarısız firmaların belirlenmesinde hangi finansal rasyoların açıklayıcı, tespit edici ve belirleyici olabileceğini araştırmak için Lojistik Regresyon analizi yapılmıştır.

Bunun için 3 ayrı Lojistik Regresyon modeli kurulmuş olup, 3. modelde tüm değişkenler aynı anda modele dahil edilmiştir. Kurulmuş olan farklı modeller ile finansal başarısızlığın tahmin edilmeye çalışılması; çalışmayı yapılan diğer çalışmalardan farklılaştırmaktadır. Kurulan tüm modeller istatistiksel olarak anlamlı olup 3. modelin ise doğru tahminleme yüzdesi diğerlerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kurulan 3. Logit Model sonuçlarına göre; başarılı ve başarısız firmaların belirlenmesinde “faiz karşılama oranı” ve “faaliyet kar marjı” rasyolarının istatistiksel olarak anlamlı belirleyici rasyolar olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak araştırma sonucuna göre; modele dâhil edilen alacak finansal rasyolardan; alacak devir hızı, cari oran, aktif devir hızı, özkaynak devir hızı, alacak devir hızı, toplam borç/özkaynaklar, cari oran, dönen varlık devir hızı, duran varlık/öz kaynak, faaliyet kar marjı, maddi duran varlık devir hızı, ticari borç devir hızı rasyolarının başarılı ve başarısız firmaların belirlemede istatistiksel olarak anlamlı ve belirleyici rasyolar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada yer alan modelin firma sahipleri ve firmaya yatırım yapmayı düşünenlerin, firma faaliyetlerinin ne derecede başarılı ya da başarısız yönettikleri konusunda bir öngörü ve denetim aracı olarak da kullanılabilir. Çalışma bu yönü ile literatüre katkı sunmaktadır. İlgili modelin finansal rasyolar ile birlikte firmaların başarısızlığına neden olabilecek çeşitli makroekonomik verileride ele alacak bir çalışmanın ortaya koyulması, kullanıcılar açısından daha geniş kapsamlı bir bakış ortaya koyabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Estimating Financially Failed Firms Using Logistic Regression Analysis: An Application in BIST 100

*

Merve Arslan– İsmail Erkan Çelik
Haliç University-Doğuş University

Financial failure can be defined as the difficulty or inability of the firm to fulfill its obligations. In fact, the financial failure situation is the decrease in the solvency of the companies or the disappearance of them completely. In order for any firm to qualify as financially unsuccessful, it must meet certain criteria. When the literature on the subject is examined in determining the financial failure many different criteria have been encountered such as the inability of companies to pay their due obligations, writing bad checks, failing to pay bond interest, having made a loss for three consecutive years, losing 10% of their asset amount, decreasing their equity, stopping the production wheel or going bankrupt.

Businesses are established with the priority of profit, and their life at the technical level is thought to last forever. However, businesses may encounter different problems in this process. Failure to detect and solve these problems causes failures of businesses. Failure is a situation that businesses do not want to face. While some of the businesses may fail at the beginning of their life processes after 1.2 years in the establishment phase, some other businesses can develop and continue their growth processes successfully. These are economic failures and financial failures. In general terms the concept of financial failure; It is possible to define it as experiencing deterioration in the financial structure, getting into trouble, not being able to pay the debts, failure due to the continuation of the troubled process, and finally the realization of bankruptcy. Bankruptcy is a process that starts with financial problems and ends in court and is a special case of financial failure.

Financial failure is one of the most important problems that companies may face. Especially in terms of our country, which has a fragile economic structure, it is necessary to predict the financial ratios that cause financial failure in companies and to take the necessary measures to prevent failure.

Financial failure may arise from a variety of internal/external reasons, but it is clear that managers cannot interfere with external factors. On the other hand, it is possible to predict and intervene in the causes of failure within the company. For this reason, recent studies have focused on which rates cause financial failures and which rates are determinant in determining financial failure. In the detection of financial failure; The use of estimation methods such as artificial neural networks, logistic regression analysis, discriminant analysis has been encountered. The aim of this study is to create a meaningful and reliable model in measuring the financial failures of companies whose shares are traded on BIST100. With this aim, firstly, "financial failure" was researched and it was tried to distinguish which companies could be financially successful and unsuccessful. Afterwards, financial ratios were calculated and logistic regression analysis was made with these financial ratios.

In the conditions of increasing competition in the world, it is only possible for businesses to reach their goals if they are financially strong. Firms should either anticipate and minimize the risks that cause financial failure or, if possible, eliminate them completely. Anticipating financial failures; It is a very important issue for businesses to determine the financial risks that may arise in the future and to take precautions in advance. The main purpose of this study is to examine the companies listed in the Borsa Istanbul 100 Index (BIST 100); It is the development of various logistic regression models in order to reveal which ratios are statistically significant or not in identifying and categorizing financially successful and unsuccessful companies, which can be an indicator of financial failure, and to predict failure with the help of these determined ratios. For this purpose, the financial ratio data of 26 companies in BIST 100 for 2019 were used in the study.

In this study 3 different Logistic Regression models were established and in the 3rd model, all variables were included in the model at the same time. Trying to predict financial failure with different models that have been established; differentiates this study from other studies. All the established models were statistically significant, and the correct estimation percentage of the 3rd model was found to be higher than the others. According to the results of the 3rd Logit Model established; It has been concluded that "interest coverage ratio" and "operating profit

margin" ratios can be statistically significant determinants in determining successful and unsuccessful companies. According to the results of the research, statistically insignificant and non-deterministic rates in determining successful and unsuccessful companies; receivables turnover, current ratio, asset turnover, equity turnover, receivables turnover, total debt/equity, current ratio, current asset turnover, fixed asset/equity, operating profit margin, tangible asset turnover, trade debt turnover ratios.

The model in the study can also be used as a foresight and control tool on how successful or unsuccessful the company's activities are managed by the company owners and those who are considering investing in the company. The study contributes to the literature with this aspect . The presentation of a study that will deal with the financial ratios of the relevant model, as well as various macroeconomic data that may cause the failure of the companies, will provide a more comprehensive view from the users' point of view.

Kaynakça / References

- Aktaş, R. (1997). *Mali başarısızlık (İşletme Riski) tahmin modelleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, R., Doğanay, M. ve Yıldız B. (2003). Finansal başarısızlığın öngörülmesi: İstatistiksel yöntemler ve yapay sinir ağı karşılaştırması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(4), 1-24.
- Altman, E.I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and prediction of corporate failure. *Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Altaş D. ve Giray, S. (2005). Mali başarısızlığın çok değişkenli istatistiksel yöntemlerle belirlenmesi: Tekstil sektörü örneği. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 13-28.
- Beaver, W.H. (1968). Market prices, financial ratios and the prediction of failure. *Journal of Accounting Research*, 6(2), 179-192.
- Beaver, W.H. (1966). Financial ratios as predictors of failure, empirical research in accounting: Selected studies. *Journal of Accounting Research*, 5, 71-111.
- Büker, S. Sevil, G. ve Aşıkoğlu, R. (2007). *Finansal yönetim*. Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Doğrul, Ü. (2009). *Finansal başarısızlık ve finansal başarısızlık tahmini: Hisse senetleri IMKB'de işlem gören sınai işletmeler üzerinde bir uygulama*.

- (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Gitman, L. J. (1992). *Basic managerial finance*. NewYork: Harper Collins Publishers.
- Kap (2021). www.kap.org.tr. Erişim: 25.05.2021.
- Mertler, C.A. ve Vannatta, R. A. (2005). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. Glendale: Pyrczak Publishing.
- Ohlson, J.A. (1980). Financial ratios and the probabilistic prediction of bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109-131.
- Siedlecki, R. (2014). Forecasting company financial distress using the gradient measurement of development and s-curve. *Procedia Economics and Finance*, 12, 597-606.
- Tamari, M. (1966). Financial ratios as a means of forecasting bankruptcy. *Management International Review*, 23(4), 15-21.
- Weitzel, W. ve Jonsson, E. (1989). Decline in organizations: A literature integration and extension. *Administrative Science Quarterly*, 34(1), 91-109.
- Zmijewski, M.E. (1984) Methodological issues related to the estimation of financial distress prediction models. *Journal of Accounting Research*, 22, 59-82.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Arslan, M. ve Çelik, İ. E. (2021). Finansal açıdan başarısız firmaların lojistik regresyon analizi ile tahmin edilmesi: BİST 100’de bir uygulama. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5631-5650. DOI: 10.26466/opus.950625.

Organik Gıda Tüketiminin İki GÜdüleyicisi Olarak Korku ve Haz: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.913999

*

Sami Sonat Özdemir *

* Arş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Balıkesir/Türkiye

E-Posta: ssonatozdemir@balikesir.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4796-6083](https://orcid.org/0000-0003-4796-6083)

Öz

Organik gıda tüketimi bir ideoloji olarak, bir değerler bütününe bağlı kişisel ölçüler, tutumlar ve tüketim davranışlarını etkileyen bir olgudur. İnsanlar, tarih boyunca güvenli ve lezzetli gıdayı seçmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Sağlık ve lezzet olguları, bugün de gıda seçiminde en önemli motivasyonlar olarak öne çıkan korku ve haz temelli bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Zira tüketimin korku boyutu, gıda tüketimi bağlamında sağlığı kaybetme korkusuyla; haz boyutu ise duysal anlamda daha doyurucu bir gıda deneyimi beklentisiyle ilişkilendirilebilir. Böylece, bu çalışmada öncelikle tüketimin korku boyutu açısından gıda tüketimi ele alınmıştır. Daha sonra gıda tüketimi hedonik tüketim kapsamında değerlendirilmiş, ardından Türk tüketicilerin organik gıda tüketimine ilişkin, Aralık 2019 ve Şubat 2020 tarihleri arasında toplanan veriler, bahsi geçen unsurların gıda tüketimdeki etkisini ortaya koymak üzere analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde, Türk tüketicilerin organik gıda tüketiminde korku ve haz unsurları tarafından güdülendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sağlığı kaybetme korkusu, organik gıda tüketiminde hedonik beklentilerin önüne geçmektedir. Bu çalışma korku ve haz olgularını birer motivasyon faktörü olarak, organik tüketim bağlamında bir araya getirmesi dolayısıyla literatüre katkı yapmaktadır. Söz konusu bağlantının ele alınabileceği gelecek çalışmaların, Türk tüketicilerin organik gıda tüketim davranışlarına sosyo-demografik farklılıklar doğrultusunda ve daha derinlemesine odaklanmasının, gıda üretimi ve pazarlama süreçlerine ilişkin stratejilerin geliştirilmesi noktasında fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organik Gıda, Tüketim, Motivasyon, Korku, Haz, Türk Tüketiciler.

Fear and Pleasure as Two Motives of Organic Food Consumption: A Research on Turkish Consumers

*

Abstract

As an ideology, organic food consumption significantly affects personal standards, attitudes and consumption behaviors. Human beings have always developed different methods to reach and choose reliable and delicious nutrients throughout history. The concepts of health and flavor create a structure based on fear and pleasure, which are the significant motivations in today's food choices. The dimension of fear in consumption can be related to losing health through food consumption while the dimension of pleasure can be related to the expectation of a more satisfactory food experience in sensual terms. Based on this, food consumption in the frame of the dimension of fear is primarily analyzed in this study. Following this step, food consumption is analyzed in the scope of hedonic consumption. After that, the data gathered between December 2019 and February 2020 on Turkish consumers' food consumption behaviors are analyzed to present the impacts of these elements on food consumption. As a result of the analyses, it is determined that Turkish consumers are motivated by the elements of fear and pleasure in food consumption. Besides, the fear of losing health has a bigger impact on organic food consumption than hedonic expectations. This study contributes to the literature as it combines the elements of fear and pleasure as motivation factors in the context of organic food consumption. It is predicted that future studies focusing on this connection in Turkish consumers' organic food consumption behaviors according to the socio-demographic differences and in a more detailed manner will contribute to food production and developing marketing strategies.

Keywords: Organic Food, Consumption, Motivation, Fear, Pleasure, Turkish Consumers.

Giriş

Postmodern tüketim toplumlarında t ketime duygusal boyutunun  ne ıkmiş olması, ürünlerin fiziksel ihtiyalar ile birlikte psikolojik ihtiyaların tatminini de sağlanması beklentisini ortaya çıkarmaktadır (Torlak vd., 2007). Psikolojik tatmin beklentisi ise hazcı tüketime ön plana çıkarmaktadır. Yeni tüketim yaklaşmalarının ortaya çıkması ve bu yaklaşmaların işletmeler tarafından cesaretlendirilmesi, tüketicilerin keyif ve zevk alma beklentilerinin tüketim toplumunca da desteklenmesi sonucunu doğurmaktadır (Güven, 2009). Bu süreçte hazcı tüketim motivasyonlarının dışında ortaya çıkan diğer bir unsur ise, sağlığın bozulmasına yönelik korku kaynaklı tüketim motivasyonlarıdır. Sağlığın bozulmasına yönelik endişe günümüzde de, her dönemde olduğu gibi gıdaya dair korkuların temelini oluşturan bir unsurdur (Levenstein, 2012). Bu durumda organik gıdaya yönelik hazcı tüketim güdüleri ve sağlığın kaybedilmesine yönelik korkularla motive edilmiş davranışların analizi, bir anlamda tüketicilerin doğal motivasyonları ve yönlendirilmiş motivasyonları arasındaki farkı yansıtılmaktadır.

Organik gıda tüketime motivasyonları olarak sağlığın kaybedilmesi korkusu ve hedonik tüketime atfedilen önemin k lt rlerarasında farklılaştığı, literatürde yer alan çalışmalarca ortaya koyulmuştur (Thorgensen, 2010). Türkiye, organik gıda üretiminde gerek ifti sayısı ve gerekse de üretim miktarı olarak dünyada ilk 10 içerisinde yer almakta ve organik gıdaya dayalı  retimnin önemli bir kısmını ihraç etmektedir (Boran, 2018). Aynı zamanda iç pazarda organik gıdaya yönelik talep de artmaktadır (Demiryürek, 2011). Bir tarım ülkesi olarak organik gıda üretim potansiyeli yüksek olan Türkiye’de yaşayan halkın organik gıda tüketime motivasyonları içerisindeki durumunun analiz edilmesi ve söz konusu iki temel motivasyonun Türk tüketicilerin organik gıda t ketimeindeki etkisinin anlaşılması, bu nedenle önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, organik gıda tüketime ve satın alma davranışlarını ortaya koyan diğer çalışmalardan farklı olarak, organik gıdaya yönelik hazcı tüketime yaklaşımı ve konvansiyonel gıdanın olası zararları neticesinde ortaya çıkan “sağlığı kaybetme korkusu” kavramı bir arada ele alınmaktadır. Söz konusu iki unsurun Türk tüketicilerin organik gıda tüketime motivasyonlarına etkisinin analizi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Kavramsal çerçeve

Tüketicilerin Organik Gıda Tüketim Motivasyonları

Konvansiyonel tarıma dayalı gıda üretiminde yer alan ilaç, hormon ve diğer kanserojen kimyasalların kullanımının yaygınlaşması (Okudum vd., 2017), güvenli gıdaya ulaşmayı giderek zorlaştırmakta ve yeni nesil tüketim taleplerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Devcich vd., 2007). Yeni nesil eğilimler sonucu ortaya çıkan gıdaya yönelik tüketim yaklaşımlarını ve ürünleri tanımlamak için literatürde “biyolojik gıda”, “doğa dostu üretim”, “doğal”, “katkısız”, “kalıntısız” ve benzeri birçok alternatif ifade yer almaktadır (Schifferstein ve Ophuis, 1998). Bu kavramlar arasında “organik gıda”, dünyada giderek daha çok rağbet görmeye başlayan bir üretim yöntemi olarak ön plana çıkmaktadır (USDA, 2010; Bryla, 2015; Karabaş ve Gürler, 2012; Canarslan ve Uz, 2019).

“Organik gıda”nın açıkça tanımlanmış ve kayıt altına alınmış resmi bir terim olması, kavramı benzerlerinden ayırmak konusunda belirleyici olmaktadır. LIVV (Hollanda Tarım, Doğa ve Gıda Kalitesi Bakanlığı) (1992) organik gıdayı, üretiminde sentetik kimyasallar, pestisitler ve gübreler kullanılmayan, bununla birlikte hayvansal kaynaklarda ortaya çıkan hastalıklarda gerekli olan tedavilerin ilaç kullanılmadan gerçekleştirildiği, standartlara uygun gıda ürünleri olarak tanımlamıştır. USDA (Birleşik Devletler Tarım Departmanı)’ya göre organik gıda, doğal kaliteyi, toprağın korunmasını ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlamayı temel kabul eden, insan ve doğa odaklı bir tercih olarak tanımlanmıştır (Gold, 2007). Organik tarım ise, “insan ve diğer canlılar ile doğanın olumsuz etkilenmemesi temeline dayanan, tarladan sofraya her aşaması kontrol edilmiş ve sertifikalandırılmış bir üretim tekniği” olarak tanımlamaktadır (Gül vd., 2000). Bu tanımlamalardan hareketle, üretici ve tüketici açısından bakıldığında organik gıda, güncel tüketim eğilimleri neticesinde gelişen bir sorumlu üretim şekline dayanan, temiz gıda ürünleri olarak tanımlanabilir (Schifferstein ve Ophuis, 1998).

Organik gıda tüketenler kendi sağlıklarına ilişkin nispeten daha çok sorumluluk aldıklarını ve toplumun geri kalanına kıyasla sağlıklı yaşama daha çok önem verdiklerini düşünmektedirler (Schifferstein ve Ophuis, 1998). Tüketicilerin organik gıda satın alma sebepleri içerisinde “sağlık”

ve “gıda güvenliği” boyutları literatürde yer alan çalışmaların birçoğunda ele alınmıştır (Ekelund, 1989; Tregear vd., 1994; Lusk ve Briggeman, 2009).

Tüketicileri organik gıda satın almaya yönlendiren “sağlık” veya “sağlığın kaybedilmesine yönelik korku” dışındaki temel motivasyonlar olarak, çevresel faktörler, lezzet, yüksek besin değeri (fonksiyonel olma), maliyet bilinci (ödenen ücretin karşılığının alınması), pişirme sürecinde geçirilen keyifli zaman (Nie ve Zepeda, 2011), yiyeceğin güzel ve çekici görünmesi, ürün kalitesinden ve ürünün doğal bir lezzete sahip olmasından kaynaklı otantiklik (Bryla, 2016) sıklıkla vurgu yapılan motivasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte doğaya ve canlılara yönelik etik kaygılar ve değer yapıları (Honkanen ve Verplanken, 2006), moda uyma ve yerel ekonomiyi destekleme arzusu (Hughner vd., 2007) faktörleri de organik gıda tüketimini desteklemektedir.

Tüketimin Korku Boyutu ve Gıda Tüketimi İlişkisi

Organik gıda tüketim motivasyonları içerisinde ön plana çıkan “sağlık” faktörünün literatürde yer alan çalışmalarda, gıda zehirlenmesi, alerji riski ve GDO’lu ürünler gibi sağlığı olumsuz etkileyen faktörler ile ilişkilendiriliyor olması (Barskly, 1988; Boyzman vd., 2017), aslında organik gıda tüketim motivasyonlarından “sağlık” faktörünün, sağlığın kaybedilmesine yönelik korkuyla da ifade edilebileceğini göstermektedir. Bu görüşü destekleri nitelikte, gıda güvenliğinin de gıda korkusu yaratma potansiyeline sahip bir unsur olduğu (Baker, 2003) ve yiyeceği zevk almak için değil de sağlık için tüketmenin, hasta olma korkusundan kaynaklandığına (Fortune, 1936; Levenstein, 2012) yönelik bulgular gösterilebilir.

Deneyimsel çerçeveden bakıldığında, içerisinde korkunun da yer aldığı duyguların önemli birer tüketici güdüleyicisi olarak deneyimin başarılı bir şekilde yaşanmasında kilit rolde olduğu bilinmektedir (Holbrook ve Hirschman, 1982; Havlena ve Holbrook, 1986). Korku tarihin her döneminde, tüketimi etkileyen önemli bir unsur olmuştur (Levenstein, 2012). Gıda korkusu ise genel anlamda belirli bir gıdanın tehdit olarak algılanması ve bu nedenle tüketilmesi konusunda ortaya çıkan isteksizlik olarak tanımlanabilir (Özer ve Aksoy, 2018).

Tüketimin korku boyutu ve korku motivasyonlu tüketim davranışının belirsizlik kaynaklı olduğu bilinmektedir (Lerner ve Keltner, 2000; Watson ve Spense, 2007). Gıda korkusu daha önceki tarihlerde, ilk kez tüketilen otların sağlığa ne şekilde etki edeceğinin belirsizliği kaynaklıyken, günümüzde konvansiyonel gıdanın üretimden tüketime kadarki aşamada başından geçenlerin belirsizliği ile ilişkilendirilmiş durumdadır (Wolf ve Carpenter, 1997; Levenstein, 2012). Söz konusu belirsizlik 19.yy'dan itibaren kitleleri beslemeye yönelik politikaların başlamasıyla, yerel yiyecek tüketiminden uzaklaşılması ve üretici ile tüketici arasındaki mesafenin açılmasından ileri gelmektedir (Ferrières, 2006; Levenstein, 2012).

Tüketicilerin gıda kalitesi konusunda sahip oldukları belirsizlik algısı, sağlıklarını kaybedecekleri korkusunu tetiklemekte ve bu da gıdaya yönelik tüketim alışkanlıklarını etkilemektedir (Verhoef, 2005). Literatürde ele alındığı haliyle, tüketilecek gıda maddesi ile ilgili belirsizliğin yiyecek korkusunu ortaya çıkarıyor oluşu, organik gıda tüketimi motivasyonları içerisinde önemli bir yer tutan "sağlık" faktörünün, "gıdaya yönelik belirsizlikten kaynaklanan korku" ifadesi ile de kavramsallaştırılabileceğine yönelik görüşü desteklemektedir. Böylece daha sağlıklı olmak için organik gıda tüketme motivasyonunun aynı zamanda sağlığı kaybetme korkusuyla ortaya çıkan bir tüketim motivasyonu olduğu değerlendirilebilir. Söz konusu bulgulardan hareketle *H₁* hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur; *Sağlığı kaybetme korkusu, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimini etkilemektedir.*

Hedonizm ve Gıda Tüketimi

Organik gıdanın ilişkilendirildiği oldukça fazla sayıda değişken içerisinde faydacı ve hazcı tutumların da, söz konusu gıda türüne yönelik tüketim motivasyonu yaratmada önemli bir role sahip olduğu görülmektedir (Lee ve Yun, 2015). Bu durum da, tüketimin zevk ve haz ile sonuçlandırılmasını vurgulayan "hedonik tüketim" unsurlarının organik gıda tüketim motivasyonları içerisinde etkili faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Hatta Chekima vd. (2017) duyuşsal unsurların organik gıda tüketimindeki yerini ele aldıkları çalışmalarında, tüketicilerin duyuşsal tatmin beklentilerinin de organik gıda tüketimini, sağlık faktörü kadar etkilediğini sonucuna ulaşımlardır.

Hedonizm, hazcı deneyime açık bir yaşam tarzı olarak ifade edilir (Venhoven, 2003). Hedonik tüketim, genel olarak bir tüketim deneyiminden alınabilecek en iyi faydanın, o deneyimden elde edilen zevk ve mutluluk olduğunu ve ürüne duyusal ve duygusal bir anlam katıldığını belirtir (Campel, 1987; Blythe, 1997; Hirschman ve Holbrook, 1982). Tüketicilerin elde etmeyi amaçladığı zevk ve mutluluk ise fiziksel bir uyarılmadan ziyade, duyusal bir deneyim neticesinde ortaya çıkmaktadır (Tal, 2008). Perugini ve Bagozzi (2001) de çalışmalarında, beklentilerle ortaya çıkan duyguların tüketici motivasyonları yaratmada çok güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Duyular, yemek seçiminde de insanlığın kullandığı en önemli araçlardan biri olagelmıştır. Lezzetin gıda satın alma motivasyonlarında başı çektiği, literatürde yer alan çalışmalarda ortaya koyulmuştur (Magnusson vd., 2001). Bir gıdanın duyusal açıdan değerlendirilmesinde, “tatma ve koklama” gibi birincil unsurların, “görme, duyma ve dokunma” gibi ikincil unsurlarla birlikte gıda seçiminde önemli motivasyon unsurları olduğu bilinmektedir (Steenkamp, 1990; Furst vd., 1996).

Literatürde yer alan konu ile ilgili çalışmalardan elde edilen sonuçların da desteğiyle, duyusal değerlendirmeleri içeren hedonik tüketimin, tüketicilerin organik gıda tüketim motivasyonlarında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak mümkündür (Steptoe vd., 1995; Bandura, 2007). Hedonik tüketimin etkili bir organik gıda satın alma motivasyonu kaynağı olduğu (Neeley vd., 2010; Olsen vd., 2012) ve insanların organik gıda tüketimini mutluluk duygusu ve zevk duygusu ile ilişkilendirdiği (Fotopoulos vd., 2002; Zanolı ve Naspetti, 2002; Apaolaza vd, 2018), literatürde organik gıda ve hedonik tüketim ilişkisini açıkça ortaya koyan diğer çalışmalarda elde edilen bulgulardandır. Literatürde yer alan söz konusu bulgular ışığında H_2 hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur; *Gıdaya yönelik hedonik tutumlar, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimini etkilemektedir.*

Organik gıda tüketim motivasyonu sağlamada, sağlığı kaybetme korkusu ve hazcı beklentilerin etkisine birlikte yer veren çalışmalar literatürde yer almaktadır. Örneğin Aertens vd. (2009) çalışmasında, evrensellik, kişisel yönlendirme, güce ve genele uyum sağlama unsurlarıyla birlikte “güvenli olma” ve hedonizmi de organik gıda tüketim motivasyonları açısından incelemişler ve iki bu unsurun etkisini ortaya koymuşlardır. Taylor-Nielsen-Sofres raporu da birçok değişken içerisinde, tat ögesi ve

gıda güvenliğinin ilk kez organik ürün satın alacak tüketiciler için en önemli motivasyon unsurları olduğunu belirlemiştir (Organic Center Wales, 2004).

Literatürde gıda korkusu ve organik gıda tüketimi ilişkisini ele alan çalışmaların, “sağlık” teması ile kavramsallaştırılan araştırmalara oranla oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar içerisinde Verhoef (2005)’in korku duygusunun organik et tüketimi konusunda etkili olduğu sonucuna ulaştığı araştırma, organik gıda tüketimini sağlığı kaybetme korkusuyla ilişkilendiren ve bu alanda elde edilen önemli bulguları içeren bir çalışma olması açısından önemlidir. Korku ve organik gıda tüketimi ilişkisinin önceki çalışmalar bünyesinde, gelecekte araştırılması tavsiye edilen alanlarından olması (Aertens vd., 2009), bu konudaki çalışmaların eksikliğini vurgulamak açısından ayrıca önemlidir.

Türkiye’de organik gıda konusunda gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde de sağlık faktörüne dayalı motivasyon başı çekmektedir (Sarıkaya, 2007; Eti İçli vd., 2016; Cengiz ve Şenel, 2017; Çelik, 2013; Karabaş ve Gürler, 2012). Bununla birlikte doğrudan ele alınmış olmasa da, hedonik tüketimi organik gıdayla ilişkilendiren çalışmalara da rastlanmıştır (Sarı ve Topçu, 2019). Gerçekleştirilen literatür taramasında gıda korkusu kavramı ve hedonizme dayalı unsurları bir arada ele alan herhangi bir çalışmaya ise rastlanamamıştır.

Yöntem

Bu çalışma, sağlığı kaybetme korkusu ve hedonik tüketim eğiliminin, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimine etkisinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak, Türk tüketicilerin organik gıdaya yönelik davranışlarının ortaya konulabilmesi için hazırlanan ve üç bölümden oluşan 5’li likert formundaki anket, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen tüketicilere, daha kısa zamanda daha az maliyetle ulaşabilmek amacıyla (Wright, 2005) sosyal medya üzerinden gönderilen bağlantılar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Araştırmanın katılımcıları ile sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen ilk temasta, daha önce organik gıda tüketmiş olan ve çalışmaya katılmayı kabul edenlere, çalışma kapsamında hazırlanan anket formu ulaştırılmış ve bu yolla Aralık 2019 ve Şubat 2020

tarihleri arasında veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan anket formunda yer alan sağlığı kaybetme korkusu ve hedonik tutumu ölçen ifadeler Lockie vd. (2004)'nin çalışmasından, organik gıdaya yönelik tüketici davranışı ile ilgili ifadeler ise Teng ve Wang (2015)'in çalışmasında yer alan ölçeklerden uyarlanmıştır.

Anket formunda yer alan ve Tablo 1'de gösterilen ölçekler sırasıyla; korku tutumu, hedonik tutum ve organik gıdaya yönelik tüketici davranışlarını içermektedir. Aynı zamanda, anket formunda tüketicilerin kişisel ve sosyo-demografik özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla yer verilen sorulardan oluşan bir bölüm de yer almaktadır. Bununla birlikte anketin giriş bölümünde, ankete katılması muhtemel katılımcıların çalışmanın amacına uygun olarak seçilmesini garanti altına almak için, ankete yalnızca organik gıda tüketmiş olanların katılmasına yönelik bir açıklamaya yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamında oluşturulan ölçeklerde yer alan ifadeler.

Organik gıdalar tüketerek daha düşük kimyasal kalıntıya maruz kalıyorum.

Organik gıdalar tüketerek daha fazla vitamin ve mineral alıyorum.

Organik gıdalar tüketerek gıda güvenliğini garanti altına alıyorum.

Organik gıdalar tüketerek daha sağlıklı olabiliyorum.

Organik gıdaların kokusu daha çekici.

Organik gıdalar daha iyi görünüyor.

Organik gıdaların daha hoş bir dokusu var.

Ulaşılabilir olduğu sürece daha çok organik yiyecek tüketmek isterim.

Yüksek fiyatlarına rağmen organik gıda tüketmek istiyorum.

Bundan sonra da organik gıda satın alma ihtimalim oldukça yüksek.

Anket formu, 621 kişiye gönderilmiş ve sonuçta araştırmaya katılmayı kabul eden 154 kişiden toplanan veriler "SPSS Statistics 21" istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan H_1 ve H_2 hipotezleri, tüketicilerden elde edilen veriler ışığında çoklu doğrusal regresyon analizine tabi tutulmuş ve Türk tüketicilerin organik gıda tüketme davranışları üzerinde korku ve haz kaynaklı motivasyonların etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan kadınlar ve erkeklerin oranı dengelidir. Bununla birlikte katılımcıların yüzde 61'ini 35 yaşından küçük tüketiciler oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcılar yaklaşık yüzde 82'lik oranla lisans veya üzeri bir derecede eğitim görmüş kişilerden oluşmaktadır. Diğer yandan katılımcıların yaklaşık olarak yüzde 60'ı, 5000 ve 10000 Türk Lirası arasında bir gelire sahiptir. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve gelir durumlarını içeren demografik özellikleri, Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Kadın	82	53,2
Erkek	72	46,8
Yaş	Sıklık (n)	Yüzde (%)
35'ten küçük	94	61
35-60 arası	56	36,4
60'tan büyük	4	2,6
Eğitim Durumu	Sıklık (n)	Yüzde (%)
Lise ve altı	27	17,5
Lisans veya üzeri	127	82,5
Gelir Durumu	Sıklık (n)	Yüzde (%)
5000 TL altında	41	26,6
5000 ve 10000 TL arasında	90	58,5
10000 TL üzerinde	23	14,9
Toplam	154	100

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin tutarlılığının bir göstergesi olarak gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, güvenilirlik katsayısına ilişkin Cronbach's Alpha değeri 0,866 olarak elde edilmiştir. Bu değer ile ölçeğin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür (Bonett ve Wright, 2015).

Araştırma modelinde bulunan değişkenlerin yapı geçerliliğini test etmek üzere gerçekleştirilen keşfedici faktör analizi sonuçlarına göre, gözlenen değişkenler katılımcılar tarafından ilgili faktörler altında algılanmıştır. Analiz sonucunda ölçekte yer alan ifadeler, toplam üç faktör altında toplanmıştır. Ayrıca analiz sonucunda ifadelerin oldukça yüksek

faktör yük değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu analiz kapsamında elde edilen yaklaşık yüzde 83'lük KMO değeri de, bir değişkenin diğer değişkenler tarafından hatasız bir şekilde tahmin edilebilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Kaiser, 1974). Keşfedici faktör analizi sonuçlarını içeren bulgular Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Keşfedici faktör analizi sonuçları

1. Faktörde yer alan ifadeler	F. yükü
Organik gıdalar tüketerek düşük kimyasal kalıntıya maruz kalıyorum	,897
Organik gıdalar tüketerek daha fazla vitamin ve mineral alıyorum	,898
Organik gıdalar tüketerek gıda güvenliğini garanti altına alıyorum	,879
Organik gıdalar tüketerek daha sağlıklı olabilirim	,617
Faktör özdeğeri	4,65
Toplam açıklanan varyans (%)	46,54
Cronbach's Alpha	,896
2. Faktörde yer alan ifadeler	F. yükü
Organik gıdaların kokusu daha çekici	,717
Organik gıdalar daha iyi görünüyor	,848
Organik gıdaların daha hoş bir dokusu var	,850
Faktör özdeğeri	1,95
Toplam açıklanan varyans (%)	19,54
Cronbach's Alpha	,841
3. Faktörde yer alan ifadeler	F. yükü
Ulaşılabilir olduğu sürece daha çok organik yiyecek tüketmek isterim.	,641
Yüksek fiyatlarına rağmen organik gıda tüketmek istiyorum.	,824
Bundan sonra da organik gıda satın alma ihtimalim oldukça yüksek.	,590
Faktör özdeğeri	0,83
Toplam açıklanan varyans (%)	8,26
Cronbach's Alpha	,813
KMO	,826
Bartlett	870,683
Sig	,000

T-testi ve Varyans Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamında organik gıda tüketimine ilişkin gruplar arası farkları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen, t testi ve varyans analizi sonuçları itibariyle, katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumları ile haz ve korku değişkenlerine ilişkin herhangi bir farklılık bulunamamıştır. Bununla birlikte, araştırma bulgularına göre katılımcıların gelir durumu ve organik gıda tüketimi arasında anlamlı bir fark söz konusudur. Gelir durumu ve organik gıda tüketimi ilişkisine dair istatistiksel veriler Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Gelir durumu ve organik gıda tüketim ilişkin varyans analizi sonuçları

Gelir Durumu	n	Ort.	F.	Sig.
Organik Gıda Tüketme Ni-10.000 TL'nin üzerinde yeti	23	2,73	3,63	,029

Söz konusu bulgu neticesinde, katılımcıların gelir durumuna ilişkin farkın hangi gruplardan kaynaklandığını ortaya koyabilmek için varyansların homojenliği testi sonucuna göre, “post hoc” testlerinden “Games-Howell” testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre, geliri 10.000 TL'nin üzerinde olan katılımcılar, daha yüksek bir organik gıda tüketme niyetine sahiptirler. Söz konusu bulgulara ilişkin istatistiki veriler Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Gelir durumu ve organik gıda tüketimine ilişkin post hoc testi sonuçları

Gelir Durumu	O. Fark	Sig.
Organik Gıda Tüketme 10.000 TL'nin üzerinde 5.000 TL'nin altında Niyeti	0,56	,005
	5.000 ve 10.000 TL arasında	0,51

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışma kapsamında oluşturulan H₁ ve H₂ hipotezlerinin test edilmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon çıktıları yorumlanmadan önce değişkenler arasında korelasyon verileri incelenmiş ve çoklu doğrusallık sorunu olmadığı görülmüştür. Bulgular ışığında, organik gıda tüketimini etkileyen korku ve haz değişkenlerinin, organik gıda tüketimini yaklaşık yüzde 53 oranında açıkladığı görülmüştür. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizine ilişkin istatistiki veriler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Organik gıda tüketimine ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	Standardize olmayan katsayılar		Standardize katsayılar		Sig.	R	Adj.R ²
	β	Standart Hata	B	t			
Sabit	1,010	,242		4,169	,000	,729	,525
Korku	,540	,055	,584	9,909	,000		
Haz	,243	,050	,285	4,827	,000		

Çoklu doğrusal regresyon analizi tablosunda yer alan veriler ışığında, Türk tüketicilerin organik gıda tüketiminin, hem korku hem de haz kaynaklı motivasyonlar tarafından etkilenmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz neticesinde H₁ (Sağlığı kaybetme korkusu, Türk tüketicilerin

organik gıda tüketimini etkilemektedir) ve H₂ (Gıdaya yönelik hedonik tutumlar, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimini etkilemektedir) hipotezleri kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada değerlendirildiği haliyle korku faktörünün, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimi üzerinde, haz faktörüne oranla daha güçlü bir etkiye sahip olduğu da bulgular neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve neriler

Bu çalışmada, gıda satın alma ve tüketim süreçlerinde giderek daha çok yer alan organik gıdaların tüketimini etkileyen, korku ve haz temelli motivasyonlar ele alınmıştır. Söz konusu motivasyonlar, Türk tüketicilerin organik gıda tüketimi çerçevesinde değerlendirilmiştir. İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren yiyecek seçimini etkileyen en önemli unsurlardan olan sağlığı kaybetme korkusu ve gıda tüketimine ilişkin duysal tatmin beklentisi, günümüzde de gıda tüketimine yönelik motivasyonları etkilemektedir.

Organik gıdalar, konvansiyonel üretimde kullanılan kalıntı, pestisit ve çeşitli kimyasalları içermediğinden ve doğal olarak nitelendirildiğinden, hem sağlıklı hem de lezzetli ürünler olarak ele alınabilmekte ve algılanmaktadır. Organik gıdalar böylece, gıdaya yönelik korku ve haz boyutlarının bir arada değerlendirilebileceği verileri sağlama olasılığına sahip bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Organik gıda tüketimini motive edebilecek yeterlilikte güncel ve önemli olan bu iki unsur, bu nedenle araştırma kapsamında bir arada ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

nemli bir tarım ülkesi olması ve bununla birlikte özellikle ihracata yönelik organik tarımın gerçekleştirildiği bir ülke olması itibariyle Türkiye'nin organik tarımdaki önemi küresel çapta artmaktadır. Ancak organik gıdaya talep son dönemde ülke içinde de artmış ve bu durumda Türk halkının organik gıdayı neden talep ettiği hususunun araştırılması önem kazanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular katılımcıların büyük bir kısmının lisans veya üzeri bir eğitim derecesine sahip, 35-60 yaş arasında olduğunu göstermektedir. Bu durum organik gıda tüketimini etkileyen faktörler olarak korku ve hazın değerlendirilmesinde eğitimli ve dolayısıyla bilinçli bir örneklem grubundan toplanan verilerin dikkate alınmış olduğunu gözler önüne sermektedir.

Araştırma kapsamında, katılımcıların gelir düzeylerinin organik gıda tüketimiyle ilişkisine yönelik çarpıcı bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre 10.000 TL'nin üzerinde gelire sahip olan katılımcılar, organik gıda tüketimine yönelik daha isteklidir. Söz konusu bulgulardan hareketle, Türk tüketicilerin, sağlık ve duyuşsal tatmin sağlama açısından güvenilir gıda tüketimine yönelik motivasyonlarının, yüksek gelir grubu dışında maddi olanaklarla desteklenmediğı sonucuna ulaşılabılır.

Çalışma kapsamında ortaya atılan H₁ ve H₂ hipotezleri, gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi ile doğrulanmıştır. Buna göre tüketicilerin organik gıda tüketiminde sağlığı kaybetme korkusu ve gıdaya yönelik hedonik tutumlar, etkilidir sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer yandan, Türk tüketicileri organik gıda tüketmeye yönlendiren motivasyonlar arasında sağlığı kaybetme korkusunun hedonik tutumlara göre çok daha etkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu durumun, yaşamsal önem düzeyi açısından değerlendirildiğinde, sağlıklı olmanın haz duymaktan daha önemli bir faktör olarak algılanmasından kaynaklanıyor olabileceğı düşünülebilir. Bununla birlikte nispeten zayıf olmakla birlikte, hedonik tutumların organik gıda tüketimini etkilediğine yönelik bulgular da literatüre katkı açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak hem Türk tüketiciler arasında hem de küresel çapta organik gıda tüketimine yönelik eğilim artmaktadır. Korku ve haz unsurları, söz konusu eğilimin iki temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada bir arada ele alınan bu iki faktör dışında, gelecek çalışmalarda organik gıda tüketimini etkileyen çeşitli motivasyon kaynaklarının etkisini bir arada ele alan araştırmalar da faydalı olabilecektir. Özellikle son dönemde artan sağlıklı gıda tüketim eğilimlerinin yeme-içme sektörün geleceğinde önemli bir yer tutma potansiyeli olduğu değerlendirildiğinde, tüketicilerin söz konusu ürünlere yönelimini etkileyen faktörlerin analizinin önemi ortaya çıkmaktadır. Böylece gelecekte bu çalışmayı destekleyebilecek, farklı sosyo-demografik gruplara odaklanan benzer çalışmalar, hem gıda sektörünün iç piyasaya yönelik pazarlama stratejileri geliştirmesi konusunda hem de ilgili literatüre katkı açısından fayda sağlayabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Fear and Pleasure as Two Motives of Organic Food Consumption: A Research on Turkish Consumers

*

Sami Sonat  zdemir
Balıkesir University

The fact that the emotional dimension of consumption has come to the fore in postmodern consumption societies reveals the expectation that products will satisfy psychological needs along with physical needs. The expectation of psychological satisfaction brings hedonistic consumption to the fore. The emergence of new consumption approaches and the encouragement of these approaches by businesses lead to the support of consumers' expectations of pleasure and enjoyment by the consumption society. In this process, another element that emerged apart from hedonistic consumption motivations is the fear-based consumption motivations for the deterioration of health. Concern about the deterioration of health is a factor that forms the basis of fears about food today, as in every period. In this case, the analysis of hedonistic consumption motives for organic food and the behavior motivated by fears of loss of health, in a sense, reflects the difference between consumers' natural motivations and directed motivations.

It has been revealed by the studies in the literature that the fear of losing health and the importance attributed to hedonic consumption as motivations for organic food consumption differ between cultures. Turkey is among the top 10 in the world in terms of both the number of farmers and the amount of production in organic food production, and exports a significant part of its organic food-based production. At the same time, the demand for organic food in the domestic market is increasing. For this reason, it is important to analyze the situation of the people living in Turkey, which has a high potential to produce organic food as an agricultural country, in organic food consumption motivations and to understand the effect of these two basic motivations on the organic food consumption of Turkish consumers.

In this study, unlike other studies that reveal organic food consumption and purchasing behaviors, the hedonistic consumption approach towards organic food and the concept of "fear of losing health", which arise as a result of the possible harms of conventional food, are discussed together. The analysis of the effects of these two factors on the organic food consumption motivations of Turkish consumers constitutes the purpose of the study. This study aims to reveal the effect of fear of losing health and hedonic consumption tendency on organic food consumption of Turkish consumers. For this purpose, a 5-point Likert-form questionnaire consisting of three parts, prepared to reveal the behaviors of Turkish consumers towards organic food, was sent via social media in order to reach consumers selected by simple random sampling method in a shorter time with less cost delivered via links. In the first contact with the participants of the study through social media, the questionnaire form prepared within the scope of the study was sent to those who had previously consumed organic food and agreed to participate in the study, and the data collection process was carried out in this way between December 2019 and February 2020.

In this study, fear and pleasure-based motivations that affect the consumption of organic foods, which are increasingly involved in food purchasing and consumption processes, are discussed. These motivations were evaluated within the framework of organic food consumption of Turkish consumers. Fear of losing health and the expectation of sensory satisfaction regarding food consumption, which are among the most important factors affecting food choice since the first periods of humanity, still affect the motivations for food consumption today. Since organic foods do not contain residues, pesticides and various chemicals used in conventional production and are characterized as natural, they can be considered and perceived as both healthy and delicious products. Thus, organic foods appear as a research topic with the possibility of providing data that can evaluate the fear and pleasure dimensions of food together. These two factors, which are current and important enough to motivate organic food consumption, were therefore discussed and evaluated together within the scope of the research. Turkey's importance in organic agriculture is increasing globally, as it is an important agricultural country and also a country where organic agriculture is carried out especially for

export. However, the demand for organic food has increased in the country recently, and in this case, it has become important to investigate why Turkish people demand organic food. The findings obtained from the research are mostly

According to the results, it is concluded that the fear of losing health and hedonic attitudes towards food are effective in the consumption of organic food. On the other hand, it has been revealed that the fear of losing health among the motivations that lead Turkish consumers to consume organic food is much more effective than hedonic attitudes. When evaluated in terms of vital importance, it can be thought that this may be due to the perception of being healthy as a more important factor than feeling pleasure. However, although relatively weak, the findings that hedonic attitudes affect organic food consumption are also important in terms of contributing to the literature. As a result, the trend towards organic food consumption is increasing both among Turkish consumers and globally. Fear and pleasure elements constitute the two main motivations of this tendency. Apart from these two factors, which are considered together in this study, future studies that deal with the effects of various motivational sources that affect organic food consumption will also be useful. Considering that the recently increasing healthy food consumption trends have an important place in the future of the food and beverage sector, the importance of analyzing the factors affecting the orientation of consumers to these products becomes evident. Thus, similar studies focusing on different socio-demographic groups, which can support this study in the future, will contribute to the development of marketing strategies for the domestic market of the food industry and to contribute to the relevant literature.

Kaynakça / References

- Aertsens, J., Verbeke, W., Mondelaers, K. and Van Huylenbroeck, G. (2009). Personal determinants of organic food consumption: A review. *British Food Journal*, 111(10), 1140-67.
- Apaolaza, V., Hartmann, P., D'Souza, C. and López, C. M. (2018). Eat organic–Feel good? The relationship between organic food consumption, health concern and subjective wellbeing. *Food Quality and Preference*, 63, 51-62.

- Baker, G. A. (2003). Food safety and fear: Factors affecting consumer response to food safety risk. *International Food and Agribusiness Management Review*, 6, 1030-2016.
- Bandura, A. (2007). Impeding ecological sustainability through selective moral disengagement. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 2(1), 8-35.
- Barsky, A. J. (1988). The paradox of health. *New England Journal of Medicine*, 318(7), 414-418.
- Blythe, J. (1997). *The essence of consumer behaviour*. Pearson PTR.
- Bonett, D. G. and Wright, T. A. (2015). Cronbach's alpha reliability: Interval estimation, hypothesis testing, and sample size planning. *Journal of Organizational Behavior*, 36(1), 3-15.
- Boran, Ş. (2020 11 Ekim). Organik tarım hızla geliyor, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yone-tim.ieu.edu.tr/6414_1519715114.pdf adresinden erişildi. 20.05.2021.
- Bryła, P. (2015). The role of appeals to tradition in origin food marketing. A survey among Polish consumers. *Appetite*, 91, 302-310.
- Bryła, P. (2016). Organic food consumption in Poland: Motives and barriers. *Appetite*, 105, 737-746.
- Campbell, C. (1987). *The consumer ethic and the spirit of modern hedonism*. London: Basil Blackwell
- Canarlan, N. Ö. ve Uz, C. Y. (2019). Annelerin ve hamilelerin organik gıda satın alma davranışları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 457-478.
- Cengiz, H. ve Şenel, M. (2017). Tüketicilerin organik gıda satın alma motivasyonlarının zaltman metafor çıkarım tekniği aracılığıyla incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 56-69.
- Chekima, B., Igau, A., Wafa, S. A. W. S. K. and Chekima, K. (2017). Narrowing the gap: Factors driving organic food consumption. *Journal of Cleaner Production*, 166, 1438-1447.
- Çelik, S. (2013). Kimler, neden organik gıda satın alıyor? Bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 93-108.
- Demiryürek, K. (2011). Organik tarım kavramı ve organik tarımın dünya ve Türkiye'deki durumu. *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 27-36.
- Devcich, D. A., Pedersen, I. K. ve Petrie, K. J. (2007). You eat what you are: Modern health worries and the acceptance of natural and synthetic additives in functional foods. *Appetite*, 48(3), 333-337.

- Ekelund, R. (1989). Dental state and subjective chewing ability of institutionalized elderly people, *Community Dentistry and Oral Epidemiology*, 17(1), 24-27.
- Eti İçli, G., Anıl, N. K. ve Kılıç, B. (2016). Tüketicilerin organik gıda satın alma tercihlerini etkileyen faktörler, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 93-108.
- Ferrières, M. (2006). *Sacred cow, mad cow: A history of food fears*. Columbia University Press.
- Fotopoulos, C. and Krystallis, A. (2002). Purchasing motives and profile of the Greek organic consumer: A countrywide survey. *British Food Journal*, 104(9), 730-765.
- Furst, T., Connors, M., Bisogni, C. A., Sobal, J. and Falk, L. W. (1996). Food choice: A conceptual model of the process. *Appetite*, 26(3), 247-266.
- Gold, M. V. Sustainable agriculture: Definitions and terms., <https://www.nal.usda.gov/afsic/sustainable-agriculturedefinitions-and-terms->. adresinden erişildi. 20.04.2021.
- Gül, A., Tuncay, Ö., Tüzel, Y., Okur, B., Tüzel, İ. H., Gümüş, M. and Yoldaş, Z. (2000). *Serada organik domates yetiştiriciliği*. TÜBİTAK Türkiye Tarımsal Araştırma Projesi Yayınları, İzmir.
- Güven, E. Ö. (2009). Hedonik tüketim: Kavramsal bir inceleme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13, 65-72.
- Havlena, W. J. and Holbrook, M. B. (1986). The varieties of consumption experience: comparing two typologies of emotion in consumer behavior. *Journal of Consumer Research*, 13(3), 394-404.
- Hirschman, E. C. and Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.
- Holbrook, M. B. and Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140.
- Honkanen, P., Verplanken, B. and Olsen, S. O. (2006). Ethical values and motives driving organic food choice. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 5(5), 420-430.
- Hughner, R. S., McDonagh, P., Prothero, A., Shultz, C. J. and Stanton, J. (2007). Who are organic food consumers? A compilation and review of why people purchase organic food. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 6(2-3), 94-110.

- Kaiser, H. F. (1974) Psychometrika. 14 Kasım 2020 tarihinde <https://doi.org/10.1007/BF02291575> adresinden erişildi.
- Karabaş, S. ve Gürler, A. Z. (2012). Organik ürün tercihinde tüketici davranışları üzerine etkili faktörlerin logit regresyon analizi ile tahminlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 129-156.
- Lee, M. and Yun, Z. (2015). Consumers' perceptions of organic food attributes and cognitive and affective attitudes as determinants of their purchase intentions toward organic food. *Food Quality and Preference*, 39, 259-267.
- Lerner, J. S. and Keltner, D. (2000). Beyond valence: Toward a model of emotion-specific influences on judgement and choice. *Cognition & Emotion*, 14(4), 473-493.
- Levenstein, H. (2012). *Fear of food: A history of why we worry about what we eat*. University of Chicago Press.
- Lockie, S., Lyons, K., Lawrence, G. and Grice, J. (2004). Choosing organics: a path analysis of factors underlying the selection of organic food among Australian consumers. *Appetite*, 43(2), 135-146.
- Lusk, J. L. ve Briggeman, B. C. (2009). Food values. *American Journal of Agricultural Economics*, 91(1), 184-196.
- Magnusson, M. K., Arvola, A., Hursti, U. K. K., Åberg, L. and Sjärdén, P. O. (2001). Attitudes towards organic foods among Swedish consumers. *British Food Journal*, 103(3), 209-227.
- Neely, E., Walton, M. and Stephens, C. (2014). Young people's food practices and social relationships. A thematic synthesis. *Appetite*, 82, 50-60.
- Nie, C. and Zepeda, L. (2011). Lifestyle segmentation of US food shoppers to examine organic and local food consumption. *Appetite*, 57(1), 28-37.
- Okudum, R., Alaeddinoğlu, F. ve Şeremet, M. (2017). Literatürde organik tarım terminolojisi: organik tarımla ilişkili dergilerde bir içerik analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 14-28.
- Olsen, J., Thach, L. and Hemphill, L. (2012). The impact of environmental protection and hedonistic values on organic wine purchases in the US. *International Journal of Wine Business Research*, 24(1), 47-67.
- Organic Centre Wales (2004). *Organic food: understanding the consumer and increasing sales*. Soil Association.
- Özer, E. Z. ve Aksoy, M. (2012). Korku çekiciliğinin gıda korkusu üzerine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 359-369.

- Perugini, M. and Bagozzi, R. P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal-directed behaviours: Broadening and deepening the theory of planned behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40(1), 79-98.
- Sarı, A. ve Topçu, Y. (2019). *Tüketicilerin içme sütü satın alma modellerini etkileyen faktörler: Ağrı ili örneği*. Iksad 4. International Congress Of Social Sciences.
- Sarıkaya, N. (2007). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler ve tutumlar üzerine bir saha çalışması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 110-125.
- Schifferstein, H. N. ve Ophuis, P. A. O. (1998). Health-related determinants of organic food consumption in the Netherlands. *Food Quality and Preference*, 9(3), 119-133.
- Steenkamp, J. B. E. (1990). Conceptual model of the quality perception process. *Journal of Business Research*, 21(4), 309-333.
- Stepoe, A., Pollard, T. M. and Wardle, J. (1995). Development of a measure of the motives underlying the selection of food: the food choice questionnaire. *Appetite*, 25(3), 267-284.
- Tal, A. (2008). *It tastes better conscious: Attention and information in hedonic consumption experience*. SCP 2008 Winter Conference.
- Teng, C. C. and Wang, Y. M. (2015). Decisional factors driving organic food consumption. *British Food Journal*, 117(3), 1066-1081.
- Thøgersen, J. (2010). Country differences in sustainable consumption: The case of organic food. *Journal of Macromarketing*, 30(2), 171-185.
- Torlak, Ö., Altunışık, R. ve Özdemir, Ş. (2007). *Postmodern dünyada tüketimi yeniden anlamlandıracak yeni müşteri*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Tregear, A., Dent, J. B. and McGregor, M. J. (1994). The demand for organically grown produce. *British Food Journal*, 96(4), 21-25.
- USDA (2010). *Dietary guidelines for Americans*, US Government Printing Office.
- Veenhoven, R. (2003). Hedonism and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4(4), 437-457.
- Verhoef, P. C. (2005). Explaining Purchases of organic meat by Dutch consumers. *European Review of Agricultural Economics*, 32, 245-267.
- Watson, L. and Spence, M. T. (2007). Causes and consequences of emotions on consumer behaviour. *European Journal of Marketing*, 41(5/6), 487-511.
- Wolf, G. and Carpenter, K. J. (1997). Early research into the vitamins: The work of Wilhelm Stepp. *The Journal of Nutrition*, 127(7), 1255-1259.

- Wright, K. B. (2005). Researching Internet-based populations: Advantages and disadvantages of online survey research, online questionnaire authoring software packages, and web survey services. *Journal of Computer Mediated Communication*, 10(3).
<https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2005.tb00259.x>
- Zanoli, R. and Naspetti, S. (2002). Consumer motivations in the purchase of organic food. *British Food Journal*, 104(8), 643-653.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özdemir, S. S. (2021). Organik gıda tüketiminin iki güdüleyicisi olarak korku ve haz: Türk tüketiciler üzerine bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5651-5672. DOI: 10.26466/opus.913999.

Uygulamalı Fotoğrafçılık Derslerinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yürütülmesine İlişkin Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.903693

*

Erdi Okan Yılmaz*

* Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uşak/Türkiye
E-Posta: erdi.yilmaz@usak.edu.tr ORCID: [0000-0002-7423-725X](https://orcid.org/0000-0002-7423-725X)

Öz

COVID-19 pandemisi sürecinde, kuramsal derslerle beraber birçok uygulamalı ders, uzaktan eğitim yoluyla verilmek durumunda kalmıştır. Uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla verilmesine ilişkin alanyazın incelendiğinde, uygulamalı derslerin kuramsal ağırlıklı yürütülmesinden dolayı sıkıntılar yaşandığı ve öğrenci performansını olumsuz yönde etkilediğine ilişkin araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, iletişim fakültelerinde lisans düzeyinde örgün öğretimde uygulamalı olarak yürütülmekte olan fotoğrafçılık derslerinin, pandemi sürecinde uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin öğrenci algılarının incelenerek değerlendirilmesidir. Araştırmada karma açıklayıcı desen kullanılmıştır. Fotoğrafçılık dersi 14 hafta boyunca çevrimiçi olarak yürütülmüş, ardından araştırmacı tarafından açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan 10 soruluk öğrenci algısı anketi ile görüşme formu geliştirilerek, 2020-2021 öğretim yılı güz dönemi bitiminde öğrencilere çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğrenim gören 120 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerden elde edilen nicel ve nitel veriler analiz edilerek raporlanmıştır. Araştırma sonucunda, uygulamalı olarak verilmek olan fotoğrafçılık derslerinin, uzaktan eğitim yoluyla verilmesinden öğrencilerin genel olarak memnuniyet duymadıkları, öğrenme performanslarının olumsuz etkilendiğini düşündükleri, derslerin kuramsal bölümlerinin verimli olduğunu düşünürlerken uygulamalı kısımlarının verimsiz olduğunu düşündükleri, çevrimiçi derslerde materyal kullanımını faydalı buldukları ve uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini istemedikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sonunda uygulamalı fotoğrafçılık derslerinin kuramsal kısımlarının uzaktan eğitim yoluyla verilebileceği, uygulamalı kısımların ise yüz yüze yapılmasının tercih edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğrafçılık Dersi, Uzaktan Eğitim, Uygulamalı Fotoğrafçılık, Zorunlu Uzaktan Eğitim, Uygulamalı Dersler.

An Evaluation Regarding the Conducting of Applied Photography Courses via Distance Education

*

Abstract

During the COVID-19 pandemic, many applied courses along with theoretical courses had to be given through distance education. When the literature regarding the teaching of an applied course through distance education is examined, it is seen that the problems are experienced due to the theoretical emphasis of the applied courses through distance education and that it affects student performance negatively. The aim of this study is to examine and evaluate student perceptions about conducting photography lessons in formal education at undergraduate level in the communication faculties through distance education during the pandemic process. Mixed explanatory design was used in the study. The photography lesson was taught online for 14 weeks, then a 10-question questionnaire consisting of open and closed-ended questions was developed by the researcher and applied online to the students at the end of the fall semester of the 2020-2021 academic year. The sample of the study consists of 120 undergraduate students studying at the Faculty of Communication of Uşak University. Quantitative and qualitative data obtained from students were analysed and reported. As a result of the research, students were generally not satisfied with the distance education of the applied photography lessons, they thought that it had a negative effect on their learning performance, they thought that the theoretical parts of the courses were efficient, they thought the applied parts of the courses were inefficient, they found the use of materials in online courses useful, and the practical courses were distant education. It has reached the results that they do not want to be carried out through. It is suggested that the theoretical parts of the applied photography courses can be given through distance education, and the applied parts should be done face to face.

Keywords: *Photography Course, Distance Education, Applied Photography Course, Compulsory Distance Education, Practical Lessons.*

Giriş

Olağan hayat akışımıza bir anda etki eden ve eğitsel bağlamda birçok uygulama ve teoriyi yeniden değerlendirmemize neden olan COVID-19 pandemi süreci, tüm dünyada hayatın her alanını etkilediği gibi eğitim-öğretim süreçlerini de etkilemiştir. Hastalığın salgın yayılım hızını azaltmak amacıyla özelden kamu sektörüne, eğitimden sanayi sektörüne kadar her kurumda önleyici önlemler alınmaya başlamıştır. Türkiye’de Yükseköğretim Kurumu da (YÖK) salgın hastalığın yayılımını kontrol altına alabilmek amacıyla Mart 2020 döneminde yükseköğretim kurumlarında yüz yüze örgün öğretim yerine uzaktan öğretimin uygulanması yönünde karar almıştır. Bu kararlar beraber yüz yüze yürütülmekte olan hem uygulamalı hem de kuramsal dersler, eğitim teknolojileri vasıtasıyla uzaktan eğitim yoluyla yürütülmeye başlanmıştır.

Uzaktan eğitimin temel amaçlarından biri şüphesiz, fiziksel uzaklıkları çeşitli araçlar sayesinde azaltmaktır (Simonson ve Schlosser, 2010). Uzaktan eğitim, eşzamanlı ve eş-zamansız eğitim teknolojileri aracılığıyla öğrenen – öğreten ve içerik arası etkileşimleri sağlayarak öğretim faaliyetlerinin yürütümünü amaçlamaktadır. Pandemi süreci ile uygulamalı dersler de bu teknolojiler aracılığı ile uzaktan yürütülmeye başlanmıştır. Uygulamalı dersler, herhangi bir konuya, deneysel, klinik ya da fiziksel uygulama yapmayı gerektiren derslerdir. Bu derslerde öğretim elemanı tarafından bir sürecin uygulamalı olarak gösterimi söz konusu olabildiği gibi, herhangi bir cihaz, alet ya da teknolojinin kullanımı ya da uygulanmasına yönelik iş ve işlemlerin yürütümü de söz konusu olabilmektedir.

Uygulamalı derslerde kuramsal bilgi ile deneyimin yansıtıcı bir süreç sonunda harmanlanarak öğrenmenin gerçekleşmesi beklenir (Torrens University, 2018). İletişim fakültelerinin gazetecilik, radyo televizyon ve sinema, yeni medya gibi bölümlerinde okutulmakta olan uygulamalı derslerden bazıları; kamera çekim ve aydınlatma teknikleri, kurgu, film yapım ve yönetimi ile fotoğrafçılık dersleridir. Bu dersler, alana özgü belirli bir kuramsal eğitimin yanında konuya ve derse özgü uygulamaları da içermektedir. İletişim fakültelerinde çoğu bölüm için ortak uygulamalı derslerden biri de *fotoğrafçılık* dersidir. İletişim fakülteleri bünyesinde fotoğrafçılık dersi gazetecilik, radyo televizyon ve sinema ve yeni medya gibi bölümlerde okutulmaktadır.

Fotoğraf sanatı, küresel niteliğe sahip, bireylerin ve toplumların gayret, teknik ve imkanlarıyla şekillenerek evrimleşmiş, optik teknolojilerinin olanakları ile gelişmeye devam eden bir anlatım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bulut ve Zor, 2020). Yükseköğretimde bu görsel anlatım biçiminin; fotoğrafçılık, temel fotoğrafçılık, uygulamalı fotoğrafçılık, temel fotoğrafçılık uygulamaları gibi isimlendirmelerle akademik öğretimi gerçekleştirilmektedir.

Fotoğrafçılık dersi, günümüz dijital teknolojilerin gelişmesiyle popülerliği artan hem seçmeli hem de zorunlu olabilen derslerden biridir (Zhou ve Guo, 2018). Fotoğrafçılık dersi, fotoğrafçılık uygulamaları ile ilgili temel beceri geliştirme, kuramsal fotoğraf bilgisi, ekipman bilgisi, çekim teknikleri, dijital düzenleme ve manipülasyon öğretimini de içeren bir derstir. Bu ders, fotoğraf ve fotoğraf sanatının ne olduğuyla ilgili kuramsal bilgi ile ışığın kullanımı, lens (objektif), flaş, tripod (uçayak) gibi aksesuarlar, kameralar, filtreler, farklı koşullarda çekim gerçekleştirme, çekilen görüntüleri işleme gibi temel uygulamalı konu başlıklarını da içermektedir (Langford, 2000; Rojprasert, Neanchaleay, Boonlue, ve Sinlarat, 2020). Fotoğrafçılık dersleri, Bloom taksonomisinde yer alan bilişsel, psikomotor ve duyuşsal öğrenme alanlarını içerir. Bu bağlamda, fotoğrafçılık dersleri anlama, analiz, değerlendirme ve yaratma bilişsel süreçleri ile algılama, beceri geliştirme psikomotor yetkinlikleri ve yapma, düzenleme, katılma, paylaşma gibi duyuşsal yetkinlikleri de içerir (Çubukçu, Ergeç, ve Gündüz, 2017). Öğrenme alan yetkinlikleri yanında, öğrencilerin estetik yeteneklerini ve sanatsal başarılarını geliştirebilir (Zhou ve Guo, 2018). Fotoğrafçılık dersleri, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesinde yüz yüze örgün öğretimde kuramsal ve uygulamalı bir şekilde işlenmektedir. Örgün öğretimde, sınıf ortamında gerçekleştirilen kuramsal öğretimle beraber, sınıf içi ve sınıf dışında uygulamalı fotoğraf çekim süreçlerini de içermektedir.

COVID-19 pandemi süreci ile beraber, T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı birtakım kararlar almaya ve bunları uygulamaya başlamıştır. Bu kararlardan biri de salgının yayılma hızını düşürmek için yüz yüze etkileşimi azaltmak ve uzaktan eğitime geçiş yapmak olmuştur. Bu noktada Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, uygulamalı derslerin kuramsal kısımlarının uzaktan eğitim yoluyla yürütülebileceğini (Yükseköğretim Ku-

rule, 2020) belirtmiştir. Türkiye’de ve dünyada birçok yükseköğretim kurumu da hem kuramsal hem de uygulamalı derslerini uzaktan eğitim yoluyla yürütmeye başlamışlardır. Bazı yükseköğretim kurumları ise tıp, diş hekimliği, hemşirelik, spor bilimleri gibi uygulamalı derslerin yoğun olduğu programlarında seyreltilmiş yüz yüze ve hibrit öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdir.

YÖK Yürütme Kurulu 2020 yılı Mayıs ayında aldıkları kararla Türkiye’de yükseköğretimde uzaktan eğitim yoluyla verilebilecek ders oranını %40’a yükseltmişlerdir (YÖK, 2020). Bu bağlamda zorunlu uzaktan eğitim süreci sona erdikten sonraki süreçlerde uzaktan eğitim yoluyla öğretimi gerçekleştirilecek ders sayısında artış olacağı öngörülmektedir. Derslerin içeriği ve öğretim biçimleri ele alındığında, özellikle uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütümüne ilişkin olarak derinlemesine araştırma çalışmalarının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yükseköğretimde, iletişim fakülteleri bünyesinde yüz yüze yürütülmekte olan fotoğrafçılık dersleri ise iletişim fakültelerinin tüm bölümleri itibariyle uzaktan öğretim yoluyla yürütülmesi kararı alındığı için uzaktan eğitim yoluyla yürütülmeye başlanmıştır. Hem öğretim elemanları hem de öğrenciler, uygulamalı olarak işlenmesi gereken bir dersi uzaktan eğitim teknolojileri vasıtasıyla, sanal sınıflar üzerinden senkron ve asenkron olarak öğretimini gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Uzaktan eğitim, doğası gereği birtakım sınırlılıkları olan yaklaşımlardan biridir. Bunlardan biri de öğrenen ve öğretici arasındaki mesafeden dolayı olan etkileşim sınırlılığıdır. Basantia (2018) uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesinin zorlu bir süreç olduğunu, uygulamalı derslerin doğası gereği bir takım pratik ve fiziksel alıştırmalar içerdiğini belirtmiştir. Ağır (2007) ise uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen öğretimde, sosyalleşme konusunda sınırlılıklar olduğu için özellikle uygulama gerektiren derslerde öğrencilerin motivasyonlarında ve öğrenme performanslarında düşümlere neden olabileceğini vurgulamıştır. Yılmaz (2020) uygulamalı dersler için uzaktan eğitim sistemlerinde güncelleme yapılmasını ya da uygulamalı derslerin uzaktan eğitimle yürütülebilmesine ilişkin alternatif yöntemlere ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir.

Fojtik (2018) uygulama içeren derslerin uzaktan eğitim veya yüz yüze örgün şekilde alınması ile ilgili bir karşılaştırma yapmıştır. Uygulamalı dersleri uzaktan eğitim yoluyla alan öğrencilerin, akademik performans

açısından daha başarısız olduklarını, yüz yüze uygulamalı eğitimde ise daha başarılı olduklarını belirtmiştir. Kahraman (2020) uygulamalı derslerin özellikle uzaktan eğitimle yürütülmesinde öğrencilerin çeşitli zorluklarla karşılaştığını, uygulamalı laboratuvar, atölye ya da stüdyo içerikli derslerin uzaktan eğitimle işlenmesinden dolayı öğrenme veriminin düştüğünü belirtmiştir. Kürtüncü ve Kurt (2020) ise uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesinin yetersiz olduğunu, yüz yüze etkileşimin olmamasının, imkanların kısıtlı olmasının ve uzaktan eğitim sistemindeki teknik sorunların, öğrencileri olumsuz yönde etkilediğini ve kaygılarını artırdığını belirtmişlerdir. Çözüm önerisi olarak da uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yerine yüz yüze örgün şekilde ilerleyen dönemlerde tekrar edilmesini önermişlerdir. Özyürek, Begde, Yavuz ve Özkan (2016) yaptıkları çalışmada, araştırmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitimle yürütülen uygulamalı derslerin, uzaktan eğitim yerine yüz yüze örgün öğrenim olarak gerçekleştirilmesini istediklerini belirtmişlerdir. Yaman (2009) öğrencilerin gözünde özellikle fiziksel uygulama içeren uygulamalı derslerin, uzaktan eğitimle yürütülmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Yolcu (2020) yaptığı çalışmada, öğrencilerin uzaktan eğitimde iletişim problemleri yaşadıklarını ve özellikle de uygulamalı dersler için uzaktan eğitim yönteminin uygun olmadığını vurgulamışlardır. Basantia (2018) ise teori temelli dersler ile uygulamaya dayalı dersler arasındaki öğretimsel farkın, gerekli altyapı, finansal destek ve multimedya imkanlarının sağlanarak kapatılabileceğini belirtmiştir.

İlgili alanyazın taraması neticesinde, uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesinde çeşitli zorluklar olabileceği, öğrencilerin performanslarını olumsuz yönde etkileyebileceği çıkarımlarında bulunmuştur. Bu noktadan hareketle, pandemi sürecinde uzaktan eğitim yoluyla verilmek zorunda kalınan uygulamalı derslerden biri olan fotoğrafçılık derslerine ilişkin var olan durumun öğrencilerin bakış açılarıyla yani kendi algılarıyla betimlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesinde lisans düzeyinde örgün öğretimde kuramsal ve uygulamalı olarak yüz yüze yürütülmekte olan fotoğrafçılık derslerinin, pandemi sürecinde uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin öğrenci görüşleri incelenerek var olan durumun raporlanması yapılmıştır.

Öğrencilerin uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin, öğrenci algıları anketinden elde edilen nicel veriler ile öğrenci görüşlerinden elde edilen nitel veriler incelenerek;

- Genel memnuniyet düzeyleri nedir?
- Memnuniyet düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- Memnuniyet düzeyleri öğrenim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
- Kuramsal boyutuna ilişkin memnuniyet düzeyleri nedir?
- Uygulamalı boyutuna ilişkin memnuniyet düzeyleri nedir?
- Zorunlu uzaktan eğitim sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?

sorularının cevapları aranmıştır.

Böylece uygulamalı bir dersin uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin öğrencilerin algıları ortaya konarak uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla öğretim sürecine ilişkin hem akademisyenlere hem de karar vericilere yönelik uygulama önerileri sunulmuştur.

Yöntem

Bu araştırmanın modeli, karma açıklayıcı desendir (Cresswell ve Clark, 2007). Bu yöntemde öncelikle nicel veriler toplanıp analiz edilir, ardından bu elde edilen verilerin tamamlanması ve rafine edilebilmesi amacıyla nitel veri toplama işlemi gerçekleştirilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Verilerin bütünlüğünün sağlanması ve daha somut çıkarımlar elde edilebilmesi amacıyla karma açıklayıcı desen kullanımı tercih edilmiştir. Öğrencilerin var olan durumları, olduğu şekilde betimlenmeye çalışılmış ve toplanan nicel verilerin nitel verilerle desteklenmesi amaçlanmıştır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemi, 2020-2021 öğretim yılı güz döneminde Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesinde öğrenimlerini gerçekleştirmekte olan, Radyo Televizyon ve Sinema bölümü ile Yeni Medya bölümü birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinden oluşan ve uzaktan eğitim yoluyla fotoğrafçılık dersini alan toplam 239 öğrenciden kendilerine çevrimiçi iletilen an-

keti yanıtlayarak araştırmaya gönüllü olarak katılmayı beyan eden 120 öğrenci, araştırmanın nicel boyutunun örneklemine oluşturmaktadır. Aynı öğrenci grubundan kendilerine çevrimiçi iletilen görüşme formlarını yanıtlayan 64 öğrenci ise araştırmanın nitel boyutunun örneklemine oluşturmaktadır. Öğrencilerin bölümlere göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Bölümlerine Göre Dağılımları

Bölüm	Sınıf	Öğrenci Sayısı	%
Radyo TV Sinema	3	26	21.67
Radyo TV Sinema (İ.Ö.)	3	21	17.50
Yeni Medya	2	36	30.00
Yeni Medya (İ.Ö.)	2	37	30.83
Toplam	-	120	100

Veri Toplama Araçları ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen, uygulamalı fotoğrafçılık dersinin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin öğrenci algısı anketi kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde öğrencilerin kişisel demografik bilgileri (ör: cinsiyet, sınıf vb.) toplanmıştır. İlgili anket 10 tane beşli likert tipi soru içermektedir. Anket maddeleri, uzaktan eğitim yoluyla uygulanan fotoğrafçılık dersini kapsamaktadır. Anketin kapsam geçerlik çalışmaları kapsamında, iki alan uzmanı tarafından maddeler incelenip, son biçimini almıştır. Anket seçenekleri ise, 1 hiç katılmıyorum, 2 katılmıyorum, 3 kararsızım, 4 katılıyorum, 5 kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Anketten elde edilen nicel veriler betimsel olarak analiz edilmiştir.

Anket maddeleri şu şekildedir;

1. Fotoğrafçılık dersinin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesinden memnunum.
2. Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi verimliydi.
3. Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin kuramsal kısımları verimliydi.
4. Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin uygulamalı pratik kısımları verimliydi.
5. Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde iyi fotoğraflar çekebileceğimi düşünüyorum.

6. Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde farklı fotoğraf çekim tekniklerini kendim uygulayabiliyorum.
7. Bu dersi uzaktan işleyerek daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum.
8. Kaçırdığım derslerin videolarını sonradan izleyebilmek faydalıydı.
9. Sağlanan ders materyalleri (Örn. PowerPoint sunumlar) benim için faydalıydı.
10. İlerleyen dönemlerde de bu tür uygulamalı derslerimin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini isterim.

Araştırmada, anketten elde edilen nicel verilerden daha derinlemesine değerlendirmede bulunabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla öğrencilerin görüş ve önerilerini içeren nitel veriler toplanmıştır. Nitel veri toplama sürecinde öğrencilere iki adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Öğrencilere,

1. (Açık uçlu) Uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Görüşünüz nedir?
2. (Açık uçlu) Sizce pandemi sürecinde uygulamalı bir ders nasıl işlenmesi gerekirdi? Öneriniz nedir?

soruları çevrimiçi olarak yöneltilmiş ve öğrencilerin yazılı olarak görüşlerini iletmeleri sağlanmıştır.

Verilerin analizi sürecinde nicel veriler SPSS programı aracılığıyla incelenmiştir. Parametrik analizler öncesi verilerin uygunluğu açısından incelemeler yapılmıştır. Anket puan aralıkları Tekin (1991) tarafından belirtilen 4.20–5.00 kesinlikle katılıyorum, 3.40–4.19 katılıyorum, 2.60–3.39 kısmen katılıyorum, 1.80–2.59 katılmıyorum, 1.00–1.79 kesinlikle katılmıyorum şeklinde derecelendirilmiştir.

Öğrencilerin açık uçlu sorulara verdikleri yazılı yanıtlar ise içerik analizi ile incelenmiştir. İçerik analizi, elde edilen nitel verilerden sistematik, geçerli ve kapsamlı çıkarımlarda bulunabilmek kullanılan bir tekniktir. Böylece nesnel sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır (Krippendorff, 2004). Bu bağlamda öğrenci mesajları iki alan uzmanı tarafından incelenerek, oluşturulan tema ve kategorilere dağıtım yapılmıştır. Kodlamayı gerçekleştiren uzmanlar arasındaki uyum, Cohen's Kappa istatistiği ile test edilip raporlanmıştır. Landis ve Koch, (1977) puanlayıcılar arası uzlaşma oranlarını 0.01 - 0.20 arasında çok küçük uyum, 0.21 - 0.40 küçük uyum, 0.41 - 0.60 orta düzeyde uyum, 0.61 - 0.80 iyi düzeyde uyum, 0.81 - 1.00

mükemmel düzeyde uyum olarak derecelendirmişlerdir. Yapılan kodlama sonucu elde edilen bulgular, yüzde ve frekans tabloları halinde betimsel olarak raporlanmıştır.

Uygulama Süreci

Öğrenciler, 2020-2021 güz yarıyılında 14 hafta boyunca uzaktan eğitim yoluyla fotoğrafçılık derslerini işlemişlerdir. Bütün dersler, aynı öğretim elemanı tarafından, aynı ders içerikleri ile aynı kuramsal ve pratik uygulamalarla işlenmiştir. Öğrenciler asenkron derslerine Moodle öğrenme yönetim sistemi üzerinden erişmişlerdir ve senkron derslerine de BigBlueButton sanal sınıf yazılımı üzerinden erişim sağlamışlardır. 14 haftalık dönem sona erdiğinde çevrimiçi olarak anket uygulaması ve nitel görüşme verisi toplama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, ankette elde edilen nicel ve nitel verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular raporlanmıştır.

Öğrenci Grubuna İlişkin Betimsel Bulgular

Araştırmaya katılan 120 öğrencinin cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	56	46.7
Erkek	64	53.3
Toplam	120	100

Araştırmaya katılan 120 öğrencinin %46.7'si (N:56) kadın %53.3'sü (N:64) ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrenciler öğrenim durumlarına göre incelendiklerinde ise, %51.7'si (N:62) birinci öğretim öğrencisi iken, %48.3'ü (N:58) ise ikinci öğretim öğrencisidir. Birinci öğretim öğrencilerinin sayısının bir miktar yüksek olduğu ifade edilebilir.

Uzaktan Eğitim Yoluyla İşlenen Fotoğrafçılık Dersine İlişkin Öğrenci Alguları Anketi Bulguları

Anketten elde edilen bulgular Tablo 3’de sunulmuştur. Öğrencilerin anket maddelerine verdikleri yanıtların ortalama, standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Uygulamalı Fotoğrafçılık Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yürütülmesine İlişkin Öğrenci Alguları Anketi

Anket Maddesi	X̄	SS	N	Genel Düzey
1 Fotoğrafçılık dersinin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesinden memnunum.	2.29	1.312	120	Katılmıyorum
2 Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi verimliydi.	3.17	1.349	120	Kısmen katılıyorum
3 Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin kuramsal kısımları verimliydi.	3.59	1.293	120	Katılıyorum
4 Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin uygulamalı pratik kısımları verimliydi.	2.49	1.250	120	Katılmıyorum
5 Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde iyi fotoğraflar çekebileceğimi düşünüyorum.	2.88	1.313	120	Kısmen katılıyorum
6 Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde farklı fotoğraf çekim tekniklerini kendim uygulayabilirim.	3.02	1.360	120	Kısmen katılıyorum
7 Bu dersi uzaktan işleyerek daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum.	2.24	1.108	120	Katılmıyorum
8 Kaçırdığım derslerin videolarını sonradan izleyebilmek faydalıydı.	3.88	1.199	120	Katılıyorum
9 Sağlanan ders materyalleri (Örn. PowerPoint sunumlar) benim için faydalıydı.	3.43	1.327	120	Katılıyorum
10 İlerleyen dönemlerde de bu tür uygulamalı derslerimin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini isterim.	2.07	1.172	120	Katılmıyorum
Toplam	2.90	1.268	120	-

Tablo 3’e göre, her bir anket maddesi detaylı olarak ele alınmıştır. Öğrencilerin fotoğrafçılık derslerinin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesinden memnun olmadıkları ifade edilebilir (X̄: 2.29). İkinci madde olan uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersinin verimli olup olmadığıyla ilgili olarak öğrenciler, kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir (X̄: 3.17). Bu bulgu öğrencilerin, uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersinin kısmen verimli buldukları şeklinde yorumlanmıştır. Üçüncü madde olan,

uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin kuramsal kısımları verimliydi anket maddesi için öğrenciler, katıldıklarını belirtmişlerdir (X: 3.59). Bu bulgu, öğrencilerin fotoğrafçılık dersine ilişkin sözlü, kuramsal konu anlatım bölümlerini verimli buldukları şeklinde yorumlanmıştır. Dördüncü madde olan, uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık derslerinin uygulamalı pratik kısımları verimliydi anket maddesi için öğrenciler katılmadıklarını belirtmişlerdir (X: 2.49). Bu bulgu, öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersine ilişkin uygulama ve pratik yapma konusunda verimli bulmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Bu bulgu sonuçlar bölümünde detaylı şekilde ele alınıp tartışılmıştır.

Beşinci madde olan, uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde iyi fotoğraflar çekebileceğimi düşünüyorum anket maddesi için öğrenciler, kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir (X: 2.88). Altıncı madde olan uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersi sayesinde farklı fotoğraf çekim tekniklerini kendim uygulayabilirim anket maddesi için öğrenciler, kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir (X: 3.02). Bu iki bulgunun öğrencilerin bu dersin ardından öğrendikleriyle ilgili uygulamaya geçiş noktasında öğrendikleri sayesinde iyi fotoğraf çekebileceklerinden tam emin olmadıkları, kararsızlık yaşadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Yedinci madde olan -bu dersi uzaktan işleyerek daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum anket maddesi için öğrenciler, katılmadıklarını belirtmişlerdir (X: 2.24). Bu bulgu, öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersine ilişkin öğrenme algılarının düşük olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Sekizinci madde olan, kaçırdığım derslerin videolarını sonradan izleyebilmek faydalıydı anket maddesi için öğrenciler büyük oranda katıldıklarını belirtmişlerdir (X: 3.88). Moodle öğrenme yönetim sistemi üzerinden öğrencilerin BigBlueButton sanal sınıf sisteminin geçmiş ders video kayıtlarına erişebilme imkanları vardı. Dolayısıyla bu durumla ilgili algılarının olumlu olduğu ifade edilebilir. Dokuzuncu madde olan sağlanan ders materyalleri (Örn. PowerPoint sunumlar) benim için yeterliydi anket maddesi için öğrenciler, katıldıklarını belirtmişlerdir (X: 3.43). Araştırmada, tüm öğrenciler için 14 haftalık fotoğrafçılık ders içeriği Moodle ÖYS üzerinden öğrencilere sağlanmıştı. Dolayısıyla öğrencilerin bu materyallerin sağlanmasını öğrenmeleri için faydalı buldukları şeklinde yorumlanmıştır. Son anket maddesi olan -ilerleyen dönemlerde de bu tür

uygulamalı derslerimin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini isterim anket maddesi için öğrenciler en düşük puanı vermişlerdir (\bar{X} : 2.07). Bu bulgu, öğrencilerin fotoğrafçılık dersi gibi uygulamalı derslerini uzaktan eğitim yoluyla almaya devam etmek istemedikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersine ilişkin öğrenci anketinden elde edilen toplam puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği t-testi ile analiz edilmiştir. Anket toplam ortalama puan verilerinin parametrik analizlere uyguna olup olmadığı incelenmiş ve verilerin uygun olduğu tespit edilerek t-testi gerçekleştirilmiştir. T-testi analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Uzaktan Eğitim Yoluyla Yürütülen Fotoğrafçılık Dersine İlişkin Toplam Anket T-Testi Karşılaştırma Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Kadın	56	2.844	.799	118	-.740	.376
Erkek	64	2.957	.865			

Tablo 4'te yer alan t-testi sonuçları doğrultusunda cinsiyete göre toplam anket ortalama puanları üzerinden bir farklılık bulunmamıştır. Bir başka deyişle öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersine ilişkin algı düzeyleri, cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir [$t(118)=-.740$, $p>.05$]. Benzer şekilde, öğrencilerin birinci öğretim ya da ikinci öğretim olma durumlarına göre de anket toplam puanları arasında bir farklılık bulunmamaktadır [$t(118)=.325$, $p>.05$].

Uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersine ilişkin öğrencilerin, kuramsal (\bar{X} : 3.59) ve uygulamalı (\bar{X} : 2.49) kısımlara ilişkin anket puan ortalamalarının arasındaki fark karşılaştırılmıştır. T-testi analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

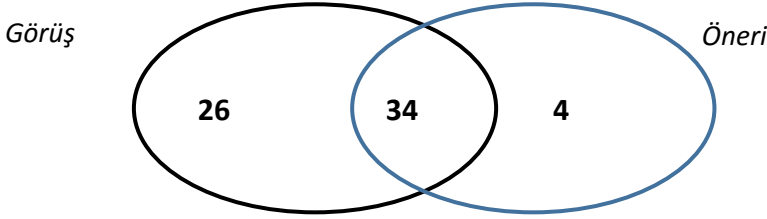
Tablo 5. Uzaktan Eğitim Yoluyla Yürütülen Fotoğrafçılık Dersine İlişkin Kuramsal ve Uygulama Toplam Anket Puan Ortalamalarının T-Testi ile Karşılaştırmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Dersin Bölümleri	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Kuramsal kısım	120	3.59	1.293	119	30.426	.000
Uygulamalı kısım	120	2.49	1.250			

Tablo 5'te yer alan t-testi sonuçlarına göre uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersinin kuramsal konu anlatım bölümlerine ilişkin öğrencilerin verimlilik algıları, uygulamalı konu anlatım bölümlerine ilişkin öğrencilerin verimlilik algıları arasında anlamlı farklılık vardır. Bu bulgu, öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla kuramsal konu anlatımını verimli buldukları, dersin uygulamalı kısımlarını verimli bulmadıkları şeklinde yorumlanmıştır.

Öğrenci Mesajlarının Nitel Analizine İlişkin Bulgular

Öğrencilere, *uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesini nasıl değerlendiriyorsunuz (görüş)* ve *uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla nasıl işlenmesi gerekirdi (öneri)* şeklinde iki adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış çevrimiçi görüşme formlarını, anketi yanıtlayan 120 öğrenciden 64'ü yanıtlamıştır. Öğrencilerin görüşme formlarındaki sorulara verdikleri yanıtların küme dağılımı Şekil-1'deki gibi oluşmuştur.

Şekil 1. Öğrencilerden Toplanan Nitel Veriler ve Dağılımları

Görüşme formlarındaki iki adet açık uçlu (görüş, öneri) soruyu yanıtlayan toplam 64 öğrenciden bazı öğrenciler *yalnızca görüş* (N:26), bazıları *yalnızca öneri* (N:4) iletirlerken, bazıları da *hem görüş hem de öneri* (N:34, 34) olmak üzere toplam 98 yanıt (60 görüş + 38 öneri) iletmişlerdir. Uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin öğrenci değerlendirmeleri, *görüş* teması altında kodlanmıştır. Uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin öğrenci önerileri de *öneri* teması altında kodlanmıştır. Her bir temanın altında, Holsti (1969) ve Gökçe (2006)'nin önerdiği ayırt edici, farklılığı ortaya koyucu, bütünsel, objektif, araştırmanın amacına uygun, kapsayıcı nitelikte kategoriler oluşturulmaya dikkat edilmiştir. Kodlayıcılar arası uyum, iki ana

tema altında yazılan görüş ve öneriler için ayrı ayrı ele alınmıştır. Görüş ana teması (5 kategori) altına gönderilen 60 adet mesajın incelenmesi neticesinde iki kodlayıcı arasında $\kappa=.830$ ($p<.05$) mükemmel düzeyde uyum olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öneri ana teması (5 kategori) altına gönderilen 38 adet mesajın incelenmesi neticesinde iki kodlayıcı arasında $\kappa=.789$ ($p<.05$) iyi düzeyde uyum olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrenci görüşlerinin kategorilere dağılımı Tablo 6'daki gibi olmuştur.

Tablo 6. Öğrenci Görüşleri İçerik Analizi Betimsel İstatistikleri

Ana Tema	Görüş Sayısı	Kategoriler	f	%
Görüş	60	Verimli değildi	28	46.7
		Nitelikli uygulama yapılamadı	12	20.0
		Süreçte zorlandım	8	13.3
		Kalıcı öğrenme gerçekleştiremedim	6	10.0
		Süreçten memnun kaldım	6	10.0
Öneri	38	Kuramsal kısımlar uzaktan eğitim ile, uygulamalı kısımlar ise yüz yüze yapılmalı (Hibrit öğretim)	18	47.4
		Uygulamalı dersler uzaktan eğitimle yapılmamalı, bir sonraki döneme bırakılmalı	8	21.1
		Uzaktan eğitim yoluyla daha fazla uygulama yapılmalı	4	10.5
		Uzaktan eğitimde daha fazla ders materyali sağlanmalı	4	10.5
		Bu şekilde uzaktan eğitim devam etmeli	4	10.5

Öğrencilerden gelen tüm görüş ve öneri mesajlarına yapılan içerik analizi sürecinde toplam 98 mesaj incelenmiştir. *Görüş* ileten 60 öğrencinin %46.7'si (f:28) uzaktan eğitim yoluyla yürütülen uygulamalı fotoğrafçılık dersinin verimli olmadığı görüşüne sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın nicel bölümünde birinci anket sorusundan elde edilen -dersin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesinden memnun olmadıklarını belirten öğrenci görüşlerini destekleyici nitelikte bulgu olduğu söylenebilir.

Bu bulgu ile birlikte, uzaktan eğitim nedeniyle nitelikli uygulama gerçekleştirilemediğini belirten öğrencilerin oranı ise %20 (f:12) şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yönde görüş bildiren öğrenciler hem kuramsal hem de uygulamaya dayalı bir ders olan fotoğrafçılık dersinin uzaktan eğitim ile işlenmesinden kaynaklı uygulamaların nitelikli olmadığını belirttikleri söylenebilir. Araştırmanın nicel bölümünde öğrenciler -uzaktan eğitim dersin uygulamalı kısımlarını kuramsal kısma göre anlamlı olarak daha az verimli olduğuna ilişkin bulgusuyla bu bulgunun örtüştüğü ifade edilebilir.

Uzaktan eğitim süreçleri nedeniyle internet, cihaz, erişim vb. durumlardan dolayı zorlandıklarını belirten öğrencilerin oranı ise %13.3 (f:8) olduğu söylenebilir. Öğrencilerin %10'u (f:6) ise uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen fotoğrafçılık dersinde kalıcı öğrenme gerçekleştiremediklerini düşünmektedirler. Tüm bu görüşlerle beraber, görüş bildiren öğrencilerin %10'u (f:6) pandemi sürecinde uygulamalı bir dersin uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmesinden memnun oldukları bulgusuna erişilmiştir. Uzaktan eğitim sürecinden memnun olan öğrenciler, özellikle sağlık ve sağlık koşulları nedeniyle bu şekilde bir uygulama yapılmasının uygun bulduklarını belirtmişlerdir.

Öneri ileten 38 öğrencinin hemen hemen yarısı %47.4 (f:18) fotoğrafçılık dersinin kuramsal kısımlarının uzaktan eğitim ile, uygulamalı kısımlarının ise yüz yüze yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bir başka ifade ile hibrit öğretim modelinin uygulanmasını önermişlerdir. Öğrencilerin %21.1'i (f:8) ise uygulamalı derslerin uzaktan eğitimle yapılmamasını, pandemi süreci sona erdikten sonraki dönem yüz yüze yapılmasını önermişlerdir. Öneri ileten öğrencilerin %10.5'i (f:4) ise uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersinde daha fazla uygulama yapılmasını önermişlerdir ayrıca öğrencilerin %10.5'i (f:4) ise fotoğrafçılık dersi için daha fazla materyal (ders içeriği) sağlanması önerisinde bulunmuşlardır. Tüm bu önerilerle beraber ilerleyen dönemlerde de bu şekilde uzaktan eğitimin devam etmesini isteyen öğrencilerin oranı ise %10.5 (f:4) şeklinde gerçekleşmiştir. Görüş ve önerilere ilişkin tüm nitel bulgular, sonuçlar bölümünde anketten elde edilen nicel verilerle birlikte karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, bir yükseköğretim kurumunda lisans düzeyinde örgün öğretimde kuramsal ve uygulamalı olarak yüz yüze yürütülmekte olan fotoğrafçılık derslerinin, pandemi sürecinde uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin öğrenci algıları ve görüşleri incelenerek var olan durumun raporlanması yapılmıştır.

Araştırmaya 120 lisans öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersine ilişkin kendilerine iletilen anket-

ten elde edilen veriler neticesinde, anketin tamamı için öğrencilerin kısmen memnuniyet duydukları ve cinsiyetlerine göre ise görüşleri arasında erkekler lehine bir farklılık olsa da anlamlı bir farklılık olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Cinsiyet bakımından, Yalman (2013), Korkmaz (2016) ve Sel (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulguları itibariyle benzer paralellikte sonuçlar elde edildiği ifade edilebilir.

Ayrıca derslerin kuramsal konu anlatım bölümlerine ilişkin öğrencilerin verimlilik algıları ile dersin uygulamalı bölümlerine ilişkin öğrencilerin verimlilik algıları arasında anlamlı farklılık bulunmuş, öğrenciler uzaktan eğitim yoluyla kuramsal anlatımları verimli bulurken, uygulamalı kısımları ise verimsiz bulmuşlardır. Öğrencilerin nicel anket verileri madde bazlı ele alındığında ise,

- Uygulamalı fotoğrafçılık dersinin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesinden memnun olmadıkları,
- Buna rağmen dersin kısmen verimli olduğunu düşündükleri,
- Uzaktan eğitim derslerinin özellikle de kuramsal kısımlarının verimli olduğunu düşündükleri,
- Uzaktan eğitim yoluyla işlenen fotoğrafçılık dersinin uygulama-pratik kısımlarının verimli olmadığını düşündükleri,
- Bu derslerden sonra iyi fotoğraf çekebilecekleri konusuna kısmen katıldıkları,
- Mesleki yaşamlarında farklı çekim tekniklerini uygulayabilme noktasında kısmen katıldıkları,
- Bu dersin uzaktan eğitim yoluyla işlenmesi nedeniyle iyi bir öğrenme süreci geçirmediğini düşündükleri,
- Bunlara rağmen ders videolarının uzaktan eğitim sistemine kaydedilmesi ve daha sonradan bu kayıtların izlenebiliyor olmasını faydalı buldukları,
- Ders öğretim elemanı tarafından kendilerine iletilen sunu, Pdf, fotoğraf, görsel materyal vb. ders materyal ve içeriklerinin öğrenmeleri için faydalı bulduklarını,
- Ancak ilerleyen dönemlerde diğer uygulamalı derslerinin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini istemedikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anketten elde edilen tüm bu araştırma bulguları ilgili alanyazın çerçevesinde ele alındığında, Kahraman (2020) ve Fojtik (2018) uygulamalı derslerin özellikle uzaktan eğitimle yürütülmesinde öğrencilerin çeşitli

zorluklarla karşılaştığını, uygulamalı laboratuvar, atölye ya da stüdyo içerikli derslerin uzaktan eğitimle işlenmesinden dolayı öğrenme veriminin düştüğünü belirtmişti. Kürtüncü ve Kurt (2020) ise uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesinin yetersiz olduğunu, yüz yüze etkileşimin olmamasının, teknik imkanların kısıtlı olmasının ve uzaktan eğitim sistemindeki teknik sorunların öğrencileri olumsuz yönde etkilediğini ve kaygılarını artırdığını belirtmişlerdi. Basantia (2018) ise uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesinin zorlu bir süreç olduğunu, uygulamalı derslerin doğası gereği bir takım pratik ve fiziksel alıştırmalar içerdiğini belirtmişti. Benzer şekilde Yolcu (2020) öğrencilerin uzaktan eğitimde iletişim problemleri yaşadıklarını ve özellikle de uygulamalı dersler için uzaktan eğitim yönteminin uygun olmadığını vurgulamıştır. Bu araştırma sonuçlarının, uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin ilgili araştırma bulgularıyla benzer paralellik gösterdiği, öğrencilerin uygulamalı derslerin uzaktan eğitimle işlenmesini özellikle uygulama tabanlı dersler için verimli bulmadıkları ifade edilebilir. Uygulamalı bir dersin kuramsal kısmının uzaktan eğitim yoluyla verilmesinden genel bir memnuniyet durumu söz konusu olsa da pratik kısımlarının uzaktan eğitimle yürütümü öğrencileri memnun etmediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şekerci, Danacı, ve Elinç (2021) yaptıkları çalışmada, uygulamalı derslerde uzaktan eğitimin sürdürülebilirliğini mimarlık eğitimi çerçevesinde ele almışlardır. Günden güne dijitalleşen dünyamızda yüz yüze yakındır yüz yüze verilen uygulamalı mimarlık eğitimlerinin, uygun altyapı ve çevrimiçi araçlar sayesinde uzaktan eğitim yoluyla verilebileceğini belirtmişlerdir. Uygulamalı derslerin, gerektirdiği uygulama biçim ve yoğunluğuna göre uzaktan eğitim teknolojileri vasıtasıyla yürütümü mümkün görünmektedir. Pandemi döneminde zorunlu uzaktan eğitim süreçleri günümüz uygulamalı birçok dersin uzaktan eğitim yoluyla uygulanmasına imkân sağlamış ve bu derslerin uzaktan eğitim yoluyla uygulanabilirliğine farklı bakış açısı getirerek bir miktar direnci kırdığı ifade edilebilir.

Bu çalışmada, öğrencilerin anketten elde edilen nicel verilerine ilave olarak düşüncelerinin daha derinlemesine incelenebilmesi amacıyla görüş ve önerilerini yazılı olarak iletmeleri istenmiştir. Yapılan içerik analizi ne-

ticesinde, görüş bildiren öğrencilerin hemen hemen yarısının uzaktan eğitim yoluyla yürütülen fotoğrafçılık dersini verimli bulmadıklarını yazılı olarak beyan etmişlerdir. Bu noktada özellikle uzaktan eğitim sistemi üzerinde nitelikli uygulama gerçekleştirilememiş olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Öğrenciler ayrıca, internet erişimi, cihaz, donanım, bilgisayar gibi uzaktan eğitim sistemine bağlantı gerçekleştirebilecekleri arabirimlerin eksik, az ya da hiç olmaması nedenleriyle ders erişimlerinde zorlandıklarını da belirtmişlerdir.

Öneri sunan öğrencilerin büyük bir kısmı hibrit öğrenme yönteminin uygulanmasını önermişlerdir. Hibrit öğrenme hem yüz yüze öğretim hem de web tabanlı bilgisayar destekli öğretimin beraber uygulandığı harmanlanmış öğrenme yaklaşımlarından biridir (O'Byrne ve Pytash, 2015). Öğrenciler, fotoğrafçılık dersinin öğrenim sürecinde, kuramsal öğretileri uzaktan eğitim yöntemiyle, uygulamalı kısımlarını ise yüz yüze gerçekleştirilmesini istemektedirler. Bu araştırma bulgusu itibariyle, Özyürek, Begde, Yavuz ve Özkan (2016) tarafından yapılan araştırma bulgularından olan öğrencilerin uygulamalı dersleri, uzaktan eğitim yerine yüz yüze örgün öğrenim olarak gerçekleştirilmesini istediklerini belirttikleri araştırma sonucuyla benzer paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Pandemi süreçlerinde, bulaş riskini azaltmak amacıyla bireylerin aynı kapalı ortamda, yakın temas içerisinde bulunmaları önerilmemektedir. Ancak, fotoğrafçılık derslerinin uygulamalı bölümleri, açık havada, sosyal mesafenin gözetildiği, seyreltilmiş bir biçimde uygulanma imkânı bulunmaktadır.

Öğrencilerin yazılı görüşlerinin hem anket verileriyle hem de alanyazındaki diğer araştırma bulgularıyla örtüştüğü ifade edilebilir. Ancak bu olumsuz nitelikteki görüşlere rağmen öğrencilerin %10'luk bir kesimi ise pandemi sürecinde bu şekilde uzaktan eğitim yoluyla uygulamalı dersin yürütülmesinden memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin mesaj içerikleri incelendiğinde sağlık açısından bu şekilde yürütülmesini faydalı buldukları şeklinde yorumlanabilir.

Öneriler

Fotoğrafçılık dersleri doğası gereği hem kuramsal hem de uygulamalı süreçleri içeren bir derstir. İletişim Fakülteleri haricinde yükseköğretimde

birçok fakülte ya da meslek yüksekokullarının farklı birimleri altında farklı uygulamalı dersler mevcuttur. Uygulamalı derslerin öğretiminde öncelikli olarak yüz yüze öğretimin tercih edilmesi önerilebilir. Ancak, pandemi, savaş gibi olağanüstü afet olaylarında acil uzaktan eğitim süreçlerinin gerçekleştirilmesi gereken durumlarda, uygulamalı derslerin yürütümünde web tabanlı iletişim teknolojilerinin tercih edilmesi, öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme süreçlerini gerçekleştirebilmeleri adına çevrimiçi olarak uygulama yapabilmelerine imkân sağlayacak nitelikte ders akışlarının planlanması gerekmektedir. Öğrencilerin kendi kendilerine yaparak yaşayarak öğrenme deneyimlerini kazandırabilmek adına, özellikle mobil cihazları yardımıyla bu deneyimi yaşayabilecekleri kazanım planlamaları yapılabilir. Yılmaz (2020) yükseköğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerinin tamamına yakınının mobil akıllı cihaz (cep telefonu) sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda uzaktan eğitim süreçlerinde öğrencilere fotoğraf çekme deneyimlerinin akıllı cep telefonlarının kameraları aracılığıyla yaptırılabilir. Bununla birlikte öğrencilerin fotoğraf makinesinin çalışma prensibini benzeşim (simülasyon) yoluyla gösteren bilgisayar uygulamalarına erişimleri sağlanabilir. Simülasyon uygulamalarının, senkron sanal sınıflarda iş birliği faaliyeti içinde kullanım planlamaları yapılabilir. Uygulamalı derslerin niteliğine göre, çevrimiçi uygulama yapmalarına imkân sağlayacak araçlar tasarlanıp, geliştirilebilir.

Bu araştırmada veriler anket yoluyla toplanarak öğrencilerin kendi beyanları esas alınarak uzaktan öğrenme deneyimleri ve memnuniyet algıları incelenmiştir. Farklı değişkenlerle, örneğin başarı değişkeni ile benzer araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilebilir.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde, Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 2021-52 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

**An Evaluation Regarding the Conducting of Applied
Photography Courses via Distance Education**

*

Erdi Okan Yılmaz
Uşak University

During the COVID-19 pandemic, many applied courses along with theoretical courses had to be given through distance education. When the literature regarding the teaching of an applied course through distance education is examined, it is seen that the problems are experienced due to the theoretical emphasis of the applied courses through distance education and that it affects student performance negatively. The aim of this study is to examine and evaluate student perceptions about conducting photography lessons in formal education at undergraduate level in the communication faculties through distance education during the pandemic process.

Photography course is one of the courses that can be both elective and compulsory with the development of today's digital technologies (Zhou & Guo, 2018). Basantia (2018) stated that conducting applied courses through distance education is a difficult process, and applied courses include some practical and physical exercises due to their nature. On the other hand, Ağır (2007) emphasized that distance education may cause a decrease in students' motivation and learning performance, especially in lessons that require practice, since there are limitations in socialization. Fojtík (2018) made a comparison about distance education or face-to-face formal taking of courses with practice. He stated that students who take applied courses through distance education are more unsuccessful in terms of academic performance, while they are more successful in face-to-face applied education. Kürtüncü & Kurt (2020) stated that giving practical courses through distance education is insufficient, lack of face-to-face interaction, limited opportunities and technical problems in the distance education system affect students negatively and increase their anxiety. As a result of the relevant literature review, it was concluded that there may be various difficulties in conducting the applied courses through distance education

and that it may negatively affect the performance of the students. From this point of view, the necessity of describing the current situation regarding photography courses, which is one of the applied courses that had to be given through distance education during the pandemic process, has emerged from the students' perspectives, that is, with their own perceptions.

Analyzing the quantitative data obtained from the student perceptions questionnaire and the qualitative data obtained from the students' opinions regarding the conduct of a practical course by distance education;

- What are the general satisfaction levels,
- Do satisfaction levels differ according to gender,
- Do their satisfaction levels differ according to their educational background,
- What are the satisfaction levels regarding the theoretical dimension,
- What are the satisfaction levels regarding the applied dimension,
- What are their views on the compulsory distance education process?
- searched for answers to questions.

Mixed explanatory design was used in the study. The photography lesson was taught online for 14 weeks, then a 10-question questionnaire consisting of open and closed-ended questions was developed by the researcher and applied online to the students at the end of the fall semester of the 2020-2021 academic year. The sample of the study consists of 120 undergraduate students studying at the Faculty of Communication of Uşak University. Quantitative and qualitative data obtained from students were analysed and reported. As a result of the research, students were generally not satisfied with the distance education of the applied photography lessons, they thought that it had a negative effect on their learning performance, they thought that the theoretical parts of the courses were efficient, they thought the applied parts of the courses were inefficient, they found the use of materials in online courses useful, and the practical courses were distance education. It has reached the results that they do not want to be carried out through. It is suggested that the theoretical parts of the applied photography courses can be given through distance education, and the applied parts should be done face to face. In terms of this research finding, it can be stated that the students, who are among the research findings of Özyürek, Begde, Yavuz, and Özkan (2016), stated that they

wanted the applied courses to be carried out as face-to-face formal education instead of distance education. 10% of the students stated that they were satisfied with the implementation of the applied course through distance education in this way during the pandemic process. When these students' message contents are examined, it can be interpreted that they find it beneficial in terms of health.

It can be suggested that face-to-face teaching should be preferred primarily in the teaching of applied courses. However, in cases where emergency distance education processes need to be carried out in extraordinary disaster events such as pandemics and wars, web-based communication technologies should be preferred in the conduct of applied courses, and course flows should be planned in a way that will allow students to practice online to learn by doing and experiencing. For students to gain experience of learning by doing and living by themselves, acquisition plans can be made, where they can have this experience, especially with the help of their mobile devices. Yılmaz (2020) stated that almost all his students studying in higher education have a mobile smart device (cell phone). In this context, students can have their photograph-taking experiences made through the cameras of their smart phones during distance education processes. In addition, students can be provided with access to computer applications that show the working principle of the camera through simulation. Simulation applications can be used in collaboration activities in synchronous virtual classrooms. Depending on the nature of the applied courses, tools that will enable them to practice online can be designed and developed.

In this research, the data were collected through a questionnaire and the distance learning experiences and satisfaction perceptions of the students were examined based on the students' self-reports. It may be recommended to carry out similar studies with different variables, for example the success variable.

Kaynakça / References

Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. Balıkesir: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri

- Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Basantia, T. K. (2018). Implementing practical based courses under open and distance learning system: A study of the perception of learners and counsellors. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 19(2), 201-214.
- Bulut, S. and Zor, İ. (2020). Bir kültür üretim aracı olarak fotoğraf ve gündelik yaşamı aktarmada fotoğraf kültürü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*, 50, 74-96.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. and Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri (14 b.)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cresswell, J. and Clark, V. (2007). *Understanding mixed methods research. Designing and conducting mixed methods research*. Los Angeles: Sage Publishing.
- Çubukçu, H., Ergeç, N. E. and Gündüz, F. (2017). Fotoğrafçılık uygulamalarının iletişim eğitimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 327-339.
- Fojtík, R. (2018). Problems of distance education. *ICTE Journal*, 7(1), 14-23. doi: <https://doi.org/10.2478/ijcte-2018-0002>
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi (kuramsal ve pratik bilgiler)*. Ankara: Siyasal Kitapevi, s.63.
- Holsti, O. R. (1969). *Content Analysis for the social sciences and humanities*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56. doi: <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.741737>
- Korkmaz, A. (2016). Kilis 7 Aralık Üniversitesi uzaktan eğitim sisteminin kullanılabilirlik analizi. *International Conference on Quality in Higher Education*, (s.486-491). Sakarya.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. London: Sage Publications.
- Kürtüncü, M., ve Kurt, A. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 66-77.

- Landis, J. R. and Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *International Biometric Society*, 33(1), 159-174. doi: <https://doi.org/10.2307/2529310>
- Langford, M. (2000). *Basic photography (7 b.)*. Oxford: Focal Press.
- O'Byrne, W. I. and Pytash, K. E. (2015). Hybrid and blended learning. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 59(2), 137-140. doi: <https://doi.org/10.1002/jaal.463>
- Özyürek, A., Begde, u., Yavuz, N. F. ve Özkan, İ. (2016). Uzaktan eğitim uygulamasının öğrenci bakış açısına göre değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 592-605.
- Rojprasert, S., Neanchaleay, J., Boonlue, S. and Sinlarat, P. (2020). Designing and implementing constructionist learning in a blended advertising photography course. *Int. J. Technology Enhanced Learning*, 12(1), 20-37.
- Sel, F. (2018). *İnönü Üniversitesi uzaktan eğitim öğrencilerinin çevrimiçi öğrenci başlıklı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Simonson, M. and Schlosser, L. A. (2010). *Distance education definition and glossary of terms (3rd edition b.)*. North Carolina: Information Age Publishing.
- Şekerci, Y., Danacı, H. M. and Elinç, Z. K. (2021). Uzaktan eğitimin uygulamalı derslerde sürdürülebilirliği: mimarlık bölümleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 54-68. doi: <https://doi.org/10.29048/makufebed.874055>
- Tekin, H. (1991). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Torrens University (2018, 10). What is 'Practice Based Learning'? (And 3 reasons why it is a great model for educators). Torrens University Australia: <https://www.torrens.edu.au/blog/practice-based-learning-for-educators> adresinden alındı. Erişim tarihi: Mart 2021.
- Yalman, M. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin bilgisayar destekli uzaktan eğitim sistemi (Moodle) memnuniyet düzeyleri. *Turkish Studies*, 8(8), 1395-1406.
- Yaman, M. (2009). Perceptions of students on the application of distance education in physical education lessons. *Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET*, 8(1), 1-10.

- Yılmaz, E. O. (2020). Pandemi sürecinde google classroom uzaktan eğitim sisteminin entegrasyonu ve öğrenci memnuniyet düzeylerinin incelenmesi. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 4(3), 42-55. doi: <https://doi.org/10.29345/futvis.143>
- Yılmaz, N. A. (2020). Yükseköğretim kurumlarında covid-19 pandemisi sürecinde uygulanana uzaktan eğitim durumu hakkında öğrencilerin tutumlarının araştırılması: Fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 15-20.
- Yolcu, H. H. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 237-250.
- Yükseköğretim Kurulu (2020, Mart). *Basın açıklaması*. Yükseköğretim Kurulu: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> adresinden alındı. Erişim tarihi: Mart 2021.
- Yükseköğretim Kurulu (2020, Mayıs). *Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Öğretime İlişkin Usul ve Esaslar*. Ankara. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Uzaktan_ogretim/yuksekogretim_kurumlarinda_uzaktan_ogretime_iliskin_usul_ve_esaslar.pdf adresinden alındı. Erişim tarihi: Mart 2021.
- Zhou, S. and Guo, J. (2018). Exploration on the teaching of public art photography course in digital photography age. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 284, 850-852.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yılmaz, E. O. (2021). Uygulamalı fotoğrafçılık derslerinin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesine ilişkin bir değerlendirme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5673-5698. DOI: 10.26466/opus.903693.

Genç Yetişkinlerde Fiziksel Aktivite ve Bilişsel Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.932629

*

Bağdat Tekkus*

* Yl. Öğr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta: bagdattekkus@gmail.com

ORCID:[0000-0001-9719-8321](https://orcid.org/0000-0001-9719-8321)

Öz

Fiziksel aktivitenin sağlığın birçok alanında kanıta dayalı olumlu etkileri belirlenmiş olup dikkat hafıza ve yürütücü işlemler gibi kognitif fonksiyonlar üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Bu çalışma üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyeleri ile kognitif performansları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yaşları 18-25 aralığında değişen 83 kişi ile testler yürütülmüştür. Fiziksel aktivite seviyelerinin tespitinde Uluslararası Fiziksel Aktivite Kısa Anketi (International Physical Activity Questionnaire-IPAQ), kognitif performans seviyelerini belirlemede yürütücü işlemleri içeren Stroop Testi TBAG Formu kullanılmış ayrıca demografik bilgiler kaydedilmiştir. Tüm analizlerde istatistiksel anlamlılık $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. ANOVA testi sonucunda Stroop etkisi fenomeni uyumsuz koşulda tepki sürelerinin anlamlı olarak gecikmesi ile gözlemlenmiştir. Kontrol ve uyumlu koşulda tepki süreleri uyumsuz koşula göre daha hızlıdır. Fiziksel aktivitenin Stroop efekte etkisi anlamlı bulunmamıştır. MET ile Stroop etkisi arasındaki ilişkiye bakıldığında MET arttıkça Stroop etkisinin azalma eğilimi gösterdiği gözlemlense de, bu ilişki anlamlı değildir. Çalışmamızda üniversite öğrencilerinin toplam fiziksel aktivite seviyeleri ile kognitif performansları arasında doğrusal bir ilişki tespit edilememiştir. Daha fazla sayıda katılımcının dahil edildiği daha ileri araştırmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Genç Yetişkin, Fiziksel Aktivite, Bilişsel Performans.

Investigation of the Relationship between Physical Activity and Cognitive Performance in Young Adults

*

Abstract

Evidence-based positive effects of physical activity on many areas of health have been determined, and its effects on cognitive functions such as attention, memory and executive functions are investigated. This study was conducted to examine the relationship between university students' physical activity levels and their cognitive performance. For this purpose, tests were conducted with 83 people whose ages ranged from 18-25. The International Physical Activity Questionnaire (IPAQ) was used to determine physical activity levels, and the Stroop Test TBAG Form, which includes executive functions to determine cognitive performance levels, and demographic information was recorded. IBM SPSS 21 package program was used in the data analysis of the study. Statistical significance was accepted as $p < 0.05$ in all analyzes. As a result of the ANOVA test, the Stroop effect phenomenon was observed with a significant delay in reaction times in the incompatible condition. Response times in control and adaptive condition are faster than in non-compliant conditions. The effect of physical activity on the stroop effect is not significant. Considering the relationship between BAT and Stroop effect, it is observed that as the MET increases, the Stroop effect tends to decrease, but this relationship is not significant. In our study, no linear relationship was found between university students' total physical activity levels and their cognitive performance. Further research is needed, involving larger numbers of participants.

Keywords: Young Adults, Physical Activity, Cognitive Performance.

Giriş

Fiziksel aktivite, "bazal metabolizma seviyesi üzerinde enerji harcamasıyla kas ve eklem hareketi gerektiren, kalp ve solunum hızını arttıran, farklı şiddetlerde yapılabilen ve yorgunlukla sonuçlanan bedensel hareketler" olarak tanımlanmaktadır (Ardıç, 2014; Savcı vd., 2006). Modern yaşam ve ilerleyen teknolojik gelişmeler hayatı kolaylaştırırken, inaktiviteyi artırmakta, egzersiz ve spor yapmama gençler de dahil toplumun her kesiminde fiziksel aktivite seviyesini azaltmaktadır. Fiziksel aktivite yetersizliğine bağlı olarak ilerleyen yaşla birlikte kardiyovasküler hastalıklar, obezite, Tip II diyabet, hipertansiyon, osteoartroz, osteoporoz ve bazı kanser türlerini de içeren hastalık riskleri artmakta, bilişsel yetersizlikler gelişmektedir. Ülkemizde fiziksel aktivite yapılma oranı %25'i geçmemektedir (Ardıç, 2014). Çevreden gelen uyarıların algılanarak kortekse gelmesi ile davranış ve hareketlerin değiştirilerek cevaplanma süreci kognisyon ve bu süreçte yer alan beceriler ise kognitif fonksiyonlar olarak adlandırılır. Bu fonksiyonlar; hafıza, hatırlama, oryantasyon, gibi temel becerilerinin yanısıra dikkat, problem çözme, karar verme gibi daha üst yönetimsel fonksiyonları da içerir (Bamidis vd., 2014).

Fiziksel aktivitenin sağlığın birçok alanının yanısıra dikkat hafıza ve yürütücü işlevler gibi kognitif fonksiyonlar üzerinde olumlu etkilerini bildiren çalışmalar mevcuttur (Wang ve Biddle, 2001). Fiziksel aktivite ve kognitif fonksiyon ilişkisi açısından daha çok çocuk ve yaşlılarla yapılan araştırmalar mevcut olup genç erişkinlerle yapılan çalışmalar azdır (Kargun vd., 2016). Literatürde fiziksel olarak aktif bir yaşam sürmenin ve düzenli yapılan egzersizlerin kronik hastalık riskinin azaltılmasının yanısıra yaşamın her döneminde fiziksel ve psikolojik sağlığa olumlu etkileri ve kognitif işlevlerin geliştirilmesi açısından her yaş grubunda önemi belirtilmektedir (Ardıç, 2014; Kargun vd., 2016; Wang ve Biddle, 2001). Fiziksel aktivitenin serebral korteks ve hipokampüste olumlu etkiler oluşturarak, demans ve bilişsel bozulma olasılığını azalttığı ve bireyin daha iyi bilişsel performans gösterdiğini belirten araştırmalar mevcuttur (Acedo ve Loewenstein, 2007; Ergun, 2013; Kargun vd., 2016). Ancak fiziksel aktivite seviyesi ile kognitif fonksiyon arasında korelasyonla ilgili çalışmalar bilişsel fonksiyonun test edilen yönü ve test yöntemi açısından da

farklılıklar göstermektedir (Etnier vd., 2006; Padulo vd., 2019). Son dönemlerde fiziksel aktivite düzeyi ile kognitif fonksiyonun bir göstergesi sayılan akademik başarı konusunda yapılan araştırmalar önem kazanmaya başlamıştır. İtalya'da ilkökul öğrencilerinin fiziksel aktivite ve okul başarısı arasında güçlü bir korelasyon olduğu vurgulanırken sekizinci sınıf öğrencileriyle yapılan başka bir çalışma da zayıf bir ilişki bildirilmiştir (Bilgin vd., 2020; Padulo vd., 2019). Bu çalışmanın amacı 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyeleri ile kognitif performansları arasındaki korelasyonun ortaya çıkarılması ve genç nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ülkemizde fiziksel aktivite konusunda toplumsal bilinci geliştirmek eğitim hayatında başarıyı destekleyen bir unsur olarak da fiziksel aktiviteyi ön plana çıkarmak ve bu konuda araştırmaları teşvik etmektir.

Yöntem

Örnekleme

Araştırmaya yaşları 18-25 arasında değişen, 55'i kadın ve 28'i erkek olmak üzere 83 kişi gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ve yaş aralıkları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların fiziksel aktivite miktarına göre cinsiyet dağılımları

Aktivite	Cinsiyet	(n)
Düşük	Erkek	10
	Kadın	25
Orta	Erkek	15
	Kadın	24
Yüksek	Erkek	3
	Kadın	6
	Toplam	83

Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (UFAA)

15-65 yaş aralığındaki katılımcıların fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek amacıyla Craig ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilmiştir. UFAA'nın Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Öztürk (2005) tarafından yapılmıştır. Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi Kısa

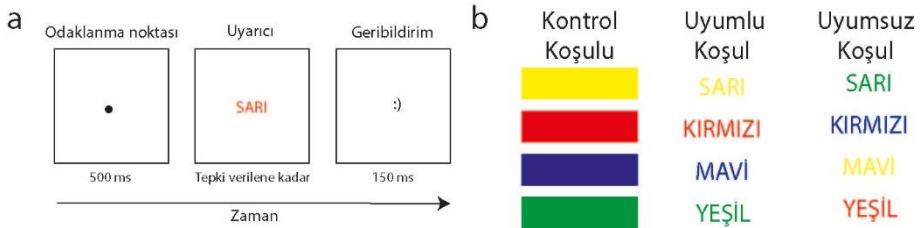
Formunda 7 soru bulunmaktadır. Son 7 gün içerisinde; bütün aktivitelerin değerlendirilmesinde her bir aktivitenin tek seferde en az 10 dk yapılıyor olması ölçüt alınmaktadır. Bireyin şiddetli, orta dereceli aktiviteleri ve yürüme süreleri sorgulanarak harcanan zaman belirlenmektedir.

Ankette katılımcılara son haftada kaç gün ve her bir gün için ne kadar süre ile ağır fiziksel aktiviteler (ağırlık kaldırma gibi), orta yoğunlukta fiziksel aktiviteler (koşma gibi) ya da hafif düzeyde fiziksel aktiviteler gerçekleştirildikleri sorulmuştur. Bu ölçü puanlanırken Metabolic Equivalent of Task (MET) kullanılmıştır. MET tüketilen oksijen miktarına işaret eder ve istirahat halinde iken her kişi bir kg.başına bir dakikada 3,5 ml oksijen tüketmektedir. MET katsayısı hafif yoğunlukta fiziksel aktivitelerde 3,3 ml oksijen, orta yoğunlukta fiziksel aktivitelerde 4 ml oksijen ve yüksek yoğunlukta fiziksel aktivitelerde 8 ml oksijen olarak belirlenmiştir. Her bir katılımcının bir haftalık zaman dilimi içinde yaptığı fiziksel aktivitelerin süresi MET katsayısı ile çarpılmış ve katılımcıların MET değerleri saptanmıştır. 600 ml oksijenden az miktarda MET puanı olan katılımcılar fiziksel aktivite seviyesi düşük, 600 ile 3000 ml arası olan katılımcılar fiziksel aktive seviyesi orta ve 3000 ml'den fazla olan katılımcılar aktivite seviyesi yüksek olarak gruplanmıştır.

Stroop Görevi

John Ridley Stroop (1935) tarafından geliştirilen Stroop görevi dikkat ve yönetici işlevleri test eden bilişsel bir görevdir. Stroop görevinde katılımcılara aynı ya da farklı mürekkep renkleri ile yazılan renk isimlerini dikkate almamaları ve mürekkep rengine en kısa sürede tepki vermeleri istenir. Bu görevde mürekkep rengi ile yazı rengi uyumsuz olduğunda (Şekil 1b), uyumlu olduğu duruma oranla tepki sürelerinin daha yavaş olduğu gözlemlenmiştir. Stroop görevinde metnin ismi mürekkebin rengine verilen tepkiyi ketleyerek tepki süresinde gecikmeye sebep olur. Literatürde Stroop Etkisi olarak adlandırılan bu fenomen, uyumsuz koşuldaki tepki süresi ile uyumlu koşuldaki tepki süresi arasındaki fark olarak tanımlanmıştır. Stroop Etkisi bilgi işleme hızı ve yönetsel fonksiyonların etkililiği hakkında güçlü bir yordayıcı olarak kabul edilir (MacLeod, 1991).

Bu görev 16 pratik deneme ve 272 deneysel deneme olmak üzere toplam 288 denemeden oluşmaktadır. 150 deneme ve daha fazla yapan katılımcılar analize dahil edilmiştir. Her bir deneme 500 ms odaklanma noktasının ekranın ortasında belirmesi ile başlatılmıştır. Daha sonra mürekkep rengi uyumlu ya da uyumsuz olan bir renk ismi ya da renkli bir dikdörtgen (kontrol kondüsyonu) ekranın ortasında belirmiş, katılımcılardan mürekkep renklerinin ilk harfine klavye üzerinde en kısa sürede basmaları istenmiştir. Doğru tepki veren katılımcılara pozitif geribildirim (':') yanlış tepki veren katılımcılara ise negatif geri bildirim ('::') 200 ms boyunca gösterilmiştir. Geribildirim verilmesinden 500 ms sonra yeni deneme başlamıştır. Her 16 denemede, katılımcılara tepki süreleri ve ortalama performansları hakkında geri bildirim verilmiş ve katılımcıların ara vermelerine izin verilmiştir. Görev OpenSesame (Mathôt ve ark., 2012) kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1. Stroop görevi ve koşulları. a Deneysel deneme. b deneysel koşullar ve kullanılan uyarıcılar.

Kontrol ve uyumlu koşul bütün olası uyarıcıları gösterir. Ancak uyumsuz koşulda yalnızca her bir renk isminin mürekkep renginin uyumsuz olduğu yalnızca bir koşul gösterilmiştir. Deneyde bütün olası koşullar eşit miktarda kullanılmıştır.

Bu çalışmada üç koşulu olan klasik bir Stroop görevi kullanılmıştır. Uyumlu koşulda renk ismi ve renk mürekkebi eşleşmektedir (Şekil 1b). Uyumsuz koşulda ise renk ismi ile renk mürekkebi eşleşmez. Uyumsuz koşulda renk isimleri ve olası eşleşmeyen bütün mürekkep renkleri eşit sayıda kullanılmıştır. Kontrol koşulda ise yalnızca mürekkebin olduğu bir kutu kullanılmıştır. Çalışmada kırmızı, sarı, yeşil ve mavi olmak üzere dört renk kullanılmıştır.

Pratik denemeler analize dahil edilmemiştir. Analiz doğru tepki oranı ve süresi üzerinden yapılmıştır. Doğru tepki oranı toplam doğru sayısının, toplam deneme sayısına bölümü sonucunda hesaplanmıştır. Tepki sürelerinde ise yalnızca Stroop Etkisi üzerinde analiz yapılmıştır. Tepki sürelerinin analizinden önce, 100 ms'den kısa ve 2 sn'den uzun olan tepki süreleri filtrelenmiştir. Tepki süresi analizinde yalnızca doğru verilen tepkiler kullanılmıştır. Stroop Etkisi uyumlu koşuldaki tepki süresinin uyumsuz koşuldaki tepki süresinden çıkartılmasıyla hesaplanmıştır. Düşük değerler daha hızlı bilgi işleme hızına ve efektif yönetsel fonksiyonlara işaret eder.

İşlem: UFAA ve Stroop görevi OpenSesame kullanılarak hazırlanmıştır. OpenSesame'de hazırlanan görev JATOS sunucuları üzerinden katılımcılara dağıtılmıştır. Katılımcılar çalışmayı kendi ev bilgisayarlarında başlatmışlardır. Görevin başında cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve medeni durumu içeren demografik formu yanıtlamış, sonrasında UFAA ölçeğini doldürmüşlardır. Akabinde Stroop görevi başlamıştır. Deney ortalama 12 dakika sürmüştür. Bu çalışma Medipol Üniversitesi Gelişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (793, 23/10/2019). Katılımcılar online veri toplama kitini doldürmeden önce gönüllü onam formunu doldürmüşlardır. Bir katılımcının aynı ağdan iki kere çalışmaya katılması teknik açıdan mümkün değildir. Kullanılan online platform buna izin vermemektedir.

Bu çalışma korelasyonel desende yürütülmüş betimsel bir çalışmadır. Verilerin analizinde nicel yöntemler kullanılmıştır.

Analiz: Fiziksel aktivite seviyesinin (FAS) doğru tepki oranına etkisini ölçmek için 3 (Fiziksel aktivite seviyesi: düşük, orta, yüksek) x 3 (Koşul: kontrol, uyumlu, uyumsuz) ANOVA analizi uygulanmıştır. Gereklik dahilinde Greenhouse-Geisser düzeltmeleri uygulanmıştır. Stroop Etkisi hesaplandıktan sonra bu etki üzerinde 3 faktörlü (Fiziksel aktivite seviyesi) ANOVA analizi yapılmıştır. MET değerleri ile stroop etkisi arasındaki korelasyon da analize dahil edilmiştir. Stroop Etkisi ve MET değerlerinin analizlerinde negatif Stroop değeri olan katılımcılar filtrelenmiştir. Analiz için JASP 0. 14. 1. 0 (Jasp, 2018) kullanılmıştır.

Bulgular

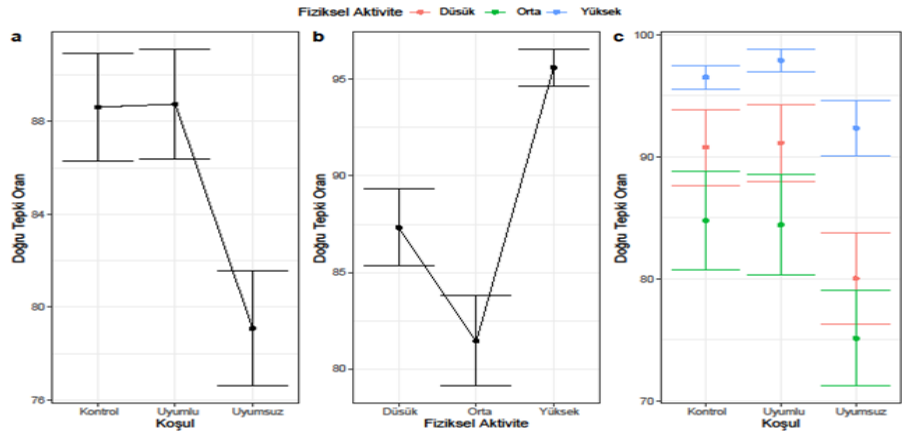
FAS'ın Stroop görevindeki doğru tepki oranına etkisi

ANOVA sonuçları görev koşulunun doğru tepki oranına anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir, $F(2,146) = 26.05$, $p < .01$ (Şekil 2a). Kontrol ve uyumlu koşuldaki doğru tepki oranı uyumsuz koşula göre daha yüksektir (Tablo 2). Beklenen Stroop efektinin gözlemlenmesi, internet üzerinden yapılmasına rağmen deneyin geçerli ve güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Fiziksel aktivitenin temel etkisiyle fiziksel aktivite ve görev koşulunun ortak etkisinin doğru tepki oranına anlamlı etkileri yoktur ($F < 1.2$).

Tablo 2. Her bir koşul için doğru tepki oranları ortalama ve standart sapma değerleri

Koşul	Fiziksel Aktivite	Ort	Sd	n
Kontrol	Düşük	0.943	0.109	33
	Orta	0.923	0.146	34
	Yüksek	0.965	0.029	9
Uyumlu	Düşük	0.948	0.105	33
	Orta	0.919	0.171	34
	Yüksek	0.979	0.028	9
Uyumsuz	Düşük	0.854	0.132	33
	Orta	0.817	0.182	34
	Yüksek	0.924	0.069	9

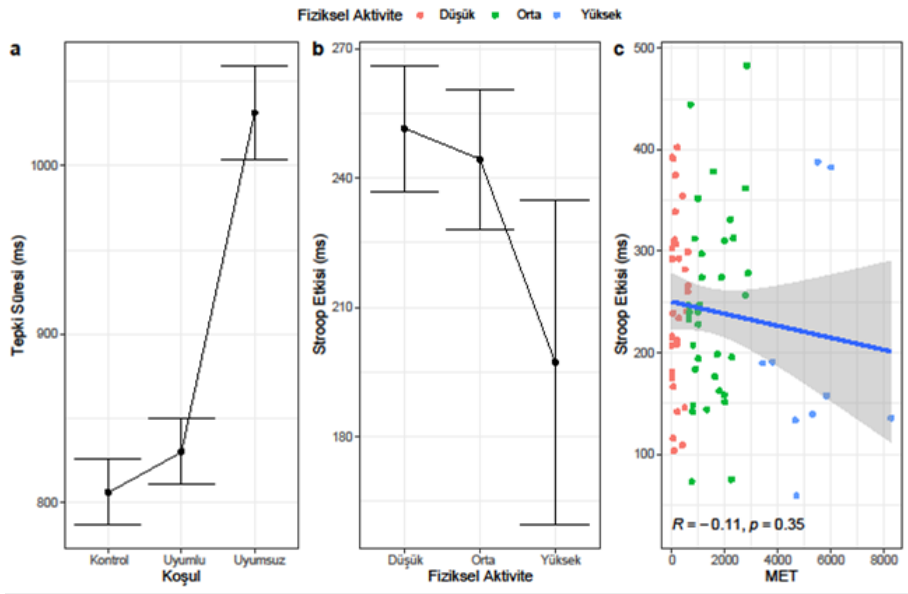
Ort. = Ortalama Doğru Tepki Oranı; Sd = Standart Sapma, n = Gözlem Sayısı

Şekil 2. Stroop görevindeki doğru tepki oranının koşullara göre değişimi.

Y axis doğru tepki oranını yüz üzerinden gösterir. X axis a koşulu b fiziksel aktivite miktarını c koşulu gösterir. Hata çubukları ortalama hataya işaret eder.

FAS'ın Stroop Etkisi ile ilişkisi: ANOVA testi sonucunda Stroop Etkisi fenomeni uyumsuz koşulda tepki sürelerinin anlamlı olarak gecikmesi ile gözlemlenmiştir, $F(2,146) = 276.60, p < .001$ (Şekil 3a). Kontrol ve uyumlu koşulda tepki süreleri uyumsuz koşula göre daha hızlıdır. Fiziksel aktivitenin Stroop efinde etkisi anlamlı değildir, ($F < 1.2$) (Şekil 3b). MET ile Stroop Etkisi arasındaki ilişkiye bakıldığında MET arttıkça Stroop Etkisinin azalma eğilimi gösterdiği gözlemlense de, bu ilişki anlamlı değildir ($r = -0.11, p = 0.35$) (Şekil 3c).

Şekil 3. Stroop etkisinin koşullara göre değişimi.

Y axis tepki süresini ya da stroop efekti ms olarak gösterir. X axis a koşulu b fiziksel aktivite miktarını c MET değerini gösterir. Hata çubukları ortalama hataya işaret eder.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmamızda 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyeleri ve Stroop Testi kullanarak yaptığımız kognitif performansları arasındaki ilişki değerlendirilmiş doğrusal bir korelasyon belirlenmemiştir. Bunun sebepleri örneklem sayısındaki yetersizlik ve grupların homojen dağılmaması olarak değerlendirilebilir . Durgut ve arkadaşlarının 30 lisans öğrencisi ile Fiziksel Aktivite Anketi Kısa Formu ve Stroop Testi kullanılarak yaptıkları araştırmada benzer şekilde doğrusal bir korelasyon bulunmuşlar ve katılımcı sayısının yetersiz olması kısıtlılığını bildirmişlerdir (Etnier vd., 2006). Bunun yanında, verinin toplandığı dönemde Türkiye’de Covit 19 Pandemisi nedeniyle sokağa çıkma kısıtlaması olması da bu sonuçların elde edilmesinde etkili olabilecek başka bir değişken olabilir. Benzer çalışmaların tekrarlanması önerilmektedir.

Çalışmamızda olguların fiziksel aktivite seviyelerini belirlemek için kullandığımız anket yönteminin subjektif verilere dayalı olması da korelasyonun sonucunu etkilemiş olabilir. Benzer şekilde, Etnier ve arkadaşları da çocuk, genç, yaşlıları kapsayan derlemelerinde kognitif performans ile fiziksel aktivite seviyesi negatif korelasyonunda, kullanılan ölçüm yöntemi farklılıklarının etkisi olabileceğini bildirmişlerdir (Padulo vd., 2019).

Literatürde Bayar ve Çakaloğlu (2018) özellikle çocuk ve yaşlılarla ilgili derlemelerinde, Kargün ve Baş (2016) ise üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada; subjektif anket sonuçlarının yanısıra deneysel olarak düzenli egzersiz ve sportif aktiviteler akabinde monitör veya cihazlarla yapılan objektif ölçümler sonucunda olumlu etkiler bildirmişlerdir (Aslan vd., 2007; Bayar ve Çakaloğlu, 2018; Kargun vd., 2016). Bu çalışmada kognitif performans değerlendirmesinde Stroop Testi kullanılmıştır. Literatürde ise Chu ve arkadaşları 30 dakikalık orta şiddetli aerobik egzersiz sonrasında Stroop Testi kullanılmış, pozitif etki bildirmişlerdir (Chang vd., 2012). Bayar ve arkadaşları araştırmalarında değişik dozdaki egzersiz eğitimleri akabinde bireylerin kognitif fonksiyonlarında anlamlı gelişme vurgulamış olup kognitif fonksiyon üzerindeki kısa süreli ve orta şiddette egzersiz etkilerini inceleyen çalışmalar genellikle faydalı etkiler bildirmektedir. Egzersiz müdahalelerinin süresi kognitif değerlendirmelerin zamanlaması; egzersiz sonrası ve sırasında gibi faktörler ve egzersiz yöntemi ve yoğunluğu sonuçları etkilediği belirtilmektedir (Basso ve Suzuki,

2017; Bayar ve Çakaloğlu, 2018; Chang vd., 2015; Chang vd., 2012; Lambourne ve Tomporowski, 2010). Bu çalışmada katılımcıların fiziksel aktivite seviyelerinin belirlenmesinde kullanılan Fiziksel Aktivite Kısa Anketi'nin beyana dayalı subjektif bir yöntem olması da ayrı bir etken olabilir. Bu nedenle gözlem altında deneysel çalışmalar yapılması daha objektif sonuçlar sağlayabilir.

Benzer örneklem ve benzer ölçümlerle, sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmayan bir zamanda çalışma yenilenebilir. Aynı zamanda, veriler online platformda toplanmıştır. Katılımcıların doğrudan bilgisayar üzerinden bilişsel görevleri yapabilecekleri çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmanın en önemli sınırlılıkları, öncelikle verilerin sokağa çıkma kısıtlaması sürecinde toplanması ve ikinci olarak da verilerin online şekilde toplanması olarak belirtilebilir.

Sonuç olarak bu çalışmada üniversite öğrencilerin fiziksel aktivite seviyeleri ile kognitif performansları arasında doğrusal bir korelasyon belirlenmemiştir. Ancak fiziksel aktivitenin sağlık üzerindeki olumlu etkileri bilimsel araştırmalarla kanıtı dayalıdır. Ülkemizdeki genç nüfusun çoğunluğu göz önüne alındığında bu çalışma ile fiziksel aktivitenin önemine dikkat çekerek genel toplum sağlığının korunmasına ve özellikle okul dönemindeki genç bireylerin bilişsel kapasitesinin geliştirilmesine etkisine vurgu yapılarak ,eğitim-öğretim hayatında verim ve başarının artırılmasına fayda sağlama amaçlanmıştır. Bu konuda daha fazla olgunun dahil edildiği daha ileri çalışmalara ihtiyaç vardır.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of the Relationship between Physical Activity and Cognitive Performance in Young Adults

*

Bağdat Tekkuş

İstanbul Medipol University

Modern life and advancing technological developments not only make life easier, but also bring with a negativity such as increasing inactivity. Inactivity and not doing sports mean a decrease in physical activity in all parts of society. As a result, with advancing age, diseases including cardiovascular diseases, obesity, Type II diabetes, hypertension, osteoarthritis, osteoporosis, and some types of cancer may manifest themselves.

In addition to the effects mentioned above, cognitive functions are also affected by physical activity. When the literature is reviewed, it is seen that there are many studies conducted with children and elderly groups on the relationship between physical activity and cognitive functioning. However, studies examining this relationship in young adults are limited.

It has been proven by studies that physical activity has positive effects on both our physical and psychological health. However, it has an important place in the development of cognitive functions in every age group.

Studies on the correlation between physical activity level and cognitive function also show differences in terms of the tested aspect of cognitive function and test method (Etner et al., 2006; Padulo et al., 2019). In recent studies, academic achievement is considered as an indicator of cognitive functions.

In this study, it was aimed to reveal the correlation between the physical activity levels and cognitive performance of university students between the ages of 18-25, and it was also aimed to raise social awareness about physical activity in our country, and to emphasize physical activity as a factor that supports success in education life and to encourage research on this subject.

For this purpose, a total of 83 volunteer participants, 55 women and 28 men, were included in the study. The ages of the participants vary between 18-25. The International Physical Activity Questionnaire (IPAQ), developed by Craig et al. (2003), was applied to measure the physical activity levels of the participants. In addition, using the Stroop task developed by John Ridlet Stroop (1935), inferences were made about the speed of information processing and the effectiveness of managerial cognitive functions.

Participants started the tasks on their personal computers. Before the task, participants are expected to respond to the demographic information form. After the demographic form, the IPAQ scale was filled and then the Stroop task was completed.

This study is a descriptive study conducted in a correlational design. Quantitative methods were used in the analysis of the data. 3x3 ANOVA analysis was used to measure the effect of physical activity level on correct response rate. Greenhouse-Geisser corrections have been applied as required. After calculating the Stroop effect, a 3-factor ANOVA analysis was performed on this effect. The correlation between MET values and the stroop effect was also included in the analysis. In the analysis of the Stroop effect and MET values, participants with negative stroop values were filtered out. JASP 0.14. 1.0 (Jasp, 2018) was used for analysis.

ANOVA results show that the task condition has a significant effect on the correct response rate. The correct response rate in the control and congruent condition is higher than the incongruent condition. Observation of the expected Stroop Effect indicates that the experiment is valid and reliable, even though it was conducted over the Internet. The main effect of physical activity and the joint effect of physical activity and task condition do not have a significant effect on the correct response rate.

As a result of the ANOVA test, the Stroop Effect phenomenon was observed with a significant delay in response times in the incongruent condition. Response times in the control and congruent condition are faster than in the incongruent condition. The effect of physical activity on the stroop effect is not significant. Considering the relationship between MET and Stroop Effect, it is observed that the Stroop Effect tends to decrease as MET increases, but this relationship is not significant.

As a result, a linear correlation could not be determined in the relationship between the physical activity levels of university students aged 18-25 and their cognitive performance evaluated using the Stroop Test. The inadequacy in the number of samples and the non-homogeneous distribution of the groups may have led to this result.

In the study, the questionnaire method used to determine physical activity levels is based on subjective data. This may have affected the correlation results. In this context, we recommend conducting experimental studies under observation, as it may yield more objective results.

The most important limitations of this study can be mentioned, firstly, the collection of data during the curfew and secondly, the collection of data online. With similar samples and similar measurements, the study can be renewed at a time when there is no curfew. Instead of collecting data on online platforms, studies can be conducted with tasks that the participants can complete directly on the computer.

As a result, in this study, a linear correlation could not be determined between the physical activity levels of university students and their cognitive performance. However, the positive effects of physical activity on health are based on scientific research and evidence. Further studies involving more cases are needed on this subject.

Kaynakça / References

- Acevedo, A. and Loewenstein, D. A. (2007). Nonpharmacological cognitive interventions in aging and dementia. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*, 20(4), 239–249. <https://doi.org/10.1177/0891988707308808>.
- Ardıç, F. (2014). Egzersizin Sağlık Yararları. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 60(September), 9–S14. <https://doi.org/10.5152/tftrd.2014.33716>.
- Aslan, U. B., Livanelioğlu, A. ve Aslan, Ş. (2007). Fiziksel aktivite düzeyinin üniversite öğrencilerinde iki farklı yöntemle değerlendirilmesi. 18(1), 11–19.
- Bamidis, P. D., Vivas, A. B., Styliadis, C., Frantzidis, C., Klados, M., Schlee, W., Siountas, A. and Papageorgiou, S. G. (2014). A review of physical and cognitive interventions in aging. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 44, 206–220. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.03.019>.

- Basso, J. C. and Suzuki, W. A. (2017). The Effects of Acute Exercise on Mood, Cognition, Neurophysiology, and Neurochemical Pathways: A Review. *Brain Plasticity*, 2(2), 127–152. <https://doi.org/10.3233/BPL-160040>.
- Bayar, P. ve Çakaloğlu, E. (2018). Çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar çerçevesinde aerobik egzersiz, fiziksel aktivite ve yönetici işlevler. *Sporometre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(2), 6–15.
- Bilgin, E., Bulca, Y. ve Demirhan, G. (2020). Fiziksel Aktivite Düzeyi, Fiziksel Uygunluk, Akademik Başarı ve Akademik Benlik Kavramı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 45(202), 311–325. <https://doi.org/10.15390/EB.2020.8343>.
- Chang, Y., Chu, C., Wang, C., Wang, Y., Song, T., Tsai, C. and Etnier, J. L. (2015). Dose–Response Relation between Exercise Duration and Cognition. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 47(1), 159–165. <https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000000383>.
- Chang, Y. K., Labban, J. D., Gapin, J. I. and Etnier, J. L. (2012). The effects of acute exercise on cognitive performance: A meta-analysis. *Brain Research*, 1453, 87–101. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2012.02.068>.
- Craig, C.L., Marshall, A.L., Sjöström, M., Bauman, A.E., Booth, M.L., Ainsworth, B.E., Pratt, M., Ekelund, U. and Yngve, A. (2003). International physical activity questionnaire (IPAQ): A comprehensive reliability and validity study in twelve countries. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, 35(8), 1381–1395.
- Ergun, M. (2013). Yaşlılık ve Egzersiz. *Spor Hekimliği Dergisi*, 48(4), 131–138.
- Etnier, J. L., Nowell, P. M., Landers, D. M. and Sibley, B. A. (2006). A meta-regression to examine the relationship between aerobic fitness and cognitive performance. *Brain Research Reviews*, 52(1), 119–130. <https://doi.org/10.1016/j.brainresrev.2006.01.002>.
- Kargun, M., Togo, O. T., Biner, M., Pala, A. ve Kizar, O. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeylerinin İncelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 61–61. <https://doi.org/10.22396/sbd.2016.6>.
- Lambourne, K. and Tomporowski, P. (2010). The effect of exercise-induced arousal on cognitive task performance: A meta-regression analysis. *Brain Research*, 1341, 12–24. <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2010.03.091>
- Padulo, J., Bragazzi, N. L., De Giorgio, A., Grgantov, Z., Prato, S. and Ardigo, L. P. (2019). The Effect of Physical activity on cognitive performance

- in an Italian elementary school: Insights from a pilot study using structural equation modeling. *Frontiers in Physiology*, 10, 1–9. <https://doi.org/https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphys.2019.00202/full>.
- Öztürk, M. (2005). Üniversitede eğitim-öğretim gören öğrencilerde uluslararası fiziksel aktivite anketinin geçerliliği ve güvenilirliği ve fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Savci, S., Öztürk, M., Arıkan, H., Ince, D. I. ve Tokgözoğlu, L. (2006). Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*, 34(3), 166–172.
- Wang, C. K. J. and Biddle, S. J. H. (2001). Young People's motivational profiles in physical activity: A cluster analysis is there on a graduate scholarship from Nanyang Technical University in Singapore. *Exercise Psychology Journal of Sport & Exercise Psychology*, 23, 1–23.
- Stroop, J. R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 18(6), 643–662. <https://doi.org/10.1037/h0054651>.
- MacLeod, C. M. (1991). Half a century of research on the Stroop effect: An integrative review. *Psychological Bulletin*, 109(2), 163–203. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.109.2.163>.
- Mathôt, S., Schreij, D. and Theeuwes, J. (2012). OpenSesame: An open-source, graphical experiment builder for the social sciences. *Behavior Research Methods*, 44(2), 314–324. doi:10.3758/s13428-011-0168-7.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Tekkuş, B. (2021). Genç yetişkinlerde fiziksel aktivite ve bilişsel performans arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5699–5714. DOI: 10.26466/opus.932629.

Hızla İlgili ÖSS Matematik Testi Soru İfadelerinin Kavram Yanılgıları Açısından İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus. 915505

*

Ali Yıldız*

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum/Türkiye
E-Posta: ayildiz@atauni.edu.tr ORCID: [0000-0001-6241-2316](https://orcid.org/0000-0001-6241-2316)

Öz

Çalışmanın amacı, ÖSYM tarafından yapılan Öğrenci Seçme Sınavlarındaki (ÖSS) matematik testinde yer alan hızla ilgili soru ifadelerini kavram yanılgıları açısından incelemektir. Çalışma, bir doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, nitel araştırmalarda veri toplamak için tek başına kullanılabilir. Çalışmada ÖSYM'nin gerçekleştirdiği Öğrenci Seçme Sınavlarında kullanılan matematik testi sorularını ve çözümlerini içeren dokümanlar, betimsel analiz yaklaşımına göre incelenmiştir. Çalışma için seçilen sekiz soru ifadesi ile çözümleri arasında genelde çelişkiler oluşturan açıklama ve işlemler bulunmaktadır. Soruların hız niceliğine göre sorulması ve sürat niceliği sorulmuş gibi işlem yapılarak çözülmesi bu iddiayı doğrulamaktadır. ÖSYM'nin Öğrenci Seçme Sınavlarında (2001-2009) kullandığı hızla ilgili soruların ifadelerinde yer alan sözcüklerin kavram yanılgılarına yol açabilecek düzeyde bilimsellikten uzak ve "kavram yanılgıları" düşünülmeden kullanıldıkları söylenebilir. Matematik öğretmen adaylarına lisans programlarında verilen fizik derslerinde; yol, yer değiştirme, sürat ve hız niceliklerinin öğretimi bu çalışmanın giriş kısmında verildiği gibi uygun soru örnekleri üzerinde gösterilerek yapılması o niceliklerle ilgili kavram yanılgılarının oluşmasını veya var olanların sürdürülmesini zorlaştırarak engelleyebilir.

Anahtar Kelimeler: Hız, ÖSS matematik soruları, Kavram yanılgıları, Doküman incelemesi.

An Examination on Misconceptions in the Statements Regarding Velocity in the ÖSS Mathematics Test Questions

*

Abstract

The purpose of the study is to examine the questions about speed in the mathematics test of the Student Selection Examination (ÖSS) conducted by ÖSYM in terms of misconceptions. The study is a document review. Document analysis can be used alone to collect data in qualitative research. In the study, documents containing the mathematics test questions and solutions used in the Student Selection Examinations conducted by ÖSYM were analyzed according to the descriptive analysis approach. There are generally contradictory explanations and operations between the eight-question question statements chosen for the study and their solutions. Asking the questions according to the velocity quantity and solving them by acting as if the speed was asked, confirms this claim. It can be said that the words in the expressions of the questions about the velocity used by ÖSYM in the Student Selection Exams (2001-2009) are far from being scientific at a level that may lead to misconceptions and are used without thinking of "misconceptions". Teaching the quantities of distance, displacement, velocity, and speed in physics lessons given to prospective mathematics teachers in undergraduate programs by showing them appropriate question examples as given in the introduction part of this study may prevent misconceptions about those quantities or making it difficult to maintain the existing ones.

Keywords: *Velocity, OSS Math Questions, Misconceptions, Document Analysis.*

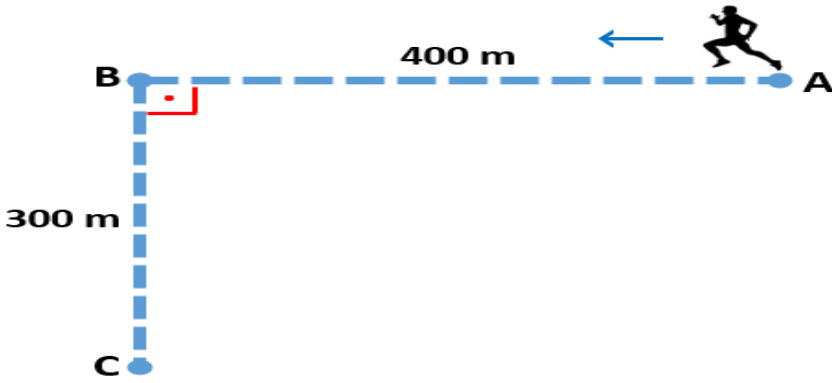
Giriş

İnsanoğlu ana dilini, en kısa zamanda ve en kalıcı şekilde öğrenir (Rancière, 2015, s.13). Bu avantaja rağmen dil konusu, zor ve karışıktır. Lev Vygotsky, çocukların dil ve deneyimleri yoluyla buldukları sosyal çevreleriyle etkileşerek öğrendiklerini, eğer sosyal çevre ve içindeki bireyler yeterli düzeyde eğitilmiş ise oluşacak etkileşimin çocukların bilişsel gelişimini hızlandırabileceğini iddia etmektedir (Bağcı Kılıç, 2001). Öğrenciler genelde sosyal çevrelerinde öğrendikleri ve kendileri için anlamlı buldukları dili kullanmaktadırlar. Öğrenciler tarafından anlamlı bulunan dil; bilimsel dokümanlarda, toplantılarda ve sınıflarda kullanılan dilden farklı olabilir. O nedenle bu duruma karşı tedbir alınmalı eğer seyirci kalırsa kavramsal değişim gerçekleşmeyebilir (Gunstone and Watts, 1985) ve hatta yeni kavram yanılgılarının oluşması söz konusu olabilir. Kısacası konuşulan dil ile bilimsel dilin farklı olması, kavram yanılgılarının oluşmasının sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

Bazı araştırmalarda (Yıldız, 2016; Yıldız, 2017a; Yıldız, 2017b; Yıldız, 2018a; Yıldız, 2018b) ortaya konan bulgulara göre kütle ile ağırlığın, yol ile yer değiştirmenin ve sürat ile hızın öğretmen adayları tarafından eş anlamlı sözcükler gibi kullanıldıkları ifade edilmektedir. Her fizik konusyla ilgili yaygın bilinen kavram yanılgılarının bir listesinin verildiği, açıklandığı ve tartışıldığı bir dokümanda (Güneş, vd., 2017); ışık için hızın ve süratin aynı anlamda kullanıldığı belirtilmektedir (Yıldız, 2017c). Oysa ışığın boşlukta sürati olarak bilinen ve sayısal değeri 3×10^8 m/s olan "c" sabiti ($c=3 \times 10^8$ m/s), ışığın boşlukta yayılma hızının büyüklüğüdür yani sayısal değeridir; ışığın hızı değildir. Hız, vektörel bir niceliktir. Vektörel nicelikler için genelde sayısal değer ve birimle birlikte yön de belirtilir (Yıldız, 2020). Uluslararası niteliğe sahip fizikle ilgili ders kitaplarının (Young, Freedman and Ford, 2009; Serway and Beichner, 2010; Halliday, Resnick and Walker, 2014; Mazur, 2015) Türkçeye çevirisinde ışığın boşlukta yayılma sürati olan sabitin ($c=3 \times 10^8$ m/s), genelde ışığın boşlukta yayılma hızı olarak tercüme edilmesi hızla ilgili kavram yanılgılarının diğer bir sebebi olarak görülebilir.

Bilim insanlarının görüşleri, öğrencilere; kendi mevcut görüşlerinden daha az anlaşılabilir, daha az mantıklı ve daha az verimli görünebilir (Osborne, Bell and Gilbert, 1983). Bu durum öğrencilerin fen bilimlerini veya

fiziği öğrenmelerinde engelleyici temel bir sorundur. Bir kavramı açıklamak için kullanılan örnekler bazen öğrencilere tamamiyle farklı bir anlam iletebilir ve gerçek sonucun beklenen sonuçtan farklı olmasına neden olabilir (Anderson, 1986). O nedenle kavramları, doğru anlaşılır ve yanlışlara sebep olmayacak örneklerle anlatmak önemli ve isabetli bir tercihtir. Günlük hayatta karşımıza çıkabilecek bir örnek üzerinden yol ile yer değiştirme ve sürat ile hız niceliklerinin farklılıkları, kolay anlaşılır bir şekilde ortaya konulabilir.

Şekil 1. Bir sporcunun antrenman yaptığı özel bir parkur

Bir sporcunun özel bir parkurda (Şekil 1) A noktasından başlayarak aynı tempoda durmaksızın koştuğunu ve 200 saniyede C noktasına vararak antrenmanını tamamladığını varsayalım. Sporcunun C noktasına vardığı anda aldığı yolun, yaptığı yer değiştirmenin, ortalama süratünün ve ortalama hızının büyüklüğü nedir, hesaplayınız?

Sorunun çözümü için yapılacak açıklama ve hesaplamalar, yol ile yer değiştirme ve sürat ile hız niceliklerinin temel farklılıklarının ortaya konulmasını ve aynı zamanda kavram yanlışlarını içermeyecek şekilde doğru anlaşılmasını sağlayabilir.

Şekil 2. Özel bir parkurda aynı tempoda durmaksızın koşan sporcunun hedefe varması

Sporcu, C noktasına vardığında koştuğu mesafe (yeşil renkli parkurun uzunluğu) alınan yolu verir.

Alınan Yol=400 m+300 m= 700 metre.

Yer değiştirme vektörü ($\Delta\vec{x}$), hareketlinin harekete başladığı noktadan (ilk konumundan) en son bulunduğu noktaya (son konumuna) çizilen vektördür. Pisagor bağıntısı kullanılarak yapılan yer değiştirmenin büyüklüğü (kırmızı renkli vektörün uzunluğu), $(300)^2 + (400)^2 = (\Delta x)^2$ işlemi yapılarak $\Delta x = 500$ metre olarak hesaplanır.

$$\text{Ortalama Sürat} = \frac{\text{Toplam yol}}{\text{Toplam zaman}} = \frac{700 \text{ m}}{200 \text{ s}} = 3,5 \text{ m/s}$$

$$\text{Ortalama Hız} = \frac{\text{Yer değiştirme}}{\text{Zaman}} = \frac{\Delta x}{\Delta t} = \frac{500 \text{ m}}{200 \text{ s}} = 2,5 \text{ m/s}$$

Yapılan çözüm incelendiğinde başlangıçta ortalama sürat ile ortalama hızın büyüklüğü için hesaplanan sayısal değerlerin farklı olmasının nedeni olarak yol ile yer değiştirmenin büyüklüğü için bulunan değerlerin farklı olması gibi düşünülebilir. Fakat asıl neden yol ile yer değiştirme gibi sürat ile hızın farklı nicelikler olmasıdır. Şimdi sporcunun sadece B noktasına kadar koştuğunu ve B'ye geldiğinde antrenmanını bitirdiğini varsayalım. Sporcu A noktasından B noktasına (köşesine) geldiğinde alınan yol ile yapılan yer değiştirmenin büyüklüğü eşit olduğundan (400 m) ortalama sürat ile ortalama hızın büyüklükleri de eşit hesaplanır. Ancak yol ile yer değiştirmenin büyüklüklerinin eşit olması veya hesaplanması, onları aynı nicelik yapmaz. Çünkü özünde yol skaler, yer değiştirme vektö-

rel bir büyüklüktür. Skaler büyüklükler, bir sayısal değer (700) ve bir birimle (metre) tamamen tanımlanabilir. Fakat vektörel büyüklüklerin tamamen tanımlanabilmesi için bir sayısal değer ve bir birimle birlikte yönlerinin de belirtilmesi gerekir (Yıldız, 2017a). Sürat ile hızın büyüklükleri eşit veya farklı hesaplanabilir ama her iki durumda da bu nicelikler farklıdır. Benzer şekilde sürat skaler, hız ise vektörel bir niceliktir. Ortalama sürat hesaplanırken yol, ortalama hızın değeri hesaplanırken yer değiştirmenin büyüklüğü esas alınır. Sürat ile hızın birimleri aynıdır (m/s).

Çalışmanın amacı

Çalışmanın amacı, ÖSYM tarafından yapılan Öğrenci Seçme Sınavlarında (ÖSS) matematik testinde yer alan hızla ilgili soru ifadelerini kavram yanılgıları açısından incelemektir.

Yöntem

Çalışma, bir doküman incelemesidir. Nitel araştırmaların bulguları genelde yapılan görüşme ve gözlemler ile incelenen dokümanlardan toplanan verilerle sağlanmaktadır (Merriam, 2013). Katılımcıların görüşmeler için gönüllü-istekli olmamaları veya uygun zaman bulunmaması ya da kayıt için kullanılan cihazların onlarda bazı rahatsızlıklara neden olması, dokümanların incelenmesini daha avantajlı veya zorunlu kılabilir. Bir diğer husus dokümanlara ulaşılmasının zaman ve para bakımından daha ekonomik ve kolay olması genelde doküman incelemelerinin gözlem ve görüşmelere tercih edilme sebebi olmaktadır. Alanında uzman kişiler tarafından gözden geçirilmiş, orijinalliği kontrol edilmiş, düzenlenmiş, organize edilmiş; ders kitapları, örgütsel dokümanlar, yıllık veya bilimsel çalışma raporları, lisansüstü tezler ve yayınlanmış makaleler gibi dokümanların her biri veri kaynağı olabilir. Belirtilen dokümanların nitel araştırmalarda kullanılması geçerliliğin ve güvenilirliğin artmasına katkıda bulunarak istenen desteği sağlayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Çalışmada ÖSYM'nin gerçekleştirdiği Öğrenci Seçme Sınavlarında kullanılan matematik testi soruları ve matematik testi sorularının çözümlerini içeren dokümanlar, betimsel analiz yaklaşımına göre incelenmiştir.

Bulgular

ÖSYM tarafından yapılan Öğrenci Seçme Sınavlarında (ÖSS) matematik testinde yer alan hızla ilgili sorular arasından seçilerek aşağıda verilen sekiz soru (2001-2009), ÖSYM'nin basın kopyasından alınarak bu çalışma için incelenmiştir.

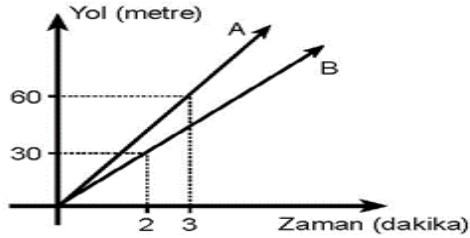
A ve B kentleri arasındaki yolun $\frac{1}{3}$ ünde onarım yapılmaktadır. Yolun düzgün kısmında saatte v km hızla giden bir araç, onarım olan kısmında saatte $\frac{v}{4}$ km hızla gitmiştir.

Bu koşullarda A ile B kentleri arasındaki yolun tamamını 12 saatte giden bu araç, onarım yapılan kısmı kaç saatte gitmiştir?

- A) 3 B) 4 C) 6 D) 8 E) 9

Şekil 3. ÖSYM tarafından 2001 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Sabit hızla giden A ve B hareketlilerinin yol-zaman grafiği aşağıdaki gibidir.

Bu iki hareketli, çevre uzunluğu 30 metre olan dairesel bir pistte aynı noktadan, aynı anda ve aynı yönde, grafikteki hızlarıyla hareket etseler hareketlerinden kaç dakika sonra ilk kez yan yana gelirler?

- A) 7 B) 6 C) 5 D) 4 E) 3

Şekil 4. ÖSYM tarafından 2001 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Uzunlukları sırasıyla 1 km ve 900 m olan iki tünelden, birincinin bitiş noktasıyla ikincinin başlangıç noktası arasındaki uzaklık 14 km dir.

Uzunluğu 100 m, saatteki hızı 80 km olan bir tren, birinci tünele girdiği andan kaç dakika sonra ikinci tünelden tamamen çıkar?

- A) 12 B) 15 C) 16 D) 18 E) 20

Şekil 5. ÖSYM tarafından 2002 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Hızları saatte 80 km ve 120 km olan iki araç A kentinden B kentine doğru aynı anda hareket ediyor. Hızlı olan araç B ye varıp hiç durmadan geri dönüyor ve C noktasında diğer araçla karşılaşılıyor.

Buna göre, $\frac{|BC|}{|AC|}$ oranı kaçtır?

- A) $\frac{1}{2}$ B) $\frac{1}{3}$ C) $\frac{2}{3}$
D) $\frac{1}{4}$ E) $\frac{3}{4}$

Şekil 6. ÖSYM tarafından 2003 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Aralarındaki yol 450 km olan A ve B kentlerinden aynı anda, sabit hızla birbirine doğru hareket eden iki araç 2,5 saat sonra karşılaşılıyor.

Bu iki araçtan birinin hızı değiştirilmediğine göre, diğerinin saatteki hızı kaç km artırılırsa karşılaşma, hareketten 2 saat sonra gerçekleşir?

- A) 25 B) 30 C) 35 D) 40 E) 45

Şekil 7. ÖSYM tarafından 2003 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Sabit bir hızla yürüyen İrem, evden okula giderken yolun $\frac{1}{3}$ ünü yürüdüğünde matematik defterini yanına almadığını fark ediyor.

İrem yoluna devam ederse dersin başlamasından 4 dakika önce, eve dönerek defterini alıp tekrar yola çıkarsa dersin başlamasından 4 dakika sonra okula varacağına göre, ev ile okul arasını kaç dakikada almaktadır?

(Dönüşlerdeki zaman kayıpları önemsenmeyecektir.)

- A) 10 B) 12 C) 14 D) 15 E) 16

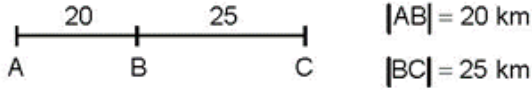
Şekil 8. ÖSYM tarafından 2007 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

Bir araç, iki kent arasındaki yolu saatte ortalama 60 km hızla gidip, hiç mola vermeden saatte ortalama 80 km hızla dönerek yolculuğu 7 saatte tamamlıyor.

Bu iki kent arasındaki uzaklık kaç km dir?

- A) 240 B) 280 C) 300 D) 320 E) 360

Şekil 9. ÖSYM tarafından 2006 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

A kentinden hareket eden bir araç, saatte ortalama 60 km hızla giderek a dakikada C kentine varıyor.

Bu araç, B kentine kadar saatte ortalama 40 km hızla gitseydi yine toplam a dakikada C kentine varmak için B ile C arasındaki yolu saatte ortalama kaç km hızla gitmeliydi?

- A) 75 B) 80 C) 90 D) 100 E) 105

Şekil 10. ÖSYM tarafından 2009 yılında yapılan sınavda sorulan ÖSS matematik sorusu

ÖSYM tarafından yapılan sınavlarda (ÖSS) kullanılan ve yukarıda verilen hızla ilgili sorular incelendiğinde onları hazırlayan veya kontrol ederek onay veren matematikçilerin; yol, yer değiştirme, sürat ve hız nicelikleri hakkında kavram yanlışlarına sahip oldukları söylenebilir. Soru ifadelerinde “hız”, “ortalama hız” veya “sabit hız” kavramlarının yer alması ama uzman matematikçilerin yaptığı çözümlerin (Gümüş, 2013) “sürat”, “ortalama sürat veya “sabit sürat” kavramlarına göre yapılması iddiayı doğrulamaktadır.

Yol ile yer değiştirme ve sürat ile hız arasındaki farklılıkları bilen bir matematikçi grafik ile ilgili soruyu Şekil 4’de verildiği gibi ifade etmez. Dairesel bir parkurda koşan veya dairesel bir yolda hareket eden bir nesnenin hızının sabit kalması mümkün değildir. Çünkü hareketli aynı büyüklükte (değerde) bir hızla hareket etse bile yörüngesinden dolayı hareketin yönü yani hız vektörünün yönü sürekli değişir ve yönün değişmesi nedeniyle hızı sabit kalmaz, o da değişir. Ve hatta bu hız değişimi bir merkezci ivmenin oluşmasına neden olur. Hızın sabit kalması demek hem hızın sayısal değerinin hem de yönünün aynı kalması demektir (Yıldız, Büyükkasap ve Günel, 2011; Yıldız, 2014; Yıldız, 2017a). Ayrıca tartışılan bu soru ile çalışma için seçilen diğer sorularda sabit hızın sabit süratle karıştırıldığı ve onun yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yıldız (2017a) çalışmasında Şekil 6’da verilen sorunun ifadesi ile uzman matematikçiler tarafından çözümü için yapılan açıklamaların (Gümüş, 2013) çeliştiğini belirtmektedir. Çünkü dikkatli bir inceleme ile sorunun kurulumunda 80 km/saat ve 120 km/saat değerlerinin araçların hızları olarak verildiği ancak çözümünde araçların ortalama süratleri kabul edilerek veya alınarak işlem yapıldığı görülmektedir.

Aslında bu çalışmada incelenmek üzere seçilen soruların genelinde bazı niceliklerin doğru kullanılmadığı söylenebilir. Kavram yanlışlarına neden olabileceği düşünülen bu niceliklerin doğru kullanılması önemlidir. Genel olarak “hız” yerine “sürat”, “ortalama hız” yerine “ortalama sürat” ve “sabit hız” yerine “sabit sürat” sözcüklerinin kullanılması soru ifadelerinde uygun görülmeyle kavram yanlışlarına yol açabileceği iddia edilen sıkıntıları veya olumsuzlukları giderebilir. Böylece soru ifadesi (soruda istenen) ile çözümü arasındaki doğru bağlantı (uyum) sağlanacağından kavram yanlışlarının oluşmasına veya var olan yanlışların sürdürülmesine veya pekişmesine sebep olma durumu engellenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışma için incelenmek üzere seçilen sekiz soru ifadesi ile çözümleri arasında genelde çelişkiler oluşturan açıklama ve işlemler bulunmaktadır. Soruların hız niceliğine göre sorulması ve sürat niceliği sorulmuş (istenmiş) gibi işlem yapılarak çözülmesi bu iddiayı doğrulamaktadır. ÖSYM'nin ÖSS sınavlarında (2001-2009) kullandığı hızla ilgili soruların ifadelerinde yer alan sözcüklerin kavram yanılgılarına yol açabilecek düzeyde bilimsellikten uzak ve “kavram yanılgıları” düşünülmeden hazırlandıkları söylenebilir. ÖSYM bünyesinde hız kavramıyla ilgili matematik sorularını hazırlayan ve kontrolünü yaparak onaylayan uzmanların kavram yanılgısı endişesi taşımadıkları veya göz önünde bulundurmadıkları görülmektedir.

Bu çalışma için incelenen hızla ilgili matematik soru ifadeleri ve çözümleri birlikte düşünüldüğünde ulaşılan bulgular, yapılan çalışmalarda (Arons, 1990; Borghi, De Ambrosis and Massara, 1993; Yıldız, Büyükkasap and Günel, 2011; Yıldız, 2014; Yıldız, 2016; Yıldız, 2017a; Yıldız, 2017b; Yıldız, 2018a; Yıldız, 2018b) ortaya konulan sonuçlar tarafından genelde desteklenmektedir.

Kavram yanılgılarının giderilmesi süreci, zor ve uzun zaman aldığı için sabırlı olmayı gerektirir. Bu nedenle ÖSYM'nin oluşturduğu uzman gruplar tarafından matematik ve fizik başta olmak üzere diğer bütün alanlarda soru bankaları için kullanılması düşünülen soruların dil ve bilimsel içerik gibi birçok bakımdan kontrol edilerek, onaylandığı bilinmektedir. Uzman grupların soru havuzlarında bulunmak üzere incelemeye aldıkları soruların, “soru ifadelerini” dil ve bilimsel içerik gibi kıstaslara ilaveten “kavram yanılgısı” kriterini de düzeltmelere dâhil etmelerinde yarar görülmektedir. Ayrıca matematik öğretmen adaylarına lisans programlarında verilen fizik derslerinde; yol, yer değiştirme, sürat ve hız niceliklerinin öğretimi bu çalışmanın giriş kısmında ele alındığı gibi uygun soru örnekleri üzerinde gösterilerek yapılması o niceliklerle ilgili kavram yanılgılarının oluşmasını veya var olanların sürdürülmesini zorlaştırarak engelleyebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**An Examination on Misconceptions in the
Statements Regarding Velocity in the ÖSS Mathe-
matics Test Questions**

*

Ali Yıldız

Atatürk University

The aim of the study is to examine the questions on velocity in the mathematics test in the Student Selection Examinations conducted by ÖSYM in terms of misconceptions. The study is a document review. Documents such as textbooks, organizational documents, annual or scientific study reports, postgraduate theses, and published articles, which have been reviewed by experts in their field, whose originality has been checked, can be a source of data. The use of the specified documents in qualitative research can provide the desired support by contributing to the increase in validity and reliability (Yıldırım and Şimşek, 2018). In the study, documents containing the mathematics test questions and solutions used in the Student Selection Examinations conducted by ÖSYM were analyzed according to the descriptive analysis approach. When the questions about the velocity used in the exams (ÖSS) conducted by the ÖSYM are examined, it can be said that the mathematicians who prepared them or gave approval by checking them had misconceptions about the quantities of distance, displacement, velocity and speed. The reason is that the concepts of "velocity", "average velocity" or "constant velocity" are included in the question statements, but the solutions made by expert mathematicians (Gümüş, 2013) are made according to the concepts of "speed", "average speed or" constant speed "confirms the claim.

A mathematician who knows the difference between distance and displacement and speed and velocity does not express the question about the graph as given in Figure 4. The velocity of an object running on a circular track or moving on a circular path is not possible to remain constant because even if the moving object moves with the same speed (value), the direction of motion, i.e. the direction of the velocity vector, constantly changes due to its trajectory and its speed does not remain constant due to the change of direction. And even this change in velocity causes the

formation of centripetal acceleration. Staying constant means that both the numerical value and the direction of the speed remain the same (Yıldız, Büyükkasap and Günel, 2011; Yıldız, 2014; Yıldız, 2017a). In addition, it is understood that in this question discussed and other questions selected for the study, constant velocity was confused with constant speed and used instead.

In fact, it can be said that some quantities are not used correctly in general of the questions chosen to be examined in this study. It is important to use these quantities correctly, which are thought to cause misconceptions. In general, the use of words "speed" instead of "velocity", "average speed" instead of "average velocity" and "constant speed" instead of "constant velocity" may be considered inappropriate in question expressions and may eliminate the alleged problems and negativities that may lead to misconceptions. Thus, since the correct connection (harmony) between the question statement (requested in the question) and its solution will be provided, the occurrence of misconceptions or causing existing misconceptions to be maintained or reinforced can be prevented.

It can be said that the words in the statements of the questions about the velocity used by the ÖSYM in the ÖSS exams (2001-2009) are far from being scientific at a level that may lead to misconceptions and are used without thinking of "misconceptions". It is observed that the experts who prepared and checked and approved mathematical questions related to the concept of velocity within the body of ÖSYM do not have any concern for the misconception or take it into consideration. Considering the velocity-related mathematical question expressions and their solutions together for this study, the findings obtained in the studies (Arons, 1990; Borghi, De Ambrosis and Massara, 1993; Yıldız, Büyükkasap and Günel, 2011; Yıldız, 2014; Yıldız, 2016b; Yıldız, 2017a) is generally supported by the results demonstrated. The process of eliminating misconceptions requires patience as it is difficult and time consuming. For this reason, it is known that the questions that are considered to be used for question banks in all other fields, especially mathematics and physics, are checked and approved in many aspects such as language and scientific content by expert groups formed by ÖSYM. It would be beneficial for expert groups to add the criterion of "question sentences" in the questions they consider in question pools in many criteria such as language and scientific content as well

as "misconceptions" in their corrections. In addition, teaching the quantities of distance, displacement, velocity, and velocity in physics lessons given to prospective mathematics teachers in undergraduate programs by showing them the appropriate question examples as given in the introduction part of this study may prevent misconceptions about those quantities or making it difficult to maintain the previously formed ones.

Kaynakça / References

- Anderson, B. (1986). The experiential gestalt of causation: A Common core to pupils' preconceptions in science. *European Journal of Science Education*, 8(2), 155-171.
- Arons, A. B. (1990). *A guide to introductory physics teaching*. New York: John Wiley.
- Bağcı Kılıç, G. (2001). Oluşturmacı fen öğretimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 7-22.
- Borghı, L., De Ambrosio, A. and Massara, C. I. (1993). Understanding average speed: A study on students aged 11 to 12 years. *Physics Education*, 28, 33-38.
- Gunstone, R. and Watts, M. (1985). Force and Motion. In R. Driver, E. Guesene & A. Tiberghien (eds), *Children's ideas in Science*. Milton Keynes. Philadelphia: Open University Press.
- Gümüş, O., (2013). *Konularına göre düzenlenmiş son 48 yılın matematik soruları ve çözümleri*. Ankara: A Yayınları Matbaacılık Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.
- Güneş, B., Ateş, S., Eryılmaz, A., Yürük, N., Özdemir, Ö. F., Kanlı, U., Serin, G., Üstün, U., Aygün, M., Gülçiçek, Ç., Çekiç Toroslu, S. ve Damlı, V. (2017). *Fizikte Kavram Yanılguları* (Ed.: Bilal Güneş). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Halliday, D., Resnick, R. and Walker, J., (2014). *Fiziğin Temelleri-1*. Dokuzuncu Baskıdan Çeviri (Çev.: Bülent Akınoğlu ve Murat Alev). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Mazur, E., (2015). *Principles & Practice Physics-1*, 1th Edition (Çev. Ed.: Abdullah Verçin ve Ali Ulvi Yılmaz). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danış. Tic. Ltd. Şti.
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative Research A Guide to Design and Implementation*. Tran. Ed.: S. Turan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Lmt. Şti.
- Osborne, R., Bell, B. and Gilbert, J. (1983). Science teaching and children's ideas of the world. *European Journal of Science Education*, 5(1), 1-14.

- ÖSYM, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2021, Şubat 1). ÖSYS geçmiş yıllarda çıkmış sorular. <https://www.osym.gov.tr/TR,15045/osys-cikmis-sorular.html> (Erişim tarihi: 01 Şubat 2021).
- Rancière, J. (2015). *Cahil hoca*. Çev.: Savaş Kılıç. İstanbul: Metis Yayınları.
- Serway, R.A. and Beichner, R.J., (2010). *Fen ve Mühendislik İçin Fizik-1*, Beşinci Baskıdan Çeviri (Çev. Ed.: Kemal Çolakoğlu). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, On birinci Baskı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A. Ş.
- Yıldız, A., Büyükkasap, E. ve Günel, M. (2011). Öğretmen adaylarının dairesel hareketi anlama düzeyleri. *Journal of Qafqaz University: Philology and pedagogy*, 32, 97-103.
- Yıldız, A. (2014). Öğretmen adaylarının “ $C=3.10^8$ m/s” sabitiyle ilgili görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28 Autumn II, 28, 13-21. Doi:10.9761/JASSS2474.
- Yıldız, A. (2016). A discussion on velocity–speed and their instruction. International Physics Conference at the Anatolian Peak, IOP Publishing. *Journal of Physics: Conference Series* 707(2016) 012040. p.1-7. Doi: <http://dx.doi.org/10.1088/1742-6596/707/1/012040>.
- Yıldız, A. (2017a). Sürat ve hız niceliklerinin öss matematik sorularında kullanılan anlamlarının tartışılması. *Qualitative Studies (NWSAQs)*, 12(3), 25-30. Doi:10.12739/NWSA.2017.12.3.E0033.
- Yıldız, A. (2017b). Öğretmen adaylarının skaler ve vektörel nicelikleri anlama düzeylerinin incelenmesi. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(3), 86-93. Doi:10.12739/NWSA.2017.12.3.1C0670.
- Yıldız, A. (2017c). Bir dokümanda kütle için belirtilen bir kavram yanılgısı hakkında yapılan bir betimlemenin tartışılması. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(3), 203- 208. Doi: 10.26579/jocress-7.3.13.
- Yıldız, A. (2018a). Elementary education students’ understanding levels of one dimensional motion and instructors’ predictions related to their responses. *European Journal of Education Studies*, 5(3), 26-36. Doi: 10.5281/zenodo.1438463.
- Yıldız, A. (2018b). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin vektörler konusunu anlama düzeyleri ve öğretim elemanlarının onların cevaplarına dair tahminleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(1), 273-282. Doi: 10.26579/jocress-8.1.18.
- Yıldız, A. (2020). Bilimsel çalışmaların başlığında yer alan araştırma ve inceleme sözcüklerinin doğru kullanılmasının tartışılması. *The Journal of Academic Social Science*, 111, 14-20. Doi:10.29228/ASOS.47160.

Young, H. D., Freedman, R. A. and Ford, A. L. (2009). *Sears and Zemansky's University Physics with Modern Physics*, 12th Edition (Çev. ed.: Hilmi Ünlü). İstanbul: Pearson Education Yayıncılık Ltd. Şti.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldız, A. (2021). Hızla ilgili ÖSS Matematik Testi soru ifadelerinin kavram yanlışları açısından incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5715-5730. DOI: 10.26466/opus.915505.

Endüstri 4.0 ve Ekonomiye Yansımaları Üzerine Algı Araştırması

DOI: 10.26466/opus.921971

*

Canan Sentürk*

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Isparta/Türkiye

E-Posta: canansenturk@sdu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7714-844X](https://orcid.org/0000-0001-7714-844X)

Öz

Bugün modern ekonomi, hem teorik hem de tarihsel gelişimin seyrinde kırılmalar ve/veya dönüşümlerle, toplumun gelişiminin tarihsel ve ekonomik eğilimlerini analize odaklanmaktadır. Sanayi Devrimi'yle başlayan yeniliğin uzun dalga döngülerinin endüstri 1.0'dan endüstri 4.0'a gelişimi yaratarak, üretim, tüketim, işgücü, eğitim ve teknolojinin hızla değiştiği, sektörler ve ülkeler arası bağlantıların farklılaştığı, dijitalleşmeyle eşgüdümlü yeni bir süreci tanımladığı düşünülmektedir. Endüstri 4.0 olarak adlandırılan süreç, gelişmiş teknoloji olanakları sayesinde üretimden kalkınmaya, pek çok alanda yarattığı etki bağlamında önem arz etmektedir. Bu bakımdan endüstri 4.0'ın tanımından doğan içerikler, özellikle ekonominin bütününe oluşturan yapı üzerinde entegrasyon sağlıyor olmasıyla, ekonomik alandaki etkinin büyüklüğüne de işaret etmektedir. Hem ekonomik kalkınmayı dengelemek hem de sosyal sorunları çözmek amacıyla, bilim ve teknolojiyi hem farklı endüstrilere hem de sosyal hayata dahil ederek pek çok ekonomik-toplumsal-sosyal zorluğu çözümlenebilen bir toplum hedefi açısından geleceğin toplumu olarak ifade edilebilecek genç nüfusun endüstri 4.0 algı düzeyinin önemi gündeme gelmektedir. Bu bağlamda çalışmada, endüstri 4.0 ve endüstri 4.0'ın ekonomideki yansımaları doğrultusunda algı oluşumunun belirlenmesi adına nitel desende bir çalışmayla, SDÜ İktisat bölümü yeni mezunlarına anket (yarı yapılandırılmış) uygulamasıyla ölçülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada elde edilen verilere dayanarak çağrışım burçları tekniğiyle ana kavramlar belirlenerek diğer kavramlarla aralarındaki ilişkinin ortaya konulmakta ve söz konusu kavramların birbirlerini birleştirici niteliğinin şematik gösterimi açısından da yöntem olarak olgu bilim deseni kullanılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre iş zekası, inovasyon, dijital dönüşüm, yapay zeka, girişimcilik, akıllı fabrika-üretim-ürün, eğitimde yenilikçi uygulamalar, Ar-Ge ve işbirliği gibi katılımcıların zihinlerinde öne çıkan kavramlar endüstri 4.0 ve ekonomiye yansımaları kapsamında yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelişme İktisatı, Endüstri 4.0, Sanayi Devrimleri, Algı Araştırması.

A Research of Perception on Industry 4.0 and Its Reflections to Economy

*

Abstract

Modern economics today focuses on the analysis of the historical and economic trends of the development of society, with breaks and/or transformations in the course of both theoretical and historical development. It is thought that the long-wave cycles of innovation that started with the Industrial Revolution created the development from Industry 1.0 to Industry 4.0, and that production, consumption, workforce, education and technology are changing rapidly, the connections between sectors and countries differ, and define a new process in coordination with digitalization. The process called Industry 4.0 is important in terms of its impact in many areas, from production to development, thanks to its advanced technology possibilities. In this respect, the contents arising from the definition of industry 4.0 indicate the magnitude of the impact in the economic field, especially as they provide integration on the structure that constitutes the whole of the economy. The importance of the industry 4.0 perception level of the young population, which can be expressed as the society of the future, is emerging in terms of a society that can solve many economic-social-social difficulties by integrating science and technology in both different industries and social life in order to balance economic development and solve social problems. In this context, the aim of this study is to measure the perception formation in line with industry 4.0 and its the economic reflections. The study was conducted in the qualitative design and the data was received by using a semi-structured interview survey to the new graduates of economics in SDU. In the study, based on the data obtained in the study, the main notions are determined with the connotation sign technique. Phenomenology is also used as a method in terms of revealing the relationship between them with other notion and the schematic representation of the unifying nature of these notions. According to the analysis results, the main notions of mind and concept minds in the study such as business intelligence, innovation, digital transformation, artificial intelligence, entrepreneurship, smart factory-production-product, innovative application in education, R&D and collaboration have been interpreted within the scope of industry 4.0 and its reflections in economy.

Keywords: Economics, Industry 4.0, Industrial Revolution, Research of Perception.

Giriş

Sömürgecilikten küreselleşmeye uzanan zaman diliminde dünya ekonomisi hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Söz konusu sürecin özellikle son dönemi ele alındığında dünya ekonomisinin yapısının uluslararası sermaye hareketleri, uluslararası ticaret ve üretim kalıpları ile yakından ilişkili olduğu gözlenmektedir. Bu hususta bilginin önemi, bilgiye durulan ihtiyaç bir kez daha gündeme gelmekte ve özellikle sanayi devrimi sonrası süreçte ülkelerin gelişimine ivme katan bir değer olarak görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu doğrultuda insanlık tarihi boyunca temel ve stratejik bir kaynak olarak bilginin kullanımı ve aktarımı, tarihin rutin akışında da kırılmalara neden olmakta; ekonomi alanı özelinde de en önemli kırılmalar bilgi ekonomisinin doğuşuyla yaşanmaktadır. Yine bu doğrultuda bilginin eksik, bilgi edinmenin ise maliyetinin olduğu; bilginin önemli asimetrilere sahip olduğu ve bu asimetri boyutunun da birey ve firmaların davranışları tarafından etkilendiği yönünde çıkarımlar söz konusudur. Bu ifadeler refah teorisi ve piyasa ekonomisinin temel nitelikleri gibi geçmişten miras kalan bilgi birikiminin ve düşüncesinin anlaşılmasını derinden etkilemenin yanı sıra ekonomik ve sosyal fenomenlerin izahını da sağlamaktadır. Bu bilgiler ışığında bilgi ekonomisi, dijital dönüşümün tetikleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi devrimlerinin evrimi, yaşamı kolaylaştırma isteğinin yanı sıra üretim kaynaklarının etkin kullanımı ile birlikte ekonomide tam istihdamı sağlamak amacının insanlığını dijital bir dönüşüme zorladığı düşünülmektedir. Bu arayışla birlikte, endüstri 4.0 kavramının ilk kez Almanya'da gerçekleşen Hannover Fuarında ucuz işgücü sebebiyle rekabetçi konumda olan ülkelere karşı, gelişen teknoloji ile birlikte yeniden güçleri ele almak amacıyla ortaya atıldığı düşünülmektedir.

Bugün modern ekonomi hem teorik hem de tarihsel gelişimin seyrinde kırılmalar ve/veya dönüşümlerle, toplumun gelişiminin tarihsel ve ekonomik eğilimlerini analize odaklanmaktadır. Teknolojinin hızla değiştiği, üretim sistemlerinin, tüketim kalıplarının, işgücünün, eğitimin, sektörler ve ülkeler arası bağlantıların farklılaştığı, dijitalleşmeyle eşgüdümlü bu yeni süreç, devrim niteliğinde bir geçişi zorunlu hale getirmektedir (Pozdnyakova, Golikov, Peters, Morozova, 2019). İnsanın üretim sistemindeki konumunun yeniden gözden geçirilmesini, üretim sürecinin

mutlak otomatikleştirilmesini, endüstriyel üretimin uzmanlaşmasını, olumsuz sonuçların ortadan kaldırılmasıyla eşzamanlı olarak küresel endüstriyel ağların oluşumunu öngören bir yapıyla endüstri 4.0 hızlı bir yön değişikliği yaratmaktadır (Popkova, 2019). Ayrıca makine ve insanın birlikte simbiyotik ürün gerçekleştirmeye yönelik eşi benzeri görülmemiş yeni tip üretimle operasyonel bir verimlilik üzerinde durulmaktadır (Yıldız, 2018). Bu açıdan, endüstri 4.0'ın, sadece modern küresel ekonominin gelişiminde bir eğilim değil, aynı zamanda geleceğin yapılandırılmasında stratejik bir bakış açısı sunduğunu kabul etmek gerekmektedir (Aleksiev, Buraeva, Kletskova, Rykhtikova, 2019). Endüstri 4.0 devrimi, tüm dünyayı sektörel sınırların ötesinde her anlamda etkilemektedir. Toplumun ve küresel ekonominin, tüm yönleriyle, gelişmiş dijital teknolojilerin merkezinde dönüşüme uğradığı/uğrayacağı düşünülmektedir (Schwab, 2016).

Endüstrinin devrimsel gelişiminin yanı sıra, insanlığın da benzer bir yapıda avcı-toplayıcı, tarım, endüstri ve bilgi toplumlarından geçerek beşinci evrede "toplum 5.0" olarak adlandırılan "akıllı toplum" a ulaştığı belirtilmekte ve hatta günümüzde "endüstri 4.0'ın toplum 5.0'a nasıl entegre edileceği" üzerine tartışmalar da her iki olgunun yakın ilişkisini pekiştirmektedir. "Teknoloji toplumlar tarafından bir tehdit olarak değil, bir yardımcı olarak algılanmalı" ilkesiyle şekillenen "akıllı toplum" (toplum 5.0), hem ekonomik kalkınmayı dengelemek hem de sosyal sorunları çözmek amacıyla, bilim teknolojiyi hem farklı endüstrilere hem de sosyal hayata dahil ederek çeşitli sosyal zorlukları çözebilen bir toplum oluşumuna işaret etmektedir. Bu açıdan geleceğin toplumu olarak ifade edeceğimiz genç nüfusun endüstri 4.0 algı düzeyinin önemi gündeme gelmekte ve yeni değer/hizmetleri kesintisiz olarak geliştirebilen, yaşamı daha uyumlu ve sürdürülebilir hale getirebilen bir toplum kurgusunda farkındalık seviyesi önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışma 3 ana bölümde kurgulanmaktadır. İlk bölümde tanım ve sürece odaklanılmakta, endüstri 4.0 veya bir diğer deyişle dördüncü sanayi devriminin ortaya çıkışı ekseninde, sürece itici güç sağlayan alanlar fiziksel ve dijital boyut incelenerek, ikinci bölümde sürecin ekonomiye yansımaları bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu etkileşim alanları ve yarattığı yansımalar sebebiyle, literatürdeki yeri de

yine bu kısımda incelenmektedir. Bu yeni devrimsel sürecin en genel etkisi 'güçlendirme-gelişim-sürdürülebilirlik' olguları iken, çalışmanın uygulama kısmında bu husus daha geniş bir perspektifte, hem ulusal/küresel ekonomi hem de (genç nüfusu simgeleyen üniversite mezunları ölçeğinde) bireylerin algıları açısından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla uygulama bölümünde, endüstri 4.0 ve endüstri 4.0'ın ekonomideki yansımaları doğrultusunda algı oluşumunun belirlenmesi adına, SDÜ iktisat bölümü yeni mezunlarına anket (yarı-yapılandırılmış) uygulamasıyla ölçülmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle endüstri 4.0 için zihin haritalarından ulaşılan bulgularla katılımcıların 'ikinci makine çağı' olarak adlandırılacak sürece ilişkin farkındalık düzeyi belirlenmektedir. Araştırmanın etik açıdan uygunluğunu sağlamak için gerekli izinler ve etik kurul raporu alınmıştır.

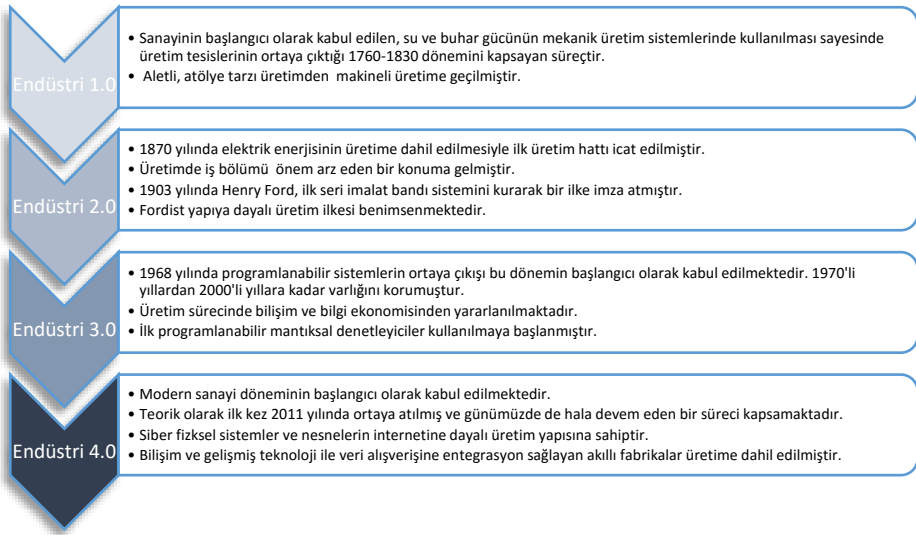
Endüstri 4.0 Tanım ve Süreci

Geleneksel sanayinin bilgisayar teknolojileri başta olmak üzere (bilgi ve iletişim temelli) yüksek teknolojiyle donatılması ve ağlarla desteklenmesi düşüncesinin yansıması olarak 'endüstri 4.0', ilk olarak 2011 yılında Almanya Hannover'de gerçekleşen sanayi fuarında anılmakla birlikte, 2016 yılında Dünya Ekonomik Forumu Davos 2016 toplantılarının ana gündem maddesi olmasıyla dünya kamuoyunda tanındı. Siber-fiziksel sistemler, bulut bilişim, nesnelerin interneti ve büyük veri ile bağlantılı olarak ele alınan endüstri 4.0'ın temel amacı esas itibarıyla hata payını sıfıra indirgeyen bir yaklaşımla daha yüksek derecede otomasyon elde etmek olarak ifade edilmektedir. Literatürde endüstri 4.0 olgusunun ana kapsamı ilk olarak Kagermann (2011)'e dayanmakta, söz konusu yayının 2013 yılında Almanya'da küresel ölçekte dördüncü sanayi devrimini inceleyen raporun temelini oluşturduğu bilinmektedir (Kagermann vd., 2016, s.5). Endüstri 4.0, en temel ifadeyle değer zinciri boyunca birbirleriyle özerk bir şekilde iletişim kuran cihaz ve teknolojilere dayalı üretim süreçlerinin organizasyonunu tanımlamakta, bu sayede geleceğin 'akıllı' fabrikası fiziksel dünyanın sanal bir kopyasını yaratmaktadır (Papachashvili, 2018, s.444).

Akıllı fabrikalar, nesnelerin interneti, siber fiziksel sistemler, bulut bilişim gibi kavramlarla endüstri 4.0 hayatlarımıza girmekle birlikte, bilgi

teknolojilerinin yaratım ve dönüşümünü de en iyi şekilde yansıtmaktadır. Yaşanan dönüşümle birlikte ortaya çıkan yeni kavramlar, önceki üç sanayi devrimi ile arasındaki en büyük farkı ortaya koymaktadır. Modern sanayinin gelişimiyle dördüncü sanayi devrimi süreci yalnızca üretim ve hizmet sektöründe değil aynı zamanda günlük yaşantılarda da değişim ve dönüşüme sebep olmaktadır. Elbette ki modern sanayinin başlangıcından önceki süreç, dördüncü sanayi devrimi olarak nitelendirilen endüstri 4.0 sürecinin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda ana hatlarıyla diğer üç endüstri devriminin aşamaları da önem arz etmektedir.

Sanayi devrimlerinin dört ayrı dönemde, mühendislik-ekonomi-işletme alanlarının birbirini karşılıklı olarak desteklemesiyle geliştiği bilinmektedir. Bu kapsamda incelenen sanayi evrimleri ve içerikleri Şekil 1’de özetlenmektedir:

Şekil 1. Sanayi Devrimlerinin Gelişimi

İlk sanayi devrimi, İngiltere’de ortaya çıkmakta ve sanayileşmenin de başlangıcı kabul edilmektedir. Makineli üretimin aletli üretimin ve insan gücünün yerini aldığı, atölye tarzı üretim yerine fabrika üretimine geçilen bir devrim olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemin yaygın iki özelliği,

öncelikle İngiltere başta olmak üzere Kıta Avrupası'nda ve hızla tüm dünyaya yayılan bir şekilde üretim düzeyinde artışa sebep olması ve ikili sınıfsal yapının ortaya çıkışına ortam hazırlamasıdır. Bu sürecin ardından "Fordizm" olarak adlandırılan süreç ve beraberinde ikinci sanayi devrimi gelmektedir. Ülkelerin üretime ilişkin temel stratejini 1960'ların sonlarına kadar kitlesel üretim oluşturmakla birlikte, rekabetteki yoğunlaşma ve tüketici tercihlerindeki çeşitliliğinin artması Fordizm'in sunduğu tek tipe dayalı üretimi zorlamayarak 1973 petrol şoku sonrası çöküşe sebep olmaktadır (Özsoylu, 2017, s.44). Endüstri 3.0 ise bilgi ekonomisi dönemiyle eşleştirilebilmekte, üretimde ilk programlanabilir mantıksal denetleyicilerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Aynı zamanda 1960'ların sonlarında üretimi daha da otomatikleştiren elektronik sistemlerin ve bilişim alanındaki gelişmelerin artarak kullanımının yaygınlaşması akıllı sistemlerin gelişiminde büyük rol oynamaktadır. Bilgi ekonomisi ile gelişen teknoloji ise beraberinde yeni üretim sistemlerini ortaya çıkartarak endüstri 4.0 devrimini başlatmaktadır (Serinikli, 2018, s.1610). Hem gelişmekte olan ülkelerdeki emek maliyetlerinin, gelişen ülkelere nazaran ucuz olması; hem de Fordist seri üretim sistemlerinin bir süre sonra müşteri beklentilerini yeteri kadar karşılayamaması endüstri 4.0 devriminin oluşumuna zemin hazırlayan etken faktörlerdendir (Özkan, Al ve Yavuz, 2018, s.133). Bu bağlamda sanayileşmiş ülkelerde endüstriyel değer yaratımının ve sanayileşmenin dördüncü aşamasına geçişin 'endüstri 4.0' olarak adlandırılan gelişmeyle şekillenmekte olduğu ve 1970'lerin başında üretimde yüksek düzeyde bir otomasyon sağlamak için elektronik ve bilgi teknolojilerine dayanan üçüncü sanayi devrimini takip ettiği söylenebilmektedir (Stock ve Seliger, 2016, s.536). Sanayileşmenin başlangıcından bu yana, teknolojik sıçramalar paradigma kaymalarına yol açmaktadır. İlk olarak Sanayi Devrimi yıllarında mekanizasyon alanında, ikinci sanayi devrimi olarak adlandırılan süreçte elektrik enerjisinin yoğun kullanımında ve üçüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan süreçte dijital otomasyon alanında kaymalara neden olduğu gözlenmektedir. Dördüncü sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda gelişmiş bir dijitalleşme temelinde, "akıllı" nesnelere (makineler ve ürünler) alanında ise ağ bağdaşma ve internet teknolojileriyle geleceğe yönelik teknolojilerin kombinasyonu, endüstriyel üretimde yeni bir temel paradigma değişikliğine yol açmaktadır. Böylelikle, gelecekteki üretim vizyonu, modüler ve verimli üretim sistemlerini içermekte ve

'ürünlerin kendi üretim süreçlerini kontrol etmesi' senaryolarını karakterize eder hale gelmektedir (Lasi, Kemper, Fette, Feld ve Hoffmann 2014, s.239).

Ürünlerin, süreçlerin ve altyapının eşzamanlı ağ yapılarla desteklenmesiyle dördüncü sanayi devrimini müjdeleyen bu olgu, katı değer zincirleri son derece esnek değer ağlarına dönüştürmektedir. Mühendislikten ekonomiye pek çok bilim alanını kapsayan bir yapıda, tedarik, imalat, tüketim, bakım, teslimat ve müşteri hizmetleri gibi pek çok alanda yer bulmaktadır. Endüstri 4.0 yapısıyla diğer devrimlerde ortaya çıkan makineli üretim, elektronik ve bilişim gibi yapısal değişikliklerden bu noktada farklılaştığı görülmektedir (Kasa, 2020, s.306). Her bir dönem devrim niteliği taşıyor olsa da, endüstri 4.0 ile beraber yaşantımıza giren siber fiziksel sistemlere dayalı üretim, en az Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması kadar etki yaratmış bir dönemdir. Bu dönem, ekonominin bütününe oluşturan yapı üzerinde entegrasyon sağlıyor olması ekonomik anlamda etki alanının boyutunu göstermektedir (Uslu, 2020, s.4).

Endüstri 4.0 ve Ekonomiye Yansımaları

Günümüzde bilgiye dayalı ekonomilerde 'yenilik' ve 'değişim' vurgusu yapılmakta ve hemen hemen tüm sektörlerde gelişimin temelinde ana itici güç olarak -dijitalizasyonla da ivmelenen- söz konusu bu iki olgu gündeme gelmektedir. Artan veri miktarı, nesnelerin interneti, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme, teknolojik yakınsama, vb. endüstri 4.0'ı yansıtan gelişmeler ekonomide bir bütün olarak dönüşüme sebep olmakta; hizmetler, enerji, sağlık, imalat gibi pek çok sektörün gelişiminde fark yaratmaktadır (Kagermann, 2015).

Değişen ve bireyselleşen tüketici taleplerinin karşılanmak istenmesi son sanayi devrimi olan endüstri 4.0'ın başlamasında tetikleyici sebeplerden biridir ve bu süreç, beraberinde getireceği yenilikler, dijital dönüşüm ve teknolojiler ile birlikte sürdürülebilirliğe de katkı sağlayacaktır (Saniuk, Grabowska ve Gajdzik (2020), Pamuk ve Soysal, 2018). Dünyada rekabetçi iş modellerinin varlığı sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerini neredeyse imkansız hale getirmektedir. Bu durum birçok firmanın üretimde kullanılan malzemelerin veya ürünlerin bileşenlerini yeniden

kullanmanın yollarını keşfetmesine, hammadde/enerji girdilerinin yeniden değerlendirilmesine sebep olarak, küresel ekonomi genelinde kaynak performansında önemli bir ilerlemenin keşfini gerekli kılmaktadır. Doğrusal ekonominin evrimi boyunca 'al-yap-kullan-elden çıkar' döngüsü endüstrilerin üretim süreçlerinde temeli oluşturmaktadır. Ancak bu fenomen, çevresel ve ekonomik sorunlar ekseninde toplum için sürdürülebilirlikle ters düşmekte ve yeni bir paradigma kaymasına, yani onarıcı ve yenileyici yönlere odaklanan döngüsel bir tedarik zincirini ifade eden, kaynak verimliliğini ve çevresel performansı arttırmayı amaçlayan 'döngüsel ekonomi'ye yol açmaktadır (de Sousa Jabbour, Jabbour, Foropon, Godinho. 2018, s.240). Dolayısıyla endüstri 4.0 ile gelişen siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, bulut bilişim teknolojileriyle doğrusal tedarik zinciri döngüsel (dairesel) tedarik zincirine dönüşmekte, endüstriyel sistemin restorasyonu 'azaltma-yeniden kullanma-geri dönüştürme' fenomeni, üretim süreçlerine yön vermeyi sağlamaktadır (Rajput ve Singh, 2019). Bu durum hem gelişmiş otomasyon sistemlerini hem de insan-makine ve makine-makine ara bağlantılarını içeren teknolojilerin varlığıyla desteklenen üretim sistemlerinin doğmasına sebep olmaktadır.

Söz konusu gelişmelerin özellikle imalat endüstrisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Nesnelerin ve hizmetlerin interneti teknolojilerinin (endüstriyel internet teknolojilerinin) gelişimiyle şekillenen akıllı fabrikalar, akıllı ürünler ve akıllı hizmetlerin yanı sıra, yeni ve yıkıcı iş modelleri de imalat endüstrisinde endüstri 4.0 unsurları etrafında gelişim göstermektedir. Bu gelişmeler, bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısının desteğiyle sürdürülebilir üretimi gerçekleştirmek için de büyük fırsatlar yaratmaktadır (Stock ve Seliger, 2016, s.537).

Son 50 yılda, birçok imalat faaliyetinin konumunda, Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'nın yüksek işçilik maliyeti içeren gelişmiş ekonomilerinden, daha düşük üretim maliyetleri arayışında olan yükselen ekonomilere doğru büyük kaymalar gözlenmektedir. Bu kaymaların birçok ülkede piyasa liberalizasyonu ve ekonomik yeniden yapılanmanın, uluslararası ticaretin ve yatırımın serbestleştirilmesinin, finansal deregülasyonun ve küresel sermaye piyasalarının entegrasyonunun, bilgi teknolojileri ve ulaştırma başta olmak üzere teknolojik gelişmelerin ve fikri-sınai mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin bir kombinasyonu olarak gerçekleştiği söylenebilmektedir (Strange ve Zucchella, 2017,

s.177). Bu şekilde üretim süreçlerinin parçalanması ve bunların içindeki görevlerin ve faaliyetlerin uluslararası dağılımı, üretim sistemlerinde sınırları ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu süreçler küresel, bölgesel ölçekte veya yalnızca iki ülkeyi kapsayan ağlar oluşturabilmektedir (UNCTAD, 2013, s.122). Ortaya çıkan küresel değer zincirleri, düşük maliyetli gelişmekte olan ekonomilerde daha fazla emek-yoğun faaliyetin yer aldığı birçok imalat değer zincirinin fiziksel bir dilimlemesini yansıtmaktadır. Bu sürecin bir uzantısı olarak söz konusu ülkeler ve ürünler arasında belirgin farklılıklar olmasına rağmen, ara malları ticareti dünya ihracatının yüzde 60'ından fazlasını oluşturmakta, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve üretimin uluslararası parçalanmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda siber fiziksel sistemler ve endüstriyel robotik sistemlerin daha düşük maliyetlerle daha fazla kullanılabilir hale gelmesi, ekonomilerin üretim faaliyetlerini nerede konumlandırılacağını giderek daha fazla etkileyecektir. Özellikle de birçok gelişmekte olan ekonomide işgücü başta olmak üzere üretim maliyetlerinin artması ve korumacı politikalarda bir artış; bu etkinin daha net olacağı ve pek çok üretim faaliyetinin gelişmiş ekonomilere yeniden taşınması ile sonuçlanabileceğini işaret etmektedir (Strange ve Zucchella, 2017, s.177,178). Bu bağlamda endüstri 4.0'ın imalat endüstrisine rekabetçi bir konum sağlamanın yanı sıra uluslararası ticaretin ve lojistik sektörünün gelişimi açısından da önemli bir fonksiyonu olduğunu söylemek mümkündür. Yarattığı teknolojik, sosyal ve iş dünyasına ilişkin paradigma kaymaları ve dijital dönüşüm eski ticaret kalıplarının değişimi yönünde uluslararası ticarete de yansımaktadır. Dijitalleşme, ülkelere 'kağıtsız ticaret' sistemleri geliştirmede yardımcı olmakta ve ticaret maliyetlerini düşürmek için geniş bir platform sağlamaktadır. Ancak ülkelerin sınır ötesi veri akışları ve rekabet koşulları gibi hususlarla ilgili sorunları uyumlaştırması gerekmektedir. Bu doğrultuda dünyada çoğu ülke uluslararası ticarete şeffaflığı artırmayı, resmi işlemleri hızlandırıp düzene sokmayı ve kurumsal çerçeveleri geliştirerek elverişli hale getirmeyi amaçlayan kolaylaştırma önlemleri uygulamaktadır. Son yıllarda e-ticaret uluslararası ticaretin en hızlı büyüyen boyutu olarak görülmekte ve özellikle sınır ötesi kağıtsız ticaretin, ticaret maliyetlerini düşürme ve uluslararası entegrasyon grupları içindeki ticareti artırma konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan ülkelerin, ticaret prosedürlerini basitleştirmek ve elektronik veri alışverişini

uluslararası tedarik zincirindeki tüm aktörlerle mümkün kılmak için, modern bilgi ve iletişim teknolojilerini uygulamaya devam ederek kağıtsız ticareti geliştirmesi önem taşımaktadır. (Papachashvili, 2018). Ticaretteki bir diğer önemli gelişme ise e-ticaret iş modellerinin farklılaşmasında gözlenmektedir. B2B, B2C, C2B, C2C, C2G, G2C, B2E, G2G, B2G, G2B ve M2M ayrımı mevcuttur. Özellikle makineler arası ticareti temsil eden M2M'nin, endüstri 4.0 sürecinin geleceğin ticaretine yansımaları olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca dördüncü sanayi devrimi hedeflerinin bütününe odaklanıldığında, blokzincir teknolojilerinin gelişiminin de kritik rol oynayacağı; kripto ekonomi kavramının daha ön plana çıkacağı düşünülmektedir.

İlk üç endüstriyel devrimin ardından bu mevcut süreç, üretimde makine öğrenmesinin yanı sıra sanal-dijital ve fiziksel dünyanın birbirine bağlanmasını içermektedir. Buna makineler, ürünler, bilgi ve iletişim sistemleri ve elbette insanlar dahildir. Akıllı üretim ve karanlık fabrika sistemi vasıtasıyla değer zincirinin tamamen dijital yollarla kontrol edilebilmesi, sistemin kendi kendini yönetebilecek şekilde dizaynı ve üretim alanı sınırlarının ötesinde de kontrol imkanı, daha verimli, esnek ve bireysel bir üretim sonucunu doğurmaktadır (Weber,2016). Bu şekilde üretim aşamalarında insanların etkisinin giderek azalacağı, işgücünün yerini robotlara, karanlık fabrikalara terk edeceği düşüncesiyle sonuçlanmaktadır. Sürecin bir uzantısı olarak, robotlar ve insanlar arasında istihdama yönelik çok sert bir mücadelenin olacağı tahminleri yapılmakta, yapısal işsizlik artışlarına bağlı olarak doğal işsizlik oranlarındaki artış olacağı düşünülmektedir. Dijital otomasyon sürecinin uzantısı olarak birçok mesleğin yok olmasıyla oluşan işsizliğe karşı süreç yeni işkolları ve meslekler de yaratmaktadır.

Endüstri 4.0'ın istihdam ve emek piyasalarına yansımalarında emeğin geleceği hakkında 'iş üretici veya 'istihdam yok edici' şeklinde tartışılmalı etkileri söz konusudur. Bir yandan, mevcut işlerin birbirine bağlı robotlar nedeniyle gereksiz hale gelmesi halinde büyük iş kayıplarının oluşacağı korkusu öte yandan yeni iş alanlarının doğmasıyla istihdam yaratımı ve yenilik kazanımlarının çalışanların iş yükünü azaltacağı yönündeki düşünceler tartışmaların temelini teşkil etmektedir. Bu noktada işgücü profilinin ve çalışma hayatının yeniden şekillendirilerek, işgücü piyasalarında işgücüne yeni bilgi ve beceriler kazandırılması, yani eğitim önemli

bir rol oynamakta, böylelikle aynı zamanda dijital içeriğin güçlendirilmesini teşvik ettiği de açıkça görünmektedir. Kavramsal düşünme, soyutlama ve iletişim becerileri gibi yetkinliklere sahip olmak da artan endüstri 4.0 nedeniyle değişen yapıda önem arz etmektedir. Dördüncü sanayi devriminin bir uzantısı olarak bir tarafta yeni iş kollarının yaratımı söz konusuysen, diğer yanda “beceri odaklı teknolojik dönüşüm” olarak nitelendirilen sürecin, işgücü ücretleri üzerine etkileri de dikkate alınarak; nitelikli işgücünün varlığını idame ettirmesi, nitelsiz işgücünün büyük bölümünün ise işsizliği ile sonuçlanacağı düşünülmektedir. (Brynjolfsson ve McAfee, 2014; Weber, 2016). Bütün bu özelliklerle birlikte söz konusu gelişmelerin girişimcilik üzerinde de etkileri olacağı sonucundan hareketle, sürekli gelişim ve değişim gösteren teknolojik sürece hem kendilerinin hem de girişim fikirlerinin hazırlanması ve etkin metotların tasarlanması yönünde gelişim göstermeleri gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, endüstri 4.0’ın diğer sanayi devrimlerine kıyasla çok daha hızlı geliştiğini ve ülkeler, firmalar ve endüstriler ölçeğinde çeşitli teknolojileri bir araya getirmek suretiyle hem ekonomide hem de toplumda bütünsel açıdan paradigma kaymalarına neden olduğunu söylemek mümkündür. Üretim, tüketim, yatırım, ticaret, istihdam, girişimcilik vb. pek çok unsura yansımalarının dikkat çekici bir yapıda olması söz konusu paradigma kaymalarını daha da önemli kılmaktadır. Bu durumun ilgili literatüre aynı şekilde yansıdığı da gözlenmektedir (Tablo 1).

Endüstri 4.0, sözkonusu etkileşim alanları ve yarattığı yansımalar sebebiyle, literatürde birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu sürecin uzun bir dönemi kapsaması ve kendi içerisinde çeşitlenmesi sebebiyle farklı çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Tablo 1’de kısaca modern sanayi dönemi ile hayatımıza girmiş olan endüstri 4.0 kavramına ilişkin olarak, tanım odaklı ve ekonomi temelinde çalışmaların yoğunlaştığı birkaç başlıkla gruplandırılmış seçilmiş çalışmalara yer verilmektedir.

Endüstri 4.0 ve Ekonomiye Yansımaları Üzerine Algı Araştırması

Tablo 1. Endüstri 4.0'a İlişkin Literatürde Yer Alan Örnek Çalışmalar

Odak Noktası	Araştırmacı-Yıl	Konu-Kapsam
Tanım Odaklı Çalışmalar	Kagermann (2011) Kagerman vd. (2016) Lasi vd. (2014) Kagermann (2015)	Endüstri 4.0'ın ilk teorik temelleri Kagermann (2011) yılındaki yayında açıklanmaktadır. Bu yayına dayandırılarak oluşturulan Kagerman vd. (2016) rapor ise bu yeni dönemin beraberinde getirmekte olduğu ayırt edici yeniliklerden bahsedilmektedir. Endüstri 4.0 ile birlikte hayatımıza giren siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, akıllı fabrikalar ve yeni iş akış modelleri üzerinde durulmaktadır. Bu sürecin üretim alanında olduğu kadar tüketicilerin isteklerine anında cevap verebilme esnekliği ile daha iyi bir yaşam dengesi sunacağı düşünülmektedir.
Bilgi Ekonomisi Odaklı Çalışmalar	Popkova (2019) Aleksiev vd. (2019) Pozdnyakova vd. (2019) Bogoviz (2019) Menezes vd.(2021)	Endüstri 4.0, modern ekonomik sistemler için bir dönüm noktası olan bilgi ekonomisinin büyüme ve gelişmesinin bir aracı ve vektörü olarak görülmektedir. Bilgi ekonomisi koşullarında endüstri 4.0'ın oluşumu ve gelişimi için ön koşulların belirlenmesi ve bilgi ekonomisinin oluşum sürecinin endüstri 4.0'ın oluşum ve gelişme olasılıkları üzerindeki etki düzeyini ve karakterini değerlendirilmesi çalışmaların odağında yer almaktadır.
Dönüşüm Ekonomisi Odaklı Çalışmalar	Kagermann (2015) Stock ve Seliger,(2016) Jabbour vd. (2018) Rajput ve Singh (2019) Rosa vd.(2019)	Gelişmiş dijital üretim teknolojileri, tedarik zincirleri içindeki kaynakların döngüsellikini ortaya çıkarabilmektedir. Bu açıdan endüstri 4.0 ile döngüsel ekonomi arasındaki karşılıklı fayda sağlayan ilişki; akıllı üretim teknolojilerinin iş modelleri potansiyel katkılarının derinlemesine anlaşılması, endüstri 4.0 ve döngüsel ekonomi ilkeleri arasındaki entegrasyon üzerine odaklanılmaktadır.
Üretim Odaklı Çalışmalar	Zhou, Liu ve Zhou (2015) Hozdic (2015) Khan ve Turowski (2016) Stock ve Seliger,(2016) Strange ve Zucchella (2017) Salam (2019) Kumar ve Nayyar (2020)	Mevcut üretim sistemlerinin endüstri4.0'a entegrasyonu ve dönüşümü, üretim verimliliği artışı, sıfır hata ile üretim, akıllı fabrikalar gibi pek çok olgunun endüstri 4.0 ile gelişimi ve üretim sistemlerinde yaşanan bu dönüşümün yarattığı fırsat ve tehditler çalışmaların odağında yer almaktadır.
Tüketim Odaklı Çalışmalar	Gillpatrick, Blunck ve Boğa (2019) Saniuk vd. (2020) Sima, Cheorghie,Subik ve Nancu (2020)	Modern ekonomilerin ve toplumların önemli sorunlarından biri, genel tüketimi azaltmak ve yeni sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıpları uygulamaktır. Endüstri 4.0 uygulamalarıyla sürdürülebilir tüketim ve üretimin sağlanmasıyla sunulan kişiselleştirilmiş üretimi satın alma açısından tüketici tercihlerinin dönüşümünün incelenmesi çalışmaların odağında yer almaktadır. Aynı zamanda, sürdürülebilir tüketim odaklı tüketici davranışını desteklemek için endüstri 4.0 konseptinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.
İstihdam Odaklı Çalışmalar	Pfeiffer ve Suphan (2015) Weber (2016) Pfeiffer (2016) Sorko, Rabel ve Richter (2016) Rajnai ve Kocsis (2017) Sumer (2018)	Dördüncü sanayi devriminin yarattığı hızlı teknoloji gelişiminin etkileri, toplum ve politika yapıcılar için büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır. İnsanı (iş gücünü) makinelerle rekabet edemez hale getiren otomasyonla istihdamda azalma yaşanıp yaşanmayacağı; yeni istihdam alanlarının, yeni tip işlerin yaratılmasının, geleneksel işgücü piyasası gereksinimlerinin kaybını telafisi olup olmayacağı sorgularına odaklanılmaktadır.
Uluslararası Ticaret Odaklı Çalışmalar	Strange ve Zucchella (2017) Papachashvili (2018) Salam (2019)	Yeni dijital teknolojilerin yaygın olarak benimsenmesinin (yani nesnelerin interneti, büyük veri ve analitik, robotik sistemler ve eklemeli üretim) hem uluslararası ticareti hem de küresel değer zincirleri içindeki faaliyetlerin yerini ve organizasyonunu nasıl etkileyebileceğine dair değerlendirmelere odaklanılmaktadır.

Kaynak: Google scholar veri tabanında yer alan çalışmalar üzerine bir değerlendirmeye tarafımızdan oluşturulmuştur.

Yöntem

Endüstri 4.0 ve ekonomide yansımaları doğrultusunda tanıma ilişkin algı oluşumunun ve bireylerin buna ilişkin farkındalık düzeylerinin, SDÜ iktisat bölümünün yeni mezunlarına (N:166; Cinsiyet(%): K:%51,2 / E:%48,8; mezuniyet yılı: 2020) yarı yapılandırılmış anket uygulamasıyla belirlenmesi ve değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın etik açıdan uygunluğunu sağlamak için gerekli izinler ve etik kurul raporu alınmıştır.

Çağrışım burcu tekniğiyle elde edilen veriler tekrarlanma sıklıklarına göre sınıflandırılmakta ve çağrışım burçlarına aktararak yorumlanabilmektedir. Katılımcılara yöneltilen sorular ile katılımcıların zihinlerinde canlanan ilk beş sözcük sıralamasında, en çok tekrarlanan yanıtlar çağrışım burcunun merkezine yakın, en az ifade edilen kavramlar ise dairenin dışına doğru kademeli olarak yer almakta ve katılımcıların zihinlerinde oluşan tanıma ilişkin kavramlar/metaforlar tek bir çağrışım burcuna toplanarak bütünleşik bir yapıda incelenebilmektedir. Çalışmada öncelikle çağrışım burçları tekniğiyle ana kavramlar belirlenmekte; söz konusu kavramların diğer kavramlarla ilişkisinin ortaya konulması ve söz konusu kavramların birbirlerini birleştirici niteliğinin şematik gösterimi açısından da yöntem olarak olgubilim deseni kullanılmaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim (fenomenoloji) deseni, “bilinen ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgular”a odaklanmaktadır. Olgubilim tekniğiyle gerçekleştirilen çalışmalarda, bir olguya ilişkin bireysel algılar değerlendirilmekte ve bu doğrultuda algıların ortaya çıkarılması ve yorumlanması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Olgubilim tekniğiyle yapılan araştırmada amaç, verilen olgunun altında yatan ortak anlamları keşfetmek için katılımcılar tarafından deneyimlenmiş dünyayı tanımlamaktır. Bu amaç doğrultusunda olgubilim deseni, yaşanan deneyimlerin yazınsal ifadeye çevrilerek deneyimlerin iyi tanımlanmasına, deneyimlerin anlamının ne olduğunun daha iyi kavranmasına olanak vermektedir (Oiler, 1982’den; akt. Kocabıyık, 2015). Böylece olgubilim aracılığıyla, bireyin bir olguya ilişkin yaşantı, algı ve yüklediği anlamlar ortaya çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu teknikle

ayrıca olgular bireylerin deneyimlerinden ayıramayacağından bireylerin deneyimlerinin ortak anlamlarının ortaya çıkartılması da amaçlanmaktadır. Bu sebeple olguya odaklanılmakta, araştırmaya konu olan kavramla ilgili olgunun anlamının açıklanması söz konusu olmaktadır (Jasper, 1994 ve Annells, 2006'dan; akt. Kocabıyık 2015). Dolayısıyla tümüyle yabancı olmayan, ancak aynı zamanda bütünsel olarak anlamı kavranamayan, zihinde tanımsal derinliğe ulaştırılamayan olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için bu yöntemin uygun bir araştırma zemini oluşturduğu düşünülmektedir.

Etik Bildirim

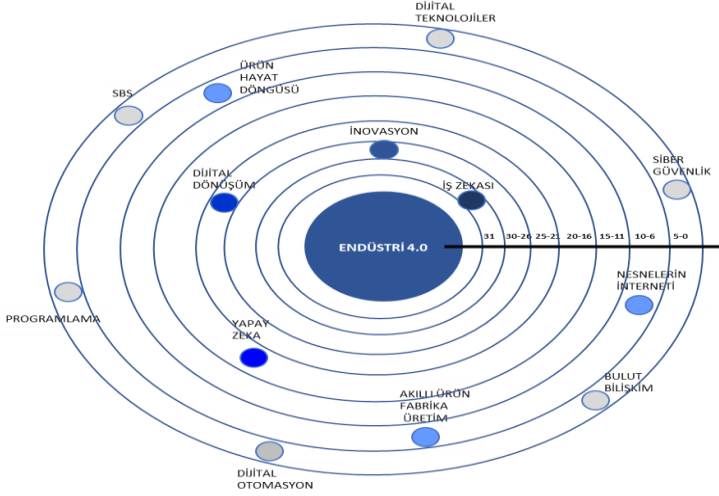
Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Komisyonu'ndan alınan izin (02.02.2021 tarih, 102 nolu toplantı, 6 nolu karar) çerçevesinde tamamlanmıştır.

Araştırma Bulguları

Öncelikle alınan yanıtlar tekrarlanma sıklıklarına göre sınıflandırılmakta ve çağrışım burçlarına aktarılarak yorumlanmaktadır. Katılımcılara “endüstri 4.0'ı hangi kelime ile tanımlarsınız?” ve “endüstri 4.0'ın ekonomiye yansımalarını hangi kelimelerle ifade edersiniz?” soruları yönlendirildiğinde, katılımcıların zihinlerinde canlanan ilk beş sözcük sıralamasında, en çok tekrarlanan yanıtlar çağrışım burcunun merkezine yakın, en az ifade edilen kavramlar ise dairenin dışına doğru kademeli olarak yer almaktadır. Böylelikle ankete dâhil tüm katılımcıların “endüstri 4.0” ile yana getirdikleri tanımlar/kavramlar/semboller tek bir çağrışım burcuna toplanarak birlikte yorumlanmaktadır.

Endüstri 4.0 kavramı için zihinlerde canlanan metaforlara dayalı çağrışım burcunda dairenin merkezine en yakın olan unsur olan İş Zekası katılımcılar tarafından en çok belirtilen metafor olarak gösterilmektedir (Şekil 2). Diğer bir ifadeyle, iktisat bölümü mezunlarına endüstri 4.0 ile ilgili algıları sorulduğunda, zihinlerinde en fazla yer bulan kavram ‘iş zekası’ (%22) olmaktadır. Bu metaforu sırasıyla inovasyon (%21,4), dijital dönüşüm (%17,8) ve yapay zeka (%11,4) tanımlamaları takip etmektedir. Bu noktadan hareketle, katılımcı cevaplarındaki yoğunluğu temel alınarak

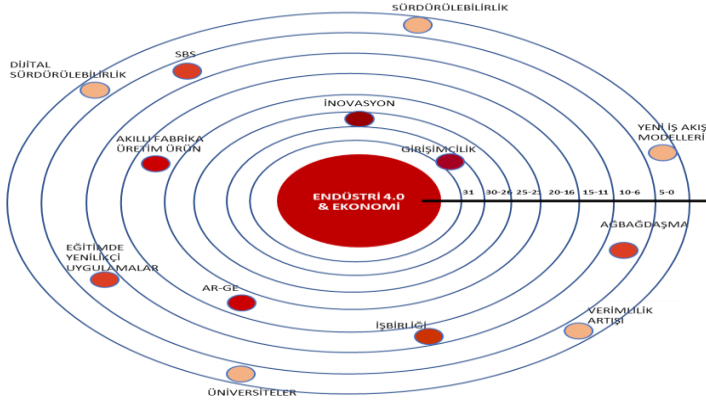
olgu bilim tekniğiyle tematik kümeleme söz konusu 4 metafor ekseninde şekillendirilmektedir¹.

Şekil 2. Endüstri 4.0 Kavramı İçin Çağrışım Burçları

Şekil 3'te endüstri 4.0'ın ekonomideki yansımaları için katılımcıların zihinlerinde yer bulan metaforlara dayalı çağrışım burcunda dairenin merkezine en yakın unsur olan Girişimcilik, katılımcılar tarafından en çok belirtilen metafor olarak gösterilmektedir. Bir başka ifadeyle, iktisat bölümü mezunlarına endüstri 4.0'ın ekonomiye yansımalarıyla ilişkili algıları sorulduğunda, zihin haritalarında en fazla yer bulan kavram 'girişimcilik' (%21,4) olmaktadır. Bu metaforu sırasıyla inovasyon (%17,8), akıllı fabrika, akıllı üretim akıllı ürün (%12,8), ar-ge (%12) ve işbirliği (%8,5) kavramları takip etmektedir. Bu noktadan hareketle katılımcı cevaplarındaki yoğunluğu temel alınarak olgu bilim tekniğiyle tematik kümeleme söz konusu 5 kavram ekseninde şekillendirilmektedir.

¹ Beşinci ana metaforun oluşmasına imkan sağlayacak oransal büyüklük sağlanmadığından, dört kavram ekseninde analize devam edilmektedir.

Şekil 3. Endüstri 4.0'ın Ekonomideki Yansımaları İçin Çağrışım Burçları

Şekil 4'te yer alan kavramlar, atıf ve çağrışımlar yoluyla katılımcıların dördüncü sanayi devrimi ve ekonomide yarattığı yansımalar sürecine ilişkin iktisat bölümü mezunlarının zihinsel algı ve temsillerini anlamaya ve değerlendirmeye imkan sağlamaktadır.

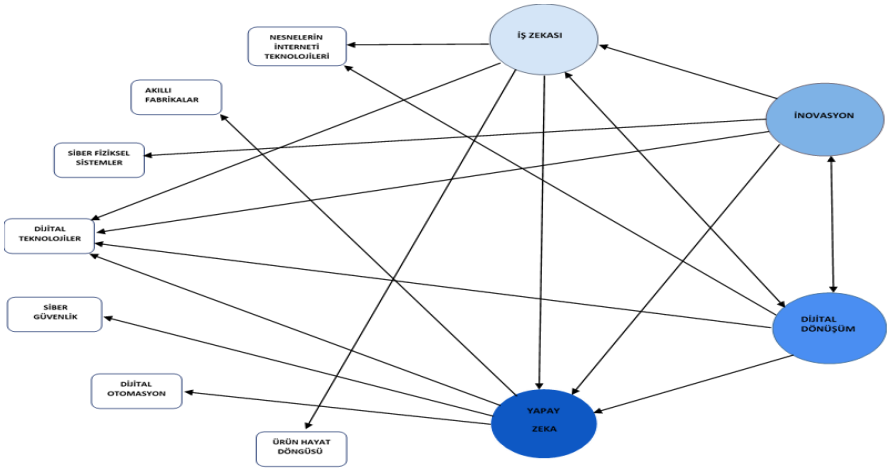
Şekil 4. Endüstri 4.0 ve Ekonomiye Yansımalarının Kelime Bulutları

Kaynak: Çağrışım burcu tekniğiyle tüm metaforların tekrarlama yüzdeleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Kelime bulutu içerisinde çağrışım burcu çıktıklarına uygun olarak, tekrarlama derecelerine göre metaforların daha belirgin veya sönük olma durumu söz konusudur. Ayrıca her iki soru için de katılımcı yanıtlarıyla belirlenen tüm metaforların teorik ekseninde dördüncü sanayi devrimini ta-

nımlayan unsurlar olması, katılımcıların kavrama ve sürece dair farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu sürecin bir uzantısı olarak ortaya konulan ana metaforlar ışığında, olgu bilim tekniği ile kümeleme yardımıyla katılımcıların her iki soru için ayrı düzlemde farklı metaforlarla bağlantılı ilişkileri yorumlanabilmektedir.²

Bu aşamada, tüm katılımcılarla yapılan görüşmeler için anlamları biçimlendirilmiş anahtar kelimelere ulaşılmakta ve bu metaforlar yani temalar farklı metaforlarla ilişkileri ve ilişkilerin yönü bağlamında ele alınarak tematik kümelemesi organize edilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Endüstri 4.0 Tanım Algısına İlişkin Olgubilim Tekniğiyle Tematik Kümeleme

Şekil 5'teki olgubilim deseni çalışmanın ilk açık uçlu sorusuna verilen cevapları temsil etmekte; katılımcıların endüstri 4.0 tanımına yönelik algı ve tutumları açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna göre, endüstri 4.0 tanımına ilişkin çağrışım burçları da dikkate alınarak çalışmaya dahil olan katılımcıların %72.6'lık kısmı dört ana metaforun belirlenmesinde öncü rol oynamaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlarda söz konusu dört ana

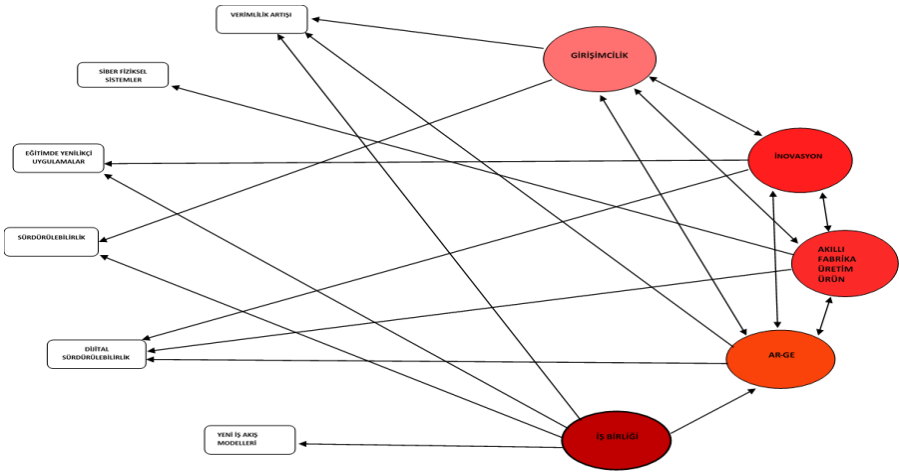
² Katılımcıların yakın/benzer algıları çerçevesinde tematik kümelemeyi oluşturmakla birlikte, bulgular arasında tekrarı söz konusu olmayan cevaplar tematik kümelemeye dahil edilmemektedir. Endüstri 4.0 olgusu için tekrarlanmayan bu metaforlar arasında, dijitalleşme, insansız araçlar, sanal gerçeklik, akıllı iletişim, uzay endüstrisi, hibrit tekniğe ve teknoloji, küreselleşme ve teknolojik hayat algısı yer almaktadır.

metafordan birbiri ile ilişkilendirilenler, şekil üzerinde çift uçlu oklar ile gösterilmekte ve katılımcıların zihin haritalarında endüstri 4.0'a yönelik algılarının şekillenmesinde temel unsur olma niteliği taşımaktadır. Tek yönlü ok ile gösterilen ilişki ise ana metaforu açıklayıcı olma niteliğinde kavram ve olguları ifade etmektedir.

Anket sonuçlarına göre ana metaforları belirleyen katılımcılar bu kavramlardan yola çıkarak dört ana metaforun oluşturduğu algı üzerinden endüstri 4.0'a yönelik alt metaforları belirlenmektedir. İş zekası, inovasyon, dijital dönüşüm ve yapay zeka kavramlarının bütün alt metaforlar ile bağıntılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda Şekil 5'te görüldüğü üzere ana metaforlarla bağıntılı olan alt metaforlar tek yönlü oklar ile gösterilmektedir. Bu durum, katılımcıların zihinlerinde, Nesnelerin İnterneti Teknolojileri, Dijital Otomasyon, Akıllı Fabrikalar, Ürün Hayat Döngüsü, Siber Fiziksel Sistemler, Siber Güvenlik, Dijital Teknolojiler, olgularının ana metaforlarla ilişkilendirilmeleriyle endüstri 4.0 tanımına yönelik katılımcı algılarına yardımcı unsurlar olduğuna işaret etmektedir. Dijital Dönüşüm ve İnovasyon ana metaforları arasında dördüncü sanayi devriminin tanımlanmasında katılımcıların zihinlerinde karşılıklı ilişki kurulmakta, bununla birlikte iş zekasının yalnızca dijital dönüşüm ana metaforuyla açıklayıcı ilişki barındırdığı, yapay zekanın ise diğer ana metaforları açıklayıcı olarak katılımcıların zihinlerinde yer almadığı gözlenmektedir.

Endüstri 4.0 tanımı için oluşturulan tematik kümeleme sonuçları (Şekil 5), endüstri 4.0 kavramının literatürdeki karşılığının katılımcıların zihinlerinde yer alan metaforlar ile örtüştüğünü ifade etmektedir. Verilen cevaplar ile belirlenen iş zekası, inovasyon, dijital dönüşüm ve yapay zeka ana metaforları dördüncü sanayi devrimi olarak görülen bu sürecin de işleyiş aşamalarında önem arz eden; özellikle Kagermann (2015)'in de vurguladığı yenilik-değişim-dijitalizasyon ile açıklanabilmektedir. Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarda, her bir metaforu bazı açıklamalarla destekledikleri ve detaylandırdıkları gözlenmektedir. Örneğin, endüstri 4.0'ı ana metaforlarla tanımlayan katılımcıların, "İnovatif düşünme ve teknolojiyi içselleştirmenin en üst düzeyi olarak da ifade edebilirim.", "Yeniliği çağırıyor. Yeniliğin desteklediği teknolojik gelişmeyi gösteriyor, insan gücüne ihtiyaç tamamen azalıyor dijital otomasyon sis-

temleri kullanılıyor.”, “Bilgi ekonomisi ötesinde, ilerleyen endüstri sisteminde dijital çağ niteliğinde bir geçiş”, “yapay zeka ve dijital teknolojilerle insanlara olan ihtiyaçlar azalmaya başladı. Robot Sophia örneği gibi yapay zekanın insanın yerini tehdit etmesi durumu”, “18.ve 19 yüzyıllarda buhar gücü ile ortaya çıkan devrim ikinci sanayi devrimi 1870-1913 arasında çelik endüstrisi, elektrik, telgraf,gibi buluşların ortaya çıkışı, üçüncü sanayi devrimi ikinci dünya savaşı sonrası otomasyon, bilgisayar, elektronik sistemlerinin gelişimi, dördüncü sanayi devrimi, dijital otomasyon, 3D cihazlar, yazıcılar, robot endüstrisinde yaşanan dönüşüm süreci ve sanayi devriminin geldiği son nokta denebilir.” gibi açıklamalarıyla metaforları detaylandırıdıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla katılımcıların endüstri 4.0 hususunda literatürle uyumlu derin bir kavramsal farkındalığa sahip olduğu sonucu doğmaktadır. Bu hususta ayrıca katılımcıların yalnızca tanıma değil sürece ilişkin de detaylı bir farkındalık seviyesinde olduğunu ve algısal bütünlüğü sağladıkları söylenebilmektedir.

Şekil 6. Endüstri 4.0 Algısının Ekonomi Yansımalarına İlişkin Olgubilim Tekniğiyle Tematik Kümeleme

Şekil 6'daki olgubilim deseni, çalışmanın ikinci açık uçlu sorusunu temsil etmektedir. Bu desen yardımıyla katılımcıların endüstri 4.0'ın ekonomiye yansımalarına yönelik algı ve tutumları açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna göre endüstri 4.0 tanımına ilişkin çağrışım burçları da dikkate

alınarak çalışmaya dahil olan katılımcıların %72.5'i beş ana metaforun belirlenmesinde öncü rol oynamaktadır. Söz konusu ana metaforlar katılımcıların verdikleri cevaplarda birbirleri ile ilişkilendirildiğinden, bu durum şekil üzerinde çift yönlü oklar bağlantısı ile gösterilmektedir. Tek yönlü oklarla gerçekleşen bağlantıda ise ana metaforlar katılımcıların zihin haritalarında endüstri 4.0 ve ekonomi arasındaki ilişkiye yönelik algılarının şekillenmesine olanak sağlamaktadır.

Yapılan anket sonuçlarına göre, şekil 5'te olduğu gibi Şekil 6'da da ana metaforların yarattığı algı, katılımcıların alt metaforları belirlemede önem arz eden bir konumdadır. Girişimcilik, inovasyon, ar-ge, akıllı fabrika-üretim-ürün kavramları kendi içlerinde bir döngüye sahip iken, işbirliği yalnızca çift yönlü ar-ge bağlantısıyla bu döngünün dışında kalmaktadır. Girişimcilik ana metaforu, diğer ana metaforlarla bağlantısına ek olarak, sürdürülebilirlik ve verimlilik vasıtasıyla da ekonomiye etki eder algısı doğmaktadır. İnovasyon ana metaforu, eğitimde yenilikçi uygulamalar ve dijital sürdürülebilirlik dolayısıyla dördüncü sanayi devrimi süreci etkilerini ekonomiye yansıtmaktadır. Bununla birlikte Akıllı fabrika-üretim-ürün ana metaforu, siber fiziksel sistemler ve dijital sürdürülebilirlik; Ar-ge ana metaforu, verimlilik artışı yaratması ve dijital sürdürülebilirlik; son olarak işbirliği ana metaforu ise verimlilik artışı, eğitimde yenilikçi uygulamalar, dijital sürdürülebilirlik ve yeni iş akış modelleri vasıtasıyla endüstri 4.0'ın ekonomi üzerinde yansımaları hayat bulmaktadır.

İnovasyon, Akıllı Ürün-Üretim-Fabrikalar, Ar-Ge döngüsünü kuran katılımcıların ek açıklamalarında sürdürülebilirlik ve dönüşüm ekonomisi ekseninde çıkarımlar yaptığı gözlenmektedir. Literatürde de bu yansımaya oldukça sık yer almaktadır (Tablo 1). "Çevre kirliliğinin artması ve enerji kaynaklarının tükenmesine engel olmada ve yenilebilir enerji kaynaklarının ön plana çıkmasında, endüstri 4.0 teknolojileri destek olabilir. Rüzgar enerji tribünleri, elektrikle çalışan araçlar ve 2020'li yıllardan itibaren çevre kirliliğini azaltıcı hamleler yapıp, dizel motor kullanımının azaltılıp, çevre kirliliğinin de bitmesine bir çözüm yaratabilir. Ayrıca üretim açısından da bu süreç ürün hayat döngüsünü de yeniden tasarlayabilir." yorumu örnek gösterilebilmektedir. Akıllı fabrika-üretim-ürün ana metaforunun, siber fiziksel sistemler ve dijital sürdürülebilirlik ile ekonomiye yansımaları kurgulayan katılımcıların da literatürde vurgulanan

makine-insan ve makine-makine kurgusuyla yeni üretim sistemleri ve dijital otomasyonla sağlanan verimlilik artışı görüşüyle paralel bir çıkarımda bulduklarını göstermektedir. Ayrıca katılımcıların ifade ettikleri metaforlara ilişkin ek açıklamalarında; “Yeniliği gelişmiş teknolojiyi ve daha çok gelişebilecek teknolojilerin yanında bunlarla gelebilecek işsizliği, yeni hayatlar yeni araçlar”, “İnsana, işgücüne olan ihtiyaç giderek azaltmaktadır ve yapay zeka ve gelişen bilgisayar asistanları buna en iyi örnektir.” çıkarımları da literatürde endüstri 4.0’ın “iş yaratıcı” etkisinden ziyade “istihdam yok edici” etkisine atıf olması dolayısıyla farkındalığın da bu yönde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla katılımcılar yalnızca işbirliği ile uzantılı olarak yeni iş alanları yaratma vasıtasıyla ekonomide bir yansıması doğduğu çıkarımı yapmaktadır. “Dördüncü sanayi devrimi dijitalleşmenin etkisiyle piyasalara etki ederek birey ve firmaların işbirliği ve networkunu geliştirmesi gerektiği algısını yaratıyor.” yorumu buna örnek olarak gösterilebilmektedir. İşbirliği ana metaforunun verimlilik artışı, eğitimde yenilikçi uygulamalar, dijital sürdürülebilirlik ve yeni iş akış modelleri kurgusuyla endüstri 4.0’ın ekonomide endüstri4.0 dokunuşunun bulunduğu görüşündeki katılımcılarda ise ek açıklamalarından “Yenilikçi fikirler, üniversiteler araştırma merkezleri sayesinde değer yaratıma etki eder...”, şeklinde ifadeler yer bulmaktadır. Bu noktada özellikle işbirliği metaforunun yardımcı bir unsuru olarak eğitimde yenilikçi uygulamalar, üniversitelerin yenilikçi düşünce yaratım etkisi dolayısıyla ekonomide olumlu etki yaratır algısının zihin haritalarında yer bulduğunun da bir göstergesi olmaktadır.

Literatürde yer alan tartışmalardan elde edilen verilerle çalışma sonuçları karşılaştırıldığında dikkat çeken bir diğer husus da, özellikle girişimcilik ana metaforunun eğitim ve eğitimde yenilikçi uygulamalar ile beklenen bağlantısının gerçekleşmemiş olmasıdır. Katılımcılar her ne kadar ana metafor seçiminde teorik beklentiyi karşılamış olsa da, ekonomiye yansımaları hususunda farkındalık seviyesinin bu noktada diğer alanlara kıyasla düşük olduğu gözlenmektedir. Bu sonuçlara ek olarak tüm yanıtlar ışığında (gerek tekrara bağlı ana ve yan metaforlar gerekse de tekrarı görülmemiş olan çağrışımlar dahil edildiğinde) genel bir değerlendirmeye, literatürde yer bulmasına karşın, endüstri 4.0’ın ekonomiye yansıması kanallında uluslararası ticaretle ilişkili olarak katılımcıların belirttiği herhangi bir metafora rastlanmamaktadır.

Katılımcıların, açık uçlu sorulara yönelik vermiş oldukları yanıtlardaki genel tutarlılık ve büyük ölçüde katılımcıların zihinlerinde canlanan metaforların literatürle örtüşmesinin ana sebebinin hem yaş ortalaması sebebiyle 'dijital yerli' olarak değerlendirilen bir nesli temsil etmeleri; hem de sanayi iktisadı, dünya ekonomisi, teknoloji ve yenilik iktisadı gibi derslerin sağladığı bilgi birikimi doğrultusunda oluştuğu düşünülmektedir.

Sonuç

Endüstri 4.0 süreci hem üretimde hem de tüketimde köklü değişiklikler yaratacak bir yapıyı içermektedir. Bu yeni süreç bir yanda birbirleriyle iletişim halinde olan otomasyon sistemlerini barındırırken diğer yanda ise tüketicinin sürekli ve değişen ihtiyaçlarına anlık cevap verebilme özelliği ile karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2018, s.548). Bu yeni süreç hem tüketici için hem de birbirleriyle sürekli iletişim halinde olan otomasyon sistemleri dolayısıyla üretim aşamaları açısından da yeni bir yapı olarak nitelendirilebilmektedir (Alçın, 2016, s.20). Bu sayede daha etkin, verimli ve düşük maliyetli üretim sistemlerinin mümkün olacağı düşünülmektedir. Ancak her sanayi devriminde olduğu gibi endüstri 4.0 devrimi de fırsatları ve riskleri beraberinde getirmektedir. Söz konusu fırsatlar arasında; günlük yaşantımızı kolaylaştıracak ürünler ve bireylerin verimliliğini artıracak hizmetler sunması; ulaştırma, lojistik ve küresel tedarik zincirlerinin daha etkin ve verimli hale gelmesi; makineleşmenin bir getirisi olarak üretimde gerçekleştirilecek hata oranı sifıra indirgenmesi vb. sayılabilmektedir. Üretim sistemlerindeki teknolojik gelişmelerin insan emeğine ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirilecek üretime olanak sunması, işgücü piyasasında olası değişimlere neden olacağı için bir risk faktörü olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple insan emeğinin yerine makinelerin üretimde kullanılması, istihdam oranlarında azalma etkisi yaratacaktır (Doğru ve Meçik, 2018, s.1585).

Üretim, tüketim, yatırım, ticaret, istihdam, girişimcilik vb. pek çok unsura yansımalarının dikkat çekici bir yapıda olması söz konusu endüstri 4.0 sürecine olan ilgiyi arttırmakta ve daha önemli kılmaktadır. Yenilikçi fikirler üretilmesi ve politika tasarımlarının ilk aşamalarının farkındalıkla

başlaması temelinde değerlendirildiğinde, endüstri 4.0 süreci ve ekonomiye yansımalarına ilişkin algı oluşumu ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesinin önemi de gündeme gelmektedir.

Bu bağlamda çalışmadan elde edilen bulgular ışığında iktisat/ekonomi bölümünden yeni mezun olmuş genç zihinlerin çağrışım burçlarıyla değerlendirmelerinde, endüstri 4.0 hususunda literatürle uyumlu derin bir kavramsal farkındalığa sahip olduğu sonucu doğmaktadır. Bu sürecin bir uzantısı olarak ortaya konulan ana metaforlar ışığında, olgu bilim tekniği ile kümeleme haritaları yardımıyla katılımcıların farklı metaforlarla bağlantılı ilişkileri yorumlanmaktadır. Katılımcıların zihinlerinde canlanan metaforların, literatürle uyumlu bir şekilde üretimde yenilikçi sistemler, dönüşüm ekonomisi, sürdürülebilirlik, bilgi ekonomisi ve istihdam ekseninde çıkarımlara neden olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara ek olarak tüm yanıtlar ışığında (gerek tekrara bağlı ana ve yan metaforlar gerekse de tekrarı görülmemiş olan çağrışımlar dahil edildiğinde) genel bir değerlendirmeye, literatürde yer bulmasına karşın, endüstri 4.0'ın ekonomiye yansımaları kanalında uluslararası ticaretle ilişkili olarak katılımcıların belirttiği herhangi bir metafora rastlanmamaktadır. Bununla birlikte katılımcıların yalnızca tanıma değil sürece ilişkin de detaylı bir farkındalık seviyesinde olduğunu ve algısal bütünlüğü sağladıkları söylenebilmektedir. Katılımcıların yanıtlarındaki genel tutarlılığın ve katılımcıların zihinlerinde canlanan metaforların literatürle büyük ölçüde örtüşmesinin, lisans müfredatında yer alan sanayi iktisadı, dünya ekonomisi, teknoloji ve yenilik iktisadı gibi derslerin içerikleriyle sağladığı bilgi birikimi doğrultusunda bütünsel algı ve yüksek farkındalık düzeyinin oluştuğu düşünülmektedir.

Tüm etkileri göz önünde bulundurulduğunda, endüstri 4.0'ın diğer sanayi devrimlerine kıyasla çok daha hızlı geliştiğini ve ülkeler, firmalar ve endüstriler ölçeğinde çeşitli teknolojileri bir araya getirmek suretiyle hem ekonomide hem de toplumda bütünsel açıdan paradigma kaymalarına neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada endüstri 4.0'ın hayata geçirilmesinde de aynı bütünsel yapının korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Hem kamu-özel ortaklıkları, hem de kamu-sanayi-üniversite iş birliği bunu sağlayacak önemli adımları ifade etmektedir. Özellikle üniversitelerde oluşan yeni fikirler, kamunun bazen düzenleyici, bazen koordinasyon sağlayıcı, bazen de finansör olarak yer aldığı üniversite-sanayi

iş birliğiyle toplumun ihtiyacına cevap veren ticari ürünler yaratmakta oldukça etkili sonuçlar doğurmakta ve politika yapımcılar açısından da ekonomi politikalarında etkili bir reçete olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte izlenecek ekonomi politikalarının etkinliğini artırma amacının yanı sıra, daha kapsayıcı bir çerçevede ekonomik, sosyal, yasal ve çevresel politikalar ile yaratılacak dönüşümün, toplumun tüm bileşenlerine pozitif etkilerinin yayılımının desteklenmesi açısından özellikle eğitilmiş işgücünü oluşturan genç bireylerin endüstri 4.0 sürecinin yansımalarına ilişkin yüksek farkındalık düzeylerinin önemi gündeme gelmekte ve dikkat çekici nitelik taşımaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

A Research of Perception on Industry 4.0 and Its Reflections to Economy

*

Canan Şentürk

Süleyman Demirel University

Modern economics today focuses on the analysis of the historical and economic trends of the development of society, with breaks and/or transformations in the course of both theoretical and historical development. It is thought that the long-wave cycles of innovation that started with the Industrial Revolution created the development from Industry 1.0 to Industry 4.0, and that production, consumption, workforce, education and technology are changing rapidly, the connections between sectors and countries differ, and define a new process in coordination with digitalization. The process called Industry 4.0 is important in terms of its impact in many areas, from production to development, thanks to its advanced technology possibilities. In this respect, the contents arising from the definition of industry 4.0 indicate the magnitude of the impact in the economic field, especially as they provide integration on the structure that constitutes the whole of the economy. The importance of the industry 4.0 perception level of the young population, which can be expressed as the society of the future, is emerging in terms of a society that can solve many economic-social difficulties by integrating science and technology in both different industries and social life in order to balance economic development and solve social problems. In this context, the aim of this study is to measure the perception formation in line with industry 4.0 and its the economic reflections. The study was conducted in the qualitative design and the data was received by using a semi-structured interview survey to the new graduates of economics in SDU. In the study, based on the data obtained in the study, the main notions are determined with the connotation sign technique. Phenomenology is also used as a method in terms of revealing the relationship between them with other notion and the schematic representation of the unifying nature of these notions. According to the analysis results, the main notions of mind and concept minds in the study such as

business intelligence, innovation, digital transformation, artificial intelligence, entrepreneurship, smart factory-production-product, innovative application in education, R&D and collaboration have been interpreted within the scope of industry 4.0 and its reflections in economy. In this context, in the light of the findings obtained from the study, it is concluded that the young minds who have just graduated from the department of economics have a deep conceptual awareness in line with the literature on industry 4.0 in their evaluations with association signs. In the light of the main metaphors put forward as an extension of this process, the relations of the participants with different metaphors are interpreted with the help of phenomenology technique and clustering maps. It is seen that the metaphors that come to life in the minds of the participants cause inferences in the axis of innovative systems in production, transformation economy, sustainability, knowledge economy and employment in line with the literature. In addition to these results, although it is included in the literature, there is no metaphor stated by the participants in relation to international trade in the channel of reflection of industry 4.0 on the economy. However, it can be said that the participants are at a detailed level of awareness not only about the definition but also about the process and that they provide perceptual integrity. The reason for the general consistency in the answers of the participants and the metaphors that enlivened in the minds of the participants to a large extent overlap with the literature because the holistic perception and high level of awareness are formed in line with the knowledge provided by the contents of the courses such as industrial economics, world economy, technology and innovation economics in the undergraduate curriculum. Considering all its effects, it is possible to say that industry 4.0 has developed much faster than other industrial revolutions and has led to paradigm shifts in both the economy and society as a whole by bringing together various technologies at the scale of countries, companies and industries. At this point, the necessity of preserving the same holistic structure emerges in the implementation of Industry 4.0. Both public-private partnerships and public-industry-university cooperation represent important steps to achieve this. Especially the new ideas formed in universities have very effective results in creating commercial products that meet the needs of the society, with the university-industry cooperation where the public is sometimes a regulator,

sometimes a coordinator, and sometimes a financier. In terms of policy makers, it is considered as an effective prescription in economic policies. It is important to increase the effectiveness of the economic policies to be followed in this process. In a more inclusive framework, it is necessary to support the spread of the positive effects of the transformation to be created with economic, social, legal and environmental policies to all components of the society. In this respect, it is very important that young individuals who make up the educated workforce have a high level of awareness about the reflections of the industry 4.0 process.

Kaynakça / References

- Kagermann, H., Ander, R., Gausemeier, J., Schuh, G., Wahlster, W. (2016). *Industry 4.0 in a Global Context*, Acatech STUDY, Munich: Herbert Utz Verlag.
- Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19-30.
- Alekseev Alexander N., Elena V. Buraeva, Elena V. Kletskova, Natalia A. Rykhtikova (2019). Stages of Formation of Industry 4.0 and The Key Indicators of Its Development. E.G. Popkova, Y.V. Ragulina, A.V. Bogoviz (Ed.), *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century, Studies in Systems, Decision and Control* içinde (s.93-101), Springer.
- Bogoviz, Aleksei V. (2019). Industry 4.0 as a New Vector of Growth and Development of Knowledge Economy. E.G. Popkova, Y.V. Ragulina ve A.V. Bogoviz (Ed.), *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century Studies in Systems, Decision and Control* içinde (s.85-93), Springer.
- Brynjolfsson E., McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. New York: WW Norton & Company.
- Doğru, B., N., Meçik, O. (2018) Türkiye’de Endüstri 4.0’in işgücü piyasasına etkileri: Firma beklentileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı), 1581-1606.
- Gillpatrick, T. E. Blunck ve Boğa S. (2019). Understanding The Role Of Consumer Behavior In Forecasting The Impact Of Industry 4.0 And The Wave Of Digital Disruption Driving Innovation In Retailing, *DIEM*, 4(1), 165-176.

- Hozdic, E. (2015). Smart factory for Industry 4.0: A review. *International Journal of Modern Manufacturing Technologies*, 7(1), 28-35.
- de S. Jabbour, A. B. Lopes, C. J. C. Jabbour, M. G. Filho and D. Roubaud (2018). Industry 4.0 and the circular economy: A proposed research agenda and original roadmap for sustainable operations. *Big Data Analytics in Operations & Supply Chain Management*, 270, 273-286.
- Kagermann, H. (2015). Change through digitization-value creation in the age of Industry 4.0. Horst Albach, Heribert Meffert, Andreas Pinkwart, Ralf Reichwald (Ed.), *Management of Permanent Change* içinde (s.23-45), Springer.
- Kagermann, H., Lukas, W. ve Wahlster, W. (2011). Industrie 4.0 –Mit dem internet der dinge auf dem weg zur 4. industriellen revolution. Inhalte der Ausgabe, 13, VDI Nachrichten, Berlin, 18 Şubat 2021 tarihinde <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/produktion/industrie-40-mit-internet-dinge-weg-4-industriellen-revolution>.
- Kasa, H. (2020). Endüstri 4.0'ın ekonomik büyümeye etkisi: Yenilikçi ekonomilere yönelik ampirik bir analiz. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, Özel Sayı*, 305-312.
- Khan A., Turowski K.(2016). A perspective on Industry 4.0: From challenges to opportunities in production systems. *Proceedings of the International Conference on Internet of Things and Big data, IoTBD*, 441-448.
- Kocabıyık, O. (2015). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Lasi, H., Kemper, H., G., Fettke, P., Feld, T. ve Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Business and Information Systems Engineering*, 6(4), 239-242.
- Menezes, L. N., Lira, M.C.A. ve Neiva L.S. (2021). IoT and knowledge economy: Two strong pillars of Industry 4.0. *Scientia Cum Industria*, 9(1), 10-15.
- Kumar, A. ve Nayyar, A. (2020). Industry: A sustainable, intelligent, innovative, 2 internet-of-things industry. Nayyar, A., Kumar, A. (Ed.) *A Roadmap to Industry 4.0: Smart Production, Sharp Business and Sustainable Development* içinde (s.1-23), Springer.
- Özkan, M., Al, A. ve Yavuz, S. (2018). Uluslararası politik ekonomi açısından dördüncü sanayi-endüstri devrimi'nin etkileri ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 126-156.
- Pamuk, N. S. ve Soysal, M. (2018). Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 üzerine bir inceleme. *Verimlilik Dergisi*, 1(1), 41-66.

- Papachashvili, N. (2018). Industry 4.0 and its impact on the international trade. IV. *International Scientific and Practical Conference, Strategic Imperatives of Modern Management*, Kiev, Ukraine.
- Pfeiffer, S. (2016), Robots, Industry 4.0 and humans, or why assembly work is more than routine work. *Societies*, 6(2), 1-26.
- Pfeiffer ve Suphan (2015). The labouring capacity index: Living labouring capacity and experience as resources on the road to Industry 4.0. Working Paper 2, University of Hohenheim, 10 Şubat 2021 tarihinde www.sabine-pfeiffer.de/files/downloads/2015-PfeifferSuphan-EN.pdf.
- Popkova, E., G. (2019). Preconditions of formation and development of Industry 4.0 in the circular of knowledge economy. E.G. Popkova, Y.V. Ragulina, A.V. Bogoviz (Ed.), *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century, Studies in Systems, Decision and Control* içinde (s.65-72), Springer.
- Pozdnyakova U. A., Golikov, V.V., Peters I.A. and Morozova I.A. (2019). Genesis of the revolutionary transition to Industry 4.0 in the 21st Century and overview of previous industrial revolutions. E.G. Popkova, Y.V. Ragulina, A.V. Bogoviz (Ed.), *Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century, Studies in Systems, Decision and Control* içinde (s.11-21), Springer.
- Rajnai, Z. and Kocsis, I. (2017). Labor market risks of Industry 4.0, Digitization, robots and AI, IEEE 15th. *International Symposium on Intelligent Systems and Informatics (SISY)*, Subotica, Serbia.
- Rajput, S. and Singh, S., P. (2019). Connecting circular economy and Industry 4.0. *International Journal of Information Management*, 49(December), 98-113.
- Rosa, P., Sassanelli, C., Urbinati, A., Chiaroni, D. and Terzi, S. (2019). Assessing relations between circular economy and Industry 4.0: A systematic literature review. *International Journal of Production Research*, 58(6), 1662-1687.
- Salam (2019). Analyzing manufacturing strategies and Industry 4.0 supplier performance relationships from a resource-based perspective. *Benchmarking An International Journal*, doi: 10.1108/BIJ-12-2018-0428.
- Saniuk, S., Grabowska, S., Gajdzik, B. (2020). Personalization of products in the Industry 4.0 concept and its impact on achieving a higher level of sustainable consumption. *Energies*, 13(22), 1-19.

- Serinikli, N. (2018). Endüstri 4.0'in özel, kamu ve kooperatif sektörlerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı), 1607-1621.
- Sima V., Gheorghe, I.G., Subic', J. and Nancu, D. (2020). Influences of the Industry 4.0 revolution on the human capital development and consumer behavior: A systematic review. *Sustainability*, 12(10), 4035,
- Sorko, S. R., Rabel, B. and Richter, H. M. (2016). The future of employment - challenges in human resources through digitalization. *International Scientific Journal Industry 4.0*, 1(2) 128-131.
- Stock, T. and Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. 13th global conference on sustainable manufacturing-decoupling growth from resource use. *Procedia CIRP*, 40, 536-541.
- Strange, R. ve Zucchella A. (2017). Industry 4.0, global value chains and international business. *Multinational Business Review*, 25(3), 174-184.
- Sumer B. (2018). Impact of Industry 4.0 on occupations and employment in Turkey. *European Scientific Journal*, 14(10), 1857-7881.
- UNCTAD (2013). World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment And Trade For Development. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2013_en.pdf adresinden edinilmiştir.
- Uslu, C. (2020). *Endüstri 4.0 Devrimi etkisiyle gerschenkron hipotezi altında finlandiya ve güney kore incelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Weber, E. (2016). *Industry 4.0: A job-producer or employment-destroyer?* (Aktuelle Berichte Report No 2), IAB, Nürnberg .
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 546-556.
- Zhou K., Liu, T. and Zhou, L. (2015). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges. Proceedings 12th International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD), China, 11.01.2021 tarihinde erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7382284>.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Şentürk, C. (2021). Endüstri 4.0 ve ekonomiye yansımaları üzerine algı araştırması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5731-5761. DOI: 10.26466/opus.921971.

Socialism in the Neoliberal Age: Debates and Arguments¹

DOI: 10.26466/opus.869029

*

Bedir Sala*

* Dr. Afyon Kocatepe University, Department of Sociology, Afyonkarahisar/Turkey
E-Mail: bedirsala@aku.edu.tr ORCID: [0000-0002-6892-2664](https://orcid.org/0000-0002-6892-2664)

Abstract

The neoliberal period consists of the application of a series of restructuring policies, including rapid change of economy, politics, culture, and social environment. Socialist movements are at the forefront of the opposition to neoliberal policies, which have been applied in many countries after 1980 and almost all over the world in the 2000s. Marxism was marginalized and in crisis in this period on the counter of neoliberalism. Intra-Marxist discussions also led to the emergence of new arguments and different interpretations. This study will try to create a theoretical framework about which issues stand out and the orientation of socialism through focusing on intra-Marxist discussions. The approaches and distinctions of reductionism and class analysis among theoretical debates will be emphasized, and how these fundamental issues were discussed by Marxists in the neoliberal period will be examined. Another important issue is the different Marxist interpretations that have been formed as a result of new arguments. In this regard, what the issues that constitute the agenda of trends such as the new left and the radical left are and in what context they will be discussed will be examined.

Anahtar Kelimeler: *Neoliberalism, Socialism, Social Class, the New Left, the Radical Left.*

¹ This article was produced as a part of PhD thesis entitled "The Justice and Development Party in the Discourse of the Socialist Opposition in Turkey" (2016) at Institute of Social Sciences, Selçuk University, Konya, Turkey.

Neoliberal Çağda Sosyalizm: Tartışmalar ve Arayışlar

*

Öz

Ekonomi, siyaset, kùltür ve toplumsal alanın hızlı bir şekilde değiştiği neoliebral dönem bir dizi yeniden yapılanma politikalarının uygulanmasından oluşuyor. 1980 sonrasında birçok ÷lkede ve 2000'lerde ise neredeyse tüm dünyada uygulama alanı bulan neoliberal politikalara yönelik karşıt hareketlerin başında ise sosyalist hareketler gelmektedir. Ancak bu dönem aynı zamanda Ortodoks Marksizm'in kuramsal yönden eleştirildiği, reel sosyalizmin yıkıldığı ve sosyalist hareketlerin kitlesel olarak zayıfladığı bir dönem olmuştur. Neoliberalizm karşısında Marksizm'in marjinalleştiği ve krize girdiği bu dönemde Marksist içi tartışmalar aynı zamanda yeni arayışların ve farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çalışma Marksist içi tartışmalara odaklanarak, hangi konuların öne çıktığını ve sosyalizmin yönelimi hakkında teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışacaktır. Teorik tartışmalardan indirgemecilik ve sınıf analizine ilişkin yaklaşımlar ve ayrımlar üzerinde durularak bu temel konuların neoliberal dönemde Marksistler tarafından nasıl tartışıldığı incelenecektir. Bir diğer önemli konu da yeni arayışlar sonucunda şekillenen farklı Marksist yorumlardır. Ayrıca yeni sol ve radikal sol gibi eğilimlerin gündemini oluşturan konuların neler olduğu ve hangi bağlamda tartışıldığı incelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Neoliberalizm, Sosyalizm, Toplumsal Sınıf, Yeni Sol, Radikal Sol.*

Introduction

Neoliberalism is an economic model that includes marketization of free investment, privatization and public funding in order to remove all obstacles to private capital. The concept of neoliberalism used to characterize a set of economic regulations packages refers to the current form of capitalism for Marxists (Peters, 2001; Berlin, 1996, p.193-204). Also, Marxist analysts associate globalization with neoliberalism. The phenomenon of globalization is accepted as a result of neoliberalism (Harris, 2000). Accordingly, globalization causes new social inequalities due to its composed regulation. Upon this regulation, developing countries' state support for social service areas such as health and education has been decreased (Deacon, 2011, p.109). Mainly privatizations constitute the central tendency of neoliberal economic policies. Because the primary purpose of neoliberal policies is to leave employment to private capital instead of the state. Hence, the International Monetary Fund and the World Bank prepared privatization programs for developing countries after 1980. Privatizations are based on the grounds that the international market will liberalize, productivity will increase and capital will spread to the base, public. Therefore, the social state has been weakened because of privatization policies (Şenkal, 2011, p.507-509; Robinson and Harris 2000, p.43).

Marxists qualified these applied economic policies as the renewal of the capitalist system itself. There are also those ones who define the period starting with the end of the 20th century and including today as "neoliberal market civilization" (Gill, 1995). The socialist countries have integrated into the capitalist world-system through applying neoliberal economic policies upon entering into a crisis of the statist economic model used in socialist countries in this period. Thus, neoliberalism was spread as an "unrivaled" model towards the 1990s. The period when neoliberalism was strengthened was the period when Marxism was also marginalized according to those ones who define neoliberalism as "the most successful ideology of history," which has not encountered any serious opposition in the West for the first time and the world since the reform (Callinicos, 2005, p. 25).

Neoliberalism does not include only economic regulation. The political and social spheres were shaped together with the economy and also socialist movements and parties lost their power in this period. The weakening of socialism both at the level of thought and at the level of action brought many discussions along with it. On the other hand, the criticism of poststructuralist and post-modernist approaches to modernism and grand theories played an important role in the marginalization of Marxism. The common point of these approaches is to start a discussion around new concepts such as the new state of capitalism, consumer society, the irrational tendency of the individual, pluralism and multiculturalism through problematizing modernism. Marxism was influenced from enlightenment philosophy and so it carries the basic characteristic of modernism. Accordingly, it has received its share of criticisms of modernism. In addition, the basic foundations of Marxist politics, such as the subject-structure relationship and the revolutionary role attributed to the labor force, have also been problematized.

Socialists entered government in many countries in the 20th century, especially in Russia. Thus, a socialist bloc emerged against the capitalist bloc under the leadership of the Soviet Union after the Second World War. Anymore, socialists have the opportunity to realize ideals such as the rule of the labor force as a hegemonic force determining international political balances, a new form of social organization, and the construction of a socialist order alternative to the capitalist system. The communist parties were engaged in an active political struggle within close relations with the Soviets in the countries where the socialists were not in power. However, at the beginning of the 1980s, the economic model implemented by the Soviet Union regressed against the liberal economy. This situation caused unrest in many socialist countries and increased social reactions towards the socialist system, especially in Eastern European countries. In this case, the blockage of the system, the Soviet Union applied the policies of "glasnost" and "perestroika" under the leadership of Mikhail Gorbachev in 1985. However, these policies could not prevent the dissolution of the socialist bloc and the Soviet Union, which started to dissolve due to the blockage of the system in 1991.

Real socialism has been an important experience for socialists. However, besides this experience, the collapse of real socialism meant the defeat of the socialists. This defeat led to the disintegration of communist parties, which were strongly organized in many countries, and the weakening of the socialist movement's influence on the masses. Socialist politics has entered into a period of withdrawal against to both the collapse of real socialism and post-modernist and poststructuralist currents. It is possible to read this process as a "self-criticism" and renewal process for the left. Also, there has been a period of depression in which the left has weakened and lost its self-confidence, which was subjected to similar accusations that the left thought and politics "did not match the facts" or "lagged behind reality" (Laçiner, 2000, p.27). This study aims to create a general framework about the pursuit and orientation of socialists by focusing on the internal discussions about socialism in this depressing period.

Theoretical Debates: Economic Reductionism and Social Classes

As a theory of social analysis, Marxism claims that it shapes social relations and social institutions of the economy as its substructure, in general terms. This approach, which causes to define Marxism as a reductionist social theory, is also used as a strong argument in criticisms of Marxism. In addition, Marx's attempt to explain historical processes with a dialectical materialist method and presenting this method in a scientific framework supports the criticisms that Marxism is reductionist. The clearest place where Marx's reductionist approach is seen is Marx's views that material life determines social, political and intellectual life in his criticism of Hegelian philosophy (Marx, 1979, p.25).

Marx's criticism of Hegel's idealist philosophy constitutes the basic model of his theory for Marxists. Most Marxists or non-Marxists define Marxist theory in this context. This model constitutes the weakest point of Marxist theory. Because if social facts do not fit this model, then the weakness and inadequacy of the model will emerge. On the other hand, some Marxists claim that the Marxist theory is not solely this model. The concepts composing this model are only the conceptualizations of certain phenomena.

Franz Jakubowski (Füredi, 2001, p.226) defends that concepts such as infrastructure, superstructure are the accessed results of Marxist theory, not the theory itself, against those who see Marxist theory as solely this model. British Marxist Edward P. Thompson, who put a critical distance to the approach that the superstructure determines the superstructure does not affect the infrastructure in any way, emphasizes that the superstructure can also affect the infrastructure and states that the political context is also important in shaping the consciousness of the labor force (Blackledge, 2014, p.260). The views of Jakubowski and Thompson are like a response to the Marxists who squeeze Marxism into the infrastructure-superstructure model and to those who criticize Marxism with reductionism over this model. Post-Marxists, who interpret the basic concepts of Marxism differently and defend that the labor force has become insignificant through describing the concept of class, one of the basic concepts of Marxism, as "essentialist" (Laclau and Mouffe, 2001; Geras, 1987, p.50-51), they also considered the policy as an important factor through redefining the economy (Adaklı, 2001, p.13-14).

Althusser's evaluations reinterpreting Marxism and questioning the relationship between economy and politics have become important references for Post-Marxists. According to Althusser, the infrastructure was not more determinant than superstructures such as economy, politics and ideology (Althusser, 2003; Resnick and Wolff, 1987, p.81-95; 2006, p.39-48). This thesis of Althusser denying the determination of the economy has opened the door to discussions that highlight political and cultural elements and emphasizing the priority of political struggle. According to the Post-Marxists that emerged from these discussions, the failure of state capitalism executed by Stalin was accepted as the defeat of real socialism, while the dissolution of the labor force showed that traditional Marxism, which attributes revolutionary meaning to the labor force has archaized. Therefore, Post-Marxism, which alleged for the failure of real socialism and the obsolescence of traditional Marxist theory, tended towards a different political strategy. This strategy was based on carrying out a radical struggle away from violence, democratically, and to form an anti-capitalist hegemonic bloc at the global level, thanks to the formulation of Laclau and Mouffe (2001).

Intra-Marxist debates around reductionism were briefly mentioned above. In fact, similar discussions are continuing in the Turkish Left. The post-Marxist tendency becoming significant majorly in the year 1990 in Turkish Left emphasized that revolutionary role which was loaded to class movement by the socialist movement act was exaggerated, the class fashion got behind, civil socialism and mass democracy became forefront, socialism standing close to political equality claims of different ethnic and religious identities. This trend was labeled as "liberal left" and was defined as a "deviation" from Marxism and "bourgeois democracy" by other socialist movements.

One of the most important issues discussed in relation to economic reductionism is the concept of "class." Social and political analyses in Marxism are implemented in the context of the class. Social class, one of the basic concepts of Marxist thought, is used as an analytical concept that explains and makes sense of the interrelated layers of this regulation. Accordingly, society consists of a class distinction basically. The emergence of this class distinction has developed in parallel with the emergence of private property. This situation is not special to a particular society. It is a qualitative condition that exists in all societies where private property arose. In brief, the class separation and conflict that arise in parallel with private property in Marxist thought is a theoretical approach that explains the structuring of social regulation.

The concept of social class, which became popular again in the 18th century, turned into one of the dominant concepts of social sciences upon the theoretical approach of Karl Marx. Marx contributed to the concept of social class in three aspects. These are: the class struggle of all history is historical, a class in itself does not have to be a class for itself, and that the main conflict of capitalist society takes place between those who have the means of production and those who do not (Wallerstein, 2000, p.145). According to Marx, social regulations are products of historical processes. History is an inter-class struggle rather than an impersonal process led through goals that people cannot comprehend. There is an irreconcilable contradiction between the class that owns the means of production and the class that makes a living on its labor.

In addition to the transformation of the labor force, the new middle-class theory discussed in the middle of the twentieth century has become

an argument that undermines the absolute conflict thesis between the labor force and the bourgeoisie established by Orthodox Marxism. Classical Marxist class analyses included the prediction that capitalist society has been basically composed of two classes, and the other rest of the social sections would eventually disappear. These social sections, which were described as new middle classes and were not expected for Orthodox Marxism, consist of those labor forces in the service sector of developed countries. On the other hand, there is a common approach that the labor force transforms into middle classes

over time, adopts lifestyles of the middle class, and the majority of the population forms a homogeneous section living at a certain welfare level (Yanıklar, 2010, p.215). Therefore, approaches to the new middle class indicate that the previous class analyses are no longer valid, and the role of classes in social change is diminishing.

The most distinctive feature of this class, which is described as the new middle class, is its being "consumer class" as emphasized by Kharas (2010, p.10). This new middle-class remains an ambiguous class for Marxist class analysts because of not having the means of production and being different from the labor force in terms of living standards. Therefore, it is mostly analyzed in the context of Weberian class theory (Yıldırım, 2012, p.74).

Undoubtedly, there was an emphasis on the intermediate class, corresponding to the middle-class in Marx's class analysis. However, Marxist analysts considered this stratum as an intermediate class between the bourgeoisie and the proletariat. Since this intermediate class could not break out of the antagonism between the bourgeoisie and the proletariat, so it would weaken against capital and joined the proletariat. However, upon the growth and development of the middle-classes, which have been described as intermediate classes, the approach of socialist politics on this issue has also changed. The Marxists, who considered the middle classes as the social foundation of fascist movements in the early period, accordingly began to allege that forwarding to socialism could be possible with the alliance with the labor force and the middle classes. In the 1970s, the communist parties of Europe have been expressing the necessity of addressing the new middle class and establishing new alliances for political success (Bottomore, 1991, p.180).

The concept of new social movements is used for movements that emerged independently of class relations and class identities of social movements upon becoming outdated of the old social movements, the labor force movement. However, Alain Touraine uses the concept of new social movements for the movements in the post-industrial society that emerged together with the new power relations and new relationship form (Çayır, 1999, p.16). Touraine (1999, p.51) opposes the separation of a social movement from a class phenomenon; he states that the difference between social movement and class is the definition of class as a "situation," whereas social movements are the "action of an actor questioning historicity."

Although Touraine does not acknowledge a distinct difference between social movements and class, most analyses about the subject in social sciences evaluate new social movements independently of class relations. Most of the studies on this subject do not even mention the class. Because it can be very difficult to determine the nature of the class of these movements that sometimes emerge as an environmental movement, a feminist movement, a student movement, or an anti-war movement. On the other hand, new social movements replace class-based social movements with identities such as ethnicity and gender.

Arguments: From the New Left to the Radical Left

American political scientist Francis Fukuyama caused a new discussion due to his published work, "The End of History and the Last Man" including the theses in 1992. Fukuyama (2006) claims that the ideologies of socialism and fascism that he positioned against liberalism have ended, that liberalism has survived in the ideological struggle, and that history has ended with the best system, liberal democracy. Fukuyama, who claims that humanity finds its ideal order in liberalism, closes history by predicting that no political power will emerge anymore and that liberal values will become universal. Socialism lost its political power and theoretical weight in this period, but Latin socialism, which started to rise in the late 1990s, caused the despaired socialist movements to revive and gain confidence again. Socialist movements, which focus not only on the labor force

but also on other areas of social struggle, continue their existence both in the social and political spheres in many countries today.

This assertive thesis of Fukuyama becomes controversial when the successive crises of liberalism are considered. Upon the global crisis of liberal economy in 2008, the unemployment rate increased in many European countries. Countries like Spain, Italy, and Greece were almost bankrupt. On the other hand, the increase in discriminatory policies towards foreigners, such as Islamophobia in the West shows that liberal democracy is also in crisis. The widening of the social base of the left parties with the effect of the crises experienced by the liberal world in both the economic and political fields is seen in the election results in the 2000s. When the election results in Europe after 2008 are considered, the Socialist Party candidate became the president after 17 years in France, while the Labor Party in Britain was getting the highest vote in general and local elections. Except this, leftist parties came the power in many European countries such as Portugal, Norway, Denmark, Romania, and Greece. However, leftist parties in these countries did not come to power due to the politicization and organization of the labor force. Rather, they were parties that had the support of the petty-bourgeois class. In general, the distinctive feature of the leftist parties engaged in internal politics is their having a discourse that includes the petty bourgeoisie as well as the labor force.

Latin America is one of the regions where the left has arisen. In the early 2000s, parties that defined themselves as socialist became to power one after another in Latin America. The dominant discourse of the Latin American Left is opposition to America's hegemony in the region. In addition, "The most common feature of left orientations in Latin America is their emphasis on social participation. Their preference for radical democracy over liberal democracy and their emphasis on a new unity through defending national symbols are among the other important headings of the common features they share" (Özügürü, 2012, p.15). The cultural indigenization of the left composes the main factor in the massification of left politics as seen in the Latin American Left. Different interpretations, such as the new left and the radical left that emerged as a result of new arguments have an important role in the massification of the left.

The concept of the new left appears as an alternative left movement and interpretation attempt of the European Left against the real socialism

led by the Soviets and Orthodox Marxism after the Second World War. The new left contains many different discussions within itself. However, the reason why these discussions are described as the new left is that it's manifesting as separating from traditional Marxism. Basically, it emphasizes the society-state contradiction rather than the labor-capital contradiction of traditional Marxism. There is a heavy emphasis on inequality in society, but it does not reduce this inequality to the labor-capital conflict.

The new left defended a non-dogmatic interpretation of Marxism, based on the qualitative change of capitalism and the labor force. As capitalism has changed, the masses could not influence the political system anymore through democratic means. The Labor Force had many things to lose. As it was emphasized by Herbert Marcuse (1979, p.3), one of the important theorists of the new left movement of the 1970s with his interest in politics and social struggle compared to other Frankfurt School members, the dimensions of this new change were not only economic and political change but different modes of production and new institutions. On the other hand, the traditional left criticized the new left parties, claiming that those parties lacked a mass base and became far from the labor force.

The main issue where the new left breaks from traditional Marxism was class analysis. In the post-1980 period, class analyses around the world were described as reductionist and so they lost their reputation (Öğütler, 2014, p.7). One of the reasons why class analysis has been discredited, lost reputation was the change of the society that has undergone from the classical industrial society to the advanced industrial society. Society was no longer a society in which capitalism continuing its crude hegemony as Marx and Lenin conceptualized. From this point of view, Marxists such as Herbert Marcuse, Raymond Williams, and Stuart Hall broke off from the social analyses of classical Marxism and turned to different analyses.

One of the political movements influenced by new left thought is the so-called "third-way" movement represented by the British Labor Party. Its theorist is the British sociologist Anthony Giddens. The idea of the third way arose with the claim of being an alternative to capitalism and socialism. Giddens (1998) expresses this situation as "beyond of the right and the left". The idea of the third way is in a political seek beyond both

the right and the left, but it also cares about Marxist values. It is an idea that emphasizes mostly the humanist side of Marxism.

The third way considers ideological systems as obsolete, rather than creating a new ideological system - has been in an effort to produce solutions within the existing system and to get their support by taking into account the demands of the constituency. Some of the distinguishing features of the third way thought are as follows: the belief that "top-down" state socialism is now dead; emphasis on community and moral responsibility; socialism's accepting the idea of reconciliation in society rather than conflict in society; replacing traditional socialism's commitment to equality with social inclusion; neoliberals' defending of the competitive market state rather than the idea of the state as a balance against capitalism by the minimal state and social democrats (Heywood, 2013, p.154-157).

The radical left against the new left, which criticizes traditional Marxism especially based on the argument that a new social order exists, claims that this new social regulation is only a formal change of capitalism and that capitalism has not undergone any qualitative change. Fredric Jameson's approach to this new social order in particular post-modernism is also the common approach of the radical left. Jameson (2011, p.13) argues that post-modernism is not the cultural dominance of a new order called post-industrial society. It is merely a reflection of another transformation that capitalism has undergone.

In the neoliberal era, socialism ceased being an ideology against absolute capitalism and entered different orientations. Identity politics was prime among those orientations (Bauman, 2002, p.471-482). The new left sought a policy against oppression on different identities rather than merely criticizing absolute capitalism and class conflict in capitalist society. It was insensitive to identities such as traditional left ethnic, gender, etc. While the class division was being taken as a basis, other social divisions were either ignored or considered secondary. However, in the neoliberal era, when the left was weakened and the civilian sphere came to the fore against the state, some of the identity-based social movements expressed themselves in a leftist discourse. The class conflict has left its place to identity struggle. In addition to identities such as ethnicity, language, gender, environmental protection, animal rights, etc., social movements

began to constitute the new agenda of leftist politics. Therefore, organizations that are smaller and often focusing on the concerns of the petty bourgeoisie can shape left politics.

Today, there are not only class inequalities such as poverty and unequal development, but also problems such as discrimination and exclusion that cause human tragedies. On the one hand, there is the unfair distribution of income and wealth among social sections; on the other hand, there are marginalizing problems such as the inability of people with different cultural identities to benefit from equal rights or exclusion (Keyman, 2008, p.216). This situation causes social displeasure and social reactions. Social responses are transformed into social movements by organizing apart from the class context. Some socialist movements, especially those who share the approach that the labor force is outdated, integrate with these social movements, expanding the scope of socialist politics and publicizing socialism by reinterpreting it out of the class analysis.

The theorists such as Jurgen Habermas and Alain Touraine, who come from the leftist tradition, have contributed to the replacement of the labor force by new social movements that make cultural identity forefront (Lee, 2007). There is a claim that new social movements emerged in the society described as post-industrial by these theorists and that the proletariat class lost its revolutionary subject and integrated into capitalism (Fuat, 2014, p.19). At the end of the theoretical approaches of Marxist theorists affirming new social movements and social demands far from class dynamics, it was seen that socialist movements have turned towards different social movements and in some countries, socialist movements have almost removed the labor force from the agenda and turned towards identity politics in the post-1990 period.

The globalization phenomenon, which improves transportation and communication, integrates and converges the world economically, politically and culturally, also constitutes an important place for the left. Especially how to define globalization and the nature of the relationship between globalization and capitalism are the main topics of discussion on this matter. The basic approach to globalization for socialist thought is the thesis that "globalization is a new stage of imperialism" (Timur, 2002, p.213).

Antonio Negri and Michael Hard stand out among the most important socialist theorists who approach critically to globalization. These theorists claim that the era of nation-states is over upon the globalization of capital through crossing national borders easily without encountering any obstacle and that a decentralized and landless market that seizes the world has introduced a new mode of domination. The theorists who call this mode of domination as "Empire" explain the concept as follows:

"The concept of Empire is characterized fundamentally by a lack of boundaries: Empire's rule has no limits. First and foremost, then, the concept of Empire posits a regime that effectively encompasses the spatial totality, or really that rules over the entire 'civilized' world. No territorial boundaries limit its reign" (Negri and Hard, 2000, p.XIV).

The theorists alleged that imperialism has ended and the imperial period has begun on the basis of post-industrial social theories. This work of Hardt and Negri is considered the most radical theoretical text of anti-globalization socialism.

Unlike the traditional left, one of the issues on which the new left thought emphasized was the urban and space analysis led by Henri Lefebvre and David Harvey. Lefebvre and Harvey initiated a discussion within the left, mostly with the interpretation of "geographical materialism," caused to a reinterpretation of the concept of space in a Marxist framework. The concept of space was generally designed in Marxist analysis to serve the interests of the bourgeoisie and to maintain the privilege of the bourgeoisie.

Lefebvre considered space as social production and argued that space production practices should not be considered as only physical, but also the daily interactions of people. Space is an economic and social outcome for Lefebvre and also space is not neutral. Harvey, another Marxist theorist on space, discussed space and urbanism in the context of industrial capitalism. He tried to reveal the decisiveness of space on the social sphere by analyzing the conflict between social mobility and the formal structure of space. Harvey, who explained his fundamental approach about space in his work titled "Social Justice and the City" (2009, p.310), expressed how space was constructed ideologically as follows:

"We have already acknowledged that the organization of space can reflect and affect social relationships. But created space has a deeper meaning than just that. In the ancient city, the organization of space was a symbolic re-creation of a supposed cosmic order. It had an ideological purpose. Created space in the modern city has an equivalent ideological purpose. In part, it reflects the prevailing ideology of the ruling groups and institutions in society. In part, it is fashioned by the dynamics of market forces which can easily produce results that nobody in particular wants. Created space is an "ethnic domain" in only a very limited sense. Yet created space is an integral part of an intricate sign-process that gives direction and meaning to daily life within the urban culture."

The views of Lefebvre and Harvey provided important theoretical contributions to the left in the period after 1980 when the urban and environmental struggles were the carrier of socialist opposition. The leading leftist groups that came to the fore in social movements and actions are defined as radical or ultra-leftist groups in the 2000s. Radical leftist groups are deprived of the quantitative power that can come to power through democratic means, but they can force the governments with their opposition actions in the civilian arena and protests on various issues. Radical leftist groups present solutions at a fully solidaristic and egalitarian level through opposing many social discriminations produced by the capitalist system against both the traditional left and the liberal left. This leftist approach advocating radical democracy criticizes the compromising politics of both the new left and the liberal left with bourgeois democracy.

Ernesto Laclau and Chantal Mouffe (2001), who established intimacy to radical democracy and the left, defend the radical democracy thesis for socialist strategy against neoliberal hegemony. Radical democracy focuses mainly on identity differences. Despite the fact that identity difference turns into a cause of conflict, it advocates the construction of a public environment that can recognize these differences mutually and can be represented without any obstacle. The socialists who regarded the class struggle as insufficient and paid attention to the identity struggle turned to the radical democratic theory in the post-Soviet period.

Conclusion

The fundamental social services such as health and education were tried to be rearranged in a way that everyone could reach equally in countries where socialism was in power in the 20th century. The foreign capital control over natural resources was eliminated and expropriation was adopted. The policies aiming for equal life standards and distribution of wealth were tried to be applied. However, even though other socialist countries, primarily the Soviets, advocated a classless society, they could not prevent the emergence of new classes. Ultimately, socialism was dissolved through suffering similar structural crises.

The change in the social and economic order after the Second World War revealed the theoretical inadequacy of Marxism. Therefore, Orthodox Marxist class analysis lost its importance as workers' working conditions changed and they gained new rights and adopted a more prosperous lifestyle. The capitalist system abolished the revolutionary transformation force expected from the labor force through including the labor force in the system and adopting it with reforms.

All these developments led to an increase in theoretical debates and new arguments in socialist movements. The new arguments on the left, starting with the new left and reaching different interpretations, such as the radical left, also changed the agenda of the socialist movements. The outstanding trend due to the new arguments emphasized that the revolutionary role the socialist movement attributed to the class movement was exaggerated, that class fashion was left behind, that civil socialism and mass democracy were emphasized, and socialism that stood close to the demands of different ethnic and religious identities for political equality.

Refenceces

- Adaklı, G. (2001). Post-Marksizmin kuramsal ve siyasal açmazları. *Praksis*, 1, 13-32.
- Althusser, L. (2014). *On the reproduction of capitalism: Ideology and ideological state apparatuses* (translated by G. M. Goshgarian). New York: Verso Books.

- Bauman, Z. (2002). Identity in the globalizing world. Eliézer Ben Rafael and Yitzhak Sternberg (Ed), *Identity, Culture and Globalization*. Leiden: International Institute of Sociology.
- Berlin, J. (1996). Contemporary rhetoric and late capitalism: Culture as an imperializing force. Chronis Polychroniou ve Harry R. Targ (Ed), *Marxism Today: Essays on Capitalism, Socialism, and Strategies for Social Change*. Connecticut: Praeger Publishers.
- Blackledge, P. (2014). Siyasal Marksizm. Jacques Bidet and Stathis Kouvelakis (Ed), *Çağdaş Marksizm İçin Eleştirel Kılavuz*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bottomore, T. (1991). *A dictionary of Marxist thought*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Callinicos, A. (2005). Anglo-Sakson Marksizminin ana hatları (translated by Erkal Ünal and Burak Gürel). *Praksis*, 13, 15-32.
- Çayır, K. (1999). Toplumsal sahnenin yeni aktörleri: Yeni sosyal hareketler. Kenan Çayır (Ed), *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Deacon, B. (2011). Küreselleşme ve sosyal politika: Hakkaniyetli bir refaha tehdit. Ayşe Buğra and Çağlar Keyder (Ed), *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fuat, S. (2014). Yeni toplumsal sorunları kim, nasıl çözecek?. *Marksist Tutum*, 106.
- Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Füredi, F. (2001). Tarihsel materyalizmde ideoloji ve üstyapı'ya önsüz. (translated by İbrahim Yıldız). *Praksis*, 1, 224-46.
- Geras, N. (1987). Post-Marxism? *New Left Review*, I(163), 42-82.
- Giddens, A. (1998). *The third way: The renewal of social democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Gill, S. (1995). Globalization, market civilization and disciplinary neoliberalism. *Journal of International Studies*, 24(3), 399-423.
- Harris, R. L. (2000). The Effects of Globalization and Neoliberalism in Latin America at the beginning of the millennium. *Journal of Developing Societies*, 16(1), 139-162.
- Harvey, D. (2009). *Social justice and the city*. Athens: the University of Georgia Press.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler: Bir Giriş* (translated by Ahmet Kemal Bayram and Özgür Tüfekçi). Ankara: Adres Yayınları.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin kültürel mantığı* (translated by Nuri Plümer and Abdülkadir Gölcü). Ankara: Nirengi Kitap.

- Keyman, F. (2008). Solun Yeni ve Ayrıştırıcı Dili. *Toplum ve Demokrasi*, 2(2), 215–218.
- Kharas, H. (2010). The emerging Middle class in developing countries. *OECD Development Centre Working Paper*, No. 285.
- Laclau, E.; Chantal, M. (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Londra: Verso.
- Laçiner, Ö. (2000). Eşitlik ve özgürlüğün sentezi olarak Sosyalizm. Tanıl Bora (Ed), *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Lee, S. H. (2007). *Debating new social movements: Culture, identity, and social fragmentation*. Lanham: University Press of America.
- Marcuse, H. (1979). The failure of the new left?. *New German Critique*, 18, 3-11.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* (translated by Sevim Belli). İstanbul: Sol Yayınları.
- Negri, A. and Hardt, M. (2000). *Empire*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Öğütte, V. S. (2014). Önsüz. Erik Olin Wright (Ed) *Sınıf Analizine Yaklaşımlar*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Özüğurlu, S. B. (2012). Latin Amerika’da solun yükselişinin siyasal sisteme etkileri. *Mülkiye Dergisi*, 36, 1-274.
- Peters, M. A. (2001). *Poststructuralism, Marxism, and Neoliberalism: Between theory and politics*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers.
- Robinson, W. I. and Harris, J. (2000). Towards a global ruling class? Globalization and the transnational Capitalist Class. *Science & Society*, 64(1), 11–54.
- Resnick, S. A. and Wolff, R. D. (1987). *Knowledge and class: A marxian critique of political economy*. Chicago: the University of Chicago Press.
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme sürecinde sosyal politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Timur, T. (2002). Küreselleşme’den ‘İmparatorluk’a 11 Eylül: Dönüm noktası mı? *Praksis*, 7, 213-224.
- Touraine, A. (1999). Toplumdan toplumsal harekete. Kenan Çayır (Ed), *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yanıklar, C. (2010). Postmodernist antipati: Postmodernist sınıf(sızlık) yaklaşımlarına eleştirel bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 205-227.
- Yıldırım, C. (2012). Orta sınıfa iktisadi yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 69-86.

Wallerstein, I. (2000). Kapitalist dünya ekonomisinde sınıf çatışması. Etienne Balibar and Immanuel Wallerstein (Ed), *Irk, Sınıf, Ulus*, (translated by Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları.

Citation Information

Sala, B. (2021). Socialism in the neoliberal age: Debates and arguments. *OPUS– International Journal of Society Studies*, 18(42), 5762-5780.
DOI: 10.26466/opus. 869029.

Environmental Psychology Approaches Within the Relationship of Nature and Health in terms of Landscape Architecture

DOI: 10.26466/opus.910271

*

Elif Karaca * – Mehmet Karaca **

* Asst. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Kızılırmak Vocational School, , Çankırı/Turkey

E-Mail: elifboyaci82@gmail.com

ORCID: [0000-0002-3041-9318](https://orcid.org/0000-0002-3041-9318)

** Dr., Metroplan Consulting and Engineering, Ankara/Turkey

E-Mail: mehmetkaraca.info@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8826-243X](https://orcid.org/0000-0002-8826-243X)

Abstract

For a while, today's modern people have been struggling with various problems which threaten their health including climate change, water and food scarcities, depression etc. Also, most recently, they have been faced with a more complicated- unfamiliar problem, pandemic. And in the future, what kind of different problems to be faced to threaten their health cannot be predicted. This situation underlines boldly the obligation to support people health before then it has been lost. And, at the point of supporting health, the phenomenon of nature emerges. Nature offers low-cost, non-intrusive solutions for human health and well-being, and the landscape architecture profession also plays an important role in enhancing the relationship with nature. Today, many studies are emphasizing the positive effects of exposure to nature on health and the relationship between nature and health is generally explained within the scope of various theories put forward by environmental psychology. Within the scope of this study, initially, the relationship between nature and health is reviewed in the context of theories put forward by environmental psychology. Subsequently, suggestions are offered regarding the design processes, assessing design approaches supporting health in the aspect of landscape architecture which has an important role to increase the interaction with nature.

Key Words: Health, Nature, Landscape Architecture, Environmental Psychology.

Doğa ve Sağlık İlişkisini Ele Alan Çevre Psikolojisi Yaklaşımlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi

*

Öz

Günümüz insanı bir süredir iklim değişikliği, su ve yiyecek kıtlığı, depresyon gibi sağlığını tehdit eden pek çok problemle başa çıkmaya çalışmaktadır. Yakın bir zamanda ise ona hiç tanıdık olmayan çok daha karmaşık bir problem olan "pandemi" ile karşı karşıya kalmıştır ve ileride de sağlığını tehdit edebilecek ne tür farklı bir problemle karşılaşacağını tahmin edememektedir. Bu durum insanların sağlığın bozulmadan önce desteklenmesi gerektiğinin farkına çok daha fazla varmasına neden olmuştur. Sağlığın desteklenmesi noktasında ise karşımıza "doğa" kavramı çıkmaktadır. Doğa, insan sağlığı ve refahı için düşük maliyetli, müdahaleci olmayan çözümler sunmakta ve peyzaj mimarlığı mesleği de doğa ile ilişkiyi artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde doğaya maruz kalmanın sağlık üzerindeki olumlu etkilerini gösteren çok sayıda çalışma bulunmakta ve doğa ile sağlık arasındaki ilişki genellikle çevre psikolojisinin ortaya koyduğu çeşitli teoriler kapsamında açıklanmaktadır. Bu çalışma kapsamında da öncelikle doğa ve sağlık arasındaki ilişki çevre psikolojisinin ortaya koyduğu teoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra sağlığı destekleyen tasarım yaklaşımları doğayla etkileşimin artırılmasında anahtar rolü olan peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilerek tasarım süreçlerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Doğa, Peyzaj Mimarlığı, Çevre Psikolojisi.

Introduction

Today's new concept of health is moving towards a different point from the common approach based on pathogenic health, which sees diseases just as a biological process occurring as a result of exposure to a particular pathogen.

This new concept defines health using the term salutogenesis (Antonovsky, 1993), which has been developed as a response to the pathogenic approach and sees health as a multi-dimensional concept including not only biological but also psychological and social effects. The expression of WHO (2017), "not only the absence of illness and disability in the body of the individual but a complete physical, mental and social well-being of the person", is also parallel with that new concept.

Shortly, this concept focuses on promoting health and well-being.

At that point, nature arises as an important phenomenon. The effect of engagement with nature and the natural environment on human health and well-being has widely discussed and the accumulated evidence indicates that being exposed to natural areas has several health benefits (Bratman et al., 2019; MacIntyre et al., 2020; Steg et al., 2012).

Our belief in the healing power of nature has dated thousands of years ago. The idea of being in contact with nature being healthy is, intuitively, valid. Therefore, for a long time, people did not feel the need to show or measure the contribution of nature to health.

However, with the increasing importance of the relationship between the built environment and health, different theories have been put forward, specifically in the field of environmental psychology which tries to explain the relationship between nature and health. In this context, lots of research has been realised. Some research evaluates those viewing nature through a window (Honold et al., 2016; Ulrich, 1984) or living in green environments with nature high amount of (Cohen-Cline et al., 2015) or accessing parks and green places. And points out that all of those promote the positive relationship between health and nature.

Considering nature offers a low-cost, non-invasive solution for human health and well-being (MacIntyre et al., 2020), the profession of landscape architecture has a key role to increase the relationship and contact with nature

and human being (Jackson, 2003). In terms of landscape architecture, in addition to revealing the connections between nature and health, the question of "how the designs to support this relationship should be" also arises.

In this research, initially, the mechanisms of the relationship between nature and health are mentioned. Subsequently, four approaches biophilic design, social/participant design, evidence-based design and salutogenic design are evaluated with the aspect of landscape architecture, three of which are within the scope of environmental psychology and the fourth is the salutogenic approach based on Antonovsky (1993).

Mechanisms Explaining the Relationship Between Nature and Health

One of the central aspects of health research is to identify the mechanisms that explain the observed health effects (Frumkin et al., 2017). In this direction, various theoretical studies which discuss the mechanisms explaining nature's effects on human health and well-being take place in the literature (Bedimo-Rung et al., 2005; Calogiuri and Chroni, 2014; Hartig et al., 2014; Kuo, 2015; Lachowycz and Jones, 2011; Shanahan et al., 2015; van den Bosch and Ode Sang, 2017).

These mechanisms most generally get associated with the topics of regulation of ecosystem services, physical activity, social cohesion and stress reduction.

Regulation of Ecosystem Services

Ecosystem services are defined as the benefits that people obtain directly or indirectly from functioning ecosystems (Aerts et al., 2018) and it is one of the theories used to explain the effects of nature on health.

This theory states that nature can contribute to health and well-being by increasing positive effects as well as reducing negative effects.

For example, antimicrobial volatile organic compounds, so-called phytoncides, are released by plants and have reduction effects on blood pressure and increase immune function (Kuo, 2015; Li et al., 2009) or the air in forested and mountainous areas and near the flowing water contains a high concentration of negative air ions that reduce depression (Kuo, 2015; Li et al., 2010). Trees

reduce the levels of air pollution and also heal the air quality by cooling urban areas and reduce the buildings energy demands (Hartig et al., 2014).

However, on the contrary to these positive effects, some tree species (*Salix nigra*, *Picea engelmannii*, *Eucalyptus gunnii*, *Populus tremuloides*, *Pinus clausa*, *Salix babylonica* etc.) contribute negatively to air pollution by releasing hydrocarbons (Benjamin and Winer, 1998). Also, some plants (*Quercus stellata*, *Juglans nigra*, *Salix nigra*, *Ulmus alata* etc.) produce pollens that can make allergies or asthma in sensitive people (DellaValle et al., 2012).

Therefore, all those examples given above show that the impacts of ecosystem services on health can be variable.

Physical Activity

Physical activities support our physical and mental health throughout a lifetime. It provides a wide range of health benefits to the prevention and/or amelioration of diseases such as obesity, cardiovascular diseases, some cancers, diabetes, some mental disorders or osteoporosis (Bauman et al., 2016; Frumkin et al., 2017; Lee et al., 2012).

Green areas affect a person's activeness by providing suitable areas for several activities. So, nature can be said an important promoter of physical activity. For example, places where people can contact nature such as parks, school gardens or university campuses can increase the period of physical activity of both children and adults (Bancroft et al., 2015; Hunter et al., 2015; Shanahan et al., 2016).

Some of the evidence props that the physical activities performed outdoor provide more benefits than indoor with the same effort (Barton et al., 2016). Therefore, physical activity is acknowledged as a convenient mechanism for the health benefits obtained from nature.

But it is worth noting that, just being within a green area is not always mean being active. Because green areas may not only be used for physical activity but also be attractive to people by offering different experiences such as entertainment or relaxation.

Physical activity is more related to self-motivation and therefore, merely increasing the amount of green area may not provide more physical activity

to be done there. Hence, in parallel with these evaluations, the positive relationship between nature and physical activity can be said so complex (Maas et al., 2008; Steg et al., 2012).

Social Cohesion

Same as the physical activity aforesaid, the positive association between social relationships and health and well-being have also been supported by numerous studies (Hartig et al., 2014; Holt-Lunstad et al., 2010; Nieminen et al., 2010).

Some of the studies indicate that the green areas can promote social cohesion and the sense of community among the people living within the same environments, specifically neighbourhood level (Dadvand et al., 2016; Home et al., 2012; Maas et al., 2009; Steg et al., 2012; Sullivan et al., 2004).

Sugiyama et al. (2008) found that the social cohesion and interaction locally are related to the perceived greenery of the neighbourhood. Also, de Vries et al. (2013) indicate a relation between streetscape greenness and perceived social cohesion at the neighbourhood scale, both on the quantity and, more strongly, the quality of green areas.

However, it should not be omitted that the social cohesion within a neighbourhood is not amenable to empirical research and this makes it difficult to determine whether relationships with environmental characteristics are causal or not. (Hartig et al., 2014).

Stress Reduction

This mechanism is often associated with the restorative or stress-relieving effects of nature and explained with two main theories: the stress recovery theory and the attention restoration theory.

Both of these theories posit that natural environments have restorative potential due to moderating physiological arousal or mental fatigue (Berto, 2014; Reeves et al., 2019) and this reduction in psychological and physiological stress is thought to increase the health and well-being benefits.

With reference to stress recovery theory, people have a psych-evolutionary preference for natural elements (Ulrich et al., 1991). Positive physiological

and psychological processes occur automatically during exposure to natural elements and help people quick relief from stress (Yang et al., 2021).

On the other hand, attention restoration theory (Kaplan et al., 1998) which is proposed to restore attention capacity and relieve mental fatigue asserts the importance of the relationship with nature for mental functionality. According to this theory; after a short exposure to nature, the cognitive capacity to focus attention is restored because contact with nature enhances the inhibitory mechanism on which directed attention depends (Li and Sullivan, 2016).

Attention restoration theory suggests that it must have four properties (being away, fascination, coherence, compatibility) or the level of these properties must be relatively higher, for an environment to be healing and to regenerate the capacity of attention (Franěk et al., 2018; Herzog et al., 2003; Kaplan, 1995; Moran, 2019).

Both of the theories are based on the biophilia hypothesis. According to this hypothesis, the positive effects of exposure to natural factors arise from a biological link between humans and the natural world (Gillis and Gatersleben, 2015). This situation drives people to contact with nature and other life forms.

Design Approaches Supporting Health and Well-Being, Context of Landscape Architecture

,For many years, efforts have been made to design environments that support human health and healthy behaviour, and different design approaches have emerged in this direction.

Some of these approaches are those biophilic design, social/participant design, evidence-based design and salutogenic design, three of which are within the scope of environmental psychology and the fourth is the salutogenic approach based on Antonovsky.

Biophilic Design

Biophilia can be defined as an inherent human tendency to natural systems and processes (Kellert et al., 2011) and it urges us to affiliate with other forms of life (Xue et al., 2019).

Biophilia is also defined as the tendency to depend on nature, which remains critical for people's physical and mental health and well-being in the modern world (Kellert et al., 2011; R. Kellert and Wilson, 1993; Wilson, 1994).

Today, a growing number of scientific studies on this subject show that the tendency to depend on nature has significant effects on people's physical and mental health and well-being. In this scope, contact with nature has a profound effect on the quality of life.

Although the need for beneficial contact with nature remains critical for people's health and well-being, today's dominant approach of modern architecture and landscape design largely treats nature as an obstacle to overcome or an unrelated issue (Kellert and Calabrese, 2015). At this point, the biophilic design aims to create quality living environments for people in the modern world, that enhance their health and well-being.

The most important aspect of biophilic design is to benefit from the inherent link between the human and natural environment and to provide people with to feel of it within them (Gillis and Gatersleben, 2015).

The biophilic design tries to overcome the shortcomings of modern architectural and landscape applications by creating a new framework for a satisfying nature experience in the built environment (Browning et al., 2014) (Figure 1,2).

Figure 1. The NY Times Building Moss and Birch Garden (White, 2013)

Figure 2. Fallingwater (the Kaufmann residence) by Frank Lloyd Wright (Hunt, 2020)

Therefore, as Kellert (2016) stated, landscape designs that reconnect people with nature, reduce people's stress and create healthier living and working spaces are very important (Figure 3,4).

Figure 2. Li and Fung, Hong Kong (Biophilicworkplace, 2020)

Figure 4. Google's Office in Dublin (Biophilicdesign, 2020)

Kellert and Calabrese (2015) define three types of nature experiences that constitute the basic categories of the biophilic design framework. These are respectively;

- Direct experience of nature: It expresses real contact with the environmental features such as plants, water, air, natural light, animals etc. in the built environment.
- Indirect experience of nature: It expresses contact with the imitation or image of nature or exposure to processes and patterns characteristic of the natural world. These include naturalistic shapes and forms, natural colours, simulation of natural light and air, biomimicry etc.
- Experience of space and place: It refers to the characteristic spatial features of the natural environment that improve human health and well-being. For example, enhancing the sense of place, organizing mobility etc.

If we evaluate the above-mentioned components, it is easily realised that most of them are essentially the basic elements of landscape design. Despite this, due to the wrong usage or using never of these elements, biophilic landscape design can not be created as required.

Naturally, depending on the project, which elements to be used is changeable. However, the important point is that the biophilic design elements should never be used piecemeal and disconnected from each other to create just a decorative design but should be considered in a way that creates ecological integrity.

Salutogenic Design

With the aim of creating “Psychosocially Supportive Design”, which is a theory and framework that promote health through the design of the physical environment, in the 1990s architect Alan Dilani suggested the use of Antonovsky’s salutogenic theory (Ziegler, 2014). According to Dilani (2015) “Implementation of psychosocially supportive design supports the sense of coherence that stimulates and engages people, both mentally and socially”.

Salutogenic design is about providing active health rather than just focusing on treating illness (Mazuch, 2017). It highlights the design factors that inspire both the designers and planners to create a healthy society (Dilani, 2015)

for urban designs that stimulate healthy behaviour and thereby supporting the prevention of diseases and promotion of health.

From the perspective of landscape architecture, landscape architects can enhance salutogenic environments by protecting nature and increasing interaction with green spaces, such as (Karaca, 2018);

- designing green spaces supporting physical activity
- creating spaces supporting urban agriculture, such as edible gardens, community gardens etc. (Figure 5).
- creating places encouraging connection with nature specifically for patients, staff and visitors (Figure 6).
- creating places providing nature and children relationship

Figure 5. University of Ottawa- Green Campus Community Garden (OttawaUniversity, 2020)

Figure 6. Lady Cilento Children's Hospital (Buildingbetterhealthcare, 2017)

Also, the salutogenic design refers to encourage social and physical opportunities by using nature for promoting health and wellbeing and landscape architects can also enhance salutogenic environments by strengthening social cohesion, by those (Karaca, 2018);

- creating attractive places and meeting points
- designing safety and quality parks and recreation areas
- enhancing cultural activities where people socialized
- creating public places for different groups

Social/ Participant Design

Built environments are the places getting different by culture or region and becoming meaningful with whom live in there. To be livable and quality, these places should give a sense of tranquillity, happiness and confidence as well as should be suitable for users' lifestyle and also meaningful for them. Thus, people can feel they belong to these places.

In the definition for the concept of quality, Türkoğlu (1993) emphasises that the most critical indicator of quality is the response of the environment to the lifestyles, social and psychological expectations and needs of users.

Landscape design is a complex process that is related to people's multiple needs and this process should be shaped within the framework of the basic values of the users' expectations and needs to be pleased and satisfied. Hence, the primary objective of the design should be focused on creating an environment that supports human behaviour rather than creating just a physical product.

The relationship between designers and users is characterized as a gap (Göregenli, 2010). The failure to fill that gap, that is, to get a one-to-one due relationship between the designers and the users causes that design for the users whose structure, characteristics and expectations are unknown. This often causes conflict between the users' needs and expectations and the designers' estimations. And at the end of the day, emerges a poor relationship between the users and the designed environment.

Today, the interrelation between the human's general well-being and the physical world where living is accepted undisputedly. Therefore, one of the

most important focus in the design process can be mentioned as the relationship between human satisfaction and happiness and environmental design (Göregenli, 2010).

It is a necessity to determine the subjective expectations of the users, besides determining the objective properties constituting a quality environment. For this reason, today, carrying out the landscape design process in line with user expectations has become an important issue.

Being user-oriented, that is, placing the user's perspective at the centre of the design process has become an important requirement of any design (Mura, 2014). Within the emerging direction, the social/participatory design approach describes a perspective that brings users' needs and expectations forefront and gives priority to methods that realize them.

Participatory landscape design can be defined as the design process that engages stakeholders and designers in the creative process and improves the results for end-users (Bartlett, 2014). It engages participants in a collaborative process for environmental change. Particularly in large-scale landscape projects, participatory landscape design arouses a sense of ownership that supports the sustainability of the space (Bartlett, 2014; Crewe and Forsyth, 2003).

User-oriented landscape design makes the cities and green areas more livable with an environmentally friendly approach. And so, the landscape designs created in this way constitute a sense of unity and pride among people (Othman et al., 2015).

The social design also provides opportunities for people to actively participate in designing green spaces and improve their social interactions with society (Middle et al., 2014; Othman et al., 2015; Rasidi et al., 2012). The places build in this way give people the right to responsibility and control over their own lives, as well (Mahdavinejad and Abedi, 2011).

Depending on all these, landscape spaces designed with a user-oriented approach become places where users interact and are meaningful for them.

Evidence-Based Design

The evidence-based approach, as an important part of decision making, is a process that consists of the evaluation of academic evidence and thus integrates this knowledge obtained into professional practices.

Originated in the field of medical practices, this approach has become widespread after seen be able to use also as a practical model to design health facilities; and in time named as "evidence-based design " (Fagan, 2017).

The evidence-based design is a process whereby the best available evidence obtained from research and implementation is used carefully, logically and clearly to make critical decisions for the design of a project (Hamilton and Watkins, 2008).

Over the past decade the evidence-based design has expanded into the fields of architecture and landscape architecture, and today, it has evolved into health design, which is a branch of both architecture and landscape architecture (Sidenius et al., 2017).

Evidence-based landscape architecture is defined by Brown and Corry (2011) as "the deliberate and explicit use of scientific evidence in making decisions about the use and forming of the land" (Jansson et al., 2019).

Brown and Corry (2011) suggested a process for evidence-based landscape architecture with four stages:

- Formulating a clear goal or question based on the problem or the user's expectation
- Researching the relevant scientific literature
- Evaluating the evidence critically with regards to both validity and usefulness
- Synthesizing the findings and applying them to the problem

Today, society is faced with serious and complex problems such as global climate change, obesity, and water scarcity that landscape architects can solve or at least produce adaptive solutions. Therefore, landscape architecture has the potential to be as important as medicine for the future of nature and human health (Brown and Corry, 2011; Fagan, 2017).

Evidence-based landscape design aims to maximize positive outcomes for the health and well-being of users. Therefore, for landscape designs to perform the desired functions, evidence-based design should be incorporated into the conventional design approaches which are just based on observation, experience or personal opinion.

When landscape architects design sustainable and livable environments, they will positively support the health and well-being of the community.

Conclusion

While today's people are being faced with many problems such as climate change, water and food scarcity, decreased natural environments and pandemic which is a new much more complex problem simultaneously, in the third era of health, new ways to improve our personal and public health are being tried to find out.

Therefore, figuring out new ways to protect our personal and public health and to increase awareness of existing solutions have become much more important. In this regard, the necessity of interdisciplinary studies among each professional discipline (architecture, landscape architecture, environmental psychology, public health and medicine etc.), which has different responsibilities, has emerged.

In this study, four main design approaches suggested by environmental psychology to create healthy environments are introduced and additionally, through the point of landscape architecture, these approaches are evaluated, giving some suggestions.

Nature offers a low-cost, non-invasive solution for human health and well-being (MacIntyre et al., 2020). In this context, the landscape architecture profession has a key role to increase relation and contact with nature.

Therefore, these health-supporting design approaches to be used in landscape architecture should be thought that can be used as an opportunity to improve health by ensuring the continuity of nature experience

References

- Aerts, R., Honnay, O. and Van Nieuwenhuyse, A. (2018). Biodiversity and human health: Mechanisms and evidence of the positive health effects of diversity in nature and green spaces. *Br Med Bull*, 127(1), 5-22. <https://doi.org/10.1093/bmb/ldy021>
- Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale. *Social Science and Medicine*, 36(6), 725-733. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0277-9536\(93\)90033-Z](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90033-Z)
- Bancroft, C., Joshi, S., Rundle, A., Hutson, M., Chong, C., Weiss, C. C., Genkinger, J., Neckerman, K. and Lovasi, G. (2015). Association of proximity and density of parks and objectively measured physical activity in the United States: A

- systematic review. *Social science andamp; medicine* (1982), 138, 22-30. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.05.034>
- Bartlett, M. L. (2014). Participatory landscape design detroit: A tool for environmental education and action. *Michigan Journal of Sustainability*, 2, 12-21. <https://doi.org/10.3998/mjs.12333712.0002.008>
- Barton, J., et al. (2016). *Green exercise, health and a dose of nature green exercise: Linking nature, health and well-being*. J. Barton, R. Bragg, C. Wood and J. Pretty. London, Routledge, Taylor & Francis Group: 26-36.
- Bauman, A., Merom, D., Bull, F. C., Buchner, D. M. and Fiatarone Singh, M. A. (2016). Updating the evidence for physical activity: Summative reviews of the epidemiological evidence, prevalence, and interventions to promote "Active Aging". *Gerontologist*, 56(2), 268-280. <https://doi.org/10.1093/geront/gnw031>
- Bedimo-Rung, A. L., Mowen, A. J. and Cohen, D. A. (2005). The significance of parks to physical activity and public health: a conceptual model. *Am J Prev Med*, 28(2 Suppl 2), 159-168. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2004.10.024>
- Benjamin, M. T. and Winer, A. M. (1998). Estimating the ozone-forming potential of urban trees and shrubs. *Atmospheric Environment*, 32, 53. [https://doi.org/10.1016/s1352-2310\(97\)00176-3](https://doi.org/10.1016/s1352-2310(97)00176-3)
- Berto, R. (2014). The role of nature in coping with psycho-physiological stress: A literature review on restorativeness. *Behav Sci (Basel)*, 4(4), 394-409. <https://doi.org/10.3390/bs4040394>
- Biophilicdesign. (2020). Biophilic design – what is it? Retrieved 12 May 2021 from <https://floresy.online/trends/biophilic-design/>
- Biophilicworkplace. (2020). Biophilic office design in the post COVID-19 workplace. Space Matrix. Retrieved 15 May 2021 from <https://www.spacematrix.com/content/love-nature-biophilic-office-design-trend-modern-workplaces>
- Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., de holt, S., Flanders, J., Folke, C., Frumkin, H., Gross, J. J., Hartig, T., Kahn, P. H., Kuo, M., Lawler, J. J., Levin, P. S., Lindahl, T., Meyer-Lindenberg, A., Mitchell, R., Ouyang, Z., Roe, J., Scarlett, L., Smith, J. R., van den Bosch, M., Wheeler, B. W., White, M. P., Zheng, H. and Daily, G. C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science Advances*, 5(7), 1-14. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aax0903>
- Brown, R. D. and Corry, R. C. (2011). Evidence-based landscape architecture: The maturing of a profession. *Landscape and Urban Planning*, 100(4), 327-329. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.01.017>

- Browning, W. D., Ryan, C. O., and Clancy, J. O. (2014). *14 Patterns of Biophilic Design* <https://www.terrapihbrightgreen.com/reports/14-patterns/>
- Buildingbetterhealthcare. (2017). Designing gardens for healing and health. Building better healthcare. Retrieved 15 May 2021 from https://www.buildingbetterhealthcare.com/news/article_page/Designing_gardens_for_healing_and_health/130540
- Calogiuri, G. and Chroni, S. (2014). The impact of the natural environment on the promotion of active living: an integrative systematic review. *BMC Public Health*, 14, 873. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-873>
- Cohen-Cline, H., Turkheimer, E. and Duncan, G. E. (2015). Access to green space, physical activity and mental health: A twin study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69(6), 523-529. <https://doi.org/10.1136/jech-2014-204667>
- Crewe, K. and Forsyth, A. (2003). LandSCAPES: A typology of approaches to landscape architecture. *Landscape Journal*, 22(1), 37-53. <http://www.jstor.org/stable/43324465>
- Dadvand, P., Bartoll, X., Basagaña, X., Dalmau-Bueno, A., Martinez, D., Ambros, A., Cirach, M., Triguero-Mas, M., Gascon, M., Borrell, C. and Nieuwenhuijsen, M. J. (2016). Green spaces and General Health: Roles of mental health status, social support, and physical activity. *Environ Int*, 91, 161-167. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2016.02.029>
- de Vries, S., van Dillen, S. M. E., Groenewegen, P. P. and Spreeuwenberg, P. (2013). Streetscape greenery and health: Stress, social cohesion and physical activity as mediators. *Social Science and Medicine*, 94, 26-33. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.06.030>
- DellaValle, C. T., Triche, E. W., Leaderer, B. P. and Bell, M. L. (2012). Effects of ambient pollen concentrations on frequency and severity of asthma symptoms among asthmatic children. *Epidemiology (Cambridge, Mass.)*, 23(1), 55-63. <https://doi.org/10.1097/EDE.0b013e31823b66b8>
- Dilani, A. (2015). The beneficial health outcomes of salutogenic design <https://www.designandhealth.org/> 14.02.2021
- Fagan, E. (2017). *Evidence-based design: Structured approaches in leading landscape architecture practice*. Master, Kansas State University, Landscape and Regional & Community Planning. Manhattan.
- Franěk, M., Šefara, D., Petružálek, J., Cabal, J. and Myška, K. (2018). Differences in eye movements while viewing images with various levels of restorativeness. *Journal of Environmental Psychology*, 57, 10-16. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2018.05.001>

- Frumkin, H., Bratman, G. N., Breslow, S. J., Cochran, B., Kahn, P. H., Jr., Lawler, J. J., Levin, P. S., Tandon, P. S., Varanasi, U., Wolf, K. L. and Wood, S. A. (2017). Nature contact and human health: A research agenda. *Environ Health Perspect*, 125(7), 1-18. <https://doi.org/10.1289/EHP1663>
- Gillis, K. and Gatersleben, B. (2015). A review of psychological literature on the health and wellbeing benefits of biophilic design. *Buildings*, 5(3), 948-963. <https://doi.org/10.3390/buildings5030948>
- Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi-İnsan mekan ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hamilton, D. and Watkins, D. (2008). *Evidence-based design for multiple building types*. (1st edition ed.). John Wiley & Sons, Inc. USA.
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S. and Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annu Rev Public Health*, 35, 207-228. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Herzog, T. R., Colleen, Maguire, P. and Nebel, M. B. (2003). Assessing the restorative components of environments. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 159-170. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(02\)00113-5](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00113-5)
- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B. and Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS Med*, 7(7), 1-20. e1000316. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316>
- Home, R., Hunziker, M. and Bauer, N. (2012). Psychosocial outcomes as motivations for visiting nearby urban green spaces. *Leisure Sciences*, 34(4), 350-365. <https://doi.org/10.1080/01490400.2012.687644>
- Honold, J., Lakes, T., Beyer, R. and van der Meer, E. (2016). Restoration in urban spaces:Nature views from home, greenways, and public parks. *Environment and Behavior*, 48(6), 796-825. <https://doi.org/10.1177/0013916514568556>
- Hunt, C. M. (2020). Biophilic Design: How bringing the outside inside makes you happy. Retrieved 12 May 2021 from <https://home.howstuffworks.com/green-living/biophilic-design.htm>
- Hunter, R. F., Christian, H., Veitch, J., Astell-Burt, T., Hipp, J. A. and Schipperijn, J. (2015). The impact of interventions to promote physical activity in urban green space: a systematic review and recommendations for future research. *Social science andamp; medicine*, 1982(124), 246-256. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.11.051>
- Jackson, L. E. (2003). The relationship of urban design to human health and condition. *Landscape and Urban Planning*, 64(4), 191-200. [https://doi.org/10.1016/s0169-2046\(02\)00230-x](https://doi.org/10.1016/s0169-2046(02)00230-x)

- Jansson, M., Vicenzotti, V. and Diedrich, L. (2019). *Landscape design based on research: A methodological guide to design-oriented projects for students and teachers in landscape architecture*. Swedish, Swedish University of Agricultural Sciences Faculty of Landscape Architecture, Horticulture and Crop Production Science: 44.
- Kaplan, R., et al. (1998). *With people in mind : Design and management of everyday nature*. Washington, D.C.: Island Press.
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15(3), 169-182. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0272-4944\(95\)90001-2](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0272-4944(95)90001-2)
- Karaca, E. (2018). Salutogenic approach for designing restorative environments. *the Journal of Academic Social Sciences*, 67(67), 116-131. <https://doi.org/10.16992/asos.13501>
- Kellert, S. R. (2016). Biophilic urbanism: The potential to transform. *Smart and Sustainable Built Environment*, 5(1), 4-8. <https://doi.org/10.1108/SASBE-10-2015-0035>
- Kellert, S. R. and Calabrese, E. (2015). The practice of biophilic design. *www.biophilic-design.com* Erişim: 16. 01.2021.
- Kellert, S. R., et al. (2011). *Biophilic design: The theory, science and practice of bringing buildings to life*. New Jersey: Wiley.
- Kellert, S. R. and Wilson, E. O. (1993). *The biophilia hypothesis*. Washington, D.C., Island Press.
- Kuo, M. (2015). How might contact with nature promote human health? Promising mechanisms and a possible central pathway. *Front Psychol*, 6, 1093. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01093>
- Lachowycz, K. and Jones, A. P. (2011). Greenspace and obesity: A systematic review of the evidence. *Obes Rev*, 12(5), 183-189. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2010.00827.x>
- Lee, I. M., Shiroma, E. J., Lobelo, F., Puska, P., Blair, S. N. and Katzmarzyk, P. T. (2012). Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: An analysis of burden of disease and life expectancy. *Lancet*, 380(9838), 219-229. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(12\)61031-9](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(12)61031-9)
- Li, D. and Sullivan, W. C. (2016). Impact of views to school landscapes on recovery from stress and mental fatigue. *Landscape and Urban Planning*, 148, 149-158. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.12.015>
- Li, Q., Kobayashi, M., Inagaki, H., Hirata, Y., Li, Y. J., Hirata, K., Shimizu, T., Suzuki, H., Katsumata, M., Wakayama, Y., Kawada, T., Ohira, T., Matsui, N. and Kagawa, T. (2010). A day trip to a forest park increases human natural killer

- activity and the expression of anti-cancer proteins in male subjects. *Journal of biological regulators and homeostatic agents*, 24(2), 157-165. <http://europepmc.org/abstract/MED/20487629>
- Li, Q., Kobayashi, M., Wakayama, Y., Inagaki, H., Katsumata, M., Hirata, Y., Hirata, K., Shimizu, T., Kawada, T., Park, B. J., Ohira, T., Kagawa, T. and Miyazaki, Y. (2009). Effect of phytoncide from trees on human natural killer cell function. *International Journal of Immunopathology and Pharmacology*, 22(4), 951-959. <https://doi.org/10.1177/039463200902200410>
- Maas, J., van Dillen, S. M. E., Verheij, R. A. and Groenewegen, P. P. (2009). Social contacts as a possible mechanism behind the relation between green space and health. *Health Place*, 15(2), 586-595. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2008.09.006>
- Maas, J., Verheij, R. A., Spreeuwenberg, P. and Groenewegen, P. P. (2008). Physical activity as a possible mechanism behind the relationship between green space and health: A multilevel analysis. *BMC Public Health*, 8(1), 206. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-8-206>
- MacIntyre, T. E., Beckmann, J., Calogiuri, G., Donnell, A. A., Jones, M. V., Madan, C. R., Rogerson, M., Brick, N. E., Nieuwenhuijsen, M. and Gidlow, C. J. (2020). Editorial: Human-Nature Interactions: Perspectives on Conceptual and Methodological Issues. *Front Psychol*, 11, 1-4. 607888. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.607888>
- Mahdavinejad, M. and Abedi, M. (2011). Community-oriented landscape design for sustainability in architecture and planning. *Procedia Engineering*, 21, 337-344. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.2024>
- Mazuch, R. (2017). Salutogenic and biophilic design as therapeutic approaches to sustainable architecture. *Architectural Design*, 87(2), 42-47. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/ad.2151>
- Middle, I., Dzidic, P., Buckley, A., Bennett, D., Tye, M. and Jones, R. (2014). Integrating community gardens into public parks: An innovative approach for providing ecosystem services in urban areas. *Urban Forestry and Urban Greening*, 13(4), 638-645. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ufug.2014.09.001>
- Moran, D. (2019). Back to nature? Attention restoration theory and the restorative effects of nature contact in prison. *Health and Place*, 57, 35-43. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.03.005>
- Mura, G. (2014). Tasarımda ilham kaynağı olarak kullanıcı kaynaklı fotoğraflar. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 12, 41-51.

- Nieminen, T., Martelin, T., Koskinen, S., Aro, H., Alanen, E. and Hyypä, M. T. (2010). Social capital as a determinant of self-rated health and psychological well-being. *Int J Public Health*, 55(6), 531-542. <https://doi.org/10.1007/s00038-010-0138-3>
- Othman, N., Mohamed, N., Ariffin, M. H. and Razak, M. A. W. A. (2015). Exploring human oriented design in selected botanical gardens in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 201, 191-200. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.168>
- OttawaUniversity. (2020). Office of campus sustainability. Ottawa University. Retrieved 12 May 2021 from <https://sustainable.uottawa.ca/community-gardens>
- Rasidi, M. H., Jamirsah, N. and Said, I. (2012). Urban green space design affects urban residents' social interaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 68, 464-480. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.12.242>
- Reeves, J. P., Knight, A. T., Strong, E. A., Heng, V., Neale, C., Cromie, R. and Vercammen, A. (2019). The application of wearable technology to quantify health and wellbeing co-benefits from urban wetlands. *Front Psychol*, 10, 18-40. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01840>
- Shanahan, D. F., Franco, L., Lin, B. B., Gaston, K. J. and Fuller, R. A. (2016). The benefits of natural environments for physical activity. *Sports Med*, 46(7), 989-995. <https://doi.org/10.1007/s40279-016-0502-4>
- Shanahan, D. F., Lin, B. B., Bush, R., Gaston, K. J., Dean, J. H., Barber, E. and Fuller, R. A. (2015). Toward improved public health outcomes from urban nature. *Am J Public Health*, 105(3), 470-477. <https://doi.org/10.2105/ajph.2014.302324>
- Sidenius, U., Karlsson Nyed, P., Linn Lygum, V. and U, K. S. (2017). A diagnostic post-occupancy evaluation of the nacadia(r) therapy garden. *Int J Environ Res Public Health*, 14(8). <https://doi.org/10.3390/ijerph14080882>
- Steg, L., van den Berg, A. E. and de Groot, J. I. M. (2012). *Environmental psychology: An introduction*. UK.: Wiley.
- Sugiyama, T., Leslie, E., Giles-Corti, B., and Owen, N. (2008). Associations of neighbourhood greenness with physical and mental health: Do walking, social coherence and local social interaction explain the relationships? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62(5), 1-6. <https://doi.org/10.1136/jech.2007.064287>
- Sullivan, W. C., Kuo, F. E. and Depooter, S. F. (2004). The fruit of urban nature: Vital neighborhood spaces. *Environment and Behavior*, 36(5), 678-700. <https://doi.org/10.1177/0193841x04264945>

- Türkoğlu, H. (1993). *İstanbul'da konut bölgelerine kullanıcıların konut ve yakın çevresinde memnuniyet derecesinin belirlenmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Araştırma Fonu: İstanbul.
- Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420-421. <https://doi.org/10.1126/science.6143402>
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A. and Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201-230. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- van den Bosch, M. and Ode Sang, A. (2017). Urban natural environments as nature-based solutions for improved public health - A systematic review of reviews. *Environ Res*, 158, 373-384. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.05.040>
- White, H. M. (2013). The New York times building, Lobby Garden. Retrieved 15 May 2021 from <https://www.architectmagazine.com/project-gallery/the-new-york-times-building-lobby-garden>
- Wilson, E. O. (1994). *Biophilia : the human bond with other species*. Harvard University Press.
- Xue, F., Gou, Z., Lau, S. S.-Y., Lau, S.-K., Chung, K.-H. and Zhang, J. (2019). From biophilic design to biophilic urbanism: Stakeholders' perspectives. *Journal of Cleaner Production*, 211, 1444-1452. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.277>
- Yang, J., Qu, S., Liu, M., Liu, X., Gao, Q., He, W., Ji, J. S. and Bi, J. (2021). Gray cityscape caused by particulate matter pollution hampers human stress recovery. *Journal of Cleaner Production*, 279, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123215>
- Ziegler, E. (2014). *Application of a salutogenic design model to the architecture of low-income housing*. Master. Applied Science, Faculty of Architecture and Landscape Architecture. Canada, University of British Columbia.

Citation Information

Karaca, E. and Karaca, M. (2021). Environmental psychology approaches within the relationship of nature and health in terms of landscape architecture. *OPUS– International Journal of Society Studies*, 18(42), 5781-5802. DOI: 10.26466/opus.910271.

Rusya’da Halkla İlişkiler: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu Üzerine Doküman İncelemesi

DOI: 10.26466/opus.939500

*

Mustafa Akdağ * - Yasemin Cıngı **

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: makdag@erciyes.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1818-2960](https://orcid.org/0000-0002-1818-2960)

** Dr. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-Posta: yasminandac@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2016-6900](https://orcid.org/0000-0002-2016-6900)

Öz

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu yepyeni bir döneme başlamış, bu yeni dönem beraberinde dünyaya ayak uydurma sürecini getirmiştir. Bu anlamda halkla ilişkiler uygulamaları "Yeni Rusya"nın üzerinde özenle durması gereken bir konu olmuştur. Dağılmanın ardından başlayan halkla ilişkiler çalışmaları zamanla hız kazanmış ilk uygulamaların da kamu sektöründe olduğu görülmüştür. İlerleyen dönemlerde özel sektörde de başlayan çalışmalarla birlikte halkla ilişkiler ajansları ilk ofislerini Moskova ve St. Petersburg'da açmış ve günümüzde dünya sıralamalarına giren ajansların temelleri o dönemlerde atılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, SSCB'nin dağılmasının ardından halkla ilişkilerin Rusya'da kamuda ve özel sektörde nasıl uygulandığını açıklamak ve STK'ların bu konudaki durumunu ortaya koymaktır. Daha evvel yerli literatürde bu ülkenin halkla ilişkiler çalışmalarına yönelik özel bir çalışmaya rastlanmamış olması nedeniyle Rusça ve İngilizce kaynaklar üzerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmış ve halkla ilişkilerin gerek kamuda ve özel sektörde gerekse dernekleşme alanında oldukça aktif olarak uygulandığı ancak STK'larda ise tam manasıyla işlevlerini yerine getiremediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Halkla İlişkiler, Rusya'da Halkla İlişkiler Faaliyetleri, Halkla İlişkiler Dernekleri, Halkla İlişkiler Ödülleri.

Status Public Relations in Russia: Document Review on Historical Development and Current Situation

*

Abstract

After the collapse of the USSR in 1991, the Russian Federation started a brand new period, and this new period brought along the process of adapting to the world. In this sense, public relations practices have become an issue that "New Russia" should pay attention to. It has been observed that the public relations activities that started after the disintegration gained speed over time, and the first practices were in the public sector. It has been observed that the public relations activities that started after the disintegration gained speed over time, and the first practices were in the public sector. In the following periods, with the work that started in the private sector, public relations agencies opened their first offices in Moscow and St. Petersburg the foundations of the agencies in the world rankings today, started to be laid at that time. The purpose of this study is to explain how public relations were implemented in Russia in the public and private sector after the dissolution of the USSR and to reveal the situation of NGOs on this issue. Since there was no specific study on the public relations studies of this country in the domestic literature, the method of document analysis was used in Russian and English sources and public relations were very actively applied both in the public and private sector and in the field of association, but in NGOs it could not fully fulfill its functions the result has been reached.

Key Words: *Russia, Public Relations, Public Relations Activities in Russia, Public Relations Associations, Public Relations Awards.*

Giriş

Kurumsal anlamda modern halkla ilişkiler faaliyetleri SSCB'nin yıkılışının ardından aktif bir şekilde uygulanmaktadır. Halkla ilişkiler, Rusya'da güçlü bir tarihsel geleneğe sahip olmasa da günümüzde iletişim alanındaki yeni uygulamalar halkın yönetim sürecinde önemli rol oynamakta ve Rusya'nın ekonomik, politik ve entelektüel gelişiminde sisteme temel katkı sağlamaktadır (Milovidova, 2015, s.2). Bazı görüşler, Rusya'da halkla ilişkilerin 1995 yılında parlamento seçimleri sırasında bilhassa siyasi yapılarda şekillenmeye başladığını ve 1996 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasi kampanyalar için önemli bir araç olarak kullanıldığını belirtirken diğer görüşler ise 1990 yılında halkla ilişkilerin halkla temas görevi gören bir uygulama olarak öncelikle devlet dairelerinde uygulanmaya başladığı yönündedir. Aynı yıllarda Moskova'da uluslararası halkla ilişkiler ajanslarının ilk ofislerini de o tarihlerde açmaya başladığı görülmektedir (Pashentsev'den akt. Milovidova, 2015, s.3). Halkla ilişkilerin Rusya'da nispeten geç uygulanmaya başlanmasının sebebi olarak Sovyetler Birliği'nin siyasi sistemi gösterilmektedir. Otoriter sistemden dolayı iş ve ticari ilişkiler devlet tarafından yönetilmekte ve bu sebeple halkla ilişkiler çalışmaları sınırlı bir şekilde ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Daha sonraki dönemlerde siyasi sistemde yaşanan dönüşümle birlikte iktidar ve halk arasındaki iletişimi sağlama rolü olan halkla ilişkiler propaganda amaçlı uygulanmaya başlanmıştır. 1988-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreterliği'nde basın sekreteri kadroları oluşturulduğu, Dışişleri Bakanlığı'nda gazeteci kadrolarının da yenilendiği görülmektedir. Aynı dönemde, yasama ve yürütme organlarının basın hizmetleri de yeni bir biçime kavuşturulmuştur. Bu yapıların temel işlevleri ise; iktidardan gelen bilgilerin yayılması, devlet kitle iletişim araçlarına bilgi sağlanması, gazetecilerin akredite edilmesi ve vatandaşlardan gelen başvuruların değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Voslensky, 1991, s.19).

1990 yılının Mart ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yönetici rolünün kaldırılması ve 1991 yılının Aralık ayında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kurulan yeni devletin liderleri ülkenin ve halkın yararına olacak şekilde siyasi ve ekonomik durumlarda değişiklik

yapmaya başlamışlardır. Bu bağlamda demokratik rejim yolunda atılan ilk adımlardan biri halka seçim hakkının verilmesidir. Kısa sürede kurulan yeni partiler, uzun süre egemen olan Komünist Partisi'ne birer alternatif teşkil etmektedir. Tüm bu gelişmeler Rusya'da modern halkla ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Milovidova, 2015, s.4). Ülkelerin iç dinamikleri ve dış dünya ile ilişkileri ticari hayatın ve şirketlerin yapılanmalarının önünü açacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'da, devlet düzeyinde, özel şirketlerde ve STK'larda halkla ilişkiler faaliyetlerinin durumunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında halkla ilişkiler hususunda dernekleşmenin ne düzeyde olduğu, hangi meslek örgütlerinin kurulduğu ve halkla ilişkiler adına ne tür çalışmaların yapıldığı irdelenecektir.

Rusyada Genel Durum

Rusya'da genel durum halkla ilişkilerin nasıl yapılandığını görebilmek anlamında önem taşımaktadır. Bu nedenle çalışmada, Rusya özelinde ekonomik açıdan, sosyal ve kültürel açıdan, siyasal açıdan, sağlık ve turizm açısından genel bir değerlendirme yapılarak mevcut durum ortaya konulmaktadır. Halkla ilişkilerin ortaya çıkması ve gelişebilmesi için uygun ortamın olup olmadığı bu bağlamda irdelenmektedir.

Ekonomik Durum: Rusya'da iş dünyası devletten ayrı düşünülmemektedir ve birçok sanayi dalı devletin tekelinde bulunmaktadır. Özel şirketlerin yönetim kurullarında hükümet yetkilisi üyeler yer almaktadır. Bu sebeple "The Heritage Foundation" ve "Wall Street Journal" gazetesinin, 2014 yılı Ekonomik Özgürlük İndeksi'nde Rusya 140. sırada yer almaktadır. Mevcut duruma bakıldığında Rusya'da iş kurmanın son derece zor olduğu görülmektedir, bu zorluğun sebebi olarak da zorlu mevzuatların tamamlanması süreci gösterilmektedir. Bu durum Rusya'da küçük işletmelerin açılması ve yönetilmesinden kaçınmaya sebep olmaktadır. Sistem, büyük ve hükümetle kuvvetli bağlantıları olan büyük şirketlerden yana tutum sergilemektedir. Rus oligarklara ait olan bu şirketler SSCB'nin dağılmasının ardından *loans-for-shares* adıyla bilinen hisse kredisi

yöntemiyle, hükümetin plansız özelleştirme planlarıyla veya özelleştirme dışında bırakılan şirketlerin kredi karşılığında özel bankalarca işletilmesi yoluyla servet edinmişlerdir. 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı seçilmesiyle birlikte sayılan yöntemlerle servet edinen oligarklara yönelik yaptırımlar uygulanmaya başlanmış ve bu yaptırımlar arasında vergilerini tam olarak ödemeleri ve siyasetten uzak durmaları yer almıştır. Devletin onların ticari faaliyetlerini durdurma ve işlerini tamamen ellerinden alma hakkı bulunmaktadır. 2013 yılında yürürlüğe giren yeni bir kanunla; siyasetçilerin, eşlerinin ve 18 yaşından küçük olan çocuklarının denizaşırı ülkelerde bulunan bankalarda hesap açma veya farklı finansman kaynakları edinmeleri yasaklanmıştır. Bu kanun bazı oligarkların görevlerinden istifa etmelerine bazılarının ise yurt dışında kayıtlı olan varlıklarını hayır kurumlarının inisiyatifine bırakmalarına neden olmuştur (Thoburn, 2015, s.59). Putin'in güçlü müdahalelerinin ardından Rus ekonomisi, GSYİH'ye göre dünya sıralamasında 9., satın alma gücü paritesine göre ise dünya ekonomisinde 6. sırada yer almaktadır. En büyük gelir kaynağının petrol ve doğalgaz olduğu bilinmektedir. Enerji, Rusya'nın en önemli sanayi dalını oluşturmakla birlikte hidrokarbon satışı bütçe gelirinin %52'sine denk gelmektedir. Enerji ürünlerinin toplam ihracattaki payı %70'tir. Rusya, doğal gaz üretiminde dünyada 2., petrol üretiminde ise 3. sırada yer almaktadır (<https://www.rgs.org>, 2021). Gazprom, Rosneft ve Lukoil ülkenin önemli gaz ve petrol şirketlerini oluşturmaktadır.

Kültürel ve Sosyal Durum: Sınırların açılmasıyla birlikte birçok Rus sanatçı aktif olarak dünya sanat hayatına dahil olma fırsatı yakalamıştır. L. Kazarnovskaya, D. Hvorostovskiy ve V. Spivakov'un yönetimindeki Moskova Virtüözleri dünyanın büyük sahnelerinde ülkelerini temsil etme fırsatı bulmuştur. Rus yönetmenler de batı sinemasında kendilerine yer bularak N.Mihailkov'un Güneş Yanığı filmi 1994 yılında Amerikan Sinema Akademisinin Oscar Ödülü'ne layık görülmüştür. 90'lı yılların ardından halk eğitim sisteminde reformlar yapılmış, aktif eğitim sistemi güçlendirilerek özel yüksek eğitim kurumları yapılandırılarak daha kapsamlı hale getirilmiştir. Fakat yerli bilim adamlarının çalışmaları 1990'lı yıllarda sıkıntılı süreçlerden geçmiş 1997 yılına kadarki dönemde

ise devletin bilim için yaptığı harcamalarda kısıtlamaya gidilmiştir. Bu durum birçok uzmanın yurtdışına göç etmesine sebebiyet vermiştir. Ancak bu koşullarda dahi Rus bilim adamları bilim ve kültür alanında çok sayıda federal program geliştirmiştir. Rus kültürünün zengin mirası edebiyat, müzik, felsefe, görsel sanatlar, sinema ve mimari alanında günümüzde de etkisini göstermektedir (<https://www.oecd-ilibrary.org>, 2021).

Siyasi Durum: Rusya'da siyasi sistem 1993 tarihli Rus Anayasası ile belirlenmiş ve mevcut anayasa 3 bölümden oluşmuştur. Yasama, Yürütme ve Yargıdan oluşan bu bölümler birbiriyle bağlantılıdır fakat Vladimir Putin'in iktidarda olduğu dönemde yasama ve yürütmenin etkisinin daha az devlet başkanlığının ise daha güçlü bir konuma geldiği görülmektedir. Rusya Anayasası'na göre başkan devletin başkanı, başbakan ise hükümetin başı konumundadır. Çift meclisli olan Federal Meclis'i 450 üye ile Devlet Duması, 166 üye ile de Federasyon Konseyi oluşturmaktadır. Yasamanın ülke adına kararlar alma, savaş ilan etme, yasa yapma ve onaylama, antlaşmalar yapma ve onaylama ve devlet başkanını görevden alma yetkisi bulunmaktadır. Devlet başkanı yürütmenin başı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı konumundadır. Yürütmenin meclis kanunlarını veto etme, bakanları ve diğer memurları atama yetkisi bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, Yüksek Tahkim Mahkemesi ve ilk derece federal mahkemeler yargıyı oluşturmaktadır. Hakimler, Federasyon Konseyi tarafından atanmaktadır. Konseyin, yasaları yorumlama ve anayasaya uymayan yasaları yürürlükten kaldırma hakkı bulunmaktadır (Thoburn, 2015, s.11). Rusya'da devlet başkanı 6 yıl süre ile seçilmekte, başkanlık için 35 yaşın altında olmama ve kesintisiz en az 10 yıl Rusya'da ikamet ediyor olma şartı aranmaktadır.

Eğitim: SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'da zorunlu eğitim 11 yıl olarak belirlenmiştir. Devletin ortaöğretim okullarında eğitim ücretsizdir fakat üniversite düzeyinde hem paralı hem parasız eğitim verilmektedir. Devlet, eğitime %13'lük bir bütçe ayırmaktadır. Rusya'da 25-64 yaş aralığındaki bireylerin %94'ü en az lise ve dengi okul mezuniyetine sahiptir. Bununla birlikte OECD ortalaması %75, G20 ülkeleri arasındaki

ortalaması da %60 olarak kaydedilmiştir. Geçmişte eğitime yapılan yatırımlar bugünkü rakamlara ulaşılmasında rol oynadığı düşünülmektedir (<https://www.oecd-ilibrary.org>, 2021). Eğitimde bilim ve teknolojiye büyük önem verilmekte, bunun neticesinde bilhassa tıp, matematik, bilim ve uzay araştırmaları bölüm tercihlerinde üst sıralarda yer almaktadır. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, St. Petersburg Üniversitesi, Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Enstitüsü ve Ekonomi Yüksek Okulu, Rusya'nın önde gelen büyük üniversiteleri arasında yer almaktadır (Thoburn, 2015, s.77).

Sağlık: Rusya'da sağlık hizmetleri tüm ülke vatandaşları için ücretsiz olarak sunulmakta fakat uygulamada zorunlu kayıt nedeniyle sınırlı olabilmektedir. Rusya'da kişi başına alınan sağlık hizmeti oranı diğer ülkelere göre daha yüksektir. Bu durumda ülkede doktor sayısının yüksek olmasının payı büyüktür. Rusya'da bilhassa erkeklerde ölüm oranı ülke ortalamasının üzerindedir bunun sebebi olarak, alkol zehirlenmesi, aşırı sigara tüketimi, trafik kazaları ve şiddet suçları gösterilmektedir (<http://ru.wikipedia.org>, 2021).

Turizm: Turizm, Rusya tarihi incelendiğinde öncelik arzeden konular arasında yer almamıştır. İlerleyen dönemlerde hükümetin turizm sektörünü destekleme konusunda bazı adımları söz konusu olmuştur. 1995 tarihli Turizm için Başkanlık Karanamesi, 2011-2018 yılları arası Rusya Federasyonu İç ve Dış Turizmin Geliştirilmesi Hedef Programı, 2012-2018 yılları arası Rusya'nın Federal Hedefli Kültür Programları ve 2013-2020 yılları arası Rusya Federasyonu Kültür ve Turizmi Geliştirme Devlet Programı bu adımlara örnek gösterilebilmektedir. Söz konusu çalışmalar Rusya'nın uluslararası bir destinasyon olarak rekabet gücünün artırılmasına yönelik hedefler olarak anılmaktadır. Fakat yabancılar, Rusya'yı genellikle iş sebebiyle ziyaret etmektedir. Sektördeki işletme standartlarının yetersizliği, İngilizce dil bilgisinin yaygın olmaması ve Rus misafirperverliğinin zayıf kalması Rusya'nın turistler açısından tercih edilmemesine sebebiyet vermektedir. Bu durumda turistler Rusya'yı seyahat amacıyla tercih etmeseler de Rus vatandaşları turist olarak Türkiye ve Mısır'ı yoğunlukla tercih etmektedir. Bu durumun gelişmesindeki temel sebep de bu ülkelerin

ikliminin yanı sıra Türkiye ve Mısır gibi ülkeler tarafından sunulan tatil paketlerinin cazip fiyatlarla sunulmasıdır (Sheresheva ve Kopiski, 2016, s 264).

İlgili Çalışmalar

Alana yönelik araştırmalar incelendiğinde hem lisansüstü tezlerde hem de makalelerde Rusya’da halkla ilişkilerin durumunu ortaya koymaya çalışan çalışmaların dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan akademisyenler ve öğrenciler tarafından yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazılarında “Yeni Rusya” kavramı dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yepyeni bir oluşum sürecine giren Rusya’da halkla ilişkiler de önemli bir yere sahip olmuştur. Pyhs, ajans sahipleriyle derinlemesine mülakat yöntemiyle yaptığı çalışmada, halkla ilişkilerin batı kaynaklı olmasından dolayı adaptasyon sorunu yaşandığı fakat Rusların bu duruma ayak uydurabildikleri, yabancı ajanslarla iletişim halinde oldukları ve halkla ilişkilerin öneminin günden güne arttığı sonucuna ulaşmıştır. Ulaşılan bir diğer sonuç ise, dışarıya tamamen kapalı olan Sovyet Rusya’nın ardından “Yeni Rusya”nın Soğuk Savaş’ın baş aktörü olan Amerika ile ajanslar konusunda ortak çalışmalar yürütmekte olduğudur, özellikle özel şirketler düzeyinde destek alınan ajanslar arasında yabancı ajans işbirlikleri de bulunmaktadır (2009, s.57-69). Bykov ve arkadaşlarının 2016 yılında yaptıkları bir çalışmada devlet düzeyinde halkla ilişkiler konusu araştırılmış, halkla ilişkilerin yanısıra kamu yönetimi ve hukuk alanında da bilgi gereksinimine ve birikimine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Ayrıca halkla ilişkilerin St. Petersburg ve Moskova’da kamu sektöründe geliştiğini fakat bölgesel anlamda henüz aynı gelişmenin sağlanmadığı bu durumun da çağdaş halkla ilişkiler eğilimlerinin benimsenmemesinden kaynaklandığı sonucu üzerinde durulmuştur (2016, s.141). Tsetsura da Rusya’da Halkla İlişkilerin Gelişimi başlıklı çalışmada benzer durumları vurgulayarak, halkla ilişkiler araştırmalarında bölgesel farklılıklar olduğuna bu yüzden bütüncül bir bakış açısının tam anlamıyla sağlanmadığına değinmiştir. Bu durumun sebebi olarak da Rusya’nın dünyanın en büyük ülkelerinden biri olmasından kaynaklanan coğrafi, politik, ekonomik ve

kültürel çeşitliliği gösterilmiştir. Bu çeşitlilik farklı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Ancak söz konusu olumsuz durumlara rağmen, Rus halkla ilişkiler araştırmacılarının teoride ve uygulamada, alanın gelişmesine yönelik güncel katkılar sağladıkları ve alanın büyümesi için profesyonel desteklerin verildiği çalışmada sıkça yer almıştır (2003, s.301-315).

Bölgesel uygulama farklılıklarına ve bazı aksaklıklara rağmen Rusya'da halkla ilişkiler çalışmalarına genel olarak bakıldığında özellikle uluslararası alanda varlık göstermeye yönelik çalışmalar göze çarpmaktadır. Uluslararası Halkla İlişkiler Derneğince (IPRA) düzenlenen ve "Halkla İlişkilerin Oscarları" kabul edilen "Altın Küre Mükemmellik Ödülleri" yarışmasında Rusya, 2020 yılında yirminin üzerinde ödüle layık görülmüştür. Bu durum ülkede halkla ilişkilere verilen önemin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, tek başına bir araştırma yöntemi olarak kabul edilmekte, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular ile ilgili bilgiler içeren materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, H., 2005, s.187). Geray'a (2006) göre dokümanlar; niteliklerine göre ve buldukları ortama göre sınıflandırılmaktadır. Kitaplar, ansiklopediler, dergiler, raporlar, sözlükler ve günlükleri kapsayan materyaller Yazı Temelli Olanları; fotoğraflar, afişler ve haritalardan oluşan Görüntü Temelli Olanları; ses kayıtları, müzik yayınları, radyo yayınları Ses Temelli Olanları; televizyon programları, videolar, sinema filmleri gibi dokümanlar Görsel-İşitsel Temelli olanları oluşturmaktadır. Tüm bu sayılanlar niteliklerine göre dokümanlar olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada yazı temelli doküman incelemesi yürütülmüştür.

Bu kapsamda, Rusya'da halkla ilişkiler faaliyetlerini konu alan tezlere, makalelere, kitaplara ve internet sitelerine ulaşılarak dokümanlar toplanmış, incelenmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Dokümanların, veri kaybına uğramadan orijinal bir şekilde çevirisi yapılmış ve metne sadık kalınarak aktarılma işlemine geçilmiştir. Ulaşılan dokümanlar belli bir sınıflama kullanılarak kronolojik şekilde tasnif edilmiştir. Bu

sınıflama bağlamında mevcut durumun ortaya çıkarılması ve bu alanda çalışma yapacaklara kaynak oluşturulması hedeflenmiştir. Bu anlamda kullanılan tasnifleme ve doküman değerlendirilmesi ile, örgütsel yapılanma dikkate alınarak kamu kurumlarında, özel sektörde, meslek kuruluşlarında ve sivil toplum kuruluşlarında Rusya’da halkla ilişkilerin nasıl yapılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma kapsamında Rusya özelinde devlet düzeyinde, özel şirketlerde ve STK’larda halkla ilişkiler yapılanmalarının durumunu ortaya koymak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında halkla ilişkiler hususunda dernekleşmenin ne düzeyde olduğu, hangi meslek örgütlerinin kurulduğu incelenmiştir. Ayrıca eğitim konusunun çok kapsamlı olması dolayısıyla bu çalışmada yer verilmeyecektir. Literatür incelendiğinde daha önce bu ülkenin halkla ilişkiler uygulamalarını ortaya koymaya yönelik kapsamlı bir çalışmaya rastlanamamış olması ve alandaki eksikliği dolduracağına düşünülmesi konunun önemini vurgulamaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın yabancı kaynaklar aracılığı ile yürütülmesinin yanı sıra yalnızca halkla ilişkiler uygulamalarına yönelik tez, makale ve mevcut internet sitelerinden ulaşılan bilgilere dayanması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Rusya’da Halkla İlişkiler

Halkla ilişkiler tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebildiği gibi kurumsal yapıların oturduğu bir döneme kadar halkla ilişkilerin temellendiği söylenebilir. Geçmişte halkla ilişkiler olarak adlandırılmamalarına rağmen kamuoyunu bilgilendirme, olumlu imaj oluşturma ve etkili iletişim kurulması hususları halkla ilişkiler anlamında ele alınabilecek uygulamaların tarihini daha da önceleyebilecektir (Akdağ ve Erdem, 2009, s.3). Dönemsel olarak

bakıldığında ise Rusya'da modern halkla ilişkilerin gelişmesini 3 dönem olarak ele alabilmek (Milovidova, 2015, s.5) mümkündür:

İlk Dönem (1988-1991); bu dönem kurumsallığın doğuşu olarak adlandırılmaktadır. Devlet yapılarındaki hizmetlerin genişlemesi, Moskova'da uluslararası ajansların ofislerinin açılması, girişimciliğin gelişmesi, temel düzeyde hizmet sunan yerli halkla ilişkiler şirketlerinin ortaya çıkması bu dönemde yaşanmıştır.

İkinci Dönem (1991-1995); büyüme ve oluşum aşaması olarak adlandırılan bu dönemde Rus halkla ilişkiler ajansları yabancılardan edindikleri deneyim ve bilgi birikimlerini adım adım yerel koşullara uyarlamaya başlamışlar, giderek daha büyük halkla ilişkiler etkinlikleri ve bilgilendirme kampanyaları düzenlemişlerdir. Bazı üniversitelerde Halkla İlişkiler bölümü açılmış ve halkla ilişkiler için özel şirketler birliği olan Rusya Halkla İlişkiler Derneği kurulmuştur.

Üçüncü Dönem (1996-1999); bu dönem Rusya'da halkla ilişkilerin gelişiminde atılım dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yeni dönem hedef kitlelerle daha hassas ilişkilerin kurulmasını gerektirmiştir, çünkü halk iktidardaki siyasi parti tarafından otoriter bir şekilde kontrol edilemediğinden halk ile iktidar arasındaki iletişim kaynağı olarak halkla ilişkiler çok daha önemli bir konuma gelmiştir. Hükümetlerin isteklerini basitçe empoze edemeyecekleri anlaşılmış ve halkı dinlemek, anlamak ve bilhassa seçmenin konuştuğu dili konuşmak durumunda kalmışlardır.

Rusya'da halkla ilişkiler alanında çalışan akademisyenler halkla ilişkiler kavramına bölgesel yaklaşmaktadır bu yüzden halkla ilişkilerin Rusya'da net bir teorik tanımı yapılamamaktadır. Argümanlar bir bölge veya şehir üzerine yapılan araştırmalara göre şekillenmektedir. Örneğin Clarke, konuya Moskova'daki halkla ilişkiler özelinde yaklaşırken Guth, St. Petersburg'a göre yaklaşmaktadır. Bu yüzden Rus halkla ilişkiler uygulamalarının tümüne bütünsel olarak bakabilmek pek mümkün olmamaktadır. Bölgesellik durumuna ek olarak çağdaş halkla ilişkilerin üniversitelerde ders olarak okutulmasında da sektöre odaklılık göze çarpmaktadır. Müfredat, fakültenin uzmanlığına bağlı olarak farklılık

göstermektedir, örneğin; halkla ilişkiler St.Petersburg, Voronezh ve Ural Devlet Üniversitesi'nde gazetecilik odaklı iken, Moskova Devlet Yönetim Akademisi, St.Petersburg Elektro-Teknik Üniversitesi ve Voronezh Devlet Teknik Üniversitesi'nde iş ve pazarlama odaklıdır. Fakat genel olarak bakıldığında Rus akademisyenler tarafından yayınlanan halkla ilişkiler ders kitaplarının ve vaka çalışmalarının en popüler olanları çoğunlukla politik halkla ilişkilerin doğasını anlamaya, bu alandaki uygulamaları analiz etmeye, siyasi kampanyaların nasıl organize edileceğine ve seçim kampanyalarında halkla ilişkiler tekniklerinin nasıl kullanılacağına dair pratik tavsiyeler içeren siyasi halkla ilişkiler üzerinedir (Tsetsura, 2003, s.303-304).

Rus bilim insanları Rusya'da halkla ilişkileri incelerken uygulamalar hakkında teori oluşturmaktan ziyade uygulamaların işlevsel tanımına odaklanmaktadır. Halkla ilişkilerin Rusya'da tarihsel gelişimine bakıldığında gerek kamuda ve özel sektörde gerekse dernekleşme yönünde önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Kamu Sektöründe Halkla İlişkiler

Rusya'da teknolojinin farklı kullanımlarıyla birlikte gelişmeye devam eden halkla ilişkiler 10 yıllık dönemde kamu alanında en hızlı gelişen alanlardan biri haline gelmektedir. Örneğin federal düzeyde Rusya parlamentosu tam zamanlı halkla ilişkiler çalışanı sayısını giderek artırmakta (Chumikov ve Bocharov, 2013, s.110), yerel düzeyde de halkla ilişkiler uzmanları bölge mahkemelerinde, polis ofislerinde, yerel yönetim organlarında ve devlet tıp merkezlerinde görev almaktadır. Bu eğilim, Devlet Enstitülerinde Halkla İlişkiler Dergisi'nin kurulmasında ve yeni ders kitaplarının yayınlanmasında kendini göstermektedir (Markov, 2014, s.12). 2015 yılında yapılan bir araştırmada, devlet düzeyinde halkla ilişkilerin en yaygın kullanıldığı alanlar incelenmiş ve en üst sırada medya ilişkileri, ardından web sayfası, gazeteler ve resmi bültenleri kapsayan medya kanalları aracılığı ile bilgi verme, üçüncü sırada ise halkı bilgilendirme yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Bykov vd., 2016, s.137).

Rusya hükümeti halkla ilişkiler hizmetleri konusunda yabancı şirketlerden de destek almaktadır. Bunun bir örneği olarak 2007-2014

yılları arasında Başkan Vladimir Putin’in izni doğrultusunda Rusya’nın uluslararası imajını destekleyecek hizmetler almak adına Amerikan iletişim şirketi Ketchum’dan destek alınmasına karar verilmiş ve şirkete yaklaşık 2 milyon dolar ödeme yapılmıştır (<https://www.nytimes.com>, 2020).

Rusya devlet kurumlarının resmi sosyal medya hesapları incelendiğinde gerek kurumların kendisinde gerekse bağlı kurumlarda sosyal medya uygulamalarından aktif şekilde faydalandıkları görülmektedir. Bakanlık düzeyinde neredeyse tüm kurumların bilgi edinme ve iletişim bölümleri bulunmaktadır. Örneğin Ekonomi Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı resmi Twitter hesabından güncel paylaşımlar yaparak halkı bilgilendirmektedir. Ayrıca Rusya Devlet Başkanlığı’nın web sitesinde vatandaşlara Cumhurbaşkanına itiraz etme olanağı, başkana mektup gönderme, vatandaşların Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Resepsiyonu’nda kabulü için kişisel randevu oluşturma ve şikayet bölümleri yer almaktadır. Bunlara ek olarak 2020 yılının Aralık ayında Vladimir Putin ülke gündeminin, güncel sorunların ve çözüm önerilerinin paylaşıldığı Yıllık Basın Toplantısı düzenlemiş ve burada halkla buluşmuştur. Birçok televizyon kanalı ve radyodan canlı olarak yayınlanan programa halkın katılmasına imkan tanınarak basın toplantısı sırasında “<https://moskva-putinu.ru>” web sitesinden veya “Moskova-Putin” mobil uygulaması aracılığıyla vatandaşlardan gelen sorular yanıtlanmıştır. (<http://kremlin.ru>, 2020). Verilen bilgilere bakıldığında iki yönlü bir iletişimin kurulmaya çalışıldığı görülmekte fakat sonuçlarına dair bilgilere ulaşamamaktadır. Bunlara ek olarak Rusya Federasyonu’nda birçok bakanlık halkla ilişkiler ajanslarından destek almaktadır. Örneğin ülkenin önemli ajanslarından AGT İletişim Ajansı, Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı’na 2006 yılından itibaren, Eğitimin Geliştirilmesi için Federal Hedef Programı’na kapsamlı bilgi desteği sağlamaktadır. Bu süre zarfında, bir iletişim stratejisi geliştirilmiş, medya ile çalışma oluşturularak okul öncesi, genel ve ek eğitim alanında Yol Haritası eylem planına bilgi desteği, organizasyon gibi bir dizi proje uygulanmıştır. 1990 yılında ilk defa “Tüm Rusya-Yılın Öğretmeni” yarışması düzenlenmeye başlamıştır. Çeşitli konularda projeleri olan öğretmenlerin yer aldığı takımlardan oluşan yarışmanın amacı, birlikte çalışmayı bilen, yaptığı çalışmalarda modern

uygulamaları hayata geçirmeye hazır olan öğretmen ekiplerini desteklemek ve onları bu konuda teşvik etmektir (<https://teacher-of-russia.ru/>, 2021). Diğer bir örnek ise Rusya Federasyonu Federal Tıbbi ve Biyoloji Ajansı'dır. 2009 ve 2010 yıllarında, Rusya'nın 54 bölgesinde ücretsiz kan bağışını teşvik etmek için bir proje düzenlenmiştir. Proje, bölgesel kan merkezlerinin markalaşmasını, STK'ların, hükümet yetkililerinin ve uzmanların katılımıyla etkinlikler düzenlemeyi, öğrenci bağış hareketini teşvik etmeye yönelik programların uygulanmasını, öğrenciler için bilgilendirme projelerini, bir reklam kampanyasının geliştirilmesini ve uygulanmasını, promosyon ürünlerinin üretim ve lojistiğinin sağlanmasını kapsamaktadır (<https://fmba.gov.ru/>, 2021). Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, tekstil endüstrisinin ürünlerinin tanıtılması için faaliyetlerine eşlik eden bir dizi iletişim ve reklam kampanyasının geliştirilmesi ve uygulanması adına ajanslardan destek almakta, kereste ve kimya endüstrisini dış pazarda tanıtmayı amaçlamaktadır.

Verilen örnekler Rusya'da halkla ilişkiler faaliyetlerinin kamu sektöründe gelişim sürecinde olduğunu bu anlamda büyük önem taşıdığını ve profesyonel ajansların desteğine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Özel Sektörde Halkla İlişkiler

Rusya ve Türkiye arasında yürütülen bilhassa turizm tanıtım faaliyetlerinde Rus reklam ajansları aktif rol oynamaktadır. Firmaların özellikle yurt dışındaki tanıtımlarında reklamların rolünün büyük olduğu anlaşılmaktadır. Billboardlardan, araç giydirmeye, televizyon, dergi ve gazete reklamlarına kadar medya satın alımları sıklıkla görülmektedir. İşbirliği yapılan turizm operatörleri reklam ajanslarıyla çalışmakta ve bu sayede havayolu şirketleri ve tren dergilerine reklam verilmektedir. Ajanslara ait araçların tanıtımı yapılan bölgenin karakteristik turizm sembolüyle giydirilmesi de Rusya'da ajansların sıkça tercih ettiği tanıtım yollarındandır. Turizmin yanısıra ticarete de reklam ajansları aktif rol oynamakta, düzenlenen uluslararası fuarlarda yabancı firma adına Rusya'nın ünlü sosyal medya fenomenlerinin standlarda misafir edilmesi yeni uygulanmaya başlayan faaliyetler

olarak göze çarpmaktadır. Aynı uygulama Rus fenomenlerin ülkemizin tanıtımını kendi ülkelerinde yapmaları için de kullanılmaktadır, bu yeni uygulamayla artık reklam ajansları sosyal medya fenomenleri ile ortak çalışmalara başlamıştır. Böylelikle uluslararası tanıtımlarda geleneksel yöntemlerin yanısıra yeni eğilimler denenmeye başlanmıştır. Ayrıca son yıllarda Rus halkla ilişkiler ve reklam ajansları gerek düzenlenen yarışmalar gerekse tanıtım çalışmalarısıyla dünya çapında da etkili rol oynamaya başlamıştır (Cıngı, 2019, s.75).

Dünyada halkla ilişkiler endüstrisinde en yetkili bağımsız kaynaklardan olan The Holmes Report’un iletişim şirketlerinin küresel çapta en iyi 250 halkla ilişkiler ajansını belirlediği “Top 250 Global Rankings 2020” verilerine göre; Mikhailov & Partners 111. sırada, Cros 166.sırada, EM ise 221. sırada yer almıştır. Daha evvelki yıllarda AGT İletişim Grubu, iMARS Grubu ve Pro-Vision Grubu da sıralamada yer bulmuştur (<https://www.PRovokemedia.com/>, 2021)¹. Önde gelen halkla ilişkiler şirketlerinin yanısıra Rusya’da önemli medya aktörlerinden olan GazProm Medya, Rusya’nın en büyük medya holdingi olma sıfatını taşımaktadır. Holdingin sahibi ise devlete ait GazProm şirkettir, kuruluş aynı zamanda NTN ve NTV-PLUS kanalları ile birlikte Eko Moskova ve Komedi Radyo istasyonlarının da kontrolünü sağlamaktadır (Thoburn, 2015, 85).

Rusya günümüzde azımsanamayacak sayıda halkla ilişkiler ajansına sahiptir. Söz konusu ajanslar dünya çapındaki büyük şirketlere de danışmanlık hizmeti sunmaktadır (<https://www.alladvertising.ru>, 2021). Teknolojinin gelişmesi, internetin daha geniş kitleler tarafından kullanılması ve sosyal medyanın çağımızda tanıtım faaliyetlerinde etkin bir şekilde kullanılması Rusya’nın da bu alanda aktif olmasını gerektirmiştir. Ajans sayılarının artması ve nitelikli içeriklere sahip olması ülkede özel sektörde halkla ilişkilere verilen önemin göstergesi olarak görülmektedir. Sözkonusu ajansların detaylı bir şekilde incelenmesi özel sektörün ulaştığı yeri göstermesi açısından anlamlıdır.

iMARS: iMARS 2001 yılında Rusya’da kurulmuştur ve kuruluşundan bugüne Rus iletişim şirketleri arasında önemli bir konumda yer

¹ The Holmes Report, 2021 yılından itibaren “Provoke Media” adıyla anılmaya başlanmıştır.

almaktadır. Kendisini Rus iletişim pazarının kilit oyuncularından olarak nitelendiren kuruluşun müşterileri arasında; X5 Perakende Grubu, MediaMarkt, MasterCard, Rosneft Petrol Şirketi, Rosatom Devlet Şirketi, Rus Demiryolları, Moskova Metrosu yer almaktadır. Ayrıca kuruluş, AKOS, AKAR ve RASO üyesidir (<http://imars.ru/>, 2021).

MIKHAILOV&PARTNERS: Mikhailov&Partners The Holmes Report'a göre dünyanın en büyük 100 iletişim şirketi arasında yer almaktadır. Otomotiv endüstrisi, bankalar ve finans kuruluşları, madencilik ve metalurji, devlet kurum ve şirketleri, alt yapı ve ulaşım, medya, yiyecek ve içecek, spor, ilaç ve sağlık gibi 20'nin üzerinde sektörü kapsayan hizmet alanı ile hedef kitlelerine medya ve halkla ilişkiler alanında destek sağlamaktadır. Moskova ve St.Petersburg'da iki şubesi bulunmaktadır. Ayrıca sosyal sorumluluk alanında etkin rol oynamaktadır (<https://m-p.ru/>, 2021).

CROS: 1995 yılında Rusya'da kurulan Cros, dünyanın önde gelen iletişim ajanslarından. 2019 yılında The Holmes Report tarafından 2019 Yılın Ajansı seçilmiştir. Ajans bünyesinde çeşitli uzmanlık alanlarına sahip Grup Cros, Cros Marketing ve Cros Dijital kuruluşları yer almaktadır. İletişim kampanyaları düzenleme, analitik medya araştırmaları, pazarlama iletişimi, görsel içerik, kriz iletişimi ve farmasötik iletişim alanında hizmet sunan kuruluş, AKAR, AKOS, RASO ve Rusya Kurumsal Medya Direktörleri Derneği olan AKMR üyesidir. CROS ayrıca, Silver Archer, SABER Awards EMEA, IABC Gold Quill Awards, IPRA Golden World Awards, PRGN Best Practice Awards, Effie Awards Russia, ICCO Global Awards gibi birçok CROS projesi ulusal ve uluslararası profesyonel ödüllere layık görülmüştür (<https://www.cros.ru/ru/>, 2021)

EM: EM, 2010 yılında kurulan ve kısa sürede dünya çapında tanınan uluslararası bir halkla ilişkiler ajansıdır. Bu yapısıyla da The Holmes Report'a göre 2020 yılında Avrupa'nın en hızlı büyüyen 10 ajansı arasında yer almıştır. Sermaye piyasası işlemleri, yatırımcı ilişkileri, kriz iletişimi ve itibar yönetimi gibi alanlarda hizmet vermektedir. Ayrıca ESG ve CEO danışmanlığı hizmeti de sunmaktadır. Moskova, Londra,

New York ve Pekin'de temsilcilikleri bulunmaktadır (<https://www.em-comms.com/ru/>, 2021)

AGT: AGT İletişim Ajansı, 1996 yılında kurulan tam kapsamlı iletişim hizmetleri sunan 15 uzman şirketi bir araya getiren Rusya'daki bağımsız ve en büyük AGT İletişim Grubu'nun bir parçasıdır. AGT, Afrika, Asya, Avrupa, Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika'da 211 ülkede proje yürütmektedir ve uluslararası meslek derneklerine üyelikleri bulunmaktadır. AGT, dünyanın farklı ülkelerinde kendi ortak ağını geliştirerek global projeler uygulama fırsatına sahiptir. Derecelendirme şirketlerinin dünya sıralamasında yer almaktadır. Hizmet alanları arasında; iletişim araştırmaları ve analitiği, kurumsal iletişim, pazarlama iletişimi, finansal ve yatırımcı ilişkileri, siyasal iletişim, kriz iletişimi ve sektörler arası iletişim yer almaktadır. Ayrıca kamu sektöründe; Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Rusya Federasyonu Tarım Bakanlığı, Rusya Federasyonu Spor, Turizm ve Gençlik Politikası Bakanlığı, Rusya Federasyonu Ekonomik Kalkınma Bakanlığı ve birçok devlet kurumuna halkla ilişkiler hizmeti sağlamaktadır. Devlet kurumlarının yanı sıra otomotiv, eğitim, sağlık hizmetleri, petrol, kimya endüstrisi, gezi ve turizm gibi özel birçok alanda hizmet sunmaktadır (<https://www.agt-agency.ru/>, 2021)

Sivil Toplum Kuruluşlarında Halkla İlişkiler

Rusya'da sivil toplum kuruluşları hükümet dışı örgütler adıyla anılmaktadır. STK anlayışının temelleri Mihayil Gorbaçov dönemine uzanmaktadır. O dönemde topluma fayda sağlayabilecek devlet dışı kuruluşlar önem taşımaktaydı ve bu kuruluşlar Gorbaçov tarafından desteklenmekteydi. Bu destek 1986 yılından itibaren hızla gelişmiş, bilhassa eğitim alanında faaliyet gösteren kuruluşlar devletin maddi desteğiyle birlikte önemli bir konuma gelmiştir (Aydın ve Aliyeva, 2019, s.180).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından STK'lar Rusya'da refah açığının doldurulmasına yardımcı olmuştur. Rusya yeniden yapılanırken, Amerika ve Avrupanın daha güçlü küresel bağların

oluşturulmasına ve ulus ötesi aktörlerin güçlenmesine yönelik çağrılar yapıyor olması Rusya'da STK'ların oluşumunda ve güçlenmesinde önemli rol oynamıştır (Dufalla, 2014, s.8-9). Rusyadaki STKları Yurtdışı ve Yurt içi menşeli STKlar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Yurtdışı menşeli STK'lar, sağladıkları maddi destekler sayesinde devletin iç işlerine müdahale etmeye başlamış, Rusya durumu kontrol altına almak zorunda kalmış ve kuvvetli yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Özellikle batılı STK'ların Rusya içindeki faaliyetleri son derece sıkı bir şekilde kontrol altına alınarak Rusya Federasyonu dışından maddi yardım alan kuruluşların "yabancı ajan" olarak kayıt altına alınması yönünde düzenlemeler yapılmış (Doğan, 2015, s.187-188), ardından söz konusu kuruluşlar devletin bizzat kendi denetimi altına alınmıştır. 2005 yılından itibaren yabancı uyruklu kişilerin Rusya'da faaliyet gösteren STK'larda yöneticilik de dahil olmak üzere herhangi bir pozisyonda görev almaları yasaklanmıştır. Burada amaç, yabancı ülkelerin ve dış etkenlerin Rusya'nın devlet işlerine müdahale etmelerinin önüne geçilmesidir. Yabancı STK'lar, yaptıkları maddi yardımlarla fikirlerini ve istedikleri faaliyetleri gerçekleştirme hakkını kendilerinde görmekte idi, 2006 yılı itibarıyla Rusya'da faaliyet gösteren tüm STK'lar devletin sıkı denetimlerine maruz kalmış ve yabancı uyruklu kişilerin çalıştığı, maddi destek aldığı bütün kuruluşların faaliyetlerine ülke üzerindeki dış müdahaleleri engellemek ve halkı terorist ideolojilerin yayılmasından korumak amacıyla son verilmiştir (Aydın ve Aliyeva, 2019, s.180). Bunlar arasında Alman iki kuruluş olan Alman Friedrich-Naumann Vakfı ve Konrad Adenauer Vakfı, Amerikan Open Society Foundation gibi örnekler yer almaktadır. Ayrıca 2017 yılında Putin, Rusya'da faaliyet gösteren yabancı medya kuruluşlarının yabancı ajan olarak değerlendirilmesini öngören yasal değişikliği imzalamış ve böylelikle yurt dışından maddi destek alan yabancı medya kurumlarının yanı sıra bu kurumlarda çalışan gazetecilerin de ajan sayılması meşruiyet kazanmıştır. Rusya Adalet Bakanlığı 10 yayın kuruluşunu yabancı ajan olarak sınıflandırmıştır, bunlar arasında Amerika'nın Sesi, ABD Kongresi tarafından finanse edilen Özgür Avrupa Radyosu ve Currenttime.tv, Azadliq Radiosu, Sibir.Realii, Idel.Realii, Faktograf, Kavkaz.Realii ve Kyrm.Realii bulunmaktadır (<https://www.dw.com/tr/> 2021).

Yurtiçi Menşeli STKlar, siyasi otoritenin desteklerini yanına alan kuruluşlar olarak ele alınmaktadır. Burada devletin görevi olan topluma hizmete katkı sunmaları dolayısıyla önemli görülmektedir.

Rus halkına göre devlet, halkın barınma, eğitim sağlık ve kültüre ulaşmasında nihai garantör konumundadır. Rus halkının çoğunluğu devletin topluma hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu amaçlara hizmet eden yerli STK’ları teşvik için devlet, her yıl düzenlenen hibe yarışmalarına destek vermekte, vatandaşlara yardım etmek ve yerel sivil toplumu geliştirmek için sosyal yardım hizmetleri sunan kuruluşlara finansman sağlamaktadır (Dufalla, 2014, s.5).

Devletin sıkı denetimi altında olan STK’ların temel amacı, yayımlanmış basın bültenleri, gazete ve elektronik dergiler vasıtasıyla iktidar partisinin propagandasını yapmaktır. Bu işlevinden dolayı da üçüncü sektör olarak adlandırılmaktadır. 2005-2008 yılları arasında Rusya “Renkli Devrim” tehdidine karşı devlete yakın çok sayıda sivil toplum örgütünün kurulmasını talep etmiş ve kuruluş süreçlerini de desteklemiştir. Putin’in bizim çocuklar diye adlandırdığı Faşizm Karşıtı Demokratik Gençlik Hareketi- Nashi; Avrasya Gençlik Ligi; Genç Rusya Hareketi-Rumol; Birleşik Rusya’nın Genç Savunucuları ve Mestneye devletin desteklediği başlıca kuruluşlardır (Doğan, 2015, s.185).

Rusya Federasyonu Maliye Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde devletin onayladığı sivil toplum örgütleri yer almaktadır. Söz konusu örgütlere ait bilgiler ve faaliyet alanları şu şekilde açıklanmaktadır (<https://minfin.gov.ru/>, 2021);

Rusya Federasyonu Kamu Odası²: Vatandaşların ihtiyaç ve menfaatlerini gözeten, hak ve özgürlüklerini koruyan bir sivil toplum kuruluşudur. Kamu odasının amacı, vatandaşların devlet yetkilileri ve yerel yönetimlerle iletişimini sağlamak ve bu hususta kamu kontrolünün uygulanmasına yardımcı olmaktır (<https://www.oprf.ru/>, 2021).

² Sivil toplum kuruluşunun Rusça adı **Общественная палата Российской Федерации** ve İngilizce adı **Public Chamber Of The Russian Federation** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Rusya Kamu Girişimi³: Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nun 4 Mart 2013 tarihli kararnamesi uyarınca oluşturulmuştur. Oluşum, Rus vatandaşlarının ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına, eyalet ve belediye yönetiminin iyileştirilmesine yönelik, internet üzerinden düzenlenen oylamalara katılmalarını sağlayan bir sivil toplum örgütüdür. Burada amaç, sivil toplumun gelişmesine ve güçlendirilmesine, vatandaşların devlet işlerinde söz sahibi olabilmesine katkı sağlanmasıdır (<https://www.roi.ru/>, 2021).

Rusya Oto Sigortacılar Birliği⁴: Araç sahiplerinin zorunlu hukuki sorumluluk sigortasını yürüten sigortacılar tarafından oluşturulan ve kar amacı gütmeyen kurumsal bir organizasyondur. 48 sigorta şirketinin bir araya gelerek kurduğu bu organizasyon; statüsü yasalarla belirlenen ilk sendika olma özelliği taşımaktadır. Birliğin amacı, araçların teknik denetimini sağlayarak trafikte araçların daha sağlıklı koşullarda kullanılmasını sağlamaktır (<https://autoins.ru/>, 2021).

Rusya Bölgesel Bankalar Birliği⁵: Bankalar ile hükümet arasındaki iletişimi sağlayan, bankaların çıkarlarının korunmasına yönelik politikalar belirleyen, ülkenin kredi kuruluşları adına yasal düzenlemeler için altyapı hazırlayan bir kuruluştur. Birliğin amacı, yatırımcıların bankacılık sektörüne duyduğu güveni güçlendirmek, bankacılık hizmetlerinin maliyetini düşürmek ve bankacılık mesleğinin etkinliğini artırmak ve devlet kontrolündeki bankalar dahil olmak üzere tüm kredi kurumları için eşit şartlar sağlayan bir alan oluşturmaktır (<https://asros.ru/>, 2021).

³ Sivil toplum kuruluşunun Rusça adı **Российская общественная инициатива** ve İngilizce adı **Russian Public Initiative** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

⁴ Sivil toplum kuruluşunun Rusça adı **Российский союз автостраховщиков** ve İngilizce adı **Russian Union of Auto Insurers** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

⁵ Sivil toplum kuruluşunun Rusça adı **Ассоциация региональных банков России** ve İngilizce adı **Association of Banks of Russia** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Moskova Borsası⁶: Moskova Borsası, finans piyasalarına güven, verimlilik ve yenilik getirerek, şirketlerin ve vatandaşların finansal hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir sivil toplum örgütüdür (<https://www.moex.com/>, 2021).

Maliye Bakanlığının sitesinde onayladığı bu sivil toplum örgütleri, halkla ilişkiler açısından ele alındığında vatandaşların istekleri, beklentileri ve tercihleri doğrultusunda topluma hizmet eden kuruluşlar olması dolayısıyla önem taşımaktadır. Rusya'da STK'ların sıkı denetimi günümüzde de devam etmekte, aktif durumdakiler propaganda amaçlı faaliyet göstermekte ve söz konusu kısıtlı faaliyetler devletin kontrolü altında sürdürülmektedir. Son yıllarda Sivil toplum örgütlerine yönelik yeni bir düzenleme getirilerek sıkı denetimler neticesinde ajan listesinden çıkarılmalarına olanak sağlanmıştır. Denetimlerde kuruluşun son bir yıl içerisinde yabancı ülkelerden finansman almamış olma ve Rusya'daki siyasi eylemlere katılmama şartı aranmaktadır. Bunların yanı sıra devletin güçlü denetim şartları STK'ların ajan statüsünden çıkmalarını zorlaştırmaktadır (<https://www.rferl.org/>, 2021).

Meslek Örgütlerinde Halkla İlişkiler

Rusya'da halkla ilişkilerin doğuşuna ve gelişimine bakıldığında çalışmaların Moskova ve St.Petersburg'da yoğunlaştığı, kuruluşların ilk ofislerini bu bölgelerde açtıkları görülmektedir. Moskova'da "Rusya Profesyonel İletişimciler Birliği"⁷, St. Petersburg'da ise "St.Petersburg Halkla İlişkiler Uzmanları Derneği"⁸ kurulan ilk profesyonel dernekler olarak anılmaktadır. Bu dernekler, halkla ilişkiler uzmanlarının resmi olarak tanınmasına olanak sağlayan, uygun eğitim fırsatları sağlayan ve halkla ilişkiler uygulayıcıları için yüksek standartlar oluşturan

⁶ Sivil toplum kuruluşunun Rusça adı **Московская биржа** ve İngilizce adı **Moscow Exchange** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

⁷ Derneğin Rusça adı **Российская ассоциация профессиональных коммуникаторов** ve İngilizce adı **The Professional Communicators Guild of Russia** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

⁸ Derneğin Rusça adı **Санкт-Петербургская ассоциация специалистов по связям с общественностью** ve İngilizce adı **St. Petersburg Association of Public Relations Specialists** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

profesyonel bir iletişim sistemi olarak nitelendirilmektedir. 1993 yılına kadar halkla ilişkiler Rusya'da azımsanamayacak oranda reklamcılıkla ilişkilendirilmektedir. Fakat zamanla halkla ilişkilerin yalnızca reklamdan ibaret olmayan, hızla büyüyen ve gelişen bir alan olduğu anlaşılmaya başlanmış ve bu durum dernekleşme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Pyhs, 2009, s.26).

Rusya Halkla İlişkiler Derneği⁹: 1991 yılında kurulan "Rusya Halkla İlişkiler Derneği" (PACO), kâr amacı gütmeyen bir kamu kuruluşu olarak kurulmuştur. Dernek, halkla ilişkiler alanının kapsamlı ve sürdürülebilir gelişimi için alt yapının oluşturulması, mesleki etik standartların sektör içinde uygulanması ve halkla ilişkiler alanında lisans ve lisansüstü eğitimin geliştirilmesini amaçlamaktadır. PACO'nun misyonu, halkla ilişkiler sektöründe faaliyet gösteren kurumların, alandaki önemli sorunları çözme çabalarına destek vermektir. PACO, endüstri altyapısının geliştirilmesi, endüstrinin çıkarlarının korunması, etik ve mesleki standartların uygulanması, geliştirilmesi, kontrolünün sağlanması ve halkla ilişkiler için insan kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgilenmektedir. PACO, yukarıda değinilen "Silver Archer/ Gümüş Okçu", "Proba Awards/ Proba Ödülleri" gibi tanınmış profesyonel yarışmaların uzun vadeli ortağıdır. PACO'nun üyeleri arasında, halkla ilişkiler ajansları, kendi bünyesinde halkla ilişkiler departmanına sahip kuruluşlar, "halkla ilişkiler" alanında uzmanlık eğitimi veren eğitim kurumları, bireysel üyeler ve halkla ilişkiler alanındaki profesyoneller bulunmaktadır. Bugün PACO 'nun aralarında Rusya'nın önde gelen kurumlarından; mail.ru, AGT, Mikhailov&Partners, Medialine, Medialogiya, Aeroflot'un da bulunduğu 100'den fazla kurumsal, yaklaşık 200 bireysel üyesi bulunmaktadır. Rusya'nın farklı bölgelerinde şubeleri ve temsilcilikleri bulunmaktadır. Rusya genelinde çeşitli etkinlikler düzenleyen dernek, Ocak 2020'de Moskova'da Halkla İlişkiler Günleri düzenleyerek güncel konularda bilgi alışverişlerinin

⁹ Kısa adı PACO olan derneğin Rusça adı *Российская ассоциация по связям с общественностью* ve İngilizce adı *Russian Public Relations Association* olarak dokümanlarda yer almaktadır.

yapıldığı sempozyumlara ev sahipliği yapmış ve sorunların tartışıldığı platformlar oluşturmuştur (<https://www.raso.ru/>, 2021).

Rusya İletişim Ajansları Birliği¹⁰ : “Rusya İletişim Ajansları Birliği” (AKAP) ilk olarak 1993 yılında “Rusya Reklam Ajansları Birliği” (PAPA) olarak kurulmuştur. 2000 yılında AKAP olarak yeniden adlandırılan derneğin üyeleri; basın, radyo, televizyon, sinema, internet, ulaşım alanlarında reklam oluşturma, planlama ve satış alanlarında, halkla ilişkiler sektöründe ise satış teşviki, markalaşma, talep oluşturma, sponsorluk alanlarında hizmet vermektedir. 1993 yılında kurulan AKAP’ın 50’nin üzerinde yerel 100’ün üzerinde ulusal üyesi bulunmaktadır.

AKAP’ın kurulduğu dönemde, St.Petersburg’daki ajanslar da dernek bünyesine katılarak Rus profesyonel ajanslarının sayılarının artmasında büyük adımlar atılmıştır. Söz konusu ajanslar zamanla ülkedeki önemli kamu kuruluşlarına hizmet etmeye başlamış ve St.Petersburg’da da kamu alanında faaliyet gösteren ajans sayısının artmasıyla birlikte 2006 yılında Rusya İletişim Ajansları Birliği’nin Kuzey Batı ofisinin St.Petersburg’da açılmasına karar verilmiştir. Günümüzde, Kuzey-Batı Temsilciliği AKAP’ın Rusya’daki en büyük temsilciliği olarak faaliyetini sürdürmektedir. Ayrıca AKAP reklam endüstrisindeki en iyileri belirlemek ve sektörü geliştirmek amacıyla Rusya Reklamcılık Akademisi’ni kurmuştur. Düzenlenen ödül törenleriyle alandaki en iyi temsilciler belirlenmekte ve en iyi projeye çeşitli ödüller verilmektedir.

AKAP haritaları, reklam verenlerin sektördeki aktif oyuncularını değerlendirmesi ve iş birliği yapacak bir ajans seçmesi konusunda araç rolü üstlenmektedir. Söz konusu platform şirketleri, yetkinliklerinin, başarılarının, uzmanlıklarının iş özelliklerinin ve yer aldıkları pazarın bir bütün olarak sunulmasına olanak tanımaktadır. Sektör haritaları arasında, ilaç iletişim sektörü haritası, promosyon sektörü haritası, ulusal reklam sektörü haritası platformda yer alan başlıca sektör haritalarıdır (<https://www.akarussia.ru/>, 2021).

¹⁰ Kısa adı **AKAP** olan derneğin Rusça adı **Ассоциация коммуникационных агентств России** ve İngilizce adı **Association of Communication Agencies of Russia** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Halkla İlişkiler Danışmanlık Şirketleri Derneği¹¹: “Halkla İlişkiler Danışmanlık Şirketleri Derneği” (AKOC), 1999 yılında kurulan Rusya’nın en yetkili iletişim ajanslarını bir araya getiren ve Uluslararası Halkla İlişkiler Danışmanları Birliği (ICCO)’nin Rusya temsilcisi olan resmi bir dernektir. AKOC üyesi olan ajanslar, birlik tarafından kabul edilen etik standartlara uymakla mükelleftir. AKOC’un ana görevleri arasında profesyonel, şeffaf ve etkili halkla ilişkiler hizmetlerinin verilmesi, yüksek etik standartların oluşturulması, halkla ilişkiler eğitimlerinin geliştirilmesi ve dernek üyelerinin kamu yararına temsil edilmesi yer almaktadır. Ticari faaliyetleri için bir potansiyel oluşturmayı, Rusya halkla ilişkiler sektörünü profesyonel anlamda daha yükseğe taşımayı, ticari çıkarları desteklemeyi, Rus halkla ilişkiler ajanslarının uluslararası temaslarını ve ilişkilerini geliştirmeyi misyon edinen dernek, Rusya’da halkla ilişkiler endüstrisinin gelişimi çerçevesinde bir dizi girişim geliştirmekte ve endüstrinin ilkelerini tanımlayabilecek belgeler oluşturmaktadır. AKOC günümüzde, Rusya halkla ilişkiler pazarının önde gelen aktörlerini biraraya getirmekte, sektörün daha da gelişmesi, daha güçlü ve profesyonel duruma getirilmesi adına vektör oluşturmayı hedeflemektedir. AKOC üyeleri, kurumsal iletişim, kriz iletişimi, dış ilişkiler, halkla ilişkiler ve hükümet ilişkileri, finansal iletişim ve yatırımcı ilişkileri, iş ve çalışan iletişimi, dijital iletişim ve siyasal iletişim alanlarında hizmet vermekte ve havacılık endüstrisi, otomotiv endüstrisi, hükümet yapıları ve departmanları, madencilik ve işleme endüstrisi, petrol ve gaz endüstrisi ve eğitim sektöründe faaliyet göstermektedir. Dernek üyelerinin faaliyetleri AKOC tarafından onaylanan Rus denetim firmaları tarafından denetlenmektedir (<http://www.akospr.ru/>, 2021).

Rusya Halkla İlişkiler Akademisi¹²: “Rusya Halkla İlişkiler Akademisi” (PAOC), halkla ilişkiler alanında önde gelen profesyonel uzmanlar tarafından kurulmuş olan ve kâr amacı gütmeyen bir ortaklıktır.

¹¹ Kısa adı **AKOC** olan derneğin Rusça adı **Ассоциация компаний-консультантов в области связей с общественностью** ve İngilizce adı **Russian Public Relations Consultancies Association** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

¹² Kısa adı **PAOC** olan derneğin Rusça adı **Российская Академия Общественных Связей** ve İngilizce adı **Russian Academy of Public Relations** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Rusya'da sivil toplum ve devlet kurumlarının gelişmesinde önemli rol oynayan halkla ilişkiler sektörünün önemini artırmak, yurt içi ve yurt dışında kamu bilincinde, medyada, devlet kurumlarında, iş çevrelerinde sektörün itibarını artırmaya yönelik katkı sunmak, halkla ilişkiler alanında yüksek mesleki ve etik standartlar oluşturmak ve sürdürmek, ülkede halkla ilişkilerin gelişmesi adına kilit öneme sahip bilimsel, eğitici ve öğretici projeler hazırlamak ve desteklemek akademinin temel amaçlarını oluşturmaktadır (<http://pracademy.ru/>, 2021).

Rus İletişim Derneği¹³: "Rus İletişim Derneği" (PKA), 2000 yılında, Rusya'da orta ve yüksek öğretim müfredatında iletişim bileşenlerinin geliştirilmesine yönelik çabaların artırılması, yurt içinde ve yurt dışında iletişim eğitimi alanında kazanılan deneyimlerin geliştirilmesi, Rusya'da ve yurtdışında benzer hedefleri ve stratejileri olan kuruluşlarla ortaklık ve işbirliği geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Rusya'da iletişim araştırma ve teknolojisinin yanı sıra iletişim eğitiminin geliştirilmesi, Rus ve yabancı araştırmacılar ve kurumlar arasındaki disiplinlerarası iletişim alanında uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi derneğin misyonunu oluşturmaktadır. Derneğin amaçları arasında ise, üç ayda bir yayınlanan "The Russian Journal of Communication" dergisinin yayınlanması, iletişim bilimleri ve eğitim alanında iki yılda bir kitap yarışması düzenlenmesi, okullarda iletişim alanında konferanslar düzenlenmesi, Rusya eğitim sisteminde iletişimsel eğitim programlarının ve kurslarının geliştirilmesi ve desteklenmesi, bilgi ve yayıncılık faaliyetlerinin yürütülmesi ve bilimsel ve eğitimsel amaçlar için iletişim konularındaki yayınların teşvik edilmesi yer almaktadır. Dernek eğitim alanında ağırlıklı olarak hizmet vermekte ve iletişim araştırmalarının gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu anlamda kültürlerarası iletişim ve dil eğitimi, iletişim terminolojisi, iletişimsel yeterlilik ve etik, kriz iletişimi ve halkla ilişkilerin iletişimsel yönleri derneğin desteklediği araştırma alanları arasında yer almaktadır. İletişim ve halkla ilişkiler alanında uluslararası ortakları bulunmakta ve akademik düzeyde araştırma ve yayımlar yapılmaktadır. Kuzey Amerika Avrasya İletişim

¹³ Kısa adı **PKA** olan derneğin Rusça adı **Российская Коммуникативная ассоциация** ve İngilizce adı **Russian Communication Association** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Derneği, Ulusal İletişim Derneği, Uluslararası İletişim Derneği, Avrupa İletişim Araştırma ve Eğitim Derneği, Kazakistan İletişim Derneği, Uluslararası İletişim Dernekleri Federasyonu ve Medya İzleme ve Halkla İlişkiler Analizi Ajansı, derneğin ortakları arasında yer almaktadır (<http://www.russcomm.ru/>, 2021).

Rusya İletişim ve Kurumsal Medya Direktörleri Derneği¹⁴: Rusya İletişim ve Kurumsal Medya Direktörleri Derneği (AKMP), 2004 yılında kurulan iletişim ve medya yöneticilerinin kâr amacı gütmeyen bir sektör derneğidir. Dernek, şirketlerin iç ve dış iletişimlerini alanında üyelerinin etkileşimi ve fikir alışverişini sağlanması konusunda etkinlikler düzenlemektedir. AKMP, standartların ve endüstri prosedürlerinin geliştirilmesine katkı sağlayan, eğitim seminerleri düzenleyen, iletişim ve kurumsal medya alanındaki uzmanlara yönelik eğitim programları konusunda eğitim kurumları ile etkileşim sağlayan bir dernek olarak faaliyet göstermektedir. Derneğin hedeflerini, şirket içi ve dışı iletişim, konumlandırma ve tanıtım alanlarında bilgi sunulması, pazarlama ve kurumsal kültür alanındaki yöneticiler için ortak bir platform oluşturulması, mesleki bir gündem oluşturularak dernek üyelerinin kurumsal çıkarlarının korunması, standartların ve sektör prosedürlerinin geliştirilmesi, mesleğin prestijinin güçlendirilmesi, şirket içinde değer artışı etkileyen etkili iletişimin oluşturulması, bu bağlamda paydaşlar, medya, personel ve yatırımcılarla iletişimin sağlanması ve iletişim, kurumsal medya ve kurumsal kültür alanında uzmanların ileri düzeyde eğitim almaları adına fırsatların sağlanması oluşturmaktadır. AKMP'nin 50'ye yakın üyesi bulunmakta ve mevcut üyeler, medya, halkla ilişkiler, finans ve sigorta, telekomünikasyon, ulaşım, medikal, prodüksiyon, danışmanlık ve iletişim alanlarında faaliyet göstermektedir.

Dernek, çeşitli alanlarda yarışma ve ödül törenleri düzenlemektedir. Kurumsal iletişim alanında üst düzey yönetici ve direktörlerin derecelendirildiği "TOP-COMM" ödülleri, "En İyi Kurumsal Medya Yarışması", "Dijital İletişim Ödülleri", genç iletişimcilere yönelik "MICS-

¹⁴ Kısa adı **AKMP** olan derneğin Rusça adı **Ассоциация директоров по Коммуникациям и корпоративным Медиа России** ve İngilizce adı **The Association of Directors of Communications and Corporate Media of Russia** olarak dokümanlarda yer almaktadır.

Genç Araştırmacılar Yarışması”, “En İyi Etkinlik Ajansı Yarışması” her yıl düzenlenen yarışma ve ödül törenleri arasında yer almaktadır (<https://corpmedia.ru/>, 2021).

Halkla İlişkiler Yarışma ve Ödülleri

Ülkede sektöre yönelik prestijli yarışmalar düzenlenmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda düzenlenen çeşitli yarışmalar neticesinde verilen ödüller şu şekilde sıralanabilmektedir:

Gümüş Okçu¹⁵: Rusya’nın en saygın ve prestijli halkla ilişkiler ödülllerinden, Ulusal Halkla İlişkiler Ödülü olan “Gümüş Okçu”, Amerika ve Rusya’nın birçok bölgesinde halkla ilişkiler alanında yarışmalar düzenleyerek ödülleri sahipleriyle buluşturmaktadır. Ödülün temel amacı Rusya’da halkla ilişkilerin anlaşılmasını ve geliştirilmesini sağlamaktır. İlk kurucuları Rusya Halkla İlişkiler Derneği ve Rusya Federasyonu Ticaret ve Sanayi Odası olan Gümüş Okçu, çeşitli şirketlerin temsilcileri, kamu dernekleri, iletişim grupları ve sektör liderlerinden oluşan heyet tarafından yönetilmektedir. Yarışma, iletişim teorisi ve çeşitli format ve türlerde halkla ilişkilerin gelişimi üzerine çalışmaları incelemektedir. Bunlar arasında teorik çalışmalar, ders kitapları, tarihsel araştırmalar, en iyi uygulama örnekleri, halkla ilişkilerin profesyonel alanını popülerleştiren gazetecilik ve sanatsal çalışmalar yer almaktadır (<http://www.luchnik.ru/>, 2021).

Rusya Sosyal Reklamcılık Yarışması “Yeni Bakış”¹⁶: Gençlere belirli bir soruna yönelik tutumlarını ifade etme, sorunu çözenin yollarını gösterme ve sosyal reklamcılığın gelişimine katkı sağlama fırsatı tanıyan ve yıllık düzenlenen bir gençlik etkinliğidir. Yarışma, 14-30 yaş arası gençlere modern toplumun en önemli sosyal sorunlarına karşı tutumlarını ifade etme fırsatı sunmaktadır. Yarışmanın konuları

¹⁵ Ödülün Rusça adı **Серебряный лучник** ve İngilizce adı **Silver Archer** olarak dokümanlarda geçmektedir.

¹⁶ Ödülün Rusça adı **Всероссийский конкурс социальной рекламы “Новый взгляд”** ve İngilizce adı **Russian Social Advertising Competition “New Look”** olarak dokümanlarda geçmektedir.

arasında; ulaşım, kan bağıışı, tıbbi bakım, trafik kuralları ve diğer sosyal hususlar oluşturmaktadır (<http://www.tvoykonkurs.ru/>, 2021).

Proba Ödülleri¹⁷: Halkla ilişkiler alanında düzenlenen ve Uluslararası İletişim Ödülü olan “Proba Ödülleri” 2000 yılından itibaren her yıl düzenlenen törenle en iyi iletişim endüstrisi profesyonellerini, ajanslarını ve projelerini ödüllendirmektedir. Cannes Lions, Global SABER Ödülleri ve Gold Quill Ödülleri ile birlikte uluslararası Proba Ödülleri, en yüksek dereceye sahip (“A” sınıfı) Ulusal İletişim Şirketleri Derecelendirmesine dahil edilmiştir. Ödül jürisi, 13 farklı kategoride finalistleri belirlemektedir. Tören her yıl Eylül ayında St.Petersburg’da düzenlenmektedir (<https://pr-proba.ru/>, 2021).

Sonuç

1991 yılında SSCB’nin dağılmasının ardından Rusya’da halkla ilişkilere duyulan ihtiyaç, açığa çıkmıştır. Her ne kadar dağılmadan önceki dönemde de bu tip faaliyetler yürütölüyor olsa da dağılmanın ardından gelişmeler hız kazanmıştır. Yeni veya diğer bir anlamıyla Modern Rusya’da halkla ilişkiler ajansları ve dernekler birbiri ardına kurulmuş, devlete ve özel sektöre hizmet vermeye başlamıştır. Başlangıçta Moskova’da yoğunlaşan kuruluşlar zamanla ihtiyacın artmasıyla birlikte başta St.Petersburg olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinde temsilcilikler açmaya başlamıştır.

Fakat STK’lar için aynı durumdan söz edilememekte, söz konusu kurumlarda devletin yabancılara yönelik güçlü yaptırımları olduğu görölmektedir. Devlet kendi vatandaşları tarafından yürütölen çalışmaları desteklemekte fakat yabancıların kendi kuruluşları söz konusu olduğunda son derece güçlü yaptırımlar uygulamaktadır. Hatta gerek STK’lar ve onların yabancı çalışanları gerekse yabancı gazeteciler “ajan” olarak nitelendirilmekte, bu durum resmi makamlar tarafından onaylanmaktadır. 2015 yılında yürürlüğe giren yasayla STK’ların yabancı ajan statüsünden çıkabilmelerine olanak sağlanmıştır. Ancak

¹⁷ Ödölün Rusça adı **Рроба** ve İngilizce adı **Proba Awards** olarak dokümanlarda geçmektedir.

güçlü denetimler ve yerine getirilmesi talep edilen şartların, STK’ların yasa öncesi maruz kaldıkları durumdan farklı olmadığı görülmektedir.

2000’li yıllarda internetin yaygın şekilde kullanılması ve dünya genelinde aktif olarak kullanılan sosyal medya uygulamaları Rusya’da da kamudan özel şirketlere, sivil toplum kuruluşlarından günlük hayata kadar her alanda iletişimi kolaylaştırmıştır. İletişimde en sık başvurulan mecralar olarak günümüzde de hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Kamu sektöründe bakanlıklar düzeyinde halkla ilişkiler ajanslarından destek alınmakta ve profesyonel organizasyonlar da yine söz konusu ajanslar tarafından yürütülmektedir. Sayıları gün geçtikçe artan halkla ilişkiler ajansları dünya çapında tanınan büyük şirketlere hizmet vermek için çaba göstermekte, ulusal derneklere üye olmakta ve prestijli ödülleri son derece önemsemektedir. Rusya’da halkla ilişkiler ajansları büyük bir rekabet içinde olmalarının yanı sıra dünya çapındaki sıralamalara girecek kadar halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetlerine önem vermektedir.

Günümüzde Rusya Federasyonu’nun resmi makamları ve bilhassa bakanlıklar profesyonel ajanslardan destek alarak çeşitli konularda farkındalık oluşturmaya çalışmakta, sosyal medya uygulamalarını aktif şekilde kullanmakta ve tanıtıma büyük önem vermektedir. İnternet ve sosyal medyanın tüm dünyadaki iletişim fırsatlarını eşitlemeye çalışma işlevi halkı bilgilendirme amaçlı olarak kullanıma da olanak sağlamaktadır. Neredeyse tüm bakanlıkların Twitter, YouTube veya Instagram’da en az bir adet resmi hesabı bulunmakta, ülke tanıtımı adına da bu mecralar aktif bir araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla internetin ve sosyal medya uygulamalarının ülkelerin hatta dışarıya en kapalı olanların bile halkla ilişkiler faaliyetlerini yürütmelerindeki işlevi göz ardı edilemez boyutlardadır.

Kamuda bakanlıklardan başkanlık düzeyine, özel sektörde de dünya listelerine girme başarısı gösteren ajanslardan şirketlere kadar halkla ilişkiler çalışmaları yaklaşık 30 yıllık geçmişi olan bir ülke açısından değerlendirildiğinde gayet başarılı bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. Fakat, sivil toplum kuruluşları ve yabancı gazetecilere yönelik uygulamalar bu gelişmelerle çelişmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan incelemede Rusya’daki sivil toplum kuruluşlarının siyasi otoriteden bağımsız olmadığı görülmektedir. Aslında halkla ilişkiler çalışmaları sivil toplum kuruluşlarında daha etkin olarak ortaya

çıkabilir. Dolayısıyla halkla doğrudan temas kurabilecek kâr amacı gütmeyen kuruluşların desteklenmesi halkla ilişkilerin de daha etkili bir şekilde yol almasına vesile olabilir. Hem kamu kurumlarında hem de özel sektör bağlamında uluslararası bir anlamda bile halkla ilişkiler uygulamalarına rastlanırken sivil toplum kuruluşlarında bu anlamda bir gelişmeye rastlanamamıştır. Tabii ki burada birtakım kaygıların da olduğu göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan, Rusya Federasyonu'nun sadece kendi içine yönelik değil dünyaya kendini anlatabilmek ve tanıtılabilmek adına birtakım halkla ilişkiler ajanslarından destek aldığını da söyleyebilmek mümkündür. Bu anlamda ülkede bulunan ajansların da hem ülke genelinde hem de uluslararası düzeyde çalışmalar yaptığı da gözlemlenmiştir.

Bütün bunlara bakıldığında sonuç olarak gelişme ortamı sağlanılırsa halkla ilişkilerin kamu ve özel sektörde gelişimi daha da hızlanacaktır. Dernekleşme anlamındaki gelişmelere bakıldığında halkla ilişkilerin, meslekleşmesi bağlamında daha da sağlam zemine oturmasına fırsat tanıyacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının da hedef kitle bağlamında ulaşabileceği kitleler göz önüne alındığında önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının daha fazla bu sürecin içinde olabileceği gerek yasal düzenlemelerin gerekse de toplumsal desteğin sağlanması Rusya'da halkla ilişkilerin gelişmesine katkı sunacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Status Public Relations in Russia: Document Review
on Historical Development and Current Situation**

*

Mustafa Akdağ– Yasemin Cıngı
Erciyes University

After the collapse of the Soviet Union, a new period was entered in the Russian Federation, and in this new period, the process of adapting to the world, which was not accustomed until then, began. In this process, public relations practices became an issue that New Russia should focus on. Public relations studies, which first started in the public sector, have been applied in the private sector over time. Studies accelerate and public relations agencies, has opened its first offices in Moscow and St. Petersburg, the sector has gradually developed and professional studies have been carried out.

Public relations has become a remarkable field at the academic level, and public relations courses in universities have started to be given with a focus on the sector. The curriculum differs according to the specialization of the faculty, for example; the contents of some university courses in journalism is heavily weighted in some universities, while business and marketing. With the start to be implemented as an active public relations work in Russia in particular has gained popularity for political public relations at the academic level. The aim that will be how to organize political campaigns, public relations and how to make the election campaign in the analysis of practices in this area is to create a system of how to use the technique. In the year 1990 began to open public relations agencies have begun to provide services to the public sector outside of political communication, many government departments were needed to support the agency. In the past this practice even today the foundations were laid in a professional manner and ongoing support of the ministry is an important part of the agency. To create awareness in the society, to ensure the development at grassroots level of social responsibility, to move and take on the task of public relations agencies on various topics, such as to achieve the most healthy

way exchange of information to maximize public participation through various organizations. Professional support is received from foreign agencies as well as domestic agencies. Social media applications also play an important role at the ministry level.

Public relations practices are also used effectively in the private sector. In recent years, Russian agencies have also found a place among the 250 agencies determined globally by "The Holmes Report", one of the world's leading independent sources. Today, there are many public relations and advertising agencies in Russia. Developing technology, widespread use of the internet by all segments and the importance of social media in terms of promotional activities have offered Russian agencies the opportunity to open up to the world, and in recent years, these agencies have started to offer consultancy services to large companies around the world.

Although public relations was identified with advertising in the period when it was implemented, it was understood that it was a growing and developing field that did not consist of advertisements over time, and as a result of this situation, the need for association arose. The Russian Union of Professional Communicators and the St Petersburg Association of Public Relations Specialists were among the first professional associations to be established. In the following years, new associations were added to the associations and the sector was supported with the competitions and awards. Although public relations agencies in the public and private sectors have achieved various successes by actively operating both in the country and abroad, when non-governmental organizations are examined, it is seen that the same success cannot be achieved there. NGO's, known as non-governmental organizations, were initially supported by Mikhail Gorbachev, and even at that time, it was aimed to close the welfare gap in Russia after the collapse of the Soviet Union. But, over time, foreign NGO's began to impose strong sanctions, especially on western NGO's, after they found the right to interfere in the internal affairs of the country, to spread their ideas and to carry out the activities they wanted, as a result of the financial support they gave. First, the activities of western-based NGO's were taken under control, and then the practice of registering them as foreign agents was started. After 2005, foreign nationals were prohibited

from taking any positions, including managerial positions, in NGO's operating in Russia. In 2006, all NGO's operating in Russia were subject to strict controls by the state, and the activities of all organizations where foreign nationals work and receive financial support were terminated in order to prevent foreign interventions in the country and to protect the public from the spread of terrorist ideologies. This practice was also seen in the media sector over time, and in 2017, Putin signed the legal amendment that stipulates that foreign media organizations operating in Russia should be considered as foreign agents, thus, foreign media institutions that receive financial support from abroad, as well as journalists working in these institutions, have gained legitimacy. Thus, NGO's of foreign origin are closely monitored by the state, while domestic NGO's are supported by the state. Some NGO's that have received government approval have been announced on the official website of the Ministry of Finance. The main purpose of NGO's under the strict control of the state is to propagate the ruling party through published press releases, newspapers and electronic journals. Because of this function, it is called the third sector. Between 2005 and 2008, Russia demanded the establishment of many non-governmental organizations close to the state against the threat of the "Color Revolution" and supported the establishment processes. In this context, it is seen that it is not possible to talk about independent NGO's in Russia.

When all these are evaluated, it is understood that a successful rise has been experienced from the point of view of Russia, whose public relations activities have a history of almost 30 years, from agencies to companies that can enter world lists, both at the level of ministry and presidency in the public sector. But strong sanctions against foreign NGO's and foreign journalists contrast with developments in other areas. NGO's cannot act independently from the political authority. Considering that public relations can be implemented more effectively in non-governmental organizations, supporting these institutions in this field develops the idea that public relations will progress more effectively. It is believed that NGO's can use their power effectively with the necessary legal regulations and social support.

Kaynakça / References

- Akdağ, M. ve Erdem, A. (2009). Halkla ilişkiler tarihi üzerine. M.İşık ve M.Akdağ (Ed.) *Dünden bugüne halkla ilişkiler* içinde (s.3-51), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Aydın, K. ve Aliyeva, M. (Kasım 2019). Sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin diyalojik iletişim kullanım düzeylerini belirlemeye yönelik bir analiz (Rusya-Türkiye Karşılaştırması). *İNİF E-DERGİ*, 4(2),168-195.
- Bykov, I. A., Igor M. Pobedinskiy, Vera A. Achkasova and Aleksey E. Kuzmin. (2016). Managing Governmental public relations in Russia: Evidences from St. Petersburg. *International Review of Management and Marketing*, 6(5), 136-142.
- Chumikov, A. B. (2013). *Governmental PR for state institutions and projects*. Moscow: INFRA-M.
- Cıngı, Y. (2019). *Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine ihracat yapan Kayseri menşeli işletmelerin uluslararası pazarlama iletişimi çalışmaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Doğan, E. (2015). Rusya Federasyonu'nda kamu diplomasisi: Evrim ve kurumlar. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Marmara University Journal of Political Science*, 3(2) 179-194.
- Dufalla, J. (2021, Mart 11). Non-governmental organizations in Russia: Adapting for success. https://www.researchgate.net/publication/332622480_Non-Governmental_Organizations_in_Russia_Adapting_for_Success. adresinden alındı.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş iletişim alanından örneklerle*. Ankara: Siyasal.
- Goregin, A. and Nikolaev, A.G. (1995). The value of a PR association to Russians. *Communication World* 12, No.10 (November).
- <http://imars.ru/>. (2021, Nisan 12). O HAC. <http://imars.ru/about.php> adresinden alındı
- <http://kremlin.ru/events/president/news/64671>. (2020, Aralık 19). <http://kremlin.ru>: <http://kremlin.ru/events/president/news/64671> adresinden alındı
- <http://pracademy.ru/>. (2021, Mart 11). ОБ АКАДЕМИИ. <http://pracademy.ru/> adresinden alındı

- http://russcomm.ru/rca_office/about.shtml. (2021, Ocak 30). adresinden alındı
- <http://www.akospr.ru/>. (2020, Aralık). <http://www.akospr.ru/>:
<http://www.akospr.ru/> adresinden alındı
- <http://www.akospr.ru/>. (2021, Mart 12). Ассоциация компаний-консультантов в области связей с общественностью. <http://www.akospr.ru/> adresinden alındı
- <http://www.luchnik.ru/>. (2021, Mart 11). Премия. <http://www.luchnik.ru/premium/> adresinden alındı
- <http://www.russcomm.ru/>. (2021, Mart 11). О РКА. http://www.russcomm.ru/rca_office/index.shtml adresinden alındı
- <http://www.tvoykonkurs.ru/>. (2021, Mart 11). IX Всероссийский конкурс. <http://www.tvoykonkurs.ru/> adresinden alındı
- <https://asros.ru/>. (2021, Nisan 3). Об Ассоциации. <https://asros.ru/about/> adresinden alındı
- <https://autoins.ru/>. (2021, Nisan 2). О Российском Союзе Автостраховщиков. <https://autoins.ru/ob-rsa/istoriya-rsa/> adresinden alındı
- <https://corpmedia.ru/>. (2021, Mart 10). Об ассоциации. https://corpmedia.ru/akmr/ob_associacii/ adresinden alındı
- <https://fmba.gov.ru/>. (2021, Mart). Стартовала Всероссийская донорская неделя #ОставайсяДонором. https://fmba.gov.ru/press-tsentr/novosti/detail/?ELEMENT_ID=39090&spphrase_id=30759:
adresinden alındı
- <https://minfin.gov.ru/>. (2021, Mart 27). https://minfin.gov.ru/ru/om/link/inf_links/mongovorg/: adresinden alındı
- <https://m-p.ru/>. (2021, Nisan 10). О компании. https://m-p.ru/company/about_us/ adresinden alındı
- <https://pr-proba.ru/>. (2021, Mart 11). О премии. <https://pr-proba.ru/> adresinden alındı
- https://ru.wikipedia.org/wiki/Связи_с_общественностью#PR_в_России. (2020, Aralık 19). https://ru.wikipedia.org/wiki/Связи_с_общественностью#PR_в_России adresinden alındı
- <https://teacher-of-russia.ru/>. (2021, Mart). ВСЕРОССИЙСКОГО КОНКУРСА «УЧИТЕЛЬ ГОДА РОССИИ. <https://teacher-of-russia.ru/?page=history20> adresinden alındı
- <https://www.agt-agency.ru/>. (2021, Nisan 9). Компания. adresinden alındı

- <https://www.akarussia.ru/>. (2020, Aralık). <https://www.akarussia.ru/>: <https://www.akarussia.ru/> adresinden alındı
- <https://www.akarussia.ru/>. (2021, Mart 17). Об ассоциации. <https://www.akarussia.ru/about> adresinden alındı
- [https://www.alladvertising.ru.](https://www.alladvertising.ru/) (2021, Mart). PR агентства в России. [https://www.alladvertising.ru:](https://www.alladvertising.ru/) <https://www.alladvertising.ru/top/pr/> adresinden alındı
- <https://www.cros.ru/ru/>. (2021, Nisan 11). ИСТОРИЯ И НАГРАДЫ. <https://www.cros.ru/ru/>: <https://www.cros.ru/ru/about/history/> adresinden alındı
- <https://www.dw.com/tr/rusyada-yabanc%C4%B1-gazeteciler-ajanl%C4%B1kla-su%C3%A7lanabilecek/a-51508892>. (2021). <https://www.dw.com/tr/rusyada-yabanc%C4%B1-gazeteciler-ajanl%C4%B1kla-su%C3%A7lanabilecek/a-51508892> adresinden alındı
- <https://www.em-comms.com/ru/>. (2021, Nisan 10). ЕМ – УНИКАЛЬНЫЙ ОПЫТ И ЭКСПЕРТИЗА. <https://www.em-comms.com/ru/what-we-do/> adresinden alındı
- <https://www.moex.com/>. (2021, Nisan 3). Московская Биржа. adresinden alındı
- <https://www.nytimes.com/2014/09/01/business/media/pr-firm-for-putins-russia-now-walking-a-fine-line.html>. (2021, Mart). adresinden alındı
- <https://www.oecd-ilibrary.org>. (2021, Mart). https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2013/russian-federation_eag-2013-67-en: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2013/russian-federation_eag-2013-67-en adresinden alındı
- <https://www.oprf.ru/>. (2021, Nisan 1). Структура общественной палаты. adresinden alındı
- <https://www.PRovokemedia.com/>. (2021). GLOBAL TOP 250 PR AGENCY RANKING 2020. adresinden alındı
- <https://www.raso.ru/>. (2021, Mart 15). О РАСО. <https://www.raso.ru/about.php> adresinden alındı
- <https://www.raso.ru/>. (2021, Ocak). <https://www.raso.ru/>: <https://www.raso.ru/about.php> adresinden alındı
- <https://www.rferl.org/>. (2021, Nisan 27). Prominent Russian Rights Group Shuts Down Over 'Foreign Agent' Laws. https://www.google.com/search?q=enes+bal&rlz=1C1FKPE_trTR929TR929

- <https://www.rgs.org>. (2021, Mart). <https://www.rgs.org/CMSPages/GetFile.aspx?nodeguid=b9037cbd-1dca-4de2-962e-e62a245d0f22&lang=en-GB> adresinden alındı
- <https://www.roi.ru/>. (2021, Nisan 3). Что такое «Российская общественная инициатива» (РОИ)? <https://www.roi.ru/page/about/> adresinden alındı
- Kıral, B. (2020 Sayı:15). Nitel Bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Markov, A. (2014). *Public relations for power branches*. Moscow: INFRA-M.
- Milovidova, M. (2021, Mart 11). What defines Public Relations in Russia?. https://www.researchgate.net/publication/305488593_What_defines_Public_Relations_in_Russia adresinden alındı.
- Pashentsev, E. (2002). *Public relations: From business to politics*. Moscow:Finpress.
- Popov, V. (2002). *Dünya ve sivil toplum kuruluşlar*. Moskova: Prospekt Yayınevi.
- Pyhs, L. (2009). *A Survey of the current state of Russian public relations*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ball State University, Indiana.
- Sheresheva, J. and Kopiski, J. (2016). The main trends, challenges and success factors in the Russian hospitality and tourism market. *Worldwide Hospitality Tourism Themes*, 8(3), 260-272.
- Thoburn, H. (2015). *Rusya siyasetini anlama kılavuzu*. Ankara: SETA Yayınları.
- Tsetsura, K. (2003). The Development of public relationsin Russia: A geopolitical approach. E. Sriramesh, & Dejan, V. içinde, *The Global Public Relations Handbook Theory, Research, and Practice* (s.303). New Jersey: LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES, PUBLISHERS.
- Voslensky, M. (1991). *Nomenklatura*. Sovyet Rusya.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akdağ, M. ve Cingı, Y. (2021). Rusya'da halkla ilişkiler: Tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu üzerine doküman incelemesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5803-5839. DOI: 10.26466/opus.939500.

Rus Liberalizminin Gelişimi ve Modern Rusya Siyasetindeki Konumu

DOI: 10.26466/opus. 898933

*

Halit Hamzaoğlu*

* Dr.Öğr.Üyesi, Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kars/Türkiye
E-Posta: halithamzaoglu85@gmail.com ORCID: [0000-0001-5249-1911](https://orcid.org/0000-0001-5249-1911)

Öz

Çalışmada, Rus liberalizminin Rusya siyasetinde tarihsel ve modern bağlamda oynadığı etkin rol incelenmiştir. Rus liberalizminin Rus entelektüel, toplumsal ve düşünsel hayatında belirleyici bir konuma sahip olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada, Rus liberalizminin, Rusya tarihindeki kriz dönemlerinde ön plana çıktığı ve kurtuluş için muhtelif düzeyli reçete sunduğu gerçeği temellendirilmiştir. Bu çerçevede özellikle Rus liberalizminin temelde savunduğu ve içselleştirdiği evrim yoluyla değişim tezinin önemi üzerinde durulmuştur. Rus siyasal hayatına yön veren diğer düşünce akımları gibi, liberalizmin de Rusya'nın özgün yapısının bir ürünü olduğu varsayımı, Rusya'da yaşanan tarihsel ve modern gelişmeler ışığında ele alınmıştır. Rusya'nın özgün siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısının, Rus liberalizminin gelişimine önemli ölçüde etki sağladığı tezi araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu özgün yapının, liberalizmin Rusya'da farklı bir boyutta kendini tanımlamasına fırsat oluşturduğu belirtilmiştir. Rus liberalizminin, Avrupa liberalizminden farklı olarak, yukarıdan aşağıya teşekkül ettiği hususunun öneminden bahsedilmiştir. Çalışmada Rus liberalizminin toplumun ve devletin şekillenmesinde sahip olduğu belirleyici konum, tarihsel ve modern çerçevede incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Aleksandr, II. Katerina, Putin, Rus liberalizmi, Rusya siyaseti.

Development of Russian Liberalism and Its Position in Modern Russian Politics

*

Abstract

The purpose of the study was to examine the active role of Russian liberalism in Russian politics in historical and modern contexts. It was emphasized that Russian liberalism had a decisive role in Russian intellectual and social life. It was emphasized in the study that Russian liberalism was in the forefront during crises in Russian history offering a certain "prescription" for salvation at various levels. In this respect, the importance of the thesis of Change Through Evolution, which Russian Liberalism defended and internalized fundamentally, was emphasized. The assumption that liberalism is a product of Russia's original structure just like it is the case in other currents of thought that shaped Russian political life was addressed in the light of historical and modern developments experienced in Russia. The thesis that Russia's specific political, economic, cultural, and social structure had significant effects on the development of Russian Liberalism was subjected to investigation. It was stated that this original structure created an opportunity for liberalism to define itself in a different dimension in Russia. The importance of Russian liberalism, which had a "from-top-to-bottom" structure, unlike European liberalism, was also discussed in the study. The decisive position of Russian Liberalism in the shaping of society and state was investigated in a historical and modern context.

Keywords: *Alexander II, Catherine II, Putin, Russian Liberalism, Russian Politics.*

Giriş

Rus liberalizmi, Rusya'daki entelektüel ve toplumsal düşüncenin en önemli eğilimlerinden biridir. Rus liberalizmi, Avrupa liberalizminden farklı olarak, yukarıdan aşağıya teşekkül etmiş ve siyasi düzenin evrimsel dönüşümünü savunmuştur. Bu özellikleri ile Rus liberalizmi, Rusya tarihindeki kriz dönemlerinde ön plana çıkmış ve kurtuluş için muhtelif düzeyli reçete sunmuştur. Rus düşünce ve toplumsal hayatının özgün durumu, Rus liberalizminin tarihsel ve modern gelişim yönünü önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda Rus liberal entelektüeller, devletin evrimsel dönüşümünü savunan bütün siyasi akımlarla bir şekilde düşünsel koalisyonla girmişlerdir. Bu bakımdan Rus liberalizmi, bazen ikirciklik ve bazen de çelişki meydana getiren bir simbiyotik modelle gelişim göstermiştir. Söz konusu simbiyotik model, Rus liberalizminin hem tarihsel hem de güncel gelişimine istikamet vermiştir.

Rus liberalizminin tarihsel gelişim süreci ve güncel Rusya siyasetindeki konumunun araştırılması, çalışmamızın temel konusunu ve sorunsalını oluşturmaktadır. Rusya'nın özgün yapısının, Rus liberalizminin dönüşümünde ve gelişiminde belirleyici rol oynadığı varsayımı çalışmamızın temel istikametine yön vermektedir. Bu varsayım, II. Katerina'dan günümüze Rus liberalizminin ileri sürdüğü entelektüel, toplumsal ve düşünsel girişimler ve söylemler aracılığıyla test edilmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda, Rusya'da liberalizmin gelişiminin tarihsel arka planı, II. Aleksandr döneminde gerçekleştirilen liberal içerikli reformlar, Ekim Devrimine giden süreçte Rusya'da liberalizm konuları başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Modern Rusya siyasetinde liberalizmin konumu ve işleyişi çalışmamızda üzerinde durulan bir başka önemli husustur. Çalışmada konuyla ilgili özgün kaynaklara yer verilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Rusya'da Liberalizmin Gelişiminin Tarihsel Arka Planı

Eşsiz coğrafi, tarihi, sosyo-politik koşullar, Rus liberalizminin özgünlüğünü sağlamış ve gizemli Slav ruhu, özgürlük ideallerine irrasyonel bir boyut kazandırmıştır (Abramov,1997, s.5). Rusya'ya has özgün koşullar

ve özellikler, bu ülkede klasik liberalizmin kavramsal temellerinin dönüşmesine ve değişmesine yol açmaktaydı (Konovalov, Jurtova ve Kandrovkova,2020,s.84). Rus liberalizminin birincil belirgin özelliği, ekonomik veya siyasi teori olarak değil, hukuk felsefesi teorisi olarak ortaya çıkmasındadır. İkincil belirgin özellik ise ekonomik liberalizmin temeli olan *laissez faire* doktrininin Rus liberalizminin oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynamamasıdır (Chijkov,2010, s.76).

Liberalizm, Rusya'ya "aydınlanmış mutlakiyetçilik" kisvesi altında gelmiştir (Novikova ve Sizemskaya,1993,s.126). Bu bağlamda liberalizm "yukarıdan aşağı" uygulanan bir ideolojik çerçeveye sahipti ve temelde Rus İmparatorları sayesinde Rus entelijansiyasının dünya görüşünde kendine yer edinmiş ve kabul görmüştür (Zolotarev ve Zolotareva,2018, s.575). Çeşitli dönemlerde Rus İmparatorları, aristokrasi ve entelijansiya liberal düşüncenin gelişimi için girişimlerde bulunmaktaydılar. Bu çabalar çoğu kez Batı'daki durumun Rus gerçeklerini hesaba katmadan beceriksizce kopyalanmasından zarar görmekteydi. Bu kopyalamalar istenmeyen sonuçlara yol açmış ve liberal değerlerin toplum gözündeki itibarını zedelemiştir.

XVII. Yüzyılda Çar I. Petro'nun sistematik Avrupalılaşıma girişimini ve bu bağlamda inşa ettiği "emperyal projeyi" Rusya'da liberal düşüncenin ortaya çıkışının başlangıç noktası olarak ele almak mümkündür (Shneyder,2017, s.64). Mamafih, Rusya'da liberal eğilimli Aydınlanma akımı XVIII. yüzyılın ilk yarısından, yani "II Katerina yönetiminin (1762-1796) ilk yıllarında", Çar I. Petro dönemine nazaran daha güçlü bir şekilde kendini göstermiş ve esasında bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkmıştır (Walicki,2009, s.27). Mamafih, Çariçe'nin liberal eğilimleri Rusya'ya özgü bir nitelik ihtiva etmekteydi. Çariçe, Rusya'da otokrasiye duyulan ihtiyacı karşılamak için, Fransız aydınlarının düşüncelerini benimsemekteydi. Bu bağlamda Montesquieu'nun "geniş topraklara sahip bir ülkeyi yönetmek için monarşinin en uygun yönetim şekli olduğuna" dair savlarını kullanmaktaydı (Moryakov, 2010, s.15). Çariçe'ye göre, otokratik gücün sınırsızlığı, Rusya'nın coğrafi konumundan ve doğasından kaynaklanmaktaydı. (Moryakov, 2010, s.15).

Çariçe'nin bu varsayımları, liberal ve muhafazakârlık arasında seçim yapması gerektiğine işaret etmekteydi. Rusya'ya özgü koşullar ve bu doğrultudaki rasyonel çıkarlar bu seçimi zaruri kılmaktaydı. Çariçe,

Rusya'ya liberalizmi bir ideoloji olarak aşlamaya çalışmaktaydı; fakat pratikte bir yansıması mevcut değildi. Bunun temel nedeni, liberalizmin otokratik imparatorluk sistemine mesafeli yaklaşmasıydı (Konnikov,2018). Aydınlanma düşüncesinin büyük ölçüde özümseyen II Katerina, Rusya'da önemli siyasi güç olan Rus soylularından (*dvoryanlar*) destek alabilmek adına, siyasi görüşlerinde kısmi revizyon yapmıştır. Bu çerçevede tahta geçtikten sonra devletçi tutum sergilemeye başlamıştır (Moryakov,2015, s.24). I. Petro'dan itibaren oluşan büyük güç stratejisi ve Rusya'nın hayati çıkarları tezi II. Katerina'yı liberal eğilimden muhafazakâr ilkelere yönelmiştir. II. Katerina'nın Fransız düşünür Diderto'ya atfen söylediği "siz bir filozof olarak, üzerine yazabileceğiniz her şeyi yüklenebilen kâğıt üzerinde çalışırken; ben zavallı imparatoriçe, kâğıttan çok daha duyarlı olan insan derisi üzerinde çalışıyorum" sözü Çariçe'nin meselelere daha gerçekçi baktığının göstergesiydi (Walicki,2009, s.35-36).

Her şeye rağmen, Çariçe II. Katerina liberal ideallerini gerçekleştirmeyi hayal etmekteydi. Bu bağlamda İsviçreli Cumhuriyetçi Lagarpe'yi torunu Aleksandr'a öğretmen olarak atamış ve başlattığı liberal çizginin devam ettirileceğini ummuştur (Konnikov,2018). 1796'da II. Katerina'nın girişimiyle *Vsiyakaya Vsyatsina* adlı ilk Rus mizah dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Bu derginin yayın hayatına başlaması II. Katerina'nın "aydınlanmış liberalizmden vazgeçmek gibi bir düşüncesinin olmadığını" göstermekteydi (Walicki,2004,s.49). Rus liberalizminin önde gelen araştırmacılarından Leontovich'e göre, "II. Katerina'nın tüm hükümdarlık yılları bir anlamda liberal dönem olarak tanımlanabilir" (Leontovich, 1980, s.27). II. Katerina 1766'da "Rus hukukunu ve yaşantısını rasyonelleştirmek ve modernleştirmek amacıyla" Yasama Komisyonu oluşturdu (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.268). Komisyon, II. Katerina'nın bizzat kaleme aldığı "Yönetme Kuralları" (*Nakaz*) çerçevesinde faaliyetlerini yoğunlaştırmaktaydı. *Nakaz*, II. Katerina'nın "Rusya'nın yönetimi ve toplumun nasıl organize olması gerektiğine dair vizyonunu" gözler önüne seriyordu (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.268). Bu vizyon doğrultusunda 1782'de çıkarılan yasaların liberal içeriği ve yansımaları, II. Katerina'nın "tutarlı bir şekilde liberal ilkelere bağlı olduğunun kanıtıdır" (Leontovich, 1980, s.33). *Nakaz*, "çarpıcı derecede liberal bir belge olup, Fransa'da yasaklanmıştı" (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.268).

II. Katerina'nun girişimleri ve desteği ile XVIII. yüzyılda liberaller, Rusya'da etkin bir entelektüel sınıf olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Rusya'daki sınıfsal mücadele de yükselişe geçmiştir. 1774-1775 yıllarında Pugachov liderliğinde gerçekleşen köylü ayaklanmaları sosyal değişimlere zemin hazırlamış ve yeni burjuva ilişkilerini meydana getirmiştir (Salnikov,2008, s.278). II. Katerina'nın politikalarına karşı "muhafazakâr cephe denilebilecek yeni bir muhalif grup" ortaya çıkmıştır (Vernadsky, 2015, s.215). Çariçe, bu cepheye karşı Rus soylularıyla yakınlaşmıştır. XVIII. yüzyılda Rusya'nın hızla sanayileşmesine ve toplumun feodalizmden kapitalizme geçişine rağmen, burjuva güçlü bir sınıf olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun temel nedeni sanayileşmenin önderliğini devletin yapmasındaydı. Rus soyluları da devletle beraber sanayileşme sürecinin gerçekleşmesinde rol almışlardır (Salnikov,2008).

XIX. yüzyılın başlarında Rusya'da liberal düşünceler bir düşünce sistemi olarak alanını genişletmiştir. Bu dönemde *Dekabristler* ilk kez Rusya'da temel hak ve özgürlükler konusunun anayasal düzlemde ele alınması yönünde liberal talepler ileri sürmeye başlamışlardır. Serfliğin kaldırılması konusu *Dekabristler* tarafından ilk kez organize bir şekilde dile getirilmekteydi. Çar I. Aleksandr (1801-1825) yönetiminin ilk yıllarındaki liberal tutum, *Dekabristleri* daha da cesaretlendirmekteydi. Söz konusu taleplere liberal içerik taşısa da *Dekabristler*'in Rus düşünce tarihindeki yeri tartışmalıdır. Rus düşünürler Herzen ve Ogarev, *Dekabristler*'i otokrasinin ateşli rakibi olduğunu ve devrimci imajlarını, Rus halkının bilincinde pekiştirmişlerdi. Böylelikle, *Dekabristler* radikal ideolojinin bir parçası olarak tasvir edilmiştir (Vasilyeva,2011, s.67). Vernadsky'e göre, "*Dekabristler* temelde, Rus politik sisteminin temel eksikliklerinden biri olarak herhangi bir yargı sisteminin bulunmayışına ve buna bağlı olarak muhakeme usullerinin karmaşıklığına" vurgu yapmaktaydılar (Vernadsky,2015, s.264). İvanov'a göre, *Dekabristlerin* sıralarında hem masonların hem de *Slavofiller* ve *Zapadnikler* gibi toplumsal düşünce akımlarının temsilcileri ve imparatorluk otoritesine muhalif olan muhafazakâr aristokratlar yer almaktaydı (İvanov, 2001, s.213). Troçki'ye göre, *Dekabristlerin* talepleri "soylu entelijansiyanın Çarlığı püskürtmek ve Avrupa'ya açılan pencereyi kırmak adına ilk girişimdi" (Troçki,1927, s.105). Kiyanskaya, *Dekabristlerin* taleplerini bazı genç Rus soylularının kendilerini eşitleme girişimi olarak ele almaktadır. Bu girişimi "sıradan

insanları veya serfleri sevdikleri için yapmadıklarına” işaret etmektedir (Kiyanskaya,2017, s.49). Walicki’ye göre, “dekabrist akım, Rusya’da ilk devrimci örgütlenme olmakla birlikte, aynı zamanda aristokratik muhafefetin bir uzantısı durumundadır” (Walicki,2009, s.105). *Dekabristler* başlangıçta, Çar I. Aleksandr’ın “aydınlanmış amaçlarına sempati duymuşlardı; fakat pratikte artan muhafazakârlıkla birlikte Çar’a olan inançlarını yitirmişlerdi” (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.332).

Her halükarda, *Dekabristler* 1825’te başarısızlığa mahkûm olduysa da Rus tarihinde entelektüel tartışmaların önünü açmışlardır. Dekabristlerin talepleri liberal, muhafazakâr, devrimci ve radikal ideolojik çözümlerinin gelişimine muhtelif düzeyde etki sağlamıştır.

Liberalizm gerçek anlamda 1830-1840’lı yıllarda özellikle Rus üniversitelerinde kendine uygun ortam bulmuştur (Solovyev,2014). 1850-1860’lı yıllardan itibaren ise Rus liberalleri sadece üniversiteler aracılığıyla değil, aynı zamanda liberal eğilimli dergiler aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Çiçerin, Kavelin ve daha sonraları Gradovsky gibi klasik liberaller sahneye çıkmışlardır (Solovyev,2014). Bu dönemde de Rus liberallerinin doktrini, reform ve özgürlük düşüncesinden beslenmekteydi. Bununla birlikte, liberaller Rusya’nın kalkınması ve düzenin ve sürekliliğin sağlanması bağlamında muhafazakâr düşüncelerle ittifak halindeydiler (Kozlova,2011, s.67). Rus liberalleri Avrupa liberalizmini Rus gerçeklerine uyarlamayı önemsemekteydi; fakat artık Avrupa liberalizminin doğrudan ödünç alınması ve kopyalanması söz konusu değildi (Kozlova,2011). XIX yüzyılda ve XX yüzyılın başlarında Rusya’da yayılan liberal düşüncenin “muhafazakâr fikirlerle başarılı bir şekilde rekabet ettiğini, anayasal monarşiye ve cumhuriyetçi yönetim şekline daha fazla destekçi kazandırdıklarını” söylemek mümkündür (İvannikov,2014, s.24).

Kuşkusuz, hukukçu Boris Nikolayeviç Çiçerin (1828-1904) Rus liberalizminin ve aynı zamanda Rus Batıcılığının öncüleridir. Çiçerin, Rusya’da var olan derin sorunları, yasal yaşam biçiminin yokluğuna ve bireyin son derece düşük sosyal statüsüne bağlamaktaydı (Chijkov,2010, s.84). Çiçerin, söz konusu sorunların tekâmül (*evolyutsiya*) yoluyla çözüleceğini ve siyasi radikal eğilimlerin bu tekâmülü engelleyeceğine inanmaktaydı (Chijkov,2010). Çiçerin, bu bağlamdaki liberal muhafazakârlığın “evrimsel gelişim modelini” önelemektedir. Çiçerin, liberal muha-

fazakâr (*ohranitelniy liberalizm*) görüşleriyle Rus hükümetinin liberal reform programı çerçevesinde birçok zor konuların uhdesinden geleceği ve liberal görüşleri hâkim kılacağı inancını taşımaktaydı (Kokorev, 2003, s.11).

XIX. yüzyıl Rus liberalizminin önemli temsilcileri arasında yer alan teorisyen Konstantin Dmitriyeviç Kavelin (1818-1885) sosyal konularda daha kararlı tekliflere sahipti. Kavelin, siyasi konularda ise daha ılımlı ve ihtiyatlı bir çizgideydi (Kochukova,2001, s.31). Kavelin'in liberal görüşleri, Çiçerin liberalizminden farklılaşmaktaydı. Çiçerin'in "saf muhafazakâr liberalizmiyle" Kavelin'in "liberal-halkçı eklektizmi" arasındaki farklar Rusya'nın özgün durumuyla alakalıydı. Bu durum Almanya'daki liberal özgünlüğe oldukça benzemektedir. (Kochukova,2001). Liberalizm saf haliyle Rus topraklarında gerçek güce sahip olamayacağı için eklektik bir yaklaşımla gelişmekteydi.

Kavelin, reformların yavaş ilerlemesinin toplumsal çelişiklere neden olduğunu sezerek, Rus halkının hoşnutsuzluğunun ortaya çıkma tehlikesini görmekteydi. Kavelin, hukuk bürokrasisinin soyluların tekelinde olmasının Rusya'da devrim için zemin hazırladığını düşünmekteydi (İvannikov, 2014, s.25). Kavelin, devrimin Rusya'da zemin bulmaması için bir dizi idari ve sistemsal reform teklifi sundu. Kaveline göre, XIX. yüzyılın başlarında benimsenen Fransız tarzı yönetim anlayışıyla, ülkenin fiilen çar tarafından değil, bakanlar ve üst düzey yetkililer tarafından yönetilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, Bakanlar ve üst düzey yetkililer hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için bir anayasaya ihtiyaç duymaktaydılar. Kavelin, bu isteğe karşı çıkmakta ve "Rusya'nın modern gerçeklikleri de hesaba katarak, I. Petro dönemine benzer bir yönetime ihtiyacı olduğuna işaret etmekteydi" (İvannikov, 2014, s.26).

Kavelin, Rusya'da hukuk bilincinin yerleşmesini, liberal zeminin oluşması açısından önemli görmekteydi. Bu bilinci oluşturacak ortam, devlet eliyle gerçekleştirilecek hukuk reformlarına bağlıydı. Kavelin ve diğer eklektik liberaller, "Rusya'da devletin her zaman başlıca örgütleyici olduğunu ve geleceğe yönelik reformların türlerini ve uygulama şekillerini, devletin saptaması gerektiğine" inanmaktaydılar (Walicki,2009, s.239).

Klasik Rus liberalizminin gelişimine katkıda bulunan hukukçu-tarihçi ve Sankt- Petersburg Üniversitesi öğretim üyesi Aleksandr Dmitriyeviç

Gradovsky'nin (1841-1889) ismi, XIX. yüzyılda Rus akademi çevrelerinde yaygın olarak bilinmekteydi. Gradovsky, Rus ve Avrupa liberalizmini, tarih ve hukuk felsefesi bağlamında sentezleyerek, özgün bir muhafazakâr-liberal düşünce sistemi oluşturmuştur (Gutorov ve Gulyak,2002, s.21). Gradovsky, bütün muhafazakâr liberaller gibi, toplumu devlet yönetimine dâhil etmenin gerekliliğine vurgu yapmaktaydı (Plyashenko,2015, s.123).

Gradovsky, devletin politik bir halkçı (*narodnost*) biçimi olarak anlaşılmasını ileri sürmekte ve halkın devletin doğal temeli olduğu savını desteklemektedir Devlet, halkçılığın siyasi ve hukuki formasyonundan başka bir şey değildir (Evlampiyev ve Kupriyanov,2016, s.131). Devleti oluşturan ve ahlaki bir kişilik olarak kendini idrak eden bireyler doğa durumunu terk ederek, yaşamlarını ve kültürel yaratıcılıklarını bağımsız olarak sürdürmek için çaba harcarlar (Evlampiyev ve Kupriyanov,2016). Dolayısıyla, insanların ve/veya bireylerin kültürel çeşitliliği bütün dünyanın ve insanlığın iyiliğine katkı sağlamaktadır (Evlampiyev ve Kupriyanov,2016).

Gradovsky, toplumsal güçlerin devlet yönetimine katılımı için yerel yönetimleri fırsat olarak görmekteydi (Plyashenko,2015, s.124). Gradovsky'ye göre, dünya uygarlığının ilerleyişi her zaman ulusal (halk) düzeyde gerçekleşmiştir. Elde edilen bütün başarılar halkın kültürel ve tarihsel gelişiminin sonucu olarak belli bir ulusal kökene bağlı olmuştur (Kudryashev,2011, s.46). Bu bağlamda Gradovsky, 1864'de Çar II. Aleksandr (1855-1881) tarafından hayata geçirilen yerel yönetim (*zemstvo*) reformunu coşkuyla kabul etti. Gradovsky, *Zemstvo* reformunu köylü reformundan daha fazla önemsemekteydi. Böylelikle, *Zemstvo* reformunun, köylüleri birey statüsüne yükselttiğini ve özgür kıldığına yürekten inanmaktaydı (Plyashenko,2015).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'nın dini hayatında da liberal eğilimler kendini göstermeye başlamıştı. Rus Ortodoks Kilisesi ve din adamları arasındaki liberal eğilimler mason localarının üyeleri, dini cemaatler ve resmi düzeyde kiliseden kopmayan mezheplerin yanı sıra Avrupa Hristiyanlığının bazı özelliklerini Rusya'ya aktarmaya çalışan kişileri içermekteydi (Kondakov, 2005, s.16). Çoğu zaman, bu liberaller kendilerini sınırları olmayan ve bütün Hristiyanları birleştiren belirli bir

“iç kilise formasyonunun” takipçileri olarak görmekteydiler (Kondakov, 2005).

Liberalizmin bütünleşik ideoloji olarak bir sosyal harekete dönüşmesi Rus ılımlı Batıcılığının (*Zapadnichestvo*) teşekkülü ile birebir bağlantılıdır. XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Rus siyasi hayatında *Zapadnichestvo* düşünce ekolü kendini kuvvetli bir akım olarak göstermeye başlamıştır.

II. Aleksandr Döneminde (1855-1881) Liberal Reformlar

II. Aleksandr'ın hükümranlığı döneminde Rus siyasi hayatı, “olayların akışını durdurmaya gücü olmayan liberaller ve ılımlıların ortada durduğu, sağ hükümet ile radikal ve devrimci sol arasındaki çekişmeye sahne olmuştur (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.394). Çar II. Aleksandr'ın “vatansever hassasiyetleri, Kırım Savaşı'nın (1853-1856) akıbetine binaen derin yaralar almıştı. Bu bağlamda reformlar, Rusya için artık kaçınılmaz gözükmekteydi” (Vernadsky, 2015, s.272). Rusya, “yüz elli yıldır başarılı bir devlet ve otokrasinin, kişisel bir biçimi üzerinde oturan büyük bir Avrupa gücüydü. Kırım Savaşı, bu dönemin sona erdiğini gösterdi” (Hosking,2019, s.391).

Kırım Savaşı'ndan sonra, Rusya'da genellikle liberal reformlar olarak adlandırılan bir dizi reform gerçekleşmiştir. II. Aleksandr, aydınlanmayı içselleştiren ve çevrelerinde itibar gören bir grup dürüst ve yetenekli devlet yetkilisiyle (*tsinovníkler*) beraber hareket etmekteydi (Stolyarov, 2018,s.438). II. Aleksandr öncelikle, Rusya'nın kanayan yarası serflik sorununu çözmeyi amaçlamıştır. II. Aleksandr, serflikin “aşağıdan çözümlenmesini beklemektense tepeden inme bir şekilde kaldırılmasını tercih ettiğini” ifade etmiş ve bu çerçevede aristokrasiden destek istemiştir (Riasanovsky ve Steinberg, 2016, s.384). Serflikin kaldırılması ve diğer önemli reformların hayata geçirilmesi için düzenleyici komisyonlar oluşturuldu. Bu komisyonların hazırladıkları plan, ana komite ve Duma tarafından gözden geçirilmiş ve II. Aleksandr'a sunulmuştur (Vernadsky,2015, s.273). Çar II. Aleksandr serflikin kaldırılmasını öngören manifestoyu 3 Mart 1861'de imzalamıştır (Vernadsky,2015). Aristokratlar, “serflikin kaldırılmasına fazla karşı çıkmadılar ve büyük çoğunluğu kaldırılma nedenlerini anladılar” (Hosking,2019, s.396). Uzun vadede ise

“ekonomik anlamda serflerin özgürlüğü, toprak sahibi aristokratların için düşüşün başlangıcını” oluşturmaktaydı (Hosking,2019, s.400).

Rusya'nın en köklü sorunu olan serfliğin kaldırılmasının ardından, 1863'de finans reformuna başlanılmıştır. Finans reformu, Rusya'daki para dolaşımını stabilize etmesi beklenen çeşitli önlemleri içermekteydi (Bayura,2012, s.66). Bu bağlamda bütçe reformunun gerçekleştirilmesi de öncelikli bir hedefti. Bu reform, devlet bütçesinin birliğini, rasyonelleşmesini ve kontrolünün güçlendirilmesini sağlayan bir dizi önlemi kapsamaktaydı (Maksimov ve Maksimova,2012, s.135).

1864'teki Zemstvo reformu, “Petro'dan önceki dönemde Moskova Prensiği'nde mevcut olan gerçek anlamdaki ilk yerel yönetim sistemini oluşturmuştu” (Vernadsky,2015, s.275). Her bir kazanın (*uyezd*) “seçilmiş delegelerine eğitim, kamu sağlığı ve ulaştırma kurumları üzerinde kontrol yetkisinin verilmesi” reformun temel ilkesiydi (Vernadsky,2015). Çar II. Aleksandr döneminde diğer önemli reform ise eğitim alanında gerçekleşmiştir. 1863'de kabul edilen üniversite yönetmeliği ile birlikte, I. Nikolay (1825-1855) dönemindeki uygulamalar ortadan kalkmış ve “üniversitelerin özerkliği garanti altına” alınmıştır (Riasanovsky ve Steinger, 2016, s.461).

1864'te başlayan yargı reformu ise Rusya'da siyasi ve hukuk sistemini dönüştürmeye ve anayasal devlet idealine yaklaştırmaya yönelik bir girişimdi (Konovalenkova,2011, s.1). Yargı bağımsızlığının anayasal temellerini oluşturan reform, “yargının yasama ve yürütmeden ayrılmasını, mahkemeler ve hukuk önünde eşitlik ilkesini, sulh ve jüri yargıçlarının seçilmesini, yargıçların ve adli müfettişlerin görevden alınamayacağını” ilan etmekteydi (Dovnar,2010, s.1). Resmi bir delil sistemi yerine, dâhili adli mahkûmiyete dayalı bir değerlendirmesi getirilmiştir (Dovnar,2010). Yeni mahkeme sistemi yerel ve genel olmak üzere, iki parçadan oluşmaktaydı. Yerel mahkemeler, sulh mahkemelerini, sulh hakemleri kongrelerini ve *volost* adli kasaba mahkemelerini içermekteydi (Zagarnov,2009, s.238). Yerel mahkemelerin görevleri, küçük hukuk ve ceza davalarını açmak ve ivedilikle ilgilenmekti. Yerel yargıçlar, üç yıllığına seçilmekte ve kararları tek başına vermektedir. Genel mahkemeler ise bölge mahkemelerinden oluşmaktaydı (Zagarnov,2009). Reformlar, “avukatlara barolar aracılığıyla resmi örgütlenme hakkı tanımaktaydı” (Vernadsky,2015, s.276).

Liberal karakterli reformlar neticesinde Rusya, ileriye dönük reform deneyimi elde etmiş oldu. Fakat reformlar, içerideki toplumsal çekişmelerin ve radikal temelli fraksiyonların güçlenmesinin engelleyemedi. II. Aleksandr liberal reformlar sayesinde eğitilmiş Rus toplumundan destek alacağına inanmaktaydı. Zagarnova'ya göre, "reformlar tam tersi bir işlev gördü ve halkın yönetime katılım beklentilerini ve umutlarını kıskırttı" (Zagarnov,2009, s.239). Söz konusu beklenti ve umutlar gerçekçi olmadığından, hükümet ve muhalifet arasındaki çatışma tırmandı. Sonuç itibarıyla, muhalifet radikalleşti ve aktif olarak şiddete başvurmaya başladı (Zagarnov,2009).

Verandsky'e göre, Çar II. Aleksandr liberal sosyal ve idari reformlara rağmen, "şiddetli bir muhalefetle karşılaşmış ve ayrıca devrimci hareketlerin de önünü açmıştır" (Vernadsky,2015, s.284). Riasanovsky ve Steinberg'e göre, "Rusya'daki dönüşüm Avrupa'da gerçekleşmekte olan, romantizmden realizme geçiş olarak tanımlanabilecek değişimin bir parçası olarak görülebilir" (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.394). Fakat bu dönüşüm Rusya koşullarında "abartılı ve şiddetli bir hal" almıştır (Riasanovsky ve Steinberg,2016). Bu dönemde Rus devrimcileri ve radikalleri arasında devrimci mücadelenin geleceğine yönelik hararetli tartışmalar başladı. (Anisimov,2018, s.337). Henüz reformlar sırasında, ilk devrimci örgüt, Toprak ve Özgürlük (*Zemlya i Volya*) adıyla kuruldu. 1863'de Rus devrimcileri Polonya'da isyanın çıkmasına neden olmuşlardır. 1864'te, "Rus reform hareketinin baş aktörlerinden olan Dmitri Çerkassky'nin denetiminde bir toprak reformu başlatıldı" Vernadsky,2015, s.285). Söz konusu toprak reformu önemli bir başarı elde etti ve "Polonya köylülerinin Rus yönetimine bağlı kalmasını" sağladı (Vernadsky,2015). Dolayısıyla, Rus devrimcileri Polonya isyanından istedikleri sonuçları alamadılar. Polonya isyanı Rus halkındaki "vatansever duyguları yükseltti ve hükümetin durumunu da güçlendirdi" (Vernadsky,2015). Polonya isyanından sonra devrimcilerin ve radikallerin Rus kamuoyundaki etkisi azalmış oldu. 1866'da devrimci Dmitri Karakozov'un II. Aleksandr'a karşı giriştiği suikast girişiminden sonra, liberal basın radikallere karşı kampanyaya başladı (Walicki,2009, s.288).

1870'lerin sonunda, *Zemstvo*'lar arasında liberal eğilimler artmaya başlamıştır. Bu eğilim Rus liberalizminde "*Zemstvo Anayasalcılığı*" düşüncesinin oluşmasına zemin hazırladı. Bu eğilim temsilcileri II. Alek-

sandr'dan reformların sürdürülmesini talep etmekteydi. II. Aleksandr'a karşı oluşan *Zemstvo Anayasalcılığı* düşüncesi Rus soyluları arasında oluşan liberal gelenek temelinde gelişmekteydi (Panov,2018, s.21). *Zemstvo* liderleri, haklarının genişletilmesini, faaliyetlerini birleştirecek ve koordine eden umum Rusya merkezi teşkilatının oluşturulmasını savunmaktaydılar. Ekonomik anlamda ise köylüler için yeniden yerleşimin sağlanmasını ve küçük arazi kredilerinin verilmesini talep etmekteydiler (Panov,2018). Liberal eğilimli *Zemstvo Anayasalcılığı*, "özellikle 1906'da ilk Rus Anayasasının hazırlanmasında ve temsili monarşinin oluşturulması sırasında, anayasal sürecin temel istikametini belirlemiştir" (Shutov,2015, s.15).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da liberalizm ve milliyetçilik ilişkisi de oldukça belirginleşmişti. Bu dönemde Rusya'da milliyetçi eğilimler heterojen yapıya sahipti. Örneğin, "Mihail Arhangel Birliği" adlı örgüt daha radikal bakış açısıyla milliyetçiliği yorumluyordu. İlimli liberal kanat ise daha farklı bir milliyetçilik anlayışına sahipti (Sokolov,2012, s.130). Rus liberal milliyetçileri demokratik hak ve özgürlüklerin sadece ulus için değil, aynı zamanda Rusya'da milliyetçilik ideolojisinin gelişimi açısından önemli olduğuna vurgu yapmaktaydılar (Sokolov,2012). Greenfeld'e göre, XIX. yüzyılda Rus milliyetçiliği *Zapadnichestvo* ve Slavofilizm temelli iki ana eksenle ilerlemekteydi. Greenfeld, *Zapadnichestvo* ve Slavofilizm'in "görünüşte iki zıt düşünce olduğunu, aslında ise bir akımın iki yüzü olduğunu" vurgulamaktadır (Greenfeld,2017, s.397). Liberallerin, *Zapadnichestvo* akımındaki görece üstünlüğüne rağmen, bu düşünce akımı farklı entelektüel grupları barındırmaktaydı ve gittikçe daha milliyetçi bir çizgiye evirilmekteydi.

II. Katerina döneminden itibaren yeşermeye başlayan liberal milliyetçi anlayış Rusya'nın uluslaşma sürecinin ayrılmaz bir parçası konumundaydı. Uzun süre liberal muhafazakârlık kadar yaygın olmamasının ve devletçi bir perspektifle desteklenmemesinin temel nedeni, Rus İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısıydı. III. Aleksandr döneminden (1881-1894) itibaren ise daha önceki yıllarda *Zapadnikçi* liberallerin ve Slavofillerin başrol oynadığı milliyetçilik akımı, Ruslaştırma politikalarını da beraberinde getirdi.

1881'de suikast sonucunda öldürülen II. Aleksandr'dan sonra tahta geçen oğlu III. Aleksandr babasından farklı olarak "liberal hareketlere

karşı kuşku duymaktaydı” (Vernadsky,2015, s.287). Fakat II. Aleksandr’ın reformları sonrası güçlenen kapitalist ekonomi ve siyasal liberalizmin doğal bir sonucu olan milliyetçiliğin de etkisindeydi. II. Aleksandr’dan sonra tahta geçen Romanov hanedanının son temsilcisi II. Nikolay’da (1894-1917) da “ulusun dışında kalan kesimler için acı sonuçları olan, yenilenmiş bir Rus milliyetçiliğini” savunmaktaydı (Riasanovsky ve Steinberg,2016,s.432). Bu bağlamda “Rusya’nın ‘medeni’ millet olduğu, düzen ve kültürü geri kalmış halklara getirdiği düşüncesi” yaygınlaştırılmaya başlandı (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.433).

Ekim Devrimine Giden Süreçte Liberalizm

XX. yüzyılın başında Rus liberalizmi adeta “kabuk değiştirdi”. Bu dönemde hızla halkın güvenini kazanan sol liberaller ortaya çıktı. Liberalizm entelektüellerin, profesyonel ekonomistlerin, tarihçi ve avukatların uğraş alanı haline geldi. Böylelikle, Rus liberalizmi soylu ve *Zemstvo* liberalizminden, gerçek anlamda “entelektüel” bir liberalizme dönüştü (Leontiyeva,2012,s.310). Liberalizmin siyasi programı da değişikliğe uğradı. *Zemstvo* ve yerel konuların yerini, Rusya’daki siyasi sistemin kökten değiştirilmesi meselesi aldı (Leontiyeva,2012).

Bu dönemde Rus liberalizmine yön veren iki isim ön plana çıkmaktaydı. Pavel Nikolayeviç Milyukov (1859-1843) ve Pyort Struve (1870-1944), XX. yüzyıl Rus liberalizminin düşünsel dönüşümünde önemli rol oynamışlardır. Milyukov, *Kadet Partisi’nin* (Anayasal Demokrat Parti) kurucularından ve liberal hareketin tanınmış simasıydı. Milyukov, liberal *Osvobozhdenie* (Özgürlük) dergisinde aktif rol almaktaydı. Söz konusu dergi, XX. yüzyılın başlarında Rusya’da geniş bir okuyucu kitlesine sahipti (Leontiyeva,2012). Milyukov’un da kurucuları arasında yer aldığı *Kadet Partisi*, orta sınıfa hitap etmekteydi. 1905’te kurulan partinin hedef kitlesi “devlet memurları ve şehirlerde yaşayan burjuva kesimiydi” (Vernadsky,2015, s.326). Milyukov kendisini, “yeni liberalizm” diye isimlendirdiği düşüncenin temsilcisi olarak görmekteydi (Leontiyeva,2012, s.311). Milyukov, “Rus liberalizminin klasik Avrupa liberalizminden daha az bireyci, ancak daha demokratik olduğunu” savunmaktaydı (Leontiyeva,2012). Liberalizm XVIII-XXI. yüzyıllarda feodalizme karşı bireysel özgürlükleri savunmanın gerekli olduğunu telkin etmek-

teydi. Bu o dönemdeki koşullarda oldukça isabetliydi. Milyukov, XIX. yüzyılda Rusya'daki soylu liberalizmin bireysel özgürlüklerle ilgili görüşlerini de bu koşullar çerçevesinde ele almaktaydı. Fakat XX. yüzyılın başlarında değişen koşullarla birlikte, "liberallerin de sosyalistler gibi kitle desteği için savaşması gerektiğini ve bu bağlamda klasik liberalizmin söylemlerinden uzaklaşmasının kaçınılmaz olduğundan" bahsetmekteydi (Leontiyeva,2012).

Milyukov'la birlikte, *Kadet*'in kurucuları arasında yer alan Pyort Struve, "sosyalistlerin liberalleşmelerini değil, eğer etkili olmak istiyorlarsa liberallerin bir süreliğine sosyal demokratlara dönüşmelerini" önermekteydi (Walicki,2009, s.642). Walicki, Struve'yi Legal Marksist düşüncenin temsilcisi olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Legal Marksistler, "kapitalist endüstrileşmenin ve siyasal özgürlüğün gerekliliğini" vurgulamaktaydılar (Walicki,2009, s.640). Legal Marksistler, XIX. yüzyılda kendini gösteren Rus popülizminden farklı olarak, Karl Marks'ın düşüncelerinin mutlak taraftarı değildiler. Bu çerçevede Marks'ın düşüncelerini nesnel ve öznel olarak ayırt etmekteydiler. Struve'nin Marksizm'le ilgili yazılarının fazlalığı Rus Marksizmi'nin Plehanov'la değil, Struve'yle başladığına dair yanlış teorilerin ortaya çıkmasına bile neden olmuştur (Pustarnakov,2018).

Legal Marksizm, Rusya'nın devrime ihtiyaç duymadan, kapitalist yöntemlerle gelişmesinin kaçınılmazlığına vurgu yapmaktaydı. Struve, sosyalist devrimin Rusya açısından erken olduğuna dikkat çekmekteydi. Struve'nin "Marksizmi", "Batı Avrupa burjuva sisteminin ilerici anlamına ve liberal siyasi kurum ve düzene" olan inancı yansıtmaktaydı (Kantor,2010, s.20). Bu bağlamda Struve, Rusya'da "anayasal bir monarşinin burjuva-demokratik bir devlete dönüşmesinin tekâmül (*evolyutsiya*) yoluyla" mümkün olacağına inanmaktaydı. (Kantor,2010). Rusya'da Legal Marksistler, 1900'lı yıllara doğru liberal muhafazakârlığa ve teoloji felsefesine yönelmişler ve böylelikle entelektüel tartışmaların dışında kalmışlardır (Pustarnakov,2018). 1900'de Legal Marksistlerin çoğunluğu, "Rus Sosyal Demokrasi akımıyla bağlarını koparmış" ve ileride liberal *Kadet*'in çekirdeğini oluşturacak gruplara katılmışlardır (Walicki,2009, s.645).

XX. yüzyılın başlarında Rusya'da ideolojik siyasi örgütlenmelerin ve partilerin sayında artış yaşanmıştır. 1903'te "çoğunluğunu profesörler ve

özgürlükçü mülk sahiplerinin oluşturduğu ılımlı liberal gruplar yarıgizli bir yapılanma olan Kurtuluş Birliği'ni kurdular" (Vernadsky,2015, s.326). 1905'te kurulan *Kadet*, en büyük liberal siyasi örgütlenmeydi. *Kadet* üyeleri, "İngiliz tarzı anayasal monarşi temelinde ve geniş sosyo-ekonomik reformların uygulanması yoluyla otokratik rejimin evrimini" savunmaktaydılar (Timohina,2017, s.4). *Kadet Partisi*'nin liberal ideologları, Rusya'da siyasal düşüncenin gelişimine, siyasi kültürün oluşumuna ve parlamentarizmin ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır (Timohina,2017). Bu dönemde bazı *Kadet* ideologları, liberallerin ve sosyalistlerin ideallerinin ortak olduğunu onaylamaktaydılar. Söz konusu ideologlar, kendilerini XIX. yüzyıl klasik liberalizminden soyutladılar ve sosyalizmin çeşitli versiyonlarına sempati duymaya başladılar (Yegorov,2009, s.372). Bu nedenle, pek çok *Kadet* ideoloğu partilerini liberal olarak tanımlamadı ve sosyalizmi bir doktrin olarak olumlu değerlendirdi (Yegorov,2009). Liberallerin öncülük ettiği politik gelişmeler sosyalistleri de derinden etkilemekteydi. Rus sosyalistleri de liberallerin "demokratik hedeflerine ve liberal demokrasinin temel felsefesine katılıyorlardı" (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.419). İki ideoloji arasındaki temel ayrışma Rusya'daki değişimin doğası ile ilgiliydi. Sosyalistler, Rusya'daki değişimin kökten ve radikal bir şekilde hayata geçmesini savunuyorlardı. Liberaller ise tekâmül yoluyla bu değişimin gerçekleşmesini ön plana almaktaydılar.

Siyasi örgütlenmelerin sayısı arttıkça "1904-1905 yılları arasında Rus halkının devrimci düşünceleri birçok farklı şekilde kendini gösterdi (Vernadsky,2015, s.327). Bu dönemde "*Zemstvo* üyeleri olan liberal toprak sahipleri, reformları tartışmak maksadıyla konferanslar tertip ediyorlardı" (Vernadsky,2015). Bu koşullar 1905'te Rusya'da kitlesel bir devrimin gerçekleşmesine olanak sağladı. Rusya'nın sosyal dönüşümü, "özellikle işçi sınıfının yükselişi, profesyonellerin ve işadamlarının çoğalması, politik muhalefetin büyümesi ile birlikte 1905 Devrimi'ni mümkün kılmıştır." (Riasanovsky ve Steinberg,2016). Hosking'e göre, Rusya'daki "bütün sosyal sınıfların otokrasiye karşı kısa süreli ittifakı, onların geçmişte paylaştıkları yetersizliğin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştı" (Hosking,2019,s.503).

Rus liberalizminin temelde savunduğu ilke olan anayasal monarşi ve parlamentarizm 1905 Rus Devrimi sonucunda gerçekleşti. 30 Ekim

1905'te Başbakan Kont Witte'nin inisiyatifinde hazırlanan manifestoyla anayasal monarşinin yolu açıldı. Manifestoyla Rus parlamentosu Duma'nın onayı olmadan hiçbir kanun çıkarılmayacaktı (Vernadsky,2015, s.329). Vernadsky'e göre, "liberal muhalefetin başlıca isteklerine yanıt veren bu manifestonun temel amacı devrimci hareketi durdurabilmektir" (Vernadsky,2015). Bu bağlamda sosyalist partiler bu manifestoya karşıydılar ve devrim doktrinlerinin gereği olarak nihai zafer peşindeydiler. Rus sosyalistleri 1905 Devrimi'ni, XVIII. yüzyılda yeşeren ve XIX. yüzyılda ise olgunlaşan Rus liberalizminin taleplerinin ve faaliyetlerinin sonucu olarak ele almadılar. Bu devrimin gerçekleşmesini, proletaryanın ve devrimci hareketin ısrarlı faaliyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirdiler.

Ekim manifestosunu takiben, 1906 Temel Kanunu, "imparatoru 'otokrat' olarak tarif etmiş ancak bu terime daha önceki dönemde eşlik eden 'sınırsız' sıfatını dışarıda bırakmıştı" (Hosking,2019, s.512). Bu temel kanunla, Duma'ya hükümetin ve yetkililerin faaliyetlerini gözlemleme hakkı verilmiştir (Hosking,2019). İlk Duma seçimi 1906'da gerçekleşti. Seçilen "toplam 490 vekilin 190'ı *Kadet Partisi'*nden, 94 vekil ise ılımlı köylü gruplarından geliyordu. İvan Petrunkeviç'in önderlik ettiği *Kadeter*, Duma'da temsil edilen en güçlü parti" konumundaydı (Vernadsky,2015, s.331). II. Nikolay'ın Başbakan Witte'yi görevden alması ve yerine İvan Goremykin'i getirmesi liberallerle Çar'ın arasının açılmasına neden oldu. Bu nedenle 21 Temmuz 1906'da Duma Meclisi feshedildi. II. Nikolay "liberallere imtiyaz vererek, Goremykin'in yerine Pyotr Stolipin'i Başbakanlığa getirdi" (Vernadsky,2015, s.332).

Pyotr Arkadiyeviç Stolipin'in Başbakanlığı dönemi (1906-1911) Rusya tarihinde reform programlarıyla ve girişimleriyle birlikte anılmaktadır. Daha önceleri Grodno ve Samara Valiliği (*Gubernator*) ve İçişleri Bakanlığı görevlerini icra eden Stolipin, Rus imparatorluk tarihinin önemli bir devlet adamıydı. Stolipin'in, Rusya'yı kargaşa sürükleyen devrimci anarşi durumundan çıkarmak ve kalıcı sistematik reform gerçekleştirmek gibi son derece zor siyasi meseleleri çözmesi gerekmektedir. Stolipin, bu sorunların çözümünü açısından özellikle tarım reformunu öncelemektedir. 1910'da Üçüncü Yasama Meclisi tarafından onaylanan ve 1911'de kabul edilen yasalarla geliştirilen tarım reformu, "köylü komünlerinin dağıtılmasını ve güçlü, bağımsız ve bireysel çiftçilerin ön plana

çıkmasını sağlayacak şekilde planlanmıştı” (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.430-431). Yeni tarım reformuyla, “her köylü kendi payına düşen toprak parçasının sahibi olma hakkına kavuşmaktaydı ve aynı zamanda köylülerin devlet arazilerini satın almasını finanse edecek tedbirler alınmaktaydı” (Vernadsky,2015, s.333). Stolipin’in 1911’de Kiev’de tiyatrodaki suikast sonucu öldürülmesiyle geniş çaplı reformlar tamamlanamamıştır.

Mart 1907’de faaliyete başlayan ikinci Duma’da sosyalistler daha güçlü temsil olunmaktaydılar. 55 sosyalist vekilin Çar II. Nikolay’a düzenlenen suikast girişimiyle bağlantısının ortaya çıkmasıyla ikinci Duma Haziran 1907’de feshedilmiştir (Vernadsky,2015). Üçüncü Yasama Meclisi (1907-1912) ise ilk iki meclise göre daha uzun süre faaliyet gösterdi. 1912’de açılan dördüncü Yasama Meclisi “Şubat Devrimi’nin olduğu 1917’ye kadar aralıksız hizmet vermiştir” (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.428).

1917’de, XIX. yüzyılda Rus popülistlerin düşü olan “çarlık otokrasisinin yıkılması üzerine doğrudan doğruya sosyalizme geçişi meselesi” Vladimir İliç Lenin tarafından gerçekleştirildi (Walicki,2009, s.656). Böylelikle 1917’de Rus Sosyalist Devrimi’nin gerçekleşmesiyle, Rus liberalizminin temelde savunduğu ve içselleştirdiği tekâmül yoluyla değişim tezi rafa kaldırılmış oldu. Devrim’in mahiyeti ve yöntemi konusunda, iki ana akım ideolojinin çok farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen, 1917 Devrimi, liberaller ve sosyalistler arasındaki konjonktürel, taktiksel ve geçici düşünsel koalisyonlarının bir sonucuydu. Lenin ise büyük ölçüde bu iki entelektüel düşüncenin tarihsel olarak geliştirdiği elverişli ortamda, radikal çözümler ve hareketler aracılığıyla ve aynı zamanda farklı bir yöntemle nihai hedefine ulaşmıştı. Rusya’nın özgün yapısı, çeşitli ideolojilerin ve düşünce akımlarının koalisyonunu kaçınılmaz kılmaktaydı. Bu eğilim modern Rusya siyasetine de yön vermeye devam etmektedir.

Modern Rusya Siyasetinde Liberalizm

70 yıl devam eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Rusya siyaseti, resmi düzeyde önce sosyalist ve daha sonraları ise komünist ideolojinin hegemonyasında kalmıştır. 1987-1988’de Rus top-

lumunu tarafından sosyalizmin bir tür tamamlayıcısı olarak algılanan liberalizm, 90'lara doğru hızla yeniden bağımsız bir ideoloji olarak Rusya siyasetinde yerini almıştır (Sogrin,1997, s.13). Son SSCB lideri Mihail Gorbaçov'un 1980'lerin sonunda başlattığı *perestroyka* ve *glasnost* politikaları köklü değişimleri beraberinde getirdi. Bu dönemde liberal düşüncelerin gelişimi, yeni bir siyasi rejime duyulan ihtiyacı körükledi. Özellikle *glasnost* politikaları, bu ihtiyacın ortaya çıkmasında özel ve önemli bir rol oynadı (Pridvorov ve Larina,2010, s.131).

1991'de liberal-demokrasi çatısı altında hareket eden siyasi güçler, altında Rusya'da barışçıl bir şekilde siyasi iktidarı ele geçirmişlerdir (Sogrin,1997). Yeni oluşan siyasi düzende, liberal-demokrasi çatısı kısa bir süre sonra erozyona uğradı ve liberallerle demokratlar arasında fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Bu fikir ayrılıklarını "boşanma" olarak betimleyen Gelman'a göre, ülkenin *perestroyka* arifesinde ve sırasında geçirdiği süreçler ve 90'ların başlarındaki siyasi atmosfer, liberallerle demokratların ideolojik yörüngelerinde silinmez iz bırakmıştı (Gelman,2019, s.5). Gelman, söz konusu fikir ayrılıklarını *kuşak çatışması* etkenine de bağlamaktadır. Gelman'a göre, "60'lı yılların demokratları, daha genç, daha eğitilmiş ve daha modern rakiplerine, yani 70'li yılların liberallerine karşı ideolojik mücadelelerini kaybetmişlerdir" (Gelman,2019, s.33). Bu bağlamda 90'lı yılların ilk yarısında liberaller, Rus seçkinleri üzerinde daha fazla etkiye sahipti.

1993'te Duma'ya yapılan seçimlerde liberaller ve demokratlar hezimetle uğradı. Rusya ve Batı'da birçok kişi için Vladimir Jirinovski'nin "alaycı bir biçimde" "Liberal Demokrat" olarak isimlendirdiği partisinin başarısı oldukça beklenmedik bir gelişmeydi (Kachanovsky,1995, s.52). 1989'da kurulan ve milliyetçi tutuma sahip Jirinovski'nin Liberal Demokrat Partisi (*Liberalno-Demokraticeskaya Partiya Rossii –LDPR*) seçimlerde %23 oy almıştır. Sovyet politik sisteminin mirasçıları olan Komünistler %13, Tarım Partisi ise %8 oy almıştır. Sağ liberallerin temsilcisi "Rusya'nın Seçimi" bloğu %15, kendisini demokratik muhalefet olarak tanımlayan "Yavlinsky bloğu" ise %7 oy almıştır. Böylelikle, liberaller ve demokratlar 1993 seçiminde göreceli bir yenilgiye uğramışlardır. (Kachanovsky,1995).

Ekonomist Yegor Gaydar'ın liderliğindeki "Rusya'nın Seçimi" bloğu, 90'lı yıllarda Rusya siyasetinde liberalizminin en önemli temsilcisiydi.

Gaydar, 1991-1994 yıllarında Rus hükümetinde bir dizi kilit pozisyonda bulunmuştur. Modern Rus ekonomisinin gelişimini belirleyen reformlar onun ismiyle ilişkilendirilmekte ve çoğunlukla “Gaydar Reformları” olarak nitelendirilmektedir (Gerasimov,2009). Bakanlar Kurulu’na bizzat başkanlık eden Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, reformların gerçekleştirilmesi sorumluluğunu üstlenmişti. Reformların ekonomik ayağı, Başbakan Yardımcısı Gaydar tarafından belirlenmiş ve uygulanmıştır (Gerasimov,2009).

Gaydar, 1994’te yazdığı ve 1997’de yayınlanan, Devlet ve Evrim (*Gosudarstvo ve Evolyutsiya*) kitabında, “Rusya’da sosyalizmin sonsuza kadar sona erdiğini, Rusya’nın geleceğinin piyasa ekonomisi ile şekilleneceğini” vurgulamaktaydı (Gaydar,1997, s.11). Gaydar’a göre, “Batı, Rusya açısından ne düşman ne de hayırseverdir. Rusya sorunlarını kendisi çözmelidir ve bu sorunlarla başa çıkılmazsa dünya yüksek Rus medeniyetinin çöküşüne sakince tepki verecektir” (Gaydar,1997, s.167). Gaydar’ın bakışı Rus liberalizminin II. Katerina’dan itibaren geliştirdiği söylemleri ve Rus liberalizminin özgün yapısını gözler önüne sermektedir. Rusya tarihinin en zor döneminde bile, Rus liberalleri Batı’yı taklit etmemeye özen göstermişlerdir.

Gaydar’ın liberal reformları, tükenmiş Rus ekonomisini Batı’nın yardımıyla ayağa kaldırmayı ön plana almaktaydı. 1990’larda reformların ilk sonuçları halk açısından son derece zordu ve yaşam standartları önemli ölçüde düşmüştü. Bu durum Rusya’da hoşnutsuzlukları artırdı. Bütün bunlar, devam eden ekonomik reformlara karşı güçlü bir direnişe yol açtı. Muhalefetin baskısıyla Gaydar hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. (Gerasimov,2009). Viktor Chernomorydin başkanlığındaki bir sonraki hükümet, reformların hızını yavaşlattı, ancak Rusya’da bir piyasa ekonomisi oluşturmak için önceden kabul edilen stratejiden vazgeçilmedi. (Gerasimov,2009). Gaydar reformlarıyla en acı verici adımlar ve deyim yerindeyse “şok terapi” artık hayata geçirilmişti. Mamafih, radikal liberaller Gaydar reformlarının yeterli olmadığına kanaat getirmişlerdi. Bu bağlamda “kedinin kuyruğunun parçalar halinde değil, derhal ve kökünden kesilmesi gerektiğini” belirtmekteydiler ve piyasa ekonomisine geçişte daha kararlı olunması konusunda ısrarcıydılar (Shevtsova,1999, s.106). İşin ilginç yanı, liberalleşme sonucunda kazananlar grubunda olan oligarklar da reformları eleştirmekteydiler. Bankacı Alek-

sandr Smolensky, reformları hayata geçirenleri neo-bolşevizmle suçlamıştır (Shevtsova,1999, s.107).

Bu dönemde Rus kamuoyu ve halkı tarafından en fazla eleştirilen mesele özelleştirme (*privatizatsiya*) konusuydu. Rusya’da iki kuşağın aşına olmadığı özel mülkiyet kavramını yeniden oluşturmak için çok karmaşık bir özelleştirme sürecinin yürütülmesi gerekmektedir. Aslında, Rusya’daki özelleştirme, düşük fiyatlardan ürün satın alan paravan şirketler aracılığıyla devlet mülkünü yağmalamak suretiyle ortaya çıktı (Kachva,2002, s.11). Bu tür özelleştirmeden elde edilen kar, devlete veya topluma değil, *tsinovniklere* ve firma sahiplerine yaramış oldu (Kachva,2002, s.11). 1992’den itibaren “devlet girişimleri ortak hisseli şirketlere dönüştü ve vatandaşlara hisse almaları için bonolar verildi, ancak bu hisseler çoğunlukla *tsinovnikler* ve yöneticiler tarafından alındı” (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.676). Böylelikle, özelleştirmeler sonucunda yöneticiler, küresel pazarlara çıkışı olan gruplar ve *tsinovnikler* şirketleri ele geçirmiş ve oligarşinin sınırsız gücü ortaya çıkmıştır. Özelleştirme programının başındaki liberal Anatoli Chubays’ın ikna çabalarına karşın, Rus kamuoyu ve halkı özelleştirmenin bir nevi yeni *nomenklatura* meydana getirdiği ve bürokrasinin bir kısmının istekleri doğrultusunda gerçekleştiği konusunda hemfikirdi (Shevtsova,1999, s.109).

Özelleştirme ve şok terapinin uygulama biçimi, Rus kamuoyunun büyük umutlar beslediği Yeltsin yönetiminin kamuoyu ve aynı zamanda halk nezdindeki desteğini düşürdü. SSCB’nin çöküşü sırasında “Rusya’nın en sevilen politikacısı olan Yeltsin’in 90’lı yılların ortalarına doğru, kamuoyu araştırmalarındaki desteği %2’ye ve hatta %1’e kadar geriledi” (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.675). Aslında 12 Aralık 1993’te kabul edilen ve Rusya’yı yeniden Başkanlık yönetimine kavuşturan anayasa referandumundaki zafer Yeltsin’in konumunu güçlendirmişti. Ancak özelleştirme ve geçiş sürecinde yaşanan zorluklar Yeltsin’i zor durumda bırakmıştı. Başından itibaren Yeltsin, dünyaya entegre olmuş ve istikrarını sağlamış bir Rusya hayal etmekteydi. Bu bağlamda SSCB sonrası özgürlükler ve demokrasi konularında birçok başarı sağlanmıştı. Özelleştirmenin ve ekonomik yeniden yapılanmanın kamuoyunda ve halkta oluşturduğu kötümser havayı dikkate alan Yeltsin, “liberalizmden uzaklaşmaya başladı ve bu durum Gaydar gibi bazı liberallerin istifasını beraberinde getirdi” (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.684).

I. Çeçen Savaşı'nda (1994-1996) Batılı liderler, "Yeltsin'in beklediği gibi davranmadı" ve bu tavır Yeltsin'in dış politikadaki tavrını da önemli ölçüde etkiledi (Shevtsova,1999, s.200). Böylelikle, ekonomik yapılanmanın getirdiği kötümser hava ve I. Çeçen Savaşı Yeltsin'in politikalarında dönüm noktası oldu. 1994-1995 yıllarında Yeltsin, "Rusya'nın en çok ihtiyaç duyduğu şeylerin normalleşme ve istikrar" olduğunu kuvvetli bir biçimde vurguladı (Riasanovsky ve Steinberg,2016, s.684). Mafatih, özelleştirme durmadı ve 1995-1996 yılları arasındaki ikinci özelleştirme aşaması, "Rus hükümetinin bütçe açığını kapatmak için çok daha güçlü hale gelen şirketlerden kredi almasıyla sonuçlandı(Hosking,2019, s.832). Söz konusu oligarşik yapı, "kredilerinin karşılığında devlete satılan şirketlerin hisselerine çok düşük paralar ödeyerek sahip oldu (Hosking,2019). Aynı zamanda oligarklar, Yeltsin'e siyaseten de destek sağladılar ve karşılığında hükümette üst düzey görevlere getirildiler. Bu oligarklardan biri de Boris Berezovski'ydi (Hosking,2019).

1996'da I. Çeçen Savaşı'nın ve çeşitli ekonomik zorlukların gölgesinde gerçekleştirilen Başkanlık seçimlerinde Yeltsin, Komünist Parti'nin lideri Gennadi Zyuganov'la yarıştı. Seçimlerin ikinci turunda %53,8 oy alan Yeltsin, yeniden Devlet Başkanı seçildi. Yeltsin'in oligarşinin kontrol ettiği medyadan destek alması ve "komünist rövanş" tehlikesi seçimlerdeki başarısına ve düşen popüleritesinin yeniden yükselmesine zemin hazırlamıştır (Lyutikov,2015, s.94). Liberallerle yaşadığı sorunlara rağmen "komünist rövanş" söylemi "Rusya'nın Seçimi" bloğunun Yeltsin'i desteklemesine olanak sağlamıştır (Lyutikov,2015).

SSCB sonrası Rusya'nın siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümü liberal karakterler taşısa da, aslında bu dönemi geçiş ve reformlar dönemi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Reformlar, liberal değerlerin toplumda kök salmasından daha çok Rusya'yı yeni koşullara uyum sağlamaya yönelten bir süreçti. Bu geçiş dönemini Rus liberalizmi, muhafazakârlığı ve neo-çarlık arasındaki simbiyotik ilişki modeli olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, XVIII-XIX. yüzyıl Rus düşüncesine has olan simbiyotik ilişki modeli bu dönemde de geçerliliğini korumuştur. Liberalizm, tıpkı Çar I. Petro'dan sonraki dönemde olduğu gibi, SSCB sonrası da oluşan ideolojik boşluğu tek başına dolduramazdı. Rus düşünce yapısı söz konusu simbiyotik ilişki modelini zaruri yapmaktaydı ve bu zaruret entelektüel ve pratik koalisyonların meydana çıkmasına ön

ayak teşkil etmekteydi. Bu bağlamda post-Sovyet Rusya da bu düşünsel, entelektüel ve pratik eğilimlerden ve koalisyonlardan muaf değildi. Söz konusu düşünsel, entelektüel ve pratik eğilim ve koalisyonlar, Yeltsin sonrası dönemde de geçerliliğini korumaktaydı.

Putin Döneminde Liberalizm

Yeltsin'in başkanlığının son döneminde çeşitli sağlık sorunlarıyla uğraştı. 31 Aralık 1999'da geleneksel yılbaşı konuşmasında istifa etti ve Rusya Anayasası'na göre Başkanlık seçimine kadarki üç aylık sürede Vladimir Vladimiroviç Putin'in vekâleten Başkanlık görevini üstlenmesi hakkında kararı imzaladığını açıkladı. 26 Mart 2000'de yapılan seçimlerde Zyu-ganov'la yarışan Putin, oyların %53,4'nü alarak Rusya Devlet Başkanı seçildi. Bu seçim zaferiyle birlikte Rusya tarihinde yeni bir dönem başlamış oldu.

Putin, iktidarının ilk yıllarında Yeltsin döneminde başlatılan liberal reformları devam ettirdi ve liberal demokratik düzenin geri döndürülemez bir kazanç olduğu düşüncesini benimsedi (Prozorov,2004, s.10). 2000'li yılların başında reformların uygulanması için uygun elverişli ortam vardı. Putin, reformların sürdürülmesi ve Rus ekonomisinin büyümesi bağlamında önemli bir halk desteğine sahipti (Gelman ve Starodubtsev,2014, s.13).

Putin yönetimi, ekonomik liberalleşmeyi önceleyen bir perspektife sahipti. Fakat iç siyasi konularda ve dış politika alanındaki öncelikleri farklıydı. Bu bağlamda yeni yönetimin siyasi çizgisi, devletçi (*gosudarstvenniki*) ve vatansever (*patriyoti*) grupların özlemlerine ve söylemlerine daha yakındı (Malinova,2017, s.14). *Silovikler* (ordu ve istihbarat) ve bu gruba yakın entelektüeller de Putin'e açık bir şekilde sempati duymaktaydılar (Anisimov,2018, s.539). Böylelikle, Putin'in siyasi çizgisi politik anlamda muhafazakâr-paternalist, ekonomik anlamda ise liberal eğilimleri ihtiva eden yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Putin yönetiminin liberal muhafazakâr söylemleri, XIX. yüzyıldaki Rus liberalizminin devamı niteliğindedir.

2000'den itibaren Putin yönetiminin temel amaçlarından biri, Yeltsin döneminde siyasi ve ekonomik hayatta etkin güç haline gelen oligarkları dizginlemektir. Bu çerçevede Putin, oligarkların nüfuzunu sınırlamak için

bir strateji belirledi ve bu stratejiyi Duma aracılığıyla test etme olanağı buldu. Duma'da, kendi "Birleşik Rusya" (*Edinaya Rossiya*) fraksiyonunu oluşturdu ve bu fraksiyon siyasi görevlerde aktif hale gelerek, oligarkların etki alanını zayıflattı (Satarov,2000). Putin'in, 90'larda başlatılan reformları sürdürmesi ve aynı zamanda petrol fiyatlarındaki artış, Rus ekonomisinin durumunu iyileştirdi ve doğal olarak Rus halkının yaşam standartlarını yükseltti (Anisimov,2018, s.544). Anisimov'a göre, bu eğilim 2000'li yılların sonlarına doğru yerini bir dizi belirsizliğe bıraktı ve Putin döneminde ortaya çıkan yeni oligarşik yapı, kamuoyunda ciddi rahatsızlıklar oluşturdu (Anisimov,2018, s.546). Rusya'nın emtia fiyatlarına güçlü bağımlılığı, özellikle 2008'deki ekonomik kriz sırasında belirginleşti. Petrol fiyatları varil başına yaklaşık 40 dolara düştü ve bu durum Rus devlet bütçesinin tamamen revize edilmesini gerektirmekteydi (Krumm,2010, s.11).

II. Çeçen Savaşı'nda (1999-2009) kazanılan başarı Putin'in kamuoyundaki popülaritesinin yeniden artmasına olanak sağladı. Ancak oluşan ekonomik kriz süreci yeni taktiksel hamleleri beraberinde getirmekteydi. Putin dönemi *egemen demokrasi* ve *muhafazakâr modernleşme* kavramlarıyla karakterize edilmekteydi. Kremlin ideologlarından Vladislav Yuryeviç Surkov tarafından 2006'da ileri sürülen *egemen demokrasi* kavramı, Post-Sovyet Rusya'nın modern ulusal ideolojisidir. Bu ideoloji, Rusya'nın anayasal haklarını ve egemenliğini ön plana alarak, demokratik bir topluma doğru ilerici bir hareket girişimidir (Surkov,2006). Bu bağlamda egemen demokrasi ideolojisi, belirli denetim ve denge sistemine dayanan "normal" bir demokrasinin inşasından önceki bir geçiş dönemini karakterize etmektedir (Grachev,2011, s.109).

2008'de ekonomik kriz ortamında Devlet Başkanı seçilen Dmitri Medvedev'in söz konusu kavramlar yerine, liberal ve demokratik değerlere ve kavramlara üstünlük vermesi beklenmekteydi (Krumm,2010, s.18). Rus kamuoyunda ve aynı zamanda uluslararası toplumda Putin, otoriter sert ve uzlaşmaz politikacı olarak tanımlanırken, Medvedev ılımlı ve liberal olarak tanımlanmaktaydı (Aleksyeva,2012, s.65). Medvedev dönemi liberal entelektüellerin reform beklentilerini artırdı. Pavlovsky'e göre, "Medvedev ilericiydi ve Rusya'nın modernleşmeye gereksinimi olduğunu açıkça söylemekteydi. Fakat Medvedev'in politikaları bir anlamda "Putin 2.0" versiyonundan başka bir şey değildi ve bu bağ-

lamda Putin'in ilk yıllarındaki tutumuyla benzerlik göstermekteydi" (Pavlovsky,2010, s.3).

Gerçekten de Medvedev, seçim sürecinde liberal reformları destekleyen bir siyasi profil çizmekteydi. Krasnoyarsk Ekonomik Forumu'nda, Medvedev tarafından ilan edilen liberal reform programı, "ekonomide devletin rolünü azaltmayı ve sosyal yaşamda bireysel sorumluluklarını artırmayı" hedeflemekteydi (Guriyev,2008, s.34). Liberal çevrelerin, Medvedev'in liberal alternatif olduğuna dair beklentileri bu programla daha da artmıştı. Lysenko'ya göre, "kuşkusuz Medvedev, Kremlin'deki tek liberal ve demokrat figürdü" (Lysenko,2007). Minchenko, Medvedev'i "hem siyasette hem de ekonomide liberal görüşlere sahip kişi" olarak tanımlamaktaydı (Minchenko,2007).

Medvedev'in bahsettiği reformların çoğu kâğıt üzerinde kaldı. Özellikle yeni bir ekonomi oluşturmaya yönelik bazı düşünceleri, 2008'de Gürcistan'la savaş ve küresel mali krizin derinleşmesi sonucunda ertelendi. Bununla birlikte Medvedev yönetimi, Skolkovo'daki teknolojik yenilikler merkezinin açılması, uzun süredir görevde bulunan ulusal Cumhuriyetlerin başkanları, vali ve yöneticilerin değiştirilmesi, yolsuzlukla mücadelede mevzuatın oluşturulması ve iş dünyası üzerinde devlet baskısının azaltılması gibi konularda önemli ilerlemeler sağlamıştır (Ria Novosti,2012).

2012'de Putin'in Kremlin'e geri dönmesiyle birlikte, Rusya'da muhafazakâr ve ulusalcı söylem ve eylemler kendini daha açık bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Rus halkının yeniden canlanan ulusal düşünce etrafında bir araya gelmesi pekiştirilmiştir (Trenin,2015, s.4). 2013'de Putin, muhafazakâr değerlerin savunucusu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sayede Rusya'nın "Batı'dan gelen ahlaki normlara ve 'Orta Çağ'ın kaotik karanlığına" direnebileceği düşünülmekteydi.(Byzov,2014, s.8). 2014'de Kırım'ın ilhak edilmesinin ardından Rus toplumunda ve düşünce hayatında ulusalcı ve muhafazakâr söylemler zirve noktasına ulaşmıştır. Böylelikle, "muhafazakâr dönüşüm" Rus seçkinlerinin resmi ideolojisi haline gelmiştir (Polyakov,2015, s.4).

2019'da Putin, *Financial Times*'e verdiği mülakatta, liberalizmin "modasının geçtiğini" ve liberallerin "artık herhangi bir şeyi kimseyi dikte etme" noktasında olmadıklarını belirtmiştir (Barber, Foy ve Barker,2019). Kremlin sözcüsü Dmitri Peskov ise *Mir* televizyonuna verdiği röportaj-

da, Putin'in "doğası gereği mutlak bir liberal olduğunu ve ekonomik yaklaşımlarda veya sosyal politikalarda liberal bir çizgiye sahip olduğunu" ifade etmiştir (Latuhina,2019).

Putin iktidarının ilk yılından itibaren, komünistler, ulusalcılar ve Avrasyacılar tarafından liberal olarak görülmekteydi. Örneğin, Rus Avrasyacılığı'nın önde gelen temsilcilerinden Alesandr Dugin, Putin'in kendileri açısından "güneş", liberaller açısından ise "ay" olarak görüldüğünü vurgulamaktadır (Dugin,2020). Dolayısıyla, Putin döneminde de Rusya siyasi hayatında var olan ikircikli yapı geçerliliğini korumuştur. Putin, kendinden önceki liderler gibi, Rus seçkinlerinin ve kamuoyunun arasında var olan düşünsel transformasyonu ve/veya koalisyonu verimli bir şekilde kullanmıştır. Rus düşünce ve siyasi hayatında her dönem kendine yer bulan liberalizm, Rus seçkinlerinin ve entelektüellerinin aracılığıyla modern Rusya siyasetinde önemli bir çıkış noktası olmayı sürdürmektedir. Günümüz Rusya'sında Batı tarafından "liberal muhalefet" olarak nitelendirilen Aleksey Navalni ve diğer figürlerin ise liberalizmden çok Slavofil veya diğer düşünce akımlarına daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel ve güncel bağlamda Rus liberalizmi, seçkinler ve entelektüeller tarafından kamuoyu ve halka sunulan bir "ilerleme ve denge projeksiyonu" olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Rusya'nın özgün siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısı, Rus liberalizminin gelişimine önemli ölçüde etki sağlamıştır. Bu özgün yapı, liberalizmin Rusya'da farklı bir boyutta kendini tanımlamasına fırsat oluşturmuştur. Liberalizm her ne kadar Avrupa aydınlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışsa da, Rusya'da liberalizm odaklı köklü değişimler söz konusu özgünlükten bağımsız olarak gerçekleşmemiştir. Liberalizm, Çariçe II. Katerina'dan günümüze Rus siyasal hayatında önemli bir entelektüel ve pratik düşünce akımı olmaya devam etmektedir.

Rus liberalizmi aynı zamanda farklı düşünce koalisyonları içerisinde gelişim göstermiştir. II. Katerina döneminden itibaren, liberallerle muhafazakârlar arasındaki fiili koalisyon, Rus siyasal hayatına yön vermiştir. Mamafih, Rus liberalizmi XX. yüzyılın başlarında sosyalist düşünce

akımların yeşermesine de ön ayak teşkil etmiştir. Bu dönemde liberalizmle sosyalizm arasında karşılıklı etkileşim sağlanmıştır.

Hem Yeltsin hem de Putin döneminde Rus liberalizmi liberal teknokratlar aracılığıyla özellikle ekonomik hayatta belirleyici rol oynamışlardır. Rusya'nın özgün yapısı farklı düşünce akımlarının iç içe geçmesini ve etkileşimini zorunlu kılmaktadır. 2014'ten sonra Rus seçkinlerinin muhafazakâr ve ulusalcı vurgularına rağmen, liberalizm Rus siyasal hayatındaki temel konumunu kaybetmemiştir. Bu bağlamda Rus liberalizmi, seçkinler açısından kullanışlı bir entelektüel ve toplumsal düşünce olma vasfını korumaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**Development of Russian Liberalism and Its Position
in Modern Russian Politics**

*

Halit Hamzaoglu
Kafkas University

Russian liberalism is one of the most important trends of intellectual and social thought areas of Russia. Contrary to European liberalism, Russian liberalism appeared in a top-to-down form, and advocated the evolutionary transformation of the political order. With these characteristics, Russian liberalism came to the forefront in crisis periods in the history of Russia, and offered various prescriptions for salvation. The unique condition of Russian thought and social life affected the historical and modern development of Russian liberalism at significant levels. In this respect, Russian liberal intellectuals somehow entered into an intellectual coalition with all political trends, which advocated the evolutionary transformation of the state.

Liberalism came to Russia as disguised in the form of “*enlightened despotism*”. In this context, liberalism had an ideological framework, which was applied in a “top-down” manner, and it took its place and was accepted in the world view of the Russian intelligentsia basically with the Russian Emperors. In Russia, the enlightenment movement that had liberal tendencies showed themselves more strongly in the first half of the 18th Century, in other words, in the “first years of the rule of Catherine II (1762-1796)” than in the period of Tsar Peter I, and emerged as a thought system.

Liberals began to emerge as an active intellectual class in the 19th Century in Russia with the initiatives and support of Katerina II. The class struggle also started to emerge in Russia during this period. Peasant uprisings led by Pugachov in 1774-1775 paved the way for social changes creating new bourgeois relations. Despite the rapid industrialization of Russia in the 18th Century and the transition from feudalism to capitalism in the society, the bourgeoisie did not emerge as a powerful class. The basic reason for this was the leadership of the state in industrializa-

tion. The Russian nobles also played roles in the realization of the industrialization process along with the state.

At the beginning of the 19th century, liberal thoughts expanded its field as a thought system in Russia. In this period, for the first time in Russia, *Decembrists* began to put forward liberal demands to deal with fundamental rights and freedoms at the constitutional level. The issue of the abolition of serfdom was first mentioned in an organized manner by the *Decembrists*. Although the *Decembrists* were doomed to fail in 1825, they still paved the way for intellectual debates in Russian history. The demands of the *Decembrists* had varying impact degrees in opposing sides on the development of liberal, conservative, revolutionary, and radical ideological analysis.

In 1830-1840s, liberalism found a suitable setting, especially in Russian universities. As of 1850s towards 1860s, Russian liberals began to contact large masses not only through universities but also through journals that had a liberal tendency. Classical liberals such as Chicherin, Kavelin, and later Gradovsky appeared on the scene during this period. Russian liberals cared about adapting European liberalism into Russian realities; however, there was no longer any direct borrowing and copying of European liberalism. It is possible to argue that liberal thought, which spread in Russia in 19th and early 20th Centuries, “successfully competed with conservative ideas gaining more supporters for the constitutional monarchy and republican government form”.

During the reign of Alexander II, Russian political life was the scene of conflicts between the right-wing government and the radical and revolutionary leftists where liberals and moderate people were unable to stop the flow of events. Russia performed a series of reforms, often referred to as liberal reforms after the Crimean War. Alexander II acted with a group of honest and talented state staff (i.e. *the tsinovnics*) who internalized the enlightenment movement and who were respected in their circles. As a result of the reforms that had a liberal character, Russia gained experience in prospective reforms. However, the reforms could not prevent the strengthening of internal social conflicts and radical-based fractions. Alexander II believed that liberal reforms would receive support from the educated Russian society.

Russian liberalism almost “changed its skin” At the beginning of the 20th century in which leftist liberals emerged, and gained the trust of the people quickly. Liberalism became the activity field of intellectuals, professional economists, historians, and lawyers. In this way, Russian liberalism changed from a noble and *Zemstvo* liberalism to a truly “intellectual” liberalism. The political program of liberalism also changed. The issue of changing the political system in Russia radically replaced *Zemstvo* and local issues.

Following the USSR, although the political, economic, and social transformation of Russia had a liberal characteristic, it will be more accurate to define this period as a transition and reform period. The reforms were a process that led Russia to adapt to the new conditions instead of rooting the liberal values within the society. It is possible to define this transition period as a model of the symbiotic relation between Russian liberalism, conservatism, and neo-tsarism.

The hesitant structure, which existed in the Russian political life during the Putin period, has preserved its validity. Like his predecessors, Putin used the intellectual transformation and/or coalition between the Russian elite and public opinion effectively. Liberalism, which has always found a place in Russian thought and political life, continues to be an important initial point in modern Russian politics with the Russian elite and intellectuals.

The unique political, economic, cultural and, social structure of Russia has had important effects on the development of Russian liberalism. In Russia, this unique structure created an opportunity for liberalism to define itself with a different aspect. Although liberalism emerged as a result of the European enlightenment, fundamental liberalism-oriented changes in Russia did not occur independently of the aforementioned originality. Liberalism has continued to be an important intellectual and practical current of thought in Russian political life from Czarina Katerina II to our present time. In this respect, Russian liberalism remains a useful intellectual and social thought for the elite.

Kaynakça / References

- Abramov, M.(1997). *Neokonchennaya Simfoniya Russkogo Liberalizma, ili Vozvrasheniya Belogo Parahoda, Opit Russkogo Liberalizma Antologiya*. Moskova: Kanon Yay.
- Alekseyeva, A. (2012). Politicheskiye portreti V.V. Putina i D.A.Medvedeva (po materiyale sovremennoy pressi i assotsiativnogo ekspermenta). *Politicheskaya lingvistik*, 3(41), 64-80.
- Anisimov, E. (2018). *İstoriya Rossiyi, ot Ryurika do Putina*, Sankt Petersburg, Piter Yay.
- Barber, L. Foy, H. ve Barker, A. (2019). Vladimir Putin says liberalism has “become obsolete”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/670039ec-98f3-11e9-9573-ee5cbb98ed36> adresinden erişildi. 24.01.2021
- Bayura, A. (2012). *Finansovaya reforma 1862-1863* gg. Bankayuski Vesnik, 66-69.
- Byzov, L. (2014). Novoye konservativnoye bolshinstvo kak sotsiyalno-politicheskiy fenomen. *Mir Rosssiyi*, 4, 6-34.
- Chijkov, S. (2010). Çiçerin i ideologiya ruskogo liberalizma. *Orientiri*, 6, 76-92.
- Dovnar, T. (2010) Sudebnaya Reforma 1864. *Belarusskaya Yuridicheskaya Entsiklopediya*, 3, 603-606.
- Dugin, A. (2020). Est nash “solnetsniy” Putin, evraziyskiy, i ih “lunniy” Putin, liberalov, *Business gazeta*, <https://www.business-gazeta.ru/article/493038> adresinden erişildi. 24.01.2021
- Evlampiyev, İ. and Kupriyanov,V. (2016). Teleologiya protiv mechanitsizma: dve formi ponimaniya obshestvo i gosudarstva v russkom liberalizma, *Jurnal Filosofskiyey Nauki*, 8, 124-137.
- Gaydar, E.(1997). *Gosudarstvo i Evoluyutsiya Dni Porajeniya i Pobed*. Moskova: Evraziya Yay.
- Gelman V. ve Starodubtsev, A. (2014). *Vozmojnosti i ogranicheniya avtoritarnoy modernizatsyi: Rossiyskiye reformi 2000-x godov*. Evropeyskiy Universitet, Sankt-Petersburg: M-Chentr Yay.
- Gelman, V. (2019). *“Liberali” versus “demokrati”*: ideyniye traektoriya post-sovetskoy transformatsiyii v Rossiyi. Evropeyskiy Universitet, Sankt-Petersburg: M-Chentr Yay.

- Gerasimov, G. (2009). Gaydar i ego reformi, Ekspert, https://expert.ru/2009/12/17/reformy_gaidara/ adresinden erişildi. 30.01.2021
- Grachev, N. (2011). Suverennaya demokratiya: Sotsiyalno-filosofskiy vzglyad. *Vlasty*, 2, 106-109.
- Greenfeld, L. (2017). *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri* (A.Yılmaz, Çev.). İstanbul: Alfa Yay.
- Guriyev, S. (2008). *Neponyatniy Medvedev*. Forbes Russia.
- Gutorov, V. and Gulyak, İ. (2002). A.D. Gradovskiy –ucheniy i sotsiyalno-politicheskiy myslitel. *Jurnal Sotsiyologiyi i sotsiyalniy antropologiyi*, 5(3), 19-57.
- Hosking, G. (2019). *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21.Yüzyıla*. (K.Acar, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- İvannikov, İ. (2014). Liberalniye teorii gosudarstvo i prava v Rossiya XIX veka. *Vestnik Yuridicheskogo Fakulteta Yujnogo Federalnogo Universiteta*, 2(2), 24-28.
- İvanov, E. (2001). Nauchnaya Kulturnaya Jizn. *Pskov*, 15, 211-217.
- Kachanovsky, İ.(1995). Budushee liberalnoy demokratiyi v Rossiya. *Obshchestvenniye Nauki i Sovremennosti*, 2, 52-56.
- Kachva, L. (2002). *Rossiya v 90-e godi*. Moskova: Tvoya İstoriya serisi.
- Kantor, V. (2010). Petr Struve: Velikaya Rossiya, ili Utopiya, tak ne stavshaya realnostyu. *Vestnik Russkoy Xristianskoy Gumanitarnoy Akademiyi*, 11(4), 18-42.
- Kiyanskaya, O. (2017). Dekabristi v otechestvennoy istoriyi i istoriografiyi: polemicheskiye zametki. *Rossiya i sovremenniy mir*, 2(95), 42-56.
- Kochukova, O. (2001). K.D. Kavelin kak predstavitel russkogo liberalizma v otechestvennoy i zarubejnoy istoriyografiyi. *İstoriyograficheskiy sbornik*, 19, 28-40.
- Kokorev, A. (2003). B.N. Çiçerin o reformirovaniyi rossiyskogo obshestvo. *Vestnik TGU*, 4(32), 11-16.
- Kondakov, Y. (2005). *Liberalnoye i Konservativnoye Napravleniya v Religioznh Dvijeniyah v Rossiya Pervoy Chetverti XIX veka*. Sankt-Petersburg: RGPU Yay.
- Konnikov, G. (2018). Rossiya i liberalizm-nesovmestimiy dokazano istoriey, *Gorod 812 Peterburgskiy Jurnal*. <https://gorod-812.ru/rossiya-liberalizm-nesovmestimiy-dokazano-istoriey/> adresinden erişildi. 30.01.2021

- Konovalenkova, T. (2011). *Sudebnaya Reforma 1864 g. kak faktor modernizatsyi sudebnoy sistemi Rossiyskoy İmperiyi*. Krasnoyarsk: Sibirskiy Federalniy Universitet Yay.
- Konovalov, A. Jurtova, A. and Kandrokova, F. (2020). Kontseptualniye osnovi russkogo i evropeyskogo liberalizma vtoroy poloviny XIX v. v sravnitelnoy perspektive. *Tambov Gramota*, 13(5), 82-87.
- Kozlova, O. (2011). Rossiya i Evropa v diskusiyii rossiyskih liberalov XIX veka. *Tambov Gramota*, 4(10), 67-71.
- Krumm, R. (2010) Faktor Medvedeva, Friedrich Ebert Stiftung, Moskova, 1-22.
- Kudryashev, V. (2011). Rossiyskiye liberali XIX veka o vzaimodeystviyi natsiyonalnogo i obshechelovecheskogo v istoricheskom progresse. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4(16), 44-49.
- Latuhina, K. (2019). Peskov: Putin-gorazdo bolshiy liberal, nejeli nazivniye liberali, Rossiyskaya gazeta. <https://rg.ru/2016/12/21/peskov-putin-gorazdo-bolshij-liberal-nezheli-nazyvnye-liberaly.html> adresinden erişildi. 30.01.2021
- Leontiyeva, O. (2012). *İntelektualnaya istoriya Rossii XIX- nachala XX*. Samara: İzdatelstvo Samarskiy Universitet.
- Leontovich, V. (1980). *İstoriya Liberalizma v Rossii 1762-1914*. Paris: Ymca-Press.
- Lysenko, V. (2007). Putin poluchit vse chto zahocety, politologi o Dmitri Medvedeve, https://www.gazeta.ru/politics/2007/12/10_a_2411943.shtml adresinden erişildi. 30.01.2021
- Lyutikov, M. (2015). Vibori Prezidenta RF 1996 goda v memuarnoy literatüre. *İzvestiya SPbGETU Leti*, 3, 93-99.
- Maksimov, Y. ve Maksimova, E. (2012). Printsip edinstva kassi v sisteme upravleniya budjetnyimi sredstvami pri osushestvleniyi finansovoy reformi v Rossii 1860-x-1870-x gg. *Leningradskiy Yuridicheskiy Jurnal*, 1, 135-142.
- Malinova, O. (2017). Konstruirovaniye "liberalizma" v postsovetsoy Rossii. *Politiya*, 1(84), 6-28.
- Minchenko, E. (2007). Putin poluchit vse chto zahocety, politologi o Dmitri Medvedeve, https://www.gazeta.ru/politics/2007/12/10_a_2411943.shtml adresinden erişildi. 03.02.2021
- Moryakov, V. (2010). Ekaterina II-prosvetitel ili konservator? *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, 3, 9-26.

- Novikova, L. ve Sizemskaya, İ. (1993) İdeyniye istoki ruskogo liberalizma. *Obshestvenniye Nauki i Sovremennosti*, 3, 124-135.
- Panov, V. (2018). Zemskiy konstitutsiyonalizm v Rossii (vtoroya polovina XIX-nachalo XX vv.). *İnteraktivnaya Nauka*, 4(26), 20-25.
- Pavlovsky, G. (2010). *Tri yubileya i vlasty-yubilyar*. Mirovoy Politicheskii Forum: Yaroslavl, 1-3.
- Plyashenko, T. (2015). Konservativniy liberalizm o poreformennoy Rossii: Istoriya odnoy neudachi. *Tetradi po konservatizmu*, 4, 121-129.
- Polyakov, L. (2015). Konservatizm v Rossii: Polittehnologicheskii simul-yakr ili istoricheskii vibor? *Russie.Net.Visions*, 90, 4-15.
- Pridvorov, N. and Larina, E. (2010). Gorbachevskiye reformi i liberalniye pravoviye ideyi. *Leningradskiy Yuridicheskii Jurnal*, 1, 130-141.
- Prozorov, S. (2004). Russian Conservatism in the Putin Presidency, Danish Institute for International Studies. *Working Paper*, 20, 2-69.
- Pustarnakov, V. (2018). Legalniy Marksizm, Novaya Filosofskaya Entsiklopediya, Elektronnaya Biblioteka. <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH44341b13953d03cc43a844> adresinden erişildi. 03.02.2021
- Ria Novosti. (2012). Medvedev: Ot liberalnogo prezidenta k konservativnomu primyeru. <https://ria.ru/20120508/644181041.html> adresinden erişildi. 24.01.2021
- Riasanovsky, N. and Steinberg, M. (2016). Rusya Tarihi (F. Dereli, Çev.), *Başlangıçtan Günümüze*. İstanbul: İnkilap Yay.
- Salnikov, E. (2008). Pseudoliberalizm "prosveshennogo absolyutizma" Ekaterini II i protoliberalniye ideyi russkih prosvetiteley. *İzvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im A.İ. Gertse-na*, 24(55), 277-282.
- Satarov, G. (2000). Chto budet s oligarhami, Kommersant, <https://www.kommersant.ru/doc/16652> adresinden erişildi. 24.01.2021
- Shevtsova, L. (1999). *Rejim Borisa Eltsina*. Moskova: Chentr Karnegi Yay.
- Shneyder, K. (2017). Liberalizm v Rossii: Istoriya vozniknoveniya otechestvennoy liberalnoy traditsiyi. *Vestnik Permskogo Universiteta*, 3(38), 64-71.
- Shutov, A. (2015). Zemstvo i konstitutsiyonalizm. *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriya Politicheskije Nauki*, 6, 7-16.
- Sogrin, V. (1997). *Liberalizm v Rossii: peripetiyi i perspektivi*. Moskova: Magistr Yay.

- Sokolov, D. (2012). Osebennosti ideologiyi russkih liberalnih natsiyonalistov vtoroy polovini XIX veka. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4(20), 130-132.
- Solovyev, K. (2014). Osebennosti liberalizma v Rossii, *Post Nauka*, <https://postnauka.ru/faq/33822> adresinden erişildi. 25.01.2021
- Stolyarov, N. (2018). Liberalniye reformi Aleksandra II i sovremennosti. *Vestnik RUDN Seriya Gosudarstvennoye i Munitsipalnoye Upravleniya*, 5(4), 433-443.
- Surkov, V. (2006). Natsiyonalizatsiya Budushego, *Ekspert*, (3), https://expert.ru/expert/2006/43/nacionalizaciya_buduschego/ adresinden erişildi. 30.01.2021
- Timohina, D. (2017). *Sankt-Peterburgskaya Organizatsiya Konstitutsiyonno-Demokraticheskoy Partii v 1905-1917 gg.* Sankt-Petersburg: Sankt-Peterburgskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Trenin, D. (2015). *Rossiya porvala s odnopolyarnoy sistemoy: pobuditelnye motivi politika Putina.* Moskova: Moskovskiy Chentr Karnegi.
- Troçki, L. (1927). *Nasha Pervaya Revolutsiya, Sochineniya.* Moskova-Leningrad: Gosizdat yay.
- Vasilyeva, E. (2011). A.İ. Gertsen i N.P. Ogarev o dekabristah, *Aktualniye problemi istoricheskoy issledovaniy: v zglyad molodih uchenih, Konferentsiya*, 67-73.
- Vernadsky, G. (2015). *Rusya tarihi.* (D.Mızrak ve E.Mızrak, Çev.). İstanbul: Selenge yay.
- Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi, Aydınlanmadan Marksizme.* İstanbul: İletişim Yay.
- Yegorov, A. (2009). Mojno li nazvat Kadetov liberalami? (ob odnoy tendentsiyi sovremennoy istoriografii), *Diskusiyonniy Klub*, <http://ecsocman.hse.ru/data/2013/07/04/1251229818/23.pdf> adresinden erişildi. 30.01.2021
- Zagarnov, A. (2009). Sudebnaya reforma 1864 g. i kapitalisticheskaya modernizatsiyi Rossiyskoy İmperiyi. *Pratsi gistarichnaga fakultetya BDU*, 4, 235-241.
- Zolotarev, S. and Zolotareva, T (2018). Vozniknoveniye i razvitiya liberalizma v Rossii. *Nauchnie Vedomosty*, 45(3), 573-580.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Hamzaoğlu, H. (2021). Rus Liberalizminin gelişimi ve modern Rusya siyasetindeki konumu. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5840-5875. DOI: 10.26466/opus.898933.

Kendini Sabote Etmenin Yakın Kişilerarası İlişkiler Açısından Ele Alınması

DOI: 10.26466/opus.893279

*

Ayşegül Sayan Karahan*

* Dr, Türkiye Adalet Akademisi, Ankara/ Türkiye

E-Posta: pskaysegulsayan@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-5580-0617](https://orcid.org/0000-0002-5580-0617)

Öz

Bu literatür incelemesi, kendini sabote etme kavramının yakın kişiler arası ilişkiler açısından ele alınması hakkında bilgileri sunmaktadır. Kendini sabote etme kavramı; akademik başarı ve performans gibi alanlarda çalışılmış olsa da yakın kişiler arası ilişkiler alanında sınırlı olarak ele alındığı ve bu alanda bir boşluk olduğu görülmüştür. Bireylerin olası bir başarısızlık sonucu öngördükleri durumlarda bu sonuca yol açacak davranış ve stratejileri kullanmaları anlamına gelen kendini sabote etme kavramının işlevleri ve özellikleri hakkında kuramsal açıklamalar gözden geçirilmiştir. Ulaşılabilen ve yakın kişiler arası ilişkiler ile ilişkili araştırmalar özetlenmiştir. Yakın kişiler arası ilişkilerde kendini sabote etmenin nedenleri, süreçleri ve etkileri vurgulanarak korku, kendine ve ilişkiye güven ve iletişim becerileri açısından tartışılmıştır. Bireylerin yakın kişiler arası ilişkilerde kendini sabote etmesine yönelik olarak bu gereksinime neden olan etkenlere ve bu stratejileri kullanmanın sonuçlarına ilişkin önerilerde bulunulmuştur. Yakın kişiler arası ilişkilerde kendini sabote etme kavramının ele alınmasına ilişkin daha ileri nitel ve nicel araştırmalarla ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kendini Sabote Etme, Yakın İlişkiler, Kendini Engelleme.

Consideration of Self-Sabotage Regarding Close Relationships

*

Abstract

This literature review provides information about self-handicapping in terms of close interpersonal relationships. Although self-handicapping has been studied in fields such as academic achievement and performance, it has been observed that there is limited research in the field of close interpersonal relations and there is a gap in this area. The theoretical explanations regarding the functions and characteristics of self-handicapping, which means that individuals utilize some behaviors and strategies that will lead to a failure in situations they anticipate as a result, have been reviewed, The literature which are accessible and related to close interpersonal relationships are summarized. The reasons, processes and effects of self-handicapping in close interpersonal relationships are emphasized and discussed in terms of fear, self-reliance, reliance to relationship and communication skills. Suggestions about the factors that cause this need and the consequences of using these strategies, were made. Suggestions for further qualitative and quantitative research were presented.

Keywords: *Self-Sabotage, Close Relationships, Self-Blocking.*

Giriş

Baumesister ve Leary (1995) insanların kalıcı, olumlu ve anlamlı kişiler arası ilişkiler geliştirmek ve sürdürmek için yaygın bir güdüye sahip olduklarını ileri sürmüştür. Toplumsal bağlar geliştirme gereksinimi güçlü olduğu gibi bu bağların yokluğu ya da kaybı da etkilidir. Yakın kişiler arası ilişkiler kendiliğinden oluşmamakta, çekimden doğan duygu ve davranışların bir sonucu olarak, elde etme evresi sonucunda geliştirilmektedir. Bireyler için diğerleri ile bağlantılı olmak yeterli değildir, buna ek olarak bu bağlantıyı sürdürme beklentisi de bulunmaktadır. İlişkiyi sürdürme hem devam etmeyi hem de kararlı olmayı ve ilişkinin iyi işler durumda olmasını kapsamaktadır. Yakın kişiler arası ilişkilerin sürdürülmesi ilişkisel çabayı ve ilişkiyi sürdürme stratejilerini gerektirmektedir. İletişim ilişkilerin temelini oluşturmakta ve ilişki kuralları geliştirilmektedir. İlişkinin niteliği ya da kalitesine bağlı olarak ilişki doyumu farklılık göstermektedir. Kişisel katılım, duygusal bağlanma ve sürekli etkileşim içeren yakın ilişkiler bireyler için hem mutluluk hem de kaygı kaynağı olabilmektedir. İlişkinin tarafları arasında özgül davranışlar, davranış normları, kişiler eğilimler, farklılıkları ele alma gibi nedenlerle yıkıcı ya da yapıcı çatışmalar yaşanabilmekte, bu çatışmaların sıklığı ve nasıl ele alındığı farklılık gösterebilmektedir. Yakın ilişkilerde gücün kullanımına bağlı olarak farklı türlerde şiddet içeren deneyimler yaşanabilmektedir. Yakın kişiler arası ilişkiler çeşitli nedenlerle bozulabilmekte, çözülebilmekte ve sona erebilmektedir (Dönmez, 2009)

Yakın kişiler arası ilişkilerin çekim, elde etme, sürdürme, durum ve çatışmaları ele alma, bozulma ve sona erme aşamalarında ilişkinin taraflarının nasıl hissettiklerinin, düşündüklerinin ve davrandıklarının ilişkinin hem istikrarı hem de kalitesi açısından etkili olabileceği görülmektedir. Bu bağlamda ilişkinin taraflarının bekledikleri olumsuz sonuçları elde etme olasılığını artıracak şekilde davranma eğilimi şeklinde tanımlanabilecek olan kendini sabote etmeyi yakın kişiler arası ilişkilerde sergilemeleri ilişki istikrarı ve kalitesiyle ilişkili olarak düşünülebilir. Kendini sabote etme, bireylerin kapasite ya da potansiyellerine uyumlu sonuçlar elde etmelerini ve dolayısıyla motivasyon ve doyum düzeylerini olumsuz etkileyen bir eğilim olarak tarif

edilmektedir. Dolayısıyla akademik ve mesleki açıdan literatürde ele alınmış olan kendini sabote etmenin kişiler arası ilişkiler açısından da ele alınıp alınmadığı merak edilmiştir. Kendini sabote etmenin yakın kişiler arası ilişkilerle ilişkili olarak ele alındığı bu derleme çalışmasının öncelikle bu ilişkiye dikkat çekmesi beklenmektedir.

Kendini sabote etmenin bireyin kendisini engelleme etkisine ek olarak, yakın kişilerarası ilişkiler bireylerin yaşamında merkezi ve önemli bir yere sahiptir (Dönmez, 2009). Yakın kişilerarası ilişkiler bireylerin yaşamlarını anlamlandırmalarında ve yakınlık, sevgi, bağlantıda olma gibi temel sosyal ve duygusal gereksinimlerini karşılamada belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin yaşamlarını anlamlandırma ve yakınlık, sevgi, bağlantıda olma gibi temel sosyal ve duygusal gereksinimlerini karşılama alanı olan yakın kişilerarası ilişkilerinde elde edebilecekleri sonuçları daha olumsuz hale getirebilme eğilimlerinin anlaşılmasının ve üzerinde çalışılmasının önemli olduğu düşünülmüştür.

Kendini sabote etmenin ve yakın kişiler arası ilişkilerin önemi ve etkilerine rağmen, kendini sabote etmenin yakın kişiler arası ilişkiler çalışmaları kapsamında ele alındığı yurt dışı ve yurt içi sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmış ve bu alanda bir boşluk olduğu görülmüştür. Kendini sabote etmenin yakın kişiler arası ilişkiler alanı kapsamında da ele alınabilecek önemli bir kavram olabileceği düşünülmüştür. Yakın kişiler arası ilişkiler içindeki bireylerin kendini sabote etmeye ilişkin özellikleri ile bu özelliklerin bireyler, bireylerin oluşturduğu ilişkiler, ilişkilerinde çözmeleri gereken problem durumları ve güçlü yönleri açısından nasıl ele alınabileceğine ilişkin bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Sağlıklı yakın kişilerarası ilişkiler geliştirmek yaşam doyumunu açısından önemli bir alanı oluşturmaktadır. Yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etme sağlıklı yakın kişilerarası ilişkileri hem kurabilme hem de sürdürebilme açısından bireyleri etkileyebilecek, böylelikle yaşam doyumuna yansiyabilecek önemli bir alan olarak ele alınabilmektedir. Romantik kendini sabote etme hem bireysel, hem yakın kişilerarası ilişki içinde olunan diğer bireyleri de ilgilendirdiğinden ilişkiyel, hem de yakın kişilerarası ilişkilerin evliliğe dönüşebilmesi dolayısıyla aile birliğinin kurulması ya da sürdürülmesi açısından toplumsal etkilere sahip olabilmektedir. Kendini sabote etme kavramının yakın kişiler arası ilişkiler alanında ele alınmasının bu kavramın bireyler ve aralarındaki

ilişki dinamikleri üzerindeki etkileri ve sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi açısından katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

Kendini sabote etme kısa vadede bireyin kendini koruma amacına hizmet ediyor olsa da uzun vadede kronik hale gelerek kişilik özelliğine dönüşebilmekte ve böylelikle yaygın olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Abacı ve Akın, 2011; Hendrix ve Hirt, 2009; Martin, Richardson, Bergen, Roeger ve Allison, 2005). Bir diğer deyişle, birey farklı yakın kişilerarası ilişkilerde benzer bir kendini sabote etme eğilimi sergilediğinde ve bu nedenle tekrarlayan biçimde olumsuz sonuçlarla karşılaştığında yakın kişilerarası ilişkilere yönelik inancını kaybedebilmekte ya da kendisiyle ilgili bir sorun olduğunu düşünebilmektedir. Bireyler yakın kişilerarası ilişkiler alanında yaşadıkları bu tür deneyimler nedeniyle psikolojik danışmaya başvurabilmektedir. Kendini sabote etmenin yakın kişilerarası ilişkiler alanındaki yansımalarına yönelik geliştirilecek bir anlayışın bu alandaki terapötik çalışma ve uygulamaların etkililiğini artırmaya yönelik hizmet edebileceği düşünülmüştür.

Romantik kendini sabote etme konusunda klinik uygulamalara ek olarak akademik çalışmalara da gereksinim olduğu literatür taraması ile görülmektedir. Daha ileri araştırmalar ile yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etmeye ilişkin bir ölçme aracının geliştirilmesi veya uyarlanması, bir modelin geliştirilmesi ve test edilmesi, bireysel veya grupla iyileştirici ve geliştirici uygulamaların etkililiğinin sağlanması gereksinimi açısından bu derlemenin yol gösterici olabileceği düşünülmüştür.

Kuramsal Çerçeve

Literatür incelendiğinde kendini sabote etme kavramının kendini sabotaj, kendini engelleme gibi farklı şekillerde ifadelerine rastlanmaktadır. Literatürde kendini sabote etme kavramının çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir (Hirt, McCrea ve Boris, 2003; Leary ve Shepperd, 1986; Sarıçalı, 2014; Smith, Snyder ve Perkins, 1983; Tannenbaum, 2007; Tice, 1991). Yapılan tanımların ortak yönlerine bakıldığında kendini sabote etme; başarısız olma, yetersiz olma, saygınlığı ya da öz saygıyı kaybetme sonucunun beklendiği durumlarda bu olası sonuç için

kendini haklı gösterecek dışsal yüklemeler, makul dışsal nedenler, bahneler ya da engeller oluşturma stratejisi olarak ifade edilebilmektedir.

Kendini sabotaj teriminin ortaya çıkmasına Festinger'in (1957) bilişsel uyumsuzluk kuramı ve Kelley'in (1973) yükleme teorisi gibi kuramsal açıklamalar zemin hazırlamıştır. Bilişsel uyumsuzluk kuramı (aktaran, Sertel, 2019), tutumlar ya da davranış-tutum arasında bir çelişki algılanması durumunda bireylerin bu uyumsuzluğu gidermeye ve uyum durumunu sağlamaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu bağlamda ele alındığında birey, olumsuz sonuçlanma olasılığının daha fazla olduğunu düşündüğü durumlarda, bu bilişsel uyumsuzluğun üstesinden kendini engelleme stratejileri ile gelebilmektedir. Bir diğer deyişle, başarısızlık sonucunun ortaya çıkmasına yol açacak davranışları ortaya koymaktadır. Yükleme teorisine (aktaran, Albayrak, 2019) göre ise bireylerin nasıl bir performans sergileyeceklerini kavramsallaştırma eğilimlerinde olumlu sonuçları iç ve olumsuz sonuçları dış etkenlere bağlama ve kendilerini başarılı göstermeye yönelik bir çaba içinde oldukları ileri sürülmektedir (Berglas ve Jones, 1978). Bireyler başarısızlığı dışsal etkenlere bağlayabilmek için kendi kendilerine engeller oluşturma ve böylece, başarısız olması durumunda üstleneceği bireysel sorumluluğu azaltma, yetersizliğini teşhis etmekten kaçınma ve başarı durumunda duyulacak tatmini ise artırma yoluna gitmektedirler. (Jones ve Berglas, 1978; Leary ve Shepperd, 1986).

Kendini sabote etme, bireyin erken gelişim dönemlerinden itibaren kendisiyle ve başarıyla ilişkili olumsuz düşünme biçimleriyle ilişkilidir (Kearns, Forbes, Gardiner ve Marshall, 2008; Stewart ve De George Walker, 2014; Warner ve Moore, 2004). Bireylerin performanslarını önemsedikleri, başarısızlık olasılığı olan, başarı olasılıklarından şüphe ettikleri, başarısızlığın geçerli ve haklı görülebilecek başka bir sebebi olmadığı durumlarda ve benliklerini koruma amacına yönelik olarak kendilerini sabote etme davranışları sergiledikleri belirtilmektedir (Albayrak, 2019; Berglas ve Jones, 1978; Coşar, 2012; McCrea ve Hirt, 2001; Rhodewalt ve Vohs, 2005; Zuckerman, Kieffer ve Knee, 1998).

Kendini sabote eden bireyler, olası başarısızlık durumunda benliklerini korumak amacıyla, hazırlanmak yerine performanslarını düşürebilecek elverişsiz şartları kendileri oldukça dikkatli biçimde oluşturmaktadırlar (Akin, Abacı ve Akin, 2011). Bu durum pygmalion

etkisi ya da olumsuz kendini gerçekleştiren kehanet kavramları ile de açıklanabilmektedir. Böylece, birey elde edeceği olumsuz sonucu, stratejiler kullanarak önceden hazırlamaktadır (Hendrix ve Hirt, 2009).

Bireyin benliğini koruyabilmek ve başarısızlıkları ile yüzleşmekten kaçınmak için kullandığı bu strateji zamanla bireyin süreklilik gösteren bir davranış biçimi ya da kişilik özelliği haline gelebilmekte, problemlerin gerçekçi şekilde değerlendirilmesini engellemekte, bireyin başarısızlık olasılığını yükseltmekte ve böylece bireye zarar vermektedir (Abacı ve Akın, 2011; Hendrix ve Hirt, 2009; Martin, Richardson, Bergen, Roeger ve Allison, 2005).

Kendini sabote eden bireyler çoğunlukla başarısızlık öncesinde çok çaba sarf etmektense daha az performans göstermeyi seçmektedir. Başarılı sonuç elde etmeyi engelleyecek durumları performanstan önce veya performans esnasında oluşturmaktadır (Baumgardner ve Levy, 1988). Literatür incelendiğinde; davranışsal kendini sabotaj (behavioral self-handicapping) ve sözlü/öz bildirimli kendini sabotaj (claimed/self-reported self-handicapping) olmak üzere iki çeşit kendini sabote etme stratejisinden söz edildiği görülmektedir. Sözlü kendini sabotaj, performans öncesi çeşitli psikolojik belirtilerin sözel olarak ifade edilmesi ve mazeretler ileri sürülmesi gibi örtük ve pasif eylemleri içermektedir. Davranışsal kendini sabotaj ise erteleme, fırsatları değerlendirmeme, yeterli çaba harcamama, farklı konularla uğraşma, kadercilik, fiziksel belirtiler gösterme, kapasitesinin üstünde yüklenme, alkol-madde kullanımı gibi performansı etkileyebilecek daha aktif ve açık eylemlerde bulunmaktadır (Higgins, 1990; Hendrix ve Hirt, 2009; Kearns ve diğerleri, 2008; Leary ve Shepperd, 1986; Tucker, Sobel ve Vuchinich, 1981).

Literatür Taraması

Kendini sabotaj eğilimi literatürde sıklıkla akademik başarı ile ilişkilendirilmekte, öğrencilerden oluşan örneklemeler üzerinde çok sayıda araştırma gerçekleştirilmektedir (Chemers, Hu ve Garcia, 2001; Hirt, 1991; Lane, Lane ve Kyprianou, 2004; Lent, Brown ve Larkin, 1986; Marsh ve O'Mara, 2008; Multon, Brown ve Lent, 1991; Urdan, 2004; Zuckerman ve diğerleri, 1998)

Kendini sabotaj davranışı ile hata yapmaktan, başarısız olmaktan korkma (Elliot ve Church, 2003; Elliot ve Thrash, 2004), kaygı (Abacı ve Akin, 2011), endişe (Sahranç, 2011), kaygı duyarlılığı (Kalyon, Dadandı ve Yazıcı, 2016), sosyal anksiyete (Schlenker ve Leary, 1982, Coudevylle, Martin-Ginis ve Famose, 2011), mükemmeliyetçilik (Kearns ve diğerleri, 2008; Sertel, 2019) arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunduğu bildirilmektedir.

Düşük benlik saygısına sahip kişilerin kendilerini daha çok engelledikleri (Elmas ve Aşçı, 2017; Martin ve Brawley, 2002; McCrea ve Hirt, 2001; Thomas ve Gadbois, 2007), düşük öz yeterlilik algısının da kendini sabotaj eğilimini arttırdığı yönünde araştırma sonuçları mevcuttur (Stewart ve GeorgeWalker, 2014). Kendini yeterli bulmayan, öz saygısı ve öz-yeterlik algısı düşük olan kişilerin kendilerini daha fazla engellediği bildirilmektedir (Üzbe ve Bacanlı, 2015). Ayrıca dışsal yönelim kendini engellemeyle ilişkili bulunmaktadır (Akça, 2012; Stewart ve Walker, 2014).

Kendini engelleyen bireylerin daha olumsuz hissettikleri ve yaşam tatminlerinin daha az olduğu bildirilmektedir (Christopher, Lasane, Troisi ve Park, 2007; Zuckerman ve Tsai, 2005). Bu açıdan, kendini engelleyenlerin daha düşük sağlık ve iyilik halinde olduğu bildirilmektedir (Maata, Statin ve Nurmi, 2002).

Hangi özelliklere sahip bireylerin kendini sabotaj stratejilerini daha çok kullandığını belirlemeye yönelik yürütülen araştırma bulgularına göre; güçlükle mücadele konusunda gücüne ve kaynaklarına güven duyan (Berglas ve Jones, 1978), sosyal desteği olan, sosyal olarak aktif olan ve etkili iletişim kurabilen (Büyükgöze ve Gün, 2015) bireylerin bu tür stratejilere daha az gereksinim duyduğu bildirilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Kendini sabote etme ile ilgili kuramsal açıklamalar ve literatür incelendiğinde; olası olumsuz sonuç beklentisi durumunda, söz konusu sonuç için haklı ve makul açıklamaları sağlayacak şekilde sözlü ya da davranışsal olarak kendini engelleme olarak tanımlanabileceği, başlangıçta kendini koruma amacına hizmet ediyor gözükse de bireylerin hem karşılaşacakları sonuçlar hem de kendileriyle ilgili algı ve

değerlendirmeleri açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği, bu tür eğilimleri daha çok sergileyenlerin daha yüksek düzeyde kaygı ve daha düşük düzeyde benlik saygısı ile öz yeterlik algısına sahip olduğu, sosyal becerilerin bu tür bir eğilime gereksinimi azalttığı görülmektedir.

Kendini sabote etme eğilimi akademik, mesleki ya da performans durumlarında görülebileceği gibi bireylerin hayatında merkezi ve önemli bir yere sahip olan yakın kişilerarası ilişkilerde de ortaya çıkabilmektedir. Kendini koruma amacına hizmet ettiği ve kaygıyla ilişkili olduğu bildirilen bu eğilimin, bireyler için incinebilirliğin yüksek olduğu yakın kişilerarası ilişkilere nasıl yansıdığına ilişkin literatürün sınırlı olduğu görülmüştür.

Yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etme ya da bir diğer deyişle romantik kendini sabotaj; ilişkide başarıyı engelleme veya çaba göstermeyerek ilişkide başarısızlığı haklı göstermek için kendine zarar veren davranış örüntüleri olarak tanımlanmaktadır. Neden bazı bireylerin romantik ilişkilerde kendini sabote eden bir döngüde takılıp kaldığına ilişkin sınırlı bulgular bulunmaktadır. Peel, McBrain, Caltabiano ve Buck (2019) tarafından yürütülen nitel bir araştırmada ilişki danışmanlığı alanında çalışan psikologlar ve başarısız ilişkiler yaşamış katılımcılardan romantik sabotaj davranışlarını tarif etmeleri istenmiştir. Katılımcılar tarafından tanımlanan kendini sabote etme davranışları repertuarı 12 ana temada ele alınmıştır. Bu ana temalar; partnere saldırı (örn; eleştiri ve iletişim becerileri eksikliği), partneri takip (örn; yapışkanlık), partnerin geri çekilmesi (örn; engelleme), savunmacılık, aşağılama, benlik saygısı, kontrol etme eğilimi, ilişki becerileri, güven güçlükleri, yıkıcılık eğilimi (örn; aşırı içme), işlere karşı tutum ve ilişki inançları olarak bildirilmiştir.

İlişkileri sabote etmeye yol açan olası motivasyonlar ele alınmıştır (Epstein ve Baucom, 2002; Gottman, 1993; Johnson, 2004). Katılımcılar romantik bir ilişkiyi sürdürmemenin beş temel nedenini korku, benlik saygısı güçlüğü ve olumsuz benlik kavramı, kırılmış güven, yüksek beklentiler ve ilişki becerileri eksikliği olarak ifade etmişlerdir. Korku, ilişkileri sabote etmede en yaygın güdü olarak belirtilmiştir. Katılımcılar tarafından ifade edilen dört temel korku; kırılma korkusu, reddedilme korkusu, terk edilme korkusu ve bağlanma korkusudur.

Bireyler ilişkilerini yıkıcı olma niyeti barındırmaksızın tek bir nedenle sabote etmektedir. Aslında temelde kendini korumayı amaçlayan davranış ve tutumlar, bireylerin ilişki başarısızlığı ve kendi güvensiz inançları arasında sıkışıp kalmasıyla kendini sabote edici hale gelmektedir. Kendilerini nasıl korudukları sorulduğunda katılımcıların bildirdiği altı yıkıcı ilişki örüntüsü; ilişkiden geri çekilme, savunmacılık, numara yapmak, ilişki takibi, partnere saldırı, kaçma-kovalama dinamiğidir. Sağlıklı uzun süreli ilişkiler için beş büyük ilişki beklentisi ise; güven, iletişim, bağlılık, güvenlik ve kabul olarak tanımlanmıştır. (Peel ve Caltabiano, 2020).

Bireyin yakın kişilerarası ilişkilerinde kendini sabote etmesini önlemeye yönelik olarak bireyin benliğini korumak için kendini sabote etme davranışına ihtiyaç duymamasını sağlamanın ve bireyin ilişkiyi sabote ettiğine dair içgörüye sahip olmasını sağlamanın uygun yardım yaklaşımları olduğu belirtilmektedir. Bir diğer ifadeyle bireylerin bu davranış biçimlerinin, bu davranışa duydukları gereksinimin kaynaklarının, davranışın sonunda elde ettiklerine nasıl yansıdığı ve etkilerinin farkına varmalarının sağlanması gereklidir. Buna ek olarak benliğin güçlendirilmesine yönelik olarak bireysel ya da grupla çalışılabilmektedir (Greenberg ve Johnson, 1998; Greenberg, Warwar ve Malcom, 2010; Gottman ve Silver, 2015; Üzar Özçetin ve Hiçdurmaz, 2016).

İlişki becerileri bireylerin nasıl ilişkide olabileceklerini öğrenmelerinde ve kendileri ile diğerleri hakkında temel inançlarını geliştirmelerinde, ilişkide olmanın kaçınılmaz stresörleri ile başa çıkmada ve birlikte kalabilmek için dayanıklılık geliştirmede yardımcı olabilmektedir. Kendini sabote etme döngüsünü kırmanın temel bir süreci de kırılmanın ilişkinin doğal bir kısmı olduğunun kabulüdür (Peel ve Caltabiano, 2020).

Hangi özelliklere sahip olan bireylerin, nasıl ilişkilerde, hangi durumlarda ve hangi nedenlerle yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etme stratejilerine başvurdukları hakkında nitel araştırmalara gereksinim olduğu görülmektedir. Bu tür nitel araştırmaların bulgularının ışığı altında ve nicel araştırma bulgularıyla da desteklenerek yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etmeyi açıklamaya yönelik bir modelin geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etmeye yönelik bir ölçme aracının Peel ve diğerleri (2019)

tarafından geliştirilme ve yayımlanma aşamasında olduğu bildirilmiştir. Romantik kendini sabote etmeye yönelik ölçme aracının uyarlanması ve kültürel olarak test edilmesi, ya da bir ölçme aracı geliştirilmesine yönelik çalışmalara gereksinim olduğu görülmektedir. Bu tür araştırma bulgularından hareketle yakın kişilerarası ilişkilerde kendini sabote etmeyi önlemeye yönelik bireysel ya da grupla psiko-eğitsel program ya da terapötik uygulamaların geliştirilmesi ve etkililiğinin test edilmesine yönelik araştırmalar fayda sağlayacaktır.

Romantik kendini sabotajda korku, güven, iletişim ve ilişki becerileri kavramlarının çalışılması fayda sağlayacaktır. Yakın kişilerarası ilişkiler döngüsel süreçler içermektedir ve partnerler birbirlerinin davranışlarından etkilenmekte ve birbirlerini etkilemektedir. Bir diğer ifadeyle ilişkinin taraflarının davranışlarının sorumluluğunu almaları beklenmektedir. Buna ek olarak sağlıklı yakın kişilerarası ilişkiler problem ya da anlaşmazlık yaşanmayan ilişkiler olmaktan çok problem ya da anlaşmazlık çözme becerisi olan partnerlerin ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle yakın kişilerarası ilişkilerde problem ya da anlaşmazlık yaşamamanın normal ve doğal olduğu, bunların üstesinden gelebilmek için destek kaynaklarının mevcut olduğu bilgisi bireylere fayda sağlayacaktır. Ayrıca bilişsel yöntemlerle bireylerin yakın kişilerarası ilişkilerde korktukları durumların başlarına gelmesi halinde en kötü ne olabileceği ve bunun kendileri, hayatları ve gelecekleri için ne anlama gelebileceği sorgulanabilir. Ek olarak, bireylerin kendini koruma ihtiyaçlarının farkında olup bu ihtiyacı sabote edici olmayan ve sağlıklı bir yolda ifade edebilmeleri, kendini sabote eden davranışlar sergilediklerinde ise bu davranışların olumsuz etkilerinin farkında olup kendilerine ve partnerlerine bu farkındalığı ifade edebilmeleri ve durdurabilmeleri konularında desteklenmeleri fayda sağlayacaktır.

Sağlıklı yakın kişiler arası ilişkiler kurabilmek ve sürdürebilmek yetişkin yaşam görevleri arasında önemli görülmektedir. Yakın kişiler arası ilişkilerde romantik kendini sabote etme bireylerin yaşam doyumunda olumsuz etkilere yol açabilecektir. Dolayısıyla bireylerin yakın kişiler arası ilişkilerde kendini sabote etme davranışlarına başvurma gereği duymaksızın yaşamalarına yönelik iyileştirici ve geliştirici bireysel ve grupla psikolojik danışma uygulamalarının geliştirilip uygulanması fayda sağlayabilecektir. Bu tür uygulamaların geliştirilip uygu-

lanabilmesi amacıyla öncelikle romantik kendini sabote etmenin anlaşılması gerekli olmaktadır. Kendini sabote etmenin romantik ilişkilerde nasıl yaşandığının anlaşılması, bu alanda bir ölçek ve model gelişimine de katkı sağlayacaktır. Hangi özelliklere sahip bireylerin, hangi tür kişiler arası yakın ilişkilerde, hangi durumlarda kendini sabote etme davranışı sergilediğinin belirlenmesine yönelik nitel ve nicel araştırmaların yürütülmesine gereksinim olduğu görülmektedir. Romantik kendini sabote etme kavramına ilişkin araştırmaların bulgularının ışığında müdahalelerin etkililiğine yönelik deneysel çalışmaların yürütülmesinin de bu alandaki boşluğun giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Consideration of Self-Sabotage Regarding Close Relationships

*

Ayşegül Sayan Karahan
Adalet Akademisi

Baumesister and Leary (1995) argued that people have a pervasive drive to develop and maintain lasting, positive, and meaningful interpersonal relationships. It is not enough for individuals to be connected with others, in addition, there is an expectation to maintain this connection. Maintaining close interpersonal relationships requires relational effort and relationship maintenance strategies (Dönmez, 2009).

It is seen that how the parties of the relationship feel, think and behave in the stages of attraction, acquisition, maintenance, handling of situations and conflicts, deterioration and termination of close interpersonal relationships can be effective in terms of both the stability and quality of the relationship. In this context, self-handicapping, which can be defined as the tendency of the parties to behave in a way that increases the possibility of obtaining the negative results they expect, can be thought of as related to the stability and quality of the relationship.

Self-sabotage has been studied in fields such as academic achievement and performance. This concept is considered to be a tendency that negatively effects individuals' achievement of results that are compatible with their capacities or potentials and thus their motivation and satisfaction levels. It is thought that it is important to understand and explore this tendency regarding the field of close relationships, as a domain of making sense of their lives and meeting basic social and emotional needs such as closeness, love, and connection. Self-handicapping in close interpersonal relationships can be considered as an important field that can effect individuals regarding both to establish and maintain healthy close interpersonal relationships and thus reflect on life satisfaction. Despite the importance and effects of self-sabotage and close interpersonal rela-

tionships, there have been a limited number of studies where self-handicapping has been discussed within the scope of close interpersonal relationships, and it has been observed that there is a gap in this field. Considering self-sabotage within the scope of close interpersonal relationships would serve to further research regarding development of a scale, a model and effective therapeutic implications in this field.

Based on the common aspects of the definitions, self-sabotage can be defined as a strategy of creating reasonable external causes, excuses, obstacles or external attributes to justify the possible outcome, in cases where failure, inadequacy, loss of dignity or self-esteem is expected. Theoretical explanations such as Festinger's (1957) cognitive dissonance theory and Kelley's (1973) attribution theory led to the emergence of the term of self-sabotage.

Self-handicapping individuals carefully create unfavorable conditions themselves that may reduce their performance instead of being prepared, in order to protect themselves in case of possible failure (Akin, Abacı and Akin, 2011). This situation can be explained by the pygmalion effect or negative self-fulfilling prophecy concepts (Hendrix & Hirt, 2009). This strategy used by the individual to protect his/herself and avoid confronting his/her failures can become a continuous behavior or personality trait of the individual over time, prevents the realistic evaluation of problems, increases the possibility of failure of the individual and thus harms the individual (Abacı and Akin 2011; Hendrix and Hirt 2009; Martin, Richardson., Bergen, Roeger and Allison, 2005).

It is seen that there are two types of self-handicapping strategies in the literature; behavioral self-handicapping and verbal / self-reported self-handicapping. Self-handicapping tendency is frequently associated with academic achievement, anxiety, self-concept, social aspects, well-being, mental and physical health in the literature.

Romantic self-sabotage is defined as self-harming behavioral patterns to justify failure in the relationship by preventing success in the relationship or not making an effort. Self-handicapping behaviors described in a qualitative study conducted by Peel, McBrain, Caltabiano, and Buck (2019) were; attack on the partner (e.g. criticism and lack of communication skills), pursuit partner (e.g. stickiness), withdrawal (e.g. blocking), defensiveness, humiliation, self-esteem, tendency to control, relationship

skills, trust difficulties, destructiveness (e.g. binge drinking), attitudes towards issues, and relationship beliefs. Five main reasons for not being able to maintain a romantic relationship were expressed as fear, difficulty in self-esteem and negative self-concept, broken trust, high expectations, and lack of relationship skills. Fear has been cited as the most common motive for sabotaging relationships. The four basic fears were; fear of being hurt, fear of rejection, fear of abandonment and fear of attachment.

In order to prevent the individual from self-handicapping in close interpersonal relationships, it is stated that strengthening self to ensure that the individual does not need self-handicapping behavior in order to protect his/herself and having an insight that s/he sabotages the relationship are appropriate approaches. In addition, relationship skills can help individuals learn how to be in a relationship, develop basic beliefs about themselves and others, cope with the inevitable stressors of being in a relationship, and develop resilience to stay together. A fundamental process of breaking the cycle of self-handicapping is the acceptance that breaking is a natural part of the relationship (Peel and Caltabiano, 2020).

Kaynakça / References

- Abacı, R. ve Akın, A. (2011). *Kendini Sabotaj insanoğlunun sınırlı doğasının bir sonucu*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akça, F. (2012). An investigation into the self-handicapping behaviors of undergraduates in terms of academic procrastination, the locus of control and academic success. *Journal of Education and Learning*, 1(2), 288-297. doi:10.5539/jel.v1n2p288
- Akın, A., Abacı, R. ve Akın, Ü. (2011). Self-handicapping: A conceptual analysis. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(3), 1155-1168.
- Albayrak, H. (2019). *Lise öğrencilerinin kendini sabote etme eğilimi ile psikolojik iyi olma, depresyon ve öz yeterlik arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Trabzon.

- Baumeister, R. F and Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Baumgardner, A. H. and Levy, P. E. (1988). Role of self-esteem in perceptions of ability and effort: Illogic or insight? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(3), 429-438. <https://doi.org/10.1177/0146167288143001>
- Berglas, S. and Jones, E. E. (1978). Drug choice as a self-handicapping strategy in response to noncontingent success. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(4), 405-417. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.4.405>
- Büyüköze, H. ve Gün, F. (2015). Araştırma görevlilerinin kendini sabotaj eğilimlerinin incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 689-704. <http://dx.doi.org/10.17218/husbed.11352>
- Chemers, M. M., Hu, L. and Garcia, B. F. (2001). Academic self-efficacy and first-year college student performance and adjustment. *Journal of Educational Psychology*, 93(1), 55-64. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.93.1.55>
- Christopher, A.N., Lasane, T.P., Troisi, J.D. and Park, L.E. (2007) Materialism defensive, and assertive self-presentational tactics, and life satisfaction. *Journal of Social Clinical Psychology*, 26, 1145–1162. <https://doi.org/10.1521/jscp.2007.26.10.1145>
- Coşar, S. (2012). *Çalışanların tükenmişlik düzeyleri ile kendini engelleme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Coudeville, G., Martin Ginis, K. and Famose, J.-P. (2008). Determinants of selfhandicapping strategies in sport and their effects on athletic performance. *Social Behavior and Personality*, 36, 391–398. DOI: 10.2224/sbp.2008.36.3.391
- Dönmez, A.(2009). *Yakın ilişkiler psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın
- Elliot, A. J. and Church, M. A. (2003). A motivational analysis of defensive pessimism and self-handicapping. *Journal of Personality*, 71(3), 369-396. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.7103005>
- Elliot, A. J. and Thrash, T. M. (2004). The intergenerational transmission of fear of failure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(8), 957-971. <https://doi.org/10.1177/0146167203262024>

- Elmas, A. G. ve Aşçı, F. H. (2017). Sporcularda kendini sabotaj: Benlik saygısı, başarı hedefleri ve başarısızlık korkusunun rolü. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 9(3), 108-117. Doi: 10.5336/sportsci.2017-55210
- Epstein, N. B. and Baucom, D. H. (2002). *Enhanced cognitive-behavioral therapy for couples: A contextual approach*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Gottman, J. M. (1993). *What predicts divorce? The Relationship between marital processes and marital outcomes*. New Jersey: Psychology Press.
- Gottman, J. M. and Silver, N. (2015). *The seven principles for making marriage work*. New York: Three Rivers Press.
- Greenberg, L., Warwar, S. and Malcolm, W. (2010). Emotion-focused couples therapy and the facilitation of forgiveness. *Journal of Marital and Family Therapy*, 36(1), 28–42. DOI: 10.1111/j.1752-0606.2009.00185.x
- Greenberg, L. S. and Johnson, S. M. (1998). *Emotionally focused therapy for couples*. New York: Guilford Press.
- Hendrix, K. S. and Hirt, E. R. (2009). Stressed out over possible failure: The role of regulatory fit on claimed self-handicapping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 51-59. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2008.08.016>
- Higgins, R.L. (1990). Self-handicapping: Historical roots and contemporary branches. In R.L. Higgins, C.R. Snyder, S. Berglas (Eds.), *Self-handicapping: The paradox that isn't* (p.1-35). New York: Plenum Press.
- Hirt, E. R., Deppe, R. K. and Gordon, L. J. (1991). Self-reported versus behavioral selfhandicapping: Empirical evidence for a theoretical distinction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 981-991. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.6.981>
- Hirt, E. R., McCrea, S. M. and Boris, H. I. (2003). I know you self-handicapped last exam: Gender differences in reactions to self-handicapping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 177-193. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.177>
- Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection*. (2nd ed.). New York: Brunner-Routledge.
- Jones, E. E. and Berglas, S. (1978). Control of attributions about the self through selfhandicapping strategies: The appeal of alcohol and the role of underachievement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4(2), 200-206. <https://doi.org/10.1177/014616727800400205>

- Kalyon, A., Dadandı, İ. ve Yazıcı, H. (2016). Kendini sabote etme eğilimi ile narsistik kişilik özellikleri. *Düşünen Adam*, 29(3), 237-246. DOI: 10.5350/DAJPN2016290305
- Kearns, H., Forbes, A., Gardiner, M. ve Marshall, K. (2008). When a high distinction isn't good enough: A review of perfectionism and self-handicapping. *Australian Educational Researcher*, 35(3), 21-36.
- Lane, J., Lane, A. M. ve Kyprianou, A. (2004). Self-efficacy, self-esteem and their impact on academic performance. *Social Behavior and Personality*, 32(3), 247-256. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2004.32.3.247>
- Leary, M. R. and Shepperd, J. A. (1986). Behavioral self-handicaps versus self-reported handicaps: A conceptual note. *Journal of Personality and Psychology*, 51(6), 1265-1268. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1265>
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Larkin, K. C. (1986). Self-efficacy in the prediction of academic performance and perceived career options. *Journal of Counseling Psychology*, 33(3), 265-269. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.33.3.265>
- Maata, S., Stattin, H. and Nurmi, J.E. (2002). Achievement strategies at school: Types and correlates. *Journal of Adolescence*, 25, 31-46. DOI: 10.1006/jado.2001.0447
- Marsh, H. W. and O'Mara, A. (2008). Reciprocal effects between academic self-concept, self-esteem, achievement, and attainment over seven adolescent years: Unidimensional and multidimensional perspectives of self-concept. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(4), 542-552. DOI: 10.1177/0146167207312313
- Martin, G., Richardson, A. S., Bergen, H. A., Roeger, L. and Allison, S. (2005). Perceived academic performance, self-esteem and locus of control as indicators of need for assessment of adolescent suicide risk: Implications for teachers. *Journal of Adolescence*, 28, 75-87. DOI: 10.1016/j.adolescence.2004.04.005
- Martin, K. A. and Brawley, L. R. (2002). Self-handicapping in physical achievement settings: The contributions of self-esteem and self-efficacy. *Self and Identity*, 1(4), 337-351. <https://doi.org/10.1080/15298860290106814>
- McCrea, S.M. ve Hirt, E.R. (2001). The Role of Ability judgments in self-handicapping. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1378-1389. <https://doi.org/10.1177/01461672012710013>

- Multon, D.K., Brown, D.S. and Lent, W.R. (1991). Relation of self efficacy beliefs to academic outcomes: A meta analytic investigation. *Journal of Counseling Psychology*, 38, 30-38. doi:10.1037/0022-0167.38.1.30
- Peel,R. ve Caltabiano, N. (2020). Why do we sabotage love? a thematic analysis of lived experiences of relationship breakdown and maintenance. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 20(2), 99-131. DOI: 10.1080/15332691.2020.1795039
- Peel, R., McBrain, K., Caltabiano, N. and Buck, B. (2019). *The romantic self-saboteur: How do people sabotage love?* Conference: International Convention on Psychological Science.
- Rhodewalt, F. and Vohs, K. (2005). *Defensive strategies, motivation and the self: A self regulatory process view*. In A. J. Elliot ve C. S. Dweck (Eds.). *Handbook of Competence and Motivation* (p.548- 565). New York: Guilford Press.
- Sahranç, Ü. (2011). An investigation of the relationships between self-handicapping and depression, anxiety, and stress. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(2), 526-540.
- Sarıçalı, M. (2014). *Psikolojik danışman adaylarının kendini engelleme algılarının özgünlük düzeyleri ve aldıkları süpervizyon açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Eskişehir.
- Schlenker, B.R. and Laary, M.R. (1982). Social anxiety and self-presentation: A conceptualization and model. *Psychology Bulletin*, 92, 641-669. DOI: 10.1037/0033-2909.92.3.641
- Sertel, G. (2019). *Yönetici ve öğretmenlerin kendini sabotaj düzeyleri ile okullardaki örgütsel iklim algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri AnaBilim Dalı, Denizli.
- Smith, T. W. Snyder, C.R. and Perkins, S. C. (1983). The self-serving function of hypochondriacal complaints: Physical symptoms as selfhandicapping strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(4), 787-797. DOI: 10.1037//0022-3514.44.4.787
- Stewart, M. A. and De George-Walker, L. (2014). Self-handicapping, perfectionism, locus of control and self-efficacy: A path model. *Personality and Individual Differences*, 66, 160-164. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.03.038>

- Tannenbaum, R. E. (2007). *Goal orientation, work avoidance goals, and selfhandicapping in community college students*. Unpublished Doctoral Dissertation. Capella University, Minneapolis.
- Thomas, C. R. and Gadbois, S. A. (2007). Academic self-handicapping: The role of selfconcept clarity and students' learning strategies. *British Journal of Psychology*, 77, 101-119. <https://doi.org/10.1348/000709905X79644>
- Tice, D. M. and Baumeister, R. F. (1990). Self-esteem, self-handicapping, and selfpresentation: The strategy of inadequate practice. *Journal of Personality*, 58(2), 443-464. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1990.tb00237.x>
- Tucker, J.A., Sobell, M.B. and Vuchinich, R.E. (1981) Alcohol consumption as a self-handicapping strategy. *Journal of Abnormal Psychology*, 90, 220-230. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.90.3.220>
- Urdan, T. (2004). Predictors of academic self-handicapping and achievement: Examining achievement goals, classroom goal structures and culture. *Journal of Educational Psychology*. 96(2), 251-264. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.2.251>
- Üzar-Özçetin, Y.S. ve Hiçdurmaz, D. (2016). Kendini sabote etme ve ruh sağlığı üzerine etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*. 8(2), 145-154. doi:10.18863/pgy.13806
- Üzbe, N. ve Bacanlı, H. (2015). Başarı hedef yönelimi, benlik saygısı ve akademik başarının kendini engellemeyi yordamadaki rolü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 33-50.
- Warner, S. and Moore, S. (2004). Excuses, excuses: Self-handicapping in an Australian adolescent sample. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 271-281. DOI: 10.1023/B:JOYO.0000032636.35826.71
- Zuckerman, M., Kieffer, S. C. and Knee, C. R. (1998). Consequences of self-handicapping: Effects on coping, academic performance and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1619-1628. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1619>
- Zuckerman, M. and Tsai, F. F. (2005). Costs of self-handicapping. *Journal of Personality*, 73(2), 411-442. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00314.x>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sayan Karahan, A. (2021). Kendini sabote etmenin yakın kişilerarası ilişkiler açısından ele alınması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5876-5896. DOI: 10.26466/opus. 893279.

İzmir’de Roman Kadın Olmak: Sosyal Dışlanma, Yoksulluk ve Yoksunluk İle Müzakere Anlatıları¹

DOI: 10.26466/opus.905540

*

Buse Erhalim Gümüş* – **Faika Çelik****

* Yl, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa/Türkiye

E-Posta: erhalimbuse@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4589-5982](https://orcid.org/0000-0002-4589-5982)

** Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Manisa/Türkiye

E-Posta: faika.celik@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6615-668X](https://orcid.org/0000-0001-6615-668X)

Öz

Türkiye’de Roman kadınlarla ilgili bilimsel literatür çok sınırlıdır. Dahası, Roman kadınların sesleri bu literatürde nadiren duyulmaktadır. Çoğunlukla Roman kadınlar bu çalışmaların öznesi olmaktan ziyade nesnesi olarak karşımıza çıkıyor. Feminist metodoloji bu pozisyonun karşısında duruyor ve yapılan çalışmalarda kadınların sesini incelemeyi salık veriyor. Bundan hareketle, Roman kadınların seslerine ve aidiyet anlatılarına odaklanarak yapılan bu çalışma, Roman kadınların kendilerini Türkiye’nin sosyo-politik bağlamında etnik, dini, ulusal ve toplumsal cinsiyet kategorilerine göre nasıl konumlandıklarını cevap verme girişimidir. Dahası, Roman kadınların sosyal algıları ve onları daha çok aşağılayan ve kötüleyen sosyo-politik büyük anlatıları nasıl benimsediklerini, müzakere ettiklerini ve bunlara nasıl direndiklerini araştırarak mevcut literatüre katkı sunmayı amaçlıyor. Çalışma sonucunda, Roman kadınların kendilerini ve kendi etnik kökenlerini tanımlarken Türkiye’nin sosyo-politik bağlamında önemli ipuçları verdikleri fark edilmiştir. Ayrıca, Roman kadınların günlük hayatlarını idame ettiren sosyal dışlanma ve ayrımcılık yaşadıkları, temelde etnik köken, yoksulluk, cinsiyet kısıcında kaldıkları, bu kısıcağtan sıyrılmak amaçlı çeşitli pratikler ve taktikleri uyguladıklarını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Etnik Kimlik, Roman Kadın, Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Ayrımcılık.

¹ Bu çalışma, Buse ERHALİM GÜMÜŞ tarafından yürütülen Türkiye’de Roman Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi: İzmir Örneği isimli yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır.

Being Roma Women in Izmir: Narratives of Negotiation with Social Exclusion, Poverty and Deprivation

*

Abstract

The scholarly literature on Roma women is very limited in Turkey. Furthermore, the voices of Roma women themselves are rarely heard in this literature. More often than not, Roma women become the object rather than the subject of these studies, a position that the feminist methodology seeks to deconstruct. For this reason, this study through focusing on Roma women's voices and narratives of belonging is an attempt to answer how Roma women position themselves within the socio-political context of Turkey with respect to ethnic, religious, national and gender categories. Furthermore, it aims to contribute the existing literature by exploring how Roma women adopt, negotiate and resist the social perceptions and socio-political grand narratives that more often than not degrade and vilifies them. This study is based upon in-depth interviews conducted with 16 Roma women in Karşıyaka district of İzmir. What emerge from this study is that Roma women experience social exclusion and discrimination while maintaining their daily lives and remain in the grip of ethnic origin, poverty, and gender, and apply various practices and tactics to get rid of this gripe.

Keywords: *Ethnic Identity, Roma Women, Poverty, Social Exclusion, Discrimination.*

Giriş

Türkiye’de Roman Çalışmaları literatürü 2000’li yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Bu ivmenin belli başlı iki nedeni vardır. Birincisi, Türkiye’nin katılım konusunda ilerleme kat etmeye başladığı Avrupa Birliği müktesebatında, Romanların sosyo-ekonomik statülerinin düzeltilmesinin önemli bir gündem konusu olması ve bu konudaki projelerin fonlanmasıdır. İkinci ise, Roman sivil toplum hareketinin doğmasıdır. Türkiye’de Romanlar üzerine yapılan araştırmaların tarih, sosyoloji, medya çalışmaları, siyaset bilimi disiplinleri içerisinde üretildiği görülmektedir. Türkiye Romanları üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında araştırmacıların geçmişten günümüze Roman deneyimlerini açıklamak için özellikle marjinallik, damgalama, sosyal dışlanma ve ayrımcılık kavramlarını sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle, farklı disiplinlerden Roman halkları üzerine çalışan birçok akademisyenin yaptığı çalışmalar, Romanların Osmanlı’dan günümüze farklı derecelerde ve farklı şekillerde iktidarda olanlar tarafından damgalandıklarının, sosyal dışlanmanın farklı tezahürlerini yaşadıklarının ve dolayısıyla sosyo-ekonomik ve hukuki anlamda ayrımcılığa maruz kaldıklarının altını çizmektedir. Bu literatür incelendiğinde Türkiye’de yaşayan Roman kadınları araştırmalarının odağına almış ve Roman kadınların sesinin duyulup duyulmadığını sorgulayan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma öncelikle bu sınırlı literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı; Roman kadınların kendilerini nasıl tanımladığını, Roman kadın kimliğini hangi bileşenleri kullanarak inşa ettiklerini analiz etmektir. Araştırma İzmir Karşıyaka’da yaşayan 16 Roman kadın ile 3 ay boyunca sürdürülen saha çalışmasına dayanmaktadır.² Bu noktada, ilerleyen sayfalarda yürütülen tartışmanın göstereceği üzere, Roman kadınların “Roman kadın” olmayı tanımlarken birden fazla sosyo-politik kategoriye referans verdikle-

² *Kartopu örnekleme yolu ile belirlenen bu öznelere ayrıntılı tasvirleri ekler kısmındaki Tablo 1’de sunulmuştur. Görüşülen kadınların isim bilgileri etik hususlar nedeni ile değiştirilmiştir. Çalışma boyunca öznelere söz konusu olduğunda, isimler; Zeynep, Naciye, Pembe, Fatma, Safiye, Naz, Gülbahar, Şadiye, Güzin, Lale, Elmas, Şermin, Hatice, Saadet, Saffet ve Nadide olarak verilecektir. Görüşülen kadınların belirlenmesinde yardımcı olan anahtar kişiler; Roman bir kadın, terzi kız kardeşler ve uzun zamandır örnekleme grubu ile yakın lokasyonda yaşayan yerli kadın, Roman kiracıları olan yakını ile iletişime geçen kadındır.*

rini belirtmek gerekmektedir. Roman kadınlar; Roman etnik kökenine ait olmak, Müslüman olmak, yoksul olmak, anne olmak gibi bileşenlerle kimliklerini inşa etmekte ve bu bileşenlerden kaynaklı dezavantajlarıyla mücadele etmek için günlük hayatlarında çeşitli pratik ve söylemsel taktiklere başvurumaktadırlar.

Yöntem

Bu çalışmada örneklem grubunun belirlenmesi ile birlikte görüşme öncesi, sırası ve sonrasında bireyin davranışlarını ve içerisinde bulunduğu durumu onun algı dünyasından anlamak amacıyla fenomenolojiden yararlanılmıştır. Fenomenolojik Okul'un temsilcisi Schutz'a göre, her kişisel bakış açısı ve düşünce biçiminden hareketle diğer insanların yerleri hayali bir çizgi üzerinde belirebilmekte ve analiz edilebilmektedir (Bauman, 2013, s.49). Romanlara yönelik yapılan çalışmalarda genellikle Roman kadınların anlatılarına yer verilmediği gerçeği bu çalışmanın ortaya çıkış nedenini oluşturmaktadır. Bu tespitle, görüşülen Roman kadınların mevcut durumları hakkında verdikleri bilgiler, onların algı dünyalarını ve deneyimlerini açıklamada işlevseldir.

Seidman (2006), tıpkı fenomenolojik yaklaşımda vurgulandığı gibi derinlemesine görüşmeleri de, bireylerin deneyimlerinin kendi sözcükleri ile anlatılması ve kendilerinin çıkarım yapmalarına izin verilmesini içeren bir yöntem olarak betimlemektedir (aktaran Taşkın ve Bogenç Demirel, 2019, s.246). Derinlemesine görüşmeler, araştırmanın problemine netlik kazandıracak olan görüşülenler sayesinde, problemin tüm boyutlarıyla ele alındığı, açık uçlu sorularla konunun detaylandırılmasının sağlandığı genellikle yüz yüze gerçekleşen bir araştırma tekniğidir (Tekin, 2006, s.101). Araştırma sürecinde kartopu örneklemeyle ulaşılan 16 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler öncesinde yarı-yapılandırılmış soru formu hazırlanmış ve öncelikle anahtar kişi (Roman etnik kökenine sahip olan) üzerinde denenmiştir. Bu noktadan hareketle soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Bazı görüşmeler sırasında yarı-yapılandırılmış nitel sorulara, alınan tek cümlelik yanıtlar, kadınlarla iletişim ve güven ilişkisi kurmanın gerekliliğine işaret etmiş, bunun için informal görüşmeler de yapılmıştır. Bu görüşmeler sonrasında derinlemesine görüşme için hazırlanan yarı yapılandırılmış soru formuna geçiş kolaylaşmıştır.

Feminist metodoloji, bilgiyi ortaya koyan araştırmacıların genellikle erkekler olması çerçevesinde, üretilen bilginin cinsiyetli ve eril düşünceye tabi olduğunu öne sürerek “bilginin kimin işine yaradığı” sorusuna cevaben erkekleri işaret etmektedir. Bu çalışmada, bilginin cinsiyetli yapısını, eril tahakkümünü ve erkek egemenliğini sürdürmesini eleştiren feminist metodoloji kullanılmıştır. Araştırma süreci temelde kadınlara, özelde ise Roman kadınlara odaklanılarak düzenlenmiştir. Öncelikle Roman kadınların kendi kimlik inşalarını çeşitli alt kategorilerle anlatmaları ve bu kategorilerin çözümlenerek yorumlanması işlemi yapılmıştır. Tüm kategoriler içerisinde eril tahakkümün varlığının kontrol edilmesi de amaçlardan biri haline gelmiştir. Sosyal bilimlerde yer alan araştırma sürecindeki öznenin araştırmacı, nesnenin ise görüşülen kişi konumu, Feminist Metodolojide yer almamaktadır. Görüşülen kadınlar çalışmaların nesnesi değil öznesidir. Bu nedenle de onların aktardığı deneyimler önemli bir noktadadır. Bu çalışmada da görüşülenler araştırmanın merkezi, ana unsuru, öznesidir.

Kavramsal Çerçeve

Tarihsel ve siyasi olayların bir yansıması olarak, sosyal bilimlerin kritik kavramlarından olan kimlik ve etnik kimlik; literatürde kaotik denebilecek derecede kendine münhasır birçok anlamı ihtiva etse de, bu çalışmada kullanılacak olan tanımlar inşacı yaklaşım çerçevesinde oluşturulmuştur. Castells’e göre kimliklerin inşasında tarih, coğrafya, biyoloji gibi disiplinler, üretici kurumlar, toplumsal hafıza ve kişisel düşünceler, otorite mekanizmaları, dini referanslar rol oynamaktadır. Diğer taraftan ise aktörler, bu malzemeleri zamana, toplumsal yapıya, mevcut koşullara, kültürel kaynaklara göre yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır (Castells, 2006, s.14). Öz olarak kimlik, kişinin günlük hayatını şekillendiren sosyal ilişkiler-iletişimler sonucunda oluşan ve sosyal yapılar/süreçler tarafından inşa edilen bir kavramdır (Alpman, 2018, s.18).

Etnik kimlik kavramı ise öncelikle ilkselci (primordialist) bir yaklaşımın ürünü olarak literatürde yer bulmaktadır. Bu yaklaşımın temsilcilerinden olan Geertz’e göre etnik kimlik, kan bağının ötesinde din, dil, ortak geleceklerle bağlılık ile tanımlanmaktadır (aktaran Koptekin, 2013, s.37). Smith de *Ulusların Etnik Kökeni* adlı eserinde benzer şekilde; ortak özel isim, bir soy

miti, tarih, kültürün bir ya da daha fazla unsuru, belli bir teritorya (toprak, ana vatan) ile özdeşleşme ve dayanışma gibi unsurlara sahip olan toplulukları ele almaktadır (Smith, 2002, s.45-57). Ancak, eleştirel sosyal teorinin işaret ettiği üzere; etnik, ulusal ve bölgesel kimlikler doğal fenomenler olmaktan ziyade sosyaldirler (Surdu ve Kovarts, 2015, s.6).

Etnik kimlik gibi sosyal kategorilerin iç kurallarının düzenlenmesi ve yorumlanmasını, sosyal bir varlık olan insan üstlenmektedir. Bu nedenle daima bir değişim vardır (Fearon ve Laitin, 2000). Örneğin Eriksen (2002), etnik grupları temas ve etkileşim bağlamında ele alırken bu grupların toplumsal alandan yalıtılmış biçimde değil, birbirleriyle temas içinde oluştuklarının altını çizmektedir. Etnik kimlik de bu şekilde oluşan, değişime uğrayabilen, sınırları keskin olarak belirlenemeyen bir kavramdır (Eriksen, 2002). Benzer şekilde, Fenon'a (2001) göre etnik kimliği doğuştan gelen değişmez özellikler değil, ilişkilerde çekilen değişmesi mümkün hareketli sınırlar belirler. (Wallman, 1978, s.202; Boz, 2010, s.7). Barth da etnik kimliğin çevresel koşulların etkisiyle değişebileceğini ve davranışların, deneyimlerin değişebileceğini vurgulamaktadır (Barth, 2001, s.15).

Söz konusu Roman kadınlar olduğunda da Roman etnik kimliğinin verili, sabit ve değişmez bir kimlik değil inşa edilen bir kimlik olduğunu söylemek mümkündür. Surdu ve Kovarts çalışmalarında Roman kimliğini, "bilim insanları, uzmanlar ve bürokratlar tarafından üretilen Çingene kimliğinin çağdaş bir mirasçısı" olarak tanımlarken, farklı aktörler ve çeşitli faktörler aracılığıyla inşa edildiğini açıkça belirtmektedir (Surdu ve Kovarts, 2015, s.7). Benzer şekilde Çingene/Roman kimliğini sorunsallaştıran ve bu kavramların ortaya çıkışını irdeleyen çalışmalara örnek olarak Petrova (2003) ve Dişli (2016)'nin araştırmaları gösterilebilir. Bu çalışmalar, kavramların inşa edilme ve değiştirilme süreçlerine işaret ederken, toplumsal dönüşümleri de merkeze almaktadır.

Roman kadınların kendilerini tanımlayış biçimleri ile toplumun Roman kadınları homojen, egzotik, damgalı kısacası pejoratif anlamlarla kurgulayışı neticesinde, Roman kadın kimliği somut bir şekilde toplumsal algıya dahil olmaktadır.

Bu çalışmada, Roman kadınların kimliklerinde belirleyici rol oynayan unsurlardan biri de yoksulluk ve beraberinde gelen yoksunluk olmuştur. Literatüre bakıldığında yoksulluğun öncelikle sosyo-ekonomik koşullar ekseninde "maddi olanaklar" göz önünde tutularak tanımlandığı ancak,

sonraları sosyal dışlanmayla olan ilişkisi ekseninde açıklandığı görülmektedir. Örneğin İnsel çalışmasında (2001), yoksulluğu bir hak yoksunluğu olarak ele almakta, yoksulluk ve yoksunluğun iç içe geçtiğini belirtmektedir. Yoksulluk, hali hazırda var olan hak ve olanaklara ulaşamama olarak belirtilmektedir (Şen, 1985; İnsel, 2001 aktaran Koptekin, 2013, s.45). Bu çalışmada da yoksulluk sadece “maddi kaynaklardan yoksun olma hali” şeklinde değil “sosyal dışlanmanın bir parçası” ve “hak mahrumiyeti” şeklinde tanımlanmaktadır.

Roman Kadınlar “Romanlığı” Tanımlıyor: Sosyal Dışlanma ile Müzakere Anlatıları

Roman çalışmaları literatürüne bakıldığında, Roman kadınların kendilerini nasıl tanımladığına dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Keza, literatürde sessizleştirilen Roman kadınların sosyal dışlanma başta olmak üzere hayatlarındaki olumsuzluklarla baş ederken neler hissettiklerinin ve bu yolda nasıl bir yöntem benimsediklerinin anlaşılabilmesi için kendi ağızlarından kendi hikayelerinin duyulması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, bu bölüm içerisinde Roman kadınların kendilerini tanımlamaları ve sosyal dışlanma ile müzakere kendi anlatıları ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır.

Dural ve Eseler yaptıkları çalışmada Romanların, toplumun diğer kesimlerince kendilerine yönelik pejoratif anlamlandırmalara rağmen, çaresizlik içerisinde olmadıklarından bahsetmektedir. Aksine, doğdukları andan itibaren müziğin hayatlarının temelinde yer alması müzik üzerinden yürütülen “*naif bir mücadele alanı*” olarak belirtilmiştir. Bu durum, hem onların mevcut olumsuz koşullar ve yoksulluklarından sıyrılmalarını, hem de toplum tarafından kabul görmeleri için müziğin bir “*kişisel davetiye*” işlevi görmesini sağlamıştır (Dural ve Eseler, 2019, s.26). Bunun bir sonucu olarak Romanların, dünya çapında “*politik olarak güçsüz, müzikal olarak güçlü*” şeklinde betimlendiklerini söylemek mümkündür (Silverman, 2012 aktaran Girgin, 2018, s.353). Müzikle iç içe olma halinin Roman kadınlardaki yansıması genel olarak “*dans etme*” şeklinde kendini göstermiştir. Tıpkı, Dural ve Eseler’in çalışmasındaki müzik, Romanların hayatlarında önemli bir yer bulmuş, ek olarak mevcut yapıdan bir kaçış, bir geçiş süreci olarak

betimlenmiştir. Verilen var oluş mücadelesinde Roman kadınlar, müzikle ve dansla yerlerini almışlardır.

Müzik, dans, kalabalık ve coşkulu ortamlara alışan Roman katılımcılardan Fatma, çocukları evlendiğinde evdeki sessizlik nedeniyle, kocası ile içine düştükleri boşluğu anlatmış, kendisini hümanist bir çizgide betimlemiştir. Maduniyet çalışmalarında³ da sıkça rastlanan bu hümanist tutum çarpıcıdır:

“Bak şimdi, bizim evde biraz şamata olmasın sıkılıyoz, biz şamataya alışkınız. Çocuklar gitti ya ana ev bana boş geldi. Adam dedi çağır dedi çocukları da gelsinler şamata yapınlar... Seninle en güzel yemeğimi de paylaşırım, bir bardak çayımı da paylaşırım. Bizim kapımız açık gönlümüz de açıktır. Biz anahtar bile koyamayız kapıya, valla koymam. Romanlar böyledir kalkarım oynarım, sıkıntı da çeksek, fakirlik de çeksek, varlık da çeksek, yokluk çeksek Allah’a binlerce şükür. Ufacık bir şeyde ağlarız, ufacık bir şeyde oynarız aklımız gidiyo geliyo yani... Eskiden gençken ve bunun yaşındayken (yanındaki genç kadını gösteriyor) güzel çiçekli tokalar, güzel oyahlı tülbentler... Saçımızı boyardık, odun toplardık ederlezi ateşine. Biz severiz eğlenmeyi.” (Fatma, 57)

Erdoğan, “madun” kavramının içerisinde yer alan kişilerin (bu çalışmada Roman kadınlar), kendilerine yönelik ayrımcı tutuma ve yoksullukla mücadelelerine rağmen moral ve insani değerlere sarıldıklarını düşünmektedir (Erdoğan, 2016a). Bu düşünce, Fatma’nın anlatısında somutlaşmış ve bir baş etme unsuru olarak yer almıştır. Ayrıca, Fatma’nın anlatısında baharın gelişi olarak kutlanan Kakava/ Hıdırellez, kimliklerinin bir parçası olarak yer bulmuş ve halen devam ettirildiğine ilişkin bir kapı aralamıştır. Ve bu ritüelin Romanlar arasında halen sürdürülmesi (ateşten atlama gibi), insanların bir birey ve vatandaş olduklarının farkına varmalarını sağlayan (Hobsbawm, 2006, s.15) ve onları tek çatı altında birleştiren bir ritüel olduğuna işaret etmektedir.

Kadınlar günlük hayatlarında kendi mahalleleri dışına çıktıklarında yani toplumsal ilişkiler kurduklarında, Roman olmayanlar tarafından nasıl algılandıkları sorusuna öncelikle giydikleri şalvar nedeniyle basit görüldükleri-

³ Hindistanda bir grup akademisyen, Batı’nın Hindistan tarihi ile ilgili söylemlerini kabul etmeyerek, sömürgeci, milliyetçi, Marksist çalışmalardaki elit vurgusu yerine alt sınıf (madunlara) yer vererek yeni bir yazına girişmişlerdir (Prakash, 1994 aktaran Balcı, 2017, s.272). Guha’nın öncü eserleriyle başlayan Madun çalışmaları, 1980’li yıllarda Spivak’ın katkılarıyla kuramsal bir boyut kazanmıştır (Kiraz ve Kestel, 2017, s.143).

ni, kendilerine kötü insan imajı çizildiğini ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını anlatmışlardır. Örneğin, görüşmecilerimizden Pembe şalvarın Romanları ezilmiş gösterdiğini, basit kişiler olarak algılanmalarına neden olduğunu paylaşmış, Romanlara yönelik önyargılardan yakınmıştır. Bu yakınma sırasında kendini sıkça Çingene değil, Roman olarak tanımlamış, diğer etnik gruplar ile kendi etnik grubunu kıyaslamıştır:

“Bak şimdi biz bir topluma giriyoz mesela, Karşıyaka’ya gidiyom ben mesela, bizi şalvarla görüyolar. Biraz ezik görüyolar bizi bu şalvarla. Roman diyolar. Aslında biz Romanız ama biz de öyle kötü Romanlık yok. Çok dürüst bi Romanız biz gülüm, aşırı derecede dürüstüz. Ama bununla görüldük mü, topluma girdik mi biraz şey oluyo insanlar yani iyi bir insan değil diyolar. Bilmem ne diyolar, Çingene diyolar. Aslında biz Çingene değiliz, biz Romanız, Romanız biz yani. Ama ona hitap ediyolar bize, yani söylüyolar Çingene diye. Aslında Çingene değiliz ki biz, Romanız. Sen de bir insansın ben de bir insanım. Ama göçmeni var, Kürdü var Romanı var şey var... Yani herkes ağzıyla konuşuyo ama biraz bizi basit görüyolar yani her şeyde basit görüyolar.” (Pembe, 39)

Hiyerarşik ve asimetrik bir bakışı meydana getiren toplumsal sınıflar nedeniyle, kişiler arası ilişki ağları farklı duyguların esiri olmaktadır. Aşağılayan, küçümseyen ve kendisini yüksekte gören kişiler ile utanan ve kendisini ezik hissedenler arasındaki bu mübadele alanı (Erdoğan, 2016a) Romanlar ve diğer toplumsal sınıflar arasında da kendisini göstermektedir. Pembe’nin anlatısı bu mübadeleyi örneklemektedir. Kendi çabası ise, bu bakışlardan kurtulmak için Çingene değil Roman olduğunu sıklıkla dile getirmesidir.

Çingene Roman ikiliğine dikkat çeken Gupse Gamze Tokgöz de bir yazısında Romanların bu ikilik hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Bu düşünceleri kabaca üçe ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler önceden olumsuz çağrışımlar yapan ve “sokak ağzı” olarak nitelendirilen Çingene sözcüğünü kullandıklarını ancak şuan daha elit olarak nitelendirdikleri olumlu anlamlar taşıyan Roman sözcüğünü tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İkinci grupta yer alan bireyler, kavramların değişmesinden önce olumsuz algının yıkılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Üçüncü gruptakiler ise,

Çingene ve Roman kimliklerini birbirinden tamamen ayırmış ve farklı özellikler taşıdıklarını belirtmişlerdir (Tokgöz, 2012).⁴

Roman Kadınların Toplumsal Aidiyet Müzakereleri: Araştırma kapsamında görüşülen kadınların bazıları ise; ayrımcılığa uğradıklarını paylaşırken tıpkı Castells'in altını çizdiği gibi, "etnisiteden daha güçlü ve tanımlayıcı olan din ve milliyetçilik gibi kavramlarla" (Castells, 2006, s.84) açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle "ortak din" vurgusunu ön plana çıkarmışlardır. Bu odak, Somersan'ın çalışmasındaki veriyle paralellik taşımaktadır. Çalışmaya göre, Romanlar yaşadıkları ayrımcılık ve önyargılarla başa çıkmak için Roman kimliğini İslami kimlik ile geçersiz kılmaya çabalamaktadır. Bu çalışmada Somersan durumu biraz daha ayrıntılandırarak, bu kimliğin silikleştirildiğini, Romanların ailelerinden ve atalarından bahsetmeyişleri, Rom dili hakkında az bilgiye sahip olmaları ve çocukların dili öğrenmesinden çekindikleri gibi verilerle de desteklemiştir (Somersan, 2007, s.728). Somersan'ın çalışmasında dini inançların ön plana çıkması bu araştırmayla paralel de, dil konusu bu araştırmayı oluşturan örneklem grubu için tamamen karşıttır. Bu araştırma sırasında, Roman kadınların, kendilerini Roman olarak tanımladıkları ve Romanca konuştuklarını ya da dili anladıklarını belirtmeleri bu karşıt verileri gözler önüne sermektedir. Kadınların genelinin (14 kadın) Rom dilini bildikleri ve aktif olarak kullandıkları, çocuklarına dili öğrenmeleri yönünde baskı yaptıkları anlaşılmıştır. Çocukları bu nedenle ana dillerini bilmekte, ancak kullanmaktan kaçınılmaktadırlar:

"Konuşuyoz... biliyo hepsi (mahalledekilerin) biliyo çocuklarımız bile biliyo, kızım bile biliyo yani sor bir soru söylesin sana ... Bu (kızını gösteriyor) sevmiyor pek Romanca konuşmamızı sevmiyor. Mesela bir gizli bir şeyimiz oldu ben cevap veriyom sana Romanca. Ama karşıdaki diyo ki benim hakkında mı konuşuyosun? ... Bak şimdi sokerasa nıpiyosun demek, midal anne, pai su." (Pembe, 39).

⁴ Literatürde halen netlik kazanan bir niteleme sıfatı olmasa da, Yıldız'ın sözcüklerin etimolojik kökenini incelediği çalışmasında, Çingene sözcüğünün fakir, yoksul, cimri, insafsız, düşmanca hareket eden şeklinde betimlenebildiği, Roman kavramının ise "Rom" dan gelerek insan, adam anlamına geldiği ya da Dom sözcüğünün Rom'a dönüşmesiyle anlam kazandığı üzerinde durulmaktadır (Yıldız, 2007). Surdu ve Kovarts'ın çalışmasında ise Çingene mi Roman mı tartışmalarına başka bir boyut eklenmiş; Roman sözcüğünün siyasi ve uzmanlar tarafından yukarıdan inşa edilen, kamusal etiketlemelerle, politik müdahalelerle bunlara maruz kalanların kabullendiği bir siyasi kimlik olduğu tezi ortaya atılmıştır (Surdu ve Kovarts, 2015, s.7).

Judith Okely, *The Traveller Gypsies* isimli kitabında, Çingenelerin geleneklerinde okur-yazarlığın neredeyse hiç yer almadığını, bu durumun da kendi tarihlerini yazmalarının önünde engel teşkil ettiğini belirtmiştir (Okely, 1983, s.1). Bu durumun etkisiyle, Romanların tarihlerine yönelik çalışmalarda, etimolojinin ağır bastığını söylemek mümkündür. Aslında, Romanların dillerinin, tarihleri ve dolayısıyla, bir nevi kendileri olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Bu nedenle, örneklem grubundaki kadınların kendilerinin ve çevrelerindeki Romanların dili aktif bir şekilde biliyor ve aktarıyor olmaları önemli bir veridir. Çocuklarının isteksizliği ise, bu dilin kaybolması yönünde endişe vericidir. Ayrıca, Roman kadınların bu dili özellikle kendileri olmayanlar ile birlikteyken kullanmaları onların iletişim ağında, kendilerini ve mevcut durumu gizlice paylaşmak konusunda bir taktiksel işlev görürken, Roman olmayan kişilerin tepkisini çektiğini düşündürmektedir.

Elmas’ın anlatsında Roman kimliğinin zaman zaman ayrımcılığa uğramalarına neden olduğunu görmek mümkündür:

“ Hayır öyle bir şey yok, hepimiz Müslümanız... Ama ne var bizi şey görüyolar basit görüyolar insanlar. Bak şimdi böyle normal bir kıyafet yapıyoz, anladın mı? Günlük, düğünlük hep böyle giyiniriz... Şimdi normalde sen de insansın, ben de. Hepimiz bir Türk bayrağının altında yaşıyoz değil mi? ... Sen Kürtsün, Çerkezsin, Göçmensin. Aslında hepimiz kardeşiz bu. Ama bilene bilmeyene, Romanlar geliyo hadi kapat kapıyı. Yok öyle. Hee Roman var Romancık da var. Beş parmak beşi bir değil.” (Elmas, 48)

Türklük, çok boyutlu olarak; yaşanan ülkeyi, dini ve etnik kökeni ön plana çıkaran bir kavramdır. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren etkisini güçlendiren bu kavram; Türkiye’de yaşayan kişilere, İslam inancında olanlara ve Türk etnik kökenine sahip kişilere yakıştırılmaktadır. Dolayısıyla tanımın, bir yönüyle kapsayan ve esneyebilen bir yapıya sahipken, diğer yönüyle de farklı gruplar arasında yeşerebilecek hiyerarşiye referans olduğu görülebilmektedir. Bu hiyerarşik resmin bir örneği de Romanlar ile Türkler arasında geliştirilen ilişkilerde görülmektedir. Örneğin, Özateşler çalışmasının bulgularında, Roman etnik kökenine sahip olanların hiyerarşiyi kırmak üzere yerellik, Türkçe konuşma, dini vecibeleri yerine getirme, ortak gelenekleri paylaşma, benzer fiziksel özelliklere sahip olma, kısacası “Türk gibi davranma” düşüncesiyle hareket ettiklerini ortaya koymaktadır (Özateşler, 2016). Öz olarak, ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kalan bir grup olarak Romanlar, toplumun geri kalanına entegre olabilmek için,

birleştirici unsurlar olarak Müslüman olmayı, insan olmayı ve Türk bayrağının altında yaşamayı sıkça belirtmektedir. Ayrıca, Elmas'ın anlatisında göze çarpan bir diğer unsur, Romanların heterojen olduklarına yöneliktir. Genel bir kimlik çatısı altında olumlamadan kaçarak, daha objektif olmaya da gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, genellikle Roman kimliğine yönelik pejoratif anlamlara karşı heterojen durumun vurgusuyla bir karşı çıkış, başkaldırıdır.

Benzer bir şekilde Safiye de yaşadıklarını şöyle paylaşmıştır:

“Allah... Bizi görürler bunlar Roman! Gözleri tutmaz. Çingene bunlar, Roman bunlar derler. Ama Romanlar da, bak güzelim televizyonda görüyorsunuz, tamam hepimiz din kardeşiyiz Müslümanız bir bayrağın altında hepimiz Allah'ın kuluyuz. Romanlarda kesme yok, öldürme yok. Yok öyle kötü bir şey yok asla. En fazla çoluk çocuk için azıcık tartışıyoruz aradan bir iki gün geçti mi gene konuşuyosun komşu hakkı var. Düşünümüz olsun hep beraber cenazemiz olsa hep beraber... Yani birbirimize çok düşkünleriz. Yani böyle birbirimize düşkünüz, şükür Rabbime. Öyleee, herkes namazında niyazında.” (Safiye, 68)

Safiye'nin anlatisında, bir bütünün parçası olma fikrinin, maruz kalınan ayrımcılıkla mücadelede bir strateji olarak geliştirildiği anlaşılmaktadır. Bu bütün, genellikle muhafazakar söylemlerle oluşturulmuştur. Bu noktada belirtmekte fayda var ki, Müslüman olmak odağında gelişen bu söylemlerde, bir bayrağın altında olmak anlatılarda sıkça tekrarlanmış, ancak Roman kadınların kimlikleri her zaman Müslüman ve Roman olmak ekseninde tanımlanmıştır. Bu söylemlerin varış noktasında Erdoğan'ın da belirttiği milliyetçi ve muhafazakar söylemler aracılığıyla madun sınıflara yöneltilen, *“siyasal bilinç dışı ve sembolik etkileşimin bir ürünü olarak kutsal mazluğumluğun psikopatolojisi”* (Erdoğan, 2016b, s.31) gündeme gelmiş ve Safiye pekiştirmek için, kendilerinin birbirlerine karşı davranışlarını örneklemiştir.

Görüldüğü üzere Roman kadınlar, kendilerini konumlandıkları “Roman” kimliğini, bir yaşam tarzı olarak ifade etmektedir. Bu yaşantılarının içerisinde ise; şalvar, müzik, dans gibi geleneksel unsurlar önemli yer tutmaktadır. Bunun yanında, maruz kaldıkları ayrımcılık ve dışlanma ile mücadelelerinde ise destek aldıkları fikir; hala kullandıkları Rom dili, İslami kimlikleri ve bir bayrak altında yaşama olgusudur. Ancak, Roman kadınların mücadelesi yalnızca içinde yaşadıkları, ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldıkları toplumla sınırlı kalmamaktadır. Yoksulluk ve yoksunlukla mücadele de Roman kadınların sürekli karşı karşıya oldukları diğer alanlardır.

Roman Kadın Olmak: Yoksulluk ve Yoksunluk ile Baş Etme Anlatıları: Roman kadınlara, kendilerini nasıl tanımladıkları sorulduğunda öncelikle yoksulluklarından, gelecek hedeflerinin olmadığından bahsetmişlerdir. İncelenen araştırmalar ve yapılan görüşmeler ışığında genellikle Romanların ekonomik düzeyinin düşük olduğu söylenebilmektedir. Romanların yaşadığı bu yoksulluk durumunda en önemli nokta; yoksulluğun çok boyutluluğudur. Yoksulluk; eğitim eksikliği, kaynak yetersizliği, istihdam sorunu, sağlıksız barınma koşulları, devlet desteğine, sosyal hizmetlere erişim konusunda yetersizlik ile ilintilidir. Öncelikle belirtilmesi gereken görüşülen kadınların eğitim düzeyi ve okuma-yazma oranının çok düşük olmasıdır. Araştırma kapsamında görüşülen 16 kadının 11’i hiç okula gitmemiştir. Bu 11 kadından 3 tanesi ilerleyen yaşlarında belediyenin açtığı gece okuluna gittiğini belirtmiştir. Geriye kalan 5 kadından biri 1. Sınıf, biri 4. sınıf, ikisi 5. sınıf, biri ise lise 2’den ayrılmak zorunda kalmıştır. Okula hiç gitmeyen kadınların okula gitmelerinin önündeki en büyük engellerin ataerkil yapı ve yoksulluk olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin Pembe’nin belirttiği gibi, babasının onu okuldan almasında bedenindeki fiziksel değişimler etkili olmuştur:

“Ben okula gittim ama babam birden çıkardı beni... Sekiz yaşında etekler de çok kısa geliyo diye göğüslerim de çıkınca yok dedi okul artık. İkizim dörtten çıktı. Ben okumayı bilmiyom yalan değil çıktım yani okuldan çıktım bir daha da okumadım” (Pembe, 39)

Kızılay’ın Afyon merkezli çalışmasında, yoksulluk yaşayan örneklem grubunun egemen ideolojiyle simetrik bir mücadele içerisine girmeden, çocuklarını okula gönderdiği aktarılmaktadır (Kızılay, 2011). Ancak, bazı durumlarda, hegemonya karşısında pasif bir direniş gerçekleştirilerek, çocukların eğitim sürecinden koparıldığı da görülmektedir. Miller (2006)’e göre, yoksulluktan yine yoksulluğa evrilen kısır döngü; yoksulluğun eğitim seviyesi düşüklüğüyle, düşük eğitim seviyesinin düşük ücretle, düşük ücretin ise kötü yaşam koşullarıyla ilişkisi arasında gelişmektedir (aktaran Karayılmazlar, 2006, s.214). Yoksul ailelerin çocuklarını eğitimden koparması bu kısır döngüyü başlatmaktadır. Lale’nin anlatısı da yoksulluk ile eğitimin birbiri içerisindeki negatif korelasyonuna bir örnektir:

“Okudum işte azcık çıktım ben ablam. Babam okutmadı beni durumlarımız da yoktu. Cahillik vardı. Ne biliyim okumadık yani. Eskiden insanlar çok mağdurdu yoksulluk her şey vardı. Yani ablacım, ondan yani.” (Lale, 39)

Bu durum, onları ücretsiz ev içi işçisi, ev hizmetlisi, ev eksenli çalışanlar (Erdoğan ve Toksöz, 2013, s.7) olarak güvencesiz, yoğun emek gerektiren, düzensiz işlere yönlendirmiştir. Görüşülen 16 kadından 9'u kendini “çalışıyorum” şeklinde tanımlamıştır. Yaptıkları işler; hasır işi, sepet işi, gölgelik yapımı, temizlik işleri, taç-balon satışı, pazarlarda tezgahçılık, mandalina/mantar/zeytin toplayıcılığı olarak belirtilmiştir. Dikkat çekici nokta bu işlerin hepsinin güvencesiz ve sezonluk olmasıdır. Kadınların 7'si şu an çalışmamaktadır. Bu 7 kişinin arasında hiç çalışmayanlar olduğu gibi daha önce bohçacılık, temizlik işi gibi işlerde çalışmış olup şu an bakım veren konumuna geçtiği ya da yaşlandığı için çalışmayanlar bulunmaktadır. Bu noktada belirtmekte fayda var ki, kendini çalışmıyorum olarak tanımlayan kadınların çoğunun görüşmelerinde, evden ücret karşılığı iş yaptıkları fark edilmiştir. Kadınlar, çocukları ile birlikte “kamu işi” yaptıklarını sıkça tekrarlamışlardır.

1980'li yıllarda ekonomi alanındaki yenilikler ve ülkelerin bu değişimlere uyum sağlama çabaları görülmüş ancak istihdam söz konusu olduğunda eşitsizlik ve insani boyutlar üzerinde durulmamıştır (Yılmaz, 2018, s63). Türkiye’de neoliberal serbest piyasa ekonomisi 90’lı yılların sonundan itibaren, büyük markaların özellikle geleneksel pazarı domine etmesine sebep olmuştur. Ve 2000 sonrası ortaya çıkan gelişmeler finansal imkanları, büyük firmaların vadeli perakende satış kabiliyetlerini önemli ölçüde arttırmıştır. Bu durum Roman kadınları da etkilemiş; alışveriş merkezleri ve istenilen ürüne kolay ulaşım, kredi kartıyla taksitli ödeme imkanı gibi yenilikler sonucunda bohçacılığın bitmesi bir çok kadınının iş imkanını sınırlamıştır. Saffet’in anlattığında bu durum görülmektedir:

“Bohçacılık... Ben otuz beş sene yaptım şu ayaklarda gari durdu yapamıyoruz. Taksitçiler de çıktılar. Şimdi yapamıyoruz, şimdi ne yapıyoruz oturuyoruz evimiz kira.” (Saffet, 58)

Tıpkı Saffet gibi uzun süre bohçacılık yapan Saadet, şimdi yeni alanlarda iş yapmaya devam ettiğini anlatmıştır:

“Bohçacılık yaptım. Yaptık hepsini yaptık yavrum, yokluktan yaptık. Çalışmadık okutmadılar işte böyle çektik yavrum biz... Benim, benim kadar taşıyan yoktu. Ben

on beş yaşından beri taşıdım... Şimdi de yaparım sepet yaparım, sele yaparım hepsini yaparım.” (Saadet, 70)

Saadet’in anlatısında, mevcut koşulların iş imkanlarını daraltması karşısında esnek çalışma biçimine ayak uydurabilenlerin aktif bir şekilde çalıştığı gözlemlenmektedir. Bir imkanın yok oluşunu bir başka imkan geliştirerek aşan Saadet için bu durum, yoksulluk koşullarında bir taktik olarak düşünülebilir. Ancak, geniş resme baktığımızda küresel ekonomik rekabette Roman kadınların neredeyse hiç yer almadıklarını belirtmek mümkündür. Bauman’ın da altını çizdiği gibi küreselleşmenin bir yandan olumlu etkileri varken, diğer yandan kaynaklara erişim eşitsizdir ve dışlanma içermektedir (Bauman, 2010, s.9).

Görüşülen Roman kadınlar çalışmak istedikleri zaman, kendi işlerini başlatmakta (ev ekstenli çalışma) veya bir tanıdık vasıtası ile iş bulabilmektedir. Ancak, aile bireyleri ve özellikle de erkeklerin iş bulamadığından yakınmaktadırlar. Elmas, oğlunun iş bulamama halini öfkeli bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

“Benim çocuğum bir sene oldu askerden geveli vızır vızır iş arıyo, yok vermiyolar. Şantiyeye gitti beş kere on kere form doldur dediler, doldurduk bekliyo, yok. Bu çocuklar şimdi genç çalışmazsa, evine ekmeç getirmezse ne olacak bunların hali? Sonra Romanlar böyle Romanlar şöyle diyorlar.” (Elmas, 48)

Elmas, oğlunun iş bulamadığı bu süreçte Romanlar ile tanımlanan norm dışı davranışların yoksullukla bağlantısına değinmiştir. Barth, etnik bir grubun üyeleri ile hegemonik bir grubun üyeleri arasında etkileşim varken kişi etnik grup kimliğini yansıtıyorsa, bir tarafta etnik gruba aidiyet ve diğer tarafta ise dışlanma dinamiklerinin devreye girdiğini belirtmektedir (Barth, 2001, s.18). Roman olmaktan kaynaklı olarak iş bulamama halinin zemini bu duruma işaret etmektedir. Ancak, Elmas etnik kimlik üzerinde dururken, oğlunun becerileriyle ilgili bilgi vermekten kaçınmıştır.

Roman kadınlar, sınıfsal konumları nedeni ile karşılaştıkları zorlukları kira ödemeleri, günlük kazanç/günlük harcama, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamama şeklinde anlatmışlardır. Bora’nın çalışmasında da yoksul kadınlar, çocuklarının isteklerini karşılayamadıkları durumları kendilerini en çaresiz hissettikleri anlar olarak nitelendirmişlerdir (Bora, 2016). Lale’nin paylaşımı bu durumu doğrular niteliktedir:

“Bugün bulduğumuzu bugün yeriz, yarına eyvallah diyo. Ne yalan söyliyim. Yarın Allah verir diyo belki, napalım? Ne diyim güüm çalışırsak var çalışmazsak

yok... Ne yalan söylüyüm ama olursa daha çocuklarımızla daha güzel daha mutlu oluruz. Çocuk bisiklet istiyor yemin olsun alamıyorum ona bisiklet. Ağladı bugün ne yalan söylüyüm.. Bunun bez parası bile elli lira yapıyo. Onun bir maması kırk milyon bezi ıslak mendili şeyi elli lira emin ol bazen onu bile alamıyorum. Valla halası alıyo, bazen teyzeleri alır ne yalan söylüyüm. Ablam çok zor geçinmemiz yani şu anda çok zor. Şu anda haddinden fazla yemin olsun şu anda çok zor durumlardayız... Sağlığımız yerinde Allah'a şükür de napalım en büyük zenginlik sağlık. " (Lale, 39)

Lale'nin anlatısında, çocuğu üzerinden bir mevcut durum analizi yapılmış ve duygulara çokça yer verilmiştir. Yoksulluğun süreklilik kazandığı ve katlanmanın güçleştiği zamanlarda kültürel kodların tetikleme ile sembolik bir güç olan dinselliğe başvurmak olasıdır. Çünkü dine başvuru kolay ve verilidir (Çiğdem, 2016). Bu nedenle, yoksulluk içerisinde baş etme mekanizması olarak görülebilecek sembolik güç olan din, sıklıkla Roman halkının anlatılarında da yer almıştır. Lale'nin anlatısındaki ifadelerden de görülebileceği üzere, Romanlar arasında gündelik yaşamı anlamlandırma noktasında bir takım dini yönelimlerin de rol oynadığı anlaşılmaktadır. Özellikle ekonomik durumlarıyla ilgili bir nevi teselli ya da avunma kaynağı olarak görülen din olgusu yarına dair taşınan umudun da temelini oluşturmaktadır. Çünkü din, mevcut koşullar altında oluşan soru işaretlerinde, soruların cevaplarını inşa eden anlam dünyalarını oluşturmaktadır. Teodise adını alan bu anlam dünyaları, mevcut durumu yasallaştırarak ve makulleştirerek kabulü sağlamaktadır (Kafalı, 2017, s.65-66). Böylece, direnme gücü, inanç ekseninde şekillenmiştir. Ancak, bu mücadeleden kaçınma ve sabrı kutsama eğilimleri mevcut durumun iyileştirilmesi çabalarına ket vurabilmektedir. Bu durum Naciye'nin anlatısında açıkça görülmektedir:

"Biz havada buluyoz tavada yiyoz, bizimkisi günlük para. Aylık bizde yok, yıllık yok, sigorta yok, bi geleceğimiz yok... Haram yemeyiz. Kimsenin böyle haramında, namusunda, kimsenin kazandığında şeyinde gözümüz de yok. Bizimkisi günlük. Çocuklarımız "Bismillah" der arabasını çalıştırır, hurdaya gider... Cenabı Allah bugün verirse yirmi lira Allah bereket versin. Yarı verirse yüz lira Allah bereket versin. Hiç olmadığı zaman da yine Allah bereket versin diyo. Şükür bugün vermezse Allah yarın verir. Yemeyi, içmeyi, yaşamayı, giymeyi seviyorlar. Ama bende yok ablam da var, benim durumum yok ablamın tenceresi kaynıyor yedirir içerir öyle yani paylaşmayı severler." (Naciye, 55)

Naciye’nin paylaşımı gösteriyor ki, mevcut durum sürekli aynı seyri izlemekte ve her durumda Allah’a şükretme devam etmektedir. Naciye ve ailesinin, yaşadıkları yoksulluk hali için fazladan bir şey yapmamaları dik-kate değer bir çıktıdır. Oysa Okumuş’un belirttiği gibi, İslam’da kişilerin, çalışmak, emek vermek, ticaret yapmak, alın teri ile kazanmak temel prensiplerin içine yerleşmiştir (Okumuş, 2011, s.7). Ekonomik kaynaklara erişim için çabalamayı es geçip sürekli şükrettiklerini vurgulaması, Çiğdem’in belirttiği gibi, ödüllendirilecekleri düşüncesi ile şekillenmekte ve sürekli tekrarlanmaktadır, bu durum ise manidardır (Çiğdem, 2016).

Verilerin gösterdiği üzere Roman kadınlar genellikle yoksulluk ve ataerkil düşünceden kaynaklanan dezavantajlarla eğitim sürecinin dışında kalmakta ve bu durum iş hayatlarını, dolayısıyla ekonomik durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Düşük ekonomik düzeye sahip Roman kadınlar, bu yoksulluk hali ve yoksunlukla baş etme stratejisi olarak ise dini referanslara sığınmaktadır. Bir başka deyişle, Roman kadınlar, içine doğdukları Roman toplumunun alışıl gelmiş mücadele yöntemlerine tutunarak geleneksel biçimde yaşamını sürdürmektedir. Bu nedenle, sıkça altı çizilen Roman kadınların kendilerini nasıl tanımladıkları sorusunun cevabı ve anlam dünyalarının keşfi bir kez daha önem kazanmaktadır. Bir sonraki bölümde, Roman kadınların hayatlarında önemli bir eşik olarak nitelendirilebilecek evlilik hayatlarına mercek tutulacak ve bu keşif sürdürülecektir.

Roman Gelin, Roman Eş, Roman Anne Olmak: Eşik Anlatıları: Geleneklerine ve birbirlerine son derece bağlı, kapalı bir toplum düzeninde yaşayan Roman kadınlar için toplumsal hayattaki roller dogmatik denebilecek derecede keskin sınırlarla belirlenmiştir. Roman kadınların ise, belirlenmiş ve kabul görmüş bu rolleri sorgulamadan benimsemeleri beklenmektedir. Yani, toplumsal cinsiyet, Roman kadınların hayatlarının her alanını etkilemenin yanı sıra onları tanımlayarak onlara roller biçmektedir. Mevcut mücadelelerinin yanı sıra Roman kadınların aile içinde de aldığı görevler sınamalarla doludur. Gelin, eş ve anne olmak; yoksulluk ve yoksunlukla birlikte değerlendirildiğinde bir çok alanda zorlu deneyimleri beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların altını çizmek amacıyla bu bölümde, Roman kadınların evliliğe giden yolda kendi düşünce ve istekleri, toplumsal baskıya ve ataerkil tahakküme karşı tepkileri ya da tepkisizlikleri,

evlendiklerinde ise kendilerinden beklenenlere yer verilerek bütüncül bir bakış açısı sağlanmaya çalışılacaktır.

Evlilik Sürecinde Roman Kadınlar: Roman kadınların hayatlarındaki dezavantajlı konumları ve dışlanmışlıklarının sebepleri arasında Roman kimliğinin toplumsal olarak değersizleştirilmesi, düşük eğitim seviyesi ve bu nedenle el emeği ve beden gücüne dayalı, düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmaları bir önceki bölümden anlaşılacağı üzere öne çıkmaktadır. Bunun yanında, erken yaşlarda evlenme ve çocuk sahibi olmaları da önemli bir faktördür. Örneklem grubundaki 16 Roman kadının evlilik yaşları incelendiğinde, en küçük yaş 14, en büyük yaş 21 olarak aktarılmıştır. Evlilik yaşı ortalaması yaklaşık olarak 17'dir.

Uştuk çalışması esnasında dilsel bir tutukluk ve kaygı yaşayan Romanlar görmüştür. Bu tutukluğun altında, norm dışı eylemler söz konusuysen kendilerine de uzanacak şekilde suçun genelleneyeğinin düşünülmesi, suçtan bahsettiklerine ise muhbir olarak anılacakları endişesi yatmaktadır (Uştuk, 2019, s.115). Benzer şekilde, erken evliliklerin yaşandığı araştırma sahasında kadınlar, bu konu hakkında konuşurken kendileri ve çevreleri irdelendiğinde konuyu kapatma eğiliminde olmuşlardır. Bu durumun temelini inildiğinde mahallelerde erken yaşta evlendiği için hapis cezası almış kişiler bulunduğu ve bu durumun başlarına gelmesini istemedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların kaygıları ve istekleri doğrultusunda bu konu çalışma kapsamında daha fazla irdelenmeyecektir.

Erkek tahakkümünün etkili olduğu ailelerde, bir tutsak gibi resimlenen kadın, bir erkek tarafından başka bir erkeğe verilmektedir (Beauvoir S. d., 2010, s.12). Ataerkil sistemde bir erkeğin mülkiyetinde görülen kız çocuklarının evlenmek için görüşünün alınmaması, genellikle babanın otoritesi altında evliliğin belirlenmesi söz konusu olmaktadır. Erkek tarafının verdiği başlık parası da bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Özcan ve Dalyan, başlık parasının amacını, kültürden kültüre değişmekle birlikte genel olarak; aileden ayrılan kız çocuktan dolayı kaybolan işgücünün telafisi ve yeni oluşacak ailenin evlilik sürecinde ihtiyacı olan hazırlıklara destek vermek şeklinde belirtmişlerdir (Özcan ve Dalyan, 2011). Her ne kadar işlevsel olarak tarif edilse de, toplumsal cinsiyet perspektifinde, kadının değersizleştirilmesi ve eril tahakküm altında başka bir erkeğe para karşılığı verilmesi kişisel hakların hezimetini olarak düşünülse de başlık parası Romanlar ara-

sında da yaygın olarak görülmektedir. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, genel olarak başlık parasının Romanlar arasında yeni kurulacak aile için harcadığı, düğün veya ev eşyası gibi konularda değerlendirildiği anlaşılmıştır.

Şermin’in anlatısında ise başlık parasının Roman toplumu için bir anlamda dengeleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çocuğunu evlendirecek eşya alacak ekonomik gücü olmayan ailelerin başlık parası edinmek suretiyle çocuklarına bir takım katkılar sağlamayı amaçladığı görülmektedir:

“Başlık parası baba hakkı veriyolar. Kimi alır kimi almıyo mesela. Başlık parası dediğin mesela aile karşı taraftan alıyo diyelim mesela on lira beş lira para. Anne baba mesela çocuğuna bi eksikliğini bi gediğini alır. Fakiriz Romanız, paramız olmadığı için Roman insanların genel olarak durumları olmuyo. Karşı tarafın çocuğu mağdur kalmasin diye. Ama şunu ama bunu ama yatağına ama yorganını ev eşyalarını alıyo o aldığı parayla yani mağdur kalmasin diye kimisi almaz düğün yapar mesela.” (Şermin, 24)

Şermin paylaşımında, “Fakiriz, Romanız” betimlemesi, madun kimliğinin tekrar inşaa edildiğine işaret etmektedir. Şermin bu durumu benimsemiş ve sıkça belirterek kimliklerini “fakirlik” üzerinden işlemiştir. Böylece, başlık parası fakirlik ekseninde meşruluk kazanmıştır. Şermin’in anlatısında başlık parasının özellikleri dışında net görünen başka bir şey de eril dilin hakimiyetidir. “Baba hakkı” olarak tanımlanan kavram, eril dil inşasında yer alan kadını pasif nesnelere olarak tanımlamakta, erkeği ise bir kadının evlendirilmesi sonrasında “hak alması” gereken bir konumuna taşımaktadır. “Baba hakkı” isim tamlaması, Şermin’in lügatında yer bulmaktadır ve görüşme esnasında sıkça tekrarladığı fark edilmiştir. Irigaray (1980), toplumsal değişim için öncelikle dilin dönüşmesi gerektiğini ve kadınların eril dil pratikleri sonucunda oluşan sözcükleri kullanmaktan ve tekrarlamaktan vazgeçmeleri gerektiğini öne sürmektedir (aktaran Erşen, 2018). Aksi halde, cinsiyetler arası eşitsizlik daimi varlığını korumaya devam edecektir.

Başlık parası olgusu yaygın olarak görülse de görüştüğümüz Roman kadınların bir kısmı bu uygulamadan hoşnut olmadıklarını, alınan bu paranın kendilerini kötü hissettirdiğini paylaşmışlardır. Hatice korkarak düşündüklerini anlatmış, başlık parasını bir kadını satma şeklinde anlamlandırığını ve kızdığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Şu başlığa çok şeyim ben... Satıyolar, resmen satıyolar hala devam ediyö. Ben de diyorum ki ama her yere söylemem böyle, öldürürler beni... Ya diyorum resmen çocuklarımızı satıyosunuz diyorum oyun mu bu ne bu diyorum yani ben karşıyım” (Hatice, 54)

Evliliğin Getirdikleri: Annelik, Fedakar Eş ve Bakım Veren Olmak: Patriyarkal toplumlarda evlilik, kadına bir dizi işlev yüklemekte ve bu işlevlerin gerçekleşmemesi durumunda ise bir baskı unsuru olarak yer almaktadır. Roman kadınlar evlenmenin ardından çeşitli mekanizmalar ile denetlenmekte ve toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde baskıya uğramaktadır. Evlilik sonrası Roman kadınlar için ilk gündeme gelen olgu bekalettir.⁵ Ardından Roman kadınlar, anne olmalarına ve aile bireylerinin bakımını üstlenmelerine yönelik tutum ve davranışlara maruz kalmaktadır.

Görüşmecilerin ilk anne oldukları yaşlar incelendiğinde en küçük yaş 15, en büyük yaş ise 33 şeklinde belirtilmiştir. İlk anne olma yaşının ortalaması 18.75'tir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre, adölesan dönemin sonlarına denk gelse de örneklem grubundaki Roman kadınlar için adölesan gebeliğin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Roman toplumunda erken yaşta evlilik, geleneksel ve normalleşmiş bir olgu olduğu için kadınlar, bu konuda bağımsız kararlar alabilme yetilerini kaybedebilmektedir (Taylan, 2016 aktaran Caner, 2019). Gebelik olgusu da benzer biçimde kadınların bireysel kararlarından ziyade, toplumsal teamüller çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu çalışmada; ekonomik durum, çocuk sahibi olma kararını etkileyecek bir faktör olarak tanımlanmış ancak toplumsal normlar, beklentiler ve inançlar, “çocuk sahibi olma” konusunda ana belirleyiciler olarak karşılık bulmuştur. Evlendikten sonra toplum tarafından çiftlerden beklenen yegane şey, çocuk sahibi olmalarıdır. Nadide'nin paylaşımı durumu net bir şekilde gözler önüne sermektedir:

“Hayır, evlen hemen iki üç ay olmasın çocuğu olmuyo bunların diye laf çıkarırlar. E mecbur kalırsın, o zaman oldu zaten ondan sonra da mecbur. Yok vallahi, kendim çocuktum. Ama olduktan sonra da mecbur bakıcam öyle böyle zorla baktım.” (Nadide, 49)

Toplum bir yandan çocuk üzerine kurgulu yaşam biçimini savunurken, diğer yandan bu olgunun içerisinde barındırdığı unsurları hiçe saymakta-

⁵ Konu ile ilgili olarak Roman aktivist Elmas Arus'un röportajına bakılabilir (Tok, 2020).

dır. Diğer yandan ise, çocuk sahibi olamayan kadınlar çok eşliliğe razı olmaları yönünde zorlanmaktadır:

“Bizinkiler uluorta karılarını dövmez, yalnız üstlerine kuma alır. ... Var canım eski sevgilisiymiş, iki tane çocuktan sonra üzerine kuma getirdiler şimdi onu. Ondan bir tane çocuğu oldu ... Yok farklı evler mesela kurbanda kurban alıyorsun dimi iki tane alcaksın. Ona bir tane, ona bir tane.”(Naz, 42)

Saadet de hemen çocuk sahibi olamadığı için kocasının ailesi tarafından kuma alınmasına karar verildiğini ardından hamile kaldığını aktarmıştır:

“Galiba iki sene bebeğim olmadı benim kaynatam dedi bunu bırakalım dedi. Bizim olmadı ya. İki sene sonra hamile kaldım, kuma oluyor. Tabii ... yaygın.” (Saadet, 70)

Saadet, aile içerisindeki yaşlı erkek olan kaynatasının sözlerini aktarıken, karar mekanizmasının yine bir erkeğin elinde olduğuna işaret etmektedir. Kılıç, Nevşehir özelinde kumalık üzerine yaptığı çalışmada; kuma olarak gelen kadın ile nikahlı eş arasındaki ilişkilerde şiddetin söz konusu olduğu, kuma gerçeğinin resmi nikahlı eşe uygulanan bir psikolojik şiddet biçimi olarak yer aldığını aktarmaktadır (Kılıç, 2019). Bu araştırma ve Kılıç’ın araştırması farklı örneklem gruplarını içerse de “kuma” olma durumu genellikle benzer faktörleri doğurmakta ve şiddetin merkezinde yer almaktadır. Bu olgunun gerçekleştiği durumlarda fiziksel, psikolojik, cinsel şiddet türlerinin de meydana gelme olasılığı artmaktadır. Kolukırık’ın çalışmasında ise erkek görüşmecilerin vurguladığı “ Çingene kadını kırk gün dayak yese babasının evine dönmez” anlayışı bu duruma örnek teşkil etmektedir (Kolukırık, 2006). Kadınların bu konu ile ilgili paylaşım yapmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Görüşme anı dışında, genel konular üzerinde konuşurken Roman toplumunda kadına yönelik şiddetin varlığı ile ilgili yönelttiğimiz sorulara, genellikle kısık sesle ve el işaretleri ile karşılık verilmiştir.

Gebelikte de çalışan Roman kadınlar, doğumun hemen ardından ya da bir kaç gün içerisinde çalışma hayatlarına geri döndüklerini paylaşmışlardır. Onların hayatlarında gebelik sürecinin bir etkisi olmadığı gibi, doğumları ve doğum sonrası özel bakım ve ihtiyaçları da hiç gün yüzüne çıkmamıştır.

“Yaşayamıyorsun (hamileliği kast ediyor). O gün ben mesela işten geldim, doğuma gittim. Ben sanıyom ölesine karnım ağrıyo herhalde. Bir günlük lousaydım, cuma günü doğruyom, cumartesi günü tarlaya çapaya pamuğa gidiyoz. Yani nor-

mal bi ev olsa, iyi dersin, koca büyük bir handayız. İnekler çıkıyo, biz giriyoz. Öyle bir yere gidiyoz, düşün yani. Kırkımı orda çıkardım. Eltimiz beni o gün işe göndermedi. Tarladan su ısıttık, çocuğu tarlada yıkadık. Neyini anlatayım ben be Romanın neyini yani, göbek atmasını mı anlatayım doğurmasını mı anlatayım?” (Naz, 42)

Naz'ın anlatısında “Neyini anlatayım ben be Romanın neyini yani” serzenişinde aslında Naz'ın kafasında kurguladığı Roman kadın kimliğinin somutlaşmış bir hali vardır. Öte yandan bu kimliğe duyduğu aidiyet, onun toplumsal sorunlar karşısında kabullenişini göstermektedir. Yoksulluk karşısındaki kabulleniş ve içinde bulunduğu toplumsal yapıdan ayrılama hali onun bu cümlelerinde yer bulmuştur. Diğer yandan, doğum sonrasını takip eden 6 haftalık dönem anne-bebek ve aile üçgeninde geçirilen adaptasyon sürecini ifade etmektedir. Fiziksel, duygusal, psikolojik uyum ve bağ kurmanın geliştiği bu süreç, ailenin gelecek yılları için ilk mihenk taşı oluşturmaktadır. (Santrock, 2014, s.103). Ancak, Naz kendi doğumundan sonra, ekonomik şartlar nedeniyle çalışmak zorunda kalmasından ötürü ne çocuğuyla ne de ailesiyle böyle bir adaptasyon dönemi yaşayamadığını ifade etmektedir.

Roman kadınların aile içerisindeki yerine bakıldığında “fedakar eş” olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Eşine destek olmak, ekonomik kriz süreçlerinde sabırlı olmak, çocukların ve yaşlı aile üyelerinin bakımını üstlenmek, aile ekonomisine katkı sağlamak ve aile bütünlüğünü korumak gibi görevleri olduğu vurgulanmıştır:

Roman kadın her zaman kendi ayaklarının üstünde duran, durabilen bir insandır. Yeri geldi mi eşine destek olur, yeri geldi mi aç da kalsa, susuz da kalsa sesi çıkmaz. Her bir insan gibi olmaz, başka insanlar gibi olamaz, yok şöyle, yok böyle... Erkek gibidir yani, kendine sahip çıkar, çalışır, fedakardır. Eşine sahip çıkar, hanesine, çoluğuna çocuğuna düşkündür. Başka Romanları bilemem ama benim çevremdeki Romanlar böyledir yani.” (Şermin, 24)

Beauvoir, “kadın doğulmaz, kadın olunur” sözüyle kadınların çevresel koşullar ve kültürel pratiklerin etkisiyle “kadın” olmayı öğrendiğini anlatmak istemiştir. Eril tahakküm, Şermin'in anlatısındaki gibi bir “kadın profili” yaratmayı amaçlamıştır. Şermin, hem eşinin destekçisi, hem uysal, sakin, şikayet etmeyen, hem çalışkan, hem de annedir. Hepsinin birleşimidir. Ancak, bütün bunları yaparken, kendi gücünü fark etmemekte ve “erkek gibi” olmaya çalışmaktadır.

Yaşlılara, akıl hastalığı olanlara, engelli bireylere, kronik hastalıklara sahip olanlara dünya genelinde kadınlar bakım sağlamaktadır (Gruneir vd., 2013 aktaran Tanrıku, 2019). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisini hatırlattığı bu alanda, Roman kadınlar da anne ve eş olma rollerinin yanında, aktif bir şekilde bakım veren olarak yer almaktadır. Gülcan bu konuyla ilgili şu paylaşımı yapmıştır:

“Kaynanaya saygı çok... Elden ayaktan düşse kaynanam biz mecbur bakacağız. ... Romanlar çok sever ama annesine laf söyletmez gerçekten de katılıyorum yani. Mesela kayınvalidem olmasa kocam olmaz. Ee benim annem babam olmasaydı ben olmazdım. Şimdi ben kendi annemi gözümün önüne getiririm, ben kendi anneme bakmıyorsam, o da eşinin annesine bakmaz. Ne olacak elime mi yapışacak? Kaynanam bana çalışıyo ben kaynanama çalışmıyorum... Aynı evde yaşıyoz kaynanasını yediyor içeriyor, karı nasıl gezmeye gider, o gider işini gücünü yapar işte (kayınvalideyi kast ediyor) yorulmak bilmezler bizde stop yok.” (Naz, 42)

Anlaşıldığı üzere, Roman kadınlar için evlilik sürecinde, toplumsal baskı ve ataerkil kodlar belirleyici ve yönlendirici olmaktadır. İstenmeyen evlilikleri önlemek için kullanılan “kaçma” yöntemi Roman kadınlar için işlevsel bir olgu haline gelmiştir. Bu olgu, zorla yaptırılan evliliklere karşı halen kullanılmakta olup ne yazık ki küçük yaşta evliliklerin sürmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Patriyarkal toplumlarda kadının görevi olarak betimlenen tüm işlevler, Roman kadınlar için de geçerliliğini korumakta; ancak Roman kadınlar, toplumun geri kalanına göre, etnik kimlikleri ve yoksullukları ile ön plana çıkarak daha büyük bir mücadelede yer almak durumunda kalmaktadırlar.

Sonuç

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, Türkiye’nin sosyo-politik yapısını belirleyen etnik, dini ve milli kategorilere referansla Roman kadınların kendilerini nasıl konumlandıklarını altını çizmekti. Ayrıca, kendilerine dair toplumsal algıyı ve bu toplumsal algılarla nasıl müzakere ettiklerine dair anlatılarını ortaya koymaktı. Gerek literatürde Roman kimliğiyle ilgili çalışmalar, gerekse de bizim araştırmamızda; görüşmecilerin kendilerini Çingene değil Roman olarak tanımladıkları ve kendilerini makro düzeyde Türkiye’nin sosyo-politik yapısına dair söylemlerle konumlandıkları anlaşılmaktadır. Bu konumlandırmalarda referansları etnik, dini ve milli kimliğe

dair büyük anlatılardır. Roman kadınlar, etnik kimliklerine dair özellikleri vurgulayarak ve onlardan vazgeçmediklerini sıkça belirterek dini mensubiyeti ön plana çıkarmış, bir bütünün parçası metaforuna başvurmuşlardır. Diğer bir retorik ise tek bayrak altında yaşadıklarını vurgulamalarıdır. Dolayısıyla bu retorikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduklarının vurgusunu yaptıklarını söylemek mümkündür. Bu minvalde görüşmecilerimizden Safiye'nin "Müslümanız bir bayrağın altında hepimiz Allah'ın kuluyuz" ifadesi, Roman kimlik anlatılarında sıkça karşılaşılan bir anlatım biçimidir.

Kadınlara kulak vermek, onların deneyimlerini onların ağzından dinlemek, feminist perspektifte hep önemli bir bilgi kaynağı olarak görülmüştür. Çünkü kadınların kendi hayatlarındaki koşullara ve olaylara yükledikleri öznel anlamlar kadın anlatılarında kendini göstermektedir. Bu çalışmada Roman kadınların kimliğini anlamaya çalışırken sadece onların "Roman Kadın olmak ne demek?" sorusuna verdiği yanıtlarla yetinilmemiştir. Her ne kadar Roman kadın olmak nedir sorusu bize Roman kadınların Türkiye'nin sosyo-politik düzleminde kendilerini nasıl konumlandıkları dair önemli ipuçları verse de yapılan görüşmelerde Roman kadın olmaya dair anlatılar sadece bu noktada kendini göstermemiştir. Bu kadınların hayatlarında önemli eşikleri teşkil eden eğitime dahil olma (ya da olamama), çalışma hayatına girme (ya da girememe), evlenmek ve anne olmak (ya da olamamak) konularında sorular sorulduğunda yine yeniden Roman olmanın altı çizilmiştir. İşte bu anlatılar sosyal dışlanma, yoksulluk, yoksunluk ve eril tahakküm altında Roman kadınların var oluş mücadelelerini gözler önüne sermiş, kimlik konusunda önemli bir veri seti oluşturmuştur. Roman kadınların, bu kategorilerde, mücadele taktikleri/söylemleri geliştirerek hayatlarını sürdürdükleri anlaşılmıştır. Ancak söz konusu eril tahakküm ve patriyarkal kodlar olduğunda, bunlara bazen karşı çıkmışlar, bazen de benimsemişlerdir. Örneğin başlık parası konusunda bir karşı çıkma söylemiyle karşılaşılrken, erken yaşta evlilik ve eş/kayınpeder şiddeti konularında ya tamamen susmuş ya da korkarak, kısık sesle, mimikleri ve el işaretleri ile cevap vermişlerdir. Ayrıca, baba hakkı", "erkek gibi" tamlamaların dillerinde pelesenk olması da eril tahakküm altında benimsedikleri söylemlere işaret etmektedir. Bu söylem ve eylemlerle eril tahakküm ve patriyarkayı yeniden ürettiklerini söylemek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

Being Roma Women in Izmir: Narratives of Negotiation with Social Exclusion, Poverty and Deprivation

*

Buse Erhalim Gümüş– Faika Çelik
Manisa Celal Bayar University

Romani studies in Turkey gained momentum from 2000s onwards. This momentum can be attributed to two main causes. The first is that Turkey started to make progress on EU accession, and the improvement of the socio-economic status of Roma is an important item on the agenda of the EU, with funding provided to projects in this field. The second is the emergence of the Romani civil society movement. Studies on Roma in Turkey are conducted by researchers from the disciplines of history, sociology, media studies, and political science. A review of studies on Turkish Roma shows that researchers made frequent use of the concepts of marginalization, stigma, social exclusion, and discrimination to explain the experiences of Roma from the past to the present. In other words, studies conducted by many scholars from diverse fields underline the fact that, from the Ottoman times to the present, Roma have been stigmatized, experienced various forms of social exclusion, and faced socio-economic marginalization of different types and varying intensity by those in power. However, there are very few studies that focus on Romani women in Turkey, and question whether Romani women can make their voices heard. This study aims to contribute to this limited literature. More specifically, this study aims to analyze how Romani women define themselves, and the components they use to construct an identity of Romani women. The study is based on fieldwork carried out over 3 months with 16 Romani women living in Karşıyaka, İzmir. Detailed descriptions of these participants, identified through snowball sampling, are presented in Table 1 in the Appendix section of the article.⁶

⁶ The real names of the participants are not used out of ethical concerns. The following pseudonyms will be used to refer to the participants throughout the study: Zeynep, Naciye, Pembe, Fatma, Safiye, Naz, Gülbahar, Şadiye, Güzin, Lale, Elmas, Şermin, Hatice, Saadet, Saffet, and Nadide. Key contacts that introduced the researchers to the participants were a Romani woman, sisters working as tailors, a local who has been living in the same neighborhood with the participants, and a woman who contacted an acquaintance of hers who had Romani tenants.

This article demonstrates that Romani women make references to multiple socio-political categories while defining what it means to be “Romani women.” At the first level, Romani women describe their “Roma” identity by referring to their daily life and cultural practices. Wearing shalwar, engagement with music and dance on a daily basis feature prominently in their narratives of identity. In addition, in dealing with the discrimination and exclusion they face, they derive strength from the Romani language that remains in use, their Islamic identity, and the fact of living under one flag. However, discrimination and social exclusion that they put emphasis on while constructing on their identity are not the only things that Romani women have to deal with. They also have to cope with poverty and deprivation on an ongoing basis. When asked how they define themselves, Romani women often talk about the poverty they live in, and their lack of future prospects. In light of the studies reviewed and the interviews conducted, it would be safe to conclude that Roma usually have low levels of income in Turkey. The most important point regarding the poverty faced by Roma is that this is a multidimensional poverty. Poverty is associated with lack of education, insufficient resources, unhealthy living conditions, and inadequate access to state aid and social services.

One of the main goals of this study was to underline how Romani women positioned themselves with reference to the ethnic, religious, and national categories that make up the socio-political structure of Turkey. Another goal was to shed light on the social perceptions of Romani women and their narratives on how they dealt with these perceptions. Similar to previous studies in the literature, the present study found that participants defined themselves as Roma and not as Gypsies, and positioned themselves, at the macro level, with narratives about the socio-political structure of Turkey. Their references in this positioning are meta-narratives concerning ethnic, religious, and national identity. While emphasizing their ethnic identities and frequently stating that they have not given up their ethnicity, Romani women nevertheless emphasized their religious identity as well, using the metaphor of whole and parts. Another rhetoric that they often resort to was to emphasize that we all lived under the same flag. This rhetoric is meant to underline that they are Turkish citizens.

Listening to women or hearing them tell their own stories has always been considered an important source of knowledge in the feminist ap-

proach. This is because the subjective meanings women assign to the conditions and events in their lives become manifest in their own narratives. In trying to understand the identity of Romani women, this study did not focus exclusively on their responses to the question “What does it mean to be a Romani woman?” This question does provide important insights into how Romani women position themselves in the socio-political context of Turkey, but narratives about being Romani women were not limited to responses to this question. When asked questions about receiving formal education, participating in the labor force, marrying, and starting a family, which constitute important turning points in their lives if achieved, participants again underlined their Romani identity. These narratives shed light on Romani women’s fight for survival under conditions of social exclusion, poverty, deprivation, and masculine dominance, providing important data regarding identity. Romani women were found to have developed tactics/discourses of resistance in these categories. When it comes to masculine dominance or patriarchal codes, however, they have sometimes resisted and sometimes embraced them. For example, there was a discourse of opposition to bride price, but whispering, gestures, mimics, or total silence in response to questions about child marriage and domestic violence by male family members. Moreover, the frequent use of phrases such as “a father’s right” or “like a man” indicate that they have internalized these discourses under masculine dominance. Arguably, they help reproduce masculine dominance and patriarchy through these discourses and actions.

Kaynakça / References

- Alpman, P.S. (2018). Sosyal Teorinin konusu olarak kimlik: Sosyal inşacı yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 1-28.
- Balcı, A. (2017). Post-Kolonyalizm. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Editör). *Uluslararası İlişkilere Giriş* içinde (s.269-280). İstanbul: Küre Yayınları.
- Barth, F. (2001). *Etnik gruplar ve sınırları kültürel farklılığın toplumsal organizasyonu*. (A. Kaya ve S. Gürkan, Çev.). Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme toplumsal sonuçları*. (A. Yıldız, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Beauvoir, S. d. (2010). *Kadın "İkinci Cins" evlilik çağı*. (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Bora, A. (2016). Kadınlar ve hane: "Olmayanın nesini idare edeceksin?". N.Erdoğan (Editör), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s.97-132). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Boz, E. (2010). *Çerkez etnik kimliğinin yeniden inşasında akrabalık*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Caner, D. (2019). *Çingene kadınların anlatılarındaki göç ve mekan: Ankara Kale Mahallesi'nde bir saha araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür kimliğinin gücü II.Cilt*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çiğdem, A. (2016). Yoksulluk ve dinselik. N.Erdoğan (Editör), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s.203-247). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dural, A. ve Eseler, B. (2019). Bir karşı-hegemonya kültürü olarak çingene müziği: 'Mahcup red' notaları. *Etnomüzikoloji Dergisi*, 1, 26-49.
- Dişli, S. (2016). Çingene mi roman mı? Bir inşa süreci. *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, 31, 97-117.
- Erdoğan, N. (2016a). Yok-sanma: Yoksulluk-maduniyet ve fark yaraları. N. Erdoğan (Editör). *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s.47-95). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erdoğan, N. (2016b). Garibanların dünyası: Türkiye'de yoksulların kültürel temsilleri üzerine ilk notlar. N. Erdoğan (Editör), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde (s.29-46). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, S. ve Toksöz, G. (2013). *Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü Türkiye'de ev işçileri*. Uluslararası Çalışma Ofisi- Ankara: Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi.
- Eriksen, T.H. (2002). *Etnisite ve milliyetçilik antropolojik bir bakış*. (E. Uşaklı, Çev.). İstanbul: Avesta Yayın.
- Erşen, U. B. (2018). Yeni bir dil yeni cinsiyet düzeni. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 1-41.
- Fearon, J.D. and Laitin, D.D. (2000). Violence and the Social construction of ethnic identity. *International Organization*, 4(54), 845-877.

- Girgin, G. (2018). Dünya çingeneleri konuşuyor! Post-fordizm, yaratıcı endüstriler ve dünya müziği. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(18), 349-358.
- Hobsbawm, E. (2006). *Geleneğin icadı*. (M.M. Şahin, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kafalı, H. (2017). *Yoksulluk ve din (Kütahya örneği)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim Dalı, Ankara.
- Karayılmazlar, E. (2006). Küreselleşme sürecinde yoksulluk ve eğitim. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 205-225.
- Kılıç, F. (2019). Kadına şiddet: Nevşehir ili özelinden hareketle Anadolu’da kuma gerçeği. *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Özel sayı*, 653-662.
- Kızılay, Ş. E. (2011). Küreselleşme, madun kamusalılığı ve taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi örneği. *idealkent*, 2(3), 94-129.
- Kiraz, S. ve Kestel, S. (2017). Kadınların madun sorunsalı ve bir alternatif olarak yeni medyada dijital aktivizm: Change.org. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 53, 139-163.
- Kolukıncı, S. (2006). Sosyolojik perspektiften Türkiye çingeneleri: İzmir çingeneleri üzerine bir araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-24.
- Koptekin, D. (2013). *Roman çocukların kendi kimliklerini tanımlama biçimleri: İzmir Tepecik örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Okely, J. (1983). *The traveller- gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okumuş, E. (2011). Bir sosyal eşitsizlik örneği olarak yoksulluğun dini meşrulaştırımı. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 5, 3-14.
- Özateşler, G. (2016). *Çingene Türkiye’de yaftalama ve dışlayıcı şiddetin toplumsal dinamiği*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, U. ve Dalyan, M. (2011). 19.yy’da Rumlarda ve Arnavutlarda evlilik müessesesinde başlık uygulamaları. *History Studies International Journal of History*, 3(3), 319-336.
- Santrock, J. W. (2014). *Yaşam boyu gelişim gelişim psikolojisi*. (G. Yüksel, Çev. Editörü). Ankara: Nobel Yayın.
- Petrova, D. (2003). The Roma: Between a myth and the future. *Social Research: An International Quarterly*, 70(1), 111-161.
- Smith, A.D. (2002). *Ulusların etnik kökeni*. (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.

- Somersan, S. (2007). Swapping identities in sulukele. J.Fornas, M. Fredriksson (Editör), *A European Cultural Studies Conference in Sweden* içinde (s.721-732). İsveç: Linköping Üniversitesi Elektronik Yayınevi, 5 Mayıs 2020 tarihinde https://ep.liu.se/en/conference-article.aspx?series=&issue=25&Article_No=71 adresinden erişildi.
- Surdu, M. and Kovarts, M. (2015). Roma identity as an expert-political construction. *Social Inclusion*, 5(3), 5-18.
- Tanrıkkulu, S. (2019). *Evinde bir aile üyesine bakım veren kadınların bakım verme yüklerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Taşkın, B. ve Bogenç Demirel, E. (2019). Çeviri sosyolojisi ışığında engelli çevirmenler: fenomenolojik yaklaşım ile görünmeyeni görünür kılmak. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 27, 242-254.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 23(112), 101-116.
- Tok, H. (2020, Ocak 26). Roman kadınların yükü ağır. *Evrensel Haber*. 23 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/396052/roman-kadinlarin-yuku-agir> adresinden erişildi.
- Tokgöz, G. G. (2012, Ağustos 4). Dünya Çingene Günü İçin 2 İlle de Roman mı olsun? *bianet*. 13 Nisan 2020 tarihinde, <https://m.bianet.org/biamag/azinliklar/137487-ille-de-roman-mi-olsun> adresinden erişildi.
- Uştuk, O. (2019). *Emek pazarı ve kimliklenme ilişkisi: İzmir Urla Sıra Mahallesi romanları örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldız, H. (2007). Türkçede çingeneler için kullanılan kelimeler ve bunların etimolojileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 61-82.
- Yılmaz, S. (2018). Türkiye'de kadınların çalışma hayatındaki yeri ve sosyal güvenlik hukuku düzenlemeleri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 63-80.

Tablo 1. Örneklem Grubu Tanıtıcı Bilgiler

Kişiler	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Meslek	Çocuk Sayısı
Nadide	49	Çanakkale-Ezine	Hiç okula gitmemiş	Kargı işi yapıyor	4
Zeynep	54	Çanakkale-Bayramiç	5.sınıfa kadar okumuş	Eskiden bohçacı şimdi çalışmıyor	3
Naciye	55	Balıkesir-Burhaniye	Hiç okula gitmemiş	Sepet yapıyor	4
Pembe	39	Balıkesir-Ayvalık	1.sınıf	Eskiden bohçacı şimdi kamış işi (gölgelik) yapıyor	3
Fatma	57	İzmir-Menemen	Hiç okula gitmemiş	Temizlik	3
Safiye	68	Balıkesir-Edremit	Hiç okula gitmemiş	Çalışmıyor	5
Naz	42	İzmir-Örnekköy	Hiç okula gitmemiş	Taç ve balon satıyor	3
Gülbahar	26	İzmir-Menemen	Hiç okula gitmemiş	Önceden temizlik görevlisi şimdi çalışmıyor	2
Şadiye	38	Adıyaman	5.sınıfa kadar okumuş	Çalışmıyor	3
Güzin	44	İzmir-Menemen	Hiç okula gitmemiş	Çalışmıyor	3
Lale	39	Balıkesir-Ayvalık	4.sınıfa kadar okumuş	Kamış işi (gölgelik) yapıyor	2
Elmas	48	İzmir-Örnekköy	Hiç okula gitmemiş	Tezgahtar	6
Şermin	24	Çanakkale-Ezine	Lise 2. Sınıfa kadar okumuş	Çalışmıyor	2
Hatice	54	İzmir-Örnekköy	Hiç okula gitmemiş	Çalışmıyor	2
Saadet	70	Çanakkale-Ezine	Hiç okula gitmemiş	Önceden bohçacı şimdi sepet yapıyor, mevsimlik işçi	8
Saffet	58	İzmir-Örnekköy	Hiç okula gitmemiş	Önceden bohçacı şimdi çalışmıyor	4

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Erhalim Gümüş, B. ve Çelik, F. (2021). İzmir’de roman kadın olmak: Sosyal dışlanma, yoksulluk ve yoksunluk ile müzakere anlatıları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5897-5906. DOI: 10.26466/opus.905540.

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Arguvan Türkülerinin İçerik Analizi¹

DOI: 10.26466/opus.817644

*

Ülkü Akkuş* – Gülşah Akkuş**

* Öğr.Gör., İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Malatya/Türkiye

E-Posta: ulku.akkus@inonu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5142-0791](https://orcid.org/0000-0001-5142-0791)

** Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: gulsah.akkus@ikcu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0263-8609](https://orcid.org/0000-0003-0263-8609)

Öz

Yeryüzünde insanlığın binlerce yılda yarattığı ve günümüze kadar ulaşan kültürün somut olmayan boyutunu ifade eden somut olmayan kültürel miras kavramı, 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve insanlığın geçmişten günümüze taşıdığı kültür birikimlerinin korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi ile önem kazanmaya başlamıştır. 2006 yılında bu sözleşmeye imza atan Türkiye, iki çeşit ulusal envanter düzenlemektedir; SOKÜM Ulusal Envanteri bunlardan biridir. 13 Mart 2013 tarihinde SOKÜM Ulusal Envanteri'ne 01.0021 sayı numarası ile kayıtlanan Arguvan Türküleri; Türk halk müziği içerisindeki yeri ve konumu, türkülerin kendine has yorumlama teknikleri, müzikal icrası, dil ve ağız özellikleri ile kültürel miras unsuru olarak belgelenmiştir. Bu çalışmada Arguvan türkülerinin, SOKÜM Ulusal Envanteri'nde yer almasını sağlayan kültürel özelliklerinin neler olduğunu tespit etmek ve UNESCO koruma listesine alınmasına gerekçe oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada derlenerek notaya alınmış ve çeşitli kaynaklardan ulaşılan 155 Arguvan türküsü incelenmiştir. Öncelikle biçimsel açıdan sıklık analizi ile değerlendirilen türküler; gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda yirmi farklı kategoride toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM), Arguvan Türküleri, İçerik Analizi, UNESCO.

¹ Bu çalışma, 4-6 Nisan 2019'da III. Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi'nde (C-IASOS) bildiri olarak sunulmuştur.

Content Analysis of Arguvan Folk Songs as an Intangible Cultural Heritage

*

Abstract

The concept of intangible cultural heritage, which expresses the intangible dimension of the culture that has been created by humanity in thousands of years and has survived until today has started to gain importance with the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (ICH) adopted by UNESCO in 2003, aiming to preserve the cultural heritage of humanity from past to present and transfer them to future generations. Turkey, signed in this convention in 2006, organizes two types of national inventory; the National Inventory of ICH is one of them. The Arguvan folk songs recorded on the March 13th, 2013 with the number 01.0021 in the Turkish National Inventory, have been documented as the cultural heritage, language and dialect features and cultural heritage elements of Turkish folk music. This study aimed to determine the cultural characteristics of Arguvan folk songs and provide basis for safeguard listing of UNESCO. In this study, 155 Arguvan folk songs which were compiled and obtained from various sources, were examined. The folk songs, which were evaluated primarily by frequency analysis, were grouped in twenty different categories as a result of the content analysis.

Key Words: *Intangible Cultural Heritage (ICH), Arguvan Folk Songs, Content Analysis, UNESCO.*

Giriş

Türküler toplumsal yapıyı çözümleyebilmek adına önemli sözlü kültür verilerindedir; halkın ortak duygu, düşünce dünyasının ve yaşam şeklinin kültürel motiflerle kendi bağlamında söz ile dokunarak, ezgisel bir yapı içinde seslendirilmesiyle oluşan bir bütündür. Bir yandan kültürün devamlılığını sağlarken, diğer yandan sosyo-tarihsel, sosyo-kültürel ve coğrafik yapısını ortaya koyar. Sezar, Roma İmparatorluğunun başındadır. Roma'ya bağlı iki küçük ülke yan yanadır. Bu ülkelerden biraz büyük olan ülkenin temsilcileri, Sezar'a giderek, öteki ülke halkının kendilerine katılmasını istemektedirler. Sezar, sonucu bildirmek için bir süre sonra gelmelerini ister. Ükelere gönderdiği müfettişlere iki küçük ülkenin türkü kültürünü incelettiren Sezar, kararını verir; iki ülke halkının dilleri yakın olmakla birlikte, türküleri her bakımdan ayrı niteliktedir. Onun üzerine gelenlerin isteklerini kabul etmez (Öztelli, 1972, s.11). Bu bağlamda türkülerin ezgisel yapısı kadar, sözel yapısının da çözülmesi, kültürel çalışmalar açısından önem taşımaktadır.

Kültürlerin somut olmayan alanına giren ve halk müziği ürünlerinden olan türküler, toplumların tarihsel sürecinde geçmişten bugüne yaşanmışlıklarının ezgisel bir ifadesi olmuştur. Anadolu yüzyıllardır biriktirdiği türküleriyle oldukça zengindir (Akkuş ve Akkuş, 2018, s.392). Malatya'nın ilçelerinden biri olan Arguvan, adını türküleriyle özdeşleştirmiş; bu yörede üretilen türküler, Türk halk müziği literatürüne "Arguvan Türküleri" olarak girmiştir. Yöre türkülerinin ünü sınırlarının dışına çıkmış, dolayısıyla Anadolu coğrafyasında Arguvan türküleri adıyla anılır hale gelmiştir. İnançsal ve dünyevi alanlarda yayılım gösteren Arguvan türküleri gerek işlediği temaların zenginliği gerekse söyleyişteki dil yapısıyla kültürel bir farklılık arz etmektedir (Akkuş vd., 2014, s.655). 13 Mart 2013 tarihinde SOKÜM Ulusal Envanteri'ne 01.0021 sayı numarası ile kayıtlanan Arguvan Türküleri, kültürel miras unsuru olarak belgelenmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) terimi, 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kullanılmıştır. Bu sözleşmenin "Tanımlar" başlığını taşıyan ikinci maddesinde SOKÜM, "toplulukların, grupların

ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2003, Md.2). 2006 yılında yürürlüğe giren SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesi, “insanlığın yüzlerce hatta binlerce yılda yarattığı ve sözlü kültür ortamlarında kuşaktan kuşağa aktardığı geleneksel bilgilerin ve kültürlerin korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak, bu yöndeki çaba ve çalışmalarını desteklemek ve daha önemlisi yok olmakta olan bu değerli bilgi, uygulama ve sanat alanlarına toplumların dikkatini çekmek gibi amaçlara sahiptir” (Oğuz, 2013, s.137). Kültürel varlıklar, öncelikle sözleşmeye taraf olan ülkelerin milli listelerine alınır. Sonrasında korunmaya değer olduğu belirlenen özgün kültürel varlıklar, UNESCO tarafından hazırlanan korunma listesine aktarılır. Sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneği bu sözleşmenin korumayı amaçladığı somut olmayan kültürel mirasın belirlediği alanlardır (Oğuz, 2013, s.64).

Türkiye 19 Ocak 2006 tarih ve 5488 sayılı SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesi’nin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun’la bu sürece dâhil olmuş; 27 Mart 2006 tarihinde ise resmen taraf olmuştur (AREGEM, t.y.a). SOKÜM Ulusal Envanteri, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi gereğince Türkiye’nin düzenlediği iki çeşit ulusal envanterden biridir. Türkiye’nin 2019 yılı sonu itibariyle on sekizi UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi’nde (AREGEM, t.y.b), 112’si de SOKÜM Ulusal Envanteri’nde olmak üzere toplam 130 kültürel miras unsuru bulunmaktadır (AREGEM, t.y.c); bunlardan biri de 0021 kayıt numarasıyla Arguvan Türküleri’dir. Arguvan Türküleri, özgün kültürel özellikleri dolayısıyla 2013 yılında SOKÜM Ulusal Envanteri’ne alınmıştır (AREGEM, t.y.d). Yörenin ağız ve dil özellikleri, sıkça kullanılan ikilemeleri (yineleme), literatüre kazandırılmış 400’ün üzerinde katma sözleri ve kendine has söyleniş teknikleri, Arguvan Türkülerinin en belirleyici özellikleridir (Akkuş ve Akkuş, 2018, s.394). SOKÜM Ulusal Envanteri’ne kayıtlanmasına vesile olan bu belirgin özellikler, bu türküleri kendiliğinden korumayı ve yaşatmayı gerekli kılmaktadır.

Bugüne kadar Arguvan kültürü ve müziğine dair yapılan araştırmalarda Arguvan türkülerinin, Türk Halk Müziği içerisindeki yeri ve konumu, türkülerin kendine has yorumlama teknikleri, müzikal icrası ile dil ve yöresel ağız özellikleri üzerinde durulmuştur (Şahin ve Özerol, 2004; Ataş, 2009; Bulgan, 2009; Eroğlu, 2011; Akkuş vd., 2014; Haşhaş vd., 2015). Bu çalışmada Arguvan türkülerinin, SOKÜM Ulusal Envanteri'nde yer almasını sağlayan kültürel özelliklerinin neler olduğunu tespit etmek ve UNESCO koruma listesine alınmasına gerekçe oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla türkülerin içerisinde kullanılan kelimelerin özellikleri ve türleri, türkülerin içeriği, kültürel öğeleri, yöreye özgü kavramları, yöresel söylemleri, motif ve sembolleri tespit etmek suretiyle Arguvan yöresi halk kültürünün, türkülerdeki görünümü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan Arguvan türkeleri, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Yargısal örnekleme ile dördü basılı kaynak olmak üzere dokuz farklı nota arşivinden, toplamda 155 adet notaya alınmış Arguvan türküsüne ulaşılmıştır. Yararlanılan kaynaklar ve bu kaynaklardan alınan türkü sayıları Tablo 1'de verilmiştir. Örneklem olarak seçilen türkülerin incelenmesinde öncelikle Arguvan Türkülerinin SOKÜM Ulusal Envanterine girmesini sağlayan biçimsel kriterleri ortaya çıkarmak için türkülerin en belirgin özelliklerine yönelik olarak (bağlantı ve katmalar, tekrarlar/ikilemeler, deyim ve söylemler) yapılan sıklık analizinin ardından içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizinde toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla birbirine benzeyen veriler, kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.259). İçerik analizi kapsamında öncelikle kod listesi oluşturulmuş, sonrasında analiz edilen türküler açık kodlama ile tek tek kelime, anlam ve bağlam açısından sınıflandırılmıştır. Kavramlar, bir türküde ne kadar tekrar edilirse edilsin bir kez sayılmıştır. Böylece bir türküde birden fazla geçen kavramın, genel görünümü etkilememesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan türkülerin alındığı kaynaklar

Kaynak	n
Arguvan Ezgileri- 2 (1998)	69
Arguvan Ezgileri- 1 (1998)	50
Şahin ve Özerol (2004)	15
TRT Nota Arşivi	11
Ufuk Erbaş	5
Şahin (2017)	2
Türk Müzik Kültürünün Hafızası	1
Saz Kursu	1
Türkü Dostları	1
Toplam	155

Bulgular

Sıklık Analizi

Arguvan Türkülerini biçimsel açıdan değerlendirmek üzere gerçekleştirilen sıklık analizi sonucunda elde edilen bulgular; bağlantı ve katmalar, tekrarlar/ikilemeler, deyim ve söylemler olmak üzere üç ayrı başlık altında sunulmuştur.

Bağlantı ve katmalar: Arguvan türkülerinde “katma” olarak da adlandırılan ve türkü içerisinde tekrar edilen kelime ya da kelime öbekleri Arguvan ağız söylem biçiminin en temel özelliklerindedir. Türküleri söyleyenler tarafından nida edilen sözcük ya da söz kalıpları; unutma, yineleme, pekiştirme, hitap etme gibi nedenlerle söyleyiş zenginliği ve bütünsellik kazandıran sözcük, cümle/dize ya da dizeler biçimindedir. Bağlantılar/katmalar; türkü girişinde, dize ya da dörtlük başlarında, dizelerden/dörtlüklerden sonra, dizelerde, sözcükler arasında bulunur (Akkuş vd., 2014, s.663). Şahin vd. (2004, s.37-62) tarafından toplam 460 katma derlenerek halkbilimi literatürüne kazandırılmıştır. Dolayısıyla Arguvan türküleri, bağlantılar/katmalar yönünden ülkemizde en zengin türküler olarak değerlendirilmektedir (Akkuş vd., 2014, s.664). İncelenen 155 Arguvan türküsi içerisinde bir, iki, üç, dört ve daha çok dizeli bağlantı ve katmaların genel toplamı 105’tir. Dolayısıyla bağlantıların/katmaların incelenen türkülerdeki sayısal çoluğu, varsılığını doğrulamaktadır.

Arguvan türkülerinde tespit edilen tek dizeli katmalar (86) Tablo 2’de sayılarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 2. Tek dizeli olan bağlantı ve katmalar

Bağlantı- Katma	f	Bağlantı-Katma	f	Bağlantı-Katma	f
Dost	7	Ben ölürüm naz etme	1	Gurban olam ben neydem	1
Ölem	7	Canan	1	Gurban olam naz etme	1
Aman aman	6	Dağlar aman aman	1	Gülüm	1
Yar yar	5	Dağlar duman duman	1	Hayın	1
Aman	4	De yeri yeri	1	Leylo leylo	1
Gurban olam	4	Deloy deloy da deloy	1	Nazlı yar	1
Neydem	3	Derdin bana ağlama	1	Neydem neydem	1
Oy oy	3	Di get elin kızı senden yar molur	1	Oy oy gaderim	1
Ölem ölem	3	Di yeri yeri	1	Oy oy neydem	1
Dost dost	2	Diley diley	1	Oy oy oy beni	1
Gurban	2	Diley diley diley	1	Ölem yar	1
Kömür gözlüm	2	Diloy dağlar diloy	1	Suna boylum ağlama	1
Sunam sunam	2	Elin gızı ağlama	1	Vah beni beni	1
Aman aman aman	1	Eller	1	Vefasız yar	1
Aman aman aman aman	1	Felek ben neydem	1	Ya dost, ya dost	1
Aman aman aman aman aman aman	1	Gadanı alayım	1	Yar	1
Ben ölmezsem bu dert beni öldürür	1	Gelele de gülüm gelele	1		

Türkülerde tespit edilen iki dizeli katmalar (9) sayılarıyla birlikte Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. İki dizeli olan bağlantı ve katmalar

Bağlantı-Katma	f
Bugün yine, bugün yine / Sen gidersen uğur olsun	1
Dağlar gışmuş / Yolcum üşümüş	1
Dağlar pareli / Açma yaremi	1
Di yeri yeri / Hayın yeri yeri	1
Diley diley diley aman / Diley diley yandım aman	1
Eylen güzel, eylen güzel / Ben de gelem	1
Gelin oy, gelin oy, gelin oy oy oyy / Yandı yürek derin oy oy oyy	1
Hamazlar hamazlar / O yar ilen oynamaya gomazlar	1
Nettim size verin benim yârimi / Nettim size beni yâre götürün	1

İncelenen türkülerde tespit edilen üç dizeli katmalar (5) Tablo 4’te sayılarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 4. Üç dizeli olan bağlantı ve katmalar

Bağlantı-Katma	f
Beni beni beni / Sevdalım beni / Belalım beni	1
Bu ne işimmiş / Dağlar üşümüş / Süslüm üşümüş	1
Bu ne işimmiş / Yolcum üşümüş / Sunam üşümüş	1
Diloğ dağlar diloğ / Diloğ hancım diloğ / Diloğ yolcum diloğ	1
Diloy dağlar diloy / Diloy yolcum diloy / Diloy hancım diloy	1

İncelenen türkülerde tespit edilen dört dizeli (5) ve beş dizeli (1) katmalar Tablo 5'te sayılarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 5. Dört ve daha çok dizeli olan bağlantı ve katmalar

Bağlantı-Katma	f
Alınan mı morunan mı / Altınların korunan mı / İstedim de vermediler / Kaçırayım zorunan mı?	1
Atam dedim atılmıyor / Satam dedim satılmıyor / Gece gündüz yatılmıyor / Güzel bu nasıl sevdemiş	1
Beni beni zalım beni / Ben de sever idim seni / Unuttun mu zalım beni / Ben de sever idim seni	1
Dağlardan aşam / Yara ulaşam / Dağlar gışımış / Yolcum üşümüş	1
Öldüm öldüm öldüm öldüm / Yar kıymetin yeni bildim / Sen gittin ellerin oldun / Derdinden ölen ben oldum	1
Zalım ağlatma beni / Derde bağlatma beni / Gülüp sızlatma beni / Diley diley diley yar / Diley diley diley yar	1

Tekrarlar/ikilemeler: Tekrarlar/ikilemeler Arguvan sözlü halk türkülerinin önemli özelliklerinden biridir. Tekrarlarda anlamı kuvvetlendirmek için bir sözcüğün, aynen “yavaş yavaş, gide gide”, zıt anlamıyla “acı tatlı, düşe kalka”, ilaveli “kapkara, mosmor”, eş anlamlı “saç sakal, toz toprak” gibi biçimlerde kullanıldığı görülür. Arguvan türkülerinde sıklıkla görülen bu yapıyla duygu ve düşünceler daha kolay, anlaşılır ve samimi şekilde ifade edilir. Bu nedenle ikilemeler, Arguvan türkülerinin ifadesini güçlendiren önemli bir söylem biçimidir.

Arguvan türkülerinde zıt anlamlı, ilaveli ve eş anlamlı ikilemelerden ziyade aynen tekrarların (yavaş yavaş, dilinden dilinden) çok sık kullanıldığı görülür (Akkuş vd., 2014, s.663). Nitekim incelenen türkülerde tespit edilen toplam kırk altı ikilemenin kırk biri birer türküde, beşi ise ikişer türküde yer alarak bu oluşumu güçlendirmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Tekrarlar/İkilemeler

Tekrar-İkileme	f	Tekrar-İkileme	f
Ağlayı ağlayı	2	Gezer gezer	1
Bazı bazı	2	Gidem gidem	1
Dilinden dilinden	2	Gözlerin gözlerin	1
Elinden elinden	2	Gözleyi gözleyi	1
Perişan perişan	2	Havar havar	1
Ağlar ağlar	1	Hayın hayın	1
Bakar bakar	1	İsmi ismini	1
Beni beni	1	Meydanda meydanda	1
Bölük bölük	1	Narınan narınan	1
Çağlar çağlar	1	Ne fayda ne fayda	1
Çala çala	1	N'olur n'olur	1
Çalı mıyım çalı mıyım	1	Oğlan oğlan	1
Dalgın dalgın	1	Öldürür öldürür	1
Dikiyi dikiyi	1	Ölümden ölümden	1
Divana divana	1	Özlerin özlerin	1
Dizleyi dizleyi	1	Sorun sorun	1
Doya doya	1	Söylerim söylerim	1
Duman duman	1	Sözlerin sözlerin	1
Efendim efendim	1	Terinen terinen	1
Eller eller	1	Ufak ufak	1
Eymir'in Eymir'in	1	Yakın yakın	1
Ezer ezer	1	Yavaş yavaş	1
Gezdim gezdim	1	Yorgun yorgun	1

Deyim ve söylemler (tamlama ve adlandırmalar): Şahin'e (2018) göre bir zekâ ürünü olan ve anlatıma akıcılık, çekicilik katan deyimler, genellikle somut benzetmelerden kurulur ve soyutu anlatır. Arguvan türkülerinde de deyim ve kalıp sözlerin yoğun biçimde yer aldığı görülür. Şahin ve Özerol (2004, s.235-269), Arguvan türkülerinde geçen 850'ye yakın deyim ve kalıp sözleri örnekleyerek işlemiştir. Arguvan türkülerinin doksan sekizinde deyim ve söylem bulunmaktadır. Tablo 7'de görüleceği üzere sayıca en çok yer alan söylemlerin başında sırasıyla on dört türküde geçen "nazlı yar", on türküde geçen "gurban olam", yedi türküde geçen "deli gönül" ve dört türküde geçen "zalımın gızı" ve "Hak vergisi" ile üç türküde geçen "dolu içmek" gelmektedir. Örneğin; Eğildim bir *dolu içtim* / Pirin elinden elinden; Sevince de deste başı sevmeli / *Gurban olam* Arguvan'lı geline; sen de dersin benden başka yar yoktur / Gine *deli gönül* buldu bir tane, gibi.

Tablo 7. Deyim ve söylemler

Deyim – Söylem	f	Deyim-Söylem	f	Deyim-Söylem	f
Nazlı yar	14	Bir daha da düşmem senin ardına	1	Kör olam	1
Gurban olam	10	Bir olmak	1	Kör yılanlar soksun seni	1
Deli gönül	7	Deli divane	1	Meskenin cehennem yerin har olsun	1
Hak vergisi	4	Derdim ortağı	1	Meyil bağlamak	1
Zalımın gızı	4	Dinsiz imansız	1	Meyil vermek	1
Dolu içmek	3	Divane gönlüm	1	Minnet eylemek	1
Ah etmek	2	Gadan belan ben olam	1	Nazlı gül	1
El vermek	2	Garip kalmak	1	Ömrün tükene	1
Gadan alam	2	Gül yüzlüm	1	Sen de çek benden ötürü	1
Kör olasin	2	Gün yüzlüm	1	Seyran etmek	1
Murad almak	2	Güzel dost	1	Töremiyessin	1
Yüz sürmek	2	Güzelliğin başının etini yesin	1	Tükenmez dert	1
Ah çekmek	1	Hayırsız yar	1	Vadesi yetmek	1
Aklını başından almak	1	İflah olmayasın	1	Vefasız güzel	1
Ara ki bulasın beni	1	İkrar vermek	1	Viran olmak	1
Arsız gönlüm	1	Kadir mevlam	1	Yolun olayım	1
Ayan olmak	1	Kapı kapı dilene	1	Yüreğe dert olmak	1
Bel bağlamak	1	Kimim var ki kime gidem	1	Zalım dert	1
Bela bulmak	1	Kölen olayım	1		

İçerik Analizi

Türkülerin kod listesi konular; özel isimler; dini unsurlar; zaman ve mevsimler; gökyüzü ve doğa unsurları, insan organları ve yüz hatları; dış mekân adları; geçiş dönemleri, akrabalık ve adlandırmalar; halk hekimliği ve tedavi unsurları; bayramlar, törenler ve inanışlar; formülistik sayılar; giyim eşyaları, takı ve çeşitli aksesuarlar; yapı malzemeleri; nesnelere eşya ve araç gereçler; sık kullanılan kelimeler – adlandırmaları; yerleşim yeri adları; renk adları; hayvan adları; ağaç, çiçek ve bitki adları; yiyecek adları olmak üzere toplam yirmi maddeden oluşmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. İçerik analizi neticesinde ortaya çıkan kategoriler

Kategoriler	
Konular	Formülistik Sayılar
Özel isimler	Giyim Eşyaları, Takı ve Çeşitli Aksesuarlar
Dini Unsurlar	Yapı Malzemeleri
Zaman ve Mevsimler	Nesnelere Eşya ve Araç-Gereçler
Gökyüzü ve Doğa Unsurları	Sık Kullanılan Kelimeler-Adlandırmalar
İnsan Organları ve Yüz Hatları	Yerleşim Yeri Adları
Dış Mekân Adları	Renk Adları
Geçiş Dönemleri, Akrabalık ve Adlandırmalar	Hayvan Adları
Halk Hekimliği ve Tedavi Unsurları	Ağaç, Çiçek ve Bitki Adları
Bayramlar, Törenler ve İnanışlar	Yiyecek Adları

Arguvan türkülerinin konuları: “Türküler ritmik ve melodik yapı analizi, ses alanı tespiti gibi pek çok incelemeye konu olabileceği gibi, konuları ve hikâyeleri açısından da geniş bir araştırma alanıdır. Türkülerde adı geçen motifler; gelişigüzel olmayan, bazı çağrışımları, özel anlamları bulunan öğelerdir. Bu anlamda söz konusu motiflerin saptanması ve incelenmesi büyük önem arz eder” (Vural ve Vural, 2013, s.645). Türküleri konularına göre gruplandırmak oldukça zordur. Türkülerin tek bir konuya bağlı kalmaması, örneğin bir türkünün ilk dörtlüğü ile ikinci dörtlüğünde geçen konuların farklı olması, türkülerin konularına göre tasnifini zorlaştırmaktadır. Ancak yine de bir türkünün konusuna yönelik ağır basan bir fikir bulmak olanaklıdır (Yücel, 2016, s.411). Bu çalışmada incelenen Arguvan türküleri; uzun yıllar Arguvan kültürü ve müziği üzerine çalışmalar yapan Antropolog Halkbilimci Hüseyin Şahin ile yapılan sözlü görüşmeler sonucunda, on iki ayrı başlık altında, Tablo 9’deki gibi sınıflandırılmıştır.

Arguvan türküleri içerikleri bakımından inançsal ve dünyevi olmak üzere iki alanda yayılım gösterir. Bunun nedeni Arguvan’ın, Alevi-Bektaşî inancının yoğun olarak yaşandığı bir ilçe ve buna bağlı olarak Alevi-Bektaşî müziğinin temsil edildiği önemli yerleşim merkezlerinden olmasıdır (Akkuş vd., 2014, s.658). Tablo 2’de görülen inançsal içerikli dini müziklerin sayısal çokluğu bunu göstermektedir. Yörede “içeri makamı” olarak da adlandırılan Alevi-Bektaşîlerinin inançsal müziği içerisinde incelenen otuz beş türkü; Semah, Deyiş, Tevhid, Duvaz-ı İmam, Mersiye türlerinden oluşmaktadır. Arguvan türkülerinin inançsal dini müziğinin dışında, yörenin ağız yapısıyla, dil özelliklerini yansıtan ve dünyevi konuların işlendiği türküler yörede “dışarı makamı” olarak bilinmektedir. Uzun havalar ve kırık havalardan meydana gelen bu türküler ağırlıklı olarak aşk, ayrılık, gurbet, sevda ve hasret gibi dünyevi konulardan oluşmaktadır. İncelenen türküler içerisinde en yoğun olarak sevda, aşk türküleri yer alırken bunları ayrılık ve hasret konuları takip etmektedir. Dert, sıkıntı, sitem konularını sırasıyla öğüt, yakınma, yakarma temalarının izlediği görülmektedir. Genel olarak bu türkülerin temalarına bakıldığında; farklı adlandırılışları dahi pek çoğunun birbiriyile bağlantılı olduğu anlaşılır. Bir *sevda* varsa *ayrılık* kaçınılmazdır. *Ayrılık*, *hasret* çektirir. *Hasret*, dağlardan aşılmaz yol ise *gurbet* olur. İşte bu halkaların biraradlığında çekilenin adı *dert*dir. *Dert* çoğu kez *sitemle*

dillenir, bazen öğüt verir; bazen de kendine ya da kendi dışındaki canlılara *yakınıp yakarır*.

Tablo 9. Arguvan türkülerinin konuları

Türkülerin Konuları	f	Türkülerin Konuları	f
Dini	35	Yakınma/Yakarma	4
Sevda	29	Ağıt	2
Aşk	24	Ah Etme/Eyleme	2
Ayrılık	13	Gurbet	2
Hasret	13	İş Türküsü	2
Dert, Sıkıntı	12	Askerlik	1
Sitem	9	Muhabbet	1
Öğüt	5	Oyun Türküsü	1

Özel isimler: Tablo 10 incelendiğinde; insanlık tarihinin ilk ismi Hz. Âdem'den, İslam dininin kurucusu Hz. Peygamberin soyunu temsil eden Hz. Ali ve Ehl-i beytin isimlerinin türkülerde hâkim olduğu görülür. Bu durum, Arguvan'da halkın inançsal boyutunun türkülerdeki önemli göstergelerindendir. Ayrıca Ferhat, Şirin, Leyla, Mecnun gibi halk hikâyeleri kahramanlarının isimleri de Arguvan sevda türkülerinin önemli örneklerindendir.

Tablo 10. Özel isimler

Özel İsim	f	Özel İsim	f	Özel İsim	f
Ali	15	Talip	2	Mühriban	1
Haydar	7	Veli	2	Musa	1
Mecnun	6	Ziya	2	Naki	1
Âdem	4	Bekir	1	Rıza	1
Arif	2	Bektaş	1	Selman	1
Canan	2	Celal	1	Serdar	1
Ferhat	2	Hasan	1	Şahin	1
Kerem	2	Hazar	1	Şirin	1
Leyla	2	İrfan	1	Taki	1
Süleyman	2	Kazım	1		

Dini unsurlar: Tablo 11'de görüldüğü gibi Arguvan türkülerinde en fazla "Hak" motifi işlenmiştir. Onu sırasıyla Hz. Ali, Allah, Pir, Şah, Hz. Muhammed, Erenler, Hu, Yemin, Mümin ad ve adlandırmaları takip etmektedir. Bu tabloda işlenen dini öğeler, yöredeki Alevi-Bektaşilerinin inançsal müziği içerisindeki Semah, Deyiş, Tevhid, Duvaz-ı İmam, Mersiye gibi türlerinde ağırlıklı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla bu

durum, Alevi-Bektaşî inanç kültürünün müzikteki görünümüne örneklmesi bakımından önemlidir.

Tablo 11. Dini unsurlar

Dini Öge-isim	f	Dini Öge-isim	f	Dini Öge-isim	f	Dini Öge-isim	f
Hak	17	Ayet	2	Hac	1	İmam Musa Kazım	1
Ali	16	Azrail	2	Hacı	1	İmam Rıza	1
Allah	10	Cehennem	2	İslam	1	Kâbe	1
Pir	8	Dem	2	Bektaşî	1	Kible	1
Şah	7	Enbiya	2	Mürteza	1	Mahşer	1
Erenler	6	Haram	2	Mansur	1	Mescit	1
Hu	6	Helal	2	Abdal	1	Peygamber	1
Muhammed	6	İbadet	2	Bismillah	1	Salavat	1
Mümin	6	İman	2	Cennet	1	Semah	1
Yemin	6	İmam	2	Dolu	1	Sırat Köprüsü	1
Secde	4	İmam Cafer	2	Elif	1	Sırat	1
Canlar	3	İmam Zeynel	2	Enel Hak	1	Şah Evliya	1
Cem	3	Kur'an	2	Evliya	1	Şah Hasan	1
Dört Kitap	3	Mehdi	2	Gülbenk	1	Şah Naki	1
Hacı Bektaşî Veli	3	Mevla(m)	2	Himmet	1	Şah Taki	1
Kırklar	3	Mezhep	2	Hüda	1	Tanrı	1
Melek	3	Muhammed Bakır	2	Hünkâr	1	Veysel Karani	1
Merdan Ali	3	Şah-ı Merdan	2	İmam Bakır-ı Cafer	1	Yüz sürmek	1
Şah Hüseyin	3	Tövbe	2	İmam Hasan	1		
Zülfikar	3	Niyaz	1	İmam Hüseyin	1		

Zaman ve mevsimler: Zaman ve Mevsimler ile ilgili kavramlar içerisinde en fazla kullanılan kelimenin “bugün” olduğu görülmektedir. Bugün kelimesi zamansal olarak içinde yaşanan ânı karşıladığı için önemlidir. Bu kelimeyi sırasıyla “gece, kış, yaz, sabah, akşam, gün, bir gün, dün, gece-gündüz, bir zaman, seher kelimeleri takip etmektedir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Arguvan’da geçiş mevsimlerinden ziyade kışın ve yazın mevsimsel olarak ağırlığı görülmektedir. Türkülerde mevsim, ay ve günlerin bölümlenmeleri, yerel adlandırılmaları da dizelerde kendine yer bulmuştur (Tablo 12).

Tablo 12. Zaman ve mevsimler

Zaman-mevsim	f	Zaman-mevsim	f	Zaman-mevsim	f
Bugün	11	İkinci	2	Er	1
Gece	8	Hayli zaman	2	Eski günler	1
Sabah	6	İlkbahar	2	Ezel	1
Kış	6	Gündüz	2	Gün be gün	1
Yaz	6	Altı ay	1	Nevbahar	1
Akşam	5	Arada sırada	1	O günler	1
Gün	5	Ay	1	Seher vakti	1

Bir gün	5	Aylar yıllar	1	Sene	1
Dün	4	Bu ay	1	Seneler	1
Gece gündüz	4	Bu sene	1	Sonbahar	1
Bir zaman	4	Dakika	1	Yıl	1
Seher	3	Devir	1	Yüzyıl	1
Bahar	2	Dün gece	1		

Gökyüzü ve doğa unsurları: Türkülere genel olarak bakıldığında en çok işlenen gökyüzü ve doğa unsurlarının başında “dağlar” gelmektedir. Bu durum, Anadolu coğrafyasının yüksek ve dağlık yapısından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Anadolu insanı geçmişten bugüne değin gündelik hayatın içinde *dağları*, gurbetin, kavuşamamanın, özlemin, ayrılık acısının zorunlu ve değişmez sorumlusu olarak konumlandırırmış ve türkülerinde dile getirmiştir. Arguvan, denizden 1.150 metre yüksekliğiyle, engebeli ve dağlık bir yerleşime sahiptir. Bundan dolayı Arguvan türkülerinde en çok işlenen doğal özellik dağdır. Diğer yandan Arguvan, çok fazla göç veren bir ilçe olması nedeniyle türkülerinde işlediği gurbetin, ayrılığın yegâne motifi de dağdır. Bununla birlikte, özel isim olarak türkülerde; Beydağı, Göldağı, Yıldız dağı ve Ayranca dağları da yer almaktadır. Diğer doğal özelliklere bakıldığında, dağları sırasıyla yayla, göl, çay, çöl, kaya, dere, yokuş ve ova takip etmektedir. Arguvan türküleri coğrafi açıdan ele alındığında; ilçenin dağlık yapısının yanı sıra Sarıçiçek, Gacer, Çakmak gibi yaylaları; Bemere deresi, Uludere, Şotik, Söğütlü, Avşar, Aliğa ve Morhamam çayları gibi önemli akarsuları; İsa köy göleti ve Karakaya baraj gölü bulunmaktadır. Yine Arguvan türkülerinde Fırat nehrinin adının da geçtiğini görüyoruz ki, “Suda boğulan Abdulkadir”in ardından yakılan türkü ve varyantlarında “Fırat” motifi çokça işlenmiştir. Dolayısıyla, Tablo 13’teki sayısal dağılım ile türkülerin sözel yapısı örtüşmektedir.

Sayısal olarak bakıldığında; türkülerde en çok geçen astronomi kelimesinin *dünya* olduğu görülmektedir. Kozmolojik unsurlardan *Ay*, *Güneş* ve *yıldız* kimi zaman sevgi ve aşk türkülerinde sevgilinin güzelliğini betimlemek için kullanılmış; kimi zaman da ayrılık ve hasret türkülerindeki çaresizliği ifade etmiştir. *Dünya*, yaşama alanını, gerçek olanı yansıtmıştır. Doğa unsurlarından *kar* motifi sayısal olarak en fazla işlenen kelime olmuştur. Karasal iklimin hâkim olduğu Arguvan’da uzun ve sert geçen kış aylarının en önemli göstergesi olan kar, gündelik

yaşamı etkileyen özelliğiyle doğal olarak türkülere de yansımıştır. Ancak bu tabloda farklı bir durum bulunmaktadır. Arguvan türkülerinde farklı isimlerle aynı doğa unsurunu anlatan *yel*, *seher yeli*, *rüzgâr*, *deli poyraz*, *sam yeli*, *acı poyraz*, *karayel*, *poyraz* toplam yirmi yedi türküde yer almış ve on üç türküdeki *kar* motifini de geçerek en çok işlenen doğa olayı olmuştur. Bu konuya ilişkin Arguvan Belediye Başkanı ile yapılan sözlü görüşmede; Arguvan’da rüzgârın kar yağışından daha etkili olduğu, hatta ilçenin yaz kış sürekli güçlü bir rüzgâr aldığı anlaşılmıştır (Mehmet, Kızıldaş, 16 Aralık 2019, Malatya). Rüzgârın, farklı adlarla Tablo 13’te görünen sayısal çokluğu da bunu teyit etmektedir.

Tablo 13. Gökyüzü ve doğa unsurları

Gökyüzü ve Doğa Unsurları		Gökyüzü ve Doğa Unsurları		Gökyüzü ve Doğa Unsurları	
	f		f		f
Dağ	36	Gök	3	Göldağı	1
Dünya	14	Kaya	3	Hava	1
Kar	13	Acı poyraz	2	Kamer	1
Yayla	12	Beydağı	2	Karahan Gediği	1
Ay	11	Cihan	2	Karayel	1
Yel	10	Deli poyraz	2	Nehir	1
Göl	8	Dolu	2	Ova	1
Güneş	7	Fırat	2	Poyraz	1
Çay	6	Sam yeli	2	Seher yıldızı	1
Yıldız	6	Soğuk	2	Taşkın	1
Seher yeli	5	Yağmur	2	Tufan	1
Çöl	4	Yokuş	2	Ülger	1
Rüzgâr	4	Ayrancı Dağları	1	Yeraltı	1
Sel	4	Boran	1	Yıldız Dağı	1
Serin	4	Bulut	1	Zöhre yıldızı	1
Dere	3	Burç yıldızı	1		

İnsan organları ve yüz hatları: Arguvan türkülerinde insan organları ve yüz hatlarında; ilk sırada kırk üç türküde yer alan *göz* kelimesi gelmektedir (Tablo 14). İletişimin karşı ilk durağı *göz*, aynı zamanda sevda türkülerinde sevgiliyi aşk ateşine düşüren ilk organdır. Gözü *dil* takip eder ki, yine diyalogun başlangıç noktası olan organ dildir. Yirmi türküde yer alan *el*, Arguvan’ın dünyevi türkülerinde sevgilinin eli olurken, inançsal türkülerinde ise tutulan Pir’in eli olmuştur. On yedi türküde geçen vücut organı *baş*, Arguvan inançsal türkülerinde “Can baş feda olsun ey sedribillah”, diye yer alırken; dünyevi türkülerinde ise “Güzelliğin başının etini yesin” diye karşımıza çıkmaktadır. İnsan

organları ve yüz hatlarının sayısal olarak fazla olmasının nedeni; Arguvan türkülerinin hem dünyevi hem de inançsal alandaki varlığı ile açıklanabilir. Çünkü organ ve yüz hatları; sevda, aşk türkülerinde sevgiliyi betimlemekteyken inançsal türkülerde özellikle inanç önderlerini betimler. Örneğin, “Yaktı yandırdı beni / Pir senin mah cemalin”, “Gül yüzlü efendim seyrana çıkmış” dizelerinde olduğu gibi.

Tablo 14. İnsan organları ve yüz hatları

İnsan vücudu	f	İnsan vücudu	f	İnsan vücudu	f	İnsan vücudu	f
Göz	43	Akl	9	Didar	3	Diz	1
Dil	21	Bel	9	Gerdan	3	Yan (böğür)	1
El	20	Saç	8	Kalp	3	Vücut	1
Baş	19	Yürek	8	Yanak	3	Deri	1
Yüz	18	Kol	6	Ser	2	Gamze	1
Kaş	17	Bağır	6	Koyun(döş)	2	Kıl	1
Can	15	Ciğer	5	Alın	2	Ses	1
Zülf	15	Omuz	4	Fikir	2	Dide	1
Gözyaşı	14	Ağız	4	Dudak	2	Kirpik	1
Boyun	13	Göğüs	4	Kulak	2	Beden	1
Sine	13	Boy	4	Saç örgüsü	2	Benlik	1
Cemal	10	Ayak	3	Sırt	2	Esmeri	1

Dış mekân adları: İnsan yaşamının devam ettiği mekân ve yapılar hem çevresel betimlemede hem de betimlenen çevre içerisindeki yaşantıları ortaya koymak açısından ilgi çekici olmuştur. İncelenen Arguvan ezgilerinde en fazla geçen adlandırma konuları içerisinde *pınar* ve *bağ* (üzüm bağı/bahçe anlamında) öne çıkmaktadır (Tablo 15). “Pınarın yolunu cılga eylemiş.”, “Pınar seni neydip neydip n’etmeli”, dizelerinden hareketle; yar pınara giderken uzaktan bakmak ya da ona bir çift söz söylemek, işmar etmek için *pınar*, *çeşme* motifinin öne çıktığı görülmektedir. “Bağda bülbüller öter, güller açar; yine bülbül sesiyle, sevdanın rengi ve adı olan gül ile yâre seslenilir. *Bahçe*, *gülşen* (gül bahçesi) motifleri de aynı yönde türkülerde girmiş adlandırmalardır. Diğer adlar/adlandırmalar değerlendirildiğinde ise; *harman*, *ev*, *dam*, *kapı önü*, *yol üstü*, *çayır/çimen*, *tarla*, *çarşı*, *avlu*, *hane*, *konak*, *köşk*, *oba*, *köy* kelimelerinin de türkü metinlerinde kendisine yer bulduğu; hayatın akışı içerisinde ilişkilerin, geçimin/geçimliğinin, sevdanın, hasretin, dostluğun yaşandığı doğal ortamlar olduğu görülmektedir. Yine *değirmen*, *mektep*, *han*, *meyhane* gibi dış mekânlar türkü metni bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde; yaşamın ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarının

dizelere yansıdığı anlaşılmaktadır. *Er meydanı*, hem insanın yapmacıksız, dürüst, insani bakış gibi değerlerinin ortaya çıktığı deyim haline dönüşmüş bir kavram olarak yer alırken, hem de cem/meydan evinde yapılan ibadetler içerisinde yer alan on iki hizmetin yürütülmesinde yalansız, dolansız olmanın, hesap vermenin meydanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 15. Dış mekân adları

Dış Mekân	f	Dış Mekân	f	Dış Mekân	f
Bağ	12	Yol üstü	3	Değirmen	1
Pınar	12	Çayır	2	Han	1
Bahçe	6	Çimen	2	Hane	1
Ev	5	Dükkân	2	Kapının eşiği	1
Harman	5	Gülşen	2	Konak	1
Er meydanı (Cem evi)	4	Köy	2	Köşk	1
Dam	3	Su yolu	2	Mektep	1
Kale	3	Aktar	1	Meyhane	1
Kapı önü	3	Avlu	1	Oba	1
Pazar	3	Çarşı	1	Tarla	1

Geçiş dönemleri, akrabalık ve adlandırmalar: Anadolu halk kültüründe olduğu gibi özelde de Arguvan halk kültürü içerisinde geçiş dönemleriyle ilgili inanmalar ve uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu da doğal olarak Arguvan türkülerine yansımaktadır. Geçiş dönemleri içerisinde *doğum, sünnet, askere gitme, eolenme* ve *ölüm* çizgisinde ortaya çıkan olay ve olgular bir şekilde dizelerde kendisine yer bulmuştur. Tablo 16 incelendiğinde; en fazla *ölüm* (13) olgusuna değinildiği ortaya çıkmaktadır. Ölümle bağlantılı olarak *felek, ömür, mezar, kader, fani dünya, kara toprak, fani, yalan dünya, kara kına, vadesi dolmak, kabir, ecel, yas, göç, kara yazı, alın yazısı, musalla, ahiri ölüm* gibi yoğun bir kültürel geleneğin adlandırma ve söylemleri görülmektedir. *Ölüm* olgusunun feleğe sitemle ele alındığı, her şeyin *alın yazısı* ve *kaderde* olduğu bakışı; türkülerin dizelerinde karamsarlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum genelde daha çok sevdiğine kavuşamama ve hasretlikle ele alınmış bir bakış olarak karşımızda durmaktadır.

İncelenen türkü metinlerinde statü ve akrabalık bağlarına göre de yaşam içerisinde adlar ve adlandırmalara rastlamak mümkündür. *Ana* (4), *baba* (4), *bacı* (3), *kız* (4), *gardaş* (1) ve en çok da *gelin* (7) adlandırması bu anlamda öne çıkmaktadır. Aslında Arguvan türkülerine bütüncül

bakıldığında; dize sonlarındaki katma ve yinelemelerde “ölüm senin elinden”, anan öle”, “bacın öle gardaş senin” gibi motiflerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Arguvan yöresinde okunan bir deyişte ise yörede çok kullanılmayan bir adlandırmaya rastlarız; “içeri makamı” olarak da bilinen, Arguvan yöresinin inanca dayalı müzik kültüründe; yörenin önemli kaynak kişilerinden olan Cemal Erbek’ten derlenen bir deyişte (Temiz, 1998, s.124-130) *müftü* ve *fetva* ad ve adlandırmasının geçtiği görülür. Gençlik ile ilgili bakıldığında; *askerlik*, *alay*, *gençlik* gibi adlandırmalar ile evlenme geleneğine yönelik de *gelin*, *eş*, *koca*, *kına*, *yuva*, *düğün*, *bala* (yavru/çocuk) gibi birincil derece akrabalık kavramlarının daha fazla olduğu ortaya çıkar. Bu durum ben merkezli olmak yerine kolektivist bir kültürü paylaşan bireyin, sevinç ya da acısını, sevdasını, hasretliğini kimseyi üzmeden, sevdiklerine hissettirmeden kendi içerisinde yaşamak istemesinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 16. Geçiş dönemleri, akrabalık ve adlandırmalar

Geçiş Dönemleri	f	Geçiş Dönemleri	f	Geçiş Dönemleri	f
Ölüm	13	Kader	3	Gardaş	1
Felek	9	Fani	2	Gençlik	1
Gelin	7	Fani dünya	2	Göç	1
Ömür	7	Kara toprak	2	Kabir	1
Ana	6	Yalan dünya	2	Kara kına	1
Eş	6	Ahiri ölüm	1	Kara yazı	1
Kına	5	Alay	1	Kirve	1
Baba	4	Alın yazısı	1	Koca	1
Düşman	4	Asker	1	Musalla	1
Kız	4	Bala	1	Müftü	1
Mezar	4	Düğün	1	Vadesi dolmak	1
Oğlan	4	Ecel	1	Yas	1
Bacı	3	Fetva	1	Yuva	1

Halk hekimliği ve tedavi unsurları: Türkülerde geçen adlandırma ve adların bir bölümü hekimlik alanıyla ilgili olsa da vurgulanmak istenen normal hastalık tedavisinden ziyade çoğu zaman aşk acısı, hasretlik ve sevda gibi motiflerle birlikte anılarak anlamlandırılmıştır (Tablo 17). Arguvan ve Sivas yöresinde sıklıkla okunan “Celaloğlan” türküsünde Celal’in nişanlısının yaktığı ağıtın öyküsünde ince hastalığa/vereme yakalanıp ölen Celal ile ilgili birçok bilgi verilmektedir. “Arpalar destesiyem/Güzeller hastasıyam” söz başı ve devamında okunan dizelerin değerlendirilmesinde; burada Arguvan yöresi “ekin biçme/deme çevirme” türkülerine ait bir örnekte geçen bir güzele âşık

olma, sevdalanma motifinin *hasta olma* adlandırmasıyla ilişkilendirilmesi görülmektedir. Yörenin önemli âşıklarından Seyit Meftuni (Âşık Mamo Temiz) bir deyişinde; “Seyit Meftuni’yem hayranım sana / Acı şu halime merhem et (ol) bana” derken *merhem* motifini hastalık sağaltma anlamında değil; yine “Bir tabip olup da gel sar yaremi” dizesinde de inanca dayalı tasavvufi anlamında kullandığı görülmektedir.

Tablo 17. Halk hekimliği ve tedavi unsurları

Halk hekimliği	f	Halk hekimliği	f
Hasta	3	Şifa	2
Tabip	3	Doktor	1
İlaç	2	Sağlık	1
Merhem	2	Verem	1

Bayramlar, törenler ve inanışlar: Arguvan türkülerinde yer yer törenlere ve törenler içerisindeki uygulamalara ilişkin adlandırma ve tanımlamaların olduğunu görmek mümkündür. Tablo 18 incelendiğinde *bayram* (3) adının özellikle bayram öncesi arife günüyle birlikte ele alındığı izlenimi edinilebilir. “Aşağıdan gelir omuz omuza” söz başıyla başlayan ve TRT repertuarında 1.347 numarası ile yer alan türkünün öyküsü Arguvan Kızık köyünde (mahallesi) 1952 senesinde bayramı karşılama eğlencesinde geçen bir elim olayda Hıdır Hoca’nın ardından âşık Bektaş Kaymaz tarafından yazılan bir ağıtın ülke genelinde kırık hava olarak yaygınlaştığı da görülmektedir (Şahin ve Özerol, 2004, s.420).

Tablo 18. Bayramlar, törenler ve inanışlar

Bayram-Tören	f	Bayram-Tören	f
Bayram	3	Kurban	1
Dilek	3	Mâni	1
Mihman	3	Muska	1
Nazar	2	Mübarek	1
Aht	1	Şehit	1
Bilmece	1	Uğur	1

Formülistik sayılar: Türk kültürü içinde taşıyıcı ve üretici niteliğiyle önemli yer tutan Alevi-Bektaşî kültürü, birtakım kavramlara simge değeri yüklemesi ile dikkat çeker ki bunlardan biri de sayılardır (Coşar, 2011, s.117). Arguvan yöresinde inanca dayalı müzik/içeri makamı kapsamı içerisinde deyişler, düvazlar, mersiyeler ve semahlar önemli bir

yer tutar. Mesela sayıların formülistik açıdan değerlendirilmesine bir örnek olarak *Kırklar* motifinin doğması, alevi inancındaki “Kırklar meclisi” inancıyla ilgilidir; Alevi-Bektaşî inancına göre Tanrının yarattığı kırk ermiş kişiden oluşan topluluğu ifade eder (Bozkurt, 1990, s.37).

Tablo 19’deki ad ve adlandırma motiflerine dair inançla ilgili birçok deyişte belirtilen adlandırma ve tanımlamaların geçtiği görülmektedir. Alevi-Bektaşî inancında dört kapının tasavvuftaki karşılığı “şeriat”, “tarikat”, “marifet” ve “hakikat” şeklinde sıralanan dört makamı ifade eder ki bunun da karşılığı her mertebede onar makamı temsil eden kırk makamdır. Alevi-Bektaşî ibadet veya cemlerinde “bism-i Şah, Allah Allah...” diye başlanarak okunan Gülbank/Gülbenklerde² Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Kırkların diye devam eden ve birtakım sayılarla sembolize edilen ululardan bahsedilir. Bunlar Allah-Muhammed-Ali üçlemesinden Ehl-i Beyit’i de simgeleyen sayılardır. Her biri altı binden yeryüzündeki üç tür canlıya ait olan, birbirinden ayrı olmayan ve tanrı ile kuşatılmış on sekiz bin âlemi karşılarken; Hoca Ahmet Yesevi’nin halifeleri olan “Horasan Erenleri”ni, “Türkistan Pirleri”ni doksan bin sayısı simgelemektedir (Günşen, 2007, s.338-345).

Tablo19. Formülistik sayılar

Formülistik Sayı	f	Formülistik Sayı	f
Dört (kapı)	3	Beş	1
Yedi	3	Doksan bin	1
Yüz bin	3	İki	1
Kırklar	2	On beş	1
On dört	2	On sekiz bin	1
On iki	2	On üç	1
Yediler	2	Seksen bin (ayet)	1
Üç	2	Yüz	1

Giyim eşyaları, takı ve çeşitli aksesuarlar: Türkü geleneği içerisinde özellikle kadına dair giyim, süs eşyası gibi ziynet eşyalarının daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin kadına dair giyim eşyaları *fistan*, *mendil*, *basma* (kumaş), *önlük*, *kutnu* (kumaş), *çeyiz*, *ipek mendil*, *esvap*, *terlik*, *dolak*, *puşu*, *taç*, *yazma*, *nakiş*, *fes* vb. adlar/adlandırmalar ve bu adlarla yapılan nitelermelerin yoğunluğu; özellikle erkek tarafından

² *Gülbank/Gülbenk, Alevi-Bektaşî toplantı ve cem ayinlerinde, bütün canlar secdede iken, pir veya mürşidin yaptığı uzun duadır (Günşen, 2007, s.343).*

ve sevdalandığı, âşık olduğu kıza yakıldığını, giyimiyle, takısıyla övüldüğünü ya da betimlendiğini göstermektedir (Tablo 20).

Tablo 20. Giyim eşyaları, takı ve çeşitli aksesuarlar

Giyim	f	Giyim	f	Giyim	f
Altın	4	Önlük	2	İğne iplik	1
Fistan	3	Aba	1	İpek mendil	1
Gömlek	3	Çorap	1	Maksi	1
Kemer	3	Çuha bezi	1	Nakış	1
Mendil	3	Dolak	1	Puşu	1
Sandık	3	Don	1	Taç	1
Basma	2	Döşek	1	Tarak	1
Cevahir	2	Duvak	1	Terlik	1
Çeyiz	2	Düğme	1	Yazma	1
Etek	2	Elbise	1	Yorgan	1
Kumaş	2	Esvap	1	Yün	1
Kutnu	2	Fes	1	Yüziük	1

Yapı malzemeleri: Yapı malzemelerinin de türkü metinlerine az da olsa girdiği anlaşılmaktadır (Tablo 21). En fazla taşın (5) kullanıldığı, sonrasında kum ve toprak (2), mermer (1) ve çimanto (1) adlandırmalarının geldiğini görüyoruz. “Celaloğlan” türküsünde “Celaloğlan hasta olmuş çimantoda yata yata” dizesi hem yapı malzemesi çimanto hem de yerel bir mevki ismi olarak karşımıza çıkar. Arguvan yöresinde halay türküsü olarak bilinen “Kaleden kaleye şahin uçurdum” söz başlı türkünün “kalenin dibinde taş ben olaydım” dizesinde yine mecazi anlam yüklenerek kullanılmıştır. “Sabah olur oğlan gider işine” söz başlı türkünün “Mermer taşa sabun koydum eridi / Güğümlere su doldurdum ıldı” dizelerinde mermerin asıl anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 21. Yapı malzemeleri

Yapı Malzemesi	f
Taş	5
Kum	3
Toprak	2
Çimanto	1
Mermer	1

Nesneler: eşya ve araç-gereçler: Kapı (12), yöre türkülerinde asıl anlamıyla kullanıldığı gibi, içeri makamında tasavvufi anlamda da kullanılmıştır. Örneğin, “dört kapı kırk makam” gibi. “Geldi geçti kapımızdan harınan” dizesinde ise asıl anlamıyla kullanılabilir.

Özellikle *mektup* (4), gurbetten yâre gönderilen nâme anlamındadır. Nâmede seveda ve hasretlik vardır. Tablo 22’de yer alan ve diğer ad/adlandırma motiflerini içeren adlar, dizeleri birbirine bağlamada çok sık kullanılır. Bir diğer önemli değerlendirme ise dizelerde kullanılan eşya ve araç isimlerinin olay örgüsünü betimlemede önemli bir yer tutmasıdır. Örneğin, “Bir ay doğar ilk akşamdan geceden / Şavkı vurur pencereden bacadan” dizelerinde ayın doğuşu ve ışığının yansımalarının baca ve pencereye vuruşu biçimindeki betimleme gibi.

Tablo 22. Nesnelere: eşya ve araç-gereçler

Nesne	f	Nesne	f	Nesne	f
Kapı	12	Çadır	1	Kement	1
Mektup (name)	4	Çekiç	1	Levent	1
Defter	2	Elek	1	Nal	1
Helke	2	Güğüm	1	Ok	1
Orak	2	Kalay	1	Pencere	1
Pul	2	Kalbur	1	Sapan	1
Sürgü	2	Kalem	1	Sepet	1
Baca	1	Kap	1	Sicim	1
Bakraç	1	Katar	1	Sivik	1
Balyoz	1	Kayık	1	Terazi	1
Bardak	1	Kazan	1	Tomofil (otomobil)	1
Beşik	1	Kazma	1		

Sık kullanılan kelimeler-adlandırmalar: Tablo 23’te yer alan adlandırmalar için bütüncül bir değerlendirme söz konusu olamamaktadır. Çünkü türkülerde geçen birden fazla kelime-adlandırma ve nitelendirmeler, asıl anlamıyla kullanıldığı gibi mecaz anlamlar yüklenerek de kullanılmaktadır. Kullanımlarda *yar*, altmış dokuz defa geçer ki bu, yöre türkülerinde aşk ve sevdalanmaya dair türkülerin ağırlıkta olduğunu gösterir. Yine *gönül* (40), *güzel* (33), *aşk* (17), *sevdiğim* (10) vb. adlandırma ve nitelendirmeler bu tespiti desteklemektedir. Bazen de kullanılan sözün tersi akla gelmelidir. *Hayırsız*, *hayın* (hain), *çirkin* gibi adlandırma ve nitelendirmeler de yârine karşı sitemkâr olup, tam tersi geçerlidir; yani çirkin dese de güzel demek istemiştir.

Tablo 23. Sık kullanılan kelimeler-adlandırmalar

Kelime-Adlandırma	f	Kelime-Adlandırma	f	Kelime-Adlandırma	f
Yar	69	Divane	5	Canım	2
Gönül	40	Gam	5	Güzellik	2
Dert	34	Gurbet	5	Ölürüm	2
Güzel	33	Sultanım	5	Viran	2

Dost	29	Yara	5	Acı	1
Aşk	17	Efendim	4	Biçare	1
Kul	11	Efkâr	4	Canan	1
Hasret	10	Hayın	4	Çare	1
Sevdiğim	10	Muhabbet	4	Çirkin	1
Zalım	9	Çile	3	Dertli	1
Ayrılık	8	Garip	3	Ferman	1
Aşık	7	Meyil	3	Hayırsız	1
Derman	7	Soysuz	3	Hile	1
Vefasız	7	Yolcu	3	Keder	1
Sevda	6	Bela	2	Yadeller	1
Cefa	5				

Yerleşim yeri adları: Notaya alınan türkü metinlerinde Arguvan (9) isminin az geçtiği düşünülse de notaya alınmayanlara bakıldığında Arguvan, Arguvan eli vb. isim ve tamlamaların çok sık kullanıldığını görürüz. Arguvan türkülerinde gurbet önce İstanbul kadar uzakken, sonraları Almanya adıyla gurbetin uzaklığının arttığı da türkülere aktarılmıştır. Örneğin, “İstanbul değil ki gidem de gelem / Şu gurbet ellere can mı dayanır.” Dizelerinde İstanbul’un gurbet olmaktan çıktığı, uzak yerlerin ise Almanya gibi işçi olarak çalışmaya gidilmiş ülkeler olduğu anlatılmıştır. Kerbela (4), Bağdat (1) ismi ise deyişlerdeki dizelerde yer alır. “Halpuz”, Arguvan’da türkülerin kaynağı durumundadır. Karabel; “Gelin oldum Karabel’in eline” söz başıyla başlayan ve birden çok varyantı olan bir türküde geçen yer adıdır. Yine Halpuz, Eymir, Bozan, Kızık, Mişedi Arguvan’ın köylerinden olup, Karaca ise Arguvan türkülerinin etkileşim alanında bulunan Yazıhan ilçesine bağlı bir köydür.

Tablo 24. Yerleşim yeri adları

Yerleşim yeri	f	Yerleşim yeri	f	Yerleşim yeri	f
Arguvan	9	Ankara	1	Karabel	1
Kerbela	4	Bağdat	1	Karaca	1
Malatya	3	Beylerderesi	1	Kayseri	1
Halpuz	2	Bozan	1	Kızık	1
Kernek	2	Çimanto	1	Mişedi	1
Adıyaman	1	Eymir	1	Şarkışla	1
Almanya	1	İstanbul	1	Yemen	1

Renk adları: Türkülerde niteleme ve adlandırmalarda renk ve sayıların çok fazla kullanıldığı görülür (Tablo 25). *Kara* (16), yas ve kadersizliği anlatır. *Kırmızı* (9) ve *Al* (6); sevdanın, aşkın simgesidir. *Sarı*, hastalık

anlamına geldiği gibi; güzelin saçını, yüz tenini, entarisini tanımlamada da kullanılmıştır. *Yeşil* (7); muradın, güzelliğin tanımlanmasında ek bir yardımcı renk olarak kullanıldığı gibi, inanç anlamında da önemlidir. *Ela*, *kara* ve *siyah* renkleri sevgilinin kaş, saç, göz renginin tarifinde de kullanılır. *Mosmor*, *yemyeşil*, *bembeyaz*, *allı morlu* gibi kullanımlar dizelerde anlamı sağlamlaştırmada yer almış adlandırma nitelemeleridir.

Tablo 25. Renk adları

Renk	f	Renk	f
Kara	16	Ak	3
Kırmızı	9	Mavi	2
Sarı	8	Mosmor	2
Yeşil	7	Allı morlu	1
Al	6	Beyaz	1
Ela	4	Bembeyaz	1
Mor	4	Karalı	1
Siyah	4	Yemyeşil	1

Hayvan adları: Türkülerde *bülbül* (13), *kuş* (9), *keklik* (6) gibi kuşlar dizelerde sıkça yerini almıştır. “Bülbülü tuttum da güle bağladım” dizesinde bülbülün gül ile anılmasının yanı sıra gülşen bağıyla da birlikte değerlendirilmesini görebiliriz. *Turna* (4) kuşu ile ilgili motif incelendiğinde Alevi inancında turnanın kutsal bir kuş olarak algılandığını, sesinin Hz. Ali’nin avazına benzetildiğini, turna donunda/biçiminde görülebildiğini öğrenmekteyiz. Bu motif özellikle deyiş ve düvazlarda görülebildiği gibi semahlarda da “Turna semahı” olarak ortaya çıkmaktadır. Din dışı türkülerde *turna* motifinin kullanımında iki temaya daha rastlanmaktadır ki gurbetten sılaya, sevgiliden yârine haber götürme görevi ile turnanın kendisiyle dertleşip/söyleşme monoloğu da dizelere yüklenmiş durumdadır. Bu da yüzyıllardır türkülerde sırdaşlık etmiş turnanın halk kültüründeki önemli bir göstergesidir (Akkuş, 2011).

Suna kuşu, yârin güzelliğinin, boyunun ince ve uzunluğunun tarifinde; mecazi olarak hem fiziki güzelliğinin hem de narinliğin, davranışlarının övülmesinde kullanılmaktadır. *Keklik* ise yârin yürüyüşünün, boyunun, endamının betimlenmesinde kullanılagelmiştir. Yar, bazen meri keklik gibi güzel bazen de keklik sekişli olarak tarif edilir. *Şahin* alıcı bir kuş olarak tarif edildiği gibi, insan adı olarak da karşımıza çıkar. Diğer önemli bir kuş motifi ise *baykuş*dur. Baykuş çok

güzel olmasına rağmen halk kültüründe ölümün ve harabelerin habercisi ve bekçisi olarak adlandırılır ki, “Akşam olur güneş batar / Viranda baykuşlar öter” dizesi baykuşun viran yerlerde olduğunu açıklar. *Koyun, kuzu, ferik, kurt, koç, at* gibi hayvan adları ise gündelik yaşamda da sıkça kullanılan hayvan ad ve adlandırmalarıdır (Tablo 26).

Tablo 26. Hayvan adları

Hayvan	f	Hayvan	f
Bülbül	13	Kuzu	2
Kuş	10	At	1
Keklik	6	Ceylan	1
Arı	4	Gece kuşu	1
Turna	4	Ferik	1
Koyun	3	Koç	1
Suna	3	Kurt	1
Telli durma	3	Mal	1
Balık	2	Ördek	1
Baykuş	2	Şahin	1

Ağaç, çiçek ve bitki adları: Yörede yetişen ağaçlar da türkülerde yer almaktadır. Bu çalışmada notaya alınan türküler üzerinde inceleme yapıldığından dolayı *iğde, çalı, karamuk, kaysı ağacı* vb. gibi ağaç adları, diğer Arguvan türkülerinde yer almakla birlikte, bu çalışma kapsamı dışında kalmıştır (Tablo 27). *Kavak, selvi/selvi kavak* motifleri; yârin boyunu-posunu anlatmada kullanıldığı gibi, ulaşılması zor olan mesafeyi de betimler ki, “Selvi kavak çıkar seni budarım / geçer yamacına da seyran eylerim” dizeleri zoru başarmanın anlatılmasıdır.

Tablo 272. Ağaç adları

Ağaç	f	Ağaç	f
Kavak	3	Selvi/Selvi Kavak	1
Çınar	1	Söğüt	1
Meşe	1		

Türkülerde çiçek adları içerisinde en sık *gülün* (34) kullanıldığını görürüz. Yine *gonca* (1), *goncagül* (1), *kırmızı gül* (1) gibi tanımlamalar da gül motifiyle birlikte ele alındığında diğer çiçek adlarına karşı açık ara farkın olduğu görülür (Tablo 28). *Gül*, hem yar ile ilgili anlatı dizelerinde hem de deyişlerde yer alabilmektedir. *İncelenen türkülerde sümbül* (3), *çiğdem* (2), *nergis* (2), *menekşe/mor menekşe* (3), *karanfil, lale* gibi çiçekler de az da olsa kullanılmıştır. Yörede *nevruz* çiçeğinin önemli bir yeri

olmasına rağmen çok sık kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Çünkü yöredeki Alevi inancında *nevruz* ilk çıktığında, nevruzu getiren çocuğa bahşiş verilir, alınan nevrüz öpülür, boynuna yüzüne sürülerek koklanır. Buradaki inanca göre, Hz. Ali Nevruz günü dünyaya gelmiştir ve Nevruzda Ali'nin kokusu vardır (Hüseyin, Şahin, 22 Mart 2018, Malatya). *İğde* çiçeği açtığında burcu burcu kokar; onda yârin kokusu vardır. Yâre ulaşmak için türkünün bir dizesinde “İğde çiçeğinden dilek diledim” diyerek yâre kavuşmak için iğde çiçeğine kutsal bir anlam yüklediği de düşünülmektedir.

Tablo 283. Çiçek ve bitki adları

Çiçek-Bitki	f	Çiçek-Bitki	f
Gül	34	İğde çiçeği	1
Çiçek	7	Karanfil	1
Sümbül	3	Kırmızı gül	1
Çiğdem	2	Lale	1
Menekşe	2	Mor menekşe	1
Nergis	2	Nevruz	1
Asma	1	Reyhan	1
Gonca	1	Sarı çiçek	1
Goncagül	1	Yonca	1

Yiyecek adları: “Kayanın dibinde mal mı yayılır / Döşeğin üstünde nar mı soyulur / Bir gün görmeyinen yar mı sevilir / Gecesi gündüzü bir olmayınca” dörtlüğünde *nar* meyvesi geçtiği gibi, *narın* halk kültüründe güzel yanağı anlattığı; bereketi, çoğalmayı simgeleyen bir motif olarak da kullanıldığı görülmektedir (Tablo 29). Yörede halay türküsü olan “Kaleden kaleye şahin uçurdum” söz başlı türküde yâre kavuşmak ve onunla konuşabilmek için verilen çaba anlatılır: “Üzüm sepetini indirdim düze / Yalvarı yaharı getirdim söze.”

Elma; Arguvan halk kültürü geleneği içerisinde çok önemli bir meyve ve motif olarak görülür. Düğüne davetlerde okuntu/davetiye gönderilen kişiye elma gönderilir. Hasta yanına elma götürmek, hastaya verilen değeri gösterir. Bir yerden başka bir yere gelen olacaksa, kişi sevdiği dostuna elma ile selam gönderir. Yani al elma gönül almadır. 1970’lerin sonlarına kadar görülen adetler günümüzde önemini yitirmiştir fakat hasta yanına elma ile gitme kültürü hala devam etmektedir (Şahin, 2018). Arguvan’ın Atma yöresinde derlenen bir türküde “Biz yar olalım biz yar

olalım / Birimiz elma birimiz nar olalım” dizelerinde yâriyle ayrı ayrı bedende olsalar da gönülde, sevdada tek yürek olmak anlatılır.

Tablo 29. Meyve-sebze adları

Meyve-Sebze	f
Nar	3
Bostan	2
Elma	2
Erik	2
Üzüm	1

“Yâre şeker ezdim şerbet içirdim” dizesinin yer aldığı bir halay havasında yâre verilen önem, özellikle tatlı ile vurgulanmaktadır. Yöre ekonomisinde ve beslenmesinde önemli yeri olan süt ve süt ürünlerinin de türkülerde özellikle yâri anlatmada mecazi anlamda kullanıldığı sıklıkla görülmektedir: “Şekerden, kaymaktan tatlı dili var” gibi. *Arpa*, yöre tarımında önemli bir üründür. *Hedik* ise buğdayın kaynatılmış halidir. *Ekmek-tuz* hakkı, kültürün önem verdiği değerlerden olup *kahvenin* de dostlukta hatır sayma işlevi yaygındır (Tablo 30).

Tablo 30. Diğer yiyecek adları

Yiyecek	f	Yiyecek	f
Bal	6	Arpa	1
Şerbet	6	Aş	1
Şeker	5	Ekmek	1
Yağ	4	Hedik	1
Kaymak	3	Kenger	1
Süt	3	Sofra	1
Kahve	2	Tuz	1
Yoğurt	2		

Sonuç

Türkülerin sözel içeriksel analizleri herhangi bir yörenin sosyal ve kültürel yapısına ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Öyle ki türkülerin konuları, içerikleri, içerisinde geçen söylemler ve motifler; yöre halkının günlük hayatından, dini inanışlarına, coğrafi yapısından geçim kaynaklarına dair pek çok bilgiyi bünyesinde barındırır. Somut olmayan kültürel mirasın “gösteri sanatları” alanında yer alan Arguvan türkülerinin SOKÜM Ulusal Envanteri’nde kayıtlı özelliklerine bakıldığında; Arguvan’ın kültürel bir dokuya sahip olduğu

anlaşılmaktadır. Bu doku, Alevi-Bektaşî Türkmen kültürünün ve âşıklık geleneğinin oluşturduğu bir kültürün Arguvan türkülerindeki yansıması olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla müzikteki bu yansıma inançsal ve dünyevi olmak üzere iki alanda belirir. Arguvan türkülerinde Hakk'ın varlık ve birliğinden söz eden tevhidler, Hz. Ali'yi ve Hz. Muhammed'i yücelten mersiyeler, Oniki imamları içeren düvazlar ve Alevi-Bektaşîliğin geçmişten günümüze taşıdığı inançsal yaşamını konu alan semahlar ve deyişler yer alır.

Yörenin ağız yapısıyla dil özelliklerini yansıtan ve halkın gündelik yaşamının ağırlıklı olarak sevda, aşk, ayrılık, hasret, dert/sıkıntı, sitem temalarıyla anlatıldığı dünyevi türküler ise bir diğer alanı oluşturmaktadır. Bu türküler, yurt genelinde sayısal olarak en fazla bağlantıların ve katmaların yer aldığı türkülerdir. İncelenen türküler içerisinde bağlantı ve katmaların oranı %68'dir. Bu sonuç, Arguvan türkülerindeki bağlantıların ve katmaların varsılığını doğrulamaktadır. Bir diğer önemli özellik, anlamı kuvvetlendiren tekrarların/ikilemelerin Arguvan türkülerindeki yoğunluğudur. İncelenen türkülerde kırk altı tekrar/ikileme tespit edilmiş; bunların çokluğu ve çeşitliliği, yörenin dil özelliklerini yansıması bakımından dikkate değer bulunmuştur. Yörenin dil özelliklerini yansıtan bir başka özellik de deyim ve söylemlerdir. Arguvan türkülerinde deyim ve söylemlerin çokluğu dikkat çekicidir. İncelenen türkülerin %63'ünde deyim ve söylem bulunmaktadır. Arguvan türkülerinde geçen bağlantıların/katmaların, tekrarların/ikilemelerin, deyimlerin ve söylemlerin gerek sayısal gerek çeşitlilik açısından zenginliği, bu türkülerin SOKÜM unsuru olarak Ulusal Envantere kayıtlanmasında kendine özgü özellikleri taşıması bakımından önemlidir. Araştırma kapsamında incelenen 155 türkü bu özellikleri teyit etmektedir.

Türkülerin içeriği incelendiğinde ortaya çıkan başlıklar, Arguvan türkülerinin içerik bakımından da kendine has yapısını ortaya koymaktadır. Yöre halkı kendi yaşantısı içinde sevda, hasret, inanç, sitem gibi farklı konuları türkülerinde işlemiştir. Arguvan türkülerinde geçen özel isimler, dini unsurlar ve formülistik sayılara bakıldığında; başta Ali ve Ehl-i beyt isimleri olmak üzere, dört kapıyı temsilen dört sayısından, kırklar motifinin varsılığına, inanç ve ritüellere dair pek çok unsur; Alevi-Bektaşî inanç kültürünün müzikteki görünümünü

örnekleme bakımından önemlidir. Yanı sıra, yüksek ve dağlık bir yerleşime sahip, karasal iklimin sert geçtiği Arguvan'da doğa unsuru "rüzgâr", farklı adlandırmalarla, yağın "kar"ın bile önüne geçmiştir. "Bugün", zamansal olarak içinde yaşanan anın karşılığıdır. İletişimin karşı ilk durağı "göz", sevgiliyi aşk ateşine düşüren ilk organdır. Geçiş dönemlerinin en zorlusu "ölüm"dür ve kültürel bir gelenek ölümle ilintili söylemlerle bütünlenir. Çalışılan yer "bağ, bahçe"; yapı malzemesi "taş, kum"dur. Çevre betimlenirken dile getirilen "pınar", her zaman yanında bir "güzel" ile anılır. Mesafenin adı "selvi-kavak", yasin rengi "kara"dır. "Kapı" hem asıl hem tasavvufi anlamda yerini almıştır. Bu türkülerde bereket "nar", gönül alma "elma", şeker "şerbet", süt "kaymak" olmuş; "bülbul"ün aşkı "gül"den sorulmuş ve aşk "yar", sitem "gönül", hüznün "dert", sevda "güzel", yüce "dost" ile tanımlanmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmadaki türkülerde geçen kelimelerin özellikleri, türleri, nicelikleri; türkülerin içeriği, kültürel öğeleri, yöreye özgü kavramları, motif ve sembolleri incelendiğinde; somut olmayan kültürel miras unsuru Arguvan türkülerinin, kendine has özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**Content Analysis of Arguvan Folk Songs as an
Intangible Cultural Heritage**

*

Ülkü Akkuş- Gülşah Akkuş
İnönü University- İzmir Katip Çelebi University

Folk songs are important oral cultural data in order to analyze the social structure. They have been a melodic expression of their experiences from the past to the present in the historical process of societies. Arguvan folk songs (AFS) have a cultural difference with both the richness of the themes they deal with and the language structure. As being cultural practices, folk songs can be considered an element of intangible cultural heritage (ICH). UNESCO defines ICH as “practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artifacts and cultural spaces associated” in the Convention for the Safeguarding of the ICH. In order to be included in the UNESCO ICH list for safeguarding, cultural heritage must first be added to the national list. AFS, registered with the number 01.0021 in the SOKÜM National List on March 13, 2013, has been documented as a cultural heritage element. So far, Arguvan culture and music to date, the place and position of AFS in Turkish folk music, its unique interpretation techniques, musical performance, language, and local dialect features have been researched by a limited number of scholars. This study aims to determine what the cultural characteristics of AFS are that allow it to be included in the ICH national list and to justify its inclusion in the main list. For this purpose, it has been aimed to reveal the appearance of the folk culture of the Arguvan region in folk songs by determining the characteristics and types of the words used in the folk songs, the content of the songs, the cultural elements, the local concepts, local discourses, motifs, and symbols.

A qualitative research method was applied in this research. With judgemental sampling, a total of 155 notated AFS was reached from nine different music archives, four of which were printed sources. In order to reveal the formal criteria that enabled AFS to be included in the national

list, a content analysis was applied after the frequency analysis for the most prominent features of the folk songs (connections and additions, repetitions/duplications, idioms, and discourses). Within the scope of content analysis, first, a code list was created, and then the analyzed folk songs were classified in terms of words, meaning, and context with open coding. The concepts are counted once, no matter how many times they are repeated in a folk song. Code list consists of twenty items in total: private names; religious elements; time and seasons; elements of the sky and nature, human organs and facial features; outdoor names; transitional periods, kinship and naming; folk medicine and treatment elements; holidays, ceremonies, and beliefs; formulaic numbers; clothing, jewelry, and various accessories; construction materials; objects- goods and tools; common words – nomenclature; settlement names; color names; animal names; tree, flower and plant names; and food names.

Verbal and contextual analyzes of folk songs are very important in terms of shedding light on the social and cultural structure of any region. Considering the characteristics of AFS registered in the ICH national list; it is understood that Arguvan has a cultural texture. This texture appears as a reflection of the Alevi-Bektashi Turkmen culture and a culture formed by the minstrel tradition in AFS. Therefore, this reflection in music appears in two areas as religious and worldly. Tawhids about the existence and unity of God in AFS, elegies glorifying Hz. Ali and Hz. Muhammad, duvaz containing the Twelve imams, and semahs and sayings about the religious life of Alevi-Bektashism from the past to the present take place in AFS.

Worldly folk songs, which reflect the dialect structure and language characteristics of the region, and in which the daily life of the people are mainly told with the themes of love, love, separation, longing, trouble/distress, and reproach, constitute another area. These are the folk songs with the highest number of connections and additions throughout the country with a rate of 68%. This result confirms the richness of connections and additions in AFS. Another important feature is the intensity of repetitions/duplications that strengthen the meaning in AFS. Forty-six repetitions/duplications were detected in the analyzed folk songs; their abundance and diversity have been found remarkable in terms of reflecting the language characteristics of the region. Another

feature that reflects the language characteristics of the region is its idioms and discourses. The multiplicity of idioms and discourses in AFS is remarkable. There are idioms and discourses in 63% of the researched folk songs. The richness of the connections/additions, repetitions/duplications, idioms, and discourses in AFS, both in terms of numbers and diversity, is important in terms of having their own characteristics in registering these folk songs to the national List as an ICH element. 155 folk songs researched within the scope of this research confirm these features.

When the content of the folk songs is examined, the titles reveal the unique structure of AFS in terms of content. Local people have treated different subjects such as love, longing, faith, and reproach in their folk songs. Considering the private names, religious elements, and formulaic numbers in Arguvan folk songs; many elements related to beliefs and rituals, from the number four representing the four doors, especially the names of Ali and Ahl-i beyt, to the wealth of the forty motifs are important in terms of exemplifying the appearance of Alevi-Bektashi belief culture in music. In addition, in Arguvan, which has a high and mountainous settlement and a harsh continental climate, the element of nature "wind", with different names, has even surpassed the falling "snow". "Today" is the temporal equivalent of the moment lived in. The first stop of communication, the "eye", is the first organ that makes the lover fall into the fire of love. The most difficult of the transitional periods is "death" and a cultural tradition is integrated with discourses related to death. The place of work is "vineyard, garden"; The building material is "stone, sand". The "spring", which is mentioned when describing the environment, is always referred to with a "beautiful (woman)" next to it. The name of the distance is "cypress-poplar", the color of mourning is "black". "Door" has taken its place in both the original and mystical sense. In these folk songs, abundance became "pomegranate", atonement "apple", sugar "sorbet", milk "cream"; the love of "nightingale" was asked from "rose" and love was defined as "beloved", reproach "heart", sadness "trouble", love "beautiful", sublime "friend". As a result, in this study, when the characteristics, types, and quantities of the words, the content of the folk songs, their cultural elements, concepts specific to the region, motifs, and symbols

are examined; it is understood that AFS, which is an ICH element, has unique characteristics.

Kaynakça / References

- Akkuş, Ü. (Kasım 2011). Türkülerde turna sesi var. *Uluslararası Malatya Türk Halk Müziği Sempozyumu*, Malatya'da sunulan bildiri.
- Akkuş, Ü., Akkuş, G. ve Andaç, F. (2014). SOKÜM bağlamında arguvan türküleri. N. Özel (Ed.) *Uluslararası kültürel mirasın ve kültürel bellek kurumlarının yönetimi kongresi* (s.17-20). İstanbul: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.
- Akkuş, Ü. (2016). Somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında arguvan türkülerinin sürdürülebilirliği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6, 418-427.
- Akkuş, Ü. ve Akkuş, G. (2018). Local female performers in publicity of arguvan folk songs, as an element of intangible cultural heritage. B. C. Tanrıtanır, ve S. Özer (Ed.) *Academic Research In Social, Human and Administrative Sciences-I* (s.391-404). Ankara: Gece Kitaplığı.
- AREGEM. (t.y.a.). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi hakkında. 23 Şubat 2018 tarihinde <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak.html> adresinden erişildi.
- AREGEM. (t.y.b.) Somut olmayan kültürel miras ulusal envanteri. 26 Şubat 2018 tarihinde <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50840/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html> adresinden erişildi.
- AREGEM. (t.y.c.) Somut olmayan kültürel miras ulusal envanteri. 28 Şubat 2018 tarihinde <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-159257/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html> adresinden erişildi.
- AREGEM. (t.y.d.) Arguvan türküleri. 28 Şubat 2018 tarihinde <http://aregem.ktb.gov.tr/TR-51107/arguvan-turkuleri.html> adresinden erişildi.
- Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı. (1998). *Arguvan ezgileri- 1*. İstanbul: Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı.
- Ataş, M. (2009). *Geçmişten günümüze arguvan müzik kültürünü etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bozkurt, F. (1990). *Semahlar*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Bulgan, M. (2009). Malatya – Arguvan bölgesi saha araştırması ve etnomüzikoloji açısından önemi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 49-53.
- Coşar, M. (2011). Alevi – Bektaşî kültüründe sayılara yüklenen terim değeri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 60, 113-128.
- Eroğlu, S. (2011). *Arguvan Yöresinde İcra Edilen Semahların Müzikal Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.
- Günşen, A. (2007). Gizli dil açısından Alevilik – Bektaşilik erkan ve deyimlerine bir bakış. *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 328-350.
- Haşhaş, S., İmik, Ü. ve Aydoğdu, C. (2015). Malatya/Arguvan halk müziği kültürü üzerine bir araştırma. *Turkish Culture & Hacı Bektas Veli Research Quarterly*, 75, 201-213.
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği. *Milli Folklor*, 21(82), 6-12.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* (2. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Öztelli, C. (1972). *Evlere önü-halk türküleri*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Saz Kursu (t.y.) 26 Şubat 2018 tarihinde <http://www.sazkursu.com> adresinden erişildi.
- Sert, F. (2017). Elazığ Harput türküleri üzerine bir inceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi-Journal of Mother Tongue Education*, 5(1), 65-86.
- Şahin, H. (2017). *Arguvanlı Ozan Abbas Ekici, mezarımın İşareti Kırmızı, Yaşamı-Sanatı-Şiir ve Türküleri*. Malatya: Protech Matbaa.
- Şahin, H., ve Özerol, S. (2004). *Arguvan Türküleri / Halkbilimsel Bir Araştırma Denemesi*. İstanbul: Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı Yayınları.
- Temiz, M. (1998). *Arguvan ezgileri- 2*. İstanbul: Arguvan ve Köyleri Eğitim Kültür Vakfı.
- TRT Nota Arşivi (t.y.) 26 Şubat 2018 tarihinde <http://www.trtnotaarsivi.com/thm.php> adresinden erişildi.
- Türk Müzik Kültürünün Hafızası (t.y.) 26 Şubat 2018 tarihinde <http://www.sanatumuziginotalari.com/thm> adresinden erişildi.
- Türk Dostları (t.y.) 26 Şubat 2018 tarihinde <https://notalar.turkudostlari.net> adresinden erişildi.
- Ufuk Erbaş (t.y.) 26 Şubat 2018 tarihinde <https://ufukerbas.files.wordpress.com> adresinden erişildi.

- UNESCO. (2003). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. 23 Şubat 2018 tarihinde <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> adresinden erişildi.
- UNESCO (t.y.) UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) ihtisas komitesi raporu. 23 Şubat 2018 tarihinde http://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Sektor/Kultur/sokum_bb.pdf adresinden erişildi.
- Vural F. G. ve Vural, T. (2013). Niğde kültürünün sesi: Niğde türküleri. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 645-657.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, H. (2016). Merzifon'un kültürel mirası: Merzifon türküleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 409-418.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akkuş, Ü. ve Akkuş, G. (2021). Somut olmayan kültürel miras kapsamında Arguvan türkülerinin içerik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5907-5941. DOI: 10.26466/opus.817644.

Türkiye'den New Jersey'e Göç ve Tersine Göç Üzerine Araştırma

DOI: 10.26466/opus.892160

*

Abdurrahman Keskin* - Recep Uğurcan Şahin** -Recep Uzunalioglu ***

* Dr. Öğr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: abdurrahmankeskin@windowslive.com ORCID: [0000-0003-1547-0358](https://orcid.org/0000-0003-1547-0358)

** Dr. Öğr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yalova/Türkiye

E-Posta: recepugurcansahin@hotmail.com ORCID: [0000-0001-8286-3325](https://orcid.org/0000-0001-8286-3325)

*** Dr. Öğr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: recepuzunalioglu@gmail.com ORCID: [0000-0002-9829-4267](https://orcid.org/0000-0002-9829-4267)

Öz

Genel olarak gelişmemiş ülkelere doğru yapılan uluslararası göçler ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin hem göç alan hem de göç veren bir ülke olması, göçlerin yarattığı bu olumsuz etkilerin odağı haline gelmesine neden olmaktadır. Araştırmanın örneklemini uluslararası göç niteliği taşıması bakımından önemlidir. Araştırmanın konusu, Türkiye ile ABD'deki New Jersey Eyaleti'nin Paterson Bölgesi' arasındaki çift yönlü göç hareketidir. Araştırmanın amacı; Türkiye'den ABD'deki New Jersey Eyaleti'nin Paterson Bölgesi'ne göç eden bireylerin, göç etmesindeki temel belirleyici faktörleri ve tersine göç etme eğilimlerinin analiz edilmesidir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış; bu sebeple Türkiye'den göç eden 142 gönüllü katılımcıya 2017 yılında internet üzerinden ve birebir olmak üzere anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; eğitim amacı ile göç eden, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi yüksek olan bireylerin, ayrıca nitelikli işlerde çalışanların büyük bölümünün Türkiye'ye dönmeyi düşünmediği veya kararsız oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik amaçla göç eden, eğitim düzeyi lise seviyesinde olan, gelir seviyesi düşük olan ve niteliksiz işlerde çalışan bireylerin büyük bir kısmının ise Türkiye'ye geri dönme düşüncesine sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç Nedenleri, Uluslararası Göç, Tersine Göç, Correspondence Analizi.

Research on Immigration and Reverse Migration from Turkey to New Jersey

*

Abstract

In general, international migration from underdeveloped countries to developed countries brought along some economic, social, and political problems. The fact that Turkey is both a country that receives migration and gives migration causes it to become the focus of these negative effects caused by migration. The sample of the study is important in terms of international migration. The subject of the study is the bi-directional migration movement between Turkey and the Paterson region of the state of New Jersey in the United States. The study aims to analyze the main determining factors and reverse migration trends of individuals migrating from Turkey to the Paterson region of the state of New Jersey in the United States. To accomplish this goal with 142 volunteers who immigrated from Turkey survey was conducted, including one-to-one and over the internet in 2017. According to the findings obtained from the study; The majority of individuals with high levels of education and immigrating for educational purposes don't think to go back to Turkey. Besides, the majority of individuals working in qualified jobs and with high income don't think to go back to Turkey or they are indecisive. The majority of individuals who migrate for economic reasons have a high school education, low income, and work in unqualified jobs have an idea of returning to Turkey.

Keywords: *Causes of Migration, International Migration, Reverse Migration, Correspondence Analysis.*

Giriş

Göç, itici ve çekici sebeplerden dolayı meydana gelebilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşen göçler ülkelerin içerisinde buldukları durum ve uyguladıkları politikalar ile yakın ilişki içerisinde (Koçak ve diğerleri, 2017, s.60). 20.yüzyılın, insanlık tarihi boyunca uluslararası göçün en yoğun olarak yaşandığı dönemlerden biri olduğu söylenebilir. Uluslararası göçün öznesi konumundaki “İnsan” göç ettiği yerlerde bulunan insanları etkilemekte ve aynı zamanda onlardan etkilenmektedir (Görgün, 2018, s.2016). Yaşanılan iki dünya savaşı, ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlıklar, iç savaşlar, askeri darbeler, diktatoryal rejimler, terör ve küreselleşme sürecinin hızlanması vb. etkenler uluslararası göç hareketlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bir anlamda bu etkenler göçmenlerin göç etme kararı almasına etki eden itici ve çekici nedenlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 21.yüzyıla gelindiğinde göç imkânlarının artması, insanların fırsatlardan daha fazla haberdar olması, göç maliyetlerinin düşmesi ve insanların göç kararı alma konusunda daha cesaretli hale gelmesi sebebiyle son yıllarda Türkiye’den yurtdışına göç eden kişilerin sayısı artmaktadır. Dolayısıyla meydana gelen göçler sonucunda farklı kültürleri paylaşan bireylerin kültürel etkileşimleri artarak devam etmektedir. Toplumların bütünleşmesi zorlu bir süreçtir. Bütünleşmenin sağlanamaması sonucunda birçok problem ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bütünleşme sürecinin doğru yürütülememesi halinde çeşitli temel sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır (Taş ve Özcan, 2018, s.51).

Türklerin ABD’ye göç hareketlerinin geçmişi 19. yüzyıla kadar dayanmakta ve göç hareketleri üç farklı göç dalgasından oluşmaktadır. Amerikan Göçmen Bürosu verilerine göre, 1820 yılından itibaren başlayan *birinci göç dalgası* ile birinci dünya harbinin bitimine kadar geçen süre zarfında yaklaşık olarak 300 bin kişinin ABD’ye göç ettiği belirtilmektedir. Dönemin şartları gereği Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ABD’ye giden kişiler kendilerini Osmanlı ya da Müslüman olarak tanımlamışlardır. Bunun nedeni ise o dönemde kimliğin belirleyicisinin ulustan ziyade din olmasından kaynaklanmaktadır (Kaya, 2006, s.3). Fakat ABD’ye göç eden 300 bin göçmenin Ermeni, Rum, Yahudi, Arap, Arnavut, Türk, Bulgar vb. farklı din ve etnik kökenden insanları içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Birinci göç dalgasında yer alan göçmenlerin önemli bir kısmı Cumhuriyetin kurulmasıyla

birlikte Türkiye'ye geri dönmüştür. Özellikle 1929 yılında yaşanan büyük buhranla beraber geri dönenlerin sayısında büyük artışlar yaşanmıştır (Avcı, 2007, s.23). Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte yeni ümitler yeşermiş, uzun yıllar savaşlarla geçen dönemden sonra yaraları sarma ve iktisadi toparlanma dönemine girilmiştir. Ulusçuluk fikrinin geliştiği bu dönemde ABD'ye göç edenlerin sayısı oldukça azalmış ve yaklaşık 30 yıl boyunca bu azalış trendi devam etmiştir. İkinci dünya savaşının bitimiyle birlikte Türk-Amerikan ilişkileri gelişmeye başlamış ve 1950'li yıllara gelindiğinde *ikinci göç dalgası* meydana gelmiştir. 1950'li yılların sonunda ve özellikle 1965 yılında Johnson hükümetinin oluşturduğu yeni göçmen yasası ile birlikte Türkiye'den ABD'ye göç eden kişilerin sayısı ciddi bir artış göstermiştir. İkinci dalgadaki göçmenler ilk dalgadaki göçmenlere kıyasla daha yüksek eğitime sahip olmakla birlikte beyin göçünün öncüleri konumundadırlar. 1980 yılından itibaren Türkiye'nin dışarıya açılımı ve küresel ekonomik sisteme entegre olma arayışı ile birlikte *üçüncü göç dalgası* başlamıştır. Avrupa ülkelerinin yabancı işçiye ihtiyacının azalması, medyanın etkisi, eğitim ve istihdam olanakları gibi nedenlerle ABD Türklerin yoğun göçüne uğramıştır. Birinci göç dalgasına benzer şekilde bu göç dalgasında da niteliksiz veya yarı nitelikli Türk işçiler ABD'ye yönelmişlerdir (Karpas, s.235-238). Ahmed (1993)'e göre göç edenlerin bir kısmı yasal statüye kavuşmuş olsalarda yasadışı yollarla ABD'ye giren ve kaçak durumda yaşayan Türklerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Aşağıdaki tabloda 1980'den günümüze Türkiye'den ABD'ye göç eden kişilerin sayısı verilmiştir.

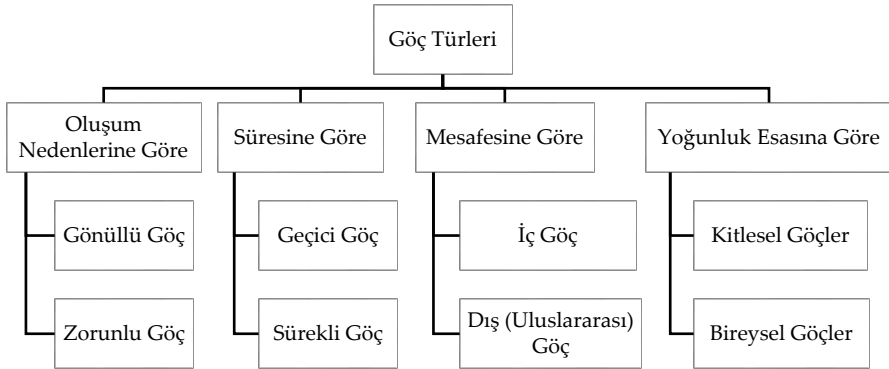
Tablo 1. Türkiye'den ABD'ye Göç Eden Kişi Sayısı

Yıl	Göç Eden Kişi Sayısı
1980-1989	19208
1990-1999	38687
2000-2009	48394
2010-2019	87047
2010	7435
2011	9040
2012	7362
2013	7189
2014	7,248
2015	8762
2016	8635
2017	9144
2018	13097
2019	9135

Kaynak: Yearbook Of Immigration Statistics, 2019

Tabloda görüldüğü üzere 1980'den günümüze onar yıllık periyotlar incelendiğinde her geçen dönem göç eden kişi sayısının arttığı görülmektedir. Diğer yandan Türkiye hem göç veren hem de göç alan ülkelerden biri olma özelliği taşımaktadır. Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle uluslararası göç hareketliliğinde bir köprü görevi görmekte ve bunun sonucunda göç akımlarına uğramaktadır. Türkiye göçmenlerin transit geçiş yapmayı tercih ettiği ya da kısa veya uzun süreli ikamet etmeyi amaçladıkları bir konumdadır. Bununla birlikte çevre ülkelerde gerçekleşen savaşların ve iç karışıklıkların sonucunda Türkiye, milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin konumu, ekonomik ve siyasi istikrarı neticesinde özellikle komşu ülkelerden yoğun göç alan bir ülke olması hasebiyle bu süreçte ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım problemlerle karşı karşıya kalmaktadır (Arslan ve Yıldız, 2019, s.242). Dolayısıyla uluslararası göç konusunda yapılacak akademik çalışmalar son yıllarda giderek daha anlamlı ve önemli hale gelmektedir. Litaratürde Türkiye'de meydana gelen göçler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Fakat Türkiye ve ABD arasında meydana gelen göçleri inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yapılan bu çalışma, konusu itibariyle ilgili literatüre katkıda bulunacaktır.

Göç olgusunun insanlık tarihiyle beraber ortaya çıktığı ve gelecekte de varlığını sürdüreceği kabul edilmektedir. İnsanın var olduğu her yerde ve her zamanda göçler kaçınılmaz olarak meydana gelmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s.164, 165). Çok boyutlu bir yapıya sahip olan göç kavramının birden çok türü ve nedeni bulunmaktadır. Bu türler aşağıdaki şemada görüldüğü şekilde sınıflandırılabilir;

Şekil 1. Göç Türleri (Kaynak: Yalçın, 2004, s.17-21)' dan uyarlanmıştır.

Bir ülke vatandaşlarının farklı bir ülkeye gidip yerleşmesi, orada kalıcı olarak ikamet etmesi dış göç olarak tanımlanmaktadır (Sayın ve diğerleri, 2016, s.3). Dış göç tanımlanırken özellikle meşruluğu diğer devletler ve kurumlar tarafından kabul edilmiş devletlerin sınırları içerisindeki idari yerleşim birimleri arasında yaşanan insan hareketliliği olarak tanımlanmaktadır. Fakat savaş, baskı, güvende hissetmeme vb. zorunlu nedenlerden dolayı ülkeler arası yaşanan insan hareketlilikleri dış göç kavramı içinde değerlendirilmemektedirler. Bu duruma dâhil olan insanlar mülteci, şartlı mülteci veya sığınmacı kavramları içinde değerlendirilmektedirler (Güreşçi, 2016, s.1059). Uluslararası göç görünürde tek yönlü ilerleyen bir hareket olarak anlaşılabilir da aslında ekonomik ve sosyal sermaye boyutları göz önünde bulundurulduğunda, oldukça dinamik ve çok yönlü işleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu niteliğinden dolayı uluslararası göçün bazı devletlerce “işsizlik oranlarını ve nüfusu azaltan, işçi dövizini getirisi sağlayan bir fırsat olarak görüldüğü” öne sürülmektedir (Yılmaz, 2014, s.1692).

Göçün geçmişte en önemli nedenleri arasında ekolojik olaylar, afetler, savaşlar, kıtlık vb. problemler sayılıyor iken günümüzde; ekonomik, siyasi ve sosyal nedenler ön plana çıkmaktadır. Bireylerin ülke içinde veya ülkeler arası yaptıkları göçlerin altında yatan nedenler, birbirleriyle ilişkili ve de karmaşık bir yapıdadır. Uluslararası göçün nedenlerini ekonomik nedenler ile sosyal ve siyasal nedenler olarak iki başlık altında toplamak mümkündür.

Ekonomik sorunlar: Bireylerin başka ülkelere göç etme kararı almasına etki eden faktörlerin başında gelmektedir (Aksoy, 2012, s.294). Açık iş sayısının az olması, ücret düzeylerinin düşüklüğü, bireylerin yetenek ve becerilerine uygun işlerde istihdam olamaması, satın alma gücünün düşük olması, vergilerin yüksek olması, çalışma koşullarının kötü olması, ücret dışındaki diğer hukuki hakların yetersiz olması gibi nedenler insanların refah seviyelerinin düşmesine, yoksullaşmalarına ve bu durumdan kurtulma ümidiyle göç etmelerine sebebiyet vermektedir. Bu nedenler göç kararı alınmasında itici nedenleri oluştururken, göç edilen ülkenin iş imkânları, görece daha yüksek ücretleri, sunduğu diğer fırsat ve imkanlar çekici nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok ülkede sanayi ve iş piyasaları büyükşehirler ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinde konumlanmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan bölgesel gelir dağılımı ve fırsat eşitsizlikleri sonucunda geri

kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru göç akınlarının oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Uluslararası göçte bunun karşılığı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere yapılan göçler şeklinde gerçekleşmektedir (Oral ve Çetinkaya, 2017, s.4).

İnsanları göç etmeye sevk eden önemli nedenlerden bazıları da *sosyal ve siyasal nedenler* kapsamına girmektedir. Bu nedenler detaylandırıldığı zaman eğitim, sağlık, güvenlik gibi alt başlıklar ortaya çıkmaktadır. İkamet edilen yerin eğitim imkânlarının düşük olması, üniversite ve lise gibi eğitim kurumlarının var olmaması ya da bu kurumların bireylerin arzu ettiği özellikleri barındırmaması durumunda göç hareketlilikleri yaşanmaktadır. Sağlık açısından bakıldığında; bazı bireyler tedavi olma, fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma veya hava değişikliği ihtiyacı gibi nedenlerle göç edebilmektedirler. Savaşlar, askeri darbeler, rejim değişiklikleri, kan davaları, terör, töre cinayetleri, dini baskılar, ırkçılık gibi nedenler insanların kendilerini güvende hissetmemelerine ve dolayısıyla kendilerini güvende hissedebilecekleri ülkelere göç etmelerine sebep olmaktadır. Ek olarak nepotizm, siyasal istikrarsızlık, ayrımcılık, insan hakları ihlalleri, cinsiyet eşitsizliği, miras paylaşımı, aile içi sorunlar, daha iyi bir yaşam isteme, farklı kültürleri tanıma merakı vb. unsurları da uluslararası göçün sosyal ve siyasal nedenleri kapsamında değerlendirmek mümkündür (Deniz, 2014, s.178).

Yöntem

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'nin New Jersey bölgesine göç eden bireylerin göç nedenleri ve tersine göç eğilimlerinin incelenmesi ve analizlerden elde edilen bulgular sonucunda politika önerileri sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için 2017 yılında bireylerden bir kısmına yüz yüze, bir kısmına da internet üzerinden araştırmacılar tarafından oluşturulan anket çalışması uygulanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın örneklemini, Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'nin New Jersey bölgesine göç eden bireylerden oluşmaktadır.

Anket çalışması sonrasında geçerli olmayan anketler araştırmadan çıkarılmış ve 142 geçerli anketten elde edilen sonuçlar değerlendirmeye alınmıştır. Tanımlayıcı istatistikler ve Correspondence (uyum) analizi vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 25 paket programı vasıtasıyla incelenmiştir. Tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmada Yer Alan Sorulara İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Sorular	Frekans	
	n	%
Yaşınız?	• 15-25	14 9,9
	• 25-44	86 60,6
	• 45 yaş ve üzeri	42 29,6
Eğitim Düzeyiniz?	• Ortaokul ve altı	19 13,4
	• Lise	47 33,1
	• Üniversite ve üzeri	76 53,5
Aylık Geliriniz?	• 0-2000	27 19,0
	• 2000-3000	58 40,8
	• 3000+	57 40,1
Amerika Birleşik Devletleri'ne Geliş Amacınız Nedir?	• Ekonomik	69 48,6
	• Eğitim	49 34,5
	• Sosyal	24 16,9
	• Evet	64 45,7
Türkiye'ye Dönmeyi Düşünüyor Musunuz?	• Hayır	55 39,3
	• Kararsızım	21 15,0
Ne Tür İşlerde Çalışıyorsunuz?	• Nitelikli	68 49,3
	• Nitelsiz	55 39,8
	• Günlük	15 10,9

Correspondence analizi ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesine geçmeden önce çalışma kapsamında olan sorulara ilişkin frekans ve yüzde değerleri yukarıdaki tabloda verilmiştir.

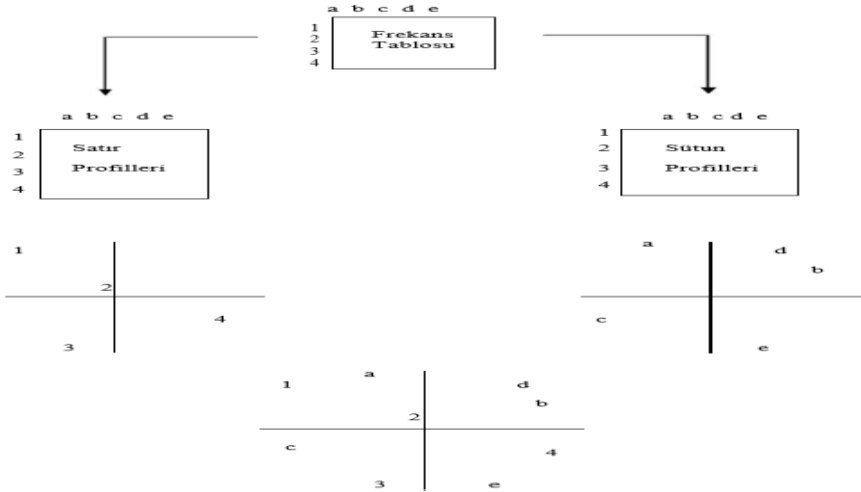
Uyum (Correspondence) Analizi

Correspondence analizinin temel amacı iki veya daha fazla kategorik değişken arasındaki birlikteliği, değişkenlerin kategorilerini az-boyutlu bir uzayda noktalar şeklinde göstererek analiz etmektir (Nenadic and Greenacre, 2007, s.2). Temel amacı sayısal tablo verilerini grafiksel olarak temsil etmek ve tabloların yorumlamasını kolaylaştırmak olan geometrik veri analizi yöntemidir (Keskin, Güneş ve Yıldız, 2019, s.383). Diğer bir ifade ile Corres-

pondence analizi iki ya da daha fazla kategorik değişkenin ilişkisini çözümler. Bu ilişkiyi çözümlenirken kategorileri indirgenmiş boyuttaki bir uzayda noktalar olarak tanımlar ve ardından uzayda birbirine benzer olan kategoriler birbirine yakın noktalar olarak, birbirine benzemeyen kategoriler ise daha uzak noktalar olarak konumlanmaktadır (Alpar, 2013, s.366).

Genellikle iki aşamadan oluşmaktadır. Uyum analizinin ilk aşaması kategorik değişkenleri çapraz tablolar aracılığıyla frekanslar halinde özetlemesi ve grafiksel olarak sunmasıdır. Analizin ikinci kısmında ise, araştırmadaki soruların birbiri ile olan ilişkilerini göstermesidir. Her aşama kendi içinde üç aşamadan oluşur. İlk aşamada kategorik profiller, ikinci aşamada ağırlıklar ve üçüncü aşamada kategorik profiller arasındaki uzaklıklar saptanır. Bu adımlar sonrasında noktalara en iyi uyumu gösterecek olan boyutlu uzay elde edilir. Bu uzayın genellikle ilk iki boyutundaki noktalar kullanılıp satır-sütun arasındaki ilişki grafikler çizerek açıklanır (Uzgören, 2007).

Uyum (Correspondence) analizinin genel olarak, iki değişkenli çapraz tabloların incelenmesinde kullanılan haline basit uyum analizi (simple correspondence analysis), üç ve daha çok değişkenli çapraz tabloların incelenmesinde kullanılan haline ise çoklu uyum analizi (multiple correspondence analysis) adı verilir (Kaşkı, 2012, s.17). Uyum analizi aşamaları aşağıdaki şekilde özet olarak gösterilmiştir (Uzgören, 2007);

Şekil 2. Uyum Analizinin Üç Aşamasının Şematik Gösterimi

Bulgular

Araştırma sonuçlarına göre Türkiye’den ABD’ye göç eden bireylerin nitelikleri, gelirleri ve eğitim seviyeleri yükseldikçe geri dönme düşünceleri azalmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim ve sosyal amaçlı göç eden bireylerin geri dönme düşüncesi oldukça sınırlı veya kararsızlardır. Bu durumun Türkiye açısından beyin göçü olarak değerlendirilebilir. Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 3. Ki-kare Testi Sonuçları

Hipotezler	Pearson Chi-Square	P-Value
Hipotez 1		
H ₀ : Yaş ile Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı birbirinden bağımsızdır.	12,422	,014
H ₁ : Yaş ile Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 2		
H ₀ : Eğitim düzeyi ile Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı birbirinden bağımsızdır.	33,693	,000
H ₁ : Eğitim düzeyi ile Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 3		
H ₀ : Yaş ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.	10,114	,039
H ₁ : Yaş ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 4		
H ₀ : Eğitim düzeyi ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.	10,380	,034
H ₁ : Eğitim düzeyi ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 5		
H ₀ : Aylık gelir ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.	3,984	,408
H ₁ : Aylık gelir ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 6		
H ₀ : Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.	1,930	,749
H ₁ : Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsız değildir.		
Hipotez 7		
H ₀ : Çalışılan iş türü ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.	8,877	,064
H ₁ : Çalışılan iş türü ile Türkiye’ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsız değildir.		

Tabloda görüldüğü gibi;

Hipotez 1: Chi-square test istatistiği 0.05ten küçük olduğu için, %5 önem seviyesinde H₀ hipotezi reddedilir. Yaş ile Amerika Birleşik Devletleri’ne geliş amacı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Diğer bir ifa-

deyle, yaş ile Amerika Birleşik Devletleri'ne geliş amacı birbirinden bağımsızdır.

Hipotez 2: Chi-square test istatistiği 0.05'ten küçük (p-value (0,000) \leq 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilir. Eğitim ile Amerika Birleşik Devletleri'ne geliş amacı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle, eğitim ile Amerika Birleşik Devletleri'ne geliş amacı birbirinden bağımsızdır.

Hipotez 3: Chi-square test istatistiği 0.05'ten küçük (p-value (0,039) \leq 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilir. Yaş ile Türkiye'ye dönme düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 4: Chi-square test istatistiği 0.05'ten küçük (p-value (0,034) \leq 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilir. Eğitim ile Türkiye'ye dönme düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 5: Chi-square test istatistiği 0.05'ten büyük (p-value (0,408) $>$ 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilemez. Aylık gelir ile Türkiye'ye dönme düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu söylenemez.

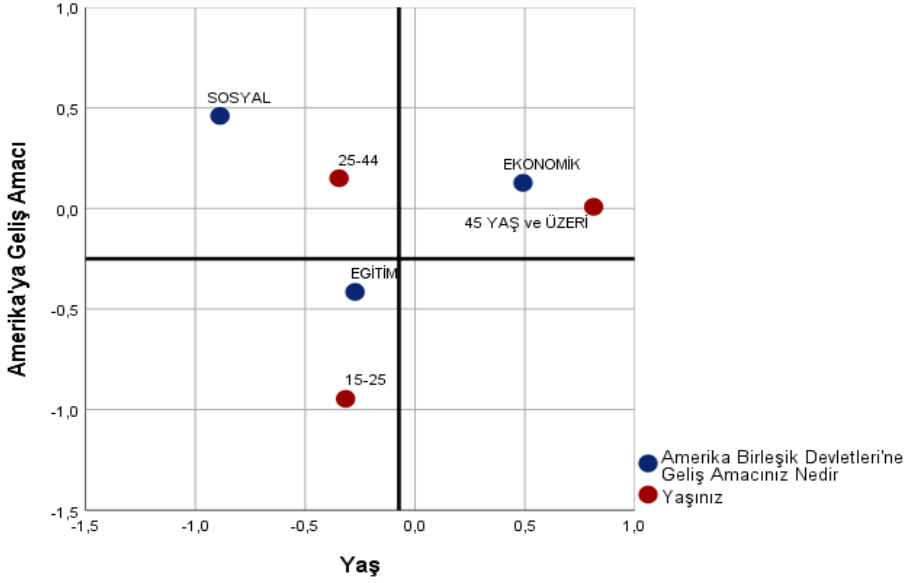
Hipotez 6: Chi-square test istatistiği 0.05'ten büyük (p-value (0,749) $>$ 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilemez. Amerika Birleşik Devletleri'ne geliş amacı ile Türkiye'ye dönme düşüncesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu söylenemez.

Hipotez 7: Chi-square test istatistiği 0.05'ten küçük (p-value (0,064) \leq 0.05) olduğu için %5 önem seviyesinde H_0 hipotezi reddedilir. P-value değeri %5 önem seviyesine oldukça yakın olduğu için kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle, istatistiksel olarak anlamlı ilişki olup çalışılan iş türü ile Türkiye'ye dönme düşüncesi birbirinden bağımsızdır.

Tablo 4. Amerika'ya Geliş Amacı ve Yaş

Özet					
Boyut	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,278	,077			,881
2	,102	,010			,119
Total		,087	12,422	,014	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($X^2= 12,422$, $p= ,014 \leq 0.05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %88,1'ini ikinci boyut ise %11,9'unu açıklıyor iki boyutun açıkladığı toplam varyans %8,7'dir. Açıklanan varyansların yüzde %7,7'sini birinci boyut %1 ini ikinci boyut açıklamaktadır.

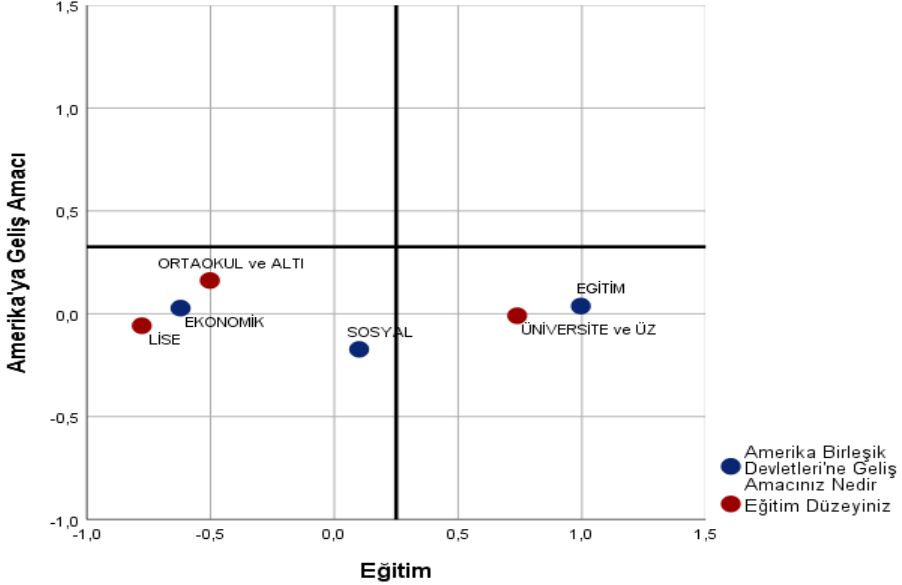
Şekil 3. Amerika'ya Geliş Amacı ve Yaş

Yapılan çalışma sonuçlarına göre Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etme ile yaş arasındaki duruma bakıldığında, genç olarak kabul edilen 15-25 yaş arasındaki kişilerin eğitim amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettiği ifade edilebilir. 25-44 yaş arasındaki bireyler ise hiçbir kümeye dahil olmamışlardır. Bunun sebebi ise 25-44 yaş grubu arasındakilerin sosyal, eğitim ve ekonomik seçeneklerine verilen cevapların birbirine olan yakın dağılımından dolayıdır. En üst yaş grubu olan 45 yaş ve üzerindeki bireyler ise Amerika Birleşik Devletleri'ne ekonomik amaçla geldikleri söylenebilir.

Tablo 5. Amerika'ya Geliş Amacı ve Eğitim Düzeyi

Özet	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,520	,271			1,000
2	,005	,000			,000
Toplam		,271	85,559	,000	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($X^2=85,559$, $p=,000 \leq 0,05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %100'ünü ikinci boyut ise hiç açıklamıyor, iki boyutun açıkladığı toplam varyans %27,1'dir. Açıklanan varyansların yüzde %27,1'ini birinci boyut, ikinci ise varyans açıklamamaktadır.

Şekil 4. Amerika'ya Geliş Amacı ve Eğitim Düzeyi

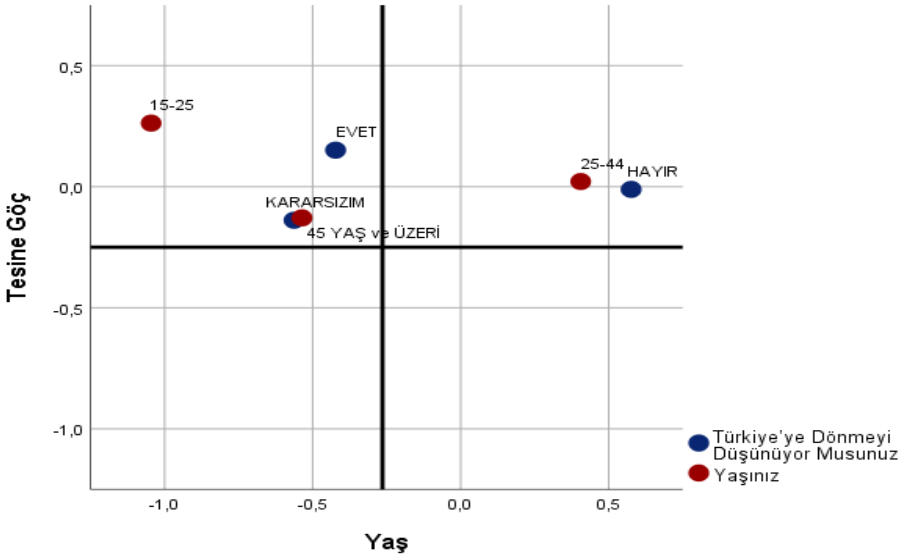
Çalışmanın eğitim düzeyiniz sorusuna bireylerin cevap verirken, eğitime devam ediyorlarsa şu an devam ettikleri eğitim düzeyi, eğer eğitimlerini tamamlamışlarsa son mezun oldukları eğitim seviyelerini seçmeleri istenmiştir ve cevaplar bu doğrultuda verilmiştir. Yapılan çalışma sonuçlarına göre; Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etme ile eğitim arasındaki duruma

bakıldığında 2 adet kümelenme görülmektedir. Üniversite ve üzeri eğitime sahip olan kişilerin eğitim amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettikleri söylenebilir. Bunun yanı sıra eğitimden sonra en yakın Amerika'ya göç etme amacı sosyal yaşamdan dolayı olduğu ifade edilebilir. Lise ve ortaokul ve altı eğitime sahip olan kişilerin ise ekonomik amaçlarla göç ettikleri söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Yaş

Özet Boyut	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,285	,081			,998
2	,011	,001			,002
Toplam		,082	19,493	,001	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($X^2= 19,493$, $p= ,001 \leq 0.05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %99,8'ini ikinci boyut ise %0,2'sini açıklıyor. İki boyutun açıkladığı toplam varyans %8,2'dir. Açıklanan varyansların %8,1'ini birinci boyut %0,01'ini ikinci boyut açıklamaktadır.

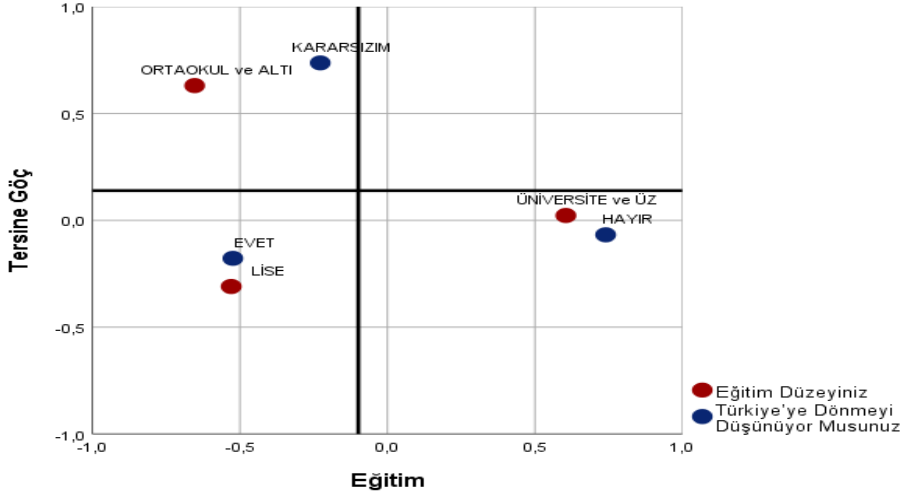
Şekil 5. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Yaş

Yapılan çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'ye dönme düşüncesi ile yaş arasında 2 adet kümelenme ilişkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra 15-25 yaş arası bireylerin cevapları ise 2 seçenek (Kararsızım ve Hayır) arasında neredeyse eşit dağıldığı için kümelenmelere dahil oldukları belirtilebilir. 45 yaş ve üzeri bireylerin geri dönme noktasında kararsız oldukları, 25-44 yaş arasındaki bireylerin ise Türkiye'ye geri dönme noktasında daha fazla isteksiz oldukları söylenebilir.

Tablo 7. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Eğitim Düzeyi

Özet	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,345	,119			,926
2	,097	,009			,074
Toplam		,128	40,590	,000	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($\chi^2= 40,590$, $p= ,000 \leq 0.05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %92,6'sını, ikinci boyut ise %7,4'ünü açıklıyor. İki boyutun açıkladığı toplam varyans %12,8'dir. Açıklanan varyansların yüzde %11,9'unu birinci boyut, %0,09'unu ikinci boyut açıklamaktadır.

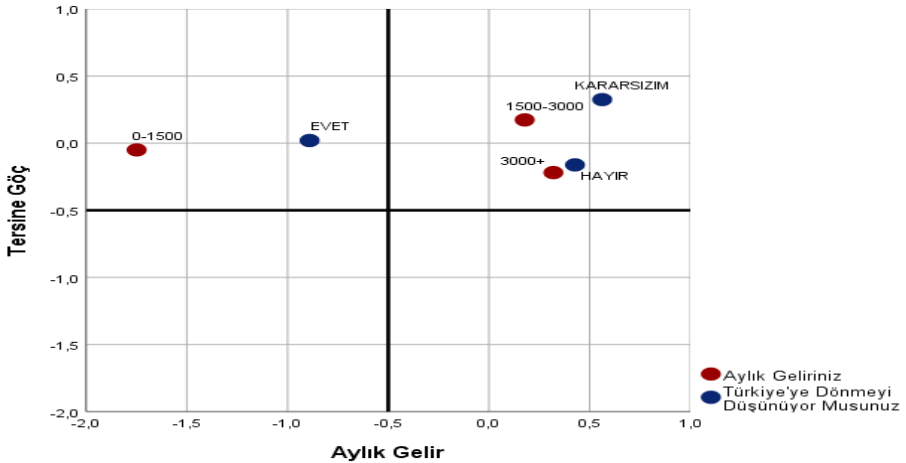
Şekil 6. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Eğitim Düzeyi

Yapılan çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'ye dönme düşüncesi ile eğitim arasında 2 tane kümelenme ilişkisi olduğu görülmektedir. Lise eğitimi-ne sahip olan kişilerin tersine göç eğilimi daha yüksek olduğu, üniversite ve üzeri eğitime sahip olan bireylerin tersine göç düşüncelerinin yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile üniversite ve üzeri eğitime sahip olan bireylerin diğer eğitim düzeylerine göre Türkiye'ye geri dönmeyi çok daha az düşündükleri söylenebilir. Ortaokul ve altı eğitime sahip olan bireylerin ise Türkiye'ye dönme düşünceleri için kararsız ve evet arasında birbirine yakın olduğu ifade edilebilir.

Tablo 8. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Aylık Gelir

Özet					
Boyut	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,202	,041			,983
2	,027	,001			,017
Toplam		,041	13,106	,011	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($X^2= 13,106$, $p= ,011 \leq 0,05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %98,3'ünü, ikinci boyut ise %1,7'sini açıklıyor. İki boyutun açıkladığı toplam varyans %4,1'dir. Açıklanan varyansların yüzde %4,1'ini birinci boyut %0,01'ini ikinci boyut açıklamaktadır.

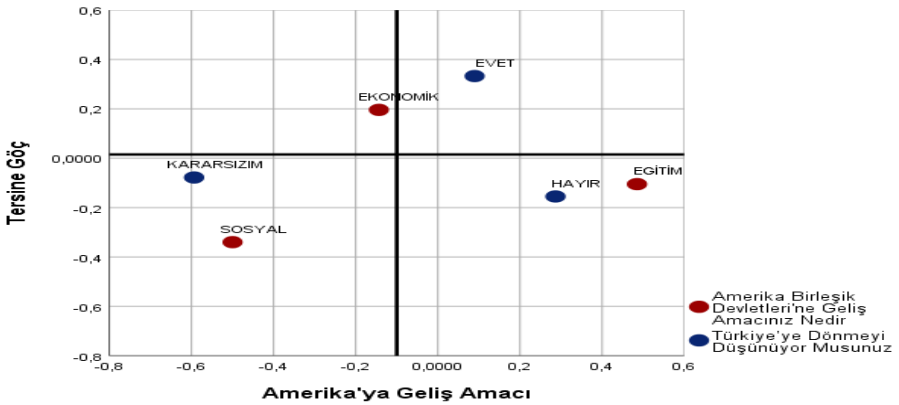
Şekil 7. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Aylık Gelir

Yapılan çalışma sonuçlarına göre Türkiye'ye dönme düşüncesi ile aylık gelir düzeyi arasında 3 adet kümelenme olduğu görülmektedir. Aylık geliri 3000\$ üzerinde olan bireylerin Türkiye'ye dönme düşüncesi hayır, 1500-3000\$ arasında aylık gelire sahip olan bireylerin kararsız iken 0-1500\$ gelire sahip olan bireylerde ise Türkiye'ye tersine göç düşüncesi olduğu söylenebilir. 1500-3000\$ aylık gelire sahip olan bireylerin kararsızından sonra tersine göç etme düşüncesine hayır olarak cevapladıkları belirtilebilir. Diğer bir ifadeyle gelir düzeyi yükseldikçe Türkiye'ye göç etme düşüncesinin de tersine döndüğü ifade edilebilir. Bireylerin geliri yükseldikçe tersine göç düşüncesi azaldığı söylenebilir.

Tablo 9. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Amerika'ya Geliş Amacı

Özet					
Boyut	Tekil Değer	Özdeğer	Ki-Kare	Olasılık	Açıklama Payı
1	,133	,018			,904
2	,043	,002			,096
Toplam		,020	4,663	,024	1,000

Analiz sonuçlarından elde edilen ki-kare istatistiğine göre ($X^2= 4,663$, $p= ,024 \leq 0,05$) orijinal dağılım değerleri ile modele ait boyutlarla elde edilen dağılım birbiriyle uyumludur. Modelin birinci boyutu modeldeki varyansın %90,4'ünü, ikinci boyut ise %9,6'sını açıklıyor. İki boyutun açıkladığı toplam varyans %2'dir. Açıklanan varyansların yüzde %1,8'ini birinci boyut, %0,02'sini ikinci boyut açıklamaktadır.

Şekil 8. Türkiye'ye Dönme Düşüncesi ve Amerika'ya Geliş Amacı

Yapılan çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'ye dönme düşüncesi ile çalışılan işler arasında 2 tane kümelenme olduğu görülmektedir. Nitelikli işlerde çalışan bireylerin Türkiye'ye dönme düşünceleri daha çok hayır seçeneği ile kararsızım seçeneği arasında kümelenmiştir. Nitelikli işlerde çalışan bireylerin Türkiye'ye göç etme düşüncelerinin olmadığı ve kararsız oldukları ifade edilebilir. Niteliksiz işlerde çalışan bireylerin ise Türkiye'ye geri dönme düşünceleri bulunduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Dünyada zorunlu göçler haricinde, göçlerin büyük bir bölümü gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Bunun sebebi ise bireylerin refah seviyelerini artırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru gerçekleşen göç hareketlilikleri bu duruma örnek verilebilir. Göç alan ve göç veren ülkeler açısından göç hareketlerinin çeşitli avantajları ve dezavantajları vardır. Göç veren ülkeler belirli avantajlar elde etmelerine rağmen birçok açıdan oldukça dezavantajlı durumlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Göç veren ülkelerin en büyük dezavantajı beyin göçü ve beşerî sermayenin kaybedilmesidir. Beyin ve nitelikli bireylerin göçü ülkeler açısından genel olarak iki açıdan dezavantajlı olarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki ülkelerin göç eden bireye yaptığı yatırımın karşılığını alamaması iken, ikincisi ise göç eden bireyin ülkeye sağlayacağı katma değerden yoksun kalınmasıdır.

İşsizlik, eksik istihdam, düşük ücretler, enflasyon, satın alma gücünün düşük olması, yüksek vergiler, yaşam maliyetinin yüksek olması vb. nedenler bireylerin refah seviyelerini düşürmekte ve arzu ettikleri refahı başka ülkelerde aramalarına sebebiyet vermektedir. Yapılan anket çalışması sonucuna göre, Türkiye'den Amerika'ya giden bireyler tek bir nedenden ziyade birden fazla nedenle göç ettikleri görülmektedir. Fakat elde edilen bulgular da görüldüğü üzere katılımcıların neredeyse yarısına yakını (%48,6) ekonomik amaçlarla Amerika'ya göç ettiklerini belirtmişlerdir. Türkiye'de 2013 yılından sonra yaşanan ekonomik ve siyasi krizler bireylerin refahını olumsuz etkilemiştir. Özellikle işsizlik ve enflasyon oranlarındaki artışların bireylerin göç etmelerinde önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. 15-25 yaş aralığındaki bireyler daha çok eğitim amaçlı, 45 yaş ve üzeri bireyler daha fazla ekonomik amaçlı ve 25-44 yaş aralığındaki bireylerin ise

belirgin bir göç etme kümesine dahil olmadığı görülmektedir. Lise ve altı eğitime sahip olan bireylerin göç etmelerinde ekonomik amacın ön plana çıktığı görülmekte iken, üniversite ve üzeri eğitime sahip olan veya üniversite ve üzeri eğitimlerine devam eden bireyler ise genellikle eğitim amacıyla göç etmişlerdir.

Göç edenlerin geri dönme düşüncelerinin ise eğitim düzeyi, nitelik, gelir, yaş ve göç etme amaçlarına göre farklılaştığı söylenebilir. 15-25 yaş aralığındaki bireyler geri dönme düşüncelerinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu görülmekte iken, 25-44 yaş arasındaki bireylerin büyük bir kısmı geri dönme düşüncelerinin olmadığını belirtmişlerdir. 45 yaş ve üzeri kişiler ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyi yüksek olan ve eğitim amacı ile göç eden bireylerin geri dönme düşüncelerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca, nitelikli işlerde çalışan bireyler ve yüksek gelire sahip olan bireylerin, nitelikleri düşük işlerde çalışan ve düşük gelire sahip olan bireylere göre Türkiye'ye geri dönme düşüncelerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Sonuç olarak iyi bir eğitim düzeyine ve niteliğe sahip olan bireylerin Türkiye'ye geri dönme düşüncelerinin oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre üniversite ve üzeri eğitime sahip olan ve nitelikli işlerde çalışan bireylerin Türkiye'ye geri dönme düşüncelerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durumda Türkiye kıt kaynakları ile bireylere yaptığı yatırımların karşılığını alamamasının yanı sıra bireylerin ülkeye sağlayabileceği potansiyel katma değerden de yoksun kalmaktadır. Gelişmiş ülkeler elde ettikleri bu hazır işgücü sonucunda maliyetlerini azaltmaktalar ve bu işgücünü kullanarak gelişmekte olan ülkeler ile aralarındaki ekonomik farkı artırmaktadırlar. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan Türkiye'nin istikrarlı bir ekonomik büyümeyi sürdürebilmesi için sahip olduğu insan kaynağını elde tutması ve işlevsel hale getirmesi öncelikli hedefi durumundadır. Dolayısıyla yurtdışına göçü azaltacak ve tersine göçü başlatacak politikaların hayata geçirilmesi ve kararlı bir tutum sergilenmesi sorunların çözümü için ilk adım olacaktır.

Türkiye son dönemlerde eğitim alanında oluşturduğu burs, kredi, yurt içinde ve yurt dışında burslu yüksek lisans ve doktora programları (YLSY, YUDAP, 100/2000 doktora bursu, Yabancı dil eğitim bursu) vb. uygulamalar ile nitelikli insanların yetişmesini hedeflemektedir. Bireylerin nitelikli hale getirilmesinin yanında bu sürecin sonunda istihdam edilmeleri beklenmek-

tedir. Türkiye'de problem bu noktada derinleşmektedir. Bu bireylerin işsizlik ve eksik istihdam tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları ve sahip oldukları niteliklerin çok altında işlerde çalışmak zorunda kalmalarıyla birlikte yurt dışına göç etme düşünceleri ortaya çıkmaktadır. İstatistikler incelendiğinde yurt dışına göç edenlerin sayısının her yıl artarak devam ettiği göze çarpmaktadır. Bu veriler değerlendirildiğinde, beyin göçünü engelleme noktasında yeterli politikaların oluşturulamadığı ve mevcut politikalardan başarılı sonuçların alınamadığı anlaşılmaktadır. Bu programlar için belirlenen kotaların ve projelerin çeşitlendirilerek artırılması sorunun çözümünde önemli bir basamak olacaktır. Ayrıca sadece akademik amaçlarla değil, özel sektörle iş birliği yapılarak yüksek nitelikli meslek gruplarının da iş garantili yurt dışı eğitimlerinin teşvik edilmesi sürece olumlu katkılar yapacaktır. Üniversitelerde kütüphane kapasitelerinin ve ARGE harcamalarının artırılması, laboratuvar imkânlarının geliştirilmesi, ayrımcılık ve nepotizm sorunlarının çözümüne yönelik denetim mekanizmalarının oluşturulması eğitim amacıyla göç edenlerin sayısını azaltacağı kanaatindeyiz.

EXTENDED ABSTRACT

**Research on Immigration and Reverse Migration
from Turkey to New Jersey**

*

Abdurrahman Keskin- Recep Uğurcan Şahin-Recep Uzunalioglu
Istanbul University -Yalova University- Istanbul University

Migration is generally defined as the permanent movement of people from where they live individually or collectively to another place. Migration, which is considered to have started with the history of humanity, is a multidimensional and complex phenomenon that emerges based on very different reasons and dynamics. There are many factors that cause migration. Apart from necessary factors such as war and security, most of the migrations are due to economic reasons. In addition to the realization of transformations in economic, social and political areas during the globalization process, international migration has gained momentum with the development of transportation, communication and information technologies. International migration has occurred for different reasons periodically. It has increased especially after the 2nd World War and after the 1980s.

After World War II, European countries received qualified or unqualified labor migration from many countries in order to close the labor gap. After the transition of developed countries from the industrial society to the information society after 1980, the quality of the workforce gained importance more than the workforce amount. With the transition to the information society, the qualified workforce has become very important in development and international competition. Developed countries have created various policies to meet their demands for qualified workforce and to attract qualified workforce to their countries. Developed countries have made great technological and economic developments by increasing their qualified workforce with the opportunities they offer. This situation reveals the importance of brain drain.

Brain drain can be defined as the migration of well-educated, skilled, or qualified from the country individuals that they were raised in order to obtain better working conditions, a higher status, and more income.

Most of this migration has occurred from underdeveloped or developing countries to developed countries. Developed countries transfer qualified staff at no cost and increase the qualified workforce. However, the loss of the labor force that the underdeveloped and developing countries trained with their scarce resources cause the loss of human capital. The cost of human capital loss for these countries is high.

Economic migration from Turkey to many European countries, especially Germany in the 1960s, and to Arab countries in the 1970s took place individually and en masse. Political migrations took place just before and after the 1980s. After 1980, the flow of migration from Turkey, which was trying to integrate into the global system, to developed countries, especially European countries, continued, in recent years there has been a significant increase. The immigration movements of Turks to the USA date back to the 19th century. Three great waves of immigration to the US from Turkey have been realized throughout history (1820, 1950-1965 and after 1980). The education and qualifications of the individuals who migrated from the past to the present increase. Those who migrated with the second wave of immigration According to the first wave, individuals who migrated with the third wave of migration are more qualified and educated than the second wave. It is observed that immigration to the USA increased significantly between 2013-2019.

The aim of this study is to examine the main factors in migration and reverse migration trends of individuals migrating from Turkey to the Paterson region of New Jersey in the United States. In order to achieve this goal, 142 volunteer participants who emigrated from Turkey were surveyed via the internet and face-to-face. As a result of the survey research, valid data were analyzed by SPSS 25 program. After analyzing the descriptive statistics, correspondence analysis was applied and the results were interpreted. Correspondence Analysis examines the relationships between variables that are used in the investigation of two or more multi-dimensional cross tables.

According to the results obtained from the study; Most of the participants migrated for economic and educational purposes. Individuals with high school or lower education due to economic reasons, Individuals who have a university or higher education or who continue their education at university stated that they migrated for educational purposes.

After 2013 occurred in Turkey's economic and political crisis it has adversely affected the welfare of individuals. It is possible to say that increases in unemployment and inflation rates have an important effect on individuals' migration. On the other hand, reverse migration tendencies differ according to education level, quality, income, age and migration purposes. While individuals with a university and higher education level are less likely to migrate to the reverse, those who do not have a university education have a higher tendency to migrate. While the reverse migration tendency of individuals working in qualified jobs is low, the reverse migration tendency of the individuals who are unqualified and working in daily jobs is higher. As individuals' monthly income increases, their reverse migration tendency are decrease. Finally, while individuals who migrate for economic reasons have a high migration tendency, the reverse migration tendency of individuals who migrate for educational purposes is low. This indicates the loss of human capital in terms of Turkey. Qualified individuals with a high level of education's tendency reverse migrate is low. This is a very costly situation for the turkey.

Turkey is faced with the difficulty in retaining skilled labor due to increased migration rates. Turkey offered to individuals by education, health, security facilities are costly for Turkey. Human capital loss occurs as a result of immigration movements. Developed countries reduce their costs thanks to this ready-made labor force and increase the economic difference between them and developing countries. In order to reduce the losses caused by this disadvantageous situation, the steps to be taken to reduce migration and to create policies to encourage reverse migration movements have an important function. Workforce planning, a new education system that allows individuals to discover their talents and skills, vocational training programs suitable for the structure and needs of the private sector, life-long guidance and consultancy services, etc. Policies can be a solution to the unemployment problem. In the long term, the introduction of structural reforms needed in legal, political and economic fields, ensuring full integration into the global system, attracting foreign investments and supporting SMEs can be considered as important elements in creating new employment areas. Economic stability to be achieved in this process is of vital importance for the increase in labor force participation and employment rate. In addition, these policies

will not only decrease migration rates but also encourage reverse migration mobility.

Kaynakça/References

- Ahmed, F. (1993). *Turks in America: The Ottoman Turk's immigrant experience*. New York: Columbia International.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. (4. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arslan, N. ve Yıldız, K. (2019). Türkiye'de uluslararası göç ve sosyo-ekonomik yardımlar: İnançlar ve gerçekler. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 241-258.
- Avcı, C. (2007). XX. yüzyılın başlarında Amerika'ya Osmanlı göçleri. *Erdem*, 15(45-46-47), 19-34.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 175-204.
- Görgün, M. (2018). Uluslararası göç, kültürlerarası iletişim ve sinema: Aynı Otobüs'ün insanları. *Mukaddime*, 9(Avrupa Komşuluk Politikası ve Göç Özel Sayısı), 115-128.
- Güreşçi, E. (2016). Ortak ve farklı yönleriyle iç ve dış göçler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 43, 1059.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2018). Suriyeli göçmen sorunlarının sosyal politikalar bağlamında analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 36-54.
- Karpat, K. (1995). The Turks in America. In *Les Annales de l'Autre Islam*, 3, 231-252.
- Kaşkır, F. (2012). *Logaritmik doğrusal modeller ve uygunluk analizinin birlikte kullanımı: Lise öğrencilerinin sigara içme alışkanlıklarına uygulanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kaya, İ. (2006). Amerikalı Türkler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2, 3.
- Keskin, A., Güneş, M. Ş. ve Yıldız, D. (2019). Alışveriş merkezlerinde müşterilerin ürün algısı ile tüketim alışkanlıkları arasındaki ilişkinin uyum ve Robust Regresyon Analizi ile incelenmesi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 377-390.

- Koçak, O., Keskin, A. ve Yıldız, H., (2017). Suriyeli Göçmenlerin Türkiye Emek Piyasasına Etkileri ve Yalova Örneği, *Route Educational and Social Science Journal*, 4(3), 59-74.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 164-165.
- Nenadic, O. and Greenacre, M. (2007). Correspondence analysis in R. with two- and three-dimensional graphics: the ca package. *Journal of statistical software*, 20(3), 2.
- Oral, B. and Çetinkaya, F. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak göç, tanımı, nedenleri ve göç kuramları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı-Özel Konular*, 2013(3), 4.
- Sayın, Y. Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- United State Department of Homeland Security. (2019). Yearbook of immigration-statistics 2019. <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook/2019>. Erişim Tarihi 01.12.2020.
- Uzgören, N. (2007). Uyum analizinin teorik esasları ve regresyon analizi ile benzerliğinin grafiksel boyutta karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 1-20.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç çeşitleri nedenleri ve etkileri. *Journal of Turkish Studies*, 9(2), 1686-1687.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Keskin, A., Şahin, R. U. ve Uzunalioğlu, R. (2021). Türkiye’den New Jersey’e göç ve tersine göç üzerine araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5942-5967. DOI:10.26466//opus.892160.

Türkiye'de Siber Terörizme Karşı Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı

DOI: 10.26466/opus.901520

*

Ahmet Doğan * – Furkan Abacı **

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye

E-Posta: ahmetdogan@osmaniye.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7116-3558](https://orcid.org/0000-0002-7116-3558)

**Jandarma Teğmen, Jandarma Genel Komutanlığı, Ankara /Türkiye

E-Posta: furkanabaci@jandarma.gov.tr

ORCID: [0000-0003-3044-203X](https://orcid.org/0000-0003-3044-203X)

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin dünya çapında yaygın bir şekilde kullanılması siber terörün kapsamını genişletmektedir. Bilgisayar ve internet ağlarının yoğun olarak kullanıldığı ulaşım, enerji yönetimi, hastane yönetimi, milli savunma, finans vb. alanlar ile ilgili faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar siber terörizme açık alanlardır. Faaliyetlerini bu şekilde sürdüren kurumların bilişim sistemlerine erişim sağlayarak, bu kurum/kuruluşların işleyişini aksatmak veya engellemek terör örgütlerinin asıl amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı konusunun tespit edilerek, bu alanla ilgili ne gibi iyileştirmeler yapılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu amaçla, öncelikle nitel araştırma yöntemlerine dayalı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Alan uzmanları (ağırlıklı akademisyen) ile yapılan mülakatlar aracılığıyla, uzmanların Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili görüşleri alınmıştır. Görüşleri alınan uzman katılımcıların bilgileri, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılabilen NVivo 12 paket programı ile analiz edilmiş ve bulgular aktarılmıştır. Araştırma bulgularına göre, siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı için vurgulanan en önemli konunun bu alana yönelik farkındalığın oluşturulması olduğu tespit edilmiştir. Bu farkındalığın oluşturulmasında ise, eğitim, bilimsel çalışmalar, sivil toplum kuruluşları ve medyanın önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak, Türkiye'de siber güvenlik alanı ile ilgili çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ve bu alana yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği sonucu elde edilmiştir. Bu açıdan çalışmanın alana ilgi duyan araştırmacılara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Terörizm, Siber Güvenlik, Siber Terörizm, Siber Saldırı.

Cyber Terrorism against the Use of Information Technology in Turkey

*

Abstract

The widespread use of information and communication technologies extends the scope of cyber terrorism worldwide. Institutions and organizations; where computer and internet networks are used intensely; operating in areas such as transportation, energy management, hospital management, national defense, finance etc. are areas responsive to cyber terrorism. The main purpose of terrorist organizations is to provide access to the information systems of institutions that continue their activities in this way and to disrupt or prevent the operation of these institutions / organizations. The aim of this study is to determine the effective use of information technologies against cyber terrorism and trying to put forward as to what needs to be done to improve it. For this purpose, data were collected using semi-structured interview technique based primarily on qualitative research methods. Opinions of experts in Turkey have been taken regarding the use of information technologies against cyber terrorism, through the interviews with field experts (mainly academicians). The information gathered from the participants was analyzed with the NVivo 12 software, which is widely used in qualitative research methods, and the findings were presented. According to the research findings, it has been determined that the most important issue emphasized for the effective use of information technologies in countering cyber terrorism is to raise awareness in this area. The importance of education, scientific studies, non-governmental organizations and the media were emphasized in creating this awareness. Finally, it has been concluded that studies related to the field of cyber security in Turkey are not effective and studies regarding this area should be developed. In this respect, it is thought that the study can contribute to researchers interested in the field.

Keywords: Security, Terrorism, Cyber Security, Cyber Terrorism, Cyber Attack.

Giriş

Terör ve terörün sonuçlarının bütün dünya toplumları için ağır bedelleri olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Terörün ve terör eylemlerinin tarihi çok daha eskilere uzansa bile son dönemde globalleşme ile terör grupları da etkinliklerini hiç olmadığı kadar arttırmıştır. Özellikle gelişmiş teknolojilerin sağladığı imkanlar aracılığıyla, terör grupları uluslararası eylemler ve etkileşimler içerisine girmiş bulunmaktadır. Ne yazık ki ulus devlet yapısının korunuyor olması ve uluslararası iş birliğinin yeterli boyutlarda olmamasını bir fırsat olarak değerlendiren terörist gruplar, uluslararası mecrada çok büyük acılara ve yaralara sebebiyet veren eylemler gerçekleştirebilmektedir. Üstelik bu tür gruplarla mücadele konusunda yeterli adımların atılması da her geçen gün daha da zorlaşmaktadır (Bodur, 2005, s.65-66).

Terörizmin ulusal boyutlarından ziyade uluslararası boyutları çok daha korkutucu ve tehlikeli olabilmektedir. Terör grubu faaliyet alanlarından birisi de siber terörizm olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990' dan sonra ortaya çıkmaya başlayan siber terörizm kavramı, özellikle de bilgi ve enformasyonlarda meydana gelen gelişmelerin yanı sıra internet ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemelerle hız kazanmıştır. Siber terörizm ile ortaya çıkabilecek potansiyel tehditlerin olumsuz sonuçlarından korunmak için, özellikle de ABD gibi ülkelerde bu konuya yönelik çalışmaların yoğunlaştığı ve siber terörizmin daha sık duyulan bir kavram olduğu söylenebilir (Terzi, 2018, s.73).

90'lı yılların başlarında Amerikan Ulusal Bilim Akademisi'nin yapmış olduğu bir araştırma raporunda, bilgisayarın hayatımızın her alanına girmeye başladığı, özellikle de Amerika'da bilgisayara bağımlılık oranının önemli derecede artmakta olduğu vurgulanmakta olup, gelecekte bir teröristin klavye ile oluşturabileceği zararın, belki de bomba patlaması neticesinde oluşabilecek zarardan daha ciddi sıkıntılar oluşturabileceği belirtilmiştir (Ermiş, 2015, s.69-70).

Eskiden bilişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı gelişmelerin insanlık için bir tehdit haline gelmesinin sadece bilim kurgu filmlerinde olduğu düşünülebilirdi. Her ne kadar bu olay direkt siber terörizm şeklinde adlandırılmasa da 11 Eylül saldırısının yankıları dünya çapında bir siber terör tehdidinin varlığını açık bir şekilde gün yüzüne çıkarırken, insanların bu durumda nasıl bir negatif psikolojiye sahip olacaklarını da ortaya koymuştur (Bodur, 2005, s.65).

Siber Terörizm günümüzde uluslararası siyaset arenasında, siyasi amaçların yerine getirilmesi için kullanılan bir araç olarak da kullanılmaktadır. Siber terörizm ile mücadele edebilmek için devletlerin ve uluslararası aktörlerin ciddi girişimlerde bulunması gerekmektedir. Aksi halde siber terörizm eylemleri toplumsal olarak çok daha büyük zararlar vererek devam edecektir. Sonuç olarak küresel sistem düşünüldüğünde, siber terörizmin tüm devletler için bir tehdit ve risk oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Terörizm, Terörizmin Tarihsel Gelişimi ve Siber Terörizm

Terör ve terörizm kavramları ile ilgili gerek literatürdeki, gerek alan uzmanları tarafından, gerekse de diğer otoriteler tarafından yapılan tanımlara bakıldığında ortak bir tanım üzerinde uzlaşa sağlanamadığı görülmektedir. Bu tanımlamalar üzerinde uzlaşa sağlanamamasının bir sebebinin, devletlerin uluslararası çıkarlarına göre hareket etmesi olduğu söylenebilir. Yani bir devlet için, terör ve terör eylemleri ya da grupları başka devlet için terör eylemi ve terör grubu olarak tüm uluslararası tanımlamalar ve kabullere rağmen kabul edilmeyebilmektedir. Ülkemiz açısından düşündüğümüzde yakın coğrafyamızda yaşanan gelişmeler bunu açıkça göstermektedir. Terör ve terörizm kavramları ile ilgili ele alınan bazı tanımlamalara aşağıda değinilmiştir.

Terör ve Terörizm Kavramları

Terör kelimesi, ideolojik ya da siyasi amaçlar doğrultusunda, genellikle yönetime karşı yapılan, belli bir plan dahilinde şiddet kullanılarak korku yaratıp, istenilenleri kabule zorlamak ya da cezalandırma amacıyla uygulanan bir eylemler dizisi olarak tanımlanabilir. Terör kelimesi Latince "ter-rere" sözcüğünden türemiş olup, kelime manası korku vermek, vazgeçirmek ve dehşet içerisinde bırakmak olarak tanımlanmaktadır. Fransız İhtilali sonrasında ideolojik bir kavrama dönüşen terörün günümüzde çok önemli iki özelliği vardır. Birincisi siyasi bir amaç üstlenmesi, ikincisi ise insanlara korku ve dehşeti yaşatmasıdır (Güzel, 2002, s.7-8).

Terörizm tanımına hukuki açıdan bakıldığında İngilizlerin Terörizmle Mücadele Kanunu tanımına göre; "siyasal kurumlar karşısında şiddet

eylemleri ya da toplumun belirli kesimlerinin kaygı içerisinde tutulması maksadıyla cebr ve şiddet kullanılma durumudur” şeklinde ifade edildiği görülmektedir (Chomsky, 2000, s.60).

Türkiye'nin 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa göre ise terör; “Terör; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzenini değiştirmek, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemlerdir” olarak tanımlanmaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2020).

Terörizmin Tarihsel Gelişimi

Terörizmin çıkış zamanı ve çıkış yeri hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, siyasal hedefleri elde etmek amacıyla şiddet kullanılması durumu 2000 yıl öncesinden başlamaktadır (Fearey, 1976, s.25). Dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda terörist grup ortaya çıkmıştır. Ancak modern anlamda Fransız Devriminin bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Maximilien Robespierre ve taraftarları Fransız Devrimi gerçekleştikten sonra, yeni kurulan Cumhuriyet Rejimi'ni istemeyen ve direnen grupları bastırmak amacıyla askeri birlikler oluşturarak yeni rejime karşı çıkan ayaklanmaları çok kanlı bir şekilde bastırmışlardır (Nacar, 2010, s.26).

Terörizmin sınıflandırmasının nasıl yapılacağı, başlangıç zamanı ve bunun hangi olayla ilişkilendirileceği konuları üzerinde tam olarak fikir birliği sağlanamamıştır. Çalışılan konu itibari ile modern terörizm ile ilgili bilgilerin daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Buna göre modern terörizmin nerede ve nasıl başladığı ile ilgili konulara ışık tutan Rapoport, modern terörizmi 4 aşamada incelemiştir (Rapoport, 2004, s.47-48).

Birinci Aşama: Bu aşama, 1880 yılı ile I. Dünya Savaşı arası dönemini kapsamaktadır.

İkinci aşama: Antikolonyal aşama, yani self determinasyon (Self Determinasyon: her milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi) kavramının

ortaya çıkıp yaygınlaşmaya başladığı ve dekolonizasyon sürecinin geniş ölçüde gerçekleştirildiği 1960 yıllarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

nc aşama: 1960-1980 yılları arasını kapsayan bu dönem, aynı zamanda yeni sol düşüncelerin ortaya çıktığı dekolonizasyon dönemi olarak da bilinmektedir. Bu dönemde, bağımsızlıklarını kazanamayan milletlerin Batı bloğunda yer alan ülkelerine karşı girdikleri ayrılıkci hareketleri komünist sol bloğunun desteklediği bilinmektedir.

Dördüncü aşama: 1980 yılından itibaren radikal-dini terör eylemlerinin başladığı dönemi kapsamaktadır. Dini düşüncelerin kullanılarak mevcut sistemlere karşı yapılan eylemlerin başlaması bu döneme denk gelmektedir.

Siber Terörizm

Siber terörizm bir terim olarak ilk defa 80'li yıllarda Kaliforniya'da Güvenlik ve İştiharbat Enstitüsünde st araştırmacı olarak alışan Barry Collin tarafından adlandırılmıştır (Collin, 1997, s.16-17). Siber terör konusunda Dorothy Denning tarafından detaylı olarak bilgi verildiği görülmektedir. Denning 'e göre; "Siber terörizm kavramı, siber terörizm ve siber boşluğun birleşiminden oluşmaktadır. Bu terimin manası, bireylere ve siyasi-sosyal makamlara baskı oluşturmak ve onlara gözdağı vermek amacıyla resmi kurumların ağ bağlantılarına, bilgisayar sistemlerine, bilgi sistemlerine ve veri tabanlarına yönelik yapılan illegal ve zarar veren saldırılar" şeklinde ifade edilmiştir (Denning, 2003, s.23). Denning, her şeyden önce bir saldırının siber terörizm olarak adlandırılması için insanların içine korku salacak kadar bir hasara yol aması ve insan ya da bir eşyaya karşı şiddet unsuru içermesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte, stratejik olarak hassasiyete sahip önemli saldırıların ortaya çıkardığı etkiye göre siber terörizm şeklinde ifade edilebileceğini belirtmiştir. Ancak, önemli bir etki yaratmayan kk çaptaki saldırıların siber terörizm olarak adlandırılmayacağı belirtilmiştir (Tasam, 2004, s.5, Denning 2003, s.3). Bununla birlikte, bir saldırının siber terör açısından incelendiğinde doğrudan şiddet içermeyen ancak psikolojik olarak korku salan faaliyetlerinin olabileceği gerçeğinin de unutulmaması gerektiğine vurgu yapmıştır (Denning, 2003, s.27).

Terörizm ve internet kavramları birlikte değerlendirildiğinde, uluslararası platformda, işlenen suçlarla ilgili kapsayıcı yasal bir düzenleme bulunmadığı görülmektedir. Terörizm kavramı ile ilgili uluslararası platformda birçok

düzenleme olsa da internet suçları ile ilgili yeterli düzenlemenin olmadığını söylemek mümkündür. Siber Terörizmin uluslararası yasal düzlemde, düzenlemelere dahil olması için öncelikle tanımının yapılması gerekmektedir. Bu terör türünün kapsamı tam olarak belirlenemediğinden tanımı net bir şekilde yapılamamıştır. Bu boşluktan kaynaklı bir çok eylemin gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. İnternet üzerinden yapılan birçok eylem şiddet boyutuna ulaşabilmektedir. Örneğin siber terörizm ile, su ve elektronik güç kaynakları, navigasyon sistemleri, finansal hizmetler alanı, stratejik öneme sahip savunma sanayi sistemleri vb. sistemlere zarar vererek ve bu sistemleri işlemez hale getirerek toplum ve devletler zarara uğratılabilmektedir (Bostan ve Akman, 2011, s.51-52).

Siber terörizmin, uluslararası bir suç olarak değerlendirilmesi bütün dünya devletlerini ilgilendiren ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken önemli bir konudur. Çünkü, siber terörizmden etkilenen yeni suç türlerinin uluslararası hukukta bulunan boşlukları kullanarak küresel çapta ciddi zararlar verebileceği düşünülmektedir. Siber terörizm eylemleri ciddi etkileri olan eylemlerdir ve sonuçları sadece bir ülkeyi değil birçok bu tarz bir eylemde bulunabilir. (Ünver, vd., 2011a, s.10).

Devletlerin yapılan bu tarz saldırılara karşı birleşerek iş birliği yapmaları gerekmektedir. Bu yüzden iş birliğinin ilk adımı bu tehlike karşısında birlikte siber terörizmin tanımlanması ve ortak uygulamalarda bulunabilmektir. Eğer bu eylemler uluslararası suç olarak tanımlanmazsa ülke bazında değerlendirilir. Yani bir devlet için suç olan eylem diğer devlet için suç teşkil etmeyebilir. Böyle bir durum ise devletlerarası çatışmaya yol açabilir. Bu yüzden, siber terör suçlarının soruşturma ve kovuşturma kapsamına alınması için Roma Statüsü'ne alınıp suç olarak tanımlanması ve daha sonra Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) yargı yetkisi içerisine alınması gerekmektedir. Uluslararası statüsü olan tarafsız adil bir UCM'nin acil olarak bunu hayata geçirmesi, adil, etkin ve tarafsız bir biçimde uluslararası terör eylemlerinin yargılanarak cezasız kalmamasını sağlaması açısından hayati bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. (Ünver, vd., 2011b, s.42).

Yöntem

Bu çalışma, Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin kullanımı konusunda yapılması gerekenleri belirlemek amacıyla, görüşme verilerine

dayalı nitel yöntem kullanılarak yürütölmüş bir araştırmadır. Araştırmada katılımcıların siber terörizme ilişkin görüşlerini ifade eden verileri toplamak amacıyla görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu katılımcıların siber terörizm konusundaki görüşlerini belirlemeye yönelik 13 soru içermektedir.

Nitel araştırma; yapılandırılmamış gözlem, yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncöl bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve şimşek 2008, s.58). Nitel araştırmanın, bir olguyu bireylerin bakış açısından görebilmek ve bu bakış açılarını edinmelerine neden olan süreç ve ortamı ortaya çıkarmak için etkili bir araştırma yöntemi olduğu söylenebilir (Patton, 2014).

Bu araştırmada, alanında uzman deneyimli yedi akademik ve bir idari katılımcının Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili görüşleri ele alınmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak yürütölmüştür. Fenomenoloji deseni, deneyim üzerine odaklandığından çalışmada bu yöntem tercih edilmiştir (Merriam, 2014). Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. Ekiz'e (2003) göre yarı yapılandırılmış görüşme sırasında görüşme yapılan kişilere kısmi bir esneklik sağlanmakta, sorular gerektiğinde yeniden düzenlenmekte ve tartışılmaktadır. Bu tür bir görüşmede, katılımcılarında araştırma üzerinde kontrolleri olmaktadır (Ekiz, 2003). Yarı yapılandırılmış görüşmenin, yapılandırılmış görüşmeye göre biraz daha esnek olduğu söylenebilir. Bu teknikte, araştırmacı önceden oluşturulan ve katılımcılara sormayı planladığı soruları içeren görüşme formunu hazırlamaktadır. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak bu sorulara bağlı kalmayıp, farklı yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilmekte ve kişinin yanıtlarını derinleştirmesini ve detaylandırmasını sağlayabilmektedir. Eğer katılımcılar görüşme esnasında sorulan sorulara yönelik verdikleri yanıtı önceden sorulan sorular içerisinde belirtmiş ise, araştırmacı bu sorular için yeniden görüş istemeyebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme formuna bağlı olarak sürdürölmesi nedeni ile daha sistematik bilgi sunması olduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım ve şimşek 2008, Çalışır, 2015, s.12).

Araştırmanın verileri siber terör konusunda uzman katılımcılarla (ağırlıklı akademik uzmanlar) 04/12/2019 – 20/02/2020 tarihleri arasında yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Toplanan veriler elektronik ortamda kayıt altına alınarak sözel ve sayısal işlemler yapılabilmesi için ön çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Ön çözümlenme sonucunda araştırmanın sözel verileri NVivo 12 istatistiksel çözümlenme programında analiz edilmiştir.

Görüşme formu üç aşamada geliştirilmiştir. İlk aşamada, öncelikle ilgili alanyazın detaylı bir biçimde incelenmiş, alan uzmanlarıyla görüşmeler yapılmış ve oluşan deneyimle 32 maddelik görüşme madde havuzu oluşturulmuştur. İkinci aşamada, oluşturulan havuzda yer alan maddeler siber terörizm alan uzmanı dört öğretim üyesi ile Ölçme ve Değerlendirme alan uzmanı üç öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen dönütlere göre taslak form oluşturulmuştur. Taslak form dil bilim uzmanlarının incelemesine sunulmuş, onlardan gelen geri bildirimler ışığında soru kökleri üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise, altı kişi ile pilot görüşmeler yapılarak formun maddeleri test edilmiştir. Ön uygulamaların tamamlanmasının ardından alan uzmanlarıyla formun değerlendirilmesi yapılmış ve forma son şekli verilmiştir.

Araştırmada katılımcılara siber terörizm konusunda yöneltilen sorular şunlardır:

- Siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı için nasıl çalışmalar yapılmalıdır?
- Günümüzde en tehlikeli terör faaliyetlerinden birisi olan siber terörizmi nasıl tanımlarsınız? Hangi tip saldırıları siber terör saldırısı olarak adlandırabiliriz?
- Ülkemizde siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin farkındalığını arttırmak için nasıl çalışmalar yapılmalıdır?
- Siber terör saldırılarına maruz kalmamak için yapılması gereken çalışmalar nelerdir?
- Günümüzde bilişim teknolojileri kullanımının birçok açıdan kurumlar ve bireyler için bir zorunluluk haline gelmesi siber saldırıları tetikliyor mu?
- Ülkemize ciddi bir siber terör saldırısı gerçekleşse karşı koyabilecek bilişim teknolojilerine ve deneyimine sahip miyiz?
- Sizce dünyada ve ülkemizde yapılan siber terör saldırılarında yöntem farklılığı var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

- Siber terörizme karşı siber güvenlik farkındalığını nasıl oluşturabiliriz? Bilişim teknolojilerinde milli ve yerli ürün üretimi ve kullanımını hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
- Siber suç ile siber terör kavramları arasında fark var mıdır? Siber terör saldırılarında saldırganlar hangi yöntemleri kullanmaktadırlar?
- Sizce ülkemizde siber terör saldırılarına karşı toplumsal direncin artırılması için toplum nasıl bilinçlendirilmeli ve ne gibi eğitim verilmelidir?
- Yüksek lisans düzeyinde eğitim almış adli bilişim uzmanlarının kamu kurumlarındaki istihdam edilmesi siber terör saldırılarının önüne geçebilmek için önemli bir adım olabilir mi?
- Yetenekleri artırılmış ve insan vücuduna yerleştirilebilen kablosuz internet bağlantısı yeteneğine sahip cihazların (insülin pompası, kalp pili, işitme cihazı vb.) siber terör hedefi haline gelmemesi için ne gibi önlemler alınmalı?
- ABD'de 2010 yılının ocak ayında siber atakları analiz edip hangi saldırgan tarafından saldırı gerçekleştirildiğinin tespit edilmesi ve saldırılara göre savunma ve karşı atak stratejileri geliştirmek için siber genom projesi başlatılmıştır. Türkiye'de buna benzer bir proje çalışması var mıdır? Sizin düşünceleriniz nelerdir?

Araştırmaya katkı sunan katılımcılara ait demografik bilgiler ve katılımcılar hakkında tanıtıcı özelliklere ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

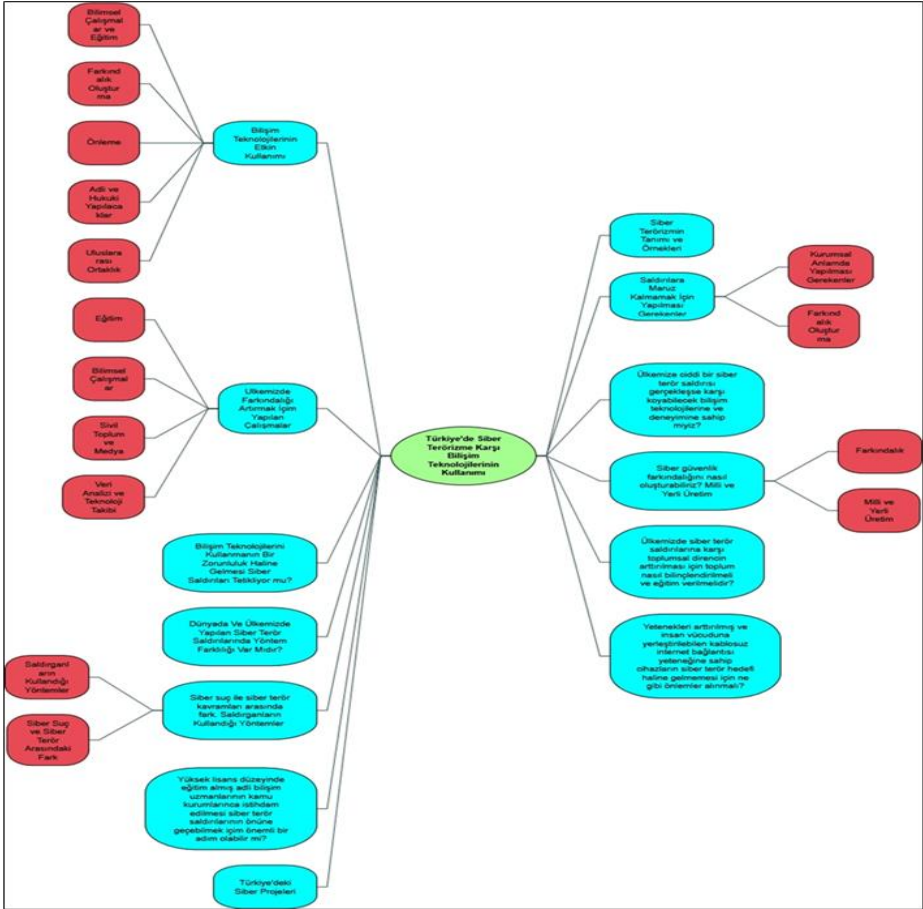
Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Bilgiler

Yaşı	Unvanı	Öğrenim Düzeyi	Mesleği	Kurumda Çalışma Süresi	Çalışma Alanı	Bilişim Alanında Çalışma Süresi (Yıl)	Son 5 Yılda Eğitimi Verme Durumu
56	Siber güvenlik akademisi kurucusu	Doktora	Akademik personel	15	Siber güvenlik, Elektronik imza, Ulusal frekans planı	20	Evet
55	Kişel verileri koruma kurumu danışmanı	Doktora	Akademik personel	13	Bilgi güvenliği, Siber güvenlik,	18	Evet
57	Havelsan Yetkilisi	Doktora	İdari personel	9	Siber savaş, Siber terörizme karşı siber savunma	12	Evet
48	Daire başkan yardımcısı	Doktora	Akademik personel	8	Bilişim suçları, Dijital deliller	13	Evet
30	Bilişim uzmanı	Yüksek lisans	Akademik personel	6	Bilgi güvenliği, Siber güvenlik	10	Hayır
38	Bölüm başkanı	Doktora	Akademik personel	8	Yapay zekâ, Bilgisayar yazılımı	10	Evet
39	Bilişim sistemleri Uzmanı	Yüksek lisans	Akademik personel	10	Network, Bilişim Sistemleri	10	Evet

Bulgular

Bu çalışma Türkiye’de siber terörizmin daha etkin kullanımı konusunda bu alanla ilgili ne gibi iyileştirmeler yapılması gerektiğini betimlemeye yöneliktir. Elde edilen veriler üzerinde, verilerin çözümlenmesi kısmında değinilen işlemler uygulanmış ve ulaşılan bulgular birinci, ikinci, üçüncü, ..., on üçüncü soruya ilişkin bulgular olmak üzere on üç kısımda verilmiştir. Elde edilen bulguların sunulmasında görsel düzenleyiciler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen kayıtların dökümleri alınmış ve veriler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu verilerden yararlanılarak kodlar ve temalar oluşturulmuştur.

Araştırmada yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin ön incelemeğinde, araştırma sorularıyla paralel olacak biçimde on üç temel tema belirlenmiştir. Bu kapsamda, bazı temalara ilişkin kategoriler oluşturulmuştur. Ayırt edici bir kategori oluşmayan temalar kendi içerisinde katılımcı görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulardan oluşturulan tema ve kategoriler aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın tema ve kategorileri

Araştırmaya katılan katılımcılara siber terör konusunda 13 soru yöneltilmiştir. Sorular katılımcıların siber terör konusundaki görüşlerini, bu konuda alınabilecek tedbirleri, yapılması gerekenleri betimlemeye dönüktür.

Siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı konusunda katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtların dökümleri alınmış, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Katılımcıların oluşturdukları kodlar, bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı teması için; bilimsel çalışmalar ve eğitim, farkındalık oluşturma, önleme, adli ve hukuki yapılacaklar ve uluslararası ortaklık alt kategorileriyle ilişkilendirilmiştir. Katılımcıların sorulan sorularla ilgili doğrudan görüşleri verilirken, bu görüşler ifadelerin başlangıcında katılımcılara atanan kodlar ile belirtilmiştir. Örnek: K1, K2, K7 gibi.

Birinci Araştırma Sorusu: Siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı için nasıl çalışmalar yapılmalıdır? Katılımcıların siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı konusunda verdikleri cevaplar Tablo 2' de verilmiştir:

Tablo 2. Katılımcıların Siber Terörizme Karşı Koymada Bilişim Teknolojilerinin Etkin Kullanımı Konusunda Verdikleri Cevaplar

Kategoriler	Görüşler
Bilimsel Çalışmalar ve Eğitim	<ul style="list-style-type: none">• Bilişim teknolojilerinin etik ve ahlaki kullanımı hakkında eğitim verilmeli• Etkin ve yetkin kullanabilecek yetişmiş insan kaynağı kurumsal ve ülkesel anlamda oluşturulmalı• Açık kaynak geliştirme platformları kurulmalı• Bu konu ile ilgili güvenlik birimleri kurulmalı ve eğitim faaliyetlerinin yürütüleceği enstitüler açılmalı• Bilişim sistemleri vasıtasıyla huzur ortamının sağlanması güvenli iş ortamının ve ekonomik refahın korunması gibi konularda çalışmalar yapılmalı
Farkındalık Oluşturma	<ul style="list-style-type: none">• Bireysel ve kurumsal anlamda bu farkındalığın oluşturulması• Kamuoyu farkındalığı oluşturmak için bilgilendirici ve farkındalık artırıcı kamu spotları hazırlanması• Tüm özel sektör ve kamu kuruluşlarının ve bireylerin internet ve ağ güvenliği konusunda bilinçlendirilmeli ve teknik önlemler alınmalı
Önleme	<ul style="list-style-type: none">• Bilgisayar teknolojisi ürünlerinin herhangi bir açıklık barındırmaması, yetkilendirme düzeylerinde kullanılan kullanıcı adı ve şifrelerin iyi bir şekilde saklanması• "Siber terör ve suçla mücadele ekosistemi" oluşturulmalı• Standartlara uygun olarak sistemlerin kurulması ve işletilmesi, güvenli ortamların oluşturulması, sistemlerin sızma testlerinden geçirilmesi• Kurumlar koordineli çalışmalar yaparak hazırlıklı olmalı ve müdahale edebilme gücü kazanmalı• Bilişim ve iletişim sistemlerinin risk analizlerinin iyi yapılması ve bu risklere karşı sistemlerin yazılımsal ve donanımsal olarak güçlendirilmesi ve ağ sistemlerinin güçlendirilmesi ve yeterli uzman ekibin sağlanması
Adli ve Hukuki Alanda Yapılacaklar	<ul style="list-style-type: none">• Bilişim suçları yasası çıkarılmalı• Siber suçlarla ilgili olarak fail veya failerin yakalanabilmesi adına bilişim teknolojileri çok etkin bir şekilde kullanılmalı
Uluslararası Ortaklık	<ul style="list-style-type: none">• Uluslararası çözüm bulunması gerekliliği• Ortak yolların geliştirilmesi• İnterpol bünyesinde siber terörizm ile mücadele konusunda birim kurulmalı

İkinci Araştırma Sorusu: Günümüzde en tehlikeli terör faaliyetlerinden birisi olan siber terörizmi nasıl tanımlarsınız? Hangi tip saldırıları siber terör

saldırısı olarak adlandırabiliriz? Katılımcıların verdikleri cevaplara göre kısaca siber terörizmi “terör eylemlerinin bilişim sistemleri araçlarının kullanılarak gerçekleştirilmesi” olarak tanımlayabiliriz. Bu konuda bazı katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K2: “Bilgisayar ve bilgisayar bileşenleri ile bilişim sistemleriyle siber uzayda gerçekleştirilen ve yine politik ya da siyasi bir amaç doğrultusunda insanlara mala cana kamu malına zarar vermeye yönelik amaçlar barındıran her türlü eyleme siber terörizm diyebiliriz.”

K6: “Belirli bir sosyopolitik amaca ulaşabilmek için bilgisayar ve bilgisayar teknolojilerinin bireylere veya ürünlere karşı bir toplumu veya hükümeti yıldıрма, baskı altına alma amacıyla kullanılması olarak tanımlayabiliriz.”

Katılımcılar siber terörizmin hukuki bir tanımı olmadığını da belirtmişlerdir. Katılımcılardan K5, “Türk hukuku bakımından siber terörizmin bir kavram olarak tanımlanmadığını ifade etmiştir. 3713 sayılı terörle mücadele kanundaki tanımda sadece terörizmin tanımının yer aldığını siber terörizmin ise bu kapsama girebilmesi için zorlamak gerektiği” şeklinde bu konuya değinmiştir.

Katılımcıların siber terörizme verdikleri örnekler ise şu şekildedir:

“Siber terörizm ile teröristler; barajlar, ordunun kritik öneme sahip milli sistemleri, trafik ışıkları, telefonlar, elektrik doğalgaz şebekeleri, bilgisayar sistemlerine sızma, ulaşım sistemleri, su sistemleri, bankacılık ve finans, hastane, itfaiye vb. kritik öneme sahip sistemlerin işlevsiz kalmasına neden olabilirler. Bilgisayar sistemlerine ve servislerine yetkisiz erişim, bilgisayar donanım ve sistemlerine zarar vererek sabotajda bulunma, banka ve kredi kartları ile bilgileri ele geçirerek bilgisayar yoluyla dolandırıcılık yapma, tehdit ve şantaj yoluyla siber zorbalık ve çeşitli online platformların terörizm için bir propaganda aracı olarak kullanılması”; “kritik alt yapılara saldırılar, havayolu idare sistemlerine yönelik saldırılar veya barajlara, doğalgaz sistemlerine yönelik saldırılar gerçekleştirilebileceği (basınçları değiştirmek suretiyle boruları patlatılabilir)” şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü Araştırma Sorusu: Ülkemizde siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin farkındalığını arttırmak için nasıl çalışmalar yapılmalı?

Ülkemizde siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin farkındalığını arttırmak için yapılacak çalışmalar temasına ilişkin katılımcı görüşleri; eğitim, sivil toplum kuruluşları ve medya ile yapılabilecek faaliyetler, bilimsel

çalışmalar, teknolojilerin takibi ve veri analizi alt kategorileri altında incelenmiştir. Bu konudaki görüşler Tablo 3'te belirtildiği gibidir.

Tablo 3. Katılımcıların Ülkemizde Bilişim Teknolojilerinin Farkındalığı Arttırmak İçin Yapılabilecekler Konusunda Verdikleri Cevaplar

Kategoriler	Görüşler
Eğitim	<ul style="list-style-type: none"> • Bilişim teknolojilerinin doğru kullanımına ve bunların sonuçlarında neler olabileceğini gösteren eğitimlerin verilmesi • Bilinçli kişilerin yetiştirilmesi • Bilişim teknolojisi kullanıcısının bilgilendirilmesi • Üniversite müfredatlarına bu alanla ilgili yeni dersler eklenmesi • İlkokuldan başlamak üzere üniversiteye kadar eğitim içeriklerinde müfredatlar da uygulamalarda siber güvenlik, siber saldırı, siber tehdit vb. konularına yer verilmeli • Siber terör faaliyetlerinin hem kurumları hem de bireyleri etkilediği bir gerçektir. Bu kapsamda farkındalığı arttırmak için bireylerinde erken yaşlardan itibaren teknoloji okur yazarlığı konusunda eğitilmeleri gerekmektedir. • Siber terör, siber güvenlik, siber saldırı, siber zorbalık gibi başlıkları da kapsayacak şekilde oluşturulacak bir içeriğin örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilmesi • Okullarda bilişim derslerinin etkin öğretilmesi, siber güvenlik konusunda seminerler verilmesi, lise ve üniversitelerde de siber güvenlik ve siber terörizm içerikli derslerin verilmesi, ailelerin mobil cihaz, bilgisayar, sosyal platformların doğru kullanılması için bilinçlendirilmesi, çocuklar için dengeli ve sağlıklı bilgisayar kullanım alışkanlığının kazandırılması ve buna benzer eğitimler verilmesi • Kamu ve özel kurumlarda çalışanların bilişim etiği ve güvenliği konularında bilinçlendirilmesi
Sivil toplum kuruluşları ve Medya Kullanılmalı	<ul style="list-style-type: none"> • Sivil toplum kuruluşları, özel ve kamu kurumlarının birlikte hareket ederek konuya yönelik farkındalığı üst seviyeye çıkarabilecek ortak birtakım etkinlikler; seminerler, konferanslar, çalıştaylar vs. düzenlenmesi, ayrıca medya organlarının (televizyon ve radyo yayıncılığı, sosyal medya vb.) etkin bir şekilde kullanılarak toplumun tüm kesimlerine ulaşılması yoluyla her kesimin bilinçlendirilmesinin sağlanması • Kamu kurum çalışanlarının ilgisi bu yöne çekilmeli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla etkinlikler düzenlenmelidir. Medya aracılığıyla kullanıcılar aydınlatılabilir
Bilimsel Çalışmalar	<ul style="list-style-type: none"> • Üniversitelerde ileri düzey çalışmalar, tezler, projeler ve araştırmalar yapılmalı
Veri Analizi ve Teknoloji Takibi	<ul style="list-style-type: none"> • Açıklıklar tehditler ve saldırılar ile kullanılan teknik ve teknolojiler çok yakından takip edilmeli • Saldırganların davranışları iyi bilinmeli ve analiz edilmeli kullandıkları yöntemler teknik ve teknolojiler hakkında bilgi sahibi olunmalı elde edilen birikimler ve deneyimlere göre karşı çözümler geliştirilmeli • Kurumlar arası iş birliği ve veri paylaşımının yapılması ve artırılması, ortak analiz çalışmalarının yürütülmesi

Bu soru ile ilgili olarak katılımcılardan K5 farklı bir görüşe sahiptir. K5 "Siber terörizme karşı bilişim teknolojileri farkındalığının artırılmasının aynı zamanda teröristlere de bilişim sistemlerinin kullanılması noktasında bir avantaj sağladığı" şeklinde bu konuda görüşünü ifade etmiştir.

Dördüncü Araştırma Sorusu: Siber terör saldırılarına maruz kalmamak için yapılması gereken çalışmalar nelerdir?

Katılımcıların verdikleri cevaplar kurumsal veya devlet olarak yapılması gerekenler ile farkındalığın artırılması alt kategorileriyle ilişkilendirilmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Siber Terör Saldırılarına Maruz Kalmamak İçin Yapılması Gereken Çalışmalar Konusunda Verdikleri Cevaplar

Kategoriler	Görüşler
Kurumsal Anlamda Yapılması Gerekenler	<ul style="list-style-type: none">• Bilişim teknolojilerine hakim olan bir kurum• Sürdürülebilir denetim mekanizması• Siber güvenlik politikası• Bu politikaları hayata geçirecek olan eylem planları• Siber güvenlik alt yapısı• Bilgi seviyesi ve farkındalığı yüksek personeller yetiştirilmesi• Yerli ve milli siber güvenlik çözümleri yazılım ve donanım anlamında geliştirilmeli• Yabancı ürün kullanımı azaltılmalı• Uluslararası işbirlikleri artırılmalı• En zayıf halkayı tespit edip onun üzerine çalışmalar yapılmalı• Tespit edilen tehditler hızla giderilmeli
Farkındalık Sağlanmalı	<ul style="list-style-type: none">• Kullanıcı şifreleri her hesap için farklı seçilmeli• Şifreler ikinci kişilerle paylaşılmamalı kaynağı bilinmeyen ve şüpheli dosyalara erişim sağlanmamalı• Kullanıcıların farkındalık düzeyleri artırılmalı• Sosyal platformların daha etkin ve bilinçli olarak kullanılması• İlkokul seviyesinden başlanarak kapsayıcı eğitimlerin verilmesi

Beşinci Araştırma Sorusu: Günümüzde bilişim teknolojileri kullanımının birçok açıdan kurumlar ve bireyler için bir zorunluluk haline gelmesi siber saldırıları tetikliyor mu?

Katılımcıların tamamı bilişim teknolojileri kullanımının zorunlu hale gelmesinin, siber saldırıları tetiklediği şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, bu gelişmelerden faydalanmak isteyen kötü niyetli kişilerin her zaman olduğunu ve olmaya da devam edeceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

K5: "Tüm bilgileri merkeze koyduğunuz zaman o bilgilerin yok olması da artık başlı başına bir tehdit haline gelir. Otomatik olarak ne kadar fazla gündelik hayatınızı bilişim sistemlerine yoğunlaştırırsanız o kadar fazla darbe yeme tehlikesi ile karşı karşıya kalırsınız. Tüm devlet kurumları bilişim güvenliği alt yapısı üzerine inşa edilmeli. İnternet üzerinden devlete ödenen fatura belgelerinin veri alt yapısının silinmesi sonucu oluşabilecek bir kaosu düşünün. Kim nerden neyi tahsil etti

bilmiyor. Tahsil edilmiş faturaların ikinci kez ödeme yapılması isteniyor, insanlar ödememek için dekontlarını almaya çalışıyor bayağı bir kargaşa ve kaos ortamı oluşur."

K6: "TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2020 yılı itibariyle internet kullanan bireylerin oranı %79,0, internet erişimi %94,9, olarak gösteriliyor ve gün geçtikçe de artmaya devam ediyor. Bu oranlardaki artışa paralel olarak siber terör faaliyetlerinin de arttığı ve artacağı da çok açıktır. Bu durum siber saldırganların iştahlarını kabartmakta ve siber saldırıları çok ciddi bir şekilde tetiklemektedir."

Altıncı Araştırma Sorusu: Ülkemize ciddi bir siber terör saldırısı gerçekleşse karşı koyabilecek bilişim teknolojilerine ve deneyimine sahip miyiz? Katılımcıların dördü bu konuda olumsuz cevap verirken sadece biri olumlu cevap vermiştir. Diğer katılımcılardan biri bu konuda tereddütleri olduğunu belirtirken bir diğeri bu konuda elinde somut veriler olmadığı için net konuşamayacağını ifade etmiştir. Bu konuda olumsuz cevap veren katılımcılar ülkemizin kullandığı sistem ve çözümlerin hepsinin yabancı kaynaklı olduğu ve bu kaynakların güvenli olmadığı, kullanılan sistemlerde arka kapıların ve açıklıklarının olabileceği ve güvenliğimizin yabancı devletlere bağımlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcılardan birinin görüşleri şu şekildedir:

K3: "Bence bu çok net hayır. Çünkü Türkiye'nin bu konuda kullandığı çözümler yabancı çözümlerdir, zaten bu çözümlerin güvenli oldukları ciddi tartışma konusudur. Dolayısıyla mevcut çözüm olarak siber saldırılara karşı önlem olarak almayı düşündüğümüz ya da yapılandırmış olduğumuz alt yapıdaki yazılımsal ve donanımsal alt yapıların bir defa kendi güvenliği tartışmalıdır. Bunların her birinin tersine güvenlik zafiyetleri, güvenlik açıkları, arka kapıları olduğu düşünülebilir. Böyle olduğunda ne yazık ki biz Türkiye olarak bu siber saldırılara önlem alabilecek ne teknolojik imkanlara sahibiz ne de bireysel yetişmiş insan kaynaklarına sahibiz."

Bu konuda olumlu görüş belirten tek katılımcı, gereken bilgi teknolojilerine ve deneyimine sahip olduğumuzu ancak dünya ölçeğinde yeterli seviyede olmadığını ifade etmiştir. Bu katılımcının görüşleri şu şekildedir:

K4: "Evet ülkemizde terör saldırılarına karşı koyabilecek ve saldırıları önceden tespit edecek bilgi teknolojilerine ve deneyimine sahibiz. Bu alandaki çalışmalarımız her geçen gün artarak devam etmektedir. Ancak dünya siber güvenlik sektörü değerlendirildiğinde sektörümüz belirlenen seviyede değildir. Bunun geliştirilmesi için sektöre verilen teşvikler sürdürülmelidir."

Yedinci Araştırma Sorusu: Sizce dünyada ve ülkemizde yapılan siber terör saldırılarında yöntem farklılığı var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

Katılımcıların konu ile ilgili görüşleri ayrıışmaktadır. Bazı katılımcılar bu konuda farklılık yoktur derken bazıları ise fark olduğunu ifade etmektedir. Mesela katılımcılardan K1 ve K2 saldırılar konusunda farklılık olmadığını ifade ederken diğer katılımcılar farklılıklar olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılardan K3 yöntem farklılıklarının çok fazla olduğunu ve ülkelerin yetenekleri ve kabiliyetlerine göre bu saldırı yöntemlerinin ve saldırı tekniklerinin de farklılık gösterebildiğini ifade etmektedir.

Katılımcılardan K6 ise dünyada ve ülkemizde yapılan siber terör saldırılarında yöntem ve amacın aynı olduğunu fakat ülkeye göre saldırılar konusunda farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan K7 ise her ülkedeki insan profiline göre siber saldırı teknikleri geliştirildiğini ifade etmiştir.

Sekizinci Araştırma Sorusu: Siber terörizme karşı siber güvenlik farkındalığını nasıl oluşturabiliriz? Bilişim teknolojilerinde milli ve yerli ürün üretimi ve kullanımı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Siber güvenlik farkındalığını nasıl oluşturabiliriz, milli ve yerli üretim teması; iki kategori şeklinde ele alınmıştır. Birincisi; siber güvenlik farkındalığı kategorisi, ikincisi ise; bilişim teknolojilerinde milli ve yerli üretimin kullanılması kategorisidir. Farkındalık konusunda katılımcıların en fazla üzerinde durdukları konu eğitimidir. Katılımcıların eğitim ve farkındalık ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

- Eğitim kurumları ve ilgili bakanlıklar ile iş birliği ile eğitimler verilmeli
- Siber güvenlik uzmanları tarafından çeşitli seminerler, konferanslar verilmeli
- Siber suçların cezalarının normal suçlardan daha ağır olduğu bildirilip, öğretilmeli
- Farkındalık seviyeleri ara ara test edilip eksiklikler giderilmeli
- Her kurum içerisinde farkındalık oluşturulmalı
- Güvenlik güçleri personellerinin mobil cihazları çok dikkatli kullanması özellikle dış kaynaklı olan uygulamalara çok dikkat etmesi sağlanmalı
- Güvenli davranış biçimleri içselleştirilip otomatik tepkiler haline gelmeli

Katılımcılar siber güvenlik konusunda yerli ve milli teknolojinin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar milli ve yerli teknolojiler konusunda yapılması gerekenleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

- Siber güvenlik, milli ve yerli teknolojiler konusunda otoriter bir kuruma ihtiyaç olduğu
- Bu kurumun yerli ve milli teknolojilerle ilgili politika ve stratejiler geliştirmesi gerektiği
- Yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi noktasında ciddi ar-ge destekleri teşvikleri hayata geçirilmesi gerektiği
- Bunları denetleyecek kurumların da oluşturulması gerektiği
- Yerli ve milli kullanıyorum diye de bir sürü açığı olan programların kullanmaması gerektiği şeklindedir.

Dokuzuncu Araştırma Sorusu: Siber suç ile siber terör kavramları arasında fark var mıdır? Siber terör saldırılarında saldırganlar hangi yöntemleri kullanmaktadırlar? Siber suç ile siber terör kavramları arasında fark ve saldırganların kullandığı yöntemler temasına ilişkin katılımcı görüşleri; saldırganların kullandığı yöntemler ve siber suç ve siber terör arasındaki fark kategorileri altında incelenmiştir. Buna göre katılımcılar, siber suç ve siber terör kavramlarının farklı kavramlar olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların genel görüşü siber suçun bireysel amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen genelde maddi kazanç ya da tatmin duygularını yaşamak için belli hedeflere yönelik gerçekleştirilen küçük saldırılar olduğu, siber terörün ise daha çok organize siyasi ya da politik bir amacı olan ve insanlar üzerinde korku yaymayı amaçlayan genelde siber suçta kullanılan yöntemlerden daha geniş kaynaklar ile daha yıkıcı sonuçlar ortaya koyan spesifik ve kritik alt yapılara yönelik gerçekleştiren saldırılar olduğudur. Bu konuda yöntem bakımından fark olmadığı ama amaç olarak farklılık olduğunu ifade eden katılımcılar da vardır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K7: *“Siber suç dijital platformlarda hukuksal olmayan tüm eylemleri ifade ediyor. Siber terörü ise fiziksel Dünya’da terör eylemlerinin dijital ortama aktarıldığı bilgisayar ve bilgisayar sistemleri kullanılarak icra edilen eylemler olarak tanımlayabiliriz.”*

K3: *“Siber suç bazen bireysel anlamda kişilerin farkında olmadan işleyebileceği suçlar olabildiği gibi kimliği belirsiz kişilerce bireylerin kendi bilişim alt yapılarını ve sistemlerini kullanarak onun üzerinden suç işlemiş gibi gösterebilecekleri durumlar*

da mevcuttur. Bu durum maalesef günümüzde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Biz bunları ayırıştırırken özellikle bireysel anlamda ülkelere, kurum veya kuruluşlara yapılan saldırılara yani siber saldırılara siber terör diyoruz. Ama bu saldırılar bir devlet kuruluş veya örgüt aracılığıyla bilinçli bir şekilde bir başka devlete yapılıyorsa buna da siber savaş diyoruz. Dolayısıyla siber terör veya siber suç dediğimiz unsur birbirinden çok farklı şeylerdir. Bireysel anlamda yapılanlara siber suç, örgütsel ya da ulusal anlamda kurumlara kuruluşlara veya devletlere yönelik yapılan saldırılara ise siber terör diyoruz.”

Katılımcıların siber terör saldırıları için verdiği bazı örnekler ise şu şekildedir:

APT, DoS, network tabanlı saldırılar sistemlerin devre dışı kalması, enjeksiyon saldırıları (sistemi ele geçirmek ve sistemde kalıcı olarak istedikleri gibi spekülasyonlar yaparak korku ve panik havası yaratmak gibi saldırı gerçekleştirmek), gelişmiş kalıcı tehdit (advanced persistent threat), kötücül yazılım (malware), virüsler-solucanlar, hizmet aksattırma saldırıları (DDoS), fidye-şantaj yazılım (ransomware), oltalama (phishing) saldırıları.

Onuncu Araştırma Sorusu: Sizce ülkemizde siber terör saldırılarına karşı toplumsal direncin arttırılması için toplum nasıl bilinçlendirilmeli ve eğitim verilmelidir? Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde bu konuda yapılması gerekenleri şu şekilde özetlenebilir:

- Bu konuda hem aileleri hem de öğrencileri bilinçlendirici faaliyetler yapılmalı.
- İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite seviyesinde dijital okuryazarlık ve bilgisayar teknolojileri dersleri verilmeli.
- Siber güvenlik uzmanların eğitim broşürleri, kamu spotları, bilgilendirici kitaplar hazırlaması.
- Kurumsal bilinci ve yetenekleri de arttırmak gerektiği. Siber ordu, siber polis teşkilatı gibi kurumsal yapıları oluşturmak gerektiği.
- İnsanları eğittikten sonra pratik yapmaları için bu konuda tatbikatlar yapılmasının gerekliliği.
- Bilişim teknolojileri sürekli geliştiği için verilen eğitimlerin ve yapılan tatbikatların süreklilik arz etmesi ve güncellenmesi.
- Kişiyeye özel davranışların güvenli kullanım ve güvenlik farkındalığı kapsamında izlenmesi ve incelenmesi sonucunda elde edilen verilere göre, olumsuzluklar ön plana tutulmamalı, daha çok olumlu, uygun,

yapıcı ve süreklilik arz eden davranış biçimleri teşvik edilerek ödüllendirilmeli.

Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K5: *“Siber terör saldırılarına karşı tatbikatlar yapılmalı. Örneğin belli bir bölgede elektriklerin ve sinyalizasyonun hiç olmadığını düşünelim, belli bir bölgede su akış sisteminde, doğalgaz akış sisteminde bir saldırı üzerine bu hizmetlerin verilemediğini düşünerek bu durumlarda nasıl hareket edileceği noktasında senaryolar üretilmeli ve tatbikatları yapılmalı. İnsanların böyle durumlarda paniğe kapılmamaları için senaryolar hazırlanmalı.”*

K4: *“Öncelikle siber suçların normal suçlardan farklı olduğu öğretilmeli. Bireylerin erken yaşlardan itibaren teknoloji okuryazarlığı konusunda eğitimleri de çok önemlidir. Siber terör, siber güvenlik, siber saldırı, siber zorbalık, siber suç vb. konuları ihtiva edecek şekilde bir içeriğin oluşturularak tüm eğitim kurumlarında müfredata eklenmesi de önem arz etmektedir. Son olarak toplum siber saldırılarının ne olduğunu hakkında bilgi sahibi olmalı böylelikle ileride karşılaşılabilecek saldırılara karşı korunmasız kalmamalı hatta savunma mekanizması oluşturması gerektiği ile ilgili bilgilendirilmelidir.”*

On birinci Araştırma Sorusu: Lisansüstü seviyesinde eğitim almış adli bilişim uzmanlarının kamu kurumlarınca istihdam edilmesi siber terör saldırılarının önüne geçebilmek için önemli bir adım olabilir mi?

Katılımcıların hepsi yüksek lisans düzeyinde eğitim almış adli bilişim uzmanlarının kamu kurumlarınca istihdam edilmesinin çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılar ülkemizde bu konuda ciddi bir açığı olduğunu ifade etmekle beraber lisans düzeyinde de adli bilişim mühendisliği vb. bölümlerin açılması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K5 adli bilişim uzmanı ile siber güvenlik uzmanı arasındaki farklılığa değinmiş ve adli bilişim uzmanının en önemli fonksiyonunun vaka sonrası ilk durum olduğunu dile getirmiştir. Katılımcılardan bazılarının bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

K6: *“Kamu ve özel sektörde karşılaşılan ve karşılaşılabilecek olan siber terör vakalarını teorik, uygulamalı ve hukuki açıdan değerlendirebilecek lisansüstü seviyede eğitim alarak donanımlı hale gelmiş adli bilişim uzmanlarının, kamu kurumlarında öncelikli olarak istihdam edilmesi büyük önem taşımaktadır. Adli bilişim uzmanlığını çok yönlü olarak düşünmek gerekir. Bu uzmanlık deneyimiyle beraber hem bilişim suçlarına karşı alınabilecek önlemler hem de güvenlik politikaları, kurumlarda daha*

güvenli hale gelebilecektir. Bununla birlikte, adli makamlarca da ortak çalışmalar yürütülerek bilişim suçlarına yönelik bilimsel metotlarında içerisinde yer aldığı bir yol haritası ortaya çıkacaktır”.

K4: “Siber terörizm ile mücadelede alanında iyi eğitim almış, nitelikli, insan kaynağının önemi çok büyüktür. Personelin siber terör ve saldırı faaliyetlerine karşı eğitilmesi, bu saldırılara karşı uygulanabilecek stratejiler hakkında fikir yürütebilmesi, bilgisayar donanım ve yazılım kaynaklarının gizliliği ve dolayısıyla bu yolla ulaşılabilecek evrakların gizliliği seviyesinde uygun ortamlarda tutulması terör saldırılarının önlenmesi açısından önemli birer adımdır. Bu adım, siber terör saldırılarının önlenmesi, takibi ve aynı zamanda sorumluların tespiti hususunda büyük önem taşımaktadır. Adli bilişim uzmanlarının istihdamı saldırıların önüne geçebilmek için önemli bir adım olacaktır.”

K2: “Sistemi yöneten kişi ile siber güvenliğini koruyan kişinin aynı kişi olmaması gerekir. Denetim mekanizması açısından bir siber güvenlik uzmanının veya adli bilişim uzmanının istihdam edilmesi siber saldırılar karşısında daha güçlü hale gelmemizi sağlayacaktır.”

On ikinci Araştırma Sorusu: Yetenekleri arttırılmış ve insan vücuduna yerleştirilebilen kablosuz internet bağlantısı yeteneğine sahip cihazların (insülin pompası, akıllı saat, kalp pili, işitme cihazı vb.) siber terör hedefi haline gelmemesi için ne gibi önlemler alınmalı? Katılımcılar bu cihazların hayati önem taşıdığına ve bu cihazların güvenliğine çok dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Katılımcıların bu konuda yapılmasını öngördüğü durumları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Bu cihazların güvenliğini sağlayabilecek yazılımlar sürekli denetlenmeli.
- Herhangi bir açığın olup olmadığına dair sertifika istenmesi.
- Hasta doktor ilişkisi gizliliği sağlanmalı.
- Sadece yetkili doktor tarafından erişim sağlanmalı.
- Hasta ve doktor arasındaki veri akışına saldırı olmaması için kriptolama uygulaması, şifreleme teknikleri geliştirilmeli.
- Kullanıcıların bilinçlendirilmesi.
- Antivirüs yazılımları ve kapalı sistemler kullanılmalı.
- Güvenirliliği ve sertifikaları test edilmeden hayati risk taşıyan cihazlar kullanılmamalı.
- Donanımlar dışardan saldırılara kapatılmalı.

- Gömülü sistem programlama, kablolu ve kablosuz iletişim teknolojileri ve özellikle kablosuz ağ bağlantı konusunda gelişmiş güvenlik duvarları tasarlayabilecek ve güvenilir yazılım geliştirebilecek eğitmenlere ihtiyaç olduğu.
- Milli kaynaklarla geliştirilebilecek biyomedikal projelerde yazılım ve donanım test süreçlerinde alfa ve beta testlerinin çok dikkatli yapılması.

Katılımcılar sadece bu cihazların değil, nesnelerin interneti teknolojisinde yaşanan gelişmelerden dolayı internete bağlanabilen bütün sistemleri, internet bağlantılı giyilebilir cihazları (saat, gözlük, vb.) da ele almak gerektiği üzerinde durmuşlardır. Katılımcıların bazılarının bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

K6: *“Bunların yanı sıra 2017 yılında satılan 310 milyon internet bağlantılı giyilebilir cihazların (saat, gözlük, vb.) sayısının 2021 yılında yarım milyara ulaşması beklenmektedir. Matematik, fizik, bilgisayar bilimi ile uğraşan araştırmacılarla toplum bilimciler tarafından birlikte hareket edilerek ortaya çıkan ve çıkabilecek sorunların çözümü ve olası siber terör eylemlerinin önlenmesi için çalışmalar yapılmalıdır.”*

K3: *“Bu konuyu daha geniş bir perspektiften düşünmek gerekir tüm bilişim alt yapılarıyla yönetilen bütün sistemleri ele almak yani internete bağlanabilen hemen hemen bütün sistemlerden bahsetmek daha gerçekçi olacaktır. Örnek olarak sağlık sistemini ele alalım. Hastanelerde yoğun bakım, hastalara verilecek ilaçlar, tedavi yöntemleri, tahlil sonuçlarını vb. gibi tüm süreçlerin bilgisayar ortamında gerçekleştiği bilinmektedir. Birilerinin bu sistemleri ele geçiriyor olması hem teşhisi hem tedaviyi hem de bütün sağlık uygulamalarında çok ciddi hayati olumsuz sonuçlar doğurabilir. Sağlıkta, enerjide, ulaşımda, suda, elektrikte, doğalgazda bütün kritik alt yapı uygulamalarında da durum farklı değildir. Hemen hemen her alanda bilişim teknolojileriyle yönetilen bütün alt yapılarda bu tehdit ve tehlike vardır. Burada siber güvenliğe yönelik önleyici tedbirlerin alınması son derece önemlidir. 27001 bilgi güvenliği yönetim sistemi başta olmak üzere bilişim sistemleri güvenlik alt yapıları oluşturulması gerekir. Bunlarla ilgili yazılım, donanım, güvenlik çözümleri alt yapıları oluşturulmalıdır. Sadece bunlar yeterli olmamakla birlikte aynı zamanda kullanıcıların ve uygulayıcıların bu konudaki gerekli yasal ve hukuki düzenlemeleri, teknik ve idari süreçleri siber güvenlik alt yapılarıyla uygun hale getirmeleri gerekmektedir. Siber güvenlik, topyekûn mücadeleyi gerektirir. Teknik anlamda çözüm geliştirme, yazılım ve donanım ihtiyaçlarını giderme ve insanla bu işin üstesinden gelmek mümkün*

değildir. Bu mücadele de, bahsedilen tüm bileşenlerin bir araya getirilerek uçtan uca bir güvenlik çözümü oluşturulması gerekir. Ancak bu şekilde önlem alınabilir”.

On üçüncü Araştırma Sorusu: ABD’de 2010 yılının ocak ayında siber atakları analiz edip hangi saldırgan tarafından saldırı gerçekleştirildiği ve saldırılara göre savunma ve karşı atak stratejileri geliştirmek için siber genom projesi başlatılmıştır. Türkiye’de buna benzer bir proje çalışması var mıdır? Sizin düşünceleriniz nelerdir? Katılımcılar ilk önce siber genom projesini açıklamış Amerika ve daha başka ülkelerde bu tarz birçok projenin olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre siber genom projesi ABD’nin en ileri araştırmalarını yapan ileri araştırmalar birimi olan Savunma Bakanlığına bağlı DARPHA tarafından geliştirilen bir projedir. Projenin amacı, öncelikle saldırganların geçmişteki dijital izlerine ya da dokümanlarına bakarak yapılan saldırı ile bu dijital izler arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Daha sonra, eğer ilişki tespit edilirse kişiye özel bir yapı oluşturup, kişilerin geçmiş kodlardaki verilerini analiz ederek tekrar kullanıldığında saldırganı tespit etmeye yöneliktir.

Katılımcıların Türkiye’de buna benzer çalışmaların olup olmadığı konusunda farklı görüşleri vardır. Bazı katılımcılar Türkiye’de böyle bir çalışma olmadığını ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar Türkiye’nin bu çalışmalardan önce kendi siber güvenlik çözümlerimizi kendi yerli kritik alt yapılarımızda kullanabilecek yazılım çözümlerimizi geliştirmemiz gerektiğini, kendi siber güvenlik ve strateji eylem planını hayata geçirmemiz gerektiğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu projeleri yönlendirebilecek ve yönetebilecek bir üst kuruluşun olması gerektiğini de vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar ise Türkiye’nin bu şekilde çalışmaları olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların bu konuda verdikleri örnekler aşağıda belirtilmiştir.

K4: “ASTARUS programı; derinlemesine veri analizi yaparak gizli bağlantıları ortaya çıkarır, tehdit unsurlarının önceden tespitini sağlar. Adli davalar için deliller toplanması ve çözümlenmesi yasa dışı kişi ve örgütlerin tespit ve takibi, sahtecilik tespiti, akıllı şehir uygulamaları, lojistik destek ve kestirimci bakım, acil durum yönetimi bazı kullanım alanlarıdır.”

K5: “Türkiye’nin böyle bir çalışması var. Uzun süredir üzerinde çalıştıkları hatta Türkiye ye karşı yapılan saldırıların profillerini çıkarttılar.”

K6: "Bizim de BAYRAKTAR, HAVELSAN, ASELSAN, TUBİTAK gibi yerli ve milli üretimler üzerine çalışmalar yapan firmalarımız mevcut olarak çalışmalar yapıp yerli ve milli ürün üretimini yapmaktadır."

Tartışma ve Sonuç

Siber terör ya da siber terörizm tüm dünya ülkeleri için büyük bir tehdit haline gelmiştir. Son yıllarda tüm devletler güçleri ölçüsünde bu tehditlerle mücadeleye yönelik çok önemli tedbirleri uygulamaya koymaya başlamışlardır. Ülkemizde 2015 yılında ".tr" alan adlarından IP adreslerine ulaşılmasını engellemek üzere gerçekleştirilen siber terör saldırısı Türkiye'nin bu tür saldırılara yönelik önemli adımlar atması gerekliliğini ortaya koymuştur. 2020 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde siber operasyon merkezinin açılması bu adımların uygulamaya konulmaya başladığını göstermektedir. Ancak ülkemizin henüz yeterli seviyede olmadığını da söylemek gerekir. Nitekim, araştırma bulguları da çalışmanın varsayımıyla paralellik göstermiştir. Bu çalışmada, yedi alan uzmanı ile (ağırlıklı akademik personel) yapılan mülakatlar aracılığıyla, uzmanların Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili görüşleri alınmıştır. Görüşleri alınan uzman katılımcıların bilgileri, nitel araştırma yöntemlerinde kullanılabilen NVivo 12 paket programı ile analiz edilmiş ve bulgular aktarılmıştır. Araştırmada yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin ön incelemesinde, araştırma sorularıyla paralel olacak biçimde on üç temel tema oluşturulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; bilimsel çalışmalar ve eğitim, farkındalık oluşturma, önleme, adli ve hukuki yapılacaklar, uluslararası ortaklık, eğitim, bilimsel çalışmalar, sivil toplum ve medya, veri analizi ve teknoloji takibi, saldırganların kullandığı yöntemler, siber suç ve siber terör arasındaki fark, kurumsal anlamda yapılması gerekenler, milli ve yerli üretim konusunda alınabilecek tedbirler ile ilgili konuların ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bulgulardan elde edilen bir başka sonuca göre, siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı için vurgulanan en önemli konunun bu alana yönelik farkındalığın oluşturulması olduğu tespit edilmiştir. Bu farkındalığın oluşturulmasında ise, eğitim, bilimsel çalışmalar, sivil toplum kuruluşları ve medyanın önemi üzerinde durulmuştur. Elde edilen bu veriler neticesinde araştırmaya ilişkin bazı öneriler aşağıda sunulduğu gibidir:

- Bilişim teknolojilerini konu alan kurum ve kuruluşlarda çalışan uzman kişilerle temas kurulup beklentilerini belirleyerek, devlet ile özel sektör arasındaki uyumun sağlanabilmesi için bir çalışma yapılabilir.
- Türkiyenin farklı devlet kurum ve kuruluşlarında çalışan uzmanlarla yapılan bu çalışma genişletilerek özel kurum ve kuruluşlardaki uzmanlarla da yapılabilir.
- Siber terörizm alanında araştırma yapacak olan araştırmacıların, buna benzer çalışmalarda ülke dinamikleri açısından yerli ve milli konulara ağırlık vermesi gerektiği söylenebilir.
- Bu araştırma, Türkiye'de görev yapan uzmanlarla gerçekleştirildiğinden ulusal düzeyde kalmıştır. Bundan sonraki çalışmalar uluslararası uzmanlarında dahil edilmesi ile genişletilebilir.
- Araştırmada adli bilişim uzmanlığının önemi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda adli bilişim programlarının ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde hızla artırılması ve bu yolla alan uzmanlarının yetiştirilmesi önerilmektedir. Bu konunun, ülkenin geleceği açısından hayati derecede bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.
- Siber saldırı faaliyetlerinin ve çeşitlerinin gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Bu artış hızına paralel olarak saldırılara karşı koyabilmek için, gelişen teknolojinin hızının değil ivmesinin nasıl yakalanabileceği konusunda çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- Araştırmaya katılan uzmanlar, sivil toplum ve medyanın daha aktif bir Şekilde bu konulara dikkat çekmesi gerektiği görüşünü belirtmişlerdir. Bu iki önemli ve itici gücün bu alana yönelik çalışmalarda gzardi edilmemesi önerilmektedir.

Sonuç olarak araştırma bulgularına göre, siber terörizme karşı koymada bilişim teknolojilerinin etkin kullanımı için vurgulanan en önemli konunun bu alana yönelik farkındalığın oluşturulması olduğu tespit edilmiştir. Bu farkındalığın oluşturulmasında ise, eğitim, bilimsel çalışmalar, sivil toplum kuruluşları ve medyanın önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak, ülkemizde siber güvenlik alanı ile ilgili çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ve bu alana yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği sonucu elde edilmiştir. Bu açıdan çalışmanın alana ilgi duyan araştırmacılara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Cyber Terrorism against the Use of Information
Technology in Turkey**

*

Ahmet Doğan- Furkan Abacı
Osmaniye Korkut Ata University

Cyberterrorism has become a major threat to all countries of the world. In recent years, all states have begun to implement crucial measures to combat these threats to the extent of their power. When we look at cyber terrorism from another angle, it is seen that cyber terrorism is also used as a tool for the fulfillment of political goals in the international political arena today. In order to combat cyber terrorism, states and international actors need to take serious initiatives. Otherwise, it is possible to say that the acts of cyberterrorism will continue with much greater social harm all over the world. Regarding the extremely important and popular subject, in the article, in order to determine the effective use of information technologies against cyberterrorism in Turkey and to reveal what improvements should be made in this field, first of all, in order to understand the theoretical part of the subject and to create an infrastructure for practice, conceptual subjects such as terrorism, the historical development of terrorism, cyber terrorism, etc. were included. Then, the application part was started and for this purpose, data were collected by semi-structured interview using phenomenology design, one of the qualitative research methods based on interview data. The data were obtained through interviews with field experts (mainly academicians), by taking the opinions of field experts on the use of information technologies against cyber terrorism in Turkey. The research questions directed to the field experts in the article are as follows:

- What kind of work should be done for the effective use of information technologies in countering cyberterrorism?
- How would you describe cyberterrorism, which is one of the most dangerous terrorist activities today? What types of attacks can be named a cyberterrorist attack?

- What kind of work should be done to increase the awareness of information technologies against cyberterrorism in our country?
- What should be done in order not to be exposed to cyberterrorist attacks?
- Does the use of information technologies become a necessity for institutions and individuals in many ways today, triggering cyber attacks?
- Do we have the information technologies and experience to withstand a serious cyberterrorist attack in our country?
- Do you think there is a method difference in cyberterrorist attacks in the world and in our country? If so, what are these?
- How can we create cyber security awareness against cyberterrorism? What are your views on the production and use of national and domestic products in information technologies?
- Is there a difference between the concepts of cybercrime and cyberterrorism? What methods do the attackers use in cyber terrorist attacks?
- In your opinion, how should society be made conscious and what kind of training should be given in order to increase the social resistance against cyberterrorist attacks in our country?
- Could the employment of forensic experts who have received postgraduate education in public institutions be an important step to prevent cyberterrorist attacks?
- What measures should be taken to prevent devices with enhanced capabilities and capable of wireless internet connection (insulin pump, pacemaker, hearing aid, etc.) that can be implanted in the human body from becoming a target of cyberterrorism?
- In January 2010, the cyber genome project was launched in the USA to analyze cyberattacks, determine which attacker carried out the attack, and develop defense and counter-attack strategies according to the attacks. Is there any similar project work in Turkey? What are your thoughts?

The data collected as a consequence of the answers given as a result of the interviews with the field experts were analyzed with the NVivo 12 package program, which can be used in qualitative research methods, and codes were created on these data by content analysis. The generated codes

were brought together according to their similar characteristics and grouped under categories. In the preliminary analysis of the data obtained, thirteen basic categories were created in parallel with the research questions. Categories are presented in relation to themes. In this context, the theme of information technologies consists of; scientific studies and education, awareness-raising, prevention, forensic and legal actions, international partnership categories; the theme of studies to raise awareness in our country consists of the categories of education, activities that can be done with non-governmental organizations and the media, scientific studies, and technology monitoring; the theme of the difference between the concepts of cybercrime and cyber terrorism and the methods used by attackers consists of; the categories of the methods used by the attackers and the difference between cybercrime and cyberterrorism; the theme of what should be done to avoid being attacked consist of the categories of what needs to be done in the institutional sense and awareness-raising; national and domestic production theme consists of awareness, domestic and national categories.

As a result, according to the research findings, it has been determined that the most important issue emphasized for the effective use of information technologies in countering cyber terrorism is raising awareness for this field. In raising this awareness, the importance of education, scientific studies, non-governmental organizations, and media were emphasized. In addition, it has been concluded that the studies on cyber security in our country are not sufficient and it is necessary to focus on studies in this field. As a result of these inferences, it is thought that the study can contribute to researchers who are interested in the field.

Kaynakça / References

- Bodur, H. E. (2005). Dini motifli terör fenomeni ve İslam'ın siyasal istismarı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 65-88.
- Bostan, A. ve Akman, İ. (2011). Bilişim güvenliği: Kullanıcı açısından bir durum tespiti. *IV. Ağ ve Bilgi Güvenliği Sempozyumu*, 51-56.
- Chomsky, N. (2000). *Terörizm kültürü ABD terörü*. (Çev: Taha Cevdet). İstanbul: Pınar Yayınları.

- Collin, B. C. (1997). The future of cyberterrorism: Where the physical and virtual worlds converge. Proceedings of the 11th Annual International Symposium on Criminal Justice Issues, 1 Nisan 2020 tarihinde <http://www.crime-research.org/library/Cyberter.htm> adresinden erişilmiştir.
- Çalışır, G. (2015). Müşteri ilişkileri yönetiminin önemi ve etkisi üzerine bir çalışma: Eskişehir Sanayi Odası Atap A.Ş. örneği. *Gümüüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 12, 159-184.
- Denning, D. E. (2003). *Information Technology and Security. To appear in Grave New World: Global Dangers in the 21st Century* (Michael Brown ed.). Washington, DC: Georgetown University Press, 1-23.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına giriş: Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ermiş, U. (2015). *Siber caydırıcılık kavramının nükleer caydırıcılık olgusu ile karşılaştırmalı analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Fearey, R. A. (1976). International terrorism. *Department of State Bulletin*, 74, 394-403.
- Güzel, C. (2002). *Korkunun Korkusu: Terörizm, Silinen Yüzler Karşısında Terör*. İçinde, (der.) Cemal GÜZEL, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- T.C. Resmi Gazete, Yasama Bölümü, 1 Şubat 2020 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20843_1.pdf adresinden erişildi.
- Merriam, S. B. and Bierema, L. L. (2014). *Adult learning: Linking theory and practice*. San Francisco: CA: Jossey-Bass.
- Nacar, F.B. (2010). *Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de bilişim suçlarının ceza hukukundaki uygulamaları*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Patton, W. and McMahon M. (2014). *Career development and systems theory: Connecting theory and practice*. Rotterdam: Sense Publishers, 1-463, 3. Basım.
- Rapoport, D. C. (2004). The Four Waves of Modern Terrorism. Audrey Kurth Cronin and James M. Ludes (eds.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Washington DC: Georgetown Uni. Press, 46-73.
- Tasam. (2020). Siber terörizm raporu. 15 Mayıs 2020 tarihinde https://tasam.org/Files/Icerik/File/siber_terorizm_raporu_84be5753-d219-418f-9a68-e6c719b645b1.pdf adresinden erişildi.
- Terzi, M. (2018). Bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı oluşumlar ile bu oluşumların uluslararası ilişkilere güvenlik bağlamındaki etkisi: Siber terörizm. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(1), 73-108.

- Ünver, M., Canbay, C. ve Mirzaoğlu, A. G. (2011a). Uluslararası kuruluşların siber güvenlin faaliyetleri. *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu*, 1-28.
- Ünver, M., Canbay, C. ve Mirzaoğlu, A. G. (2011b). Siber güvenliğin sağlanması: Türkiye'deki mevcut durum ve alınması gereken tedbirler. *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu*, 1-68.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Doğan, A. ve Abacı, F. (2021). Türkiye'de siber terörizme karşı bilişim teknolojilerinin kullanımı. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5968-5998. DOI: 10.26466/opus.901520.

Siyasal ve Kültürel Diplomasi Sarmalında Türk- Amerikan İlişkilerinin Gelişimi: “Fulbright Programı Anlaşması”

DOI: 10.26466/opus.910462

*

Necdet Aysal* - Lütü Arslan **

* Doç Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/Türkiye

E-Posta: aysal@ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9574-6208](https://orcid.org/0000-0001-9574-6208)

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Tarih Öğretmeni, Yozgat/Türkiye

E-Posta: Lutfiarslan1979@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-5844-7732](https://orcid.org/0000-0002-5844-7732)

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulmaya çalışılan yenedünya düzeni, ülkeler arasında birçok etkileşimi zorunlu kılmıştır. Türkiye, savaşa girmemesine rağmen savaşın sonuçlarından olumsuz etkilenmiştir. Dünyada Amerikan etkisi eğitim, kültür, ekonomi, dış politika gibi alanlarda kendisini daha etkili bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Eğitim ve kültürel değişim vasıtasıyla ülkeler arasında ortak bir eğitim felsefesi geliştirmek için 1946'da Senatör J. William Fulbright başkanlığında 'Fulbright Komisyonu' ismiyle bir çalışma platformu tesis edilmiştir. Kahire'de 27 Şubat 1946'da müzakerelerinin yapıldığı, 27 Aralık 1949'da ise Türkiye tarafından onaylanan "Fulbright Anlaşması", 18 Mart 1950'de 5596 Sayılı Kanun ile uygulanmaya başlamıştır. Anlaşmanın resmîyetteki hedefi, Türkiye ile Amerika arasında karşılıklı öğrenci değişimini sağlamaktır. Böylece kültürel ve diplomasi bağlamında uzun süre devam edecek olan bir Türk-Amerikan yakınlaşmasının temelleri atılmıştır. Bu çalışmada siyasal ve kültürel diplomasi çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İki devlet arasında imzalanan Fulbright Anlaşması, TİTE Arşiv belgeleri başta olmak üzere belgeye dayalı araştırma eserler ve dönemin basını üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fulbright, Komisyon, Kongre, Anlaşma, Doktrin.

Development of Turkish American Relations in Political and Cultural Diplomacy: The “Fulbright Program Agreement”

*

Abstract

The new world order that was tried to be established at the end of the Second World War required many interactions between countries. Turkey, despite going to war is adversely affected by the consequences of war. The American influence in the world has begun to make itself felt more effectively in areas such as education, culture, economy and foreign policy. In 1946, a working platform named “Fulbright Commission” was established under the presidency of Senator J. William Fulbright in order to develop a common educational philosophy between countries through education and cultural exchange. That the talks in Cairo on February 27, 1946 at December 27, 1949 if approved by Turkey, “Fulbright Agreement” on 18 March 1950, has started to be implemented by Law No. 5596. The objective of the informal agreement is to ensure reciprocal student exchange between the United States and Turkey. Thus, the foundations of a Turkish-American rapprochement that will continue for a long time in the context of cultural and diplomacy were laid. In this study, the historical development of Turkish-American relations in the framework of political and cultural diplomacy is discussed. The Fulbright Agreement signed between the two states has been evaluated through research works based on documents, especially the TITE Archive documents and the press of the period.

Keywords: Fulbright, Commission, Congress, Agreement, Doctrine.

Giriş

Diplomasi Bilimi, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi, devletlerarasındaki sorunların çözümü, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların ve gelişmelerin tahmin edilmesiyle siyasi karar mekanizmalarının strateji belirlemelerine imkân sağlayan bir uzmanlık alanı şeklinde tarif edilmektedir (Öymen, 2003, s.19). Bu bilim, ilk çağlardan beri toplumlar ve devletlerarasında en önemli denge kurma yöntemi olmuştur. Ayrıca XIX yüzyılda diplomasi, devletlerin başka ülke ve coğrafyalarda kendisi ile ilgili algıları değiştirme veya şekillendirmede en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Emperyalist amaçlar için özellikle kültür olgusu devlet politikası haline getirilmiştir. Kültür olgusu içerisinde ise din, eğitim-kültür ve ekonomi en önemli basamak olmuştur. Sanat, eğitim, ekonomi, siyasi vb. değişik şekil ve biçimlerinin ortaya çıktığı bu yüzyılda diplomasinin finansmanı özel sektörler bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilk ilişki 1799 yılına dayanmakta olup, 1810 tarihi itibarıyla *Amerikan Board of Commissioners For Foreign Mission (ABCFM)* kanalıyla Çin, Hindistan ve Ortadoğu'da '*Büyük Uyanış*' denilen "Protestan Misyonerliği" çalışmaları başlatılmıştır. 1826 yılında Amerikan gemilerinin Akdeniz'e gelerek Osmanlı limanlarını ilk kez ziyaret etmesiyle Türk-Amerikan ilişkileri başlamıştır. Amerikan ticaret gemilerinin, Akdeniz'de daha imtiyazlı ticaret yapmak için Osmanlı Devleti'nin Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ı içine alan '*Garp Ocakları*' bölgesine gelerek, yıllık vergi karşılığında ticaret yapmaları, ikili ilişkilerin Osmanlı Devleti üstünlüğü ile başladığını göstermektedir. İkili ilişkiler, 1830 yılında resmi bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı Devleti ile Amerika arasında yapılan ilk anlaşma, 7 Mayıs 1830'daki '*Ticaret ve Dostluk*' anlaşmasıdır (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019, s.2228-2229). 1861 yılında İstanbul Büyükelçisi olarak atanan Joy Morris, Osmanlı Devleti'nin ABD'nin Kuzey kuvvetlerini desteklemesi için teşebbüslerde bulunmuştur. "İç Savaş"ın ardından ilişkiler oldukça gelişmiş hatta ABD ile yapılan silah ticareti, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bu dönemdeki Osmanlı-ABD yakınlaşmasında uzun süredir planlanan Washington Büyükelçiliği de açılarak, 2 Nisan 1867 yılında, Sultan Abdülaziz tarafından, eşi bir Amerikalı olan Fransız asıllı Bulak (Edward Blacque) elçi olarak ABD'ye gitmiştir (Kasalak, 2014, s.110).

Bu yakınlaşmalardan hareketle Osmanlı yönetimi, Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı alternatif bir müttefik elde etme çalışmalarına da başlamış

oluyordu. Tanzimat döneminde ABD'den alınan silah ve askeri malzemelerle daha üst seviyelere gelen Türk Amerikan ilişkileri, Meşrutiyetle beraber artan Alman nüfuz ve etkisi ile kesintiye uğramıştır. Ancak 1860'lardan sonra Amerika için misyonerlik faaliyetleri ticari faaliyetler kadar önemli hale gelmiştir.

Amerika ile Osmanlı Devleti ilişkilerinde XIX. yüzyılda misyonerlik faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur. Congregational, Dutcuah Reformed ve Presbyterian kiliselerinin desteklediği misyoner kuruluşu, "Amerikan Board of Commissioners of Foreing Missions", 1820 yıllarında Osmanlı Devleti üzerindeki ilk çalışmalarına başlamıştır. XX. yüzyıl başlarına kadar iki misyoner kuruluş, Osmanlı ülkesinde ilk ve ortaöğrenim okulları üzerinde planlar yapmıştır. Bunlar içerisinde İstanbul'daki Robert College (1863) ve Constantinople College for Women (Konstantinopolis Kadınlar Koleji-1890) gelmektedir. İzmir'deki International College (Uluslararası Kolej-1903) ve Beyrut'ta ki Suriye Protestan Koleji de onlarla aynı paralellikte çalışmıştır (Kasalak, 2014, s.111).

Amerika, Osmanlı ülkesinde çeşitli zorluklar ve imkânsızlıklar altında ve dağınık olarak yaşayan topluluklar üzerinde bir etkili olmak isteyerek işe başlamıştır. Osmanlı yöneticileri, Avrupalı emperyalist ülkelere karşı Amerikan desteğini harekete geçirmek için XIX. yüzyıl boyunca bu faaliyetlere karşı çıkmamıştır (Akgün, 1992, s.3-4). Ancak ABD Hükümetinin azınlık haklarına ve özellikle Ermeni isyanlarına verdiği desteğin tehlikeli bir hal alması ve I. Dünya Savaşı'nın çıkması, iki ülke ilişkilerinin bir süre kesilmesine neden olmuştur. Ancak Amerika'nın tüm Orta Doğu coğrafyasındaki faaliyetleri için eğitim-kültür, siyasi ve ekonomik konumu kendisini daha da hissettirmeye başlamıştır (Boehling, 1999, s.57).

XX. yüzyıl başlarında Amerika Osmanlı ülkesindeki petrol, madenler, ulaştırma gibi ekonomik değeri yüksek olan alanlarla ilgilenmeye başlamış, İngiltere ve Almanya ile rekabete girmiştir. Gelişmeleri takip eden Amiral Colby M. Chester, 1909 yılında "Ottoman-American Development Company" isimli Osmanlı-Amerikan Gelişim Şirketi'ni kurmuştur. Chester, 2 yıl boyunca dönemin Osmanlı Hükümeti ile parlamentosunun da onayını almaya çalışmış, fakat Osmanlı'nın iç meseleleri, Almanya'nın etkisiyle ve arka arkaya gelen savaşlar sebebiyle amacında başarılı olamamıştır. Amerika böylece bir süre Osmanlı'nın paylaşılması projelerinden uzak durmuştur (Kasalak, 2014, s.113).

Savaş sonrasında Osmanlı topraklarının Avrupalı ülkelerce paylaşıldığını gören Amerika, bunun kendi çıkarlarına zarar getireceğini düşünerek, siyasi ve diplomatik arayışlar içerisine girmeye başlamıştır. Böylece 'Monroe Doktrini'ni terk etmeden dini ve kültürel faaliyetler ile Orta Doğu'nun paylaşılmasında saptadığı politikaları gerçekleştirebilecekti. İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş döneminde ise 'Kültürel diplomasi ve siyasi diplomasi' bilgi yönetimi, stratejik iletişim ve ilişki inşası şeklinde üç aşamalı bir plan dâhilinde gelişmiştir. Milletlerarasında karşılıklı değişimi ve paylaşımı ön plana çıkararak, günümüze kadar etkili olan bir araç haline gelmiştir (Alexander, 2012, s.3; Schneider, 2006, s.192-193). Türk-Amerikan ilişkileri de buna bağlı olarak gelişerek devam etmiştir.

XX. Yüzyıl Başlarında Türk -Amerikan Münasebetlerine Genel Bir Bakış

Birinci Dünya Savaşı'na kadar tarafsızlığını koruyan Amerika, Osmanlı Devleti'nin iyice zayıflamış olmasından dolayı kısa bir süre içinde yıkılacağını düşünerek daha 1912'lerde İstanbul'a elçi bile atamak istememiştir. ABD Elçisi Morgenthau, Osmanlı Devleti'nin çıkacak bir savaşta tarafsız kalması gerektiğini resmi olarak bildirmiştir. Ancak aynı elçi ülkesine gönderdiği bir raporda Osmanlı'nın savaşa girmesi halinde ülkedeki Hıristiyanların zarar göreceğini, buna mutlaka ülkesinin önlem alması gerektiğini bildirmiştir. Amerikan Hükümeti, misyonerleri aracılığıyla özellikle Ermeniler üzerinde bazı önlemler alma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti yetkilileri ise savaş başladıktan sonra ABD'yi karşısına almamak için çok dikkatli davranmıştır. Devlet özellikle Urfa, Adana, Maraş ve Suriye'de 1915'te çıkan Ermeni isyanlarına müdahale ederken, Ermenilerin Amerika nezdindeki girişimlerinden çekinmiştir. Nitekim olaylarda Ermeniler genellikle ABD Konsolosluklarına sığınmışlardır (Kasalak, 2014, s.115).

Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesini etkileyen olayların başında, Almanya'nın İngiltere ile birbirlerine uyguladıkları abluka ve ticaret- ulaşım yardımı, denizlerden engelleme taktiği sonunda başlayan denizaltı savaşı gelmektedir. ABD, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiş, savaş sonrasında da işgal kuvvetleri arasında yer almamış ve 1917'ye kadar ticari ilişkiler kesilmeden devam etmiştir. 2 Nisan 1917'de ABD, savaşa müttefikler yanında girince Almanya'nın ortağı durumunda olan Osmanlı Devleti, 20 Nisan 1917'de Amerika ile olan ilişkilerini

kesmiştir. ABD'yi savaşta daha etkin kılmak için İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, ABD'ye giderek Başkan Wilson ve Dışişleri Müşaviri House ile görüşerek bir anlaşma yapmışlardır. Buna göre Anadolu'nun kuzeyi ile Ermenistan bölgesi üzerinde ABD'ye bazı nüfuz alanları taahhüt edilmiştir. ABD böylece yapılan Skyes Picot ve Londra Antlaşmalarından da haberdar olmuş oldu (Kasalak, 2014, s.117, 118).

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmak istemesi ABD'yi kızdıran başka bir konu olmuştur. ABD kapitülasyonların kaldırılmak istenmesine karşı çıkarak savaş gemilerini Ege Denizi'ne göndermiş, hatta Yunanistan'a savaş gemisi bile satmıştır (Armaoğlu, 1988, s.1-21). "*Cemiyet-i Akvam*" adına Ortadoğu'daki sorunları çözmek için 'mandaterlik' sistemini başlatan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, aralarındaki paylaşım sorunları yüzünden Amerika'yı Türkiye'de bir himayecilik tesisi için teşvik etmişlerdir. Zaten daha 1918'in sonlarında Wilson'un Müşaviri House, Osmanlı ülkesinin milliyetlere göre parçalanarak galip devletlerin idaresine verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yunanistan'ın Batı Anadolu'da nüfus yoğunluğu olarak haklı olmadığını Paris Barış Konferansı'nda açıklayan Amiral Bristol ile İstanbul'a iki kez gelip, Sivas Kongresi'ne de katılmış olan gazeteci Louis Edgard Browne'un Amerikan Kongresi'ne gönderdikleri kriptolojide, Osmanlı Devleti'nin devamını sağlayacak politikaların Amerika tarafından bizzat sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir (Akgün, 2015, s. 33, 37-38). Ancak dönemin Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Lansing, mandaterlik sistemi ile Osmanlı ülkesine girilmesini ve hatta Osmanlı Devleti'ne bir savaş ilanını yanlış ve tehlikeli görmüştür. O'na göre böyle bir durumda Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeniler ve Yahudiler zarar görebilir hatta Türkler Almaya'ya daha çok yaklaşabilirlerdi. Ayrıca ülkedeki misyonerlik faaliyetleri ile Amerikan okulları bundan olumsuz etkilenirdi (Kasalak, 2014, s.119-120).

Millî Mücadele Dönemi'nde, işgallerden kurtuluş ümidini güçlü bir devletin koruyuculuğunda gören bazı aydın ve devlet adamları, Amerikan mandacılığını tartışmaya başlamışlardı. Ayrıca dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihinde ilan ettiği 14 maddelik bildirisinin 12. maddesinde Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin egemenliğinin Türklere verileceğinin belirtilmesi, Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu hareketinin amaçlarına da ters değildi (Aytepe, 2003, s.475). Wilson'un yenen devletlerle, yenilen devletlerin eşit olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade

etmesi, savaştan yeni çıkmış ve dağılmış milletlerin mirasçıları tarafından olumlu karşılanmıştır (Oran, 2004, s.99). Ancak 12. madde de İmparatorluk sınırları içinde yaşayan milletlerin güvenlikleri ve kendilerini geliştirmelerinin güvenceye alınması gerektiğinin ön plana çıkarılması, Osmanlı yöneticileri için hiç de iyi olmamıştır. Zira bu ilkelerle belirlenen sürecin kötüye yönelik kullanılabileceği, Anadolu'da çoğunlukta olan Türklerin egemenlik haklarının tehlikeye düşmesi demektir (Boztaş, 2014, s.3). Orta Doğu'da Amerikan çıkarlarının korunması için Amerikan Başkanı T. Woodrow Wilson tarafından, '*Amerikan King-Crane Komisyonu*' kurulmuştur. Erzurum Kongresi devam ederken bir taraftan ABD mandacılığı lehinde Amerika'ya telgraflar gönderilirken, diğer yandan özellikle İstanbul'da bazı gazetelerde ABD mandacılığını öven yazılar yayınlanmaktaydı. Ancak Anadolu'da bazı yerel basın yayın organlarında, İstanbul'daki gazetelere bir tepki olarak, herhangi bir devletin himayesine girmenin iyi bir sonuç getirmeyeceği hakkında yorumlar yapılmıştır. Himayeci devletlerden bize bir koruma teklifi gelmeden himayeciliğin neden peşince kabullenildiği eleştirilmiştir (Açıksöz, 1919, s.1-2). Mustafa Kemal Paşa, '*Mandacılığı*' savunan çevrelerin planlı davranarak, şahsi çıkarlarını ABD ve İngilizler aracılığı ile devam ettirmeye çalıştıklarını iddia etmiştir (Atatürk, 1989, s.131). Sivas Kongresi'nde, Amerikan mandacılığının kabul edileceğini zanneden '*Amerikan King-Crane Komisyonu*' temsilcileri, milliyetçilerin Mustafa Kemal Paşa'yı desteklediğini, Amerikan himayesinin mümkün olmadığını ABD Kongresine bildirmişlerdir (Bilgen, 2004, s.29). Kongrelerde Hıristiyan azınlıklara siyasal egemenliği ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıkların verilmeyeceği açıkça deklare edilmiştir. Sivas Kongresi kararları hakkında Kongre Genel Heyeti tarafından Erzurum Valiliği'ne gönderilen bir yazı ile Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderilen bir telgrafta, manda ve himaye ima eden ifadeler kullanılmamıştır (TİTE Arşivi, no 23-24, Belge no 3,22).

1923-1945 Arası Dönemde Türk Amerikan Münasebetleri

Yeni Türk Devleti'nin kurulmasıyla birlikte özellikle ekonomik, ticari ve eğitim alanında yapılacak reformlar için yurtdışından birçok uzman Türkiye'ye gelmiştir. 10 Nisan 1923 tarihli "*Chester Projesi*" anlaşması, iki devlet arasındaki ilişkilerin yeniden başlamasını sağlamıştır. Ancak "*Ottoman-American*

Development Company”nin sözleşme şartlarını yerine getirememesinden dolayı, 18 Aralık 1923’te anlaşmanın Türkiye tarafından feshedilmesiyle uygulama tarihe karışmıştır (Yavuz, 1999, s.527-530). Türk-Amerikan ilişkileri 1927’de büyükelçilik seviyesinde yeniden başlamıştır. Türkiye ile ABD arasında birçok ihtilafli konunun halledilmesi ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin çağdaş, batıcı tutumları ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Amerika, artık önemli bir ortak haline gelmiştir. Ancak 1928 yılında Bursa Amerikan Kız Koleji’nde birçok öğrencinin Hıristiyan yapılması nedeniyle okulun kapatılması, iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. 1929 yılında ABD ile bir ticaret anlaşması yapıp Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ABD yatırımlarının gelmesi için ABD’ye gitmiştir. Ancak bu çalışmalardan istenilen fayda elde edilememiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve bir süre sonra da Amerika’nın savaşa girmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir süreci başlatmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri, iki ülkenin resmi olarak ticari alanlarda süreci devam ettirmeleriyle devam etmiştir. Fakat savaşın tüm dünyada yapılması ve Amerika’nın da savaşı yakından takip ederek, stratejik bir önemi bulunan Türkiye ile daha yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye’nin Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalaması, müttefikler arasında Türkiye’nin Almanya ile iş birliği yapmaya devam ettiği kanısının yaşanmasına neden olduğu için Amerika, ‘*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*’ çerçevesindeki yardımları kesmiştir. Türkiye’nin önemini bilen İngiltere’nin araya girmesi ile bu yardımlar devam etmiştir. Türkiye’nin savaşa girip girmemesi konusunda ise ABD, İngiltere ve Rusya ile farklı düşünerek, Türkiye’nin savaş dışında kalmasını istemiştir. 4-11 Şubat 1945’te yapılan *Yalta Konferansı* sonrası şekillenmekte olan yenedünya düzeninde Türkiye’nin Amerikan etkisi altına girmesi daha da ivme kazanmıştır (Gözen, 2012, s.379-386).

İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye’de Amerikan Etkisinin Artmasına Etki Eden Siyasi Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı’nın müttefikler lehine sonuçlanacağı anlaşılınca, Avrupa coğrafyası Uluslararası platformda bir güç merkezi olmaktan çıkıp, Amerika ve Sovyetler Birliği lider ülkeler olarak ön plana çıkmıştır. Yenedünya düzeninin, bölüşüm alanları ve nüfuz bölgelerinin tespiti amacıyla İngiltere,

Sovyetler Birliği ve Amerika arasında konferanslar düzenlenmiştir. Türkiye'nin çok yakından takip ettiği bu konferanslar Casablanca, Adana, Quebec, Moskova, Birinci Kahire, Tahran, İkinci Kahire konferanslarıdır. Yeni dünya düzenin ekonomik ayağının oluşturulmasında 1944'te toplanan Bretton Woods konferansında alınan kararlar belirleyici olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulması, ekonomik alanda yeni düzenin en önemli ayakları olmuştur. Savaşın bitimine doğru toplanan *Yalta Konferansı*'nda, Roosevelt-Stalin-Churchill üçlüsü, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren kararlar almışlardır. Dünya'nın bölüşüm alanlarına ayrılması, Birleşmiş Milletler'in kurulması kararının alındığı *San Francisco Konferansı*'ndan (Mayıs-Haziran 1945) sonra yapılan *Potsdam Konferansı*'nda (Temmuz-Ağustos 1945) netleşmiştir (Oran, 2007, s.193). 1945-1947 yılları arasında güvensiz bir ortam oluşmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği arasında uzun bir süre devam edecek olan gergin bir süreç başlamıştır. Amerikalı bir iş insanı olan Bernard Boruch tarafından 17 Nisan 1947'de Güney Carolina Meclisi'nde ilk kez söz edilen '*Soğuk Savaş*' tabiriyle bu yeni sürecin temelleri atılmış oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, Türkiye'nin iç ve dış tercihlerinde de önemli değişikliklere neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupalı devletler ekonomik yatırımlarda devletin daha çok sorumluluk alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun için '*Devletçilik*' politikasını çok önemli bir iktisadi destek olarak kabul etmişlerdir. Ancak Adolf Hitler liderliğindeki Almanya'nın yenilmesiyle, Avrupalı devletlerle iş birliği yapan Stalin liderliğindeki Sovyet Rusya çevresindeki ülkeleri tehdit etmeye başlamıştır. Türkiye, gelen bu tehditler karşısında Amerika ile askeri, siyasi ve ekonomik iş birliği ilişkisine girmeyi en mantıklı bir tercih olarak görmüştür. Türkiye *Truman Doktrini* ile Amerikan desteğini almada önemli bir fırsat yakalamıştır (Armaoğlu, 1988, s.517). Ayrıca '*Marshall Planı*' kapsamında alınan yardımlar da Amerika-Türkiye ilişkilerini önemli bir boyuta taşımıştır. *Marshall desteği* en çok tarım sektöründe olmuştur. Türkiye, bundan sonra ekonomik kalkınma için dış borçlanmaya ağırlık vermiştir. Ancak döviz rezervleri yetersiz ve dış ticaret açığı veren bir ülkenin bu durumda dış yardım almasının doğru olmadığını düşünen siyasetçiler buna engel olamamışlardır (Boratav, 2003, s.28). Ancak *Marshall Yardımları* geçici bir iyileşme getirmiştir. Türkiye'nin Amerika ve Avrupa'dan gelecek ekonomik ve siyasi desteği devam ettirme

isteği, uluslararası ilişkilerde tarafsız ve bağımsız olma durumundan uzaklaşması şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin *Truman Doktrini* çerçevesinde Amerika'ya yaklaşması, Sovyet Rusya'ya karşı siyasi garantisi olmuştur. Böylece Amerika'nın siyasi ve askeri desteği kendisini hissettirirken, Türkiye'nin iç siyasetinde önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum liberal bir politikanın gelişmesine ve sosyo-kültürel tercihlerde hızlı bir dönüşüme yol açmıştır (Armaoğlu, 1988, s.517).

1945-1950 arası dönem, Türkiye'de yeni bir dönemi sembolize etmektedir. Dış politikadaki değişimlerin yanı sıra içte de önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin nedenleri içinde demokrasinin, cumhuriyetin temel ideali olmasının yanı sıra savaşta yaşanan ekonomik sorunların toplumsal muhalefetin artması etkili olmuştur (Torun, 2005, s.239). 1946'dan sonra Türkiye'de çok partili siyasal yaşamın başlaması, Demokrat Parti'nin kurulması ve CHP iktidarının giderek güç kaybetmesine zemin hazırlamıştır. Dünyada oluşan yeni konjonktürle birlikte yaşanan ekonomik sıkıntılar bunda ayrıca etkili olmuştur. 1945 yılı ile birlikte İsmet İnönü ve CHP iktidarına karşı yapılan eleştiriler hızla artmıştır. Liberal görüşlü *Vatan Gazetesi* ile sosyalist fikirli *Tan Gazetesi*'nin CHP karşıtı tutumları, toplumsal hareketliliklerde etkili olmuştur. Ayrıca muhalif hareketlerin çoğalmasında, *3.780 Sayılı Milli Korunma Kanunu* (1940), *4.305 Sayılı Varlık Vergisi Kanunu* (1942) ve *4.753 Sayılı Çiftçi Topraklandırma Kanunu* (1945) gibi kanunların etkisi de yadsınamaz bir gerçekliktir. Özellikle *Milli Korunma Kanun'u* ile ürüne el koyma, zorla çalıştırma gibi uygulamalarla, temel besin gıdalarının temininde sıkıntı çekmeme düşünceleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat uygulamada yapılan yanlışlıklar zararlı sonuçlara yol açmıştır. *Varlık Vergisi Kanun'u* ise Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun deyişiyle "ihtilal kokan bir kanun" olarak zihinlere yer etmiştir (Us, 1966, s.518, 554). *Tan Gazetesi* matbaasının 4 Aralık 1945'te tahrip edilmesi, dönemin muhalefet-iktidar ilişkilerinin anlaşılmasında önemli bir örnektir.

6 Kasım 1945'te kabul edilen *Çiftçi Topraklandırma Kanunu*'nun TBMM'deki görüşmesi sırasında, CHP içerisinde o zamana kadar kendisini açık bir şekilde göstermeyen bazı muhalif siyasetçiler, Kanun'un 17. maddesinin tartışmalarında daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (Resmî Gazete, 1945, No 6032). 17. Maddeye itiraz eden grup içinde Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes gibi siyasiler, *Dörtlü Takrir* adıyla

bir grup oluşturarak, Meclis'e bir önerge vermişlerdir. 7 Haziran'da verilen bu önergeye 12 Haziran günü CHP Meclis Grubundaki tartışmada sert eleştiriler gelmiştir. Bunun üzerine, *Dörtlü Takrir*'i hazırlayanlar yeni bir siyasi oluşum için çalışmalara başlamış ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Ancak yeni parti, CHP'nin bir uzantısıymış gibi algılanarak, bir muvazaa partisi (Danışıklılık Partisi) zannedilmesine neden olmuştur. Parti'nin kuruluş döneminde içine düştüğü bu karışık durumu, Celal Bayar; "*Bütün topraklar bize çevrilmiş. Sağa dönsem faşist derler, sola dönsem komünist. Ortada kalsam Halk Partisinden niçin ayrıldınız, diyorlar*" şeklinde açıklamıştır (Us, 1966, s.660, 686). Ancak Celal Bayar'ın hemen hemen tüm devlet törenlerine Adnan Menderes ile birlikte katılmış olması, yeni partinin CHP'nin uzantısı olmadığını göstermiştir (TİTE Arşivi, Kutu 36, Gömlek 88, Belge no: 88001).

Demokrat Parti'nin etkili bir şekilde muhalefete başlamasıyla, CHP'nin giderek güç kaybetmiştir. Ekonomik sıkıntılar, halkın CHP İktidarı'na karşı tavır almasına neden olmuştur. İsmet İnönü ve CHP iktidarına karşı yapılan eleştiriler giderek artarken, toplumsal hareketlilikte dikkat çekici artışlar olmuştur. Ekonomik sorunlara siyasi çözümler arama yolunda seçimlere gidilmesine karar verilmiştir. 14 Mayıs 1950 Seçimleri sonucunda, Demokrat Parti %55,2, Cumhuriyet Halk Partisi %39,6, Millet Partisi %4,6 oranında oy almıştır. Demokrat Parti, 415 Milletvekilliği elde ederek, 27 yıl süren CHP iktidarına son vermiştir. 22 Mayıs 1950'de de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Demokrat Parti iktidara gelir gelmez kendisine ekonomiden dış politikaya ve eğitimden sağlığa yeni hedefler koyarak, yeni ve uzun bir süreci başlatmıştır. Öncelikle ekonomi alanında Avrupa'da uygulanan devletçilik politikasının tersini savunan bir tutum takip etmişlerdir. Sanayiye yatırımı azaltarak, tarımı geliştirmeye yönelik hedefler gerçekleştirmek istemişlerdir. Türk sanayisini özel teşebbüse açmak için kamuya ait sanayi kuruluşlarının özel girişimcilere satışı için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak tarımı geliştirmek için Hükümetin yaptığı bazı faaliyetler (Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çok yüksek fiyatlarla buğday alması vs. gibi) devlet hazinesinin zarar etmesine ve enflasyonunun yükselmesine yol açmıştır (Karakök, 2011, s.89-90, 97). Birinci Adnan Menderes Hükümeti'nde (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951), eğitim programında milli ve manevi değerleri daha da ön plana alınmıştır. Demokrat Parti böylece demokratik ve dini eğitimde etkili bir parti durumuna gelmiştir (Tunaya, 1952, s.666-667). Fakat din derslerinin

tercihinde ailelerin irade ve ihtiyaçları da önemsenmiştir (Kantarcioglu, 1998, s.44).

Türkiye Üzerinde Amerikan Kültür Diplomasinin Tesisi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk Amerikan ilişkilerinin gelişiminde kültürel ve kamu diplomasisi ön plana çıkmıştır. Özellikle kamu diplomasisi alanında çok fazla çaba sarf eden Amerika bütçesinden bu konuyla ilgili epeyce bir miktar para da harcamaktadır. Amerika, kamu diplomasisi alanında dünyanın en geniş imkânlarına sahip ülkesidir. Amerika'nın kamu diplomasi tecrübesinin soğuk savaş dönemindeki propaganda faaliyetlerinden, yakın zamanlardaki stratejik iletişime nasıl evrildiği geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Amerika, Broadcasting Board of Governors kuruluşu aracılığıyla her türlü kamu ve kültürel diplomasi faaliyetlerini yürütmektedir (Kalın, 2010, s.60-61). İlk dönemlerde Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlardan birçoğu Amerikalı olduğu için, Türkiye'deki Amerikan etkisinin en önemli basamağı eğitim-kültür alanında başlamıştır. Savaştan sonra kurulan yenedünya düzeninde Batı ve özellikle Amerikan etkisi eğitim, kültür, ekonomi, dış politika gibi diplomasinin değişik alanlarında kendisini daha etkili bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. 1947 yılında ABD'de kabul edilen '*Ulusal Güvenlik Yasası (National Security Act)*' ve buna dayanılarak kurulan *Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council)*, hem Amerika, hem de dünyanın diğer bölgelerinde uygulanacak savunma esaslarını belirleyen yeni bir güvenlik alt yapısı belirlemiştir. Çok boyutlu yürütülen bu yeni güvenlik stratejisinin bir ayağını Amerikan yaşam şekli oluşturmuştur (Atagenç ve Toprak, 2019, s.92). Bununla günlük hayatta Amerikan imajının ulusal çıkarlar için kullanılması amaçlanmıştır. Bunun yapılabilmesi ise her türlü kitle iletişim araçlarının dünya genelinde yaygınlaştırılmasına bağlanmıştır.

1948 yılında kabul edilen '*Smith-Mundt Yasası*' ile Amerika'nın dünya üzerindeki tanıtımının milli çıkarlar çerçevesinde desteklenmesi öngörülmüştür. 1945'te faaliyete başlayan Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Türkçe yayın kısmı, Smith-Mundt Yasası ile tekrar çalışmalarına başlamıştır. 1951 yılında Uluslararası Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. Böylece etkili olabilecek her türlü mekanizmalarının geliştirilmesi için Amerika elinden geleni yapmıştır. Demokrat Parti İktidarının henüz başlarından itibaren Türkiye'de Amerikan girişimleri sonuç vermeye başlamıştır.

Ancak Türkiye’de bu girişimler daha çok eğitim-kültür ve diplomasi alanında kendisini göstermiştir. Amerika, Türkiye’nin açmış olduğu bu yoldan giderek, uzun yıllar devam edecek olan bir etki mekanizmasının temellerini atmış oldu (Ataöv, 2006, s.230-231). Özellikle Amerikalı Senatör Mundt, Türkiye’de bulunduğu sıralarda, diplomasi çalışmalarını ülkesine rapor ederek, siyasetçilerin Amerika hakkında Meclis içerisinde ve dışında yaptıkları konuşmaların Amerikan Kongresi zabıtlarına aynen çevrilerek kaydedilmesini sağlamıştır (Ataöv, 2006, s.232).

1949 Ekim ayında kurulan *The Joint American Military Mission for Aid to Turkey* (JAMMAT), Türk-Amerikan ilişkilerini ve ABD’nin Türkiye’deki ağırlığını daha üst seviyelere çıkarmıştır. Amerikan kültürüne yakınlığı olan bazı bireyler, gerek ülkenin politik çıkarlarını göz önünde tutan siyasiler, birtakım organizasyonların düzenlenmesi ve daha da önemli bazı dernek ve cemiyetlerin kurulması yönünde adımlar atmışlardır. ABD, bir Soğuk Savaş stratejisi olarak kültür diplomasisini kullanarak kendi kültürünü ABD’nin müttefiği ülkelere daha fazla ihraç etmeye başlamıştır. Buna ek olarak Fulbright Programı gibi yeni yöntemler de geliştirmiştir. Ayrıca, Britanya ve Fransa’nın terk ettiği kolonileri, savaş sonrası kurduğu küresel hegemonyası içine almak isteyen ABD, emperyal politikaları doğrultusunda kültürel araçları daha da fazla kullanmaya çalışmıştır (Said, 1993, s.242). Anglo-Sakson akademisi de bu yönde üstüne düşen görevi yaparak özellikle Soğuk Savaş boyunca pek çok sosyal bilimci Amerikan hükümetine, düşmanı yani komünizmi, alt etmeye yardımcı olacak politikaların üretiminde danışmanlık yapmıştır.

Kapitalizm öncesi ekonomiden kapitalist üretim modeline ve geleneksel toplumsal yapıdan çağdaş bir topluma geçişinin, daha gelişmiş bir ülkenin aracılığı ve öncülüğünde gerçekleşebileceği tezini savunan *modernizasyon teorisi*, Soğuk Savaş yıllarında oldukça popüler olmuştur. *The Rockefeller Foundation ve The Ford Foundation* gibi vakıf ve derneklerle Amerikan kültürü, üçüncü Dünya ülkelerine ihraç edilerek, kültürel emperyalizmin modernizasyon teorisi meşrulaştırmıştır (Said, 1993, s.323).

New York’ta, Türk ve Amerikan halklarının arasındaki dostluğu ve ilişkilerini geliştirmek için 7 Haziran 1949’da bir Türk-Amerikan Dostluk Derneği kurulmuştur. Bundan hemen sonra ABD’nin Soğuk Savaş kültür etkinliklerinde etkin bir payı bulunan Ray Ehrensberger Ankara’ya gelmiştir (Göktalay, 2018, s.219).

Amerikan Kültür Diplomasisinde J. William Fulbright

Amerikan Kongresince 1946'da ülkeler arasında ortak bir anlayış geliştirmek için Senatör J. William Fulbright başkanlığında *'Fulbright Komisyonu'* adıyla bir çalışma grubu kurulmuştur. 1946 sonrasında ABD'den Türkiye'ye gelen kültür heyetlerine *'Misyoner Barış Temsilcileri'* adı verilmiştir. Bu heyetlerin ziyaretleri ile Amerika ile kültürel diplomasi yolunda önemli bir aşamaya geçilmiştir. Eylül 1948'de ABD'de bir senato toplantısında Amerika ve Türkiye arasında kültürel ilişkileri geliştirmek için bir komisyon kurulacağı, Türkiye'de basın yayın organlarında duyurulmuştur. Amerika'ya gönderilecek öğrenciler için bir komisyon kurulacağı hakkında yazılar yazılmıştır (Vatan, 1948, s.1). 1948 yılından itibaren Türk kamuoyunda adı sıkça duyulan ve *'Türk Dostu'* olarak bilinen Senatör J. William Fulbright, hareket ve sözleriyle Türkiye'de yakından takip edilmiştir. *"Türkler fevkalade bir halk"* diyen Senatör Fulbright'ın, *'Türkiye'de Demokrasi'* isimli makalesini Amerikan Kongresinde okuması, Türkiye'de memnuniyetle karşılanmış ve yapılan haberlere konu olmuştur (Milliyet, 1952, s.7). Yine O'nun *"Türkler Orta Doğu'nun en istikrarlı milletidir ve büyük ümitler vaat etmektedirler, Türkiye'de hakiki bir demokrasi vardır"* şeklindeki sözleri, Türk siyasetinde takdirle karşılanmıştır. Basında *'Türk-Amerikan Kültür Anlaşması Dün İmzalandı'* başlığı ile verilmiştir (Vatan, 1949, s.1-3). Amerikalı senatör Fulbright'ın girişimleriyle başlatılan *'Eğitim Alanında Uluslararası Değişim Programı'* nun 1949 yılında yasalaşması ile *'Amerikan Misyoner Barış Gönüllüleri'* nin Türkiye üzerindeki etkinliği daha da artmıştır.

Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu veya "Fulbright Anlaşması"

27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de ilk görüşmelerinin yapıldığı, 27 Aralık 1949'da da Ankara'da imzalanan *"Fulbright Anlaşması"*, 18 Mart 1950'de '5.596 Sayılı Kanun' ile uygulanmaya başlanmıştır (Resmî Gazete, 1946, no 6303). ABD ile Türkiye arasında yapılan *"Fulbright Anlaşması"* incelendiğinde, bir kredi anlaşması şeklinde olduğu görülmektedir. Türkiye ve Amerikan Hükümetlerince Kahire'de 27 Şubat 1946 tarihinde yapılan 10 milyon dolarlık bir kredi anlaşmasının 3. maddesine göre hukuki dayanağı oluşmuştur. Yani bu kredi anlaşması *Fulbright* için belirleyici olmuştur. Anlaşmanın

imzalanması sonrasında Türk tarafını temsil eden Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtibî olan Büyükelçi Faik Zihni Akdur, “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında gündün güne mesut bir surette inkişaf etmekte olan dostluk münasebetlerini şu anda imzalamış olduğumuz kültür anlaşmasının kuvvetlendireceğine hiçbir şüphe yoktur” demiştir. ABD tarafını temsil eden Amerikan Büyükelçisi Wadsworth ise bu anlaşma ile iki ülke arasında fikir ve kültür alanlarında daha geniş bir sahanın açılacağına vurgu yapmıştır (Vatan, 1949, s.1, 6):

“...Türk-Amerikan eğitimi, ilmi ve kültürel bağlılığını takviye ve genişletmek hedefini güden bu anlaşmanın akdi 1950 senesi için çok memnuniyet verici bir başlangıçtır. (...) Türklerin ve Amerikalıların iş birliği yapmaları ve birbirlerini anlamaları bugün her zamankinden daha önemlidir ve Türkiye ile Amerika arasındaki dostluk hiçbir zaman bugünkü kadar esaslî olmamıştır... Fulbright Anlaşması, fikir ve kültür sahasında daha büyük bir inkişafa imkân verecektir”

Anlaşmanın amacı, Türk ve Amerikalı üniversite mezunlarını, akademisyenleri, sanatçıları ve kamu görevlilerini eğitim, yaşam ve seyahat masraflarını kapsayan burslarla desteklemek ve ABD’de eğitim almak isteyen Türk öğrencilere Amerika’da eğitim danışmanlığı sunmaktır. Böylece Türk ve Amerikan halkları arasında eğitim ve kültürel değişim yoluyla ortak bir anlayış geliştirilmiş olacaktır (10 Mart 2021 tarihinde <https://fulbright.org.tr/hakkimizda> adresinden erişildi). Amerika’nın en köklü burs programlarından biri olan Fulbright, Türkiye’de aktif olarak yurt içi ve Amerika’da eğitimine devam etmek isteyen öğrencilere burs desteğini sonraki yıllarda daha çok master ve doktora programlarında yoğunlaştırmıştır. Yalnızca bir burs meslek yüksekokullarına ayrılmıştır (12 Mart 2021 tarihinde <https://blog.e-bursum.com/fulbright-burslari-hakkinda-bilmeniz-gereken-her-sey/> adresinden erişildi).

Beyrut’taki Amerikan Üniversitesi’ne bağlı olarak çalışan *Fulbright Komisyonu*’nun (Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu) masrafları, Türk Hükümeti’nin ABD’ye olan borçlarından karşılanacaktır (Koç, 1970, s.154). Yani Türkiye’ye bir ödeme yapılmayacak ancak Türk Hükümetlerinin yapacakları harcamalar ABD’ye olan borçlarına mahsup edilecekti (Resmî Gazete, No 7460, s.1193):

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından temin edilen paralarla finanse edilecek olan eğitim programının idaresini kolaylaştırmak için ihdas ve tesis edilmiş bir teşekkül olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri ta-

rafından tanınacaktır. Bu Anlaşmanın 3ncü maddesinde derpiş olunan hüküm müstesna olmak üzere, Komisyon, işbu Anlaşmada tespit edilen gayeler için tahsis edilen paralar ve para kredilerinin istimal ve sarfına müteallik hususlarda Amerika Birleşik Devletleri'nin dâhilî ve mahallî kanunlarından muaf bulunacaktır."

Komisyon, 2. madde ile yapılacak işlerin amacına ulaşması için para harcama ve tedarik için çeşitli yetkiler verilmiştir. Ancak burada yapılacak tedarik işleri ile para transferlerinde Amerikan Dışişleri Bakanının haberdar edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Amerikan Büyükelçisi tarafından seçilecek dört komisyon üyesinden en az ikisi Amerikan Dışişlerinde görevli memurlardan olmak zorundaydı. Komisyon tarafından belirlenen tüm harcamalar, ABD Dışişleri Bakan'ın hazırlayacağı bir bütçeye göre olacaktır (Madde 3). Komisyon üyelerinin dördünün Türk vatandaşı ve dördünün de Amerikalı olmak üzere sekiz üyeden oluşacağı belirtilmiştir. 4. Madde ile lüzumsuz halde Komisyonun hiçbir surette harcama yapamayacağı ifade edilmiştir. 5. Maddede Türkiye'deki Amerikalı diplomatik heyetin başkanı olan Amerikan Büyükelçisinin komisyonun gönüllü temsilcisi olacağı ve komisyonda herhangi bir oylama işleminde oyların eşit oluşması durumunda O'nun vereceği kararın kabul edileceği dikkat çekmektedir (Resmî Gazete, No 7460, s.18116-18117).

6. madde ile Hükümetlerin Komisyonun işlerini başarıyla gerçekleştirmesinde ihtiyaç duyacağı kanuni düzenlemeleri yapacakları belirtilmiştir. 7. madde, Komisyon gerçekleştirdiği faaliyetlerle ilgili her yıl Hükümetlere rapor verecektir. 8. maddeye göre 'Fulbright Komisyonu'nun merkezi Ankara'da olacak ancak Komisyon toplantılarını istediği mahallerde yapabilecektir. Komisyon, 9. maddeye göre kendisine müdür ve müdür yardımcılarını görevlendirmesi ile bunlara bağlanacak maaşları tespit etme yetkisine sahip olabilecektir. 10. maddeye göre Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı uygun gördüğü takdirde komisyonun her husustaki kararlarını gözden geçirme yetkisine sahiptir. 11. maddeye göre Türk Hükümeti, beş yüz bin dolar tutarındaki komisyon harcamaları için Amerika Hükümetinden para isteyebilecek, ancak bu paralar Türk Hükümeti'nin Merkez Bankası hesabına Türk Hükümeti'nin parası olarak yatırılacaktır. 12. maddede Amerikan Hükümeti Dışişleri Bakanının bu Komisyon için tayin edeceği her türlü görevlilerin, Amerikan Hükümeti Dışişleri sorumlusu gibi kabul edileceği ifade edilmiştir. *Fulbright Anlaşması'nın* Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında diplomatik notalar teatisiyle tadil edilebileceği 13.

madde ile belirlenmiştir. Hükümetlerin onayladıkları gündem başlamak üzere bu anlaşmanın resmi olarak geçerliliğinin başlayacağı ise 14. maddede kabul edilmiştir.

Fulbright Programı Anlaşması, Türk eğitim sistemini Amerikan etkisine açık hale getirdiği yönünde eleştirilmiştir. Bu eleştiriler anlaşmanın imzalanmasından çok daha geç dönemlerde başlamıştır. Zira Türk eğitim sisteminin Amerikan müdahalesine teslim edildiği değerlendirilmesi anlaşmanın bazı maddelerinin tam olarak anlaşılmasından kaynaklanmıştır. 14 maddeden oluşan *Fulbright Anlaşması*'na yapılan eleştiriler en çok beşinci maddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. 5. maddeye göre, Türk eğitim sisteminin planlaması, öğretim felsefesi ve geleceği hakkında ABD'ye geniş imtiyazlar verilerek, bağımsız eğitim politikalarından uzaklaşmıştır. Bu anlaşma ile özellikle eğitim-öğretim işleri ve dolayısıyla fikir hayatının Amerika'ya teslim edildiği, Amerika'ya eğitim-kültür alanında önemli bir fırsat verildiği ileri sürülmüştür (05 Ocak 2021 tarihinde <https://tr.usembassy.gov/tr/education-culture-tr/fulbright-program-tr/> adresinden erişildi).

Faaliyetlerine 1950 yılında başlayan Fulbright Komisyonu'nun ilk yönetim kurulu üyeleri arasında, *A.B.D. Kültür Ataşesi* Frederic Palmer Latimer, *Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi* Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, *Amerikan Haberler Bürosu Müdürü* Lewis Rex Miller, *Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri* Mehmet Osman Dostel, *Robert Kolej Müdürü* Floyd H. Black, *MEB Dış Münaşeretler Müdürü* Emin Hekimgil *Sokoni Vakum Co. Temsilcisi* A. W. Walker ve *Üniversiteler Temsilcisi-Mülkiye Dekanı* Prof. Dr. Fadıl Hakkı Sur bulunmaktadır. Bu isimler aynı zamanda yakın tarihte kurulacak olan Türk Amerikan Derneği'nin de kurucu üyeleri arasındaydılar. Aynı yıl Amerika'ya Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden 22 öğrenci, akademisyen ve araştırmacı gönderilmiştir. Yine Amerika'dan Türkiye'ye ise 22 akademisyen ve öğrenci gelmiştir. Türkiye'ye gelen ABD'li akademisyenlerden içerisinde Eğitim Bilimci John Ruffin de bulunmaktadır (5 Ocak 2021 tarihinde https://70th.fulbright.org.tr/?page_id=246 adresinden erişildi).

Fulbright Programı Anlaşması ile daha ileri seviyeye gelen Türk-Amerikan ilişkileri iç siyasetteki birçok dengeyi değiştirmiştir. Türkiye'de eğitim politikalarında radikal değişimlere gidilmiştir. Köy okullarının hatta Köy Enstitülerinin sayılarının daha da arttırılması gerekirken, niteliksel olarak dönüştürülmesine zemin hazırlandığı ileri sürülmüştür. Basit bir eğitim ve kültür anlaşması gibi görünen ve üzerinde pek fazla durulmayan bu anlaşma ile Türk

Hükümeti'nin denetimi dışında olarak eğitimin bütün karar süreçlerinde Amerikan Hükümeti tarafından denetlenen bir yapının bundan böyle hüküm süreceğinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Zira Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Eğitimi Geliştirme Komisyonu'nun üçte ikisi, Amerikalı ve Fulbright bağlantılı personelden oluşmuştur. Yine anlaşma maddelerinde, komisyonun Türk üyelerinin görevleri, yetkileri ve kime karşı sorumlu olduklarına dair yeterince inandırıcı açıklamanın bulunmaması dikkat çekmektedir. Değişim programı harcamalarının Türkiye'nin Amerika'ya olan borcuna karşılık olarak Türkiye tarafından yapılacağı belirtilmesi, Türkiye'nin bu anlaşmadan maddi olarak kazançlı çıkamayacağını göstermektedir.

Bu anlaşma, uzun vadede Amerikan çıkarlarını gözetken bir takım gizli oluşumların Türk eğitim sistemi içerisine girmesine ve böylece Türkiye'yi kontrol altında tutacak politikaların geliştirilmesine zemin hazırlayacak iç dinamiklerin kurulmasına yol açtığı söylenebilir. Amerika'nın dünya üzerindeki stratejik planlarının uygulanmasında bu tür kazanımlar çok önemli olmuştur. İsmet İnönü, bu anlaşmadan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Daha bağımsız politikalar için görevlendirdiği teknik uzmanların işlerinin iğfal edilmeye çalışıldığını ifade ederek, *"Bir görev veriyorum, sonucu bana gelmeden, Washington'un haberi oluyor. Sonucu memurlardan önce sefirden öğreniyorum"* demiştir (Coşkun, 2017, s.56).

Fulbright Anlaşması ile önemli bir ivme kazanan Türk Amerikan ilişkilerini daha da uzun vadede kalıcı hale getiren gelişme hiç şüphesiz ki Türkiye'nin NATO'ya girmesi olmuştur. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyaya kalıcı barışın geleceği beklenirken yeniden ülkeler arasında ittifak arayışlarına gidilmesi, Türkiye'yi de tedirgin etmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında zorunlu olarak yüzünü ABD'ye çevirmiştir. Türkiye'nin amacı ABD'ye yaklaşarak Batılı devletlerin oluşturduğu kuruluşlara dâhil olmak olmuştur. Amerika, 1949'dan itibaren tekrar Avrupa ve dünya devletlerinin işine karışmama siyasetinden ayrılırken, dünya siyasetinde uzun bir süre var olmanın da temellerini atmaya başlamıştır. ABD liderliğinde Avrupa ülkelerinin 1949'da kurdukları Kuzey Atlantik Paktı'na girmek için Türkiye, çeşitli yollar aramaya başlamıştır. Amerika ile bir ittifakın içinde olmak için Hasan Saka Hükümeti döneminde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın çabalarıyla bir girişimde bulunmuş ancak ABD Dışişleri Ba-

kanı Marshal'ın 'Biz zaten size yardım ediyoruz, buna gerek yok' cevabından dolayı sonuç alamamıştır. Bunun üzerine Türkiye NATO'nun Akdeniz bölge ülkeleri ile bir pakt kurmasının barışa çok büyük katkı sağlayacağı fikrini ortaya atarak NATO'ya girme çalışmalarına devam etmiştir.

Demokrat Parti iktidara gelince, Adnan Menderes Türkiye'nin halk egemenliği ve demokrasiye dayalı bir devlet olmasından dolayı NATO üyesi ülkelerin Türkiye'yi ittifak içine almaları gerektiğini söylemiştir. Nitekim Kore Savaşı'nın çıkması, ABD ve müttefiklerini Çin ve Sovyet Rusya'ya karşı yenden denge arayışına itmiştir. Böylece hem Avrupa ülkeleri ve hem de Amerika, dış politikalarını Türkiye lehinde değiştirerek, Kore'ye asker göndermesini istemişlerdir. Kore'de Türkiye'nin askeri başarıları her kesin dikkatini çekmiş, nihayetinde Türkiye, Yunanistan ile birlikte 18 Şubat 1952'de NATO'ya alınmıştır. Böylece Türkiye tekrar yalnızlık politikasından kurtularak yönünü batıya dönmüştür. Türkiye'nin NATO'ya girişi, Türk Amerikan ilişkilerinde çok uzun süre devam edecek bir birlikteliği de beraberinde getirmiştir (Balci, 2019, s.255, 261).

Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için *Fulbright Program Anlaşması* diğer Amerikan kökenli vakıf, dernek vb. kuruluşlar ile desteklenmiştir. Siyasi, kültürel ve ekonomik olarak, diplomasinin vakıf ve dernekler gibi diğer partnerleri Amerika'nın misyon şefi gibi görev yapmışlardır. ABD kökenli dernek ve vakıflar, ekonomik güçleri oranında, Türk-Amerikan ilişkilerinin günümüze kadar gelişerek devam etmesine destekte bulunmuştur. Bunların en önemlilerinden biri 'Rockefeller Vakfı'dır. Bir hayır kurumu gibi çalışan vakıf, 1947'den sonra dünyanın pek çok yerinde temsilcilikler açarak faaliyette bulunmuştur. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1950, 301218, 1504216) Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Rockefeller Vakfı'nın etkinliğinde kayda değer oranda artmaya başlamıştır (Değer, 2005, s.523-525). 1954'ten itibaren Türkiye'deki çalışmalarını yoğunlaştıran *Ford Vakfı* ise ABD'den gelen uzmanların rehberliğinde *Deneme Okulları* adıyla çeşitli eğitim kurumları açarak, Türk-Amerikan eğitim ilişkilerinin daha sıkı boyutlara gelmesini sağlamıştır (Koç, 1970, s.151). Böylece Türkiye'nin dış politikasından eğitimine, sağlık sisteminden ekonomiye birçok alanda Amerikan etkinliği artarak devam etmiştir.

Bulgular ve Sonuç

Türkiye’de çok sık değişen siyasi iktidarlar, ekonomik ve sosyokültürel yetersizlikler nedeniyle kültürel diplomasinin nimetlerinden faydalanma noktasında istenilen seviyelere gelinebilmiştir. Amerikan eğitim ve kültür diplomasininin tesisinde *Fulbright Programı Anlaşması* ve bu anlaşma ile kurulan *Türkiye Fulbright Eğitim Komisyonu* ok önemli görevler üstlenmiştir. 1950 yılında Türkiye’deki faaliyetlerine başlayan Komisyon alışmaları doğrultusunda aynı yıl 20 Türk akademisyen ABD’ye giderken, 20 Amerikalı araştırmacı da Türkiye’ye gelmiştir. Türk eğitim sisteminin Amerikan etki ve denetimine açıldığı yönünde eleştirilse de 2021 yılı itibarıyla Amerika ile Türkiye arasında anlaşma çerçevesinde 6.500 öğrenci ve akademisyene burs olanağı tanınmıştır. ABD Dışışleri Bakanlığı’nın Eğitim ve Kültür Bürosu tarafından kurulup, *Fulbright Komisyonu*’na bağlı çalışan ve 175 ülkede şubesi bulunan *Education USA Eğitim Danışmanlığı Merkezi* tarafından çok sayıda öğrenciye danışmanlık hizmeti de verilmektedir. Dünyada 160 ülkede faaliyet gösteren Komisyonun Türkiye’deki Yönetim Kurulu Başkanlığı’nı John Thomas Mc Carthy yapmaktadır. Komisyonda Türkiye’yi Burcu Eyisoy Dalkıran, (Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi Genel Müdürü), Emir Salim Yüksel (Dışışleri Bakanlığı Kültürel Diplomasi Genel Müdür Yardımcısı), Prof. Dr. M. Akif Kireci (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı) ve Prof. Dr. Muhsin Kar (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü) temsil etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, üniversiteler ve çeşitli eğitim danışmanlığı yapan kuruluşlarda *Türkiye Fulbright Eğitim Komisyonu* temsilcisi birçok kişi görev yapmaktadır. Amerika’daki çalışmalarını tamamlayan birçok kişi ülkeye döndüklerinde birçok kurum ve kuruluşlarda istihdam edilerek, gelişmiş ülkelerdeki yenilik ve gelişmelerin daha yakından takip edilmesine olanak sağlamaktadır. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri, Fulbright eğitim bursunu meslek yüksekokulları, yüksek lisans ve doktora programlarına yoğunlaştırmıştır. Lisans öğrencilerine burs verilmemektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Development of Turkish American Relations in Political and Cultural Diplomacy: The "Fulbright Program Agreement"

*

Necdet Aysal- Lütü Arslan
Ankara University-Ministry of Education

Turkish-American relations started in 1826 when American ships came to the Mediterranean and visited Ottoman ports for the first time. Bilateral relations became official in 1830. The first agreement between the Ottoman Empire and America was the "Trade and Friendship" agreement on May 7, 1830. Turkish-American relations, which reached higher levels with weapons and military equipment purchased from the USA during the Tanzimat period, were interrupted by the increasing German influence and influence with the Constitutional Monarchy.

However, after the 1860s, missionary activities for America became as important as commercial activities. America started out by wanting to have an influence on the communities that lived in the Ottoman country under various difficulties and impossibilities and on dispersed. The Ottoman rulers, in order to mobilize American support against the European imperialist countries. has not opposed these activities for a century.

Seeing that the Ottoman lands were shared by European countries after the First World War, America started to pursue political and diplomatic quests, thinking that this would harm its own interests. "Society Akvadi-im" to solve the problems in the Middle East on behalf of 'mandate' system that initiates countries such as Britain and France, the United States because of the problems between sharing have fostered protectionism for a plant in Turkey. The statement in the 12th article of the 14-point declaration announced by US President Woodrow Wilson on January 8, 1919 that the sovereignty of the regions where Turks are in the majority would be given to the Turks was not contrary to the aims of the Anatolian movement under Mustafa Kemal. "American King-Crane Commission" was established by the American President T. Woodrow Wilson for the protection of American interests in the Middle East. Mustafa Kemal Pasha

claimed that the circles advocating "Mandate" were trying to pursue their personal interests through the USA and the British by acting in a planned manner.

In the 7th Articles of the Erzurum and Sivas Congresses, it has been clearly declared that the scientific, industrial and economic support of any state that abides by the principles of nationality within our borders and does not aim to invade our country will be welcomed, and protectionism will never be accepted. With the establishment of the new Turkish state, especially the economic, commercial and many experts from abroad for reforms in the education field he has arrived in Turkey. The "Chester Project" agreement, dated 10 April 1923, resumed relations between the two states. Turkish-American relations resumed in 1927 at the embassy level. II. The beginning of the World War and the America's entry into the war after a while started a new process in Turkish-American relations. 4 to 11 February 1945 at the Yalta Turkey to fall under American influence in the new world order that is taking shape after the conference has gained further momentum. 'Marshall Plan' to help move were received under the US-Turkey relations to a significant size.

Many of the experts because it is the Americans who came to Turkey, the most important step in the American influence in Turkey began in educational and cultural fields. A working group called "Fulbright Commission" was established by the American Congress in 1946 under the presidency of Senator J. William Fulbright to develop a common understanding between countries. After arriving in the US from 1946 to cultural delegations to Turkey 'Peace Missionary Representatives' names are given. Launched with US Senator Fulbright's initiative 'International Exchange Program in Education' s enactment in 1949 with 'American missionary activity on Turkey's Peace Corps has increased. The "Fulbright Agreement", which had the first negotiations in Cairo on February 27, 1946 and was signed in Ankara on December 27, 1949, started to be implemented with the "Law No. 5596" on March 18, 1950. The purpose of the agreement is to support Turkish and American university graduates, academicians, artists and public officials with scholarships covering education, living and travel expenses, and to provide educational consultancy in America to Turkish students who want to study in the USA. Thus, a common understanding will be developed between Turkish and American people

through education and cultural exchange. The Fulbright Program Agreement has been criticized for making the Turkish education system vulnerable to American influence. The criticisms made to the Fulbright Agreement, which consists of 14 articles, mostly focused on the fifth article. According to the 5th article, independent education policies were distanced from the planning, teaching philosophy and future of the Turkish education system by granting broad concessions to the USA. Turkish education system with the American influence and control the direction opened criticized the United States in 2021.

Kaynakça / References

- Akbaş, Z., Çelik, A. H. ve Duman, M. (2019). İkinci yüzyılında işbirliği ve çatışma sarmalında Türk-Amerikan ilişkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2226-2258. DOI: 10.26466/opus.532884.
- Akgün, S. (1988). Amerikalı misyonerlerin Ermeni meselesinde rolü. *Türk Kültürü Dergisi*, 17(1-2), 1-12.
- Akgün, S. K. (2015). Amerikan kaynaklarından Kurtuluş Savaşı başında Ermenilerle ilgili gelişmeler. *Ermeni Araştırmaları*, 50, 13-86.
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Arşivi. (tarih yok). Kutu no 24, Belge no 122.
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE). (tarih yok). Kutu no 23, Belge no 3.
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi. (tarih yok). Kutu no 36, Belge no 88-001.
- Armaoğlu, F. (1988). *20. Yüzyıl siyasi tarihi (1918-1980)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atagengç, I. Ö. ve Toprak, N. G. (2019). Türk-Amerikan ilişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk siyasal hayatına etkileri. *Gazi Akademik Bakış*, 12(24), 91-117.
- Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*. (Vol. 116). İstanbul: İleri Yayınları.
- Atatürk, G. M. K. (1989). *Nutuk-söylev*. (1. Bsm.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aytepe, O. (1999). Milli mücadele de manda sorunu ve Mustafa Kemal'in yaklaşımı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(24), 475-486. DOI: 10.1501/Tite_000000137.
- Bahri, A. T. A. (2000). The influence of an American educator John Dewey on the Turkish Educational system. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 31, 119-130.

- Bilgen, D. (2004). *ABD'li gözüyle Sivas Kongresi: Amerikan mandasi, ve gazeteci LE Browne'in Faaliyetleri*. (Vol. 384). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boehling, R. (1999). The role of culture in American relations with Europe: The case of the United States's occupation of Germany. *Diplomatic History*, 23(1), 57-69.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Yayınları.
- Boztaş, A. (2014). Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına yansımaları: Realist ve pragmatist bir perspektif. *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 163-176.
- Coşkun, U. (2017). Milli Eğitimi esir alan anlaşma: Fulbright. *Yörünge Dergisi*, 21.03.2021 tarihinde <https://www.yorungedergi.com/2017/12/milli-egitimi-esir-alan-anlasma-fulbright/>. adresinden erişildi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). (tarih yok). Belge no 30100, Yer no: 1026309.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1950). Belge no 301218, Yer no: 1504216.
- Değer, M. E. (2004). *Oltadaki balık Türkiye: Emperyalizmin tuzaklarındaki ülke*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Göktalay, S. (2018). Erken soğuk savaş döneminde Türk-Amerikan yakınlaşmasının Ankara kent kültürüne etkileri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 215-231. DOI: 10.5505/jas.2018.03522.
- Gözen, R. (2012). *ABD ile ilişkiler. Türk Dış Politikası 1919-2012*. H. Çakmak (Ed). Ankara: Barış Kitap.
- Graf T. A. (2012). The role of cultural diplomacy in China-EU and Muslim-us relations: An empirical analysis of public perceptions. *The ICD Annual Conference on Cultural Diplomacy*. Berlin.
- Kalın, İ. (2010). *Yükselen değer Türkiye*. İstanbul: Müsiad Yayınları.
- Kantarcioglu, S. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti hükümet programında kültür*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karaök, T. (2011). Menderes döneminde Türkiye'de eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 88-97.
- Kasalak, K. (2014). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı-ABD ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 108-124. DOI: 10.1501/Tite_000000416.
- Koç, M. Ş. (1970). *Eğitimde emperyalizm ve yabancılaşma*. Ankara: Güven Yayınları.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası*. (1. bsm). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*, (I) (1919-1980). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öymen, O. (2003). *Silahsız savaş/bir mücadele sanatı olarak diplomasi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Said, E. (1993). *Culture and imperialism*. New York.
- Sander, O. (2007). *Siyasi tarih (1918-1994)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Schneider, Cynthia P. (2006). Cultural diplomacy: Hard to define, but you'd know it if you saw it. *The Brown Journal of World Affairs*, XIII(1), 191-203.
- Torun, E. (2005), Türk Amerikan İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5, 229-291.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler (1859-1952)*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Türk-Amerikan Kültür Münasebetleri.(16 Eylül 1948). *Vatan*.
- Türk-Amerikan Kültür Anlaşması Dün İmzalandı. (1949). *Vatan*.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında imza edilen Anlaşma gereğince temin edilen paraların kullanılmasına dair Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında imzalanan Anlaşmanın onanması hakkında Kanun. ((18.03.1950). *T.C. Resmi Gazete*, 7460.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)*, Dönem 7; 25(44), 5, 220.
- Us, A. (1966). *Asım Us'un Hatıra Notları: 1930 dan 1950 yılına kadar, Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine Ait Seçme Fıkralar*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Yavuz, B. S. (1999). Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi, *Atatürk Yolu Dergisi*, (24), ss. 527-561. DOI: 10.1501/Tite_000000135.

EKLER

Ek-1

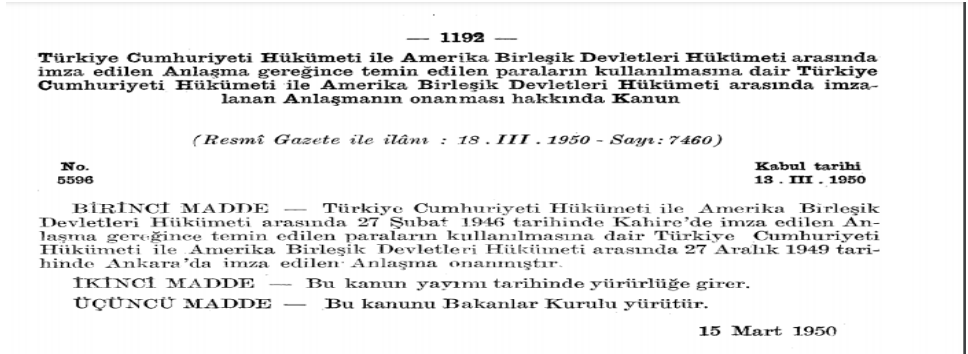
Zafer Gazetesi, 28 Aralık 1949, s. 1 ve 6.

Ek-2

Türk-Amerikan Kültür Münasebetleri, *Vatan*, 16 Eylül 1948.

Ek-3

Resmî Gazete, 18.03.1950, Sayı 7460.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aysal, N. ve Arslan, L. (2021). Siyasal ve kültürel diplomasi sarmalında Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimi: “Fulbright Programı Anlaşması”. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5999-6024. DOI: 10.26466/opus.910462.

Yeni Kamusal Alan Oluşturma Potansiyeli Bakımından Yurttaş Gazeteciliği

DOI: 10.26466/opus.893723

*

Nihal Paşalı Taşoğlu* – Sema Çağlayan**

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: nihal.pasali@kocaeli.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2985-5638](https://orcid.org/0000-0003-2985-5638)

** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: semacaglayan@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5715-8744](https://orcid.org/0000-0002-5715-8744)

Öz

İletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte toplumlar “ağ toplumuna” doğru bir geçiş yaşamakta ve bireyler teknolojiyi kullanarak tüketici konumundan üretici konumuna nasıl geçeceklerini keşfetmektedirler. Ve yine bireyler, çeşitli iletişim ağlarıyla etkileşimde olan toplumda kolektif algı oluşturma, farklı fikirler etrafında birleşme ve katılımcı kültürü yükseltme üzerine pratikler edinmektedirler. Bu gelişmeler, bireylerin devletten ve piyasa ekonomisinden bağımsız olarak görece daha özgür davranabilecekleri yeni kamusal alan arayışlarını ve yurttaş gazeteciliği kavramını akıllara getirmektedir. Çalışmanın amacı, yurttaş gazeteciliği kavramının taşıdığı özellikler bakımından yeni bir kamusal alan olarak konumlandırılıp konumlandırılmayacağını tartışmaktır. Bu bağlamda öncelikle kamusal alan yaklaşımları ve yurttaş gazeteciliği kavramı üzerinde durulmuş, devamında yurttaş gazeteciliğinin kamusal alan niteliği, medya, internet ve sosyal ağlar dahilinde şekillenen yeni kamusal alan yaklaşımları bağlamında ele alınarak tartışılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem literatür taramasıdır. Sonuç olarak yurttaş gazeteciliğinin sahip olduğu özellikler itibari ile yeni kamusal alan niteliğini sağlaması, ekonomipolitiğinin bağımsız olmasına; baskı, tekelleşme ve sansürden uzak olmasına; katılımcılıkta eşitliğin sağlanmasına ve tüm görüşlerin eşit şekilde temsil edilebilmesine bağlı olduğu çıkarımına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaş Gazeteciliği, Kamusal Alan, Yeni Kamusal Alan, Yeni Medya, İnternet.

Citizen Journalism in Terms of Potential for Creating a New Public Sphere

*

Abstract

With the development of communication and information technologies, societies are experiencing a transition towards a "network society" and individuals are discovering how to move from the "consumer status" to the "producer status" by using technology. Individuals acquire practices on creating collective perceptions, uniting around different ideas, and increasing participatory culture in the society that interacts with various communication networks. These improvements bring to mind the concept of citizen journalism and the search for new public spheres in which individuals can act relatively more free independent from the state and the market economy. The aim of the study is to discuss whether the concept of citizen journalism can be positioned as a new public space in terms of its characteristics. In this context, primarily,, public sphere approaches and the concept of citizen journalism were emphasized, and then the public sphere nature of citizen journalism was discussed in the context of new public sphere approaches shaped within media, internet and social networks. The method used in this study is the literature review. As a result, it is concluded that providing the new public sphere in terms of the characterization of citizen journalism depends on its independence from economic-political status, being away from oppression, monopolization and censorship, and also it depends on providing equal participation and equal representation of all views.

Key Words: *Citizen Journalism, Public Sphere, New Public Sphere, Media, Internet.*

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve teknolojik yeniliklerin, yaşamın çoğu alanında hayatı kolaylaştırıcı bir etken olması, onun kullanım alanını ciddi oranda genişletmiştir. Bilgisayar, cep telefonu, dijital kameralar gibi gereçlere herkes tarafından kolay ulaşılabilmesi ve bu cihazların sunduğu imkânlar, iletişim evrenini de şekillendirmiş ve bugün dünyanın yeni bir platformda etkileşimini sürdürmesine olanak tanımıştır. Küresel anlamda İnternet kullanımının da bu gelişmeye paralel şekilde artması, iş yapış şekillerini, ticareti, pazarlamayı, iletişimi ve daha pek çok alanı dönüştürmüş ve etkileşimin artmasını sağlayacak yeni ortamlar yaratmıştır.

Ağ toplumunun yükselişi, bilginin gücü ve kontrolünün jeo-politiği için derin gönderimler taşıyan yöntemlerle, gezegeni yeniden birbirine bağlamaktadır (Allan ve Thorsen, 2019, s.20). Teknolojinin ve internetin bu yöndeki gelişimi kişiler arasındaki iletişimi de etkilemiş; bireyler çeşitli konularda fikirlerini ifade edebilecekleri yeni medya araçlarıyla tanışmışlardır. Web ortamları, bloglar, sosyal medya araçları, foto paylaşım siteleri gibi ağlarda kişiler gerçek ya da gizli kimlikleriyle paylaşım yapabilmekte, görüşlerini ifade edebilmekte, sosyalleşebilmekte ve örgütlenebilmektedirler. Bu yönüyle yeni medya ortamları, kamusal alan kavramını gündeme getirmektedir.

İnternet ortamının sunduğu, görece özgür ortamlarda oluşturulmuş bloglar ve sosyal ağlarda bireyler, ana akım medyada yeterince dile getirilmeyen ya da haber değeri taşımadığı düşünülen sorunlara değinebilmekte; anayasal haklar, çevre hakları, çalışan hakları, yoksulluk gibi konuları gündeme getirerek tartışabilmektedir. Ayrıca toplumun geneli ile birlikte daha küçük gruplara ait risklerin görülebilir olmasını sağlayabilmektedirler. Forumlar açabilmekte, tartışmalar başlatabilmekte ve yeni teknolojilerin sağladığı hız, etkileşimsellik ve mekândan bağımsız olma özelliği sayesinde geniş kitlelere erişebilmekte ve seslerini duyurabilmektedirler. Muhabirlerin ilk gerçekleştiği anda orada bulunmasının pek mümkün olmadığı doğal afetler ve kriz anları gibi durumlarda da bireyler tanıklık ettikleri olayları teknolojik imkânlar ve yeni medya kanalları ile anında diğer insanlarla paylaşabilmekte ve bir gazeteci rolüne bürünebilmektedir. Tüm bu pratikler, bütün dünyada uygulama alanını

genişletmeye başlayan yurttaş gazeteciliği kavramının şekillenmesinde aktif rol oynamaktadır.

Tüm dűnyada, etkileşimde bulunma, fikirleri ortaya koyma, çeşitli konular hakkında tartişarak kaniya varma gibi potansiyelleri taşıyan kamusal alan kavramı da iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygın kullanımı ile yeni bir boyuta taşınmıştır. 18. yűzyılın kafelerindeki fiziki ortam, artık yerini siber mekâna bırakmaya başlamıştır. Yařanan bu dűnüşüm, yurttaş gazeteciliği olgusunun da bir kamusal alan olarak tartişılabilirliğini gündeme getirmiştir.

Çalışmada ele alınan konu, yurttaş gazeteciliğinin konumlandırıldığı platformların kamusal alan niteliğinin sorgulanması ile birlikte, buğüne kadar deneyimlenmiş yurttaş gazeteciliği pratiklerinin ortak problemleri dile getirme, katılımcı kűltür oluşturma, kendi gündemini yaratma, toplumun yararına dűřünme gibi özelliklerinin kamusal alanın menfaatleriyle örtüşüp örtüşmediği; dolayısıyla kamusal alan niteliği taşıyıp taşıyamayacağıdır.

Kuramsal ve kavramsal yapı bakımından bu çalışmada öncelikle ağ ve iletişim teknolojileri ile yeni bir boyut kazanmış olan “yeni kamusal alan” kavramı ve yaklaşımlarına yer verilmiş; devamında “yurttaş gazeteciliği” kavramı açıklanmıştır. Son olarak yurttaş gazeteciliğinin yeni bir kamusal alan niteliği taşıyıp taşımadığı sorusuna yanıt aranacaktır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılacaktır.

Kamusal Alan Kavramı

Kamular, aynı gündem konuları veya meselelere dair sorun, kısıt ve ilgi dereceleri birbirine yakın olan insanlardan oluşan bir yapıdır (Grunig ve Repper, 2005, s.153). Dewey (1927) ve Blumer (1966)’a göre kamular, “onları etkileyecek boyutta sonuçlar doğuran sorunlar neticesinde gelişmektedir; sorun yaratmanın ötesinde kamular, mevcut sorunlar sonucunda doğmaktadırlar” (Grunig ve Repper, 2005, s.153). Dewey’e göre bir kamu, sadece paylaştığı ortak sorunları fark eden insanları ifade etmemektedir. Demokrasi, ortaya çıkan bu sorunların tartişılmasını ve anlaşılmasını gerektirmektedir. Kamu, potansiyel olarak mevcuttur ve

gerçektir. Bu kamunun ortaya çıkması, siyaset, kültür, eğitim ve gazetecilik gibi kurumların işini daha iyi yapmasına bağlıdır (Uzun, 2006, s.637-638).

Sosyal bilimciler için kamu kavramı grup ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kimi zaman az sayıda katılımcıyla, kimi zaman da toplumun genelini ilgilendiren konular etrafında geniş katılımı meydana gelen kamular için karşılıklı etkileşim ve süreklilik, en önemli iki özelliktir (Atabek, 2002, s.224). Dewey (1972), kamuların etkilendikleri sorunları ayrıştırdıktan sonra, gündem grupları biçiminde örgütlenerek sorun yaratan ya da sorunların çözümüne yardım etmekle yükümlü olan örgütlere baskı yaptıklarını belirtmiştir. Bu perspektifte kamular, ortak sorunlar yaşayan bireylerin oluşturduğu birbirinden kopuk sistemler olarak doğmakta, zamanla kolektif davranış sergileyen örgütlü ve güçlü eylem gruplarına dönüşebilmektedirler (Grunig ve Repper, 2005, s.153). Sorunları gündemleştiren kamular, tipik olarak kitlesel medyayı kullanmaktadırlar. Bu yönde protestolar, yürüyüşler gibi eylemler düzenlemektedirler. Konu medyada daha çok yer aldıkça toplumun geniş kesimi konudan haberdar olmakta ve kamular, sıcak gündem kamularına dönüşmektedirler (Grunig ve Repper, 2005, s.164).

Kamuların ortak bir sorunsal çevresinde birleşmesi kamuoyu olgusunu doğurmaktadır. Kamuoyu, “toplumsal değerlerden ziyade, toplumu ilgilendiren sorunlar karşısında geliştirilen ortak kanı, düşünce ve tavırları” ifade etmektedir (Çelebi, 2004, s.264-265). Habermas kamuoyunun, yurttaşların oluşturduğu kamusal gövdenin devlet şeklinde örgütlenen egemen yapıya karşı, enformel ve seçim dönemlerinde formel olarak yürüttüğü eleştiri yapma ve onu kontrol edebilme görevlerine işaret etmiştir (Habermas, 2004, s.95). İlkesel olarak kanaatler, kamuoyunun hammaddesini oluşturmaktadır. Habermas (1962)’a göre kolektif önyargılar, değerler ve kültürel varsayımlar içinde kurulan gündelik düşünce biçimleri, yani ortak duyunun ürünü olarak kanaatler, kamusal tartışma ve eleştirinin süzgecinden geçirilmektedir. Bu biçimiyle kamuoyu, kanaatleri işleyen eleştirel aklın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Habermas, iyi işleyen politik bir kamusal alan olmadan meydana gelmiş kamuoyunu, “kamusal olmayan kanaat” şeklinde tanımlamıştır (Özbek, 2004a, s.42). Dolayısıyla kamusal alan, kamunun kanaatlerinin

çoğulu temsil edecek düzeyde şekillenmesi ve işlerlik kazanabilmesi için gereken ortamı sağlayan bir yapıdır.

Kamusal alan, “modern toplumun temel bir özelliği olmakla birlikte; aynı zamanda, özgür, kendi kendini yöneten bir toplum olarak insanların fikirlerini özgürce ifade edebildiği, bireysel ya da ortak bir akılla oluşturdukları ortak görüşlerin ifade edildiği”, “bütün vatandaşların erişim hakkı taşıdığı, kamu ile ilgili konuların tartışıldığı ve kamuoyunun şekillendiği bir alandır” (Taylor, 1992, s.221; Odabaş, 2018, s.2052). Bir toplumda mevcut olan kamusal alanın genişliğini ve sınırlarını düşünce, ifade, tartışma, bilgiye erişim, örgütlenme ve tanınma özgürlüklerinin ne kadar gelişmiş olduğu, birey ayırt etmeksizin herkesi kapsayıcılığı belirlemektedir (Özbek, 2004a, s.32). Kamusal alanda yer alan mesajlar ve tartışmalar, insanların hayatları ve insanlığın geleceğini etkileyen konularda verdikleri kararları etkilemektedir (Castells, 2008, s.89-90).

Kamusal alan kavramını geniş kapsamlı ele alarak tanımlayan sosyologların başında Habermas vardır. Habermas (2018) kamusalallığı, “eleştiri ve iletişim alanı” olarak değerlendirmiştir ve kamusal alanı “kamusal ilgi ya da ortak fayda konularını tartışmak için bir araya gelen kişilerden oluşan bir yapı” olarak tanımlamıştır. Siyasal anlamda kamusal alan, sivil toplum ile devlet arasında eleştirel kamusal tartışmaların kurumsal olarak sürdürüldüğu bir yapıdır ve gelişmekte olan bir ekonominin kendine özgü koşulları içinde oluşmuştur. Giderek güçlenen burjuva, mevcut iktidar ya da devlet otoritesinin yurttaşlar tarafından eleştirel tartışma aracılığıyla denetlendiği bir kamusal alanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Eğitimin niteliği, özel mülkiyete sahip olmayla kazanılmış olan özerklik ile birlikte bağımsızlık, eleştirel düşüncenin gelişmesine katkı sağlayan romanlar, kafelerdeki politik diyaloglar ve militan gazeteler, eleştirel siyasi tartışmalarla ilgili yurttaşların oluşturduğu bir kamusal alan yaratmıştır (Avcı, 2010, s.22).

Habermas (2018), kamusalallığın alt yapısının, genişleyen ve yeni okur kitlesine hitap eden kitap üretiminin örgütlenme, dağıtım ve tüketim yapıları ile içeriği itibariyle değişim geçiren gazete ve basınla beraber değişime uğradığını belirtmektedir. Bu alt yapının zaman içindeki değişimin nedeninin elektronik kitle iletişim araçlarının yükselişi, reklamın kazandığı yeni önemiyet, eğlence ile bilgilenmenin gittikçe birbirinin içine akması, her alanda artan merkezileşme, liberal dernekçiliğin ve bir bakışta

hâkim olunabilir yerel kamusalılıkların çöküşü olduğunu ifade etmektedir. Habermas, medyanın, özel mülkiyet sahiplerinin kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı bir sosyal alana dönüştüğünü ve bu durumun devlet ile halk arasındaki uçurumu daha da artıran ve kamusal alanın çöküşüne zemin hazırlayan sebep olduğunu belirtir. Bunun sonucunda temsili kamusalılıktaki temsili siyasi katılım, yerini seyirciliğe bırakmaktadır (Odabaş, 2018, s.2055).

Yirminci yüzyılın sonlarındaki refah devleti kitle demokrasisinin değişen koşulları altında, Habermas tarafından öne sürülen burjuva veya liberal kamusal alan modelinin artık uygulanabilir olmadığını belirten Fraser (1990), bu arenanın kritik işlevini kurtarmak ve demokrasiyi kurumsallaştırmak için yeni bir kamusal alan biçimi gerektiğine işaret etmektedir. Fraser (1990)'a göre yeterli bir kamusal alan kavrayışı, sosyal eşitsizliğin sadece parantez içine ele alınmasını değil, ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Fraser'a göre bunun önkoşulu, sosyo-ekonomik bir eşitliktir. Fraser kamusal alanın devlete ait olmadığını söyler. Ona göre bu alanda hükümetlerin dışında söylemsel kamuoyunun oluşumu gayri resmi şekilde işlemekte ve devlete karşı bir denge unsuru oluşturmaktadır. Burada toplumsal eşitsizlikler ortadan kalkmıştır (Köselerli, 2017, s.54-55).

Arendt (1998), kamusal terimini açıklarken birbiri ile yakından ilişkili fakat tamamen aynı olmayan iki fenomene işaret etmektedir. Birincisi, halka açık olarak meydana gelen her şeyin herkes tarafından görülebilmesi ve duyulabilmesine imkân tanıyan bir teşhirin olmasıdır. İkincisi ise kamunun herkes için ortak bir dünyayı ifade etmesidir. Kamusal alan, ortak dünya olarak bizi bir araya getirir. Arendt'in bu yaklaşımı, bir izafet çerçevesini ve kamusal alanı oluşturan kamuoyuna erişimi olanaklı kılan ortam ve/veya araçlara işaret eder. Kahraman (2019), Arendt'in eylem ve söylem yolu ile üretilen kamusalılıklarının başka insanların kamusalılıklarının oluşturduğu bir ağ ile çevrili olduğunu ve bu ağ ile sürekli etkileşim halinde olduğunu aktarır.

Tarde kamusal alan için, muhakeme ve mantık süzgeçlerinden geçirilmiş akılcı kanaatlere sahip bir kamunun ortaya çıktığı bir model tanımlamaktadır. Ona göre kahvehane, kulüp ve salonlarda gerçekleşen politik tartışma ve müzakereleri ateşleyen gazetelerin hızla yaygınlaşmasıyla eş zamanlı olarak kamusal alan oluşmuştur. Tarde'ın

tanımladığı kamusal alan modeli etkileşim halindeki dört unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlardan ilkini, sıklıkla hükümetin çalışmaları hakkında kamuya bilgi aktaran, kamusal tartışma ve müzakereler için gündem yaratan basın oluşturmaktadır. İkincisi kahvehaneler, kulüpler ve salonlarda bir araya gelen kişiler arasında gerçekleşen sohbetlerdir. Bu mekanlarda gerçekleşen sohbetlerde dile getirilen kanaatlerin, zihinsel süzgeçlerden geçirilip berraklaşması, bir veya iki genel kanaate dönüştürülerek kristalize olması ile oluşan kamuoyu üçüncü unsuru oluşturmaktadır. Ve son unsur, kamuoyunun bireysel veya kolektif eylemlere yol açmasıdır (Çebi, 2013, s.10-11).

Belirtilen üç farklı kamusal alan yaklaşımının ortak noktası ortak bir mekânın paylaşımı, bu mekanlara bir kısıtlama olmaksızın erişim, kanaatlerin herkes tarafından fark edilir şekilde özgürce ifade edilmesi ve ortak faydadır.

Medya ve Kamusal Alan

Kamusal alan tartışmalarında medya merkezi bir konumdadır. Böyle olmasının sebebi, kitle iletişim araçlarının kamusal iletişimi mümkün kılması ve kamusal bilgi ile anlam ufkunun kamuoyunun üretiminde artan bir etkiye sahip olmasıdır (Özbek, 2004b, s.444). Kamusal alan olgusunu medya merkezli kavramlaştıran araştırmacılara göre basın-yayın araçları, eylem ve fikirlerin şekillenmesini ve küresel ölçekte taşınmasını mümkün kılmakta; yeni kamusalılık biçimlerini şekillendirmektedir.

Kamusal alanın şekillenmesinde medyanın etkin bir rolü olduğunu belirten yaklaşımlara göre kamusal alan, “toplum üyelerinin, ortak ilgi alanlarını tartışmak ve böylece ortak bir akıl oluşturabilmek için çeşitli medyalar aracılığıyla ya da yüz yüze olacak şekilde bulunduğu kabul edilen ortak bir alan” olarak tanımlanmaktadır (Taylor,1992, s.220). Curran’a göre medya, çeşitli çıkar gruplarının kamusal alana katılımlarını kolaylaştırarak kamusal tartışmalara katkı sağlamalarına ve kamu politikalarını yönlendirmelerine imkân vermeli; kamusal denetime ve kamuoyu ilgisine açılmalıdır. Piyasa süreçleri ile kolektivist kamu hizmeti yayıncılığının birleşmesiyle oluşacak yeni medya modelleri, farklı sınıf ve grupların eşit şekilde kamusal diyaloga katılmasına imkân sunacak; yurttaşların kendi çıkarlarını tanımlayabilecekleri bir ortam sağlayacaktır.

Böylece medya, hükümetlerden ve piyasalardan bağımsız yeni bir kamusal alan olarak yeniden oluşturulabilecektir (Avcı, 2010, s.32-34).

İşleyen bir kamusal alan, toplumda bilginin, fikirlerin, tartışmaların dolaşımına ve siyasi iradenin (yani kamuoyu) oluşumuna izin veren iletişimsel alanların bir kümesidir. Kitle iletişim araçlarının ve yeni interaktif medyanın öne çıktığı bu alanlar, vatandaşlar ile toplumun iktidar sahipleri arasındaki iletişimsel bağları da kolaylaştırmaya hizmet etmektedir (Dahlgren, 2005, s.148).

Medyanın gelişmesi ve bu gelişmenin imkân verdiği erişimin yaygınlaşması, geleneksel bir aradalık kamusalılığından farklı; eylem ve olayların ortak bir mekânın paylaşılmasını gerektirmediği yeni kamusalılık biçimleri sağlamaktadır. Eylemler ve olaylar çeşitli araçlar yardımıyla kaydedilerek kamusallaştırılabilir ve o olaylara görgü tanıklığı yapmamış olan kişilere iletilebilir; böylelikle bağımsız, “dolayimli bir kamusalılık” kazanabilirler. Yaygınlaşan yeni iletişim medyasıyla birlikte gelişen yeni kamusalılık biçimleri, geleneksel kamusalılığı tamamlamakta, genişletmekte ve yerinden etmeye başlamaktadır (Thompson, 2019, s.158). Bu yeni tür dolayimli kamusalılık, şeffaflığa, erişilebilirliğe ve görülebilir kılmaya dair bir kamusalıktır; bireyler artık ortak meseleleri tartışmak için, ortak bir mekânda bulunmaya ihtiyaç duymamaktadırlar (Thompson, 2019, s.288). Böylece kamusalılık ve fiziki birliktelik arasındaki bağ zayıflamıştır.

Yeni Kamusal Alan

Çoğu araştırmacıya göre, 21. yüzyılda kullanım alanı genişleyen yeni iletişim teknolojileri, internet ve yeni medyanın sunduğu olanaklar yeni kamusal alanlar yaratmıştır. Bu yenilikçi ve teknoloji belirlenimci bakış açısına göre, sanal mekânda var olan ortamlar fikir ve düşüncelerin paylaşılmasına, tartışmaların başlatılmasına ve sürdürülmesine olanak tanımakta, çeşitli düzeyde toplumsal örgütlenmeler için mekândan bağımsız yeni ortamlar sunmaktadır. Köselierli (2017), internet ortamında bir kampanyaya katılmanın, web sitelerinde yer alan içeriklere yorum yapmanın ve Twitter’da içerik paylaşmanın kamusal söylemi inşa eden etkinlikler olduğunu belirtmekte ve etkileşimsel yeni medya ortamının

sosyo-politik yaşamın yeni kamusal alanları şeklinde nitelendirildiğini ifade etmektedir.

Castells'in bilgi ve iletişim teknolojilerinin süratli gelişimine paralel olarak ortaya çıkmış olan "Ağ Toplumu" kavramı da kamusal alan tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır (Çalışkan, 2014, s.41). Castells (2008), endüstriyel toplumda medyanın, kamusal alanın ana bileşeni haline geldiğini söylemektedir. Dijital çağda bu hem kitle iletişim araçlarının hem de internet ve kablosuz iletişim ağlarının çeşitliliğini içermektedir. Kamusal alan, yalnızca medya veya kamusal etkileşimin sosyo-mekânsal siteleri değildir; aynı zamanda kamusal tartışmaları besleyen fikirlerin ve projelerin kültürel/bilgi deposudur.

Castells (2008)'e göre çağdaş küresel kamusal alan, büyük ölçüde küresel/yerel medya sistemine bağlıdır. Bu medya sistemi, aralarında internet ve yatay iletişim ağlarının artık belirleyici bir rol oynadığı televizyon, radyo ve yazılı basın yanı sıra çeşitli multimedya ve iletişim sistemlerini içerir. Bölgesel olarak birbirine bağlı toplumların ulusal kurumları etrafında demirlenmiş bir kamusal alandan, medya sistemi etrafında oluşturulan bir kamusal alana geçiş vardır. Küresel medya ve internet ağları aracılığıyla dünya kamuoyunun gücünü kullanmak, hükümete dayalı uluslararası kurumlar ve küresel sivil toplum arasında verimli, sinerjik bir bağlantı oluşturarak küresel ölçekte siyasi katılımı genişletmenin en etkili şeklidir. Bu çok modlu iletişim alanı, yeni küresel kamusal alanı oluşturmaktadır.

Kamusal alan yerine kamusal mekân kavramını kullanan Van Dijk (2016), belirli bir topluluk ya da ulusun diğerleriyle tanışmak ve bütünleşmek için artık bir bölgeye bağlı olmadıklarını, kamusal mekânların sokak, kahve ve pazarlarla sınırlı kalmadığını, artık hem çevrimiçi hem de çevrimdışı kamusal mekânların olduğunu söylemektedir. İnsanlar artık eski medyayı, uydu yayıncılığı ve telefonu, internet gibi yeni iletişim araçlarını sanal ve hayali topluluklar oluşturmak ve kamusal mekânlarını kurmak için kullanabilmektedirler. Modern toplumda kamusal alanın hayali sınırları artık silikleşmiştir. Kamusal alan, internet, Twitter mesajlarından oluşan hiper bağlantı yapısı gibi farklı ebatlarda ve birbirine bağlı kamusal mekânlardan oluşan karmaşık bir mozaığe dönüşecektir. Sosyal medyada sosyal, siyasi ve kültürel tartışmaların oluşu, şimdiden farklılaşmış kamusal mekâna yeni mekânlar eklemektedir.

Fuchs (2020), sosyal medya çağında, toplumda çok sayıda insana ulaşan büyük kamusal alanlara duyulan ihtiyacı dile getirmektedir. Ona göre sosyal medya, daha büyük bir kamuoyu oluşturarak sürdürülebilir. Fuchs (2020), sosyal medyanın biliş, iletişim ve iş birliği olmak üzere üç sosyallik biçiminin bütünleşik bir sosyallikte yakınsamasını sağladığını ifade etmektedir. Buna örnek olarak Facebook'ta bir bireyin bilişsel seviyede bir video yaratması, başkalarının yorumlayabilmesi için onu paylaşması ve başkalarının içeriğe müdahale edebilmesinin mümkün kılınmasını gösterir. Ona göre teknoloji, bu üç etkinliğin tümünü bir arada birleştirebilmektedir. Facebook ise, bir sosyal alan içerisinde sosyallığın bir aşamasından diğerine geçişi teşvik etme potansiyeline sahiptir. Buna göre, bilişsel seviyede bir etkinliğin gerçekleşebilmesi, etkileşim içinde sunulabilmesi somut bir mekâna bağlı kalmayı yok saymaktadır.

Trenz (2009) dijital medyanın, siyasi kamusal alanın sınırlarını nasıl yeniden tanımladığını analiz etmektedir. Ona göre dijital medya ve internet, ulusal kamusal alanın temsil edilebilirliğinin yerini almada açık bir şekilde sınırsız siyasi iletişim sağlamamaktadır fakat ulusal kamusal alanı yeniden üretmeye devam etmektedir. Trenz (2009), dijital kamusal alanın ulusal kamusal alan temsilciliğinin yerini aldığı, yeni bir özgürleştirici potansiyeli ortaya çıkardığı ve siyasi iletişimin katılımcı ve etkileşimli unsurlarını güçlendirdiği şeklindeki ana varsayıma karşı çıkmaktadır. Bunun nedeni, internetin kamusal ve temsil iddialarını çoğaltmakla birlikte kamusal rezonans alanlarını en aza indirmesidir. Pek çok bilgi sağlayıcının rolü, bu nedenle, girdi sağlamaktan kamusal muhakemeye ve tartışmalardan kendi kendini temsil etmeye, kendi kendini tanıtmaya ve imaj politikasına kaymaktadır.

Yeni medyanın herkese eşit erişim ve katılım sağlayan demokratik bir kamusal alan sunduğu yönündeki liberal savunuyu eleştiren Sparks, yeni medya aracılığıyla enformasyona erişimin arttığını kabul etmekte fakat toplumun her kesiminin teknoloji üretimini gerçekleştirmediğini belirtmektedir. Çünkü teknoloji üretimi, sermaye sahibi devlet veya devlet dışı aktörlere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle ona göre yeni medya, seçkinler arasında iletişimi sağlayan bir araçtır (Köselerli, 2017, s.57-58).

Kamusal Alan ve İnternet

Castells (2008), internet ve kablosuz iletişimin hem bir düzenleme hem de tartışma, diyalog ve toplu karar verme için bir araç sağladığını ifade etmektedir. Sparks'a göre devletin uyguladığı sansür, piyasa sahipliği gibi yapısal etkenler kamusal alana çeşitli kısıtlılıklar getirmektedir. Sanal ortamda iletişim karşılıklı etkileşime dayanmaktadır ve internet daha katılımcı bir demokrasi biçimlerinin oluşmasına yönelik bir ortam yaratma potansiyeline sahiptir araçtır (Köselerli, 2017, s.57-58).

Dahlgren (2005), tüm yurttaşları, belirli bir dizi iletişimsel ve kültürel geleneklerle tek bir kamusal alana sokma hedefinin, genellikle çoğulculuk ve farklılık gerekçesiyle reddedildiğini ifade etmektedir. Farklı gruplara ve kültürlere mensup yurttaşlar, hatta farklı dillerde konuşanlar katılımı anlamlı bulacakları, bazı noktalarda iç sorunlarını çözebilecekleri ve/veya kolektif bir kimlik geliştirebilecekleri ayrı bir alana ihtiyaç duyabilirler. İnternetin kamusal alana en açık şekilde katkıda bulunduğu yer burasıdır.

İnternet tabanlı kamusal alanlar, hükümet temsilcilerinin vatandaşlarla etkileşime girdiği ve devlet idaresi ve hizmetleri hakkında bilgilerin sunulduğu, genellikle yukarıdan aşağı karaktere sahip e-devlet sürümleri; tartışmanın sıklıkla paylaşılan algılara, değerlere ve hedeflere sahip kuruluşlar tarafından çerçevelendirildiği ve siyasi müdahale biçimlerine göre düzenlendiği savunuculuk/aktivist alanı; vatandaşlar arasında görüş alışverişinin ve müzakerelerin yapılabildiği çok çeşitli sivil forumlar; ortak çıkarlar ve/veya kolektif kimliklerle ilgili sosyal ve kültürel konuları yayınlayan alanlar; çevrimiçi olan büyük haber kuruluşlarından (örneğin, gazeteler ve CNN) Yahoo! gibi net tabanlı haber kuruluşlarına kadar her şeyi içeren gazetecilik alanları ile haberler, Indymedia ve Mediachannel gibi alternatif haber kuruluşları ve tek kişilik web günlüğü siteleridir. Çevrimiçi gazetecilik sektörünün de internetteki kamusal alanın temel bir unsuru olduğu unutulmamalıdır (Dahlgren, 2005, s.153).

İnternet tabanlı ağlar ve yeni medyanın, katılımcı demokrasiyi güçlendirip kamusal alanları çeşitlendireceği görüşüne şüphe ile yaklaşan araştırmacılar vardır. Bu doğrultuda fikir beyan eden araştırmacıların ağırlıklı dayanağı yeni medyanın ekonomi-politiğinin özerk bir yapıya sahip olup olamayacağı, sansür mekanizmasının bu alandaki işlerliği ve internet ile iletişim teknolojilerine toplumun her kesiminden erişimin mümkün olup olmayacağıdır.

Sparks (2003)'a göre kamusal alanı geliştirmede web'in potansiyelinden yararlanma yeteneği, yalnızca ticari kısıtlamalardan görece bağımsız olan medya kurumları için mümkündür. Bu kanıtlara göre internet, kamusal alana yeni bir soluk kazandırmaktan çok uzakta kalacak, sosyal eşitsizliğin gerçekleri, kendini çevrimiçi ortamda daha da güçlü bir şekilde gösterecek gibi görünmektedir. Sonuç, kamusal hayata erişimin genişlemesinden ziyade daralması olacaktır.

İnternetin ortak sorunlar ve çözümler yoluyla kamusal alanı tanımlama kapasitesi ile siyasi tartışmaları teşvik etme performansı sınırlı kalmaktadır. İnternetin bir siyasal iletişim alanı olarak kısıtlanmasının ilk nedeni, ulusal kamusal alanın ana bilgi sağlayıcıları olarak geleneksel haber medyasının tekelinin hala kırılmamış olmasıdır. İnternet haberleri, genellikle ana akım basılı ve televizyon haberlerinin "atık bir üründür". Dijital medya, haber üretim kurumları ile dağıtım kanalları arasında yeni bir ayırım yaratmıştır ancak siyasi haberlerin ortaya çıktığı ve halkın yankı bulduğu alanı daha az etkilemektedir (Trenz, 2009, s.12). İkinci nedeni, internetin, ulusal olarak korunan haber pazarlarını açma girişiminde, örneğin telif hakkı kısıtlamaları biçiminde ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya olmasıdır. Üçüncü nedeni, ortalama internet kullanıcısı için, dünya çapında ağda gezinirken dilin hala ana engel teşkil etmesidir. Bundan dolayı internet, tüketicilerin politik bilgileri esas olarak ulusal ve genellikle tamamen yerel web sitelerinden aldıkları ulusal nişlere ayrılmaktadır. Ayrıca bloglar, ulusal veya yerel kamusal alanlara sıkı bir şekilde yerleşmiştir ve temelde dışarıdan kullanıcılar tarafından erişilememektedir. Amerikan çevrimiçi haber sunucuları ve blogları, çoğu Avrupalı kullanıcı için okunaksızdır. Tartışmalar dar bir şekilde tanımlanmıştır ve esas olarak kendine referanslıdır. Kodları anlayan ve endişelerini paylaşan Amerikalı kullanıcıların belirli bölümleri için yapılmıştır. Blog alanı, bu anlamda ulusal kamusal alanın içine sıkı bir şekilde yerleştirilmiş olup, esas olarak ulusal konulara atıfta bulunarak ve ulusal gazeteciler ve medya ürünleri arasında ağ kurarak, vatandaşlar arasında özel bir iletişim kurmaktadır. Dördüncü nedeni ise medyanın ticari mantığıdır (Gurevitch ve Levy 1990'den akt. Trenz, 1990, s.14).

Papacharissi (2009), araştırmalarında kamusal alanı tanımlayan, ona karşı çıkan ve interneti bir kamusal alan olarak ele alan modelleri incelemekte ve internetin kamusal alan potansiyelini üç eğilim dahilinde

açıklamaya çalışır. Bunlar bilgiye erişim, karşılıklı iletişim ve çevrimiçi alanın ticarileştirilmesidir. Ona göre internet ve çevresindeki dijital teknolojiler bir kamusal mekân oluştururken, ille de bir kamusal alan sağlamaz. Çevrimiçi medyanın sağladığı bilgiye daha fazla erişim, doğrudan siyasi katılımı artırır veya daha fazla sivil katılıma veya siyasi sürece olan güvene yol açmaz (Bimber, 2001 ve Kaid, 2002’den akt. Papacharissi, 2009, s.234) Bir kamusal alan olarak internetin avantajlarından, yalnızca ona erişimi olan seçilmiş birkaç kişi faydalanabilir, böylece açık bir kamusal alan yanılması barındırır (Sassi, 2005; Pavlik, 1994; Williams, 1994’dan akt. Papacharissi, 2009, s.234). Jankowski ve van Selm (2000) tarafından yürütölen bir araştırma, çevrimiçi tartışmaların elitler tarafından yönetildiğini ve nadiren çevrimdışı etkileşim alanına yayıldığını göstermiştir. Çevrimiçi siyasi müzakere ile ilgili yapılan diğer araştırmalar, internetin toplu kullanımının daha fazla siyasi katılıma imkân verebileceğini, fakat bu durumun güven ve karşılıklılık ile mümkün olabileceğini ortaya çıkarmıştır (Kobayashi, Ikeda ve Miyata, 2006’dan akt. Papacharissi, 2009, s.235). Papacharissi (2009), ticari altyapısını koruması dolayısıyla çevrimiçi dijital teknolojilerin bir kamusal mekân yarattığı, ancak kaçınılmaz olarak bir kamusal alanı etkinleştirmedeğİ sonucuna işaret etmektedir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar bilgiye erişimin, karşılıklı iletişimin ve ticarileştirmenin kamusal mekândan kamusal alana geçişi engelleyen üç temel koşul olduğunu göstermektedir. Yeni bir kamusal mekân, yeni bir kamusal alanla eşanlımlı değildir, çünkü sanal bir mekân tartışmayı basitçe geliştirir; sanal bir alan demokrasiyi geliştirmelidir. Eldeki teknolojiler ortak alan yaratır, ancak "ortak değeri" oluşturmazlar.

Yurttaş Gazeteciliği Kavramı

İletişim ve enformasyon teknolojilerinin gelişimi, toplum fertlerinin doğru, yeterli ve güvenilir enformasyon arayışı aktivitelerini de genişletmektedir. Eski ve yeni medya arasında enformasyon akışının gerçekleştiği "medya yakınsaması", medya üreticileri ve tüketicileri arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemektedir (Liu, Palen, Sutton, Hughes ve Vieweg, 2019, s.68-69). Tüketici konumunda olan bireylerin iletişim araçlarının yaygın şekilde kullanılmasıyla birlikte içerik üretir konuma gelmesi, zamanla ana

akım medyanın da beslendiği kaynaklar oluşturmaya başlamalarına imkân tanımış ve aralarında bir etkileşimin gelişmesine olanak sağlamıştır.

Yurttaş gazeteciliği, “gerçek mesleği gazetecilik olmayan kişilerin iletişim teknolojileri yardımıyla haber üretim sürecine dahil olmasıdır” (İrvan, 2017). Daha geniş kapsamlı bir ifade ile “ücretli çalışan profesyonel gazeteciler dışında yer alan bireylerin içerik toplama, vizyon oluşturma, haber üretme ve yayınlaması” yurttaş gazeteciliği olarak tanımlanmaktadır (Nip, 2006, s.220).

Güncel olaylara dayalı blog oluşturma, fotoğraf ve video paylaşımı ve güncel olaylar hakkında görgü tanığı yorumları yayınlama gibi uygulamaları kapsayan yurttaş gazeteciliği terimi, kimi zaman vatandaşların katılımı ile diğer kullanıcılar veya profesyonel haber kuruluşları tarafından yayınlanan haber materyallerini yeniden yayınlama, link verme, etiketleme, derecelendirme, değiştirme veya bunlara yorum yapma gibi faaliyetleri kapsayacak şekilde oldukça geniş bir şekilde kullanılabilir (Goode, 2009, s.1288). Tüm bu aktiviteler Terry Flew’ın (2005) yurttaş gazeteciliği için tanımladığı açık yayın, kolektiflik, iş birliği içinde üretim ve içeriğin yaygınlaştırılması unsurlarını içermektedir (akt. Saka, 2012, s.42). Yurttaş gazeteciler, “kameraları ile tanıklık ettiği olayları yakalayan, kendi bölgelerindeki olayları hikâyeleştiren kişilerdir” (Goode, 2009, s.1289).

Edmund B. Lambeth’e göre yurttaş gazeteciliği aşağıda yer alan birtakım özellikleri taşımaktadır (akt. Uzun, 2006, s.646):

- Neyin haber yapılacağını seçme özgürlüğünü korurken bile yurttaşların hikayelerini ve fikirlerini sistematik biçimde dinlemek,
- Önemli topluluk meseleleriyle ilgili hikayeleri çerçevelemenin alternatif yollarını araştırmak,
- Yurttaş tartışmaya ve meselelerin kamusal anlayışını oluşturmaya teşvik etmede en çok şansa sahip olan çerçeveleri seçmek,
- Önemli kamusal sorunları haberleştirmede, olası çözümlere ilişkin kamusal bilgiyi ve alternatif eylem yönlerinin hizmet ettiği değerleri geliştirecek bir biçimde inisiyatif almak,
- Kamuyla nasıl daha iyi ve saygın bir iletişim kurulacağı konusuna sürekli ve sistematik olarak dikkat etmek.

Yukarıda belirtilen özelliklerde, yurttaş gazeteciliği pratiğinde olaylar haberleştirilirken kamu yararının gözetilmesi ve ortak bir bilinç

oluşturma kaygısıyla olgunun kapsamının belirlenmesi gerektiği göze çarpmaktadır. Bu yönüyle yurttaş gazeteciliğinin, ekonomik ve ticari olmaktan ziyade sosyal bir amaçla gerçekleştirildiği söylenebilir. Yurttaş gazetecilerin, seeeği konularla bireyleri tartişmaya çekme misyonuna değinen Lambeth'in belirttiği bu özellik, kamusal alan kavramının oluşununun yapıtaşını oluşturan ortak akıl yürütme, çeşitli konuları kamuya açık alanda tartişma özeliklerini hatırlatmaktadır.

Yurttaş gazeteciler, kendi başlarına yararlı haber kaynakları olan veya daha fazla haber kaynağı sunabilen fikir liderleri olma eğilimindedir. Gazetenin evrimii forumlarındaki tartişmalara veya canlı sohbetlere katılmaya davet edilebilirler. İlgili vatandaşlarla bağlantı kurmak, toplumla bağlantı kurmaya yönelik stratejik bir adımdır (Nip, 2006, s.230).

Kperogi (2011), web tabanlı yurttaş medyasının kuvvetli bolluğunun, müzakere alanının dinamik genişleme çağını başlatma potansiyeline sahip olduğunu ve hatta söylemsel alanın geleneksel medyanın boğucu ege-menliğine karşı bir denge sağladığını belirtmektedir. Ona göre gazetecilik ve okuyucu katkılarının üstünlüğü üzerine inşa edilen haber yayınları, yerleşik haber sağlayıcılara alternatifler sunmaya başlamaktadır ve evrimii yurttaş medyası ana akım medya uygulamalarının kültürüne ve geleneklerine dahil edilmektedir.

Bruns ve Atton gibi akademisyenler, yurttaş gazeteciliğinin kendilerini ve topluluklarını güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Böyle bir gazetecilik kavramı, profesyonel anlamda bir gazeteciye ihtiyaç duymamaktadır (Sonwalkar, 2019, s.108). Kapsamlı bir yeteneğe ya da uzmanlığa sahip olmayı gerektirmeyen yurttaş gazeteciliği, uygulayıcı kitlelerini sınırsız ölçüde genişletebilmekte ve sınırsız sayıda konuyu içerik olarak sunabilmektedir. Katılımın geniş olduğu bu pratik ile bireyler ortak bir problem etrafında geniş kapsamlı içerik üretebilmekte, toplumda ses getirebilmektedir.

Kısa bir sürede hızlı bir gelişme gösteren yurttaş gazeteciliği, tarihsel nclleriyle birlikte kültürel sarmalını, sivil toplum politikalarını ve organizasyonel yapılarını ifade etmede büyük başarı kazanmıştır. İnternet sunucuları ağına bağlanmayı ve yüklemeyi kolaylaştıran düşük maliyetli, güvenli iletişim teknolojileri, sosyal ilişkilerin kurulmasında aracı bir konomdadır. Küresel ölçüde farklı siyasi rejimler altında uygulanan yurttaş

gazeteciliği, ana akım medyanın her noktasında varlığını ortaya koymaktadır (Cottle, 2019, s.11 -12).

Medya, iletişim yeteneğini sergilerken kamuyu yönlendirebilmektedir. Bununla birlikte var olan esas tehditlerin yapısını gizleyebilmekte ve değişim yaratmaya çalışan sesleri sıradanlaştırabilmektedir. Örneğin çeşitli küresel krizlerde oluşan kayıplar ve tükenişin boyutu, medya görünürlüğü olmadığından dünya mediasında küresel kriz olarak işlenmeyebilir ve yeterince tepki çekmeyebilir (Cottle, 2019, s.10). Çoğunlukla kamu çıkarlarını savunan yurttaş gazeteciliği, siyasi iktidarın medyaya taşınmasını istemeyeceği ve gündemin kontrol altında tutulduğu toplumlarda, halkın sesini duyuran bir oluşumdur ve çoğu durumda iktidar için korku unsuru oluşurmaktadır. Bu durum, özellikle basın özgürlüğünün göz ardı edilebildiği ülkelerde önem taşımaktadır. Yurttaş gazeteciliği pratikleri de genellikle toplumların köklü kurumlarını ve güç ilişkilerini sorgulayan siyasi aktivitelerle ilişkilendirilmiştir. Dünya çapında baskıcı hkmetler blog içeriklerine katı sınırlamalar getirmeye çalışmışlar ve yurttaşlara sansür ya da kısıtlama olmaksızın kendilerini ifade etme hakkını tanınamışlardır (Allen ve Thorsen, 2019, s.20-28). Çoğu ülkede yurttaş gazeteciliği, bu koşullar altında varlığını korumaya çalışmaktadır.

Grupların çıkarlarını ve ideallerini yükseltmek için faal biçimde seferber olmaları eğilimi, siyasal etkinlik ve katılım kavramlarıyla beslenen bir dünyanın özelliğidir. Toplumsal hareketler, belirli bir siyasi düzen içinde blndklerinde veya siyasi otorite tarafından etkili bir Şekilde baskı altında tutulduklarında, grup kaynaklarını bir araya getirme aracı olurlar. Devrimci hareketler, hükümetlerin baskı kullanarak gücünü sürdürmeye çalışması durumunda, çoklu egemenlik ortamında ivme kazanmaya eğilimli olmaktadır. Bu sıklıkla, nüfusun çoğunluğunu oluşturun bir kesimin önceden devleti karşılması yönünde uyardığı ihtiyaçları öngörme konusunda, hükümetin ani bir isteksizliğine ya da yetersizliğine bağlı olmaktadır (Giddens, 2001, s.85-86). Yurttaş gazeteciliği, bireylerin mevcut çözümsüzlük ve yabancılaşma duygularının üstesinden gelmelerini sağlayabilmek adına onları katılıma teşvik edecek imkanlar yaratmayı amaçlamaktadır. Bu da haberin oluşum sürecinde bireylere söz hakkı tanıyarak, bir kamusal tartışma ortamı yaratılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Uzun, 2006, s.646). Böylelikle yurttaş

gazeteciliği, ortak çıkarlar doğrultusunda, bir çözüm arayışı misyonuyla bir aradallığı teşvik etmektedir.

Yurttaş Gazeteciliğinin Yeni Kamusal Alan Olarak Tartışılması

Yurttaş medya kanalları, sıradan insanların haber toplamasına ve paylaşmasına imkân vermektedir. Singh (2008)'in gözlemlerine göre bireylerin video kliplerle haber içeriği yollamaya başlaması ile birlikte televizyon haberlerinde değişimler yaşanmış; teknolojik imkanlar sayesinde doğası gereği daha demokratik olan kamusal alan oluşmuştur. Sıradan insanlar çoğu durumda kameralarını yolsuzluk ve diğer anti-sosyal aktivitelere karşı bir güç olarak kullanmaya başlamışlardır (Sonwalkar, 2019, s.111). Yurttaş gazeteciliği, bireylerin ana akım ve alternatif haber içeriklerine katkıda bulunma yeteneği sayesinde oluşan kamusal alanın zenginleşmesini sağlamakta ve demokrasilerin vazgeçilmesi olan sorumlu ve bilinçli yurttaşların fikirlerini daha geniş olarak ifade etmesine olanak tanımaktadır (Sonwalkar, 2019, s.106). Habermas, yurttaş gazeteciliğini, "sanayileşme ve kentleşme ile birlikte artan okuryazarlık düzeyi ve popüler basının büyümesi, yurttaşların kültür ve siyaset tartışmacısı konumundan medya tüketicisine doğru gitmesiyle tehlikeye girmiş olan kamusal alanın yeniden tespiti ve kamuya etkin olabilme imkânı sunan toplumsal uzlaşmanın temsilcisi olacak bir yöntem" olarak değerlendirmektedir (Yıldız'dan aktaran Askeroğlu ve Karakulakoğlu, 2019, s.517).

Stromer ve Galley'e göre internet, yüz yüze ortamlarında siyaset hakkında konuşurken çok fazla tabu ve çok fazla rahatsızlık olduğunu fark eden birçok insana katılım fırsatı sunmaktadır (akt. Dahlgren, 2005, s.159). Bu bağlamda, internet ve çevrimiçi medya sanal bir alanı barındırabilir veya kamusal alanı yeniden canlandırabilir (Papacharissi, 2008, s.234). Trenz (2009) de benzer şekilde etkileşimsiz modern bir iletişim durumundan bahseder. Ona göre bu durum, toplumun temsili düzeninin değişmesiyle mümkün olur. Böylece kamusal alan, aktif katılımın neredeyse hiç olmadığı ve etkileşimin esas olarak sanal kaldığı bir kamusal bağlılık alanı olarak oluşturulur. Böyle bir kamusal alan, etkileşim yoluyla (yani katılım yoluyla) değil, esas olarak paylaşılan anlam ve söylem yolu-

yla (yani temsil yoluyla) "bağlılık" oluşturur. Sonwalkar (2019), Hindistan'da internet erişimi ile birlikte yaşanan gelişmelerin kamusal alana görünürlük getirdiğini, haber medyası ile birlikte gelişmekte olan yurttaş gazeteciliğinin, fazla ortak noktası bulunmayan insanlar, bölgeler ve kültürler arasında entegrasyonu artırdığını belirtmektedir. Meikle (2016) medyanın, internet tabanlı ağ oluşturmuş iletişim platformları seti tanımladığını ve kendi kullanıcıları tarafından oluşturulan bir veri tabanını kullandığını, dolayısıyla kamusal ile kişisel iletişimin yakınsamasını mümkün kıldığını belirtmektedir. Meikle'a göre bu tanım diğerleri ile birlikte Facebook ve Twitter, Pinterest ve Instagram, Reddit ve Tumblr, Blogger ve YouTube'u da içermektedir (Fuchs, 2020, s.63). Yurttaş gazeteciliğinin de konumlandığı bu alanlar, yüzeysel bir çıkarımla onun yeni kamusal alanda varlık gösterdiği anlamını taşımaktadır. Fakat bu yapısal temellenişinin ona kamusal alan niteliği kazandırıp kazandırmadığı, daha derinlikli bir tartışmayı gerektirmektedir.

Friedland, Hove ve Rojas (2006) geleneksel medyada hâkim görüşlerin dolaşıma girdiğini, yeni medyada ise alternatif söylemlerin görünürlüğünün arttığını ifade etmektedirler. Yazarlara göre geleneksel medyanın gündem belirleme gücü aşınırken yeni medya bu rolü üstlenmiştir. Bireyler, ağlardan oluşan bu yeni kamusal alanda daha fazla politik etkinliğe ve kamu söylemine katılabilmektedirler. Yeni kamusal alanda bireyler pasif bir enformasyon alıcısı ve dolayımlayıcısı değil, aynı zamanda hem bir konuşmacı hem bir dinleyicidir; kendi kendine enformasyon toplayabilmekte, paylaşabilmekte ve örgütleyebilmektedirler (akt. Köseleli, 2017, s.55). Katılımla geliştirilen kimlikler aracılığıyla insanlar, vatandaş olmanın ve siyaset yapmanın yeni yollarını keşfetmektedir (Dahlgren, 2005, s.159). Yurttaş gazeteciliği gündemi belirleme, politik katılımı sağlama ve enformasyon üretim paylaşma pratiği geliştirmesi itibarıyla haber üretim uygulamaları arasındadır. Bu bakımdan yukarıda yer alan görüş çerçevesinde yurttaş gazeteciliği, yeni kamusal alanın bir dinamiğini oluşturur gibi görünmektedir.

Yurttaş gazeteciliği çoğunlukla internete bağlıdır. Çevrimiçi platformu sürdürebilme becerisini ve tasarım bilmeyi gerekli kılmaktadır. Yurttaş gazeteciliği yapanlar, sosyal ağlara içerik yükleme, anlık mesajlaşma üzerinden kullanıcılar ile haberleşme konularına hâkim olmalıdır (Bruns,

Wilson ve Saunders, 2019, s.269). Benzer şekilde yurttaş gazeteciliği pratiklerine erişecek bireylerin de teknolojik alt yapıya ve bunu kullanma becerisine sahip olması gerekmektedir. Castells (2000), internet bir yana elektriğe erişimin dahi olmadığı űlkelerde yurttaş gazeteciliği pratiğinin sadece akademik bir tartişma alanında kalacağını űngormektedir (akt. Allan ve Thorsen, 2019, s.21). Bu durumda yurttaş gazeteciliğinin erişimi, katılımı ve kapsayıcılığı sınırlıdır. Dolayısıyla kamusal alan olma niteliğini gűlgeleyen bir engel ile karşı karşıyadır.

Yurttař gazeteciliđi, kamu çıkarlarıyla aynı dođrutudadır. Basın űzgűrlűđünün ciddiye alınmadıđı űlkelerde bu durum daha fazla űne çıkmaktadır. Bu űlkelerdeki baskıcı hűkűmetler, bloglara katı sınırlar koymaya çalıřmıřlar ve yurttař gazeteciler řűyle dursun, henűz yurttařlarına dahi űzgűrce kendini ifade etme hakkı tanımamıřlardır (Allan ve Thorsen, 2019, s.20). Bűyle bir ortamda uygulanmaya çalıřılacak yurttař gazeteciliđinin, kamusal alanın en temel varsayımlarından biri olan siyasi tartiřmaların kapsayıcılıđını ve geçerliliđini sađlayabileceđi sorunlu gűrűnmektedir. Yurttař gazeteciliđi baskıcı rejimlerden ve sansűrden uzaklařabildiđi űlde kamusal bir tartiřma alanı oluřturabilecektir.

Kamusal alanda tartiřmaların bađımsız ve űznel olarak yűrűtűlebilmesi, ekonomi-politiđinin űzgűr olmasına bađlıdır. Uzun (2006)'a gűre yurttař gazeteciliđi savunucuları, bu gazetecilik pratiđi ile kamusal alanın canlandırılıp geliřtirilmesi arasında bir bađlantı kurarken, medyanın ekonomik yapısına iliřkin ciddi bir argűman sunamamaktadırlar. Habermas (2018)'a gűre ticari çıkarlar, kapitalist bir ekonomi ve ana akım medya içeriđi, kamusal alanı sűműrgeleřtirmiř ve uzlařmacı rasyonel ve demokratik kamusal sűylemi yok etmiřtir. Piyasa mantıđı, ortaya çıkan yasal çerçeveler ve siyasi kısıtlamalara yűnelik ivme ile birlikte kitle iletiřim araçları, oldukça tanıdık olan yollarla sivil amaçlara yűnelik temsilin kapsamını ve biçimlerini kısıtlamaya hizmet etmekte ve uygun bir sivil iletiřim alanı olma potansiyelini azaltmaktadır (Lessig, 1999, 2001'den akt. Dahlgren, 2005, s.151). Buna ek olarak Yahoo'nun 2005'te Flickr'ı (yurttař fotođraf gazeteciliđinde birçok ilginç geliřmeyi barındıran fotođraf paylařım sitesi) satın alması, Google'ın 2003'te Blogger.com'u ve 2006'da YouTube'u satın alması ve MSNBC'nin 2007'de Newsvine'ı satın alması, yurttař gazeteciliđinin ekonomi politiđinin bađımsızlıđına zarar vermektedir (Goode, 2009, s.1289). Yurttař gazeteciliđi, gűnűllű katılımıđı

esas alan ve kâr amacı gütmeyen bir oluşum olarak yeşermektedir. Ticari bir amaç, içeriklerin bağımsızlığına, tarafsızlığına ket vuracaktır. Böyle bir hedefle oluşturulmuş yurttaş gazeteciliği platformlarının toplumdaki tüm sesleri temsil etmesi kısıtlı kalacağından, yeni bir kamusal alan olarak sorgulanması da geçerliliğini yitirecektir.

Saka (2012, s.41), yeni medya uygulamalarının gazetecilikle birleşmesinin geleneksel gazetecilik otoritesini sarsmakla birlikte, yurttaşlarla gazeteciler arasında ortaya çıkan daha diyalojik bir üretim sürecinin, kamusal alanı ayakta tutan yapılardan biri olmaktan çıkmış olan gazeteciliği yeniden sürece katabileceğini ifade etmektedir. Bloglar, toplumsal anlatı yaratmaya katkıda bulunmakta ve kolektif anlatı üretmesi dolayısıyla demokratik olarak kendini ifade etme ve ağ kurma faaliyetlerini zenginleştirmektedirler (Law-son-Borders ve Kirk, 2005; Kahn ve Kellner, 2004'den aktaran Saka, 2012, s.41). İran'daki bloglar, ana akım medya platformlarınca görmezden gelinen ticaret birliklerini, kadınların sahip olduğu zor şartları ve radikal öğrenci gruplarını göstermek için bir alan yaratmakta; yenilikçi ve alternatif yurttaşlık ve gazetecilik ifadeleri ile birlikte siyasi şartlara tepki olarak bir canlanma örneği sergilemektedirler (Khabany ve Sreberny, 2019, s.163-175). Sosyal medyayı, enformasyonun sosyal bağlantılar arasında bir tartışma veya topluluk oluşturmak için bir ortam olarak tanımlayan Standage (2013), blogların yeni broşürler; mikrobloglar ve çevrimiçi sosyal ağların yeni kahvehaneler olduğunu söylemektedir (akt. Fuchs, 2018, s.62). Fuchs (2020) blogların, kültürel katılımı bariyerleri düşüren, bakış açılarını genişleten, herkesin sesini duyurabildiği araçlar olduğu görüşünü eleştirmektedir. Ona göre birçok blog, kamusal alandaki görünürlükten yoksundur ve siyasi bloglar, ticari büyük haber odaklarına ait web sitelerinin okuyucularına neredeyse hiç ulaşmamaktadır.

Fuchs (2020)'a göre internetteki mikro kamular tek başına yeterli değildir ve bu kamular, kamusal alanı bölmekle tehdit etmektedir. Dolayısıyla sosyal bağlantıları güçlendiren küçük kamusal iletişim alanları önemli olsa da sosyal medya çağında, toplumda çok sayıda insana ulaşan büyük aracılı kamusal alanlara ihtiyaç vardır. Fuchs'un önerisi, yurttaşları içerik üretimine dahil etmek için kullanıcı tarafından oluşturulan içerik fikrinin daha ciddiye alınmasıdır. Büyük şirketlerin sosyal

medyayı smrgeleştirdiğine vurgu yapan Fuchs (2020), şirketleşmemiş alternatif bir internete ihtiyaç olduğunun da altını çizmektedir.

Sonuç

Toplumlar, her çağa özgü dönüşüm ve devinim içindedirler. Geçmişten gelen her birikim geleceğe yön vermekte; şimdi ve gelecek de bu birikimler üzerinde temellenip gelişerek kendi yeniliklerini oluşturmaktadır. 21. yüzyılın yaşam evresinde dahil ettiği en büyük değişimlerden biri teknoloji kullanımının büyük oranda günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi ve toplumun ağlaşarak farklı alanlarda yeni pratiklere sahip olmasıdır. Bu dönüşüm, kamusal alan olgusunu da yeni boyutlarda yeni tartişmalara açmıştır. İlgili tartişmalar arasında internet ve yeni medyanın yeni kamusal alanlar oluşturup oluşturmadığı sorgusu vardır.

Yukarıda yer alan olgudan hareketle bu çalışmada, katılımcılığa olanak sağlayan yapısı ile yurttaş gazeteciliğinin yeni bir kamusal olarak konumlandırılıp konumlandırılmayacağı, çeşitli benzer ve karşıt görüşlere yer verilerek tartişılmıştır. Kamusal alan kavramının geleneksel anlamının açıklanması ile birlikte yeni kamusal alan görüşleri incelenmiş; yurttaş gazeteciliğinin sahip olduğu özellikler itibari ile kamusal alan olarak nitelendirilmesinin belli bazı koşullara bağlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Geleneksel anlamda kamusal alanlara katılım zgr iradelidir ve eşitlikçidir. Bu yönden tüm bireylerin erişimine açıktır. Kamusal alanlarda ortak ilgiler ve faydalar konuşulmaktadır. Doğası gereği, kamuyu ilgilendiren her konu, bu alanlarda herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olmalıdır. Fikirler serbest dolaşıma sahiptir ve kanaatler kısıtlama olmaksızın sergilenebilir. İnternet, teknoloji ve medyadaki yeni gelişmelerle birlikte geleneksel anlamdaki kamusal alan genişlemekte ve yerini giderek yeni kamusalılığa bırakmaktadır. Çoğunlukla yeni medya araçları ile şekillenen yeni kamusal alanlarda katılım fiili değil temsilidir.

Bununla birlikte yeni kamusal alanlar, sınırsız erişime sahip mekanlar değildir. Bu alanlara katılım ülkelerin teknolojik alt yapı imkanlarına ve bireylerin bu teknolojik imkanları satın alma gücüne bağlı olarak değişiklik göstermektedir ve internetin sunduğu imkanlarla sınırlı kalmaktadır.

Yurttas gazeteciliği pratiğinin uygulanabilmesi ve bu uygulamalara erişim imkânı da teknolojik sahiplik ile ilişkilidir.

Yurttas gazeteciliği, web sayfaları, bloglar ve çeşitli sosyal ağlarda faaliyet gstermektedir. Bu alanlar, tanıdıkları gorce sınırlı imkanlar sayesinde yeni kamusal alanlar olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Yurttas gazeteciliğinin de bu alanlarda içerik oluşturup paylaşıyor olması; ayrıca ele aldığı konular itibariyle de toplumdaki farklı gorusleri barındırıyor olması, onun bir kamusal alan olarak kabul edilebileceğini dũřündürmektedir. Fakat bunun koşulları vardır.

Kamusal alanların en önemli ozelliklerinden biri, her yondeki goruşun dile getirilip tartışabileceği alanlar olmasıdır. Bu alanlarda uygulanacak herhangi bir ayrımcılık ya da kısıtlama, kamusal alan potansiyeline golge dũřurmektedir. Yurttas gazeteciliğinin faaliyette bulunduğu alanlar, yaptırımlardan, yonlendirmelerden ve sansur mekanizmasından muaf olduğu surece kamusal alan olarak kabul edilebilir.

Piyasa sahipliği mekanizması da yeni kamusal alanlardaki gorunurluğun, ekonomik uşunluğu ellerinde bulduran mekanizmaların lehine işlemesine yol açabilmektedir. Boyle bir durumda guclũ olanların sahip olduğu ideolojiler daha yoğun temsil edilirken, daha gucsuz olanların farkındalık yaratması zorlaşmaktadır. Yurttas gazeteciliği, ancak ekonomik olarak bağımsız, ticari kaygılardan uzak platformlarda konumlandığında kamusal alan niteliği kazanabilecektir.

Kamusal alanlara erişim imkânı sınırlandırılmış olmamalıdır. Aynı şekilde yurttas gazeteciliği de erişim, goruş bildirme, yorum yapma şeklinde belirtilebilecek çeşitli katılımcılık olgularına açık olmalıdır. Lakin internet bağlantısı ve teknoloji sahipliği katılımcılıği etkilemektedir. Gunumuzde coğu kişinin bu imkanlara sahip olması bu durumu bir etken olmaktan buyuk olcuide cikarmış olsa da gelişmekte olan ulkelerde hala engel teşkil edebilmektedir.

Yurttas gazeteciliği 1990'lı yıllardan bu yana uygulanan bir pratik olsa da bilinirliği halen kısıtlıdır. Ayrıca yurttas gazeteciliği içeriklerine erişmek ve bu platformlarda paylaşımda bulunmak da belli bir farkındalık ve teknolojik okuryazarlık ile medya okuryazarlığı yeterliliği gerektirmektedir. Bu durum katılımcılığı belli bir duzeyeye bağlı kılmakta, dolayısıyla kısmen engel teşkil etmektedir. Bu durumda yurttas gazeteciliğinin kamusal alan niteliğinin kısıtlı olduğu soylenebilir.

Baskıcı rejimlere ve medyada tekelleşmeye karşı büyük bir umut vaat eden yurttaş gazeteciliğinin yeni bir kamusal alan olma potansiyeli şüphesiz yüksektir. Fakat bunu sağlayabilmesi, ekonomi-politiğinin bağımsız olmasına; baskı, tekelleşme ve sansürden uzak olmasına; katılımcılıkta eşitliğin sağlamanına ve tüm görüşlerin eşit şekilde temsil edilebilmesine bağlıdır.

EXTENDED ABSTRACT

**Citizen Journalism in Terms of Potential for
Creating a New Public Sphere**

*

Nihal Paşalı Taşoğlu – Sema ağlayan

Kocaeli University

With the development of communication and information technologies, societies are experiencing a transition towards a "network society" and individuals are discovering how to move from consumer to producer by using technology. And individuals practice on creating collective perceptions, uniting around various ideas and strengthening the participatory culture in a society which interacts through various communication networks. These developments point to the search for a new public sphere and the concept of citizen journalism, where individuals can feel free and independent of the state and the market economy. The aim of this study is to discuss whether the concept of citizen journalism can be defined as a new public sphere in terms of its characteristics. Within this framework, public sphere approaches and citizen journalism were reviewed first, and then the public sphere character of citizen journalism was discussed in the context of the new public sphere approaches formed around the media, internet and social networks. The method used in the study is literature review.

In the traditional sense, participation in public spheres is egalitarian and by free will. In this respect, it is available to all individuals. Common interests and benefits are discussed in public spheres. By its very nature, every issue of public concern should be visible and audible by everyone in these spheres. Ideas are free to circulate, and opinions can be expressed without restriction. The breadth and limits of the public sphere available in a society determine how developed the freedoms of thought, expression, discussion, access to information, organization and recognition are, and the inclusiveness of everyone, regardless of the individual (Özbek, 2004a, p.32). With the new developments in the internet, technology and media, public sphere is expanding beyond its traditional meaning, grad-

ually yielding to a new concept of the public. Participation in the new public spheres, which are mostly shaped by the new media tools, is not in action but by representation.

However, new public spheres do not have unlimited access. Participation in these areas depend on the technological infrastructure of the countries and individuals' purchasing power of these technological facilities, and is limited to the possibilities offered by the internet. The practice of citizen journalism and the opportunity to access these practices also depend on technological ownership.

Citizen journalism is practiced in web pages, blogs and various social networks. These areas are now defined as new public spheres by virtue of the relatively limited opportunities they provide. The fact that citizen journalism also generates and shares content in these fields, and that it contains various opinions in the society in terms of the issues that it deals with, suggest that it can be accepted as a public sphere. But there are some conditions.

One of the most important characteristics of public spheres is that they provide a medium for all opinions from all perspectives to be expressed and discussed. Any discrimination or restriction in these areas overshadows the potential of the public sphere. Media where citizen journalism operates can be defined as public spheres, as long as they are free of sanctions, manipulation and censorship mechanisms.

Market ownership mechanism can also cause the visibility in new public spheres to work in favor of the mechanisms that hold economic superiority. In such a situation, while the opinions of the strong are represented intensely, it becomes difficult for the weaker to raise awareness. Citizen journalism can acquire the characteristic of a public sphere only when it is built on economically independent platforms that are free from commercial concerns.

Access to public spheres should not be restricted. Likewise, citizen journalism should be open to various forms of participation, such as access, interpretations, and comments. However, internet connectivity and technology ownership affect participation. Although this is usually not an issue as most people have these opportunities today, it can still pose an obstacle in developing countries.

Although citizen journalism has been a practice since the 1990s, its recognition is still limited. In addition, accessing citizen journalism content and sharing information on these platforms also requires a certain level of awareness, technological literacy and media literacy. This limits participation to certain level and therefore partially constitutes an obstacle. Therefore, it is feasible to say that the public sphere nature of citizen journalism is limited.

In conclusion, the potential of citizen journalism, which makes a great promise against oppressive regimes and media monopolization, to become a new public sphere is undoubtedly high. But its ability to achieve this potential depends on the independence of its economical policy; its freedom from pressures, monopoly and censorship; ensuring equal opportunities in the participation and representation of all opinions.

Kaynakça / References

- Allan, S. and Thorsen, E. (2019). *Yurttaş gazetecilik: küresel perspektifler*. (İ. S. Temizalp, Çev.). İstanbul: Epsilon (2009).
- Arendt, H. (1998). *Human condition*. London: The University of Chicago Press.
- Askeroğlu, E. D. ve Karakulakoğlu, S. E. (2019). Geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş sürecinde değişen gazetecilik yurttaş gazeteciliği: Kuşaklar üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 508-537.
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, medya ve demokrasi. *Kurgu Dergisi*, 19, 223-238.
- Avcı, A. (2010). Medya ve televizyon araştırmalarında kamusal alan tartışmalarına giriş. *Marmara İletişim Dergisi*, 17(17), 21-43.
- Bruns, A., Wilson, J. and Saunders, B. (2019). Sosyal ağ olarak yurttaş gazetecilik: 2007 Avustralya federal seçimlerini haberleştirmek. S. Allan ve E. Thorsen, (Der.) *Yurttaş gazetecilik: küresel perspektifler içinde* (s.261-273). (Çev. İ. S. Temizalp). İstanbul: Epsilon.
- Castells, M. (2008). The new public sphere: global civil society, communication networks, and global governance. *The Annals of the American Academy of Political And Social Science*, 616(1), 78-93.
- Cottle, S. (2019). Önsöz. S. Allan ve E. Thorsen, (Der.) *Yurttaş gazetecilik: Küresel perspektifler içinde* (s.9-14). (Çev. İ. S. Temizalp). İstanbul: Epsilon.
- Çalışkan, O. (2014). Kamusal alan bağlamında ağ toplumu ve yeni kamusal alan arayışı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-62.

- Çebi, Murat S. (2013). Gabriel Tarde'in izinde medyanın işlev ve etkilerini yeniden gözden geçirmek. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 1-28.
- Çelebi, A. (2004). Kamusal alan ve sivil toplum: siyasal bir değerlendirme. M. Özbek, (Der.) *Kamusal alan içinde* (s.237-284). İstanbul: Hil Yayın.
- Dahlgren, P. (2005). The internet, public spheres, and political communication: Dispersion and deliberation. *Political Communication*, 22(2), 147-162.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text, Theory, Culture, Ideology*, 25(26), 56-80.
- Fuchs, C. (2020). *Sosyal medya: eleştirel bir giriş*. (D. Saraçoğlu ve İ. Kalaycı, Çev.). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Giddens, A. (2001). *Sosyoloji: Eleştirel bir giriş*. (Ü. Yıldız, Çev.). Ankara: Phonix Yayınevi.
- Goode, L. (2009). Social news, citizen journalism and democracy. *New Media & Society*, 11(8), 1287-1305.
- Grunig, J. E. and Repper, F. C. (2005). Stratejik yönetim, kamular ve gündemler. J. E. Grunig, (Der.) *Halkla ilişkiler ve iletişim yönetiminde mükemmellik içinde* (s.131-172), (Çev. E. Özsayar). İstanbul: Rota.
- Habermas, J. (2004). Kamusal alan. M. Özbek, (Der.) *Kamusal alan içinde* (s.95-102) İstanbul: Hil Yayın.
- Habermas, J. (2018). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (1962).
- İrvan, Süleyman (2017). Yurttaş gazeteciliği nedir, ne değildir? 24.05.2020 tarihinde <https://suleymanirovan.blogspot.com> adresinden erişildi.
- Kahraman, M. D. (2019). Kamusal alanın dönüşümü ve kentsel mekânın iletişimsel niteliği üzerine düşünmek. *Planlama Dergisi*, 29(3), 195-201.
- Khiabany, G. and Sreberny, A. (2019). İran'ın hikâyesi: Hangi yurttaşlar, hangi gazetecilik? S. Allan ve E. Thorsen, (Der.), *Yurttaş gazetecilik: küresel perspektifler içinde* (ss.163-176), (Çev. İ. S. Temizalp). İstanbul: Epsilon.
- Köselerli, B. (2017) Yeni medya ortamının yeni kamusal alan olarak kullanımı üzerine bir değerlendirme. *Humanities Science (NWSAHS)*,12(1), 51-64.
- Kperogi, F. A. (2011) Cooperation with the corporation? CNN and the hegemonic co-optation of citizen journalists through İReport.com. *New Media & Society*, 13(2), 314-329.
- Liu, S. B., Palen, L., Sutton, J., Hughes, A.L. and Vieweg, S. (2019). Kriz olayları sırasında yurttaş foto muhabirliği. S. Allan ve E. Thorsen, (Dek.), *Yurttaş gazetecilik: Küresel perspektifler içinde* (s.67-90), (Çev. İ. S. Temizalp). İstanbul: Epsilon.

- Nip, J. (2006). Exploring the second phase of public journalism. *Journalism Studies*, 7(2), 212-36.
- Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel süreçte kamusal alanın yapısal dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 2051-2066.
- Özbek, M. (2004a). Giriş: Kamusal alanın sınırları. M. Özbek, (Der.), *Kamusal alan içinde* (s.19-91). İstanbul: Hil Yayın.
- Özbek, M. (2004b). Giriş: Kamusal-özel alan, kültür ve tecrübe. M. Özbek, (Der.) *Kamusal alan içinde* (s.443-500). İstanbul: Hil Yayın.
- Papacharissi, Z. (2009). The virtual sphere 2.0: The internet, the public sphere and beyond. A. Chadwick ve P. Howard (Der.). *Routledge handbook of internet politics içinde* (s.230-245). London: Routledge.
- Saka, E. (2012). Siber medya sonrası kamusal alan ve gazetecilik pratikleri. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 18(72). 35-50.
- Sonwalkar, P. (2019). Hindistan'da yurttaş gazetecilik: tanınma politikaları. S. Allan ve E. Thorsen, (Der.), *Yurttaş gazetecilik: Küresel perspektifler içinde* (s.105-117), (Çev. İ. S. Temizalp). İstanbul: Epsilon.
- Sparks, C. (2003). The contribution of online newspapers to the public sphere: A United Kingdom case study. *Trends in Communication*, 11(2), 111-126.
- Taylor, C. (1992). Modernity and the rise of public sphere. *The Tanner Lectures on Human Values*, February, , 205-260.
- Thompson, J., B. (2019). *Medya ve modernite*. (S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Trenz, H. (2009). Digital media and the return of the representative public sphere. *Working Paper*, 6, 1-21.
- Uzun, R. (2006). Gazetecilikte yeni bir yönelim: Yurttaş gazeteciliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006(16), 633-656.
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayınevi (2012).

Kaynakça Bilgisi/Citation Information

Paşalı Taşoğlu, N. ve Çağlayan, S. (2021). Yeni kamusal alan oluşturma potansiyeli bakımından yurttaş gazeteciliği. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 6025-6053. DOI: 10.26466/opus.893723.

Evliya Çelebi'nin Filozofları

DOI: 10.26466/opus. 888519

*

Mehmet Harmancı*

* Dr. Öğretim Üyesi, NEÜ A.K. İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: mehmetharmanci@gmail.com

ORCID: [0000-0003-0704-6709](https://orcid.org/0000-0003-0704-6709)

Öz

Kültür tarihinin ayrılmaz parçalarından biri de bütün dalları ve dönemleriyle felsefe etkinliğidir. Felsefe disiplininin ele alınmasında da kültür tarihi göz ardı edilemeyecek bir kaynak olarak belirir. Kültürümüzün Osmanlı dönemini etraflıca ve pek çok açıdan kayda geçirmiş bir eser olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesini, felsefe muhtevasına katkısı ve özellikle filozoflara bakışı açısından ele aldık. Bunun felsefe-kültür tarihi ilişkisi bakımından önem arz ettiği kadar filozof biyografilerine sağlayacağı katkı bakımından da yenilikler getirebileceği düşüncesiyle konuyu inceledik. Muhteva bakımından zengin ve pek çok disipline dair verileri barındıran niteliği ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, felsefe etkinliğine dair neler içermektedir; özellikle de felsefi etkinliğinin öznesi olan filozofları nasıl ele almıştır; Seyahatname'de, Antikçağ felsefesinden İslam felsefesine, hangi filozoflar karşımıza çıkmaktadır; Evliya Çelebi'nin çok geniş tuttuğu ilgi alanlarında felsefeye, filozoflara dair neler vardır?, sorularını araştırdık. Kültür tarihimizde felsefe etkinliğinin tuttuğu yeri bir eser üzerinden örneklere çalışırken, filozofların kültürümüz içinde nasıl görülüp anlaşıldığını yine aynı eser özelinde tespit etmeyi amaçladık. Felsefe ile doğrudan ya da dolaylı ilişki kurmasa da felsefeyi bir tarih, kültür ve anlatı unsuru olarak taşımış; kendi bütünlüğüne yapı taşı olarak kabul edip değerlendirmiş eserleri, felsefe tarihi ve kültürüne katkısı bakımından ele almak, eseri kendi sebebitelifinin dışında, felsefe disiplinine taşıdığı malzemeleri bakımından ele almaktır. Bu çalışmada hedeflediğimiz hususu bu bakış açısıyla da izah etmek yanlış olmaz.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Osmanlı, İslam Felsefesi, Filozof.

The Philosophers of Evliya Celebi

*

Abstract

One of the indispensable parts of cultural history is philosophical activity with all its branches and periods. Cultural history appears as a source that cannot be ignored in dealing with the discipline of philosophy. We discussed Eoliya Celebi's Book of Travels (Seyahatname), which is a work that has recorded the Ottoman period of our culture in detail and in many ways, in terms of its contribution to the content of philosophy and especially from the perspective of philosophers. We examined the subject, considering that it is important in terms of the relationship between philosophy and cultural history, as well as in terms of its contribution to philosophical biography. We investigated the following questions in the study: Evliya Celebi's Book of Travels, which is rich in content and contains data on many disciplines, includes what is related to philosophical activity; especially how he dealt with the philosophers who were the subjects of his philosophical activity; in the Book of Travels, which philosophers are included from ancient philosophy to Islamic philosophy; what are there in the areas of interests that Evliya Celebi holds very broadly about philosophy and philosophers? While trying to exemplify the place of philosophical activity in our cultural history through a work, we aimed to determine how philosophers are seen and understood in our culture in the same work.

Keywords: *Evliya Celebi, Book of Travels, Ottoman, Islamic Philosophy, Philosopher.*

Giriş

Evliya Çelebi'nin (1611-1685[?])(N. Tezcan, 2011a, s.37-38; S. Tezcan, 2011a, s.64-67, 2011, s.12) *Seyahatnâmesi*, yazıldığı tarihten günümüze kadar yavaş yavaş artan bir alakanın nesnesi olurken bu ilgi 2011 yılından sonra iyice ivmelenmiştir. Bu ivmelenmenin sebebi, 2011 yılının - UNESCO'nun o yılki kutlamalara dâhil etmesi üzerine (Kahraman, 2013, s.XXXIII)- Evliya Çelebi'nin 400. Doğum yıldönümü ([bkz: "Evliya Çelebi Özel Sayısı", 2011; Yılmaz, 2012]) olarak devlet iradesi, teşviki ve sivil toplum kuruluşlarının da iştiraki ile kutlanmış olmasındandır. Giderek artan bu çalışmaların konu çeşitliğini onlu sayılarla ifade etmek mümkündür; adetlerini ise -artık rahatlıkla- yüzlerle ifade etmek gerekecektir. Genel ağ üzerinden küçük bir araştırma bu kanaatimizi destekleyecek verilere bizi ulaştırabilecekken, müellif ve eseri üzerine münhasıran yapılmış kaynakçalara([bkz: Atsız, 2018, s.13; Dankoff ve S.Tezcan, 2011; Günaydın, 2011, s.487-519]) bakmak da aynı (Tarih, coğrafya, topoğrafya diye başlayan konular dökümü; büyü, sihir, tılsım hatta acayibü'l-mahlûkata kadar çeşitlilik arz etmektedir ([Örnek olarak bkz: Diniz, 2017; Dülger, 2006]) sonuca kolayca ulaştırabilir.

Onlarca konu başlığının, tez, makale, kitap, vb. türlerde, yüzlerce eserle ele alınıp incelenmiş, üzerinde kalem oynatılmış olduğu gerçeği; eser ve müellifi üzerine yapılacak araştırma ve çalışmalar için bir kifayet noktasına ulaşıldığını söylememize imkân vermez. Zira hâlâ ele alınacak konusu, değinilecek pek çok yönü vardır. Sözgelimi bunca çalışma, inceleme, eser arasında felsefeye dair bir başlık bulamazsınız. Belki şöyle söylemek gerek, biz bulamadık. Bu çalışmaya bizi yönelten fikir de buradan doğdu. Belki gözümüzden kaçmış birkaç çalışma olabilir. *Seyahatnâmenin* cesameti ve ehemmiyeti dikkate alındığında, bir konunun, gözden kaçacak, kıyıda köşede kalacak, ihmal edilebilir düzeyde bir yer tutacak denli az ele alınmış olması da yeterince işlenmediğinin kanıtı sayılmalıdır. İşin aslı, ümran ve irfanımızın önemli bir envanteri olan bu eser, halkiyat ve harsiyatımızın da vazgeçilmez kaynaklarından. Çünkü Çelebi, Semih Tezcan'ın da ifade ettiği gibi, bir tarih kitabı, bir coğrafya risalesi ya da herhangi bir bilim dalına hasredilebilecek bir eser vermemiştir. Evliya Çelebi, koskoca bir edebi eser meydana getirmiştir. Eşi benzeri olmayan bir eser. Bunu yaparken de her şeyi yazınuna mal-

zeme olarak almış, her şeyden yararlanmayı bilmiştir. (S. Tezcan, 2011, s.19). Bunun içindir ki *Seyahatnâme*, birkaç bilim disiplinine sıkıştırılabilecek gibi, belli yönleri üzerine birkaç çalışma ile de hakkı verilmiş sayılabilecek bir eser değildir. Edebiyattan felsefeye ([bkz: Taşdelen, 2013, s.9-15]) pek çok geçişlerle okunmaya müsait bir eserdir.

Abdürrahim Karadeniz'in bütün bir seyahat türü eserlerinin umumu için yaptığı, "gezi edebiyatı; tarihî, dinî, coğrafi, kültürel, antropolojik, etnografik ve siyasal-politik içeriğinden ötürü pek çok disiplinin yakın ilgisini çeker." (Karadeniz, 2021, s.38), tespiti en çok da Evliya Çelebi'nin eseri için geçerlidir dersek, haksızlık etmiş olmayız umarım. Bu cümleden olmak üzere, bir de felsefe nazarıyla bakarsak *Seyahatnâme'*ye, neler girer görüş alanımıza? *Seyahatnâme* felsefe namına neler barındırır? Felsefemize neler kazandırabilir? Felsefe nazarıyla bir esere bakmak hangi anlamları taşıyabilir, bizim ifadeye çalıştığımız bunlardan hangisidir? Bunun üzerinde de biraz durmak gerekir.

Bir esere felsefe için baktığımızda, ilk beklenti onun, felsefeye ait bir eser olduğudur. Yöntemi, terimleri, meseleleri ve konusu itibarıyla felsefeye ait bir eser olduğunda; bu nitelikleriyle ve doğrudan felsefe çerçevesinde ele alırız. Özel bir örneğe bile gerek olmaksızın umumiyetle uygulanagelen işlemin ifadesidir zaten. Oysaki *Seyahatnâme'*ye felsefe nazarıyla bakmazdan evvel zaten bildiğimiz bir şeydir, onun felsefe eseri olmadığı, böyle bir amaç ya da iddia ile kaleme alınmadığı.

Bir başka, felsefece bakmak ve o nazarla eseri ele almak biçimi de yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde, teknik anlamda felsefe disiplinine ait olmamakla birlikte, muhtevası ve taşıdığı muhtemel gizli yükünün, imkânlarının felsefe etkinliğine hazır malzeme sunduğu yönünde bir beklentiye dayanır. Bunu Filozof Rıza Tevfik'in (d./ö. 1869-1949), Oğlanlar Tekkesi Şeyhi İbrahim Aksarayî'nin (ö. 1065/1655) şiirleri üzerinden geliştirmeye çalıştığı ve özgün felsefemiz olarak nitelediği yazıları ile örnekleyebiliriz. Zira Şeyh İbrahim Aksarayî'nin şiirleri felsefilik muradı ile değil, irşat maksadı ile dile getirilmiş, nazma çekilmişlerdir. Ancak Rıza Tevfik, oradaki bahisleri ve muhtevayı, felsefi tartışmaların çerçevesine oturtulabilir ve bu meyanda ele alınabilir görmüş ve göstermeye çalışmıştır. (Bölükbaşı, 2015, s.176, 342, 346, 351.) Benzeri bir çabayı, Nihat Keklik'in (d./ö. 1926-2017), İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) hakkında kaleme aldığı çalışmalarında da görürüz.

Keklik de tasavvuf diye tasnif edilen bu müellefatın aslında İslam felsefesine aidiyetini incelemeye ve ispatlamaya koyulmuş bu yolla İslam felsefesinin sahasını da yeniden ele almayı, düşünmeyi gerektirecek bahisler açmıştır ([bkz: Keklik, 1966, 1967]), diyebiliriz. Bu tür çalışmaları da ikinci bir yaklaşım olarak sıralayabiliriz. Şunu da eklemeliyiz ki bizim burada *Seyahatnâme*'ye felsefe nazarıyla bakmaktan kastımız, bu şık da değildir.

Sonuncu seçenek ise felsefe ile doğrudan ya da dolaylı ilişki kurmasa da felsefeyi bir tarih, kültür ve anlatı unsuru olarak taşımış ([bkz: Taşdelen, 2015, s.78-86]); kendi bütünlüğüne yapı taşı olarak kabul edip değerlendirmiş eserleri, felsefe tarihi ve kültürüne katkısı bakımından ele almak, eseri kendi sebebitelifinin dışında felsefe disiplinine taşıdığı malzemeleri, bakımından ele almaktır. Bu çalışmada hedeflediğimiz hususu bu üçüncü bakış açısıyla izah etmek doğru olacaktır. *Seyahatnâme*'nin dağarcığında, felsefe kültürüne dair bir şeyler var mıdır? Varsa neler vardır? Bu soru ile merak ile ona yönelebiliriz. Meselemiz Evliya Çelebi'nin felsefesi olmayacağı gibi, felsefe üzerine bir tartışma ya da felsefe çerçevesinde özgün bir araştırma da değildir elbette. Ancak *Seyahatnâme* kitabında Çelebi, felsefe konusunda bize malzeme sunmuş mudur; neler sunmuştur?, soruları önümüzü açabilir, ufkumuzu çizebilir.

Yukarıdaki sorulara cevaplar aramazdan evvel, belki bir konuya daha açıklık kazandırmak da fayda var. Felsefe gibi, ilimlerin anası kabul edilen ve özel tarihi 2500 yılı aşan bir disiplin daha doğrusu bir etkinlik için, çok geniş çağrışımlar getirecek, hudutları kolay fethedilemez bir alanı bahis konusu edineceksek hâlâ sınırlarımızı belirlemek, bakışımızı netleştirmek, konuyu daraltmak gereklidir. Bu noktada felsefeyi, filozoflar ile sınırlamak işe yarayabilir. Zira *Ortaçağda İslam ve Seyahat* kitabının yazarı, Touati'nin de ifade ettiği üzere, seyahat kitabiyâtı bir edebiyat türü olarak ortaya çıkarken aynı zamanda İslam dünyasındaki sîret türünün de bir uygulama alanı ve taşıyıcısı olmuştur. (Touati, 2004, s.209-211). Seyahat yazını bir yanda da portreler galerisi, ilmi rical kaynağı, biyografi/teracim kayıtlarının tutulduğu eserler özelliği de taşır dersek yanlış söylemiş olmayız. Hele söz konusu olan Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi* ise. Bu meseleyi açmak üzere, önce Çelebi'nin tahrir ve telifine biraz daha yakından bakmalıyız.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi

Seyahatnâme sahibinin, tarihî pek çok şahsiyete nispetle, kendi beyanına dayanılarak daha iyice bilinen hayatı hakkında Atsız (d./ö. 1905-1975) şunları kaydetmiş: "Padişah imamı olan Evliya Mehmed Efendi'den dolayı Evliya adını almıştır. Evliya Çelebi'nin babası olan Saray Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zıllî; Evliya Mehmed Efendi'nin yakın dostu idi. Bu sebeple oğluna Evliya adını verdi. Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de, İstanbul'da, Unkapanı'nda doğdu. Ailesinin kökü Kütahyalıdır. Fetihden sonra İstanbul'a yerleşmişlerdir. Fakat Kütahya'nın Zereğen Mahallesi'ndeki evlerini muhafaza etmişlerdir." (Atsız, 2018, s.9-10). Yazının devamında öz bir surette Çelebi'yi tanıtan Atsız, onun vefat tarihini, Prof. Cavid Baysun'un *MEB İslam Ansiklopedisi*ndeki, kaleme aldığı ilgili maddeye (Baysun, 1993, s.406) atıfla, 1682 olarak bildirir. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda bu vefat tarihinin giderek ötelendiğini söylemek mümkündür.

Evliya Çelebi'nin vefatının, araştırmacılarca artık en erken 1685'e tarihlendiğini söyleyen Aslıhan ve Michael Sheridan ise ortak çalışmalarını, "Son zamanda ortaya konan kimi saptama ve belirlemelerle bu tarihin daha da geç bir tarih olabileceği önerilmiştir.", diyerek noktalarlar. (Sheridan ve Sheridan, 2011, s.35). Nuran Tezcan'ın çalışması ise daha ileri bir tarihi, daha kesin bir dille ifade eder. Tezcan, gerekçelerini ayrıştırması ile sıraladıktan sonra, onun "1687'nin son günlerinden önce ölmemiş olduğu rahatlıkla söylenebilir" dedikten sonra, "kim bilir, belki de daha uzun yaşamıştır.", diyerek bitirir yazısını. (N. Tezcan, 2011a, s.42). Hülasa, Çelebi'nin tevellüdü kendi beyanına binaen, başkaca bir delile de dayanmadan, 25 Mart 1611 olarak tespit edilmiştir. Vefatı için aynı kesinlikten söz edilemez. 1682'den evvel değildir ancak 1687 ve ötesine değin muhtelif tarihlendirmeler de ihtimal dâhilindedir.

Seyahatnâmenin Tarihi

Evliya Çelebi'nin kendi beyanına dayanılarak bilinen bir başka tarih ise hem seyahatlerin hem *Seyahatnâme*'nin kronolojisi bakımından pek mühimdir. Artık kamunun meşhuru olmuş, "Seyahat ya Resûlallah!" diyerek anlattığı rüyasını Evliya Çelebi, 10 Muharrem 1040/ 19 Ağustos 1630

tarihinde gördüğünü not etmiştir. (Develi, 2012, s.20). Akabinde de ilk menzili İstanbul olan seyahatlerine başlamıştır. (Develi, 2012, s.27).

İlk seyahatlerinde İstanbul sınırları içindeki menzillere yönelen Çelebi, bu yolculuklarını elli yılı aşkın bir müddet sürdürecektir. (Duman, 2012, s.166). Karadeniz, Anadolu, Bilâdü'ş-Şam, Trakya, Balkan, İran, Kafkasya, Baltık, Almanya, Macaristan, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk, gibi geniş bir coğrafyada sürdürdüğü cevelanı, Hicaz (Mekke-Medine) da nihayet bulur. En sonunda da Mısır'da mukim olur. (N. Tezcan, 2011b, s.116). Müellifin kendi ifadesiyle, "Rum, Arap ve Acem'de, İsveç, leh ve Çek'te, 7 iklim ve 18 padişahlık yeri 51 yıl boyunca gezip dolaşmıştır. Bütün bu gezdiği coğrafyada 147 dilden kelimeler toplamıştır.", diye de hülasa edebiliriz. (Kahraman, 2013, s.35).

Eserin yazıya aktarılması hususunda, onun bütüncül bir yapı içinde yazıldığını söyleyen Nuran Tezcan, kitaplara ayrılmakla beraber (10 Kitap) kurgusu bakımından bir bütünlük oluşturduğunu söylemektedir. (N. Tezcan, 2011b, s.116-117). Yine Tezcan'ın ifadeleriyle:

"Eserin asıl adı *Târîh-i Seyyâh Evliyâ Efendi*'dir. Eser, Evliya Çelebi'nin 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681'e (h. 1092) kadar Osmanlı Devleti topraklarında ve komşu ülkelerde yaptığı seyahatleri anlatır. Seyahatnâme, Osmanlı dünyasının geniş bir coğrafya panoraması ile yerleşim yapısını tarihî perspektiften verir ve yazarın seyahatle geçen hayatını içerir. Evliya Çelebi eserini, hayatının son yıllarını geçirdiği Mısır'da yazmış, eser 1742'de Mısır'dan İstanbul'a, Hacı Beşir Ağa'ya gönderilmiş ve onun tarafından çoğalttırılmıştır." (N. Tezcan, 2009, s.16), şeklinde konu hülasa edilmiştir.

Benzer kanaatlere sahip başka araştırmacılar da eserin seyahatlerin sonunda kaleme alındığını öne sürerler. Seyahatler sırasında tutulan ayrıntılı notlar, toplanan kaynaklar bir araya getirilerek külli bir inşa ve imla yoluna gidildiği, sonradan bütüncül şekilde telif edildiği kanaatinde dirler. (Kahraman, 2013, s.37-38). Musa Duman:

"Daha ilk cildinde İstanbul ve çevresini anlatırken zaman zaman sonraki ciltlerin konusu olan olaylara ve bilgilere yer vermesi Evliya Çelebi'nin eserini seyahatinin sonunda (Mısır?) yazdığına delil sayılabilir. (...) Yine aynı ciltte, eserini, seyahat esnasında tuttuğu notlarından, daha sonra yeniden elden geçirmek üzere temize çektiğini düşündürecek ifadeler rastlanmaktadır." (Duman, 2012, s.168), demektedir.

Seyahatnâme, Çelebi'nin 1673 yılında yerleştiği Kahire'de kitaplaşmıştır. (N. Tezcan, 2011c, s.78) Ancak bu yazım işinin tam tarihi nedir?, diye sorduğumuzda, kesin olmayan muhtelif tarihlerle karşılaşırız. Hayati Develi, hazırladığı kronolojide, "*Seyahatnâme*'nin yazımı tamamlanır." Yargısının başına koyduğu tarihi, müphemiyeti ifade edecek şekilde soru işareti ile vermektedir: "1683(?)". (Develi, 2012, s. 27; Duman, 2012, s.167). Birtakım deliller serdettikten sonra Musa Duman ise: "Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'yi ömrünün sonlarına doğru 1685'te Mısır'da tamamlamış olduğu bu ve başka dâhili delillerle ispatlanmış bulunmaktadır.", diyerek kesin bir tarih verir.

1673'ten sonra ve 1685'e değin, bütün bir kurgu ile baştan sona ilerlemek suretiyle kaleme alındığını özetleyebileceğimiz eserin, zengin muhtevası ise umumi bir kabul görmüştür. Bu hususta teferruata girmeden, araştırmamızı asıl ilgilendiren yönüyle, *Seyahatnâme*'nin muhtevasına değinmek istiyoruz. Ancak bu noktada bir hususa daha kısaca yer vermeliyiz.

Yukarıda tespitini ifadeye çalıştığımız üzere, *Seyahatnâme*'nin kaleme alındığı ilk günden itibaren, yazma ve matbu nüshalarının serencamı da ayrı, ayrıntılı ve uzun bir bahis konusudur. Konunun detaylarını, dileyenlerin bulabileceği nitelikli çalışmalara atıf vermekle ([Ayrıntılı bilgi için bkz: Demir, 2012, s.171-177; N. Tezcan, 2011b, s.119-130]) yetinip bu çalışmada yararlandığımız mütekâmil nüshaları kısaca tanıtıp zikrederrek geçmek istiyoruz.

1680'lerden günümüze, asırları aşarak kâh yazma kâh basma nüshalarla, intikal eden eserin çağdaş okura nitelikli bir neşirle ulaşması yakın sayılabilecek bir zamanda olmuştur. Tenkitli metin yayını olmasa da bu metin "güvenilir tam metin" olarak kabul görmüş bir nüsha olmuştur. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık tarafından yapılan yayımın ilk tarihi 1996'dır. Orhan Şaik Gökyay'ın hazırladığı ilk cildin basımı ile başlayan bu yayım, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff tarafından hazırlanmış, Zekeriya Kurşun ve İbrahim Sezgin de katkıda bulunmuşlardır. (N. Tezcan, 2011b, s.129-130). Yazma nüshasından Latin harflerine tam metin neşri olan bu yayımın (Evliyâ Çelebi, 2006) ardından eserin, günümüz Türkçesiyle yayımı da yapılmıştır. (Evliyâ Çelebi, 2012a). Böylece *Seyahatnâme* sadece uzmanlarının ve özel ilgi duyanların ufkuna ait olmaktan çıkarak Türkçe okurların tamamının nazarına sunulmuştur.

2013 yılında ise, dünyanın en büyük seyahat kitabı ünvanına sahip eser, Seyit Ali Kahraman tarafından yayıma hazırlanarak, bir cildi yazmalar indeksi olmak üzere altı büyük cilt halinde, Türk Tarih Kurumu tarafından indeksli tıpkıbasım şeklinde yayımlanmıştır. (Evliyâ Çelebi, 2013, s.118). Çalışmamızda başvuru kaynağı olarak yukarıda adı geçen nüshalardan yararlandık. Şimdi bu uzunca ara izahtan sonra yazıyı yukarıda bıraktığımız noktadan sürdürebiliriz.

Seyahatnâmenin “Şahıs Kadrosu”

Şehirler, kasabalar, köyler geçen Evliya'nın; coğrafyadan topoğrafya, surlardan kalelere, esatirden realiteye, masaldan tarihi vakalara, bitkilerden hayvanlara, denizlerden dağlara, nice başlıklarda hatırı sayılır miktarda malumatı toplamış ve aktarmış bir seyyah-müellif olarak; odağında insanın olduğunu söylemek malumun ilamından öteye gidemez.

Evliya Çelebi, gidip gördüğü, gezip dolaştığı illerde; oradaki insanlarla görüşmüş, onlardan dinlediklerini kaydetmiş, geçmiş insanlara, onların efsaneye menkıbeye dönüşmüş serüvenlerine, kişiliklerine dair anlatıları not etmiş, hayretlerini, endişelerini, sevinçlerini ve kederlerini nevi şahsına münhasır üslubu içinde derç etmiştir. Bu yolla hem kendisini bir insan olarak satır aralarında gayet güzel resmederken hem de anlattığı insanların geleceğe intikal edecek portrelerini sözden bir heykel, renkli ve incelikli şiişsel bir tablo gibi sayfalara nakşetmiştir.

Evliya Çelebi'nin, portreler galerisinde, kendi devrinin yaşayan şahsiyetlerinden, geçmiş zaman isimlerine kadar, yeryüzünde dolaşanlardan yeraltında ebediyete intikal edenlere, meslek erbabının yaptığı işleri ile anılmasından esatire mal olmuş tarihi şahsiyetlerin zikrine kadar pek çok şahsın, görüp tanıdıklarından duyup öğrendiklerine, ne varsa, geniş bir listesine ulaşılabilir. *Seyahatnâme*'nin sadece 1. Cildi için, yer ve şahıs isimleri indeksi hazırlayan Yücel Dağlı'nın oldukça hacimli (449 sayfa) yüksek lisans tezine (Dağlı, 1994) bakmak bile *Seyahatnâme*'nin tamamının içerdiği şahıs dökümü hakkında bir fikir yürütmemize yetecektir. Bu kabarık şahıs listesinde filozoflar kendilerine yer bulabilmiş midir, bulmuşlarsa kimlerdir onlar ve o yer ne kadardır? Evliya Çelebi'nin portreler galerisinde geleceğe taşınmış filozof suretleri hangileridir ve ne şekilde resmedilmişlerdir?

Seyahatnâmede Filozoflar

Türk Kültür Tarihi, Asya'nın derinliklerinden Afrika'ya, Avrupa'ya uzanan geniş coğrafyasında ve kadim zamanlardan günümüze ulaşan uzun müddet-i ömründe verimli bir nehir gibi insanlığa ait verileri hıfz ederek ve hazmederek devirden devire taşıyagelmıştır. Bu birikimin, bu verimli insanlık müktesebatının şahitleri ise sözlü ve yazılı edebiyat mirasımız olmuştur. Bu verimler, efsaneden masala, esatirden menakıba, şiirden nesre aktarılıp korunarak, antik çağlardan Osmanlı asırlarına taşınarak günümüze ulaşırken, mazinin şahitleri olarak da bize veriler sunmuştur.

Kadim devirlerin hekimlerinden, filozoflarından; Bukrat'tan (m.ö. 460 [?]-375 [?]), Hipokrat), Calinus'tan (d./ö. 129-216, Galenos), Eflâtun-ı İlahi'den (m.ö. 427-347, Platon), Aristoteles'e (m.ö. 384-322) kadar daha pek çok şahsiyetin adının geçtiği bu eserler; kendi kültürümüzün şahsiyetlerine değin geniş bir listeyi ihtiva etmişlerdir. Sadece efsaneleşen değil, kültür tarihimiz içinde arketipleşen, lisanımız içinde mazmunlaşan bu isimleri kayıt altına almışlardır. (Onay, 1993; Zavotçu, 2006).

Osmanlı asırlarının en önemli ve değerli tanıklarından Evliya Çelebi ile en önemli kayıtlarından olan eseri *Seyahatnâme* de benzer görevleri ifa etmiştir. Onda Antikçağ filozoflarından, Müslüman filozoflara kadar belli başlı isimlere değinildiğini, çeşitli şekillerde onlardan bahsedildiğini görürüz.

Antikçağ Filozofları

Felsefenin uzunca tarihinde, en meşhur üçlüsü dersek onlara, yanlış bir yargıya varmadığımızı söyleyebilirim: Sokrates, Platon, Aristoteles, 2500 yıllık bu tarihin felsefe denilince akla ilk gelen isimleri halen bu üçlüdür. Onların, Evliya Çelebi'nin engin kayıtlarında kendilerine yer bulduklarını görürüz. Sokrates, Aristoteles ile Platon kadar yer bulmuş olmasa da, *Seyahatnâme*'nin filozoflarından söz ederken hatırı sayılır bir yere sahiptir, felsefe tarihinin en meşhur usta-çırak silsilesini oluşturmuş bu üçlü.

Sokrates (m.ö. 399): Evliya Çelebi'nin, "Sokrat" diyerek filozofu andığı ilk yerde, yukarıda sözünü ettiğimiz üçlü ile birlikte, onlara bir de Hipokrat ve Galenos'u ekleyerek zikrettiğini görürüz. (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.14) Burada Çelebi, hekimliğin zirvesindeki beş isim olarak onları geçirir söz arasında. Devri itibariyle, hakîm sıfatının hekim (Özalp, t.y., s.100-101; Vural, 2003, s.151; Yıldırım, 2020, s.10) olarak da kullanıldığını ve filozofların kültür lisanımız içinde bu sıfatlarla anıldığını göz önünde bulundurursak, Çelebi'nin atıf ifadesi daha iyi anlaşılacaktır. Zira filozof için hakîm adı da kullanılırken aynı zamanda o, geleneksel ilimlerin umumu için de üstat olarak görülmektedir. Bu meyanda, geleneksel anlayışta filozofi, tababet ile ayrılmaz bir ilişki içinde ele alınmıştır.

Roma Kayseri Konstantin'in İstanbul surlarını inşa ettirirken vuku bulan bir hadiseden bahseden Evliya Çelebi, Sokrates'in adını geçirir. Oldukça ilginç bir sağaltım hikâyesi aktarır ([Hikâye için bkz: Evliyâ Çelebi, 2012a, s.13-14]), İmparator'a dair. İşte bu şifa arayışı öyküsünde geçen, yukarıda andığımız beş ismin ilki olarak ve hekimliğin zirvesine delalet eden bir şahsiyet olarak adından söz açılmıştır. Bir başka yerde de yine ondan hekimlikle alakalı olarak bahsedilmektedir.

Evliya, İstanbul esnafının ayrıntılı sayım dökümünü yaparken sıra, "Çok gerekli hekimbaşı esnafı" na gelir. Bu başlık altında, "Dükkân hekimleri esnafı" anlatılırken de onların pîri olarak anılan isimlerden birisi Sokrates'tir. (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.313). Bunun gibi Konya esnaflarından bahsederken tabiplere "beden uleması" diyen Evliya, Konya hekimlerinin hazakatini anlatmak için örnek verdiği Antikçağ hakîmleridir ve kadronun bir neferi de Sokrates'tir yine. Bu kez bir farkla ki, aşağıda müstakil olarak ele alacağımız, Ebû Alî Sînâ da bu mahir isimlerin, hekimliğin arketiplerinin ([Benzer yaklaşım, taltif ve değerlendirmeler için bkz: Evliyâ Çelebi, 2012b, s.29 ve 326]) arasına katılmıştır. (Evliyâ Çelebi, 2012c, s.17).

Hekimliğin zirvesi olarak gösterdiği bu antikçağ kahramanlarını, Bitlis'i (Evliyâ Çelebi, 2012d, s.75) anlatmaya başladığında Evliya, farklı bir şekilde nitelendirecektir. Abdâl Han'ın hezarfenliğinden söz açan müelîf, bu sefer eski hekimlerin, bu ismin yanında "ebced okuyan çocuk" bile olmadıklarını söyleyecektir. Eski hekimlerin arasında, Sokrates de zikredilir. (Evliyâ Çelebi, 2012d, s.81).

Böyle bir taltif ya da noksanlık beyanında bulunmadan, Hz. İdris ve Hz. Lokman'dan başlayarak sıraladığı eski zaman hekimlerinin listesi, Mısır'a gelen hekimleri bildirirken verilmektedir. Burada da Sokrates'in, hekimlik sıfatıyla anıldığı görülecektir. (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.13).

Seyahatnâme'nin birinci kitabının konusuna uygun olarak, yine İstanbul ile ilgili bir konu çıkar karşımıza. İstanbul'un tılsımlarından bahsedilir. Bu tılsımlar sayılırken, yedinci sıradaki tılsımın tertibi de Sokrates'e mal edilir. Bu kez ondan, "Sokrat Hakîm" olarak söz edilir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.21).

Yecüc ve Mecüc'e karşı yapılan seddin inşasından bahsederken Evliya Çelebi, Sokrates'ten, feylesof olarak bahseder. Onu, seddin yapımında akıl danışılan bir grup antikçağ filozofu arasında gösterir. Demirkapı Kalesi, o filozofların görüşlerine başvurularak bina edilmiştir. (Evliyâ Çelebi, 2012f, s.196).

Evliya Çelebi, Sokrates'e atıf yaparak, ona ve Hipokrat'a dayandırarak Berberistan Vilayetinin enlem-boylam bilgisi verirken (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.516) onu astronomi, coğrafya, topografya gibi bilimlerle irtibatlı bir bilim adamı kimliği ile ifade etmiş olur. Bu yaklaşımı, aslında tam yerinde bir tanımla, Sokrates'i felsefe-bilimin ve felsefenin doğuş çağlarındaki vasfı ile niteleyip doğru konumlandırmaktadır.

Evliya Çelebi'nin Sokrates'i daha çok hekimdir yani tabiptir. Ancak sadece hekim değildir. Aynı zamanda devrin anlayışına uygun olarak hakîmdir. Hem akıl danışılacak bilgide ileri derecelere gitmiş bir feylesof hem de felsefenin başlangıcındaki tabiatıyla felsefe-bilime muvafık bir bilimcidir, ona göre, Sokrates. Bütün bu vasıflarını kavradığını ve böylece bir Sokrates anlattığını söyleyebiliriz. *Seyahatnâme*'de karşımıza çıkan Sokrat, geleneksel anlamda felsefeye yüklenen anlamların hepsine karşılık gelecek şekilde bir filozoftur.

Platon (m.ö. 427-347): Osmanlı Türkçesinde Platon'un, Eflâtun (İzmirli, 1997, s.26) ve Felâtun (Fatma, 2006, s.17-18) adları ile anıldığı bilinmektedir. Arapça söylenişi sırasında Platon isminin bu söyleyişlere dönüştüğü ve İslam kültür mirasına böylece geçtiği bilinmektedir. Aynı yolla, Eflâtun-ı İlahi şeklinde yapılan niteleme de Osmanlı kitabiyatı içinde kendine yer bulmuştur. Zira felsefeyi Yunan'dan İslam medeniyeti havzasına aktaran tercüme faaliyetleri sırasında Platon çeşitli şekillerde,

makbul ifadelerle nitelendirilmiştir.(Olguner, 1989, s.3-10) *Seyahatnâme'*de, bu geleneğe uygun olarak, Platon'dan, Eflâton ya da Eflâtun-ı İlahi şeklinde söz edilmektedir.

Evliya Çelebi, Sokrates bahsinde izah etmeye çalıştığımız üzere, Platon'u zikrettiği yerlerin mühim bir kısmında onu tababet ile ilişkili olarak gören ve gösteren hekim sıfatıyla anmaktadır. ([Benzer nitelendirmeler için bkz: Evliyâ Çelebi, 2012e, s.14, 141, 155, 313; 2012d, s.75; 2012b, s.29]). Aslında bu da yadırganacak bir mesele değildir. Zira geleneksel İslam felsefe kaynaklarında bu tababet bahsi o kadar vurgulanmıştır ki ayrı iki Eflâtun'dan söz ediliyormuş gibi bir neticeye varanlar bile olmuştur. Biri tabip öbürü filozof olan bu iki motifin, konuyu ihtilaflı hale getirdiği bile söylenebilir. Bunun yanı sıra onu, farmakolojiden gastronomiye kadar uzatılabilecek bir çizgi de hem ilaç terkip eden hem de yiyecek-içecek hususunda uzman biri olarak da vasfeder. Evliya'ya göre Eflâtun, "Hardalcılar esnafı"nın pîridir. Zira bir gün yeke tutulan filozof, hardal yemekle bunu tedavi etmiştir.(Evliyâ Çelebi, 2012e, s.339) Öte yandan Eflâtun, balsuyunu ilk "icat eden" kişidir. Çelebi'ye göre, Atina'da bu icadı yapmıştır. Bu sayede o, "balsuyu esnafı"nın da pîridir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.420)

Yukarıda Sokrates'in tılsımından bahsetmiştik. Evliya, onun İstanbul'un tılsımlarından yedincisinin teşkilinin ona ait olduğunu söylemekteydi. İstanbul'un beşinci tılsımını da Eflâtun'un yaptığını söyleyen müellifimiz, bunun sivrisineklerden şehri korumak üzere teşkil edilmiş bir tılsım olduğunu söyler. O sayede kendi devrinde de İstanbul'a sivrisinekler girememektedirler. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.21). Burada bugünün bilimleri ile kadim devirlerin astroloji (Evliyâ Çelebi, 2012b, s.179), okültizm, simya, vb. ezoterik mahiyetteki branşlarının birlikte ele alındığını ve bütün bu bilgi araçlarının tamamının filozoflara yakıştırıldığını söylemek mümkündür. Çünkü filozof bilgedir. Bilge, ise geniş bir bilgi sahasının mahir kişisi olarak görülmektedir.

Felsefe-bilim tarihinin verilerine uygun olarak, onu bugünkü anlamıyla bir bilim adamı olarak da tavsif eder. İstanbul'un "Haritacılar esnafı"ndan bahsederken yine Eflâtun, bu bahiste geçen ilimlerin üstadı sıfatıyla anılır. Astronomi, coğrafya, topografya, kartografya hatta oşinografi sahalarına müteallik meselelerde üstat olarak anılır. Haritalama konusundaki bilgileri ile kartografik verilerin gemicilere rehberlik ettiği

söylenir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.322). Başka bir yerde, filozof, Büyük İskender'e akıl vererek bazı imar, iskân, bayındırlık konularına dâhil olmuş, onun öğretmesiyle yapılan binalardan bahsedilmiştir. (Evliyâ Çelebi, 2012c, s.133-141; 2012g, s.343).

Seyahatnâme'de Platon'un bir başka zikrediliş biçimi de Eflâtun-ı İlahi, şeklidir. Bu şekliyle de ondan eserin pek çok yerinde söz edilmektedir. Bu adlandırma ile de onu bir tıp bilgini ve tababetin büyük isimlerinden biri olarak anar. (Evliyâ Çelebi, 2012c, ss. 16, 343; 2012b, s.178; 2012g, s.134, 135, 136; 2012a, s.13). Böylece Evliya'nın Platon'u ister Eflâtun ister Eflâtun-ı İlahi olarak ansın bir fark gözetmediği, aynı kişiye delaleten bu adları kullandığı sonucuna varabiliriz. Yukarıda geçen tılsım bahsine uygun olarak yine bu isim terkihiyle ona ait bir tılsımdan bahsetmesi (Evliyâ Çelebi, 2012c, s.299; 2012b, s.177) sözünü ettiğimiz delaleti güçlendirir mahiyettedir. Eflâtun-ı İlahi, *Seyahatnâme*'de, Akademi'sine ve öğretmenliğine işaretlerle de anılır. Dersliğinden ve talebelelerinden, ayrıntı vermeksizin söz edilir. (Evliyâ Çelebi, 2012h, s.357; 2012b, s.135).

Seyahatnâme'de Platon'a dair oldukça ilginç malumat arasında son olarak üzerinde duracağımız husus, onun mezarı ile ilgili verilen bilgilerdir. Kaynaklarda Platon'un ölüm tarihi, MÖ. 348/347/346 olarak gösterilmektedir. Ölüm yerinin Atina olduğu da eklenir. (Brun, 2007, s.10; Copleston, 1985, s.132; Olguner, 1989, s.133). Ancak kabri hakkında bir bilgi verilmez.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinin VI. Kitabında; Sırbistan, Macaristan, Romanya seyahatlerinin anlatıldığı sırada; filozofun kabrinden etraflıca söz etmektedir.(Evliyâ Çelebi, 2012b, s.140-141) Eyalet-i Budin'in sancaklarından olarak kitabında yer verdiği "liva-i Peçuv" (Evliyâ Çelebi, 2006, s.82) bahsinde konu geçmektedir. Bugün Macaristan'ın tarihi kentlerinden birisi olan, Peç diye bildiğimiz şehirdir bu.

Peç şehrinin ziyaretgâhlarını, makamlarını bildirirken Evliya Çelebi, ilkin Eflâtun-ı İlahi'nin Kabri'nden söz etmektedir. (Evliyâ Çelebi, 2012b, s.140-141) Platon'un Macarcada adının "Laktanıtıyoş" olduğunu, iman getirmiş birisi olduğunu, mümin muvahhit bir hakîm ve bilgin olduğunu, hekimlikte hazakat sahibi, ilimlerde hezarfen olduğunu sayıp dökükten sonra, olağanüstü yeteneklerinden, başka ifadeyle kerametinden sitayişle bahseder. Daha sonra kabrinin, üzerinde türbe bulunmayan,

sade bir mezar olduğunu, mezarın bir gülistanda bulunduğunu, kabrin üstünde uzun yekpâre sert bir taşın olduğunu belirtir. Bu taşın filozofun kabrinin nişanı olduğunu söyler ve taşın üzerinde muhtelif lisanda yazılar olduğunu belirtir. En sonunda da ona rahmet okuyarak, Allah rahmet eylesin, duasıyla bahsi kapatır. Evliya'nın burada Platon için söyledikleri ve onu tasvir edişi, Müslümanlar arasında bu büyük filozofa niçin "ilahi" namının layık görüldüğünü, neden Eflâtun-ı İlahi diye anıldığını da izah eder mahiyettedir. (Evliyâ Çelebi, 2012b, s.140-141). Ancak halen Platon'un mezarına dair bugün ulaşılmış kesin bir bilgi-belge yoktur. Sadece, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, kaynaklarda vefat yeri olarak Atina belirtilmektedir.

Evliya Çelebi'nin Platon'u, Eflâtun'dur, Eflâtun-ı İlahi'dir. İnsanlığın seçkin isimlerindedir. Engin bir bilgiye sahip bilginlerindir. Bilgisine bütün yönleriyle vakıf bir bilgedir. Hem felsefe-bilim içindeki disiplinlere hakimdir hem de ezoterik güçlere sahiptir. Sultanların danışmendidir hem, pek çok şakirdi olan bir muallimdir hem de. Mümin muvahhit bir zattır ve kerametleri bulunan bir şahsiyettir. Çelebi'ye göre Eflâtun, mühim pek mühim isimdir. Sadece hekim ya da hakîm değil çok daha fazlasıdır.

Aristoteles (m.ö. 384-322): *Seyahatnâme*'de kendisinden hatırı sayılır derecede söz edilen bir başka Antikçağ filozofu da Aristoteles'tir. Bir kısmı yukarıda andığımız ve yerlerini gösterdiğimiz üzere, diğer filozoflar ile birlikte örneklik teşkil edecek isim listelerinde sıralanmışken bazı yerlerde de ondan müstakil bahsedildiğini görürüz.

En başta onun da hekimlik vasfına vurgu yapan değinilerin, ayrı bir yer tuttuğunu söylemeliyiz. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.14, 313; 2012c, s.343). Yine yukarıda Sokrates ve Platon'dan söz ederken geçen tılsım meselesi Aristoteles için de geçerlidir. İstanbul'un tılsımlarından bahseden Evliya, on yedisi karada, altısı denizde diye sayıp dökerken beşinci tılsımı Platon'a, yedinci tılsımı Sokrates'e atfetmişti. Dokuzuncu tılsımı teşkil eden ise Aristoteles olduğunu söyler. Günümüzde, halk arasında "muhabbet muskası" diye geçen muskaya benzer bir tesir meydana getirdiğine inanılan bir tılsımdır bu. Aralarına soğukluk girmiş, araları açılmış eşlerin birbirlerine olan muhabbetlerine yeniden kavuşmalarına yarar, Evliya'nın rivayetine göre. İşte bu tılsımı "Aristatalis" teşkil etmiştir.

Bununla muhabbet edenlerin gamlı gönülleri âbâd olurken Aristoteles'in ruhu da şâd olur (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.21), diyen Çelebi, felsefenin metafizik bahislerine, aşk problematiğine doğru bizim için bir yol açar gibidir.

Aristoteles, artık felsefeyi aşan bir şöhretle ve insanlıkça maruf, meşhur bir tabirle, Muallim-i Evvel diye nitelenir. Bu muallimlik sıfatına uygun olarak da *Seyahatnâme*'de zikrinin geçtiğini görürüz. Mevlânâ Mehmed Şeyh Şâdilü için, Aristo gibi dersi güzel anlatmasını bilen bilgi denizi idi (Evliyâ Çelebi, 2012c, s.350), diyen Evliya; hikmet-i ders-i Aristo'dan da övgü mahiyetinde bahseder.

Buraya kadar aktardıklarımızda Çelebi'nin, Aristoteles'i de diğer filozoflara benzer surette zikrettiğini söyleyebiliriz. Ancak Aristoteles'in adının, *Seyahatnâme*'de anılmasına vesile olan ifade başkadır. Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman devri sadrazamlarından, aynı zamanda Kanuni'nin damadı Veziriazam Rüstem Paşa'dan bahsederken; "Kul cinsinden, Hırvat asıllı ve Aristo akıllı idi" (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.77), der. Bu tamlama biçimini de tekrar be tekrar eserinde kullanır. Vezirler başta olmak üzere devlet ricalinin yetkinliğini anlatmak için kullanır; âlimleri övmek için kullanır; fen sahiplerini taltif için kullanır; yüceltme ifadesi olarak kullandığı da görülür. Bir de tersinden, akıl sır erdirilemeyecek, güç kuvvet yetiştirilemeyecek mevzularda çaresizliği, aczi ifade için "Aristo akıllı" bile yetmez şeklinde kullanır. *Seyahatnâme*'nin sayfalarına serpilmiş (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.81, 105, 154, 235, 267, 296, 351, 426; 2012d, s.50, 239, 261, 388, 391; 2012c, s.21, 203, 341) bu yaygın kullanımdan anlaşılır ki, aklın timsali, numune-i imtisalidir Çelebi'ye göre Aristoteles. Akıllı niteleyen bir isme dönüşerek hatta akılla eşitlenecek bir mânâ yüklenerek, doğru, iyi, yetkin, övülmüş bir aklın ifadesinin mazmunu gibi asıl yerini alacaktır.

Evliya Çelebi'nin "Aristo" su, hekimdir, hakîmdir, muallimdir. Evet, doğrudur. Ancak hepsinden evvel ve hepsinden öte "akıl" dır. Bundan mânâ "âkil" demektir diyebiliriz de aslında bundan da ötedir. *Seyahatnâme*'de Aristoteles, akla misal, timsal, miyar ve esasen numune-i imtisalidir.

Müslüman Filozoflar

Felsefe tarihi için, yukarıda zikrettiğimiz cinsten üç ismi (Sokrates/Platon/Aristoteles), İslam felsefe tarihi içinde ararsak en çok tanınacak ve en az tartışılacak üçlemelerden biri şöyle olurdu muhtemelen: Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ. Bu üç isimle *Seyahatnâme*'yi taradığımızda ise önceki üç isim kadar zengin yer bulduklarını söyleyemezdik.

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk b. es-Sabbâh el-Kindî (ö. 252/866 [?]) ile Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî'nin (ö. 339/950), *Seyahatnâme*'de zikredildiğine dair kati bir ifadeye rastlamadık. Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037) ise eserde yeri belirgin bir isimdir.

İbn Sînâ'nın böyle bir konumda bulunması, aslında yadırganacak bir husus da değil. Zira İbn Sînâ, hem ilmiye çevrelerinde hem halk kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahip olagelmıştır. Belki kültür coğrafyamızda en meşhur Müslüman filozoftur, desek yeridir. *Ebû Alî Sînâ Hikâyeleri* ile Anadolu folklorunda, sözlü geleneğin meşhur anlatılarından birinin başkahramanı olarak şöhret kazanmıştır. Hekim ve hakîm sıfatı ile mektep medrese çevrelerinde adı en çok anılagelen bir filozof olmuştur. (Edisyon, 2009, s.479-498; [Ayrıca bkz: Ziyaeddin, 2000, 2016]). *Seyahatnâme*'deki İbn Sînâ'yı tanımaya geçmeden Kindî ve Fârâbî meselesine dair sözümüzü tamamlamalıyız.

Evliya Çelebi'nin, "Hazret-i Şeyh el-Kindî rahmetullah..." diye zikrettiği şahsın, filozof Kindî olduğuna dair hiçbir işaret yoktur. (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.17). Başka yerde geçiyorsa da biz tespit edemedik. Fârâbî ismi ise bu imlasiyla geçmez. Lakin birkaç yerde "Fâryâbî" olarak bir isim geçmektedir. *Seyahatnâme*'nin yazma nüshasında yazılış biçimi de "Fâryâbî" dir.(Evliyâ Çelebi, 2013, s.206b ve 211a) Ancak "Fâryâb" ile "Fârâb" başka coğrafyalara nispet edilen iki farklı beldedir. Toponimide, günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Cûzcân bölgesinde, Belh şehri yakınlarındaki yerleşim yerinin adı Fâryâb (bugünkü Devletâbâd)tır. (Atalay, 2013, s. 87). Oysa Fârâb, bugünkü Kazakistan sınırları içinde eski bir şehir olan Otrar'dır. (Kaya, 1995, s.162).

Çelebi'nin, "Abdullah Faryabi" olarak zikrettiği kişinin musikişinas olduğu aşikârdır. Bir yerde onun, rebabın mucidi (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.405) bir başka yerde kemençe sazandelerinin ustası olarak geçtiğini

görürüz. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.405). Ancak Fârâbî'nin musiki ile olan güçlü felsefi, ilmi bağı (İbn Ebû Useybia, t.y., s.603-609) da bize burada bir hükme varmak, bağlantı kurmak için kanıt sağlamaz. Fakat tıpkıbasım yazma nüshada (Evliyâ Çelebi, 2013, s.206b ve 211a) ve Latin harflerine aktarılmış çevriyazı baskısında (Evliyâ Çelebi, 2006, s.343-351) "Fâryâbî" olarak geçse de tıpkıbasımın "211a" sayfasındaki ibare ve ifadenin filozof Fârâbî'ye delalet ettiği açıktır. Zira "musiki ilminin Fârâbî'si" ifadesi Ebû Nasr el-Fârâbî'yi işaret etmektedir. Yukarda da zikrettiğimiz üzere Fârâbî, musiki alanındaki teorik ve pratik çalışmaları ile geniş bir ilgiye ve üne sahiptir. *el-Mûsîka'l-Kebîr* adlı kitabın da sahibidir. (Turabi, 2011, s.256-257) Nitekim *Seyahatnâme*nin tıpkıbasım ve çevriyazı nüshalarında yazım "Fâryâbî" olsa da, günümüz Türkçesine aktarılan nüshada "211a" daki kayıt "Fârâbî" olarak verilmiştir ki yerindedir lakin aslındaki yazım, dediğimiz gibi, farklıdır. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.415) İbn Sînâ ise bu tür bir ihtilaf ve müphemiyete yer olmayacak şekilde, Evliya'nın kayıtlarında açıkça hem de tekrar ile geçen bir filozoftur.

İbn Sînâ (ö. 428/1037): Filozof, *_Seyahatnâme'*de ilkin "Havaî fişekçiler esnafı" nun pîri olarak karşımıza çıkar. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.361) Bütün ateşbazlara pîr olmaya (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.399) hak kazanan filozofun, garip ve acayip bir sanat icat ettiğini de söyler, Çelebi, burada. Ardından da uzunca fişekçilerden ve fişek gösterilerinden söz etmektedir. İbn Sînâ'nın pîr olduğu bir başka esnaf topluluğu olarak da "Şişeci tacirleri esnafı" nı birkaç ayrı yerde gösteren müellif, "pîrleri yine Ebû Alî Sînâ'dır" diyerek, filozofun "pîr" olduğu sınıfların çokluğuna işaret eder gibidir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.386; 2012d, s.83) "Yine" lemesini haklı çıkartacak şekilde "Safir-i bülbül sazandeleri" nin pîri olarak da onu gösterir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.411).

Evliya Çelebi, ilm-i sîmâ (Kıyafetname diye de bilinen İslam felsefe kitabiyâtında, ilmu'l-kıyafe, ilmu'l-firase, vb. adlarla anılan kadim fizyonomi ilmi ([Geniş bilgi için bkz: Mustafa Bin Bâlî, 2014]) ile ilgisini kurarak İbn Sînâ'nın yaptırdığı bir hamamdan övgüyle bahsederek, o hamamı örnek gösterir. (Evliyâ Çelebi, 2012f, s.265).

Konya'nın hekimlerini (beden uleması diyerek) anarken Çelebi, onları hikmet ve tababet tarihinin meşhur bir grup ismine benzetip överek de

İbn Sînâ'dan bahseder. Böylece onu, mahir bir cerrah ve hâzık bir hekim olarak gördüğünü bu satırlarda açık bir şekilde ifade etmiş olur. (Evliyâ Çelebi, 2012c, s.17). Bu hususiyetinin başka sayfalarda yinlendiğini görürüz. (Evliyâ Çelebi, 2012a, s.13). Bir başka yerde ise İbn Sînâ'nın simya ilmine vukûfiyetini ima eder. (Evliyâ Çelebi, 2012d, s.89; 2012h, s.22). Hekimliğine vurgu ile ilmî tabiatını da över.(Evliyâ Çelebi, 2012d, s.391) Yine hekimlik sıfatı ile filozofu andığı bir başka yerde Evliya Çelebi, bu sefer, İbn Sînâ'yı, ecinne ve şeytanlar tayfası hakkında engin bilgi sahibi olarak tanıtır. Ardı sıra da sövgü ve vesvese konusunda o tayfanın yaptığı işlere dair malumatı filozof üzerinden aktarır. (Evliyâ Çelebi, 2012d, s.425).

Antikçağın üç filozofu için üç tılsımdan bahseden Çelebi, Ebû Alî Sînâ'ya atfen de bir tılsım bilgisi verir. Ona göre İbn Sînâ, Mısır'daki veba tılsımını teşkil eden isimdir. Çelebi'nin devrine değin tesirinin sürdüğünü de eklemiştir. (Evliyâ Çelebi, 2012h, s.105).

Evliya'nın İbn Sînâ'sı, hâzık bir hekim, devrinin ilimlerinde mahir bir bilgindir. Ancak bunlardan öte, Aristoteles'te ifade ettiğimiz gibi, belli bir özelliğin temerküz ettiği timsal kişiliktir. Ebû Alî Sînâ, *Seyahatnâme*'de pek çok meslek sınıfının, sanat dalının piridir. Evliya Çelebi'nin İbn Sînâ'sı, engin bilgisiyle bir "pîr" dir. Günümüz Türkçesinin taşıdığı anlamıyla değil de elbette devrinin çağrışımlarıyla bir pîrdir. Bugünün deyimiyle o, pek çok disiplinde maharet kesp etmiş bir uzman hatta uzmanların uzmanı bir üstattır. Evliya Çelebi'nin bu yaklaşımı, İbn Sînâ'nın İslam felsefesi sahasında meşhur olan "eş-şeyhü'r-reîs" ünvanıyla (İbn Ebû Useybia, t.y., s.437) da muvafık, mutabık ve isabetlidir.

Filozoflar için açtığımız başlıkları bitirirken, konu ile doğrudan alakalı olmayan ama lafzen tamamen çalışmamızın başlığında yer alan, Evliya Çelebi'nin bir ifade terkibine de değinmek istiyoruz. "Felâsife" sözcüğü, Arapça asıllıdır ve Türkçemizin Osmanlı asırlarında da kullanılagelmiş bir kelimedir. "Filozoflar" manasına gelen çoğul bir anlam taşır. Evliya'nın filozoflarından bahsedince, bunu da esastan alakasız olsa da lafızdan ilişkili bulduğumuz için yer vermek istedik. *Seyahatnâmenin* birinci kitabında, bozacı esnafını anlatırken Evliya, söz meyhanelere ve sarhoşluk veren içeceklere kadar gelince, bir uyarıda bulunmak ihtiyacı hisseder. Bunca mekânı gezip anlattık ama sarhoşluk veren maddeleri geçin keyif verici maddelerden bile beriyiz, uzağız der. Üç tür boza dı-

şında; sarhoşluk verenler ya da keyif verenlerin hiçbirini, anasından doğduğu günden beri, ağzına sürmediğini söyler. Bu sayıp döktüklerinin arasında epey yekûn tutan bir macunlar listesi de vardır. İşte o macunlardan birinin adı da “ma’cun-ı felasife” dir. (Evliyâ Çelebi, 2012e, s.419; 2006, s.354). Baharat ve şeker katılmış yumuşak ve yapışkan şekerleme; ağda olarak tarif edilen (Çağbayır, 2007, s.3691) macunun, “filozoflar” ile namlanmış olanı nemenem bir şeydir, bu çalışmanın konusu değil elbet. Ancak, 147 dilden kelimeler toplamış Evliya Çelebi’nin lügatinde, lafzen de olsa “felasife” yi kayıt altına alıp işaretlemek de yine bu çalışma için abes olmasa gerek.

Sonuç ve Değerlendirme

Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesinde* şekillendirdiği evren; tarihten coğrafyaya, astronomiden astrolojiye, simyadan kimyaya, mitolojiden etnografyaya, topografiden kartografiye hatta toponimiye, okültizmden ezoterizme, acayibülgarayıpten efsanelere, gastronomiden fauna ve flora bilgisine kadar; rengarenk ve zengin bir muhtevaya sahiptir.

Başta soru olarak ortaya koyup araştırmaya çalıştığımız *Seyahatnâme’deki* yeri bakımından felsefe disiplininin de, bu zengin muhtevaya dâhil olduğunu, şimdi artık rahatlıkla söyleyebiliriz. Felsefe etkinliğinin asıl öznesi olan filozofların da Evliya Çelebi’nin evreninde hatırı sayılır ve saygın bir yere sahip olduğunu bu tespiti dâhil etmeliyiz.

Seyahatnâmede felsefeye dair müktesabatı ararken eserin hususen bir felsefe eseri olmaması dolayısıyla felsefenin bilinen ve genel kabul görmüş en meşhur simaları üzerinden araştırmayı yürüttük. Bu parametreye nispetle de felsefenin yerini göstermeye çalıştık. Ancak öte yandan felsefeye ve filozoflara verilen bu yerin dayanağı olacak bir literatüre de rastlamadık. Zira *Seyahatnâmenin* yapısı ve yazıldığı dönem itibariyle böyle bir sonuca ulaşmak da beklediğimiz bir şey değildi.

Bizim araştırma perspektifine yerleştirdiğimiz filozoflar dışında, “kelem-felsefe-tasavvuf” bütünlüğü içerisinde İslam düşüncesinin diğer tarihi simalarına da bakılabilir. Onlar da Evliya’nın filozoflar listesinde değerlendirilebilir, bu yönde yapılacak çalışmalarla, düşünce tarihimiz özel bir zaviyeden de görülüp, genişletilip, ele alınabilir.

Bu biyografik yaklaşımın dışında, *Seyahatnâmenin* zengin içeriğinin felsefe kültürümüz açısından ele alınması, felsefe kültürümüzün kayıtlarından sayılarak incelenmesi, felsefe tarihi ve bahisleri bakımından verimli sonuçlar doğuracaktır.

Kültür tarihimizi ihata edecek nihai sonuçlara ulaşabilmek için yapılacak çalışmalarda, felsefe tarih ve birikiminin göz ardı edilemeyeceği aşikârdır. Bunun gibi aşikâr olduğunu düşündüğümüz bir konu da, felsefemizi öz kaynaklarımızdan, kültürümüzün otantik kaynaklarından taramanın zorunluluğudur. Bu sayede hem kültürümüze dair özgün ve yerinde felsefi yorumlara ulaşmayı hem de felsefeyi ana dalın dışında yan dallar aracılığıyla da tanımayı umabiliriz.

EXTENDED ABSTRACT

The Philosophers of Evliya Celebi

*

Mehmet Harmancı
Necmettin Erbakan University

One of the indispensable parts of cultural history is philosophical activity with all its branches and periods. Cultural history appears as a source that cannot be ignored in dealing with the discipline of philosophy. We discussed Evliya Celebi's *Book of Travels (Seyahatname)*, which is a work that has recorded the Ottoman period of our culture in detail and in many ways, in terms of its contribution to the content of philosophy and especially from the perspective of philosophers. We examined the subject, considering that it is important in terms of the relationship between philosophy and cultural history, as well as in terms of its contribution to philosophical biography.

We investigated the following questions in the study: Evliya Celebi's *Book of Travels*, which is rich in content and contains data on many disciplines, includes what is related to philosophical activity; especially how he dealt with the philosophers who were the subjects of his philosophical activity; in the *Book of Travels*, which philosophers are included from ancient philosophy to Islamic philosophy; what are there in the areas of interests that Evliya Celebi holds very broadly about philosophy and philosophers?

In Evliya Celebi's portrait gallery a wide list of names can be found, from living personalities of his time to the names of the past, from those who wandered on earth to those who have passed into eternity underground. It is also possible to reach many things in his works, from the commemoration of the professionals with their work to the discourses of legendary historical figures. Even looking at the very voluminous (449 pages) master's thesis (Dağlı, 1994) of Yücel Dağlı, who prepared an index of place and person names only for volume 1 of *Book of Travels*, will give us an idea about the list of persons included in the entire *Book of Travels*. Did the philosophers find a place for themselves in this large list of persons, and if so, who are they and to what extent? In Evliya Celebi's

portrait gallery, which are the figures of philosophers that have been moved to the future and how are they depicted?

While trying to exemplify the place of philosophical activity in our cultural history through a work, we aimed to determine how philosophers are seen and understood in our culture in the same work.

Considering the works that carry philosophy as a history, culture and narrative element, accepting and evaluating it as a building block of its own integrity, even if it does not directly or indirectly relate to philosophy, in terms of its contribution to the history and culture of philosophy, is to examine the works in terms of the materials it carries to the discipline of philosophy apart from its own purpose. It would be correct to explain the issue we aim in this study from this point of view. Is there anything about the culture of philosophy in the repertoire of *Book of Travels*? If so, what are there? With this question, we can turn to it with curiosity. Our issue will not be Evliya Celebi's philosophy, nor is it a discussion on philosophy or an original research within the framework of philosophy. However, in the *Book of Travels*, questions such as whether Celebi has provided us with material on philosophy or what he has presented can open our way and draw our horizons.

Evliya Celebi met with the people in the cities he visited, recorded what he heard from them, and took note of the stories of past people, their adventures and personalities that turned into parables, and brought together their astonishment, worries, joys and sorrows in a style of his own. In this way, he not only portrayed himself as a human being very well between the lines, but also engraved the portraits of the people he described that would pass into the future, like a verbal sculpture, a colorful and delicate poetic painting. In his work, we see that certain names, from ancient philosophers to Muslim philosophers, are mentioned in various ways.

If we call them the most famous trio in the long history of philosophy, I can say that we do not make a wrong judgment: Socrates, Plato, Aristotle. This trio is still the first triad that comes to mind when philosophy is mentioned in this 2500-year-old history. We see that they find a place for themselves in Evliya Celebi's vast records. Although Socrates did not find a place as much as Aristotle and Plato, he has a considerable place when talking about the philosophers of

the *Book of Travels*: this trio formed the most famous master-apprentice line in the history of philosophy.

For the history of philosophy, if we search for the three names (Socrates/Plato/Aristotle) mentioned above in the history of Islamic philosophy, one of the most well-known and least discussed triads would probably be: Kindi, Farabi, İbn Sina. When we scanned the *Book of Travels* with these three names, we could not say that they found a place as rich as the previous three names. Nevertheless, we should include in this determination that the philosophers, who are the main subjects of the philosophical activity, have a considerable and respected place in Evliya Celebi's universe. Apart from the philosophers that we have placed in our research perspective, other historical figures of Islamic thought can be looked at within the unity of "kalam-philosophy-sufism". They can also be evaluated in Evliya Celebi's list of philosophers, with studies to be made in this direction, our history of thought can be seen from a special point of view, and expanded.

Apart from this biographical approach, examining the rich content of the *Book of Travels* in terms of our philosophy culture and focusing it as one of the records of our philosophy culture will yield fruitful results in terms of the history of philosophy and its research fields. It is obvious that the history and accumulation of philosophy cannot be ignored in the studies to be carried out in order to reach the final results that will encompass our cultural history. Another obvious issue is the necessity of scanning our philosophy from our own resources, from the authentic sources of our culture. In this way, we can hope to reach original and appropriate philosophical interpretations of our culture and to get to know philosophy through minor branches other than the major.

Kaynakça / References

- Atalay, M. (2013). *Zahîr-i Fâryâbî. DÎA*. (Cilt. 44, ss. 87-88). İstanbul: TDV Yayınları.
- Atsız, H.N. (2018). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden seçmeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baysun, C. (1993). Evliya Çelebi. *MEB İA*. (Cilt. 4 ss. 400-412). İstanbul: M.B. Basımevi.

- Bölükbaşı, R. T. (2015). *Tekke ve halk edebiyatı makaleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Brun, J. (2007). *Platon ve akademia*. (İ. Yerguz, Çev.). Ankara: Dost.
- Copleston, F. (1985). *A history of philosophy* (C. 1-9). New York: Doubleday.
- Dağlı, Y. (1994). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin 1. cildindeki yer ve şahıs isimleri indeksi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İÜSBE, İstanbul.
- Dankoff, R. ve Tezcan, S. (2011). Evliya Çelebi kaynakçası. N. Tezcan ve S. Tezcan (Der.), *Evliya Çelebi içinde* . Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Demir, U. (2012). Müstensihinin kaleminden Seyâhâtname'nin istinsah hikâyesi. C. Yılmaz (Der.), *Evliya Çelebi Atlası içinde* (s.171-177). İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- Develi, H. (2012). Evliya Çelebi kronolojisi. C. Yılmaz (Der.), *Evliya Çelebi Atlası içinde* (ss. 26-33). İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- Diniz, Y. (Özay). (2017). *Evliya Çelebi'nin acayip ve garip dünyası*. İstanbul: YKY.
- Duman, M. (2012). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. C. Yılmaz (Der.), *Evliya Çelebi Atlası içinde* (ss. 166-170). İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- Dülger, E. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesindeki büyü, sihir ve falın halkbilimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). SÜSBE, Konya.
- Edisyon. (2009). *Büyük Türk filozofu ve tıp üstadı İbni Sina*. Ankara: TTK.
- Evliyâ Çelebi. (2012a). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 2 (10. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012b). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (6. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012c). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (3. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012d). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (4. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012e). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (1. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012f). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (2. Kitap)). İstanbul: YKY.

- Evliyâ Çelebi. (2012g). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (8. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2012h). *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (C. 1 (5. Kitap)). İstanbul: YKY.
- Evliyâ Çelebi. (2013). *Seyahatnâme -tıpkıbasım- (I-IV)*. Ankara: TTK.
- Evliyâ Çelebi, M. Z. b. D. (2006). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I-X* (C. 1). İstanbul: YKY.
- Evliya Çelebi Özel Sayısı*. (2011). TYB Akademi, (2).
- Fatma, Â. (2006). *Teracim-i ahvâl-i felâsife*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Günaydın, Y. T. (2011). Gezi edebiyatı kaynakçası. *Hece Dergisi-Gezi Özel Sayısı*, (174-175-176), 487-519.
- İbn Ebû Useybia. (t.y.). *Uyûnü'l-enbâ fi tabakâti'l-etibbâ*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-hayat.
- İzmirli, İ. H. (1997). *İslam'da felsefe akımları*. İstanbul: Kitabevi.
- Kahraman, S. A. (2013). Evliya Çelebi. *Seyahatnâme -tıpkıbasım- (I-VI)* içinde (C. 1, s. XXXV-XLV). Ankara: TTK.
- Karadeniz, A. (2021). *Yazımın düşüşü*. Ankara: Pruva Yayınları.
- Kaya, M. (1995). *Fârâbî. DİA*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Keklik, N. (1966). *Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Hayâtı ve Çevresi)*. İstanbul: Büyük Matbaa.
- Keklik, N. (1967). *Sadreddîn Konevî'nin felsefesinde Allah-kâinât ve insan*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Mustafa Bin Bâlî. (2014). *Yüzler hali söyler (Risâle-i Kıyâset-i Firâset/İlm-i Firâset)*. İstanbul: Büyüyenay.
- Olguner, F. (1989). *Batı ve İslam kaynakları ışığında Platon*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. Ankara: TDV Yayınları.
- Özalp, H. (t.y.). *İslam felsefesinin 100'ü*. Ankara: OTTO.
- Sheridan A. R., (Aksoy) ve Sheridan D., M. (2011). Evliyâ Çelebi'nin hayatı: Zamandizimsel bir döküm. N. Tezcan ve S. Tezcan (Der.), *Evliya Çelebi* içinde (ss. 20-36). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Taşdelen, V. (2013). *Felsefeden edebiyata*. Ankara: Hece Yayınları.
- Taşdelen, V. (2015). *Felsefe kültürü*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tezcan, N. (2009). *Seyahatnâme. DİA*. (Cilt. 36, ss. 16-19). İstanbul: TDV Yayınları.

- Tezcan, N. (2011a). "Evliyâ Çelebi ne zaman doğdu ne zaman öldü?". N. Tezcan ve S. Tezcan (Ed.), *Evliya Çelebi* içinde (s.37-42). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tezcan, N. (2011b). Seyahatnâme'nin genel yapısı önemli yazmaları ve bas-kıları. N. Tezcan ve S. Tezcan (Der.), *Evliya Çelebi* içinde (s.116-130). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tezcan, N. (2011c). 1814'ten 2011'e Seyahatnâme araştırmalarının tarihçesi. N. Tezcan ve S. Tezcan (Der.), *Evliya Çelebi* içinde (s.78-115). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tezcan, S. (2011a). Evliya Çelebi'nin doğum günü. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (207), 64-67.
- Tezcan, S. (2011b). Bir dâhinin Seyahatnâmesi. N. Tezcan ve S. Tezcan (Der.), *Evliya Çelebi* içinde (s.12-19). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakan-lığı.
- Touati, H. (2004). *Ortaçağda İslam ve seyahat*. (A. Berktay, Çev.). İstanbul: YKY.
- Turabi, A. H. (2011). El-Mûsîka'l-Kebîr. *DİA. DİA.* (Cilt. 31, s.256-257). İstanbul: TDV Yayınları.
- Vural, M. (2003). *İslâm felsefesi sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları.
- Yıldırım, Ö. A. (2020). *Kavram atlası/felsefe I*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yılmaz, C. (Der.). (2012). *Evliya Çelebi atlası*. İstanbul: MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi).
- Zavotçu, G. (2006). *Divan edebiyatı kişiler-kişilikler sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ziyaeddin, S. Y. (2000). *İbn-i Sina masalları (Gencine-i Hikmet)*. Ankara: Yeni Kuşak.
- Ziyaeddin, S. Y. (2016). *Gencîne-i hikmet hikâye-i Ebû Ali Sînâ*. İstanbul: Büyü-yenay.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Harmancı, M. (2021). Evliya Çelebi'nin filozofları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 6054-6080. DOI: 10.26466/opus.888519.